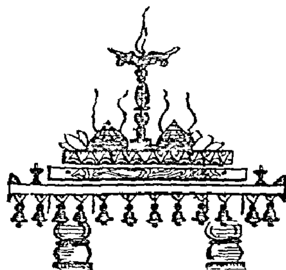
શ્રી હસ્તીનાપુર તીર્થ

આંક ૧૦ મો

પુસ્તક ૩૬ મું

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

પ્રકાશક—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા ભાવનગર.

વિષય-પરિચય

પુસ્તક : ૩૬ મું · આત્મ સં. ૪૩ : વીર સં. ૨૪૬૫. વૈશાખ :
અંક · ૧૦ મો આ શા. સં. ૩ : વિક્રમ સં ૧૯૯૫ મે. :

સ્તવન

રાગ—
રખીયાં બધાવો લૈયા.

આવો અનેરા સ્વામી, શિવ ગતિગામી રે.
મહાવીર છો મુજ મ્હારા, વીર રટન કરું હું ત્હારા,
રાગ દ્વેષ આપે છોડ્યા, કર્મોથી થયા ન્યારા રે આવો૦ ૧

આપ અણગારી અનેરા, ભાવી ટાળો ભવફેરા;
નામી છો આપ નગીના, ભ્રમણાઓ વામી રે આવો૦ ૨

મનના છો માલિક મ્હારા, પ્રેમી પનોતા પ્યારા,
ધારા છો કરુણાકેરી, અંતરજામી રે. આવો૦ ૩

મન્મથનકેરા છો ત્યાગી, અવિચળ આતમરંગી,
અંગીકર્યા છે નામો, શિવસુખકામી રે. આવો૦ ૪

અજિત લક્ષ્મીને ત્હારો, દિલડામા નકી ધારો,
આરો ન આપ વિના છે, અજર અનામી રે આવો૦ ૫

શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજ

શ્રી પાટણ

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય

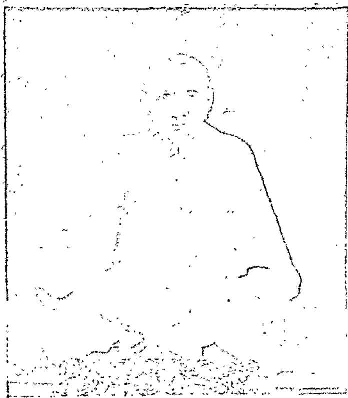
જૈન જ્ઞાનમંદિરનો

ઉદ્ઘાટન

મહોત્સવ

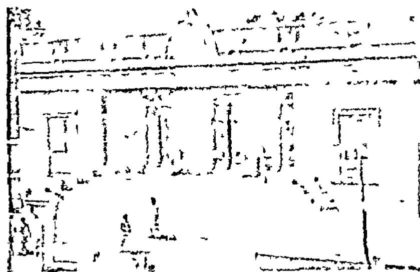
અને

પાટણ શહેરમાં પ્રવર્ત્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજ તથા તેમના વિદ્વાન સુશિષ્ય મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ તથા તેના સાક્ષરવર્ય સુશિષ્ય મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ કે જેમણે પાટણ શહેરમાં જુદે જુદે સ્થળે આવેલા જ્ઞાનભંડારો તપાસી, ગ્રંથોને એકત્ર કરી, વ્યવસ્થિત કરી આ જ્ઞાનમંદિર બંધાવવા અને આ શહેરનો ઉપરોક્ત સર્વ સંગ્રહ આ જ્ઞાનમંદિરમાં લાવવા ઉપદેશ આપી જે પ્રયત્ન સેવ્યો છે તે માટે આખું ગુજરાત અને ભારતવર્ષનો જૈન સમાજ કાયમ ઋણી રહેશે. આ જ્ઞાનમંદિરમાં તાડપત્રીય તથા કાગળ ઉપરની સુમારે ૧૫૦૦૦ પ્રતોના સંગ્રહ એકઠો થશે. પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી પ્રવર્ત્તકજી મહારાજનો શુમારે પાંત્રીશ વર્ષનો આ મનોરથ આજે પૂર્ણ થતો જોઇ તેમની સાથે સર્વ કોઇને પરમ આનંદ થાય તે સ્વાભાવિક છે. આજે તેની ઉદ્ઘાટન ક્રિયાનો આ પ્રસંગ પાટણના જૈન ઇતિહાસમાં તેમજ

જૈન જ્ઞાનમંદિરના પ્રેરક
વયોવૃદ્ધ પ્રવર્તક શ્રીમદ્ કાન્તિવિજયજી મહારાજ

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય સારસ્વત મહોત્સવ માટે સાહિત્ય પરિષદ

શ્રીયુત હેમચંદ મોહનલાલ ઝવેરી અને તેમના બન્ધુઓ તરફથી પાટણ ખાતે ખુલ્લું મૂકવામાં આવેલ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાનમંદિર

પ્રથમ ગુજરાતમા સુવર્ણ અક્ષરે કોતરાઈ રહેશે.

તા. ૭-૪-૯ ના રોજ ઓ. શ્રી કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી અને અન્ય મહેમાનો અગીઆર વાગે આવી પહોંચ્યા હતા

બપોરના ત્રણ વાગે પંચાસરા પાર્શ્વનાથના મંદિરના વિશાળ ચોકમાં ખાસ મંડપ તૈયાર કરવામા આવેલ ત્યાં ગ મુનશીના પ્રમુખપણા નીચે "શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાનમંદિર"ની ઉદ્ઘાટન ક્રિયાનો મેળાવડો થયો હતો આ પ્રસંગે બહાર ગામના સાક્ષરો વિદ્વાનો વગેરે લગભગ સવાસોને આશરે આવ્યા હતા. તે ઉપરાંત શહેરના સ્ત્રી પુરુષોની સંખ્યા આશરે દસ હજારની હતી. સૌ ભાષણો સાભળી શકે તે માટે લાઉડ સ્પીકરની ખાસ ગોઠવણ કરવામા આવી હતી.

પ્રથમ શેઠ હેમચંદ મોહનલાલે જણાવ્યુ કે પ્ર શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજના ઉપદેશથી મારા પિતાશ્રીની ભાવના મેં માથે લીધી અને મારી તે મહેનત આજે ફળિભૂત થાય છે. આ જ્ઞાનમંદિરના મકાન માટે મેં રૂ ૫૧૦૦૦) અને તેના નીભાવ

જૈન જ્ઞાનમંદિરના સંપાદક મુનિ મહારાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ

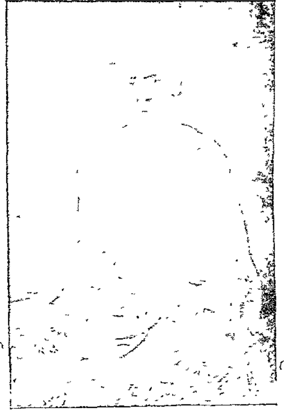
અર્થે રૂા. ૧૦૦૦૦) દસ હજાર આપ્યા છે. રા. મુનશીજીની હેમચંદ્રાચાર્ય પરત્વેની ભાવના આપ જોઇ શકશો કે તેમણે મુંબઇમાં હેમચંદ્રાચાર્યનું સ્મારક કાયમ રહે તે માટે રૂા. ૭૫૦૦૦) એકત્ર કર્યા છે ને બીજા ૫૦૦૦૦) કરવા પ્રયત્ન ચાલે છે તે તેમનું શુભ પગલું માનું છું.

આગળ ચાલતાં શેઠ હેમચંદભાઈ મોહનલાલે જણાવ્યું કે સને ૧૯૩૭માં જ્ઞાનમંદિરની યોજના કરવામાં ત્રણ ગૃહસ્થો તરફથી રૂા. ત્રણ ત્રણ હજારના પ્રોમીસ મળ્યા. અને બીજા રોકડા રૂા. ૧૨૫૦ તેમજ દાગીના, વાસણો વિગેરે મળી રૂા. ૨૩ હજારનું ફંડ થયેલું મૌજુદ છે. તે હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરમાં જમે કરાવ્યા છે અને આ મકાન તૈયાર કરાવી અર્પણ કરું છું અને તેના નિભાવ માટે રૂા. દસ હજાર આપું છુ. તે ઉપરાંત મુંબઈમાં હું તથા મારા મિત્રો તે માટે યોગ્ય પ્રયાસ કરીએ છીએ.

ત્યારબાદ **શ્રીમાન મુનશીજીએ** જ્ઞાનમંદિરની ઉદ્‌ઘાટન ક્રિયા કરતા જણાવ્યું કે ગુજરાતના વેપારીઓએ વેપાર કરી એકલા પૈસા સંઘર્યા નથી પણ વિદ્યા સંઘરી છે અને સાચવી છે. વળી મુંબઈમાં જોઉં છું કે દેશના દરેક ઉદ્યોગ માટે ગુજરાતી વેપારીઓની કોથળીઓ છૂટી રહે છે. વિદ્યાવ્યાસંગી સાધુઓ તપશ્ચર્યા કરી પોતાની અમૂલ્ય ભાવનાઓ જ્ઞાનમાં મૂકી ગયા તે સાચવનાર પાટણના ધનાઢ્યો છે. મુસલમાનોએ પાટણ તોડ્યું ત્યારે અત્રેના જૈન ધનાઢ્યોએ પુસ્તક ભંડારોમાં સાચવ્યા. શુમારે નવસો વર્ષ લગભગના આશરે પંદર હજાર ગ્રંથો તથા ચિત્રો છે. તે ગ્રંથોમાં વેદાંત, જ્યોતિષ, આધ્યાત્મિક, વ્યાકરણ, નાટક વિગેરે અનેક જાતના ગ્રંથો જ્ઞાનના સારતત્ત્વથી ભરેલાં છે.

હેમચંદભાઇએ આ જ્ઞાનમંદિર કરીને તેની સાચવણી અર્થે ભારતીય વિદ્વાને-જગતની વિદ્વાને ઋણી કરી છે.

જે જ્ઞાનમંદિર બંધાવ્યું છે તેમાં પુસ્તકો

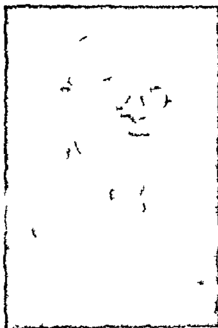

સાહિત્યસંગી મુનિ મહારાજ શ્રી પૂણ્યવિજયજી મહારાજ

સંગ્રહી જ ન રાખતાં તેને છપાવી, ઉદ્ધાર કરી જગતને સોંપે.

કેટલાંક સુંદર પુસ્તકો હિંદમાંથી લૂંટાઇ ગયા છે-ચોરાઇ ગયા છે અને જર્મની અને ઈંગ્લાંડમાં અત્યારે વિદ્યમાન છે હાલ જે પુસ્તકો છે તે અનેક વિદ્વાનો સૈકાઓ સુધી કામ કરે તેટલો લાંબો સંગ્રહ છે. આ સંગ્રહના પ્રદર્શનમાં મૂકેલ એક ટ્રંકમાં તાડપત્રના તૂટેલ પાનાઓનો ઢગલો પડેલો છે તે જોતાં હૃદય રડે છે. આપણા વડવાઓ અને સાધુ-મહારાજાઓએ પરંપરાથી સાચવ્યો હતો તે અખૂટ ખજાનો આ રીતે નષ્ટ થશે અને તેઓના દીકરાઓ નાલાયક નીકળશે, તેનું સાહિત્ય નષ્ટ કરશે તેવું તેમણે નહિં માન્યું હોય.

અંગ્રેજ અને જર્મન વિદ્વાનોએ ફક્ત એક એક પુસ્તક લખી પોતાનું નામ અમર કર્યું છે,

શેઠ હેમચંદ મોહનલાલ ઝવેરી
પાટણખાતે જેમની ઉદાર સખાવતના પરિણામે
જ્ઞાનમંદિર ખુલ્લું મૂકવામાં આવ્યું.

જ્યારે શ્રીમાન હેમચંદ્રાચાર્યે અને બીજા પૂર્વાચાર્યોએ સંખ્યાબંધ ગ્રંથો અનેક વિષયોમાં લખ્યા છે તે આપણે નજરે જોઈએ છીએ

પાટણની ભૂમિ ઉપર આઠ સો, નવ સો વર્ષ પહેલા શાંતિસૂરિ, તિલકમંજરીના કર્તા કવિ ધનપાળ વિગેરે થઈ ગયા છે

મંદિર બંધાવવાના ઉપદેશ માટે ને તે ઉદ્દેશ ઝીલવા માટે શ્રીમાન હેમચંદભાઈનો જૈન સમાજ અને સમગ્ર ગુજરાત ઋણી છે

ત્યારબાદ શ્રી મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ, શ્રી હદરાય દિવેટીયા ન્યાયમૂર્તિ શ્રી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, શ્રી ફુલચંદ હરિચંદ દોશી, શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ, મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીયા વિગેરેના પ્રાસંગિક વિવેચનો થયા હતા

બાદ મણિલાલ પોપટલાલ સંઘપતિએ પ્રમુખ સાહેબનો આભાર માન્યો હતો

શ્રી મુનશીજીએ જણાવ્યું કે શ્રીમાન હેમચંદ્રાચાર્ય જે ભૂમિમાં હજારો વર્ષ પહેલાં આવી પ્રખર વિદ્વત્તા બતાવી ગયા તેવી ભૂમિ દુનિયાભરના પરદેશોથી નથી થતી, પણ હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા આચાર્યો વિદ્યામાં છતાં હોત તો આ ભૂમિમાં ત્યાં વિદ્યાપીઠ થઈ જીવંત વિદ્યા પ્રગટતી રહે તે આ પાટણનો સાચો ઇતિહાસ લખાશે ત્યારે ખબર પડે

શ્રીપાલ ને સિદ્ધરાજ, નેમિચંદ્રસૂરિ ને દેવસૂરિ, વાગ્ભટ્ટ આદિ થયા તે બધામાં અગ્રેસર એવા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય પાટણમાં થયા તેમણે ઇતિહાસ, કાવ્ય, વ્યાકરણ કોશ વિગેરેનો માર્ગ ખુલ્લો કરી આપ્યો તેના શિષ્ય રામચંદ્રે નાટ્યશાસ્ત્ર પૂરું કર્યું સોમેશ્વર કવિ, સોમસુંદર ન્યાયાચાર્ય જેવા કવિ આદિ થયા છે, માટે પાટણને ધન્યવાદ આપું છું

મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજી તેમના ગુરુ શ્રી ચતુરવિજયજી, આદ્ય ગુરુ પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજીએ આ જ્ઞાનમંદિરના સ્થાપને એકત્ર કરી, વ્યવસ્થિત કરી, જ્ઞાનમંદિર બંધાવવાની જે પ્રેરણા કરી છે તે માટે ગુજરાત તેમનું ઋણી રહેશે. આ જ્ઞાનમંદિરની અભિવૃદ્ધિ થાય અને તે પ્રયોગશાળા થઈ રહે તેમ અંતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છું છું

ત્યારબાદ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે જણાવ્યું કે પાટણના જ્ઞાનભંડારોમાં પડેલી કીમતી ચીજો માટે બોલવા બેસીએ તો વર્ષો વહી જાય

આ જ્ઞાનભંડારો એક વ્યક્તિનો વારસો નથી પણ પાટણની ભૂમિ ઉપર થયેલા ગુજરાતના રાજાઓ, સાધુઓ અને જૈનોના સમગ્ર ભોગનો જ જ્વલંત પૂરાવો છે પાટણમાં આજે અગીઆર ભંડારો છે તાડપત્રની કાગળ આદિ પર ગ્રંથો, જ્યોતિષ, અંગવિદ્યા અને તે જમાનાની ધર્મકળાનો સમન્વય કરવામાં આવ્યો છે જે સમયે તાર-ટેલીફોન ન હતા તે જમાનામાં એક પ્રદેશમાં રહી કોને આ પુસ્તકો ભેગા કર્યાં હશે? તેમને વિદ્યાના ઉપાસક મહાચાર્યોથી અપનો સંગ્રહ કર્યો છે. તેમાંના ઘણાખરા ગ્રંથોની રચના પાટણની

ગુજરાતની અસ્મિતાનો
આદ્ય દ્રષ્ટા હેમચંદ્રાચાર્ય

શ્રી હેમસારસ્વત સત્રને પ્રસંગે તા. ૮-૪-૩૯ ને દિને પાટણખાતે
પ્રમુખસ્થાનેથી માનનીય **શ્રી કનૈયાલાલ મુનશીએ** આપેલુ વ્યાખ્યાન

અત્યાર સુધી પરિષદ મળતી ત્યારે સાહિત્યની આપણે કરતા વિવાદમા વધારે વખત જતો. આજે પહેલી વાર પરિષદ માત્ર સાહિત્યનું સત્ર ઉજવે છે; તે પણ અણહિલવાડ પાટણમા; અને તે વળી ગુજરાતી સાહિત્યકોના શિરોમણિ એવા શ્રી. હેમચદ્રાચાર્યના સ્મરણ નિમિત્તે.

પરિષદના જીવનમા આજે અનેરો પ્રસંગ છે, તે ગુજરાતની ઘડતર ભૂમિમા અને તેની અસ્મિતાના આદ્ય દ્રષ્ટાને અર્ઘ્ય આપવા મળે છે.

શ્રીયુત
કનૈયાલાલ
મુનશી

પાટણમા આ સત્રનુ પ્રમુખપદ સેવાનુ સુભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થયું તેમા વિધિનો હાથ દેખાય છે બાલપણમા મેં Graves of a vanished Empire એ નામનો લેખ લખ્યો ત્યારથી પાટણને મેં ગુજરાતની અસ્મિતાનું આધારબિંદુ માન્યુ છે ઇતિહાસકારો પાટણ અને તેના મહાપુરુષોની કથા વિસ્તારથી કહી શકશે. ખરી દૃષ્ટિએ આ ગાયકવાડી મહેસાણા પ્રાતનુ ગામ નથી સામર્થ્ય અને સમૃદ્ધિ, વિદ્યા અને રસિકતામા અયોધ્યા ને પાટલીપુત્ર, રોમ, એથેન્સ ને પારિસનુ સગોત્રીયુ શહેર છે.

अणहिल्लपाटकनगरं
सुरमन्दिरव्रजतरणिहय मार्गम्
यस्यास्ति राजधानी राज्ञोऽयोध्येव रामस्य ।

પાંચમી સદીમા લાખારામથી તેરમી શતાબ્દી સુધી આ પુણ્યભૂમિએ શા શા ચમત્કારો નથી જોયા? ગામરૂપે એણે જન્મ લીધો ત્યારથી ધાર્મિક બાબતમાં એ પ્રથમ હતુ. હેમચંદ્રાચાર્ય પોતે એને ધર્માગાર કહે છે

प्राङ् शौर्यवृत्तौ प्राङ्ग् शास्त्रे
प्राङ्ग् दाने प्राङ्ग् समाधिषु ।
प्राङ्ग् सत्ये प्राङ्ग् षड्दर्शन्यां ।
प्राङ्ग् षाड्गुण्यमितो जनः ।

આ ભાગ્યશાળી ભૂમિએ વનરાજની વીરતા જોઈને ચૌલુક્યવીર મૂળરાજની શક્તિના દર્શન કર્યા એ બાણાવળી ભીમની હાકે ગાજી રહી હતી સિદ્ધચક્રવર્તી જયસિંહદેવના સામર્થ્ય ને વ્યવસ્થાશક્તિથી અંકિત થઈ પરમ ભટ્ટાર્ક કુમારપાલના નૈતિક શાસનોની એ પ્રયોગશાળા બની અને વસ્તુપાલ તેજપાલના ઔદાર્ય ને મુત્સદ્દીગીરીના એણે દર્શન કર્યા. નૃત્ય ને ગીત, રસ ને ઉલ્લાસથી એની દિશાઓ ગાજતી

यत्र यत्र प्रसर्पन्ति सलिलं यन्मृगीदृशः ।
वासीव दृष्टिरन्वेति तत्र तत्र विलासिनाम् ॥
वीक्षिता वलितग्रीव तन्वीभिर्यत्र केऽपि यत् ।
मन्ये व्याधर्तितांगेन तेऽनङ्गेनापि ताडिताः ॥
रूपेणाप्रतिमाः कांता यत्र धात्रा कृता किल ।
तथापि प्रतिमास्तासां मज्ञाता रत्नभित्तिषु ॥

અદ્ભુત સ્થાપત્યે એને સૌંદર્યના ભવ્ય મરખી બનાવી દીધી હતી. 'અનેકવિદ્યાપારંગ' શ્રી.

દીર્ઘાચાર્ય તપોનિધિ(ઇ. સ. ૯૯૫)ના સંસ્કારોએ, કૌલ કવિ ધર્મની કૃતિઓએ, અભયદેવસૂરિ જેવાના વિવાદોએ, બિલ્હણ જેવાના આર્ત્ત ઊર્મિકથનોએ અને શ્રીપાલથી સોમેશ્વર સુધીના કવિઓની કાવ્યસમૃદ્ધિએ એને સંસ્કારી કરી. પણ એ બધામાં બે હતા શ્રેષ્ઠ: એક શૌર્ય ને વ્યવસ્થાનો સ્વામી જેણે ગુજરાતમાં રાજકીય ઐક્યને સ્થાયી સ્વરૂપ આપ્યું, અને બીજા સાહિત્યના સ્વામી જેણે ગુજરાતને કલ્પી, શબ્દમાં ઉચ્ચારી, ને સાહિત્યવડે સરજી તેને અસ્મિતા આપી. સિદ્ધરાજ ને હેમચંદ્રને એક કરતું સિદ્ધહૈમ એ માત્ર વ્યાકરણ નથી, ગુજરાતનું જીવન ઝરણું નીસારતી દૃષ્ટાગ્રથી ગંગોત્રી છે.

આજે આપણે ગુજરાત કહીએ છીએ એનો પિતા તો સિદ્ધરાજ. મૂલરાજે જે શરૂ કર્યું તે એના વંશજે પૂરું કર્યું. ગુર્જર મંડલ ને લાટ, સોરઠ ને કચ્છ, એ એના બાહુબળે ભેગા મળ્યાં અને એના સતત યુદ્ધોત્સાહમાં એકતા પામ્યાં. પણ મેં ફરી ફરી કહ્યું છે તેમ ગુજરાત પ્રાંત નથી, માત્ર જનસમુદાય નથી, માત્ર સાંસ્કારિક વ્યક્તિ નથી; એ તો પેઢીધર ગુજરાતીઓએ સંકલ્પપૂર્વક સેવેલી, પેઢીએ પેઢીએ નવી સિદ્ધિ પામતી, સામુદાયિક ઈચ્છાશક્તિએ સબળ બનેલી જીવન ભાવના છે. એ ભાવનાનું તીવ્ર ભાન એ ગુજરાતની અસ્મિતા. એ અસ્મિતા હેમચંદ્રાચાર્યની કલ્પનામાંથી પ્રગટી, બ્રહ્માના માનસમાંથી સરસ્વતી પ્રગટી હતી તેમ.

ધંધુકાના મોઢ વાણીયાનો એક છોકરો, સં. ૧૧૪૫ માં એ જન્મ્યો.* પાંચ વર્ષે એણે દીક્ષા લીધી. એકવીસ વર્ષે તે આચાર્ય થયો. એ થયો તપસ્વી, મુત્સદ્દી અને વિદ્યાનિધિ. વર્ષો સુધી પાટણના સંસ્કારસ્વામીઓમાં તેણે ચક્રવર્તીપદ ભોગવ્યું. સિદ્ધરાજના વિજયોમાં, ધનિકોની વ્યાપારશક્તિમાં, લોકોના ગગનગામી ઉત્સાહમાં એમની કલ્પનાએ એક અને અપૂર્વ ગુજરાતનું દર્શન કર્યું. જૈન સાધુને સાહજિક એવું પરિભ્રમણ ત્યાગી એમણે તેમની કલ્પનાના ગુજરાતને ચરણે જીવન ધર્યું. એમની સર્જકતાએ નવી કલ્પનાસૃષ્ટિ રચી; પાટણ અયોધ્યાથી વધ્યું, નગરોમાં પ્રથમ સ્થાન પામ્યું.

ગુજરાતી કલ્પનાને તેના સહજ પ્રતિબિમ્બોવડે ચમકાવતા સિદ્ધરાજ વિક્રમાદિત્યની ભભકે શોભતા થયા. ચૌલુક્ય વંશે રઘુવંશની અમર કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી ને ઐતિહાસિક મહત્તાની પશ્ચાદ્‌ભૂમિ રચાઈ. સોરઠ ને માળવાના પરાજયે ગર્વ પ્રેર્યો. રાજપિતામહ આમ્રભટે કોકણથી પણ મેળવેલા વિજયની સ્મરણકથાએ યુયુત્સુતાની પ્રણાલી રચી. મંસ અને દારૂનો નિષેધ--અમારી ઘોષણા કરાવી એમણે નૈતિક વિશિષ્ટતાનો અદ્‌ભુત રંગ પૂર્યો. અને સાહિત્ય, શાસ્ત્ર ને વિદ્યાની એમણે સંઘરેલી સમૃદ્ધિ વડે શિષ્યો ને સાહિત્યકારોની કલ્પના રંગી, પાટણને ગુજરાતનો આત્મા કરી સ્થાપ્યું. પણ હેમચંદ્ર માત્ર કલિકાલસર્વજ્ઞ નહોતા. એણે વિદ્વાનો જીત્યા: અથાગ જ્ઞાનને વલોવી કૃતિઓ રચી. એણે ગુજરાતીઓને સંસ્કૃત સાહિત્યમાં સ્થાન અપાવ્યું. એ મુત્સદ્દીઓમાં ઘુમ્યા અને રાજ્યાધિકાર પર નૈતિક સત્તા બેસાડી. મહત્ત્વાકાંક્ષાથી ઉછળતા ગુજરાતની મહત્તાને શબ્દદેહ આપ્યો. પણ એ ઉપરાંત એ મહત્તાને કલ્પનાજન્ય અપૂર્વતાનો એણે ઓપ ચઢાવ્યો. જ્યારે એ સદ્‌ગત થયા ત્યારે ચૌલુક્યોની જાગીર અલોપ થઇ ગઇ. વિજયી સેનાઓનું વિશ્રામસ્થાન અદૃષ્ટ થયું. વીરતા, સંસ્કાર ને સામર્થ્યથી શોભતી લોકસમૂહની કલ્પનામાંથી એક અને અવિયોજ્ય ગુજરાત બહાર પડ્યું.

આઠ સો પચાશ વર્ષ વહી ગયાં છતાં હેમચંદ્રની એ કલ્પના મૂર્તિ હજી ગુજરાતી બોલતા લોકસમૂહની કલ્પનામાં ને જીવનમાં જીવે છે, દિને દિને વધારે જ્વલંત ને પ્રતાપી.

ફરીથી ગુજરાતના એક મોઢ વાણીયાએ તપથી, બુધ્ધિથી, મુત્સદ્દીગીરીથી, આત્મબળથી ગુજરાતને અને સાથે હિંદને નવું સ્વરૂપ આપ્યું છે; એની પ્રેરણાથી પ્રતાપ ને સંસ્કાર સાહિત્ય ને સેવાનો પ્રલય ઉછળ્યો છે, તેનાં તે નૈતિક શાસનો

* દીક્ષા નવ વર્ષે લેવામાં આવી છે. તંત્રી મંડળ.

મહાન્ આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ

પાટણખાતે ઉજવવામાં આવેલ શ્રી હેમસારસ્વતસત્ર
સમયે રજૂ કરવામાં આવેલ નિબંધ

[લેખક:—શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ]

જન્મસ્થાનાદિ

'વિશ્વની મહાવિભૂતિઓના જીવનની કિંમત તેમના જન્મસ્થાન, જાતિ, માતા-પિતા આદિ ઉપરથી આંકવામા નથી આવતી' એ વાત સંપૂર્ણ રીતે સત્ય હોવા છતા સામાન્ય પ્રજા તેમના વિષેની આ જિજ્ઞાસાને રોકી શકતી નથી. એટલે સૌ પહેલા અહીં ભગવાન્ શ્રી હેમચદ્રના જન્મસ્થાન આદિનો પરિચય આપવામા આવે છે.

ભગવાન્ હેમચદ્રનો જન્મ વિક્રમ સંવત્ ૧૧૪૫ ની કાર્તિકી પુનમને દિવસે ધધુકામા થયો હતો. તેમના પિતાશ્રીનું નામ ચાચિગ હતુ. માતાનું નામ પાહિણી હતુ અને તેમનુ પોતાનુ નામ ચાગદેવ રાખવામા આવ્યું હતુ. તેમની જ્ઞાતિ મોઢ હતી.

ભવિષ્યવાણી

શ્રી હેમચંદ્રના જન્મ પહેલા તેમના ગુરૂ ભગવાન્ શ્રીદેવચદ્રસૂરિ-જેઓ ચંદ્રગચ્છમુકુટમણિ અને પુર્ણતલગચ્છના પ્રાણ સમા હતા ના દર્શન તેમના માતા-પિતાને થયા હતા. તે વખતે તેમણે ચાચિગ અને પાહિણીને જણાવ્યું હતું કે **તમારો પુત્ર જૈન-શાસનનો ઉદ્ધારક મહાપ્રભાવક પુરુષ થશે.**

બાલ્યકાળ અને ગૃહસ્થજીવન

આચાર્ય હેમચદ્રના બાલ્યકાળ અને ગૃહસ્થ જીવન વિષે આપણે ફક્ત એટલુ જ જાણી શકીએ છીએ કે ચંગદેવ બાળક (ભાવી હેમચદ્રાચાર્ય) પાચ વર્ષનો થયો ત્યારે એક વખત તે તેની માતા સાથે દેવમદિરમા દર્શન કરી ગુરુવંદન માટે ઉપાશ્રયે ગયો. આ પ્રસગે ચચળ સ્વભાવનો બાળક ચંગદેવ વિહાર કરતા કરતા ત્યા (ધધુકામા) આવીને રહેલા શ્રીદેવચદ્રસૂરિના આસન ઉપર બેસી ગયો. આ સમયનો લાભ લઇને આચાર્યે બાળકના લક્ષણો જોઇ લીધા અને તેની માતાને તેના જન્મ પહેલા પોતે કહેલી વાત યાદ કરાવી.

શિષ્યભિક્ષાની યાચના

આચાર્ય શ્રી દેવચદ્રસૂરિએ ચાગદેવમા જૈન-શાસનના મહાપ્રભાવક પુરુષ તરીકેની યોગ્યતાના દરેક શુભ ચિન્હો અને સ્વાભાવિક ચપળતા જોયા પછી સઘના આગેવાન ગૃહસ્થોને બોલાવ્યા અને કેટલીક વાતચીત કરીને તેમને સાથે લઇ તેઓશ્રી ચાચિગ અને પાહિણીને ઘેર ગયા.

આચાર્યશ્રી અને શ્રી સઘને પોતાને આગણે પધારેલા જોઇ પાહિણીએ તેમનું યોગ્ય સ્વાગત કર્યું અને તેમના આગમનનું કારણ પૂછ્યું. આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે 'તારો પુત્ર જૈનશાસનનો ઉદ્ધાર કરનાર મહાપુરુષ થઇ શકે તેવા શુભ લક્ષણોથી અલકૃત છે માટે તારા પુત્રને તુ અમને શિષ્ય તરીકે અર્પણ કરી દે.' આ સાંભળી ઘરમા પાહિણી પોતે એકલી હોવાથી વિમાસણમા પડી ગઇ કે 'એક તરફથી બાળકનો પિતા ઘરમા નથી અને બીજી બાજુ ગુરુદેવ અને શ્રી સઘ મારે આગણે પધારેલા છે, આ સ્થિતિમા મારો ધર્મ શો હોઇ શકે? તેમજ પોતાના પ્રાણાધિક ગુણવાન્ પુત્રને

વધારે સર્વવ્યાપી લિપિએ ફરી લખાયા છે. સિધ્ધહૈમે સરજાવ્યુ તેને ગાધીજીએ હૃષ્ટ અને પુષ્ટ બનાવ્યુ. ગુજરાત આજે ભવિષ્યને આગણે ઊભું છે, એક વીર, એક સાહિત્યકાર, ને એક મહાત્મા-એ ત્રિપુટીની શક્તિ, સુધ્ધિ ને વ્યવસ્થાશીલતાનું ધણી.

આપી દેવો પણ શી રીતે ?' આખરે પાહિણીએ જાતે જ નિર્ણય કરી લીધો કે 'ગુરુદેવ અને શ્રીસંઘ મારા સદ્‌ભાગ્યે મારે આંગણે પધારેલા છે. તેમના વચનનો અનાદર કરવો જોઇએ નહિ તેમજ મારો પુત્ર જૈનશાસન અને જગતનો તારણહાર થતો હોય તો મારે આનંદ જ માનવો જોઇએ.' આ પ્રમાણે વિચાર કરી પાહિણીએ પોતાના ગુણવાન પ્રિય પુત્રને ગુરુમહારાજના કરકમલમાં અર્પણ કરી દીધો.

દીક્ષા

જન્માંતરના શુભ સંસ્કારી બાળક ચાંગદેવે ગુરુમહારાજના નિર્મળ સ્નેહભર્યાં ઉપદેશામૃતનું પાન કર્યું અને આંતરિક ઉત્સાહપૂર્વક ગુરુચરણમાં વિક્રમ સંવત ૧૧૫૦ માં સંસારતારિણી પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારી અને તેમનું નામ સોમચંદ્ર રાખવામાં આવ્યું.

વિદ્યાભ્યાસ

વિશ્વના ઝગમગતા સિતારા સમાન મહાપુરુષોમાં કુદરતી જ એવી પ્રતિભા અને બુદ્ધિવૈભવ હોય છે કે તેઓ અગમ્ય રીતે જ દરેક પ્રકારની વિદ્યાને સહજમાં અને સ્વલ્પ સમયમાં મેળવી લે છે. તેમને કોઈ સરસ્વતીને પ્રસન્ન કરવા જવું પડતું નથી કે નથી તેમને કોઇના વધારે પડતા ગુરુત્વની પણ આવશ્યકતા હોતી નથી. આપણા બાળમુનિ શ્રી સોમચંદ્રે પણ પોતાની સ્વાભાવિક પ્રજ્ઞાના બળે થોડાં જ વર્ષોમાં વિદ્યાના દરેક ક્ષેત્રમાં પારંગતપણું મેળવી લીધું હતું.

આચાર્ય પદ

બાળમુનિ શ્રી સોમચંદ્ર બાળક હોવા છતાં અબાળસ્વભાવી ઉત્તમ સંસ્કારસંપન્ન મહાપુરુષ હતા. એ જ કારણે તેમના બાળસ્વભાવસુલભ ચંચળતા આદિ ગુણોએ તેમને વિદ્યાભ્યાસ અને ત્યાગ–સંયમનો આદર્શ સાધવામાં ખૂબ જ સહાય કરી હતી. બાલ્યાવસ્થાથી જ તેઓશ્રી જિતેન્દ્રિય, સંયમી અને સ્થિરચિત્તવાળા હતા. એમના એ વિશિષ્ટ ગુણોનો પરિચય આપણને એમની બાળજીવનની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાંથી સહેજે મળી રહે છે.

એમનો ઊંડો વિદ્યાભ્યાસ, અપૂર્વ ત્યાગવૃત્તિ, પ્રૌઢ તપઃપ્રભાવ અને સ્વાભાવિક ઓજસ્વિતા વગેરે પ્રભાવશાળી ગુણો જોઇ ગુરુદેવ આચાર્ય શ્રી દેવચંદ્રસૂરિ અને શ્રી સંઘે મળી સં. ૧૧૬૨ માં સત્તર વર્ષની ઉમ્મરે પહોંચેલા બાળમુનિ શ્રી સોમચંદ્રને આચાર્યપદ ઉપર સ્થાપન કર્યા અને એમનું નામ સોમચંદ્રને બદલે હેમચંદ્ર રાખવામાં આવ્યું. આ પછી તેઓશ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા.

ગૂર્જરેશ્વર શ્રી સિદ્ધરાજ સાથે સમાગમ

ભગવાન્ હેમચંદ્રાચાર્ય દેશવિદેશમાં વિહાર કરતા કરતા અને સ્થાન સ્થાનમાં પોતાના ત્યાગ અને પાંડિત્યના સૌરભને વેરતા વેરતા અનુક્રમે ગુર્જરેશ્વરની રાજધાની પાટણ નગરમાં પધાર્યા. એમના પાટણના નિવાસ દરમિયાન લોક સમુદાયમાં અને વિદ્વદ્વર્ગમાં તેમના ત્યાગ, તપ, પાંડિત્ય વગેરે ગુણોની ખ્યાતિ ખૂબ વધી. છેવટે આ બધા ય સમાચાર ગૂજરાતના પ્રજાપ્રિય માન્ય વિદ્વાન મહારાજા શ્રી સિદ્ધરાજ જયસિંહદેવની રાજસભામાં પણ પહોંચી ગયા અને વિદ્વાન ગૂર્જરેશ્વરે ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યને ઉત્કંઠાભર્યાં હૃદયે આમંત્રણ મોકલ્યું. આચાર્યશ્રીએ પણ ધર્મભાવનાની વૃદ્ધિ વગેરે ધ્યાનમાં લઇ એ આમંત્રણને કબૂલ રાખ્યું અને ગૂર્જરેશ્વરને દર્શન આપવા માટે પોતે તેમના સ્થાનમાં ગયા.

ભગવાન્ શ્રીહેમચંદ્રનાં દર્શન અને વચનામૃતનું પાન કરી ગુર્જરેશ્વર એટલા પ્રસન્ન થયા કે તેમણે આચાર્યશ્રીને પ્રસંગે પ્રસંગે પોતાને ત્યાં પધારવા માટે ભાવભીનો આગ્રહ કર્યો. આચાર્યશ્રી પણ ગુર્જરેશ્વરની વિનંતિને માન્ય રાખીને અવારનવાર જતા આવતા. આ પછી ઉત્તરોત્તર ભગવાન્ શ્રીહેમચંદ્રનું સ્થાન ગૂર્જરેશ્વરની રાજસભા અને તેના વિદ્વદ્વર્ગમાં ઘણું જ આગળ પડતું થઇ ગયું.

વિક્રમ સંવત્ ૧૧૮૧ માં ગુર્જરેશ્વરની રાજસભામાં વૃદ્ધ ગૂર્જરપતિ અને કવિચક્રવર્તિ શ્રીપા-

ળના અધ્યક્ષપણા નીચે કર્ણાટક દેશીય દિગંબર તાર્કિકાચાર્ય વાદી શ્રીકુમુદચંદ્ર સાથે થએલ ગુર્જરદેશીય શ્વેતાંબર તાર્કિકશિરોમણિ સ્યાદ્વાદરત્નાકર ગ્રંથના પ્રણેતા મહાવાદી શ્રીદેવસૂરિના વાદ પ્રસંગે રાજસભામાં ભગવાન્ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યનું મહત્તાભર્યું સ્થાન હતું.

સિદ્ધહેમ વ્યાકરણની રચના

વિદ્વાન ગુર્જરેશ્વર મહારાજા શ્રીસિદ્ધરાજ જયસિંહદેવની રાજસભા એટલે સમગ્ર ગુજરાત અને દેશ વિદેશના પંડિતચક્રવર્તીઓની સભા. એ રાજસભાના સઘળા વિદ્વાનો ભગવાન હેમચંદ્ર પ્રત્યે તેમના અબાધ્ય પાંડિત્યને કારણે બહુમાનની નજરે જોતા હતા. વિક્રમ સંવત્ ૧૧૯૨ મા માલવપતિ શ્રી યશોવર્માને હરાવ્યા પછી ત્યાંની લૂંટમાં ત્યાંનો રાજકીય જ્ઞાનભંડાર (પુસ્તકાલય) ગુર્જરેશ્વરના હાથમાં આવ્યો હતો તેનું અવલોકન કરતાં તેમાં ભોજવ્યાકરણની નકલ જોયા પછી ગુર્જરેશ્વરના હૃદયમાં પોતાના દેશમાં સ્વતંત્ર વ્યાકરણના સર્જન માટેની તીવ્ર ઊર્મિ ઉત્પન્ન થઇ અને પોતાનો એ વિચાર તેમણે રાજસભાના માન્ય પ્રખર વિદ્વાનો સમક્ષ જાહેર કર્યો. આ પ્રસંગે રાજસભાના દરેક વિદ્વાને ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય તરફ આંગળી ચીંધીને એકી અવાજે જણાવ્યું કે "મહારાજ! આપની આ અતિમહાન્ ઇચ્છાને પૂર્ણ કરવા માટે આ મહાપુરુષ સિવાય બીજું કોઇ સમર્થ નથી." છેવટે ગુર્જરેશ્વરે આચાર્યશ્રીને જોઇતાં દરેક સાધનો પોતાની રાજકીય લાગવગથી પૂરાં પાડયાં અને આચાર્યશ્રીએ પોતાના અને ગુર્જરેશ્વરના નામને અમર કરતા સર્વાંગપૂર્ણ સિદ્ધહેમ વ્યાકરણની રચના કરીને માત્ર ગુર્જરેશ્વરને જ નહિ પણ આખા વિશ્વને પોતાના અજોડ પાંડિત્યનો પરિચય આપ્યો. કહેવાની જરૂરત નથી કે આ પછી ગુર્જરેશ્વર ભગવાન્ હેમચંદ્રનો અનન્ય મિત્ર-સેવક બની ગયો હતો.

રાજનૈતિક નિપુણતા

ભગવાન્ હેમચંદ્રના, જેમ તેમના ગુણોથી આકર્ષાયેલા અસંખ્યાત પૂજકો અને મિત્રો હતા તે જ રીતે તેમના વિરોધીઓની સંખ્યા પણ તેટલી જ હતી આમ છતાં પોતાની પ્રખર પ્રતિભા અને રાજનૈતિક નિપુણતાના પ્રતાપે તેઓ એ બધાયનો અડગપણે સામનો કરી શકયા હતા, અને એમના આખા જીવનમાં એવો એક પણ પ્રસંગ આવ્યો નથી કે કોઇ પણ પ્રસંગે કોઇપણ એમનો તેજોવધ કરી શકયું હોય. ખરે જ માનવજાતિ માટે બધું ય શકય હશે, પણ પરસ્પર વિરુદ્ધ વાતાવરણ અને કાવાદાવાથી ભરપૂર રાજસભામાં અડગપણે ટકી રહેવું,-અને તે પણ સંખ્યાતીત વર્ષોના પારસ્પરિક વિરોધના ભોગ બનેલ શ્રમણસંસ્કૃતિના ધારક સાંપ્રદાયિક પુરુષ માટે ઘણું જ અઘરું છે, છતાં આપણે આજે એ પ્રત્યક્ષ અનુભવી શકીએ છીએ કે ભગવાન્ હેમચંદ્ર એ સ્થિતિમાં પણ અડગપણે ઊભા રહી શકયા હતા, એટલે આ રીતે વિચાર કરતાં ખરે જ ભગવાન્ હેમચંદ્રે જગત સમક્ષ ધાર્મિકતાપ્રધાન રાજનૈતિક નિપુણતાનો અપૂર્વ આદર્શ ખડો કર્યો છે.

કુમારપાળદેવ સાથે સંબંધ.

ભગવાન્ હેમચંદ્ર બે ચૌલુકયવંશી ગુર્જરેશ્વરોના ગાઢ સમાગમમાં આવ્યા હતા. એક મહારાજા શ્રી જયસિંહદેવ અને બીજા મહારાજા શ્રીકુમારપાલદેવ. એકની સાથે અમુક અંશે ધાર્મિકતાનો સંબંધ હોવા છતાં મુખ્યત્વે વિદ્વત્તાનો સંબંધ હતો, જે આપણે ઉપર જોઇ આવ્યા છીએ; જ્યારે બીજાની સાથેનો સંબંધ ધાર્મિકતામાંથી જન્મ્યો હતો અને ધાર્મિકતામાં જ પરિણમ્યો હતો.

આચાર્ય હેમચંદ્રનો મહારાજા શ્રી કુમારપાલદેવ સાથેનો સંબંધ, તેઓ જ્યારે મહારાજા સિદ્ધરાજ તરફના મૃત્યુભયથી ત્રાસીને નાસભાગ કરતા હતા તે પ્રસંગે થયો હતો. અને એ, મુખ્યત્વે કરીને ભયપ્રસંગના તેમના રક્ષણની ધાર્મિક વૃત્તિમાંથી જન્મ્યો હતો અને આદિથી અંત સુધી એ સંબંધ એ રૂપમાં જ કાયમ બન્યો હતો.

ઉપદેશની અસર

ભગવાન્ હેમચંદ્રના ઉપદેશે મહારાજ શ્રીકુમારપાલદેવના હૃદયમાં એટલી તીવ્ર અને ઊંડી અસર નીપજાવી હતી કે આખરે એ એક ધાર્મિક અથવા જૈનધર્માવલંબી રાજા બની ગયો હતો. તે છતાં ભગવાન્ હેમચંદ્રે તેમની પાસે જૈનધર્મને લગતાં જ કાર્યો કરાવવામાં તત્પરતા રાખી હતી એમ જ નહોતું પરંતુ સર્વસામાન્ય હિતનાં કાર્યો પણ તેમણે કરાવ્યાં હતાં.

સર્વસામાન્ય હિતના કાર્યો મુખ્યપણે સાત વ્યસન,-જેમાં જુગાર માંસ દારૂ વેશ્યા શિકાર ચોરી અને વ્યભિચારનો સમાવેશ થાય છે અને જે પ્રજાજીવન અને માનવતાને હલકે દરજ્જે લઇ જનાર છે,-ને ઉપદેશ અને રાજસત્તાદ્વારા અટકાવવામાં આવ્યાં હતાં. જ્યાં લાગવગ પહોંચી શકે તેવાં અન્ય રાજ્યોમાં પણ ચિત્રપટ આદિ સાધનોદ્વારા એ માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો.

આ સિવાય અતિપ્રાચીન સમયથી ચાલ્યો આવતો નિવારસદાર વિધવા સ્ત્રીઓની મીલકત પડાવી લેવાનો રિવાજ, જેની વાર્ષિક આવક બોંતેર લાખ આસપાસની હતી,-તેને પણ જતો કરવામાં આવ્યો હતો.

આ બધાય કરતાં ભગવાન્ હેમચંદ્રના ઉપદેશની મહાભારત અસર એ થઈ હતી કે માંસાહાર નિમિત્તે તેમજ યજ્ઞયાગાદિમાં નિરર્થક રીતે થતા અનેક પશુઓના સંહારને દયાળુ ગૂર્જરેશ્વર દ્વારા અટકાવવામાં આવ્યો હતો.

ટૂંકમાં આપણે એમ કહી શકીએ કે-ગૂજરાત વગેરે દેશોમાં આજે પણ દુર્વ્યસનોનો અલ્પ પ્રચાર છે, નિર્વંશીઆનું ધન પડાવી લેવાનો રિવાજ જોવામાં નથી આવતો તેમજ યજ્ઞ-યાગાદિ નિમિત્તે થતો પશુવધ લગભગ અટકી ગયો છે એ ભગવાન્ હેમચંદ્રસૂરિના પવિત્ર ઉપદેશ અને ગૂર્જરેશ્વર મહારાજ શ્રીકુમારપાલના અજોડ ધાર્મિકતાનો જ પ્રતાપ છે.

ગ્રંથરચના

આજે ભગવાન્ હેમચંદ્રના જે ગ્રંથો મળે છે તેની નોંધ અહીં આપવામાં આવે છે—

સાંગોપાંગ સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ	સિદ્ધહેમ લઘુવૃત્તિ	શ્લોક ૬૦૦૦
	સિદ્ધહેમ બૃહદ્વૃત્તિ	૧૮૦૦૦
	સિદ્ધહેમબૃહન્યાસ (અપૂર્ણ મળે છે)	૮૪૦૦૦
	સિદ્ધહેમ પ્રાકૃતવૃત્તિ	૨૨૦૦
	લિંગાનુશાસન સટીક	૩૬૮૪
	ઊણાદિગણ વિવરણ	૩૨૫૦
	ધાતુપારાયણ વિવરણ	૫૬૦૦
અભિધાનચિંતામણિ સ્વોપજ્ઞટીકા સહ		૧૦૦૦૦
અભિધાનચિંતામણિ પરિશિષ્ટ		૨૦૪
અનેકાર્થ કોષ		૧૮૨૮
નિઘંટુશેષ		૩૯૬
દેશીનામમાલા સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ સાથે		૩૫૦૦
કાવ્યાનુશાસન સ્વોપજ્ઞ અલંકારચૂડામણિ અને વિવેક સાથે		૬૮૦૦
છંદોનુશાસન છંદશ્ચૂડામણિ ટીકા સહ		૩૦૦૦
સંસ્કૃતદ્વયાશ્રય મહાકાવ્ય		૨૮૨૮
પ્રાકૃત દ્વયાશ્રય મહાકાવ્ય		૧૫૦૦
પ્રમાણમીમાંસા સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ સાથે (અપૂર્ણ)		૨૫૦૦
વેદાંકુશ (દ્વિજવદનચપેટા)		૧૦૦૦
ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્ર મહાકાવ્ય ૧૦ પર્વ		૩૨૦૦૦
પરિશિષ્ટ પર્વ		૩૫૦૦
યોગશાસ્ત્ર સ્વોપજ્ઞટીકા સહ		૧૨૫૭૦
વીતરાગ સ્તોત્ર		૧૮૮
અન્યયોગવ્યવચ્છેદદ્વાત્રિંશિકા		કાવ્ય ૩૨
અયોગવ્યવચ્છેદદ્વાત્રિંશિકા		,, ૩૨
મહાદેવસ્તોત્ર		,, ૪૪

ઉપર ભગવાન્ હેમચંદ્રસૂરિકૃત ગ્રંથોના નામોની જે યાદી આપવામાં આવી છે તેમાંના વિવિધ વિષયો, તે તે ગ્રંથમાં કરવામાં આવેલો તે તે વિષયનો ઊહાપોહ, અને તે તે ગ્રંથમાં કરેલી તત્તદ્વિષયક અનેકાનેક શાસ્ત્રોની ઝીણવટભરી ચર્ચા-આ બધા તરફ ધ્યાન આપતાં જાણી શકાય છે કે તેઓશ્રીએ સાહિ-

તેના પ્રત્યેક અંગને કેવો ન્યાય આપ્યો છે. એ પ્રત્યેક અંગની કેટલી ઝીણવટથી મીમાંસા કરી છે અને એ પ્રત્યેક અંગનો વિચાર કરવા માટે તે સમયના વિશાળ સાહિત્યનું તેમણે કેટલી ગંભીરતાથી અવગાહન કર્યું હશે અને તે સાથે તેમની પ્રતિભા, તેમનું સૂક્ષ્મદર્શીપણું, તેમનું સર્વદિગ્ગામી-પાંડિત્ય અને તેમના બહુશ્રુતપણાનો પરિચય પણ આપણને આથી મળી રહે છે.

હેમચંદ્રની કૃતિઓનું ગૌરવ

ભગવાન્ હેમચંદ્રે રચેલા ગ્રંથો એટલે ગંભીર અને સર્વાંગપૂર્ણ ગ્રંથરચના, સિદ્ધહેમવ્યાકરણ, દ્વયાશ્રયમહાવ્યાકરણ, અભિધાનકોશો કે કાવ્યાનુશાસન આદિ જેવા પ્રાસાદભૂત મહાગ્રંથો જ નહિ, પણ અન્યયોગવ્યવચ્છેદદ્વાત્રિંશિકા જેવા ફક્ત ૩૨ કાવ્યના એક નાના સરખા સ્તુતિગ્રંથને લઈને વિચાર કરવામાં આવે તો પણ આપણે એમ જ કહેવું પડે. આચાર્ય હેમચન્દ્રે આ નાનીશી કૃતિમાં સ્યાદ્વાદ, નય, પ્રમાણ અને સપ્તભંગી વિષે તેમજ સ્વ-પરદર્શનના સિદ્ધાન્તો ઉપર અતિગંભીર અને સૂક્ષ્મ વિચારો રજૂ કરી જગતને પોતાના મહાન્ વિજ્ઞાનનો પરિચય કરાવ્યો છે.

હેમચંદ્રની કૃતિઓનું સ્થાન

આચાર્ય હેમચંદ્રની કૃતિઓનો સાહિત્યના સમરાંગણમાં કોઈ પણ સ્થળે પરાભવ કે અનાદર થયો નથી, એટલું જ નહિ કિન્તુ તેમની કૃતિઓને ભારતવર્ષના પ્રાચીન સમર્થ જૈનેતર વિદ્વાનોએ સુદ્ધાં માન્ય ગણી છે છન્દ શાસ્ત્રના ટીકાકાર હલાયુધ જેવા વિદ્વાનોએ તો પોતાની કૃતિઓમાં આચાર્ય હેમચંદ્રની કૃતિઓમાંથી ગ્રંથસંદર્ભના સંદર્ભો જ અપનાવી લીધા છે.

જૈનસંપ્રદાયમાં હેમચંદ્રનું સ્થાન

ભગવાન્ હેમચંદ્રનું જૈનસંપ્રદાયમાં જે અતિ ઉચ્ચ સ્થાન હતું તેનું વર્ણન કરવું તે એક રીતે વધારે પડતું જ ગણાય તે છતાં ટુંકમાં એટલું કહેવું જોઈએ કે તેમના સમયના કોઈ ગચ્છ કે પરંપરા એવા ન હતાં કે જે એમના ગુણોથી મુગ્ધ ન હોય. ટીકાકાર તરીકેનું અજોડ કૌશલ્ય ધરાવનાર સમર્થ આચાર્ય શ્રીમલયગિરિએ તો આવશ્યક સૂત્રની વૃત્તિમાં તથા ચાહુઃ સ્તુતિષુ ગુરવઃ એ પ્રમાણે લખી ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રકૃત અન્યયોગવ્યવચ્છેદદ્વાત્રિંશિકામાંના શ્લોકનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને એ રીતે ભગવાન્ હેમચંદ્રને પોતાના ગુરૂત્વ સ્થાનમાં માની લીધા છે.

કાર્યદક્ષતા

ભગવાન્ શ્રીહેમચંદ્રને તેમના જીવનમાં રાજ્ય અને રાજાના અનુયાયીઓ, મિત્રો અને વિરોધીઓ, જૈન અને જૈનેતર, ધર્મોપદેશ અને નવસાહિત્યસર્જન, નિર્ગ્રંથજીવન અને જગતનો સંબંધ એ દરેકને એક સરખો ન્યાય આપવાનો હતો. આ દરેક પૈકી એક પણ કાર્યને તેઓશ્રીએ તેમના જીવનમાં ઓછો ન્યાય આપ્યો નથી ઉપરની બાબતોનો વિચાર કરતાં ખરે જ આપણે આશ્ચર્યમુગ્ધ બની જઈએ છીએ કે આ મહાપુરુષ કયે સમયે કઈ વસ્તુને કેવી રીતે ન્યાય આપતા હશે, એમનું જીવન કેટલું નિયમિત હશે અને જીવનની પળે પળને તેઓ કેટલી મહત્ત્વની લેખતા હશે ખરે જ વિશ્વની મહાવિભૂતિઓમાં ભગવાન્ શ્રીહેમચંદ્રનું સ્થાન કોઈ અનેરૂં જ છે અને એ એમની કાર્યદક્ષતાને જ આભારી છે.

અંતમાં એટલું કહેવું વધારે પડતું નથી કે-દેશવિદેશનો લાખો જ નહિ બલ્કે કરોડો કે અબજો વર્ષનો ઇતિહાસ એકઠો કરવામાં આવે તો પણ ભગવાન્ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જેવા નિર્લેપ, આદર્શજીવી, વિદ્વાન, સાહિત્યસર્જક, રાજનીતિનિપુણ, વ્યવહારજ્ઞ, વર્ચસ્વી અને પ્રતિભાધારી પુરૂષની જોડ જડવી અતિ મુશ્કેલ છે. અને એ જ કારણસર ભગવાન્ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય માટે કલિકાલસર્વજ્ઞ તરીકેનું જે બિરૂદ યોજવામાં આવ્યું છે એમાં લેશ પણ અતિશયોક્તિ નથી.

શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને તેઓશ્રીની કૃતિની સાહિત્ય સમૃદ્ધિ

પાટણખાતે ઉજવાયેલ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય સત્ર સમયે રજૂ કરવામાં આવેલ નિબંધ

આજે ગુજરાતના પ્રાચીન પાટનગર પાટણની ભૂમિ ઉપર તેઓશ્રીના નામથી જૈન જ્ઞાનમંદિરની ઉદ્‌ઘાટન ક્રિયા થાય છે તેમજ શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્યનું સારસ્વત સત્ર ઉજવાય છે, તે માંગલિક પ્રસંગે હું બે શબ્દો બોલવા આપની સમક્ષ ઊભો થયો છું.

અનંત આગમ તથા વિદ્યાને ધારણ કરનાર, અજ્ઞાનતામાં દુઃખ પામતા ભવ્યાત્માઓને જીવાડનાર તથા જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મીના તિલક સમાન એવા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય તેમના કાળમાં પ્રભાવક પુરુષ તરીકે પ્રખ્યાત હતા, અને પાટણ એ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનું મુખ્ય કાર્યક્ષેત્ર હતું એમ ઇતિહાસકારો જણાવે છે. પ્રભાવક પુરુષ તેને કહેવામાં આવે છે કે જેમનામાં જૈન શાસ્ત્રનું અતિશય જ્ઞાન, ઉપદેશશક્તિ, વાદ-શક્તિ કે વિદ્યા આદિ ગુણો હોય અને જેના વડે જૈન દર્શનની ઉન્નતિ કરી હોય તેને પ્રભાવક પુરુષ કહેવામાં આવે છે. શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્ય તેવા જ પ્રભાવક હતા. જૈન શાસ્ત્રમાં પ્રભાવક-પણાના આઠ પ્રકાર કહ્યા છે (૧) પ્રાવચનિક (૨) ધર્મકથી (૩) વાદી (૩) નમિત્તિક (૫) તપસ્વી (૬) વિદ્યાવાન (૭) સિદ્ધ અને (૮) કવિ—એ પ્રમાણે આઠ પ્રભાવકપણાના પ્રકાર કહ્યા છે.

શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્ય પ્રાવચનિક, ધર્મ-કથી, વાદી અને અસાધારણ કવિ હતા કે જેમના અનેક કાવ્ય ગ્રંથો તે વસ્તુને સિદ્ધ કરી ખતાવે છે.

શ્રીમાન્ હેમચંદ્રસૂરિનો જન્મ સં. ૧૧૪૫ ના કાર્તિક શુદિ ૧૫ની રાત્રિએ કાઠિયાવાડમાં આવેલા ધંધુકા શહેરમાં થયો હતો. તેઓ જ્ઞાતે મોઢ વણિક હતા. તેમનું ગૃહસ્થપણામાં મૂળ નામ ચાંગદેવ હતું. કોટીક ગણની વજ્ર શાખાના ચંદ્રકુળના આચાર્ય શ્રીમાન દેવચંદ્ર-સૂરિએ ખંભાતમાં તેમની માતાની આજ્ઞાથી ૯ વર્ષની નાની ઉંમરે સં. ૧૧૫૪ના મહા શુદિ ૧૪ શનિવારે ચાંગદેવને દીક્ષા આપી હતી અને તેમનું મુનિ સોમચંદ્ર નામ આપ્યું હતું.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે વ્યાકરણ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ વધારવા કાશ્મીર તરફ પ્રયાણ કર્યું **દરમ્યાન રૈવતાવતાર** (જે ખંભાત નજીક હોય તેમ કહેવામાં આવે છે) નામક **તીર્થે શ્રી નેમિચૈત્યમાં** આવીને મુકામ કર્યો. ત્યાં તે રાત્રિએ **શ્રી સરસ્વતી દેવી પ્રસન્ન થયા અને કાશ્મીર જવાનો પ્રયાસ બંધ કર્યો.**

શ્રી સોમચંદ્ર મુનિને સં. ૧૧૬૬ ના વૈશાખની શુક્લ તૃતીયાને દિને આચાર્ય પદ આપવામાં આવ્યું

શ્રી હેમચંદ્રસૂરિએ ખંભાત આવી પાટણ વિહાર કર્યો અને તે વખતના રાજા સિદ્ધરાજની સાથે પાટણમાં તેમનો પ્રથમ પરિચય થયો. એક વખત સિદ્ધ-રાજ હાથી પર બેસી પાટણમાં ફરવા નીકળ્યા તે વખતે રસ્તામાં તેમણે શ્રી હેમ-ચંદ્રસૂરિને જોયા અને અવસરોચિત સુભા-

ચિત શ્લોક બોલવા વિનંતિ કરી આચાર્યશ્રીનો શ્લોક સાંભળી રાજા પ્રસન્ન થયો, અને દરરોજ બપોરે પોતાની પાસે આવવા રાજાએ વિનતિ કરી.

કેટલાક સંજોગો વચ્ચે સિદ્ધરાજને નવિન વ્યાકરણ શાસ્ત્ર વગેરે બનાવવાની અને તેનો પ્રચાર કરવાની ઇચ્છા થઇ અને અન્ય જૈનેતર વિદ્વાનોની પણ સૂચના ઉપરથી તે મહાકાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ કરી શકશે એમ ખાત્રી થતા વ્યાકરણ શાસ્ત્ર રચવાની વિનતિ કરી, સૂરિજી મહારાજને સર્વ સગવડ કરી આપી. તે વખતે ચાલતા 'કલ્પ' નામના વ્યાકરણથી સંપૂર્ણ વ્યુત્પત્તિ થતી ન હતી તેમજ પાણિનિ વ્યાકરણના અભ્યાસ માટે તે વખતના બ્રાહ્મણ શિક્ષકોને બહુ આજીજી કરવી પડતી હતી. ત્યારબાદ કેટલાક વખત પછી સૂરિજી મહારાજે સિદ્ધહેમ નામનુ નવુ વ્યાકરણ શાસ્ત્ર રચ્યું અને લઘુવૃત્તિ, બૃહદ્વૃત્તિ, ધાતુપારાયણ અને લિંગાનુશાસન વિગેરે તમામ ઉપયોગી બાબતોથી સંપૂર્ણ બનાવી સિદ્ધરાજને અર્પણ કર્યું. આ તેમની કૃતિનો પ્રથમ ગ્રંથ જણાય છે અને સિદ્ધરાજે તેની ત્રણસો નકલો કરાવી જુદા જુદા દેશના સાહિત્ય ભંડારમાં મોકલી આપી આ ઉપરથી જણાય છે કે તે વખતના રાજા મહારાજાઓ સાહિત્ય લખાવવા તેમજ તેના પ્રચાર માટે કેટલા પ્રેમી હતા અને ત્યારપછી સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ ગુજરાતમાં સર્વ ઠેકાણે વિદ્યાર્થીઓને કરાવવો શરૂ થયો

મહારાજા સિદ્ધરાજ અપુત્રવાન હતા અને કોઈ દેવના કથનથી તેમના જાણવામાં આવ્યું કે મારી પછી કુમારપાળ રાજા તરીકે ગાદીએ આવશે, પરંતુ કોઈ પૂર્વભવના વેરભાવને લઈને કુમારપાળને મારી નાખવાના પ્રયત્નો શરૂ કર્યા અને સિદ્ધરાજના અનેક પ્રયત્નો હોવા છતાં કુમારપાળ મહારાજા તેમની ગાદીએ આવવાના જ હતા તેથી સિદ્ધરાજનું કાર્ય પાર પડ્યું નહિ દરમ્યાન મારી નાખવાની બીક થી ભટકતા કુમારપાળને આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિએ જોયા અને સામુદ્રિક શાસ્ત્રના બળથી કે કોઇ વિદ્યાથી આચાર્ય મહારાજે તે પાટણના ભવિષ્યના રાજા થશે એમ જાણી અને તેનાથી પોતે જૈન શાસનની અભિવૃદ્ધિ, લોકકલ્યાણ અને પોતે પ્રાપ્ત કરેલ અપૂર્વ જ્ઞાનવડે વિવિધ પ્રકારનું ઉત્તમ સાહિત્ય પોતે લખી જનકલ્યાણને માટે પ્રચાર કરી શકશે તેની ખાત્રી થવાથી કુમારપાળને એક સમયે બચાવ્યા અને કુમારપાળ મહારાજા ગાદીએ આવ્યા પછી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યને વિનતિપૂર્વક બોલાવી તેમનો સત્કાર કર્યો અને શ્રી હેમચંદ્રસૂરિઉપદેશાની આકાંક્ષા પૂર્ણ કરી

આચાર્યશ્રીનો પરિચય થયા પછી તેમની આજ્ઞાનુસાર કુમારપાળ રાજાએ પોતાના તાબાના દેશોમા પશુવધ બંધ કરાવ્યો એટલું નહિ પણ સાત વ્યસનો (૧) જુગાર (૨) માંસ (૩) મદિરાપાન (૪) વેશ્યાગમન (૫) શિકાર (૬) ચોરી (૭) પરસ્ત્રીગમન પણ બંધ કરવાને માટે સં. ૧૨૨૫ ની આસપાસ કાયદો કર્યો અને બધું બંધ કરાવ્યુ.

રાજા કુમારપાળ ગાદીએ આવ્યા પછી શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યે અનેકવિધ સાહિત્ય લખ્યું, અને કુમારપાળ મહારાજાએ તેનો પ્રચાર

કર્યો અને તે કાર્ય માટે બધી સગવડો કુમારપાળ મહારાજે કરી આપી.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે રચેલ વિપુલ ગ્રંથરાશિમાંથી કેટલાક ગ્રંથોનો ઉલ્લેખ શ્રી પ્રભાચંદ્રસૂરિ નામના આચાર્યે પોતાના ગ્રંથમાં કર્યો છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) યોગશાસ્ત્ર (૨) વ્યાકરણ પંચાંગ સહિત (૩) પ્રમાણશાસ્ત્ર (૪) પ્રમાણમીમાંસા (૫) છંદાનુશાસન (૬) અલંકારચૂડામણિ (૭) એકાર્થકોશ (૮) અનેકાર્થ કોશ (૯) દેશીનામમાળા (૧૦) નિઘંટુ (૧૧) ત્રિષષ્ટિ શ્લાકા પુરુષ ચરિત્ર (૧૨) દ્વયાશ્રય મહાકાવ્ય (૧૩) વીતરાગસ્તવ (૧૪) અનેકાર્થશેષ (૧૫) અભિધાન ચિંતામણિ (૧૬) ઊણાદિ સૂત્રવૃત્તિ (૧૭) ઊણાદિસૂત્ર વિવરણ (૧૮) ધાતુપાઠ અને વૃત્તિ (૧૯) ધાતુ પારાયણ અને વૃત્તિ (૨૦) ધાતુમાળા (૨૧) નિઘંટુશેષ (૨૨) બલાબલ સૂત્રવૃત્તિ (૨૩) શેષસંગ્રહ નામમાળા (૨૪) શેષસંગ્રહ નામમાળા સારોદ્ધાર (૨૫) લિંગાનુશાસન વૃત્તિ અને વિવરણ (૨૬) પરિશિષ્ટ પર્વ (૨૭) હેમવાદાનુશાસન (૨૮) હેમન્યાયાર્થ મંજૂષા (૨૯) મહાવીર દ્વાત્રિંશિકા અને વીર દ્વાત્રિંશિકા (૩૦) પાંડવ ચરિત્ર (૩૧) જાતિવ્યાવૃત્તિન્યાય (૩૨) ઉપદેશમાળા (૩૩) અન્ય દર્શન વાદવિવાદ (૩૪) ગણપાઠ

ઉપર જણાવેલ ગ્રંથોમાંથી કેટલાક ગ્રંથો પ્રગટ થયેલ છે, કેટલાક અપ્રગટ છે અને કેટલાક ઉપલબ્ધ નથી. આ સિવાય બીજા પણ ગ્રંથો તેઓની કૃતિના છે એમ સંભળાય છે. આ ઉપરથી જાણવામાં આવે છે કે શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજીએ વિવિધ જાતનું સર્વાંગ સુંદર સાહિત્ય રચીને માત્ર જૈન સમાજનું નહિ પણ સમગ્ર ગુજરાત દેશનું પણ ગૌરવ વધાર્યું છે.

પૂજ્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજનું સત્ર જૈન અને જૈનેતર પ્રજા સમક્ષ આ રીતે ઉજવાય તે ગુજરાત માટે અને વિશેષમાં હિન્દના સમગ્ર જૈન સમાજ માટે ગૌરવ લેવા જવું છે.

વિશેષમાં તો આ સુમાંગલિક પ્રસંગ સાથે તે પૂજ્ય સૂરિવરના નામથી જ્ઞાનમંદિરની ઉદ્દઘાટન ક્રિયા સાથે જ થાય તેથી તો આજનો દિવસ પાટણના શ્રી સંઘ માટે તો સુવર્ણ અક્ષરે કોતરાઈ જશે અને ઐતિહાસિક દિન ગણાશે. અને તે માટે પાટણ શહેરમાં આ ભવ્ય સત્ર ઉજવવાની પ્રેરણા કરનાર આજના પ્રમુખ સાહેબ શ્રીમાન મુનશી સાહેબને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો છે, તેમજ પ્રાચીન જ્ઞાનભંડારોને સુવ્યવસ્થિત કરાવવા તેમજ તેને જ્ઞાનમંદિર જેવા સ્થળે એકત્રિત કરવાનો ઉપદેશ આપવા માટે પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકજી મહારાજ શ્રી કાંતિવિજય મહારાજ તથા આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજનો અત્રેનો શ્રી સંઘ અને સમગ્ર જૈન સમાજ જેટલો ઉપકાર માને તેટલો ઓછો જ છે અને પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકજી મહારાજ શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજના ઉપદેશથી આ શહેરમાં તે જ્ઞાનભંડારોને સુરક્ષિત રાખવા માટે જ્ઞાનમંદિરનું ભવ્ય સ્થાન પોતાની સુકૃત લક્ષ્મીવડે કરાવી આપનાર ઝવેરી હેમચંદભાઇ મોહનલાલ અને બંધુઓ પણ ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે.

લેખકઃ—**ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ.**
સેક્રેટરી
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર.

શ્રી વાર્ષિક તપ(વરસીતપ)નું પારણું શાસ્ત્રાધારે ક્યાં કરવું જોઈએ ?
શ્રી હસ્તિનાપુર તીર્થ ઉપર

લેખક

પંજાબસંરક્ષક આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજના
પ્રશિષ્ય પંન્યાસ શ્રી સમુદ્રવિજયજી મહારાજ

મહાનુભાવો ! જૈન શાસ્ત્રકારોએ આત્મકલ્યાણ માટે કર્મરોગને જડમૂળથી ઉખાડી ફગાવી દેવા માટે તપરૂપી ઔષધી એ જ એક રામબાણ ઇલાજ ફરમાવેલ છે. જેમ ગહન વનને દાવાનલ જ સાફ કરી શકે છે, લાગેલા દાવાનલને મહામેઘ જ શાંત કરી શકે છે, મહામેઘને પ્રચંડ પવન જ દૂર કરી શકે છે, તેમ ગહન કર્મમલને તપરૂપ ઔષધી જ સાફ કરી શકે છે, અથવા જેમ ઘણો ચીકણો ઘડો અગ્નિ વિના સાફ થતો નથી તેમ ચીકણાં કર્મ પણ તપરૂપ અગ્નિ વિના સાફ થતા નથી.

શ્રી તીર્થંકર દેવોએ પણ કર્મમળને દૂર કરવા માટે ઘોર તપ આદરી, ઘાતીયા કર્મોનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે—આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું છે. પતિતપાવન શ્રી તીર્થંકર દેવોએ આચરિત અને પ્રરૂપિત વિવિધ પ્રકારનો તપ અદ્યાવધિ (આજ સુધી) ધર્માત્માઓ કરતા આવ્યા છે અને કરતા જાય છે.

એ વિવિધ પ્રકારના તપમાં વાર્ષિક તપ (વરસી તપ) મહાન ગણાય છે કેમકે વર્ષ પર્યંત આ તપ કરવામાં આવે છે. હજારો ઘણા ધર્માત્મા સ્ત્રી પુરુષો એનું આરાધન કરે છે, પ્રથમ તીર્થંકર દેવ શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ આ અવસર્પિણી કાળમાં સંસાર વ્યવહાર ચલાવી, રાજપાટ ભોગવી, વિરક્ત થઇ, દીક્ષા લઇ વાર્ષિક તપ (વરસીતપ) કરેલું તેનું આ અનુકરણ છે. મતલબ કે શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુને એક વર્ષ પર્યંત શુદ્ધ આહાર પાણી ન મળી શકવાથી તપ કર્યું, કેમકે તે સમયે દાન શું વસ્તુ છે, સાધુ કેવા હોય, એઓને આહારપાણી વિગેરે કેવી રીતે આપી શકાય એ કોઇ જાણતું ન હતું. જેનો ઉલ્લેખ શાસ્ત્રોમાં આ પ્રમાણે મળી આવે.

ફાગણ વદિ (પૂર્ણિમા-અંત રીતિ આદિ ચૈત્ર વદિ) આઠમના દિવસે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રનો યોગ આવ્યેથી દિવસના પાછલા પહોરમાં છઠ્ઠ, મહા કચ્છ આદિ ચાર હજાર રાજાઓની સાથે શ્રી ઋષભદેવજીએ ચાર મુષ્ટી લોચ કરી દીક્ષા લીધી હતી. લઇને પ્રભુ શ્રી ઋષભદેવજી મૌન વ્રત ધારણ કરી પૃથ્વીતલમાં વિચરવા લાગ્યા. પારણાને દિવસે પ્રભુને કયાંથી પણ શુદ્ધ આહાર પાણી ન મળ્યા, કેમકે લોકો આહાર પાણી સાધુને (ભગવાનને) કેવી રીતે આપવા એ વિધિવિધાનથી બીલકુલ અપરિચિત હતા. તેઓ તો પહેલાની માફક હાથી-ઘોડા-વસ્ત્ર-આભૂષણ વિગેરે વિગેરે આપવા લાગ્યા, પરંતુ પ્રભુ તો એમાંથી કંઇ પણ લેતા નહોતા. પ્રથમ ભિક્ષુ જગત્પ્રવર્તક શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ ભિક્ષા-આહાર પાણી ન મળવાથી કોઇ પણ પ્રકારનો મનઃકલેશ (સંકલ્પ વિકલ્પ) કર્યા વિના શાંતિથી વિચરવા લાગ્યા અને ક્ષુધા પિપાસા આદિ પરિષહો સહન કરવા લાગ્યા. અન્યાન્ય (બીજા) સાધુઓ પણ ભગવાનની સાથે જ વિચરવા લાગ્યા, કિન્તુ ક્ષુધા-તૃષાથી પીડિત અને તત્ત્વજ્ઞાન તેમજ આહારપાણી લેવાના વિધિવિધાનથી અજાણ એવા આ સાધુ મહાત્માઓ વિચારવા લાગ્યા કે પ્રભુ તો વનમાં પાકેલા મધુર ફળો કે વહેતા નિર્મળ જળ [illegible] પાણી પીતા નથી, [illegible]

ઉપર આટઆટલો મેલ જામી ગયો છે છતાં સાફ કરવાનો પ્રયત્ન સરખોએ પણ નથી કરતા; ગરમી શરદી વિગેરેને શાંતિથી સહે છે; ભૂખ તરસની પીડાને વેઠે છે; આટલું જ નહીં પણ રાતના ઘડીભર ઉંઘતાએ નથી. અમો રાતદિવસ પ્રભુની સેવામાં રહીએ છીએ છતાં અમારી સામે પણ આંખ ઉઘાડીને જોતાએ નથી. કોણ જાણે એમણે શું ધાર્યું છે ? શા વિચારમાં પડ્યા છે ? એ કંઇ પણ સમજમાં આવતું નથી. અમે એમની પેઠે ક્યાં સુધી આવા દુઃખોને વેઠીશું? કદાચિત આવા દુઃખોને વેઠી પણ લઇએ પણ ભૂખ તરસનું જે દુઃખ છે તે કેવી રીતે વેઠી શકાય ? પ્રભુ તો મૌનાવલંબી છે. કાંઇ પણ બોલતા કે કહેતા નથી. ભગવાનને પહેલા આહાર આદિના વિધિવિધાન પૂછ્યા નથી. અમારામાંથી આ વાતને કોઇ પણ જાણતું નથી વિગેરે વિગેરે વિચાર કરતા બધાયે ગંગા નદીના કિનારેથી નજીકમાં આવેલા વનમાં ચાલ્યા ગયા, ત્યાં જઇને કંદ, મૂલ, ફળ વિગેરે ખાઇને, ગંગા નદીનું પાણી પીઇને પોતાનો નિર્વાહ કરવા લાગ્યા; તેમજ મોટી મોટી જટાઓ વધારી કેશ રાખવા લાગ્યા. ત્યારથી **જટાધારી તાપસોની પ્રવૃત્તિ થઇ.**

કચ્છ અને મહાકચ્છ ગંગા નદીના દક્ષિણ તટ પર હરણની પેઠે વનચર જેવા થઇ ફરવા લાગ્યા, અને વલ્કલ(વૃક્ષોની છાલ)થી પોતાનું શરીર ઢાંકવા લાગ્યા. ગૃહસ્થીઓને ત્યાં જઇ ભોજન વિગેરે નહોતા માંગતા કે નહોતા ખાતા. ઉપવાસ, છઠ્ઠ આદિ તપથી એઓના શરીર સુકાઇ ગયા હતા, અને પારણાના દિવસે જમીન ઉપર પડેલાં સુકાં પાકાં ફળો તેમજ પાંદડાઓનું ભક્ષણ કરતા અને પ્રભુ શ્રી ઋષભદેવજીનું હમેશાં ધ્યાન ધરતાં હતાં.

પ્રથમ ભિક્ષુ-પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવપ્રભુ એક વર્ષ સુધી નિરાહાર આર્ય-અનાર્ય દેશોમાં વિચરતા વિચરતા શ્રી ગજપુર-હસ્તિનાપુર નગરમાં પધાર્યા. ત્યાં શ્રી બાહુબલીનો પુત્ર સોમપ્રભ રાજા રાજ્ય કરતા હતા. પ્રભુને પધારતા જોઇ નગરજનો પરદેશથી આવેલા સ્નેહી બંધુની પેઠે પ્રભુને વિંટાઇને ઊભા રહ્યા, તેમાંથી કોઇએ પ્રભુને પોતાને ઘેર વિશ્રામ લેવા તો કોઇએ પોતાને ઘેર પધારી સ્નાન ભોજન કરવા તો કોઇએ પોતાનું ઘર પાવન કરવા પ્રાર્થના કરી. કોઇ કોઇ કહેવા લાગ્યા કે : પ્રભો ! અમારી મોતિયોની માળાઓ સ્વીકારો, અમારા આભૂષણોને ધારણ કરો. કોઇ કહેવા લાગ્યા કે અમારા ઘોડાને લો. એ સૂર્યના ઘોડાઓનો પણ પરાજય કરે એવા છે. કોઇ બોલવા લાગ્યા કેઃ ભગવાન! આપ અમારા ગરીબોની કંઇ પણ ભેટ નહીં સ્વીકારો વિગેરે, પરંતુ મૌનાવલંબી પ્રભુ કોઇને પણ ઉત્તર ન વાળતા આહાર માટે ફરતા હતા. આખાયે નગરમાં પ્રભુ પધાર્યાની ધૂમ મચી ગઇ. ત્યાંની પ્રજામાં પાણીમાં તેલનું બિંદુ ફેલાઇ જાય છે તેમ આખાયે નગરમાં પ્રભુ પધાર્યાના સમાચાર ફેલાઇ ગયા. શ્રી સોમપ્રભ રાજાના પુત્ર યુવરાજ શ્રેયાંસકુમાર પણ પ્રભુ પધાર્યાના સમાચાર સાંભળી, હર્ષઘેલો થઇ પોતાના પ્રપિતામહ (પ્રભુ)ના દર્શન કરવા ઉઘાડે પગે જ દોડી ગયા. પ્રભુના ચરણકમલોમાં નમીને નમસ્કાર કર્યો. પછી ઊભા ઊભા પ્રભુને નિરખવા લાગ્યો. પ્રભુને નિરખતા નિરખતા શ્રેયાંસકુમારને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું.*

* અન્ય સ્થલમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ આવે છે.

જે દિવસે પ્રભુ હસ્તિનાપુરમાં પધાર્યા એ જ રાત્રે બાહુબલી પુત્ર સોમપ્રભ પુત્ર શ્રેયાંસકુમારે સ્વપ્નમાં જોયું કે મેં શ્યામ વર્ણના મેરૂપર્વતને અમૃત કળશોથી અભિષેક કર્યો, એથી તે અતિવ શોભાયમાન થયો.

શ્રી સુબુદ્ધિ નામા નગરશેઠે સ્વપ્ન જોયું કે સૂર્ય મંડલમાંથી ખસતા જતા હજાર કિરણોને શ્રેયાંસકુમારે ફરીથી જોડી દીધા જેથી એ અતીવ દેદીપ્યમાન થયો.

રાજાએ સ્વપ્ન જોયું કે કોઈ એક મહાપુરૂષ શત્રુની સાથે યુદ્ધ કરતાં શ્રેયાંસકુમારની સહાયથી એની જીત થઇ.

પ્રાતઃકાળમાં આ ત્રણે મહાનુભાવો રાજસભામાં એકત્ર થયા અને પરસ્પર પોતપોતાના સ્વપ્નની વાતો જાહેર કરી. આથી મહારાજા સોમપ્રભે ઉદ્દઘોષણા કરી કે શ્રેયાંસકુમારને કોઈ મહાન લાભ થશે. સભા વિસર્જન થયા પછી શ્રેયાંસકુમાર પોતાના મહેલમાં જઇ અટારી (બારીમાં) શાંતિથી-પ્રસન્નચિત્તથી બેઠા. એટલામાં '**સ્વામી**

એથી શ્રેયાસકુમારે જાણ્યુ કે સાધુઓને આહાર આવી રીતે અપાય છે આ સમયે કેટલાક માણસોએ ઇક્ષુરસ(શેરડીનો રસ)થી ભરેલા ઘડાઓ લાવીને શ્રેયાસકુમારને આપ્યા. ઇક્ષુરસને નિર્દોષ સમજી શ્રેયાસકુમારે હાથ જોડી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે પ્રભો ! આ ઇક્ષુરસનો સ્વીકાર કરો પ્રભુએ હાથ પસારી, કરપાત્ર આગળ કર્યું શ્રેયાસકુમારે ઘણા જ ઉત્કટ ભાવથી ઇક્ષુરસનુ દાન દીધુ યદ્યપિ પ્રભુના કરપાત્રમાં ઘણો રસ સમાઇ ગયો પણ શ્રેયાસ-કુમારના હૃદયમા આનંદ ઉત્સાહ ન સમાયો પ્રભુએ ઇક્ષુરસથી પ્રથમ પારણું શ્રેયાસકુમારના હાથે કર્યું નાગરિક લોકોએ આનંદાશ્રુ વહેવડાવ્યા, ત્યા સુરાસુરોએ પણ આનંદ મનાવ્યો પાચ દિવ્ય પ્રગટ થયા • વૈશાક શુક્લા-શુદિ તૃતીયા ૩ ના શુભ દિવસે શ્રેયાસકુમારે આપેલ દાન, અક્ષય ફળનુ દેનારુ થયુ, જેથી એ દિવસ અક્ષય તૃતીયાના પર્વના નામથી સુપ્રસિદ્ધ થયો અને તે અદ્યાવધિ (આજ સુધી) ચાલતો આવ્યો છે અને ચાલતો જાય છે આ અવસર્પિણી કાળમા સૌથી પ્રથમ શ્રીઋષભદેવપ્રભુએ અન્યાન્ય વ્યવહારો ચલાવ્યા, પરંતુ સૌથી પ્રથમ દાન દેવાનો વ્યવહાર શ્રી શ્રેયાસકુમારે ચલાવ્યો વિગેરે વિગેરે

શાસ્ત્રીય ઉલ્લેખોથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે શ્રી ઋષભદેવપ્રભુએ વાર્ષિક તપનુ * પારણું શ્રી હસ્તિનાપુર નગરમાં કર્યું, તો પછી વરસીતપ કરવાવાળાઓનું કર્તવ્ય નથી કે વરસીતપનું પારણું શાસ્ત્રાધારથી શ્રી હસ્તિનાપુરમા આવીને કરે ? પણ વર્તમાનમા ખાસી ઊલટું જ થઇ રહ્યું છે. જ્યા જેને સુભિતા હોય છે ત્યા જઇ કરી લે છે, ખાસ કરી શત્રુંજય તીર્થ નજીક અને સુપ્રસિદ્ધ હોવાથી ઘણા ધર્માત્મા તપસ્વીઓ ત્યા જઇ પારણું કરે છે, કેમકે ત્યા પાલીતાણામા સર્વ પ્રકારની સાનુકૂળતા (સગવડતા) હોય છે, તેમજ શાસ્ત્રોમા પુનિત શ્રી સિદ્ધાચલજી તીર્થનું મહાત્મ્ય ઘણું જ અલૌકિક ચમત્કારિક વર્ણવવામા આવ્યું છે તે સાભળીને સ્વભાવિક ધર્મીજનોનુ તે તરફ મન દોરાય છે, પણ ગુજરાત આદિ દેશોથી દૂર અને વિકટ પ્રદેશમા શ્રી હસ્તિનાપુર તીર્થ હોવાથી એને કોઇ પણ ધર્મી જન યાદ કરતું નથી અર્થાત્ વરસીતપ કરવા-વાળાઓ યાદ કરતા નથી. જો તપસ્વી મહાનુભાવો અને બીજા પણ મહાનુભાવો આ તીર્થ તરફ લક્ષ્ય આપે અને અવારનવાર જવા આવવાનું રાખે તો આ તીર્થની પણ ઘણી જ જાહોજલાલી થાય તેમ જ પ્રસિદ્ધિમા આવી શકે છે તેમ જ સર્વ પ્રકારની સગવડતા પણ થઇ શકે છે.

અત્યારે તો હું ધર્માત્મા તપસ્વી ભાઇ બહેનોને સાગ્રહપૂર્વક જણાવીશ કે તમો વરસીતપ કરી કાયાને સુકી નાખો છો, કષ્ટો સહન કરો છો તો પારણું પણ શ્રી હસ્તિનાપુર તીર્થ પર આવીને કરો જેથી શાસ્ત્રમર્યાદા જળવાય, તમારી ભાવના ને તપશ્ચર્યા સફળ થાય શ્રી હસ્તિનાપુર તીર્થ કંઇ એટલું બધું દૂર નથી. દિલ્હીથી એન ડબલ્યુ આર રેલ્વેમા બેસી મેરઠ સ્ટેશને ઉતરો મેરઠથી મોટરો વગેરે સાધનો મળે છે ત્યા ધર્મશાળા પણ છે ઉતરવા કરવાની સગવડતા પણ છે.

કંઇ લેતા નથી, સ્વામી કંઇ લેતા નથી ’ આવી રીતે મનુષ્યોનો કોલાહલ સાભળી સ્વામીને જોઈ, મે કોઇ સ્થળે આવા પુરુષોને જોયા છે એવી રીતે ઊહાપોહ કરતા જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ અહો ! પૂર્વભવમા ભગવાનનો હુ સારથી હતો, અને ભગવાનની સાથે જ મે દીક્ષા લીધી હતી તે વખતે વજ્રસેન જિનેશ્વરે ફરમાવ્યુ હતુ કે આ વજ્રનાભ ભરતક્ષેત્રમા પ્રથમ જિનેશ્વર થશે તે જ આ ભગવાન છે આ સમયે એક મનુષ્યશ્રેષ્ઠે ઇક્ષુરસના ભરેલા ઘડાઓ લાવીને આપ્યા તે લઇને શ્રેયાસકુમાર પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે ભગવાન् ગૃહાણેમા યોગ્યા ભિક્ષામિતિ જગાદ ॥ ભગવાને હાથ પસાર્યો તેણે ઘણા જ હર્ષપૂર્વક ભગવાનને રસ સમર્પણ કર્યો વિગેરે વિગેરે

* એક વર્ષ, એક માસ અને દસ દિવસ ઉપર થાય છે એટલે કે શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ ૪૦૦ ઉપવાસનુ પારણુ કર્યુ હતું, પણ વ્યવહારમા વરસીતપ તરીકે પ્રસિદ્ધિમા આવેલ છે.

મ્હારા ધર્મી તપસ્વી બંધુઓ ! શ્રી હસ્તિનાપુરમાં શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ પારણું કર્યું છે એટલું જ નથી પણ શ્રી શાંતિનાથસ્વામીજી, શ્રી કુંથુનાથ સ્વામીજી, શ્રી અરનાથ સ્વામીજી આ ત્રણે મહાપુરુષો ચક્રવર્તીઓ અને શ્રી તીર્થંકર દેવો થયેલા છે. એઓના ચાર ચાર કલ્યાણકો પણ અત્રે જ થયા છે. શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુનું સમોવસરણ પણ આ પુનિત ભૂમિમાં થયેલ છે, એટલે કે આ પણ મહાન્ પવિત્ર તીર્થભૂમિ છે. આ ભૂમિને સ્પર્શી, તીર્થયાત્રા કરી જરૂર લાભ મેળવો. પૂર્વેની જાહોજલાલીને યાદ કરતા અને આજની પરિસ્થિતિને નિહાળતા ખેદ થયા વિના રહેતો નથી, તો પણ હર્ષનો વિષય છે કે પૂર્વેની જાહોજલાલી અને ત્યાં થયેલ મહાપુરુષોનું સ્મરણ કરાવનાર પ્રભુનું દહેરાસર તેમજ નીસીહીઓ અત્યારે પણ મોજુદ છે,

ફરીથી એક વાર ભારપૂર્વક હું મારા તપસ્વી બંધુઓને જણાવીશ કે તમો અવશ્યમેવ આ તરફ લક્ષ્ય આપશો અને બીજાઓને અપાવશો, કેમકે અત્રે પારણું કરવા આવવાથી તીર્થની ઉન્નતિ થશે અને પ્રસિદ્ધિ થશે. પૂર્વના ચિહ્નરૂપ અત્યારે પણ એ તરફ શેરડીના ખેતરોના ખેતરો નજરે પડે છે,

અંતમાં પૂજ્ય વિદ્વાન મુનિવરો આદિ તેમજ વિદ્વજ્જનોને એટલું વિનવીને વિરમીશ કે આપ આપના વ્યાખ્યાનોમાં-ભાષણોમાં જૈન જનતાનું લક્ષ્ય આ તરફ જરૂર આકર્ષિત કરશો.

તા. ક. પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય આચાર્યવર્ય ૧૦૦૮ શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજશ્રીની સુકૃપાથી આ વર્ષે શ્રી હસ્તિનાપુર તીર્થની યાત્રા કરવાનું મને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું. આ તીર્થની યાત્રા કરી મને ઘણો જ આનંદ થયો. પોતાને કૃત્યકૃત્ય માની તીર્થને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવું જોઇએ એમ કંઇ લખવાનો વિચાર ઉદ્ભવ્યો અને વિચાર થયો કે વરસીતપ કરવાવાળા બંધુઓનું લક્ષ્ય આ તરફ દોરાય તો આ તીર્થની જાહોજલાલી થાય એટલા માટે આ લેખ લખવા પ્રેરાયો છું. જો તપસ્વી બંધુઓ આ તરફ લક્ષ્ય આપશે તો તીર્થની ઉન્નતિ ઘણી જ થશે. અત્યારે તો પંજાબ, યૂ. પી. આદિના બંધુઓ કાર્તિકી પુનમ ઉપર આવી મેળો ભરે છે.

દુઃખ અને સુખ એ બંને આવકારદાયક છે

દુઃખ અને સુખ બંને આવકારદાયક છેઃ કારણ કે તેઓ એક બીજાના પરમ મિત્રો છે. આપણે જેમ એક પગ ઉપાડી ઊંચો કરીએ ત્યારે બીજો નીચો રહે છે, તેમ આ સંસારમાં સુખદુઃખની ઘટમાળ એમ જ ચાલ્યા કરે છે. સુખના ગર્ભમાં દુઃખનો નિવાસ છે અને દુઃખના ગર્ભમાં સુખ રહેલું છે. આમ સુખ અને દુઃખ બંને ઓતપ્રોત છે. જે સુખનો સ્વીકાર કરે છે તેને દુઃખના ભોગ પણ થવું જ જોઇએ કેમ કે એ બંને અવિભાજ્ય છે. સાંસારિક ઉપાધિ અને સુખદુઃખમાં જે સમાન રહી શકે એ જ સાચો સુખી છે. સત્ય સુખપ્રાપ્તિનો સરળ માર્ગ તો દ્વંદ્વાતીત થવામાં જ છે. અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ વસ્તુઓનો એમાં જરાએ પ્રશ્ન નથી. નિત્ય નિરંતર આત્મસુખમાં ઉન્મત્ત રહો. આત્માનુભવમાં નિમગ્ન રહેશો એટલે કોઇ પણ પદાર્થ તમારા સુખમાં વિક્ષેપ પાડી શકશે નહિ. સુખદુઃખને સમાન મિત્ર ગણનારની આગળ પ્રકૃતિ દાસી બની રહે છે અને સકળ વિશ્વ તેને પ્રણામ કરે છે.

—સ્વામી રામતીર્થ

શ્રી ભાનુચંદ્રગણિ જીવનવૃત્તાંત

લે૦ સાહિત્યરસિક મુનિશ્રી ચતુરવિજયજી

મોગલસમ્રાટ્પ્રતિબોધક જૈનાચાર્ય શ્રી **વિજયહીરસૂરિ** મહારાજના વિશાલ શિષ્ય-સમુદાયમાં અનેક સમર્થ વિદ્વાનો હતા તે પૈકી શ્રી ભાનુચંદ્ર અને સિદ્ધિચંદ્ર નામના ગુરુશિષ્યની જોડ પણ સુપ્રસિદ્ધ હતી એમણે રચેલા ગ્રંથો–કાદંબરી વૃત્તિ, વસંતરાજ શકુનવૃત્તિ, વિવેકવિલાસવૃત્તિ, શોભન સ્તુતિ વૃત્તિ, અભિધાન ચિંતામણિ વૃત્તિ વિગેરે એમના પાંડિત્યનો ઠીક પરિચય કરાવે છે વિશેષ માટે જુઓ ચાર ટીકા સાથે મુદ્રિત શોભનમુનિકૃત સ્તુતિચતુર્વિંશતિકાની સંસ્કૃત ભૂમિકા.

એમના જીવનવૃતાંત માટે પ્રયત્ન કરતા શ્રી [1]સિદ્ધિચંદ્રગણિરચિત શ્રી ભાનુચંદ્રગણિ જીવન-ચરિત્ર (સંસ્કૃત) શ્રીયુત મો. દ. દેશાઈને પ્રાપ્ત થયેલ તે ઉપરથી તેમણે સારાંશરૂપ લેખ લખી શ્રી આત્માનંદ શતાબ્દિ સ્મારક ગ્રંથમાં પ્રગટ કરેલ છે. તેમના લખવા પ્રમાણે તેમાં પ્રાય: એમના જીવનની પૂર્વાવસ્થાનો પરિ-ચય નથી ત્યારે મને હાલમાં જ ઉપલબ્ધ થયેલા રાસમાં સ્વર્ગવાસ તિથિ સિવાય સામાન્યત: સર્વ વૃત્તાંત આવી જાય છે આમ કહીયે તો અતિશયોક્તિ નથી.

આ રાસના કર્તા છે સુપ્રસિદ્ધ કવિ **ઋષભદાસ.** એ ખંભાતના વતની શ્રાવક સાંગણના પુત્ર હતા અને શ્રી વિજયહીર-સૂરિ મહારાજાદિના પરમ ભક્ત હતા. તેમના પ્રસાદથી જ કવિત્વશક્તિ પ્રાપ્ત કરી હીરવિજયસૂરિરાસ, કુમારપાલ રાસ, હિત શિક્ષાનો રાસ વિગેરે અનેક રાસો, ચૈત્ય-વંદન, સ્તુતિ વિગેરે રચેલા છે એમના વિશેષ પરિચય માટે જુઓ જૈન ગૂર્જર કવિઓ આદિ ગ્રંથો

પ્રસ્તુત રાસ એક ચોપડામાં વિવિધ વિષય વચ્ચે સુંદર અક્ષરે લખેલ છે દરેક પૃષ્ઠમાં ૧૨ લાઈન છે અને દરેક લાઇનમાં લગભગ એક શ્લોકપ્રમાણ (૩૨) અક્ષરો છે. લખનાર છે શાહ લવજી મોતીચંદ પાલનપુરના રહેવાસી સં. ૧૯૧૯ અશાડ શુદિ ૧૧. રાસનો સાર નીચે મુજબ—

જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયહીરસૂરિ મહારાજ રાધનપુરમાં પધાર્યા તે સમયે ત્યાં શ્રેષ્ઠ ઉત્સવ થયો હતો. તે જ પ્રસંગે શ્રી ભાનુચંદ્ર-જીએ બાદશાહ પાસેથી શત્રુંજયનો ફરમાનો મેળવી ત્યાં મોકલ્યો હતો તે પહોંચ્યો અને ભાનુચંદ્રને સમાજમાં વિશેષ પ્રતિષ્ઠા મળી.

સિદ્ધપુરનો રહેવાસી રામો નામે પુણ્ય-વાન શાહ હતો તેની પત્ની રમાદે હતી તેણીએ સ્વપ્નમાં એક દિવસે ગજ (હાથી) જોયો. પૂર્ણ માસે પુત્ર પ્રસવ્યો અને ભાણુજી

---

१ येनाकृति–वसन्तराजविवृती वृत्तिश्च कादम्बरी,
श्रीसारस्वतवृत्तयश्च विवृति काव्यप्रकाशस्य च ।
नाम श्रेणिविवेकपूर्वकविलासप्रंथवृत्ति तथे–
त्यादीन् यो रचयाम्बभार रुचिरान्ग्रंथान् निर्ग्रन्थराट् ॥१०

—सिद्धिचन्द्रकृत भानुचन्द्रचरित्र, सर्ग. १

તરીકે નામસ્થાપના કરી. સાત વર્ષે નિશાળે મૂકયા. ભાણુજીના વડિલ બંધુનું નામ રંગો હતું. દશ વર્ષની અવસ્થા થતાં બંનેને સૂરચંદ્ર પંન્યાસનો યોગ મળ્યો. દેશના સાંભળી વૈરાગ્ય ભાવના પ્રગટ થતાં દીક્ષા અંગીકાર કરી. બન્ને સકલ શાસ્ત્ર ભણી પારંગત થયા. ભાનુચંદ્રને પંન્યાસ પદવી મળી.

ભાનુચંદ્રજીની કૃપાથી શેખને અકબર બાદશાહે ખુશી થઈ સારી જાગીર સોંપી હતી, તેથી ભાનુચંદ્રની પ્રસિદ્ધિ થઇ. જાગીરદાર અને દાનીઆર બન્નેએ ભાનુચંદ્ર પાસે જૈન શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. અકબરે ભાનુચંદ્રને અવલ દરજ્જાના (પ્રથમ નંબરના) ફકીર (સાધુ) તરીકે ઓળખાવ્યા.

એક સમયે અકબર શાહને અસહ્ય મસ્તક વેદના થઈ. ઘણા વૈદ્યોના ઉપચાર કરતા પણ શમી નહી ત્યારે ભાનુચંદ્રને તેડાવ્યા. તેમણે આવી મસ્તકે હાથ મૂકતાં જ આરામ થઇ ગયો. બાદશાહ ખુશ થઇ જૈન શાસન અને જૈન મુનિઓને સત્ય તરીકે સ્વીકાર્યા.

બાદશાહની પીડા શાંત થતાં ઉમરાવો ૫૦૦ ગાયો લાવ્યા. કારણ પૂછતાં ખુશાલીમાં સારી મિજબાની આપવા જણાવ્યું. બાદશાહને વાત રુચી નહીં. ભાનુચંદ્રને બોલાવી સર્વે ગાયો બક્ષીસ આપી અને કંઇ પણ માગણી કરવા કહ્યું, ત્યારે અવસર જોઈ જજીઆવેરો મુક્ત કરવા માંગણી કરી. પાદશાહે ફરમાન લખી આપ્યા.

એક સત્યવાદી ભટ અત્યંત માન કરતો હતો. તેને પાતશાહે ભાનુચંદ્ર સાથે વાદ કરાવ્યો. ત્યાં ભાનુચંદ્રનો જય થયો.

પાતશાહે કાશ્મીર તરફ પ્રયાણ કર્યું. ભાનુચંદ્ર પણ સાથે ગયા. માર્ગમાં દર રવિવારના દિવસે સૂર્યસહસ્રનામ પાતશાહને સંભળાવતા. કાશ્મીર પહોંચ્યા બાદ ૪૦ કોશ સુધી જલથી ભરેલા લંકાજેન નામના તલાવની પાળે પાતશાહે પડાવ કર્યો. રોજ સહસ્ર નામ સાંભળે.

એક દિવસ સૂર્યસહસ્રનામ સંભળાવતાં ભાનુચંદ્રને પુષ્કળ ટાઢ વાઈ. શરીર અકડાઈ ગયું. બાદશાહે અનેક ઉપચાર કરાવતાં સ્વસ્થ થયા અને બાદશાહના પૂછવાથી કહ્યું કે તમારી સાથે અન્ય જે કોઇ આવેલા તેમાંથી કોઇ જાગીર, પરગણા, હાથી, ઘોડા, ગામ અને મુજસફ પદવી વિગેરે મેળવી ફાવી ગયા પણ અમો તો માત્ર ટાઢ જ પામ્યા. અમને હાડોહાડ ટાઢ વાય છે ત્યારે બાદશાહે મુહ માંગો તે આપું એમ પ્રસન્ન થઈ જણાવતાં તેમણે શત્રુંજયની માગણી કરી અને બાદશાહે ફરમાના લખી આપ્યા.

હિમાલયના માર્ગે ચાલતાં ભાનુચંદ્રને પગ વાઉ ફાટી, ચાલી શકાય તેમ ન હતું ત્યારે બાદશાહે હાથી, ઘોડા, પાલખી ઉપર બેસવા કહ્યું. તેના ઉત્તરમાં “ અમારો આચાર નથી, ” એમ જણાવ્યું. તેને લીધે બાદશાહે ત્રણ દિવસ ત્યાં જ પડાવ કર્યો. આરામ થયે ચાલ્યા. મોટી ધામધૂમપૂર્વક લાહોરમાં પ્રવેશ કર્યો. ભાનુચંદ્ર ઉપાશ્રયમાં પધાર્યા. તિહાં અનેક ઉત્તમ કાર્ય કરાવી રૂ. ૨૦ હજારના ખર્ચે નવીન ઉપાશ્રય બંધાવ્યો.

શેખને ઘેર મૂળ નક્ષત્રમાં કન્યાનો જન્મ થયો. જોશી લોકોએ અશુભસૂચક જણાવી જલમાં પધરાવી દેવાની સૂચના આપી, ત્યારે ભાનુચંદ્રને બોલાવી પૂછતાં તેમણે સ્ત્રી-બાલ-

હત્યા કરવાની મનાઈ કરી અને શાંત્યર્થે અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર કરવાની સલાહ આપી. બાદશાહના હુકમથી થાનસિંહ, માનુ કલ્યાણ, માનસિંહ અને કર્મચંદ્ર મંત્રીએ મલી ઉપાશ્રયે અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર આરભ્યુ. લાખ રૂપિયા ખર્ચ્યા સાધુ-સાધ્વીઓ, શ્રાવક-શ્રાવિકા વગેરે આબિલ તપ કર્યું. વિઘ્ન દૂર થયો. જિન શાસનની ઉન્નતિ થઈ પ્રસન્ન થયેલા બાદશાહે શ્રાવકોને પૂછ્યુ કે ભાનુચદ્રને કઇ પદવી છે ? શ્રાવકોએ પન્યાસ હોવાનુ જણાવ્યુ. બાદશાહે હીરસૂરિની પાટે બેસાડવા ઇચ્છા દર્શાવી ત્યારે ભાનુચદ્રે ના કહી. છેવટે હીરસૂરિનો વાસક્ષેપ મગાવી ઉપાધ્યાય પદવી અપાવી. સંઘે પુષ્કળ દ્રવ્ય ખર્ચ્યુ

બાદશાહ બુરહાનપુર ગયા ભાનુચદ્ર સાથે હતા. બુરહાનપુરને લૂટતુ બચાવ્યુ.

દાંતના ગુન્હાથી ભોજરાજ સોનીને બાદશાહે કેદ કર્યો ભાનુચદ્રે મુકાવ્યો. સોનીએ ઉપકાર માન્યો અને ૧૨ ક્રોડ ધન ખર્ચી દેરાસર બધાવ્યુ જ્યા અનેક ભવ્યજનો પૂજાનો લાભ લેવા લાગ્યા. દશ શિષ્યોને દીક્ષા આપી.

ત્યાથી અનુક્રમે આગરે આવ્યા. ત્યાથી જહાગીરને મલી ફરીથી શત્રુંજયના ફરમાન લખાવ્યા.

ત્યાથી શાહપુર ગયાં. ત્યા વીજામતિ સાથે વાદ કરી જય મેળવ્યો એક દેરાસર બધાવ્યુ. પ્રતિષ્ઠા કરાવી સોનાનો કળશ ચઢાવ્યો.

પછી મારવાડમા આવી જાલોરમા ચોમાસુ રહ્યા પ્રતિબોધ પામી ૨૧ જેણે દીક્ષા લીધી એકદર ૮૦ શિષ્ય થયા તેમા ૧૩ પંન્યાસ થયા ઉદેચંદ્ર[1], ભાવચંદ્ર[2], દેવચંદ્ર[3] વિગેરે એક એકથી ચઢિયાતા હતા.

---

૧. એમના શિષ્ય રૂપચદ્રે સં. ૧૬૮૫ મા દડકપ્રકરણ પર સંસ્કૃત અવચૂરિ રચી, એમના શિષ્ય વિશાલચદ્રે દેવકીપાટણમા લખેલી એક પ્રત ભરૂચના શેઠ અનોપચંદ મનુકચદભાઇના ભડારમા છે.

૨ એ સિદ્ધિચદ્રના સહોદર હતા તેના શિષ્ય કનકચંદ, કપુરચંદ, મયાચદ, ભક્તિચદ્ર, ઉદયચદ્ર, ઉત્તમચદ્ર, શિવચદ્ર રાધનપુરમા સં ૧૮૭૪ મા તારગામંડન અજિતનાથ સ્તવન લખ્યુ. (ભરૂચ ભડાર)

૩. એમણે શોભનસ્તુતિ ઉપર સંસ્કૃત ટીકા રચી છે (પ્ર આગમોદયસમિતિ ગ્રથાક ૫૧), ગુજરાતીમા નવતત્ત્વ ચૌપાઇ, શત્રુજયતીર્થ પરિપાટી (સ. ૧૬૯૫), પૃથ્વીચંદ કુમાર રાસ (સ. ૧૬૯૬) રચેલ છે

દેવચદ્રના શિષ્ય વિવેકચદ્ર થયા કે જેમણે સ. ૧૭૦૯ મા ત. વિજયસિહસૂરિની પાદુકા પ્રતિષ્ઠિત કરી છે, જેમા પોતાને ભાનુચદ્રના શિષ્ય જણાવે છે (જુઓ પ્રા જૈ. લે સ પૃ ૩૧૮ ૯, લેખાક. ૫૧૪).

વિવેકચદ્રના શિષ્ય તેજચદ્ર, જિનચંદ્રના શિષ્ય જીવનચદ્રે સ. ૧૭૫૩ મા જ્ઞાનસાગરકૃત સિદ્ધચક્રરાસની પ્રત લખી (જૈ. ગુ ક. ભા. ૧, પૃ. ૭૫)

શોધખોળ કરતાં બીજા પણ નામ નીચે પ્રમાણે ઉપલબ્ધ થાય છે.

(૧) હીરચદ્રગણિએ સ ૧૬૯૪ મા શિરોહીના સઘ સાથે આબૂની યાત્રા કરી તેવો લેખ પ્રાચીન જૈ. લે સ. મા ન ૮૨ મા છે તેમા હીરચદ્રના ગુરુભાઇ કુશલચદ્રગણિ અને અમરચદ્રગણિ જણાવેલ છે. તેમજ પરિવારમાં મુનિ દીપિચદ્ર, રામચદ્ર, જિનચદ્ર જણાવેલ છે.

હીરચદ્રના શિષ્ય ગવિચદ્રે ખભાતમા સ.

સર્વ શિષ્યોમાં મુખ્ય *સિદ્ધિચંદ્ર હતા. તેમણે ખરનપુરમાં બાદશાહનો હુકમ મેળવી ૩૨ ચોરોને તરવારથી મરાતાં બચાવ્યા. જયદાસ નામના

૧૭૨૨ માં ઉપાસકદશાંગની પ્રતિ લખી. (આ. ક. પાલીતાણા).

જિનચંદ્રના શિષ્ય જિતચંદ્ર, લબ્ધિચંદ્ર, દેવચંદ્ર, ભવાનીચંદ્રના ગુરુભાઈ સોમચંદ્રે ટંકારીયામાં હંસરત્નકૃત શત્રુંજયમહાત્મ્યસારની પ્રત. સં. ૧૬૩૩ માં લખી (પુરાતત્ત્વ મંદિર, અમદાવાદ), તથા સં. ૧૬૮૫ માં વિવેકવિલાસની પ્રતિ લખી (પી. ૪, પૃ. ૧૧૫), આમાં ભાનુચંદ્રના શિષ્ય લખેલ છે.

(૨) ઋદ્ધિચંદ્ર એમણે વિજયદેવસૂરિના સમયમાં મૃગાંકચરિત્ર (પ્ર. આત્માનંદ સભા—ભાવનગર) રચ્યું કે જેનું સંશોધન તેમના ગુરુભાઇ ઉદયચંદ્રે કરેલું છે.

ઋદ્ધિચંદ્રને પણ લલિતચંદ્ર નામે શિષ્ય હતા તે ઋષિમંડળસ્તોત્ર(મૂળ)ની પ્રતિના પ્રાંતસ્થ નિમ્ન લિખિત ઉલ્લેખથી માલૂમ પડે છે.—

संवत् १७०५ वर्षे मार्गशीर्षसितपञ्चम्यां शनिवासरे। भट्टारकपुरन्दर भट्टारक श्री ११५ श्री विजयदेवसूरीश्वरजीचरणसेवि मुनि भक्तिविजयपठनकृते। महोपाध्याय श्री १७ श्री सकलचन्द्रगणि तच्छिष्य परवादिदलभञ्जन पण्डित श्री १७ श्री सूरचन्द्रगणि तच्छिष्य श्री शत्रुञ्जयकरमोचनाद्यनेकसुकृतकारि महोपाध्याय श्री १०८ श्री भानुचंद्रगणि तच्छिष्य सकलपरवादिगजकेशरी पण्डित श्री १९ ऋद्धिचन्द्रगणिचरणसेवि गणि ललितचंद्रेण लिखितम् । विरमपुरे ।

(૩) સોમચંદ્ર—સં. ૧૬૮૫ ફાગણ શુદિ ૨ સોમવારે શ્રી જિનદત્તસૂરિવિરચિત વિવેકવિલાસની પ્રત લખી (પ્રો. પીટર્સન રિપોર્ટ, વૉ. ૪, પૃ. ૧૧૫).

(૪) સુમતિચંદ્ર—એમના શિષ્ય આનંદચંદ્રના શિષ્ય અમીચંદ્રે સં. ૧૭૪૦માં લખેલી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની પ્રત શાંતમૂર્તિ મુનિશ્રી હંસવિ. શાસ્ત્રસંગ્રહ (વડોદરા) માં અને સં. ૧૭૪૧મા લખેલી ઉપદેશમાળા પ્રકરણની પ્રત (શ્રી મુ. વિ. સં. શા. સં. છાણીમાં) છે. (જુઓ પ્રશસ્તિસંગ્રહ ભા. ૨, પ્રત નં. ૯૫૩, ૯૫૬ પૃ. ૨૫૨-૫૩)

સુમતિચંદ્રના દ્વિતીય શિષ્ય સુજાણચંદના વાચવા માટે સં. ૧૭૨૪ માં અમીચંદગણીએ લખેલી ઋષિમંડળ પ્રકરણની પ્રત મુ. શ્રી. હં. વિ. સં.શા. સં. વડોદરામાં છે (પ્રશસ્તિ સંગ્રહ નં. ૮૭૮).

(૫) લબ્ધિચંદ્ર એમણે રચેલ નવખંડા પાર્શ્વનાથ સ્તવન (કડી ૩૭) પ્રાપ્ય છે. સુરસુંદરી ચોપાઇના અંતે આ પ્રમાણે પુષ્પિકા નજરે પડે છે.

इति सुरसुन्दरी चौपई संपूर्णं । सं. १६७४ वर्षे फाल्गुणसुदि ७ दिने मंगळवारे महोपाध्याय श्री भानुचंद्र गणिशिष्य पण्डित लब्धिचंद्रगणिना लिखिता । साध्वीश्री रूपलक्ष्मी शिष्याणि साध्वी गुणलक्ष्मीवाचनाय समर्पिता ।

* એમણે રચેલા ગ્રન્થો:—

કાદંબરી ઉત્તર ભાગની ટીકા (પ્ર. નિ. સા. પ્રેસ), ભક્તામર સ્તોત્ર વૃત્તિ, (પ્ર. ભી. મા.), શોભન સ્તુતિ વૃત્તિ (પ્ર. આ. સ. ગ્રં. ૫૧), આ સિવાય ધાતુમંજરી, વાસવદત્તા વૃત્તિ, (લખ્યા સં. ૧૭૨૨), અનેકાર્થ નામમાલા સંગ્રહ વૃત્તિ, (પ્ર. કાંતિવિજયજી છાણી ભંડાર), વૃદ્ધ પ્રસ્તાવોક્તિ રત્નાકર, ભક્તામર સ્તોત્ર ટીકા, જિનશતક વૃત્તિ (રચના સં. ૧૭૧૪ અને લખ્યા સં. ૧૭૧૪), ચંદ્રચંદ્રિકા ટીકા પત્ર ૩૪, પ્રાકૃત સુભાષિત સંગ્રહ પત્ર ૨૫, કાવ્યપ્રકાશ ખંડન (સં. ૧૭૨૨) આમાંના ઘણાખરા અપ્રકટ છે, તેની પ્રતો બીજાપુર ભંડારમાં છે. આ ઉપરાંત કાદંબરીનો ગુજરાતી સાર પોતે લખ્યો છે જેની પ્રત પાલણપુરના ભંડારમાં છે.

એમના શિષ્ય સુબુદ્ધિચંદ્રે સં. ૧૭૦૧ આસો વદિ ૨ દિને કપડવંજમાં લખેલી શીલદૂતની પ્રત ભાંડારકર ઇન્સ્ટીટયુટ(પુના)માં છે. અને સં. ૧૬૯૮ માં ભાદ્રવા વદિ ૧૩ દિને વિદ્યાપુર

લાડ વાણીયાને મરાતો બચાવ્યો જહાંગીર અને એ બન્ને સહાધ્યાયી હતા. (સાથે અભ્યાસ કર્યો હતો) વચનચાતુરી, કઠ-કળા અને રૂપમાં પણ સુંદર હતા.

જહાંગીર શાહે હાથી, ઘોડા, ધન, દોલત આપવાની લાલચ બતાવી લઘુ વય હોવાને લીધે યોગ ત્યજી દેવા કહ્યું છતા પણ સિદ્ધિ-ચંદ્ર જરા ય લલચાયા નહી. છેવટે ભય બતાવ્યો તો પણ નિશ્ચલ રહ્યા. જહાંગીર પ્રસન્ન થયો ત્યારે છેવટે સિદ્ધિચંદ્રે કહ્યુ : જો તુ મારા માગ્યા મુજબ આપતો હોય તો ગુરુએ આપેલા વેષને પડાવી ન લે. બાદશાહ ખૂબ ખુશ થયો. પગે પડતો, ગુણ ગાતો વિશેષ રાગી બન્યો.

અહિં ઋષભદાસે રચેલો રાસ પૂર્ણ થાય છે. એના પછી એક ઢાળ અને દુહામાં ગુણગ્રામ વર્ણવે છે. કવિતમા ઓલીયા ગણાવે છે. તેમાં ૧ અકબર બાદશાહ, ૨ ટોડરમલ, ૩ તાનસેન, ૪ બીરબલ, ૫ ખાનાખાન માનસિંહ, ૬ રામદોલત, ૭ હીરવિજયસૂરિ, ૮ અબુલફજલ, ૯ ભાનુચંદ્રનાં નામ ગણાવ્યા છે.

છેવટના દુહામાં ૧ અકબર બાદશાહ, ૨ અબુલ ફજલ, ૩ હીરવિજયસૂરિ, ૪ ભાનુ-ચંદ્ર એ ચાર રત્ન ગણાવી સમાપ્તિ કરી છે.

વચ્ચે કેટલેક સ્થળે પાઠ પડી જવાથી અને અશુદ્ધતા હોવાને કારણે કોઈ બાબત સમજમા નહી આવવાથી રહી ગઇ હોય તો સુજ્ઞ વાચકોએ સુધારી વાચવા અને યોગ્ય લાગે તો મને સૂચના કરવા દરેકને પ્રાર્થના કરી વિરમુ છું.

(બીજાપુર)મા લખેલી દીવાલીકલ્પ(ગદ્ય)ની પ્રત પ્રવર્ત્તક શ્રી કાંતિવિજયજી સંગ્રહીત શાસ્ત્રસગ્રહ-(વડોદરા)માં સુરક્ષિત છે.

લીમડી ભંડારમા રહેલી પચીસાગરી કથાના અંતે જણાવેલ સિદ્ધિચંદ્ર જો આ જ હોય તો અન્ય શિષ્ય શિષ્યાદિ નીચે બતાવ્યા મુજબ પણ કલ્પી શકાય છે. તે ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે—

संवत् १७५९ वर्षे आसो सुदि ९ दिने रविवारे 'समनी' ग्राममध्ये लिखिता महोपाध्याय श्री १०८ श्री सिद्धिचन्द्रगणी शिष्य पंडितश्री ११ श्री अमी-चन्द्रगणिशिष्य पण्डित श्री ५ श्री गुणचन्द्रगणी तच्छिष्य गणि गोविंदचन्द्रेण लिपीकृत स्ववाचनार्थम् ।

નથી મૃત્યુ વિસરવાનું

(કવાલી)

વિસારી વીરની વાણી, વળો વાટે ભલે ખોટી;
કરો કૃત્યો ભલે કૂડાં, નથી મૃત્યુ વિસરવાનું. ૧
હજારો જીવને મારી, વિનાશી દેહને પાળો;
વિસારી મૃત્યુને કિન્તુ, નથી૦ ૨
વદી વાણી તમે જૂઠી, તુચ્છ તૃષ્ણા ભલે પૂરો;
વખત જ્યારે થશે પૂરો, નથી૦ ૩
પરાઇ ચીજ ચોરીને, ખુશી થઇને અતિ મનમાં;
ભલે મોજો તમે માનો, નથી૦ ૪
વિષયથી આંધળા થઇને, અનીતિના રહી પંથે;
ગણો ના મોતને તોયે, નથી૦ ૫
વધારીને તમે તૃષ્ણા, કરી અન્યાયના કામો;
ભલે લક્ષ્મી કરો ભેગી, નથી૦ ૬
કરીને ક્રોધ નિર્બળને, દુઃખ દઇને ભલે કનડો;
પરંતુ જાણજો સાચું, નથી૦ ૭
અભિમાને રહી માતા, વિનય ને નમ્રતા છોડી;
ગણો સહુને ભલે કોડી, નથી૦ ૮
વિના વસ્તુ થવા મોટા, ભલે સેવો તમે માયા;
ઠગો અંતે ભલે ભોળા, નથી૦ ૯
લોભથી ક્ષોભ પામીને, ધર્મની ભાવના છોડી;
અધર્મે જા ભલે દોડી, નથી૦ ૧૦
કનક ને કામિની રાગી, ભલે થા દેહનો રાગી;
પ્રભુના રાગને ત્યાગી, નથી૦ ૧૧
દ્વેષ ભાવે ભલે માની, સ્વજાતિ જીવને શત્રુ;
અશાતા આપીને હરખો, નથી૦ ૧૨
કલેશ કંકાસથી પરને, ભલે સંતાપ ઉપજાવી;
બનાવો કલેશમય જીવન, નથી૦ ૧૩
અદેખાઇથી બીજા પર, ચઢાવી આળ બહુ કૂડા;
તમે હલકા ભલે પાડો, નથી૦ ૧૪
વિષયની વાસના પોષો, બનાવી બાગ ને બંગલા;
ભલે રામા રમાડીને, નથી૦ ૧૫
પ્રભુની આણમાં રહીને, સહુને મિત્ર સમ માની;
યદિ કરશો ભલું સહુનું, ખરે મૃત્યુ વિસરવાનું. ૧૬

આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી

॥ હેમચંદ્રસૂરિજીને પધારવા વિનંતિ ॥

॥ રાગ ભૈરવી, કવાલી ॥

॥ મંગળાચરણ ॥

પધારો હેમચંદ્ર મહારાજ, સમય સોનેરી આવ્યો છે,
વિરાજો ધર્મના ધોરી, દીવાળી દિન મનાવ્યો છે ॥ ૧ ॥

નગરપુર પાટણે આવો, વિમાનો સ્વર્ગના છોડો,
રચેલા જ્ઞાનભંડારો, વિણસતા ફેર રચી જોડો ॥ ૨ ॥

રવિનું કામ રવિ કરશે, અંધારું સર્વદા હરશે;
દીવાળી દીવડા જાગે, અંધારુ [1]માપતું ભાગે ॥ ૩ ॥

દીખાવો કુમારપાળ રાજા, કરુણાવતમાં તાજા,
ઉદાયન મંત્રી મળે સારા, ધર્મના ચંદ્ર ને તારા ॥ ૪ ॥

ધર્મના ધામ હતા સારા, સોનેરી કામ મનહારા
પ્રભુરથ શેરીઓ ફરતા, રવિકર તેજ ઝળહળતા ॥ ૫ ॥

સભાઓ મંડપો સોહે, વિમાનો માનથી મોહે
સભામાં સોહે નરનારી, દેવીઓ દેવ મનહારી ॥ ૬ ॥

પંચાસર પાસ પ્રભુછાયા, સારસ્વત હેમચંદ્ર પાયા
યાચના ક્રાંતિ કરનારી, નિજાતમરામ રમનારી ॥ ૭ ॥

વધાઈ

॥ રાગ આશાવરી-ભૈરવ ॥

આજ વધાઈ વાગે છે, મહાવીરનું શાસન જાગે છે ॥ ૧ ॥
પંચાસર હરણારી રચના, દેવ મનોહર લાગે છે ॥ ૨ ॥
ગોયમ ગુરુનુ નામ સમરતાં, ઘરઘર ગૌરવ રાગે છે ॥ ૩ ॥
હેમચંદ્રસૂરિ દર્શનથી, જ્ઞાનાર્ણવ ભાગે છે ॥ ૪ ॥
ક્રાંતિવિજય ગુરુ આતમરાજા, દીલે મંગલ માગે છે ॥ ૫ ॥

પ્રવર્તક શ્રી ક્રાંતિવિજયજી મહારાજ

[1] ૧—અમુક પ્રમાણ

વર્તમાન સમાચાર

અંબાલા સીટીમાં જયંતિ

ચૈત્ર સુદિ ૧૩ ના શુભ દિવસે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ જન્મજયંતી હોવાથી ઘણા દિવસો પહેલાં તૈયારીઓ કરવાની શરૂઆત થઇ ગઇ હતી.

ત્રણે સમ્પ્રદાયોએ એકત્ર મળી બાબૂ અજિત-પ્રસાદજી એમ. એ. એલ. એલ. બી.ની અધ્યક્ષતામાં જયંતી ઉજવવામાં આવી હતી.

પ્રથમ ભગત ચાંદનમલજીએ પ્રભુસ્તુતિ કરી, નિર્મળા બેને સંગીત સાથે પ્રભુભજન ગાયું, પ્રોફેસર ચંદ્રકુમારે પ્રસંગોચિત ભાષણ આપ્યું અને પ્રોફેસર લોકચંદ, તથા વકીલ ગુરૂબક્ષરાયે ઉર્દૂ જબાનમાં શ્રી મહાવીરપ્રભુની સ્તુતિ કરી હતી.

આચાર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજે સભા અને અધ્યક્ષ સાહેબની વિનંતિને માન આપી વિચારણીય ભાષણ આપ્યું. ભાષણ આપતાં સંસારને અનાદિ સિદ્ધ કરી, ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીનું બયાન કેરી દરેક કાળમાં ૨૪–૨૪ તીર્થંકરો થયા છે થાય છે અને થશે. વર્તમાનકાળમાં ચોવીશમા-ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીરપ્રભુ થયા છે. એઓની આજે જયંતી ઉજવવા માટે આપણે એકત્રિત થયા છીએ વિગેરે વિવેચન કરી જૈનધર્મનું મહત્વ સમજાવી, ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવના જીવનપ્રસંગને આલેખી એમાંથી જૈન અને અજૈન બંધુઓને બોધ લેવા સચોટ ભલામણ કરી હતી.

કોલેજના વિદ્યાર્થીઓને અધ્યક્ષ સાહેબના હાથે ઇનામ આપવામાં આવ્યા પછી અંબાલા છાવણીમાં મુનિ સત્યવિજયજીની આંખનું ઓપરેશન નિઃસ્વાર્થભાવે કરનાર ડોક્ટર બી. એ. શ્રદ્ધને અંબાલા શહેરના સંઘ તરફથી સોનાનો મેડલ અર્પણ કરવામાં આવેલ.

આચાર્યશ્રીને સ્થાનકવાસી સાધુ શ્રી અમરચંદજી આદિ મલ્યા. પરસ્પર સાનંદ વાર્તાલાપ થયો. આ પ્રસંગ પંજાબમાં પહેલવહેલો હોવાથી જનતા ઉપર સારો પ્રભાવ પડ્યો હતો.

હિસાર ખાતે હજારો ગાયોને મળેલું રક્ષણ

મુંબઇના દાનવીરોની સહાયથી હિસાર(પંજાબ)ની હજારો ગાયોના રક્ષણાર્થે મુંબઇ જીવદયા મંડળીએ કરેલ કાર્યની જાન્યુઆરી આખર સુધીની વીગતો—

એકંદર ૯૫૦૦ ગાયોને રક્ષણ આપવામાં આવ્યું, જેમાંની ૬૫૦૦ ને મવાણી હસ્તિનાપુર જંગલોમાં રાખી, ૨૫૦૦ ને ફેબ્રુઆરી ૧૫ મી સુધી હિસારખાતે ચાર કેમ્પોમાં રાખી, ૮૦૦ ને હિસાર ને સાતરોડ ખાતેના કેમ્પોમાં રાખી, ૧૫૦૦ ને હિસારખાતે છૂટક ચારો આપી રાખી, ૨૦૦ ને ભવાની વગેરે ગૌશાળાને સોંપી.

કેટલાક ગામડામાં સાંઢ ભૂખે મરતાં હોઇ ૧૦૦ સાંઢોને રૂા. ૧૦) ને રૂા. ૫)ના માસિક ખર્ચે કેમ્પમાં રાખ્યા.

મુંબઇ, અમદાવાદ, કરાંચી, પોર્ટસુદાન વિગેરે શહેરમાંથી સારી રકમ મળી છે. રજપુતાના અકાલ સમિતિ તરફથી સારી કીંમતનો ઘાસચારો મળ્યો છે. હંમેશનો રૂા. ૭૦૦)નો ખર્ચ છે. મદદની જરૂર છે.

સાહિત્યમંદિરનો ઉદ્દઘાટન મહોત્સવ

આચાર્ય શ્રી વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને તેઓશ્રીના વિદ્વાન શિષ્યવર્ગની દેખરેખ તથા ઉપદેશથી પાલીતાણાખાતે તૈયાર કરવામાં આવેલ જૈન સાહિલમંદિરનો ઉદ્દઘાટન મહોત્સવ ગત વૈશાક શુદિ ૭ બુધવારના ઉજવવામાં આવતા જ્ઞાનમંદિરના વિશાળ મકાનને ધ્વજ પતાકાથી શણગારવામાં આવેલ, તેમ જ સુંદર રચનાપૂર્વક અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો. ઉદ્દઘાટન પ્રસંગે પાલીતાણાના નામદાર દરબાર શ્રી બહાદુરસિંહજી વગેરે અધિકારીવર્ગે ખાસ હાજરી આપી હતી. આ મંદિરને અંગે પ્રભાસપાટણવાળા શેઠ સુંદરજી હરચંદે રૂા. છવીશ હજારની ઉમદા સખાવત કરી છે.

ઝવેરી સારાભાઈ વાડીલાલનો સ્વર્ગવાસ

અમદાવાદનિવાસી શ્રીયુત સારાભાઇ ઝવેરી થોડા વખતની બિમારી ભોગવી તા ૫-૪-૩૯ બુધવારના રોજ પંચત્વ પામ્યા છે બધુ સારાભાઇ પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ હતા ઝવેરાતનો ધંધો મુંબઇમાં કરતા હતા ધર્મશ્રદ્ધાળુ, માયાળુ, સરલહૃદયી હતા આ સભાના ઘણા વખતથી લાઇફમેમ્બર હતા. તેમના સુપુત્રો રતિલાલભાઇ વગેરે બધુઓને દિલાસો આપવા સાથે શ્રીયુત સારાભાઇના પવિત્ર આત્માને અનંત શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ ઇચ્છીયે છીયે.

શ્રીયુત પ્રભુદાસ રામચંદનો સ્વર્ગવાસ

ભાઇ પ્રભુદાસ શુમારે પાંસઠ વર્ષની ઉમરે થોડા દિવસોની બિમારી ભોગવી ભાવનગરમા તેમના નિવાસસ્થાનમા તા ૧૧-૪-૩૯ મગળવારના રોજ પંચત્વ પામ્યા છે. ભાઇ પ્રભુદાસ ફોટોગ્રાફરનો ધંધો ઘણા વર્ષોથી કરતા હતા અને શુમારે ત્રીશ વર્ષથી તેઓ અમદાવાદમા નિવાસ કરી ત્યા તે ધધો કરતા હતા. તેઓ ધર્મશ્રદ્ધાળુ, શાંત, સરલહૃદયી અને મિલનસાર હતા જીવનની છેલ્લી ઘડી સુધી ધર્મ આરાધન કર્યું હતું. તેઓ આ સભાના ઘણા વર્ષોથી લાઇફમેમ્બર હોવા સાથે સભા ઉપર અત્યંત પ્રેમ ધરાવતા હતા તેઓના સુપુત્ર ભાઇ રતિલાલને દિલાસો દેવા સાથે તેઓના પવિત્ર આત્માને અનંત શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ ઇચ્છીયે છીએ.

ગુજરાતી ભાષાંતરના ગ્રંથો.

(મળી શકતા ગ્રંથોનું લીસ્ટ)

શ્રી નવતત્ત્વનો સુંદર બોધ	૦॥=
શ્રી જીવવિચાર વૃત્તિ	૦=
શ્રી દંડક વૃત્તિ	૦॥
શ્રી નય માર્ગદર્શક	૦॥=
શ્રી હંસવિનોદ	૦॥।
કુમાર વિહારશતક	૧॥
શ્રી જૈનધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર	૦॥
શ્રી આત્મવલ્લભ જૈન સ્તવનાવલી	૦=
શ્રી મોક્ષપદ સોપાન	૦॥।
ધર્મબિન્દુ આવૃત્તિ બીજી	૨)
શ્રી પ્રશ્નોત્તરપુષ્પમાળા	૦॥।=
શ્રી શ્રાવકકલ્પતરૂ	૦=
શ્રી આત્મપ્રબોધ	૨॥
જૈન ગ્રંથ ગાઇડ	૧)
શ્રી નવાણું પ્રકારી પૂજા (અર્થ સહિત)	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વસ્વરૂપ સ્તવ	૦।
શ્રી ચંપકમાળા ચરિત્ર	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ભાષાંતર	૧)
શ્રી પ્રકરણ પુષ્પમાળા (દ્વિતીય પુષ્પ)	૦॥
શ્રી અધ્યાત્મમત પરીક્ષા	૦।
શ્રી ગુરૂગુણમાળા	૦॥
શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સ્તવનાવલી	૦।–
શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	૦॥
શ્રી ઉપદેશસપ્તતિકા	૧)
શ્રી પંચપરમેષ્ટી ગુણરત્નમાળા	૧॥
સુમુખનૃપાદિ ધર્મ પ્રભાવકોની કથા	૧)
શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર	૨)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભા. ૧ લો	૨)
આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો	૧)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૨ જો	૨॥
શ્રી દાનપ્રદીપ	૩)
શ્રી નવપદજી પૂજા (અર્થ સહિત)	૧।
કાવ્યસુધાકર	૨॥
શ્રી આચારોપદેશ	૦॥
ધર્મરત્ન પ્રકરણ	૧)
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર (અર્થસહિત શાસ્ત્રી)	૧॥।
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અર્થ સહિત (ગુ.)	૧।
શ્રી આત્મવિશુદ્ધિ	૦=
કુમારપાળપ્રતિબોધ	૩॥।
જૈન નરરત્ન " ભામાશાહ "	૨)
આત્માનંદ સભાની લાયબ્રેરીનું અક્ષરાનુક્રમ લીસ્ટ	૦॥।=
શ્રી વિમલનાથ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી પૃથ્વીકુમાર ચરિત્ર	૧)
ધર્મપરીક્ષા	૧)
શ્રી પ્રભાવક ચરિત્ર	૨॥
જૈનધર્મ	૧)
શ્રી દેવસીરાઇ પ્રતિક્રમણ અર્થ સહિત	૦॥=
શ્રી સામાયિક સૂત્રાર્થ	૦)=॥
શ્રીપાળરાજાનો રાસ, સચિત્ર (અર્થ યુક્ત)	૨)
" " " રેશમી પુઠું	૨॥
સતી સુરસુંદરી ચરિત્ર	૧॥
સંવેગદ્રુમ કંદલી	૦।
શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર	૦)=
" સોળમો ઉદ્ધાર	૦।
શ્રી વીશસ્થાનક પૂજા અર્થ સહિત	૦॥।
શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર	૦॥=
કલિંગનું યુદ્ધ યાને મહારાજા ખારવેલ	
શ્રી મહાવીર જીવનચરિત્ર	૩)

લખોઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શેઠ દેવચંદ દામજીએ છાપ્યું.—ભાવનગર.

જ્યેષ્ઠ

૧૯૯૫

∴

અંક ૧૧ મો

પુસ્તક ૩૬ મું

પ્રકાશક-

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા

ભાવનગર.

વિષય-પરિચય

આભાર દર્શન

પંન્યાસજી મહારાજશ્રી પ્રીતિવિજયજી ગણિવર

હાલમાં કેટલોક વખત થયા મુબઇની જૈન સમાજની વિનતિને સ્વીકારી મુબઈમા બિરાજમાન છે હાલમાં શ્રી ભગવતી સૂત્રનાં વાચનનો લાભ શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ લે છે તેઓના ઉપદેશથી ઘણા શ્રીમાન જૈન બંધુઓ ઘણા ખાતાઓમાં પોતાની સખાવતો કર્યે જાય છે. મહારાજ સાહેબના ઉપદેશથી ગુજરાત કાઠિયાવાડ અને બીજા પ્રાંતોમાથી ધંધાર્થે આવતા જૈન બંધુઓને ખાવાપીવા વિગેરેની સગવડ ન હોય તેવા સીદાતા બંધુઓને એક એક માસની જૈન ભોજનશાળાની ચીઠ્ઠી આપવામાં આવે છે સિવાય સ્વર્ગવાસી મુનિરાજશ્રી કર્પૂરવિજયજી સ્મારક ફંડસમિતિ પણ

તેમના ઉપદેશથી સ્થપાઈ છે. અને જૈન શિક્ષણ સંસ્થા જેવી કે શ્રી મહાવીર વિદ્યાલય, શ્રી મહાવીર ચારિત્ર રત્નાશ્રમ સોનગઢ, શ્રી સત્ય પ્રકાશ સમિતિ, ચાંદવડ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, જૈન પાઠશાળા મુંબઇ તેમજ સૌરીપુરિ તીર્થ, સીસોદરા જૈન દેરાસર, અયોધ્યાજી તીર્થ, શ્રી રણાસણા જૈન મંદિર વિગેરે જૈન મંદિરોનો ઉદ્ધાર તેમજ ધર્મના અનેક કાર્યો માટે ઉપદેશ આપી ઉપકાર કરી રહ્યા છે. તમામ ખાતાઓમાં હજારો રૂપીયાની સખાવતો તેમના ઉપદેશથી થાય છે. સિવાય તેઓશ્રીના ઉપદેશથી જૈન સ્વામી ભાઈઓના ઉદ્ધારમાં ગુપ્ત સખાવતો આશરે રૂા. ૧૦૦૦૦) ઉપરાંતની થઈ છે.

મહારાજશ્રીનું આ વખતનું ચાતુર્માસ પણ ત્યાંના જૈન સમાજની આગ્રહપૂર્વક વિનંતિથી શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથજી મંદિરના ઉપાશ્રયમાં થનાર છે. અને ઉપરની હકીકત ઉપરથી જણાય છે કે પંન્યાસજી મહારાજશ્રીના હાથે આ વખતના ચાતુર્માસ દરમ્યાન પણ વિશેષ ઉપકાર થશે એમ ખાત્રી થાય છે.

શહેર ભાવનગરમાં પંન્યાસજી મહારાજ ચાતુર્માસ કરી ગયા હતા તે વખતે આ સભાની કાર્યવાહી, વ્યવસ્થા અને વહીવટ સભાએ પધારી જોઇને બહુ ખુશી થયા હતા, જે વાત તેઓ-શ્રીના સ્મરણમાં હોઇ પ્રસંગોપાત સભાની કાર્યવાહી માટે પ્રશંસા કરતા હતા જે ઉપરથી તેઓશ્રીના ઉપદેશ અનુસાર શેઠ માણેકલાલ ભાઈ ચુનીલાલ તથા શેઠ રતિલાલભાઈ વાડીલાલ વિગેરે પેટ્રન થવા સાથે પં. મહારાજના ઉપદેશથી જૈન સાહિત્ય પ્રકાશન અને સાહિત્યોદ્ધાર માટે શેઠ માણેકલાલભાઈ ચુનીલાલ તરફથી સારી રકમ મળી છે જે માટે પંન્યાસજી મહારાજનો આ સભા આભાર માને છે.

પુસ્તક ૩૬ મું : આત્મ સં. ૪૩ : વીર સં. ૨૪૬૫ જેઠ :
અંક : ૧૧ મો : આ. શ. સં ૩ : વિક્રમ સં. ૧૯૯૫ જુન :

માણસામંડન શ્રી નેમિનાથ

સ્તવન

(રાગ—રખીયાં બધાવો ભૈયા.)

નેમિજિનેશ્વર અમને, શિવસુખ આપો રે—ટેક
હરણાં પર પ્રેમ ધારી, હેતે લીધાં ઉગારી,
જાદવકુળ જાયા જિનજી, શિવસુખ આપો રે. ૧
રાજુલને ત્હારી પહેલાં, વૈરાગી પર સંઘળાં ઘેલાં,
આપની શીતળ છાયા, શિવસુખ આપો રે. ૨
ગિરનાર પર્વત-ધામે, દીક્ષાધારી શુભ ઠામે;
ગુણો વિશ્વે ગવાયા, શિવસુખ આપો રે ૩
"માણુસા" ગામે નીરખ્યા, નીરખીને નયનો હરખ્યાં;
પ્રેમામૃત ભવીને પાયા, શિવસુખ આપો રે ૪
"લક્ષ્મીસાગર" ગુણ ગાયે, હૈયે અજિત સુખ થાયે,
અંતરશત્રુ વિસરાયા, શિવસુખ આપો રે. ૫

મુનિશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી

હસ્તિનાપુરનું સ્તવન

(લાવો લાવોને રાજ મોંઘા મૂલા મોતી—એ દેશી)

ચાલો ચાલોને નાથ, ગજપુર પ્રભુપુર જઇએ;
સુમતિ સુમતિપતિને કહે છે, પાવન પૂરા થઇએ ॥ આંકણી૦ ॥

પ્રભુ આગલ જઇ દુઃખડા કહીએ, પ્રભુ ગુણગણ ગવરાઇએ;
સમય ગયો તે ફેર ન આવે, લાભ ઘણેરો લઇએ ॥૧॥

સેલડી રસથી પારણું કીધું, ઋષભ જિણંદ મહારાજે;
શ્રી શ્રેયાંસકુમારને દ્વારે, જય જયકારે ગાજે ॥૨॥

જિહાં પધાર્યા મલ્લિજિનેશ્વર, સમવસરણ થયું સારું;
મળી પરખદા દ્વાદશ સુંદર, ત્રિભુવન થયું ઉજવાલું ॥૩॥

શાંતિરસનિધિ શાંતિજિનેશ્વર, દેવ ઇહાં અવતરિયા;
વળી કુંથુ અરજિન પતિ જજૈં નમી, જગજન પાવન કરિયા ॥૪॥

એ તીરથની સેવા કરતાં, પ્રભુ સેવક પદ પાવે;
સાચું સેવ પદ પામીને, શિવનગરીમાં જાવે ॥૫॥

ભવોદધિતારક તીરથ કહીએ, તીરથ છાયા રહીએ;
વીરવચન જલધરની વર્ષા, ગંગા યમૂના નહીયે ॥૬॥

પાવન આતમરામ કરીને, પ્રભુને વલ્લભ થઇયે;
નિજગુણ કાંત્યા જળનિધિ જાગે, રૂપારૂપી થઇ જઇયે ॥૭॥

પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ

તેઓશ્રીએ કરેલ સખાવતો જૈન સમાજની જાણ માટે નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવે છે.

૧૧૦૦૦) અમદાવાદ પાંજરાપોળમાં	૨૫૦૦૦) કદંબગિરિ ધર્મશાળા માટે
૧૧૦૦૦) લલ્લુ રાયજી બોર્ડિંગમાં	૨૫૦૦૦) ધી કૉલેજ ઓફ કોમર્સ અમદાવાદ
૧૧૦૦૦) શ્રી અંબાલા જૈન આત્માનંદ કૉલેજ	૧૦૦૦૦) શ્રી મહાવીર વિદ્યાલય
૬૦૦૦) અમદાવાદ જીવદયા મંડળીમાં	૫૦૦૦) અમદાવાદ ભોજનશાળા
૧૦૦૦૦) શ્રી પુસ્તકોદ્ધાર માટે	૨૫૦૦૦) શ્રી જીર્ણોદ્ધારમાં
૧૩૦૦૦) મુંબઇ જીવદયા મંડળી	૨૫૦૦) ઘાટકોપર જીવદયા પાંજરાપોળ
૨૫૦૦) ગોકલીબાઈ હાઈસ્કુલ વીરલાપારલા	૧૦૦૦૦) કારીયાણી જિનમંદિર
૩૧૦૦૦) કદંબગીરી જિનમંદિર	૨૦૦૦) તલાજા ભાથા ખાતે પરચુરણ
૩૫૦૦) અયોધ્યા જીર્ણોદ્ધાર	૩૦૦૦) સોનગઢ ચારિત્ર રત્નાશ્રમ
૨૫૦૦) શ્રી યશોવિજય જૈન ગુરૂકુળ	૧૫૦૦૦) માંગરોળ જૈન કન્યાશાળા ધાર્મિક ઉદ્યોગ જૈન શિક્ષકશાળા
૧૧૦૦૦) રાજકોટ સત્યાગ્રહમાં	૧૦૦૦) જૈન ચિત્ર કલ્પદ્રુમ
૧૨૫૦) નવસ્મરણ બુક માટે	૧૦૦૦) શૌરીપુર તીર્થમાં
૧૦૦૦) ચાંદવડ આશ્રમ	૩૦૦૦) આ. વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી પ્રશિષ્ય બાલ મુનિને ભણાવવા
૫૦૦૦) અમદાવાદ સાબરમતી રાજનગર દહેરાસરમાં	૨૫૦૦) પાવાગઢ નાયકાશ્રમ
૧૫૦૦) મુંબઈ વર્ધમાન તપ ખાતામાં	૮૪૦૦) શ્રી વર્ધમાન જૈન આગમમંદિર પાલીતાણા
૧૦૦૦) શ્રી મહિલા સમાજ મુંબઇ	૧૦૦૦) શ્રી જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડમાં
૧૫૦૦) આણંદ સ્ટેશન બોર્ડીંગ દેરાસર માટે	૩૦૦૦) શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા સીરીઝના
૫૦૦) શ્રી જૈન આત્માનંદ સભામાં પેટ્રન માટે	૫૦૦૦) શ્રી ભગવતી સૂત્ર વાંચન તથા પાસખાતામાં તથા છેદસૂત્ર લખાવવામાં
૨૦૦૦) ઘોઘા હાઇસ્કુલ	૫૦૦) એક જૈન ગૃહસ્થને
૫૦૦) શ્રી કર્પૂર સ્મારક સમિતિ	૫૦૦) જૈન સત્ય પ્રકાશ
૫૦૦) સીસોદરા જૈન દેરાસર	૩૫૦) ષોડશક પ્રકરણ ગ્રંથ ભાષાંતર
૨૫૦) સુરતના એક ગૃહસ્થને	૧૫૦) સુરતના એક ગૃહસ્થને
૩૦૧) કુમારપાળ દેહરાસર રણાસર	૨૦૧) કર્પૂરવિજયજી પાઠશાળા સમૌ
૫૦૦) મુનિ શ્રી હર્ષવિજયજી ગુરૂ પાદુકા ખેડામાં	૨૦૦) કારીયાણી તરફ ધર્મશાળામાં
૨૫૦) રાધનપુર તરફ એક ગામડામાં ઉપાશ્રય	૨૦૦) મહેતપુર પાઠશાળા, તેમજ માળવામાં પાંચ પાઠશાળાને માસિક રૂા. ૫૦ ચાલુ છે.
૫૦૦) ધાંગધ્રા ઉપાશ્રય	૫૦૦) જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા પેટ્રન
૧૫૧) અગિયારી જૈન દહેરાસર	

આ સિવાય પરચુરણ નાની સખાવતો આશરે લગભગ રૂા. ત્રણ ચાર લાખની છે.

श्रेष्ठिवर्य माणेकलाल सुगुणाष्टकम् ॥

चुन्नीलालसुपुत्रराजनगरालंकारभूतो धनी ।
श्रीमान् माणकलालसुंदरमना औदार्यदानग्रणीः ॥
प्राप्ता येन सुदुर्लभाऽत्र पदवी श्रीशंकराचार्यतो ।
विश्वेऽस्मिन् सकले गुणेन च तथा ख्यातो दयावारिधिः ॥१॥
अहम्मदावाद इति प्रसिद्धा, सुशोभिता गुर्जरराजधानी ॥
स्वकीयवासेन तथैव तस्या, श्रीनागजी भूधरनाम रथ्या । २ ॥
कृत्वा निवासः पुरि मोहमय्या, द्रव्यं स्वबुद्ध्या समुपार्ज्य भूरि ॥
उदारवृत्त्या खलु रूप्यकाणा, दत्तानि दानानि बहूनि तेन ॥३॥ युग्मम्॥
आत्मश्रेयार्थे कृतस्य व्ययस्य, सप्ताष्टौ लक्षाणि जातानि सन्ति ॥
दानं प्राप्याऽनन्तपुण्याश्च जाता, मुख्याः संस्थास्ता अहं दर्शयामि ॥४॥
सद्बोधं श्रीनेमिसूरीश्वराणा, पूज्यानां द्राक् प्राप्य तीर्थे कदम्बे ॥
कार्याणीग्रामे तथाऽऽनन्दचैत्ये, सोंगीपुर्यां तीर्थे तालध्वजे च ॥ ५ ॥
अयोध्यानगर्यां शुभे तीर्थधाम्नि, महावीरविद्यालये मोहमय्याम् ॥
कदम्बे गिरौ धर्मशालाकृता च, तथा राजकोटस्य सत्याग्रहार्थे ॥६॥
आत्मानन्द इति प्रसिद्धसुमहाविद्यालये नूतने ।
श्रीमद्वल्लभसूरिसद्वचनतोऽम्बालापुरे सुन्दरे ॥
तद्वज्जैनपुरे सुराजनगरे विद्यालये शोभने ।
जैनानां हितकारी भोजनगृहे दत्तं हिरण्यं घनं ॥ ७ ॥
पंन्यासप्रीतिविजयमहाराजसद्बोधतोऽयं ।
नैरन्तर्यं प्रचुरतरजैनीयकार्येऽग्रगामी ॥
भूत्वा लक्ष्मीवितरणतया लब्धकीर्तिर्दयालुः ।
सर्वत्राऽसौ सुजयविजयं लभ्यतां पुण्यमूर्तिः ॥ ८ ॥

मास्तर विजयचन्द मोहनलाल शाह.

[ધર્મશર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય]

જંબૂદ્વીપવર્ણન

નમશ્લોકી અનુવાદ (સટીક)

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૦૭ થી ચાલુ)

ઉપજાતિ

છે પૃથ્વીમાંહી દ્વીપ જંબૂ નામ, હરાવતો કાંતિથી સ્વર્ગધામ;
જે વૃદ્ધ લક્ષ્મીથી દ્વીપાન્તરોની, મધ્યે છતાં શું ઉપરે રહ્યોની! (૩૨)

જેના વિદેહાદિક ક્ષેત્રખંડ, નીચે રહ્યો શેષ વિશાલ દંડ;
ને કર્ણિકા રુકમ,—સુહાય એવો, જે અબ્ધિમાં પદ્મ શ્રી-સદ્મ જેવો. (૩૩)

" જે કો દ્વીપોમાં હું સતે સગર્વ, તે આવી જાઓ મુજ અગ્ર સર્વ; "
એમ ગ્રહો-કંકણ યુક્ત જાણે, ઊંચો કરે જે કર મેરુ બ્હાને! (૩૪)

" સંસાર અંધાર વિષે અનંતા, જુઓ! ચતુર્વર્ગ ફલો સુમંતા! "
જે એમ ધારે દ્વીપ ચાર જાણે! બે બે રવિ ને શશિના જ બ્હાને (૩૫)

---

૩૨. પૃથ્વીતલ પર જંબૂ નામનો દ્વીપ છે જે કાંતિવડે કરીને સ્વર્ગલોકનો જય કરે છે, અને જે વૃદ્ધિ પામેલી લક્ષ્મીવડે કરીને, દ્વીપાન્તરોની મધ્યે રહ્યો છતાં તેમની ઉપર રહ્યો હોયની! એમ જણાય છે.

પૂર્વાર્ધમાં વ્યતિરેક સૂચવ્યો છેઃ ઉત્તરાર્ધમા **વિરોધાભાસ** છે. જે મધ્યે રહ્યો હોય તે ઉપર કેમ હોઇ શકે? એ વિરોધનો પરિહાર, ચઢીયાતો એ અર્થમા લેવાથી થાય છે.

૩૩. જેના વિદેહ આદિ ક્ષેત્રખંડ (ક્ષેત્રરૂપ દળ) નીચે શેષનાગરૂપ વિશાલ દંડ છે, અને રુકમાચલ (મેરુ)રૂપ જેની કર્ણિકા છે, એવો તે જબૂદ્વીપ, સાગરમા લક્ષ્મીના નિવાસસ્થાનરૂપ પદ્મ સમો શોભે છે. **રૂપક અલંકાર.**

૩૪. " હું હોવા છતા, સર્વ દ્વીપોને વિષે જે કોઇ ગર્વ ધરાવતા હોય, તે સર્વ મ્હારી આગળ આવી જાઓ!"—એમ જંબૂદ્વીપ, મેરુપર્વતના બ્હાને, ગ્રહોરૂપ કંકણવાળો હાથ ઊંચો કરીને જાણે પડકારે છે!

આ મેરુ નહિ પણ કર-હાથ, એમ અત્ર છલ-વ્યાજરૂપ **અનુપતિથી** અનુમાપિત થયેલો ઉત્પ્રેક્ષા અલંકાર છે.

૩૫. " હે સત્પુરુષો! આ સંસારાધકારમાં તમે ચતુર્વર્ગના આ પ્રગટ ફલ જુઓ! "—એમ જે જંબૂદ્વીપ, બે બે સૂર્ય અને બે બે ચંદ્રના બ્હાને, જાણે ચાર દીપ ધરી રહ્યો છે.

ચારે પુરુષાર્થની અત્ર સિદ્ધિ સાંપડે છે એને ઉદ્દેશીને આ ઉત્પ્રેક્ષા છે.

ફણીંદ્રના શીર્ષની મૈત્રી પામી, જે ગોળમાં છત્રદ્યુતિ જ જામી;
જ્વલંત ત્યાં કાંચન કુંભકેરી, કાંતિ કંઇ કાંચન અદ્રિ ધારે ! (૩૬)
" જો ભાતું સમ્યક્ત્વનું થાય પ્રાપ્ત, સીધો જ તો આંહિંથી મોક્ષમાર્ગ; "
જે લોકમાં એમ વદી રહ્યોની ! સંજ્ઞા કરી મેરુ-કરાંગુલીની. (૩૭)
અંકે સૂતેલી શ્રીતણા લસંત, કુંકુમ-પંકે પીત વર્ણવંત;
ફણીશ ભેદી ભૂમિ, બ્હાર વાયુ, પીવા ઊઠયો શું ! જહિં મેરુ એવો. (૩૮)
દીપે જ્યું પર્યંત પડે પતંગ, તે દ્વીપમાં અંબર તો દીસંત;
શૃંગસ્થ મેઘાંજનને જ લેવા, જાણે દીધું ઉપર પાત્ર એવું ! (૩૯)
બે સ્થૂલ ચક્રો સમ સ્વર્ગ-પૃથ્વી, મધ્યે સ્થિતિ જે યશસ્વી;
ધ્રુવમંડલ શ્રી યુગ શી ધરંતો, રથાક્ષ શો ઊર્ધ્વ અહો ! દીસંતો. (૪૦)

[અપૂર્ણ]

ભગવાનદાસ મનસુખભાઇ મહેતા.

૩૬. શેષનાગના મસ્તકની મૈત્રી-સાહચર્ય પામવાથી જે ગોળાકાર જંબૂદ્વીપમાં છત્રની શોભા જામી રહી છે (જે છત્રાકાર લાગે છે); અને તેમાં કાંચનાદ્રિ (મેરુ) ઝળહળતાં સુવર્ણકુંભની કંઇ અનિર્વચનીય (કહી ન શકાય એવી) કાંતિ ધારણ કરે છે !—અત્ર તદ્‌ગુણ અલંકાર છે.

" स्वमुत्सृज्य गुणं योगादत्युज्ज्वलगुणस्य यत् ।
वस्तु तद्‌गुणतामेति, भण्यते स तु तद्‌गुणः ॥ " કાવ્યપ્રકાશ.

૩૭. " જો સમ્યક્ત્વનું ભાતું પ્રાપ્ત થાય, તો અહીંથી મોક્ષમાર્ગ સીધો જ છે, "—એમ જંબૂદ્વીપ, મેરુરૂપ આંગળીની સંજ્ઞાવડે જાણે લોકમાં પોકારી રહ્યો છે ! ઉત્પ્રેક્ષા અલંકાર.

૩૮. ઉત્સંગમાં સૂતેલી શ્રીદેવીના કુંકુમ પંકવડે પીળા વર્ણવાળો શેષનાગ જાણે પૃથ્વી ભેદીને બ્હાર વાયુપાન કરવા ઊઠયો હોયની ! એવો મેરુપર્વત જે જંબૂદ્વીપને વિષે આવી રહ્યો છે. ઉત્પ્રેક્ષા અલંકાર.

૩૯. દીપની જેમ, જ્યાં પર્યંતે પતંગ (અથવા સૂર્ય) પડે છે, એવા તે જંબૂદ્વીપમાં આકાશ કેવું ભાસે છે તે માટે અત્ર ઉત્પ્રેક્ષા કરે છેઃ શિખર પર રહેલા મેઘરૂપ અંજનને સંગ્રહવા જાણે ઉપર પાત્ર-કચોળું ધરી રાખ્યું હોયની ! એવું તે (આકાશ) જણાય છે.

{ પતંગઃ શ્લેષઃ સૂર્ય અથવા પતંગીયું.
{ શૃંગસ્થઃ શ્લેષઃ ગિરિશિખર, અથવા દીપશિખા પર રહેલ.

અહીં જંબૂદ્વીપને દીપની ઉપમા આપી છે. સામ્ય આ પ્રમાણે ઘટાવવુંઃ—જંબૂદ્વીપ-દીપ. સૂર્ય-પતંગ. મેરુ-દીપશિખા. મેઘ-અંજન. આકાશ-પાત્ર (અંજન સંગ્રહવા) (શ્રૃંગસ્થ)

૪૦. બે સ્થૂલ ચક્રો સમા સ્વર્ગ અને પૃથ્વીની વચ્ચે સ્થિતિ કરતો અને ધ્રુવમંડલરૂપ યુગ-ધોંસરું ધરાવતો એવો જે જંબૂદ્વીપ રથના અક્ષ જેવો દીસે છે. ઉપમા.

આનંદજનક સમાચાર

નવા પેટ્રન સાહેબનો વધારો

વકીલ નાનાલાલ હરિચંદ

ભાઇ નાનાલાલ વડેરે ભાવનગરના પ્રખ્યાત વકીલ હરિચંદ નથુભાઇના સુપુત્ર છે આ સભાના સ્થાપક મૂળપુરુષ વકીલ મૂળચંદ નથુભાઇ અને હરિચંદ નથુભાઇ હતા. ભાઇ હરિચંદ નથુભાઇ બેરીસ્ટર-એટ-લોના પુત્ર ભાઇ નાનાલાલ સામાન્ય સ્થિતિમાં ઉછરી ધંધાર્થે મુંબઇ ગયા અને વકીલાતથી દ્રવ્યોપાર્જન કરતા આર્થિક સ્થિતિ સારી થતા ધંધો છોડી દીધો. દરમ્યાનમાં પ્રતિષ્ઠા-જીર્ણોદ્ધાર વિગેરે કાર્યોમાં યથાશક્તિ ખર્ચ કરે જતા હતા અને ધંધો છોડી નિવૃત્તિપરાયણ થતા ધર્મની સેવા કરવાની ઇચ્છા થઇ અને તેવી ઇચ્છા થતા અયોધ્યા તીર્થના ઉદ્ધારનું કાર્ય પોતાના હાથમાં લઇ, વારંવાર જાતિ દેખરેખ માટે ત્યાં જવા લાગ્યા. હાલમાં મુંબઇમાં ગોડીજી પાર્શ્વનાથ મંદિરના તેઓ મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી છે અને ત્યાં પણ તેમના દિવસનો ઘણો ભાગ વહીવટ તપાસવા વિગેરેમાં આપી સેવા કરે છે. આ સભાના મૂળ સ્થાપક પોતાના પિતા અને વડીલ હતા તેથી હાલમાં તેઓ આ સભાના પેટ્રન (મુરબ્બી) થયા છે જે માટે આ સભા પોતાનો આનંદ જાહેર કરે છે.

ધાર્મિક વિધિ-વિધાન.

લેખક—ચોકસી.

ધર્મકરણી એવી અલૌકિક વસ્તુ છે કે જેની જરૂરીયાત પ્રત્યેક યુગમા રહે છે કોઇ જમાનો એવો નથી આવ્યો કે નથી આવવાનો કે જે વેળા માનવી એ વિના ચલાવી શકવાનો. અલબત્ત, દેશ-કાળની અન્તરથી તેમ જ બાળ, યુવક કે વૃદ્ધના ભેદથી એની વ્યાખ્યાના સ્વરૂપ ફરતા રહેવાના. ધર્મ શબ્દનો અર્થ જે ભાવમા થવાનો એને લગની ક્રિયાને ધર્મકરણી તરીકે ઓળખાવાની

દરેક સંપ્રદાયમા કઇ ને કઇ કરણી બતાવવામા આવેલી જ છે એ ઉપરથી સહજ તારવી શકાય કે એકલુ જ્ઞાન કાર્યસિદ્ધિ માટે પર્યાપ્ત નથી એન્જીનીયરની ઊંચી પરીક્ષા પાસ કરનાર મશીનરીના ભેદ-પ્રભેદ કે એના ભિન્ન ભિન્ન ભાગોના વર્ણનનો સંપૂર્ણ અભ્યાસી હોય, છતા જે મશીનરીને ફેરવી ન જાણતો હોય, કિંવા અટકી પડેલ યંત્રને સુધારી ન શકતો હોય તો કેવળ ઉત્તીર્ણ થવાનો કઇ જ અર્થ નથી અભ્યાસ પાછળ અનુભવની જરૂર છે જ હેતુ વિનાના આચાર કે વર્તન વિનાનુ અધ્યયન એ અધૂરા છે- આંધળા ને પાંગળાની ઉપમાને યોગ્ય છે

ચોતરફ નજર કરો તો ક્રિયાની ધમાલ જબરી જણાશે પણ એ પાછળ ઊંડી તપાસ કરતા મોટા ભાગે તો પરિણામ 'પીછેને ચલી આતી હૈ' જેવુ જ જણાશે આ જૂનવાણી સમાજની વાત થઇ પણ જે વર્ગ પોતાને સુધારક માને છે, નવીન વિચાર અને નવીન ભાવનાથી તરબોળ ગણે છે ત્યા પણ ઘણુ ખરુ ઉપર જેવુ જ જોવાય છે! ફેર માત્ર એટલો જ કે ક્રિયાને બદલે જ્ઞાનનો આડંબર વધુ ભરવાના વારના વારા પણ ફાડવાનો તણુ પણ નહી! ધમાલને સ્થાને સાવ શુષ્કતા!

એક જ સીક્કાની ઉભય બાજુઓ સમા-એક જ સમાજના આ જુદી દિશામાં જઇ રહેલા અંગોને સાંકળનાર તત્ત્વની આવશ્યકતા ઓછી નથી જ એ સારુ ખંતથી પ્રયાસ કરવાની અગત્ય છે. આપણી વિધિઓમા રહેલ રહસ્યને પિછાનવાનો યુગ આરંભાઈ ચૂક્યો છે. એના પર અજ્ઞાનતાથી બાઝેલા, જાળા-ઝાંખરા ખંખેરી નાખવા કટિબદ્ધ થવાનુ છે, તો જ વિજ્ઞાન યુગના સંતાનો એમા રસ લેતા થશે. સાથોસાથ એ સંતાનોને કહી દઇએ કે જે વિજ્ઞાનની તમો વાતો કરો છો તે માત્ર એકાદા તત્ત્વવેત્તાના મગજનો વિષય રહ્યો હોત તો એની દશા આજે છે તે ન જ હોત. મગજમાથી એ વિષય પ્રયોગમા ઉતર્યો ત્યારે જ આજે આમવર્ગને ભોગ્ય બન્યો આ મહત્ત્વનો મુદ્દો ઘડીભર પણ વિસ્મૃત થવો ઘટે

આ ભૂમિકા પછી આગળ વધતા સહજ જણાશે કે દરેક પ્રકારનુ વિધાન એ દેવ-ગુરુની પ્રશસ્તિ સારુ કે દુનિયાના છબીઓમાં આડંબરના વાજા વગાડવા સારુ નથી ઉપજેલાયુ. એ પાછળ આત્મસાક્ષાત્કારનો ઝાઝો મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. જે કરણી સુષુપ્ત એવા આત્માને જાગૃત નથી કરી શકતી અગર તો

જેમાં 'અચરે અચરે રામ' સિવાય કંઇ બીજી ઉત્તેજના નથી, એના મૂલ્ય અંકાય જ શી રીતે ? એનો ફલિતાર્થ એ આવ્યો કે પ્રાતઃકાળથી માંડી સંથારો કરતાં સુધીની દરેક ક્રિયા અથવા તો પ્રતિક્રમણથી લઈ પૌષધ સુધીનું દરેક આચરણ આત્માની વર્તમાન દશામાંથી આગળ નિકળી પ્રગતિના પારાને કઇ ડીગ્રી સુધી લઇ જાય છે એ જાણવું-જોવું -એ ખાસ આવશ્યક છે. વર્ષો સુધી નવ અંગે ટપકા કરનારા અને ' જળ ભરી સંપુટ પત્રમાં 'વાળા દુહાઓનું અહર્નિશ રટણ કરનાર શ્રાવક જો 'વીતરાગ'નું સ્વરૂપ સરખું ન સમજતો હોય કિંવા 'પૂજન' પાછળ રહેલો આશય અવધારી શકતો ન હોય તો સાચે જ મેરુપર્વત જેટલા ઓઘા-મુહપત્તિના ઉદાહરણને યાદ કરવું પડે.

તેવી જ રીતે પ્રતિદિન રાગ-તાલ ને વાજીંત્રના ઉમદાં મેળથી ' તુજને લાખો પ્રમાણુ ' લલકારનાર કે ' ઋષભ જિણંદ શું પ્રીતડી ' ગાનાર ભક્ત સ્તવન અંગેના હેતુમાં ઊંડો ન ઉતરે તો એ કેવળ કંઠશોષ જ કહેવાય. પ્રસ્તુત ચર્ચા પરથી જ તારવણી કરીએ તો સહજ જણાશે કે આપણી ચાલુ કરણીઓને પુનઃ ચકાસી જોવાની જરૂર છે. એ સંબંધેનું આપણું મંતવ્ય કે એ માટેનો આપણો ખ્યાલ વાસ્તવિક છે કે કેમ એ તપાસી જોયા વિના ખરો આનંદ નહીં પેદા થઇ શકે.

દિ' ઊગ્યે રાગ-રાગિણી વધતાં જાય છે એટલે જાતજાતના સ્તવનો રચાતા આવે છે. સામગ્રીઓ વધી પડી છે એટલે આંગી-રચનામાં નવું નવું જોવાનું મળે છે. આ સ્થિતિથી આનંદ ઉભરાવો ઘટે પણ એ શક્ય ત્યારે જ બને કે ઉપર મુજબ એ પાછળનો ભાવ જીવંત દશા ભોગવતો હોય. એ માટે શ્રીમદ્ આનંદઘનજીના સ્તવનો પારાશીશીની ગરજ સારે તેવા છે. એમાં સ્તુતિ સાથે તત્ત્વનું પીરસણુ છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાના જીવનમાં એનો સવિચારો લઈ અવલોકન કરી શકે છે. એક રીતે કહીએ તો એ યોગિરાજે સ્તવન રૂપે જ્ઞાન-પૂર્વકની કરણી કેવી હોય એનું નવનીત કાઢી આંખો સામે મૂક્યું છે. જ્યાં લગી એને યથાર્થ રીતે પી જવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત નહીં કરીએ ત્યાં લગી આપણી સ્થિતિ ઉપાધ્યાયજી મહારાજના શ્લોક મુજબ ' तिलपिलक बळद ' વત્ અર્થાત ઘાંચીના બેલ જેવી જ રહેવાની છે. થોડું કરવું પણ સમજીને કરવું એ જ્ઞાની પુરુષોની વારંવાર અપાયેલી ચેતવણી છે, છતાં આજે એ વાત ભૂલી આપણે ઘણું કરવામાં આકંઠ બૂડ્યા છીએ. નતિજો એ આવ્યો છે કે આપણે એકેમાં શુદ્ધતા, યથાર્થતા કે સરખાઇ નથી જાળવી શક્યા. એકાદ તટસ્થ વૃત્તિવાળા માણસોનું કમીશન નિમાય અને એ આપણા વિધિ-વિધાનનો રિપોર્ટ એકઠો કરે તો મૂળને છોડીને આપણે ડાળ-પાંખડાને વળગ્યા છીએ કે તેથી પણ આગળ વધી ગયા છે એમ જરૂર એમાં નોંધ લેવાય. આપણી કેટલીક ક્રિયાઓમાં શોભાના નામે-બાળજીવોના આનંદના નામે-આડંબર અને ભભકાના નામે-આપણા મહત્ત્વના સિદ્ધાંતનો નાશ થઈ રહ્યો છે એ પણ આપણને સમજાતું નથી. એક તરફ જીવપણું માનવું અને બીજી તરફ એવી ક્રિયા કરવી કે એ જીવત્વનો સર્વનાશ થાય. એવી અસંગતતા ચાલી જ કેમ શકે ? અજ્ઞાન

શ્રી શ્રુતજ્ઞાન

લેખક : શાસનપ્રભાવક શ્રીમદ્ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી, પ્રશિષ્ય
પં. ધર્મવિજયજી ગણિ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૨૪ થી શરૂ)

અનક્ષરશ્રુત—

શ્રી શ્રુતજ્ઞાનના અક્ષરશ્રુતાદિ ચૌદ ભેદો પૈકી કાંઇક વિસ્તારથી પ્રથમ ભેદનું વિવેચન અત્યાર સુધી કરવામાં આવ્યું. હવે અક્ષર શ્રુતરૂપ પ્રથમ ભેદના પ્રતિપક્ષિ 'અનક્ષર-શ્રુત' નામના બીજા ભેદનુ વર્ણન કરવામા આવે છે:—'अविद्यमानमक्षरं यस्मिन् तदन-क्षरम्' એ વ્યુત્પત્તિ મુજબ અઢાર પ્રકારની બ્રાહ્મી વિગેરે લિપિમાંથી કોઈપણ લિપિ સબંધી અક્ષર જે અવબોધમાં કારણભૂત ન હોય, કિંતુ છીંક, બગાસું, ઉધરસ, ઓડકાર, માથું ધુણાવવું, હસ્ત-પાદાદિકની ચેષ્ટાઓ કરવી, અથવા તો ગોવાળીયાના છોકરાઓ ગાય-ભેંસ વિગેરે ઢોરો ચારતી વખતે 'ડક્ડ ડક્ડ' ઇત્યાદિ જે અવ્યક્ત સંજ્ઞાઓ કરે છે તેવી કોઇપણ વ્યક્ત અક્ષ-રાત્મક ઉચ્ચાર સિવાય લૌકિક કિંવા સાંકે-તિક સંજ્ઞાઓથી જે અવબોધ થાય છે તે 'અનક્ષરશ્રુત' કહેવાય છે વ્યવહારમા કોઈ કોઇ પ્રસંગે મસ્તક ઊંચું નીચુ ધુણાવી અમુક કાર્યમાં સંમતિ જણાવાય છે, તીરછું ધુણાવવાથી નિષેધ વ્યક્ત કરાય છે, હાથની અમુક પ્રકારની ચેષ્ટાથી અમુક પ્રકારનું જ્ઞાન અન્ય વ્યક્તિને તુર્ત થતું જોવાય છે આ બધા ય 'અનક્ષરશ્રુત'ના પ્રકારો છે

સંજ્ઞિશ્રુત—

संज्ञा अस्यास्तीति संज्ञी, संज्ञिन. श्रुतम्— संज्ञिश्रुतम्, અર્થાત્ જેને સંજ્ઞા છે તે સંજ્ઞિ ગણાય અને એ સંજ્ઞિનું શ્રુત તે સંજ્ઞિશ્રુત કહેવાય. **શંકા**:—એકેન્દ્રિયથી લઇને સંજ્ઞિ-પંચેન્દ્રિય પર્યંત સર્વ જીવો આહારાદિ સંજ્ઞાઓવાળા અવશ્ય હોય છે, એ આહા-રાદિ ચાર સંજ્ઞાઓની અપેક્ષાએ કોઇપણ જીવ સંજ્ઞા વિનાનો છે જ નહિ, એટલે કે એ સંજ્ઞાઓની અપેક્ષાએ સર્વ જીવો સંજ્ઞિ માનવા પડશે અને જો એ પ્રમાણે બધાયને સંજ્ઞિ માનવામાં આવે તો સંજ્ઞિશ્રુત-અસં-જ્ઞિશ્રુત એવા બે ભેદો શાસ્ત્રમાં જે પ્રતિ-પાદન કરેલા છે તે શી રીતે ઘટી શકશે? **સમાધાનઃ**—સંસારી સર્વે પ્રાણીઓને આહા-રાદિ ચાર સંજ્ઞાઓ તો અવશ્ય હોય છે, એ સંજ્ઞાઓવડે આ પ્રસ્તુત અધિકારમાં સંજ્ઞિ-અસંજ્ઞિના વિભાગો કરવાના નથી, પરંતુ હેતુવાદોપદેશિકી, દીર્ઘકાલિકી અને દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી નામની જે ત્રણ સંજ્ઞાઓ છે તે દ્વારા સંજ્ઞિ-અસંજ્ઞિના વિભાગો પ્રસ્તુત

હોય તો ખંખેરી નાખવુ ઘટે અને એ પાછળ ભક્તનુ ઓઠું હોય તો એ ત્યજી દેવુ જોઇએ. આવી કેટલીયે બાબતો પર અજવાળું પાડનાર આધ્યાત્મિક-ગીતા સમાન શ્રીમદ્ આનંદઘનજીના સ્તવનો–એમાં રહેલા મુદ્રા-લેખો ક્રમશઃ વિચારીશું. જૂના ને નવા સૌ કોઇને એમાંથી પ્રેરણા મળે તેમ છે એ સંબંધમાં વધુ બીજા પ્રસંગે. [ચાલુ

પ્રકરણમાં લેવાના છે. જે જીવો ભૂત-ભવિષ્યના દીર્ઘ વિચાર વિના પણ વર્તમાન ઇષ્ટમાં પ્રવૃત્તિ અને અનિષ્ટમાં નિવૃત્તિ કરનારા હોય છે, તે બેઇન્દ્રિયથી પ્રારંભી અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવો **'હેતુવાદોપદેશિકી'** સંજ્ઞાવાળા કહેવાય છે. એકેન્દ્રિય જીવોને આ તેમજ આગળ કહેવામાં આવતી સંજ્ઞાઓ નથી, કારણ કે તેઓ સ્થાવર હોવાથી ઇષ્ટમાં પ્રવૃત્તિ કે અનિષ્ટમાં નિવૃત્તિ કરી શકતા નથી.

જે જીવો ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન-એ ત્રણે કાળ સંબંધી સારો કિંવા ખોટો વિચાર કરી શકે છે તે જીવો **'દીર્ઘકાલિકી'** સંજ્ઞાવાળા કહેવાય છે. આ સંજ્ઞા સર્વ સંજ્ઞિ જીવોને ન્યૂનાધિકતયા હોય છે. સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય જીવોમાં જે જીવો સમ્યગ્દૃષ્ટિ અર્થાત્ સમકિતવંત છે અને સમ્યક્ત્વના પ્રતાપે મોક્ષને અનુકૂલ વિચારો કરી શકે છે તે જીવો **'દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી'** સંજ્ઞાવાળા કહેવાય છે.

શંકા:–સૂક્ષ્મનિગોદાદિ સર્વ જીવોમાં ચૈતન્ય ધર્મ સત્તાની અપેક્ષાએ સમાન છતાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સંજ્ઞાના સ્વામિત્વમાં વિષમતા કેમ આવે છે ?

સમાધાન–યદ્યપિ સર્વ જીવોમાં ચૈતન્ય ધર્મ સમાન છે તથાપિ કર્મના ઉદય તથા આવરણને અંગે એકેન્દ્રિય, બેઇન્દ્રિય એ પ્રમાણે જેમ જીવોના જુદા જુદા વિભાગો પડે છે તે જ પ્રમાણે છ પ્રકારની પર્યાપ્તિ પૈકી મનઃપર્યાપ્તિ નામકર્મને અંગે સંજ્ઞિ–અસંજ્ઞિ વિગેરે ભેદ–પ્રભેદો પડે છે. અહિં તાત્પર્ય એ છે કે મતિજ્ઞાનાવરણીયના ક્ષયોપશમજન્ય ભાવમન તો સર્વ સંસારી જીવોને ક્ષયોપશમાનુસારે ન્યૂનાધિક શક્તિવાળું હોય છે, પરંતુ મનઃપર્યાપ્તિરૂપ શક્તિદ્વારા મનોવર્ગણાગત યોગ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ–પરિણમનાદિ ન થાય ત્યાં સુધી એ ભાવમન યથાયોગ્ય ઉપયોગી થઈ શકતું નથી, ભાષાલબ્ધિસંપન્ન પ્રાણી જેમ ભાષા યોગ્ય પુગદ્લોનું પ્રથમ ગ્રહણ કરે છે, ત્યાર બાદ તે પુદ્ગલોને ભાષાપણે પરિણમાવી અવલંબન લઈને વચન બોલવા રૂપે વિસર્જન કરે છે તે જ પ્રમાણે મનોલબ્ધિસંપન્ન પ્રાણી પ્રથમ મનોયોગ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરે છે, ત્યારબાદ તે મનોયોગ્ય પુદ્ગલોને મનપણે પરિણમાવી, અવલંબન લઇ વિચારરૂપે વિસર્જન કરે છે. આ પ્રમાણે મનના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવાની, મનપણે પરિણમાવવાની અને અવલંબન લઈ વિસર્જન કરવાની શક્તિ સર્વ સંસારી જીવોને નથી હોતી, પરંતુ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જે જીવોને મનઃપર્યાપ્તિની લબ્ધિ હોય તેને જ સંભવી શકે છે. એકેન્દ્રિયથી પ્રારંભીને અસંજ્ઞિપંચેન્દ્રિય સુધીના સર્વ જીવોને મનઃપર્યાપ્તિ નથી, અને તેથી તેમને દ્રવ્યમન પણ નથી પરંતુ કેવળ ભાવમન જ હોય છે; જ્યારે સંજ્ઞિ-પંચેન્દ્રિય સર્વે જીવોને મનઃપર્યાપ્તિ હોય છે અને તેથી દ્રવ્યમન તથા ભાવમન એમ બન્ને પ્રકારના મન છે. એ કારણે એ સંજ્ઞિ જીવો ભૂત–ભવિષ્યાદિનો વિચાર પણ કરી શકે છે, અસંજ્ઞિ જીવોમાં એ વિચાર કરવાની શક્તિ નથી. અહિં કદાચ શંકા થશે કે-એકેન્દ્રિયાદિ અસંજ્ઞિપંચેન્દ્રિય પર્યન્ત સર્વ જીવો મન, પર્યાપ્તિ રહિત હોઇ અસંજ્ઞિ-

પણાની અપેક્ષાએ સમાન છતાં બેઇન્દ્રિયાદિ જીવોમાં હેતુવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા કહેવામા આવે છે અને એકેન્દ્રિયમાં તે હેતુવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા પણ નથી એનું શું કારણ ? આ શંકાના સમાધાન માટે એમ સમજવુ યોગ્ય જણાય છે કે—એકેન્દ્રિયાદિ અસંજ્ઞિપંચેન્દ્રિય પર્યંત જીવોમાં મનઃપર્યાપ્તિના અભાવજન્ય અસંજ્ઞિપણું સમાન છતા બેઇન્દ્રિયાદિમાં જે હેતુવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા કહેવામા આવે છે તે ત્રસપણાને અંગે વર્તમાનકાલીન પણ ઇષ્ટાનિષ્ટ પ્રવૃત્તિ તે જીવોમા થતી જોવાય છે તેથી તેમજ એકેન્દ્રિય જીવોની અપેક્ષાએ તે બેઇન્દ્રિયાદિ જીવોમા કાંઇક વધુ પ્રમાણમા ભાવમનનો વિકાસ હોય છે તે કારણથી તે જીવોને હેતુવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા કહેવામા આવેલી હોય તેમ સમજાય છે. એકેન્દ્રિય જીવોમા યથાયોગ્ય ભાવમન અવશ્ય હોય છે, અને તે ભાવમન આહારાદિ સંજ્ઞાઓ દ્વારા તે જીવોમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે, છતા સ્થાવરપણાને અંગે ઇષ્ટાનિષ્ટ પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિનો તેમા અભાવ છે. કીડી, મંકોડી કે માકડને પકડવા જતા તે પ્રાણી તુર્ત જ નાશી જતુ જોવાય છે, જ્યારે પૃથ્વી, પાણી કે વનસ્પતિ ઉપર ગમે તેટલા પ્રહારો થાય તો પણ સ્થાવરપણાને અંગે તે અન્યત્ર જઇ શકતા નથી, માટે તે એકેન્દ્રિય જીવોમાં હેતુવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા નથી, અને ઇષ્ટાનિષ્ટ પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિને અંગે બેઇન્દ્રિયાદિ અસંજ્ઞિપંચેન્દ્રિય સુધીના જીવોમા એ હેતુવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા છે. દીર્ઘકાલિકી અને દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી બન્ને સંજ્ઞા સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિયને સંભવી શકે છે, પરંતુ જે સમકિતવંત હોય તેનામા જ તે બન્ને સંજ્ઞા હોય છે, અને તેમા પણ સમ્યગ્દર્શનજન્ય દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી સંજ્ઞાની મુખ્યતા હોવાથી સમકિતવંત બધા ય જીવો દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી સંજ્ઞાવાળા જ કહેવાય છે, પરંતુ દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞાવાળા કહેવાતા નથી. સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિય જે જીવોને સમ્યગ્દર્શન નથી હોતુ કિંતુ મિથ્યાત્વ (ઉપલક્ષણથી મિશ્ર) મોહનીયનો ઉદય હોય છે તે બધા ય જીવો દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞાવાળા કહેવાય છે. તાત્પર્ય એ થયું કે–દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી સંજ્ઞાની અપેક્ષાએ સમકિતવંત સિવાય બધા ય જીવો અસંજ્ઞિ છે, દીર્ઘકાલિકીની અપેક્ષાએ સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિય સિવાય બધા ય અસંજ્ઞિ છે અને હેતુવાદોપદેશિકી સંજ્ઞાની અપેક્ષાએ ફક્ત એકેન્દ્રિયો જ અસંજ્ઞિ છે. આ અધિકારમાં દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી સંજ્ઞાવાળા હોય તે જ સંજ્ઞિ ગણવાના છે અને તેનું જે શ્રુત તે 'સંજ્ઞિશ્રુત' કહેવાય છે, બાકીના જીવો અસંજ્ઞિ છે અને તેમનું શ્રુત પણ 'અસંજ્ઞિશ્રુત' કહેવાય છે.

હવે ક્રમશઃ આવતા **સમ્યક્શ્રુત** અને **મિથ્યાશ્રુતનુ** વિવેચન કરવામા આવે છે

સામાન્ય રીતિએ અંગપ્રવિષ્ટ આચારાંગાદિ તથા અંગબાહ્ય દશવૈકાલિકાદિ જે શ્રુત તે **સમ્યક્શ્રુત** છે અને પુરાણ, વેદ વિગેરે લૌકિક જે શ્રુત તે **મિથ્યાશ્રુત** છે. આમ છતા સ્વામિત્વની અપેક્ષાએ અર્થાત્ લૌકિક વેદ, પુરાણાદિ જે શ્રુત છે તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવની અપેક્ષાએ સમ્યક્શ્રુત છે અને આચારાંગાદિ જે સમ્યક્શ્રુત છે તે મિથ્યાદૃષ્ટિના ગ્રહણની અપેક્ષાએ મિથ્યાશ્રુત છે. ઉત્તમમા ઉત્તમ પણ ગાયનું દૂધ સર્પના મુખમા જાય

અધ્યાત્મ શક્તિના લાભ

અનુ : અભ્યાસી B.A.

[ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૯૭ થી શરૂ]

પુસ્તકોના વાંચનથી બુધ્ધિ વધી શકે છે, પરંતુ અધ્યાત્મક બળ અભ્યાસથી વધે છે. જેવી રીતે મેસ્મેરીઝમ કરનાર માણસ ચિત્તની એકાગ્રતાના અભ્યાસથી પોતાનું માનસિક બળ એટલું બધું વધારે છે કે તે બીજાઓને સહેલાઇથી પોતાને વશ કરી લે છે, તેવી રીતે પોતાની જાતને પોતાને વશ રાખવા માટે અભ્યાસની આવશ્યકતા છે. એ અભ્યાસ દઢ સંકલ્પ અને પોતાની જાત પર વિશ્વાસ રાખવાનો અભ્યાસ છે. અભ્યાસથી અવ્યક્ત મન પ્રભાવિત બને છે, એટલા માટે દરેક માણસે હમેશાં પોતાની જાત પર વિશ્વાસ રાખવાની ટેવ પાડવી જોઇએ. તેને માટે સવારમાં વહેલાં ઊઠવું એ અતિ ઉત્તમ ટેવ છે. બીજો નિયમ અધ્યાત્મક શક્તિના સંચય માટે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું એ છે. ઉપનિષદ્‌માં કહ્યું છે કે : " नायमात्मा बलहीनेन लभ्यः " અર્થાત આ આત્મા બળહીનને પ્રાપ્ત થતો નથી. આધુનિક મનોવિજ્ઞાનની શોધથી એટલું તો સાબિત થયું છે કે માનવની મૂળશકિત કાવ્યશકિત છે, જે માણસ એનો સંચય કરીને યોગ્ય રૂપમાં પ્રવાહિત કરે છે તે પોતાનું જીવન સફળ બનાવે છે અને જે એને ગુમાવી બેસે છે તે કોઇ પણ કાય કરવા માટે લાયક રહેતો નથી. એ શક્તિ સંચય કરવા માટે હંમેશા મનને વિષયોથી રોકતા રહેવું પડે છે. એનાથી અધ્યાત્મક શાકત એની મેળે સંચિત થાય છે. એનું ચમત્કારિક કાર્ય મોટા મોટા લોકોના જીવનમાં દેખાઇ આવે છે. મહાવીર, બુધ્ધ, શંકરાચાર્ય, ગાંધીજી વિગેરે ભારતવર્ષના તથા પ્લેટો, કીમ્સ, ન્યુટન વિગેરે પાશ્ચિમાત્ય પુરુષોના જીવન જોવાથી એટલું સિધ્ધ થાય છે કે સંસારમાં કોઇ મોટું કાર્ય કરવા માટે બ્રહ્મચર્યની પરમ આવશ્યકતા છે. વિવાહિત અવિવાહિત બંને પ્રકારના માણસો આ નિયમનું પાલન કરી શકે છે.

આધ્યાત્મિક બળ વધારવાનો ત્રીજો નિયમ પોતાનું વચન પાળવું તથા સમય પાળવો એ છે. યુરોપના લોકોની જેમ હિંદુસ્તાનના લોકો સંયમનું બરાબર પાલન કરતા નથી. સમયનું પાલન એ એક તપશ્ચર્યા છે. એક વખત ડેન્માર્કની એક સ્ત્રીએ હિંદુસ્તાનના એક માણસની સાથે વાતચીત કરતા કહ્યું હતું કે " હિંદુસ્તાનના

તો જેમ તે ઝેરપણે પરિણમે છે તે પ્રમાણે જેના આત્મ-ભુવનમાં મિથ્યાત્વ ઝેર ભરેલું છે તેને આચારાંગાદિ ઉત્તમોત્તમ સમ્યક્શ્રુત પણ વિપરીતરૂપે જ પરિણમે છે. તેથી બીજી રીતે વિચારીએ તો જેમ મેલું અને ડોળું પાણી પણ આમ્રવૃક્ષના મૂળમાં નાખ્યું હોત તો તે પરિણામે મધુર કેરીરૂપે પરિણામ પામે છે તે પ્રમાણે જેનું આત્મ-ભુવન સમ્યક્‌ત્વ દીપકની જ્યોતથી જળહળતું છે તેને વેદ, પુરાણાદિ લૌકિક મિથ્યાશ્રુતના વચનો પણ સમ્યક્શ્રુતપણે પરિણામ પામે છે, જે માટે કહ્યું છે કે—

अंगाऽणंगपविट्ठं सम्मसुयं लोइयं तु मिच्छसुयं ॥
आसज्ज उ सामित्तं लोइय लोउत्तरे भयणा ॥ १ ॥

[ભાવાર્થ સ્પષ્ટ છે]

જે સમ્યગ્દર્શનના યોગથી **સમ્યક્શ્રુત** કહેવાય છે તે **'સમ્યગ્દર્શન'**નું શું સ્વરૂપ છે ? તે હવે કહેવામાં આવશે. [ચાલુ

લોકોની આ દશાનું કારણ એ છે કે તે લોકો પોતાનું વચન પાળવું કે પોતાનું કર્તવ્ય સમજતા નથી, બીજાને ખોટું ન લાગે એવા વિચારથી તેઓ જૂઠા વાયદા આપ્યા કરે છે તેથી કરીને વખતસર તેઓ પોતાનું કામ કરતા નથી." આપણું વચન પાળવાનો જો આપણે યત્ન કરીએ તો આપણું આધ્યાત્મિક બળ ખૂબ જ વધી જશે વચન ન પાળવાથી આપણી જાતને ધિક્કારવા લાગીએ છીએ. જેને લઇને આપણી અંદર માનસિક નબળાઇ આવી જાય છે તે ન આવવી જોઇએ આ બાબતમાં આપણે યુરોપના લોકોનું અનુકરણ કરવું જોઇએ

ચોથો નિયમ બીજાઓની નિંદા ન કરવી એ છે બીજાની નિંદા કરવાથી આપણને આધ્યાત્મિક હાનિ થાય છે તેટલી બીજી કોઇ પણ ચીજથી થતી નથી, પરંતુ એ હાનિ ઘણે ભાગે હંમેશાં અપ્રત્યક્ષ રહે છે, તેથી કરીને તે સૌથી વધારે ઘાતક છે. સઘળા માણસો એના લોભમા તણાય છે મહાત્માજીએ દારુ અને સીગારેટ પીવાની હાનિની તુલના કરતા એટલું સમજાવ્યુ છે કે સીગારેટ પીવી એ મનુષ્યને માટે વધારે નુકસાનકારક છે, કારણ કે તેની હાન પ્રત્યક્ષ નથી દેખાતી અને એ વાતને લોકો દારુ પીધા જેટલી ખરાબ નથી ગણતા, એટલા માટે તેનાથી મુક્ત થવાનો સંભવ નથી હોતો. બીજાઓની નિંદા કરવી એ એક પ્રકારની સીગારેટ પીવા જેવો નશો છે, જેની ટેવ આપણી આધ્યાત્મિક શકિતનો નાશ કરે છે. અંગ્રેજીમા કહ્યું છે કે "Speak not of others as you would not speak of them before themselves." મોટા મોટા પ્રતિષ્ઠિત સમાજોમાં જોવામાં આવે છે કે જ્યાંસુધી કોઇ વ્યકિત હાજર હોય છે, ત્યાસુધી તો તેના વખાણ થાય છે, પણ તે ગયા પછી તેના ચારિત્રની ટીકા થવા લાગે છે

બીજાઓની નિંદાથી બચવા માટે દરેક મનુષ્યે મિતભાષી થવાની જરૂર છે. મનુષ્યનું આયુષ્ય બે વસ્તુઓથી જરૂર ખિન્ન થાય છે અધિક ભાષણ અને અધિક વિલાસ આપણી પોતાની જાતને બોલતા રોકવી એ બ્રહ્મચર્ય જેવું જ તપ છે

કહ્યું છે કે वार्यपातात् वाक्पातो गरीयान् વીર્યપાત કરતાં ય વાણીનો પાત વધારે ભયંકર છે. એ તપને લઇને મનુષ્ય અસત્ય તથા નિંદાથી બચે છે. જેવી રીતે 'Give every man thy ear but few thy voice' એ વાક્ય જેટલું વ્યવહારિક દૃષ્ટિએ મહત્ત્વનું છે તેટલું આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ મહત્ત્વનું છે.

પાંચમો નિયમ અયાચક વૃત્તનું પાલન કરવું એ છે બીજાઓનો ઉપકાર સહન કરવો એ દરેક મનુષ્યે સૌથી મોટો ભાર માનવો જોઇએ. જે મનુષ્યને બીજાઓનો ઉપકાર સહન કરવાની ટેવ પડી જાય છે તે સંસારમાં બીજું કોઇ પણ પ્રકારનું મોટું કાર્ય કરી શકતો નથી. તે પોતાના આત્મા પર વિશ્વાસ રાખવાનું શીખતો નથી. તેની માનસિક અવસ્થા હંમેશાં અધોગામી રહે છે અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે "A charity boy seldom prospers." એટલે કે બીજાઓના દામથી ઉછરેલો બાળક ભાગ્યે જ ફુલેફાલે છે. જે બાળક વિદ્યા ઉપાર્જન કરવા માટે બીજાઓની મદદ લે છે તેણે તે રૂમા પાછા આપવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરવો જોઇએ.

આ નિયમની સાથે એ પણ આવી જાય છે કે બીજાઓની પાસેથી બની શકે ત્યાંસુધી ઉધાર ન લેવું જોઇએ જ્યારે માણસને ઉધાર લેવાની ટેવ પડી જાય છે ત્યારે તે પોતાની આવકથી વધારે ખર્ચ કરવા લાગે છે. ઉધાર

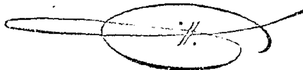
લેતી વખતે રૂપિયા નથી આપવા પડતા એટલા માટે એક પ્રકારની બેદરકારી લોકોમાં આવી જાય છે. રૂપિયા જરૂર આપવાના છે એવો દૃઢ સંકલ્પ નથી રહેતો, એ આત્મિક પતન છે અને તેને લઇને માનસિક કલેશ ભોગવવો પડે છે. બીજા પાસેથી કોઇ વસ્તુ ઉધાર ન લેવી એ એક તપ છે, જે આચરવાથી આત્મશક્તિ વધે છે. આ એક નાની વસ્તુ જણાય છે પણ જીવનમાં એનું ભારે મહત્ત્વ છે.

છઠ્ઠો નિયમ સ્વાધ્યાય કરતા રહેવું એ છે. હમેશાં કંઇ ને કંઇ અધ્યાત્મ વિષયમાં વાંચતા રહેવું જોઇએ. આપણા વિચારોનું સ્થાન આમ ચારિત્ર બંધારણમાં મોટું છે. યોગવાસિષ્ઠમાં કૈવલ્યપ્રાપ્તિના ચાર ઉપાય બતાવ્યા છે. શમ, સંતોષ, સત્સંગ અને વિચાર. આધુનિક કાળમાં મોટા મોટા મહાત્માનો સત્સંગ આપણને પુસ્તકો મારફતે મળી શકે છે તેનો આપણે લાભ લેવો જોઇએ. મહાત્માની કહેલી વાતો પર વિશ્વાસ કરવો જોઇએ. દરેક વિચાર શક્તિથી ભરેલો છે, જે વખત આવતા કાર્યરૂપમાં પ્રકાશિત થાય છે. આધ્યાત્મિક શક્તિ સંચય કરવાનો સૌથી મોટો નિયમ પ્રાણીમાત્રનું કલ્યાણચિંતન છે.

यस्मिन् सर्वाणि भूतान्यात्मैवाभूद्विजानतः ।
तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यत ॥
(ईशोपनिषद्)

આ છેલ્લા નિયમમાં પહેલાના સર્વ નિયમોનો સમાવેશ થઇ જાય છે. જેટલા પ્રતિષ્ઠિત મનુષ્યો થઇ ગયા છે તેઓએ બીજાને પોતાના જેવા જ માનવાથી બીજાના હૃદયમાં સ્થાન મેળવ્યું છે. મનુષ્યના વિચારો પ્રેમભાવથી બળવાન થાય છે. ઇર્ષા, દ્વેષ તથા સ્વાર્થબુદ્ધિથી નબળા બની જાય છે.

અંગ્રેજીમાં એક કહેવત છે કે જે માણસ તલવારના બળ ઉપર ઝઝુમે છે તે પોતાનું જીવન તલવારવડે ખોઇ નાખે છે. મન મહાન્ સૃષ્ટિકર્તા છે. જેઓ સંકલ્પને દૃઢ કરે છે તેને અનુકૂળ પરિસ્થિતિ પણ તૈયાર થઇ જાય છે. જે વ્યકિતને બીજાનું ભલું ચિંતવવાની ટેવ પડે છે, તે ટેવના બળથી પોતાનું ભલું ચિંતવવામાં સહેજે સમર્થ થઇ જાય છે, પરંતુ જેનું મન બીજાઓનું અહિત ચિંતવવામાં લાગ્યું રહે છે તે તેને લઇને પોતાની જાતને પોતાનું અહિત કરવાના વિચારોને મનથી અલગ કરી શકતા નથી. તે પોતાના મનમાં પોતાના કલ્યાણ વિચાર કરવામાં અસમર્થ નિવડે છે. પછી એનો સંસાર એવી જાતનો ઘડાઇ જાય છે. બીજાઓનું હિતચિંતન કરવું એ આપણને સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત બનાવે છે તથા તેનાથી જીવન સાર્થક અને સુખી થાય છે. બીજાના સુખના ચિંતનથી મનુષ્ય સાચું સુખ પ્રાપ્ત કરે છે, અને તેનો આત્મા બળવાન બને છે. પોતાના સુખના ચિંતનથી આત્મામાં નિર્બળતા આવી જાય છે અને મન હમેશાં કલેશમાં રહે છે.

શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજીને પ્રાર્થના

(રાગ કવાલી)

દીદારા હેમચન્દ્ર પાયા, સૂરીશ્વર રૂપ રચી કાયા,
જિનેશ્વર જ્ઞાનભંડારા, પીયા હૈ પાઠ કંઠહારા ॥૧॥
ભરતકી ભૂમિમેં ફીરતે, અંધેરી કર્મકી ઝીરતે;
દીવાકર તેજ ઉજીયારા, કરે કયા દિલ રહે કારા ॥૨॥
નગરપુર પટ્ટને આયે, અનેરી શહર ઝળકાયે;
મઝાવટ સુરપતિ મારી, ચલે જ્યું દેવ નરનારી ॥૩॥
પધારે હેમસૂરિરાયા, મંગલમય સારસ્વત ગાયા;
ગુરુગમ જ્ઞાનભંડારા, કહે જ્યું અમરપાણી ધારા ॥૪॥
લિખાવે સુવર્ણ વર્ણ સારે, માનું ઝૌહરાત શણગારે:
ધન્ય હૈ કુમારપાળ રાયા, શાસન વીરપ્રભુ પાયા ॥૫॥
ધર્મકા કામ કિયો ન લેખા, ગીનતિકા અંક નહિ દેખા,
જ્ઞાની ગુરુ જ્ઞાનસેં જાને, કહે ગુરુ હેમ હમ માને ॥૬॥
કિયા નિજાત્મ ઉજીયારા ભુલાવો કાંતિવિજય પ્યારા;
શાંતિ શાંતિ રહે જનમે, હેમચંદ્રસૂરિ નામ જાપનમે ॥૭॥

પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ

———(૧)———

અહિંસાનો આશરો

અહિંસા ભરતની ભોમથી પરવરી રે, કોઠો એનો કુણપનાં ઠામ;
દીપે દૂધલી દયાની દીવડી રે, નગણ્યાં નિર્મળ તેજનાં ધામ. અહિંસા
દીઠાં, વન, ઘર, મ્હોલને વાડીઓ રે, દીઠા દેશ અને પરદેશ;
માનવી આંખે અમી દીઠાં નહિ રે, ન દીઠી અંતરહારક રેખ અહિંસા.
આવી પાછી વિસામો શોધવા રે, વ્હાલે વતને ન દીઠો નેક,
આંખે શ્રાવણ ભાદરવો નીતરે રે, દૂબળો તેજભર્યો છે દેહ. અહિંસા.
દુઃખી દેખી અહિંસા એકલી રે, ઊઠે એકલ એક ભડવીર,
પાલવ પકડી દેતો આશરો રે, આંસુ લોહી દેતો ધીર અહિંસા.
વીરને પગલે હિંસા નાસતી રે, ડગલે ડગલે શાતા થાય,
ઊંચનીચ હિંસક ભાવના ભાગતી રે, દલિત જગ ખોળો એનો સ્હાય. અહિંસા
અશાંતિ રોગ જગતનો ટાળવા રે, અહિંસા અમૃત ઔષધ જ્ઞાન;
મૂલવી સાચવી જગને આપનો રે, મોહન જગ મંગલ વર્ધમાન. અહિંસા.

પોપટલાલ પું. શાહ

દોષ દૃષ્ટિ થવાથી મુક્તિ

લે૦ આ. શ્રી. વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

સંસારમાંથી મુક્તિ મેળવવાને માટે દોષગ્રાહી બનવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. જ્યાં સુધી સંસારવાસી જીવ સંસારમાં ગુણ જોયા કરે છે ત્યાં સુધી તે સંસારથી છૂટી શકતો નથી. બે વ્યક્તિયોમાં પરસ્પર સંબંધ ત્યાં સુધી જ બન્યો રહે છે કે જ્યાં સુધી એક બીજામાં દોષદૃષ્ટિ થતી નથી. અમુક માયાવી છે, મારું અહિત છે, મોઢે મીઠું બોલે છે પણ પાછળથી મારી નિંદા કરે છે. વિગેરે વિગેરે એક બીજા પ્રતિ જ્યારે દોષોનું ચિંતવન થાય છે ત્યારે પરસ્પર અપ્રીતિ ઉત્પન્ન થવાથી સંબંધ તૂટી જાય છે, પણ ભલો છે, ડાહ્યો છે, ઉપકારી છે, હિતૈષી છે ઇત્યાદિ ગુણો એક બીજામાં જોવાય છે ત્યાં સુધી તો અનુરાગને લઈને એક બીજાથી છૂટા પડી શકતા નથી, અને એક બીજાના હાનિ-લાભમાં પરસ્પર હર્ષ-શોકને ધારણ કરે છે.

અનાદિ કાળથી જડ તથા જડના વિકારોના સહવાસમાં રહેવાથી જીવોને દૃઢ પ્રતીતિ થઇ ગઈ છે કે આનંદ, હર્ષ, શાંતિ, સુખ, જીવન વિગેરે અમને જડ દ્વારા જ પ્રાપ્ત થાય છે. ખાઇયે નહિં તો મરી જવાય, અન્નવડે જ જીવી શકાય છે, વિષય સેવવાથી જ શાંતિ મળે છે, નાટક જોવાથી અને મધુર ગાયન સાંભળવાથી જ આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, સ્વાદિષ્ટ ભોજન જમવાથી જ પરમ સંતોષ પ્રાપ્ત થાય છે, બે લાખનો લાભ થવાથી હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે, યશોગાન સાંભળવાથી સુખ મળે છે—આ પ્રમાણે કેવળ ગુણ જ જોનાર જીવ જડના પંજામાંથી કેવી રીતે છૂટી શકે ? એ દૃષ્ટિ આપણને વાસ્તવિક માર્ગ બતાવતી નથી.

ખરૂં જોતાં તો આનંદ, શાંતિ, સુખ, જીવન આદિ ગુણો આત્માના જ છે, જડતા નથી, છતાં આત્મા મોહના દબાણથી પોતાના ગુણોનો જડમાં આરોપ કરે છે, અને પોતાને ગુણશૂન્ય માનીને આનંદ આદિ ગુણો મેળવવા જડની ઉપાસના કરે છે. જ્યારે મોહમિશ્રિત બુદ્ધિથી ઇચ્છિત ગુણસ્વરૂપ જડના વિકારોની પ્રાપ્તિ થયાનું જાણે છે ત્યારે પોતાને એવો આભાસ થાય છે કે મને આનંદ, જીવન તથા સુખ મળ્યાં. આવી મિથ્યા શ્રદ્ધા હોવાથી નિરંતર જડના વિકારોની ચાહના રાખ્યા કરે છે, આવા જીવોને પુદ્‌ગલાનંદી પણ કહેવામાં આવે છે, અર્થાત્ પુદ્‌ગલોમાં આનંદ જોનારા અથવા તો મનગમતાં પુદ્‌ગલની પ્રાપ્તિથી આનંદની ઉત્પત્તિ માનનારા આવા જીવો જડમાં ગુણદૃષ્ટિ હોવાથી અને જડના વિકારોમાં તન્મય થઈ જવાથી તેનાથી છૂટવાનો પ્રયત્ન જ

કરતા નથી તો પછી મુક્તિ મેળવવાની તો વાત જ ક્યાંથી ?

આ પ્રમાણે જીવોની ખોટી માન્યતાને અંગે જ પૌદ્ગલિક સુખ કહેવાય છે, નહિં તો પૌદ્ગલિક સુખ જેવી કોઇ વસ્તુ જ નથી વિકાર ભાવને શાંત કરનારાં એ પુદ્ગલો જ છે. આત્મા તો અવિકારીપણે જ્ઞાતા સ્વરૂપે રહે છે, પરંતુ અનાદિ કાળના અભ્યાસથી જડ વસ્તુઓમાં થતા વિકારોનો પોતાનામા આરોપ કરે છે, અર્થાત્ પોતાના ગુણોનો પોતાનામાં આરોપ કરે છે, અને તેથી કરીને જ જડમાં સુંદરતા જુએ છે અને આનંદ મેળવવાને માટે માનેલી સુંદર પૌદ્ગલિક વસ્તુઓથી છૂટો પડવાને ઇચ્છતો નથી.

પુદ્ગલમાં સુંદરતા અને પ્રિયતા આત્માને જે જણાય છે તે કર્મના પડદામા રહીને બહિરાત્મદૃષ્ટિથી જુવે છે તેથી જો પડદાને ખસેડીને અંતરાત્મદૃષ્ટિથી જુવે તો સાચી વસ્તુ જણાય અને સુદરતાનો ભ્રમ ટળી જાય. પછી ગુણદૃષ્ટિપણુ મટી જવાથી પૌદ્ગલિક વસ્તુઓમાં ઉદાસીનપણે રહે છે જેથી કરી તેનો જૂનો સબંધ તૂટી જાય છે અને નવો સબધ થતો નથી, જેના પરિણામે છેવટે સર્વથા છૂટી જઇને મુક્તિ મેળવી શકે છે.

ખરૂં જોતાં તો વર્ણ, ગંધ, રસ આદિ પુદ્ગલના ગુણો છે, અને તે આનદ-સુખ તથા જીવનસ્વરૂપ બની શકતા નથી, તેમજ આનદ આદિ જે વાસ્તવિકપણે આત્માના ગુણો કહેવાય છે તેને ઉત્પન્ન પણ કરી શકતા નથી, છતાં પુદ્ગલાનંદી જીવો કર્મની પ્રેરણાથી વર્ણ આદિને આનંદ ઉત્પન્ન કરનારા, અથવા તો આનદ સ્વરૂપને ધારણ કરનારા માને છે. તેમાં પણ ધનવાન-કંગાલ, સાક્ષર-નિરક્ષર, ત્યાગી-ભોગી આદિ જીવવિશેષના અંગે તારતમ્યતા રહેલી છે. કોઇ રસને વધારે આનંદોત્પાદક માને છે ત્યારે કોઈ શબ્દને, કોઇ ગધને તો કોઇ સ્પર્શને, તો કોઈ વર્ણને વધારે આનદોત્પાક માને છે સાક્ષર-ત્યાગી-ધની મુખ્યપણે સ્તુતિના શબ્દોમા વધારે આનંદસ્વરૂપ ગુણને જુએ છે, તો નિરક્ષર-કંગાળ રસમાં આનંદ ગુણની અધિકતા જુવે છે. આ પ્રમાણે મિથ્યા જ્ઞાન-સ્વરૂપ ગુણદૃષ્ટિપણું સંસારના બંધનોને તોડવા કેવી રીતે સમર્થ થઈ શકે, કે જેથી કરી આત્માને શાશ્વતી મુક્તિ મળે ?

જડના ગુણો દોષસ્વરૂપે જોવાય નહીં ત્યાં સુધી ત્યાગ આવી શકે નહીં, ત્યાગી એટલે વિજાતીય ગુણોને દોષસ્વરૂપે જોનાર કહેનાર-માનનાર અને તેનાથી સાચી રીતે વિરામ પામનાર.

જ્યાંસુધી આત્મ ભિન્ન દ્રવ્યના ગુણોમાં ગુણદૃષ્ટિપણુ હોય છે ત્યાં સુધી રાગદ્વેષ નબળા પડી શકતા નથી પણ સબળ થતા જાય છે. અને આત્માના આનંદ, જીવન, જ્ઞાન, સુખ આદિ ગુણોને વધારે ને વધારે ઢાંકતા જાય છે જેથી કરી આત્માનાં બધન શિથિલ થવાને બદલે દૃઢતર બનતા જાય છે

જો કે જડના વર્ણ આદિ ગુણોમા પુદ્ગલાનદી જીવોનુ પોતે માનેલી પ્રતિકૂળતાના અંગે દોષદૃષ્ટિપણુ પણ હોય છે, પરતુ તે ગુણદૃષ્ટિપણાને બાધ કરવાવાળુ હોતું

નથી, કારણ કે એક પ્રસંગે એક વસ્તુમાં પ્રતિકૂળતાના અંગે દોષ દેખાય છે, તો અન્ય પ્રસંગે તે જ વસ્તુ અનુકૂળ લાગવાથી તેમાં ગુણ જોવાય છે. જડમાં ગુણદૃષ્ટિને પ્રાધાન્યતા આપી દોષદૃષ્ટિને ગૌણતા અપાય છે, અર્થાત ગુણદૃષ્ટિની માન્યતા નષ્ટ થતી નથી. કદાચિત મંદ ઔપશમિક ભાવે આત્માને પૌદ્ગલિક વસ્તુની વાસ્તવિક અસુંદરતા, અને ગુણોની તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી દોષસ્વરૂપતા પ્રતિત થવા લાગે છે કે તરત જ ઔદયિક ભાવમાં વર્તતી અન્યાન્ય મોહનીયની પ્રકૃતિયોની પ્રેરણાથી આત્મા પૌદ્ગલિક વસ્તુને અન્ય વસ્તુના મિશ્રણથી કે અન્ય કોઇ પ્રક્રિયાથી વિવિધ પ્રકારના વિકારોવાળી બનાવી, અનુકૂળ તથા સુંદર લાગે તેવી કરે છે, અને પછી મંદ ઔપશમિક ભાવ નષ્ટ થવાથી તે જ વસ્તુને ગુણદૃષ્ટિથી જોઈને તેનો ઉપયોગ કરી આનંદ મનાવે છે, કે જેથી કરી જડ વસ્તુઓથી છૂટા પડવાનો પ્રસંગ જ આવતો નથી, તો પછી જડસ્વરૂપ કર્મોથી મુકાઈજઇને અનંત જીવનમય શુદ્ધાનંદ સ્વરૂપ–શાશ્વત મોક્ષ મેળવવાનો કયાંથી પ્રસંગ બને ?

જડમાં ગુણદૃષ્ટિપણાથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતા આત્માઓ કે જેમણે સમ્યગ્જ્ઞાનદ્વારા વર્ણ આદિ જડના ગુણોને દોષસ્વરૂપ જાણી તેનાથી વિરામ પામવાથી સર્વથા કર્મથી મુકાઇ જઇને શાશ્વત આનંદસ્વરૂપ મુક્તિ મેળવી છે તેઓ સંસારથી સર્વથા મુકાઈ જવાની ઇચ્છાવાળાઓને જડ સંસારમાં દોષદૃષ્ટિ બનવાનો ઉપદેશ કરે છે. તેઓ કહે કે જેવી વિધતા અને વિચિત્રતાને ઇંદ્રિયો ગ્રહણ કરી રહી છે તે બધુંય ખોટું છે, ઇન્દ્રજાળસ્વરૂપ છે, અસાર છે, બધું ય ક્ષણિક છે, અનિત્ય છે. પુષ્કળ વ્યાધિવેદનાવાળા અસાર સંસારમાં લેશ માત્ર પણ સુખ નથી.

ગીત માત્ર વિલાપ છે, સર્વ પ્રકારના નાટક વિડંબના છે, સર્વ પ્રકારના આભૂષણો ભારરૂપ છે, અને સર્વ વિષયો દુઃખસ્વરૂપ છે. મળ, મૂત્ર, રૂધિર, માંસ આદિ સાત ધાતુનું બનેલું શરીર છે કે જે હંમેશાં અપવિત્ર રહે છે અને ઘૃણા કરવા લાયક છે, વિષ્ટાથી ભરેલી કપડાની કોથલીને સાબુ ચોપડી પાણીથી ગમે તેટલી ધુઓ અથવા તો અત્યંત સુગંધીવાળું અત્તર ચોપડો તો પણ કોથલીના છિદ્રોમાંથી વિષ્ટા ઝરતી રહેવાથી તે પવિત્ર કે સુગંધમય બની શકતી નથી. તેમ મળમૂત્રથી ભરેલા અને અનેક છિદ્રોમાંથી અશુચિ ઝરતા શરીરરૂપ કોથલાને ગમે તેટલી વખત સાબુ ચોળીને ધુઓ કે સુગંધી તેલ ચોપડો તો ય, તે પવિત્ર કે સુગંધમય બની શકતું જ નથી. સોનું–રૂપું–ચાંદી–નીલમ–માણેક-હીરા વિગેરે માટી અને પથરા છે, મિષ્ટાન્ન અને અન્ય ખાવાના પદાર્થો દુર્ગંધમય તથા અશુચી છે, કે જે ખાધાપીધા પછી પરિણામે આપણને પ્રત્યક્ષ થાય છે. વસ્તુઓ નિરંતર એક રૂપે રહેતી નથી, પ્રત્યેક પળે બદલાતી જ રહે છે. બાળ છે તે જુવાન થાય છે, અને જુવાન થાય છે તે ઘરડા થાય છે. સંસારમાં કોઇ કોઈને બચાવી શકતું નથી, બધા મરણ આધીન છે, બધું ય નાશને આધીન છે, કાળ–મૃત્યુ વસ્તુમાત્રનો વિનાશ કરી નાંખે છે, લક્ષ્મી ચંચળ છે, આયુષ્ય પાણીના પરપોટા જેવું છે, વિગેરે વિગેરે.

સમ્યગ્ જ્ઞાનની કુંચી

આત્મોદ્ધાર અને મુક્તિ

આદ્ય લેખક:-શ્રી ચંપતરાયજી જૈની બાર-એટ-લૉ

(ગતાંક પૃ૪ થી શરૂ)

મુક્તિ એટલે આત્માની સંપૂર્ણ સ્થિતિ એ કોઇ પણ દૃષ્ટિબિન્દુથી વિચારતાં, સહજ અર્થ નીકળી શકે છે પૂર્ણતા એ આત્મનું તત્ત્વસ્વરૂપ છે. પૂર્ણતા શરીર આદિ ભૌતિક વસ્તુઓમાં ન હોઇ શકે. સત્ય સુખની પ્રાપ્તિ પૂર્ણતા વિના અસંભાવ્ય છે. સત્ય સુખ આ શરીર આદિથી પર છે એમ નિષ્પન્ન થાય છે અમરત્વ અને સત્ય સુખ એ આત્માના વસ્તુસ્વરૂપો છે કોઇ બાહ્ય કારણોથી, આત્માને સત્ય સુખ કે અમરત્વની પરિણતિ ન જ થઇ શકે. સત્ય સુખાદિનો ઉદ્દભવ આત્માને અંતરથી જ થાય છે

કોઇ વિશ્વના કર્તા ગણાતા ઇશ્વરને સુખ આનંદ અને દીર્ઘાયુ માટે પ્રાર્થના કરવી કે એવો કોઇ ઇશ્વર સુખ આદિ આપી શકે એવી માન્યતા રાખવી એ સાવ વિવેકશૂન્ય છે. એવી માન્યતાથી આત્માનું અધઃપતન અને અનિષ્ટ થાય છે સાચા મનુષ્ય પ્રભુભક્તિની વાચ્છના ન જ કરે ઇશ્વર પોતાના ભક્તોને સ્વર્ગમાં વિરામ કરાવે છે, સ્વર્ગવાસીઓને અપ્સરાઓના સહવાસ આદિ અનેક પ્રકારના ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોનો અનુભવ ઇશ્વરને લીધે થયા કરે છે એ આદિ માન્યતાઓ સર્વથા દોષપૂર્ણ છે એવો કોઇ ઇશ્વર હોય તો તે વાસ્તવિક રીતે મનુષ્યનો હિતસ્વી નથી એમ કહી શકાય ઇન્દ્રિય-લાલસાઓથી આત્માનું અધઃપતન જ થાય ઇંદ્રિય-લાલસાઓમાં આત્માના દિવ્ય ગુણોનો કોઇ રીતે વિકાસ ન જ થાય. કોઇ પ્રભુ પોતાના ભક્તોને ઇન્દ્રિય-લાલસાજન્ય સુખોનો સ્વર્ગમાં અનુભવ કરાવતો હોય તો તે પ્રભુ મનુષ્ય આદિનું ઘોર અધઃપતન કરે છે એમ નિઃશંક રીતે કહી શકાય આત્મા એ જ પોતાનો મુક્તિદાતા છે કોઇ બીજાથી આત્માને મુક્તિની સંભાવના ન હોઇ શકે. આત્માના અનેક પાપો કોઇથી કે કોઇ દ્વારા માફ થાય છે અને મનુષ્યને સ્વર્ગ આદિની પ્રાપ્તિ થાય છે એ માન્યતા પણ સંપૂર્ણ નિરાધાર છે

'જેનીસીસ'માં મુક્તિના સ્વરૂપનું જે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તેમાં મુક્તિના આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ સંબંધી ગતુની વિવિધ કલ્પનાઓ ઉપર, વિવિધ પ્રકારના પરિધાનો ચઢાવવામાં આવ્યા છે એમ સ્પષ્ટ રીતે નિર્દિષ્ટ થાય છે ગ્રીસો અને ઓરીગેન નામના તત્ત્વચિંતકોએ 'જેનીસીસ'ના મુક્તિ સ્વરૂપ વિષે આવું જ અનુમાન કર્યું છે, આથી એ મુક્તિ-સ્વરૂપ વિષે પોતાના વિચારો વ્યક્ત કરતા ઓરીગેન જણાવે છે કે,—

" જૂનું ખ્રિસ્તશાસ્ત્ર દિવ્ય પ્રકારની ઉત્તેજના પૂર્ણ છે. એમાં એક પણ શબ્દ એવો નથી જેમાં દિવ્યતા ન હોય દરેક શબ્દનું રહસ્ય કે અર્થ દિવ્યતા

આ પ્રમાણે જડના ગુણો તથા વિકારોમાં મુક્તાત્માઓ દોષ જોવાની ભલામણ કરી ગયા છે, અને તે વાસ્તવિક છે, કારણ કે જડના ગુણો આત્મા માટે દોષસ્વરૂપ છે. તેને જ્યાં સુધી ગુણ માની ગ્રહણ કરતો રહેશે ત્યાં સુધી પોતાના આનંદસ્વરૂપને પ્રગટ કરી શકવાનો નથી, માટે દુઃખથી શાશ્વતી મુક્તિ અને ગુણસ્વરૂપ શાશ્વતો આનંદ મેળવવાની ઇચ્છાવાળા આત્માઓને જડના ગુણોમાં રહેલી અતાત્ત્વિકી દૃષ્ટિથી નિવૃત્ત થઇને દોષદૃષ્ટિ બનાવવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે

યુક્ત છે. એ જ શાસ્ત્રમાં દુરાચાર, પરસ્ત્રીગમન આદિની વાતો આવે છે, જે ગૂઢ રીતે વિચાર કરતાં સત્ય હોવાનું માની ન શકાય. પરમાત્માએ સ્વર્ગમાં જીવન-વૃક્ષ અને જ્ઞાન-વૃક્ષનું આરોપણ કર્યું એ વાત પણ સ્વયમેવ અશ્રદ્ધેય લાગે છે. પરમાત્મા રૂપક રૂપ બને, બે જુદાં જુદાં વૃક્ષોનું આરોપણ કરે, એ બન્નેને જુદાં જુદાં નામ પણ આપે એમ માની શકાય નહિ. ખ્રિસ્તી ધર્મશાસ્ત્રોમાં એવાં કેટલાંક દૃષ્ટાન્તો આવે છે જે સામાન્ય બુદ્ધિથી વિચાર કરતાં સત્ય ઘટનાઓ રૂપે ન જ માની શકાય. શયતાનથી જીસસનો મહાન્ પર્વતના શિખર ઉપર બળજબરીથી અભિપાત અને શયતાન દ્વારા જીસસને સૃષ્ટિનાં વિવિધ રાજ્યોનું દર્શન એ વિગેરે પ્રસંગો છેક ઉપહાસપ્રદ અને બુદ્ધિશૂન્ય લાગે છે. પર્વતનાં શિખર ઉપરથી અનેક રાજ્યોનું અન્વીક્ષણ કેવી રીતે થઇ શકે ? ખ્રિસ્તી ધર્મશાસ્ત્રોમાંની ઘણીખરી ઘટનાઓ ઐતિહાસિક હોય એમ નથી લાગતું."

ધર્મશિક્ષણની દૃષ્ટિએ ઇતિહાસનું મહત્ત્વ કંઇ ઓછું નથી. જે તે મહાન્ ગણાતી પુરુષોનો આધ્યાત્મિક વિકાસ, કર્માનુસાર જે તે મનુષ્યને સુખદુઃખનો અનુભવ વિગેરે મહત્ત્વની બાબતો ઇતિહાસ ઉપરથી અનેક રીતે શીખવાની મળે છે. આધ્યાત્મિક વાદનાં યથાયોગ્ય અધ્યયનમાં ઉપયુક્ત થઇ પડે એવી ઐતિહાસિક ઘટનાઓનો ધર્મ અર્થાત્ ધર્મ-શાસ્ત્રોમાં સમાવેશ થવો જોઇએ. એવા ધર્મગ્રંથો સમાજને અસંત ઉપયુક્ત થઇ પડે છે. ઐતિહાસિક અને સત્ય ઘટનાઓ રહિત ધર્મગ્રંથોની જનતા ઉપર જોઇએ તેવી અસર નથી થતી. ખ્રિસ્તી ધર્મશાસ્ત્રોમાં ઐતિહાસિક તત્ત્વ યથાર્થ રીતે ન હોવાથી, એ શાસ્ત્રોનું મહત્ત્વ સાહજિક રીતે ઓછું થાય છે એમાં કંઇ શંકા નથી.

જૂનાં ખ્રિસ્તશાસ્ત્રના પૂર્વ ભાગોની રચના ઇ. સ. પૂર્વે પાંચમા સૈકામાં થયેલી છે. આથી એ ભાગોના પ્રણેતાઓ એમાંની ઘટનાઓના સાક્ષીરૂપ ન જ હતા એમ પ્રત્યક્ષ થાય છે. બાઇબલના રચયિતાઓને ઇતિહાસનું મહત્ત્વ ઓછું જ લાગતું હતું. આથી તેમણે બાઇબલમાં ફાવે તેમ સુધારા-વધારા પણ પ્રસંગોપાત કર્યા છે. એન્સાઇક્લોપીડીઆ બ્રિટાનીકા આ સંબંધમાં યથાર્થ રીતે જણાવે છે કેઃ–

" જૂનાં ખ્રિસ્તશાસ્ત્રના બે વિભાગ છે. બન્ને વિભાગોમાં અનેક પુસ્તકોનો સમાવેશ થાય છે. એક ભાગમાં સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિથી જેરૂસાલેમના નાશ સુધીનું [ઇ. પૂ. ૫૮૬ સુધી] વર્ણન કરેલું છે. બીજામાં આદમથી શરૂઆત કરીને નેહેમીયાહની જેરૂસાલેમની મુલાકાત સુધીનો એટલે ઇ. પૂ. ૪૩૨ સુધીનો વૃત્તાન્ત આવે છે. બન્ને વિભાગોના કાર્યક્ષેત્ર અને દૃષ્ટિબિન્દુમાં જબરો તફાવત છે એમ સ્પષ્ટ રીતે માલૂમ પડે છે. બન્ને વિભાગોનું એક પણ પુસ્તક અસલ રચનારૂપ હોય એમ નથી જણાતું. મૂળ કે સાધનની દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં, દરેક પુસ્તક એક બીજાથી જુદું પડે છે. કેટલાક પુસ્તકોમાં બીજા પુસ્તકોના ઉતારાઓ જ માલૂમ પડે છે. કેટલાંક પુસ્તકોમાં તો બીજાં પુસ્તકોમાંના વૃત્તાન્તો અને વાર્તાઓ એમ ને એમ ઉતારી લીધેલ છે. "

ખ્રિસ્તી ધર્મશાસ્ત્રોના સંગ્રહકર્તાઓ અને રચયિતાઓને ઐતિહાસિક સત્યોનું મહત્ત્વ ખાસ કરીને નહોતું છતાં તેમણે આ પ્રમાણે ઐતિહાસિક વિષયોનો આધાર કેમ લીધો એ પ્રશ્ન સાહજિક રીતે નિષ્પન્ન થાય છે, પણ જે ઐતિહાસિક વિષયો પુરાણો કે રૂપક કથાઓને અસંગત ન હોય તે જ ઐતિહાસિક વિષયોને ખ્રિસ્તીશાસ્ત્રોમાં પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે અને એ રીતે ખ્રિસ્તી શાસ્ત્રોના પ્રણેતાઓ વિગેરેનો ઉદ્દેશ પ્રત્યક્ષ થઇ શકે છે.

જૂનું ખ્રિસ્તશાસ્ત્ર અધ્યાત્મવાદના ગૂઢ રહસ્યોથી ભરેલું છે. અધ્યાત્મવાદના ગૂઢ નિયમો તેમાં ઐતિહાસિક પરિધાનમાં [ઐતિહાસિક ઢબે] એવી રીતે આપવામાં આવ્યા છે કે, અધ્યાત્મશાસ્ત્રનાં રહસ્યનું

જેમને જ્ઞાન હોય તેઓ જ એ ગહરયો મરોગ સમજી શકે

નવાં ખ્રિસ્તશાસ્ત્રના જુદા જુદા વિભાગો [પુસ્તકો] પરસ્પર અસગત અને વિરોધાત્મક હોય એમ સ્પષ્ટ રીતે માલૂમ પડે છે ખ્રિસ્ત મતના મહાન ગણાતા ઉપદેશકોએ ક્રાઇસ્ટની કોઇ પણ સુવાર્તા નથી લખી. ક્રાઇસ્ટની સુવાર્તાઓ ઇ. સ ૭૦ના અરસામા કોઇ અજ્ઞાત જેવા સાધન ઉપરથી માર્ક લખી હતી એમ વિશ્વસનીય રીતે કહી શકાય ક્રાઇસ્ટની ચોથી સુવાર્તા ઐતિહાસિક જ છે એ વાર્તામા ઇતિહાસ સિવાય બીજુ કશુ યે નથી. મેથ્યુ અને લ્યુકને ક્રાઇસ્ટની સુવાર્તાઓમાથી વણ્ જાણવાનુ મળ્યુ છે એ વાર્તાઓએ તેમની કલ્પના-શક્તિને અનેક રીતે ફળરૂપ બનાવી છે. આ સબ ધમા પ્રો. ઍફ મી બર્કીટ લખે છે કે --

"ખ્રિસ્તમતના ત્રીજ પ્રયાગકે સત્યથી પર રીતે પ્રાચીન મતવ્યો આદિનો ઉપયોગ કર્યો છે.' *

નવા ખ્રિસ્તશાસ્ત્રમાના કેટલાક પત્રો બનાવટી હોવાનુ પણ સિદ્ધ થયુ છે આ પ્રમાણે ખ્રિસ્ત ધર્મશાસ્ત્રોમા જે અસત્યો, કૃત્રિમતા, અસગતતા આદિ ઘૂસી ગયેલ છે તેનો કઇક ખ્યાલ આવી શકે છ

ક્રાઇસ્ટની સુવાર્તાઓ આદિનુ ખડન કરના નિમિત્તે ડૉ રેઇમન્ડ વાન માર્લોએ 'થીઓસોફીસ્ટ'મા (વૉલ્યુમ ૩૬, પૃષ્ઠ ૯૬) એક લેખ લખ્યો છે. મજકુર લેખમા ક્રાઇસ્ટ વિષયક અનેક મહત્ત્વના વિષયોના સબધમા સો વર્ષ પર્યંત વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ થયેલા ગુણ-દોષ નિરૂપણનુ પરિણામ નીચે પ્રમાણે આપવામા આવ્યુ છે -

"ચારે સુવાર્તાઓ પરસ્પર અસગત અને વિરોધી છે એમ પ્રત્યક્ષ રીતે માલૂમ પડે છે સેંટ જૉનની સુવાર્તા બીજી ત્રણે સુવાર્તાઓથી સાવ નિરાળી પડી જાય છે. સેંટ જૉનમા પ્રભુનો મૃત્યુ-દિન જુદો જ જણાવવામા આવ્યો છે જીસસ ક્રાઇસ્ટે જીવનનો અતભાગ જ જેરૂસાલેમમા વ્યતીત કર્યો હતો, છતા ય જીસસ ક્રાઇસ્ટે જેરૂસાલેમમા જીવનનો ઘણો ભાગ વ્યતીત કર્યો હતો એમ દર્શાવવા નિમિત્તે સત જૉનમા ક્રાઇસ્ટના ઘણા પ્રસગો આવે છે. સત જૉનની સુવાર્તામા ક્રાઇસ્ટના ચમત્કારોનુ અત્યત અતિશયોકિતભરેલુ વર્ણન આવે છે જીસસ કુમારી કન્યાનો પુત્ર હોવાનો તેમા નિર્દેશ સરખો પણ નથી સત જૉનનો કર્તા ક્રાઇસ્ટના જીવન-પ્રસગોથી પ્રત્યક્ષ રીતે વાકેફગાર ન હતો એમ સત જૉનની વાર્તાના ૧૯મા અને ૨૧મા પરિચ્છેદો ઉપરથી સિદ્ધ થઇ શકે છે.

"ક્રાઇસ્ટના જન્મ સવત્સરના સબધમા પણ મતભેદ પ્રવર્તે છે કેટલાક ક્રાઇસ્ટનો જન્મ ઇ પૂ ૪ મા તો કેટલાક ઇ. સ. ૧૦ મા થયો હોવાનુ માને છે. ક્રાઇસ્ટનુ મૃત્યુ જે વર્ષમા થયુ હતુ એમ સામાન્ય રીતે મનાય છે તે કરતા ઘણા વર્ષ બાદ થયાનુ સત જૉનમા જણાવવામા આવ્યુ છે કુમારીને પેટે ક્રાઇસ્ટનો જન્મ થયો તે સબધમા સત મેથ્યુ અને સત લ્યુક ભિન્નભિન્ન વિચારો વ્યક્ત કરે છે. જળનુ મદ્ય રૂપે પરિવર્તન, પિશાચનુ નિસારણ, વ્યાધિયુકત મનુષ્યને આરોગ્યની પ્રાપ્તિ એ આદિ ક્રાઇસ્ટના ચમત્કારો કહો. વાર્તા ચમત્કારોના સબધમા પણ ઓછેવત્તે અશે મતભેદ પ્રવર્તે છે લ્યુક ક્રાઇસ્ટના જીવન-પ્રસગો ચોક્કસ રીતે આપી શક્યો નથી ક્રાઇસ્ટના જીવન-પ્રસગો લ્યુકે આપેલ સમય કાળ ભૂલભરેલો હોય એમ નિશ્ચયપૂર્વક અનુમાન થઇ શકે છે. લ્યુકના ઐતિહાસિક મતવ્યો પણ અસત્ય છે. હીરૉડ રાજા ન હોવા છતા લ્યુકે તેને રાજા તરીકે ગણેલ છે એ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ભયંકર અસત્ય કહી શકાય.

"જોર્ડન નદીમા સ્નાન કરવાની સપૂર્ણ મનાઇ હતી છતા તેમા જળ-સંસ્કાર(બાપ્ટીઝમ)નો સુવાર્તાઓના લેખકો ઉલ્લેખ કરે છે એ ઘણુ જ આશ્ચર્યકારી કહી શકાય સુવાર્તા-લેખકો યાહૂદી લોકોના રીતરિવાજોથી પણ બીનવાકેફ હતા એમ એ ઉપરથી માલૂમ પડી શકે છે કેઇફસ અને ઍનાસ નામના બે આચાર્યોનુ સમકાલીન અસ્તિત્વ

*The Ency-clopaedia of Religion and Ethics

અશકય લાગે છે. સંત લ્યુકમાં આ બે આચાર્યો સમકાલીન હતા એમ જણાવ્યું છે પણ તે કોઇ રીતે શકય નથી. ઇસુની ધરપકડ મધ્ય રાત્રિએ થઇ હતી એ માન્યતા પણ કલ્પનાતીત થઇ પડે છે. ધાર્મિક ઉત્સવોને દિવસે યાહુદીઓમાં કોઈનું કામકાજ બંધ રહેતું: આમ છતાં ધાર્મિક ઉત્સવને દિને ઇસુ ઉપર કામ ચાલ્યું એમ મનાય છે એ વિચિત્રતાની પરાકાષ્ઠારૂપ છે. ધાર્મિક ઉત્સવોમાં મંદિરના રક્ષકોને અસ્ત્ર-શસ્ત્રો રાખવાની મનાઇ હતી. ધાર્મિક ઉત્સવના દિવસે ઇસુની ધરપકડ થઇ હતી એ વાત સત્યથી પર જણાય છે.''

ડૉ. માર્લીના ઉપરોક્ત વિચારો સ્ટ્રોસ, બાવર, રેનન, લોઇઝી વિગેરે પ્રખર વિદ્વાનોને મળતા આવે છે. કેટલાક અંગ્રેજ અને જર્મન વિચારકોનો મત ડૉ. માર્લીના વિચારોને સંપૂર્ણ અનુરૂપ હોય એમ પણ જણાય છે. નવું ખ્રિસ્તશાસ્ત્ર અનેક અસત્યો અને ઉન્માદયુકત અતિશયોક્તિઓથી ભરપૂર છે એમ ઘણા વાસીઓને સ્પષ્ટ રીતે જણાવા લાગ્યું છે. એની અસંગતતાઓ, અસત્યો અને અતિશયોક્તિઓ સ્વેચ્છાયુક્ત યત્નોનાં પરિણામરૂપ છે, એ સર્વથા નિ:શંક છે.

પૂર્વકાલીન પુરુષો કંઇ ઉદ્દેશ કે કારણ વિના ઇતિહાસનું ખૂન ન કરે એમ સામાન્ય રીતે કહી શકાય. પૂર્વકાલીન પુરુષો સ્વેચ્છાથી ઇતિહાસનું ખૂન જ કરતા હતા એમ માનીએ તો ધર્મશાસ્ત્રોના રચયિતાઓ સામાન્ય ક્ષુદ્ર બુદ્ધિના હતા, એમ જરૂર માનવું પડે. ધર્મશાસ્ત્રોના પ્રણેતાઓની બુદ્ધિ અસામાન્ય હતી, તેઓ સામાન્ય બુદ્ધિના ન હતા. આથી ધર્મશાસ્ત્રોના રચયિતાઓ ઇતિહાસનું ખૂન કરનારાઓ હતા, એવી માન્યતાનું ઉન્મૂલન થાય છે. આપણે અજ્ઞાની છીએ. ધર્મશાસ્ત્રોના પ્રણેતાઓ મહાજ્ઞાની હતા. ગમે તેટલાં અન્વેષણોથી આપણામાં હજુ યથાર્થ જ્ઞાન આવ્યું જ નથી. આપણે હજુ અજ્ઞાની જ રહ્યા છીએ. પૂર્વકાલીન મનુષ્યોની સ્થિતિ તેવી ન હતી. તેઓ મૂર્તિમાન જ્ઞાન રૂપ હતા.

[ચાલુ]

ધર્મ કેમ પળાય?

ધર્મ પાળવો એની મતલબ એ જ કે પોતાનો આત્મા સર્વનો આત્મા બની જવો જોઇએ. આખું જગત પોતાનામાં જ પ્રતિબિંબિત થવું જોઇએ. સર્વ જીવોની સાથે આપણું ઐક્ય છે, એમ આપણા આચરણમાં અનુભવવું જોઇએ. સઘળી વસ્તુઓ પ્રત્યે એવો પ્રેમ વધવો જોઈએ કે ફૂલની પાંખડી ઠંડી લાગતાં, તારી આંખોમાં અશ્રુ દેખાવા લાગે. તેનું જ નામ ધર્મ કે જેના પાલનથી તુજમેં દુઈકી બુ રહેવા ન પામે-અને એ જ પૂર્ણત્વ છે.

—સ્વામી રામતીર્થ

જાહેર જીવન

લેખક—જૈન

જાહેર જીવનના પ્રસંગો જાહેર સંસ્થાઓના વહીવટમાં અને જાહેર પ્રવૃત્તિના દરેક અંગમાં જો ઊજળી બાજુ તરફ વિશેષ લક્ષ આપવામાં આવતું હોય તો જ જાહેર જીવનનો વિકાસ થઇ શકે છે વાત વાતમાં દરેક પ્રસંગે કાળી બાજુને જ પ્રાધાન્ય આપવાથી કોઇ જાહેર કાર્ય આગળ વધી શકતુ નથી. આ ઉપરથી એમ નથી સમજવાનું કે જાહેર જીવનમાં કાળી બાજુને પોસર્વ પણ પ્રાધાન્ય વસ્તુ તરીકે આગળ ધરી જાહેર સંસ્થાઓમાં ખતરો નાખવો તે એક પ્રકારનુ પાપ છે. જેમ મનુષ્ય જીવનમાં જમે ઉધારના બે પાસા છે તે જ પ્રમાણે જાહેર જીવનમાં બને બાજુઓનો સરવાળો જુઓ. જો ઊજળી બાજુનો સરવાળો સારો હોય તો જાહેર જીવનને વધારવું ને પોષવું. આ દૃષ્ટિએ જ જાહેર સંસ્થા અને તેના લાગતાવળગતાને જોવાની ખાસ જરૂર છે. કેટલીક વખત ચર્ચા ઉત્પન્ન કરવાની ખાતર લેખો લખવાની કે ભાષણ કરવાની ઇચ્છા કેટલાકો જાણી જોઇને કરે છે. એમાથી ચર્ચા ઉત્પન્ન થતાં ચર્ચાપત્રીઓના હાથમા એક પ્રકારની ચળ શરૂ થાય છે સહુ કોઇને કોઇની વિરુદ્ધ લખવું હોય તો ગમે છે આ મનોદશા ખેદજનક છે. અનિષ્ટ અને દ્વેષીલી કાળી ચર્ચાઓ આપણી પ્રગતિને અટકાવે છે. હમેશા રસનાત્મક ચર્ચા અને વિચારો જ પ્રગતિના દ્વાર ખુલ્લા મૂકે છે, એ વસ્તુઓ ચર્ચાપત્રીઓ ભૂલી જાય છે. કાળી બાજુની ચર્ચા એ એક પ્રકારનો નિશો છે નિશાખોરીમાં માણસ શરીરનું ભાન ભૂલી જાય છે, એટલું જ નહિ પણ મગજનું સમતોલપણું પણ ગુમાવે છે. એટલા જ ઉપરથી કાળી બાજુના હિસાબ નોંધનાર જાહેર જીવનને ખીલવી શકે નહિ એ માન્યતા છે, તેથી ઊજળી બાજુની નોંધ કર્યા સિવાય કોઇપણ એકાદ નહિ પસંદ કરવાજોગ બનાવને આગળ કરી તેને મહત્વતા આપવાથી સંસ્થાને છિન્નભિન્ન કરી નાખવી તે ઇચ્છવા યોગ્ય નથી.

દેશમાં અનેક પ્રકારના ધંધા છે એમાં ખટપટ નામનો પણ એક ધંધો છે. એ ધંધો કરનાર ગમે તેવા પવિત્ર સ્થળમાં જઈને આવે અને પ્રતિજ્ઞા કરે કે આજથી ખટપટ નહિ કરું, છતાં એ ધંધાની કંઇ એવી મીઠી ચળ છે કે એને ખટપટ કર્યા વિના ચાલે નહિ, કારણ કે એમા તેનો અંગત સ્વાર્થ રહેલો હોય છે. એની દુકાનના ખરીદનારાઓની સંખ્યા પણ બહુ મોટી હોય છે. આજે સંસ્થા, નાતિ કે જાહેર ખાતામા જ્યાં ત્યા કલેશ અને કજીયા તેમ ઝગડા છે એ સઘળાનુ મૂળ આ વેપારમા રહેલું છે તે ખટપટના વ્યાપારથી જેને કર્મ બચાવે તે જ બચી શકે છે. એ પ્રભુના આશી-

વાદથી તેઓ આવી ખટપટના દુકાનદાર ન બને તેટલું જ નહિ પણ એ દુકાનના ગ્રાહક પણ ન થાય તે ખરેખર સુખી થશે અને આવી દુકાનથી દૂર રહેનારને ભાગ્યશાળી સમજવો.

અનુભવીઓ કહે છે કે વિષ જીરવવું બહુ મુશ્કેલ છે. મહંતો વિષને જીરવી શકે છે. કીર્તિ પણ વિષનો પ્રકાર છે. કીર્તિ અને સંપત્તિ જીરવવી મુશ્કેલ છે. એ બંને મેળવવાની જેટલી મુશ્કેલી નથી તેથી હજારગણી મુશ્કેલી બંનેને જીરવવામાં છે. ધનાઢ્ય અથવા કીર્તિનો લોભી માણસ કઇ પળે ઉછાંછળો બની જાય છે એનું એને ભાન નથી રહેતું. જાહેર જીવનમાં કીર્તિ મેળવતો માણસ કઇ પળે કીર્તિના મોહમાં મદાંધ બની બીજાનું અપમાન કરી બેસશે એનો એને ખ્યાલ રહેતો નથી. તેના કારણુ એટલા જ છે કે કીર્તિ અને સંપત્તિ એ બંને એક પ્રકારના વિષ છે. એ વિષ જે જીરવે તે સાંસારિક છતાં સાચો યોગી ગણાય.

જનતાની સેવાની તક મળે તે ખુશી થવા જેવું છે, સાર્વજનિક સંસ્થામાં રહી કાર્ય કરવાથી સેવાનું મહાન ક્ષેત્ર મળે છે પરંતુ આવી સંસ્થામાં પણ કેટલીક ખાસ મુશ્કેલીઓ હોય છે. જ્યાં સુધી ઓનરરી કાર્યો કરનારાઓ અને પ્રત્યક્ષ કામ કરનારાઓ વચ્ચે હેતુ અને હૃદયની ઐક્યતા હોય ત્યાં સુધી સંસ્થા પોતાના હેતુ પ્રત્યે વફાદાર રહી શકે છે, પણ જ્યાં આંતરિક મતભેદો ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં સંસ્થા હેતુભ્રષ્ટ થવા ધાસ્તી રહે છે; કારણુ કે એ કંઇ કમિટીના મતભેદો માટે કુસ્તી કરવાનો અખાડો ન હોવો જોઇએ કે અધિકારનું તે ખુશામત ખાતું થઇ શકે. જે સાર્વજનિક સંસ્થાની જવાબદારી લીધી હોય છે તે તેના આદર્શો પ્રેરવા માટે, આવા આદર્શોને ચુંથી નાખવાનો કે કલુષિત કરવાનો કોઇને અધિકાર નથી તે મુખ્ય કાર્યવાહકોએ સમજી લેવું જોઇએ. તેમાં પોતાનો સ્વાર્થ યત્કિંચિત પણ સંસ્થાના આવા પવિત્ર કાર્યમાં પણ પોતાના દંભી જીવનના પડછાયા પાડ્યા વિના અથવા કોઇપણ જાતનો સ્વાર્થ સાધ્યા રહેવું. નોકરો મારફતે સાધવો કે સધાવવો ન જોઇએ તેમજ રહેવાનું ન હોય તો તેમણે આવી સંસ્થાના સંચાલનમાંથી ખસી જવું જોઇએ તે જ ઉત્તમ રસ્તો છે કે જેથી કરીને સંસ્થાઓને પોતાના આદર્શો પરિપૂર્ણ કરવાને માટે સરળ રસ્તો મળી શકે.

વિશ્વ સંદેશ

મુનિશ્રી
: હંસવિમળ :

૧ અહિંસા પરમો ધર્મ એ વિશ્વધર્મ છે, સનાતની છે. અહિંસક વૃત્તિનું વર્તન એ વિશ્વધર્મ છે વિશ્વધર્મ શૂરાનો છે કોઇ પણ જીવને દુઃખ ન થાય તેવું વર્તન વિશ્વધર્મ યોગ્ય છે

૨ કોઇ પણ ધર્મની નિંદા કરશો નહિં, જગતના સર્વ જીવો મારા બંધુ છે તેવું પ્રેમપૂર્વક વર્તન કરો.

૩ ધર્મ–માર્ગમાં મતભેદ, પંથની મમતા દૂર કરો, જાતિ-કોમના ઝઘડાઓ સમાવી દો, ઊંચ નીચના માનના અહંકારનો ત્યાગ કરો.

૪ વિશ્વમા કુટુંબ, જાતિ, કોમ, દેશ અને રાજ્યના બંધારણુની જરૂર છે.

૫ સદા સત્ય બોલો. ધર્મમાર્ગને ભૂલી જશો નહિં.

૬ પ્રમાણિકપણે કામ કરો, અનીતિનુ વર્તન કરશો નહિં

૭ ન્યાય અને નીતિના વર્તનથી મહાપુરુષો અમર થઇ ગયા છે તેમના ગુણોનું કીર્તન, વદન, પૂજન થાય છે. જગત તેમના ચરણમા નમસ્કાર કરે છે, પ્રાત કાલે તેમના સ્મરણથી જગત્ સાચા સુખો પ્રાપ્ત કરે છે અને મહાપુરુષ બને છે.

૮ વિશ્વના જીવોની આત્મસત્તા સમાન છે મનુષ્ય જન્મની અંદર પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ થાય છે તે સત્ય માનજો

૯ જાતિથી ભ્રષ્ટ બનાવી, પોતાના પંથની સંખ્યા વધારવી એ નીતિવિરુદ્ધ છે.

૧૦ વિશ્વમંદિરની જગતને જરૂર છે

૧૧ વિશ્વધર્મના ગુરુ બનવામા જવાબદારીનો વિચાર કરો. ગૃહસ્થપણાની તૃપ્તિ કરવા અહંકારથી મગ્ન બની મનાવા–પૂજાવાની ભાવના રાખી ઝઘડાઓ કરવા, ગુરુ તરીકે શિષ્ય ઉપર સત્તા જમાવવી, ત્યાગ નીતિવિરુધ્ધનુ વર્તન તે સન્યસ્ત દશામાં કરવું યોગ્ય નથી.

૧૨ સાચા ત્યાગીઓ સમભાવમાં રહી પરહિત કરવામાં તત્પર રહે તે જ ત્યાગી કહેવાય છે. અહિંસા પરમો ધર્મના ઉપદેશક ત્યાગીઓ વિશ્વધર્મના ગુરુ બની શકે છે

૧૩ ત્યાગીઓ કોઇપણ જાતના વાહન ઉપર મુસાફરી કરે નહીં, પગે ચાલી દેશહિત કરે, ભીક્ષાવૃત્તિથી જીવન ગુજારે. આખું અનાજ, બીવાળી ચીજો, ફૂલ મેવા લે નહીં ઉષ્ણુ જલ વાપરે. કંચન–કામિનીના ત્યાગી હોય ગૃહસ્થીઓ કુટુમ્બ સારુ બનાવેલી રસવતી જરૂર પૂરતી શુદ્ધ માની લાવી ઉપયોગ કરે. પાસે રાખી શકે નહીં.

૧૪ ત્યાગી ગુરુઓ જન્મ, જરા, મૃત્યુના ભયથી બચવાનો ઉપદેશ આપી, મુક્ત દશાનો માર્ગ બતાવનારા હોય છે. ગૃહસ્થ ગુરુઓ સંસ્કારની ક્રિયાઓ કરાવી, સુખ સાધનપ્રાપ્તિ થાય તેવી આશીષ આપી પ્રજાને સુખી રાખવા યત્ન કરે

૧૫ સ્વતંત્ર બનો—સ્વચ્છંદી ન બની જવા ધ્યાન આપવું

૧૬ ઉદાર બનો—ઉડાઉ બનશો નહીં.

૧૭ સુખી બનો—બીજાના સુખના સાધનનો નાશ કરશો નહીં

વ્ય....વ....હા.....ર.....વ.....ચ.....ન

હમેશાં પ્રભાતનો સમય આનંદ અને પ્રફુલ્લિત પ્રકાશ ફેલાવતો, અંધકારને દૂર કરતો સૂર્યના કિરણો સાથે દુનિયામાં પ્રસરે છે તેમાંથી તારે તે દિવસ આનંદમય બનાવવો કે મૃત્યુના ઘંટ સાંભળવા કે જીવનને પ્રગતિ ઉપર લાવવું તે તારી મરજી મુજબ કરી લે. દિવસ તો સારો જ છે.

દિવસ ખરાબ તારે માટે ઊગતો નથી, પણ તું ખરાબ બનાવે છે

સવારના પ્રભાત સમયના કિરણો માણસના મનને પ્રફુલ્લિત બનાવી, આનંદની સાથે આખી પૃથ્વી પર પ્રકાશ આપે છે.

---

૧૮ કરકસરીયા બનો—કૃપણ ન બની જવા સાવધાન રહો.

૧૯ ધની બનો—ત્યાગીઓને અન્નદાન આપી તૃપ્ત કરો. અન્નદાનનો સંકોચ, ભેદભાવ રાખનારા સુખી થયા નથી. પેટ ભરનારા સર્પનો સુખ માનતા હશે તે સુખ નથી. બીજાને તૃપ્ત કરનારા તૃપ્ત થાય છે.

૨૦ લક્ષ્મીવાન બનો—લક્ષ્મીનો મદ કરશો નહીં. અહંકારથી બીજાનો તિરસ્કાર કરશો નહીં. નમ્રતા પ્રાપ્ત કરશો. લક્ષ્મીનું માની લીધેલું સુખ નાશવંત છે, કાયમ રહી શકવાનું નથી. દયા એ જ તમારું ભૂષણ છે.

૨૧ ખુશ રહો—બીજાને ખુશ કરનારા સદા ખુશ રહે છે, હિંસક વૃત્તિનો ત્યાગ કરો, વાહનના અલંકારો ખુશ કરી તેના પ્રાણ લેશો નહીં, અવિશ્વાસ રાખનાર ઉપર પ્રેમ વિરુધ્ધ વર્તન કરશો નહીં.

મનુષ્યે શું "કર્તવ્ય" કરવું તે પોતાના જ હાથમાં છે. દેવમંદિરમાં-પ્રભાતમાં ઘંટના રણકાર થતા હોય, જય-જય હર-હર રામ-રામના સ્વર કર્ણ પર અથડાતા હોય છે તેવી જ રીતે પોતાના "આત્મામાં" હંમેશા ઠણકાર થાય છે, અને મનુષ્ય "જાગૃત" દશામાં આવે છે. તે વખતે તારે પોતાને શું કરવું ? દુનિયામાં આનંદ મેળવવો કે ઉપાધિ વહોરવી કે પ્રભુભક્તિમાં તલ્લિન થવું તે દરેક કામ તારે પોતાને જ વિચારવાનું છે. દિવસ તારી સાથે નાચ્યા જ કરે છે, પડછાયા-રૂપી કાળ પણ તારો છેડો મૂકતો નથી; છતાં તારી મરજી શું કરવાની છે તે તારે જ પહેલો જ વિચાર કરી લેવો ઘટે. દિવસ હમેશાં સારો જ ઊગે છે. તિમિર-ઘોર અંધારું સટાટી પ્રકાશની સાથે સવારની (પ્રભાત) આનંદની અને મીઠાં ઝીણાં સ્વર અને પવનના સૂસવાટા સાથે આનંદની લહેરી પ્રસારે છે.

તારે પોતાને જાગૃત દશામાં રહી, શું નવીનતા છે ? ક્યાં હરખ છે ? ક્યાં શોક છે ? ક્યાં જંજાળમય જીવન છે ? અને ક્યાં લીલા લહેર છે ને ધામધૂમ મચી રહી છે ? વળી ક્યાં શોકમાં ગરકાવ પડેલી રડવડતી રૂદન કરતી સ્ત્રીના ઝીણા અને કરુણામય સ્વર આવે છે ? તે દરેક કામ તારે જ તપાસી, તારે જે વિચાર ઘડવો હોય તે ઘડી શકીશ. ટાઈમ ટાઈમનું કામ કર્યે જ જાય છે. "ઘડીઆલ" તે ચાલવાની ગતિની ચાવી છે, પણ તે તારા વિચાર કે ટાઈમ

સાથે કોઈ દિવસે ચાલશે નહીં તે લક્ષમા રાખવાનુ છે.

પોતાનુ જીવન, પોતાનુ ધ્યેય, પોતાની પ્રગતિ કઇ દિશામાં જાય છે અને કઇ દિશામાં લઈ જવાની જરૂર છે તે દરેક તુ પ્રથમ વિચારી રાખ. આજનુ કામ કાલ પર જરા ય રાખીશ નહીં. અરે, કાલ તો શું પણ કલાક પછી રાખવાથી તને પસ્તાવાનો વખત આવશે; કારણ કે એક એક ક્ષણ અણમોલી હોય છે.

બોનાપાટ નેપોલીયન પોતાની લડાઇના મેદાનમા એક જ કલાક પાછળ રહેવાથી, પોતાની બાજી ખોઇ બેઠો હતો, માટે જીવનનુ રહસ્ય સુખમય ગાળવુ તે તારા હાથમા જ છે અને તેની લગામ પણ તારા હાથમાં જ છે, માટે તારુ જીવન તું એવુ બનાવ કે તારી જિંદગી સુખમય જાય. અને દિવસ આનંદમાં ગાળ એટલે દિવસ તો આનંદવાળો જ છે. વળી દિવસ પ્રફુલ્લિત ચહેરે કાઢ, જેથી સુસંપની છોળો કુદરની રીતે જ બહેકશે.

તારુ જીવન ક્રોધરૂપી "દાવાનળ" થી બાળીશ નહી, તેને તો અમૃતરૂપી વાણી સંભળાવી, તે પાણીના ક્યારા ભર એટલે સારાં જ ફળ મળશે.

અને નીચેના શબ્દો તારા જીવનમાં ઉતાર એટલે આનંદ જ છે.

"અહો આજનો દિન આનંદવાળો,
જડયો આઠ અંગે રૂપાથી રૂપાળો,
ઘણો ઘોર ગંભીર આનંદ ગાજે,
અહો આજ આનંદ આનંદ છાજે"

ઉપરનુ વાક્ય તારા બાળકોના જીવનમા ઉતારતા શીખ એટલે તું અને તારું કુટુંબ છેક દરેક આનંદી બની તને આનંદ આપશે.

પારેખ રાયચંદ મૂલજી-બેલા

અણમોલ નીતિ-બોલ

बालसखित्वमकारणहास्य, स्त्रीषु विवादमसज्जनसेवा ।
गर्दभयानमसंस्कृतवाणी, षट्सु नरो लघुतामुपयाति ॥

અર્થ.—બાળક સાથે મિત્રતા, વિના કારણનુ હાસ્ય, સ્ત્રીઓ સાથે વાદ-વિવાદ, દુર્જનની સેવા, ગર્દભવાહન અને સંસ્કાર વિનાની-હલકી વાણી: એ છ બાબતોથી મનુષ્ય લઘુતા પામે છે

રા. મ. વ્હોરા.

વર્તમાન સમાચાર

આ સભાનો ૪૩ મો વાર્ષિકમહોત્સવ અને ગુરુજયંતિ

અત્રેની શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાનો ૪૩ મો વાર્ષિક મહોત્સવ જેઠ શુદ ૭ ને ગુરુવારના રોજ હોવાથી સવારના નવ કલાકે સભાના મકાનમાં પ્રભુ પધરાવી પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી. બપોરના બાર વાગે વોરા હઠીચંદ ઝવેરચંદ તરફથી સભાસદોનું સ્વામીવાત્સલ્ય કરવામાં આવ્યું હતું, તેમજ શ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજની જયંતિ પ્રસંગે જેઠ સુદ ૮ ને શુક્રવારના રોજ સભાના સભાસદોએ પાલીતાણે રાધનપુરનિવાસી શેઠ મોતીલાલ મૂળજીભાઇ હા. શેઠ સકરચંદભાઇ તરફથી સવારના શ્રી સિદ્ધાચળજી ઉપર પૂજા ભણાવી શ્રી આદેશ્વર-ભગવાન, શ્રી પુંડરીકજી, શ્રી દાદાજીના પગલાં વગેરેની આંગી રચાવી, શ્રી પુરબાઇની ધર્મશાળામાં સભાસદોનું સ્વામીવાત્સલ્ય કરવામાં આવ્યું હતું.

ન્યાયાંભોનિધિ શ્રીમદ્ વિજયાનંદ સૂરીશ્વરજી મહારાજની જયંતી

શ્રી મુંબઇમાં શ્રી જૈન બાળ મિત્રમંડળ તથા શ્રી પોરવાડ જૈન યુવક મંડળ ખંભાત તરફથી ઉપરોક્ત મહાત્માની જેઠ સુદ ૮ ના રોજ સ્વર્ગવાસતિથિ હોવાથી શ્રી પંન્યાસજી મહારાજ **શ્રી પ્રીતિવિજયજી** ગણિના પ્રમુખપદે જયંતી ઉજવવામાં આવી હતી. જુદા જુદા વક્તાઓએ જીવનચરિત્ર સંબંધી ઉલ્લેખ કર્યા બાદ પ્રમુખ મહાશયે આચાર્ય મહારાજના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો સરલ સુંદર શૈલીથી જણાવી શ્રોતાઓને તેમાંથી યથાશક્તિ ગ્રહણ કરવા ઉપદેશ આપ્યો હતો.

ચર્ચાપત્ર.

ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં ધાર્મિક સંસ્થાઓ, શિક્ષણશાળાઓ ઘણા વખતથી છે અને નવી પણ થતી જાય છે, પરંતુ મારવાડ પંજાબમાં તો હાલમાં કેટલાક વખતથી શ્રીમદ્ વિજયાનંદ સૂરીશ્વરજીના પટ્ટધર આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીના પ્રયત્નથી જન્મ પામતી જાય છે. જેમ ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં ત્યાંના જૈન શ્રીમંતોની લક્ષ્મીવડે કે ફંડમાંથી જન્મ પામેલ છે અને પોષાય છે, તેમજ પંજાબ મારવાડમાં જન્મ પામેલી તેવી સંસ્થાઓમાં પણ ગુજરાત કાઠિયાવાડના શ્રીમંતોની લક્ષ્મીનો પણ ફાળો મોટો છે, અને આવી શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં હજી પણ ગુજરાત વગેરેના શ્રીમંતો ફાળો આપ્યે જશે-આપશે; પરંતુ ગુજરાત-કાઠિયાવાડની સંસ્થાઓમાં મારવાડી જૈન બંધુ કે પંજાબી જૈન બંધુઓએ ભાગ્યેજ આર્થિક સહાય આપી હોય તેમ જણાય છે. પંજાબ જૈન સમાજની આર્થિક સ્થિતિ કરતાં મારવાડના જૈન સમાજના જૈન બંધુઓ ઘણા મોટા શ્રીમંતો વેપારીઓ હોવા છતાં પોતાના મારવાડની સંસ્થામાં ગુજરાત વિગેરે જીલ્લાના જૈન શ્રીમંતો આર્થિક સહાય આપે છે તેમ મારવાડી જૈન શ્રીમંત બંધુઓએ ગુજરાત-કાઠિયાવાડની સંસ્થાઓમાં, ભલે નવી જન્મે તેમાં પણ, આર્થિક સહાય આપવા જરૂર છે. આમ નહિ બનતું હોવાથી કેટલાક ગુજરાત જીલ્લાના જૈન બંધુઓને તે માટે ઊહાપોહ થયા કરે છે જેથી મારવાડી જૈન શ્રીમંત બંધુઓએ તે હકીકત દષ્ટિ સન્મુખ રાખી પોતે પણ આર્થિક સહાય આપનારને સહાય આપી સુકૃતની લક્ષ્મીનો લ્હાવો લેવો.

લી૦
ગુજરાતી જૈન બંધુ

Reg. No. B. 431.

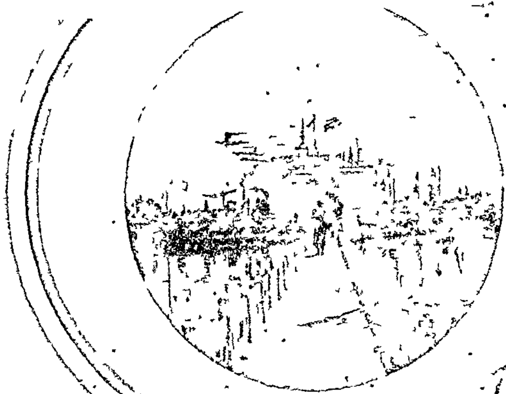
ગુજરાતી ભાષાંતરના ગ્રંથો.

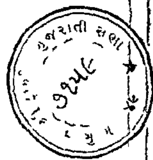
(મળી શકતા ગ્રંથોનું લીસ્ટ)

શ્રી નવતત્ત્વનો સુંદર બોધ	૦॥=
શ્રી જીવવિચાર વૃત્તિ	૦।=
શ્રી દંડક વૃત્તિ	૦॥
શ્રી નય માર્ગદર્શક	૦॥=
શ્રી હંસવિનોદ	૦॥।
કુમાર વિહારશતક	૧॥
શ્રી જૈનધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર	૦॥
શ્રી આત્મવલ્લભ જૈન સ્તવનાવલી	૦।=
શ્રી મોક્ષપદ સોપાન	૦॥।
ધર્મબિન્દુ આવૃત્તિ બીજી	૨)
શ્રી પ્રશ્નોત્તરપુષ્પમાળા	૦॥।=
શ્રી શ્રાવકકલ્પતરૂ	૦।=
શ્રી આત્મપ્રબોધ	૨॥
જૈન ગ્રંથ ગાઇડ	૧)
શ્રી નવાણું પ્રકારી પૂજા (અર્થ સહિત)	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વસ્વરૂપ સ્તવ	૦।
શ્રી ચંપકમાળા ચરિત્ર	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ભાષાંતર	૧)
શ્રી પ્રકરણ પુષ્પમાળા (દ્વિતીય પુષ્પ)	૦॥
શ્રી અધ્યાત્મમત પરીક્ષા	૦।
શ્રી ગુરૂગુણમાળા	૦॥
શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સ્તવનાવલી	૦।–
શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	૦॥
શ્રી ઉપદેશસપ્તતિકા	૧)
શ્રી પંચપરમેષ્ઠી ગુણરત્નમાળા	૧॥
સુમુખનૃપાદિ ધર્મ પ્રભાવકોની કથા	૧)
શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર	૨)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભા. ૧ લો	૨)
આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો	૧)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૨ જો	૨॥
શ્રી દાનપ્રદીપ	૩)
શ્રી નવપદજી પૂજા (અર્થ સહિત)	૧॥
કાવ્યસુધાકર	૨॥
શ્રી આચારોપદેશ	૦॥
ધર્મરત્ન પ્રકરણ	૧)
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર (અર્થસહિત શાસ્ત્રી)	૧॥।
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અર્થ સહિત (ગુ.)	૧।
શ્રી આત્મવિશુદ્ધિ	૦।=
કુમારપાળપ્રતિબોધ	૩॥।
જૈન નરરત્ન " ભામાશાહ "	૨)
આત્માનંદ સભાની લાયબ્રેરીનું અક્ષરાનુક્રમ લીસ્ટ	૦॥=
શ્રી વિમલનાથ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી પૃથ્વીકુમાર ચરિત્ર	૧)
ધર્મપરીક્ષા	૧)
શ્રી પ્રભાવક ચરિત્ર	૨॥
જૈનધર્મ	૧)
શ્રી દેવસીરાઇ પ્રતિક્રમણ અર્થ સહિત	૦॥=
શ્રી સામાયિક સૂત્રાર્થ	૦)=॥
શ્રીપાળરાજાનો રાસ, સચિત્ર (અર્થ યુક્ત)	૨)
,, ,, ,, રેશમી પુઠું	૨॥
સતી સુરસુંદરી ચરિત્ર	૧॥
સંવેગદ્રુમ કંદલી	૦।
શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર	૦)=
,, સોળમો ઉદ્ધાર	૦।
શ્રી વીશસ્થાનક પૂજા અર્થ સહિત	૦॥।
શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર	૦॥=
કલિંગનું યુદ્ધ યાને મહારાજા ખારવેલ	
શ્રી મહાવીર જીવનચરિત્ર	૩)

લખોઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શેઠ દેવચંદ દામજીએ છાપ્યું.—ભાવનગર.

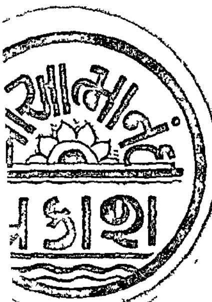
અશાડ

૧૯૯૫

✣

અંક ૧૨ મો

પુસ્તક ૩૬ મું.

પ્રકાશકઃ—

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા

ભાવનગર.

વિષય-પરિચય

અમારા ગ્રાહકોને નમ્ર સૂચના.

ચાલતા ૩૬ મા વર્ષનો આ છેલ્લો અંક પ્રકટ થયેલ છે. શ્રાવણ માસથી શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકનું ૩૭ મું વર્ષ શરૂ થતાં તે જ માસમાં પ્રથમ અંક પ્રગટ થશે. આ વર્ષે શ્રાવણ માસ બે હોવાથી અધિક માસનો અંક પ્રગટ કરવામાં આવતો નહિ હોવાથી બીજા શ્રાવણ માસમાં ઇંગ્રેજી **સપ્ટેમ્બર** માસની તા. ૫-૯-૧૯૩૯ ના રોજ પ્રગટ થશે, જેથી નિયમ મુજબ સર્વ ગ્રાહક બંધુઓને મળી જશે.

તંત્રીમંડળ

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગરની લાઇબ્રેરીના સભ્યોને નમ્ર સૂચના.

કેટલાક સભાસદો તથા ડીપોઝીટ વગેરેથી બુકો લઇ જનાર વાચકોને વિનંતિ છે કે ઘણા લાંબા સમયથી લાઇબ્રેરીના કેટલાક વાચકો પાસે પુસ્તકો બાકી છે. તેઓએ પુસ્તકો સભાએ આપી જવા અથવા તેના પૈસા મોકલી આપવા વિનંતિ છે. આ બાબતની સૂચના જેની પાસે બુકો છે તેઓને આપવામાં આવેલ છે અને જેઓને સૂચના ન મળી હોય તેઓએ આ જાહેર સૂચનાને ધ્યાનમાં રાખી બુકો પાછી મોકલી અન્ય વાંચકોને સરળતા કરી આપવા વિનંતિ છે.

લાઇબ્રેરીયન

દાનવીર શેઠ કાંતિલાલભાઈ બકોરદાસ રાધનપુર.

રાધનપુર શહેર એ જૈનપુરી છે. ત્યાંના જૈન બંધુઓ શ્રદ્ધાવાન છે એટલું જ નહિ પણ કેટલાક બંધુઓ તો મોટા વેપારી, સુખી અને શ્રીમંતો છે, અને તેમાંય પણ કેટલાક બંધુઓ પોતાને મળેલ સુકૃતની લક્ષ્મીનો ધર્મ-કાર્યમાં સદ્વ્યય કરી દાનવીર તરીકે પ્રખ્યાત છે. તેમાંથી એક શ્રીમાન કાંતિલાલભાઈ બકોરદાસ પણ છે શેઠ કાંતિલાલભાઈ પરોપકારી અને સેવાભાવી ગૃહસ્થ છે તેમનું હૃદય ઉન્નત ભાવનાઓથી વિકસિત છે તેઓશ્રી ગર્ભશ્રીમંત હોવા સાથે તેઓ જૈન સમાજના એક મૂગા સેવક હોવા સાથે યુવાવસ્થાના પ્રારંભથી જ જીવનના અનેક વિકટ પ્રશ્નો ઉપર વિજય મેળવી આજે સમાજની ઉન્નતિ કેમ થવા પામે તેની સાધના કરી રહ્યા છે

શ્રી રાધનપુરમાં સ્થાપિત જૈન ફ્રી વાચનાલય, જૈન ભોજનશાળા, વિલેપાર્લેનું જૈન સેનેટોરીયમ અને દેરાસર, શ્રી જીવતલાલ બકોરદાસ જૈન લાઇબ્રેરી વગેરે શ્રીમાન શેઠ કાંતિલાલભાઈની સાહિત્યરસિકતા અને જૈન સેવાના ભાવનાસૂચક દૃષ્ટાંત ચિહ્નો છે મુંબઈના શ્રી શાંતિનાથજી જૈન દેરાસર, રાધનપુરના શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથજી જૈન દેરાસર, શ્રી મુંબઈ અને માંગરોળ જૈન સભાના ટ્રસ્ટી હોવા ઉપરાંત ઉમેદપુર શ્રી પાર્શ્વનાથ જૈન વિદ્યાલયના સેક્રેટરી વિગેરે બીજી જૈન કેળવણી સંસ્થાઓમાં પણ તેઓ ઉદાર ચરિત કરી આત્મા ધની રહ્યા છે રાષ્ટ્રીય ભાવનાના કાર્યમાં પણ તેઓનો અમુક ફાળો છે

આ સભા ઉપર તેમના વડીલોની જેમ તેમનો બાળવયથી જ પ્રેમ રહેલો છે સભાની ઉત્તમ કાર્યવાહી અને ખ્યાતિ ઘણા વખતથી તેઓના જાણવામાં હોવાથી પોતાનું કર્તવ્ય સમજી હાલમાં આ સભાનું પેટ્રન (મુરબ્બી) પદ સ્વીકાર્યું છે તે માટે સભા પોતાનો આનંદ જાહેર કરે છે અને ભવિષ્યમાં ધર્મસેવાના અનેક કાર્યો કરવા ભાગ્યશાળી બને તેમ પ્રાર્થના કરે છે

પુસ્તક ૩૬ મુ. | આત્મ સં. ૪૩ : | વીર સં. ૨૪૬૫ : | અશાડ :
અંક. ૧૨ મો | આ. શ. સં. ૩. | વિક્રમ સં. ૧૯૯૫ | જુલાઈ :

વીર વિભુની સ્તુતિ

(રાગ–ટોપીવાળાના ટોળા ઊતર્યા.)

વ્હાલા **વીર વિભુને** વદું ભાવથી,
વિબુધ વૃંદમાં વિચરતા જે (૨)
ધીર વીર ગંભીર,
વ્હાલા વેલેરા વ્યાધિઓ વિદારજો. ૧
નાથ નામી છો નેહને નિભાવજો,
પ્રેમી પનોતા પૂરણ પ્યારા. (૨)
માલિક મ્હારા મુનીશ.... વ્હાલા ૨
દુ:ખ દરીયામાં ડૂબતો દયાળ છું,
આપ અનેરા અંતરજામી. (૨)
આપોને આરામ. વ્હાલા ૩
છેક એક ટેક ગ્રહી સહી આપની,
આપ વિના નથી આરો અમારો. (૨)
ધારજો ધૈર્ય નરેશ. .... વ્હાલા. ૪
અજિત આપકેરી આશ ખાસ દાસને,
અંતરમાં છે એક અનોખી (૨)
લક્ષ્મીતણા સરદાર ...... વ્હાલા ૫

મુનિ શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી

ઉપદેશક કવ્વાલી

વિવિધતા વિશ્વની જોઇ, મુઝાઓ ના તમે મનમાં;
તપાસી જોયું છે કો દી', તમારું જાય છે શું શું ? ૧

ફલાણો આમ બોલે છે, ફલાણો આમ ચાલે છે;
તપાસો ત્યાગી પર ચિંતા—તમારું. ૨

ફલાણો ચોર ને લુચ્ચો, ફલાણો મૂર્ખ અજ્ઞાની;
વિચારો વ્યર્થ નિંદાથી—તમારું. ૩

યદિ ટેં ટેં કરે તો હું, ચખાડી દઉં મજા ભારે;
ફુલાઓ પણ જરા જોશો—તમારું. ૪

બીચારા રાંક શું કરશે? બધી વાતે છું પોંચેલો;
વદો પણ ધ્યાન તો આપો—તમારું. ૫

કરો હિંસા વદો જૂઠું, કરો ચોરી વ્યભિચારી;
પરંતુ એટલું જો જો—તમારું. ૬

અનંતું જ્ઞાન ને દર્શન, અનંતું વીર્ય ને જીવન;
તપાસો આ બધામાંથી—તમારું. ૭

અનંતું સુખ ને આનંદ, અચળ મુક્તિ પરમ શાંત;
તમારા ગુણ-ગણોમાંથી—તમારું. ૮

તન ધન ધામ ને દારા, ગયાં માતાપિતા પ્યારાં;
ગયું જે આ બધું તેમાં—તમારું. ૯

કરો તૈયારીઓ જ્યારે, જવાને બીજી દુનિયામાં;
બધી વસ્તુ ગણી લેજો—તમારું. ૧૦

અનંતા કાળથી જગમાં, સફર કરતા તમે આવો;
વસ્યા વાસો તમે જ્યાં ત્યાં—તમારું. ૧૧

—આચાર્ય શ્રી વિજય કસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

સમ્યગ્ જ્ઞાનની કુંચી

આત્મોદ્ધાર અને મુક્તિ

આદ્ય લેખક.-શ્રીમાન્ ચંપતરાયજી જૈની બાર-એટ-લૉ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૩૦૬ થી શરૂ)

કાચમાના પૃષ્ઠભાગ ઉપર વિશ્વનો આધાર રહેલ છે એવી હિન્દુઓની માન્યતાને જડવાદીઓ વખોડી કાઢે છે, પણ કાચમો એ વસ્તુત શુ છે એ સમજવાનો તેઓ પ્રયત્ન સરખો ય કરતા નથી. જડવાદીઓ આમ અનેક રીતે જાણ્યે-અજાણ્યે પોતાના અજ્ઞાનનુ પ્રદર્શન કરે છે. કાચબો એટલે જીવન. જીવનનો ઇંદ્રિયોદ્વારા આવિર્ભાવ થાય છે જીવન ઇંદ્રિયોદ્વારા કાર્ય કરે છે કાચબો ઢાલના છિદ્રોદ્વારા પોતાનાં અંગોનો વિકાસ કરી શકે છે કાચબાનુ શરીર જેમ વધે છે તેમ આત્મ દ્રવ્યનો પણ વિસ્તાર અને સંકોચ થાય છે સંકોચન અને વિસ્તાર એ બન્ને આત્મ દ્રવ્યની વિશિષ્ટતાઓ છે. જીવન અને કાચબા વચ્ચે આ પ્રમાણે સામ્ય છે. કાચમાના પૃષ્ઠભાગ ઉપર વિશ્વનો આધાર રહેલો છે એમ કહેવાનો અર્થ એટલો જ કે ભૌતિક વિશ્વ જીવનના અધિકરણ ઉપર નિર્ભર રહેલ છે. ભૌતિક વિશ્વ જીવનના અધિકરણ ઉપર નિર્ભર રહેલ છે ભૌતિક વિશ્વને જીવનના અધિકરણનો આધાર છે એમ આપણે અગાઉ પણ જોયુ છે

"મંદિરોના પડદા શીર્ણવિશીર્ણ થઇ ગયા કબરોમાથી નિદ્રસ્થ સંતો બહાર આવ્યા અને તેમનુ ઘણાને દર્શન થયુ" એવુ જે વર્ણન (ઇસુના વધ બાદ) મેથ્યુસમા કરવામા આવ્યુ છે તેનો અર્થ ઉપલક દૃષ્ટિએ સમજવાનો નથી એ વર્ણનનું રહસ્ય નિમ્ન પ્રકારે હોઇ શકે.

અતીન્દ્રિય દર્શનના આવરણોનો ઉચ્છેદ થયો સત્ય સ્મૃતિનો પ્રાદુર્ભાવ થયો. પૂર્વજન્મોનુ અભિજ્ઞાન થયુ

જો કબરોમાથી જીવન્ત સ્વરૂપના અનેક સંત પુરુષનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હોત તો તેની અસર વિલક્ષણ પ્રકારની જરૂર નીવડે. લાખો લોકો ખ્રિસ્તી બની જાય એ પ્રમગ જોસફ* જેવા ઇતિહાસકારને પણ ઉલ્લેખનીય થઇ પડે, પણ તેવુ કઇ બન્યુ નથી જીસસરૂપ આત્માને પૂર્વજન્મોનુ સ્મરણ થયુ એ જ તાત્પર્ય ઉપાદેય થઇ પડે છે મૃત દેહોનો અચેતન કે જીવન્ત સ્થિતિમા આવિર્ભાવ થયો એ માન્યતા અસંગત અને સંક્ષોભજનક છે વિદેહી સંતપુરુષોનો પૂર્વજન્મની સ્થિતિમા પુનરાવિર્ભાવ કોઇ રીતે સંભવનીય નથી જીસસ ક્રાઇસ્ટનુ જીવન ધાર્મિક દૃષ્ટિબિન્દુથી અત્યંત વિચારણીય છે જીસસમા સત્ય જ્ઞાનનો આવિર્ભાવ થયો હતો આથી તેને જીવનમા સુકાર્યો જ કરવાના હતા.

જીસસનુ જીવન-કાર્ય સતત પ્રેરિત હતુ જીમસમા સત્યનુ જ્ઞાન હતુ અને સત્યના જ્ઞાનનો બોધ જીસસે જીવનપર્યંત કર્યો. જ્ઞાન હોવા છતા જ્ઞાનનો પ્રચાર ન કરવો એ જીસસ પાપરૂપ માનતા હતા આથી તેમણે પોતાનુ આખુયે જીવન જ્ઞાનપ્રચારમા જ વ્યતીત કર્યું જ્ઞાનનુ દાન કરવુ એ જીસસે પોતાનું જીવન-કર્તવ્ય માન્યુ હતું જ્ઞાન હોવા છતા જ્ઞાનનુ વિતરણ ન કરવુ એ કર્તવ્યવિમુખતા છે, એમ જીસસ માનતા હતા. જ્ઞાનીઓએ જ્ઞાનપ્રચાર કરવો જ જોઇએ જ્ઞાનપ્રચાર એ જ્ઞાનીઓની કૃતકૃત્યતા છે, જ્ઞાનપ્રચારથી જ્ઞાનીઓનુ જીવન સુખી અને ધન્ય બને છે જ્ઞાનપ્રચારની આવશ્યકતા સંબંધમા ઇસાવાસ્ય ઉપનિષદમા યથાર્થ જ કહ્યુ છે કે -

"અવિદ્યા(અજ્ઞાન)નુ અનુસરણ કરનારા મનુષ્યો ગાઢ તિમિરમા પ્રવેશ કરે છે. વિદ્યા (જ્ઞાન) હોવા છતા જેઓ બીજા મનુષ્યોના અસત્ય મંતવ્યોમા સુધારણા નથી કરતા તેઓ ગહનમા ગહન તિમિરમા નિમગ્ન થાય છે "

* The Historian's History of the World, Vol II, pp 169

કેટલોક કાળ થયાં રવિવારનો દિન લોકોથી પ્રાય આલસ્યમાં જ વ્યતીત થતો હતો. રવિવાર આધ્યાત્મિક વિશ્રાન્તિના દિનને બદલે આલસ્ય દિન બનતાં ઇસુએ યાહુદીઓ ઉપર રોષે ભરાઇને રવિવાર આધ્યાત્મિક વિશ્રાન્તિમાં જ વ્યતીત કરવાનું સૂચન કર્યું. એ સૂચન યાહુદીઓને ન રુચ્યું અને યાહુદીઓનો ઇસુ પ્રત્યેના વિરોધ વૃદ્ધિંગત થયો

ઇસુ નીચ કુલોત્પન્ન હતો. તેની બુદ્ધિ અસામાન્ય પ્રકારની ન હતી. ઇસુની બુદ્ધિ કોઇ રીતે અત્યંત જ્વલંત તો ન જ કહી શકાય. આથી તેના ઉપદેશથી વિરોધીઓનો કોપ વધ્યા જ કર્યો. તેમણે ઇસુનો વધ કરવાનો પણ આખરે નિરધાર કર્યો. જીસસની મનોદશા વિચિત્ર બનતી ગઇ. તેણે વિરોધીઓના દોષ નિહાળવા માંડયા. શકિત ન હોવા છતાં વિરોધીઓને વાદવિવાદથી પરાસ્ત કરવાને પ્રયત્ન પણ કર્યો. ઇસુ અને તેના વિરોધીએ વચ્ચે વૈમનસ્ય ખૂબ વધી ગયું.

ઇસુ પોતાનાં જીવન દરમિયાન કેટલાક ચમત્કારો કરી શકયાથી, એ એની વિશિષ્ટતા તેના ભકતો તરફથી અનેક રીતે વર્ણવાય છે. ઇસુના ચમત્કારોના સંબંધમાં ઇસુના અનુયાયીઓ તરફથી કેટલીક વાર અતિશયોકિત પણ થાય છે. ઇસુ પોતાના ચમત્કારોથી જ પોતાનું પક્ષબળ કેટલીક રીતે વધારી શકયો હતો એમ પણ કહી શકાય.

ઇસુ ઉપવાસનું મહત્ત્વ સારી રીતે જાણતો હતો. ઉપવાસથી ઇચ્છાશક્તિ તેમજ કેટલીક આધ્યાત્મિક શકિતઓનો વિકાસ થાય છે એવી ઇસુની દૃઢ માન્યતા હતી. પોતાના શિષ્યો એક પિશાચનાં નિઃસારણ નિમિત્તે ઉપવાસ ન કરવાને કારણે પિશાચનાં નિવારણમાં નિષ્ફળ ગયાથી ઇસુએ તેમને પિશાચ આદિથી શાન્તિ માટે ઉપવાસ કરવાનો બોધ આપ્યો હતો. ઉપવાસનું મહત્ત્વ ઇસુની દૃષ્ટિએ કેટલું હતું તે આ ઉપરથી પ્રત્યક્ષ થઇ શકે છે.

ઇસુ હસ્ત-પ્રમાર્જન વિના આહાર ગ્રહણ કરતો એ અત્યંત ટીકાપાત્ર ગણાય છે, પણ ઇસુ આ સંબંધમાં પોતાનો હમેશાં બચાવ જ કરતો. બાહ્ય અશુધ્ધિથી આંતરિક અશુધ્ધિ ન સંભવે એવી ઇસુની દૃઢ માન્યતા હતી. આંતરિક અશુધ્ધિથી જ મનુષ્ય ભ્રષ્ટ થાય છે એવી ઇસુને પ્રતીતિ હતી. શુદ્ધિ હોય તો બાહ્ય અશુદ્ધિઓ ઉપેક્ષણીય બને છે, અંતરની અશુદ્ધિ હોય તો ગમે તેટલી બાહ્ય શુદ્ધિઓ નિરર્થક બને છે, એમ ઇસુ વારંવાર સાફ-સાફ કહેતો હતો.

ઇસુના શિષ્યો અત્યંત સામાન્ય બુદ્ધિના હતા. તેમનાથી ઇસુનો ઉપદેશ બરોબર સમજી ન શકાતો. ઇસુને આથી ખોટું લાગતું. તે શિષ્યોની જડ જેવી બુદ્ધિના સંબંધમાં પુષ્કળ ટીકા પણ કરતો ખરો. શિષ્યોમાં સ્વમાન જેવું બહુ ઓછું હતું. તેઓ તો પદવીથી પ્રમત્ત રહેતા. પદવીના આનંદમાં જ તેઓ જીવનનું સર્વસ્વ માનતા. આખરે પદવીની સર્વશ્રેષ્ઠતાના સંબંધમાં તેમના વચ્ચે તુમુલ કલહ જાગ્યો. ઇસુએ શિષ્યોનો આ કલહ બોધયુક્ત ભાષણથી શાન્ત કર્યો હતો. ઇસુના પીટર નામના એક શિષ્યે ઇસુનો દ્રોહ પણ કરીને પોતાના પ્રાણ બચાવ્યા હતા. પોતે ઇસુનો અનુયાયી કે શિષ્ય નથી એમ તેને પ્રાણ-રક્ષણનિમિત્તે એકરાર કરવો પડ્યો હતો. ઇસુના શિષ્યો કેટલેક અંશે વફાદાર સેવક જેવા હતા એમ કહી શકાય. ગુરુએ આપેલી કેટલીક સત્તાઓથી તેઓ સત્તાધીશ જેવા બની ગયા હતા.

ઇસુના શિષ્ય જૉનના લેખોમાં કંઇક રહસ્ય જેવું જણાય છે. પદ્ધતિ અને વિચારની નિશ્ચિતતાને અભાવે એ લેખોનું મહત્ત્વ કંઇક અંશે ઘટી જાય છે. ઇસુનું જીવન-વૃત્તાન્ત બીજા ઘણાઓએ લખ્યું છે પણ એ વૃત્તાન્તો પ્રાયઃ અસત્ય યુક્ત અને અને અતિશયોક્તિભર્યાં લાગે છે. વૃત્તાન્તોના લેખકોને ધર્મનું રહેજે પણ જ્ઞાન હોય એમ પણ માલૂમ પડી શકતું નથી. ઇસુનાં જીવન-વૃત્તાન્તમાં ધર્મ જ્ઞાનની પણ ઝાંખી ન થઇ શકતી હોય તો એ જીવન-વૃત્તાન્ત નિરર્થક ગણી શકાય એ નિર્વિવાદ છે.

ઈસુનો ધર્મ સર્વ જીવોને સુખદાયી હોય એમ નથી જણાતુ. ઇસુનો ધર્મ સત્ય ધર્મના ઉદ્દેશની સિદ્ધિની દૃષ્ટિએ અર્થ રહિત પ્રતીત થાય છે ઇસાઇઓએ બળજબરી વિગેરેથી ધર્માન્તરનુ કાર્ય ગમે તેટલુ કર્યુ હોય પણ તેથી જનતાના સુખમા વધારો નથી થયો એમ જરૂર કહી શકાય. સત્ય ધર્મ પ્રકાશ અને સુખનો જ પ્રચાર કરે છે. ધર્મના અનુયાયીઓ વધે કે નહિ તેની પરવા સત્ય ધર્મીઓને બહુ ઓછી જ હોય છે સત્ય ધર્મીઓ અનિષ્ટનો સર્વથા પરિત્યાગ કરે છે અનિષ્ટ વસ્તુઓ આદિના પરિત્યાગથી સત્યની પ્રાપ્તિ તેમને થઇ શકે છે.

ક્રાઇસ્ટના વ્યક્તિત્વ અને તેના બોધના ગુણ-દોષ વિષે પૃથક્ રીતે તેમજ સમુચ્ચય દૃષ્ટિથી આપણે હવે વિચાર કરીએ. ક્રાઇસ્ટના જન્મનો પ્રશ્ન સામાન્ય રીતે અત્યત રહસ્યયુક્ત લાગે છે ક્રાઇસ્ટના જન્મ સબધમા અનેક વિદ્વાનોએ અનેક દૃષ્ટિબિન્દુથી ગભીર વિચાર અને અન્વેષણ કરીને અત્યત મનનીય અભિપ્રાયો વ્યક્ત કર્યા છે. ઇસુનો કુમારીને પેટે જન્મ થયો હતો કે ઇસુનો જન્મ વિશુદ્ધ ગર્ભ-ધારણના પરિણામરૂપ હતો એવો કોઇ વિદ્વાનનો મત પડતો નથી જીસસના આશ્ચર્યકારી જન્મ(કુવારી કન્યાને પેટે જન્મ)ની માન્યતાને એક અધર્મી દંતકથારૂપ ગણીને ઇવાન્સન નામના એક પાદરીએ તે સબધમા સખતમા સખત ટીકા કરી હતી આથી પાદરીઓની જમાત સાથે જબરો ઝઘડો જાગ્યો હતો ઇસુના જન્મ આદિના સબધમા મી ઇવાન્સને યથાર્થ જ લખ્યુ છે કે—

"સત લ્યુકના પહેલા બે પ્રકરણો નરી દતકથારૂપ છે ખ્રિસ્તી મતનો સ્વીકાર કરનાર એક વખતના બીનખ્રિસ્તીઓએ, ક્રાઇસ્ટ પ્રત્યે અત્યત પૂજ્યભાવ દર્શાવવા નિમિત્તે ક્રાઇસ્ટનો જન્મ દેવના જેવો બતાવવા અનેક પ્રયાસો કર્યા છે એમ નિશ્ચયપૂર્વક કહી શકાય ક્રાઇસ્ટનો જન્મ અત્યત વિલક્ષણ સયોગોમા થયો હોવાની માન્યતા વિવેકશૂન્ય છે તે ક્રાઇસ્ટ તેમજ ધર્મની નિંદારૂપ છે એ માન્યતા નાસ્તિકોની અધશ્રદ્ધા અને આશકાજન્ય છેક અસત્ય કલ્પિત વાર્તાઓથી પણ ચઢી જાય છે"*

પ્રો હેકલે ક્રાઇસ્ટના કહેવાતા આશ્ચર્યકારી જન્મ વિગેરેના સબધમા "The Riddle of the universe" મા કહ્યુ છે.—

"ક્રાઇસ્ટના મૃત્યુ બાદ આશરે એક સૈકા બાદ સુવાર્તાઓના સબધમા કેટલાક પ્રમાણો આપણને પ્રાપ્ત થયા છે આટલે બધે લાબે વખતે જે પ્રમાણો મળે તેના ઉપર કોઇ રીતે આધાર ન જ રાખી શકાય જર્મની અને ઇગ્લડના કેટલાક નામાંકિત વિદ્વાનો ઇસુનો જન્મ આશ્ચર્યકારી રીતે થયો હતો એવી માન્યતાને કપોલકલ્પિત અને નિરર્થક માનવા લાગ્યા છે એમા કઇ નવાઇ જેવુ નથી મૃત્યુ બાદ પુનરુત્થાન, સ્વર્ગારોહણ વિગેરે મતવ્યોનો પણ અસ્વીકાર થવા લાગ્યો છે આખુયે ખ્રિસ્તી ધર્મશાસ્ત્ર શીર્ણવિશીર્ણ થઇ રહેલ છે. ખુદ ઇસુની વ્યક્તિનો પણ વિલય થવા માડ્યો છે."

કુવારી કન્યાને પેટે ઇસુનો જન્મ થયાની માન્યતા કા તો આધ્યાત્મિક રહસ્યપૂર્ણ છે અને કા તો એ સર્વથા કપોલકલ્પિત છે ઇસુને વિશેષ મહત્ત્વ આપવાના ઉદ્દેશથી આ કલ્પિત મતવ્યનો પ્રાદુર્ભાવ અને પ્રસાર થયો હોય એમ સભવિત જણાય છે

હિન્દુ ધર્મ તેમજ બીજા ધર્મોમા પણ દતકથાઓનુ સામાન્ય રીતે પ્રાધાન્ય હોય છે એ દતકથાઓમા ઘણીખરી એવી હોય છે જેનુ આધ્યાત્મિક રહસ્ય સમજવાનુ હોય છે ક્રાઇસ્ટની જન્મ-કથામા આધ્યાત્મિક રહસ્ય જેવુ કશુયે નિષ્પન્ન નથી થતુ સત લ્યુકમા સત્ય કહ્યુ છે કે—

'જોસફનો પુત્ર મનાતો જીસસ ત્રીસ વર્ષનો થયો' ક્રાઇસ્ટનો જન્મ કુદરતી રીતે જ થયો

*History of the New Testament Criticism, Pp 91-92

હતો એમ આ ઉપરથી સહજ નિષ્પત્તિ થઇ શકે છે. પોતાનો જન્મ આશ્ચર્યજનક રીતે થયો હતો એમ ઇસુ પોતે પણ માનતા નહિ.

ઇસુના એક સમયે ઉચ્ચારેલા નિમ્ન ઉદ્દગારો ખાસ રહસ્યપૂર્ણ છેઃ—

"હું કયાંથી આવ્યો છું અને કયાં જવાનો છું તે હું જાણું છું. મારાં ગમન–આગમનસ્થાનો વિષે તમે કશુંયે જાણતા નથી."

ઇસુએ આ ઉદ્દગારોમાં આત્માનું મહત્ત્વ સમજાવી શરીર આદિ ભૌતિક વસ્તુઓનો વ્યામોહ છોડી દેવાનો પોતાના અનુયાયીઓને બોધ આપ્યો હતો. આત્મારૂપ વસ્તુ–પદાર્થને છોડી શરીરરૂપ છાયાને પ્રાધાન્ય ન આપવાનો ઇસુના ઉપરોક્ત ઉદ્દગારોનો રહસ્યાર્થ હતો.

કેટલાક યાહુદીઓએ ઇસુના જન્મવૃત્તાન્ત સંબંધી એક વાર ખાસ જિજ્ઞાસા કરી હતી. આમ છતાં ઇસુએ પોતાનાં જન્મ સંબંધી મૌન જ સેવ્યું હતું. "પ્રભુ સર્વનો પિતા છે તેમ અમારે પણ પિતા છે. અમારો જન્મ દુરાચારનાં પરિણામરૂપ નથી." એમ યાહુદીઓએ એક વિશિષ્ટ પ્રસંગે કહેતાં ઇસુએ પોતાના જન્મના સંબંધમાં શબ્દ વટીક ઉચ્ચાર્યો ન હતો. તેણે તો એટલું જ કહ્યું હતું કેઃ—

"પરમાત્મા તમારો પિતા હોય તો તમારે મારા પ્રત્યે સ્નેહ દાખવવો જોઇએ. મારું આવાગમન ઇશ્વરથી જ થયું છે."

પોતે એકલો જ પ્રભુનો પુત્ર છે એવી ઇસુની માન્યતા ન હતી એમ ઉપરના ઉદ્દગારોથી પ્રતીત થઇ શકે છે. યાહુદીઓએ ઇસુનો જન્મ દુરાચારજન્ય હોવાનો ગર્ભિત નિર્દેશ કર્યો હતો તે સંબંધમાં ઇસુએ સંપૂર્ણ ઉપેક્ષા કરીને, પ્રભુ સર્વનો પિતા છે, દુરાચારથી સંભૂત થતાં બાળકોનો પણ પ્રભુ જ પિતા છે એમ સાફ સાફ જણાવી દીધું હતું. દુરાચારજન્ય બાળકનાં આત્માનું દિવ્ય સ્વરૂપ, યથાર્થ લગ્ન અને સદાચારથી ઉત્પન્ન થયેલા બાળકના આત્માનાં દિવ્ય સ્વરૂપ કરતાં સ્હેજ પણ ઉતરતું નથી એવો ક્રાઇસ્ટનાં કથનનો રહસ્યાર્થ હતો. પોતે કુમારીને પેટે જન્મ્યો હતો કે નહિ તે સંબંધમાં નિશ્ચયયુક્ત વિચારો વ્યક્ત કરવાની પોતાને તક મળ્યા છતાં ક્રાઇસ્ટે એ તક જતી કરી. પોતાના જન્મના સંબંધમાં ક્રાઇસ્ટે એ રીતે સંપૂર્ણ ઉપેક્ષાવૃત્તિ જ દાખવી

ક્રાઇસ્ટના જન્મપ્રસંગે કુદરતના નિયમોનો ભંગ થયો હતો એવું કોઇ ઐતિહાસિક પ્રમાણ મળી શકતું નથી. જીસસનાં સંખ્યાબંધ કથનોમાં પોતાના જન્મ સંબંધી કંઇ પણ નિર્દેશ નથી. જે હજારો મનુષ્યને ઇસુનો અનુભવ થયો તેઓ પણ ઇસુના જન્મ સંબંધી ભાગ્યે જ કંઇ જાણી શકયા હતા. આમાંનાં ઘણાને ઇસુનાં જીવનમાં ભાગ્યે જ કંઇ રસ લાગ્યો હતો. હીરોડે પ્રજાજનોનો નાશ કર્યો એ એક ઐતિહાસિક સત્ય છે. ઇતિહાસકારોએ હીરોડનાં આ ઘોર પાપી કૃત્યનો અનેક રીતે નિર્દેશ કર્યો છે પણ ઇસુના કહેવાતા આશ્ચર્યકારી જન્મના સંબંધમાં કોઇ ઇતિહાસવેત્તાએ નિર્દેશ પણ નથી કર્યો. ઇસુનો જન્મ આશ્ચર્યયુક્ત હોવાનું ઐતિહાસિક કે કોઇ અન્ય પ્રમાણ નથી મળી શકતું. ઇસુનો જન્મ આ રીતે કોઇ પણ દૃષ્ટિથી આશ્ચર્યકારક હોવાની માન્યતા કપોલકલ્પિત લાગે છે.

આજે સંસ્કૃતિ અને કુદરતી વિજ્ઞાનની એટલી બધી પ્રગતિ થઇ છે કે, જ્ઞાનના આશ્રય વિના કોઇ ધર્મની સ્થાપના અને વૃદ્ધિ અસંભાવ્ય થઇ પડી છે. જે ધર્મને જ્ઞાનનો આધાર ન હોય તે ધર્મ આ કાળમાં ટકી શકે તેમ નથી. અસત્ય મંતવ્યો યુક્ત ધર્મોમાં વૈજ્ઞાનિક અને તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ મહાન પરિવર્તન થવાની ખાસ જરૂર છે. જે તે ધર્મનું રહસ્ય અને તેનાં વાસ્તવિક કારણોનું યથાર્થ જ્ઞાન થયા વિના, આજે કોઇ મનુષ્ય જે તે ધર્મનો સ્વીકાર કરી લે એ પ્રાયઃ સંભવિત નથી.

મનુષ્ય વ્યાપારી વિષયોમાં જેટલી કાળજી રાખે છે, પોતાના લાભાલાભનો પ્રતિક્ષણે વિચાર કરે છે તેથી અનેકગણો વિચાર અને અનેકગણી

સભાળ યોગ્ય ધર્મની વરણી અને ધર્માનુષ્ઠાનમા મનુષ્યે રાખવાની આવશ્યકતા છે. સ્થિરતા અને નિર્ભયતા વિના કોઇ સુજ્ઞ મનુષ્ય વ્યાપારમા એક પાઇ પણ રોકતો નથી. જે વ્યાપાર નિર્ભય અને લાભદાયી ન હોય તેમા પાઇ પણ રોકવી એ ઇષ્ટ નથી આ જ પ્રમાણે સ્થિર અને ભયયુક્ત ધર્મનો સ્વીકાર કરી તેમા કાળક્ષેપ કર્યાથી એ નિરર્થક અને ભયાવહ થાય છે. ધર્મથી આત્માનુ વાસ્તવિક કલ્યાણ સભવે છે, આથી કોઇ મનુષ્ય ધર્મની યોગ્યાયોગ્યતા કે લાભાલાભતાનો લેશ પણ વિચાર ન કરે તો તે તેની વિચિત્રતાની પરાકાષ્ઠા જ કહી શકાય

હિન્દુઓના એક અવતારી મહાન પુરુષ રૂપ ગણાતા શ્રી કૃષ્ણના જન્મના સબધમા જે માન્યતા પ્રવર્તે છે તે માન્યતામા કઇક પરિવર્તન કરીને ક્રાઇસ્ટનુ જન્મવૃત્તાન્ત ગોઠવવામા આવ્યુ છે એમ નિર્દિષ્ટ થઇ શકે છે. ક્રાઇસ્ટના જન્મના આ શકાયુક્ત અને કાલ્પનિક મતવ્યથી સત્યની પરિણતિમા અનેક વિઘ્નો ઉપસ્થિત થાય છે. સત્યનો પ્રકાશ તેના ઝળહળતા સ્વરૂપમા દેખી શકાતો નથી.

જીસસ કે બુદ્ધ કોણ હતા એ પ્રશ્ન બહુ મહત્ત્વનો નથી. તેમનો જન્મ કેવી રીતે થયો, તેમણે જીવનમા શુ ઉપદેશ આપ્યો એ પ્રશ્ન પણ ખાસ મહત્ત્વયુક્ત નથી બન્નેના જીવનમા સત્ય શુ છે એ જ પ્રશ્ન ખાસ વિચારવાનો રહે છે.

સત્યની દૃઢ ઇચ્છા એ મુક્તિ-પ્રાપ્તિના નિશ્ચયથી પરિણમે છે સત્ય-પ્રાપ્તિની સુદૃઢ ભાવનાથી સર્વ પ્રકારના અસત્ય ભેદોનો નાશ થાય છે, અસત્ય ભાવો, મિથ્યા સશય આદિનો ઉચ્છેદ થાય છે. સત્યની દૃઢ ઇચ્છાનુ પરિણમન થતા, શાશ્વત સત્યોમા જ શ્રદ્ધા જાગે છે. કુદરતના અવિચલ નિયમો જીવનના માર્ગદર્શક બને છે. સત્યની દેદીપ્યમાન જ્યોતિથી જીવન પ્રકાશમય બને છે. સત્યની તલ્લીનતાથી જીવનમા મહાન્ પરિવર્તનો થવા માડે છે જીવનમા દિવ્ય સ્વરૂપનુ પ્રાગટ્ય થાય છે. સત્ય આ પ્રમાણે સર્વદા તાત્કાલિક ફલપ્રદ નીવડે છે સત્ય ધર્મનુ પણ તેમજ સમજવું. સત્ય ધર્મના તાત્કાલિક સુદર ફલો આવે છે. સત્ય ધર્મના અનુષ્ઠાનથી તાત્કાલિક રીતે જીવનમા અનેક પરિવર્તન અવશ્ય થાય છે. જે ધર્મના તાત્કાલિક સુદર પરિણામો ન નીપજે તેને વાસ્તવિક રીતે સત્ય ધર્મ ન જ કહી શકાય. સત્ય ધર્મના પરિણામો પ્રત્યક્ષ અને તાત્કાલિક હોય છે. આવો સત્ય ધર્મનો મહાન્ મહિમા છે. જે ધર્મથી કોઇ પ્રત્યક્ષ ફલની પરિણતિ ન થાય તે ધર્મ નથી પણ અધર્મ રૂપ છે. એમા કઇ શકા નથી. સદ્ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષ સર્વથા પ્રત્યક્ષ ફલદાયી હોય છે

જીસસના જીવન-પ્રસગો ખાસ ઉલ્લેખનીય નથી. જીસસના જીવન-પ્રસગોનુ વર્ણન કરતા, જીસસને અનનુરૂપ કથનોનો પણ કેટલેક સ્થળે નિર્દેશ થયો છે. આવુ એક અહિતકારી કથન 'લ્યુક'મા છે તે આ નીચે આપ્યુ છે —

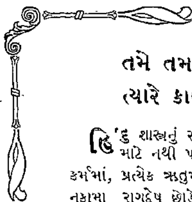
"ઇસુ સાથે જે મનુષ્યોનો વધ થયો હતો તેઓમાના એકે મૃત્યુ અગાઉ ઇસુનુ ઉપહાસ્ય કર્યુ હતુ ખરો તારણહાર હોય તો પોતાને તેમજ પોતાના સાથીઓને બચાવવા આ સાથીએ ઇસુને વ્યગમા નિર્દેશ કર્યો હતો ઇસુના બીજા સાથીને આ નિર્દેશ બીલકુલ ન રુચવાથી સર્વ મનુષ્યોને પોતપોતાના કર્માનુમાર ફળ મળે છે અને પ્રભુનો ભય એ જ સર્વથા ઇષ્ટ છે એમ જણાવી પોતાના મિત્રના ચિત્તનુ સમાધાન કર્યુ હતુ. તે પછી આ બીજા સાથીએ સ્વર્ગ-પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે પોતાનુ વિસ્મરણ ન કરવા ઇસુને સૂચન કર્યુ હતુ. ઇસુએ આ સૂચન માન્ય રાખ્યુ હતુ"

ઇસુના બન્ને સાથીઓએ મૃત્યુ પ્રસગે ઇસુનુ ઉપહાસ્ય જ કર્યુ હતુ એમ ખ્રિસ્તીઓના બીજા તમામ પુસ્તકો જણાવે છે. જો બન્ને સાથીઓએ ઉપહાસ્ય કર્યુ હતુ એમ માની લઇએ તો એકને સ્વર્ગ-પ્રાપ્તિનુ વચન અશક્યવત્ જણાય છે.

સુવાર્તાઓના લેખકોએ ઇસુના જીવનપ્રસગો અને કથનોનુ નિરૂપણ યથાર્થ રીતે નથી કર્યુ. તેમણે ઇસુના જીવન-વૃત્તાન્તનુ વર્ણન કરતાં પોતાના વ્યક્તિત્વ અને પોતાના વિચારોને વિશેષ પ્રાધાન્ય

આપ્યું છે એમ પણ પ્રતીત થાય છે. ઇસુના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો યથાર્થ હોય એમ પણ નથી લાગતું. એ પ્રસંગોનું આલેખન શકયતા કે ઇષ્ટતાની દષ્ટિએ સવિશેષ થયું હોય એમ સ્પષ્ટ લાગે છે, કેટલાક જીવન-પ્રસંગોના સંબંધમાં ખૂદ સુવાર્તા-લેખકોમાં જ મતભેદ પ્રવર્ત્તતો હોય એમ પણ નિર્દિષ્ટ થાય છે. દા. ત. ક્રોસ (સ્વસ્તિક ચિન્હ)નું વહન સાઇમન નામનો એક મનુષ્ય ઇસુનો ક્રૉસ ઉપાડતો હતો એમ જોન કહે છે. બીજા ત્રણ લેખકો આ કથન અસત્ય હોવાનું જણાવે છે. સ્વસ્તિક ચિહ્નનાં વહનના સંબંધમાં જોનનું મંતવ્ય અસત્ય હોય એમ દીસે છે.

જગતમાં ક્રાઇસ્ટનું આગમન થયું તે અગાઉ હજારો વર્ષ થયાં ક્રાઇસ્ટની માન્યતાને અનુરૂપ અનેક માન્યતાઓ જગતમાં પ્રવર્તતી હતી. ક્રાઇસ્ટે પોતાનાં જીવનમાં અનેક રૂપકો આદિ દ્વારા જગતને જે ઉપદેશ આપ્યો છે તેવો જ ઉપદેશ જનતાને ચિરકાલથી પરિચિત હતો ક્રાઇસ્ટના વિચારો અને નવીન ગણાતી કેટલીક માન્યતાઓ જુદાજુદા ધર્મ-પુરાણોમાં એક યા બીજી રીતે ઉપલબ્ધ થાય છે. પુરાણ ગ્રંથોના રૂપકો વિગેરેમાં ધર્મના સત્ય તત્ત્વોનું ગૂઢ રીતે નિરૂપણ કરેલું છે. ઇસુના જીવન કે બોધમાં અનેરી વિશિષ્ટતાનું દર્શન નથી થઇ શકતું. ઇસુનું જીવન-વૃત્તાન્ત અને બોધ અનેક રંગોથી રંગેલ છે. આથી એ વૃત્તાન્ત અને બોધનું મહત્ત્વ પ્રાયઃ નામમાત્ર રહે છે.

તમે તમારા આત્મા તરફ પાછા વળશો. ત્યારે કાળ પણ કિંકર થઇને રહેશે.

હિંદુ શાસ્ત્રનું સાચું શિક્ષણ કર્મકાંડના રૂપને અવિનાશી બનાવવા માટે નથી પરંતુ અવિનાશી આત્માને પ્રત્યેક રૂપમાં અને પ્રત્યેક કર્મમાં, પ્રત્યેક ઋતુમાં અને પ્રત્યેક યુગમાં અનુભવવા માટે છે; માટે હવે નકામા રાગદ્વેષ છોડો. જો રાત હોય તો રાત્રિ સાથે લડો નહિ પરંતુ તે જ રાત્રિમાં દીપક પ્રગટાવો, અમાવાસ્યાને દિવાળીની રાત્રિ બનાવી દો, સંસારને દીપ્તિમાન કરી દો. દિવસ ઊગ્યો એટલે રાત પણ પડવાની તો ખરી જ અને કહો તો ખરા કે રાત્રિ કઇ વાતે દિવસ કરતાં ભૂંડી છે? દિવસમાં જો એક પ્રકારની ઉત્તમતા છે તો રાત્રિમાં બીજા પ્રકારનું સુખ છે. હા, તેનો લાભ લેતાં આવડવું જોઇએ. કલિયુગ જો ખરાબ છે તો માત્ર તેને જ માટે કે જે તેને બ્રહ્મ જોવાનું દ્વાર નથી બનાવતો. જ્યારે તમે તમારા અંતરાત્મા સાથે બગાડો છો ત્યારે જ કાળ તમારી સાથે બગાડે છે. તમે એ અંતર્યામી તરફ વળશો ત્યારે જગતરૂપી સંગ્રહસ્થાનમાં એક અણુની પણ શું શક્તિ છે કે તમને વિઘ્નકર્તા થાય? દિલની દગાબાજી છોડીને સીધા બનશો તો ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય એ ત્રણે કાળ સરળ બની જશે.

—સ્વામી રામતીર્થ

ઘડીઆળના ટકોરા શું સૂચવે છે?

દોહરા

મોહરૂપી નિદ્રાતણી, જબરી જામી જાળ;
માનવજાત જગાડવા, ઘોર કરે ઘડીઆળ. ૧

હરિગીત ૭૬.

આકાશ અવલોકી જુઓ, ઊગ્યો રવિ તે આથમે,
સાગર વિષે ભરતી થઇ, તે ઓટની સાથે શમે;
કોઇએ અચળ રહેતું નથી, છે સ્વપ્ન જગ જજાળનુ,
ટક ટક વદે ઘડીઆળ આ, દે સ્મર્ણ સૌને કાળનુ ૧
વર્ષા વિષે અગણિત જતુ, પૃથ્વી પર પેદા થયા,
દીવાળી જ્યાં દેખાણી ત્યા તો, કોણુ જાણે કયાં ગયા?
ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, લય અખડિત, કાર્ય જગપ્રતિપાળનાં,
ટક ટક વદે ઘડીઆળ આ, દે સ્મર્ણ સૌને કાળનાં ૨
છે કર્મકેરા મર્મનો, બહુભેદ ઊંડા એ વિષે,
જેવા હશે નિજ કર્મ તેવા, દૃશ્યની દુનિઆ દીસે,
ક્ષણુ પ્રતિક્ષણે આયુષ્ય ખૂટે, વૃદ્ધ કે સો બાળનું,
ટક ટક વદે ઘડીઆળ આ, દે સ્મર્ણ સૌને કાળનું. ૩
રે ચેત! માનવ ચેત!! માથે મર્ણનો ભય જાણી લે,
છે હાથ બાજી ત્યા સુધીમા, મોક્ષમાર્ગો માણી લે,
કરી લે ઝડપથી કામ તુ, નિજ ધર્મની સભાળનુ,
ટક ટક વદે ઘડીઆળ આ દે સ્મર્ણ સૌને કાળનું ૪
કયા છે સીકદર ને અકબર? શ્રેષ્ઠ સમ્રાટો હતા,
અઢળક-અનર્ગળ સૈન્ય સપત્તિ! આજ કયાં લાગે પતા!!
નહી નામ-નિશાનો રહ્યા, સૌ છે ચવેણુ કાળનુ,
ટક ટક વદે ઘડીઆળ આ, દે સ્મર્ણ સૌને કાળનુ. ૫
ટક ટક ટકોર કદી કહે, ઓ માનવી નિદ્રા તજો,
ભવસિન્ધુ તરવા સઘ સૌ, સત્કર્મનાં સાધન સજો,
તક જાય છે! તક જાય છે!! ઘડીઆળ ચેતાવી રહી,
કે એ પછી નહીં નીપજે, જો હાથથી બાજી ગઇ. ૬

દોહરો

ચેતો! ચેતો! ચતુરનર!! ટક ટક કરે ટકોર,
ઘંટા આ ઘડીઆળના, દર્શાવે શુભ દોર ૧

લી ધર્મોન્નતિ ચાહક,
રેવાશંકર વાલજી બધેકા, ભાવનગર.

દુનિયાને રાજી કરવા અપરાધી બની દુઃખી ન થાઓ

જડાસક્ત જગતને ખુશી કરવા, આનંદ પ્રાપ્ત કરાવવા જડભક્ત માનવસમાજ જડમાં સુંદરતા આણવા નિરંતર પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે. અનંતી પુન્યની રાશિ ખરચીને મેળવેલું માનવજીવન અને અત્યંત કષ્ટે મેળવેલું ધન જડની સેવામાં વેડફી રહ્યો છે.

માનવી આનંદ મેળવવા જડને સુંદર બનાવે છે; પણ તે સુંદરતાની પરીક્ષા જગત કરે છે. જો જગત માનવીની બનાવેલી સુંદરતાને પસંદ કરે તો જ તે સુંદરતા સાચી ઠરે છે. અને ત્યારે જ તે માનવીને આનંદ આપનારી થાય છે; પણ જે સુંદરતા જગતને આનંદ આપી શકતી નથી તે સુંદરતા બનાવવા જેણે ધન-જીવન ખરચીને પરિશ્રમ વેઠ્યો હોય તે નિષ્ફળ થાય છે, અને તેને આનંદ પણ મળી શકતો નથી; માટે પુદ્‌ગલાનંદી જીવોનો આનંદ જડાસક્ત જગતને આધીન છે.

જે જડની રચના આજે સુંદર લાગે છે તે જ રચના અમુક સમય જતાં અસુંદર લાગે છે. અર્થાત્ એક જ પ્રકારની રચના કાળાંતરે જગતની પ્રકૃતિને અનુસરીને પરિવર્તનશીલ થાય છે, અને તેને લઇને આનંદમાં પણ અસ્થિરતા ઉત્પન્ન થાય છે.

એક વખત વાડીઓ ગમતી, આજે બાગો ગમે છે; એક વખત ઈંટ-ચૂનો-માટી-લાકડાના બનેલાં છાપરાવાળાં ઘરો ગમતાં, અત્યારે સીમેન્ટ-લોઢું-કાંકરી-કપચીથી બોકિસંગ ભરેલા ધાબાવાળા બંગલાઓ ગમે છે; એક વખત જાડાં કપડાં ગમતાં, અત્યારે ઝીણાં ગમે છે; એક વખત ભવાઇ ગમતી, અત્યારે નાટક સિનેમા ગમે છે; એક વખત શુદ્ધ વસ્તુઓથી ઘરે બનાવેલું સ્વચ્છ ભોજન ગમતું. અત્યારે હોટલોનું બનેલું અશુદ્ધ અને અભક્ષ્ય ભોજન ગમે છે; એક વખત પાઘડી ગમતી અત્યારે ટોપી ગમે છે; અને વખત વ્યતીત થતાં ઉઘાડું માથું; એક વખત ધોતીયા ગમતાં, અત્યારે ઘાઘરા ગમે છે-આ પ્રમાણે જડ જગતમાં ફેરફાર થવાથી પુદ્‌ગલાનંદી જીવોને આનંદ મેળવવા ઘણી જ અગવડતા નડ્યા કરે છે. પૌદ્‌ગલિક આનંદના સાધનો હોવા છતાં પણ પૌદ્‌ગલિક આનંદ મેળવી શકતા નથી. પુદ્‌ગલાનંદી આખો ય સંસાર દુનિયાને રાજી કરી પોતે રાજી થવા તન-મન-ધનનો છૂટથી ઉપયોગ કરવામાં જરા ય કંજુસાઇ કરતો નથી; કારણ કે પૌદ્‌ગલિક આનંદ ઉપર જોઇ આવ્યા તેમ જડાસક્ત જીવોને આધીન હોવાથી આનંદનું સાધન તૈયાર કરવામાં તેવા જીવોની સમ્મતિ લેવી પડે છે, અને તેમ કરવામાં તન-ધનનો પુષ્કળ વ્યય કરવો પડે છે. સંસારમાં ભ્રમણ કરતાં અનંતી પુન્યરાશિના યોગે માનવજીવન પ્રાપ્ત થયા પછી જેમને વિશિષ્ટ પુન્યોદયથી ધન-સંપત્તિ મળે છે એવા પુદ્‌ગલાનંદી જીવો ધનનો વ્યય કરીને આનંદનાં સાધનો બનાવે છે. કેટલાક પુષ્કળ પૈસો ખરચીને એક બાગ બનાવરાવીને તેમાં એક બંગલો બંધાવે છે, અને પછી પસંદગી માટે વાસ્તુ તથા જમણ કરે છે, અને તે પ્રસંગે જનતાને નોતરી બધુંયે દેખાડે છે. જો જનતાને પસંદ પડી જાય અને રાજી થઇને બાગ તથા બંગલાની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરે તો બનાવનાર માલિક ખૂબ ફુલાઇને અત્યંત આનંદ અનુભવે છે; પણ જો જનતા નાપસંદ કરી વખોડી કાઢે તો પછી તેને મનમાં ઘણો જ અણગમો થાય છે અને બંગલાને તોડી પડાવીને, જનતાની પસંદગીને જાણનાર શિલ્પીને બોલાવીને ફરીથી નવીન બાગ-બંગલા તૈયાર કરાવે છે, અને જનતાને રાજી કરીને પોતે રાજી થાય છે. કેટલાક લોકો સુંદર આભૂષણો જનતાને દૃષ્ટિગોચર થાય તેમ પહેરીને બહાર નીકળે છે. જો જનતાને આભૂષણો ગમ્યાં ત્યારે તો પહેરનારને

આનંદનો પાર નહિં, પણ જો જનતાને પસંદ ન પડ્યાં તો વધુ ધનવ્યય કરીને પણ જનતાને રાજી કરવા ફરીથી નવા તૈયાર કરાવશે. કેટલાક જનતાને ખુશ કરવા કપડા કરતા શીવડામણના વધુ પૈસા ખરચીને પણ નવીન ઢબના કપડા શીવડાવી જનતાને પહેરી દેખાડે છે. જો જનતાને આનંદ તો પોતાને પણ આનંદ અને જો જનતા નાખુશ તો પોતે પણ નાખુશ. આ પ્રમાણે ધનવાન માણસો જડાસક્ત દુનિયા જે જે વસ્તુઓ મેળવીને ,અથવા તો જેવા પ્રકારના આચરણો આચરીને આનંદ તથા સુખ માનતી હોય તે તે વસ્તુઓનો પુષ્કળ ધન ખરચી સંગ્રહ કરીને અને તેવા પ્રકારની આચરણા આચરીને પોતાને સુખી માની, આનંદ અનુભવે છે.

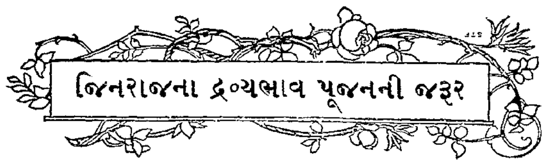
જડાસક્ત સંસારનો એક જ ઉદ્દેશ હોય છે કે મોહક વસ્તુઓ બનાવી, સંસારને મોહઘેલા બનાવીને પોતે આનંદ મેળવવો વસ્તુને મોહક બનાવવાને તેને ઘણી જ વિકૃત કરવી પડે છે. વસ્તુ વિકૃત બન્યા સિવાય મોહ-વિકાર ઉત્પન્ન થઇ શકતો નથી, અને એટલા જ માટે પુદ્‌ગલાનંદી જીવો શરીરને પણ વિકૃત બનાવે છે.

કોઇ મૂછો મુંડાવે છે તો કોઇ બાલ વધારે છે. તાત્પર્ય કે ધડ ઉપરના ડોકાના ભાગને અનેક પ્રકારના વિકાર યુક્ત બનાવે છે, પોતાના ભાષણને અને પોતાની ચાલને પણ વિકારવાળી બનાવે છે છેવટે દૃષ્ટિ તથા હસ્તસંચાલન મોહક બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે, અને વિચારો પણ વિકારમય બનાવે છે

ભોગી હો કે ત્યાગી હો, જડના દાસ બનેલા વિષયાનંદી જીવોને કાયિક, વાચિક તથા માનસિક ક્રિયાઓને વિકારી બનાવી દુનિયાને વિકારી બનાવ્યા સિવાય આનંદ તથા સુખ મળી શકતાં નથી. બીજાનો પોતાના ઉપર રાગ ઉત્પન્ન કરવામા, અથવા તો ચિત્તનુ આકર્ષણ કરવામા તેમના વિચારો તથા વર્તનની અનુકૂળતા સાચવવી પડે છે, અને તેમ કરવામા દરેક પ્રવૃત્તિયોને વિકારી બનાવી જીવન વિકારી બનાવવુ જ પડે છે પોતાની પ્રવૃત્તિયોની અનુકૂળતાથી પોતાના પ્રત્યે થયેલા રાગ અને આકર્ષણના અંગે અનુભવાનો આનંદ ક્ષણિક અને દુ:ખમૂલક હોવાથી પરિણામે ઝાંખો પડી જઇને વિલુપ્ત થઇ જાય છે, છતા પુદ્‌ગલાનંદી જીવોને અનાદિ કાળના અભ્યાસથી તે જ ગમતો હોવાથી પુન્ય બળથી મળેલ સાચું સુખ મેળવવાના સાધનોનો તેના માટે ઉપયોગ કરે છે

શક્તિ હોય કે ન હોય તો પણ વ્યવહાર જાળવવા અર્થાત્ દુનિયાને સારૂ દેખાડવા માનવીયોને ઘણા કષ્ટ વેઠવા પડે છે. તદુપયોગી ધનના માટે અનીતિ તથા અધર્મ સેવવો પડે છે, કારણ કે પોતાના માનેલા સુખ તથા આનંદમા આવતી અગવડતાઓ દૂર કરવા આ બધુ ય કરવુ પડે છે. કરવુ પડશે, જવુ પડશે, નમવુ પડશે, વિગેરે વિગેરે ભાવશૂન્ય લૌકિક ફરજીઆત પ્રવૃત્તિઓ મન વગરની હોવાથી એક પ્રકારનો દંભ છે, અને તે પુદ્‌ગલાનંદી જીવોને પોતાના માનેલા સુખ તથા આનંદના માટે સેવવો પડે છે, તો પણ છેવટે આવા પ્રકારના સુખ આનંદ નષ્ટ થઇ જાય છે અને અધર્મ અનીતિ તથા દંભ સેવીને કરેલા અપરાધોની સજા ઉભય લોકમા ભોગવવી પડે છે માટે સાચુ સુખ-આનંદ જોઇતા હોય તો પોતાની દરેક પ્રવૃત્તિમા પ્રભુની સમ્મતિ લેવી પ્રભુને ગમે તેમ કરવાથી અપરાધી બનાતુ નથી, અને આવી પ્રવૃત્તિયો સુખમૂલક તથા નિર્વિકારી હોવાથી પરિણામે સાચા સુખ તથા આનંદના કારણભૂત બની સર્વથા દુ:ખનો અંત લાવી શકાશે.

—આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

જિનરાજના દ્રવ્યભાવ પૂજનની જરૂર

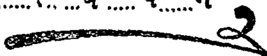
લેખક મુનિશ્રી લક્ષ્મીસાગર મહારાજ

શાસ્ત્રમાં અત્યારે જેમની વાણી ગણધર પ્રભુએ પુષ્પમાળા માફક ગુંથેલી જોવાય છે, અને જેની શાંતમુદ્રાવાળી મૂર્તિ મંદિરોમાં સ્થાપન કરાય છે, તેથી ગુરુમુખે શ્રુતજ્ઞાન પ્રગટ થતાં શ્રદ્ધા થઈ. વીતરાગનું દ્રવ્ય ભાવ પૂજન કરી ભવ્ય જીવો પોતાના આત્માને નિર્મળ કરે છે, તથા તેવું વીતરાગ પદ પામવા તેમની સામે વિનયથી બેસીને નમ્રતાથી પ્રાર્થના કરે છે. તે ભાવ પૂજન ગણાય છે. તેમ તેનું ધ્યાન કરવું, તેની આજ્ઞા પ્રમાણે યથાશક્તિ વર્તન કરવું તે પણ ભાવ પૂજન છે. પોતાની જિહ્વાને સફળ કરવા ચૈત્યવંદન, જંકિંચિપૂર્વક નમુથ્થુણં કહી, પછી બે જાવંતિ કહી સ્તવન કહે છે. પછી જય વીયરાય કહી અરિહંતચેઇઆણં કહી એક નવકારનો કાયોત્સર્ગ કરી પારીને સ્તુતિ ગાય છે. આ ઉપરાંત આઠ સ્તુતિથી પણ દેવવંદન થાય છે. તે મહાન આચાર્ય કવિવરોએ ભક્તામર, કલ્યાણમંદિર, વીતરાગસ્તોત્ર વિગેરે રચીને તે જિનેશ્વરોના યથાર્થ ગુણ તેમાં ગાઇ પોતાના આત્માને સફળ માન્યો છે. આવા તીર્થંકર પ્રભુ જ્યારે વિચરતા ત્યારે પણ સેંકડો મંદિરોથી નગરીઓ દીપતી હતી. તેમની ધ્વજાઓ આકાશમાં ફરકી રહી મોક્ષનું સ્થાન મેળવવા ચેષ્ટા કરી આવવા સૂચવતી.

જેના કલ્યાણ (કનક) કલશો કલ્યાણદાયક જિનેશ્વરને સૂચવતા હતા,તો આજના કાળમાં જિનેશ્વરનાં મંદિરોની તો ખાસ જરૂર હોવાથી ગામે ગામ કે શહેરે શહેરમાં તેવાં કરોડો, લાખો કે હજારોના ખર્ચે બંધાયલા છે. પોતાના શહેરમાં નિવૃત્તિ લઇ થોડા કાળ સુધી ભવ્ય જીવો ત્રણ કાળ દર્શન કરે છે ત્યારે વધારે દિવસોની નિવૃત્તિ લઇ દેશાવરનાં દહેરાં કે તીર્થસ્થળે દર્શનાર્થે જાય છે. આ પ્રમાણે પહાડ ઉપર પણ નિવૃત્તિ સ્થાન હોવાથી ધનવાન શ્રદ્ધાળુ શ્રાવકે કરોડો રૂપિયા ખર્ચી, અસહ્ય વિઘ્નો આવેલાં તે દૂર કરી તેવાં દેવના પ્રાસાદ જેવાં પવિત્ર દહેરાં બાંધેલાં નજરે પડે છે. તેવાં સિદ્ધાચળ, ગિરનાર, આબુ, અષ્ટાપદ, સમેતશિખર તથા રાજગૃહીના પહાડો ઉપર નજર પડે છે. માંડવગઢ, ચિતોડ, તારંગાજી જ્યાં પહાડ ઉપર નિવૃત્તિવાળું સ્થાન દેખાયું ત્યાં સ્થળે એવાં દહેરાં બંધાયેલા છે. ત્યાં જતાં પહાડની સ્વચ્છ શાંત હવા તથા વનસ્પતિનો ઘમઘમાટ કરતો સુગંધી વાસ, માણસોની ઓછી ગરબડ, એ સઘળું ચિત્તને નિવૃત્તિ આપી જિનરાજની ભક્તિમાં વિશેષ અંદર ઉતરીને તેમના ગુણો પોતામાં લાવવા કારણભૂત થાય છે.

જ્યારે ચોરોનો વિશેષ ઉપદ્રવ હતો જ્યારે દેશાવરનાં દેરાના દર્શન કરવાં દુર્લભ હતાં, ત્યારે શ્રીમંતો રાજ્ય પાસેથી પરવાના તથા પહેરાવાળા હથિયારબંધ સિપાઇઓ લઇ, સંઘવી તરીકે નામ ધરાવી, આગેવાન ભાગ લઇ, હજારો જીવોને પ્રમાદમાંથી જાગૃત કરી, તેમને સાથે લઇ તેવા તીર્થોની યાત્રાએ જતાં. તેવા વખતે કેટલાક શ્રાવક શ્રાવિકા સદ્‌ગુરુઓની માફક તેમની સાથે પગે ચાલતા, ઇંદ્રિઓને કબજામાં રાખવા એકાસણું, આંબિલ આદિ તપશ્ચર્યા કરતા, સંસારના કીચડથી નીકળવા બ્રહ્મચર્ય પાળતા, ભવિષ્યમાં સાધુપણું આવવાના

વ્ય....વ....હા.....ર....વ....ચ.....ન

કોઇ પણુ કામ કરવાની ઉત્કંઠા થાય તે કરી નાખો, વિચાર કરવાથી સમય જતો રહે છે, અને પછી બધીએ મનની આશા મનમા જ રહી જાય છે

સારા કે નઠારા કામની ઉત્કંઠા તો દરેક માણુસને હોય, પણુ તેના વિચાર કરવામાં જે ટાઈમ વ્યય થાય છે તે નકામો જાય છે. આશા અમર હોય છે. દરેક મુહૂર્ત આવીને ચાલ્યા જાય છે ફરી અવસર મળે પણુ જે સમય-ઘડી જાય તે લાખો રૂપીઆ ખરચતા પાછા મળતા નથી. રૂદ્રમહાલય-નો પાયો નાખવા હુજડ જોશી પાસે મુહૂર્ત જોવરાવેલ, તેમણે જ્યોતિષના આધારે સમય-ટાઈમ જોઇ ખીલી નાખી. આમ જ્યાં પાયો નાખવા રાજાને સૂચવ્યું ત્યા રાજા-ને શકા જવાથી ખીલી ફેરવી નાખી. પછી ગમે તેટલી બેસાડે તે વૃથા હતું. જે સમયે કામ થયેલ તેવું કામ પાછું ફરીથી થતું જ નથી. આ ઐતિહાસિક દાખલો ખ્યાલમા રાખવા જેવો છે.

જાત્રાએ જવુ હોય, વિચાર કરતાં કરતા-સંજોગો જોતાં જોતા ઉમર બધી વહી જાય, પછી મનજીભાઇ દીવાન કામ કરી ન શકે, જીવાત્મા રાજાનું જોર કમતી થાય, સુમતિ રાણીનુ ચાલે નહી, દશે દરવાજા ખળભળી ઊઠે, કુમતિ રાણીનો પાવર ચાલતો હોય, કોટ

કારણરૂપ જમીન પર સથારો પાથરી સૂતા, સર્વે જીવોને અભયદાન આપવા તથા મનની ચચળતાને વશમા રાખવા સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરતા તથા લોકોત્તર દેવ, ગુરુ, ધર્મ પૂજનીય, વદનીય, માન નીય, આદરણીય હોવાથી તેમા જ પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખતા, તેથી તે પાદચારી, એકલઆહારી, ભોય-સથારી, બ્રહ્મચારી, સચિત્તના પરિહારી તથા શુદ્ધ -સમ્યક્ત્વધારી ગણાતા. હાલ રેલ્વે થવાથી ગમે ત્યારે એકલા જઇ શકાય તેમ હોવાથી તેવા પાદ-વિહારી સઘો પ્રથમ કરતા ઓછા પ્રમાણુમા નીકળે છે, તો પણુ સાધુ, સાધ્વી પગે ચાલનારા હોવાથી તેમની પ્રેરણાથી કે તેમના ઉપર બહુ ભક્તિભાવ ધરાવવાથી તેવા સંઘો હાલમા વીસમી સદીમા પણુ પચમ કાળમા પણુ નીકળે છે. તેવી જ રીતે સમેતશિ-ખરજીનો સઘ આગળ ગૃહસ્થવર્ય હઠીભાઇના ઘરથી નીકળેલો સાભળ્યો છે તેમ શ્રાવકો પણુ સાધુઓને સહાય આપી બગાળા, મગધ વિગેરે જે આર્ય દેશો છે ત્યા વિહાર કરાવે છે તેમા શ્રાવકની વસ્તીના અભાવે કમપણાથી અનાર્ય પ્રાય, થઇ પડ્યો છે તેના ઉદ્ધાર માટે તથા પવિત્ર તીર્થંકરોના પવિત્ર પગલાથી પાવન થએલી કલ્યાણકભૂમિના ક્ષેત્રને સ્પર્શવા ઉદ્યમવત મુનિરાજોને સાથે લેઇ શ્રાવક સમુદાય આવે છે તે પણ સઘ જ છે. આ દેશમા સાધ્વીઓને આવવાનુ ઘણુ કઠણુ છે. પુરુષોથી પણુ લાંબી મજલે અવાય તેવુ હોવાથી સાધ્વીઓનો વિહાર આ દેશમા થવો મુશ્કેલ છે, પણુ જો સાધુઓ વારવાર વિચરતા રહીને ગામે ગામ જીવહિંસક લોકોને ધર્મી બનાવી, ગોચરી આપવા યોગ્ય કરશે તો ભવિષ્યમા તેવો સુધારો થવાથી સાધુ સાધ્વીને વિહાર સુગમ થતા શ્રાવકને ઓછો શ્રમ થશે તથા સાધુ ભગવતો પણુ વારવાર આવી તીર્થભૂમિ વિગેરે સ્પર્શીને, આત્માને સ્થિર કરીને ખરૂ અધ્યાત્મ મેળવશે

ડગડગતો હોય–આવી દશા થયા પછી જે જે કામની આશા રાખી ફતેહ મેળવવી તે ફીફાં (ફોતરાં) ખાંડયા જેવું થાય !

માટે હે ભાઇ તારે દાન પૂન્યના સારાં કામ કરવાં હોય, ધર્મશાળાઓ બંધાવવી હોય કે પુન્યના બીજાં કામ કરવા હોય, વળી પેઢી ખોલવી હોય કે તારા જીવનમાં કોઇ અનેરૂં કામ કરવાની ઉત્કંઠા થઇ હોય તે વિચાર નહીં કરતા જલ્દી કરી નાખ.

વિચાર કરતા વાત થાય. પછી બીજાની સલાહ લેવા જતા પ્રશ્ન થાય. તેમાંથી ચર્ચા ઉઠે. પછી તે વાત શંકા ટાળવા ત્રીજે કાને જાય અને વાત ફેલાય એટલે છેડો આવે નહીં અને કોઇ દિવસ સીધી સડક વિના ગાડું સીધું ન ચાલે.

આપણે સલાહ લેવા જોગ હોય ત્યાં સલાહ, લેવી પરંતુ આપણા મનને પ્રથમ કાબુમાં રાખી, મારે તો આમ જ કરવું છે તે કરી લેવું. પરંતુ એક વાત ધ્યાનમાં લેવી. તારે જે કામ કરવાનું હોય તેમાં હઠ કે કદાગ્રહ ન હોવો જોઇએ, તેમ કોઇનું ખરાબ કામ થાય તેવું કામ તો પછીથી જ કરવું.

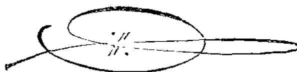
"સારા કામમાં સો વિઘ્ન"નું સૂત્ર ધ્યાનમાં લાવી પહેલાં સારા કામ કરવાં. સદ્‌ગુણી બનવું, વિવેકી બનવું, દયાળુ બનવું. તે દરેક પણ કામ કરવાની ગણત્રીમાં જ છે

બાળકને કેળવણી આપવી, તેને લાઇન પર ચડાવવા તે પણ તારી ફરજ છે.

હાલમાં મા બાપો પોતાના સંતાનોની ઉમ્મર જોતા નથી, તેનું શરીર કે સ્થિતિ જોતાં નથી અને લગ્ન કરવા તૈયાર થાય છે અને જીવનનો લહાવો લેવા મંડી જાય છે ! પછી પાંચ–દશ વર્ષમાં જ જ્યારે તે સંતાનોને આપણી આંખ સામે દુ:ખી થતાં દેખીએ છીએ અને ઘણી વખત મરણને શરણ કે આપઘાત કરતાં દેખીએ છીએ ત્યારે તે મુંગે મોઢે જોઇ લઇએ છીએ ! અને પછી નસીબ સારાં ન હતાં અથવા લેવાદેવી ન હતી આમ ફોગટ માથું પછાડવું તે કેવળ મૂર્ખતાઇ જ કહેવાય.

માટે દરેક વ્યવહારુ કામમાં પણ સદ્‌ગુણ રાખો અને લાંબા ખોટા વિચાર મૂકી દઇ ભલાઇના કામ કરવા અને કેળવણીના સુધારામાં ઝુકાવો તો તેમાં તમારી અને દેશની પ્રગતિ રહેલ છે.

પારેખ રાયચંદ મૂળજી–બેલા

આત્મશ્રદ્ધા અને પ્રયત્ન

અનુ: અભ્યાસી B A.

અનેક મનુષ્યો એવા જોવામા આવે છે કે પ્રથમતો તેઓ પ્રત્યેક કાર્ય ઉત્સાહપૂર્વક કરવા માટે તૈયાર થઇ જાય છે અને કેટલોક સમય કરતા પણ રહે છે, પરતુ પોતાની નિર્બળતા અને નિરુત્સાહને લઇને કેટલાક દિવસ પછી પોતાની અસમર્થતા પ્રકટ કરીને તે કાર્ય અધૂરું છોડી દે છે, એ તેઓની મોટી ભૂલ છે સસારમા એવું કોઇ પણ કાર્ય નથી કે જે મનુષ્ય નથી કરી શકતો તે કઠણમા કઠણ કાર્ય પણ કરી શકે છે એ ઉપરથી એવો સિધ્ધાત નીકળ્યો કે 'મનુષ્ય ગમે તે કાર્ય કરવા સમર્થ છે.' પણ પોતાના આત્મા ઉપર અચળ વિશ્વાસ જોઇયે. ઉક્ત સિધ્ધાંત સાંભળીને જ કોઇ એમ ઇચ્છે કે હુ આત્મશ્રધ્ધાના ઉચ્ચ ગુણથી ઉત્પન્ન થનારુ અલભ્ય ફળ ગ્રહણ કરી લઉં તો તે સર્વથા અસભવિત છે એમા જરા પણ સદેહ નથી, તેમજ માણસ ગમે તે કરવા સમર્થ છે એ વાકય પણ નિસદહ સિધ્ધાતરૂપ જ છે શાસ્ત્રોના અવલોકન તથા પૂર્વજોના વચનો શ્રવણ કરવાથી પણ એની સાર્થકતા સિધ્ધ થાય છે, પરંતુ જ્યા સુધી આપણે પોતે તેમા અનુભવ પ્રાપ્ત ન કરી લઇયે ત્યાં સુધી તેની સત્યતા ઉપર કેવી રીતે વિશ્વાસ હોઇ શકે ? અને વિશ્વાસ થાય તો પણ તે સ્થાયી નહિ હોય, કારણ કે જ્યા સુધી આપણને પોતાને આપણી શક્તિનો અનુભવ ન હોય ત્યા સુધી હજારો સત્પુરુષો કે સચ્છાસ્ત્રો આપણી સન્મુખ એ સિધ્ધાત સ્થાપિત કરે તો પણ આપણી અશ્રધ્ધા રહેશે. ઉક્ત સિધ્ધાતની સત્યતા ઉપર આપણને ત્યારે જ વિશ્વાસ આવશે કે જ્યારે આપણે પોતે ગમે તેવું કઠિન કાર્ય અનેક પ્રયત્નોવડે પૂર્ણ કરીને અનુભવ પ્રાપ્ત કરી લઇયે.

'વૈરાગ્ય નિર્ભયતા આપનાર છે, ઈશ્વર-ભક્તિથી સમસ્ત કામનાઓ સફળ થાય છે. સદ્દગુણોથી સુખ તથા શાતિ મળે છે.' વગેરે અનેક વાકયોન આપણે સિધ્ધાતરૂપ માનીએ પરંતુ જ્યા સુધી આપણે એનો અનુભવ ન મેળવીએ ત્યા સુધી એના સત્યતા ઉપર કેવી રીતે વિશ્વાસ કરી શકીયે ? ઉપર્યુક્ત વચન પ્રત્યેક સમયે પ્રત્યેક દેશમા મનુષ્ય એવી રીતે જ કહ્યા કરે છે, પરતુ એ સાચુ છે કે જૂઠું એનો અનુભવ કોઇને થયો હોતો નથી, તઓ તો એ શબ્દોનો પ્રયોગ બીજાઓને એનાથી લાભ થાય એવા હેતુથી જ કરતા હોય છે. બસ, એમા જ તેઓ પોતાનું કર્તવ્ય પાલન સમજે છે. જે શબ્દોને તવા બીજા મનુષ્યોની સામે સિધ્ધાત તરીકે ઉપસ્થિત કરે છે તેનો અનુભવ પ્રાપ્ત કરવા માટે તેઓએ કદી પણ પ્રયત્ન કર્યો હોતો નથી તેમજ તેમને તેનો અનુભવ પણ થયો હોતો નથી. જ્યા ત્યા શબ્દાડંબર જ સભળાવ્યા કરે છે.

એવી રીતે તો શાસ્ત્રોમાથી આપણે અનેક સિધ્ધાતો ગ્રહણ કરી શકીએ છીએ, પરંતુ તે ગ્રહણ કરીને ચૂપ બેસી રહેવુ કયા સુધી ઉચિત છે ? આપણુ કર્તવ્ય છે કે આપણે એ ગ્રહણ કરી લીધેલા સિધ્ધાતોમાથી એકમેકને કાર્યરૂપમા પરિણત કરીને તેની સત્યતા તેમજ અસત્યતાનો નિર્ણય કરી લઇએ. જ્યારે આપણને આપણા અનુભવદ્વારા વિશ્વાસ થઇ જાય ત્યારે આપણો કરેલો વિશ્વાસ સાચુ જ્ઞાન કહી શકાય છે; નહિ તો તેનો સગ્રહ કરવો નકામા ભારરૂપ છે

અર્થાત્ કાન કુંડલથી નહીં પણ શાસ્ત્રશ્રવણથી શોભે છે, હાથ કંકણુ પહેરવાથી નહીં પણ દાન દેવાથી શોભે છે અને કરુણાપરાયણ મનુષ્યની કાયા ચંદન-ચર્ચનથી નહીં પણ પરોપકારથી શોભે છે.

આ નાના સરખા શ્લોકમાં ખરેખરા અક્ષય આભૂષણો કવિએ બતાવી દીધા છે અને એમ કરીને કર્તવ્યનું ભાન કરાવ્યું છે.

બાહ્ય સૌંદર્ય અચળ નથી. ગમે તેટલા ઘરેણા પહેરીએ, સુંદર વસ્ત્રો પરિધાન કરીએ, પાઉડર લગાડીએ, દાંત, હોઠ અને હાથ-પગ રંગીએ, સફેદ વાળ કલપ લગાવી કાળા બનાવીએ તો પણ આખરે એ સૌંદર્ય ક્ષણજીવી છે. કદાચ દીર્ઘ કાળ રહે તો પણ તેમાં આત્માનો અર્થ સરે તેમ નથી. તેને બદલે સુભાષિતકારના કથન મુજબ કુંડલ, કંકણ કે ચંદન રહિત એવી સાદી વ્યક્તિ પણ શાસ્ત્રશ્રવણ, દાન અર્પણ અને પરોપકારકરણને અનુસરે તો તેથી પ્રાપ્ત થતો એ અનહદ આનંદ-દૈવી આનંદ આત્માને ખૂબ જ ઊંચે ચઢાવે છે. પછી તો બાહ્યાડંબર તરફ લક્ષ જ જતું નથી.

લેખનો નિષ્કર્ષ-સાર એ છે કે યથાર્થ સૌંદર્ય કયાં છે? તેનો જવાબ એ છે કે સદ્‌ગુણોમાં, સત્કાર્યોમાં અને પરહિતમાં જ દૈવી સૌંદર્યનો વાસ છે. એ સૌંદર્યને વરવાથી મનુષ્ય દેવ સમાન બને છે.

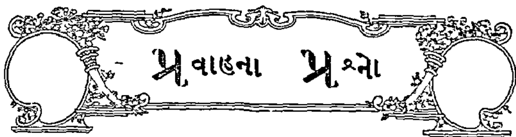
એ અક્ષય આભૂષણોને સૌ કોઇ ધારણ કરો એ શુભેચ્છા

રાજપાળ મગનલાલ વ્હોરા

આત્માગ્નિના ચરણોમાં જગતરૂપી ઓક્સિજન ખેંચાઈ આવવો જોઇએ.

જે પોતાને મદદ કરવા તૈયાર છે તેને મદદ કરવાને ઇશ્વર સદા તૈયાર છે. અંગ્રેજીમાં એક કહેવત છે કે-" પ્રથમ લાયક થાઓ; અને પછી ઇચ્છા કરો." (First deserve & then desire) પરંતુ રામ કહે છે કે તમે ફક્ત લાયક જ બનો એટલે ઇચ્છા નહિ કરો તો પણ તમારે યોગ્ય બધું જ તમને પ્રાપ્ત થશે. જો અહીંયા અગ્નિ સળગતો હોય, તો ઓક્સિજન વાયુ ત્યાં ખેંચાઇ આવવો જ જોઇએ. ભીંતમાં ચણવા યોગ્ય પત્થર રસ્તામાં રઝળતા શી રીતે પડી રહી શકે? જો તમો અધિકારી થાઓ તો તમારી કદર જરૂર થાય. જગ્યા શોધવામાં ફોગટ વખત ન ગુમાવતાં તે જગ્યાને લાયક થવાની જ ચિંતા રાખો. પ્રથમ પગમાં ફોલ્લો તો થવા દો એટલે કાંટો એની મેળે જ બહાર નીકળીને તેને ફોડી નાખશે. તું શા માટે આકાશ, સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહ અને તારા વગેરે ઉપર આટલો બધો મોહી પડ્યો છે? તું પ્રથમ લાયક બની જા. તેમને સો વખત ગરજ હશે તો તારા હાથ ધોઇ ધોઇને પીશે.

—સ્વામી રામતીર્થ

જૈન-દર્શનની વિકાસ દૃષ્ટિ

સર્વ ધર્મોની સમીક્ષામા જૈન ધર્મને વિશ્વધર્મ તરીકે માન્ય રાખવામા આવેલ છે એટલે કે જૈન-દર્શનમા કેટલાક તત્ત્વો એવા રહેલ છે કે એ તત્ત્વોનો સ્વીકાર કોઈપણ સપ્રદાય, ધર્મ-પ્રેમી સ્હેજે કરી શકે. કારણ જૈન-દર્શનની ઇમારત આત્મવિકાસના ધોરણ પર રચાયેલ છે. એના દરેક તત્ત્વોમાં મુખ્યત્વે આત્મ-ધર્મ પર ભાર મૂકાએલ છે, પરંતુ પ્રશ્ન માત્ર એક જ રહે છે કે-એ વિશાળ દૃષ્ટિનો જગતને ખ્યાલ કોણ આપે?

ભૂતકાળનો ઇતિહાસ આપણને ખ્યાલ આપે છે કે એ સમયે જૈન-ધર્મ માત્ર અમુક વર્ગનો જ ન હતો રાજા અને પ્રજામા એનો વિશાળ દિલથી પ્રચાર કરવામા આવતો કોઇ પણ પ્રાન્તનો પ્રાચીન યુગ આપણને એક વખત એ પ્રદેશમા જૈન ધર્મની જાહોજલાલીનો ખ્યાલ આપે છે. સારાયે પ્રાન્તમા જૈન દર્શનને પ્રાધાન્ય મળેલ છે, અને જેમ જેમ એના પ્રચારમા મદતા આવતી ગઇ તેમ તેમ જૈન-જગતની જાહોજલાલી ઓસરતી આવી

પાશ્ચાત્યોની જૈન ધર્મની જ્ઞાન-પિપાસા

આજે આ વિકાસ દૃષ્ટિનુ ક્ષેત્ર તૈયાર થતુ આવતુ હોય એમ લાગે છે સ્વ. આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયાનદસૂરીશ્વરજીના યુગમા,અમેરિકાના (ચીકાગો) આગણે સર્વ ધર્મ પરિષદ્નુ સમેલન મળતા તેમા જૈન દર્શનનુ દૃષ્ટિબિન્દુ રજૂ કરવા માટે આમત્રણ મળ્યુ હતુ. અને તેનો સ્વીકાર કરી શ્રીયુત વીરચદ રાઘવજીને ત્યા મોકલવામા આવ્યા. જૈન-દર્શનને અગે તેઓએ જે જે વ્યાખ્યાનો અને નિબંધો રજૂ કર્યા તેની સુદર છાપ ત્યા પડી હતી. અને પરિણામે વિદેશના જ્ઞાનપિપાસુઓમા જૈન ધર્મના અભ્યાસ માટેની ઉત્સુકતા જન્મી હતી આ જાગૃતિને સ્વ આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીએ જાળવી રાખી તેમના પ્રયાસથી પણ ત્યા જૈન ધર્મના અનુયાયીઓ વધ્યા સમય જતા જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરનાર એક સોસાયટી ત્યા સ્થપાણી, બીજી બાજુ જૈન ધર્મના મુખ્ય સાહિત્ય તરફ ત્યાના વિદ્વાનોની દૃષ્ટિ જતા ઘણા ગ્રથોનો જર્મન-ઇગ્લીશ ભાષામા સુદર અનુવાદ થયો આજે પણ આ જાતની જ્ઞાનપિપાસા ત્યાના થોડાએક વિદ્વાનોમા જાગૃત છે.

આપણે ત્યાં શું?

આ સઘળો વિચાર વિદેશની દૃષ્ટિએ કર્યો, જ્યારે હિન્દને અગે પણ આ પ્રશ્ન એટલો જ વિચારણીય છે, પરતુ વિદેશનો વિચાર એટલા માટે કરવો જરૂરી છે કે આજે કોઇ પણ સિદ્ધાન્ત કે વસ્તુનું મૂલ્ય, તેના પર વિદેશની મ્હોરછાપ પડયા પછી વધી જાય છે. એક ને એક વસ્તુનુ મૂલ્ય આપણે સમજતા હોઇએ અને આપણી શૈલીએ જનતા સમક્ષ રજૂ કરવામા આવેલ હોય તેનો જેટલો પ્રભાવ પડે છે તે કરતા વધારે પ્રભાવ એને એ વસ્તુ કોઇ વિદેશી વિદ્વાનના હસ્તે રજૂ કરવામા આવે ત્યારે પડે છે; અને ઇતર સમાજમા જૈન-દર્શનનો પ્રચાર કરવાની દૃષ્ટિએ આ પ્રશ્ન વિચારીએ તો એમા વિદેશના વિદ્વાનો વધારે કામ કરી શકે. અલબત્ત, કોઇ સમયે સિદ્ધાન્તની ગેરસમજ ન થવા પામે એ માટે તેઓની સામે એકાદ જૈન વિદ્વાનનો સહકાર યોજવો ઘટે.

અભ્યાસક્રમમાં સર્વધર્મોને સ્થાન

હવે આ પ્રશ્ન હિન્દની દૃષ્ટિએ વિચારીએ. આજે શિક્ષણનો પ્રશ્ન જ્યારે શરાણે ચઢ્યો છે, અને તેને સર્વ–સામાન્ય રૂપ આપવાનો વિચાર ચાલે છે ત્યારે તેમાં એક પ્રશ્ન એ પણ વિચારવામાં આવે છે કે સ્કુલોમાં ચાલતી વાંચનમાળા, અભ્યાસના પુસ્તકોમાં દરેક ધર્મના સિદ્ધાન્તો રજૂ કરતું સાહિત્ય પીરસવું એટલે કે સર્વ–ધર્મ તરફ સમભાવની ભાવના ઊગતા જીવનમાં પ્રવેશે. જનતા એક બીજાના ધર્મની તુલના કરતા શીખે એ માટે દરેક મુખ્ય ધર્મની આછી રૂપરેખા પાઠ્ય પુસ્તકોમાં રજૂ કરવી. આ દૃષ્ટિએ કાઠિયાવાડના એક બે દેશી રાજ્યોમાં વાંચનમાળા તૈયાર કરવામાં આવેલ છે, પરંતુ તેમાં જોઇએ તેટલું ઊંડાણ નથી, વિશાળ દૃષ્ટિ નથી, તેમજ સિદ્ધાન્તની કેટલીક બાબતો વિચારવા જેવી છે. ગોન્ડલની સીરીઝમાં જૈન–ધર્મને અંગે જે રૂપરેખા રજૂ કરવામાં આવેલ છે તે જો કોઈ નિષ્ણાતને બતાવીને રજૂ કરવામાં આવે તો જરૂર તેમાં રહેલ ગેરસમજ દૂર થવા પામે.

તાજેતરમાં ઇન્દોર સ્ટેટ એક વાંચનમાળા તૈયાર કરી રહેલ છે, અને તેના એક બે પુસ્તકો તો પ્રગટ થવાની તૈયારીમાં અગર તો પ્રગટ થઇ પણ ગયા હશે. આ વાંચનમાળા પણ સર્વ ધર્મની સમીક્ષા રજૂ કરવાની દૃષ્ટિએ બહાર પાડવામાં આવનાર છે. ઇસાઈ, હિન્દુ, પારસી, બૌદ્ધ વગેરે ધર્મને અંગે કેટલાક પાઠો તેમાં દાખલ કરવામાં આવેલ છે, તેવી રીતે જૈન ધર્મને અંગે પણ તેમાં પાઠ રજૂ કરવામાં આવનાર હોવાની વાત બહાર આવી છે આ વાંચનમાળા તૈયાર થાય તે પહેલા જૈન દર્શનને અંગે તેમાં રજૂ થતા પાઠ કોઇ જૈન વિદ્વાનની દૃષ્ટિ નીચે પસાર કરાવવામાં આવે તો તે વધારે ઇષ્ટ છે.

આવી જ રીતે બનારસ યુનીવરસીટિ, કલકત્તા યુનીવરસીટિ, વગેરે સંસ્થાઓમાં જૈન ધર્મના અભ્યાસ અંગે ખાસ અભ્યાસક્રમ યોજવામાં આવેલ છે, અને જો વધુ પ્રચાર કરવામાં આવે તો ઘણા સ્થાનોમાં જૈન–દર્શનને સ્થાન આપવામાં આવે એ એ શંકા વિનાનું છે.

માગધી ભાષાની વધતી જતી લોકપ્રિયતા

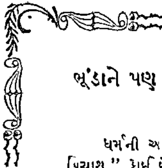
આ ઉપરાંત માગધી ભાષાને જ્યારે યુનીવરસીટિમાં સ્થાન આપવામાં આવે છે ત્યારે જ્યાં જ્યાં સગવડ મળી છે ત્યાં ત્યાં કોલેજમાં માગધી કલાસ શરૂ કરવામાં આવેલ છે, પરંતુ કોઈ સ્થાને અભ્યાસકોની રસિકતાને અભાવે યા કોઇ તરફ કોલેજની તે પરત્વે રહેલ શુષ્ક દ્રષ્ટિને અંગે તેનું જોઇએ તેટલુ સંગીન પરિણામ આવી શકેલ નથી. સાથેસાથ એ વાત રહેજે સમજી શકાય તેવી છે કે માગધી સાહિત્યને યુનીવરસીટીમાં સ્થાન મળે ત્યારે તેનો ખરો લાભ જૈન–જગતને છે, કારણ જૈન દર્શનનું મૂલ્યવાન સાહિત્ય માગધી ભાષામાં રચાએલ છે, એટલે કોઇ પણ માગધી ભાષાના અભ્યાસકને માગધી અભ્યાસની સાથે જૈન–ધર્મના સિદ્ધાંતની ભાષાના અભ્યાસની તક આપોઆપ મળી જાય છે. એ રીતે જૈન ધર્મનું જ્ઞાન પ્રચાર પામતું જાય છે.

આપણું આધુનિક કર્તવ્ય શું ?

આમ જ્યારે ઇતર–દર્શનમાં, યુનીવરસીટીઓ અને શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં તેમજ વિદેશના સ્કોલરોમાં જૈન–ધર્મના જ્ઞાન માટેની પિપાસા જાગૃત થતી આવે છે, એ માટે આપોઆપ જાગૃતિ થતી આવે છે ત્યારે આપણો એ દિશામાં પ્રયાસ શું છે ? આ પ્રશ્ન રહેજે ઉપસ્થિત થાય છે.

આ દરેક પ્રવૃતિને રસપૂર્વક અવલોકનાર, એમાં પ્રેરણા મૂકનાર, અને તેનો વધુ ને વધુ પ્રચાર થતો રહે એ માટે કાળજીપૂર્વક કાર્ય કરનાર આજે આપણી પાસે કોઇ સ્વતંત્ર સંસ્થા નથી.

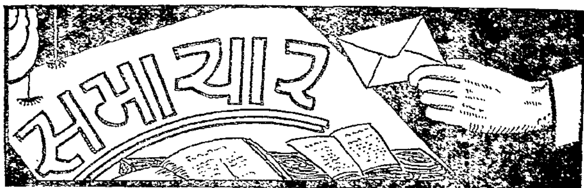
જૈન સાહિત્ય પરિષદ આ દિશામા કઇક કરી શકત પણ આજે તેનું અસ્તિત્વ નથી. કોન્ફરન્સની શુષ્ક અવસ્થામા આ કાર્ય ઉપાડી લેવાની શક્તિ આજે દેખાતી નથી. સમાજમા વિદ્વાનો છે, શક્તિશાળી સેવકો છે અને બીજી રીતે વિચારીએ તો આ દિશામા છૂટો-છવાયો પ્રયાસ જુદી જુદી રીતે ભાગીતૂટી શૈલીએ ચાલુ છે, પરતુ પ્રશ્ન માત્ર રહે છે એ વ્હેતી શક્તિને કેન્દ્રિત કરવાનો, જુદી રીતે ખરચાતી શક્તિને એકરૂપ આપવાનો અને જૈન દર્શનની વિશાળ ભાવનાનો પ્રચાર કરવા માટે યોગ્ય યોજના વિચારી એક સસ્થા ઊભી કરવામા આવે તો એક જ વર્ષના ગાળામા હજારોના કાને જૈન ધર્મનો અવાજ પહોચાડી શકીએ, અને બીજી બાજુ કેટલાક સ્થાને ઓછા જ્ઞાનને અંગે કે અજાણપણાના પરિણામે ગેર સમજ ફેલાવનાર સાહિત્યમા જૈન-દર્શન કે ઇતિહાસ પર આક્ષેપો કરવામા આવ્યા હોય કે તેનો યોગ્ય રદીઓ પણ આવી સંસ્થા આપી શકે

ભૂંડાને પણ આવકાર આપ; કારણ કે તે તારું ભલું કરવાને આવેલો છે

ધર્મની આજ્ઞા તો આ છે કે.—"નીચ શત્રુ, પાપણુ હૃદય-વિચાર" કોઈ છે જ નહિ. ફક્ત તારા પવિત્ર સ્વરૂપ જ એ સર્વ વેષોમાં પ્રગટ થાય છે કોઈ પોતાનું જ્યારે ભૂડુ કરતુ નથી તો તારુ ભૂડુ કરી શકનાર કોણ છે? હળાહળ વિષ જેવો કોઇ માણસ તારી પાસે આવેલો તારી બાહ્યદૃષ્ટિએ જણાય તો તારે અવશ્ય માની લેવુ કે કોઇ કોઢ જેવા ઝેરી રોગને દૂર કરવાને તે આવેલો છે, માટે ભલે આવ્યો જાણી તેને પ્રેમપૂર્વક આવકાર આપ એવી હળાહળ વિષ જેવી વ્યક્તિ પ્રત્યે વેર વાળવુ, શિક્ષા કરવી, દ્વેષ રાખવો એ વિચાર એવો ગીધ જેવો છે કે જે સ્પષ્ટ રીતે દેખાડી આપે છે કે તારા અતરમા અજ્ઞાનનુ મુડદુ સડી રહ્યુ છે મુડદા વિના ક્રોધરૂપી ગીધ કદાપિ આવતુ નથી. ધર્મ તો એક એવો અટળ સિદ્ધાત ફરમાવે છે કે "ધૂર્તમાત્ર પોતાને જ ધૂતી શકે છે" જેનામા ધૃષ્ટતા હશે તે તેને પોતાને જ સારી પેઠે શેકયા વિના નથી છોડવાની. એવાને માટે કોઇપણ ઠેકાણે આશરો જ નથી

—સ્વામી રામતીર્થ.

રાયકોટ(પંજાબ)માં જિનમંદિરની સ્થાપના

રાયકોટ(પંજાબ)માં આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજનું ચાતુર્માસ.

ચોત્રીશ વર્ષ અગાઉ આચાર્ય અત્રે પધાર્યા હતા ત્યારે અગીયાર ઘરવાળા સ્થાનકવાસીને શ્વે. મૂર્તિપુજક બનાવેલ. તે ભાઇઓમાંથી અમુક ગૃહસ્થો નાગલ, અંબાલા, રાજપુર થઇ લુધીયાના અને માલેરકોટલાના ગૃહસ્થોને સાથે લઇ, સુનામ ગામ આવી, રાયકોટના બસેંહ આગેવાનોનો વિનંતિપત્ર સૂરિજી સમક્ષ રજૂ કરી, આગ્રહપૂર્વક ચાતુર્માસ માટે વિનંતિ કરતાં સૂરીશ્વરજીએ લાભાલાભનો વિચાર કરી તેમની વિનંતિનો સ્વીકાર કર્યો, જેથી તેઓના તરફથી પંજાબના દરેક શહેરમાં આમંત્રણ મોકલવામાં આવ્યું.

આચાર્યશ્રી સુનામ, માલેરકોટલા, એમદગઢની મંડી, અંબાલાથી સમુદાય સહિત વિહાર કરી રાયકોટ પધાર્યા જ્યાં તેઓશ્રીનું અપૂર્વ સ્વાગત કરવામાં આવ્યું. આ પ્રસંગે અમૃતસર, કસુર, જીરા, પટ્ટી, ઝંડીયાલા, જાલંધર, હુશીયારપુર, ફગવાડા, લુધીયાના, અંબાલા, સમાના, માલેરકોટલા, સઢોરા, નોરાવાલ, વગેરે શહેરના હજારો સ્ત્રી પુરૂષો સ્વાગતના ભવ્ય વરઘોડામાં હાજર હતા.

જેઠ શુદિ ૭ ના આચાર્યશ્રીના પ્રમુખપદે જાહેર સભા હતી જેમાં એક પંડિતે આચાર્યશ્રી પાસેની સુવર્ણાક્ષરી કલ્પસૂત્રની પ્રત લઇ વાંચી હતી. તે સં. ૧૫૨૪ ના ચૈત્ર માસમાં લખેલ હતી જેના ચિત્રથી આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે જુઓ આમાં બાજોઠ ઉપર રૂમાલ પાથરી, ચાર પાયાવાલી ઠવણી ઉપર સ્થાપનાચાર્ય બિરાજમાન છે. અમો બેઠા છીયે તેવા પ્રકારની આ શાસ્ત્રમાં છબી છે. અમારા હસ્તમાં મુહપત્તિ છે તે રીતે આ છબીમાં બિરાજેલ વ્યાખ્યાન સંભળાવતા મહાત્માના હસ્તમાં મુહપત્તિ છે, જેથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે અમારા પૂર્વજો જે ઢબથી વ્યાખ્યાન વાંચતા હતા તે ઢબથી અમો વાંચીયે છીયે. આવા અનેક પ્રરાવાથી મૂર્તિપૂજા સિદ્ધ થાય છે. કોઇ ધર્મ કોઇ ને કોઇ પ્રકારે મૂર્તિપૂજાને માનતા હોય છે. સૌ પોતાની માન્યતાનુસાર પવિત્ર સ્થાન માને છે; જેમ કે હિંદુઓને હરદ્વાર, મુસલમાનોને મક્કા, અંગ્રેજોને જેરૂસલેમ, જૈનોને શત્રુંજય, ગિરનાર, આબુ, વગેરે પવિત્ર સ્થળો છે. આ વિષયને ખૂબ સારી રીતે ચર્ચી જણાવ્યું કે મથુરાના કિલ્લાનું ખોદકામ કરતાં જૈન મૂર્તિ નીકળી છે. પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાનોએ તેને ૨૨૦૦ વર્ષ પહેલાની હોવાનું સિદ્ધ કર્યું છે. શ્રી જ્ઞાતાસૂત્ર, રાયપસેણી સૂત્ર વગેરેમાં સ્પષ્ટપણે મૂર્તિપૂજાના અધિકાર છે. વિગેરે કહી જણાવ્યું કે જેઓની ભાવના છે તેઓ માટે જિનમંદિર થશે વગેરે નવા બનેલ જૈનોને જણાવતાં ત્યાં કામચલાઉ જૈન મંદિર બનાવવામાં આવ્યું અને એક કમીટી નીમી આચાર્ય મહારાજના ઉપદેશથી એક સારૂં જિનમંદિર બંધાવવા ત્યાં જ રૂા. ૫૦૦૦) નું ફંડ થયું.

રાવસાહેબ શ્રીયુત શેઠ શ્રી કાન્તિલાલભાઈ ઈશ્વરલાલ

કોઈપણ મનુષ્યના પુણ્યની વૃદ્ધિ થાય છે ત્યારે વ્યવહારમાં માન, સન્માન યશ વગેરે ક્રમે ક્રમે પ્રાપ્ત થાય છે તે મુજબ શેઠસાહેબ શ્રી કાન્તિલાલભાઈ કે જે ઉદારદિલ અને દાનવીર તરીકે જૈન સમાજમાં પ્રખ્યાત થયેલા છે, તેમજ શિક્ષણ તેમને ખાસ પ્રિય હોવાથી મ્હોટા ભાગે તે કાર્યમાં તેઓ આર્થિક ફાળો ઉદારદિલે આપ્યે જાય છે તેઓશ્રીને નામદાર બ્રીટીશ સરકારે ગયા માસમાં નામદાર શહેનશાહના જન્મપ્રસંગે રાવસાહેબનો ઈલ્કાબ આપ્યો છે શેઠશ્રી આ સભાના માનવંતા પેટ્રન અને ખાસ પ્રેમ ધરાવતા હોવાથી આ સુપ્રસંગ માટે આ સભા પોતાનો આનંદ જાહેર કરે છે.

જેઠ શુદિ ૮ ના રોજ સ્વ. ગુરુદેવ શ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજની જયંતિ હોવાથી પ્રાતઃકાલમાં અનેક શહેરીઓએ સાથે મળી પ્રભાત ફેરી કરી ત્યારબાદ આચાર્યશ્રીના પ્રમુખસ્થાને જાહેર સભામાં જયંતિનાયકના જીવનપ્રસંગ ઉપર લાલા મંગતરામજી, બ્રહ્મચારી શંકરદાસજી, મુનિ શ્રી તિલકવિજયજી, વગેરેએ યોગ્ય વિવેચનો કર્યા બાદ વિ. સુરેન્દ્ર મોહનજીએ સ્વરચિત શ્લોક સંભળાવી જનતાને પ્રસન્ન કરી તેથી લાલા સંતરામ મંગતરામ તરફથી સુવર્ણનો મેડલ આપવાનું જાહેર થયું તથા અંબાલાનિવાસી બાબુ જ્ઞાનચંદ્રને એક મનમોહક ભજન સંભળાવવાથી લાલા નવરાતામલ તથા લાલા ગંડામલ તરફથી બે મેડલ આપવાનું જાહેર થયું અને બધી ભજન મંડલીને જુદા જુદા ગૃહસ્થો તરફથી મેડલ આપવા જાહેર થયા બાદ પ્રમુખશ્રીના ઉપસંહાર બાદ સભા વિસર્જન કરવામાં આવી.

પાલીતાણા શ્રી જૈન સેવા સમાજ દવાખાનામાં ફેબ્રુઆરીમાં ૧૭૫૮, માર્ચમાં ૩૦૯૬, એપ્રીલમાં ૨૪૯૭, મેમાં ૨૦૭૨ એકંદર ચાર માસમાં **૯૪૨૩, જૈન** તેમજ **જૈનેતર** દરદીઓએ લાભ લીધો છે જેમાં ૭૮૦ સાધુ-સાધ્વી તેમજ ૪૮૦ ગરીબ માણસો મળી ૧૨૬૦ દરદીઓને ફ્રી લાભ આપવામાં આવેલ છે.

કોઇપણ જાતના સ્થાયી ફંડ તેમજ કાયમી આવકના સાધન વિના જનસમાજની સેવાને અર્થે સૌના સહકારની અપેક્ષાએ આ દવાખાનું શરૂ કરેલ છે.

ભાગવતી દીક્ષા

રાણપુરનિવાસી શેઠ નાગરદાસ પુરૂષોત્તમદાસ અને તેમનું કુટુંબ ધર્મશ્રદ્ધાળુ ને પ્રખ્યાત છે. તેમની યુવાન પુત્રી બેન સુમતાબેન, જેમણે લઘુવયમાં ધાર્મિક શિક્ષણ પણ સારૂં લીધું હતું તેઓ પૂર્વકર્મના અશુભ ઉદયે લઘુવયમાં વિધવા થયા હતા સાથી જ સંસાર ઉપરથી મોહ ઊડી ગયો હતો સંયોગ પ્રાપ્ત થતા પુણ્યોદયે શ્રી વિજયભક્તિસૂરિના પરિવારના ગુરુણીજી તીર્થશ્રી તથા રંજનશ્રીજીના ઉપદેશથી બેન સુમતાની ઇચ્છા દીક્ષા લેવાની થઇ માતપિતા અને સાસરીયાની રજા લઇ જેઠ શુદ ૬ ના રોજ શ્રી વિજયભક્તિસૂરિજીના શિષ્ય પં શ્રી સુમતિવિજયજી આદિ બેન સુમતાને દીક્ષા દેવા માટે રાણપુર પધાર્યા હતા અને તેજ દિવસે બેન સુમતાએ ચારિત્ર લીધું અને ગુરુણીજી તીર્થશ્રીના શિષ્યા થયા એનું નામ સુદીક્ષાશ્રીજી રાખવામાં આવ્યું છે. તેમના પિતાજી શેઠ નાગરદાસભાઇએ પોતાની પુત્રીના આ દીક્ષામહોત્સવ પ્રસંગે અઠ્ઠાઇમહોત્સવ, અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર અને સ્થાનકવાસી સંઘ સહિત બે નવકારશી અને વરઘોડો વગેરેમાં પોતાની સુકૃત લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરી આનંદપૂર્વક દીક્ષામહોત્સવ ઉજવ્યો હતો.

મુનિવિહારથી થતા લાભો

આચાર્ય શ્રી વિજયમોહનસૂરિજી મહારાજના પ્રશિષ્ય પં. શ્રી **ધર્મવિજયજી** મહારાજ પાલીતાણાથી વિહાર કરતા કરતા ગયા માસમાં અત્રે પધાર્યા હતા માત્ર અઢાર દિવસ અત્રે ગામના તથા વડવાના ઉપાશ્રયે બિરાજ્યા હતા અને તેઓશ્રીના વ્યાખ્યાન પ્રસંગે અનેક જૈન બંધુઓ ને બ્હેનોની સારી હાજરી થતી હતી. પં. ધર્મવિજયજી મહારાજ વિદ્વાન હોવાથી વ્યાખ્યાનમાં શ્રોતાઓને પરમ આનંદ થતો હતો. તેઓશ્રીની વિદ્વત્તા અને સરલ પ્રકૃતિની મીઠાશ એટલી બધી પ્રિય થઇ પડી હતી કે અત્રે ચોમાસુ રહેવા માટે જૈન બંધુઓ ને બ્હેનોએ ઘણો જ આગ્રહ કર્યો હતો, પરંતુ ગુરુમહારાજની આજ્ઞા વિના ન રહેવાય તેમ હોવાથી મહારાજશ્રી વિહાર કરી ગયા. શહેર ભાવનગરના જૈન સમાજને વિદ્વાન મુનિરાજોના વ્યાખ્યાનનો ખપ છે તેથી દરવર્ષે ભાવનગર જેવા જૈન સમુદાયમાં કોઇ પણ વિદ્વાન મુનિરાજ ચાતુર્માસમાં બિરાજમાન થાય તેમ અત્રેનો જૈન સમુદાય ઇચ્છે છે.

શ્રી કર્પૂરવિજયજી સ્મારક સમિતિ.

સન્મિત્ર, સદ્ગુણાનુરાગી પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી કર્પૂરવિજયજી જેઓ સં. ૧૯૯૩ના આસો વદિ ૮મે દેહમુક્ત થયા તેમની પહેલા વર્ષની પુણ્યતિથિ ઉજવવાને મુંબઇમાં ગોડીજીના ઉપાશ્રયમાં અનુ-યોગાચાર્ય પંન્યાસજી શ્રી પ્રીતિવિજયજી ગણિવરના પ્રમુખપણા નીચે એક સભા સં. ૧૯૯૪ના આસો વદિ ૮ના રોજ મળી હતી. તે વખતે શેઠ મોહન-લાલ હેમચંદ ઝવેરી તરફથી સૂચના થતાં એમ નિશ્ચય થયો કે 'એ પુણ્યપુરુષનું નામ કોઇ સંગીન યોજના કરીને ચિરસ્થાયી કરવું." આથી પંન્યાસજીએ પોતાથી બની શકે તેવા શ્રાવકો પર આગ્રહપૂર્વક લાગવગ ચલાવી, તેથી નીચે પ્રમાણે એક ફંડ થયું હતું.

રૂ. ૫૦૧) શેઠ કાંતિલાલ ઇશ્વરલાલ.
રૂ. ૫૦૧) ,, માણેકલાલ ચુનીલાલ.
રૂ. ૫૦૧) ,, કસળચંદ કમળશી, ભાઈ જીવરાજ કમળશીની વતી.
રૂ. ૫૦૧) ,, વાડીલાલ ચતુર્ભુજ ગાંધી.
રૂ. ૫૦૧) ,, એક ગૃહસ્થ હા. શેઠ વાડીલાલ ચતુર્ભુજ ગાંધી.
રૂ. ૧૦૧) ,, મોહનલાલ હેમચંદ ઝવેરી.
રૂ. ૧૦૧) ,, મોતીચંદ ગિરધર કાપડીઆ.
રૂ. ૧૦૧) ,, સકરચંદ મોતીલાલ મૂળજી.
રૂ. ૧૦૧) ,, વાડીલાલ પુનમચંદ.
રૂ. ૧૦૧) ,, સેન્ડહર્સ્ટ રોડના દેરાસર તરફથી શેઠ મંગળદાસ.
રૂ. ૧૦૧) ,, માણેકચંદ જેચંદ જાપાન.
રૂ. ૨૫) ,, જીવરાજ ભિખાભાઇ.
રૂ. ૨૧) શાહ નરોતમ ભગવાનદાસ.
રૂ. ૧૧) ની પાંચ રકમો.

સમિતિનું કામ નાણા ભરનારા સભ્યોની મીટિંગમાં નીમાએલી વ્યવસ્થાપક સમિતિ કરે છે. તેમાં નીચેના ગૃહસ્થો છે.

૧ મોતીચંદ ગિરધર કાપડીઆ-સોલિસિટર.
૨ વાડીલાલ ચતુર્ભુજ ગાંધી.
૩ મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી.
૪ વાડીલાલ જેઠાલાલ શાહ.
૫ હીરાભાઇ રામચંદ મલબારી.
૬ નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ શાહ.

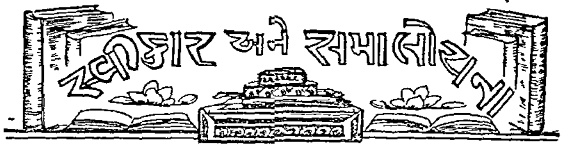
વ્યવસ્થાપક સમિતિએ નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ શાહની મંત્રી તરીકે નિમણુક કરી બેંક ઓફ ઇંડિયામાં પૈસા રાખવાની ગોઠવણ કરી છે. શેઠ કાંતિલાલ ઇશ્વરલાલ, મોતીચંદ ગિરધર કાપડીઆ, મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી, વાડીલાલ ચતુર્ભુજ ગાંધી એ ચાર નામથી બેંકમાં ખાતું ખોલ્યું છે.

સમિતિએ ઠરાવ કર્યો છે કે મુનિ કર્પૂરવિજયજી મહારાજના જે લેખો શ્રી **જૈન** ધર્મ પ્રકાશમાં, શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશમાં, **જૈન**માં અથવા બીજા પત્રોમાં આવ્યા હોય તે સર્વનો સંગ્રહ કરીને એક લેખ સંગ્રહ બહાર પાડવો. અને ફંડ વધશે તો સમિતિ નિર્ણય કરશે તે પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે.

રૂ. ૫૦૧) ભરનારને પાંચ નકલ, રૂ. ૨૫૧) ભરનારને ત્રણ નકલ, રૂ. ૧૦૧) ભરનારને એક નકલ મફત આપવી. તેથી ઓછું ભરનારને અર્ધી કિંમતે આપવી. સામાન્ય **જૈન** ભાઇ, જેણે કંઇ ભર્યું ન હોય, તેને અર્ધી કીમતે આપવી.

સર્વ **જૈન** બંધુઓને આ સમિતિ સંબંધી જે કાંઈ જાણવા ઇચ્છા હોય તેમણે નીચેના સ્થળે લખવું.

શાહ નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ
ગોપાલભુવન, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, **મુંબઇ.**

(સાભાર સ્વીકાર)

(૧) વિવિધ વિષય વિચારમાળા-ભા ૫ મો લેખક મુનિરાજશ્રી ગુલાબવિજયજી મહારાજના શિષ્ય મુનિરાજશ્રી મણિવિજયજી મહારાજ. પ્રસિદ્ધકર્તા બોરૂ ગામનો જૈન સઘ. કિમત અમૂલ્ય (ભેટ). લેખક મુનિમહારાજે જુદા જુદા વિષયોનો સગ્રહ કરીને આવા મણકાઓ કાઢેલા છે જેનો આ પાચમો વિભાગ છે આ પાચમા વિભાગમા ચોવીશ દંડકનુ સ્વરૂપ સરસ રીતે આપવામા આવ્યુ છે. મહારાજશ્રીનો પ્રયત્ન પ્રશસનીય છે

× × ×

(૨) ભજનસંગ્રહ-ધર્મામૃત—(ગોલેચ્છા, ગ્રથમાળા ન ૧) સપાદક પડિત બેચરદાસ જીવરાજ, કિંમત ૧૨ આના પ્રકાશક શેઠ શકરલાલજી માનમનજી ગોલેચ્છા. ખીચન (જોધપુર) હિન્દી અને ગુજરાતી ભાષાના વૈરાગ્ય રસયુક્ત એક સો એક પ્રાચીન ભજનોનો સગ્રહ આ ગ્રથમા આપવામા આવ્યો છે. જૈન મહાત્માઓની કૃતિની સાથે જૈનેતર ધર્મના સતોની કૃતિઓનો પણ આ સંગ્રહમાં સમાવેશ કરેલો છે ભજનના જિજ્ઞાસુઓને માટે આ એક સરળ કૃતિ છે ભજનો વાચવા જેવા છે.

× × ×

(૩) મુનિશ્રી મોહનલાલજી શતક-મુનિશ્રીના પદ્યાત્મક કેટલાક જીવનપ્રસગો આ લઘુગ્રથમા તેના લેખક પડિત માવજી દામજી શાહે સરળ ભાષામા આપેલા છે કિંમત ૦-૨-૦

× × ×

(૪) નવદંપતીને જીવનસંદેશ-જીવનમા માર્ગદર્શક થઇ પડે તેવો સંદેશ કાવ્યમા આ ગ્રથમા પડિત માવજી દામજી શાહે રચેલો છે તે બ્હેનોને વાચવા જેવો છે કિંમત ૦-૧-૦

(૫) પરશુરામ. લેખક ધૂમકેતુ
(૬) તુલસીદાસ. સપાદક રમણલાલ નાનાલાલ શાહ
પ્રકાશક ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

બાળકોને વાચવામાં સરલ થઇ પડે તેવી નવલ કથાઓ સરલ ગુજરાતી ભાષામાં લખાવી ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલયના માલિક ભાઇ શભુલાલ જગશી પ્રગટ કરે છે નાની ઉમ્મરમાથી સારા ચરિત્રો વાચવાનો બાળકોનો શોખ વધે તે માટેનો આ પ્રયત્ન છે (૫) કિં. ૦-૨-૦ (૬) કિં. ૦-૩-૦

× × ×

(૭) અપરાધી-લેખક-શ્રી ઝવેરચદ મેઘાણી. પ્રકાશક-ગુર્જર ગ્રથરત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ. કિં. અઢી રૂપીયા અગ્રેજી ગ્રંથ સર રોલ હેઇનની ધી માસ્તર ઑફ મેનની કૃતિના આધારે લખેલી છે. તેમાંથી કાઠિયાવાડની જીવનસ્થિતિને બધ બેસે તે રીતના ઘણા ફેરફારો કરીને કેટલેક ઠેકાણે સ્વતત્ર રીતે લખીને ભાઇ ઝવેરચંદ મેઘાણીએ આ નવલકથાની રચના કરી છે શ્રી ઝવેરચદ મેઘાણીની કૃતિ જે વખતે જે રસની જરૂર હોય તે રસ ઉત્પન્ન કરનારી સરલ અને વાચકને તે ગ્રથ પૂરેપૂરી વાચવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરનારી હોય છે. ફુલછાબ અઠવાડિક પેપરમા આ વાર્તાનો કેટલોક ભાગ આવેલો હતો ને વાચકને રસ ઉત્પન્ન કરે તેવો હતો. છેવટે ભાઇ મેઘાણીએ તેને પુસ્તકરૂપે અપરાધી નામ આપી તૈયાર કરેલ છે. આ નવલકથા ખાસ વાચવા જેવી છે, અને તેના પ્રગટ કરનાર ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલયના માલિકોએ નવલકથાસાહિત્યમા એક વિશેષ ઉમેરો કર્યો છે

× × ×

(૮) દશ લાખનો દસ્તાવેજ-કર્તા ડી. આર. મ્હેતા પ્રકાશક વર્ધમાન એન્ડ સન્સ, પાયધુની,

વાર્ષિક અનુક્રમણિકા

નમ્ર નિવેદન

દાનવીર શેઠ માણેકલાલભાઇ ચુનીલાલ આ સભાના પેટ્રન થયા તે માટે અમોએ તેઓશ્રીનાં ફોટા સાથે તેઓ સાહેબે કરેલી અનેક સખાવતોની નોંધ ગયા અંકમા અન્ય સ્થળેથી મેળવી પ્રગટ કરી હતી. તેઓશ્રી આવી સખાવતોની જાહેરાત માટે ખુશી નથી એમ અમારા જાણવામા આવ્યું છે, અને દાનધર્મ સ્વીકારનાર તેની જાહેરાતને ઇચ્છે પણ નહિ, છતા અન્ય જૈન બંધુઓ યથાશક્તિ તેનું અનુકરણ કરે અને સર્વ કોઈ તેનુ અનુમોદન કરે તેટલા માટે અમોએ પ્રકટ કરેલ છે.

નવસ્મરણાદિ સ્તોત્ર સન્દોહઃ

નિરંતર પ્રાતઃકાળમા સ્મરણીય, નિર્વિઘ્નપણુ પ્રાપ્ત કરાવનાર, નિત્ય પાઠ કરવા લાયક નવ સ્મરણો સાથે બીજા પ્રાચીન ચમત્કારિક પૂર્વાચાર્યકૃત દશ સ્તોત્ર, તથા રત્નાકર પચ્ચીશી, અને બે યંત્રો વિગેરેનો સંગ્રહ આ ગ્રંથમા આપેલ છે ઊંચા કાગળો, જૈની સુદર અક્ષરોથી નિર્ણયસાગર પ્રેસમા છપાયેલ, સુશોભિત બાઇડીંગ અને શ્રી મહાવીરસ્વામી તથા ગૌતમસ્વામી અને બે પૂજ્યપાદ ગુરુ મહારાજાઓની સુન્દર રંગીન છબીઓ પણ ભક્તિ નિમિત્તે સાથે આપવામા આવેલ છે. આટલો મોટો સ્તોત્રોનો સંગ્રહ, છતા સર્વ કોઇ લાભ લઇ શકે જે માટે મુદ્દલથી પણ ઓછી કિંમત માત્ર રૂા. ૦—૪—૦ ચાર આના. પોસ્ટેજ રૂા. ૦—૧—૩ મળી મગાવનારે રૂા. ૦—૫—૩ ની ટીકીટો એક બુક માટે મોકલવી.

લખો—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા ભાવનગર.

શ્રી પરમાત્માના ચરિત્રો.

(ગુજરાતી ભાષામા) તૈયાર છે.

૧ શ્રી નેમનાથ ચરિત્ર ૨-૦-૦

૨ શ્રી વિમળનાથ ચરિત્ર ૧-૧૨-૦

૩ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર, બે ભાગમા ૪-૮-૦

૪ શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર ૧-૧૨-૦

૫ શ્રી મહાવીર ચરિત્ર રૂા ૩-૦-૦

૬ શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર (ચોવીશ જિનેશ્વરના સંક્ષિપ્ત રસપૂર્વક ચરિત્ર) જૈન પાઠશાળા કન્યાશાળામા પઠનપાઠન માટે ખાસ ઉપયોગી. રૂા. ૦-૧૦-૦

છપાતાં મૂળ ગ્રંથો.

१ धर्माभ्युदय (संघपति चरित्र) (મૂળ)   २ श्री मलयगिरि व्याकरण.

३ श्री वसुदेवहिंडि त्रीजो भाग   ४ पांचमो छट्ठो कर्मग्रन्थ.

५ श्री बृहत्कल्प भाग ४-५

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

Reg. No. B. 431.

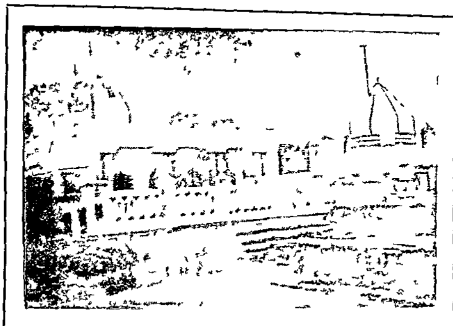
ગુજરાતી ભાષાંતરના ગ્રંથો.

(મળી શકતા ગ્રંથોનું લીસ્ટ)

શ્રી નવતત્ત્વનો સુંદર બોધ	૦॥=
શ્રી જીવવિચાર વૃત્તિ	૦।=
શ્રી દંડક વૃત્તિ	૦॥
શ્રી નય માર્ગદર્શક	૦॥=
શ્રી હંસવિનોદ	૦॥।
કુમાર વિહારશતક	૧॥
શ્રી જૈનધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર	૦॥
શ્રી આત્મવલ્લભ જૈન સ્તવનાવલી	૦।=
શ્રી મોક્ષપદ સોપાન	૦॥।
ધર્મબિન્દુ આવૃત્તિ બીજી	૨)
શ્રી પ્રશ્નોત્તરપુષ્પમાળા	૦॥।=
શ્રી શ્રાવકકલ્પતરૂ	૦।=
શ્રી આત્મપ્રબોધ	૨॥
જૈન ગ્રંથ ગાઇડ	૧)
શ્રી નવાણું પ્રકારી પૂજા (અર્થ સહિત)	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વસ્વરૂપ સ્તવ	૦।
શ્રી ચંપકમાળા ચરિત્ર	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ભાષાંતર	૧)
શ્રી પ્રકરણ પુષ્પમાળા (દ્વિતીય પુષ્પ)	૦॥
શ્રી અધ્યાત્મમત પરીક્ષા	૦।
શ્રી ગુરૂગુણમાળા	૦॥
શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સ્તવનાવલી	૦।-
શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	૦॥
શ્રી ઉપદેશસપ્તતિકા	૧)
શ્રી પંચપરમેષ્ઠી ગુણરત્નમાળા	૧॥
સુમુખનૃપાદિ ધર્મ પ્રભાવકોની કથા	૧)
શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર	૨)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભા. ૧ લો	૨)
આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો	૧)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૨ જો	૨॥
શ્રી દાનપ્રદીપ	૩)
શ્રી નવપદજી પૂજા (અર્થ સહિત)	૧॥
કાવ્યસુધાકર	૨॥
શ્રી આચારોપદેશ	૦॥
ધર્મરત્ન પ્રકરણ	૧)
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર (અર્થસહિત શાસ્ત્રી)	૧॥।
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અર્થ સહિત (ગુ.)	૧॥
શ્રી આત્મવિશુદ્ધિ	૦।=
કુમારપાળપ્રતિબોધ	૩॥।
જૈન નરરત્ન " ભામાશાહ "	૨)
આત્માનંદ સભાની લાયબ્રેરીનું અક્ષરાનુક્રમ લીસ્ટ	૦॥।=
શ્રી વિમલનાથ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી પૃથ્વીકુમાર ચરિત્ર	૧)
ધર્મપરીક્ષા	૧)
શ્રી પ્રભાવક ચરિત્ર	૨॥
જૈનધર્મ	૧)
શ્રી દેવસીરાઇ પ્રતિક્રમણ અર્થ સહિત	૦॥=
શ્રી સામાયિક સૂત્રાર્થ	૦)=
શ્રીપાળરાજાનો રાસ, સચિત્ર (અર્થ સુક્ત)	૨)
,, ,, ,, રેશમી પુઠું	૨॥
સતી સુરસુંદરી ચરિત્ર	૧॥
સંવેગદ્રુમ કંદલી	૦।
શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર	૦)=
,, સોળમો ઉદ્ધાર	૦।
શ્રી વીશસ્થાનક પૂજા અર્થ સહિત	૦॥।
શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર	૦॥=
કલિંગનું યુદ્ધ યાને મહારાજા ખારવેલ	
શ્રી મહાવીર જીવનચરિત્ર	૩)

લખોઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શેઠ દેવચંદ દામજીએ છાપ્યું.—ભાવનગર.

ભગવાન વાસુપૂજ્યસ્વામીની નિર્વાણભૂમિ શ્રી ચંપાપુરીજી તીર્થ.

પુ૦ ૩૭ મું.

અંક ૨ જો.

સંવત ૧૯૯૫

દ્વિ. શ્રાવણ

પ્રકાશક :
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા
ભાવનગર.

સત્શાસ્ત્ર સંતો સાધુઓનાં, હૃદયઝરણાં ઝીલવાં,
શ્રી જૈન શાસન સંઘકેરાં, હૃદય-કમળો ખીલવાં;
ગુરુઓતણા આદેશ ગ્રહી, દુષ્કર્મ બાળે કારસું,
એ સિધ્ધ કરી દેખાડશે, આ વર્ષ **સાડત્રીશમું**. ૩

નિજ આત્મકેરી ઐક્યતા, પરમાત્મ સાથે જોડવી,
ષડશત્રુરૂપી શૃંખલા તે, શાસ્ત્રશસ્ત્રે તોડવી;
પંડિત કવિવર જ્ઞાનીજનનાં, જ્ઞાનભોજન હું જમું,
સધ્ધર્મની સેવા વિષે, આ વર્ષ **સાડત્રીશમું**. ૪

સંસારનાં બંધન તૂટે, નહીં પાપચોર કદી લૂંટે,
નહીં જ્ઞાનભંડારો ખૂટે, ને ગર્ભવાસ સદા છૂટે;
પ્રત્યેક શ્વાસોશ્વાસમાં હું એ જ ધમણ હૃદે ધમું,
કર્તવ્ય પૂર્ણ બજાવશે, આ વર્ષ **સાડત્રીશમું**. ૫

માનવ-જનમ મુસાફરી સૌ, રીતથી સફળા કરું,
શ્રી જૈન ધર્મતણી જ રાહે, સત્ય વાણી ઉચ્ચરું;
વિસ્તૃત જૈન વિભાગમાં હું, ભ્રમવિનાશક થઇ ભમું,
હા ! ધર્મધ્વંસની વાતને, ક્ષણ એક પણ હું ના ખમું. ૬

ઇશ્વરકૃપા આરોગ્ય રહું, મમ ગ્રાહકો આરોગ્ય હો,
નીતિ દયા ને ન્યાયનાં, વહનો સદા અંતર વહો;
જય જય થવાને જૈનનો, પ્રભુ પાદપંકજમાં નમું,
વિજયી ધ્વજા ફરકાવશે, આ વર્ષ **સાડત્રીશમું**. ૭

સધ્ધર્મ ને સત્કર્મમાં, ગ્રાહકતણી વૃત્તિ રહો,
આ પત્રને સુપવિત્ર ગણી, ચિત્તથી સર્વે ગ્રહો;
હો ધર્મલાભ સદા ય એ, છેલ્લું વચન કહીને શમું,
પૂરણ પ્રતાપ પ્રકાશ પામો, વર્ષ સાડત્રીશમું. ૮

દોહરા

સ્પષ્ટ હૃદયના ભાવથી, અષ્ટક રચીયું આજ;
આત્માનંદ પ્રકાશનો, સુખમય રહો સમાજ. ૧.

ભાવનગર
પ્ર. શ્રાવણ પૂર્ણિમા

લી૦ ધર્મોપદેશક,
રેવાશંકર વાલજી બધેકા
નિવૃત્ત એજ્યુ૦ ઇન્સ્પે૦ ભાવનગર

नूतन वर्षनुं मंगलमय विधान

પ્રવેશ—

આજના સુરમ્ય પ્રભાતે 'આત્માનંદ પ્રકાશ' ૩૭મા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે. આત્મજાગૃતિમા સાવધાન રહેનાર પ્રસ્તુત પત્ર પ્રત્યેક વર્ષની પૂર્વપ્રણાલિકા પ્રમાણે તુરત જ સ્વગત પ્રશ્ન કરે છે કે જે મંગલમય કાર્ય માટે મારુ અસ્તિત્વ (Existence) નિર્માણ થયું છે તે માટે મારાથી યથાશક્તિ ગત વર્ષમાં ધીમી પણ મક્કમ પ્રગતિ થઇ છે? આટલા વર્ષોની સમાજસેવા કરતાં કરતાં મારા લેખોના સ્થૂલ અક્ષરોએ જુદી જુદી ભૂમિકાવાળા આત્માઓમા સંસ્કાર-બીજો આરોપ્યા છે? તે તે સંસ્કાર-બીજોથી ભરેલા અમુક આત્માઓની આધ્યાત્મિક જ્યોતિઓ પ્રોજ્જ્વલ થઇ છે? વય વધતાની સાથે જૈન સૃષ્ટિમા મેં મારુ યથાર્થ સ્થાન જાળવી રાખ્યું છે? વય જનિત અનુભવની સાથે મેં મારા નામની સાર્થકતા કરી છે? સંસારચક્રમા જન્મ અને મૃત્યુ અનિવાર્ય અને સહજ છતા આત્માના અનાદિ અનંતપણા તરફ લક્ષ્ય રાખી, માનવવાચકોની આત્મભૂમિકાને તૈયાર કરી સ્વાવલંબનપૂર્વક પુરુષાર્થપરાયણ કરવા પ્રેરણા આપી છે?

—આંતરવિચાર કરતા યોગદ્વારા ફલિત થાય છે કે અવશ્ય સુંદર પરિણામ આવ્યું છે. જગતમા પ્રત્યેક સ્થૂળ વસ્તુઓ સ્વનિમિત્તવડે આત્માને જગાડે છે. જો આત્મા ગુણગ્રાહી હોય તો, તે દૃષ્ટિએ પ્રભુમૂર્તિ અને શાસ્ત્રો પુષ્ટાલંબન હોવાથી આત્મજાગૃતિ અર્પે તેમા આશ્ચર્ય નથી લેખો એ શાસ્ત્રના નિઝરણાઓ હોવાથી આત્માને અંતરાવલોકન (Introspection) માટે સહાયભૂત થાય એ સ્વત સિદ્ધ છે; પરંતુ આ પરિસ્થિતિ વાચકોની આત્મભૂમિકાની તૈયારી ઉપર અવલંબે છે. શ્રેય અને પ્રેય એ ઉભય વસ્તુઓમાં કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિ કરવી એ મારું લક્ષ્યબિંદુ (Standpoint of view) અવિચ્છિન્નપણે ચાલતું આવ્યુ છે, પરંતુ પ્રેય વસ્તુ જગતમાં ભિન્ન ભિન્ન રુચિ પ્રમાણે વ્યક્તિ પરત્વેની જુદી જુદી હોય છે આત્મકલ્યાણકારી માર્ગમા મારું પ્રેય વસ્તુ જૈન દર્શનના પ્રેરક શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીએ સ્તવેલી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ને ભાવરૂપ રાજનીતિને અનુસરવાનું છે; એ આધ્યાત્મિક રાજનીતિને અનુસરીને તમામ લેખોનો જન્મ છે. લેખો વિચારભૂમિકામાંથી પ્રકટે છે, વિચારો માનસિક ભૂમિકાનુ ઉત્પાદન છે, માનસિક ભૂમિકા આત્માના ક્ષયોપશમ ઉપર નિર્ભર છે. વિચારો મૂર્તિમન્ત સ્વરૂપે બહાર આવવા અને લેખનપદ્ધતિમા મુકાવા એ મતિ-શ્રુતજ્ઞાનનો વિષય છે,-ઉપરોક્ત પ્રશ્નપરંપરાવડે જે યથાશક્તિ ગત વર્ષમાં સ્વીકૃત કાર્યની સફળતા મેળવી છે તેથી સંતોષનું આશ્વાસન લઇ જૈન શૈલીથી કાંઇ સમજફેર લેખનપદ્ધતિ થઇ હોય તેના માટે મિથ્યા દુષ્કૃત દઈ પ્રસ્તુત પત્ર નવીન વર્ષનો શુભ આરંભ કરે છે.

સંજ્ઞા—

૩૭ ની સંજ્ઞા એ જૈન દૃષ્ટિએ ત્રણ અને સાતનુ જોડાણુ છે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ રત્નત્રય કે જે વ્યવહારદૃષ્ટિએ મુક્તિમાર્ગનું અમોઘ સાધન છે અને જે નિશ્ચય દૃષ્ટિએ આત્માના પોતાના જ ગુણો છે તે સાત નયથી સિદ્ધ કરીને સંપૂર્ણપણે પ્રકટ કરવામા આવે તો આત્માનો આનંદ પૂર્ણ સ્વરૂપમા પ્રકટ થાય, એવંભૂત નયથી પૂર્વોક્ત રત્નત્રયનો વિકાસ થાય તે ખાતર તમામ ઉચિત શુભ

સાધનોની આત્માને આવશ્યકતા છે. જેમ ક્ષીરથી થતી તૃપ્તિ અનુભવવા માટે અગ્નિ, કોલસા, દૂધ, ચોખા વિગેરે વિગેરે સાધનોની જરૂરીઆત પડે છે તે પ્રમાણે રત્નત્રયના સંપૂર્ણ પ્રકટીકરણ માટે જ્ઞાન અને ક્રિયા ઉભય નયોની આવશ્યકતા છે; જે જે નયોદ્વારા આત્મવિકાસ વધતો જાય તે તે નયોનું અનુક્રમે અવલંબન લઇ સાધ્ય સિદ્ધ કરતાં જવાનું હોય છે જૈન દર્શનનો આ અનેકાંતવાદ છે. અનાદિ કાળનું આ છૂપું ધન પ્રકટ કરવા માટે પરમાત્માની મૂર્તિ પાસેથી તથા સદ્‌ગુરુ અને શાસ્ત્રના વચનામૃતમાંથી જીવન્ત પ્રેરણાઓ (Living motives) પ્રાપ્ત કરવાની છે અને એ રીતે જૈન દર્શનના અનેકાંતવાદને અનુસરતાં કર્મ ઉપર વિજય મેળવવાનું સામર્થ્ય વધારી દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રમાં સપ્ત નયોનો સમાવેશ કરવાની કળા ક્રિયાત્મક (Active) થતાં અંતરાત્મ અવસ્થામાંથી પરમાત્મ અવસ્થા પ્રકટ કરવા નવીન વર્ષ ૩૭ ની સંજ્ઞા પ્રેરણા આપે છે. કાળ અનાદિ અનંત છે. આત્માનું અસ્તિત્વ પણ અનાદિ અનંત છે. શ્રી રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના કથન મુજબ " જન્મ અને મૃત્યુ એક સિક્કાના બે પાસા છે. " જન્મ અને મૃત્યુરૂપ કાળપર્યાયમાં આત્માના વિભાવિક પર્યાયોને અનેક વખત અનુભવવા છતાં આત્માનું અમરપણું જૈન દર્શન અને ભગવદ્ ગીતા પણ વર્ણવે છે. આત્માના સ્વાભાવિક પર્યાયો દર્શન–જ્ઞાન–ચારિત્ર છે. આત્મા આ રીતે અમર હોવાથી જો તે **भावितमात्मा भवेष्वनेकेषु** એ તત્ત્વાર્થ ભાષ્યના વાક્યાનુસાર અનેક જન્મોદ્વારા શુભ સંસ્કારો મેળવ્યા કરે છે તો તેના પરિપાકરૂપે આનંદરૂપ પ્રકાશ પોતામાંથી પ્રકટાવી શકે છે અને હંમેશને માટે નિશ્ચય અને વ્યવહાર બન્ને દષ્ટિબિંદુથી અજર–અમર બને છે; આ વસ્તુસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે જ શ્રી તીર્થંકરોની વાણીનો પ્રયાસ છે.

સંક્રાંત કાળ—

રાજસ્થાની લડતોના ઉગ્ર મંડાણ પછી પ્રત્યેક સ્થળે અસાધારણ નિરાશા વ્યાપી રહી છે. મહાત્મા ગાંધીજીના ઉપવાસો પણ રાજકોટમાં પ્રજાકીય હક્કો માટેની લડતને અંગે નિષ્ફળ ગયા છે. હૈદ્રાબાદનો આર્ય સત્યાગ્રહ અમુક અંશે અનેક ભોગો અને યાતનાઓ પછી વિજયી થયો છે. મહાત્મા ગાંધીજીને પણ પરિસ્થિતિ તપાસીને ' રૂક જાઓ ' નો આદેશ આપવો પડ્યો છે. રાષ્ટ્રીય વર્તુળમાં પણ સત્તા, સ્વાર્થ અને નેતાગીરીના કલહો નજરે પડે છે. કોમવાદ અને પ્રાંતવાદના ઝઘડાઓ સર્વત્ર નજરે પડે છે. પ્રતિષ્ઠિત મહાસભામાં કેટલીક અશુદ્ધિઓવાળાં કુટકળ બળો ઘુસી ગયાં છે. હિંદ બહાર જડવાદી પશ્ચિમના દિલમાંથી મનુષ્યત્વ ઓસરી ગયું છે. બુદ્ધ ધર્માનુયાયી ચીન અને જાપાન બે બે વરસો થયાં પુષ્કળ માનવસંહારવાળા ભયંકર સંગ્રામમાં જોડાઇ રહ્યાં છે. યુરોપ પણ નવા રણસંગ્રામની આગાહીઓથી ધ્રુજી રહ્યું છે. હિંદુસ્તાનમાં બેકારી અને ભૂખમરાથી લોકો ત્રાસી ગયા છે અધૂરામાં પૂરું દુષ્કાળ પણ કચ્છ–કાઠિયાવાડ, ગુજરાત, મારવાડ, સિંધ વિગેરે અનેક સ્થળોએ ડોકિયું કરી રહ્યો છે. સમગ્ર રીતે દેશનો મામલો કટોકટીભર્યો હોઇ જૈન-જનતા પણ વ્યાપક સંક્રાંતિકાળમાં પસાર થઇ રહી છે.

આ સંક્રાંતિ કાળમાંથી વહેલી તકે અખિલ માનવસમાજ પસાર થઇ રાજ્ય અને પ્રજાવર્ગનાં ઇર્ષા, કુસંપ, વૈમનસ્ય અને અન્ય ભૌતિક તેમજ માનસિક દુઃખો દૂર કરવા સાથે તેમજ ધર્મપૂર્વક પુરુષાર્થ પરાયણ બની અર્થ અને કાળની સાધના માટે સ્વતંત્ર ભાવના અને આત્મબળથી ઓતપ્રોત નવયુગની શાંતિ-ઉષા પ્રકટાવવા શાસનના શ્રી અધિષ્ઠાયક દેવ પ્રતિ અભ્યર્થના છે.

સંસ્મરણો—

ગત વર્ષમાં ગુજરાતના પ્રાચીન પાટનગર પાટણમાં શ્રી હૈમસારસ્વત સત્ર કૉન્ફરન્સ જેવા દબદબાપૂર્વક, સાક્ષરોની હાજરીમાં ઉજવાઇ ગયો. તે પ્રસંગે જૈન સાહિત્ય પરિષદ્ મુંબઇ સરકારના રાષ્ટ્રીય ગૃહમંત્રી માનનીય શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશીના પ્રમુખસ્થાને ભરાઇ હતી; અને તેમના હસ્તક શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરનું ઉદ્‌ઘાટન થયું હતું. આ શુભ પ્રસંગે વિ. સં. બારમા અને તેરમા સૈકાનો ઇતિહાસ સજીવન કરવામાં આવ્યો

હતો કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય કે જેઓ ગુજરાતની અસ્મિતાના આદ્યદ્રષ્ટા હતા તેમને અર્ધ્ય આપી માનવમેદની કૃતાર્થ થઇ હતી. હિંસા અને દારૂને પોતાના રાજ્યમાંથી દેશવટો આપી અમારિ પડહ વજાડનાર કુમારપાળ રાજાનો અને શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનો પ્રસંગ જુદા જુદા સાક્ષર વક્તાઓ તરફથી ઐતિહાસિક તેમજ સાહિત્યદષ્ટિએ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો આ પ્રસંગ ત્યાં વિરાજતા વયોવૃદ્ધ પૂ. પ્ર મુ કાંતિવિજયજી મહારાજની હાજરીમા બન્યો હતો આ મુનિરાજશ્રીની જીવનવ્યાપી શ્રુતભક્તિ અને પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતોના સંશોધક અને સંગ્રાહક તરીકે અત્યાર સુધીની સેવા ભારતના સાહિત્ય અને ઇતિહાસસંશોધનની તવારીખમાં અમર રહે તેવી છે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષાના સેંકડો ગ્રંથોને એમણે વિનાશના મુખમાંથી બચાવી લીધા હતા પાટણ અને લીંબડીના પ્રાચીન જૈન પુસ્તકોના ભંડારોનો ઉદ્ધાર કરવામા તેમણે તથા તેમના બે સાક્ષર શિષ્યો મુ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ તથા મુ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે મહત્ત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે અનેક હિંદી વિદ્વાનો, પ્રો જેકોબી, વીંટરનીસ, સીલ્વર લેવી, નાર્મન અને બ્રાઉન જેવા પાશ્ચાત્ય સંશોધકોને પણ એમણે અનેક પ્રકારે સહાય કરેલી છે આ મુનિરાજ કે જેમની સાહિત્ય જગતમા અણમૂલ કીમત છે, તેમની હાજરીમા પ્રસ્તુત પ્રસંગ ઊજવાયો જેથી તેમનું લગભગ પાત્રીશ વર્ષોનું સ્વપ્ન ઉપરોક્ત સત્રદ્વારા તેમજ જ્ઞાનમંદિરના ઉદ્ઘાટનદ્વારા ફલિભૂત થયેલુ જોઇ લગભગ બાસી વર્ષની ઉમ્મરે એમને પ્રશસ્ત હર્ષ થાય તે સ્વાભાવિક છે આ સભા તરફથી સેક્રેટરી ભાઇ વલ્લભદાસ તથા ભાઇશ્રી ફતેહચંદભાઇ વિગેરે તે પ્રસંગે ગયા હતા અને સેક્રેટરી તરફથી નિબંધ પણ વાચવામા આવ્યો હતો આ રીતે ગત વર્ષનુ ઐતિહાસિક ચિરસ્મરણીય કાર્ય કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યને અર્ધ્ય આપવારૂપે પ્રકાશિત થયું છે પ્રસંગોપાત શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય ગ્રંથમાળાની યોજના પણ રચાણી છે. રા મુનશીએ પોતાના પુસ્તકો, ઐતિહાસિક પાત્રોનું નિરૂપણ તથા Gujarat & its literature વિગેરેમા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના દ્વયાશ્રય મહાકાવ્ય વિગેરેને અંગે જે જે સ્વકલ્પિત હલકા અભિપ્રાયો આપેલ છે તેને માટે તેમના અધ્યક્ષપણા નીચે ઊજવાયેલા શ્રી હેમસારસ્વત સત્રે એમની ભૂતકાલીન કલ્પનામય કારકીર્દીનુ સંશોધન કર્યું છે અથવા બીજી દષ્ટિએ સ્વયમેવ એમની ભૂલનુ પ્રાયશ્ચિત્ત થયુ છે જે તેમના પ્રમુખસ્થાનેથી બોલાયેલા નીચેના ઉદ્‌ગારો દર્શાવે છે.

"શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય એટલે પ્રખર વિદ્વાન, કવિ, ઇતિહાસકાર, વૈયાકરણી અને કોશકાર, ગુજરાતના કલિકાલસર્વજ્ઞ અને ગુજરાતની એકતા અને મહત્તાને પોતાની કલ્પનાવડે મૂર્ત કરતા વિશ્વકર્મા"

(હેમ્બર્ગ) જર્મન યુનિવર્સિટીના પ્રો શુબ્રીંગ જૈન સાહિત્ય તથા જૈન હસ્તલિખિત પ્રતિઓ તેમજ સાહિત્યનુ લીસ્ટ તૈયાર કરી રહ્યા છે અને ડૉ. જોન્સનનુ ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરુષ ચરિત્ર પર્વ ૪-૫ નુ અંગ્રેજી ભાષાંતર નામદાર ગાયકવાડ સરકાર તરફથી ચાલતી વડોદરા ગાયકવાડ ઓરીએંટલ ઇન્સ્ટીટયુટ છપાવી રહેલ છે, તેમજ બર્લીન યુનિવર્સિટીના પ્રો એલ્સફોર્ડ વસુદેવહિંડીનુ જર્મની ભાષામા ભાષાંતર કરી રહ્યા છે

ગત વર્ષમા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનો જયંતી-ઉત્સવ અમદાવાદમા પણ ધામધુમપૂર્વક ઉજવાઇ ગયો કલિકાલસર્વજ્ઞનુ વાસ્તવિક બિરુદ ધરાવનાર એક ગુર્જર સંસ્કારસ્વામીના ગુણગાનમા સૌ કોઇ ગુજરાતી પ્રશસ્ત અભિમાન લે અને જૈન ધર્મ અને જૈન સંસ્કૃતિનો અનુરાગી અહોભાગ્ય સમજે એમા આશ્ચર્ય નથી સ્વાગત સમિતિના પ્રમુખ શ્રી કસ્તુરભાઇ લાલભાઇ તથા જયંતી સમારંભના પ્રમુખ મુંબાઇ રાષ્ટ્રીય સરકારના અર્થસચિવ શ્રીમાન્ લઠ્ઠે હતા ઉભય મહાશયો પ્રસંગોપાત, ઉચિત રીતે ઐતિહાસિક, સામાજિક, ધાર્મિક અને સાહિત્યિક દષ્ટિએ અંજલિ સમર્પી કૃતાર્થ થયા હતા

હાલમા કેટલોક વખત થયા પં. શ્રી પ્રીતિવિજયજી ગણિવર કે જેઓ બાલબ્રહ્મચારી, સ્વ૦ શ્રી

વિજયકમલસૂરિના શિષ્ય શ્રી વિજયમોહનસૂરિના શિષ્ય છે. તેઓ હાલમાં મુંબઇમાં બિરાજમાન છે. તેઓશ્રી ગોડીજીના ઉપાશ્રયમાં ભગવતીસૂત્રનું વાંચન કરે છે. તેઓના પ્રયત્નવડે અનેક ધાર્મિક કાર્યો થઇ રહ્યા છે. તેમના હસ્તક સ્વ૦ કર્પૂરવિજયજી સ્મારક ફંડ સમિતિ સ્થપાણી છે અને તે સમિતિદ્વારા મુ. શ્રી કર્પૂરવિજયજીના લેખોનું પ્રકાશન થઇ રહ્યું છે.

પૂ. આ. શ્રી વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી મહારાજની પ્રેરણાથી પાલીતાણામાં તૈયાર થયેલા જૈન સાહિત્યમંદિરનું ઉદ્‌ઘાટન ગત વર્ષના વૈશાક શુદિ ૭મે પાલીતાણાના નામદાર ઠાકોર સાહેબની હાજરીમાં દબાદબાપૂર્વક થયું હતું. અહીં હજારો પ્રતો અને ગ્રંથો વિગેરે સાહિત્યનું સંગ્રહાલય થશે, તેને ભવિષ્યમાં એક સારી કમીટી સ્થાપી સુવ્યવસ્થિત કરવા માટે નમ્ર વિનંતિ કરીએ છીએ.

શેઠ શ્રી કાંતિલાલ ઇશ્વરદાસને બ્રિટીશ સરકાર તરફથી રાવસાહેબનો તથા મુંબઇ સરકાર તરફથી જે. પી. નો તથા શેઠ શ્રી માણેકલાલભાઇ ચુનીલાલને જે.પી. નો ખીતાબ અર્પણ થવા માટે અભિનંદન આપીએ છીએ, અને ઉભય વ્યક્તિઓ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાદિ કાર્યોમાં લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરી અધિકાધિક પ્રગતિ કરે તેમ ઇચ્છીએ છીએ.

બડૌતમાં પૂ. આ. શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા લગભગ અઢી હજાર અગ્રવાલોને શ્વે. મૂ. પૂ. જૈન બનાવનાર દર્શનવિજયજી આદિ ત્રિપુટી મુનિરાજો પધાર્યા હતા. ત્યાં આત્મવલ્લભનગરમાં મોટો મેળો ભરાયો હતો. સાત દિવસો સુધી વ્યાખ્યાનો, પૂજાઓ, નવકારસી વિગેરે સમારંભો સાથે પ્રતિષ્ઠા થઇ હતી. પંજાબમાં પણ આ. શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિની પ્રેરણાથી જૈનશાસનની પ્રભાવના વિવિધ રીતે થઇ હતી. મુજફ્ફરનગર જિલ્લામાં પૂર્વોક્ત મુ. શ્રી દર્શનવિજયજી મહારાજ વિ. ત્રિપુટીએ જૈન શાસનનો ધ્વજ ફરકાવવા સાથે તેમના ઉપદેશથી હજારોની સંખ્યામાં અન્ય દર્શનીઓ જૈનદર્શનાનુયાયી થયા છે.

જૈન કોન્ફરન્સનું ૧૫મું અધિવેશન ગત વર્ષમાં ભાવનગરખાતે ભરવાનું નિર્ણીત થયું હતું. સ્વાગતાધ્યક્ષ તથા જનરલ સેક્રેટરીઓ અને અન્ય સમિતિઓની પણ તે માટે નીમણુક થઇ હતી. બાલદીક્ષાનો વિવાદાત્મક પ્રશ્ન કે જે સમાજને બે પક્ષમાં વહેંચી નાંખવાના કારણભૂત થયેલો છે તેનું નિરાકરણ તો સાધુ સમ્મેલન તરફથી થએલું છે, પરંતુ દેવદ્રવ્ય અને વિધવાવિવાહના પ્રશ્નો સમાજ પાસે આવવાનો ભય ઊભો થવાથી કોન્ફરન્સને અંગે બે પક્ષમાં સંપ-સમાધાન નહિં હોવાથી ભાવનગર ખાતે મુલતવી રહેલ છે.

પુરાતન સરાક (શ્રાવક) જાતિના ઉદ્ધારનું મહાકાર્ય માનભૂમ જિલ્લા(બંગાલ-બિહાર-ઓરિસા) માં ઉ૦ શ્રી મંગલવિજયજી મહારાજની પ્રેરણાથી ચાલુ છે. જૈન ધર્મ પ્રચારક સભા કલકત્તા તરફથી છેલ્લાં એક બે વર્ષ થયાં સરાકજાતિ કે જે ત્રણ લાખ જેટલી સંખ્યામાં છે તેમને જૈન બનાવી શિક્ષણશાળાઓ ખોલવાનું, ધર્મસાહિત્ય પ્રચારવાનું, અને સામાન્ય રીતે બીજી મદદો પહોંચાડવાનું કાર્ય ચાલુ છે. જૈન સમાજને શુદ્ધિના આ મહાન કાર્યને વિશેષ સહાનુભૂતિપૂર્વક આર્થિક સહાય કરવા અમો સૂચવીએ છીએ.

પ્રધાન મંડળે મુંબઇ તથા મુંબઇ ઇલાકામાં દારુનિષેધનું અસાધારણ પગલું કાયદેસર સરકારી હુકમ મારફત શરૂ કર્યું છે. પાટણ હૈમસારસ્વત સત્ર પ્રસંગે શ્રી મુનશીજીએ કહ્યું હતું કે " જે આચાર્યશ્રી મારફત પ્રજાજીવન સમૃદ્ધ થયું હતું તે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના સમયમાં રાજસત્તાનો યુગ મધ્યાહ્ને હતો, શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યની આજ્ઞાથી કુમારપાળે જૈન દર્શનને અભિપ્રેત મદ્યનિષેધનો કાયદો કર્યો હતો. તેને જ મળતું વર્તમાન રાષ્ટ્રીય સરકારનું આ માત્ર એક અનુકરણ છે." આ મદ્યનિષેધ જૈન સંસ્કૃતિનું એક અંગ છે, જૈનોએ સાત વ્યસનોમાં મદ્યને નરકનું દ્વાર ગણેલું છે; જેથી સમસ્ત જૈનોએ ખાસ કરીને આ પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપવું જોઇએ. આ મદ્યનિષેધનું પગલું વર્તમાન વિલાસી જમાનામાં દારુની બદીવાળા મનુષ્યોને માટે ભવિષ્યકાળના આશીર્વાદરૂપ છે. એકંદરે આ પરિસ્થિતિ આઠે પ્રાંતોમાં ચાલુ થાય અને દારુની બદી

ક્રમે ક્રમે રાજ્યસ્થાનોમાથી પણ નાબૂદ થાય તેવી જૈન સમાજ સફળતા ઇચ્છે છે.

શેઠ મુગાલાલ ગોએન્કા-એક જૈનેતરના-ઔદાર્ય ગુણવડે મોટી સખાવતથી મુંબઇમા ભારતીય વિદ્યાભુવન ગત વર્ષના કારતક શુદિ ૧૫ મે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જન્મ-જયંતીદિને સ્થપાયુ છે, મેળાવડો રા. રા. શ્રી મુનશી સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે થયો હતો આ સંસ્કૃતિ વિષયક સંસ્થામા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના સૂક્ષ્મ અને આતરભાવને પ્રફુલ્લિત બનાવે તેવી યોજના માટે ભાષણો થયા હતા અન્ય વૈદિક વિગેરે સંસ્કૃતિ સાથે જૈન ધર્મ અને જૈનસંસ્કૃતિ વિષે વ્યાખ્યાનોનો પ્રબંધ માસિક પત્રિકા દ્વારા અથવા પુસ્તકરૂપે પ્રકટ કરવામા આવે તો તેનો લાભ મુંબઇ શહેરની બહાર વસતી પ્રજા પણ મેળવી શકે, તે માટે સંચાલકોને પ્રબંધ કરવા સૂચના કરીએ છીએ શારીરિક અને માનસિક વિકાસ સાધી શકવાના અને કુરૂઢીઓને નિર્મૂળ કરવાના આશય સાથે મુંબઇમા જૈન મહિલા સંઘની સ્થાપના થઇ છે. કૃત્રિમ જલસાઓને લઇને આપણો સ્ત્રી સમાજ નિષ્પ્રાણ જેવો છે તેવે સમયે આ મહિલા સંઘ, અંધકારમય જીવન વીતાવનારી બહેનોને શારીરિક કસરત અને અક્ષરજ્ઞાનદ્વારા સ્વાવલંબી બનાવી ધાર્મિક સંસ્કારો સાથે શક્તિસંપન્ન બનાવે તેમ ઇચ્છીએ છીએ શ્રીયુત ગોપાળદાસ જીવાભાઇ પટેલે શ્રી ભગવતી સૂત્રના સારનુ પુસ્તક બહાર પાડી તેના લેખના ઉતારારૂપે પ્રસ્થાન માસિકમા ' મહાવીર અને માંસાહાર 'ની હકીકત રજૂ કરી જૈન સમાજમા ઉહાપોહ મચાવી મૂકયો હતો, ગુરુગમવિહીન એકલી બુદ્ધિ આસપાસના શબ્દરચનાનો સંદર્ભ વિચાર્યા વિના માત્ર શબ્દાર્થ શોધન કરવા બેસે છે ત્યારે વનસ્પતિના નામો પણ માંસાહારનો ભ્રમ ઉપજાવે છે. ભગવાન મહાવીર પરમ અહિંસાના જ પ્રરૂપક હતા તો તેઓ શુ માંસાહારની હકીકત રજૂ કરે ? શાસ્ત્રમા અજ અને સિંધવ વિગેરે શબ્દોના અર્થોના વ્યાકરણ દૃષ્ટિએ " ધાન્ય અને બકરો તેમજ મીઠુ અને ઘોડો " દ્વારા મોજુદ છે-એ શ્રીયુત ગોપાલદાસે બારીકાઇથી તપાસી લેવાની જરૂર હતી. આ બાબતમા તેમને શાસ્ત્રીય પ્રમાણપૂર્વક ખુલાસારૂપે શ્રી સાગરાનંદસૂરિ, શ્રી લાવણ્યસૂરિ, શ્રી વિદ્યાવિજયજી તથા શ્રી ધુરંધરવિજયજીએ ટ્રેકટો બહાર પાડેલા છે વળી લગભગ ત્રણ વર્ષ અગાઉ જૈન પ્રકાશમા રેવતી દાન સમાલોચનાવાળા પ્રકરણના શ્રી રત્નચંદ્રજી સ્થાનકવાસી આક્ષર મુનિએ પણ સંસ્કૃતમા માંસાદિ શબ્દોના અર્થો વનસ્પતિ રૂપે બતાવેલ છે શ્રી ગોપાળદાસ જો તેઓ પ્રમાણિક વિચારવાળા અને ન્યાયબુદ્ધિમા માનતા હોય તો સત્વર પોતાની ભૂલ સુધારી જાહેર રીતે સમાજ સમક્ષ મૂકે એ અમારી તેમને સમયોચિત સલાહ છે.

શ્રી માંગરોળ જૈન કન્યાશાળા ખાસ કરીને મુંબઇમા એક સારૂ ભવિષ્ય અર્પતી સુંદર સંસ્થા છે તેના સંચાલકો શેઠ કાંતિલાલ ઇશ્વરદાસ, શેઠ માણેકલાલ ચુનીલાલ તથા શ્રીયુત રતીલાલ વાડીલાલ તથા શેઠ કાંતિલાલ બકોરદાસ વિગેરે મુખ્ય છે લગભગ સવાલાખ રૂપીઆની સખાવત ગર્લ્સ હાઇસ્કૂલ કરવા માટે તથા અન્ય ઉત્તેજન માટે રાવસાહેબ શ્રીયુત શેઠ કાંતિલાલ ઇશ્વરદાસ તરફથી થયેલી છે તેનો સુવર્ણ મહોત્સવ થવાનો નજીકમા સંભવે છે. સ્ત્રીશિક્ષણ, ગર્લ્સહાઇસ્કૂલ, ઉદ્યોગશાળા અને લાઇબ્રેરીનો વિકાસ તે માટે ચાલુ છે પ્રસ્તુત સંસ્થા સવિશેષ પ્રગતિ કરો તેમ ઇચ્છીએ છીએ.

કોન્ફરન્સ તરફથી કેળવણી પ્રચાર કેંદ્રસ્થ સમિતિ તરફથી સન ૧૯૩૮ના કાર્યનો અહેવાલ બહાર પડેલો છે તે ઉપરથી જણાય છે કે કેળવણી તથા ઉદ્યોગ પ્રચારનુ કાર્ય ઠીક ઠીક રચનાત્મક (Constructive) પ્રગતિ સાધી રહ્યુ છે

સ્થાનકવાસી કોન્ફરન્સનુ ૧૦મુ અધિવેશન મુંબઇખાતે આગામી ડીસેંબરના છેલ્લા અઠવાડીઆમા ભરાવાનુ નક્કી થયેલુ છે, આ ઉપરથી આપણી કોન્ફરન્સના આગેવાનોને મંગલ માટે જલ્દી સાવચેત થવા પુનઃ પુનઃ સૂચવીએ છીએ

સર્જકતા(Creative)વાળા, કેટલાક અંતઃસ્ફુરિત (Intutive) રચનાકૌશલ્યવાળા, અને કેટલાક તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ દોરાવડે વાચ્ય અને લક્ષ્ય ઉભયનું સંધાન કરવાવાળા સંક્ષિપ્તમાં છે એમ અમોને લાગ્યા છે તદુપરાંત સ્વામી રામતીર્થ, કિશોરલાલ મશરૂવાળા, આનંદશંકર બા ધ્રુવ વિગેરે સાક્ષરોના પ્રસંગોચિત અવતરણો, વર્તમાન સમાચારના ૧૧ લેખો તથા સમાલોચનાના ૮ લેખો આ સભાના સેક્રેટરી તરફથી પ્રેરિત છે અને નૂતનવર્ષનું મંગલમય વિધાન જે પ્રથમ અંકમાં આપવામાં આવેલ છે તે માસિક કમિટી તરફથી આપવામાં આવેલ છે ને તેના લેખક માસિક કમિટીના સભ્ય બંધુશ્રી ફતેહચંદ છે.

દિલગીરી—

ગત વર્ષમાં આ. શ્રી વિજયનેમિસૂરિના શિષ્ય બાલબ્રહ્મચારી પં શ્રી ગીર્વાણવિજયજી ભાવનગરમાં જ કાલધર્મ પામ્યા હતા. તેમનો અંતિમ નિર્વાણ ઉત્સવ **ભાવનગર** સંઘે ભક્તિપૂર્વક કર્યો હતો. તદુપરાંત લાઇફ મેમ્બરો ફોટોગ્રાફર **પરભુદાસ રામચંદ** કે જેઓ આ સભા તરફ સહાનુભૂતિ ધરાવનાર જૂના સભાસદ હતા, રા. વોરા **નાનચંદ ખોડીદાસ**, રા. અમીચંદ **દીપચંદ** ધ્રુવ, રા. **નેમચંદ** કુંવરજી, રા. ગુલાબચંદ **વીઠલદાસ** તથા શા **ગિરધરલાલ** હરજીવનદાસ અને અકાળ મૃત્યુને વશ થનાર રા. **પરશોતમદાસ** જગજીવનદાસ, તેમજ આ સભાના જૂના ક્લાર્ક ભાઇ રતિલાલ મેઘજીના થએલા ખેદજનક અવસાનની નોંધ લઇ તેમના આત્માને શાંતિ ઇચ્છીએ છીએ

જૈન સાહિત્યોદ્ધાર અને ભાવના—

પ્રસ્તુત નવીન વર્ષમાં ધાર્મિક જીવનમાં પ્રગતિ થાય તેવી સુંદર શૈલીથી લેખો આપવા ઇચ્છા રાખેલી છે. પ્રસ્તુત પત્રનું બાહ્ય શરીર ગતવર્ષથી વિવિધરંગી અને આકર્ષક બનાવાયું છે. પ્રત્યેક માસિકનું મુખપત્ર તીર્થાદિ ચિત્રો *(Illustrations)* વાળું ભિન્ન ભિન્ન રીતે બોધક બનેલું છે મુદ્રા અને શોભનચિત્રો (Designs & decorations) ઉપર ખાસ લક્ષ્ય આપવામાં આવેલું છે. ગત વર્ષમાં આંતર શરીરનું સૌંદર્ય પણ સુંદર લેખોથી અલંકૃત થયેલું છે, તે માટે પૂજ્ય મુનિશ્રીઓ તથા સાક્ષર ગૃહસ્થ લેખકોનો પ્રસ્તુત પત્ર પ્રતિ સહાનુભૂતિ ધરાવનાર તરીકે આભાર માનીએ છીએ, તેમજ નૂતન વર્ષમાં અમારી ભાવનાને સવિશેષ બળ મળે તેવી વિચારપ્રણાલિકાને લબાવી જૈન સમાજને સવિશેષ ઉપયોગી લેખો લખવા સાદર નિમંત્રીએ છીએ

દેવગુરુની કૃપાથી સભા પ્રતિવર્ષ સાહિત્યસમૃદ્ધિ, પેટ્રનો, સીરીઝ અને મેમ્બરોથી બલવત્તર બનતી જાય છે અને તે માટેની હકીકત દર મહિને ' આત્માનંદ પ્રકાશ ' માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તે હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને લગભગ સભાની સ્થાપનાને ૪૩ વર્ષો થઇ ગયા છતાં–રૌપ્ય મહોત્સવ ઉજવવાનો સભાએ ઠરાવ કરેલો હોવા છતાં–પાંચ કારણોની એકત્રતાની પ્રતિકૂળતાને અંગે રૌપ્ય મહોત્સવ ઉજવી શકાયો નથી તો હવે પ્રભુકૃપાથી સુવર્ણ મહોત્સવ ઉજવવાનો સમય નજીક આવ્યો છે તે પરત્વે સભાના કાર્યવાહકોને આ હકીકતનું પુનઃસ્મરણ તાજું કરી વહેલી તકે લક્ષ્યમાં લેવા સૂચનીએ છીએ

સાહિત્યદ્વારા આપણે દૂર દૂરના ભૂતકાળના જમાનાનું જીવન આપણી કલ્પના સમક્ષ ખડું કરી શકીએ છીએ અને તેને વર્તમાનકાળમાં સરખાવીને માનવ જાતની પ્રગતિનું માપ કાઢી શકીએ છીએ સાહિત્ય એટલે એના વિશાલ અર્થમાં મહાપુરુષોના ચિત્ત ઉપર બાહ્ય અને આંતરસૃષ્ટિએ જે કલ્પના (Cognism) સંસ્કારો પાડ્યા હોય અને એ સંસ્કારો ઉપર એ મહાપુરુષોએ સ્વાનુભવ પ્રાપ્ત કરેલો હોય તેની નોંધ હોય છે. જૈનદર્શનનું સાહિત્ય એ સર્વજ્ઞોએ પોતાના જ્ઞાનમાં પ્રતિબિંબિત કરેલી અલૌકિક વસ્તુ છે જે પ્રત્યેક આત્માને આત્મલક્ષી દર્શન કરાવવાનું મંગલમય કાર્ય કરે છે. આ ધ્યેયને આગળ કરીને આ સભાનું મુખ્ય કાર્ય સાહિત્યોદ્ધારનું પ્રથમથી જ

રહેલું છે. ગત વર્ષમાં બારમા સૈકાનું પ્રાચીન મહાવીર ચરિત્ર, આત્મકાંતિ પ્રકાશ તથા કલિંગનું યુદ્ધ, વસુદેવ હિંડી કે જે કથાનુયોગનો પ્રાચીનતમ ઇતિહાસ ગ્રંથ છે તેના બે વિભાગો પ્રકાશિત થઇ ગયા છે, બૃહત્કલ્પસૂત્ર (છેદસૂત્ર)ના પાંચ વિભાગોનું પ્રકાશન થયું છે અને છઠ્ઠાના પ્રકાશનની તૈયારી થઇ ગઇ છે. પંચમ અને ષષ્ઠ કર્મગ્રંથ અને ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય યાને સંઘપતિ ચરિત્ર તેમજ ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરુષ ચરિત્ર પર્વ ૨ જું તૈયાર થવા આવ્યું છે. તેમજ ધનપાળ પંડિતવિરચિત તિલકમંજરી વિ. ગ્રંથોની યોજના ઉપરાંત સ્ત્રી ઉપયોગી સીરીઝ ચાલુ છે. આ તમામ સાહિત્યોદ્ધાર ગત વર્ષમાં થવા માટે અમારો પ્રશસ્ત આનંદ વ્યકત કરીએ છીએ અને બૃહત્કલ્પ અને વસુદેવહિંડી જેવા અનુપમ ગહન ગ્રંથના સંશોધન કાર્ય માટે વિદ્વાન મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયનો તથા મુનિરાજશ્રી પુણ્યવિજયજીનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

ચાલુ વર્ષમાં બે તીર્થંકર ભગવાનના ચરિત્ર, સતી-શિરોમણિ દમયંતી ચરિત્ર તથા સંઘપતિ ચરિત્ર તેમજ સ્ત્રીઉપયોગી સતી ચરિત્રના ગ્રંથો પ્રગટ કરવાની યોજના આ સભા તરફથી ચાલુ છે.

અંતિમ પ્રાર્થના—

સિદ્ધાત્માઓનાં આત્મ દ્રવ્યો અને જ્ઞાન ગુણ અખંડ (ધ્રુવ) હોવા છતાં ત્રિકાળના જગતના ભાવે પ્રતિબિંબિત થતાં (પર્યાયરૂપે) ઉત્પાત-વ્યય થઇ રહ્યો છે—એ કલા પરિણતીનું સામ્રાજ્ય ગણી શકાય. આ **જૈન** દર્શનનું નિત્યાનિત્ય અનેકાંત સ્વરૂપનું રહસ્ય છે. તત્ત્વચિંતક કાકા કાલેલકર પણ કહે છે કે "જૈનદર્શન એક જીવન-વ્યાપી સાર્વભૌમ દર્શન છે, સ્યાદ્વાદની ભૂમિકા ઉપર અહિંસા અને તપના સાધનવડે આખી દુનિયાનું સ્વરૂપ ફેરવવાની શકિત જૈનદર્શનમાં છે." તે સાથે સાક્ષર શ્રી લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભીડે કહે છે કે "જૈનધર્મ સિવાય બીજો મોક્ષ ધર્મ નથી, પરંતુ બધી સામગ્રી હોવા છતાં પાછળ રખડતો તેના જેવો કોઇ સમાજ નથી. જૈનોમાં ચારિત્ર, શીલ, કૌશલ્ય અને બુદ્ધિ, સંપત્તિ અને આત્મબળ છે. જૈન સિદ્ધાંત જેવું તત્ત્વજ્ઞાન કોઇ ઠેકાણે નથી, પરંતુ સંગઠનના અભાવે એ બધું સામર્થ્ય એળે જાય છે." આ રીતે જિન દર્શન સ્યાદ્વાદમય તમામ તત્ત્વોને સંગ્રહી રહ્યું છે પુરુષાર્થ સિધ્ધ્યુપાયમાં શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્યે જૈન નીતિને 'છાશ વલોવતી ગોપાંગનાની દોરી' સરખી કહેલી છે. આ ગૌણ મુખ્ય સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિએ વિશ્વના સકલ તત્ત્વોનો સમન્વય (Compromise) કરી મહાત્માઓએ સ્વપુરુષાર્થથી આત્મિક આનંદ પ્રગટ કરેલો છે. સ્વામી રામતીર્થના શબ્દોમાં "મૃત્યુ મારા ઉપર વણાટકામ આડુંઅવળું મચાવી રહ્યું છે, છતાં હું તો અમર છું. આ શ્વાસોચ્છ્વાસ સૃષ્ટિમાં આ અખંડ જાગૃત મહાસાગરના તરંગોની સંખ્યામાં હું જન્મ્યો છું, છતાં વાસ્તવમાં હું અજન્મા છું "—આવા પ્રકારના અનેકાંતિક ભાનથી વિશ્વ અને પ્રાણી - પદાર્થો ઉપર જે મહાત્માઓની દૃષ્ટિ ફેરવાઈ ગઇ છે, જેને માટે શ્રીમદ્ આનંદઘનજી જેવા અધ્યાત્મયોગીએ "મુકિત સંસાર બેહુ સમ ગણે" ના ઉદ્ગારો રચ્યા છે. આ પરિસ્થિતિમાત્ર તર્કવાદ કે બુદ્ધિજન્ય (Rational) નથી પરંતુ અંતઃસ્ફુરિત છે, જેથી આત્માને કોઇપણ સ્થલે વિષમતા ભાસતી નથી. શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યના શબ્દોમાં આ આત્માનો **ઉન્મની** ભાવ છે, પ્રત્યેક આત્માને આવું તર્કવાદની પાર રહેતું ઉચ્ચ ભાન પ્રકટવા માટે જૈન દર્શનાનુસાર આત્માના પ્રકાશનો સ્તુત્ય પ્રયાસ છે. એ પ્રકાર માટે નૂતનવર્ષમાં વધારે દૃઢતા, સંસ્કારો પ્રાપ્ત કરવા માટે અને સમ્યગ્ **જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રમાં** સ્વ વિશેષ પ્રગતિ કરવા માટે 'શાસનના શ્રી અધિષ્ઠાયક

શ્રી શ્રુતજ્ઞાન

લેખક. શાસનપ્રભાવક શ્રીમદ્ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી પ્રશિષ્ય
પં. શ્રી ધર્મવિજયજી ગણિ

[ગત વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૯૬ થી શરૂ]

હવે જે સમ્યક્ત્વવડે પરિગૃહીત શ્રુત **સમ્યક્શ્રુત** ગણાય છે તે સમ્યક્ત્વનું શું નિમિત્ત છે? અર્થાત્ એવો કયો હેતુ છે કે જે હેતુવડે આત્માને સમ્યક્ત્વવાળો ગણી શકાય? તે સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે. મતિજ્ઞાનના અવગ્રહ, ઈહા, અપાય વિગેરે જે ભેદો છે તે ભેદો પૈકી **'અપાય'** નામનો જે ભેદ છે તે જ સમ્યક્ત્વનો હેતુ છે. સમ્યક્ત્વની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા એટલી જ છે કે—' जं जिणेहिं पन्नत्तं तमेव निस्संकं सच्चं ' ' રાગ-દ્વેષ-મોહ રહિત જિનેશ્વર મહારાજાઓએ જે વસ્તુ-ધર્મનું જે પ્રમાણે નિરૂપણ કર્યું છે તે વસ્તુ-ધર્મ તે પ્રમાણે જ છે ' એવા પ્રકારનો જે નિશ્ચય તે જ સમ્યક્ત્વ છે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મના તથાવિધ ઉદયને અંગે ધર્માસ્તિકાય, પરમાણુ વિગેરે સૂક્ષ્મ તત્ત્વોમાં સ્વબુધ્ધિનો પ્રવેશ ન થાય અને વસ્તુતત્ત્વ સમજવાની ઈચ્છા છતાં સમજમાં ન આવી શકે તેવા પ્રસંગે પૂર્વોક્ત નિશ્ચય જો હોય તો તે સમ્યક્ત્વ ગણી શકાય છે મતિજ્ઞાનના ' અપાય ' નામના ભેદનો અર્થ સામાન્ય રીતે ' નિશ્ચય ' એવો થાય છે. જ્યાં સુધી આત્મા મિથ્યાત્વમોહનીયના ઉદયવાળો હતો ત્યાં સુધી તેનો મતિજ્ઞાન સંબંધી અપાયાંશ યદ્યપિ અમુક પ્રકારના નિર્ણયવાળો તો હતો જ પરંતુ તે તેનો નિર્ણય યથાવસ્થિત ન હતો, પરંતુ જ્યારે મિથ્યાત્વમોહનીયનો ઉપશમ-ક્ષયોપશમ થયો ત્યારે તે જ આત્માનો મતિજ્ઞાન સંબંધી અપાયાંશ યથાવસ્થિત વસ્તુતત્ત્વના નિર્ણયવાળો થયો, અને તેનું જ નામ આપણે સમ્યક્ત્વ અથવા સમ્યગ્દર્શન આપ્યું. આવું અપાયનિમિત્તક સમ્યગ્દર્શન યાવત્ મનઃપર્યવજ્ઞાની સુધી સમજવું, કારણ કે કેવલીભગવંતોને મતિજ્ઞાનના અભાવે અપાયાંશ હોય નહિં, અને અપાયાંશ ન હોવાથી તેઓ સમ્યગ્દર્શની ન કહેવાય, પરંતુ કેવલજ્ઞાનના બલથી લોકાલોકના સર્વ ભાવોને યથાવસ્થિત પ્રત્યક્ષપણે તેઓ જોનારા હોવાથી સમ્યગ્દષ્ટિ ગણાય. આ જ વસ્તુ શ્રી બૃહત્કલ્પમાં આ પ્રમાણે જણાવેલ છે—

आभिणिबोहमपायं, वयंति तप्पच्चयाउ सम्मत्तं ॥
जा मणपज्जवनाणी, सम्मद्दिट्ठी उ केवलिणो ॥१॥

[ભાવાર્થ ૨૫૯ છે]

શ્રી તત્ત્વાર્થ ભાષ્યકારે આ બાબતમાં ઘણી જ સ્પષ્ટતા કરેલ છે. અહિં ઉપર જણાવ્યા મુજબ

દેવને સહાય કરવા પ્રાર્થના કરી, ગત વર્ષમાં કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનું સૂક્ષ્મ યોગ દ્વારા સત્ર પ્રસંગે આવાહન કરવામાં આવ્યું હતું તેમણે યોગશાસ્ત્રમાં સ્વાનુભવરૂપે અંતિમ પ્રકાશમાં આલેખેલો આત્મિક આનંદને વ્યક્ત કરતો મંગલમય શ્લોક સાદર કરી મહાપુરુષને સાહિત્યાંજલિ અર્પી વિરમીએ છીએ

मोक्षोऽस्तु वा माऽस्तु,
परमानंदस्तु वेद्यते स खलु ।
यस्मिन्निखिलसुखानि,
प्रतिभासन्ते न किंचिदिव ॥

" સંપૂર્ણ મુક્તિ ગમે ત્યારે થાઓ, પરંતુ તેની વાનગી રૂપી આત્મિક આનંદ જે અહિં અનુભવાય છે તેને અંગે પૌદ્ગલિક તમામ સુખો કશી વીસાતમાં નથી."

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

સમ્યગ્દર્શની અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ એવા બે ભેદ તેઓએ પાડેલા છે. જેઓને દર્શનમોહનીયનો ઉપશમ અથવા ક્ષયોપશમ થવાપૂર્વક મતિજ્ઞાન સંબંધી સમ્યગ્ અપાયાંશ વર્તતો હોય તેઓને સમ્યગ્દર્શની કહેવા. અને જેઓને દર્શનમોહનીયનો ક્ષય થવાપૂર્વક મતિજ્ઞાન સંબંધી સમ્યગ્ અપાયાંશ વર્તતો હોય તે (શ્રેણિકાદિ) તેમજ જેઓને દર્શનમોહનીયનો ક્ષય થવા સાથે છાદ્મસ્થિક મતિજ્ઞાનાદિનો નાશ થયો હોય અને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઇ હોય તેવા કેવલી મહારાજાદિ પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહેવાય છે. ફક્ત અહિં એટલું ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે કે શ્રેણિકાદિકનું સમ્યગ્દૃષ્ટિપણું છે તે અપાય સહચારી હોવાથી **સાદિસાન્ત** છે અથાત્ જ્યારે દર્શનમોહનીયનો ક્ષય થયો ત્યારે સમ્યગ્દૃષ્ટિપણાની આદિ થઇ અને જ્યારે ઘાતિકર્મના ક્ષય સાથે જ મતિજ્ઞાન સંબંધી અપાયાંશનો નાશ થશે ત્યારે અપાયસહચારી સમ્યગ્દૃષ્ટિપણાનો અંત થશે, તેમજ કેવલીભગવંતનું જે સમ્યગ્દૃષ્ટિપણું છે તે **આદિઅનંત** છે. જે અવસરે કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય તે અવસરે સમ્યગ્દૃષ્ટિપણાની આદિ સમજવી, કેવલજ્ઞાન અનંત હોવાથી સમ્યગ્દૃષ્ટિપણું પણ અનંતા કાળ સુધી રહેવાનું. એ અપેક્ષાએ સાદિઅનંત* સ્થિતિ કહી શકાય.

એકંદર દૃષ્ટિએ ઉપરનું કથન વિચારાય તો એ સ્પષ્ટ જણાય છે કે તત્ત્વાર્થકાર, બૃહત્કલ્પસૂત્રકારાદિ મહર્ષિઓ સમ્યક્ત્વને જ્ઞાનસ્વરૂપ જ માને છે. દર્શનમોહનીયનો ઉપશમ-ક્ષયોપશમ અથવા ક્ષય એ તો સમ્યક્ત્વનું પરંપરાકારણ છે. કર્મપ્રકૃતિ-કર્મગ્રન્થકારાદિ મહર્ષિઓએ એ પરંપરા-(કારણના કારણ)ને મુખ્યતા આપી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં સીધે સીધા દર્શનમોહના ઉપશમ-ક્ષયોપશમ અથવા ક્ષયને જ પ્રધાનપદ આપ્યું છે, અને વિચારાય તો તે બાબત લેશ પણ અનુચિત નથી; કારણ કે ભલે અપાય સદ્દ્રવ્યો અથવા કેવલીપણું એ જ સમ્યગ્દર્શન અથવા સમ્યગ્દૃષ્ટિપણું યથાસંખ્ય ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે કહેવાતું હોય, પરંતુ તે અપાય સદ્દ્રવ્યતા તેમજ કેવલિપણું દર્શનમોહના ઉપશમ-ક્ષયોપશમ અથવા ક્ષય સિવાય યથાસંભવ કાલાન્તરે પણ થવું અસંભાવત છે. જ્ઞાન અને દર્શન બન્ને ગુણના અભેદની અપેક્ષાએ તત્ત્વાર્થકારનું કથન બરાબર છે, જ્યારે ભેદની અપેક્ષાએ કર્મગ્રન્થકારાદિનું કથન યથાર્થ છે.

હવે એ સમ્યક્ત્વના કેટલા પ્રકાર છે તેમજ તે તે પ્રકારો આત્મામાં ક્યારે ક્યારે ઘટે તે વસ્તુ જણાવાય છે–

સમ્યક્ત્વ પાંચ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણેઃ- ઔપશમિક ૧, સાસ્વાદન ૨, ક્ષાયોપશમિક ૩, વેદક ૪ અને ક્ષાયિક ૫. અહિં જે ઔપશમિકાદિનો ક્રમ જણાવ્યો છે તે પ્રાપ્તક્રમની અપેક્ષાએ સમજવો, અર્થાત્ ઔપશમિક સવથી પ્રથમ (સામાન્યતઃ) પ્રાપ્ત થતું હોવાથી સર્વથી પ્રથમ ત, (સિધ્ધાન્તકારના મતે) ઉપશમવાળો અવશ્ય સાસ્વાદને જતો હોવાથી બીજું સાસ્વાદન, ત્યારપછી પામનારો ક્ષયોપશમ પામતો હોઇ ત્રીજું ક્ષયોપશમ, ક્ષયોપશમમાંથી ક્ષાયિક પામનારો વેદક પામ્યા પછી જ ક્ષાયિક પામતો હોવાથી ચોથું વેદક અને સર્વોત્તમ તેમ જ સર્વથી છેલ્લું પ્રાપ્ત થતું હોવાથી પાંચમું ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ કહેવામાં આવ્યું છે.

હવે અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ સર્વથી પ્રથમ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે તે પ્રણાલિકા જણાવાય છેઃ—

*सम्यग्दृष्टिर्द्विविधा, सादिः सपर्यवसाना सादिरपर्यवसाना च । सादिसपर्यवसानमेव सम्यग्दर्शनम् । [तत्त्वार्थभाष्यम्] अस्य प्रतीकस्य टीका–तत्र याऽपायसद्द्रव्यवर्तिनी श्रेणिकादीनां सद्द्रव्यापगमे च भवति अपायसहचारिणी सा सादिसपर्यवसाना, यस्मिन्काले श्रेणिकादिभिर्दर्शनमोहसप्तकं क्षपयित्वा रुचिरासा स आदिस्तस्याः, यदा त्वपायः- आभिनिबोधिकमपगतं भविष्यति केवलज्ञाने उत्पन्ने सोऽन्तोऽस्याः सम्यग्दृष्टेः ॥

સમ્યક્ત્વ કર્મના ક્ષયથી, ઉપશમથી તેમજ ક્ષયોપશમથી થાય છે. ક્ષયક્ષયોપશમ તથા ઉપશમ એ બંધ કર્મના જ હોઇ શકે છે, પરંતુ નહિં બંધાયેલા કર્મના હોઇ શકતા નથી, એ કારણથી કર્મના સ્થિતિબંધનું જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ જાણવું એ સ્વાભાવિક રીતે જરૂરી ગણાતું હોઇ સંક્ષેપમાં તે અહિં જણાવવામાં આવે છે જે આ પ્રમાણે

જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય તથા અન્તરાય-એ ચાર કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ કોડાકોડી સાગરોપમપ્રમાણ છે,મોહનીયની સીત્તેર કોડાકોડી સાગરપ્રમાણ, નામ-ગોત્ર કર્મની વીશ કોડાકોડી સાગરોપમપ્રમાણ અને આયુષ્યની તેત્રીશ સાગરોપમપ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. તેમજ વેદનીયની જઘન્યની સ્થિતિ ૧૨ મુહૂર્ત્ત, નામ અને ગોત્ર કર્મની આઠ મુહૂર્ત્ત તથા બાકીના બધા ય કર્મની અન્તર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ છે. અહિં પ્રાસંગિક સર્વકર્મની સત્તા કયા જીવોને કયા સુધી હોય છે? તે પણ જણાવવું ઉચિત લાગવાથી સંક્ષિપ્તપણે કહેવામા આવે છે મિથ્યાદષ્ટિ સાસ્વાદન-મિશ્ર—અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ-દેશવિરત-પ્રમત્ત-અપ્રમત્ત—અપૂર્વકરણ—અનિવૃત્તિબાદર-સૂક્ષ્મસંપરાય-ઉપશાન્ત મોહ-આટલા ગુણસ્થાનકોમા આઠે મૂલપ્રકૃતિની સત્તા હોય છે, ક્ષીણ મોહ ગુણસ્થાનકમાં મોહનીય સિવાય સાત કર્મની સત્તા હોય છે, અને સયોગી તેમજ અયોગી કેવલી ગુણસ્થાનકમાં વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર એ ચાર કર્મની સત્તા હોય છે મિથ્યાદષ્ટિ ગુણસ્થાનકથી અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનક પર્યંત જ્ઞાનાવરણીયાદિ સાત અથવા (આયુષ્ય સહિત) આઠ કર્મનો બંધ થાય છે. આઠમા અને નવમા ગુણસ્થાનકે આયુષ્ય કર્મ સિવાય સાત કર્મનો બંધ થાય છે, દશમા સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકે આયુષ્ય તથા મોહનીય સિવાય છ કર્મનો બંધ થાય છે, અગીઆર, બાર અને તેર એ ત્રણ ગુણસ્થાનકોમાં ફક્ત એક (શાતા) વેદનીયનો જ બંધ થાય છે અને ચૌદમા અયોગી ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વાદિક કર્મબન્ધના હેતુઓનો આત્યાન્તક ક્ષય થયેલો હોવાથી આત્મા સર્વથા અબન્ધક છે. મિથ્યાદષ્ટિથી પ્રારંભી ઉપશાન્ત મોહ સુધી આઠે મૂલપ્રકૃતિઓ અક્ષીણ છે અર્થાત્ ક્ષીણ થઇ નથી, ક્ષીણમોહ નામના બારમા ગુણસ્થાનકે (દશમા ગુણસ્થાનકને અંતે મોહનીયનો ક્ષય થઇ ગયેલો હોવાથી) સાત પ્રકૃતિઓ અક્ષીણ છે. તેમજ સયોગી અયોગી કેવલી ગુણસ્થાનકે (ઘાતિકર્મનો ક્ષય થઇ ગયો હોવાથી) ચાર અઘાતિ કર્મ અક્ષીણ છે અહિં પ્રાસંગિક કયા કર્મના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં કયા કર્મનો નિશ્ચયથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થાય અને કયા કર્મના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની ભજના હોય? તે પણ સંક્ષિપ્તપણે જણાવાય છે. મોહનીય કર્મના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં આયુષ્ય સિવાય બાકીના સર્વ કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અવશ્ય બંધાય જ, પરંતુ મોહનીય સિવાય જ્ઞાનાવરણીયાદિ કોઇપણ કર્મના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ પ્રસંગે મોહનીય તેમજ અન્ય કર્મપ્રકૃતિનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ હોય અથવા ન પણ હોય અર્થાત્ ભજના જાણવી. જ્યાં સુધી આત્મસત્તામાં ઉપર જણાવેલ ઉત્કૃષ્ટ કર્મસ્થિતિ વર્ત્તતી હોય છે ત્યાં સુધી આત્મામાં સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ તો નથી થતી, પરંતુ એ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિમાં સાધનભૂત યથાપ્રવૃત્ત, અપૂર્વકરણ, અનિવૃત્તિકરણની હદે પણ આત્મા આવી શકતો નથી. આયુષ્ય સિવાય જ્ઞાનાવરણીયાદિ સાતે કર્મોની સ્થિતિસત્તા ઘટતા ઘટતા એક કોડાકોડી સાગરોપમમાં પણ પલ્યોપમના અસંખ્યેય ભાગ જેટલી ન્યૂન થાય ત્યારે જ ભવ્યાત્મા સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા માટે અધિકારી થાય છે

(ચાલુ)

તીર્થયાત્રા એ પ્રભાવનાનું ઉત્તમોત્તમ અંગ શી રીતે છે ?

સં. ગાંધી

પ્રભાવના ધર્મ—

અલૌકિક, તીર્થંકરભાષિત, સ્વર્ગ અને મોક્ષ-લક્ષ્મીરૂપી સામ્રાજ્યવધૂ(સ્ત્રી)ના સ્વયંવર મંડપ તુલ્ય, ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓવડે મુશ્કેલીથી આચરવા લાયક, તીર્થંકરપણાની પ્રાપ્તિના અનન્ય કારણભુત આ પ્રભાવનારૂપી ધર્મ પાપરૂપી અંધકારનો નાશ થવાથી ઉત્તમ શોભાને ધારણ કરે છે. જે પાપનો નાશ કરવામાં બીજાં પ્રાયશ્ચિતો અસમર્થ નીવડે છે તે કઠિન પાપનો નાશ આ પ્રભાવના ધર્મ કરે છે. ભાવનાથી પોતાનું કલ્યાણ સધાય છે જ્યારે પ્રભાવના સ્વપરહિતસાધક બને છે. આ કારણથી જ **ભાવના કરતાં પ્રભાવના** ઉત્તમ છે. જો કે આઠ પ્રકારના પ્રભાવકો (પ્રાવચનિક, ધર્મકથી, વાદી, નૈમિત્તિક, તપસ્વી, વિદ્યાવાન, સિધ્ધ અને કવિ) પ્રસિદ્ધ છે તો પણ અન્ય સિધ્ધાંતોમાં જણાવાયેલા અદ્ભુત શક્તિશાળી બીજા પ્રભાવકો પણ કહ્યા છે. પ્રખર બુધ્ધિમાન રાજાઓથી માન્ય (પ્રણામ) કરાયેલ સમર્થ પુરુષો તીર્થંકર શાસનની પ્રભાવના કરે છે. શ્રધ્ધાયુક્ત વિધિપુરઃસર તીર્થયાત્રા કરવી તેને જ ઉત્તમ મુનિવરોએ પ્રભાવનાનું વખાણવા યોગ્ય અંગ કહ્યું છે. (૧) અટ્ટાઇ મહોત્સવ, (૨) રથયાત્રા અને (૩) તીર્થયાત્રા એમ ત્રણ પ્રકારની પ્રભાવના કહી છે. જો કે આ ત્રણે પ્રકારની પ્રભાવના સંતપુરુષની લક્ષ્મીને વિસ્તારે છે તો પણ તીર્થયાત્રા અખૂટ સુખ અપનારી બને છે. દાન, શીલ, તપ, ભાવ ને પ્રભાવથી પ્રગટેલો પુણ્યસમૂહ પૃથ્વીતળમાં ચોતરફ વિસ્તરે છે.

સંઘ સહિત તીર્થયાત્રા વિધિ

હવે તીર્થયાત્રા કરવાની ઇચ્છાવાળા ભવ્યાત્માએ આગમમાં ફરમાવ્યા મુજબ કરવી જોઇતી ક્રિયા વિધિ અનુક્રમે કહેવાય છે. વિવેકી, ઉચ્ચ ગોત્રવાળા, રાજમાન્ય, ન્યાયસંપન્ન સંપત્તિવાળા, દાની, જનપ્રિય, ગુરુજનની પૂજા કરવામાં તત્પર, જન્મ, જીવિત ને દ્રવ્યના ઉત્કૃષ્ટ ફળની ચાહનાવાળા, શુધ્ધ શ્રધ્ધાવાળા ને પવિત્ર બુદ્ધિવાળા પુરુષે પર્વતિથિએ ગુરુમહારાજ સમક્ષ જઈને વિનંતિ કરવી કે–' હે ભગવન્ ! તીર્થયાત્રા કરવાવડે કરીને દુર્લભ મનુષ્ય જન્મ, ઉચ્ચ કુળ ને સાધન–સામગ્રીને હું સફળ કરવા ઇચ્છું છું.' ત્યારે ગુરુમહારાજ પ્રોત્સાહન આપતાં જણાવે કે–' તીર્થંકરોને પણ પૂજનિક શ્રી સંઘ તારો સ્વામી થાય તો તું ખરેખર ધન્ય છો, કારણ કે તે સંઘ સેનાપતિની માફક તને સંઘપતિની લક્ષ્મી અર્પશે. હે ભદ્ર ! જગતનું કલ્યાણ કરનાર તીર્થંકરપણાની માફક સંઘપતિપણું પણ પ્રાણીઓને આ સંસારમાં પ્રાપ્ત થવું મુશ્કેલ છે. જેણે ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય ઉપાર્જ્યું હોય, જેનું ભવિષ્યમાં કલ્યાણ થવાનું છે એવા પુરુષની બુધ્ધિ જ તીર્થયાત્રા માટે ઉત્સાહિત બને છે.' આ પ્રમાણે આદર અપાયેલો અને ઉત્સાહ પમાડાયેલો તે પુરુષ પ્રસન્ન ચિત્તવાળા ગુરુ પાસે તીર્થયાત્રા માટે દિવસ નક્કી કરાવે. પછી બહુમાનપૂર્વક સાધર્મી ભાઇઓને યાત્રા નિમિત્તે પધારવા અંતરંગ પ્રેમવાળા લેખો–કંકોત્રીઓ મોકલે. ત્યારબાદ વિશાળ વાહનો, તંબૂઓ, ખજાનો તેમજ પાયદળના સંગ્રહવાળા; ગાડા, રથ તથા તેના કારીગરોના સમૂહવાળા; પાણીના સાધનો, છત્રવાહક તથા મશાલધારીઓથી પરવરેલ; રસોઇઆ, ઔષધ, અનાજ અને વૈદ્ય સહિત; જિનમંદિર, તીર્થ તથા સંઘ-

પૂજાને યોગ્ય ચંદન, અગરૂ, કપૂર, કેશર તેમજ ઉત્તમ વસ્ત્ર વિગેરે પદાર્થોથી હર્ષિત, અગાઉથી નક્કી કરેલ શુભ મુહૂર્ત્તે ત્રિજગતાધિપતિનું સ્નાત્ર કરીને, અલૌકિક આંગી-પૂજા રચીને જિનમૂર્તિ સમક્ષ બેઠેલો, મંત્રેલા બલિ-બાકુળાવડે દશ દિક્‌પાળને બળિદાન આપીને, ગુરુએ હર્ષથી જેને સંઘપતિ પદ આપ્યું છે એવો તે ફૂલ ને સુગંધી દ્રવ્યોથી પૂજાયેલ મંત્રાધિષ્ઠિત રથમાં મોટા મહોત્સવપૂર્વક દેવાધિદેવને સ્થાપે. ત્યારબાદ ગુરૂમહારાજને આગળ કરીને શ્રી સંઘ સાથે ચૈત્યવંદન કરવાપૂર્વક કાઉસગ્ગ ધ્યાનથી કપર્દી યક્ષ અને અંબાજી વિગેરે દેવ-દેવીઓને સાનિધ્યમાં રાખે વિઘ્નોને હરનાર મંત્રધ્યાનથી નિર્મળ આત્માવાળા, આત્મકવચરૂપી શસ્ત્રોથી રક્ષાએલા ગુરુ સહિત, ઉછળતા "જય જય" ના શબ્દોથી મનોહર, ન રોકી શકાય તેવા વાજિંત્રના નાદઅવાજથી આકાશમંડળને ભરી દેતો, પુષ્કળ દાનથી ભિક્ષુકજનોની ઈચ્છાઓ પૂરતો તે નગરના બહારના સુંદર વિભાગમાં પડાવ નાખે.

ત્યારબાદ જુદા જુદા સ્થળોથી આવેલા પોતાના સાધર્મી ભાઈઓનું સન્માન કરીને તેઓ સાથે પૃથ્વીને પ્રેમ ઉપજાવતો, સાથે રહેલા યાત્રિકગણુમાના ધનના અર્થીને દ્રવ્ય, વાહનના ઇચ્છુકને વાહન, નિરાધારને સહાય આપીને ખુશ કરતો, મહાત્મા પુરુષની બિરૂદાવલી ગાનાર ભાટ-ચારણ તેમજ ગાયક લોકોને સ્વશક્તિ અનુસાર અશન-ખાવાપીવાની વસ્તુઓ, વસન-વસ્ત્ર ને દ્રવ્ય વિગેરેથી કૃતાર્થ કરતો, માર્ગમાં આવતા મંદિરોને પૂજતો; પડી ગયેલાનો જીર્ણોધ્ધાર કરતો, તેવું કાર્ય કરનારા ઉપર પ્રેમભાવ રાખતો, અહર્નિશ તેની જ ચિંતા રાખતો, ગરીબ સ્વધર્મી બંધુઓનું સન્માન કરતો; દીન પુરુષોને દાન આપીને ખુશ કરતો, ભયભીત થયેલાને શરણુ આપતો, કેદીઓને છોડાવતો; કાદવમા ખુચી ગયેલા,ભાગી ગયેલા તેમજ મુશ્કેલીમાં આવી પડેલા ગાડા વિગેરે વાહનોને તે તે કાર્યના કુશળ કારીગરોદ્વારા સમરાવી આપતો, ભૂખ્યાને અન્નવડે, તરસ્યાને પાણીવડે, રોગીને વૈદ્ય તેમજ દવાવડે અને થાકી ગયેલાને વાહનવડે શાંતિ પમાડતો, ધર્મી પુરુષોને થતા સર્વ ઉપદ્રવોનો નાશ કરતો, જૈનધર્મની કીર્તિ ફેલાવતો, બ્રહ્મચર્ય ને તપના તેજથી આંતરિક અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને શાંત કરતો, દેવ-ગુરુની સેવનાથી પવિત્ર મનને ધારણ કરતો, સાધર્મી ભાઇઓને શાંતિ પમાડીને, અનુક્રમે તીર્થક્ષેત્રોએ જઈને, ફૂલ ને સુગંધી વસ્તુઓથી વાસિત ઘડાઓ તીર્થજળથી ભરીને, બાદ ફૂલ, કેશર, કપૂર અને બદામ વિગેરેથી શ્રી સંઘ તેમજ દેવોનું પૂજન કરીને, અતિ અદ્‌ભુત દેવવિમાન જેવા ઐશ્વર્યવડે તીર્થંકર મહારાજના જન્મ તેમજ સ્નાત્રમહોત્સવના જેવો વૈભવ રચતા પ્રફુલ્લ મનવાળા તેણે ત્રિજગદીશ્વરનુ સ્નાત્ર કરવું જોઈએ. ત્યારબાદ દૂધ વિગેરે પંચામૃત અને કપૂર વિગેરે પદાર્થોથી કલ્યાણના કારણરૂપ પંચામૃત સ્નાત્ર, સુખડ, કસ્તૂરી અને કપૂર વિગેરેના વિલેપનપૂર્વક સોનાના અલંકારો, ફૂલની માળા ને વસ્ત્રોવડે પૂજન, ઘનસાર, અગરુ વિગેરે સુગંધી દ્રવ્યોથી ધૂપ, જનોને જોવા લાયક નૃત્ય, અલૌકિક મહાધ્વજ, ઉછળતા ચામર અને ઝારીના પાણીની ધારાથી રમણીય ફૂલવૃષ્ટિ યુક્ત કપૂરની આરતી, દેવાધિદેવને નમન તેમજ પૂજારી વિગેરેનો યોગ્ય સત્કાર કરીને પછી તેણે ભોજન કરવું જોઈએ.

પછી ગભારો ઉઘાડવાના સમયે, માળ પહેરવાના પ્રસંગે, ભંડાર ભરવા માટે દેવદ્રવ્યની પુષ્ટિ કરીને, ગરીબવર્ગ પર અનુકંપા લાવીને, ગદ્‌ગદ વાણીવડે નીચે પ્રમાણે પ્રભુની પ્રાર્થના કરીને વિદાયગીરી લેવી "જગતના મનોરથ પૂરવામાં કલ્પવૃક્ષ સમાન હે પ્રભો ! આપના દર્શનનો ફરી વાર લાભ આપીને તમારામાં જ લયલીન બનેલ મારા પર દયાપૂર્વક પ્રસન્ન થાઓ." પછી પ્રભુને

પ્રણામ કરીને, સાથે આવેલ યાત્રિક સમુદાયનો સત્કાર કરીને, તીર્થનાં ધ્યાનવડે ધન્ય આત્માવાળો, પાછો ફરેલો, પોતાને નગરે આવેલો, માંગલિક મુહૂર્તમાં મોટા મહોત્સવપૂર્વક રથયાત્રા કરીને જિનબિંબને પોતાના ઘરે લાવે. ત્યારબાદ સાધર્મી ભાઇ, મિત્ર, બંધુઓ, નાગરિક જનો વિગેરેને ભોજન આદિથી સંતોષ પમાડીને શ્રીસંઘની પૂજા કરે. આ સંઘની પૂજા એ જ ખરેખર દાન છે. એ જ ખરેખર ભાવયજ્ઞ છે. એ જ લક્ષ્મીનું મૂળ સ્થાન છે. તીર્થયાત્રાના વિધિવિધાનમાં શ્રાવકોએ આગમમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે વિધિ નીચેના ચાર પ્રકારથી સારી રીતે આરાધવી જોઇએ. (૧) બ્રહ્મચર્ય પાળવું. (૨) પરોપકાર કરવો. (૩) યથાશક્તિ તપ કરવો (૪) દીન--અનાથ જનો પ્રત્યે દયા લાવવી. પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને ઇચ્છતા સંઘપતિવડે આ ચાર પ્રકારો સારી રીતે સેવાવા જોઇએ. જે માણસ પવિત્ર મનથી ચાર પ્રકારના લક્ષણવાળી તીર્થયાત્રા કરે છે તેને હર્ષ પામેલી સૌભાગ્યરૂપી સંઘપતિની લક્ષ્મી પોતાની મેળે જ આપોઆપ વરે છે.*

* શ્રી ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્યમાંથી ઉધ્ધૃત.

ઊઠો ! જાગૃત થાઓ અને તમારી અનંત સત્તા અનુભવો

ઓ રાજાધિરાજ ! સર્વ શરીરોમાં કેન્દ્રસ્થ મુજ આત્મદેવ ! સચ્ચિદાનંદ સમ્રાટ ! અનંત સત્તાધીશ ! આશીર્વાદાત્મક તત્ત્વરૂપ ! ઓ પ્રિયતમ ! અજ્ઞાનના આવરણરૂપી સ્વપ્નમાં દાસત્વ ન સ્વીકારો, જે વસ્તુઓ ધુમ્મસ અથવા ઝાકળની પેઠે ઊડી જનારી છે તેના પર શ્રદ્ધા ન રાખો. હે ભાનભૂલેલા સર્વમય આત્મા ! હે વિશ્વ સાથે તાદાત્મ્ય ધરાવનારા આત્મા ! તું તો વિદેહી ઇશ્વર છે. તું તો પ્રત્યેક વસ્તુનો-સર્વ વસ્તુનો આધાર છે. તું તો પ્રણવ સ્વરૂપ છો.

ઊઠો ! જાગૃત થાઓ ! અને તમારી પરમ સત્તા અનુભવો ! ! તમે ઇશ્વર છો, તમે ઇશ્વર છો, અન્ય કાંઇ નથી " તે અને હું એક જ છીએ." કેવો શાંતિદાયક વિચાર ! કેવો સુંદર સુખકર આદર્શ ! તે વિચાર સર્વ દુઃખ દૂર કરે છે, આપણા સંસારભાર હલકા કરે છે. ભાઇઓ ! આત્મ કેન્દ્રનું વિસ્મરણ કરી બહાર ભ્રમણ ન કરો. આત્માને જ કેન્દ્ર બનાવો. સર્વોત્તમ એવો જે આત્મા તેમાં જ શ્રદ્ધા રાખો.

—સ્વામી રામતીર્થ

શ્રી જિનેશ્વરદેવના વચનોમાં આદર કરો

(લેખક.—આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મ૦ના પ્રશિષ્ય પંન્યાસ
શ્રી સમુદ્રવિજયજી ગણી)

जइ इच्छह परमपयं अहवा कित्तिं सुवित्थडं भुवणे।
ता तेलुक्कुद्धरणे जिणवयणे आयरं कुणह ॥ (अजितशांति)

અનાદિ કાળથી ચાર ગતિ–ચૌરાશી લાખ જીવાયોનિમાં પરિભ્રમણ ફરતા કરતાં આ જીવને ચિંતામણિ રત્ન, કામધેનુ ગાય, કલ્પવૃક્ષ, દક્ષિણાવર્ત શંખની પેઠે મહાન દુર્લભ મનુષ્ય દેહ મળ્યો છે એ મનુષ્ય દેહને વિષયવાસનામા ગુલતાન થઇને નિષ્ફળ ન ખોતા દીન–દુઃખીયોના ઉદ્ધારાદિ પરોપકાર કરીને, સાધર્મિક ભાઇઓની સેવા વિગેરે શુભ ધાર્મિક કાર્યો કરીને સફળ કરવો જોઇએ.

એ ક્યારે બની શકે ? જ્યારે આપણે શ્રી જિનેશ્વર-દેવના વચનોમા આદર કરીએ ત્યારે જ. એટલા માટે જ મહર્ષિ શ્રી નંદિષેણે શ્રી અજિતશાંતિ સ્તવનમા કહ્યુ છે કે હે ભવ્ય જનો ! જો તમો પરમપદ-(મોક્ષ)ને ઇચ્છતા હો અથવા સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાલ આ ત્રણે લોકમા પોતાની કીર્તિને–યશને વિસ્તારવા (ફેલાવવા) માંગતા હો તો અઢાર દૂષણોથી રહિત, ૧૨ ગુણો સહિત અને ચોત્રીશ અતિશય તેમજ પાંત્રીશ વાણીના ગુણોવડે યુક્ત, ત્રણ લોકના ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ એવા શ્રી જિનેશ્વરદેવના વચનોમાં આદર કરો. શ્રી જિનેશ્વર દેવના વચનો અપાર સંસારસમુદ્રનો પાર કરવાને મોટા જહાજ સમાન છે.

શ્રી જિનેશ્વરદેવે આત્માનુ કલ્યાણ કરવા માટે, આત્માને કર્મોના ભારથી હલકો કરવા માટે લોકોત્તર પર્વોનું આરાધન કરવા સારૂ ફરમાવ્યુ છે, કેમકે લૌકિક પર્વોમા ખાવાપીવા, હરવાફરવા, મોજશોખ માણવાનુ હોય છે ત્યારે લોકોત્તર પર્વોમા ત્યાગ, વૈરાગ્ય, તપ, જપ, ધ્યાન, ઇંદ્રિયનિગ્રહ, મનોનિગ્રહ આદિ કરવાનુ હોય છે. જૈન ધર્મમા એવુ એક પણ પર્વ નથી કે જેમા મોજશોખ માણવાની આજ્ઞા હોય. જૈન ધર્મ ત્યાગપ્રધાન ધર્મ હોવાથી એમા ત્યાગની જ વાતો હોય.

તીર્થોમા શ્રી શત્રુંજયને તીર્થાધિરાજ, મંત્રોમાં શ્રી નવકારને મંત્રાધિરાજ અને સૂત્રોમા શ્રી કલ્પ-સૂત્રને સૂત્રાધિરાજ કહેવામા આવે છે એવી જ રીતે લોકોત્તર પર્વોમાં પણ શ્રી પર્યુષણા પર્વને પર્વાધિરાજ કહેવામા આવે છે.

મનુષ્ય જન્મ, ઉત્તમ જાતિ, ઉત્તમ કુલ, સર્વાંગ-પૂર્ણ શરીર અને જૈન ધર્મ પામવો મુશ્કેલ છે–દોહીલો છે તેમ પર્વાધિરાજ શ્રી પર્યુષણા પર્વનુ આરાધન કરવુ એ પણ મુશ્કેલ છે. મહાન પુન્યોદય હોય ત્યારે જ એ પર્વનું શાસ્ત્રાનુસાર નિર્વિઘ્નપણે આરાધન થઇ શકે છે. પર્વાધિરાજનુ આરાધન કરવુ એ કાઇ સહેલ વાત નથી, એ કાઇ રમતગમત કે બાલક્રીડા નથી, એમા શક્તિ અને ભક્તિ જોઇયે, એમા મનના મેલ ધૂગાવી દેવા જોઇએ, રાગદ્વેષ જીતવા જોઇએ, સમતા અને શાંતિ જોઇયે, કષાયો કૃષ (ઓછા) કરવા જોઇયે, ગંભીરતા ને સહિષ્ણુતા જોઇએ, શ્રદ્ધા અને ભાવ જોઇએ, મમતા અને અહંભાવને દૂર ફેંકી દેવા જોઇએ. કેવલ બાહ્યાડંબર કરવાથી કે ધક્કામુક્કી કરીને પ્રભાવના લેવાથી કે આપવાથી તેમજ સાધર્મિક વાત્સલ્યને નિમિત્તે બે ચાર વખત લાડવા જમાડવાથી કે જમવાથી યા ચઢી ચઢીને બોલીયો બોલવાથી કે શ્રીફળ વધેરવાથી શ્રી પર્વાધિરાજ શ્રી

પર્યુષણાપર્વ આરાધવાની પરિસમાપ્તિ (ઇતિશ્રી) થતી નથી; પણ શ્રી જિનેશ્વરદેવના વચનાનુસાર પાંચ કર્તવ્યોથી પર્વાધિરાજ શ્રીપર્યુષણાપર્વની આરાધના થઇ શકે છે. એ પાંચ કર્તવ્ય કયા એ વિષય ઉપર વિચાર કરી લઇએ.

૧ અમારીપડહ, ૨ સાધર્મિક વાત્સલ્ય, ૩ પરસ્પર ખમતખામણા, ૪ અટ્ઠમનો તપ, ૫ ચૈત્યપરિપાટી.

૧ અમારીપડહ–સર્વત્ર જીવદયા પળાવવા માટે ઉદ્‌ઘોષણા કરવી અને કરાવવી જોઇએ–પરમાર્હત કુમાલપાલ ભૂપાલવત્

સામાન્યતઃ દરેક પર્વોમાં દલન, ખલન, પ્રેપણ, વસ્ત્રધોવન, સ્ત્રીસેવન આદિ આરંભ-સમારંભના કાર્યો કરવામાં નથી આવતા, પણ પર્વાધિરાજ શ્રી પર્યુષણા પર્વમાં ઉપરોક્ત કાર્યો સિવાય સર્વત્ર જીવહિંસા બંધ કરવી–કરાવવી જોઇએ. મને લખતાં ખેદ થાય છે કે આપણે હજારો–લાખો રૂપીઆ જીવદયાના નામે ખર્ચતાં-ખર્ચાવતાં છતાં સર્વત્ર જીવદયા પળાવી શકતા નથી. મારે ભારપૂર્વક લખવું જોઇએ કે આપણા મહાન ધર્મધુરંધર સમર્થ જ્યોતિર્ધરો(પૂર્વાચાર્ય)એ રાજા–મહારાજાઓને પ્રતિબોધી જીવદયા પળાવવાના અમરપટ્ટાઓ લખાવી શ્રી સંઘને સોંપેલા છે અને એ અમરપટ્ટાઓમાં લખ્યા પ્રમાણે દરેક ઠેકાણે સર્વત્ર જીવદયા પળાતી હતી. મારવાડ–મેવાડ–માળવા–ગુજરાત આદિ દેશોમાં શ્રી પર્યુષણાના આઠે દિવસોમાં એટલે સુધી હતું કે ભાડભૂંજા, કંદોઇ, કુંભાર આદિની ભઠ્ઠીઓ, ધાંચીની ઘાણીઓ સુદ્ધાં બંધ રહેતી હતી (આજ-કાલ પણ કોઇક કોઇક સ્થળે બંધ રહે છે), તો પછી કસાઇ આદિની દુકાનો બંધ રહે એમાં નવાઇ શી?

એ પ્રમાણપત્રો આપણે સાચવી રાખી શકયા નથી અથવા જે સાચવી રાખ્યા છે તેમને અંગ્રેજ સરકારની પાસે રજીસ્ટર કરાવી શકયા નથી. જો આપણા આગેવાનોએ બુદ્ધિ વાપરી એ પ્રમાણપત્રો રજીસ્ટર કરાવી લીધા હોત તો આજે જીવદયા માટે આપણને ફાંફાં મારવાં ન પડત. જગદ્‌ગુરુ શ્રી વિજય હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને એઓશ્રીના શિષ્યરત્નોએ સમ્રાટ અકબરને પ્રતિબોધીને એક વર્ષમાં છ મહિના સુધી જીવદયા પળાવવાના તેમજ તીર્થરક્ષાના પટ્ટાઓ પ્રમાણપત્રો એમની (અકબર બાદશાહ) પાસેથી મહોર-સહીસીક્કા સાથે કરાવી લીધા હતા. ફક્ત એમને જ સાચવીને ગવર્નમેન્ટ (સરકાર) પાસે પુનઃ રજીસ્ટરી કરાવી લીધા હોત તો આજે એકલા શ્રી શત્રુંજય તીર્થના નામે વાર્ષિક રૂા. ૬૦૦૦૦ સાઠ હજારનો ચાંદલો કરીએ છીએ તે કરવો ન પડત અને સુખેથી અમારી પડહ વગડાવી શકત તેમજ તીર્થરક્ષા કરી લેવાત. અસ્તુ

૨ સાધર્મિક વાત્સલ્ય–સમાન ધાર્મિક બંધુઓની સેવા-ભક્તિ કરવી. શાસ્ત્રકારોએ સાધર્મી બંધુઓની સેવા–ભક્તિનો કેવો સુંદર ઉલ્લેખ કર્યો છે. જુઓ !

न कयं दीणुद्धरणं न कयं साहम्मिआण वच्छल्लं।
हिअयंमि वीयराओ, न धारिओ हारिओ जम्मो॥१
एगत्थ सव्व धम्मा, साहम्मि अ वच्छलं तु एगत्थ
बुद्धि तुलाए तुलिया, दो वि अ तुल्लाइं भणिआइं॥२
सर्वैः सर्वे मिथः सर्व-संबंधा लब्धपूर्विणः ।
साधर्मिकादि संबंध-लब्धारस्तु मिताः क्वचित्॥३

જેમણે દીન–દુઃખિયોનો ઉદ્ધાર નથી કર્યો, જેમણે હૃદયમાં શ્રી વીતરાગદેવને ધારણ નથી કર્યા તેમણે દુર્લભ એવા આ મનુષ્ય જન્મને હારી દીધો–નિષ્ફળ કરી દીધો છે. જગતમાં સાધર્મી બંધુથી વિશેષ કોઇ સગો–સંબંધી કે સ્નેહી નથી માટે જ કહેવામાં આવ્યું છે કે એક તરફ બીજા બધા ધર્મો અને એક તરફ સાધર્મી બંધુની સેવા–ભક્તિ. આ કથનમાં અહાહા! સાધર્મિક બંધુની સેવાભક્તિનું કેટલું મહત્ત્વ છે. તેના રહસ્યને સમજ્યા વિના જ એક ટંક કે બે ટંક લાડવાઓ જમાડી સાધર્મી બંધુની સેવા–ભક્તિની પરિસમાપ્તિ (ઇતિશ્રી) માની બેસી જઇએ તો તે કયાં સુધી ઉચિત ગણાય? તેના વાચક સ્વયં વિચાર કરી લે. જ્યારે એક દિવસ હજારો સાધર્મી બંધુઓને લાડુ મિષ્ટાન્ન આદિ જમાડી સાધર્મીની ભક્તિનો લહાવો લઇ પોતાને કૃત્યકૃત્ય માને છે પણ બીજે દિવસે એ થી કોઇ ગરીબ--નિરાધાર સાધર્મી બંધુ ટક

લાના કકડા માટે પોતાના આંગણે આવે તો એને ઠોકરો મરાય છે. એનો તિરસ્કાર કરાય છે, એનો કોઇએ વિચાર કર્યો છે? ખરી વાત કહેવામા આવે તો આજકાલ ભરત મહારાજ,સમ્રાટ સંપ્રતિ, પરમાર્હત કુમારપાલ ભૂપાલવત્ સાધર્મી વાત્સલ્ય કરવાની જરૂરત છે. જ્યાં સુધી સીદાતા સાધર્મી બંધુઓનો ઉદ્ધાર નહીં થાય, એમને ધર્મમા સ્થિર નહી કરાય એમના પેટનો સવાલ પુરો નહી થાય ત્યા સુધી જૈન ધર્મની બોલબાલા કેવી રીતે થઇ શકશે? જૈન ધર્મની યશોગાથાઓ કેવી રીતે ગવાઇ શકાશે? જ્યારે પશુઓની રક્ષા ખાતર હજારો-લાખો રૂપીયા ખર્ચીને પાંજરાપોળો બાંધવામા આવે છે, એમના ઘાસચારાનો પ્રબંધ કરવામાં આવે છે, ત્યારે શું સીદાતા સાધર્મી બંધુ માટે સાધર્મીશાળાની જરૂર નથી? આથી રખે કોઇ એમ ન સમજે કે હુ પ્રચલિત સાધર્મિક વાત્સલ્ય કે પાંજરાપોળોથી વિરુદ્ધ છુ પણ સાથે સાથે સીદાતા સાધર્મી બધુ-ઓને દરેક પ્રકારે સહાય કરી એમનો ઉધ્ધાર કરવો, એમને ધર્મમા સ્થિર કરવા, ધર્મથી પતિત થતા અટકાવવા એ દરેક જૈનનું પરમ કર્તવ્ય છે એમ ભારપૂર્વક જણાવુ છુ જ્યારે ચારે તરફ દુષ્કાળરૂપી ભયંકર રાક્ષસ પોતાનો પંજાને ફેલાવી ગરીબ માણસો અને પશુઓનો સંહાર કરી રહ્યો છે તેની સાથે સાધુઓ અને ધનાઢ્ય ,ગૃહસ્થોએ તેઓના પ્રાણોની રક્ષા કેવી રીતે કરવી? એમને કેવી રીતે બચાવવા? એ સવાલ ઉપસ્થિત થયો છે. એમના માટે સભાઓ ભરાય છે, મોટા મોટા આર્ટીકલો છાપાઓમા આવે છે એ સાભળી વાચીને કયા સહૃદયનું હૃદય ખળભળી નથી ઊઠતુ ?

આજે માણુસ પાપી પેટની ખાતર આમતેમ રખડે છે, એકાગીની ભટ્ટીમા બળ્યા કરે છે, પોતાના ધર્મથી વિમુખ થઈ જાય છે, પોતાના કર્ત્તવ્યને ભૂલી જાય છે આવા સમયમા ધનાઢ્ય જૈનોનું શું કર્તવ્ય છે? આગેવાનોની શી ફરજ છે? એ પોતે જ સમજી લે, વિચારી લે અને કર્ત્તવ્યપરાયણ બને. જે પશુઓવડે અનાજ પેદા થઈ આપણું પેટ ભરાય છે, જે પશુઓ દૂધ, દહીં, છાશ, ઘી વીગેરે આપીને આપણને પુષ્ટ કરે છે તે પશુઓ આજે ઘાસ-પાણી વિના ટળવળીને મરતાં જાય છે એ આપણે કેમ દેખી શકીએ? દરેક દરેક માનવબંધુને ભારપૂર્વક જણાવુ છું કે સાદાઇથી ખાતા-પીતાં, ઓઢતા-પહેરતા અને સાદાઇથી કામ કરતા જે કાંઇ બચત થાય તે આપણા ઉપ-કારી પશુધનની રક્ષાર્થ આપી દો કોઇ પણ હિસાબે એમની રક્ષા કરો એ હશે તો માનવોને શક્તિ પુષ્ટિના સાધનો મળશે. ખાસ કરીને જૈન બંધુઓ આવતા પર્યુષણા પર્વમા આવશ્યક કાર્યોને સાદાઇથી કરીને બચતના રૂપીઆ સીદાતા ધાર્મિક બંધુઓની સહાયતામાં તેમજ ગરીબ માનવબંધુઓ તથા પશુ-ધનના રક્ષણાર્થે ખર્ચીને શ્રી પર્યુષણા પર્વને દીપાવે એ ઇચ્છવાજોગ છે

૩ પરસ્પર ખામણા

દીવાળીના દિવસોમા વેપારી લોકો પરસ્પર લેણદેણ ચુકવીને હિસાબની ચોખવટ કરે છે, નફા-નુકસાનનુ સરવૈયુ કાઢીને આનંદ મનાવે છે તેમ પર્યુ-ષણા પર્વમા વર્ષભરમાં જેની સાથે વૈર, વિરોધ, કલેશ, કંકાસ થયો હોય તેની સાથે ખમી-ખમાવીને આત્માના હિસાબની ચોખવટ કરી લેવી જોઇએ આત્માને કર્મોના ભારથી હળવો કરી લેવો જોઇએ જેઓ ખમે છે ખમાવે છે તેઓ ચંદનબાળા ને મૃગાવતીની જેમ આરાધક બને છે. ખમાવનાર ઉદયન રાજર્ષિવત્ આરાધક બને છે, ન ખમાવનાર ચંડપ્રદ્યો-તવત્ વિરાધક બને છે શ્રી જિનેશ્વરદેવના ખમવા-ખમાવવા, ઉપશમવા-ઉપશમાવવાના સિદ્ધાંતમાં કેવુ સુંદર તત્વ રહેલું છે? એમા કેટલુ જબરજસ્ત રહસ્ય ભરેલુ છે? એમા કેવી દિવ્ય વિચારણા અને વિશાળ ભાવના રહેલી છે એ જૈન સાધુઓ વિચારે, સમજે, અમલમા મૂકે તો જૈન ધર્મમા, જૈન સમાજમા, દેવના નામે, ગુરુના નામે, ગચ્છના નામે, મારા-તારાના નામે જે ઝઘડાઓ નજરે પડે છે તે નિર્મૂળ થઇ જાય

શુદ્ધ અંતઃકરણથી ખમવા-ખમાવવાના બદલે ગાડરીયા પ્રવાહમા તણાઇને ક્ષુલ્લક-કુંભકારવત બાહ્યથી ખમાવવામા આવે છે-તે પણ પોતાના સગા-

સંબંધીઓ, સ્નેહીઓ, ઇષ્ટ મિત્રને જ; પરંતુ જેની સાથે વૈરવિરોધ હોય એમનો તો નહીં જ. દેશવિદેશોમાં પણ સારૂ લગાડવા માટે રંગબેરંગી મોટી મોટી કુંકુમ(ખામણા) પત્રિકાઓ લખાય છે, શાસનપ્રભાવનાના ચીતાર ચિતરાય છે, હજારો-લાખો રૂપીઆ ખમતખામણાના નામે પોસ્ટખાતાની તીજોરીમાં નંખાય છે, પણ જેનું આજ સુધી કાંઇ પરિણામ નથી આવ્યું; પણ જો જૈન બંધુઓ, શાસનસુભટો કે જૈન શાસનમાં શાન્તિ ઇચ્છનારાઓ જૈન શાસન ની દિવસાનુદિવસ બમણી, રત્રિ ચારગુણી ઉન્નતિ ચાહનારાઓ, પરસ્પર મેળ વાંચ્છનારાઓ હૃદયનો મેલ ફેંકી દેઇ પરસ્પર શુદ્ધ અંતઃકરણથી ખમતખામણા કરી, શ્રી વીતરાગ દેવના આ પરમોચ્ચ સિદ્ધાંતને વધાવી લે તો પર્યુષણપર્વનું આરાધન કર્યું ગણાય.

૪ અઠ્ઠમ તપ-ત્રણ ઉપવાસ-તપ એ વસ્તુ એવી છે કે ઘોરાતિઘોર કર્મને પણ બાળીને ભસ્મ કરી નાંખે છે, આત્માને નિર્મળ બનાવે છે-જેવી રીતે દાવાનળ વનને બાળીને સાફસૂફ કરી દે છે. શ્રી તીર્થંકર દેવોએ પણ તપનું આરાધન કર્યું છે. શ્રી પર્વાધિરાજ પર્યુષણાપર્વને આરાધવા માટે અઠ્ઠમનો તપ જરૂર કરવો જોઇએ. જે ભાવશાળીઓ એકી સાથે અઠ્ઠમનો તપ ન કરી શકે તો છૂટા છૂટા ત્રણ ઉપવાસ કરે. જેઓ ત્રણ ઉપવાસ કરવાને શકિતમાન ન હોય તેઓ છ આયંબિલ કરે. કદાચ આયંબિલ ન બની શકે તો નવ નીવી કરે. તે પણ ન બની શકે તો બાર એકાસણુ કરે. તે પણ કરવાને સમર્થ ન હોય તો ચોવીશ બેસણા કરીને પણ અઠ્ઠમનો તપ પૂરો કરે. કદાચ બેસણાં પણ ન કરી શકતા હોય તો છેવટે બાધાપારાની સાઠ નવકારવાળી ગણીને-ફેરવીને અઠ્ઠમનો તપ પૂરો કરી શ્રી જિનેશ્વર દેવની આજ્ઞાનું આરાધન કરે. અહાહા ! શ્રી જૈનશાસનમાં કેવી ઉદારતા ! કેવી સુંદર પ્રણાલી ! જેઓ નિઃશલ્ય થઇને અઠ્ઠમનો તપ કરશે તેઓ નાગકેતુની પેઠે સુખસંપદાને પ્રાપ્ત કરશે. વ્યવહારમાં જેમ શાહુકાર લોકો પોતાનું કરજ એકી સાથે ચૂકવી દે છે યા કમજોર હોય તો થોડા થોડા હફતા કરીને પણ ચુકવી આપે છે તેમ અહીં પણ સમજી લેવું.

૫ ચૈત્યપરિપાટી--નગરમાં શ્રી જિનેશ્વરદેવના સર્વ મંદિરોના દર્શન કરવા શ્રી સંઘ સાથે ચૈત્યપરિપાટી કરવાથી ઘણો જ ઉલ્લાસ વધે છે અને શાસનનો પણ મહિમા વધે છે, માટે સમુદાય સાથે આ દિવસોમાં ચૈત્યપરિપાટી કરવી. નગરમાં ભેદ ભાવ વિના સર્વે ગુરૂદેવોના દર્શન કરવા, એમને વાંદવા. દેવ, ગુરુ, દર્શનનો મહિમા અનોખો જ છે. ખાસ કરીને આ દિવસોમાં પ્રભુપૂજા, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ આદિ ધર્મધ્યાન વિશેષ કરવું જોઇએ.

જૈન બંધુઓ હવે આપનો વધુ સમય ન લેતાં એટલું કહી વિરમીશ કે શ્રી જિનેશ્વરદેવના વચનોમાં આદર કરો અને આ પાંચ કર્તવ્યોનું શુદ્ધ અન્તઃકરણપૂર્વક શ્રી પર્વાધિરાજની આરાધના કરો જેથી આ લોકમાં અને પરલોકમાં ભલું થાય. આત્માનું કલ્યાણ થાય અને અંતમાં અખંડ શાન્તિ મળે એ જ શુભ ભાવના.

शिवमस्तु सर्वजगतः, परहितनिरता
भवन्तु भूतगणाः
दोषा प्रयान्तु नाशं, सर्वत्र सुखी भवतु लोकः।

सर्वमंगलमांगल्यं, सर्वकल्याणकारणम् ।
प्रधानं सर्वधर्माणां, जैनं जयति शासनम् ॥

ॐ शांतिः शांतिः शांतिः

रायकोट ता. २३-८-३'

બોધ લહરી..............

લેખક—
આ. વિજયકસ્તૂરસૂરીશ્વરજી મહારાજ

ભેદ નથી ત્યા વેદ છે, વેદ વિના અજ્ઞાન,
વેદ ભેદમા ભેદ છે, રજની દિવસ સમાન ૧

મૃત્યુથી સઘળા ડરે, જન્મથી ડરે ન કોઇ,
ભય રાખે જે જન્મનો, નિશ્ચય જ્ઞાની સોઇ ૨

મરણ વિકાર વિનાશ છે, જન્મ વિકાર વિકાસ;
જન્મ ટળે આતમતણો, પ્રગટે જ્ઞાનવિલાસ ૩

રોકી નાખ્યા બીજનો, જન્મ નહીં ફરી વાર,
મરણ થવાથી આતમા, રખડે નહીં સ સાર ૪

મરણ ખરૂ તે જાણીયે, જ્યા છે જન્મ વિનાસ,
તે મરણ મરણ નથી, જન્મતણો જ્યા વાસ. ૫

મરવાના અભ્યાસથી, મરતા ઘણા કમોત,
કરણી કર એવી હવે, થાય મોતનુ મોત. ૬

મરતા શીખો માનવી, છોડી અવર જંજાળ,
તે જગમા સુખીયા થયા, જેણે જીત્યો કાળ. ૭

દાસપણુ જડનુ કરે, ડરે મોતથી બાળ,
જડની સેવા છોડી જો, શું કરશે પછી કાળ? ૮

અલખ ખલકમા સહુ કહે, અલખ ન લખતું કોય,
જે પોતાને ઓળખે, લખે અલખને સોય. ૯

પરમેશ્વરને શોધવા, ઘર ઘરણી તજી માલ,
નીકળ્યા પણ નથી જાણતા, રહે ક્યા દીનદયાળ ૧૦

રડે રાક જડ નાશથી, નિજ નાશે નવિ શોક;
જડ ચેતનને પારખે, તેવો જ્ઞાની કોક ૧૧

કર્મ મલિવિ સમ નથી, ભડકી ભાગે દૂર;
ભેખ ભેદને જોઇને, માટે થાઓ શૂર. ૧૨

ભેખ પલટવો સહેલ છે, વિના કષ્ટ પલટાય,
દુષ્કર મન પલટ્યા વિના, કારજ સિદ્ધ ન થાય ૧૩

છોડયો વદે સ સાર જે, ચાર ગતિ ફરનાર,
અમર થયો મિથ્યા વદે, વાર વાર મરનાર. ૧૪

ક્યાથી આવ્યો ક્યા જશે? હમણા તૂ છે કોણ?
બોલ વિચાર્યું છે કદી? ધારી ઘડી એક મૌન. ૧૫

યોગી ભોગી જનમથી, છે સઘળો સ સાર,
યોગ ભોગના મર્મને, વિરલા જાણનહાર ૧૬

યોગ ભોગ જડ વસ્તુનો, કરતા સઘળા જીવ,
સમજી કરશો સ્વરૂપનો, ત્યારે બનશો શિવ ૧૭

યોગી અયોગી થાય છે, ભોગી અયોગી ન થાય;
જો ભોગી યોગી બને, તો ભવફેરા જાય ૧૮

સર્વજ્ઞાની દષ્ટિમા, આસ્તિક બનો જરૂર;
અલ્પજ્ઞા અજ્ઞાનિયો, છો કહે નાસ્તિક ધૂર ૧૯

વખત થયો છે, ખબર છે? પળ પળ મોંઘી જાય,
મહાકષ્ટે નર તન મળ્યુ, સમજી કર વ્યવસાય ૨૦

મન વચ કાયા એકથી, સતતણો વ્યવહાર,
ભેદ પાડી જે વર્તતા, કરતા તે વ્યભિચાર. ૨૧

પરનારી ભોગી કહ્યો, વ્યભિચાર જગ રીત,
વ્યભિચારી જ્ઞાની કહે, પરપરિણતિથી પ્રીત ૨૨

સાચો જ્ઞાની તે કહ્યો, જેને અનુભવ જ્ઞાન;
પરજ્ઞાને જ્ઞાની બને, તે તો અધ સમાન ૨૩

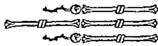
શાસ્ત્ર વાચે બાધા બણી, કહે જગ પંડિતરાય,
અનુભવ જ્ઞાને જે વદે, તે જ્ઞાની કહેવાય ૨૪

અ તર પ ડિત જ્ઞાનીનુ, ખજુવા ભાનુ સમાન,
પ ડિત પોથી કીટ છે, અમળ જ્ઞાની ભગવાન ૨૫

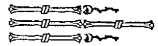
અનુભવ જ્ઞાન વિના નહી, જાણે પ્રભુ સકેત,
તવમા તેવ રહ્યુ છતા, પ ડિત પીતે રેત ૨૬

જાણે પણ સમજે નહી, પ ડિત અનુભવહીન,
જાણે સમજે જ્ઞાનીયો, અનુભવ રસમા લીન ૨૭

ભક્ષણ વિષ કરે મરે, જાગી લાગે જેહ,
જ્ઞાની તેને જાણીયે, ખ ચ અજ્ઞાની તેહ ૨૮

આત્મ-દર્શન

[આત્મા અને પુદ્દગળ દ્રવ્યની વિચારણા]

લેખક: ચતુર્ભુજ જેચંદ શાહ બી. એ. એલએલ. બી.

જૈન ધર્મમાં આત્માનું પ્રાધાન્ય છે. ધર્મનો સર્વ વિચાર તથા આચાર આત્માના દર્શન, વિકાસ તથા તેની સિધ્ધિ અર્થે છે. આત્માનું સંપૂર્ણ વિકસિત શુધ્ધ સ્વરૂપ ફક્ત સિધ્ધ અવસ્થામાં અને અમુક અપેક્ષાએ કેવળી અવસ્થામાં જોવામાં આવે છે. તે સિવાય આત્મા આ સંસારમાં જીવસ્વરૂપે રહેલો છે અને જીવમાં આત્માનું સહચારિત્વ કાયમ હોવાથી તે જીવ નામે સામાન્ય રીતે ઓળખાય છે.

આ સંસારમાં જીવમાં આત્મ તત્ત્વ ઉપરાંત બીજું એક અજીવ, જડ અથવા પુદ્દગલ તત્ત્વ રહેલું છે. તે આત્મામાં રહેલા જ્ઞાનાદિક સ્વાભાવિક ગુણોનો સર્વથા અથવા ઓછે વધતે અંશે ધાત અથવા આવરણ કરનાર હોવાથી તથા આત્માને આ સંસારમાં જકડી રાખી, અનેક ભવભ્રમણ કરાવી જુદી જુદી ગતિ,જાતિ, શરીર વિગેરે પુદ્દગલરૂપે પરિણમતું હોવાથી તે અજીવ તત્ત્વ આ સંસારરૂપી વિષવૃક્ષનું બીજ અથવા મૂળ ગણાય છે. તે જીવ અને અજીવ તત્ત્વની જૈન શાસ્ત્રોમાં ઘણી સૂક્ષ્મ અને વિસ્તૃત વિચારણા કરવામાં આવી છે તે દરેક મુમુક્ષુ જને અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે.

આ લોક ષટ્દ્રવ્યોનો બનેલો છે. તેમાં જીવ અને પુદ્દગલ એ બે મુખ્ય દ્રવ્યો અથવા તત્ત્વો છે. તે ષટ્દ્રવ્યો પૈકી ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને કાળ એ ચાર દ્રવ્યોની અનુક્રમે ગતિ, સ્થિતિ, અવકાશ અને સમય રૂપે ગુણ-પરિણામની વિચારણા બાકીના બે જીવ અને પુદ્દગલ દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ ઉપયોગી છે. તેમજ

અનુભવ વિન શ્રદ્ધા નહીં, શ્રદ્ધા વિન નહીં જ્ઞાન;
જ્ઞાન વિના મુક્તિ નહીં, ભાખે શ્રી ભગવાન. ૨૯

રાગ દ્વેષના ભાગને, કાઢી કર વ્યાપાર;
સાચી લક્ષ્મી મેળવી, બન સાચો સાહુકાર. ૩૦

મરવા માંડયું જન્મથી, ભય રાખે શું થાય ?
મૃત્યુનું મૃત્યુ બને, કર એવો વ્યવસાય. ૩૧

જીવ લક્ષ નવ મરણમાં, સ્વ-પરદાર નવિ ભેદ;
માટે સ્ત્રીસંગ સર્વથા, તજો ધરી મન ખેદ. ૩૨

લીન રહે નિત બ્રહ્મમાં, બ્રહ્મચારી ભગવાન;
અબ્રહ્મથી અળગા રહ્યા, વસ્તુ પ્રકાશ ન ભાન. ૩૩

જડ-આતમ બંને મળ્યા, સ્વ સ્વ ધર્મ કરે ભોગ;
વર્ણાદિ જડ ભોગવે, આતમ નિજ ઉપયોગ. ૩૪

વેર ઝેર ઝરણું ઝરે, જડતાનું જ્યાં જોર;
નામ ધર્મ પણ ત્યાં નથી, રહ્યું અંધારું ઘોર. ૩૫

જડ વસ્તુ સુખ આપશે, છોડો એવી આશ;
કાળ અનંતો વહી જશે, અંતે થશો નિરાશ. ૩૬

આતમ ધર્મ અનેક છે, પ્રગટે છોડે કષાય;
એક જ ચાંપ દબાવતાં, અનેક દિપક થાય. ૩૭

મારું તારું જ્યાં રહ્યું, હું-તૂં-નું જ્યાં જોર;
ત્યાં આતમ ધન લૂંટતા, રાગ દ્વેષ બે ચોર. ૩૮

જડમાં જે વિશ્વાસ છે, તે ચેતનમાં થાય;
વિપદ ટળે સહુ સુખ મળે, ભવ ફેરા સહુ જાય. ૩૯

હિંસા મનથી પણ તજો, દ્વેષ કરે સહુ દૂર;
પ્રાણી શાંત બને સદા, વાઘ સિંહ સમ ક્રૂર. ૪૦

લોહ તિજોરીથી કદી, ધન રક્ષા નવિ હોય;
તિજોરી કર પુન્યની, ધન હરશે નહીં કોય. ૪૧

જેથી ચાહે માનને, તેનું કર તું માન;
નમ્ર થઇને ચાલજે, મૂકીને અભિમાન. ૪૨

વસ્તુ ચાહે નવનવી, પાસે નથી બદામ;
કહો કિમ વસ્તુ મેળવે, આપ્યા વિન તે દામ ? ૪૩

પુન્ય દામ પાસે નથી, સુખ સંપત્તિ મંડાય;
મળે ન કોઇ ઉપાયથી, ઊલટું દુઃખ જ થાય. ૪૪

જૈન દર્શનમા તાત્વિક વિચારણાને સ્થાન પામેલ જીવ, અજીવ, પાપ, પુણ્ય, આશ્રવ, સવર, નિર્જરા, બધ અને મોક્ષ એ નવ તત્વો પૈકી પાછળના સાત તત્વોનો પ્રથમના બે તત્વોમા સમાવેશ થાય છે. તે સાત તત્વો પ્રથમના બે તત્વોનો વિસ્તાર, સ્વભાવ અને પરિણામ છે. તેના ઉપાદેય અથવા આદરવા-ધારણ કરવા લાયક અને હેય અથવા ત્યજવા લાયક ગુણોની યથાર્થ સમજણમાથી નિષ્પન્ન થતો શુધ્ધ આચાર જો ધારણ કરવામા આવે તો પ્રથમ જીવ તત્ત્વમા રહેલા આત્મ તત્ત્વનો અંતિમ વિકાસ, તેના શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ અથવા મોક્ષ જે દરેક ભવ્ય જીવની સર્વ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિનુ અંતિમ સાધ્યબિંદુ છે તે સફળ બને છે તેથી જીવમા રહેલા આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ અથવા મોક્ષ-પ્રાપ્તિ માટે આત્માના ગુણોનુ યથાર્થ દર્શન કરવું જરૂરી છે. જેમ કોઇ વસ્તુનુ સફળતા-પૂર્વક દર્શન કરવુ હોય તો તે વસ્તુના ગુણો અથવા સ્વભાવની યોગ્ય સમજણ મેળવી જોઇએ તેમ આત્મદર્શન માટે આત્માના સ્વભાવ અને ગુણોની યોગ્ય સમજણ અને તેની પ્રાપ્તિ માટે માટે ટૂંકુ વિવેચન કરવાનું આ લેખનુ પ્રયોજન છે. વિષય ઘણો જ ગહન છે અને ઘણું ટૂંકુ લખવા પ્રયાસ કરવા છતા માસિકના બે વિભાગોમા વિસ્તાર પામ્યો છે. લેખકના જ્ઞાનની અતિ અલ્પતા, મતિદોષ અથવા પ્રમાદને કારણે કોઇ બાબત દોષયુક્ત અથવા વિપરીત સ્વરૂપે રજૂ થઇ હોય તો તે સુધારીને વાચવા સુજ્ઞ ધર્મબધુઓને વિનતિ છે.

આ સસારમા દરેક જીવમા આત્મારૂપી ચૈતન્ય તત્ત્વ રહેલુ છે તે શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ છે એટલું જ નહિ પણ દરેક જીવના ઇન્દ્રિયાદિક વિકાસના પ્રમાણમા તે સ્વાનુભવસિદ્ધ છે. આપણી ચર્મચક્ષુને અગોચર એવા સૂક્ષ્મ અને સ્થાવર જીવોની આહાર ગ્રહણ કરવાની સંજ્ઞા એક બાજુ રાખીએ તો અન્ય બે ઇન્દ્રિયાદિક ત્રસકાયના જીવોની ઓછામા ઓછી આહારાદિ સજ્ઞા અને હલનચલન શક્તિ આપણે જોઇ શકીએ છીએ, જે કોઇ પણ જડ અથવા નિર્જીવ કે અજીવ પદાર્થમા કદીપણ જણવામા આવતી નથી. પછી ભલેને જડ વસ્તુ પરમાણુ પુદ્દગલરૂપે સૂક્ષ્મ હોય કે ગમે તેવા પર્વતાદિ વિરાટ પ્રચડકાય સ્કધ-સમૂહ રૂપે હોય. સ્થાવર વનસ્પતિકાય જીવોમાં આહારાદિ સજ્ઞા લાગણી હોય છે તેમ સદ્ગત વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી જગદીશચદ્ર બોઝે " રેસોનટ રેકર્ડર " નામના યત્રના પ્રયોગદ્વારા સિદ્ધ કરી આપ્યુ છે. તે વાત હવે તો ઘણી પ્રસિદ્ધ છે, પણ વનસ્પતિમાથી જીવ અથવા આત્મતત્વ ચાલ્યુ જતા તેના ઉપર ગમે તેવા પ્રયાગ કરવામા આવે છતા તે સજ્ઞા અથવા લાગણીશૂન્ય જડ દેખાય છે. પાન, પુષ્પ, ફળો વૃક્ષમાથી છૂટા પાડવામા આવતા ગમે તેવા સાચ-વણી છતા થોડા વખતમા નિર્જીવ થઇ કરમાઈ જાય છે, જ્યારે વૃક્ષ સાથે રહેલા પાન, પુષ્પ, ફળો કાઇ ખાસ પ્રયાસ વગર તેની આયુષ્ય મર્યાદા મુજબ સજીવ હોય છે ત્યા સુધી લીલાછમ, પ્રફુલ્લિત રહે છે. મૂળમાથી છૂટા પડેલ વૃક્ષનુ મૂળ થોડા વખતમા નિર્જીવ થતા ફરી તેનુ રોપણ ક્રિયા થઇ શકતી નથી, ગમે તેવા પ્રયાસ છતા ફરી તે ઉગાડી શકાતુ નથી નવપલ્લવિત યા પ્રફુલ્લિત થતુ નથી.-વનસ્પતિ કાય વિગેરે સ્થાવર એકેન્દ્રિય જીવો કરતા બેઈન્દ્રિ-યાદિક ત્રસકાય જીવોનું ચૈતન્ય અને તેની આહા-રાદિક સજ્ઞા તથા હલનચલન શક્તિ વધુ સ્પષ્ટ છે. ઇયલ,કીડી, મંકોડી, મચ્છર, પશુ,પક્ષી વગેરે જીવોમા જ્યાસુધી આત્મા અથવા ચૈતન્ય હોય ત્યા સુધી જ તે આહાર ગ્રહણ કરે છે અને ઇન્દ્રિય વિકાસ અનુ-સાર સુઘવા, જોવા અને સાભળવાનુ કરે છે પણ જીવનુ મૃત્યુ થતા અર્થાત્ શરીરમાથી આત્મા ચાલ્યો જતા તેની બધી ક્રિયાઓ આપોઆપ તુરત બધ થઇ જાય છે અને આત્મા-ચૈતન્ય રહિત મૃત દેહની જુદા જુદા પૌદ્દગલિક પદાર્થોના ઢગલાથી વિશેષ ઉપયોગિતા રહેતી નથી મૃત દેહમા કદી પણ આત્મા, ચેતન્ય, પ્રાણનો પુન સચાર થઇ શકતો નથી. મૃત્યુ પામેલા ઇયલ વિગેરે જંતુઓ અનાજ કોરી ખાતા નથી; કીડી,મંકોડી, મચ્છર કર-

ડતા નથી; સર્પ મત્સ્ય વાઘ સિંહનો ભય રહેતો નથી; બકરી ગાય બળદ ઘોડા હાથી વિગેરે ઉપયોગમાં લઇ શકાતા નથી, મૃત પામેલા સર્વ જીવોના શરીરો વિષે પોતાને કે બીજા માટે એ જ સ્થિતિ-ઉપયોગહીનતા–નિષ્ક્રિયતા રહેલી છે. સર્વ જીવોનું એક સામાન્ય લક્ષણ જે ઉપયોગ નામે અથવા આહારાદિક સંજ્ઞા, ઓઘરૂપ વ્યાપાર–પ્રવૃત્તિ તરીકે ઓળખાય છે તે જીવનમાં આત્મા હોય ત્યાં સુધી ચાલે છે. તે સર્વ જીવોમાં જોવામાં આવે છે અને મૃત અવસ્થામાં તે સર્વ જીવોમાંથી ચાલ્યું જાય . નિર્જીવ, અજીવ, જડ અથવા પૌદ્ગલાદિક ગમે વા સંયોગ આકારવાળા કોઇ પણ પદાર્થમાં વની આહારાદિક કાંઇપણ સંજ્ઞા, ઉપયોગ, વ્યાપાર, વૃત્તિ હોતા નથી. જીવ અને અજીવ વચ્ચે, આત્મા અને પુદ્ગળ વચ્ચે, ચૈતન્ય અને જડ વચ્ચે મુળ અને તાત્ત્વિક ભેદ છે.

આત્મયુક્ત જીવનમાં રહેલી ઉપયોગિતા અને આત્મા ચાલ્યો જતાં મૃત અવસ્થામાં આવતી ડતા અથવા નિષ્ક્રિયતાનો જે વિચાર અન્ય વોને લાગુ પડે છે તે પાંચે ઇંદ્રિયો અને મનોબળ હેત મનુષ્યને વિશેષે કરીને સ્પષ્ટ અને સુગમ-| લાગુ થાય છે. બીજા કોઇ પણ જાતિના જીવો ા મનુષ્યની ઇંદ્રિયો, મનોબળ, જ્ઞાન વિશેષે કરીને ;સિત હોય છે, અને વિકસિત થઇ શકે છે. માન્ય રીતે મનુષ્ય ઘણું કરીને પોતાના દેહધારણ, ણ, સુખ–સગવડ, સ્વાર્થપૂરતા વિચાર અને ત્તિ કરે છે. તે માટે સામાન્ય રીતે જોઇ શકાય કે મનુષ્ય પોતાથી નાના કે મોટા મનુષ્યો બીજા પ્રાણીઓ ઉપર પોતાના જ્ઞાન અને ઇંદ્રિય-થી આધિપત્ય મેળવે છે. પોતાથી ઘણી વધારે તવાળા અને મોટા વાઘ, સિંહ, હાથી, મત્સ્ય રેને યુક્તિથી પકડે છે. કબુતર કુતરા વાંદરા બળદ ઉંટ ઘોડા વિગેરે પશુ–પક્ષીને પોતાને બનાવી ઉપયોગમાં લે છે. પોતાને નુકશાનકારક પ્રકારના અસંખ્ય જીવજંતુઓનો જંતુનાશક થો અથવા યંત્રોથી, અથવા તે સામે તેથી વિરુદ્ધ–પ્રકારના જીવજંતુઓના ઉત્પાદનની ગોઠવણ કરી નાશ કરે છે. શારીરિક રોગોના નિવારણ માટે આશ્ચર્યજનક શોધો અને શસ્ત્રક્રિયાઓ કરે છે. મનુષ્ય એમ ઘણી રીતે પોતાનો જીવનનિર્વાહ સુખ–પૂર્વક ચલાવવા મથે છે. ઉપરાંત મનુષ્ય પોતાની પ્રવૃત્તિ વધારવા ગમે તેવા પહાડો ભેદીને, રણો ઓળંગીને, જંગલો કાપીને, રેલ્વે રસ્તાઓ બાંધીને પોતાનો માર્ગ સરળ બનાવે છે. વહાણ અને સ્ટીમરો બાંધીને મહાસાગરને પણ જાણે કે વશ કરે છે અને હજારો માઇલ દૂર ધારેલા સ્થળે પહોંચી જાય છે. એટલે ઊંચે અને જેટલી ઝડપે કુદરતી શક્તિ ધરાવનાર પક્ષીઓ આકાશમાં ઊડી શકતા નથી તેથી વધારે ઊંચે અને કલાકના એકસોથી ચારસો માઇલની ઝડપે એરોપ્લેનદ્વારા ઊડી શકે છે અને નીચે ઉતર્યા સિવાય થોડા કલાકમાં બે ત્રણ હઝાર માઇલ આકાશપ્રદેશ ખુંદી વળે છે ઊંચેથી પડતા પાણીના ધોધમાર પ્રવાહમાંથી વિજળી બળ ઉત્પન્ન કરી રાત્રે દિવસના જેવો પ્રકાશ ઉત્પન્ન કરે છે અને મોટા પ્રચંડકાય યંત્રો ચલાવે છે થોડી મિનિટો અને સેકંડોમાં ટેલીગ્રામ અને રેડીઓ દ્વારા હજારો માઇલ દૂર સંદેશા મોકલાવે છે, ભાષણો અને ગીતો સંભળાવે છે. બોલતા–ચાલતા સિનેમાદ્વારા ભાષણો, રમતગમત, નૃત્ય, લડાઇ વિગેરે જીવનના તમામ પ્રસંગોનો સિનેમાના પડદા ઉપર પડછાયારૂપે ભાષા અને અવાજ સાથે તાદૃશ્ય ચિતાર રજૂ કરે છે. માણસ ગ્રામોફોનની પ્લેટ ઉપર પોતાનું ગાયન અને ભાષણ ગ્રહણ કરાવી હજારો માણસોને સેંકડો વખત વગરબોલે ફરી ફરીને સંભળાવે છે. માઇક્રોફોન દ્વારા ભાષણના ધીમા અવાજને મોટા કરી એકી સાથે લાખો માણસોને માઇલો સુધી સંભળાવે છે. વિગેરે વિગેરે બીજા પ્રાણીઓ, કુદરતી બળો અને પૌદ્ગલિક પદાર્થો ઉપર વિજ્ઞાનના બળે મનુષ્યે અદ્દભુત કાબૂ મેળવી પોતે માનેલા સુખ–વૃદ્ધિ અને ઇચ્છાતૃપ્તિ માટે ઘણું કર્યું છે, અને હજુ કંઇ ને કંઇ કરવાના મનોરથો સેવે છે. જીવનમાં આત્મા, ચૈતન્ય અથવા

પ્રાણ હોય ત્યાંસુધી બુદ્ધિ, મન, વાણી અને શરીર-દ્વારા આવા અને બીજા અદ્ભૂત અનેકવિધ કામ કરનાર મનુષ્ય મરણને શરણ થતા, તેના શરીર માંથી આત્મા–ચૈતન્ય-પ્રાણ ચાલ્યો જતા, તે કાંઇ કરી શકતો નથી, શરીર ઉપરથી માખી સરખી ઉડાડી શકતો નથી, એક તણખલુ પણ તોડી શકતો નથી, તેના તમામ મનોરથ, વિચાર, પ્રવૃત્તિ એકાએક બંધ પડે છે. જે શરીરવડે, જે શરીરના સુખ-વૃદ્ધિ અને ઇચ્છાતૃપ્તિ માટે કુદરતી બળો, પદાર્થો અને પ્રાણીઓ ઉપર તેણે આધિપત્ય મેળવ્યુ હતુ તે સર્વ છોડી દેવું પડે છે. બાકીમા બુદ્ધિ, મન, વાણી અને શરીરના કાંઇપણ પ્રયોગ-ક્રિયા વગરનુ શરીરનુ પૌદ્ગલિક ખાલી ખોખુ રહે છે. તે પણ થોડા વખતમા જીર્ણશીર્ણ થઇ માટી અને રાખના ઢગલાને મળી જાય છે મનુષ્ય જીવનમા આ એક અતિ કરુણ પણ હંમેશની ઘટનાનો વિષય છે.

અત્યારની વૈજ્ઞાનિક શોધખોળોથી માનવ બુદ્ધિએ જે કાંઇ પ્રગતિ સાધી છે તે મનુષ્યમા રહેલ કયા તત્વનો પ્રભાવ છે એ ખાસ વિચારવા જેવુ છે. એ તો જાણીતી વાત છે કે મનુષ્ય મૃત્યુબાદ કંઇ પણ વિચાર કરતો નથી, બુદ્ધિબળ દોડાવતો નથી, બોલતો નથી, તેની ઇન્દ્રિયોના તમામ હીલચાલ અને શ્વાસોશ્વાસ ક્રિયા પણ બંધ પડે છે. મૃત્યુ સાથે મન, વચન, કાયાનો તમામ વ્યાપાર-ક્રિયા તુરતમા જ બંધ પડે છે તેવી જ રીતે મનુષ્યમા આત્મા, ચૈતન્ય અથવા પ્રાણ હોય ત્યા સુધી મન, વચન, કાયાના વ્યાપાર ચાલુ રહે છે. તે ઇચ્છિત વસ્તુ માટે નિત્ય નવા વિચાર કરે છે, બુદ્ધિબળ વાપરે છે, વાક્પટુતા કેળવે છે, અનેકવિધ પ્રવૃતિ અને દોડધામ કરે છે, જે સર્વ મૃત્યુ થતા એકાએક બંધ પડે છે. એ બતાવે છે કે જીવતા મનુષ્યમા એક એવુ તત્ત્વ રહેલુ છે કે જેને લઇને મનુષ્ય સર્વ પ્રકારની પ્રવૃતિ કરી શકે છે ને મનુષ્યમા આત્મ તત્ત્વ અથવા ચૈતન્ય રહેલુ છે એની પ્રતીતિ કરાવે છે તે જ્યાસુધી હોય ત્યાસુધી જ મનુષ્ય કાંઇ પણ ક્રિયા કરી શકે છે. તે ચાલ્યુ જતા અર્થાત્ ચાલુ ભાષામા કહીએ તો મૃત્યુ થતા શરીર અને તેની બાહ્ય ઇન્દ્રિયો જેમની તેમ રહેવા છતા મન, વચન, કાયાની સર્વ ક્રિયા આપોઆપ બંધ પડે છે. મન, વચન, કાયાનો ચાલતો વ્યાપાર જેમ મનુષ્ય જીવનમા રહેલા આત્માને કારણે સિધ્ધ થાય છે તેમ અન્ય સૂક્ષ્મ, બાદર, સ્થાવર, ત્રસ, સર્વ જાતિના જીવો વિષે તેમજ ઓછી વધુ ઇન્દ્રિયોની પ્રાપ્તિ અને મનોબળના વિકાસ અનુસાર સમજવુ. બીજા જીવો કરતા મનુષ્યને સર્વ ઇન્દ્રિયોની પ્રાપ્તિ તથા મનોબળનો વિકાસ સર્વથી અધિક હોવાથી તેની જ્ઞાનાદિક શક્તિ પણ બીજા સર્વ જીવો કરતા વધારે હોય છે

એટલુ સમજાયુ હશે કે મનુષ્ય જે કાંઇ મન, વચન, કાયાનો વ્યાપાર ચલાવે છે, જ્ઞાન મેળવે છે, બુધ્ધિબળ દોડાવે છે, અન્ય પ્રાણીઓ તથા પૌદ્-ગલિક પદાર્થો વિષે શોધખોળ કરી જે કાંઇ પ્રગતિ, વિજય અથવા નિયંત્રણ સાધે છે તે સર્વ આત્મ-શક્તિના પ્રભાવે છે. આ દુનિઆ ઉપર છેલ્લા કેટ-લાક સૈકાઓમા વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓના અભાવે તથા કાળના પ્રભાવથી પ્રવર્તેલા અજ્ઞાન અને અંધકારથી મનુષ્ય પોતાની શક્તિનુ ભાન ભૂલી ગયો છે, અને વર્તમાન કાળમા હાથ લાગેલી શોધખોળો તેને ઘણી અદ્ભૂત અને આશ્ચર્યજનક લાગી છે. આ દુનિઆ ઉપર જુદા જુદા પ્રાણીઓ અને પદાર્થો વિષે અગાઉ નહોતા તેવુ ઘણુ જ્ઞાન અને પ્રગતિ મનુષ્યે સંપાદન કર્યા છે એમ તેને કાંઇક અભિમાન-પૂર્વક સમજાય છે, પણ અત્યારના સમર્થ વૈજ્ઞાનિકો પોતે જ કહે છે કે તેમણે આ દુનિઆના થોડા જીવો અને પદાર્થોનુ જે કાંઇ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું છે તે આ બ્રહ્માંડ-વિશ્વમા આ પૃથ્વીથી નાના મોટા બીજા અસંખ્યાત ગોળા અને તેમા રહેલા અનન્તાનન્ત જીવો અને પદાર્થો વિષેના મેળવવા જોઇતા જ્ઞાનના મુકાબલે અતિ અલ્પ છે–અનંતમો ભાગ છે. કોઇ પણ એક જીવનુ, કોઇ પણ પરમાણુ પુદ્ગળ સ્કંધનુ સર્વ પર્યાયો સાથે તેને સંપૂર્ણ જ્ઞાન થયું નથી ફક્ત આ શોધાએલી દુનિઆના થોડા જીવોનુ, થોડા પુદ્ગળ-પદાર્થોનુ, થોડા પર્યાયો સાથે અલ્પ

જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે એમ અત્યારના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ નમ્રપણે સત્યતાપૂર્વક સ્વીકારે છે. તેમાં મનુષ્યમાં રહેલું આત્મતત્ત્વ ઘણાને હજુ સમજાયું નથી. તે ઘણુંખરૂં mystery–ગુહ્ય રૂપે જ રહ્યું છે. તેમ છતાં મનુષ્યમાં રહેલ જ્ઞાનાદિક શક્તિનો પ્રભાવ જોતાં તેની પાછળ કોઇ ગુહ્ય તત્ત્વ રહેલું છે અને એ ગુહ્ય તત્ત્વ શરીરથી ભિન્ન છતાં શરીરમાં રહેલો આત્મા નામનો કોઇ ચર્મચક્ષુને અગોચર પદાર્થ છે એમ ઘણા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓને હવે કેટલેક અંશે સમજાવા લાગ્યું છે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓની શોધખોળનો વિષય પૌદ્‌ગલિક ભૌતિક રૂપી પદાર્થો હોવાથી અને આત્મા તેથી ભિન્ન અને અરૂપી હોવાથી આત્મા વિષેનું જ્ઞાન તેમને સંપાદન થાય નહિ તે સમજાય તેવું છે; છતાં મનુષ્યે આ દુનિઆમાં જે કંઇ શોધખોળ કરી છે, પ્રગતિ સાધી છે, તેમાં મનુષ્યમાં રહેલી કોઇ અદૃશ્ય શક્તિનો પ્રભાવ છે અને તે શક્તિ વગર મનુષ્યનું શરીર કાંઇ કરી શકતું નથી એમ કહી આત્મતત્ત્વનો વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ અસ્પષ્ટ અને આડકતરો સ્વીકાર કર્યો છે.

મનુષ્ય તથા અન્ય દરેક પ્રાણીમાં આત્મા છે અને જીવ માત્રમાં જે કાંઇ આહારાદિક સંજ્ઞા અને ઓછા વધુ જ્ઞાનાદિક ગુણો દેખાય છે અને જે કાંઇ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે દરેક જીવમાં રહેલ આત્માની શક્તિનો પ્રભાવ છે એટલું સ્વીકાર્યા પછી જીવમાં આત્માની સાથે બીજું જે એક અજીવ, જડ અથવા પુદ્‌ગલ તત્ત્વ રહેલું છે તેનો વિચાર કરવો જરૂરી છે.

આ સંસારમાં દરેક જીવને કાંઇ ને કાંઇ શરીર સાથે રહેલું છે જ. શરીર વગરના જીવ અથવા આત્માની કલ્પના આ સંસારને વિષે થઇ શકતી નથી. ચર્મ ચક્ષુથી અગોચર સૂક્ષ્મ અને સ્થાવર નિગોદના જીવોને પણ સૂક્ષ્મ શરીર અવશ્ય હોય છે. જે જીવોના શરીરો નાના મોટા પ્રકારે સ્થૂલ હોય છે તે ચક્ષુ, મન અને બીજી ઇન્દ્રિયોથી સારી રીતે જાણી શકાય છે. જીવોનું શરીર એક પૌદ્‌ગલિક પરિણામ છે. તે સમયે સમયે શ્વાસોશ્વાસ અને આહાર વિગેરે ક્રિયા દ્વારા ગ્રહણ કરાય છે, તે શરીરના જુદા જુદા આકાર, સંઘાત, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ વિગેરે રૂપે પરિણમે છે. તે શરીર શાતા અને અશાતા અથવા સુખ–દુઃખનું નિમિત્ત બને છે, તે જન્મસ્થાનની વિશેષતાને કારણે ઉચ્ચ નીચના વ્યવહારનો વિષય બને છે, આયુષ્ય હોય ત્યાં સુધી શરીરનું ગ્રહણ તથા ધારણ કરી શકાય છે અને મૃત્યુ સમયે તે છોડી જવું પડે છે. જીવના શારીરિક પુદ્‌ગલોના આવા પરિણામ, ધર્મો અથવા ગુણો છે.

જીવમાં જેમ શારીરિક પુદ્‌ગલોના ગ્રહણ અને ધારણ કરવાનો સતત ભાવ જોવામાં આવે છે તેમ તેથી પણ ઘણો વધુ અગત્યનો અને જીવના શરીર તથા સર્વ વ્યાપારના મૂળરૂપ એક જાતનો ભાવ જીવમાં હમેશાં જોવામાં આવે છે. તેનું નામ જીવનો રાગ દ્વેષનો પરિણામ છે. મનુષ્યના રાગ–દ્વેષ જાણીતા છે. આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમની ઉન્નત કોટીએ સાતમાથી આગળના ગુણસ્થાનકે વિરાજતા મહાત્મા પુરુષો સિવાય બીજા સર્વ મનુષ્યમાં આ દુનિઆના જુદા જુદા પદાર્થો અને પ્રાણીઓ વિષે રાગ અથવા દ્વેષ સહેજે જોઇ શકાય છે. મનુષ્યનો શરીર ઉપરનો મોહ જાણીતો છે. શરીરના સુખ, શાંતિ તથા રક્ષણ માટે ઇચ્છિત પદાર્થો મેળવવા તે નિરંતર પ્રવૃત્તિ કરતો રહે છે. તે માટે ખોરાક લે છે, વસ્ત્ર પહેરે છે, ઘર કે માળા બાંધે છે, જલપાન કરે છે, સ્નાન, સ્નેહન, વિલેપન, ઉદ્દીપન, ઔષધોપચાર વિગેરે ક્રિયા કરે છે. એ સર્વ શરીર પ્રત્યેના મોહ અથવા રાગને કારણે કરે છે, એ વિચાર કરતા સમજાય તેવું જ છે. તેવી જ રીતે શરીરના સુખ, શાંતિ અને રક્ષણમાં વિઘ્નકારક પદાર્થો દૂર કરવાની અને તેથી દૂર રહેવાની તે સતત ચિંતા કરે છે. તેવા વિઘ્નકારક પદાર્થો પ્રત્યે સહેજે તેને દ્વેષભાવ પ્રગટે છે. આધ્યાત્મિક વિકાસ ક્રમના ઉન્નત માર્ગે પહોંચેલા થોડા મહાત્મા પુરુષો સિવાય બીજા સર્વને વધુ ઓછો રાગ–દ્વેષભાવ કાયમ હોય છે, એ સર્વના અનુભવની વાત છે. તે રાગ–દ્વેષમાંથી બીજા પણ

અનેક ફણગા ફૂટે છે, ક્રોધાદિક કષાયભાવ પ્રગટે છે રાગજનિત ઇચ્છિત પદાર્થો મેળવવા અને તેનો સંગ્રહ કરવાની વૃત્તિમાથી લોભ અને માયા અથવા પ્રપંચનો જન્મ થાય છે. તે આગળ વધતા પરિગ્રહ અથવા મૂર્છા, ચોરી, જૂઠું બોલવું વિગેરે રૂપે પરિણમે છે મૈથુન ભાવ પણ એક જાતનો રાગયુક્ત પરિણામ છે મનપસંદ પદાર્થો પ્રત્યે જેમ રાગ પ્રગટે છે તેમ અણગમતા પદાર્થો પ્રત્યે દ્વેષ પ્રગટે છે તેમાંથી કામ ઉત્પન્ન થાય છે, પોતા વિષે માનબુધ્ધિ અને બીજા પ્રત્યે તુચ્છ ભાવ પેદા થાય છે, ઉપરાંત ભય અને દુર્ગચ્છાનો ભાવ પણ તેમાંથી પ્રગટે છે ક્રોધાદિક ભાવ આગળ વધતા હિંસા વિગેરે રૂપે પરિણમે છે મનુષ્ય ઉપરાંત અન્ય સર્વ જીવોમાં રાગ-દ્વેષનો ભાવ અને તેના પરિણામ રહેલા છે પશુ-પક્ષી અને સર્વ નાના-મોટા હાલતાચાલતા ત્રસકાયના જીવોના શરીર ભયમા મૂકાતા તેઓ નાસભાગ કરી મૂકે છે, સ્વબચાવ અર્થે તેમજ દુશ્મનને મારી હઠાવવા શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે, દરેક જીવ જોઈતા આહાર માટે નિત્ય શોધમા રહે છે. કીડી મંકોડી તો વળી ખોરાકનો સંગ્રહી રાખે છે, અને તેના માર્ગમા આડે આવનારને ચટકો-ડંશ મારી દ્વેષભાવ વ્યક્ત કરે છે. સર્પાદિકના ક્રોધ તથા પરિગ્રહ મૂર્ચ્છા પ્રસિધ્ધ છે ઉંદર, બિલાડી, સર્પ, નોળીઆના જાતિવૈર જાણીતા છે જુદી જુદી હદ, ગામ યા શેરીના કૂતરા બહારના કૂતરાને પોતાની હદમા આવવા દેતા નથી, આવે તેને તકરાર કરી ભસી, લડી કાઢી મૂકે છે સર્પ, હરણનો સંગીત રાગ, પતંગીઆનો દીપક રાગ, શિકાર માટે શિઆળીઆ બગલા મગરનુ માયાવીપણુ વિગેરે જુદા જુદા પ્રાણીઓ પોતાના ખાસ પ્રકારના રાગ-દ્વેષના કારણે દ્દષ્ટાંતરૂપ બન્યા છે હાલતા ચાલતા જીવો સાથ્ક સૂક્ષ્મ અને સ્થાવર એકેન્દ્રિય જીવોને પણ રાગ-દ્વેષ હોય છે જ. વનસ્પતિના જીવો પણ ક્રોધાદિક લાગણી અનુભવે છે તેમ સદ્‌ગત જગદીશચંદ્ર બોઝે સિધ્ધ કરી આપ્યુ છે. બીજા એકેન્દ્રિય જીવોના રાગ-દ્વેષ આપણી ચર્મ-ચક્ષુએ દેખી શકાય તેવા વ્યક્ત નથી હોતા, પણ જ્ઞાની પુરુષોએ જ્ઞાનબળથી જોઇને તે વિષે શાસ્ત્રોમા ઘણું લખ્યુ છે, તે યુક્તિપુરસ્સર છે. એકેન્દ્રિય જીવોના ફરી ફરીને જન્મ મરણ અથવા ભવધારણ બહુ થોડા સમયને અંતરે થયા કરે છે. દરેક જીવને પોતાના શરીર અને જીવન વિષે અત્યંત રાગ હોવાથી મરણ જેવુ મોટું દુ ખ નથી. એ રીતે જોઇ શકાશે કે રાગ-દ્વેષ દરેક જીવને દુ ખ-પરંપરાનુ કારણ છે રાગ પણ અંતે દ્વેષ, દુ ખ અને કલેશમા પરિણમે છે ક્રોધ જીવને રાગથી ઇચ્છિત વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય તો તે લાંબો વખત ટકતી નથી તેમા બીજાઓ તરફથી તથા કુદરતી અનેક વિઘ્નો-અડચણો આવે છે. આ દુનિઆનો દરેક પુદ્‌ગલ પદાર્થ નાશવંત અને પરિણામશીલ છે ઇચ્છાઓ અનેક છે અને સમયે સમયે અનેકગણી વધે છે તે કદી સંતોષાતી નથી. કદાચ કોઇને બધી રીતે સુખ હોય તેમ દેખાય છતા આયુષ્ય પુરુ થતા ભોગોપભોગના તમામ સાધનો ઇચ્છા નહિ હોવા છતા છોડીને ચાલ્યા જવુ પડે છે એટલે આ દુનિઆના ભોગોપભોગ અને પૌદ્‌ગલિક પદાર્થો પ્રત્યે જેમ વધુ રાગ-આસક્તિ કેળવ્યા હોય છે તેમ તે વધુ દ્વેષ, દુ ખ, કલેશના કારણ બને છે જીવ જે પૌદ્‌ગલાદિક પદાર્થોથી સુખ મેળવવા મથે છે તેમા મમત્વ રાગ-આસક્તિ રાખે છે તે સર્વ અંતે દુ ખ અને કલેશરૂપ બને છે

આ સંસારમા દરેક જીવમા રાગ દ્વેષ છે, અને તે દુ ખ અને કલેશનુ કારણ છે એમ ઉપર જોવાઇ ગયુ છે. હવે તેની આત્મા ઉપર શુ અસર થાય છે તે જોવાનુ રહે છે (ચાલુ)

પૂજન: એક મહત્ત્વની ક્રિયા

ધાર્મિક વિધિ-વિધાનના અનુસંધાનમાં ખાસ પ્રેરણાદાયી અધ્યાત્મ ગીતા સમા શ્રીમદ્ આનંદઘનજી મહારાજના સ્તવન સંબંધી વિચારણામાં અવગાહન કરીએ તે પૂર્વે એક વાત નિશ્ચિત કરી લેવાની જરૂર છે અને તે એ જ કે જૈન ધર્મની પ્રત્યેક આત્મકલ્યાણ-કારી કરણીમાં અરિહંત યાને તીર્થંકર પ્રભુની પૂજા મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે, એટલે જે યુગમાં મૂર્તિપૂજા સામે ચેડા કાઢવામાં આવતાં જોવાય છે કિંવા જૈન સમાજનો એક ભાગ જેનાથી હાથ ધોઈ બેઠો છે એ વેળા 'શ્રીમદ્ આનંદઘનજી મહારાજ જેવા પ્રખર યોગી ડિંડિમનાદે મૂર્તિપૂજનનું મહત્ત્વ સ્વીકારે છે અને એના વિના જનતાના મોટા ભાગનો આત્મ-પથ તિમિરાચ્છાદિત છે એમ ભાર મૂકી જણાવે છે.' એ વાત ભૂલવા જેવી નથી.

વીતરાગની મૂર્તિ જેવું સુંદર અને ભાવ-શ્રેણીવર્ધક સાધન ત્યજી દઈ જેઓ કેવળ નિરાલંબન ધ્યાનની વાત કરે છે તેઓ સાચે અંધારામાં અથડાય છે. કેવળ નામસ્મરણથી ધ્યાનની એકાગ્રતા જામી શકતી નથી. વર્ત-માન કાળના સંખ્યાબંધ પ્રસંગોમાંથી એ વાતમાં રહેલ સત્ય અવધારી શકાય તેમ છે. જે યુગ દેશનેતાના ફોટા સંગ્રહે છે, બાવલા ઊભા કરે છે, અભ્યાસના પુસ્તકોમાં ચિત્રોની આવશ્યકતા સ્વીકારે છે અને હોંશભેર સગા-વહાલાના ફોટા ખેંચાવે છે તે યુગના માનવીઓમાંથી જ્યારે મૂર્તિની અગત્ય સંબંધે શંકા ઉઠાવાય અગર તો પત્થરની ગાય દૂધ આપે ખરી? એવા ભ્રમોત્પાદક પ્રશ્ન ખડા કરી જડ એવા પત્થરમાં પ્રભુપણાનો આરોપ કરવો એ નરી મૂર્ખતા છે, અથવા તો પત્થર પૂજે શો દિ' વળવાનો છે એવા ઉપદેશ અપાય ત્યારે સહજ સવાલ ઊઠે છે કે આ માનવીઓ બુદ્ધિપૂર્વક તોલન કરી સત્યાસત્યની તારવણી કરી શકે છે કે કેવલ સંપ્રદાયના અંધારા કૂવામાં બુડેલા છે? અથવા તો સ્વચ્છંદતાની સરિતામાં તણાઈ રહેલાં છે?

જો કાગળનું ચિત્ર મૃત માતા કે પિયર ગયેલી પત્નીની સ્મૃતિ કરાવી શકતું હોય, જો પત્થરનું બાવલું અવસાન પામેલા નેતાના ગુણોનું ભાન કરાવી શકતું હોય તો પછી પત્થરમાંથી તૈયાર કરાયેલી-વીતરાગ પ્રભુમાં જે જાતના ગુણો અને લક્ષણો હતાં એનો ચિતાર રજૂ કરતી-યોગ્ય રીતે પ્રતિષ્ઠિત થયેલી મૂર્તિ શા સારૂ લાભદાયી ન હોઈ શકે? એની ઉપાસના કરવામાં કઈ દોષાપત્તિ છે? એમાં આંધળી શ્રદ્ધા કેમ કહી શકાય? કયા કારણે સાધન સામે વંટોળ પેદા કરાય છે-અને તે પણ ઊગતા તરુણો તરફથી એ નથી સમજાતું.

જે જાતની પ્રાણ-પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી હોય તે પ્રકારની ફળપ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. માટીની મૂર્તિ બનાવી, એને ગુરુપદે સ્થાપી એકલવ્યે અમોઘ બાણકળા સાધી હતી એ વાતથી કોણ અજાણ્યું છે? જે એકધારી અડગ શ્રદ્ધાથી પત્થરની બનાવેલી મૂર્તિને ખરેખર અરિહંત દેવ માની ઉપાસના કરે

છે તે ઇપ્સિત મેળવે છે, એમાં રંચમાત્ર શંકાને સ્થાન નથી. 'જિનપ્રતિમા જિન-સારિખી, કહી સૂત્ર મોઝાર' એ વચન ટંકશાળી છે. દૃઢ શ્રદ્ધાવંત એનો પરચો પામે છે.

નિરાલંબન ધ્યાન અમુક ગુણસ્થાનક યા તો ધ્યાનની અમુક હદ પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય સંભવતું નથી એટલે ત્યાં સુધી અવલંબનની અગત્ય રહેવાની જ, અને અવલંબનમાં વીતરાગની મૂર્તિ સમું અન્ય યોગ્ય સાધન મળે તેમ છે જ નહિ એથી પ્રત્યેક આત્માએ-દરેક જૈન સંતાને મૂર્તિનું પૂજન ભાવપૂર્વક કરવું જ જોઇએ. બ્રાહ્મણ માટે જેમ સંધ્યાકર્મ એ આવશ્યક ક્રિયારૂપ છે તેમ જૈન માટે દેવપૂજા એ દરરોજના છ કાર્યોમાંનું એક-પહેલું-અને અગત્યનું કાર્ય છે

આ મહત્ત્વ ધ્યાનમાં લઇ અધ્યાત્મરસિક યોગી શ્રીમદ્ આનંદઘનજી મહારાજે ચાલુ ચોવીશીના તીર્થંકરોને આશ્રયી સ્તવનરચના કરી છે. સાથોસાથ એમાં પોતે પચાવેલ આગમ જ્ઞાન અને એ પરથી અધ્યાત્મદશાના પુનિત પ્રદેશમાં કેવી રીતે પગલાં માંડવા એનો ટૂંકમાં સુન્દર ચિતાર આપ્યો છે. પહેલી નજરે એકાદ તીર્થંકરને ઉદ્દેશી ગવાતાં સ્તવનમાં જેમ જેમ આત્મા ઊંડો ઉતરે છે તેમ તેમ તત્ત્વચર્ચા અને વિવિધ વિષયની વિચારણા જોર પકડે છે એનો અંતભાગ આવતાં એમાંથી રહસ્ય તારવતો અનુભવાય છે. આ રીતે શ્રી આદિનાથથી શ્રી અજિતપ્રભુનું સ્તવન ગણનામાં બીજું આવતા છતાં જ્યારે એમાં ભરેલા અગાધ આત્મિક જ્ઞાનની તરતમતાએ જોઇએ છીએ ત્યારે જાણે પહેલાં કરતાં બીજામાં કેટલોયે પથ કાપી આવ્યા ન હોય તેમ જણાય છે. એના જ્યારે આંકડા મેળવીએ છીએ ત્યારે સહજ સમજાય છે કે યોગીરાજે આત્માને પ્રભુભક્તિમાં જોડવા સારુ-વર્તમાન ચોવીશીના તીર્થંકરોને નજર સામે રાખી-એવી કૃતિની રચના કરી છે કે જે દ્વારા જ્ઞાનાર્ણવ સમા આગમજ્ઞાનનો સચોટ ખ્યાલ આવે આત્મા વાદ-વિવાદ કે આડીતેડી ચર્ચામાં ન પડતા સીધો પોતાના આંતરિક પ્રદેશમાં જોવા માંડે

આમ કરવામાં એ મહાત્માએ પ્રચલિત રાગોનો ઉપયોગ કર્યો છે છતાં કેટલીક વાર આજના નાટકીયા રાગોનું અનુકરણ કરનારા, મર્યાદા બહાર જઈ કોઇ કોઇ વાર અર્થશૂન્ય શૃંગારિક શબ્દો વાપરે છે અથવા તો પોતા માટે ખોટો આડંબર સેવે છે તેવું થવા દીધું નથી. સ્તુતિની કક્ષામાં કાયમ રહી, ચર્ચાના વિષયને કે વાદ-વિવાદના પ્રશ્નને છેડી, પાછો તેનો યુક્તિપુરસ્સર સમન્વય સાધી, પ્રાંત ભાગે આત્મભાન કરવા જ મૂળ મુદ્દો છે તે પર આવી જાય છે અને 'આનંદઘન' પ્રયોગમાં સાધ્ય સહ સાધકનો સમાવેશ કરે છે

ચોવીશીમાં રૂષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહારો રે એ પ્રથમ સ્તવન છે એ તરફ દૃષ્ટિપાત કરીએ (ચાલુ)

ચોકસી

પ્રવાહના પ્રશ્નો

રૂપિયા ત્રણ હજારનું ઇનામ

મેવાડના મહારનિવાસી શ્રી સુંદરમલ રાઠોડના નામે એક જાહેરાત જૈન અખબારોમાં પ્રગટ કરવામાં આવી છે, જેમાં તેઓએ જણાવ્યું છે કેઃ—

હાલમાં ઉદેપુરમાં રહેતા એક જૈન ગૃહસ્થ શેઠ છગનલાલજીના પોતાના નાના પુત્ર હીરાલાલજીને જે કોઇ જૈન ધર્મમાં સ્થિર કરશે–ખ્રીસ્તી બનતો અટકાવશે તેને રૂપિયા ત્રણ હજારનું ઇનામ આપવામાં આવશે.

આ પ્રસંગને અંગે વાત એમ છે કે ભાઇ હીરાલાલ છેલ્લા છ આઠ માસથી પોતાનું ઘર છોડી ચાલ્યો ગયો છે, અને તે ખ્રીસ્તી ધર્મમાં વટલાઇ જશે એવો ભય તેના પિતાને લાગ્યો છે. હજુ જો કોઇ જૈન વિદ્વાન, સાધુવર્ય કે અભ્યાસી યોગ્ય પ્રયાસ કરે તો કદાચ હીરાલાલ જૈન ધર્મમાં સ્થિર રહે એવી આશા પણ છે.

બીજી વાત એ પણ છે કે હીરાલાલજી પોતે વટલાયો નથી, પરંતુ પોતાના હાથે તેમણે ૭૮ જેટલા જૈનોને ખ્રીસ્તી બનાવ્યા છે અને એ દિશામાં તેનો પ્રયાસ ચાલુ જ છે.

આ વર્તમાન બહાર આવ્યા પછી હજુ ભાઇ હીરાલાલને કોઇ સમજાવી શકયા હોય તેમ જણાયું નથી, તેમ કોઇ સંસ્થાએ એ માટે વધુ તપાસ કરી તેને અંગે વધુ જાણવા જેવી વિગતો બહાર મૂકી નથી. અલબત્ત, હીરાલાલને સમજાવવા માટે આ પ્રકરણની વધુ વિગતો જાણવા માટે કોઇ કોઇ જિજ્ઞાસુએ વ્યકિતગત તપાસ કરી હશે, પરંતુ તેનું પરિણામ શૂન્ય છે અગર હજુ અપ્રગટ છે.

જે વિગત બહાર આવી છે તે પરથી હીરાલાલની આર્થિક સ્થિતિ સારી છે. એટલે પૈસાના પ્રલોભને આ માર્ગ તરફ તેઓ ખેંચાયા હોય તેમ માનવાને કારણ નથી, તેમ તેઓ કોઇ સારા અભ્યાસી કે ધર્મજિજ્ઞાસુ હોવાનું જાણમાં નથી. માનસિક નબળાઇ પણ કદાચ તેઓને આ માર્ગે દોરી લઈ જતી હોય તો પણ ના ન કહેવાય.

હીરાલાલના જીવન-પલટાનો યથાર્થ ઇતિહાસ જ્યાં સુધી કોઇ અનુભવી બહાર ન મૂકે ત્યાં સુધી એ પ્રકરણને અંગે સમાજની ફરજનો વાસ્તવિક ખ્યાલ ન આવી શકે, પરંતુ આ કિસ્સો આપણને એક વિચારણીય પ્રશ્ન તરફ દોરે છે. જે વિચાર્યા વિના જૈન-જગતને લાગુ પડેલ ક્ષયની બીમારીનો નીવેડ અશકય છે. તે પ્રશ્ન છે આપણા ઘટતાં જતા સંખ્યાબળનો.

ધર્મપલટાનાં કારણો

ધર્મ પરિવર્તનના મુખ્યત્વે બે કારણો આજે આપણી સામે ઊભા છે.

(૧) આજીવિકાના પ્રશ્નને અંગે ધર્મપલટો.

(૨) અલ્પ જ્ઞાનને અંગેનો ધર્મપલટો.

ખ્રીસ્તી, ઇસ્લામ કે આર્ય સંપ્રદાયનો ઇતિહાસ આપણને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સમજાવે છે કે જ્યાં માનવ-જીવનની રોજની સમસ્યાઓનો ઊકેલ

થઇ શકયો નથી ત્યા એ સમસ્યાના ઉકેલના પ્રલોભનો વચ્ચે આજે અનેક માનવીઓએ ધર્મ-પરિવર્તન કર્યાના અને એ રીતે ઇસાઇ આદિ સમાજની હજારા કે લાખોની સખ્યા વધવા પામી છે. ભૂખની પીડાથી રીબાતી જનતાનો સાદ જ્યારે કોઇ સાભળનાર મળતુ નથી ત્યારે મીશનના આવા પ્રલોભનો વચ્ચે તેઓ પોતાના કુળધર્મને શ્રધ્ધાપૂર્વક વળગી રહેવાની શક્તિ ગુમાવતા જાય છે, અને ધીમે ધીમે એમનુ જીવન ધર્મ-પલટાથી રંગાય છે.

અમુક લોભ-લાલચ કે સગવડ ખાતરનો આવો ધર્મપલટા સ્થિર રહી શકતો નથી તેમ જ આ જાતની વટાળ પધ્ધતિથી પોતાના સમુદાયનું સંખ્યાબળ વધતા કોઇ 'ધર્મ'ની કીમત વધી જાય છે એમ પણ નથી.

"ધર્મ" એ કંઇ બજારુ વસ્તુ નથી તેનુ મૂલ્ય કેવળ સંખ્યાબળ પર પણ ન અવલંબે તે તો "આત્મકલ્યાણ"ના તત્ત્વોથી આંકી શકાય. આ જાતનો ધમાતર જેટલો શોચનીય છે તેટલો દયાજનક છે

પરંતુ સુયોગ્ય પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહનના અભાવે કેટલાક સ્થાને, સચોગોવશાત્ પરાધીનપણે પણ ધમાન્તર 'અનિવાર્ય' બનતો હોય ત્યા વટલાતા માનવીને કઇ રીતે જવાબદાર ગણવો? ત્યારે તો તેમની પ્રતિકૂળતા નિવારવાનો માર્ગ સમાજે વિચારવો જ રહ્યો, અને ત્યારે જ એ ધમાન્તરની ઉપસ્થિત થતી દયાજનક સ્થિતિનો અત આવે.

ધર્મપલટાનુ બીજું કારણ અલ્પ જ્ઞાનનુ મનાય છે.

દરેક જૈનધર્મી, જૈન-દર્શનનો પૂર્ણ અભ્યાસી હોતો નથી જૈન તત્ત્વથી-ધર્મથી સારુએ હૃદય વણાયુ હોય તેવા અટલ અભ્યાસી બહુ જ અલ્પ સખ્યામાં આપણને મળી શકે

કેટલાકને જૈન-દર્શનનું સામાન્ય જ્ઞાન હોય છે તો કેટલાકને માત્ર પોતાની જાતને જૈન કહેવરાવવા પૂરતુ જ જ્ઞાન હોય છે. આવા વર્ગને જૈન દર્શનના વધારે અભ્યાસી બનાવવાનુ તેમ જ ધર્મનો મર્મ સમજાવવા માટે તેમની સામે અવારનવાર જ્ઞાનોપદેશ કે ધર્મની પ્રેરણા જાગૃત રહે તેવું વાતાવરણ જન્માવવાનુ ચાલુ રહે તો જ તેઓ સમય જતા ધર્મના મૂલ્ય સમજે-ધર્મસૂત્રોને જીવન સાથે વણતા થાય.

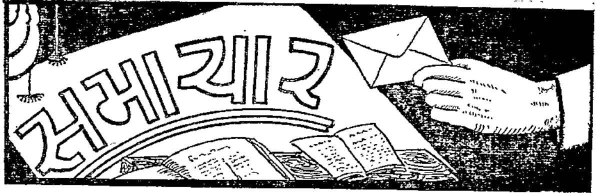
આ જાતની પ્રેરણા આપતુ જાગૃત વાતાવરણ આપણે સ્થળે સ્થળે રાખી શકયા નથી. પરિણામે, લાબા કાળ સુધી ધર્મ-ભાવનાની પ્રેરણાના અભાવે જનતાનું જ્ઞાન ઘસાતુ ચાલ્યુ અને વધુ સમય જતાં તે સમાજ જૈન ધર્મના આચાર વિચારની અજ્ઞાનતાને અંગે વટલાતો ચાલ્યો.

યુ. પી. તરફનો પલ્લીવાલ સમાજ, બંગાળ બીહાર તરફનો ત્રણ લાખની વિપુલ સખ્યા ધરાવતો સરાક સમાજ આપણને આ વસ્તુ બરાબર સમજાવે છે તે લોકો એક વખત જૈન જ હતા, જૈન-ધર્મના વિધિવિધાનો અને જ્ઞાનોપાસનામા તેઓને રસ હતો, પરંતુ કાળબળે ત્યા આપણા પૂજ્ય સાધુ-સમાજનો પગરવ ઓછો થયો, ધર્મોપદેશકો પણ ત્યા ન જઇ શક્યા અને એ રીતે મળતી ધાર્મિક પ્રેરણા બધ થતા તેઓ જૈન-ધર્મથી વિમુખ થયા. આજે એ જ ભાઇઓને પોતાના પૂર્વ-સસ્કારનો ખ્યાલ આપવામાં આવે છે ત્યારે તેમને પોતાના પૂર્વ-ધર્મનો ખ્યાલ આવે છે અને શ્રધ્ધા-ભક્તિપૂર્વક આજે તેમાનો જાગૃત થએલ વર્ગ જૈન ધર્મનો પુન રાગી બનતો આવ્યો છે.

સમાજની ફરજ

હીરાલાલજીના પિતાએ તો પોતાની ધર્મ-શ્રધ્ધાને અંગે, પોતાના પુત્રને જૈન ધર્મમાં

શ્રી રમણલાલ વ. દેશાઇ

જૈન આત્માનંદ સભાની મુલાકાતે

વડોદરાના નાયક સુબા અને જાણીતા નવલકથાકાર સાક્ષરરત્ન શ્રી રમણલાલ વસંતરાય દેસાઇ ગત તા. ૧૪-૮-૩૯ના રોજ આ સભાની મુલાકાતે આવ્યા હતા, જ્યારે સભાના પ્રકાશનો, પ્રાચીન સાહિત્યભંડાર અને પુસ્તકાલય વગેરેનું નિરીક્ષણ કરી તેઓશ્રીએ સંસ્થાની સાહિત્યસેવા માટે સંતોષ વ્યકત કર્યો હતો અને નીચેના શબ્દોમાં પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો હતો.

"૪૩ વર્ષ જેટલી લાંબી સેવા બહુ ઓછી સંસ્થાઓની હોય છે. આટલા લાંબા સમય સુધી એકધારું પ્રકાશન, સંગ્રહ અને સાચવણી થયા કરે એ કાર્યકર્તાઓનો અવિરત ઉત્સાહ અને ધ્યેયલક્ષીપણાનું સુચિહ્ન છે.

હિંદુ અને જૈન સંસ્કૃતિ એક જ આર્ય સંસ્કૃતિની શાખાઓ છે. એ પરસ્પર સંકલાયેલી છે, અને એ બન્નેની સાંકળ સતત જોડાયલી જ રહે એ અર્થે જૈન સાહિત્ય અગર જૈનોએ સંગ્રહેલું પ્રાચીન સાહિત્ય સહુના વાંચન અને મનનને પાત્ર છે.

બન્ને સંસ્કૃતિનો ઇતિહાસ પણ એક જ પાયા ઉપર રચાયેલો છે. એટલે જૈન દષ્ટિબિંદુ સમજ્યા વગર હિંદુઓને ચાલે એમ નથી.

જૈન સંગ્રહોએ તો આપણા ઇતિહાસને અને આપણી પ્રાચીન ભાષાને સાચવી રાખ્યાં છે. એની જેટલી કદર અને જેટલી કિંમત થાય એટલી ઓછી છે.

આવી એક દીર્ઘજીવી સંસ્થાની મુલાકાતનું મને માન મળ્યું અને સંગ્રહ જોવાનો તેમજ પ્રકાશનોનો પરિચય કરવાનો અવસર મળ્યો એ માટે હું મને પોતાને તો ભાગ્યશાળી જ માનું છું અને કાર્યવાહકોનો આભાર માનું છું.

સ્થિર કરવા માટે રૂા. ત્રણ હજારનું ઇનામ આપવાની જાહેરાત કરી અને સમાજ એમનું દયાજનક ચિત્ર જાણી શકયો, પરંતુ આજે તો પેટની પીડાને કારણે કે ધર્મમાં સ્થિર રહેવાની યોગ્ય સાધન-સામગ્રી કે પ્રેરણાના અભાવે, હજારો હીરાલાલ સ્વધર્મથી વિમુખ બની ગયા છે, બનતા જાય છે તેનો સમાજે ગંભીરપણે વિચાર કર્યો છે?

ગુજરાત, મુંબઇ કે મારવાડના અમુક જાણીતા વિભાગમાં વસતા જૈન-સમાજને આ દયાજનક સ્થિતિનો ખ્યાલ તરતમાં આવે તેમ નથી. એ માટે તો નાના-નાના ગામડા અને અજાણ્યા પ્રદેશો ખોળવા ઘટે. એ ખોજ કરવા માટે સુખદ-સહેલને બે ઘડી અળગી કરવી ઘટે. ત્યારે જ આપણે બીહાર કે બંગાળ, માળવા કે ઓરીસા, યુ. પી. કે પંજાબને પૂર્વની જેમ જૈનોથી ઉભરાતો જોઈ શકીશું.

જૈન-જગતની આ એક અનિવાર્ય ઊકેલ માગતી સમસ્યાનો અવાજ, નાના-મોટા મતભેદોમાં શક્તિ વેડફી રહેલ સમાજને કાને અથડાશે ખરો?

સભાના પ્રકાશનોનો વધારે પ્રમાણમા ઉપયોગ થાય, આપણા વિદ્વાનો તે તરફ વધારે નજર કરતા થાય અને જે સરકારગુણગ્રાહીએ હિંદુ અને જૈન સંસ્કૃતિને ભેગી વણી છે તેનુ નિરૂપણ કરવા પ્રવૃત્ત થાય તેટલુ તો હુ જરૂર ઇચ્છુ જ.

હુ આ સભાને 'શત શરદ' નહી પણ 'અનેક શત શરદ'નુ જીવન ઇચ્છું છુ" તા. ૧૪-૮-૩૯

રમણલાલ વ. દેસાઈ

પોસ્ટ ગ્રેજ્યુએટોને અર્ધમાગધી (પ્રાકૃત) અભ્યાસ માટે વડોદરામાં સગવડ

પાલી વિગેરે અન્ય ભાષાઓને સ્થાન અને ઉત્તેજન મળવા છતા, દેશી ભાષાઓ સાથે નિકટનો સંબંધ ધરાવનારી અર્ધમાગધી (પ્રાકૃત) ભાષાને બરોડા કૉલેજમા હજુ સુધી સ્થાન મળ્યુ નથી, તેમ છતા એ જાણીને આનંદ થાય છે કે મુબઈ યુનિવર્સિટીએ ચાલુ વર્ષથી વડોદરા-પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિર(ઓરીએન્ટલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ)ના જૈન પંડિત લાલચંદ ભગવાન ગાંધીને પોસ્ટ ગ્રેજ્યુએટોના અર્ધમાગધી અધ્યાપક તરીકે સ્વીકાર કરેલ હોવાથી વડોદરામાં અભ્યાસ કરવા ઇચ્છતા તેવા ઉચ્ચ કક્ષાના અભ્યાસીઓ માટે ઉત્તમ સગવડ થઇ છે એથી આ યોજનાનો લાભ જૈન અને જૈનેતર સર્વ કોઇ પોસ્ટ ગ્રેજ્યુએટો સારી રીતે લઇ શકશે આવી સુયોગ્ય યોજના કરવા માટે મુબઇ યુનિવર્સિટીનુ પોસ્ટ ગ્રેજ્યુએટ બોર્ડ અને વડોદરા રાજ્યના એજ્યુકેશન અધિકારીઓ પ્રશંસાને પાત્ર છે

સાદડી (મારવાડ)

આ વર્ષે સાદડીમા આચાર્ય મ શ્રીમદ્વિજય લલિતસૂરિજી મહારાજ આદિ ૭ મુનિરાજોનુ ચાતુર્માસ છે.

વ્યાખ્યાનમા ભગવતી સૂત્ર અને ચંદ કેવલી ચરિત્ર વચાય છે

આ વર્ષે મારવાડ વગેરે સ્થળોએ વરસાદ ન હોવાથી ઘાસ-ચારાની ખૂબ તગી છે તેથી આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી એક સારૂં ફંડ એકત્ર કરવામા આવેલ છે તે ફંડથી અત્રે ઢોરને છુટથી ઘાસ આપવામા આવે છે આ કાર્યનું અનુકરણ જ્યા વરસાદ ન હોય ત્યા પર્યુષણ પ્રસંગે આપણા સાધુ મહારાજો કરશે એવી અમોને આશા છે

ઝરીયા

ગુન પામેલા આ શહેરમા ગુજરાત, કાઠીયાવાડ ને મારવાડના જૈનોની સારી વસ્તી છે અને ત્યાના ઉત્સાહી કાર્યકર શ્રી અમૃતલાલ નાગર વગેરેના સ્તુત્ય પ્રયત્નથી અત્રે શ્રી મહાવીર જૈન બોર્ડીંગ હાઉસની સ્થાપના કરી છે આ પ્રદેશમા આવી સસ્થા પ્રથમ હોવાથી તેના કાયમી નિભાવ અર્થે દાનવીરોએ યોગ્ય મદદ કરવી જરૂર છે

સ્વીકાર-સમાલોચના

સૌરાષ્ટ્ર ઇતિહાસ દર્શન-ભાવનગર રાજ્યના સામાજિક અને આર્થિક પરિચય સહિત કર્તા, ગોરધનદાસ નાગરદાસ મહેતા શીહોર કિંમત રૂ અઢી

આ પુસ્તકમા ઇ સ પૂર્વે ૧૫૦૦ માં શ્રી કૃષ્ણે સૌરાષ્ટ્રમા દ્વારામતી વસાવી ત્યાથી તે ઇ સ ૧૫૭૫ મા શ્રી વિસાજી ગોહેલે શીહોરમા ગાદી સ્થાપી ત્યા સુધીનો હિંદુ અને મુસલમાન રાજ તથા બ્રિટીશ સરકારના રાજ્યકાળનું વર્ણન પહેલા ખડમા આપવામા આવેલ છે અને દ્વિતીય ખડમા શ્રી વીસાજી ગોહિલથી ભાવનગર રાજ્યને વસાવનાર મહારાજ ભાવસિંહજી સુધીનો ઇતિહાસ તથા ત્યાથી હાલના મહારાજા શ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજી સુધીનુ ઐતિહાસિક વર્ણન અનેક ઐતિહાસિક ગ્રથોનો આધાર લઇ, તેમ ભાવનગર રાજ્યનો ભૂતકાળ જાણનાર અનુભવીઓ પાસેથી જાણીને આ ગ્રથમા પૂર્વોક્ત ઇતિહાસ રજૂ કર્યો છે ભાવનગરના ભૂતકાલીન અને અત્યારના ઉત્તરોત્તર ૯ મહારાજાઓના ફોટાઓ પણ આપવામા આવ્યા છે સાથે ભાવનગરના ગોહેલ રાજકુળનુ વંશવૃક્ષ આપીને આ ઇતિહાસની સંકલના યોગ્ય રીતે ગોઠવવામા આવી છે ઇતિહાસપ્રેમી મનુષ્યો માટે વાચવા જેવો આ ઐતિહાસિક ગ્રથ છે લેખક શ્રી ગોરધનદાસનો આ પ્રયત્ન આવકારદાયક છે. વળી પરિશિષ્ટોમા ભાવનગર રાજ્યનુ ક્ષેત્રફળ, વસ્તી, ગામડાઓ, આર્થિક સ્થિતિ, જવાબદારી, ઉદ્યોગ, ધધા, વેપાર, બદર, રેલ્વે-લાઇન, રાજ્યમા આવેલી લોકોપકારક સંસ્થાઓ આપી આ ગ્રથ પૂર્ણ કરવામા આવ્યો છે કર્તાને ત્યાથી મળી શકશે

(સાભાર–સ્વીકાર)

વાસ્તુસાર પ્રકરણ (પરમ જૈન ચંદ્રાંગજ ઠક્કુર ફેરુવિરચિત) ગુજરાતી ભાષાંતર અને ચિત્રો સહિત. ભાષાંતરકાર પંડિત ભગવાનદાસ જૈન, જયપુર. મકાન, મંદિર અને મૂર્તિ સૌકોઇ મનુષ્ય પોતાના સુખ અને આત્મકલ્યાણ માટે બંધાવે છે. મંદિરમાં પરમાત્મા પધરાવવા માટે બિંબની પણ યોજના કરી પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે છે, અને મકાનનું વાસ્તુ કરી ગૃહપ્રવેશ કરવામાં આવે છે. મકાન તૈયાર થયા પછી ગૃહસ્થ રહેવા જાય છે અને તે મકાનમાં સુખ મેળવવા ઇચ્છે છે, છતાં કેટલેક વખત તેથી બેનસીબ રહે છે. મંદિર બંધાવી, બિંબ તૈયાર કરી, પ્રતિષ્ઠા કરી, પૂજા ભકિતવડે મનુષ્યો આત્મકલ્યાણ ઇચ્છે છે, છતાં તે ગામનો સમાજ કે પ્રજા સુખી–સમૃદ્ધિશાળી નથી બનતી કે રહેતી તેનું પણ કંઈ કારણ હોવું જોઇએ. તે નહિ સમજવાથી ઉપર્યુકત વસ્તુની કિંમત ઓછી કરી નાખે છે. ખરી હકીકત એ છે કે મકાન, મંદિર, બિંબ અને પ્રતિષ્ઠા વિગેરે કાર્ય કરવામાં તેના આધારભૂત શાસ્ત્રોને બાજુએ મૂકેલા હોય છે, માટે શિલ્પ અને જ્યોતિષ શાસ્ત્રો જૈન સાહિત્યમાં છે તેના આધારે જો બધું થાય તો તે વિધિપૂર્વક બનાવનાર મનુષ્ય સુખી–સમૃદ્ધિશાળી થઈ આત્મકલ્યાણ સાધી શકે છે. જૈન દર્શન સાહિત્યમાં આવા શિલ્પ અને જ્યોતિષશાસ્ત્રના ગ્રંથો પણ ઘણા છે. અને તે પૈકીનો આ **વસ્તુસાર પ્રકરણ** નામનો ગ્રંથ છે. શિલ્પસાહિત્યનો આ ગ્રંથ પ્રકટ થતાં અને તે પણ ભાઇ **ભગવાનદાસ** જેવા પ્રાકૃત–સંસ્કૃત ભાષાના નિષ્ણાતના હાથે તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર થતાં તેમજ આ. શ્રી વિજય નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્ય આ. શ્રી વિજયોદયસૂરિજી મહારાજની કેટલીક બાબતની સૂચનાથી, આ ગ્રંથ તૈયાર થએલો હોવાથી તેની સત્યતા અને ઉપયોગીપણા માટે કંઇ કહેવાનું હોય નહિ. શિલ્પ અને જ્યોતિષશાસ્ત્રના અનેક ગ્રંથોનો આ ગ્રંથ તૈયાર કરવામાં આધાર લીધેલો હોવાથી તે મુજબ મકાન, મંદિર, બિંબ તૈયાર કરવામાં કે પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે તો તેમાં વાસ કે પ્રતિષ્ઠા કરનાર કોઇ પણ મનુષ્ય સુખ અને આત્મકલ્યાણનો અનુભવ કર્યા સિવાય ન રહે.

આ ગ્રંથમાં મુખ્ય વિષય ગણિતનો છે અને તેથી તેમાં કોઠા, આકૃતિ તથા ૨૪ તીર્થંકર ભગવાન તથા યક્ષ, શાસનદેવી વિગેરેનું સચિત્ર વર્ણન આપી બહુ જ ઉપયોગી બનાવ્યો છે. ખાંત, વાસ્તુ, પ્રતિષ્ઠા, જિનબિંબ તૈયાર કરવામાં તેનું માપ વિગેરેની સમજ આ ગ્રંથમાં બહુ યોગ્ય રીતે આપી છે. મકાન, મંદિર બંધાવવામાં જમીનશુદ્ધિથી માંડી, ખાંતનું કોણ, આય, ગણ, નક્ષત્ર, તારા, વ્યય અને કયું સ્થાન કયે સ્થળે વાપરવા માટે બાંધવું તે વિગેરે હકીકત આપી આ ગ્રંથને ખાસ ઉપયોગી બનાવ્યો છે.

આ ગ્રંથ મૂળકર્તાએ સં. ૧૩૭૨ની સાલમાં દિલ્હીમાં લખ્યો છે, તે આ ગ્રંથની પ્રશસ્તિમાં જણાવવામાં આવ્યું છે. આ શિલ્પશાસ્ત્રનો ગ્રંથ પ્રકાશિત કરી **જૈન** દર્શનના શિલ્પ સાહિત્યમાં એક સારો ઉમેરો કર્યો ગણાય. કોઇ પણ ગૃહ કે લાઇબ્રેરી માટે ખાસ ઉપયોગી ગ્રંથ છે એમ અમે માનીએ છીએ. કિંમત રૂપીયા પાંચ. મળવાનું ઠેકાણું:–પં. ભગવાનદાસ જૈન, મોતીસિંહ ભોમીયાને રસ્તે, જયપુર સીટી

१ उपदेशछाया और आत्मसिद्धि—श्रीमद्राजचन्द्रविरचित गुजराती हिन्दीअनुवाद पं० जगदीशचन्द्रजी शास्त्री एम० ए० ने किया है ।

उपदेशछायामें मुख्य चर्चा आत्मार्थके संबंधमें है, अनेक स्थलोंपर तो यह चर्चा ही मार्मिक और हृदयस्पर्शी है । इसमें केवलज्ञानीका स्वउपयोग, शुष्क ज्ञानियोंका अभिमान, ज्ञान किसे कहते हैं ? कल्याणका मार्ग एक है, निर्धन कौन ? आत्मार्थ ही सच्चा नय है, आदि गहन विषयोंका सुन्दर वर्णन है ।

आत्मसिद्धिमें श्रीमद्रायचन्द्रजीकी अमर रचना है । यह ग्रंथ लोगोंका इतना पसंद आया कि इसके अंग्रेजी मराठी अनुवाद हो गये हैं । इसमें आत्मा है, वह नित्य है, वह वह भोक्ता है, मोक्षपद है, और मोक्षका उपाय है, इन छह पदोंको १४२ पद्योंमें सिद्ध किया गया है । ऊपर गुजराती कविता है, नीचे उसका विस्तृत हिन्दी-अर्थ है । इस विषय बहुत ही जटिल और गहन है, किन्तु लेखन-शैलीकी सरलता तथा कारण साधारण पढ़े लिखे लोगोंके लिये भी बोधगम्य और उपयोगी हो गया है । ग्रन्थकर्त्ताका सुन्दर चित्र और संक्षिप्त चरित भी है । पृष्ठसंख्या १०४, मूल्य सिर्फ ॥)

२ पुष्पमाला मोक्षमाला और भावनाबोध—श्रीमद्राजचन्द्रकृत ग्रन्थका हिन्दीअनुवाद पं० जगदीशचन्द्रजी शास्त्री एम० ए० ने किया है ।

पुष्पमालामें सभी अवस्थावालोंके लिए नित्य मनन करने योग्य जपमालाकी १०८ दाने (वचन) गूँथे हैं ।

मोक्षमालाकी रचना रायचन्द्रजीने १६ वर्षकी उम्रमें की थी, यह बड़ी उपयोगी सदैव मनन करने योग्य है, इसमे जैन-मार्गको यथार्थ रीतिसे है । जिनोक्त-मार्गसे कुछ भी न्यूनाधिक नहीं लिखा है । वीतराग-मार्गमें आबाल रुचि हो, और उसका स्वरूप समझें, इसी उद्देशसे श्रीमद्ने इसकी रचना की थी । इसम सर्वमान्य धर्म, मानवदेह, सद्देव, सद्धर्म, सद्गुरुतत्त्व, उत्तम गृहस्थ, जिनेश्वरभक्ति, वास्तविक महत्ता, सत्य, सत्संग, विनयसे तत्त्वकी सिद्धि, सामायिक विचार, सुखके विषयमें विचार, बाहुबल, सुदर्शन, कपिलमुनि, अनुपम क्षमा, तत्त्वावबोध, समाजकी आवश्यकता, आदि एकसे एक बढ़कर १०८ पाठ हैं । गुजरातीकी हिन्दी अर्थ सहित अनेक सुन्दर कवितायें हैं । ग्रंथको स्याद्वाद-तत्त्व-बोधरूपी वृक्षका बीज ही समझिये ।

भावनाबोधमें वैराग्य मुख्य विषय है, किस तरह कषाय-मल दूर हो, इसमें उपाय बताये हैं । इसमें अनित्य, अशरण, अन्यत्व, अशुचि, आश्रव, संवर, निर्जर बारह भावनाओंके स्वरूपको, भिखारीका खेद, नमिराजर्षि, भरतेश्वर, सनत्कुमार, कथायें देकर बड़ी उत्तम रीतिसे विषयको समझाया है । प्रारंभमें श्रीमद् रायचन्द्रजीका और संक्षिप्त चरित्र भी है । भाषा बहुत ही सरल है । पृष्ठसंख्या १३०, मूल्य सिर्फ है । ये दोनों ग्रंथ श्रीमद् राजचन्द्रमेंसे जुदा निकाले गये हैं ।

परमात्मप्रकाश और योगसार [जैन रहस्यवादी और अध्यात्मवेत्ता श्री-योगीन्दुदेवकृत अपभ्रंश दोहे, उनकी संस्कृतछाया, श्रीब्रह्मदेवसूरिकृत संस्कृतटीका, स्व० पं० दौलतरामजीकृत भाषाटीका, प्रो० उपाध्यायकी ९२ पृष्ठकी अंग्रेजी भूमिका, उसका हिन्दी-सार, विभिन्न पाठभेद, अनुक्रमणिकायें, और हिन्दीअनुवादसहित ' योगसार ']

सम्पादक और संशोधक–पं. आदिनाथ नेमिनाथ उपाध्याय, एम्. ए.
अर्द्धमागधी प्रोफेसर राजाराम कालेज, कोल्हापुर।

परमात्मप्रकाश अपभ्रंश भाषा-साहित्यका सबसे प्राचीन और अमूल्य रत्न है, आधुनिक हिन्दी, मराठी, गुजराती आदि भाषायें इसी अपभ्रंशसे उत्पन्न हुई हैं, अतः भाषा-शास्त्रके जिज्ञासुओंके लिए यह बड़े कामकी वस्तु है। भाषा-साहित्यके नामी विद्वान् प्रो० उपाध्यायजीने अनेक प्राचीन प्रतियोंके आधारसे इसका संशोधन संपादन करके सोनेमें सुगंधकी कहावत चरितार्थ की है। पहले संस्करणसे यह संस्करण बहुत विस्तृत और शुद्ध है। इसकी भूमिका तो एक नई वस्तु है–ज्ञानकी खान है। इसमें परमात्मप्रकाशका विषय, भाषा, व्याकरण, ग्रन्थकारका चरित्र, समय-निर्णय और उनकी रचनाओंका परिचय, टीकाकार और उनका परिचय, बड़ी छान-बीनसे किया गया है। अंग्रेजी भूमिकाका हिन्दीसार पं० कैलाशचन्द्रजी शास्त्रीने लिखा है।

ग्रन्थमें योगीन्दुदेवने तत्कालीन जनसाधारणकी भाषामें बड़ी ही सरल किन्तु प्रभावो-त्पादक शैलीमें परमात्माके स्वरूपका व्याख्यान किया है। इसमें बहिरात्मा, अन्तरात्मा, परमात्माका लक्षण, परमात्माके रूप जाननेकी रीति, शुद्धात्माका मुख्य लक्षण, शुद्धात्माके ध्यानसे संसार-भ्रमणका रुकना, परमात्मप्रकाशका फल आदि सैकड़ों ज्ञातव्य विषयोंका वर्णन है। समाधि-मार्गका अपूर्व ग्रन्थ है। इसकी हिन्दीटीका भी बड़ी सरल और विस्तृत है। मामूली पढ़ा लिखा भी आसानीसे समझ सकता है। ऐसी उत्तम पद्धतिसे सम्पादित ग्रन्थ आपने अभीतक न देखा होगा। ग्रन्थराज स्वदेशी कागजपर बड़ी सुन्दरता और शुद्धतासे छपाया गया है। ऊपर कपड़ेकी सुन्दर मजबूत जिल्द बँधी हुई है। पृष्ठसंख्या ५५०, मूल्य केवल ४॥) है।

योगसार–यह श्रीयोगीन्दुदेवकी अमर रचना है, इसमें मूल अपभ्रंश दोहे, संस्कृत-छाया, पाठान्तर और हिन्दीटीका है। १०८ दोहोंके छोटेसे ग्रंथमें आध्यात्मिक गूढ़वादके तत्त्वोंका बड़ा ही सुन्दर विवेचन है। यह ग्रन्थ साक्षात् मोक्षका सोपान है। इसका सम्पादन और संशोधन प्रोफेसर ए० एन्० उपाध्यायने किया है। पं० जगदीशचन्द्रजी शास्त्री एम्० ए० ने सरल हिन्दीटीका लिखी है। बहुत अच्छे मोटे कागजपर सुन्दरतापूर्वक छपा है। पृष्ठसंख्या २८, मूल्य सिर्फ।) परमात्मप्रकाशके अंतमें यह ग्रन्थ है। उसीमेंसे जुदा निकाला है।

सिर्फ तीन रुपया है, जो ग्रंथको देखते हुए कुछ नहीं है। मूल्य इसी लिये जिससे सर्वसाधारण सुभीतेसे खरीद सकें।

पुरुषार्थसिद्ध्युपाय—श्रीअमृतचन्द्रस्वामीविरचित मूल श्लोक और पं० प्रेमीकृत सान्वय सरल भाषाटीका सहित। इसमें आचारसम्बन्धी बड़े बड़े गूढ़ रहस्योंका है। अहिंसा तत्त्व और उसका स्वरूप जितनी स्पष्टता और सुन्दरतासे इस ग्रंथमें वर्णित उतना और कहीं नहीं है। तीन बार छपकर बिक चुका है, इस कारण चौथी बार गया है। न्योछावर सजिल्दकी १।)

पञ्चास्तिकाय—श्रीकुन्दकुन्दाचार्यकृत मूल गाथायें, तथा श्री तत्त्वदीपिका, श्रीजयसेनाचार्यकृत तात्पर्यवृत्ति ये दो संस्कृत टीकायें, और पं० बाकलीवालकृत अन्वय अर्थ भावार्थ सहित भाषाटीका। इसकी भाषाटीका स्वर्गीय पांडे जीकी भाषा-टीकाके अनुसार नवीन सरल भाषामें परिवर्तित की गई है। इसमें जीव, अजीव, धर्म, अधर्म और आकाश इन पाँचों द्रव्योंका उत्तम रीतिसे वर्णन है। तथा काल द्रव्यका भी संक्षेपमें वर्णन किया गया है। बम्बईयूनिवर्सिटीके बी० ए० के कोर्समें है। दूसरी बार छपी है। मूल्य सजिल्दका २)

ज्ञानार्णव—श्रीशुभचन्द्राचार्यकृत मूल श्लोक और स्व० पं० जयचन्दजीकी पुरानी भाषावचनिकाके आधारसे पं० पन्नालालजी बाकलीवालकृत हिन्दी भाषाटीका सहित। योगशास्त्र संबंधी यह अपूर्व ग्रंथ है। इसमें ध्यानका वर्णन बहुत ही उत्तमतासे किया है, प्रकरणवश ब्रह्मचर्यव्रतका वर्णन भी विस्तृत है। तीसरी बार छपा है। प्रारंभमें ग्रंथकर्त्ताका शिक्षाप्रद ऐतिहासिक जीवनचरित है। उपदेशप्रद बड़ा सुन्दर ग्रंथ है। मूल्य सजिल्दका ४)

सप्तभंगीतरंगिणी—श्रीमद्विमलदासकृत मूल और पं० ठाकुरप्रसादजी शर्माकृत भाषाटीका। यह न्यायका अपूर्व ग्रन्थ है। इसमें ग्रंथकर्त्ताने स्यादस्ति, स्यान्नास्ति, आदि सप्तभंगीनयका विवेचन नव्यन्यायकी रीतिसे किया है। स्याद्वाद क्या है, यह जाननेके लिये यह ग्रंथ अवश्य पढ़ना चाहिये। दूसरी बार सुन्दरतापूर्वक छपी है। न्यो० १)

बृहद्द्रव्यसंग्रह—श्रीनेमिचन्द्राचार्यकृत मूल गाथायें, श्रीब्रह्मदेवसूरिकृत संस्कृत-टीका और पं० जवाहरलालजी शास्त्रीकृत भाषाटीका सहित। इसमें जीव, अजीव, आदि छह द्रव्योंका स्वरूप अति स्पष्ट रीतिसे दिखाया है। दूसरी बार छपी है। कपड़ेकी सुन्दर जिल्द बँधी है। मूल्य २।)

गोम्मटसार कर्मकाण्ड—श्रीनेमिचन्द्रसिद्धान्तचक्रवर्तीकृत मूल गाथायें और पं० मनोहरलालजी शास्त्रीकृत संस्कृतछाया तथा भाषाटीका सहित। इसमें जैनतत्त्वोंका स्वरूप कहते हुए जीव तथा कर्मका स्वरूप इतने विस्तारसे किया गया है, जिसकी वचन-द्वारा प्रशंसा नहीं हो सकती है। देखनेसे ही मालूम हो सकता है। जो कुछ संसारका झगड़ा है, वह इन्हीं दोनों (जीव कर्म) के सबन्धसे है, इन दोनोंका स्वरूप दिखानेके यह ग्रंथ-रत्न अपूर्व सूर्यके समान है। दूसरी बार पं० खूबचन्द्रजी सिद्धान्तशास्त्रीद्वारा धित हो करके छपा है। मूल्य सजिल्दका २॥)

गोम्मटसार जीवकाण्ड—श्रीनेमिचन्द्राचार्यकृत मूल गाथायें और पं० खूबचन्द्रजी सिद्धान्तशास्त्रीकृत संस्कृतछाया तथा बालबोधिनी भाषाटीका सहित। इसमें गुणस्थानोंका वर्णन, जीवसमास, पर्याप्ति, प्राण, संज्ञा, मार्गणा, उपयोग, अन्तर्भाव, आलाप आदि अनेक अधिकार हैं। मूल तत्त्वोंका विवेचन करनेवाला यह अपूर्व ग्रंथ है। दूसरी बार संशोधित होकर छपा है। मूल्य सजिल्दका २॥)

लब्धिसार—(क्षपणासार गर्भित) श्रीनेमिचन्द्राचार्यकृत मूल गाथायें, और स्व० पं० मनोहरलालजी शास्त्रीकृत संस्कृतछाया और हिन्दी भाषाटीका सहित। यह ग्रंथ गोम्मटसारका परिशिष्ट है। इसमें मोक्षके मूलकारण सम्यक्त्वके प्राप्त होनेमें सहायक क्षयोपशम, विशुद्धि, देशना, प्रायोग्य, करण इन पाँच लब्धियोंका वर्णन है। मूल्य सजिल्दका १॥)

द्रव्यानुयोगतर्कणा और समयसार—ये दो ग्रंथ अप्राप्य हैं। समयसार तो पुनः सुसम्पादित होके छपेगा।

गुजराती ग्रंथ

श्रीमद्राजचन्द्र—आ पुस्तकमा श्रीमद्राजचन्द्रनी हयातीमा तेओश्रीने जुदे जुदे प्रसंगे मुमुक्षुभाईओ, सज्जनों अने मुनिश्रीओ वगैरे तरफथी भिन्न भिन्न विषयो सम्बन्धे पुछेला सवालोना जवाबना पत्रोना संग्रह, तथा बाल्यावस्थामा रचेला भावनाबोध, मोक्षमाला, आत्मसिद्धि ग्रंथोनो संग्रह छे, श्रीमद्नी सोळा वर्ष पहेलानी वयथी देहोत्सर्ग पर्यन्तना विचारोना आ भव्य ग्रथमा संग्रह छे, जैनतत्त्वज्ञानको महान ग्रंथ छे, जैनतत्त्वज्ञाननो ऊंडो अभ्यास समजवा माटे आ ग्रंथ खास उपयोगी छे, बीजी आवृत्ति संशोधनपूर्वक बहार पाडी छे, अने तेनी अंदर श्रीमद्ना अप्रगट लखाणे पण दाखल करवामा आव्या छे. वधारामा महात्मा गांधीजीए लखेली महत्त्वपूर्ण प्रस्तावना छे। आ पुस्तक सारामा सारा कागळ ऊपर सुप्रसिद्ध निर्णयसागर प्रेसनी अन्दर खास तैयार करावेला देवनागरीमा छपाव्यु छे. सुन्दर बाईंडिंगथी सुशोभित छे दरेक ग्रंथभण्डार, लाईब्रेरीमा राखवा योग्य छे, तेमज साधु, साध्वी, श्रावक, श्राविकाओने खास वाँचवा लायक अने मनन करवा योग्य आ महान ग्रंथ छे, रॉयल चार पेजी साइजना ८२५ पृष्ठवाला दळदार ग्रंथना मूल्य फक्त ५ पाँच रुपया, लागतमात्र थी अर्धा राखेला छे। ५ चित्र छे।

भावनाबोध—आ ग्रंथना कर्त्ता उक्त महापुरुष छे, वैराग्य ए आ ग्रंथनो मुख्य विषय छे, पात्रता पामवानु अने कषायमल दूर करवानु आ ग्रंथमा उत्तम साधन छे, आत्मगवेषीओने आ ग्रंथ आनंदोल्लास आपनार छे, आ ग्रंथनी पण आ त्रीजी आवृत्ति छे, आ बन्ने ग्रंथो खास करीने प्रभावना करवा सारू अने पाठशाला, ज्ञानशाला, तेमज स्कूलोमा विद्यार्थियोने विद्याभ्यास अने प्रभावना करवामाटे अति उत्तम ग्रंथ छे, अने तेथी सर्व कोई लाभ लई सके, ते माटे गुजराती भाषामा अने बालबोध टाईपमा छपावेलु छे। मूल्य सजिल्दनु फक्त चार आना।

रिपोर्ट—प. प्र. म. नी. सं. १९७३ थी. स. १९९० सुधीना रिपोर्ट अने महात्मा गांधीने लखेली श्रीमद् राजचन्द्र ग्रंथनी गुजराती अने हिन्दी प्रस्तावना मफत मळशे जे भाईओने जोइये, ते मगावी लेशो।

निवेदन

स्वर्गवासी तत्त्वज्ञानी शतावधानी कविवर **श्रीरायचन्द्र**जीने श्रीकुन्दकुन्दाचार्य, श्रीउमास्वाति (मी) मुनीश्वर, श्रीसमन्तभद्राचार्य, श्रीनेमिचन्द्राचार्य, श्रीअकलङ्कस्वामी, श्रीशुभचन्द्राचार्य, श्रीअमृतचन्द्रसूरि, श्रीहरिभद्रसूरि, श्रीहेमचन्द्राचार्य, श्रीयशोविजय आदि महान् आचार्योंके रचे हुए अतिशय उपयोगी और अलभ्य जैनतत्त्व-ग्रन्थोंका सर्वसाधारणमें सुलभ मूल्यमें प्रचार करनेके लिये **श्रीपरमश्रुतप्रभावकमंडल**की स्थापना की थी, जिसके द्वारा उक्त कविराजके स्मरणार्थ **श्रीरायचन्द्रजैनशास्त्रमाला** ३० वर्षोंसे निकल रही है। इस ग्रंथमालामें ऐसे अनेक प्राचीन जैन-ग्रंथ राष्ट्रभाषा हिन्दी टीकासहित प्रकट हुये हैं, जो तत्त्वज्ञानाभिलाषी भव्यजीवोंको आनंदित कर रहे हैं।

उभय पक्षके महात्माओंद्वारा प्रणीत सर्वसाधारणोपयोगी उत्तमोत्तम ग्रन्थोंके अभिप्राय विज्ञ पाठकोंको विदित हों, इसके लिये इस शास्त्रमालाकी योजना की गई है। इसीलिये आत्मकल्याणके इच्छुक भव्य जीवोंसे निवेदन है कि इस पवित्र शास्त्रमालाके ग्रन्थोंके ग्राहक बनकर वे अपनी चल लक्ष्मीको अचल करें, और तत्त्वज्ञानपूर्ण जैनसिद्धान्त-ग्रन्थोंके पठन-पाठन द्वारा प्रचार कर हमारी इस परमार्थ-योजनाके परिश्रमको सफल करें। प्रत्येक मन्दिर, सरस्वतीभण्डार, सभा और पाठशालाओंमें इनका संग्रह अवश्य करें। जैनधर्म और जैनतत्त्वज्ञानके प्रसारसे बढ़कर दूसरा और कोई पुण्यकार्य प्रभावनाका नहीं हो सकता, इसलिए अधिकसे अधिक द्रव्यसे सहायता कर पाठक भी इस महत्कार्यमें हमारा हाथ बटावें। पाठकगण जितने अधिक ग्रन्थ खरीदकर हमारी सहायता करेंगे, उतने ही अधिक ग्रन्थ प्रकाशित होंगे।

इस शास्त्रमालाकी प्रशंसा मुनियों, विद्वानों तथा पत्रसंपादकोंने तथा पाश्चात्य विदेशी विद्वानोंने मुक्तकंठसे की है। यह संस्था किसी स्वार्थ-साधन लिये नहीं है, केवल परोपकारके वास्ते है। जो द्रव्य आता है, वह इसी शास्त्रमालामें उत्तमोत्तम ग्रन्थोंके उद्धारके काममें लगा दिया जाता है। हमारे सभी ग्रन्थ बड़ी शुद्धता और सुन्दरतापूर्वक अपने विषयके विद्वानोंद्वारा हिन्दी टीका करवाके अच्छे कागजपर छपाये गये हैं। मूल्य भी अपेक्षाकृत कम अर्थात् **लागतके** लगभग रखा जाता है। उत्तमताका यही सबसे बड़ा प्रमाण है कि कई ग्रन्थोंके तीन तीन चार चार संस्करण हो गये हैं। भविष्यमें श्रीउमास्वामी, श्रीभट्टाकलंकदेव, स्वामी समन्तभद्र, श्रीसिद्धसेनदिवाकरके ग्रंथ निकलेंगे। कई ग्रंथोंका उत्तमतापूर्वक सम्पादन हो रहा है।

नोट—रायचन्दजैनशास्त्रमालाके ग्रन्थ इकट्ठे मँगानेवालोंको और प्रचार करनेवालोंको बहुत किफायतसे भेजे जाते हैं। इसके लिए वे हमसे पत्रव्यवहार करें।

सहायता भेजने और ग्रंथोंके मिलनेका पता—

निवेदक—ऑ० व्यवस्थापक—

श्रीपरमश्रुतप्रभावकमंडल (श्रीरायचन्द्रजैनशास्त्रमाला)

खाराकुवा, जौहरीबाजार, बम्बई नं० २

न्यू भारत प्रिंटिंग प्रेस, ६ केळेवाडी, गिरगांव, मुंबई नं. ४.

આ માસમાં થયેલા માનવંતા સભાસદો

(૧) શાહ મણિલાલ વનમાળીદાસ, બી. એ. કુંડલા (હાલ મુંબઇ) લાઇફ મેમ્બર
(૨) શેઠ હિંમતલાલ અમરચંદભાઇ ભાવનગર લાઇફ મેમ્બર
(૩) શાહ જયંતિલાલ માનચંદ ભાવનગર વાર્ષિક મેમ્બર

Reg. No. B. 431.

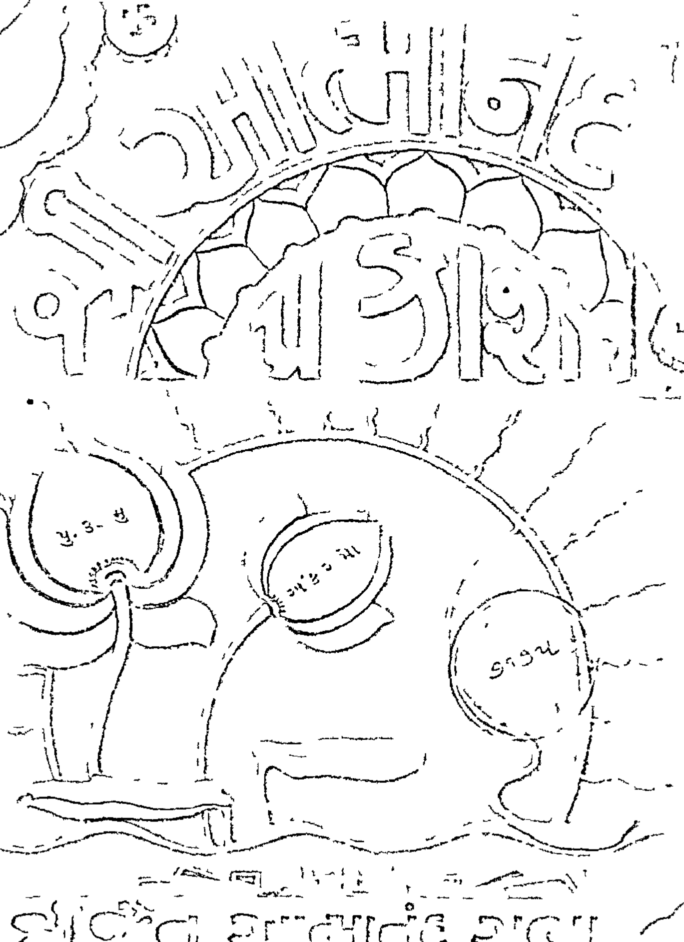
ગુજરાતી ભાષાંતરના ગ્રંથો.

(મળી શકતા ગ્રંથોનું લીસ્ટ)

શ્રી નવતત્ત્વનો સુંદર બોધ	૦॥=
શ્રી જીવવિચાર વૃત્તિ	૦।=
શ્રી દંડક વૃત્તિ	૦॥
શ્રી નય માર્ગદર્શક	૦॥=
શ્રી હંસવિનોદ	૦॥।
કુમાર વિહારશતક	૧॥
શ્રી જૈનધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર	૦॥
શ્રી આત્મવલ્લભ જૈન સ્તવનાવલી	૦।=
શ્રી મોક્ષપદ સોપાન	૦॥।
ધર્મબિન્દુ આવૃત્તિ બીજી	૨)
શ્રી પ્રશ્નોત્તરપુષ્પમાળા	૦॥।=
શ્રી શ્રાવકકલ્પતરૂ	૦।=
શ્રી આત્મપ્રબોધ	૨॥
જૈન ગ્રંથ ગાઇડ	૧)
શ્રી નવાણું પ્રકારી પૂજા (અર્થ સહિત)	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વસ્વરૂપ સ્તવ	૦।
શ્રી ચંપકમાળા ચરિત્ર	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ભાષાંતર	૧)
શ્રી પ્રકરણ પુષ્પમાળા (દ્વિતીય પુષ્પ)	૦॥
શ્રી અધ્યાત્મમત પરીક્ષા	૦।
શ્રી ગુરૂગુણમાળા	૦॥
શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સ્તવનાવલી	૦।-
શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	૦॥
શ્રી ઉપદેશસપ્તતિકા	૧)
શ્રી પંચપરમેષ્ઠી ગુણરત્નમાળા	૧॥
સુમુખનૃપાદિ ધર્મ પ્રભાવકોની કથા	૧)
શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર	૨)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભા. ૧ લો	૨)
આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો	૧)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૨ જો	૨॥
શ્રી દાનપ્રદીપ	૩)
શ્રી નવપદજી પૂજા (અર્થ સહિત)	૧।
કાવ્યસુધાકર	૨॥
શ્રી આચારોપદેશ	૦॥
ધર્મરત્ન પ્રકરણ	૧)
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર (અર્થસહિત શાસ્ત્રી)	૧॥।
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અર્થ સહિત (ગુ.)	૧
શ્રી આત્મવિશુદ્ધિ	૦।=
કુમારપાળપ્રતિબોધ	૩॥
જૈન નરરત્ન " ભામાશાહ "	૨)
આત્માનંદ સભાની લાયબ્રેરીનું અક્ષરાનુક્રમ લીસ્ટ	૦॥=
શ્રી વિમલનાથ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી પૃથ્વીકુમાર ચરિત્ર	૧)
ધર્મપરીક્ષા	૧)
શ્રી પ્રભાવક ચરિત્ર	૨॥
જૈનધર્મ	૧)
શ્રી દેવસીરાઇ પ્રતિક્રમણ અર્થ સહિત	૦॥=
શ્રી સામાયિક સૂત્રાર્થ	૦)=॥
શ્રીપાળરાજાનો રાસ, સચિત્ર (અર્થ યુક્ત)	૨)
" " " રેશમી પુઠું	૨॥
સતી સુરસુંદરી ચરિત્ર	૧॥
સંવેગદ્રુમ કંદલી	૦।
શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર	૦)=
" સોળમો ઉદ્ધાર	૦।
શ્રી વીશસ્થાનક પૂજા અર્થ સહિત	૦॥।
શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર	૦॥=
કલિંગનું યુદ્ધ યાને મહારાજા ખારવેલ	
શ્રી મહાવીર જીવનચરિત્ર	૩)

લખોઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શેઠ દેવચંદ દામજીએ છાપ્યું.—ભાવનગર.

વિષય-પરિચય

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગરની લાઇબ્રેરીના સભ્યોને નમ્ર સૂચના.

કેટલાક સભાસદો તથા ડીપોઝીટ વગેરેથી બુકો લઇ જનાર વાચકોને વિનંતિ છે કે ઘણા લાંબા સમયથી લાઇબ્રેરીના કેટલાક વાચકો પાસે પુસ્તકો બાકી છે તેઓએ પુસ્તકો સભાએ આપી જવા અથવા તેના પૈસા મોકલી આપવા વિનંતિ છે આ બાબતની સૂચના જેનો પાસે બુકો છે તેઓને આપવામાં આવેલ છે અને જેઓને સૂચના ન મળી હોય તેઓએ આ જાહેર સૂચનાને ધ્યાનમાં રાખી બુકો પાછી મોકલી અન્ય વાંચકોને સરળતા કરી આપવા વિનંતિ છે

નવસ્મરણાદિ સ્તોત્ર સન્દોહ:

નિરંતર પ્રાતઃકાળમાં સ્મરણીય, નિર્વિઘ્નપણું પ્રાપ્ત કરાવનાર, નિત્ય પાઠ કરવા લાયક નવ સ્મરણો સાથે બીજા પ્રાચીન ચમત્કારિક પૂર્વાચાર્યકૃત દશ સ્તોત્ર, તથા રત્નાકર પચ્ચીશી, અને બે યંત્રો વિગેરેનો સંગ્રહ આ ગ્રંથમાં આપેલ છે. ઊંચા કાગળો, જૈની સુંદર અક્ષરોથી નિર્ણયસાગર પ્રેસમાં છપાયેલ, સુશોભિત બાઇન્ડીંગ અને શ્રી મહાવીરસ્વામી તથા ગૌતમસ્વામી અને બે પૂજ્યપાદ ગુરુ મહારાજાઓની સુંદર રંગીન છબીઓ પણ ભક્તિ નિમિત્તે સાથે આપવામાં આવેલ છે. આટલો મોટો સ્તોત્રોનો સંગ્રહ, છતાં સર્વ કોઇ લાભ લઇ શકે જે માટે મુદ્દલથી પણ ઓછી કિંમત માત્ર રૂ. ૦—૪—૦ ચાર આના. પોસ્ટેજ રૂ. ૦—૧—૩ મળી મંગાવનારે રૂ. ૦—૫—૩ ની ટીકીટો એક બુક માટે મોકલવી.

લખોઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર.

પુસ્તક : ૩૭ મું   આત્મ સં ૪૪ :   વીર સં. ૨૪૬૫ :   ભાદ્રપદ :
અંક : ૨ જો   આ. શ. સં. ૩ :   વિક્રમ સં. ૧૯૯૫   ઓકટોબર :

પર્યુષણ પર્વનો પ્રૌઢ પ્રભાવ

દોહરો

પર્યુષણ શુભ પર્વનું, કરીએ અવલોકન,
શું શું સૂચવે સંઘને, જૈનધર્મ-શાસન   ૧

હરિગીત છંદ.

પર્વાધિરાજ પધારતા, આનંદ અતિ વ્યાપી રહે,
જપ-તપ-નિયમ વ્રતોતણા, ઝરણાં વિમળ હૃદયે વહે,
છે મોક્ષદા શાંતિપ્રદા, સંસાર ન્હાવરૂપે ગણો,
સુપ્રસિધ્ધ મહિમા શાસ્ત્રમાં, છે પર્વ પર્યુષણતણો.   ૧

મહાવીર પૂજ્ય પવિત્રના, ચારિત્ર શુભ વંચાય છે,
એ દિવ્ય દૃષ્ટાંતોવડે, મનક્ષેત્ર શુધ્ધિ થાય છે,
એ શાસ્ત્રબોધ હૃદે ધરો, ને પાપ-તાપ બધા હણો,
સુપ્રસિધ્ધ મહિમા શાસ્ત્રમા, છે પર્વ પર્યુષણતણો.   ૨

પૂજાવિધિ, ઉપવાસ શુભ, અઠ્ઠાઇ ને એકાસણાં,
એ સર્વમા છે સૂક્ષ્મ ભેદો, ધર્મનાં તત્ત્વોતણા,

શ્રદ્ધા સહિત સત્કર્મને, નિજ હૃદયમાં વિગતે વણો,
સુપ્રસિધ્ધ મહિમા શાસ્ત્રમાં, છે પર્વ પર્યુષણતણો. ૩

બાહ્યિક આડંબર બધા, વ્યવહાર પક્ષે ઠીક છે,
પણ તત્ત્વ " આતમજ્ઞાન " એ, આ પર્વમાંહી અધિક છે;
ગુરુજીવડે અહીં જ્ઞાન ને, એ ખાણુ બહુ ઊંડી ખણો,
સુપ્રસિધ્ધ મહિમા શાસ્ત્રમાં, છે પર્વ પર્યુષણતણો. ૪

મહાવાકય આજ વદાય છે, મિચ્છામિ સાથે દુક્કડં,
એ છે " ક્ષમામહામંત્ર" જે, પાપોની કાઢે છે જડં;
સરવૈયું આખા વર્ષનું એ, મહદ્ વાકય વિષે ગણો,
સુપ્રસિદ્ધ મહિમા શાસ્ત્રમાં, છે પર્વ પર્યુષણતણો. ૫

દોષોતણી માગો ક્ષમા, આપો ક્ષમા એ રીતથી,
નિર્વૈર રાખો હૃદય તો, પ્રભુ રીઝશે બહુ પ્રીતથી;
સંવત્સરીનું સત્ત્વ એ છે, " આત્મવત્ " સૌને ગણો,
સુપ્રસિધ્ધ મહિમા શાસ્ત્રમાં, છે પર્વ પર્યુષણતણો. ૬

વસંતતિલકા વૃત્ત

રાખો ન ડંખ હૃદયે કદી કોઇ પ્રત્યે,
ચાખો સુસ્વાદુ ફળ ધર્મતણાં જ નિત્યે;
નાખો જ કાઢી ઝટ અંતરમાંથી મેલ,
છે માગ એ જ નિજ આત્મહિતાર્થ રહેલ. ૧

દોહરો

અંતરમાં ઊજળા રહો, તજી રાગ ને દ્વેષ;
પર્યુષણના પર્વનો, મહિમા એ જ વિશેષ.

લી. ધર્માનુરાગી
રેવાશંકર વાલજી બધેકા
નિવૃત્ત એજ્યુ૦ ઇન્સ્પેકટર-ભાવનગર

ભાવનગર-વડવા
ભાદ્રપદ શુક્લ એકાદશી
સૂર્યવાસર

"વીતરાગ પ્રભુના અનુપમ ગુણો"

લેખક—મુનિ શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ

અનંતકાળ સુધી આ અસાર સંસારમા અનેક રૂપાંતરો ધારણ કરી આ જીવે અનંતા જન્મ-મરણ કર્યાં છે અને દરેક સમયે જન્મ અને મૃત્યુને પ્રાપ્ત થતા અનંતા દુ:ખો વેઠ્યા છે બાળપણથી અંત અવસ્થા સુધી શરીરમા રોગાદિકની વ્યાધિ થવાથી તથા પુત્રાદિકના વિયોગથી કે સંપત્તિના અભાવે, સ્નેહીના મૃત્યુથી કે ધન કમાવા ખાતર સઘળાને છોડીને દેશ-દેશાવર રખડી, સુખ-દુ:ખ વેઠી, જંગલ, સમુદ્રાદિ જગ્યાએ ભટકી, રાત-દિવસ તેની ચિંતામા રહીને તેવા ઘણા જીવો હાયપીટ કરવા છતા પણ ખરા જ્ઞાનના અભાવે તેવા માણસો એ વિષયસુખને સાચુ સુખ ગણી, તે સેવા તત્પર થઇ, અનેક અનર્થ કરી, નવા નવા કર્મ બાંધી, સુખનો અંશ મેળવવા જતા અને અનંતા દુઃખોના ચક્કરમા પડી મેળવેલો ચિંતામણિ રત્ન સમાન મનુષ્ય જન્મ કિંકિણી કે કોડી સમાન વિષય-સુખની વાચ્છા માટે હારી જાય છે. તેવા ભદ્રિક પ્રાણીઓને વારંવાર જન્મમરણના દુઃખ વેઠી આ અસાર સંસારમા પરિભ્રમણ કરતા અટકાવી, નિરુપદ્રવી, નિરુપમ સુખ આપવા ઘણે કાળે એવા પ્રભાવિક પુરુષનો જન્મ થાય છે કે પોતે સંયમ આદરીને તે સંયમ લીધા પછી છદ્મસ્થ અવસ્થામા જે જે ઉપસર્ગ આવતા હોય તેને મેરુપર્વતની માફક નિશ્ચળ થઈ ભોગવી લે છે ત્યાર પછી જ્યારે કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે ત્યારે તે જ પુરુષને "પુરુષોત્તમ" નામથી ઓળખાય છે, અને રાગદ્વેષાદિક કર્મ શત્રુઓને જીતનાથી "અરિહંત" કહેવાય છે તેમજ તરવાનુ સ્થાન જે તીર્થ તે સ્થાપન કરવાથી "તીર્થંકર" કહેવાય છે. ઐશ્વર્ય ધરાવતા દેવેંદ્ર-નરેંદ્ર પણ જેના ચરણોને સેવે છે, તેથી "ભગવંત" કહેવાય છે અને કેવળજ્ઞાનથી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને અનુસરી ધર્મની શરૂઆત કરનાર હોવાથી "આદિકર" કહેવાય છે. પોતાની મેળે બોધ પામેલા હોવાથી "સ્વયંબુદ્ધ" કહેવાય છે. ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધાદિક કષાયોનો જડમૂળથી ક્ષય કરેલ હોવાથી પુરુષોને વિષે "સિંહ" સમાન ગણાય છે વળી પરિમિત હિતકારક સુગંધી વાક્યો ફેલાવવાથી પુરુષોને વિષે "પુંડરીક કમળ" સમાન ગણાય છે. જેમના સુધા ને મુધા કરનારા વચનવડે સંસારમા ભ્રમણ કરાવનારા વિષયસુખના વાચ્છિત અને સ્ત્રી તથા દ્રવ્યાદિકને સંગ્રહી ગુર્વાદિકના નામ ધારી, ભોળા જીવોને ભરમાવવા ભૂમિમાં ભટકતા જે કુવાદીઓ છે તે જેમનુ નામ સાભળીને પોતાનો મદ દૂર કરી કાંતો ચૂપ થઇ જાય છે, અગર તેના ચરણ સેવીને શુદ્ધ ભાવનાથી તે જિનેંદ્રની વાણી સાભળી, સમ્યગ્-દૃષ્ટિ થઇ સર્વવિરતિ એટલે સાધુના વ્રત આદરે છે અગર ગૃહસ્થપણામા દ્વાદશ વ્રત આદરે છે તેથી જિનેંદ્ર ભગવાનને પુરુષોને વિષે "ગંધહસ્તી"ની ઉપમા અપાય છે. ત્રણ લોકને વિષે પરમાર્થ દૃષ્ટિથી જોતા જેના સમાન કોઇ ઉત્તમ પુરુષ ન દેખાવાથી "લોકોત્તમ" કહી બોલાવે છે બાળજીવો પર પણ તેના દુષ્કૃત્યો વિસારીને તેને સારે રસ્તે પ્રયત્ન કરવા ઉપદેશ દેવાથી "લોકના નાથ" તરીકે ગણેલ છે. જેમનો ઉપદેશ ભવ્ય જીવોના હૃદયમા પ્રવેશ થતા પરિણામે હિતકારક થવાથી તેઓને "લોકોના હિતેચ્છુ" એટલે હિત કરનારા તરીકે માન્યા છે. આ લોકમા મોહને વશ થઇ અજ્ઞાન અંધકારમા ભટકતા જીવોને અંધકારમાથી બહાર નીકળવા ઉપદેશરૂપી પ્રકાશ કરવાથી તથા ઉદ્‌ભવતા પ્રશ્નોના યથાર્થ પ્રત્યુત્તર કેવળજ્ઞાનવડે આપવાથી લોકને વિષે સૌથી "શ્રેષ્ઠ દીપક" તરીકે માનેલ છે.

સૂર્ય–ચંદ્રનો પ્રકાશ તો બહાર થાય છે, પરંતુ હૃદયનું અજ્ઞાનરૂપી અંધારું તોડનારા તો જિનેશ્વરો જ હોવાથી તેમને " **પ્રબળ ઉદ્યોત કરનારા** " વર્ણવે છે. સર્વ જીવોને અહિંસા પરમો ધર્મનો ઉપદેશ દેવાથી વિરતિ પદ પામીને સાધુઓ સર્વ જીવોને અભયદાન આપે છે, માટે "**અભયદાયક**" એટલે પ્રાણી માત્રનો ભય દૂર કરનારા ગણાય છે. વળી ચર્મચક્ષુ જ્યાંત્યાં ફરીને પોતાનો વિષયાદિક સ્વાદ લેતાં કુમાર્ગે દોરાવા પ્રયત્ન કરતાં પોતાને જ નુકસાન કરનારો અનુભવ પરિણામે જ પામે છે, તેથી તે ચક્ષુનો સદુપયોગ કરી, સમિતિ પાળીને કે તેને અયોગ્ય સ્થળે જતાં અટકાવી ધ્યાન ધરીને ચક્ષુને સ્થિર કરવાનો ઉપદેશ આપ્યાથી તે "**ચક્ષુદાતા**" ગણાય છે. મોક્ષમાર્ગને મૂકી સંસારમાં ભ્રમણ કરવાનો કુમાર્ગ પકડી ચાલનારા ભોળા જીવોને સુમાર્ગ દીધાથી " **માર્ગ દેખાડનારા** " ગણેલા છે. તેમજ માતા, પિતા, બંધુ, મિત્ર વિગેરે સઘળાં સ્વાર્થનાં જ સગાં છે , જ્યારે પરમાત્મા તો ધર્મતત્ત્વ ઓળખાવી ખઇ શરણુ આપનાર હોવાથી " **શરણના દેનારા** " માન્યા છે. સંશયોનું નિરાકરણ કરવાથી તથા પૂર્વ ભવનું કે ભવિષ્યનું કે પૂર્વ કાળનું યથાયોગ્ય વર્ણન કરવાથી, ખાતરીભરેલા પુરાવાથી, માણસોના મનનું સમાધાન થતાં, તેમના વચન ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા થવાથી પોતાને સમકિત એટલે "**બોધિના દેનારા**" ગણેલા છે. દુર્ગતિમાં પડતા જીવને ધારી રાખે તે **ધર્મ** કહીએ. તેવા ધર્મને અનેક રીતે નય, પ્રમાણ, નિક્ષેપ, હેતુવડે સિદ્ધ કરી હૃદયમાં સ્થાપન કરનારા હોવાથી " **ધર્મના દાતા** " ગણેલા છે. વળી ધર્મ ગ્રાહક જીવોને સંસારની પરિભ્રમણતાનું દુઃખ યથાર્થ સમજાવ્યાથી ફરીને તેવા ઉત્તમ કાર્યથી ભ્રષ્ટ ન થતાં તેમાં સ્થિર થાય છે; માટે તે વીતરાગ પ્રભુને " **ધર્મોપદેશક** " અને ધર્મ દેખાડનારા ગણ્યા છે. વળી કોઇપણ જીવ તેવા ધર્મથી વિમુખ ન રહે તેટલા માટે કેવળજ્ઞાન પામી કૃતકૃત્ય થવા છતાં પણ પરમાર્થવૃત્તિથી સર્વ ઠેકાણે વિચરી લોકોને દુઃખથી બચાવે છે માટે " **ધર્મના નાયક** " ગણેલા છે. ધર્મ પામીને પણ સંયમ વ્રત પાળતાં અસહ્ય દુઃખ આવવાથી " કાયરતા " ઉત્પન્ન થતાં પૂર્વના આવા રમ્ય સુખને યાદ કરી તેમાં જવા ચાહનારાને તેના સંસારનાં પૂર્વનાં દુઃખો યાદ કરાવી તેને ધર્મમાં સ્થિર કરવાથી " **ધર્મના સારથી** " તરીકે માન્યા છે. ચક્રવર્તી રાજા પોતાના પ્રબળ સૈન્યવડે–ચાર અંગવાળી સેનાવડે ચારે દિશામાં પ્રજાનું રક્ષણ કરે છે તેમ જિનેશ્વર ભગવાન્ દાન, શીલ, તપ, ભાવ એ ચાર અંગવાળા ધર્મવડે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકાના અંગવાળું તીર્થ સ્થાપન કરી સર્વે જીવોને રક્ષણ આપે છે તેથી તે " **ધર્મચક્રવર્તી** " કહેવાય છે કે જેમનું જ્ઞાનરૂપી ભાવ ચક્ર અને ઇંદ્રોએ આગળ કરેલું ધર્મચક્ર વિશ્વમાં તેમની સાથે ફરી, ભવ્ય જીવોના હૃદયને શરણ આપી મનમાં થતી પીડાઓને શાંત કરે છે. જેમને થએલું જ્ઞાન સંપૂર્ણ હોવાથી કોઇ પણ દિવસ અજ્ઞાનતાનો ઉદય થવાનો સંભવ નથી તેમજ દર્શનાવરણીય કર્મનો કદી પણ ઉપદ્રવ ન થવાનો હોવાથી તે " **અપ્રતિહત જ્ઞાન અને દર્શનના ધરનારા** " ગણેલા છે. વળી જેમને હવે પછી શુદ્ધ આત્મરમણતામાં કદી પણ વિઘ્ન આવવાનું નથી જેથી તેમની છદ્મસ્થ અવસ્થા જે અવિરતિ દૂષણને ઉત્પન્ન કરનારી હતી તે નાશ થવાથી તેઓને "**દૂર થએલી છદ્મસ્થ અવસ્થાવાળા**" માનેલા છે. જેઓ જન્મ મરણનાં ઉત્પાદક ઘાતીકર્મને જીત્યાથી " **જિન** " તરીકે ઓળખાય છે, અને બીજા ઇચ્છા કરનારાં મનુષ્યોને પણ તેવા જિતનારા કરવાથી "**જયકર**" માનેલા છે. તે જ પ્રમાણે સંસારસાગરમાંથી દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રરૂપી રત્નત્રયી નાવવડે તરી જવાથી "**તરેલા**" અને બીજાને તેવો ઉપદેશ આપી તારવાથી "**તારક**" તરીકે વિદ્વાનો જેને સ્તવે છે.

પોતે શુદ્ધ તત્ત્વને સમજવાથી " **બુદ્ધ** " અને બોધ દેતા હોવાથી " **બોધક** " તરીકે મનાયલા છે. પોતે સંસાર પરિભ્રમણથી મુક્ત થએલા અને બીજાને મુકાવનારા હોવાથી " **મુક્ત** " અને " **મોચક** " તરીકે જનોએ વર્ણવ્યા છે. વળી સર્વને જાણનારા, સર્વને દેખનારા હોવાથી "**સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી**" તરીકે મનાયા છે. વળી જેઓ નિરુપમ સ્થાન જે

"શિવ" નામથી ઓળખાય છે અને જ્યાંથી પાછા ચલાયમાન થવાનું નથી માટે "અચળ" તથા જ્યા પુદ્દગલાદિક શરીરના અભાવે ન થવાથી "અરુગ" એટલે નિરોગી અને તે અવસ્થામા સુખનો અંત ન હોવાથી "અનંત" તેમ ત્યાં કોઇ પણ વિઘ્ન કરનાર ન હોવાથી "અવ્યાબાધ" તેમ જ ત્યાંથી પાછા ગમન કરવાનો અભાવ હોવાથી "અપુનરાવૃત્તિ" અને સઘળા અર્થ ત્યાં સિદ્ધ થવાથી "ગતિ" એવા નામે ઓળખાતા સ્થાનને પામેલા છો એવા જિનેશ્વરને નમસ્કાર થાઓ કે જેમણે સઘળા ભયોને જીતી લીધા છે. આવા નમુથ્થુણું-દ્વારા ગવાતા ગુણોથી અરિહંત પ્રભુ જગદ્દવિખ્યાત છે, અને વિદ્વાન દેવો સ્વર્ગના સુખને પણ વિસારી જેની સેવા કરતા ફરી તેમના જેવી વીતરાગી અવસ્થાનુ સુખ પામવા પ્રાર્થના કરે છે, જેમના પંચકલ્યાણક મહોત્સવ કરે છે, અને સામાન્ય મનુષ્યોથી તેમનું રૂપ, તેમનો સુગંધી વાસ તથા બીજા ઉત્તમ ગુણો લોકોત્તરપણુ તેમનુ પ્રગટ કરવા છતાં પણ વિષયવાસનાથી ભ્રમણામા પડેલા ભોળા પ્રાણીઓને જાગૃત કરવા, તેમના ઉપર શ્રદ્ધા રખાવવા અને ત્યા આવવા આકર્ષણ કરવા ઓગણીસ અતિશય એટલે આશ્ચર્યકારક ઋદ્ધિ તેમની આગળ દસ્યમાન કરે છે, જેમા મુખ્ય પ્રાતિહાર્યો નીચે પ્રમાણે છે

"अशोकवृक्षसुरपुष्पवृष्टि-,
दिव्यध्वनिश्चामरमासनं च।
भामंडलं दुंदुभिरातपत्रं,
सत्प्रातिहार्याणि जिनेश्वराणां ॥१॥"

જેના અશોકવૃક્ષને દેખવાથી ભવ્ય પ્રાણીઓના શોક દૂર થાય છે, અનાદિ કાળની દુર્ગંધને દૂર કરવા દેવતાઓની રચેલી ફૂલને પીડા ન થાય તેવી પુષ્પવૃષ્ટિ થાય છે. સર્વને પ્રભુની વાણી સંભળાય તેવો દેવતાએ નાદ પુરવાથી દિવ્યધ્વનિ થાય છે અને બન્ને બાજુએ ચામરો દેવાધિદેવપણુ સૂચવીને દેવો વીજે છે. રત્નમય સિંહાસન ઉપર ધર્મ નરેન્દ્રપણું જેઓનુ પ્રગટ કરાય છે. જેમનુ અપૂર્વ તેજ બીજાને દર્શન કરતા બાધા ન કરે માટે "તેજ"-નુ મંડળ પછવાડે દેવો રાખે છે, માટે હે ભવ્યજીવો ! તમે પ્રમાદ છોડી આ જિનરાજનુ શરણ લો એવું સૂચવતું દેવવાણું તે દેવદુંદુભી તરીકે છે તે વાગતુ-અવાજ કરતુ નજરે પડે છે આવી રીતે રાજાઓ પણ વીતરાગ પ્રભુના આવાગમનની ખબર પડતા પ્રજામા ઢંઢેરો પીટાવી તેમની સામે પરિવાર સહિત વાંદવા આવે છે જેથી જેમની પર્ષદા બાર પ્રકારની ગણાય છે. જેમા ચાર પ્રકારના દેવ,-વ્યંતર, ભુવનપતિ, જ્યોતિષી, વૈમાનિક અને તેમની દેવીઓ ચાર પ્રકારની એમ આઠ દેવી પર્ષદા તથા ચાર માનુષી પર્ષદા જેમા સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકાનો સમુદાય. તે વંદન-નમસ્કાર કરીને યથાયોગ્ય સ્થાનકે ઉપદેશ સાભળવા બેસે છે. કેટલાક અમૃતમય દેશના શ્રવણ કરી પોતાના આત્માને સંતુષ્ટ પમાડે છે ને કેટલાક ફરી જન્મ મળ્યો તેમ જાણે છે.

"મૃત્યુ એટલે ? મુક્તિ: પરમ સુખ"

લેખક : આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

આપણે મૃત્યુનો શા માટે ભય રાખવો જોઇએ ? જગતમાં સર્વોત્કૃષ્ટ વસ્તુ મૃત્યુ છે, અને તે આત્માને માટે તો અત્યંત ઉપયોગી છે. વિકૃતિનું વિનાશક મૃત્યુ છે. જગતમાં જીવતો શત્રુ જન્મ છે પણ મૃત્યુ નથી. જન્મ ધારણ કરતી વખતે અત્યંત દિલગીર થવું જોઇએ. જન્મ થવાથી ઘણું ઘણું નુકસાન થાય છે. વસ્તુનો વિનાશ જન્મ થવાથી જ થાય છે. જન્મ એટલે શુદ્ધ વસ્તુમાં વિકૃતિ, શુદ્ધ વસ્તુનો વિનાશ અને મૃત્યુ એટલે મૂળ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થવું–વસ્તુની શુદ્ધ અવસ્થા પ્રગટ થવી. એક મોટું જળાશય હોય તેમાં પરપોટા પ્રગટ થાય છે તે એક પ્રકારનો જન્મ છે, તે પાણીને વિકૃત અવસ્થામાં ઉત્પન્ન કરે છે અને તેનું મૃત્યુ થાય છે, પરપોટા ફુટી જાય છે તે પાણીની શુદ્ધ અવસ્થા છે. એક વૃક્ષનું બીજ હોય તેને સંયોગો મળવાથી ઊગે છે એટલે વૃક્ષનો જન્મ થાય છે તે એક પ્રકારની બીજમાં વિકૃતિ થાય છે. બીજનો વિનાશ થાય છે અને જ્યારે વૃક્ષનું મૃત્યુ થાય છે ત્યારે પાછું બીજરૂપે પ્રગટે છે. માટીના વાસણો, પુતળાં, નળીઆં. ઇંટો વિગેરે માટીનાં વિકારો છે. માટીમાં મૂળ સ્વરૂપનો વિનાશ છે. જ્યારે વાસણોનો વિનાશ થાય છે, મૃત્યુ થાય છે ત્યારે માટી મૂળ સ્વરૂપમાં આવી જાય છે. સોનાની લગડી તે મૂળ વસ્તુ છે અને તેના કંકણ, કુંડલ કે કડાં બનાવવાં એટલે સોનામાંથી ઘરેણાંનો જન્મ થવો તે વિકૃતિ છે. પાછાં તે જ કંકણ, કડાં આદિ ઘરેણાંનો વિનાશ-મૃત્યુ તે સુવર્ણની શુદ્ધ અવસ્થા છે, મૂળ સ્વરૂપ છે. 'પ્રકૃતિનો વિનાશ તે જન્મ અને વિકૃતિનો વિનાશ તે મૃત્યુ' અર્થાત્ જન્મ તે વિકૃતિ અને મૃત્યુ તે પ્રકૃતિ. જન્મ અનેક રૂપે થાય છે, પણ મૃત્યુ એક જ રૂપે થાય છે. જ્ઞાનની ખામીને લઇને જીવો વિકૃતિ અવસ્થામાં રાજી થાય છે અને પ્રકૃતિ અવસ્થામાં શોક કરે છે. જન્મ જે અત્યંત અહિતકર અને અશ્રેય કરનાર છે તેને હિતકર તથા શ્રેયસ્કર માને છે અને મૃત્યુ જે હિતકર તેમજ શ્રેયસ્કર છે તેને અહિતકર તથા અશ્રેયસ્કર માને છે. જન્મથી નિર્ભય રહેવું અને મૃત્યુથી બ્હીવું એવો અનાદિ કાળથી જીવોનો સ્વભાવ પડી ગયો છે. જન્મ છે તેનું મૃત્યુ પણ અવશ્ય છે જ. જન્મના અભાવથી મૃત્યુનો અભાવ થાય છે, માટે મૃત્યુનો ભય ટાળવો હોય તો જન્મનું મૂળ નષ્ટ કરવું જોઇએ. મૃત્યુથી ન બ્હીતાં ફરીને મૃત્યુ ન આવે તેવો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ, એટલે કર્મની નિર્જરા કરવી–કર્મરૂપે વિકૃત થએલા જડના–પુદ્ગલના સ્કંધોનું આત્મપ્રદેશોથી છૂટા પડી જવું. મૃત્યુથી આત્મા શુદ્ધ થાય છે. આત્મા વિકૃત સ્વરૂપમાંથી બદલાઇને

પ્રકૃત–મૂળ સ્વરૂપમાં આવી જાય છે. ફરીને જન્મ ધારણ કરવાવાળું મૃત્યુ અને ફરીને ન જન્મ પામવારૂપ મૃત્યુ : આ પ્રમાણે બે પ્રકારના મૃત્યુમાથી ફરી ન જન્મ પામવારૂપ મૃત્યુ અતિ ઉત્તમ છે. એવા મૃત્યુની હમેશા ચાહના રાખવી જોઇએ. ફરીને જન્મ આપનાર મૃત્યુ હલકુ છે, છતા ઉત્તમ મૃત્યુનુ સાધન હોવાથી તેનાથી ભય ન રાખતા ઉત્તમ મૃત્યુ મેળવવા હમેશા ખુશીથી તેને સહયોગ આપવો જોઇએ. દુઃખથી રીબાતા માનવીઓ મૃત્યુ માગે છે, મૃત્યુ થવાથી દુ:ખમુક્ત થવાય છે, એ માન્યતા અમુક અશે સાચી છે, પણ તે અપુનર્જન્મા મૃત્યુ હોવુ જોઇએ. પુનર્જન્મા મૃત્યુથી તાત્કાલિક દુ:ખોના ધ્વસ થાય છે, પણ નૂતન જન્મથી નૂતન દુઃખોના જન્મ થાય છ. મૃત્યુ એટલે અનત દુ:ખોની ભાવશૂન્યતા અથવા તો સપૂર્ણ દુઃખની વિસ્મૃતાવસ્થા અપુનર્જન્મા મૃત્યુમા સમગ્ર દુઃખોની સપૂર્ણ વિસ્મૃતિ, અશેષ દુઃખોનુ સપૂર્ણ વિસ્મરણ તે જ પરમ શાતાવસ્થા છે, અવિચળ નીરની જેમ શુદ્ધાવસ્થા છે. ક્રિયામાત્ર દુઃખ–ધ્વંસ માટે કરાય છે, પણ તે વિસદશ ક્રિયાઓ વિસદશ દુ:ખને ઉત્પન્ન કર છે. પૂર્વ દુ:ખની તીવ્રતા અપર ક્રિયાથી નષ્ટ થાય છે, અને અપર ક્રિયાથી નૂતન દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રારભે મદ હોવાથી સુખ રૂપે અનુભવાય છે, પણ પ્રત્યેક પળે દુઃખની વૃદ્ધિ થતી હોવાથી તેના ધ્વસ માટે અપર ક્રિયા કરવી પડે છે. જેમકે આપણે ચાલતા હોઇએ ત્યારે આપણને જે પરિશ્રમથી વેદના થાય છે તેને નષ્ટ કરવાને આપણે બેસી જઇએ છીએ બેસવાથી ચાલવાનો પરિશ્રમ મટે છે, પણ બેસવાથી અન્ય વેદના ઉત્પન્ન થાય છે, શરીર અકડાઇ જાય છે તે મરડવાને સૂઇ જઈએ છીએ, પણ અમુક વખત સૂતા પછી વાસાં દુખવા આવી જાય છે, એટલે પાછા બેસી જઇએ છીએ. પુન: તે જ વેદના થાય છે, એટલે પાછા આમ તેમ આટા મારીએ છીએ. આવી જ રીતે ક્રિયામાત્રમા નૂતન ક્રિયાની શરૂઆતમા પૂર્વોત્પન્ન દુઃખ, ધ્વંસ અને નૂતન દુ:ખની ઉત્પત્તિ થાય છે.

ઘડીઆળને ચાવી આપીએ ત્યારે તેની કમાન સકોચાઇ જાય છે, તે સકોચાએલી કમાનનો એકેક આટો ઊકલતો જાય છે તે મૃત્યુ છે. સપૂર્ણ આટા ઊકલી જવાથી ઘડીઆળ સ્થિર થઇ જાય છે, તે તેની પરમ શાતાવસ્થા છે, ફરીને ચાવી આપવી તે પુનર્જન્મ છે.

મૃત્યુની ઓથમા વિશુદ્ધિ છે. જન્મ અશુદ્ધિ ઉત્પાદક અને મૃત્યુ વિશુદ્ધિનુ ઉત્પાદક છે. જન્મથી શુદ્ધ વસ્તુ અશુદ્ધ થઇ જાય છે. અન્ય વિજાતીય વસ્તુનુ મિશ્રણ સિવાય જન્મ થતો નથી, અને વિજાતીય વસ્તુનુ મિશ્રણ તે જ અશુદ્ધિ મિશ્રણનો પૃથક્ભાવ તે મૃત્યુ, પૃથક્ભાવ તે જ શુદ્ધિ. મૃત્યુ સિવાય શુદ્ધિ નથી મૃત્યુઓની સીમા તે મુક્તિ. જે મૃત્યુને પુનર્મૃત્યુની આવશ્યકતા નથી તે જ મૃત્યુની સીમા : તે જ મુક્તિ.

અભયંકર નૃપનું અદ્‌ભુત ચરિત્ર

સં. ગાંધી.

પશ્ચિમ મહાવિદેહની **પુષ્કલાવતી** નામની વિજયમાં પૃથ્વીના આભૂષણરૂપ **પુંડરીકિણી** નામની નગરી છે. તે નગરીમાં જગતનું કલ્યાણ કરનાર **ક્ષેમંકર** નામનો રાજા હતો અને તેની **અમરસેના** નામની પટરાણી હતી. એકદા મધ્યરાત્રિને સમયે તે રાણીએ બધા ગ્રહોને અનુકૂળ શુભ મુહૂર્ત્તમાં ચૌદ મહાસ્વપ્નથી સૂચિત મહાસમૃદ્ધિશાળી, દેવપૂજા, દયા, દાન અને ગરીબ લોકોનો ઉદ્ધાર કરવાના દોહદોવડે પ્રગટ ગુણવાળા અનુપમ પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો. અત્યંત હર્ષને કારણે રાજાએ પુત્રજન્મોત્સવ કર્યો અને યોગ્ય સમયે તેનું **અભયંકર** એવું નામ પાડ્યું. દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામતો તે કળાસંપન્ન કુમાર બધી કળાઓને શીખતો પૂર્ણિમાના ચંદ્રની ઉપમાને પામ્યો. એટલે પૂર્ણિમાને દિવસે જેમ ચંદ્ર સંપૂર્ણ કળાવાળો બને તેમ તે કુમાર પણ સર્વ કળાવાન બન્યો. એકદા રાત્રિના પાછલા પહોરે જાગૃત થયેલ તે રાજકુમારે અચાનક પોતાને કોઇ એક વનમાં રહેલો જોયો. "તે આ નગર નથી, તે આ ઘર નથી, તે આ દુનિયા નથી; તેમજ આ પૃથ્વી પણ તે નથી. પૂર્વે કદી નહીં જોયેલ એવો આ કોઇ અપૂર્વ પ્રદેશ જણાય છે. શું આ ઇંદ્રજાળ છે? શું આ સ્વપ્ન છે? શું મારો મતિભ્રમ છે?" આમ અનેક પ્રકારના સંકલ્પવિકલ્પોથી તેનું મન વ્યગ્ર બન્યું. આવા પ્રકારનો જેવો તે વિચાર કરે છે તેવામાં કોઇ એક વિનયી અને દિવ્ય રૂપધારી પુરુષ કુમાર પ્રત્યે નિર્મળ હાસ્યવાળી વાણી બોલ્યો કે–' હે ધીર પુરુષ! તું આશ્ચર્ય પામીશ નહિ. મેં તારું અપહરણ કર્યું છે અને તેમ કરવાનું કારણ પ્રાતઃકાળ થતાં જ તારી જાણમાં આવશે." આ પ્રમાણે સાંભળીને જેવામાં કુમાર કંઇ પણ બોલવા જાય છે તેટલામાં તો તે દિવ્ય પુરુષ ક્ષણમાત્રમાં અંતર્ધ્યાન થઇ ગયો. "આ શું?" એમ આશ્ચર્ય પામેલ; અને ત્યાં જ રહેલા તે રાજકુમારની રાત્રિ નિમેષ માત્રમાં વ્યતીત થઇ ગઇ.

ત્યારબાદ હર્ષથી પ્રફુલિત નેત્રવાળો, કૌતુક જોવાની ઇચ્છાવાળો તે કુમાર ત્યાંથી ઊઠીને વનશોભા જોવા લાગ્યો. મોટા ઘેરાવાવાળા ઝાડોથી દિશાને ઢાંકી દેતું તે વન, સૂર્યના ભયને લઇને જાણે અંધકારે અહીં જ સ્થાન કર્યું હોય (આશરો લીધો હોય) તેવું લાગ્યું એટલે કે તે વન એટલી ગીચ ઝાડીવાળું હતું કે સૂર્ય–કિરણનો પ્રવેશ પણ થઇ શકતો ન હતો. મોટા મોટા પર્વતો અને દોરી જેવા આકારવાળા (નાના) ઝરણાઓથી કામદેવની છાવણીરૂપ તે વને કુમારનું ચિત્ત હરી લીધું. અપ્સરાઓથી ઉપભોગ કરાયેલ કુંજોવાળું તે વન જોતાં જોતાં તેણે નિર્મળ માનસ સરોવર જોયું. સુવર્ણ કમળોથી શોભતા તે સરોવરને જોઇને કુમારે તેને, સમાઇ ગયા છે મુખરૂપી કમળો જેમાં એવી દિશારૂપી સ્ત્રીઓનું દર્પણ માન્યું. ત્યારબાદ પવનથી ડોલતા કમળોવાળા સરોવરના પાણીમાં સ્નાનાદિ પવિત્ર ક્રિયા કરીને ફરી વાર તે જંગલમાં ફરવા લાગ્યો. આગળ ચાલતાં ચાલતાં તેણે વંદનને યોગ્ય, જોવા લાયક, સુવર્ણમય કોઇ એક ઊંચો મહેલ જોયો. અતિ આશ્ચર્યથી પ્રગટેલ આનંદવડે પ્રોત્સાહિત થએલ તે કુમાર તેના પહેલે માળે ગયો. અનુક્રમે મહેલની સુંદરતા જોતો જોતો તે નિષ્કપટી કુમાર સૌથી ઉપલે માળે ગયો. ત્યાં જઇને તેણે પોતાની સમક્ષ દિવ્ય આકૃતિવાળા, યોગને લગતા વસ્ત્રોથી ચોતરફ વીંટળાએલા, અક્ષમાળાથી પવિત્ર, આત્મનિરીક્ષણ કરતાં, પવન–રોધ કરનાર, જાણે સાક્ષાત્ યોગે જ શરીર ધારણ ન કર્યું હોય તેમ શરીરધારી યોગસ્વરૂપ જેવા એક યોગી મહાત્માને જોયા. રાજકુમાર પ્રણામ કરીને બેઠો એટલે સમાધિ ઉતારીને તે યોગીન્દ્ર અમૃત સરખી વાણી બોલ્યા

કે–" હે ભાગ્યશાળી રાજપુત્ર અભયંકર ! તું ભલે આવ્યો. હે વિનયશાળી ! કલ્યાણને માટે જ તને અહીં લાવવામાં આવ્યો છે." ત્યારે કુંવર પણ બોલ્યો કે–" હે પૂજ્ય ! આપના દર્શનથી મારું આગમન અત્યારે સાર્થક થયું છે, કારણ કે મહાત્મા પુરુષના દર્શનવડે જ પ્રાણીઓનો જન્મ પવિત્ર ગણાય છે " કુમાર આ પ્રમાણે બોલી રહ્યો હતો તેટલામાં તે આનંદમગ્ન યોગીએ સમાધિ ચઢાવી. પછી તરત જ મનુષ્યને અપ્રાપ્ય એવી રસવતી શોભતા સોનાના થાળોમાં આકાશમાર્ગે તેની સમક્ષ હાજર થઇ, એટલે તે યોગીશ્વરે કુમારને કહ્યું કે–'હે કુમાર ! તું મારો અતિથિ છો, માટે ભોજન કર " બાદ તે બંને આગળ ઇચ્છિત ભોજનસામગ્રીથી પરિપૂર્ણ એક-એક સોનાનો થાળ હાજર થઇ ગયો. તે બંનેએ ભોજન કરી લીધા પછી આકાશમાંથી શીતળ પાણી પણ આવ્યું અને તે વડે આચમન કરીને બંને ઊભા થયા. પછી તે યોગીપુરુષના હુંકાર માત્રથી તે રસવતીની સામગ્રી જેમ આવી હતી તેમ પાછી ચાલી ગઇ. ત્યારપછી ચંદન, અગરુ ને કપૂરથી પૂર્ણ સુગંધીવાળું તાંબૂલ તે બંનેના હાથમાં સ્વયમેવ આવી પડ્યું બાદ યોગ્ય સ્થાનમાં સુખપૂર્વક આરામ લેતા તે બંનેની આગળ વેણુ, વીણાના અવાજથી રમણીય, તેમજ સ્થાન, માન, યાત, ગ્રામ ને ત્રણ પ્રકારના લયથી મનોહર, કર્ણપ્રિય એવું દિવ્ય સંગીત શરૂ થયું આ પ્રમાણે વિનોદથી હરણ કરાયલ મનવાળા તે કુમારનો ઉનાળાના દિવસ લાખો હોવા છતાં પણ એક ક્ષણમાત્રમાં પસાર થઇ ગયો.

તે સમયે તેજપુંજ પ્રસરાવતો સૂર્ય અસ્ત થયા અને ભટકતા ગજરાજો સરખો અંધકાર આકાશરૂપી વનમાં ફેલાઇ ગયો. વળી તે સમય પોતાની રાત્રિરૂપી સ્ત્રીના અંધકારરૂપી કંચુઓ (ચોળી) દૂર કરીને પોતાના કિરણરૂપી હસ્તથી તેના મુખને ઉજાળતો રાત્રિનો ધણી–ચંદ્ર પણ ઉદય પામ્યો ત્યારબાદ સંતુષ્ટ ચિત્તવાળા યોગીશ્વરે જગતમાં અદ્દભુત પરાક્રમી તે પવિત્ર રાજકુમારને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે—" હે રાજપુત્ર ! મારી પાસે સેંકડો નિર્દોષ પવિત્ર વિદ્યાઓ છે અને તેમાંની કેટલીક વિદ્યાઓ યોગ્ય પાત્રોને મેં આપી છે, પરંતુ ખડ્ગસિદ્ધિ નામની વિદ્યા યોગ્ય પાત્રના અભાવે હજુ મારી પાસે જ રહેલી છે. આ વિદ્યાના સ્મરણ માત્રથી મનુષ્ય રણભૂમિમાં લાખો શત્રુઓના સમૂહને જીતવા સમર્થ બને છે. વિદ્યાને પ્રાપ્ત કરીને જે કોઇ પુરુષ શઠતાને લીધે બીજાને તે શીખવતો નથી તો તે વિદ્યાનો વિચ્છેદ કરવારૂપ પાપનો ભાગી બને છે, પણ જો કોઇ યોગ્ય પાત્ર ન મળે તો તે વિદ્યાનો નાશ થવા દેવો એ વધુ ઉત્તમ છે એમ મારું માનવું છે. જો હું કોઇને વિદ્યા આપતો નથી તો હું દેવાદાર રહું છું અને જો અયોગ્ય પાત્રને તે વિદ્યા સમર્પું તો તે સમર્પણ વિદ્યા–વિનાશના કારણભૂત બને છે. વળી મારું આયુષ્ય અલ્પ છે એટલે " એક તરફ વાઘ અને બીજી તરફ નદી " એવા સ્થિતિમાં જોવામાં હું કર્તવ્યવિમૂઢ બન્યો હતો તેવામાં સાક્ષાત્ વિદ્યાદેવીએ જ આવીને મને પ્રેમપૂર્વક જણાવ્યું કે–' હે વત્સ ! તું ચિંતા ન કર ગુણસમૂહના મનોહર મંદિરરૂપ કોઇ એક યોગ્ય પુરુષને આજ સવારમાં હું અહીં લાવીશ ત્રણ જગતના આભૂષણરૂપ તે અદ્દભુત પુરુષને વિષે મારું આરોપણ કરીને, તારા શરીરનો ત્યાગ કરીને તું સુખી થજે.' પછી તે વિદ્યાદેવીથી પોતાના સેવકદ્વારા તું અહીં અણાયો છે, માટે વિદ્યાને ગ્રહણ કર " ત્યારે કુમારે જણાવ્યું કે–" હે પ્રાજ્ઞશિરોમણિ ! આપના ચરણકમળના દર્શન માત્રથી જ હું કૃતકૃત્ય થયો છું. હવે મારે તે વિદ્યાપ્રાપ્તિની શી જરૂરિયાત છે ? કારણ કે મહાત્મા પુરુષોનું દર્શન જ મોક્ષમંદિરના પગથિયારૂપ, લક્ષ્મીને વશ કરવામાં કારણભૂત અને કલ્યાણરૂપી સંપત્તિઓના અરિસા તુલ્ય છે." એટલે યોગિરાજે કહ્યું કે–" હે ભદ્ર ! જગતનું કલ્યાણ કરનારા લક્ષ્મીસંપન્ન તમારા જેવા પુરુષો આ પૃથ્વી પર ખરેખર કલ્પવૃક્ષ જેવા છે, તો પણ મારી વિદ્યા સ્વીકાર, મારા ઉપર રહેલા ક્રૂર ઋણને કાપી નાખતો (નાખીને) તું મારો ઉપકારી થા " એમ કહીને કુમારના સત્ત્વથી રંજિત થયેલા યોગીએ ખડ્ગસિદ્ધિ નામની વિદ્યા આપીને તે કુમારને તેના

પિતાની પાસે પહોંચાડ્યો. અકસ્માત્ પોતાના પુત્રને આવેલો જોઇને રાજાએ સ્વનગરમાં મોટો મહોત્સવ કરાવ્યો.

બાદ પોતાનાં પૂર્વજોનાં પગલે ચાલવાને ઇચ્છતા ક્ષેમંકર નૃપે અભયંકર કુમારને રાજ્ય સ્વીકારવા આગ્રહ કર્યો એટલે કુમાર બોલ્યો કે-" હે પિતાજી! મહાપાપના હેતુભૂત સામ્રાજ્યને હું ઇચ્છતો નથી. મને તો ફક્ત આપની સેવા કરવાનો જ મનોરથ છે. પિતાની સમક્ષ સેવક થઇને રહેતા મને પરિશ્રમજન્ય થતાં પરસેવાના બિંદુઓ બહુ જ પ્રિય છે, પણ તમારી ગેરહાજરીમાં મસ્તક પર રહેતી મુક્તાફળની માળા મને પસંદ નથી." આ પ્રમાણે પુત્રની અનિચ્છા છતાં પણ ક્ષેમંકર ભૂપે મહાન્ અભિષેકપૂર્વક તેને સામ્રાજ્ય સોંપ્યું ને પોતે આર્હતી દીક્ષા સ્વીકારી.

અભયંકરે પૃથ્વીનું પાલન કરવા માંડ્યું. રાજ્યકારભારની ધોંસરીને વહન કરતાં તે ન્યાયી રાજાએ પોતાની સંતતિની માફક પ્રજાને સંતોષ પમાડી. સર્વત્ર ઉપકાર કરતાં કલ્પવૃક્ષ સમાન તે અભયંકર ભૂપાળની યશરૂપી ફૂલની સુગંધી દશે દિશામાં ફેલાઇ ગઇ.

એકદા ધર્માસન પર બેઠેલા અભયંકર નૃપની સભામાં આવીને પ્રતિહારીએ વિનતિ કરી કે-" હે પ્રભો ! અલ્પ પરિવારવાળો ને સિંહ જેવો પરાક્રમી પુષ્પપુર નગરીનો સ્વામી **નૃસિંહ** રાજા આપના દર્શનને ઇચ્છે છે." એટલે રાજાએ આજ્ઞા કરતાં પ્રતિહારીએ તેને પ્રવેશ કરાવ્યો ત્યારે નજીકના આસન પર બેઠેલા તે નૃસિંહ રાજાએ વિવેકપૂર્વક આ પ્રમાણે કહ્યું-" દુઃખરૂપી ધામથી અકળાઇ ગયેલા વિશ્વને (૧) પુષ્કરાવર્ત મેઘ અને (૨) અસાધારણ મહત્તાવાળો સજ્જન પુરુષ-આ બે જ વસ્તુ શાંત કરનાર છે. દુશ્મનથી પરાભવ પામેલ હું, ચંદ્ર જેમ અરુણનો આશ્રય લે તેમ, પૃથ્વીતલને પોષનાર ને જગતના જીવોના મિત્ર સમાન આપને શરણે આવ્યો છું. બળવાન, કપટી અને નિષ્કારણ વૈરી તગરાનગરીના રાજાએ યુદ્ધ કરીને મારું રાજ્ય પડાવી લીધું છે, તેથી હે પૃથ્વીનાથ ! આપની ખડ્ગવિદ્યાના દાનરૂપી મદદથી હું મારી રાજ્યલક્ષ્મી પાછી મેળવું એમ કરો." આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરાએલ અભયંકર રાજાએ તેની માગણીનો સ્વીકાર કરીને આતિથ્યસત્કાર માટે તે નૃસિંહ રાજાને પોતાના પ્રતિહારી સાથે વિદાય કર્યો. તેના ગયા પછી સુમતિ નામનો મંત્રી બોલ્યો કે-" હે નિષ્પાપ રાજા ! નીતિશાસ્ત્રો સ્વચ્છંદ આચરણનો નિષેધ કરે છે તો તેવી વસ્તુનો આપ આદર કેમ કરો છો ? મદદ માગતા તે નૃસિંહ રાજાને ખડ્ગસિદ્ધિ વિદ્યા આપી દેવી યોગ્ય નથી. શું ફળ-ફૂલના ઇચ્છકને માળી આખો બગીચો આપે છે ? માટે હે સ્વામિન્! આપણા આંગણે આવેલ તેને ચતુરંગી સેના, દેશ ને દ્રવ્ય-ભંડાર આદિથી સંતુષ્ટ કરો." એટલે જવાબમાં રાજાએ કહ્યું કે-"હે મંત્રીશ્વર ! તારું કહેવું યુક્ત છે, પરંતુ વંધ્યા સ્ત્રી જેવી કળાઓ નિષ્ફળ છે કે જેનું ફળ પરોપકાર નથી, એટલે કે પરોપકારવિહુણી વિદ્યાનો કશો લાભ નથી. આ જગતમાં પોતાનું પેટ ભરનાર પુષ્કળ પ્રાણીઓ શું જન્મતા નથી ? પરંતુ જેની ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ પરોપકાર માટે થાય છે તે જ ખરેખર જન્મેલો છે અને તે જ ખરેખર જીવી રહ્યો છે. સુપાત્રને આપેલી વિદ્યા અને યોગ્ય ક્ષેત્રમાં વાવેલ વેલ અચિંત્ય ને અદ્ભુત ફળ આપે છે. સંપૂર્ણ કલાવાન ચંદ્ર ગર્વ કરે છે, તે તો યોગ્ય જ છે, કેમકે સ્વકલાદાનથી દેવોને પ્રમોદ ઉપજાવનાર તે કલાથી ક્ષીણ થવા છતાં પણ પૂજાય છે." આ પ્રમાણે મંત્રીને સમજાવીને અભયંકર ભૂપાળે શુભ મુહૂર્તમાં નૃસિંહ રાજાને ખડ્ગસિદ્ધિ નામની પોતાની વિદ્યા અર્પણ કરી.

પછી પરાક્રમી સૈન્ય-સહાયવાળા અને તેજસ્વી નૃસિંહ રાજાએ જેનો વૈભવ હરી લીધો છે અને **પ્રભુ, મંત્રી** અને **ઉત્સાહ** એ નામની ત્રણ શક્તિ જેની નાશ પામી છે તેવો તે તગરાનગરીનો રાજા પોતાના નસીબની વિચિત્રતા સંબંધે વિચાર કરવા લાગ્યો કે-"મેં આવું કદાપિ ધાર્યું ન હતું. બંને રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થયેલ અને દુઃખાવસ્થામાં આવી પડેલ હું હવે શું કરું ?

અથવા તો જેની સલાહથી નૃસિંહ રાજાએ સ્વરાજ્ય હસ્તગત કર્યું તે અભયંકર ભૂપાળને શરણે જાઉં; કારણ કે **"અગ્નિથી દાઝેલાને અગ્નિ જ ઔષધ-રૂપ છે "** વિચક્ષણ તે રાજાએ ઉપર પ્રમાણે નિર્ણય કરીને, પુંડરીકિણી નગરીને વિષે આવીને, રાજાને નમીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—" હે રાજન ! કીડો નામમાત્રથી ઇંદ્રગોપક કહેવાય છે પણ તમે તો નામ અને કાર્ય બન્ને રીતે અભય કરનારા છો [સંસ્કૃત-માં કીડાને ઇંદ્રગોપક કહેવામા આવે છે પણ તે ઇંદ્રનું રક્ષણ કરવાને સ્હેજ પણ શક્તિમાન નથી, પરંતુ તમે તો નામ અને કાર્યથી પણ સાર્થક છો, કારણ કે તમારું નામ અભય કર છે અને કર્મ-કાર્યથી પણ તમે અભયંકર-અભય કરનાર છો] જેનાથી યાચકવર્ગના મનોરથો સિધ્ધ થાય તેવા પુરુષરત્નવડે જ કરીને આ પૃથ્વી" बहुरत्ना वसुधरा " કહેવાય છે, તો હે રાજન ! આપ નિષ્કપટી-નિષ્પાપી છો છતા પણ હુ સ્નેહને લઇને આપને ઠપકો આપું છુ આપની મહેરબાનીથી ગર્વિષ્ઠ થયેલ નૃસિંહ રાજાએ જેનુ રાજ્ય ખુચવી લીધું છે તેવો હુ તગરાનગરીનો **ઘનવાહન** નામનો રાજા છું. કુમુદ-પોયણાની લક્ષ્મી હરી લઇને સૂર્ય કમળને આપે છે, પણ પછી પાછો ચદ્રનો ઉદય થતાં તેનો નિગમ કરે છે [કુમુદ એ ચદ્રવિકાસી અને કમળ એ સૂર્યવિકાસી પુષ્પ છે સૂર્ય ઉદય પામતા કુમુદ કર-માઇ જાય છે અને કમળ વિકસ્વર થાય છે, પણ સૂર્યાસ્ત પછી પાછો ચદ્રોદય થતાં કમળ કરમાઇ જાય છે અને કરમાયેલ કુમુદ પાછુ વિકસ્વર બને છે] તેવી રીતે મારુ રાજ્ય ખેચી લઇ નૃસિહ રાજાને અર્પણ કરતાં આપના વડે તો ચદ્ર અને સૂર્ય બનેનુ ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ જીવનમા જીવી બતાવાયુ છે ડાબા તથા જમણા નેત્રની વચ્ચે રહેલી નાસિકા બને બાજુ સરખી છે તેમ જગતમા આધારસ્તંભ સંતપુરુષો પોતામા અને અન્યમા ખરેખર સમાન બુધ્ધિવાળા હોય છે દુખીજનો ઉપર ઉપકાર કર-વાને માટે જ દીર્ઘદર્શી વિધાતાએ તમારા જેવાની અને મેઘની ઉત્પત્તિ કરી છે, તો હે રાજેદ્ર ! મારા પર સ્નેહભાવ લાવીને મારુ રાજ્યભ્રષ્ટથવારૂપી સકટ દૂર કરવુ જોઇએ " એટલે શરમથી નીચુ જોઇ ગયેલ રાજા બોલ્યો કે " રાજન ! દૂર રહેવા માગથી જે કંઇ થઇ ગયું તે તુ સહન કર. હે મિત્ર ! મારી પ્રાર્થનાથી દેશ, ભડાર અને લશ્કર યુક્ત મારા આ સામ્રાજ્યની લગામ હાથમા લઇને તુ સુખી થા " આમ બોલીને જેવામા અભયકર નૃપતિ તેનો અભિષેક કરવાનો હુકમ આપે છે તેવામાં સુમતિ મંત્રી કંઇક ઠપકા સહિત બોલી ઊઠયો: "હે પ્રભો ! વારવાર આવા અણુવિચાર્યા પગલાથી શુ ? પ્રાણોને ભોગે જે રાજ્ય-સમૃધ્ધિ પ્રાપ્ત થાય તેવું સામ્રાજ્ય આમ એકદમ શુ ત્યજવા યોગ્ય ગણાય ? શરણાગત-ને પ્રેમપાત્ર તે રાજપુત્રને અમુક વિભાગ કે દેશ આપવો ઉચિત છે વળી સમગ્ર રાજ્યનો ત્યાગ કરીને માત્ર શરીરધારી તમે સ્વજન યા સ્ત્રીવર્ગને પોતાનું મુખ કેવી રીતે દેખાડી શકશો ? જ્યા સુધી રાજ્યલક્ષ્મી સ્થિર રહેલી છે ત્યાંસુધી જ તમો રાજા છો. જ્યારે તે ચપળા લક્ષ્મી ચાલી જશે ત્યારે તમો પણ મનુષ્યના પાળા-સેવકરૂપ થઇ જશો. મૃત્યુ પામેલ માણસને સ્વજનો પોતાની કાધે ચડાવે છે, પરંતુ દરિદ્રી અવસ્થામા સગો ભાઇ પણ તેવા માણુ-સને તજી દે છે સપત્તિશાળી લોકોના ગુણો જન-તાને ખુશ કરનાર બને છે જ્યારે દરિદ્રીના ગુણો દુનિયાને દુખ ઉપજાવે છે" ત્યારે રાજાએ કહ્યુ કે-'હે મત્રીશ્વર ! તારું કહેવુ સમયોચિત છે, પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાનની દષ્ટિવડે તુ તેનો વિચાર કર-પૃથક્કરણ કર. લક્ષ્મીના અગર તો પોતાના નાશ સમયે જે (રાજ્ય) અવશ્ય નાશ પામવાનુ છે તો તે લક્ષ્મીના પાશમા-જાળમા ડાહ્યા માણસો શા માટે ફસાય ? હુ આ પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીનો ધણી છુ અગર તો આ પૃથ્વી મારી જ છે, એવુ અભિમાન રાખનાર મનુષ્યો, ભોગી પુરુષો જેમ વેસ્યાથી ઠગાય છે તેમ આ પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીથી શુ છેતરાતા નથી ? મહાત્મા પુરુષો તો ભોજનની પાતળ જેમ આ પૃથ્વીનો ભોગ-વટો કરીને ત્યજી દે છે જ્યારે શ્વાન જેવા આસક્ત નાના રાજાઓ માહેમાહે વિગ્રહ કરીને તે સ્વીકારે છે. જે માણસ પોતાની સુકૃતની લક્ષ્મી સત્પાત્રમાં જોડતો નથી-સુપાત્રે દાન આપતો નથી તે વિદ્વાન

કોઇની આત્મશ્રદ્ધા જાગૃત કરીને તેને પ્રયત્નશીલ બનવાનો ઉત્સાહ આપનાર મનુષ્યો ઘણાં થોડાં જોવામાં આવે છે, પરંતુ તેના તરફ ઘૃણા બતાવીને તેના ધ્યેયને નષ્ટ કરનાર મનુષ્યો ઘણા જોવામાં આવે છે. એવા મનુષ્યો તેના ઉત્સાહનો ભંગ કરીને તેને પહેલી દશામાં મૂકી દે છે, પરંતુ જે સાચે સાચા આત્મશ્રદ્ધાળુ અને પ્રયત્નશીલ પુરુષ હોય છે તે કોઇ પણ માણસના કહેવા ઉપર ધ્યાન આપતા નથી. તેઓ તો પોતાના ધ્યેયની પૂર્તિ કરીને સાચે સાચા આનંદનો અનુભવ પ્રાપ્ત કરે છે. આજકાલ રેલ્વે, તાર, એરોપ્લેન અને વીજળી વિગેરે જે દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે સઘળું આત્મશ્રદ્ધા અને પ્રયત્નનું જ ફળ છે. અને એ વસ્તુઓના આવિષ્કર્તાઓએ જે સમયે એ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હશે ત્યારે આત્મશ્રદ્ધાના અવિશ્વાસુ અને નિરુત્સાહી માણસોએ તેઓના ધ્યેયથી હઠાવવા માટે શું ઓછાં પ્રયત્નો કર્યાં હશે? પરંતુ તેઓ પોતાની આત્મશ્રદ્ધા અને પ્રયત્નશીલતાને લઇને પોતાના નામ અમર કરી ગયા છે. સતત પ્રયત્નથી છેવટે આપણને જણાય છે કે જે લોકો આપણને આપણા સંકલ્પથી ચલિત કરી રહ્યા હોય છે તેઓ અત્યારે આપણી આત્મશ્રદ્ધા અને પ્રયત્નશીલતાને લઇને આપણને મળેલી સફળતા જોઇને આશ્ચર્યચકિત થઇ રહ્યા હોય છે.

દરેક મનુષ્ય પોતાના આત્મત્વ તથા પ્રયત્નોથી જ ઉત્તરોત્તર વિકાસ પામે છે. આત્મત્વ અથવા સ્વત્વને સર્વોત્કૃષ્ટ બનાવવા માટે સતત અભ્યાસ કરતા રહેવો જોઇએ. પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે કે તેણે પોતાનું આત્મત્વ સર્વોત્કૃષ્ટ બનાવવું અને તે ત્યારે જ બની શકે છે કે જ્યારે મનુષ્ય તેને માટે સતત પ્રયત્નશીલ રહે છે, પ્રયત્ન વગર કોઈ પણ મનુષ્યનો વિકાસ થઈ શકતો નથી; તેથી મનુષ્ય માત્રનું કર્તવ્ય છે કે તેણે પોતે પ્રયત્નશીલ બનવું અને બીજાઓને પણ પ્રયત્નશીલ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો. એ જ પરોપકાર અને ધર્મ કહેવાય છે. તેનાથી વિરુદ્ધ પ્રવૃતિ પાપ છે.

અહિંયા આત્મત્વના વિકાસ માટે જે પ્રયત્ન બતાવવામાં આવ્યો છે તે કેવળ પુસ્તકો વાંચવાથી નથી થઇ શકતો. એનો અર્થ એમ નથી કે પુસ્તકોમાંથી જ્ઞાન સંપાદન કરવું એ નિરુપયોગી છે, પરંતુ તેટલા માત્રથી આત્મવિકાસ થતો નથી. જે પ્રયત્નથી આત્મા વિકાસ પ્રાપ્ત કરે છે તે જ પ્રયત્ન અનુભવ પ્રાપ્ત કરાવનાર પ્રયત્ન છે. કેવળ કૃષિશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરીને તેમાં કુશળતા પ્રાપ્ત કરવી અને પોતે હાથે કરીને ખેતીનું કાર્ય કરવાથી જે સફળતા મળે છે તેમાં આકાશ પાતાળનું અંતર છે. પહેલા પ્રયત્નથી કૃષિશાસ્ત્રનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઇ શકે છે પરંતુ બીજો પ્રયત્ન સાચો હોવાથી તે કાર્યમાં પૂર્ણ સફળતા પ્રાપ્ત થાય છે. પહેલો પ્રયત્ન બીજાનો સહાયક થઇ શકે છે. બંને પ્રયત્નો ભેગા મળી જાય તો ઉત્તમ ફળદાયક બને છે.

પુસ્તકોમાંથી પ્રાપ્ત કરેલું જ્ઞાન એક બીજાનો અનુભવ છે, તેથી કરીને જ્યાં સુધી આપણે અનેક પ્રયત્નો કરીને તેને અપનાવી ન લઇએ ત્યાં સુધી આપણે તેનાથી કોઇ પણ પ્રકારનો લાભ ઉઠાવી શકતા નથી, કેમકે મનુષ્યને પોતાના અનુભવ ઉપર જ ખરેખરો વિશ્વાસ હોય છે અને એ વિશ્વાસ પર આધાર રાખીને પ્રયત્નશીલ પુરુષ ઉત્સાહ સહિત

આત્મ-દર્શન

આત્મા અને પુદ્ગળ દ્રવ્યની વિચારણા

લેખક-ચતુર્ભુજ જેચંદ શાહ બી. એ એલએલ. બી.

(અનુસંધાન ગતાંક પૃ. ૨૭ થી શરૂ)

આ સંસારમા દરેક સંસારી જીવમા આત્મા અને પુદ્ગળ, ચેતન અને જડ એ બે દ્રવ્યો-પદાર્થો એટલે કે એ બે દ્રવ્યોનો સંયોગ રહેલો છે તે સંયોગ અનાદિકાળથી ચાલ્યો આવે છે અનંત ભૂતકાળમાં કોઇ પણ જીવ કોઈ પણ વખત આત્મા અને પુદ્ગળના સંયોગ વગરનો હતો અથવા આત્માને અમુક વખતે પ્રથમ વાર જ પુદ્ગળનો સંયોગ થયો તેમ કહી શકાય તેમ નથી જીવ જે કાંઈ જ્ઞાનાદિક પ્રવૃત્તિ કરે છે તે જીવમાં રહેલા આત્મતત્ત્વને પ્રભાવે છે એમ અગાઉ જોવાઇ ગયું છે. તેમજ દરેક જીવને ગમે તેવું સૂક્ષ્મ કે સ્થૂલ પૌદ્ગલિક શરીર અને રાગદ્વેષનો પરિણામ હોય છે એમ પણ કહ્યુ છે રાગદ્વેષ હમેશા પૌદ્ગલિક પદાર્થો વિષે હોવાથી અને પૌદ્ગલિક પદાર્થોને માટે જ હમેશા રાગ દ્વેષ ઉત્પન્ન થતા હોવાથી જીવનુ પૌદ્ગલિક શરીર પણ ક્રોધાદિક કષાય માફક રાગદ્વેષનું પરિણામ છે. એટલે જીવમા આત્મા ઉપરાંત પુદ્ગળ અથવા જડરૂપી જે બીજુ દ્રવ્ય રહેલુ છે તે રાગદ્વેષ રૂપ છે. જીવને તે રાગદ્વેષનો સંયોગ અનાદિ કાળથી હોવાથી આત્મા ઉપર તેની અસર પણ અનાદિ કાળથી થયા કરે છે. સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર એ આત્માના ગુણો છે અને આત્માની સંપૂર્ણ વિકાસત શુધ્ધ દશામા તે ગુણોની શક્તિ અપ્રતિબદ્ધ હોવાથી આત્મા અનંત શક્તિધારી ગણાય છે. પણ આત્માની એ અનંત શક્તિને પ્રતિબંધ કરનાર આવરણરૂપ જીવમા અનાદિ કાળથી રહેલો રાગદ્વેષનો પરિણામ છે, જે આ સંસારના પૌદ્ગલિક પદાર્થો વિષે આસકિત રૂપે તથા તજ્જન્ય ક્રોધ, માન, માયા, લોભરૂપી કષાયભાવે પરિણમે છે. જીવાત્મા રાગદ્વેષના સંયોગને લીધે સંસારના પૌદ્ગલિક પદાર્થો વિષે જે સતત ચિંતા કરે છે, તેમા આસક્ત રહે છે તે જળમા મેલ-કચરો ભળતા જળ જેમ અશુધ્ધ થાય છે તેમ આત્મામા રાગદ્વેષરૂપ પૌદ્ગલિક ભાવ દાખલ થતા આત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણોમા અશુધ્ધિ દાખલ થાય છે. એટલે આત્મા પોતાના સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રરૂપ સ્વભાવ છોડીને રાગદ્વેષજનિત પૌદ્ગલિક ભાવ અર્થાત્ વિભાવ ધારણ કરે છે, અને જીવની પ્રવૃત્તિ તે વિભાવ દશામાં પૌદ્ગલિક પદાર્થોમા રહે છે આ સંસારના સર્વ પૌદ્ગલિક પદાર્થો નાશવંત અને નિત્ય પરિણમનશીલ હોવાથી અને તે શુભ તથા

આગળ વધે છે. ઇશ્વરભક્તિથી મનુષ્યને આ લોક અને પરલોકમા સુખ મળે છે. શુ આસ્તિક માણસો આ વાતનો સ્વીકાર નથી કરતા ? જરૂર કરે છે પરંતુ તે જાણવા છતાં પણ એમાના કેટલાક લોકો વસ્તુતઃ ભક્તિમાર્ગે ચાલીને એ સ્થાને પહોંચે છે એનું શુ કારણ ? એનુ મુખ્ય કારણ એ છે કે બીજાના અનુભવ ઉપર તેઓને ખરેખરો વિશ્વાસ નથી હોતો અને એ પણ કારણ છે કે તેઓ પ્રયત્નચ્યૂત બની જાય છે, એટલા માટે "આત્મા સર્વ કાંઇ કરવા સમર્થ છે" એવો નિશ્ચય કરીને આત્મશકિતને જાગૃત કરો અને પ્રયત્નશીલ બનો તેમજ તેનો અનુભવ કરો. પ્રાપ્ત કરેલા અનુભવથી આત્મબળમાં અધિક શ્રદ્ધા પ્રગટ કરો અને અધિક પ્રયત્નશીલ બનીને અધિકાધિક અનુભવ સંપાદન કરો. આત્મશ્રદ્ધા વગર પ્રયત્ન નથી થતો અને પ્રયત્ન વગર કેવળ આત્મશ્રદ્ધા એક પૈડાની ગાડીની જેમ નિરર્થક છે. અને તેવી આત્મશ્રદ્ધા છેવટે મનુષ્યને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવે.

અલ્પ સુખકારક હોવા કરતાં છેવટે વધારે અશુભ અને દુઃખદાયક હોવાથી તેમનો સંયોગ તથા વિયોગ બંને દુઃખ અને કલેશનું કારણ બને છે. તેથી તેવા નાશવંત દુઃખોત્પાદક પદાર્થો વિષેમાં પ્રવૃત્તિ પણ દુઃખ અને કલેશનું કારણ બને છે. જીવ માત્ર જ્ઞાન અને પ્રવૃત્તિનો ઉપયોગ શુભ માટે કરે છે, પણ જે જ્ઞાન અને પ્રવૃત્તિથી પરિણામે સુખ કરતા દુઃખ અને કલેશ ઘણા વધતા હોય તો તે અજ્ઞાન જ કહેવાય

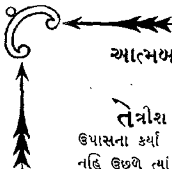
જીવમાં જ્યારે રાગદ્વેષની પરિણતી, પૌદગલિક પદાર્થો વિષેનો કષાયિક ભાવતીવ્ર રૂપે વર્તતો હોય છે ત્યારે તેનામાં જે કાંઈ હોય છે તે મિથ્યાત્વરૂપે પરિણમે છે. કારણ, સંસારના સર્વ પૌદ્ગલિક પદાર્થો નાશવંત હોવાથી, તેમાં કાંઇ પણસ્થિર-સ્થાયી–કાયમ ટકનારું તત્ત્વ નહિ હોવાથી તે વિષે દ્દઢ આસકિતરૂપ પ્રવૃત્તિ પણ મિથ્યારૂપ ઠરે છે. એ બધું રાગદ્વેષનું જ ફળ અને પરિણામ છે.

આત્માની સાથે રાગદ્વેષના સંયોગથી અજ્ઞાન અથવા મિથ્યાત્વ પેદા થાય છે, તેથી જીવમાં મન, વચન અને કાયાનો સૂક્ષ્મ અથવા સ્થૂલ જે સતત યોગ-પ્રવૃત્તિ ચાલી રહ્યાં છે તે દ્વારા જીવ એક જાતના કાર્મણ વર્ગણાના સૂક્ષ્મ પરમાણુ પુદ્ગલો દરેક સમયે ગ્રહણ કરે છે અને તેનો આત્માની સાથે ક્ષીર અને નીરની માફક બંધ કરે છે. તે કાર્મણ પુદગળોનો ગુણ જીવમાં પૌદ્ગલિક ભાવ, જડભાવ, અજ્ઞાન અથવા મિથ્યાત્વ પેદા કરવાનો છે. એ જડભાવમાં કદી પણ જ્ઞાન અથવા ચેતના હોતી નથી પણ જેની જેની સાથે તેનો સંયોગ થાય છે તે જીવાત્મામાં મદિરાની માફક જડતા, અજ્ઞાનતા, દૃષ્ટિવિપર્યાસ લાવે છે. એટલે આત્મા અથવા ચૈતન્યના સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિક શુધ્ધ ગુણોનો રાગદ્વેષજનિત પૌદ્ગલિક અથવા જડભાવ વિરોધી છે. તે વિરોધી તત્ત્વના સંયોગથી જીવાત્માને તેમાંથી સર્વથા મુક્ત કરવો તે જ મોક્ષ છે, પરમ સાધ્ય કર્તવ્ય છે. જીવાત્માની સાથે જ રાગદ્વેષનો સંયોગ રહેલો છે અને જેના પરિણામે જીવમાં અજ્ઞાન અથવા મિથ્યાત્વ પેદા થાય છે તે દૂર થઇ આત્મદર્શન કેમ થાય તે જોવાનું રહે છે. સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિ તે નથી એમ અગાઉ કહ્યું છે. આત્મહિતની દૃષ્ટિએ જે જ્ઞાન સમ્યક્પૂર્વકનું હોય તે જ ઉપયોગી છે. સામાન્ય રીતે જીવને તેવું સમ્યગ્ જ્ઞાન હોતું નથી. તેનું કારણ એમ છે કે જીવનો પૌદ્ગલિક પદાર્થો સાથેનો સંયોગ અને તેમાં અત્યંત ગાઢ રાગદ્વેષ અનાદિ કાળના હોવાથી અને પૌદ્ગલિક પદાર્થો નાશવંત તથા નિત્ય પરિણમનશીલ અને સુખ કરતાં પરિણામે ઘણા વધારે દુઃખકારક હોવાથી તે વિષેનું જ્ઞાન પણ તેવું જ નાશવંત, દુઃખકારક, મિથ્યાત્વ રૂપ પરિણમે છે તે વિચાર કરતાં સમજાય તેવું છે. અત્યારનું વિજ્ઞાનબળ ઘણું આગળ વધ્યું છે. દુનિઆના ભૌતિક પદાર્થો વિષે મનુષ્યે આશ્ચર્યજનક શોધખોળો કરી તેનાં ઉપર અદ્દભુત કાબૂ મેળવ્યો છે, પણ એ સમ્યક્ પ્રકારે નહિ હોવાથી જીવોને માટે અત્યંત દુઃખદાયક અને નાશકારક થઇ પડયું છે. કદાચ અન્ય જીવોની વાત એક બાજુ ઉપર રાખીએ તો પણ ,મનુષ્ય જાતિનું સુખ વધવાને બદલે દુઃખ, ભય, કલેશ, કલહ, દ્વેષ, ચિંતા, ઉપાધિ વિગેરે ઘણાં જ મોટા પ્રમાણમાં વધ્યા છે તે સૌ જોઇ શકે તેવું છે. સાચા જ્ઞાન અને જ્ઞાન યુક્ત પ્રવૃત્તિનું ફળ અથવા પરિણામ સ્વાધીન તથા અક્ષય સુખ હોવું જોઇએ તેને બદલે દુઃખ અને દુઃખની પરંપરા ઉત્પન્ન થતી હોય તો તે જ્ઞાન વિષેની અને તે મારફત જાણવામાં આવતા પદાર્થ વિષેની કલ્પના અથવા દૃષ્ટિ મૂળમાં દોષિત હોવી જોઇએ તેમ માન્યા વગર ચાલે તેમ નથી. તેમ છતાં તેવી દોષિત દૃષ્ટિના કારણે જેઓ ફક્ત ભૌતિક પદાર્થો વિષેના જ્ઞાન અને સુખદુઃખમાં જ રચ્યાપચ્યા રહેતા હોય, તેને જ જીવનનું ધ્યેય માન્યું હોય તેના જ્ઞાન અને પ્રવૃત્તિ સમ્યક્

કહી શકાય નહિ, અથવા તે અજ્ઞાનરૂપ-મિથ્યાત્વરૂપ કહેવા જોઇએ, અને તેઓ આત્માની જે જ્ઞાનાદિક અનંત ગુણ-શકિત છે તેનું સાચું જ્ઞાન અને તે માટે થવું જોઇતું સાચું દર્શન પામી શકે નહિ. કોઇ પણ વસ્તુનું સાચું જ્ઞાન થતા પહેલાં તેનુ યથાર્થ દર્શન થવું આવશ્યક છે વસ્તુના વિશેષ પ્રકારના ગુણપર્યાય સાથેના બોધને **જ્ઞાન** કહેવામાં આવે છે, જ્યારે વસ્તુના સામાન્ય પ્રકારના બોધને **દર્શન** કહેવામાં આવે છે. પણ વસ્તુનો સામાન્ય બોધ જો સાચો હોય તો જ તેનો વિશેષ બોધ સાચો હોઈ શકે. પણ જીવને અનાદિ કાળથી પૌદ્ગલિક પદાર્થોમાં મોહાસક્તિને લીધે વસ્તુનું સાચું દર્શન જ થતુ નથી. તે માટે તૃષાતુર મૃગ ને મૃગજળનો દાખલો પ્રસિધ્ધ છે મૃગને જેમ મૃગજળમા સાચા જળ અને તેથી તૃષા છીપાશે તેમ ચક્ષુના દૃષ્ટિવિપર્યાસથી ભ્રાંતિ થાય છે તેમ આ સંસારના પૌદ્ગલિક પદાર્થોના સેવનથી સુખપ્રાપ્તિ થશે તેમ મોહાસક્ત જીવને ભ્રાંતિ રહેતી હોવાથી રાગદ્વેષ સહિત અવસ્થામા આત્માની અનંત શકિત તેમાં રહેલા સ્વાધીન, અને અક્ષય, અવ્યાબાધ સુખનુ તેને દર્શન થતુ નથી, તેમા પ્રતીતિ, શ્રદ્ધા, રુચિ ઉત્પન્ન થતા નથી, તો પછી આત્મતત્ત્વનો તેને વિશેષ બોધ-જ્ઞાન અને તે માટે પ્રવૃત્તિ થાય જ ક્યાંથી ? બીજી રીતે વિચારતા, કોઇ પણ વસ્તુનું સાચુ દર્શન કરવુ હોય તો તેના ઉપર મેલ-કચરાના જે થર પોપડા બાઝ્યા હોય અને તેની સાથે મળી ગયા હોય તે દૂર કરવા જોઇએ અરિસા ઉપર ધૂળ યા કાદવ ચોટેલા હોય તો તેમાં સુખાકૃતિનુ શુધ્ધ દર્શન થઇ શકે નહિ જળમાં મળ, કાદવ, કચરો એકઠો થતા જળ ડોળાઇ ગયુ હોય તો શુદ્ધ જળની પ્રાપ્તિ થઇ શકે નહિ ત્રાંબુ વિગેરે હલકી ધાતુઓથી મિશ્રિત સુવર્ણનો શુધ્ધ સુવર્ણ તરીકે ઉપયોગ થઇ શકે નહિ એ રીતે અન્ય વસ્તુના મેલ-કચરાને કારણે જેમ અરિસા, જળ અને સુવર્ણના શુધ્ધ દ્રવ્યોની પ્રાપ્તિ થઇ શકે નહિ તેમ આત્માની સાથે અનાદિકાળથી જે રાગદ્વેષજન્ય કર્મરૂપી મેલ-કચરો મળેલો છે તેના કારણે આત્માના જે સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિ ગુણો છે તેનું શુધ્ધ દર્શન અને તેની પ્રાપ્તિ થઇ શકે નહિ જે જળમાં ઘણુંખરું હલકી વસ્તુઓનો મળ-કચરો એકઠો થયો હોય તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો શુધ્ધ જળના ગુણોનો લાભ નહિ મળતા તેમાં રહેલ મલિન વસ્તુઓના દોષની જ પ્રાપ્તિ થાય, તેમ જે જીવાત્મા અત્યંત ગાઢ રાગ દ્વેષથી લેપાએલો છે તેને આત્માના શુધ્ધ જ્ઞાનાદિક ગુણોનો લાભ નહિ મળતા જે પૌદ્ગલિક પદાર્થો વિષે રાગ-દ્વેષ કેળવાએલા હોય છે અને જે ક્રોધાદિક કષાય રૂપે પરિણમે છે તેના અત્યંત દુઃખદાયક દોષોની જ પ્રાપ્તિ થાય તેમાં આશ્ચર્ય જેવું કાંઇ નથી એ રીતે પૌદ્ગલિક પદાર્થો વિષે અત્યંત રાગદ્વેષથી રંગાએલા જીવાત્માઓને આત્માના શુધ્ધ જ્ઞાનાદિક ગુણો તથા તેમાંથી નિષ્પન્ન થતા સ્વાભાવિક ને સ્વાધીન તેમજ શાશ્વત સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી, પણ પૌદ્ગલિક કૃત્રિમ-ક્ષણિક સુખની લાલચે અનંત કાળ સુધી ભવોભવના બંધ અને સંસાર-ભ્રમણ કરીને તેવા ક્ષણિક સુખ કરતા અનેકગણા વધારે દુઃખ અને કલેશ ભોગવવા પડે છે તેવા અનંત કાળ સુધી સંસારભ્રમણ અને દુઃખદાયક અનુભવમાથી છૂટવું હોય તો મનુષ્યે તે દુઃખના કારણરૂપ આ સંસારના સર્વ પૌદ્ગલિક પદાર્થો વિષેની આસકિત, રાગદ્વેષના પરિણામ, તથા કષાયાદિક ભાવ ઘટાડવા-મંદ કરવા જોઇએ કોઇ પુણ્યયોગે જે મનુષ્યને રાગદ્વેષના તીવ્ર પરિણામમા ઘટાડો થાય, અત્યંત ક્રોધાદિક કષાયભાવ મંદ પડે તેને જ આત્મદર્શનની પ્રાપ્તિનો માર્ગ હાથ આવે છે જેમ જળમાથી મળ-કચરો ઓછો થતા પીવા લાયક સ્વચ્છ જળની પ્રાપ્તિ થઇ શકે તેમ આત્માની સાથેના રાગદ્વેષના પરિણામ મંદ થતા આત્મ-દર્શનની

પ્રાપ્તિ સુલભ બને છે. રાગદ્વેષના ગાઢ ચીકણા થર-પોપડા બાંધેલા છે તેમાં પ્રયત્ન વિશેષથી ઘટાડો કરી, રાગદ્વેષની ગ્રંથીનો ભેદ કરી મનુષ્ય આત્મ-દર્શનની ઝાંખી કરી શકે.

આત્મ-દર્શનની શરૂઆત અલ્પ અને ધીમી પણ જો થાય, તો ક્રમે ક્રમે આત્મ-વિકાસની ભૂમિકા ચોક્કસપણે તૈયાર કરી શકે અને ત્યાંથી જ આત્મ-સિદ્ધિ માટે ઉત્તરોત્તર આગળ જઇ શકે અને ત્યાં જ આત્માને ઉપાદેય અથવા સ્વીકારવા લાયક તત્ત્વ તરીકેનું અને પુદ્‌ગલને હેય અથવા છોડવા લાયક તરીકેનું તેને ભાન થાય. વચ્ચે વચ્ચે ઘણા પતન અને ઉત્થાનના પ્રસંગો આવે તો પણ એક વખત પ્રગટેલું આત્મદર્શન સંસારમાં અનંત કાળ સુધીના ભવભ્રમણને વધુમાં વધુ અર્ધ પુદ્‌ગલ-પરાવર્ત સમય સુધીની મર્યાદામાં લાવી મૂકે છે. અને છેવટે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા જીવ અવશ્ય સંપૂર્ણ આત્મસાક્ષાત્કાર કરે છે. ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યકાળ વિષે સર્વ પદાર્થોને તેના પર્યાયો સાથે એક સમય માત્રમાં તે જાણે તથા જુએ છે; સંસારના સર્વ જીવો અને પૌદ્‌ગલિક ભાવો પ્રત્યે રાગ-દ્વેષનો, મોહનીય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થયો હોવાથી સર્વ પ્રત્યે સમભાવ દશા અને આત્મરમણતા પ્રગટે છે; અજરત્વ, અમરત્વ અને અક્ષય સુખને પામે છે. એવા પદને પામવા માટે આત્મા અને પુદ્‌ગળનો ભેદ સમજી, આત્મદર્શનરૂપી સમ્યક્ત્વ પામી, રાગ, દ્વેષ અને ક્રોધાદિક કષાયોને મંદ કરી, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને વીર્યશકિતની શુધ્ધિ તથા વૃદ્ધિ કરવા દરેક ધર્મબંધુને નમ્ર વિનંતિ છે.

આત્મબળ જાગૃત થશે ત્યારે બધાએ દેવતાઓ તમારી સેવા કરશે.

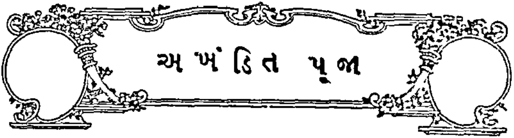
તેત્રીશ કરોડ દેવતાઓ તો શું પણ તેત્રીશ લાખ કરોડ દેવતાઓની ઉપાસના કર્યા કરો પરંતુ જ્યાં સુધી તમારા પોતાનામાં આત્મિક બળ નહિ ઉછળે ત્યાં સુધી જરાએ કલ્યાણ નહિ થાય. જ્યારે તમારું આત્મબળ જાગૃત થશે ત્યારે એ બધાએ દેવતાઓ તમારી સેવા માટે તમારી પાસે હાથ જોડીને ઊભા રહેશે અત્યારે તો તમો એમની સેવા કરો છો પણ પછી તે તમારી સેવા કરશે.

આત્મબળનું સામર્થ્ય એવું છે છતાં "એ મારા નસીબમાં નથી;" "ઇશ્વરની મરજી;" "આજકાલ જોઇએ તેવા ગુરુ જ મળતા નથી;" "સુસંગત મળતી નથી;" "દુનિયા બડી ખરાબ છે;" ઇત્યાદિ ઉદ્‌ગારો આપણો જ પ્રમાદ દર્શાવે છે. દુર્બળ મનને આત્મલાભ કદી પણ થતો નથી.

"બૈઠે હૈ તેરે દરપે તો કુછ કરકેં ઉઠેંગે;
યા વસ્લભી હો જાયગા યા મરકે ઉઠેંગે."

એ અંતઃકરણ શા કામનું આત્મબળ અને આત્મવિશ્વાસ ન હોય? ખરો સાર જ એ છે કે અજર અમર આત્મદેવમાં વિશ્વાસ હોવો એનું નામ ધર્મ અને વિશ્વાસ છે.

સ્વામી રામતીર્થ

પૂર્વે જોઇ ગયા તેમ મૂર્તિપૂજા યાને પ્રભુબિંબનું પૂજન એ પ્રત્યેક દર્શનમા મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. ધ્યાનની જમાવટ કરવામાં એ અપૂર્વ સાધનરૂપ છે અન્ય દર્શનની વાત મૂકી દઈ કેવળ જૈન દર્શન પ્રતિ મીંટ માંડશું તો સહજ જણાશે કે શ્રાવકના ષટ્ કર્ત્તવ્યમાં જિનપૂજાનું સ્થાન અગ્રપદે રખાયેલું છે. દેવપૂજા એ છ કાર્યોમાનુ પ્રથમ છે અને શ્રદ્ધાસપન્ન સમુદાય એનું અસ્ખલિત રીતે પાલન કરી રહેલ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. અરે ! આ યુગમાં કે જે વેળા મોટા ભાગને 'ચા' વિના ચાલતું જ નથી મુદ્દલ ચેન પડે નહીં 'ચા' વિના-તેવી સ્થિતિ વિસ્તૃત પ્રમાણમા પથરાયેલી છે એવા કાળે પણ એક એવી સખ્યા મળે તેમ છે કે જે પ્રભુપૂજા વિના મુખમાં જળ પણ નાખતી નથી અર્થાત્ જેને 'ચા' નું વ્યસન છે એવા પણ પ્રભુપૂજાના કાર્યમા એ વસ્તુને ઘડીભર વિસારી દઇ, દિનકૃત્ય રૂપી મહત્ત્વની ફરજ પ્રથમ બજાવે છે.

શ્રીમદ્ આનંદઘનજી મહારાજે પણ પોતે જે અનુપમ ચોવીશીની રચના કરી છે તેના શ્રીગણેશાય નમઃ 'પૂજા' ના સ્વરૂપ વર્ણનથી કરે છે. આદ્ય તીર્થંકર શ્રી રૂષભદેવને નજર સન્મુખ રાખી તેઓ વદે છે કે પૂજા-ભક્તિ એવા સ્વામીની કરવી ઘટે કે જે પોતે એને માટે યોગ્યતા ધરાવતો હોય અને પોતાના ઉપાસકને ઇપ્સિત માર્ગે લઇ જવાની શક્તિ પણ ધરાવતો હોય. વળી જેનો પલ્લો પકડ્યો તે એવી રીતનો હોય કે જેમાંથી વારંવાર ચસકવાપણું કે છટવાપણું ન હોય. કેવળ ક્રમશઃ પ્રગતિ સાધી આખરી પરિણામ મનોરથની સિદ્ધિમાં જ પરશુમતું હોય

ઉપરની વ્યાખ્યાની પૂર્તિમા યોગિરાજ આનંદઘનજી ચાલુ અવસર્પિણી કાળના આદ્ય તીર્થંકર શ્રી યુગાદિજિનેશને ગ્રહણ કરે છે અને નિ સશય જાહેરકરે છે કે બીજાની માફક એ અધવચ છોડી દેનારા નથી, પણ ઠેઠ સુધી નિભાવનારા આપનારા છે—

> રીઝયો સાહિબ સંગ ન પરિહરે રે,
> ભાંગે સાદિ અનત. રૂષભ જિનેશ્વર૦

ઉપરની કડીમા એ વાત નિશ્ચિત કરી.સાહિબ-માલિક યા તો જેનો છેડો પકડયો છે એ દેવ કેવી રીતે રીઝે અર્થાત્ કેવી રીતે આરાધના કરવામાં આવે તો ભક્તિ કરી લેખે ગણાય એનો વિચાર કરતા જ્યા આગળ કદમ ભરે છે ત્યાં એનાં પ્રકારોની વિચિત્રતા નિહાળી ઉચ્ચારે છે કે·—

> પ્રીત સગાઇ રે જગમાં સહુ કરે રે,
> પ્રીત સગાઇ ન કોય;
> પ્રીત સગાઇ રે નિરુપાધિક કહી રે,
> સોપાધિક ધન ખોય.

જે ઉપાસના-પાછળ ઉપાધિની હારમાળા લાગેલી હોય છે, અરે ! જ્યાં ભક્તિના નામે આરંભ-સમારંભના ખાતા ઊભા રખાયેલા હોય છે, જ્યાં ક્રિયાકાંડની ધમાલ મચી રહી હોય છે, જ્યાં ગણગણાટ કે હદ બહારના ઝણઝણાટ થઇ રહ્યાં હોય છે, જ્યાં ભક્તિના ઓઠા તળે કેવળ વેવલાપણું અને અંધશ્રદ્ધાળુતા એકઠાં થયાં હોય છે, જ્યાં ઉચ્ચાર અને આચાર વચ્ચે આસમાન જમીનનું અંતર પડ્યું હોય છે, જ્યાં ધર્મના નામે દોડાદોડી યા ધક્કામુક્કી સિવાય ભાગ્યે જ કંઇ દષ્ટિગોચર થાય છે, જ્યાં કેવલ આડંબર ને ઉપરછલ્લા ભભકાના જ દર્શન કરાય છે, જ્યાં 'ઉપર ઢોળ ને માંહે પોળ' જેવું વર્તન દેખાય છે, જ્યાં **'ધુમધામા ધમાધમ ચલી, જ્ઞાનમારગ રહ્યો દૂર રે.'** એવા શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ યશોવિજયજીના ટંકશાળી વચન જેવું વાતાવરણ અહર્નિશ બન્યું રહે છે, ટૂંકમાં કહીએ તો જ્યાં સર્વત્ર પુદ્‌ગલની જ બોલબાલા થઇ રહી છે અને ચેતનની પિછાન સરખી કે તેની વાત સરખી નથી ત્યાં ઉપાધિ કે આપદા સિવાય બીજું કંઈ જ નથી. એમાં બાહ્ય ધનનો વ્યય તો ઊઘાડો છે પણ સાચું એવું જે આત્મધન તેનો પણ વ્યય છે, તેનો પણ સર્વનાશ છે.આગળ વધીને યોગિરાજ કહે છે કે જો પૂજા પાછળનું શુદ્ધ લક્ષ્યબિંદુ આત્મસાક્ષાત્કાર વીસરાઇ જાય તો પછી ભક્તિના નામે ગમે તેવા દેખાવ કરો યા તો છપ્પન ભોગ ધરો, રીઝવવા સારુ આકરા કષ્ટ સેવો યા તો જાતજાતના તપનું સેવન કરો, અરે ! માલિકના નામે જીવતાં મૃત્યુની ભેટ કરો, એ બધાનો કંઇ જ અર્થ નથી. એમાં કેવલ કાયાનું વ્યર્થ દમન છે. કંતને અર્થે કરાયેલ કાષ્ઠભક્ષણ અથવા તો પતિરંજન અર્થે કરાયેલ તપ એ લક્ષ્યવિહીન હોવાથી કોઇ પણ જાતના કાર્યસાધક નથી થતાં.

કોઇ કહે લીલા રે, અલખ અલખતણી રે,
લખ પૂરે મન આશ;

અર્થાત્ ઇશ્વરેચ્છા બલીયસી માનનાર કિંવા હરિની કૃપા વગર એક પાંદડું પણ હાલતું નથી એમ વદનાર અગર તો સર્વ બનાવોમાં ઇશ્વરનો હાથ જોનાર યા તો એની 'લીલા' લેખનાર વર્ગને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સંભળાવે છે કે-

દોષ રહિતને લીલા નવિ ઘટે

જે દેવને અઢાર દૂષણ રહિત માનવામાં આવે અર્થાત્ સર્વ જંજાળથી મુક્ત ગણવામાં આવે, તેમાં ઉપરોક્ત કાર્યવાહીનું આરોપણ કરવામાં આવે તો, દેવને માથે એક જંજાળનો સમૂહ ખડો થાય; કારણ કે સર્વ જાતની લીલાઓના મૂળમાં કંઇ ને કંઇ દોષાપત્તિ તો રહેલી જ હોય છે.

આમ પૂજા-ભક્તિ સંબંધમાં સખત મંથન કરી, અંતમાં નવનીત કહાડતાં જે વાત શ્રીમદ્ આનંદઘનજી જણાવે છે એ સર્વના હૃદયે કોતરવા જેવી છે ચાહે તો અષ્ટ પ્રકારી પૂજા કરી સંતોષ પકડો કે ચાહે તો એક હજાર ને આઠ અભિષેક પાછળ રક્ત બનો. એક વાત અંતરમાં રમણ કરતી હોવી જોઇએ અને તે એ જ કે ચિત્તની પ્રસન્નતાપૂર્વક અર્થાત્ યથાર્થ સમજણપૂર્વક-સાચા જ્ઞાનયુક્ત-આત્મસમર્પણ-એ જ ખરી અને કાયમી પૂજા છે. એ વિના ઇષ્ટ સિદ્ધિ નથી જ સંભવતી. વિવિધ પ્રકારોમાં પૂજાનો એ પ્રકાર જ લાભદાયી છે.

સંબોધક સાહિત્ય

પર્વતાન્યોક્તિ

પુરાણોમાં કહ્યું છેઃ—

किं तेन गिरिणा रजताद्रिणा वा,
यत्राश्रिताश्च तरवस्तरवस्त एव ।
मन्यामहे मलय एव यदाश्रयेण,
कंकोल-निम्ब-कटुता अपि चंदना: स्यु ॥१॥

શ્લોકાર્થ—મેરુપર્વત સોનાનો છે અને રજતગિરિ (કૈલાસ) રૂપાનો છે. જગતનું અવલોકન કરનારા ડાહ્યા કવિઓ કહે છે કે—એક સુવર્ણમય છે, અને બીજો રૂપામય છે. ततः किम् તેનાથી ? એ પર્વતનો આશ્રય કરી રહેલા ઝાડો તો જેવા ને તેવા જ રહ્યા છે ના ? અમે તો પૃથ્વી પર મલયાચળ પર્વતને જ જાણીએ છીએ, કે જેના પ્રભાવે (આશ્રિત) એવાં કડવા, તીખાં, ખાટા વગેરે વૃક્ષો પણ ચંદનમય (સુવાસિત) બની રહે છે.

સજ્જનો ! આ શ્લોકનો ઉત્તમ રહસ્યમર્યો ભાવ જગતના ધનાઢ્યો, પદવીધરો, સંપત્તિસંપન્નોને યથાર્થ લાગુ પડે છે. આ સૂચન કેવું અસરકારક અને માનવજીવનની સાર્થકતા બતાવનારુ છે ? આપણી આ સૃષ્ટિ-સમાજમા સમૃદ્ધિવાન અનેક વ્યક્તિઓ છે, પણ જેઓએ પોતાની વિભૂતિથી સ્વજનને, સ્વદેશને, સ્વજ્ઞાતિને કે જગતભરના માનવ સમાજને પોષ્યુ છે, પાળ્યુ છે, દુઃખીયોનુ દુઃખ ટાળ્યુ છે, ગરિબોનું જીવન નેહ નજરે નિહાળ્યું છે, પોતાના મસ્ત મનને પરમાર્થ પ્રવાહ તરફ વાળ્યુ છે, માત્ર પીંડપોષક તરફ જતુ મન વિનય–વિવેક તરફ વાળ્યું છે, પોતાના જીવનને પરમાર્થ પથે ગાળ્યું છે, દુઃખથી દાઝતા હૃદયને ભીના નેત્રથી ભાળ્યુ છે અને દયાપાત્ર દીનજનો પર આવતું કષ્ટ પોતાના તન-મન-ધનથી ટાળ્યું છે. આ અન્યોક્તિ એ જ પૂછે છે કે સોના–રૂપાના સ્વાત્મવૈભવી મટી ચંદનવૃક્ષ જેવા આશ્રિત જનોને સુવાસિત

ચિત્ત પ્રસન્ને રે પૂજન ફળ કહ્યું,
પૂજા અખંડિત એહ;
કપટ રહિત થઇ આતમ અર્પણા,
આનંદઘન પદ રેહ

એ આખી કડી પ્રભુભક્તિ પાછળ રહેલ અનુપમ રહસ્યના દોહનરૂપ છે

ચેતનના ઉલ્લાસમાં જ ક્રોડો ગમે કર્મોની હુતાશની પ્રગટાવવાનો નેમ સમાયેલો છે. પ્રભુની મૂર્તિ એ તો નિમિત્ત કારણરૂપ છે. આત્મા પોતે જ યોગ્ય પ્રયાસદ્વારા મહાત્માને પરમાત્મા બની શકે છે. એ સારૂ સાચી લગની ઉપર, અમુક હદ સુધી અવલંબનની અગત્ય રહે છે. એ અવલંબનમા જિનમૂર્તિનુ પૂજન અનોખો ભાગ ભજવે છે. એ પૂજન ધારાવાહી હોવું જોઇએ. યોગીરાજ શ્રી આનંદઘનજી ચોવીશીના સ્તવનોદ્વારા અધ્યાત્મનો શૃંખલાબદ્ધ ચિતાર રજૂ કરે છે એમા આ અખંડિત પૂજા નામનો પ્રથમ અંકોડો પૂર્ણ થાય છે.

ચોકસી

(સુખી) કરવા સંપત્તિનો સદ્ઉપયોગ કર્યો છે ? આપણે સૌએ સતત એક જ સિદ્ધાન્ત નજર આગળ ખડો રાખવો જરૂરનો છે : પૈસો અને પદવી, ઋદ્ધિ અને સમૃદ્ધિ, વિભૂતિ અને વૈભવ, શરીર અને શરીરસ્થ ધર્મો, એ બધાં અજર અમર નથી ! અભ્રછાયાં કે જળ બુદ્દ બુદ્દ જેવાં ક્ષણભંગુર છે. એ બધાં ક્યારે લોપ થઇ જશે, એનું કશું એ ટાણું–અવસર કે મુહૂર્ત નથી; માટે જ્યાં સુધી એ બધાં આપણા હસ્તગત છે ત્યાં સુધીમાં **સત્કર્મ** અને **સદ્ધર્મ**નો અમૌલિક લ્હાવો લઇ લેવો. પછી તો चार दिनकी चांदनी-पीछे आखर अंधेरा है।

દુનિયાનું અઢળક–અનર્ગળ દ્રવ્ય એકઠું કરનારા મહાન વિજેતા સીકંદર અને મહમ્મદ ગીઝની જેવાઓ પસ્તાયા છે, અને છેવટ બોલી ગયા છે કે–અમે માનવ અવતારના લ્હાવા ખરેખર ખોયા છે !

હાથમાંથી બાજી ગયા પછી, બાણ ધનુષ્યમાંથી છૂટી ગયા પછી, પ્રાણે કંઠમાં મુકામ કર્યા પછી, હાય વરાળ અને પસ્તાવાના પોકાર સિવાય શું બની શકે ?

સઘળી સંપત્તિઓ નાશવંત છતાં, જો એનો સદ્ઉપયોગ કરી લઇએ તો જરૂર એ નાશવંત વસ્તુઓવડે પણ અનાશવંત–ચિરાયુ અજર–અમર ધર્મ અને સુયશની પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે અને એવા ગુણગ્રાહક સજ્જન શિરોમણીઓનાં નિર્મળ નામો અને કરમીવટ કામો આજસુધી દુનિયાના ઇતિહાસમાં ઝળકતાં મોજુદ છે.

વાચક બન્ધુઓ, આ એક હૃદય ઉઘાડનારી સંસ્કૃત અન્યોક્તિનું શાણું–વિચારક, અને હૃદયસ્થ કરવા યોગ્ય વિવેચન સમાસ કરું છું. અન્યોક્તિ હવે પછી આપની સેવામાં મૂકીશ.

રેવાશંકર વાલજી બધેકા.

વિરોધ તો ન જ કરવો.

विरोधो नैव कर्तव्यः, साक्षरेभ्यो विशेषतः ।
साक्षरा विपरीताः स्युः, राक्षसा एव केवलम् ॥

વિરોધ કોઇની પણ સાથે કરવા યોગ્ય નથી. તેમાં પણ સાક્ષરો સાથે તો વિશેષ કરીને વિરોધ ન કરવો, કારણ કે સાક્ષરો અવળા થાય તો કેવળ રાક્ષસ જેવા બને છે (**साक्षरा** શબ્દને અવળેથી લખવાથી **राक्षसा** થાય છે.)

રા. મ. વ્હોરા

શ્રીમાન હેમચંદ્રાચાર્યવિરચિત

યોગશાસ્ત્ર* માટે

ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ શું કહે છે ?

"યોગશાસ્ત્ર" ગ્રંથ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે પોતે જણાવ્યા પ્રમાણે 'ગુજરાતના રાજા ચૌલુક્ય કુમારપાલના' કહેવાથી રચ્યો હતો. વળી એ ગ્રંથના અંતિમ શ્લોકની ટીકામાં તેમણે જ ઉમેર્યું છે કે 'કુમારપાલ રાજાને યોગોપાસના પ્રિય હતી, અને તેણે અન્ય યોગગ્રંથો પણ જોયા હતા. તેણે તે બધાથી વિલક્ષણ એવું યોગશાસ્ત્ર પોતાને સંભળાવવાનો ઘણો આગ્રહ કર્યો તેથી આ યોગોપનિષદ્ શ્રી હેમાચાર્યે વાણીગોચર કરી છે.'

કુમારપાલના પુરોગામી સિદ્ધરાજ જયસિંહના કહેવાથી હેમાચાર્યે આ પ્રમાણે જ 'સિદ્ધહેમ' નામનું પોતાનું સુપ્રસિદ્ધ વ્યાકરણ રચ્યું હતું, પરંતુ તેના અને યોગશાસ્ત્રરચનાના પ્રયોજનમાં ફેર છે 'સિદ્ધહેમ' વ્યાકરણ તો હેમાચાર્યે વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રોની બાબતોમાં ગુજરાત દેશની પરોપજીવિતાનો અપવાદ ટાળવા માટે રાજાના આગ્રહથી રચ્યું હતું. સિદ્ધરાજ માળવા દેશ જીતીને ત્યાંથી વિજયલક્ષ્મીની સાથે તેની સાહિત્યલક્ષ્મીને પણ લાવવાનું ચૂક્યો નહોતો ત્યાંનો સાહિત્ય ભંડાર તપાસતી વખતે સિધ્ધરાજના જોવામાં માલવાના રાજા ભોજે રચેલું 'ભોજવ્યાકરણ' આવ્યું હતું. માલવાનો રાજા આવાં આવાં શાસ્ત્રો રચનારો સાહિત્યિક હતો, એ જાણી સિધ્ધરાજને પોતાની ઊણપનું બહુ ઓછું આવ્યું, પરંતુ જ્યારે તેને કહેવામાં આવ્યું કે ગુજરાતમાં તેમજ પાટણની પાઠશાળાઓમાં પણ એ જ વ્યાકરણ શીખવવામાં આવે છે ત્યારે તેના સ્વાભિમાનમાં તેનું સ્વદેશાભિમાન પણ ઉમેરાયું, અને ગુજરાતની આ પરોપજીવિતા કોઈ પણ પ્રકારે દૂર કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો આ અગાઉ તેનો શ્રી હેમાચાર્ય સાથે મેળાપ થઈ ચૂક્યો હતો, એટલે તેણે તેમની દ્વારા એ નિશ્ચય પાર પાડવાનું નક્કી કર્યું. શ્રી હેમાચાર્યને પણ એ બાબતમાં વિશેષ કહેવું પડે તેમ નહોતું તેમણે તરત જ તે કામ હાથ ધર્યું અને પરિણામે 'સિદ્ધહેમ' વ્યાકરણ ગુજરાતને મળ્યું.

પરંતુ 'યોગશાસ્ત્ર' રચવાની કુમારપાલની વિનંતિ પોતાનું નામ અમર થાય તે માટે કે તેવા બીજા કોઈ હેતુસર નહોતી 'યોગશાસ્ત્ર' ગ્રંથની રચના જ એવા પ્રકારની છે કે જેથી તેવો કોઈ હેતુ પાર જ ન પડે શ્રી હેમાચાર્યે લખેલા અન્ય શાસ્ત્ર-ગ્રંથો તો તે વિષયને લગતા પૂર્વેના તમામ ગ્રંથોની તારવણી રૂપ તથા અભ્યાસીને અનુકૂળ થાય તેવી નવી ગોઠવણી યુક્ત હોય તે તે વિષયના ગ્રંથોમાં નામ કાઢે તેવા છે, જ્યારે આ ગ્રંથ તો તેમ કરવાને બદલે જુદી જ પધ્ધતિ સ્વીકારે છે યોગદર્શનના અભ્યાસીને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી એક પણ વસ્તુ તેમાં નથી, એટલું જ નહિ પણ આ ગ્રંથ વાંચી જવાથી યોગ વિષયક કશું નવું જાણવાનું પણ મળે તેમ નથી આ ગ્રંથની રચનાનો હેતુ જ જુદો હતો. આમાં હેમાચાર્યને શાસ્ત્રપ્રણેતા તરીકે પોતાની કુશળતા બતાવવી જ નહોતી પરંતુ પોતાના શિષ્ય કુમારપાળને મદદરૂપ થઈ પડે તેવી વિશિષ્ટ યોગ-સાધના બતાવવી હતી ઉપર જણાવ્યું તેમ કુમાર-પાળ પોતે યોગોપાસનાનો શોખી હતો, પરંતુ તેને માથે ગુજરાતનું સૌથી મોટું સામ્રાજ્ય વહન કરવાનું આવ્યું હતું. બીજા યોગ-ગ્રંથો મુખ્યત્વે સંન્યાસી કે તેવા નિવૃત્ત મનુષ્યને ખ્યાલમાં રાખી લખાયા હતા, પરંતુ કુમારપાળને તો તે બધાથી 'વિલક્ષણ' એટલે કે પ્રવૃત્તિ યુક્ત ગૃહસ્થને લગતું યોગશાસ્ત્ર જોઈતું હતું, અને શ્રી

---

* યોગશાસ્ત્ર સંબંધી અન્ય જૈન તેમજ જૈનેતર સાક્ષરો પોતાના અભિપ્રાયો મોકલશે તો આ માસિકમાં સ્થાન આપીશું —તંત્રી મંડળ.

હેમાચાર્યનું 'યોગશાસ્ત્ર' જોયા પછી એમ લાગે જ છે કે તેમણે ગૃહસ્થનું યોગશાસ્ત્ર આપવાની કુમારપાલની માગણી અક્ષરશઃ પૂરી પાડી છે. આપણે પછીથી જોઈશું તેમ કુમારપાલ ૫૦ વર્ષની વયે ગુજરાતની ગાદી ઉપર આવ્યો હતો અને વીસ વર્ષથી માંડીને ત્યારસુધીનો બધો સમય તેમણે છૂપી રીતે દૂર દૂર ભટકવામાં ગાળ્યો હતો. તે દરમ્યાન મુખ્યત્વે તેણે કેદારનાથ જેવા તીર્થોની યાત્રા વારંવાર કર્યા કરી હતી તેવી સ્થિતિમાં જુદા જુદા સંતોના સહવાસથી તેનામાં યોગોપાસના કે નિવૃત્તિની ઝંખના જાગી હોય તો નવાઈ નહિ; પરંતુ જીવનના પાછલા ભાગમાં જ્યારે બધું બદલાઈ ગયું અને તેને ભાગે લગભગ આખા હિંદુસ્તાન જેટલું વિશાળ સામ્રાજ્ય વહન કરવાનું આવ્યું ત્યારે પણ હેમાચાર્ય જેવા યોગીના સંસર્ગમાં તેની જૂની યોગસાધનાની વૃત્તિ જાગૃત હોય એમ બનવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ પણ અનુભવી અને કુશળ ગુરુની પેઠે કુમારપાલની સ્થિતિ લક્ષમાં રાખી, તેને જોઈએ તેવું જ યોગશાસ્ત્ર રચી આપ્યું છે. યતિધર્મને તો શરૂઆતમાં તેમણે પચીસેક જેટલા જ શ્લોકોમાં જ (૧, ૧૯–૪૬) પતાવી દઈ, ગૃહસ્થ ધર્મને જ વિસ્તાર્યો છે. અલબત્ત, તે ગૃહસ્થ ધર્મમાં તેમણે નવું કશું બતાવ્યું નથી, એમ નથી. ઉપાસકદશા સૂત્ર વિગેરે જૈન અંગ-ગ્રંથોમાં વર્ણવેલ અણુવ્રત, ગુણવ્રત અને શિક્ષાવ્રતરૂપી ઉપાસક ધર્મ જ તેમણે તેમાં પૂરેપૂરો સમાવ્યો છે. તેમની પોતાની નવીનતા હોય, તો તે એ છે કે, એ ઉપાસકધર્મને પીઠિકા રૂપે લઈ, તેની ઉપર તેમણે ધ્યાન, સમાધિ વગેરે અન્ય યોગાંગોની ઇમારત ખડી કરીને, આખી યોગસાધનાને સળંગ ક્રમરૂપે નિરૂપી છે. એટલે વાસ્તવિક એવું બન્યું છે કે જૈન ઉપાસક ધર્મયોગનાં શરૂઆતનાં યમ–નિયમ વગેરે અંગોને સ્થાને ગોઠવાઈ ગયો છે; અને તેની જ ભૂમિકા ઉપર તેમજ તેના પછીના ભાગરૂપે બાકીનો ધ્યાનયોગ ગોઠવાઈ જઈ આખી યોગસાધના સંપૂર્ણ બની છે.

હેમચંદ્રાચાર્યના અન્ય શાસ્ત્રીય ગ્રંથોની બાબતમાં પણ તેમના સમયમાં જ તેમના ઉપર સારી પેઠે આક્ષેપો કરવામાં આવ્યાં હતાં કે–આમાં તમારું નવું શું છે? શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે એ ટીકાનો જવાબ પોતાના **'પ્રમાણમીમાંસા'** ગ્રંથની શરૂઆતમાં આ પ્રમાણે આપ્યો છે–'પાણિનિ, પિંગલ, કણાદ, અક્ષપાદ વગેરે આચાર્યોએ પોતાનાં સૂત્રો લખ્યાં, ત્યાર પહેલાં તે વિષયના બીજા સૂત્રો હતાં જ; તો પછી તેમને પણ તમે શા માટે તે તે ગ્રંથના કર્તા કહો છો? વસ્તુસ્થિતિ જ એવી છે કે–આ બધી વિદ્યાઓ અનાદિ છે, પરંતુ તેમનો સંક્ષેપ કરવામાં આવે કે વિસ્તાર કરવામાં આવે એની અપેક્ષાએ તે નવી નવી થાય છે અને તે તે લોકોને તેમના કર્તા કહેવામાં આવે છે. જગતમાં વાસ્તવિક એવું નવું કેટલું અને શું હોય છે ? જે હોય તેનો વિસ્તાર કરવો કે તેને વિશિષ્ટ દૃષ્ટિબિંદુથી ગોઠવવું કે ચર્ચવું, એમાં જ લેખકની નવીનતા કે મૌલિકતા રહેલી હોય છે. 'યોગશાસ્ત્ર'ની બાબતમાં પણ આ જ વસ્તુ લાગુ પડે છે, તેમાં નવીન જ શોધવા જઈએ તો કશું નથી. જે કાંઈ છે તે જુદે જુદે ઠેકાણેથી એકત્રિત કરેલું છે; પરંતુ જુદી જુદી સામગ્રીને વિશિષ્ટ દૃષ્ટિબિંદુથી રજૂ કરવામાં કે એકત્રિત કરવામાં જ લેખકની પ્રતિભા રહેલી છે.

એ બધું તો ઠીક. રાજા સૂચના કરે તે પ્રમાણે સર્વ પ્રકારની શાસ્ત્રવ્યવસ્થા ગોઠવી આપે એવા પંડિતો તો હંમેશા સુલભ રહેવાના, પરંતુ 'યોગ–શાસ્ત્ર'નો વિષય એવો વૈયક્તિક અનુભવને લગતો છે, કે ગમે તે માણસ તેનો ક્રમ ગમે તેમ ગોઠવી આપે, તેથી સાધકને શાંતિ ન જ થાય. એવો પ્રશ્ન સહેજે થાય છે કે આ પ્રમાણે તમે જે સાધના ગોઠવી આપી તે યથાયોગ્ય છે તેની સાબિતી શું ? એના જવાબમાં જ આચાર્યશ્રીએ કદાચ જણાવ્યું છે કે 'શાસ્ત્રસમુદ્ર'માંથી ગુરુને મોઢે સાંભળ્યા અનુસાર, તથા સ્વાનુભવને લક્ષમાં રાખીને આ શાસ્ત્ર મેં રચ્યું છે' એટલે કે આ વ્યવસ્થાને પુરાણશાસ્ત્રોનો, પોતાના સમર્થ ગુરુ દેવસૂરિનો ઉપદેશનો અને પોતાના જાત-અનુભવનો ટેકો છે.

પ્રકીર્ણ પ્રશ્નો

જાહેર તહેવારોમાં ઘટાડો—

મુંબઇ ઇલાકામાં પળાતા બેન્ક વગેરેના જાહેર તહેવારોની સંખ્યા આજે ૨૮ ની છે. આ સંખ્યા વધારે પડતી હોવાનું અને એ રીતે વેપારને નુકશાન પહોંચતું હોવાના બહાના તળે તહેવારો ની સંખ્યા ઘટાડવાની એક જાહેરાત મુંબઇ સરકારે બહાર પાડી છે, અને ત્રણ માસ દરમિયાન તેને અંગે યોગ્ય વાટાઘાટ ચલાવી તેનો એક રિપોર્ટ ઘડવા માટે જુદી જુદી વેપારી લાઇનો અને કોમોના પ્રતિનિધિઓ ધરાવતું એક મંડળ સરકાર તરફથી નિયુક્ત કરવામાં આવ્યું છે આ મંડળમાં જૈન પ્રતિનિધિ તરીકે શ્રી ચુનીલાલ ભાયચંદ મહેતાનું નામ દાખલ કરવામા આવેલ છે

તહેવારો ઘટાડવાને અંગે જે આઠ પાનાનું લાંબુ નિવેદન સરકાર તરફથી બહાર મૂકવામા આવ્યું છે તેમાં મુખ્યત્વે નીચેના કારણો દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

(૧) વેપાર-વ્યવહારને નુકશાન પહોંચે છે

(૨) તહેવારોને ધાર્મિક સ્વરૂપ આપવાની વૃત્તિ વધતી જાય છે

(૩) જે છે તે તહેવારો સંપૂર્ણપણે પળાતા નથી

બીજી બાજુ પરિસ્થિતિ એ છે કે આજે જે તહેવારો પાળવામાં આવે છે તેમા તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ તહેવારોની પસંદગીમા ન્યાય બરાબર જળવાયો હોય તેમ માની શકાતું નથી

વ્યાપારી જગતમા વર્ચસ્વ ધરાવતી કોમના પ્રતિનિધિત્વનો ખ્યાલ રાખી તહેવારો નિયત કરવામા આવે તો આટલી જ સંખ્યામા કદાચ સૌને સંતોષ આપી શકાત, પરંતુ એ વસ્તુ તરફ પૂરતું લક્ષ આપવામાં આવ્યું નથી.

માગણી ઉડાડવાનો પ્રયત્ન ?

આજે લાંબા કાળથી જૈન સમાજ ભગવાન મહાવીરની જયન્તીના તેમજ સંવત્સરીના પવિત્ર દિવસને જાહેર તહેવાર તરીકે પાળવાની માગણી કરી રહેલ છે. આવી જ એક અગત્યની માગણી મહારાષ્ટ્રની ચૈત્ર શુ ૧ ના ત્યા શરૂ થતા નવા વર્ષના પવિત્ર દિવસની છે અને એવી બીજી એકાદ માગણી પણ ઊભી છે. વધુમા ભગવાન મહાવીરની જયન્તીને અંગે તો છેલ્લા છેલ્લા વરસોમા જુદા જુદા દેશી રાજ્યો પ્રાન્તો વગેરેમા તે પવિત્ર દિવસોને જાહેર તહેવાર તરીકે સ્વીકારવામા આવેલ છે અને જ્યા જ્યાં બાકી છે ત્યા સ્વીકારાવાની આશા છે આ સંયોગો વચ્ચે લાંબા કાળથી ઊભી થએલ અનિવાર્ય અગત્યને સંતોષવાને બદલે તહેવારો ઘટાડવાની વાતથી, એક નહિ તો બીજી રીતે માગણી ઊડાડી દેવાની આ રમત મોટા સમુદાયને મન અયોગ્ય લાગી છે

અલબત્ત કોઇ તહેવારોની માગણી રજૂ કરવામા કોમીય હકારદ ન હોવો જોઇએ તેમ જ તહેવારોનું મહત્ત્વ, પણ તે તહેવાર પળાવનારે સમજી લેવું જોઇએ કેવળ અમારું પણ સ્થાન હોવું જોઇએ " એવા ટૂંકા દૃષ્ટિબિન્દુથી તહેવારો પળાવવાની અપેક્ષા દરેક રીતે નુકશાનકર્તા છે, એ વસ્તુ આજે કોઇને સમજાવવાની જરૂરત પણ ન હોય

ખરી રીતે તો જાહેર તહેવારોની બાબતમાં આજે એક સિધ્ધાન્ત નક્કી કરવાની અગત્ય છે.

સામાન્ય તોડ નીકળી શકે તેમ છે—

તહેવારોની પસંદગી કરતી વખતે વધુ નહિ તો, તહેવારો સાથે સંબંધ ધરાવનાર સમાજનો સમુદાય, તહેવારનું મહત્ત્વ અને તહેવાર પાળનારના પ્રતિનિધિત્વનો ખ્યાલ રાખવામાં આવે, અને એ સિદ્ધાન્તને લક્ષમાં રાખી નિઃપક્ષપાતી લીસ્ટ તૈયાર કરવામાં આવે તો, કદાચ ૨૮ દિવસમાં જ કે એકાદ બે દિવસનો વધારો કરવા માત્રથી સૌ કોઇને સંતોષ આપી શકાય તેમ છે.

આ વાતનો નિર્ણય કરવા પહેલા કોઇને અન્યાય ન થાય તે માટે સદ્‌ભાગ્યે સરકારે એક કમિટિ નિયુક્ત કરી છે અને તેમાં સૌને પોતાનો અવાજ રજૂ કરવાની તક આપવામાં આવી છે. ત્રણ માસના ગાળામાં આ કમિટિને પોતાનો રિપોર્ટ તૈયાર કરવાનો છે. એટલે જૈન સમાજે પોતાના તહેવારોને અંગે જે કંઇ કહેવાનું હોય તે પહેલી તકે રજૂ કરી દેવું જોઇએ.

ત્રણે ફીરકા મળીને અવાજ રજૂ કરે–

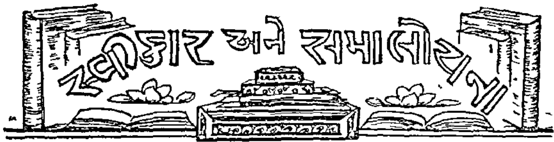
આ તહેવારોની પસંદગી ત્રણે ફીરકાને લક્ષમાં રાખીને કરવાની છે, અને તે સર્વસામાન્ય અને સરખી રુચિકર હોય તો જ વધારે સારુ છે. એટલે તહેવારોની પસંદગી કરવા પહેલા, ફીરકાવાર પ્રતિનિધિ નિયુક્ત કરી, છેવટ ત્રણે ફીરકાના પ્રતિનિધિઓ સાથે બેસીને આ માટે યોગ્ય રિપોર્ટ રજૂ કરે તે વધારે ઇચ્છવા યોગ્ય છે. એ માટે જવાબદાર સંસ્થાઓએ તરતમાં જ કાર્ય ઉપાડી લેવું ઘટે.

ભગવાન મહાવીરની જયન્તી, અને પર્યુષણ પર્વની સંવત્સરી-આ બે પ્રસંગો જૈન જગતને મન મહત્ત્વના છે અને ઇતર સમાજને પણ તે શુભ આંદોલન આપી શકે છે. આ સિવાય બીજા તહેવારો કે જ્યારે સમાજને તહેવારના આરાધન માટે તેમાં રસપૂર્વક જોડાઇ રહેવાનું હોય છે તેવા પ્રસંગે વ્યક્તિગત રીતે સ્વતંત્રપણે રજા ભોગવવાનો હક્ક હોવો જોઇએ. તહેવારોની પસંદગીની આ આછી ભૂમિકા માત્ર છે. તેને અંગેની વધુ વિચારણા અને નિર્ણય તો ત્રણે ફીરકાના આગેવાનો તરતમાં એકત્ર થઇને કરે અને કમિટિ સામે પહેલી તકે રજૂ કરે તે વધારે ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

તહેવારોના આત્માને અનુલક્ષી, સામાન્ય રીતે સમાજ તેમાં રસ લેતો આવ્યો છે. અને વધારે રસિક બનતો આવે છે, એમ છતાં સરકારી રિપોર્ટમાં દર્શાવવામાં આવેલ છે તેમ "જેમને પળાતા તહેવારો સાથે સીધો સંબંધ હોય છે તેઓ પણ તેનું યથાર્થ પાલન નથી કરતાં. છૂટક વેપાર તો તહેવારના દિવસોમાં ધમધોકાર ચાલે છે" આ વસ્તુ તરફ આપણે વધુ લક્ષ આપવાની અગત્ય છે.

તહેવારને વિશ્વ-વ્યાપક બનાવી શકાય-

આપણા તહેવારોના મૂળ તત્ત્વો એવા છે કે તેનો પોતાના અને પરના માટે પ્રચાર કરવામાં આવે તો એ રીતે સમય જતાં એ તહેવાર માત્ર જૈન જગતનો જ નહિ પરંતુ વિશ્વ-વ્યાપક બની રહે. આટલી વિશાળ-દષ્ટિ, વિશાળ-આદર્શ સમજી, જૈન જગત પોતાનો તહેવાર યથાર્થ રીતે પાળવામાં સ્ખલના ન કરી શકે. તે દિવસ વ્યાપાર આદિમાં પરોવાઇ રહી વાતાવરણને તન્મય બનાવવામાં બાધક ન નીવડે એટલું જ નહિ પરંતુ તહેવારને વિશાળ સ્વરૂપ, આપી જાહેર જનતાને તે તરફ ખેંચવાનો પ્રયાસ કરે એટલું આપણે જરૂર ઇચ્છીએ. અને એમાં જ તહેવારોને અંગે તે બરાબર નહિ પળાવાની રિપોર્ટમાં થએલ ટીકાનો વાસ્તવિક જવાબ રહેલો છે.

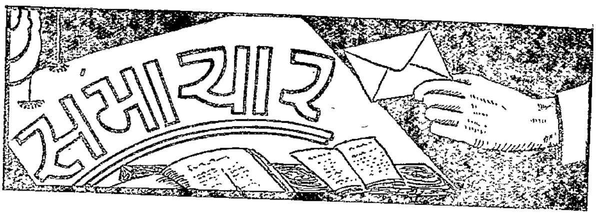

કપોળ કલ્પતરુ—કર્તા ગોરધનદાસ નાગરદાસ મહેતા–શાહોર

આ ગ્રંથમાં કપોળ બંધુઓના ભૂતકાળનો ઇતિહાસ છે, જેના ચાર ખંડોમાં (૧) કપોળની ઉત્પત્તિ અને જ્ઞાતિબંધારણ (૨) ગાર્ગસગોત્રી કપોળ કુટુંબોની વંશાવળીઓ (૩) શાહોરના જુદા મહેતાના કુટુંબની વંશાવળીઓ (૪) શાહોરના જુદા મહેતાના કુટુંબના અગ્રેસરોના જીવનવૃત્તાંતો આ રીતે ઐતિહાસિક બીનાઓ ઘણા શ્રમપૂર્વક એકઠી કરીને સંકલનાપૂર્વક આ ઇતિહાસ તેના સંપાદક ભાઈ ગોરધનદાસે તૈયાર કરેલ છે. કોઈ પણ કોમનો ભૂતકાળનો ઇતિહાસ સત્ય ઘટનાઓ સહિત તૈયાર કરવો એ બહુ મહત્ત્વની વસ્તુ છે અને તે તે સમાજ, તે જ્ઞાતિ, તે કોમ અને તે વર્ણ માટે અવશ્ય દરેકને માટે હોવી જ જોઈએ. ભૂતકાળના ઇતિહાસથી તે કોમ કે જ્ઞાતિના આચાર વિચાર અને વ્યવહાર ઉપર ઘણું અજવાળું પડે છે અને કેટલીક વખત વર્તમાન કાળમાં તે જ સાધન તે તે કોમના શુદ્ધ આચારવિચાર અને ધાર્મિક તેમજ સામાજિક રીતરિવાજો માટે બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ ગ્રંથમાં મહેતા શામજી-ભાઈ ભીમજી અને તેમના પુત્રપૌત્રો અને વર્તમાન વિદ્યમાન વંશજોના સ્ત્રી-પુરુષોના તેમજ સંસ્થાન ભાવનગરના ભૂતકાળના અને વર્તમાન કાળના રાજા મહારાજાના પ્રસંગમાં આ કુટુંબ આવેલ હોવાથી તેમની પણ છબીઓ આ ગ્રંથમાં આપીને આ ગ્રંથને ખરેખર ઐતિહાસિક ગ્રંથ બનાવ્યો છે. લેખકનો આ પ્રયત્ન આવકારદાયક છે મળવાનું ઠેકાણું લેખકને ત્યાં.

તત્ત્વન્યાયવિભાકરઃ—આચાર્ય શ્રી વિજયલબ્ધિસૂરિવિરચિત પ્રકાશક લબ્ધિસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા, મદ્રાસ. મૂલ્ય આઠ આના આ ગ્રંથમાં નવતત્ત્વ, ગુણસ્થાન, માર્ગણા, નય, પ્રમાણ, સપ્તભંગી વગેરે વિષયે ને બહુ જ સંક્ષિપ્તમાં સંસ્કૃત ભાષાના અભ્યાસીને બહુ સરલ થઈ પડે તેવી રીતે લેખકશ્રી આચાર્ય મહારાજે તૈયાર કરેલો આ લઘુ ગ્રંથ છે

દાદા શ્રી જિનકુશળસૂરિ —લેખક અગરચંદ નાહટા તથા ભંવરલાલ નાહટા પ્રકાશક શંકરદાન શુભે-રાજ નાહટા અભય જૈન ગ્રંથમાળાનું આ દશમું પુસ્તક છે આ ગ્રંથમાં ખરતરગચ્છના પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રી જિનકુશળસૂરિજી મહારાજનું જીવનચરિત્ર અનેક ગ્રંથો અને પટ્ટાવલીના આધારે સ્વતંત્ર રીતે ઐતિહાસિક ચરિત્ર હિંદી ભાષામાં આપવામાં આવેલું છે. જૈન દર્શનમાં ભૂતકાળમાં ઘણા મહાન પ્રભાવક આચાર્ય ભગવાન થઈ ગયા છે, જેમાંના આ જિનકુશળસૂરિ પણ એક પ્રભાવક હતા એમ આ ઇતિહાસ પરથી માલૂમ પડે છે બીકાનેર રજપુતાનામાં ઉ. ક્ષમાકલ્યાણજી મહારાજના જ્ઞાનભંડારમાંથી એક ૮૬ પાનાની ગુર્વાવલી નામની જૂની પ્રત કે જે આચાર્ય શ્રી જિનકુશળસૂરિના સ્વર્ગવાસ પછી ચાર પાંચ વર્ષ પછી એટલે કે જિનપદ્મસૂરિજી મહારાજના સમયની ઘટનાઓયુક્ત છે, અને અનેક ગ્રંથો ઉપરથી આ આચાર્ય મહારાજનું જીવનચરિત્ર લખાયેલું હોવાથી તે સપ્રમાણ ગણી શકાય. આચાર્ય મહારાજ બહુ જ ચમત્કારિક હતા તેઓ ૧૪ મા સૈકામાં વિદ્યમાન હતા, એમ તેમણે કરાવેલ કેટલાય જિનમંદિરોની પ્રતિષ્ઠા તથા તેઓશ્રીએ કરેલી ગ્રંથરચના ઉપરથી જણાય છે હજારો જૈનેતરોને પોતાના જીવનમાં જૈન બનાવ્યા હતા, અને તેમનો સાધુ-સાધ્વી પરિવાર પણ હજારોની સંખ્યામાં હતો, એમ આ ગ્રંથના

રાયકોટ (પંજાબ)

આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીનું ચાતુર્માસ અત્રે હોવાથી આ શહેર શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજકોનું નૂતન ક્ષેત્ર બન્યું છે. અત્રેના શ્રી સંઘે પર્યુષણ પર્વની આરાધન-પ્રસંગની આમંત્રણ પત્રિકાઓ દેશાવરોમાં મોકલવાથી લુધીયાના, સાઢૌરા, માલેરકોટલા, હુશીયારપુર, ગુજરાંવાલા, પટી, નારોવાલ, અમૃતસર, લાહોર, કસુર, જાલંધર, મીયાંણી, જીરા, ભટંડા, બીકાનેર, બનુ, ડેરાગાજીખાં આદિ દૂરના સ્થળોથી હજારો નરનારીઓ આવી પહોંચ્યા હતા. તેઓ માટે ભોજનાદિ પ્રબંધ ત્રણ દિવસ સુધી આ હજારો યાત્રિકો માટે બહુ જ સુંદર રીતે અગ્રવાલ બંધુઓ તરફથી રાખવામાં આવ્યો હતો.

કલ્પસૂત્રના વરઘોડામાં અંબાલાનો ચાંદીનો રથ, લુધીયાનાની ચાંદીની પાલખી, મોટરોમાં આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજની તસ્વીર, અને જુદા જુદા શહેરની ભજનમંડલીયોથી ખૂબ આકર્ષણ થતું હતું.

જન્મ મહિમાનો દિવસ અત્રે પ્રથમ હોવાથી સ્વપ્ના, પારણું વગેરે જોઇ લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા હતા.

જગરાંવાનિવાસી લાલા અમરનાથે બાવન મણે પારણાની બોલી લીધી હતી ને આકર્ષક વરઘોડો ચઢાવ્યો હતો.

મુનિશ્રી શિવવિજયજી ચૌમાસી ચૌદશથી છઠ્ઠે છઠ્ઠે પારણું કરતા હતા તેઓએ અને મુનિશ્રી સત્યવિજયજીએ પંદર ઉપવાસની તપશ્ચર્યા કરી હતી.

સમયાનુસાર વ્રત-પચ્ચખાણ સારા પ્રમાણમાં થયા હતા.

સાબરમતી (રામનગર)

આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયઉમંગસૂરિજી મહારાજ સપરિવાર અત્રે બિરાજતા હોવાથી પર્યુષણમાં અઠ્ઠાઇ આદિ તપસ્યાઓ, સ્વામીવાત્સલ્ય, પ્રભાવનાઓ, રાત્રિજાગરણ સારા પ્રમાણમાં થયા હતા, તેમજ સુપનાદિનું ઘી આશરે ૨૫૦ મણ થયું હતું. આ પ્રસંગે અમદાવાદ, પાલુંદરા, પાલનપુર, મારવાડ આદિ શહેરોના સદ્ગૃહસ્થો આવ્યા હતા.

કરેલા નિવેદનમાં આપેલા સાધક ગ્રંથો ઉપરથી જણાય છે. પ્રસ્તાવના વિદ્વાન શ્રી જિનવિજયજી જેઓ પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસવેત્તા જણાય છે તેઓના હાથે લખાયેલી હોવાથી આ ગ્રંથ માટે આવકારદાયક થઈ પડેલ છે. આવા મહાન આચાર્યોના ચરિત્ર ગુજરાતી અને હિંદી બંને ભાષાઓમાં સત્ય ઐતિહાસિક પ્રમાણોથી આપવામાં આવે તો ઐતિહાસિક સાહિત્યમાં આવશ્યક વધારો થઇ પડે, અને તે જૈન દર્શન માટે ઘણો જ મહત્ત્વનો વિષય છે. લેખકે આ ઇતિહાસ ભેગો કરવામાં જે શ્રમ કર્યો છે તે ઘણો જ પ્રશંસાપાત્ર છે. કિંમત રૂા. એક કંઈક વિશેષ છે.

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજીના બોધવચનો—પંડિત માવજી દામજી શાહ. વિદ્વાન આચાર્યની કૃતિના બોધવચનોનો સંગ્રહ આ ગ્રંથમાં આપવામાં આવેલ છે, જે વાંચવા જેવો છે. કિંમત ૦-૨-૦

શ્રી મહાવીર જીવનચરિત્ર.

(શ્રી ગુણચંદ્ર ગણિકૃત)

બાર હજાર શ્લોક પ્રમાણ મૂળ પ્રાકૃત ભાષામાં વિસ્તારપૂર્વક, સુંદર શૈલીમાં આગમો અને પૂર્વાચાર્યોરચિત અનેક ગ્રંથોમાંથી દોહન કરી શ્રી ગુણચંદ્ર ગણિએ સં. ૧૧૩૯ ની સાલમાં રચેલો આ ગ્રંથ, તેનું સરળ અને ગુજરાતી ભાષાંતર કરી શ્રી મહાવીર જીવનના અમુક પ્રસંગોના ચિત્રોયુકત સુંદર અક્ષરોમાં પાકા કપડાના સુશોભિત બાઇન્ડીંગથી તૈયાર કરી પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે

અત્યાર સુધીમાં પ્રકટ થયેલ શ્રી મહાવીર ચરિત્રો કરતાં વધારે વિસ્તારવાળો, જીવનના અનેક નહિ પ્રકટ થયેલ જાણવા જેવા પ્રસંગો, પ્રભુના પાંચ કલ્યાણકો, પ્રભુના સત્તાવીશ ભવોના વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન અને છેવટે પ્રભુએ સ્થળે સ્થળે આપેલ વિવિધ વિષયો ઉપર બોધદાયક દેશનાઓનો સમાવેશ આ ગ્રંથમાં કરવામાં આવેલ છે.

શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનમાં આપણો જૈન સમાજ અત્યારે તેઓશ્રીના ઉપકાર નીચે છે, તેથી આ પ્રભુના જીવનચરિત્રનું મનનપૂર્વક વાંચન પઠનપાઠન, અભ્યાસ કરવો જ જોઇએ વધારે લખવા કરતાં અનુભવ કરવા જેવું છે સુમારે છસ્સો પાનાનો આ ગ્રંથ મ્હોટો ખર્ચ કરી પ્રકટ કરવામાં આવેલો છે, કિંમત રૂ. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

લખોઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

નવીન ત્રણ ઉત્તમ ગ્રંથો નીચે મુજબના છપાય છે.

૧ કથારત્ન કોષ—શ્રી દેવભદ્રસૂરિકૃત
૨ ઉપદેશમાળા—શ્રી સિદ્ધર્ષિકૃત [illegible] ટીકા
૩ શ્રી નિશિથ ચૂર્ણિસૂત્ર ભાષ્ય [illegible]

શ્રી પરમાત્માના ચરિત્રો.

(ગુજરાતી ભાષામાં) તૈયાર છે

૧ શ્રી નમનાથ ચરિત્ર ૨-૦-૦
૨ શ્રી વિમળનાથ ચરિત્ર ૧-૧૨-૦
૩ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર, બે ભાગમાં ૪-૮-૦
૪ શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર ૧-૧૨-૦
૫ શ્રી મહાવીર ચરિત્ર રૂ. ૩-૦-૦
૬ શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર (ચોવીશ જિનેશ્વરના સંક્ષિપ્ત રસપૂર્વક ચરિત્ર) જૈન પાઠશાળા કન્યાશાળામાં પઠનપાઠન માટે ખાસ ઉપયોગી રૂ. ૦-૧૦-૦

છપાતાં મૂળ ગ્રંથો.

૧ ધર્માભ્યુદય (સંઘપતિ ચરિત્ર) (મૂળ)
૨ श्री मलयगिरि व्याकरण
३ श्री वसुदेवहिंडि त्रीजो भाग
४ पांचमो छट्ठो कर्मग्रन्थ.
५ श्री बृहत्कल्पसूत्र भाग ४-५

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

Reg. No. B 431.

ગુજરાતી ભાષાંતરના ગ્રંથો.

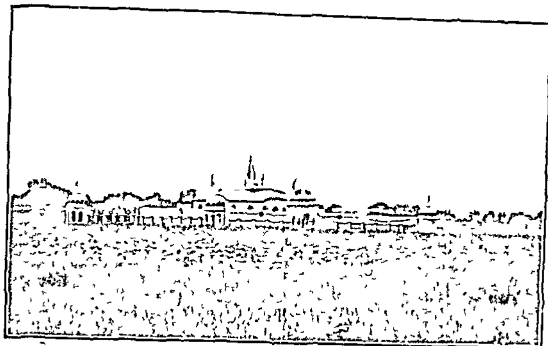
(મળી શકતા ગ્રંથોનું લીસ્ટ)

શ્રી નવતત્ત્વનો સુંદર બોધ	૦॥=
શ્રી જીવવિચાર વૃત્તિ	૦।=
શ્રી દંડક વૃત્તિ	૦॥
શ્રી નય માર્ગદર્શક	૦॥=
શ્રી હંસવિનોદ	૦।॥
કુમાર વિહારશતક	૧॥
શ્રી જૈનધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર	૦॥
શ્રી આત્મવલ્લભ જૈન સ્તવનાવલી	૦।=
શ્રી મોક્ષપદ સોપાન	૦।॥
ધર્મબિન્દુ આવૃત્તિ બીજી	૨)
શ્રી પ્રશ્નોત્તરપુષ્પમાળા	૦॥=
શ્રી શ્રાવકકલ્પતરૂ	૦।=
શ્રી આત્મપ્રબોધ	૨॥
જૈન ગ્રંથ ગાઇડ	૧)
શ્રી નવાણું પ્રકારી પૂજા (અર્થ સહિત)	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વસ્વરૂપ સ્તવ	૦।
શ્રી ચંપકમાળા ચરિત્ર	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ભાષાંતર	૧)
શ્રી પ્રકરણ પુષ્પમાળા (દ્વિતીય પુષ્પ)	૦॥
શ્રી અધ્યાત્મમત પરીક્ષા	૦।
શ્રી ગુરૂગુણમાળા	૦॥
શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સ્તવનાવલી	૦।-
શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	૦॥
શ્રી ઉપદેશસપ્તતિકા	૧)
શ્રી પંચપરમેષ્ઠી ગુણરત્નમાળા	૧॥
સુમુખનૃપાદિ ધર્મ પ્રભાવકોની કથા	૧)
શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર	૨)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભા. ૧ લો	૨)
આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો	૧)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૨ જો	૨॥
શ્રી દાનપ્રદીપ	૩)
શ્રી નવપદજી પૂજા (અર્થ સહિત)	૧।
કાવ્યસુધાકર	૨॥
શ્રી આચારોપદેશ	૦॥
ધર્મરત્ન પ્રકરણ	૧)
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર (અર્થસહિત શાસ્ત્રી)	૧॥।
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અર્થ સહિત (ગુ.)	૧।
શ્રી આત્મવિશુદ્ધિ	૦।=
કુમારપાળપ્રતિબોધ	૩॥
જૈન નરરત્ન " ભામાશાહ "	૨)
આત્માનંદ સભાની લાયબ્રેરીનું અક્ષરાનુક્રમ લીસ્ટ	૦॥=
શ્રી વિમલનાથ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી પૃથ્વીકુમાર ચરિત્ર	૧)
ધર્મપરીક્ષા	૧)
શ્રી પ્રભાવક ચરિત્ર	૨॥
જૈનધર્મ	૧)
શ્રી દેવસીરાઇ પ્રતિક્રમણ અર્થ સહિત	૦॥=
શ્રી સામાયિક સૂત્રાર્થ	૦)॥
શ્રીપાળરાજાનો રાસ, સચિત્ર (અર્થ યુક્ત)	૨)
,, ,, ,, રેશમી પુઠું	૨॥
સતી સુરસુંદરી ચરિત્ર	૧॥
સંવેગદ્રુમ કંદલી	૦।
શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર	૦)=
,, સોળમો ઉદ્ધાર	૦।
શ્રી વીશસ્થાનક પૂજા અર્થ સહિત	૦॥
શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર	૦॥=
કલિંગનું યુદ્ધ યાને મહારાજા ખારવેલ	
શ્રી મહાવીર જીવનચરિત્ર	૩)

લખોઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શેઠ દેવચંદ દામજીએ છાપ્યું.—ભાવનગર.

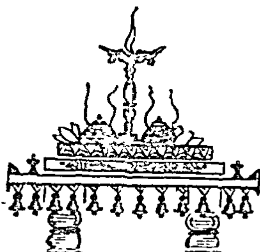
ભગવાન મહાવીરની નિર્વાણભૂમિ શ્રી પાવાપુરી તીર્થ

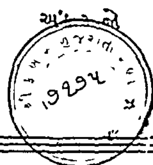

ડુંગરોના ધવળ ખેતરો વચ્ચે ઊભેલું શ્રી જળમંદિરનું એક વિહંગ દૃશ્ય

સંવત ૧૯૯૫
આશ્વિન

પુસ્તક ૩૭ મું.
અં[illegible] લો

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

પ્રકાશક—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા–ભાવનગર.

વિષય-પરિચય

શ્રી આત્માનંદ જન્મ શતાબ્દિ સ્મારક ટ્રસ્ટ બોર્ડનું

નિવેદન.

ઉપરોક્ત બોર્ડ તરફથી નીચે મુજબ પુસ્તકો પ્રગટ કરવામા આવ્યા છે શ્રી આત્માનંદ શતાબ્દિસ્મારક ગ્રંથમાળાનાં અનુક્રમે તે પ્રથમ અને દ્વિતીય પુષ્પ છે. એ ઉપરાંત 'ખંભાતનો પ્રાચીન જૈન ઇતિહાસ' નામા પુસ્તક પ્રેસમા છપાઇ રહ્યુ છે તેમજ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રસૂરિજીના જીવન પ્રસંગે અને તેઓશ્રીની કૃતિઓ સંબંધમા કારતક શુદ પૂર્ણિમા લગભગ બે પુસ્તકો પ્રગટ કરી શકાય તેવી તૈયારી ચાલુ છે એ દરેક પુસ્તકો શતાબ્દિ ફંડના સભ્યોને મફત આપવાનો ઠરાવ કરવામા આવે છે. મુબઇમા મંત્રીને સરનામે પત્ર લખી મંગાવી લેવાની જવાબદારી સભ્યોને શિરે રહે છે એ વાતની નોંધ લેવા વિનંતિ છે

બોર્ડ તરફથી ઠરાવ કરવામા આવ્યો છે કે જે સંસ્થાઓ સાર્વજનિક રીતે ચલાવાતી હોય તેને તેમજ સાહિત્યના અભ્યાસકોને શતાબ્દિ સ્મારક ગ્રંથ ભેટ આપવો. સ્મારક ગ્રંથ દળદાર ને લગભગ વજનમા ચાર રતલ છે

આ ઠરાવની મર્યાદા માગ શુદ ૧૧ સુધીની રાખવામા આવી છે સંસ્થા યા અભ્યાસકે પોસ્ટેજ પેકીંગ ખર્ચ સારૂ આનાવાળા સ્ટાંપ ચાર મંત્રીના સરનામે મોકલવા તેમજ રેલ્વે પારસલ પહોંચી શકે તેવુ પૂરૂ સરનામુ જણાવવુ. રેલ્વે પારસલનો ખર્ચ મંગાવનારના શિરે છે તેમ એક નકલ મળી શકશે નહી એની નોંધ લેવી

નોટ —અભ્યાસી સાધુ-સાધ્વીને પણ ઉપરના કાનુન મુજબ સ્મારક ગ્રંથ ભેટ અપાશે

પુષ્પ ૧ લું—તત્ત્વાર્થ સૂત્ર (હિંદી ભાષામા) રૂ ૧—૮—૦

વાચકવર્ય ઉમાસ્વાતિ મહારાજપ્રણીત, વિવેચન કર્તા પંડિત સુખલાલજી. જૈન ધર્મના સર્વોત્તમ ગ્રંથ પૈકીનો—સર્વદેશીય તત્ત્વોનુ પ્રતિપાદન કરતો—આ ગ્રંથ ઘણી જ મહેનતે તૈયાર કરાવવામા આવ્યો છે. ૪૩ ફર્માના આ ગ્રંથમા પંડિત સુખલાલજીએ પરિચયમા જ ૧૬૦ પાના રોક્યા છે. ભાષા હિંદી છતા સરળ છે. પા ૧૦૮ થી ૧૪૭ મા અભ્યાસ વિષયક સૂચન તેમજ મૂળ સૂત્રો આપ્યા છે. વિવેચનમા લગભગ પાના ૪૦૦ લીધા છે આ ઉપરાંત વિષયાનુક્રમ તેમજ પારિભાષિક શબ્દકોષ આપી ગ્રંથગૌરવ વધાર્યું છે જૈન ધર્મના પ્રખર અભ્યાસી તરિકે પંડિતજીની જે છાપ છે તેનો સાક્ષાત્કાર આ ગ્રંથ હાથમા લેતા જ થાય તેમ છે.

પુષ્પ ૨ જું—વીર પ્રવચન (ગુજરાતી ભાષામા) રૂ. ૦—૧૦—૦

લેખક—મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી આવૃતિ બીજી

જૈન ધર્મ વિષયિક ટૂંકમા સર્વે જાતનુ જ્ઞાન આપનાર આ પુસ્તક સૌ કોઇ વાંચી શકે તેવી સરળ ભાષામા લખાયેલ છે ઘણુ પી પી. સ્કુલમા છેલા બે વર્ષથી ધાર્મિક ટેક્સ્ટ બુક તરિકે ચાલુ થયેલ છે સવા નવસો પાનાના આ પુસ્તકમા જૈન ધર્મની વ્યાખ્યાથી માંડી ઇતિહાસ, તત્ત્વજ્ઞાન, વિધિ-વિધાન અને વર્તમાન સાધન-સામગ્રી પર્યંત અંગુલીનિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે

નોટ—શતાબ્દિ ફંડનો ઉદ્દેશ સાહિત્યને લાગટ કરતાં ઓછી કિંમતે પ્રચારવાનો હોવાથી તેમજ ઊગતી પ્રજાને એમાં વધુ રસ લેતી કરવાના ઇરાદાથી કિંમતનો ક્રમ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ તત્ત્વાર્થ સૂત્ર રૂા. ૧–૨–૦ અને ૨ વીર પ્રવચન રૂા. ૦–૧૦–૦

બહાર ગામથી મંગાવનારે અનુક્રમે પોસ્ટેજના ૦–૬–૦ અને ૦–૪–૦ કિંમત ઉપરાંત મોકલવા.

તા૦ ક૦—સાધુ સાધ્વીઓને ભેટ આપવા સારૂ કે વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ કરાવવા અર્થે તત્વાર્થ સૂત્રની એક સામટી ૨૫ નકલ લેનાર માટે ૦–૧૨–૦ પ્રમાણે આપવામાં આવશે. વધુ નકલો મળી શકશે નહીં. એ સંબંધમાં મંત્રીના સરનામે લખવું.

સસ્તા સાહિત્યની યોજના.

૧ શતાબ્દિ સ્મારક ગ્રંથ—(લાગટ રૂ૦ ૪ છતાં) કિંમત ... ... રૂ૦ ૨–૮–૦

ઈંગ્લીશ લેખો ૩૫ પાના ૧૮૮, હિંદી લેખો ૪૦ પાના ૨૧૩, ગુજરાતી લેખો ૫૮ પાના ૪૦૦, લગભગ ૧૫૦ ચિત્રો વિવિધ સામગ્રી ને સુંદર શોભન ચિત્રોયુક્ત આ ગ્રંથ પ્રત્યેક જૈન ગૃહના શણગાર રૂપ છે.

૨ તત્વાર્થ સૂત્ર— ... ... કિંમત રૂ૦ ૧–૮–૦

પ્રકાશકના વક્તવ્યથી આરંભી .વિવેચનના વિષયાનુક્રમ સુધીમાં પાના ૧૪૭. તત્વાર્થ સૂત્રના વિવેચનમાં પાના ૧ થી ૩૯૦. પારિભાષિક શબ્દકોષમાં પાના ૩૯૧ થી ૪૬૪.

૩ વીર પ્રવચન— ... ... કિંમત રૂ૦ ૦-૧૦-૦

૪–૧૦–૦

ઉપરના ત્રણ દળદાર પુસ્તકો માત્ર રૂા. ૨–૪–૦ માં દિવાળી સુધી આપવામાં આવશે. સીલીકમાં હશે ત્યાં સુધી આ લાભ ચાલુ રહેશે.

બહારગામથી મંગાવનારે રેલ્વે પારસલથી મંગાવવા ઇષ્ટ છે. એ માટે રેલ્વે સ્ટેશનના નામ સહિત પુરૂં સરનામું અને પેકીંગ ખર્ચ આના છ મળી કુલ રૂા. ૨–૧૦–૦ મંત્રીના સરનામે મોકલવા.

તત્વાર્થ સૂત્ર મળવાના ઠેકાણાઃ—

શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા, ભાવનગર.

શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા, અંબાલા સીટી, પંજાબ.

શ્રી પાર્શ્વનાથ જૈન વિદ્યાલય, વરકાણા, પોસ્ટ બીજોવા, મારવાડ.

શ્રી આત્માનંદ જૈન પુસ્તક પ્રચારક મંડળ, આગરા.

પત્રવ્યવહારનું સરનામુંઃ—

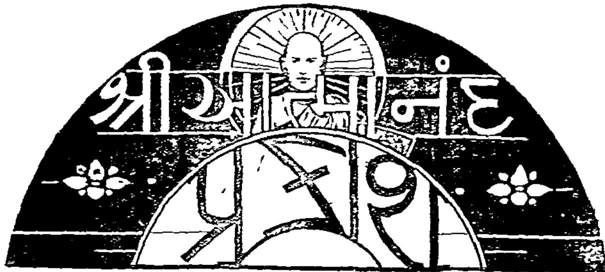
મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી

ઓ. મંત્રી.

શ્રી આત્માનંદ જન્મ શતાબ્દિ ટ્રસ્ટ બોર્ડ

તાંબાકાંટા, વહોરાનો જુનો માળો,

ચોથે દાદરે, **મુંબઇ નં. ૩.**

પુસ્તક : ૩૬ મું :	આત્મ સં ૪૪ :	વીર સં. ૨૪૬૫ :	આશ્વિન :
અંક : ૩ જો :	આ. શ. સં ૩ :	વિક્રમ સં. ૧૯૯૫	નવેમ્બર :

પ્રભુ....સ્તુતિ

(રાગ—શા મોહમ્મદ સૈયાદના તમ કરદો)

હે દયાળુ! દેવદેવાધિ, દીનના દુઃખ હરનાર ..(૨)
ઋષભ અજિત સંભવ અભિનંદન, સુમતિ પદ્મ સુપાર્શ્વને વંદન,
ભવોદધિ તારણહા.. . . ..૨........ હે દયાળુ ૧
ચંદ્ર સુવિધિ શીતળ શ્રેયાંસ, વાસુપૂજ્ય વિમળ અનંત,
જ્ઞાની ગુણભંડા . ...૨ .. ..હે દયાળુ ૨
ધર્મ શાંતિ કુંથુ અર મલ્લિ, મુનિસુવ્રત પ્રભુ ચરણે વંદી,
માગુ તુજ પદસે .. . . ૨..........હે દયાળુ ૩
નમી નેમિ પાર્શ્વ જિણંદા, મહાવીરસ્વામી સુખકા કંદા,
તારો ભવજલ પા.. ... .૨...........હે દયાળુ. ૪
ચોવીસ જિનવર ભક્તિ ધારું, નિશદિન "વીરસુત" શરણું ચાહું,
વંદું વાર હજા... ....૨.... ..... હે દયાળુ ૫

સંઘવી ડુંગરશી ગોવિંદજી

દિવાળી

જૈન સમાજમાં પર્વોની પ્રવૃત્તિ કાંઇ ને કાંઈ હેતુસર જ થયેલી છે, અને તે પર્વો લૌકિક અને લોકોત્તર એમ બે પ્રકારે પ્રસિદ્ધિમાં આવેલાં છે. પર્વ, એ નામમાં તો કાંઇ ફરક નથી, પરંતુ પર્વને ઉજવવાના પરિણામ અને પ્રવૃત્તિની ભિન્નતાના અંગે જ પૂર્વોક્ત બે પ્રકારોમાં વ્હેંચાઇ ગયાં છે. લૌકિક પર્વોની ઉજવણીમાં મુખ્યત્વે કરીને ઇતર દિવસો કરતાં વધુ મોહ પેદા કરનાર, ચિત્તાકર્ષક અને મનોરંજક પાંચે ઇંદ્રિયોને પ્રિય એવા પૌદ્ગલિક પદાર્થોનો ઉપલોગ કરવામાં આવે છે. કદાચ કોઈ સમજીને ધર્મબુદ્ધિથી એ પર્વ ઉજવે તો પણ તે નિર્જરાના ઉદ્દેશથી તો નહિં જ, પણ પૂન્ય બંધાશે અને તેથી આ લોક તેમ જ પરલોકમાં સુખી થઇશું, ધન–સંપત્તિ, પુત્ર–કલત્ર આદિ ઐશ્વર્યતા મળશે એવી ભાવનાથી ઉજવે છે. ત્યારે લોકોત્તર પર્વોની ઉજવણીમાં મુખ્યત્વે કરીને ઇંદ્રિયપોષક પૌદ્ગલિક પદાર્થોનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે, વ્રત, જપ, તપ, નિયમ આદરવામાં આવે છે, નિર્જરાના ઉદ્દેશથી દરેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે.

આ લોકોત્તર પર્વ આત્માને લૌકિક–પૌદ્ગલિક અને તે પણ દુઃખને જ માની લીધેલા સુખોથી છોડાવીને લોકોત્તર–આત્મિક–સાચું સુખ પ્રાપ્ત કરવાના હેતુથી ઉજવવામાં આવે છે, અર્થાત્ કેવળ પુન્યબંધના ઉદ્દેશથી જ ઉજવાયલાં પર્વ તે લૌકિક પર્વ, અને પુન્ય તથા નિર્જરા અથવા તો કેવળ નિર્જરાના હેતુથી ઉજવાયલાં પર્વ તે લોકોત્તર પર્વ અથવા તો સાચા લોકોત્તર પુરુષોને આશ્રયીને પ્રવૃત્તિમાં આવેલાં પર્વ તે લોકોત્તર પર્વ અને લૌકિક પુરુષોને આશ્રયીને પ્રવૃત્તિમાં આવેલાં પર્વ તે લૌકિક પર્વ.

દિવાળી પર્વ લૌકિક માર્ગમાં પણ ઉજવાય છે અને લોકોત્તર માર્ગમાં પણ ઉજવાય છે. આ પર્વ ઉજવવામાં કેટલીક બાહ્ય પ્રવૃત્તિ એક સરખી જણાવા છતાં બંનેનો ઉદ્દેશ તો ભિન્ન જ છે. લૌકિક માર્ગમાં શ્રી રામચંદ્રજી રાવણ ઉપર વિજય મેળવી સીતાજીને પાછી લાવ્યા તેની ખુશાલીમાં જનપદવાસીઓએ દીપકો પ્રગટાવી ઉત્સાહ મનાવ્યો ત્યારે લોકોત્તર માર્ગમાં પ્રભુશ્રી મહાવીર નિર્વાણ પામવાથી ભવ્ય સંસાર ઘણો જ શોકગ્રસ્ત થયો, અને એ સમયે પોતાના કાર્ય માટે ભેગા થયેલા કાશી, કોશલ દેશના નવ મલ્લકી અને નવ લિચ્છવી જાતિના અઢાર ગણુ રાજાઓએ આહાર–પૌષધ કરી ઉદાસીભાવે ભાવ પ્રકાશ અસ્ત થવાના સૂચનરૂપ દીપકો પ્રગટાવી દ્રવ્ય ઉદ્યોત કર્યો ત્યારથી કારતક વદ અમાવાસ્યાનો દિવસ **દિવાળી પર્વ** તરિકે પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો.

આ પ્રમાણે લૌકિક તથા લોકોત્તર માર્ગમાં હર્ષથી તથા શોકથી દિવાળી પર્વ ઉજવવાની પ્રથા ચાલી આવે છે. આ પર્વ સર્વસાધારણ હોવાથી, તેમજ લૌકિક જનસમૂહ બહોળા

પ્રમાણમા હોવાથી લોકોત્તર પર્વ ઉજવવાવાળામાંથી કેટલાક અણજાણપણે અથવા તો વ્યવહારિક સંબધથી જોડાયલા હોવાથી કેટલેક અશે લૌકિક પર્વની ઉજવણી ઉજવતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે, અર્થાત્ હર્ષની ભાવનાથી ઉજવે છે, ઈન્દ્રિયોને આહ્લાદ આપનાર ખાનપાન વસ્ત્રાભૂષણો વાપરી આનંદ મનાવે છે; પરતુ લોકોત્તર પુરુષોનુ પર્વ લોકોત્તર પ્રવૃત્તિથી ઉજવવામાં આવે તો જ સાચી રીતે પર્વ ઉજવ્યુ કહેવાય

આ લોકોત્તર પુરુષોની પ્રવૃત્તિ તેમના ઉપાસકો સારી રીતે જાણે છે. એ પુરુષો અહિંસાના પૂરા પક્ષપાતી હતા, એમનો મુખ્ય સિદ્ધાંત જીવમાત્રને જીવાડી સાચું જીવન તથા સાચું સુખ પ્રાપ્ત કરવા-કરાવવાનો હતો, આત્મ ગુણના ઘાતક અને બાધક પૌદ્ગલિક ભોગોપભોગને સર્વથા છોડી દઈને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવા-કરાવવાનો હતો, માટે આ દિવાળી પર્વમા એ લોકોત્તર પુરુષના સિદ્ધાતાનુસાર યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિ કરવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે

લોકોત્તર પર્વ ઉજવનારાઓએ પર્વમાત્રમાં આ વાત ઉપર લક્ષ્ય રાખવુ જોઈએ કે પર્વ ઉજવવામા પ્રથમ તો ઇદ્રિયોના વિષયોનુ ઘાતક, આરભનું બાધક તપ કરવુ જોઇયે, જીવોને નિર્ભયતા આપનાર પાપવાળી પ્રવૃત્તિમાથી નિવૃત્તિ મેળવી અભયદાન આપવું જોઈએ, આત્માને પોષનાર અને કર્મને શોષનાર પૌષધવ્રતમા રહેવુ જોઇયે, સર્વ સગોથી નિવૃત્ત થઇને સર્વજ્ઞોના વચનોનુ વાંચન અને યથાશક્તિ પાલન કરવુ જોઇયે, પર્વના દિવસે *સંસારમાં કોઇ પણ મારો શત્રુ નથી એવી* ભાવના અખડ રાખવા સમભાવી પુરુષોના જીવનવૃત્તાંત વાચવા-વિચારવા જોઇયે, લોકોત્તર પુરુષની જે અવસ્થાને આશ્રયીને પર્વ ઉજવવુ હોય તે ધ્યાન બહાર ન રહેવુ જોઈએ. આ દિવાળી પર્વ નિર્વાણની અવસ્થાને આશ્રયીને ઉજવવાનું છે માટે નિર્વાણનું અનતર કારણ ચારિત્રની મુખ્યપણે આરાધના કરવી જોઇયે. ચારિત્ર તથા ચારિત્રી ઉપર બહુમાન રાખી ચારિત્ર પદ આરાધવુ જોઇયે.

—આચાર્ય શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

શ્રી શ્રુતજ્ઞાન

લેખક: શાસનપ્રભાવક શ્રીમદ્ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી પ્રશિષ્ય
પં. શ્રી ધર્મવિજયજીગણિ

[ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૩ થી શરૂ]

મોક્ષના મૂલ કારણભૂત સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ માટે ઉપર જણાવ્યા મુજબ આયુષ્ય કર્મ સિવાય જ્ઞાનાવરણીયાદિ સાતે ય કર્મોની સ્થિતિ અંતઃકોડાકોડીસાગરોપમપ્રમાણ થાય તે સાથે બીજી સામગ્રીઓ પણ આ આત્માએ પ્રાપ્ત કરવાની છે. જેમ કર્મસ્થિતિની લઘુતા એ સમ્યગ્દર્શનગુણની પ્રાપ્તિનું કારણ છે તે જ પ્રમાણે સંજ્ઞિપણું, વિશુધ્ધ લેશ્યાનો યોગ, પ્રતિસમય અનન્તગુણવિશુધ્ધમાન પરિણામ, સાકારોપયોગ-અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો બન્ધવિરામ, શુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો બંધપ્રારંભ, અશુભ પ્રકૃતિનો દ્વિસ્થાનિક રસબંધ, શુભ પ્રકૃતિઓનો ચતુઃસ્થાનિક રસબંધ અને તથાભવ્યત્વદશાનો પરિપાક ઇત્યાદિ અનેક કારણ-સામગ્રીઓ આ આત્માને ઉપલબ્ધ થાય છે ત્યારે જ આત્મા સમ્યગ્દર્શન ગુણને પ્રાપ્ત કરવા માટે યોગ્ય બને છે.

અહિં એક બાબત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે-સર્વ જીવોની જ્ઞાની ભગવંતની દૃષ્ટિએ જે અનંત સંખ્યા છે તે અનંત જીવો પૈકી અમુક જીવો '**અભવ્ય**' છે અને બાકીના બધા ય '**ભવ્ય**' છે. જે જીવોમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા છે તે જીવોને 'ભવ્ય' કહેવાય છે. જેઓમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા નથી તે જીવો 'અભવ્ય' છે. જીવોમાં વર્તતું ભવ્યત્વ તથા અભવ્યત્વ અમુક વખતે ઉત્પન્ન થાય અને અમુક વખતે વિનાશ પામે એ પ્રમાણે સમજવાનું નથી, પરંતુ જીવોમાં રહેલું જીવત્વ જેમ અનાદિ પારિણામિક ભાવે છે તે પ્રમાણે ભવ્યત્વ, અભવ્યત્વ એ અનાદિ પારિણામિક ભાવ* છે. અભવ્ય ત્રણ કાલમાં ભવ્ય થાય નહિ, ભવ્ય કોઇ પણ કાલે અભવ્ય થાય નહિં. કરડુ મગને જલ-ઇન્ધનાદિ સામગ્રી મળવા છતાં જેમ તેનામાં કોમળતા આવતી નથી, મગશૈલ પાષાણને પુષ્કરાવર્ત મેઘનો યોગ થવા છતાં તેનામાં અંકુરા ઉત્પન્ન થવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થતી નથી તેજ પ્રમાણે અભવ્ય આત્માઓને તીર્થંકર ભગવંત સરખી સામગ્રી ઉપલબ્ધ થાય તો પણ તેનામાં સમ્યગ્દર્શનાદિ આત્મિક ગુણો પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા આવી શકતી નથી. ભૂતકાલની અપેક્ષાએ જે અનંત જીવો મોક્ષે ગયા છે, વર્તમાનમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જે મોક્ષ માર્ગ ચાલુ છે અને ભવિષ્યમાં જે અનન્ત જીવો મોક્ષે જશે તે દરેક ભવ્ય જ જવાના છે, પરંતુ અભવ્યની મુક્તિ થવાની નથી. અહિં એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું કે-"જેટલા ભવ્ય તે દરેક મુક્તિગામી". આવો નિયમ ન કરવો, પરંતુ '**જે મોક્ષે જાય તે ભવ્ય જાય**' એવા પ્રકારનો નિયમ સમજવો; કારણ કે અવ્યવહારરાશિમાં એવા પણ અનંત ભવ્ય જીવો છે કે જે ભવ્ય હોવા છતાં આજ સુધી અવ્યવહારરાશિમાંથી વ્યવહારરાશિમાં આવ્યા નથી અને ભાવિ અનંત કાળ વ્યતીત થશે તો પણ અવ્યવહારરાશિમાંથી વ્યવહારરાશિમાં આવવાના નથી. ફક્ત નામથી જ ભવ્ય છે અને તે કારણથી જ તેવા ભવ્ય જીવોના સમુદાયને શાસ્ત્રકાર મહારાજાઓએ '**જાતિભવ્ય**' તરીકે ઓળખાવ્યા છે.

* જીવત્વ-પારિણામિક ભાવ અનાદિ અનન્ત છે, અભવ્યત્વ પણ અનાદિ અનન્ત છે. ભવ્યત્વમાં જાતિભવ્યત્વ અનાદિ અનંત છે પરંતુ ભવ્યત્વ અનાદિ સાન્ત ભાંગે છે; કારણ કે જ્યારે આત્મા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે ભવ્યપણાનો અંત થાય છે. એ હેતુથી જ સિદ્ધાત્માઓને નોભવ્ય-નોઅભવ્ય કહ્યા છે.

પ્રશ્ન:—ઉપર જણાવેલા જાતિભવ્યોમાં ભવ્યત્વ છતાં જો મોક્ષપ્રાપ્તિ ન હોય તો ભવ્યપણાની સફલતા શું કહેવાય ?

ઉત્તર:—ભવ્ય અભવ્યની વ્યાખ્યામાં પ્રથમ જ કહેવાયું છે કે જેનામાં મોક્ષગમન કરવાની યોગ્યતા છે તેનું નામ ભવ્ય, અને જે જીવોમાં તે યોગ્યતા નથી તેનું નામ અભવ્ય જાતિભવ્યોમાં મોક્ષગમનની યોગ્યતાનો નિષેધ કરવામાં આવતો નથી, પરંતુ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા માટે જે સામગ્રી જોઇએ, સમ્યગ્ દર્શન–જ્ઞાન–ચારિત્રની આરાધનાનો જે યોગ થવો જોઇએ તે યોગ તે જાતિભવ્યોને કાળાંતરે પણ પ્રાપ્ત થતો નથી માટીમાં કુંભની યોગ્યતા હોવા છતાં કુંભકરિ-ચક્ર-દંડાદિ સામગ્રીનો સહયોગ મળે તો જ માટીમાંથી ઘડો બની શકે છે, તે પ્રમાણે ભવ્યાત્માઓમાં મોક્ષગમનની યોગ્યતા હોવા છતાં સમ્યગ્દર્શનાદિ રત્નત્રયીની આરાધનારૂપ સામગ્રીનો સદ્ભાવ હોય તો જ ભવ્યજીવો મોક્ષે જઇ શકે છે લવણસમુદ્રના તળીએ રહેલી જબ્બર શિલાઓમા મૂર્તિ થવાની યોગ્યતા હોઇ શકે છે, પરંતુ એ શિલા જ્યાં સુધી બહાર ન આવે, કારીગરો તેના ઉપર કામ ન કરે ત્યા સુધી યોગ્યતા હોવા છતાં તે શિલામાંથી મૂર્તિ થઇ શકતી નથી, ગાઢ જંગલોમાં રહેલા સાગના વિશાલ ઝાડોના થડમા પાટડો થવાની લાયકી તો હોઇ શકે પણ સુતાર, કરવત વિગેરે સામગ્રીનો જ્યા સુધી યોગ ન થાય ત્યાં સુધી તેમાંથી પાટડો ન થઇ શકે, એ પ્રમાણે ભવ્ય જીવો માટે સામગ્રીના સદ્ભાવમાં મોક્ષપ્રાપ્તિનો યોગ સમજવો, પણ ભવ્ય એટલે અવશ્ય મોક્ષે જાય જ તેવો એકાત નિયમ ન સમજવો, કિન્તુ જે મોક્ષે જાય તે ભવ્ય જ હોય તેવો નિયમ બરાબર છે

અભવ્યને તીર્થંકર ભગવંતનો, કેવલી મહારાજાનો યોગ મળે તો પણ તેનામાં કોઇ દિવસ રત્નત્રયી યોગ્ય પરિણામ થઇ શકતા જ નથી. એરંડના થડને સુતાર, કરવત વિગેરે સર્વ સાધન-સામગ્રી મળે તો પણ તમાથી કોઈ દિવસ મોભ અથવા પાટડો ન બની શકે, એમ અભવ્ય જીવોમાં તથાપ્રકારનો અનાદિ પારિણામિક અભવ્યપણાનો ભાવ છે કે તેનામાં તેવા સમ્યગ્-દર્શનાદિ યોગ્ય અધ્યવસાયો આવી શકતા જ નથી

પ્રશ્ન:—ભવ્ય, જાતિભવ્ય અને અભવ્ય આ ત્રણે ય પ્રકારના જીવોની ઓળખાણ માટેનું લક્ષણ શુ ?

ઉત્તર:—ભવ્યત્વાદિ ભાવો આત્માની સાથે અનાદિ સંબધવાળા છે, જે બાબત એક વખત કહેવાયેલ છે, એટલે કેવલી પ્રમુખ વિશિષ્ટ જ્ઞાની સિવાય આ ભવ્ય છે કે અભવ્ય ? ઇત્યાકારક ચોક્કસ નિર્ણય ન થઇ શકે તથાપિ અમુક આત્મામાં સમ્યગ્દર્શન છે કે કેમ ? તે જાણવા માટે જ્ઞાની મહર્ષિઓએ શમસંવેગાદિ સમ્યગ્દર્શનના લક્ષણોનું જેમ નિરૂપણ કર્યું છે તે જ પ્રમાણે ભવ્ય અભવ્ય જીવોની પીછાણ માટે શાસ્ત્રકારોએ જુદા જુદા લક્ષણો બતાવેલ છે તેમાં જે આત્માને 'હુ ભવ્ય હોઇશ કે અભવ્ય ?' એટલો પણ વિચાર આવતો હોય, તરણતારણ તીર્થાધિરાજ અનન્ત સિધ્ધસ્થાન શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજની ભાવપૂર્વક સ્પર્શનાનો યોગ મળ્યો હોય તો તે આત્માઓ અવશ્ય 'ભવ્ય' હોય છે. અભવ્યોને 'હુ ભવ્ય છું કે અભવ્ય' એવો વિચાર કોઈ કાળે આવતો નથી, તેમજ તીર્થાધિરાજનું ભાવથી સ્પર્શન કરવાનો ઉત્તમ યોગ તેને સાપડતો પણ નથી જાતિભવ્ય માટે તો પ્રથમ જ કહેવાયું છે કે જે આત્મા ભવ્ય હોવા છતાં અનાદિ કાળથી અવ્યવહારરાશિમાં જ જન્મ–મરણની પરંપરા કરનારો છે અને અનન્ત કાળ સુધી ત્યાં જ જે રહેવાનો છે, અવ્યવહાર-રાશિમાંથી જે કોઇ પણ કાળે અનન્ત પુદ્ગલ-પરાવતન વ્યતીત થવા છતા પણ વ્યવહારરાશિમા આવવાનો નથી તેવા આત્માઓ જાતિભવ્ય તરીકે

ઓળખાય છે. ભવ્યપણાની સાથે જે જીવો વ્યવહારરાશિમાં આવેલા હોય તેઓ કાળાંતરે પણ અવશ્ય મોક્ષે જનારા છે. જ્યારે એક જીવ વ્યવહારરાશિમાંથી મોક્ષે જાય છે ત્યારે અવ્યવહારરાશિમાંથી એક જીવ વ્યવહારરાશિમાં આવે છે. વ્યવહારરાશિના જીવોની સંખ્યા સદાકાળ એક સરખી રહે છે. અવ્યવહારરાશિમાંથી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વ્યવહારરાશિમાં જીવો આવતા જાય છે તો પણ અનન્તાનન્ત જીવોથી ભરેલા એ અવ્યવહારરાશિના જીવોની જે અનન્ત સંજ્ઞાવાળી સંખ્યા છે તેમાં ફારફેર થતો નથી. સર્વથી અભવ્ય જીવોની સંખ્યા (ચોથા અનન્તે) અલ્પ છે, તેના કરતાં સિધ્ધ ભગવંતો અનન્તગુણા (પાંચમે અનન્તે) છે અને તે અપેક્ષાએ ભવ્ય જીવો અનન્તગુણા (આઠમે અનન્તે) છે.

પ્રશ્ન:—અવ્યવહારરાશિ અને વ્યવહારરાશિ એટલે શું ?

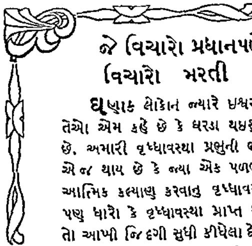
ઉત્તર:—એકેન્દ્રિય; બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિ અને પંચેન્દ્રિય એ પાંચ પ્રકારના સંસારી જીવોમાં બેઇન્દ્રિયાદિ સર્વ જીવો બાદર છે અર્થાત્ ચર્મચક્ષુથી જોઇ શકાય તેવા છે, જ્યારે એકેન્દ્રિય જીવોના પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ એ પાંચે વિભાગોમાં સૂક્ષ્મ અને બાદર એવા બે વિભાગો છે. જે જીવોનાં શરીર એક-બે-સો-હજાર-સંખ્ય કે અસંખ્ય ભેગા થવા છતાં ચર્મચક્ષુને દૃષ્ટિગોચર ન થઇ શકે તે જીવો **સૂક્ષ્મ** છે અને જે જીવોનાં શરીરો એક, બે, સો, હજાર, યાવત્ સંખ્ય કે અસંખ્ય ભેગા થવા છતાં પણ ચર્મચક્ષુથી દૃષ્ટિગોચર થઇ શકે તેવાં હોય તો તે જીવો '**બાદર**' કહેવાય છે. તેમાં પણ જે (એકેન્દ્રિય) વનસ્પતિ છે તેના પ્રત્યેક અને સાધારણ એવા બે ભેદો છે. જે જીવો પોતાના સ્વતંત્ર શરીરવાળાં હોય અર્થાત્ એક જીવ અને એક શરીર એવી વ્યવસ્થાવાળાં હોય તે પ્રત્યેક વનસ્પતિ કહેવાય, અને જે એક શરીરમાં અનન્ત જીવો રહેતા હોય તે સાધારણ વનસ્પતિકાય કહેવાય. કેરી, કારેલું, ઝમરૂખ, દાડમ વિગેરે પ્રત્યેક વનસ્પતિ છે, જ્યારે બટાકા, સકરીઆ, સૂરણ, આદુ, લીલી હળદર, મૂલાના કંદ વિગેરે અનન્તકાય સાધારણ વનસ્પતિ છે. ઉપર જણાવેલા વનસ્પતિના સાધારણ અને પ્રત્યેક એ બે વિભાગોમાં પ્રત્યેક વનસ્પતિ બાદર જ હોય છે, જ્યારે સાધારણ વનસ્પતિના સૂક્ષ્મ અને બાદર એવા બન્ને વિભાગો છે. સૂક્ષ્મ સાધારણ વનસ્પતિ કહો અથવા સૂક્ષ્મનિગોદ કહો તે બન્ને સરખું છે, કારણ કે સાધારણ વનસ્પતિમાં નિગોદનો વ્યવહાર શાસ્ત્રકારોએ કરેલો સ્થળે સ્થળે જોવાય છે. ઉપર જણાવેલ જે સૂક્ષ્મનિગોદ તે સૂક્ષ્મનિગોદમાં જ જે આત્માઓ અનાદિ કાળથી જન્મ-મરણ કરતા આવ્યા છે, એક પણ વખત જે આત્માઓએ 'બાદર' એવો વ્યવહાર અથવા પૃથ્વીકાય ઇત્યાકારક વ્યવહાર પ્રાપ્ત કર્યો નથી, તે જીવો **અવ્યવહારરાશિ**વાળા ગણાય છે. કોઇ આચાર્યમહારાજાઓનો આ મત છે જ્યારે કોઇ આચાર્યમહર્ષિઓ એમ પણ ફરમાવે છે કે અવ્યવહારરાશિમાં એકલી સૂક્ષ્મનિગોદ ન ગણવી પરંતુ પૃથ્વીકાયાદિ પાંચે સૂક્ષ્મની ગણતરી કરવી, અર્થાત્ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાય, સૂક્ષ્મઅપ્કાય, સૂક્ષ્મતેઉકાય, સૂક્ષ્મવાયુકાય અને સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાય (સૂક્ષ્મનિગોદ) એ પાંચે પ્રકારની સૂક્ષ્મનિકાયમાં જ જે અનંત આત્માઓએ અનંત પુદ્દગલપરાવર્તન વ્યતીત કર્યાં છે, હજુ સુધી એક પણ વખત બાદરનો વ્યવહાર જેઓમાં પ્રાપ્ત થયો નથી એટલે કે અનન્ત પુદ્દગલપરાવર્તન સુધી સૂક્ષ્મમાં અને સૂક્ષ્મમાં જ જેઓએ જન્મમરણની અનન્ત પરંપરાનો અનુભવ કર્યો છે તે જીવોને **અવ્યવહારરાશિવાળા** કહેવાય છે.

એ (બન્ને મત પ્રમાણે) અવ્યવહારરાશિમાંથી એક વખત પણ જે આત્મા બાદરપણામાં

(અથવા પ્રથમ મત પ્રમાણે સૂક્ષ્મ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વાયુમા) ઉત્પન્ન થયેલ છે તે **વ્યવહારરાશિ**વાળો ગણાય છે એક વખત બાદરનો થયા - બાદ પણ સૂક્ષ્મનિગોદમા પુન તે આત્માની ઉત્પત્તિ થાય તો પણ તે વ્યવહારરાશિવાળો જ ગણાય છે અને પુન સૂક્ષ્મ નિગોદમા ગયેલો તે આત્મા છેવટ અસંખ્ય પુદ્ગલપરાવર્ત થયા બાદ ફરીથી અવશ્ય બાદરમા આવે છે, પરતુ અવ્યવહારરાશિવાળાની માફક અનન્ત પુદ્ગલપરાવર્તન સુધી સૂક્ષ્મમા રહેતો નથી **કાયસ્થિતિ** પ્રકરણમા આ બાબત સ્પષ્ટ કરેલ છે

આ બધીય વાત તો પ્રાસગિક થઇ, હવે આપણે મૂલ વાત ઉપર આવીએ. સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા ભવ્યમા જ હોય છે. ભવ્યાત્મા જ્યારે છેલ્લા પુદ્ગલપરાવર્તનમાં પ્રવેશ કરે, તથા ભવ્યત્વદશાનો પરિપાક થાય અને ક્રમશ અપાર્ધ પુદ્ગલપરાવર્ત્ત જેટલો જ વધુમા વધુ સંસાર અવશેષ રહે ત્યારે જ તે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અભવ્ય તથા જાતિ-ભવ્યમા આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતી નથી જાતિભવ્યને તો અવ્યવહારરાશિમાથી બહાર આવવાનો અવકાશ જ નથી, જ્યારે અભવ્ય જીવ સસારચક્રમા રખડપટ્ટી ફરતા વિવિધ દુ ખોનો અનુભવ કરવાપૂર્વક અકામ નિર્જરાના યોગે સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરવા માટે સિધ્ધાન્તકારોએ યથાપ્રવૃત્ત, અપૂર્વ અને અનિવૃત્તિ નામના ત્રણ કરણો જે બતાવેલા છે તેમા પ્રથમ યથાપ્રવૃત્ત કરણની હદ સુધી પણ અભવ્ય જીવ કોઇ વાર આવી પહોંચે છે.

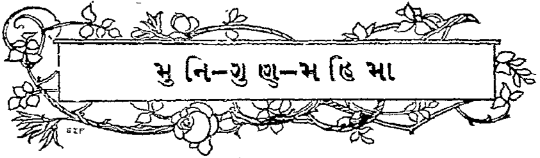
(ચાલુ)

જે વિચારો પ્રધાનપણે ભોગવાતા હોય તે જ વિચારો મરતી વખતે ઊભા રહે છે.

ઘણાક લોકોને જ્યારે ઇશ્વરભક્તિ કરવાનુ કહેવામા આવે છે ત્યારે તેઓ એમ કહે છે કે ઘરડા થઇશુ ત્યારે અમારે પ્રભુની ભક્તિ કરવાની છે. અમારી વૃધ્ધાવસ્થા પ્રભુની ભક્તિમા ગાળીશુ આમા આશ્ચર્ય તો એ જ થાય છે કે જ્યા એક પળભરનો પણ જિંદગીનો ભરોસો નથી ત્યા આત્મિક કલ્યાણ કરવાનુ વૃધ્ધાવસ્થા પર છોડી દેવામા આવે છે તેમ છતા પણ ધારો કે વૃધ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થઇ તો તે વખતે ઇશ્વરભક્તિ કરવી, એ તો આખી જિંદગી સુધી કીધેલા દેહાધ્યાસનુ, અહંકારનુ અને સર્વ પાપમય વૃત્તિઓનુ એઠુ ભોજન ઇશ્વરને અર્પણ કરવા જેવુ છે. આખી જિંદગી તો સ્વાર્થી ઇચ્છાઓ અને લાલચોને પોષવામા ગાળવી અને પ્રભુભક્તિ માટે વૃદ્ધાવસ્થા નક્કી કરી રાખવી એ પ્રભુની મશ્કરી નહિ તો બીજુ શુ ? આવી ભક્તિ કરી પ્રભુને છેતરવા જતા પોતે જ છેતરાય છે, કારણ કે જે મનુષ્યોએ આખી જિંદગી સુધી જે અશુભ કામનાઓ અને સકલ્પો કર્યાં હોય અને જે જે વિચારો એના જીવનમા પ્રધાનતા ભોગવતા હોય તે જ વિચારો મરતી વખતે આવીને ઊભા રહે છે અને તે ધોરણે તેને જન્મ લેવો પડે છે એ એક કુદરતી નિયમ છે.

—સ્વામી રામતીર્થ

મુનિ-ગુણ-મહિમા

લે૦ મુનિશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ

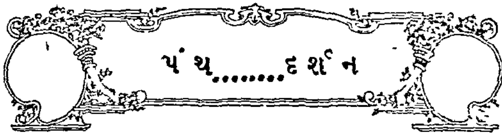
મુનિઓ એ પંચ પરમેષ્ઠીનું પાંચમું અંગ છે. અત્યારે અરિહંત તથા કેવળી ભગવંતોનો અભાવ હોવાથી તે બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે. તેઓ નિઃસ્પૃહી રહી કોઈ પણ જાતની સંસારી ભોગાકાંક્ષા રાખ્યા સિવાય ગૃહસ્થીના આપેલા આહાર ઉપર જ પોતાની કુક્ષી ભરી ને યથાયોગ્ય તપશ્ચર્યા કરી, પોતાની ઇંદ્રિયોને કબજે રાખી; ભવ્ય જીવોને જૈનાગમની વાણી સંભળાવી, શ્રાવક, શ્રાવિકા તથા અન્ય બંધુઓને ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવી તેઓને ખરા માર્ગે દોરે છે. તેમના ઉત્તમ ગુણો સુગંધી પુષ્પની માફક બીજા જીવોને આકર્ષક થઇ પડે છે. તેવા પવિત્ર મુનિઓએ જ્યારથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે ત્યારથી છ-કાયને અભયદાન આપ્યું છે, ચાર કષાયને જલાંજલિ આપી છે, પાંચ ઇંદ્રિયોને કબજે રાખી છે, પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિને સાથે જોડી છે જેને પ્રવચનની માતા સમાન માની દશ પ્રકારનો યતિધર્મ સ્વીકારી, ક્ષમા, સરળતા, કોમળતા, નિર્લોભતા, તપ, સંયમ, સત્ય, અકિંચન, બ્રહ્મચર્ય, મનની પવિત્રતા સ્વીકારેલી છે. પાંચ મહાવ્રત અને છઠ્ઠું રાત્રિ ભોજન વિરમણવ્રત સ્વીકારી તેને પાળવા સિંહ સમાન ઉદ્યમવંત થયા છે, એવા પવિત્ર મુનિઓ પોતાની માતાને રત્નગર્ભા તરીકે ગણાવી, પોતાના સાત કુલોની કીર્તિને દીપાવનાર તરીકે ગણાયેલા છે. પિતા કરતાં પણ ધર્મપિતાને અધિક ગણી, સદ્ગુરુની ચરણસેવા રાત્રિદિવસ કરવા પોતાનું ચિત્ત લગાડયું છે તેવા મહાન્ મુનિઓના દર્શનની, તેમના ચારિત્રની, તેમના વિહારસ્થળની ખબર જાણવા કયો ભવ્ય જીવ ઉત્સાહવંત નહીં થાય?

કાવ્ય

નમું જિનને ચિત્તમાં શાંતિ થાવા,
ગતિ ચાર છોડી શિવસ્થાન જાવા;
થવા નષ્ટ અવિરતિ મોહ જે છે,
સહુ સગુણી "લક્ષ્મીસાગર" કે છે. ૧

નથી મુજમાં કાંઇ તો જ્ઞાનવૃદ્ધિ,
નથી મુજમાં ગુણની કાંઇ ઋદ્ધિ;
મહાન્ પુરુષોના કહી ગુણ ગાતા,
થશે સુખ મને ગુણી આપ થાતા. ૨

લેખક—ચોકસી

અખંડિત પૂજાના અનુસંધાનમાં યોગિરાજ આનંદઘનજી મહારાજ શ્રી રૂષભદેવના સ્થાનમાં બીજા તીર્થંકર શ્રી અજિતનાથને ઉદ્દેશી વિચારમાળામા આગળ વધે છે એ વેળા પોતે જેને આદ્ય માન્યું છે અને જેના ચારુ યોગ્ય આલંબન ગ્રહણ કરીને સાધના આરંભી છે એ આલંબન સમાન પોતે કેવી રીતે થઇ શકે ? પોતાનામાં એવી કઇ ન્યૂનતાઓ મોજુદ છે અને એનો અભાવ બીજા તીર્થંપતિમા કેટલી હદે અને કેવા પ્રમાણમા દૃષ્ટિગોચર થાય છે, એ સર્વ પ્રકારની આતરિક મનોભૂમિમાં તારવણી કરતા જે મહદ્ અંતર પ્રથમ નજરે દેખા દે છે તે નિમ્ન શબ્દોમા આલેખે છે.

જે તેં જિત્યા રે, તેને હું જીતીયો રે
પુરુષ કિશ્યું મુજ નામ ?

અર્થાત્ સંસાર પરિભ્રમણના મુખ્ય કારણરૂપ-જેમ ફળ-ફૂલ-પાનથી લચી પડેલા વિશાળ વૃક્ષને સર્વ પ્રકારનુ પોષણ ભૂગર્ભમા વિસ્તરેલા મૂળીયાદ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે તેમ-કષાય-જ છે, એની આંટીઘુટીમા અટવાનાર આત્મા-એનાથી પરાજય પામનાર જીવ-ચોરાશી લક્ષ યોનિરૂપ આ વિશાળ ભવસાગરમાં એવી રીતે ઉછાળે ચઢે છે કે પછી એ હિલોળાની વિવિધરંગી અથડામણમાં સ્થિરતાનુ બિંદુ એકદમ પ્રાપ્ત કરી શકતો જ નથી. એ બધાના કારણમાં પેલા કષાયો જ ભાગ ભજવતા હોય છે.

અજિતનાથ એ કષાયોની જાળ છેદીને બહાર નિકળી ગયા એટલે નર મટી નાથ થાય અને એની જાળમાં આ આત્મા ફસાયો એટલે પુરુષ હોવા છતાં પુરુષાતન ક્ષય થવાથી પશુ બન્યો તેથી જ પ્રશ્ન ઉદ્દભવ્યો કે-હું તો પુરુષ કયા પ્રકારે કહેવાઉં ? પુરુષાર્થ દેખાડ્યા વગર એ દશા કેવી રીતે સંભવે ? અને કારણ તરફ દૃષ્ટિ પડતા અંતરનાદ ઊઠે છે. પોતે વસ્તુસ્વરૂપ પારખવામાં કરેલી ભૂલ જણાય છે. એથી ઉચ્ચરાય છે કે—

ચરમ નયણ કરી મારગ જોવતાં રે,
ભૂલ્યો સયલ સંસાર;
જેણે નયણે કરી મારગ જોઇયે રે,
નયણ છે દિવ્ય વિચાર.

ચામડાના ચક્ષુ યાને બાહ્ય દૃષ્ટિદ્વારા સૌ કોઇનો તોલ કરવામાં સંસારની ભૂલભૂલામણી સખત થાપ ખવડાવી, આંતરિક દૃષ્ટિ યાને જેનો ઉલ્લેખ ‘ દિવ્યચક્ષુ ’ તરિકે કરાયો છે એ વગર ચૌદ રાજલોકમા સમાયેલી પદાર્થસૃષ્ટિનો સાચો ખ્યાલ ન આવી શકયો. વસ્તુને વસ્તુસ્વરૂપે ન જોઇ શકયો. કેવલ બાહ્ય દેખાવોથી ઉપરછલ્લા આડંબરોથી-થોડા પુસ્તકીયા જ્ઞાનના ઘમંડથી-તણાયો એટલું જ નહિં પણ એના ઓળે ચઢી કંઇ કઇ વાતો ઢંગધડા વિનાની લવી નાખી ! કષાયજનિત નિશામા એ પાછળ કેટલી સચ્ચાઇ છે, અથવા તો એમાં રહસ્યની રેખાનો અંશ સરખો છે કે

કેમ ? એ વિચારવા પણ થોભ્યો નહીં. માની લીધેલી આવડતના જોરે–સર્વ કંઇ વિદ્વત્તા મેળવી લીધી છે એવી અહંતાના ટેકે–જાતજાતની મથામણુ કરી વાળી. એ બધાનો જરા ઠંડકથી વિચાર કરતાં–એની સામે અજિત પ્રભુએ લીધેલા માર્ગની સરખામણી કરતાં શું જણાય છે તે નીચેની લીંટીઓ સ્વતઃ જણાવે છે.

પુરુષ પરંપર અનુભવ જોવતાં રે,
અંધોઅંધ પુલાય;
વસ્તુ વિચારે જો આગમે કરી રે,
ચરણ ધરણ નહીં થાય.
તર્કવિચારે રે વાદપરંપરા રે,
પાર ન પહોંચે કોય,
અભિમત વસ્તુ વસ્તુગતે કહે રે,
તે વિરલા જગ જોય;

જ્ઞાની પુરુષના અભાવે છદ્મસ્થોની સ્થિતિ કેવા પ્રકારની થાય છે ? ધર્મના નામે કેવા હકોસલા મલાવાય છે ? અને વાદવિવાદની કેવી હોડ અહરાય છે ? એનો યોગિરાજે ઠીક નિચોડ ટૂંકા શબ્દોમાં કહાડ્યો છે. વસ્તુસ્વરૂપનું યથાર્થ ધ્યાન કરનાર તો કોઇ વિરલ જડી આવે છે એમ દર્શાવી સાચે જ માત્ર તેમના સમયમાં ચાલતી પરિસ્થિતિના આબેહૂબ દર્શન કરાવ્યા છે એટલું જ નહિં પણ તે દ્વારા જે આગાહી કરી છે એ ઉપરથી કહી શકાય કે વર્તમાનકાળમાં વિચરતાં આપણા માટે અને ભવિષ્યકાળમાં થનાર નવી પ્રજાને માટે એક લાલબત્તી ધરી છે. ધર્મશાસ્ત્રો એ આત્મઉન્નત્તિને અર્થે છે. એમાં દર્શાવાયેલા રહસ્યો તો એ દૃષ્ટિયે ઊકેલ કરનાર ગણત્રીના મહાત્માઓ જડી આવે છે. એ મુદ્દો જરા પણ લક્ષ્ય બહાર ન જવા દેતાં સમભાવથી, ધીરજથી અને પવિત્ર વસ્તુનું વારંવાર પારાયણ કરવાને બદલે જેઓ આજે એને લડતના હથિયાર તરિકે વાપરે છે કિંવા એના નામે બેલગામ વાગ્યુદ્ધ છાપાઓની કટારોદ્વારા ચલાવ્યા રાખે છે એ કેટલું અનુચિત છે અને પહેલી તકે એના પરથી હાથ ધોઇ નાંખવા જેવું છે તેનો સ્પષ્ટ જવાબ આપે છે.

ઉપરાંત વધુ ચીમકી તો એવા વર્ગને આપે છે કે જે પદ્ધતિસરની ચર્ચા ભૂલી કેવલ મનગમતા વિતંડાવાદમાં અહર્નિશ મશગૂલ રહે છે અને સ્વચ્છંદતાથી શાસ્ત્રોના નામે કૈંકો લોજી યાને બકવાદ કર્યા કરે છે. ન્યાયપુરસ્સરની ચર્ચા, પ્રમાણુની રજુઆતદ્વારા વિમર્શ-પરામર્શ કે સપ્તભંગીના નિયમે પ્રત્યેક વાતના સમન્વયને એ બિલકુલ નકારતા નથી. દરેક વાતને કસી જોઈ કે પ્રત્યેક તત્ત્વને ચકાસી જોઇ એનું યથાર્થ તોલન કરવાના શિષ્ટ પુરુષનિર્મિત બંધારણથી એ જરા પણ વિચલિત થવાનું કહેતા નથી. તેમનો મુખ્ય અને અતિ મહત્ત્વનો વાંધો તો એ વર્ગની સામે છે કે જે વર્ગ દલીલોનું દીવાળું કાઢી, ન્યાય-પ્રમાણપૂર્વકની વિચારણાને ખંભાતી તાળું દઇ, કેવલ ગદ્ધા પુચ્છ પકડી પોતાના મંતવ્યને યેન કેન પ્રકારેણ સિદ્ધ કરવાનો જ વ્યવસાય સ્વીકારી બેઠો છે. અંધશ્રદ્ધાના પડલ લેઈ જેને સમતાથી લાંબી નજર કરવાની કે ધીરજથી વિચારવાની કંઇ પડી જ નથી એને માટે નિમ્ન લીંટીઓ ખરેખર ખરાબે ચડતા નાવને જેમ દીવાદાંડી લોમિયાની ગરજ સારે છે તેમ ઊંધા માર્ગે અટવાઇ રહેલાને સન્માર્ગદર્શક લોમિયાની ગરજ સારે છે.

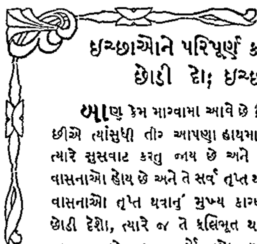
કારણ યોગે હો કારજ નિપજે,
એમાં કોઇ ન વાદ;

પણ કારણ વિણ કારજ સાધિયે,
એ નિજ મન ઉન્માદ.

'થોડું લખ્યું ઘણું કરીને વાંચજો' એ જેમ પત્રના સારભૂત છે તેમ ઉપરની કડી જુદા જુદા મતમતાંતરો વચ્ચે પ્રવર્તી રહેલ સમરાંગણનું નિવારણ કરવાની એક સામાન્ય મર્યાદા છે. એ મર્યાદા સ્વીકારી જો વિચારક યા જિજ્ઞાસુ છિન્નભિન્ન પંથનું માપ કહાડશે, તો આપોઆપ કોની પસંદગી કરવી એ તેને જડી આવશે અલબત્ત, એમ કરવા સારુ ઉતાવળ કામ નહીં લાગે, તેથી જ સમાપ્તિનો સૂર કહાડતાં, યોગિરાજ ઉચ્ચારે છે કે અજિત પંથની પ્રાપ્તિ સારુ મે બીજા અજિત જિનનો પલ્લો પકડ્યો છે અર્થાત્ એમણે દર્શાવેલો માર્ગ સ્વીકાર્યો છે અને એનો બરાબર અભ્યાસ કરવા અર્થે 'કાળની મર્યાદા' અર્થાત્ એ માટે જોઈતા સમય સુધી ધૈર્ય ધરવાનું નક્કી કર્યું છે એ આશાના દોર પર મુસ્તાક રહી અભ્યાસ, વિચારણા ને મંથન ચાલુ રાખવું એ નિર્ધાર છે.

આમ 'અખંડિત પૂજા' અને 'પંથદર્શન'-રૂપ પગલા પછી ત્રીજુ પગલું કયુ આવે એ ત્રીજા જિનના સ્તવનમાંથી શોધવાનું છે. એ તરફ ડગ ભરીએ તે દરમિઆન નીચલું વાક્ય અસ્ખલિતપણે રટ્યા જવાનું છે.

'કાળ લબ્ધિ લહી પંથ નિહાળશું'

ઇચ્છાઓને પરિપૂર્ણ કરવી હોય તો ઇચ્છાઓને છોડી દો; ઇચ્છાઓનો ભોગ આપો.

બાણ કેમ મારવામા આવે છે? જ્યા સુધી ધનુષ્યની દોરી ખેંચી રાખીએ છીએ ત્યાંસુધી તીર આપણા હાથમા જ રહે છે જ્યારે તેને છોડી દઇએ છીએ ત્યારે સુસવાટ કરતુ જાય છે અને શત્રુનું હૃદય ભેદે. તમારામા દરેક જાતની વાસનાઓ હોય છે અને તે સર્વ તૃપ્ત થાય એવી તમારી ઇચ્છા હોય છે, પણ સર્વ વાસનાઓ તૃપ્ત થવાનું મુખ્ય કારણ પ્રથમ સમજી લો. જ્યારે તમે વાસનાને છોડી દેશો, ત્યારે જ તે ફલિભૂત થશે. વાસનાને જ્યાંસુધી ખેંચી રાખશો, વાસના માટે ઝંખના કર્યે જશો, ઝુર્યા કરશો ત્યા સુધી બીજાના હૃદયમાં પ્રવેશ કરશે નહિ સુખને શોધવા જતા સુખનો જ વિનાશ થઈ જશે પપૈયાની પાણીની શોધ જ-ઝંખના જ તેને પાણીથી વંચિત રાખે છે. આ વર્ષાઋતુના પક્ષી જેવી સ્થિતિ ન થવા દેશો તમારી ઇચ્છાઓ છોડી દો અને તેને ઓળગી જાઓ એટલે તમને બમણી શાંતિ, તાત્કાલિક વિશ્રાંતિ અને સર્વ કામનાઓની પૂર્તિ થશે ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કરી નિ:સ્પૃહ બનશો ત્યારે તમારી સકળ કામનાઓ સિદ્ધ થશે, અને ત્યારે જ તમારા તૃષ્ણાના પાત્ર તમારી સેવા-પૂજા કરશે. 'વાસનાઓનો ત્યાગ કરો' એ કહેવા માત્રથી બનવાનુ નથી. કહેવુ સહેલુ છે પણ કરવુ વિકટ છે, છતાં આચરણમા મૂક્યા વિના સિધ્ધિ નથી.

—સ્વામી રામતીર્થ

અભયંકર નૃપનું અદ્ભુત ચરિત્ર

[ગતાંક પૃષ્ઠ ૪૬ થી ચાલુ]

સં. ગાંધી.

રાત્રિ સમયે રસ્તો ઓળંગતા તે પરાક્રમી રાજાએ વનના કોતરમાંથી આવતો કોઇક કરુણ સ્વર સાંભળ્યો. તે અવાજને અનુસારે દયાળુ ચિત્તવાળા તે રાજાએ જલ્દી ગિરિગુફામાં પ્રવેશ કર્યો. તે વિશાળ ગુફાના મધ્યભાગમાં નિરીક્ષણ કરતાં તેણે કુંડના અગ્નિથી જાજ્વલ્યમાન એક મંડળ જોયું. તે સમયે, પોતાના બંને ગોઠણ વચ્ચે વીખરાયેલા વાળવાળા મુખકમળને સ્થાપન કરેલી, અતિશય ભય તેમજ શોકને અંગે કાંતિવિહુણા શરીરવાળી, રાહુથી ઘેરાતા ચંદ્રની માફક ઉગામેલા ખડ્ગવાળા યોગીવડે ભયંકર આંખથી જોવાતી, કરવીર(કરેણ)ની માળા તેમજ રાતા ચંદનથી લેપાયેલ, જાણે શ્રાપને લીધે સ્વર્ગથી ભ્રષ્ટ થયેલ ઇંદ્રપુરીની લક્ષ્મી સરખી નવયૌવનવાળી એક સ્ત્રીને તે મંડળની નજીક બેઠેલી અને વારંવાર નીચે પ્રમાણે વિલાપ કરતી તે રાજાએ જોઇ. "દુષ્ટ હૃદયી આ ચંડાળના મુખમાંથી મને બચાવી શકે તેવી ધીર વ્યક્તિથી શું આ ત્રણ જગત્ શૂન્ય બની ગયું? અરે! ત્રણ જગતનું પ્રતિપાલન કરવામાં સમર્થ પૂજ્ય **ધર્મરાજ** પણ ભાગ્યહીન મારા માટે ખરેખર પ્રતિકૂળ બન્યા જણાય છે. હે સૂર્યદેવ! આપના ચરણકમળમાં વારંવાર પ્રણામ કરીને પ્રાર્થું છું કે–જગતના નેત્રરૂપ આપ મારા માટે કોઇ રક્ષક પુરુષને જુઓ–મોકલો–શોધી કાઢો." ઉપર પ્રમાણેનો વિલાપ સાંભળીને વિશ્વોપકાર માટે જ જેમણે દીક્ષા સ્વીકારી છે તેવા તે રાજાએ તરવાર ધારણ કરતાં તે યોગીન્દ્રને રોષપૂર્વક કહ્યું કે–"હે મહાત્મન્! લક્ષ્મીના શુભ ચિહ્નોવડે અલૌકિક કાંતિવાળી અને કદાવર આપની દેહાકૃતિ, આપ માત્ર યોગી જ હો તેમ સૂચવતી નથી. હે ધર્મી પુરુષ! ઉભય લોકને અહિતકારક આવું આ કાર્ય મુખદ્વારા ઊંચેથી બોલવા યોગ્ય પણ નથી, તો તમારા જેવાથી તેનું આચરણ તો થાય જ કેમ? કુપથગામી મુસાફરોને સત્ય માર્ગે વાળનાર સંત પુરુષો જ છે તો તે પોતે કુમાર્ગે ડગલું પણ કેમ ભરી શકે? હે યોગીશ્વર! આ સ્ત્રીને જીવિતદાન આપવાવડે કરીને અત્રે આવેલા અતિથિરૂપ મારો આતિથ્યસત્કાર કરવો તમને ઘટે છે; અર્થાત્ જો તમો મારો આતિથ્યસત્કાર કરવા ઇચ્છતા હો તો આ સ્ત્રીને મુક્ત કરો." એટલે તે સ્ત્રીના મસ્તક પ્રદેશથી ખેંચી લીધેલ દૃષ્ટિવડે અભયંકરને જોતાં તે સાહસિક યોગીએ કહ્યું કે–"ત્રણ જગતને પવિત્ર કરનાર આવા સુંદર ચારિત્ર અને મનોહર શરીરથી તું ચક્રવર્તી જેવો દેખાય છે, તો આ કાર્યમાં મારી પ્રવૃત્તિનું કારણ સાંભળ; કારણ કે તમારી જેવા પુણ્યાત્માઓ કોને વિશ્વાસપાત્ર નથી બનતા?

ઊંચા ગિરિશિખરોથી જાણે આકાશનો કોળિયો કરી જવા માંગતો હોય તેવો અતિ વિશાળ **વૈતાઢ્ય** નામનો પર્વત છે. ત્યાં ઉત્તરશ્રેણીના વિદ્યાધર રાજાનો હું પુત્ર છું. મેં વંશપરંપરાથી ચાલી આવેલી **અપરાજિતા** નામની વિદ્યા સાધવાનો આરંભ કર્યો. તે પ્રકારે તેના એકાગ્ર ધ્યાનથી અવધિ (સમય) પૂર્ણ થયા પહેલાં જ તે વિદ્યાદેવી મને સિદ્ધ થઇ અને બોલી કે–'હે પુત્ર! હું તારી સેવાથી પ્રસન્ન થઇ છું. મારી આજ્ઞાથી ફરીને ઉત્તરક્રિયા કરવાને તું લાયક છો, તો બત્રીશ લક્ષણવાળી કોઇ સ્ત્રી અથવા અદ્ભુત પરાક્રમી પુરુષને અગ્નિકુંડમાં હોમીને તું શ્રેષ્ઠ વરદાન માગી લે. અગર જો મારા વચનનો તું અનાદર કરીશ તો તારા મસ્તકના હજારો ટુકડા થઇ જશે.' આ પ્રમાણે કહીને તેણીના અંતર્ધાન થવા પછી તે કાર્યની સિદ્ધિ અર્થે ભટકતો ભટકતો હું **સિંહપુર**નગરીના સ્વામીની આ કન્યાને બત્રીશ

લક્ષણવાળી જોઇને અહીં ઉપાડી લાવ્યો છુ. હે મહાત્મન્ ! આ સ્ત્રીના પ્રાણોનુ રક્ષણ કરવામા તત્પર અને પારકાના કાર્યનો વિનાશ કરનાર તમે મારી વિદ્યાસિદ્ધિમા કેમ અંતરાયભૂત થાઓ છો ? હે વિવેકશાળી ! જો આ સ્ત્રીનું જીવિત તમને ઇષ્ટ છે તો પૃથ્વીનું પાલન કરનાર મારા જેવા રાજાની જિંદગી શું તમને પ્રિય નથી ?"

પછી અભયંકર નરેશ્વર બોલ્યો કે–"હે ભદ્ર ! તું તારી જાતને તુચ્છ મનોદશાવાળી શ્રેણીએ–પંક્તિએ કેમ મૂકે છે ? જગતમાં દરેક પ્રાણીઓ પારકાના ભોગે પોતાની જાતને તો પોષે જ છે. જ્યારે પોતાના ભોગે જગતને જીવાડે તેવી વ્યક્તિ વિરલ હોય છે. જે લોકો ધર્મનો નાશ કરીને માત્ર સંપત્તિને જ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે તેઓ ઝાડને મૂળમાથી ઉખેડી નાખીને ફળ મેળવવાની ઇચ્છા ધરાવે છે અર્થાત્ મૂળમાંથી વૃક્ષનો નાશ કર્યા પછી તે વૃક્ષ ફળદાયી થતુ નથી તેમ ધર્મનો નાશ કરીને કોઇ પણ વ્યક્તિ લાભ મેળવી શકતી નથી. સ્ત્રીહિંસાદ્વારા દેવીપૂજન કરવુ એ શુ તમે કદી સાંભળ્યુ કે દેખ્યું છે ? હું માનું છું કે તમે દેવીવડે માયા–પ્રપંચથી ઠગાયા છો, છતા પણ જો દેવીવચન સાચુ કરવુ જ હોય તો આ કન્યાને છોડી દે અને તેના બદલામાં મારું મસ્તક હોમીને તું તારો મનોરથ પૂર્ણ કર જો તુ મારા કહ્યા પ્રમાણે કરીશ તો તારી જાત ઉપર, આ કન્યા ઉપર અને પારકાના કાર્યની સિધ્ધિ કરાવવામા તત્પર એવા મારી ઉપર પણ અનહદ ઉપકાર થશે."

અભયંકર નૃપની આવી ઉદાર વાણી સાભળીને દંતપંકિતની કાંતિથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો તે યોગી બોલ્યો કે–"ઉત્કૃષ્ટ ગુણાસ્પદ આ તમારુ અદ્ભુત વ્યક્તિત્વ, બૃહસ્પતિની બુધ્ધિનો પણ તિરસ્કાર કરતી તમારી સાહસિક બુધ્ધિમત્તાને બતાવી રહ્યુ છે, પરંતુ સદ્ભાગ્ય અને સૌભાગ્યના મંદિરરૂપ દેહનો અન્ય કાજે ત્યાગ કરનાર તમે ઘણાં જ સ્વાર્થભ્રષ્ટ બનો છો, કારણ કે સ્વાર્થ ન સાધવો તે નરી મૂર્ખતા—બાલિશતા જ છે. જો તું તારા આત્મ–બલિદાનથી આ કન્યાનું રક્ષણ કરવા ઇચ્છે છે તો હે ચતુર ! સોનાના બદલામાં માત્ર લોઢાનો કાટ જ તુ ખરીદે છે" આ પ્રમાણે યોગીએ કહ્યુ એટલે અભયંકરે જણાવ્યું કે–"હે મિત્ર ! તારુ કથન મારા પ્રત્યેનો સદ્ભાવ સૂચવે છે, પરંતુ પરોપકારપરાયણ વ્યક્તિઓને તો અન્ય વ્યક્તિઓ જ સ્વાર્થરૂપ હોય છે ઉત્તમ પુરુષો તો દાન, ધન, સહનશીલતા, સામર્થ્ય, અભ્યુદય, વડીલ જન પ્રત્યેનો પૂજ્યભાવ અને પરકાર્યની સિદ્ધિને જ પોતાના સ્વાર્થ સદૃશ માને છે. વળી જો અન્ય પ્રાણીઓના ઉપકારને માટે આ કાયા સમર્થ ન બને તો કરજદાર બનેલું અને પોષાયેલ હૃષ્ટપુષ્ટ થએલ આ અધમ શરીરથી શો લાભ ? કૃતઘ્ની અને બહુ વિઘ્નવાળી આ કાયા જો ફોકટ ચાલી જવાની જ છે તો પરોપકાર અને પવિત્ર કાર્ય માટે તેને કેમ ન વેચી દેવી ? આ દેહ દૈવને આધીન છે અને તે જ દૈવ આ શરીર ઝુંટવી લે છે તો તેનાથી જે કંઇ પુણ્ય હાસલ થાય તે જ આત્માને ખરેખર હિતકર છે હે મિત્ર ! જો તું મારા કલ્યાણને માટે ખરેખર આદરભાવવાળો હો તો તે તારું પવિત્ર ખડ્ગ મને સોંપ."

ત્યારે યોગી વેશધારી વિદ્યાધરકુમાર બોલ્યો કે–"હે મહાત્મન્ ! દેવીવચનમા મને લેશ માત્ર પણ સંદેહ નથી હે રાજન્ ! એક સ્ત્રીને ખાતર ત્રણ લોકનુ રક્ષણ કરવામા સમર્થ તારા પ્રાણોનો ત્યાગ કરવા તું તત્પર થયો છે, તેથી હું માનું છું કે તું દરેક રીતે મૂર્ખ છો એક સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવા માટે કદાગ્રહી હે રાજન્ ! હું તારા જેવો વિચારહીનો–વિચારવિહુણો નથી કે જેથી તને મારી આ તરવાર સોંપુ." એટલે રાજા વિનયપૂર્વક ફરી બોલ્યો કે–"હે વિચારક ! તારું આવું બોલવું તે જ મને વિચારશૂન્ય લાગે છે. અન્યને વધથી બચાવે તે જ ખરેખર ક્ષત્રિય નામને સાર્થક કરી બતાવે છે એમ ન કરે તો ક્ષત્રિય વંશમા ઉત્પન્ન થવા છતાં પણ માત્ર દેહના મળરૂપ જ ગણાય છે તમારા બનેના પ્રાણોના રક્ષણ માટે મારી કાયાનો

ત્યાગ કરતો તેમજ શાશ્વત યશરૂપી દેહને પ્રાપ્ત કરતો હું વિચારઘેલો-ગાંડો કઇ રીતે ગણાઉં ?' " આટલું કહેવા છતાં પણ તરવાર નહીં આપવાને ઇચ્છતા તે યોગીના હાથમાંથી યમરાજની ભ્રમર જેવું ખડ્ગ તેણે શાંતિપૂર્વક ખેંચી લીધું અને તે ઉપકારી ખડ્ગને મેળવીને જાણે તેને અમૃત વર્ષાથી નવરાવતો ન હોય તેમ તે રાજા તેને સ્નેહયુક્ત દૃષ્ટિથી વારંવાર આમતેમ જોવા લાગ્યો. તે સમયે ખડ્ગ-પ્રાપ્તિથી દુષ્પ્રેક્ષ્ય(ન જોવા લાયક)ને કારણે ભયંકર, તેમજ વિકસિત વદનકમળવાળો તે રમણીય અભયંકર નૃપ અધિક શોભવા લાગ્યો. પછી હર્ષ પામેલા અને કમળ જેવી આંખોવાળા તે રાજાએ પ્રેમપૂર્વક તે ખડ્ગ પોતાના જ હાથથી સ્વમસ્તક પ્રત્યે ચલાવ્યું. મુશ્કેલીથી મળી શકે તેવા ક્ષીરભોજનને પ્રાપ્ત કરીને દરિદ્રી પુરુષ જેમ સંતોષ પામે તેમ તે રાજા પણ પોતાના ગળા પર ખડ્ગ-સ્પર્શને અનુભવીને અતિ આનંદિત થવા લાગ્યો. ખડ્ગનો સત્કાર કરવા માટે જ જાણે ઊભી થઇ ગઇ હોય તેવી તેની વિકસ્વર રોમરાજીથી તે રાજા અતિશય શોભવા લાગ્યો, પણ આ અવસરે શત્રુઓનો ઉચ્છેદ કરવામાં ચતુર રાજાનો જમણો હાથ એકાએક-અચાનક પોતાના મસ્તક પ્રત્યે તરવાર ચલાવવા અશક્ત નીવડ્યો. મંત્રથી ઝડપાયેલા ફણિધરની માફક તે રાજા પોતાના હાથના અચાનક સ્તંભનથી હૃદયમાં અતિ પરિતાપ પામ્યો. પછી જેટલામાં ધૈર્યશાળી, સાહસિકશિરોમણિ તે રાજા ડાબા હાથથી ખડ્ગને ગ્રહણ કરે છે તેટલામાં વજ્ર સરખા અને ઘસારાથી પ્રગટેલ અગ્નિ જેવા તેના ગળામાં તે તરવાર જાણે મીણની બનાવેલી હોય તેમ બુંઠી થઇ ગઇ. જ્યારે પોતાના હસ્તથી મસ્તક છેદવાને રાજા અસમર્થ બન્યો ત્યારે તેણે પોતાના મસ્તક-છેદન માટે જેટલામાં તે યોગીને વિનતિ કરી તેટલામાં તો પ્રચંડ પવનવડે જીર્ણ મૂળિયાવાળા વૃક્ષની જેમ તે અધમ યોગીંદ્ર રાજા સમક્ષ પૃથ્વી પર ઢળી પડ્યો.

આ અવસરે કંઇક મૂર્ચ્છિત બનેલા રાજાએ આકાશમંડળમાં અકસ્માત્ અપ્સરાઓનો હાહારવ સાંભળ્યો. પછી પોતાના કમંડળમાંથી અમૃત વર્ષાવતી, પ્રફુલ્લ તારાગણની જેવા મોતીની માળાથી મનોહર, ચંદ્ર જેવા પ્રકાશિત મુખવાળી, પવિત્ર ચંદનરસ જેવી સુંદર, ચકોરી જેવી સેવિકા-દેવાંગનાઓથી પરિવરેલ, નેત્રરૂપી કમળના આનંદના આવાસરૂપ, જાણે શરીરધારી ચંદ્રિકા હોય તેવી, સુંદર દેહાકૃતિવાળી દેવીને સચેતન બનેલા નૃપે નીરખી. બાદ તે દેવી બોલી કે-" હે વત્સ! હું **અપરાજિતા** નામની દેવી છું. તારા સાહસકાર્યથી હું અતિવ તુષ્ટમાન થઇ છું તેથી તું વરદાન માગી લે." એટલે અધિક સૌંદર્યવાન બનેલ રાજા દેવીને નમસ્કાર કરીને બોલ્યો કે-" હે દેવી ! ખરેખર આજ મારું ભાગ્યરૂપી વૃક્ષ ફળ્યું છે. શિરચ્છેદ કરવાને ઇચ્છતા મારા ઉપર જો તું તુષ્ટમાન થઇ હો તો હે માતા ! મારો શિરચ્છેદ થાય તેવી જ હું પ્રાર્થના કરું છું, માટે તે સંબંધે મારા પર મહેરબાની કરો. હે ભયહારિણી દેવી ! મારા સ્તંભિત થએલ હાથને છૂટા કરો કે જેથી મારો શિરચ્છેદ કરવાને હું સમર્થ બનું. મારા કહ્યા પ્રમાણે કરવાથી હે દેવી ! પ્રતિજ્ઞા-પાલન કરનાર મારા પર નિઃસંશય મહાન્ ઉપકાર થશે. રાજ્યનું, ધનનું તેમજ સ્ત્રીજનનું મારે કંઇ પણ પ્રયોજન નથી. જો તમે ખરેખર મારા પર પ્રસન્ન જ થયા હો તો મારી માગણી સંતોષ-પૂર્ણ કરો. વળી હે દેવી ! કદાચ મારા આ સાહસકાર્યથી સંતુષ્ટ થએલ તું મારો શિરચ્છેદ ન ઇચ્છતી હો તો આ યોગીની કાર્યસિદ્ધિ તો સંપૂર્ણ થવી જ જોઇએ." એટલે દેવી ફરીથી બોલી કે:-" હું તે દુષ્ટ યોગીને જીવતો કરવા પણ ઇચ્છતી નથી તો પછી કાર્યસિદ્ધિની તો વાત જ શી ? હે પૃથ્વીપતિ! સ્ત્રીહિંસાની ઇચ્છામાત્રથી પાપી બનેલો આ દુષ્ટ યોગી તમારા જેવાના વધથી સ્વકાર્યની સિદ્ધિ મેળવવા ચાહે છે. વરદાન આપવા પહેલાં આ યોગીની સત્ત્વશીલતાની પરીક્ષા કરવા માટે જ મેં તેને આવી આજ્ઞા આપી હતી. હે પુત્ર! પવિત્ર મંત્રાનુષ્ઠાનની ક્રિયા ત્યજી દઇને મારાથી ઠગાયેલા તેણે લોભને વશ થઇ આ નિર્દય કાર્ય આરંભ્યું. હે તત્ત્વજ્ઞ ! ઉભય લોકનું અહિત કરનાર આ યોગીને

ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિ ક્યાથી થઇ શકે ? રસહીન કમળોવાળા સરોવરની સરખા પુરુષોને ભમરીની સરખી ચપળ લક્ષ્મી વશ કેમ થાય ? હે રાજન્ ! આવા દુષ્ટાત્માની ખાતર આ રત્નગર્ભા પૃથ્વીને તારા જેવા પુરુષરત્નવિહુણી બનાવવી યોગ્ય નથી. હે પરોપકારપરાયણ પ્રજાપાલક ! દુશ્ચરિત્રના ભડાર તુલ્ય આ યોગીનો જો કઈ પણ ઉપકાર થઇ શકતો હોય તો હુ કહુ તેમ કરો " સત્ક્રિયાની પાછળ સાત્ત્વિક પુરુષને ભવિષ્યકાળ લાભપ્રદ બને (સારા કાર્યનુ ફળ ભવિષ્યમા સારુ આવે) તેમ દેવી બોલતી બંધ થઇ એટલે રાજાએ જણાવ્યુ કે-" હે દેવી ! સાધ્ય કર્મમાં આપ જે કઇ નિષેધ કરી રહ્યા છો તે નિષેધ જ ઊલટો આપને અધિકાધિક રીતે વિનવવાનુ કારણ બને છે શિરચ્છેદની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા સજ્જ થયેલા મને રોકતા તમે તુષ્ટમાન થવા છતા પણ વાસ્તવિક રીતે તો રુષ્ટ (કોપિત) થયેલા જણાવ છો હે દેવી ! પ્રતિજ્ઞાપાલનથી અટકાવવાને લીધે મારા યશરૂપી દેહને હણતી તારી મારા પરની પ્રસન્નતા કેવી રીતે કહી શકાય ? પ્રતિજ્ઞાભગ કરીને જે કોઇ આ જગતમાં જીવતો મનાય, તો હે દેવી ! તુ જ કહે કે—મરેલો કોને માનવો ? ખરેખર જ જો તુ મારા પર પ્રસન્ન થઇ હો તો જેવી આવી તેવી જ અહીંથી ચાલી જા. જો કે હુ મારુ મસ્તક છેદવામા અસમર્થ બન્યો છુ તો પણ હુ પોતે જ અગ્નિકુડમા પ્રવેશ કરીશ." આ પ્રમાણે કહીને અગ્નિમા ઝપાપાત કરવાને તે આગળ વધ્યો. **પરાક્રમી પુરુષોને આ જગતમા કઇ પણ અશક્ય નથી.** રાજાને ઝપાપાત કરવાને તૈયાર થયેલ જોઇને અત કરણમા ક્ષોભ ધારણ કરતી સિંહપુર-રાજાની પુત્રી પણ મૂર્છા પામી બેશુદ્ધ બની ગઇ.

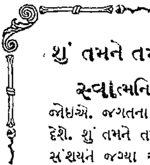
પછી સક્ષુબ્ધ હૃદયવાળી અને વિકસિત વદનવાળી તે અપરાજિતા દેવી એકદમ રાજાને ઝપાપાત કરતો રોકીને હર્ષપૂર્વક બોલી કે –" હે પુત્ર ! તુ સાહસ ન કર હુ તારા પર ખરેખર પ્રસન્ન થઈ છુ તુ જો, કે તારા અતિ આગ્રહથી આ અધમ યોગી પુરુષને હુ જીવતો કરુ છુ." એ પ્રમાણે બોલીને પોતાના અગધારી જીવિત સમાન કમંડળનુ પાણી મુડનારૂપી યોગીના શરીર પર છાટી તેને શુદ્ધિમા લાવ્યા પછી મેઘઘટા વેલને નવપલ્લવિત કરે તેમ તે દેવીએ તે કન્યા પર પણ તે જ પાણી છાટીને તેને સચેતન કરી. 'આ શુ ?' એમ આશ્ચર્યચકિત બનેલી ને પોયણા જેવી નેત્રવાળી તે કન્યા રાજાને સચેતન જોઇને વધુ આનદ પામી. તેના મનોમદિરમા પ્રવેશેલા અલૌકિક ગુણવાળા તે રાજાએ, રતિના હૃદયમા કામદેવ સ્થાન લે તેમ, પતિ-સ્વામી તરીકે સ્થાન લીધુ, અર્થાત્ તે કુમારિકાએ અભયકર રાજાને મનથી પોતાના ભર્તાર તરીકે સ્વીકારી લીધો વળી તે સમયે તે કુમારિકાના કટાક્ષયુક્ત નિરીક્ષણે રાજાના મનને આકર્ષણ કરવાને ચાહતા કામદેવના મત્રીપણાનુ રૂપ ધારણ કર્યું પછી દેવી ફરી બોલી કે-" હે મહાત્મન્ ! તમારા અતિશ આગ્રહથી આ યોગી પર તુષ્ટમાન થાઉ છુ..." અને દેવી વધુ આગળ બોલે છે તેવામા સત્ત્વરૂપી રત્નના સાગર સમાન તે રાજાના દર્શન માટે જ ઉત્કઠાવાળો હોય તેમ સૂર્ય ઉદયાચળના શિખર પર દેખાયો સૂર્યોદય થયો તેવામા સતત સભળાતા શબ્દોથી ગભીર અને દિશાભાગોને પૂરી દેતો મોટો કોળાહળ થયો. આ કોળાહળને અનુસારે જ્યારે દિશામા પોતાની દૃષ્ટિ ફેકી ત્યારે તે વિચક્ષણ રાજવીએ કોઇએક સેનાને પોતા તરફ આવતી જોઇ 'આ શુ ?' એમ આશ્ચર્ય પામેલા રાજાને તે સૈન્યમાથી કોઇએક વ્યક્તિએ આવીને, નમીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે-"અમારા રાજા **અરિકેશરી** સતતિરહિત મૃત્યુ પામવાથી ધણીવિહોણુ બનેલું આ સૈન્ય ગોત્રદેવી અપરાજિતાની વિધિપુરસ્પર આરાધના કરીને તેમ જ તેની આજ્ઞાથી આપની સેવામા હાજર થયુ છે, તેથી હે સ્વામિન્ ! તમે આ રાજ્યલક્ષ્મીના માલીક થાઓ, કારણ કે મનોહર કુમુદનો છોડ પણ ચદ્ર વિના શોભતો નથી. હે નાથ ! વંશપરપરાથી અનુક્રમે ચાલ્યા આવતા **પ્રજ્ઞાલોક** નામના આ મંત્રીની પ્રાર્થનાનો અસ્વીકાર કરવો આપને ઘટતો નથી." પછી તે જ અપરાજિતા દેવીએ તે શ્રેષ્ઠ નરેંદ્રને સુવર્ણસિંહાસને સ્થાપીને સ્વહસ્તે જ અભિષેક કર્યો. તે સમયે જેમ પૂર્વાચળના શિખર પર ચંદ્રબિંબ

ઝળહળી ઊઠે તેમ તેના મસ્તક પર શ્વેત છત્ર શોભવા લાગ્યું. પછી મંગલ સ્નાનાદિ કાર્ય કરેલી તે સિંહપુરાધીશની પુત્રીને પણ તે રાજાને સોંપીને અપરાજિતા દેવી ક્ષણુ માત્રમાં અંતર્ધ્યાન થઇ ગઈ.

પછી તે અરિકેશરી રાજાના **લક્ષ્મીપુર** નામના નગરમાં તે કુમારી સાથે રાજાએ પ્રવેશ કર્યો. સાગર સમી તે લક્ષ્મીપુર નગરની સામ્રાજ્ય લક્ષ્મીને મેળવીને અભયંકર ભૂપાળે મેઘની માફક પૃથ્વીને તૃપ્ત કરી. (એટલે કે મેઘ જેમ સાગરમાંથી જળ ખેંચીને પૃથ્વીને ધનધાન્યાદિકવડે તૃપ્ત કરે તેમ આ રાજાએ સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કરીને લોકોને દાનાદિવડે સંતોષ પમાડ્યા.)

આ સમયે હર્ષિત થએલા સિંહપુરાધીશે પણ આવીને પોતાની તે **અનંગવતી** કુમારિકાને અભયંકર ભૂપાળ સાથે પરણાવી. ભક્તિથી તુષ્ટ મનવાળા બીજા ખેચરો ને ભૂચર રાજાઓએ પણ પોતપોતાની કન્યા વિગેરે ભેટણાથી તે રાજાનો સત્કાર કર્યો. આ ઉપરાંત અપરાજિતા દેવીની પ્રસન્નતાથી વિશાળ વૈભવવાળો બનેલો (યોગી વેશધારી) **વિદ્યાશ્વરેંદ્ર**, પુષ્પનગરીનો રાજા **નૃસિંહ** અને જેને સ્વરાજ્ય સમપર્ણ કર્યું હતું તે તગરાનગરીનો રાજા **ધનવાહન** તેમજ અન્ય માંડલિક રાજાઓ પણ પ્રમોદપૂર્વક ચારે દિશાએથી આવીને રત્ન, ઘોડા, હાથી વિગેરે વિવિધ ભેટણાદ્વારા અભયંકર નૃપની સેવા કરવા લાગ્યા.

એકદા દાવાનળ સરખા પ્રતાપી અભયંકર રાજાની આયુધશાળામાં અતિ તેજસ્વી ચક્રરત્ન પ્રગટ થયું. આ ચક્રરત્નના પ્રભાવથી વૃધ્ધિંગત પ્રતાપવાળા તેણે છ ખંડ પૃથ્વી સાધી. અલૌકિક ગુણોને કારણે આ રાજાએ ફક્ત રાજાઓમાં જ ચક્રવર્તીપદ મેળવ્યું એટલું જ નહિ પરંતુ સંતપુરુષની શ્રેણીમાં પણ શ્રેષ્ઠ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું. પછી યથાવસરે સર્વવિરતિ(દીક્ષા)રૂપી સામ્રાજ્ય–સંપત્તિને સ્વીકારીને તે અભયંકર ચક્રવર્તી મુક્તિ મેળવશે.

શું તમને તમારા સર્વ શક્તિમાન આત્મા વિશે શંકા છે ?

સ્વાત્મનિષ્ઠ મનુષ્યને આખા જગતે એક બાજુ થઇને માર્ગ આપવો જ જોઇએ. જગતના પ્રભુ થાઓ, નહિં તો જગત તમારી પર જ પ્રભુત્વ જમાવી દેશે. શું તમને તમારા પોતાના આત્મા વિષે શંકા છે ? આ વિષે હૃદયમાં સંશયને જગ્યા આપવા કરતાં તેમાં બંદુકની ગોળીને જગ્યા આપવી બહેતર છે. તમારું અંતઃકરણ તમોને દગો દે છે કેમ ? તેને ખેંચી કાઢો અને ફેંકી દો. ઉલ્લાસિત હૃદયથી સત્ય સાગરમાં પ્રવેશ કરો, ગભરાઓ છો શા માટે ? તમારો દિવ્યાત્મા તો સર્વ શક્તિમાન છે. એ જ્યારે પ્રકાશવા માંડશે ત્યારે તો સર્વ પરિસ્થિતિ પોતાની મેળે જ પોતાનું કાર્ય કરવા લાગશે અને સર્વ વસ્તુઓ આનંદિત અને સુવ્યવસ્થિત થશે. તમે તમારા આત્માના વૈભવ અને ઐશ્વર્યથી વિલસિત રહો એટલે દેવ અને યક્ષ-કિન્નરાદિને કંગાલ ગુલામ બની તમારી સેવામાં હાજર થયા વિના છૂટકો જ નથી. તમે તમારા પ્રભાવમાં સ્થિર થઇને જુઓ તો ખરા ? જગત એની મેળે જ તમારી તરફ દોડતું આવશે.

—સ્વામી રામતીર્થ

વીરશાસનનું મૂળતત્ત્વ

અનેકાન્તવાદ—સ્યાદ્વાદ

કોઇપણ ધર્મ-પ્રવર્તક પોતાના શાસનનુ સ્થાયી અને વ્યાપક રૂપ આપવાને જનસમાજની સામે બે વાત રજૂ કરે છે એક તો ધર્મનુ ઉદ્દેશ-રૂપ અને બીજુ તેનુ વિધેય-રૂપ. બીજા શબ્દોમા કહીએ તો ધર્મના ઉદ્દેશ-રૂપને સાધ્ય, કાર્ય અથવા સિદ્ધાત અને તેના વિધેય-રૂપને સાધન, કારણ અથવા આચરણ કહી શકીએ છીએ વીરશાસનના પારિભાષિક શબ્દોમા ધર્મના આ બે રૂપોને અનુક્રમે નિશ્ચય-ધર્મ અને વ્યવહાર-ધર્મ કહેવામા આવ્યા છે. પ્રાણીમાત્રને આત્મકલ્યાણમા આ નિશ્ચય ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ વસ્તુ છે અને વ્યવહાર-ધર્મ છે આ નિશ્ચય-ધર્મની પ્રાપ્તિને માટેનો કર્તવ્ય માર્ગ

આ બને વાતોને જે ધર્મ-પ્રવર્તક સરળ, સ્પષ્ટ અને વ્યવસ્થિત રીતે રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેને શાસન-સસારમા સહુથી અધિક મહત્વશાળી સમજી શકાય છે, એટલુ જ નહિ તે સહુથી અધિક પ્રાણીઓને હિતકર બની શકે છે. તેથી પ્રત્યેક ધર્મપ્રવર્તકનુ લક્ષ્ય દાર્શનિક સિદ્ધાતની તરફ દોડે છે. વીરભગવાનનુ ધ્યાન પણ આ તરફ ગયુ અને તેમણે દાર્શનિક તત્વોને વ્યવસ્થિત રૂપથી તેની તથ્યપૂર્ણ સ્થિતિ સુધી પહોચાડવાને દર્શન શાસ્ત્રના આધારસ્તભરૂપ **અનેકાંતવાદ** અને **સ્યાદ્વાદ** એ બે તત્વોનો આવિર્ભાવ કર્યો.

અનેકાતવાદ અને સ્યાદ્વાદ એ બને દર્શનશાસ્ત્રને માટે મહાન ગઢ છે. જૈન દર્શન તેની સીમામા વિચરતા સસારના સમસ્ત દર્શનોને માટે આજ સુધી અજેય બનેલ છે. બીજા દર્શન જૈન દર્શનને જીતવાનો પ્રયાસ તો કરે છે, પરતુ આ દુર્ગોને દેખીને જ તેમને શક્તિહીન બની બેસી જવુ પડે છે. કોઇની પણ પાસે તેને તોડવાનુ સાધન નથી,

જ્યા અનેકાતવાદ અને સ્યાદ્વાદનું આટલું મહત્વ છે ત્યા એ પણ નિ મકોચ કહેવુ પડે છે કે સાધારણ મનુષ્યની તો વાત જ શી? જૈનેતર વિદ્વાનોની સાથે સાથે પ્રાય જૈન વિદ્વાન પણ તેનુ વિશ્લેષણ કરવાને અસમર્થ છે.

અનેકાત અને સ્યાત્ એ બેઉ શબ્દ એકાર્થક છે કે ભિન્નાર્થક? અનેકાતવાદ અને સ્યાદ્વાદનુ સ્વતંત્ર સ્વરૂપ શુ છે? અનેકાતવાદ અને સ્યાદ્વાદ બેના પ્રયોગ સ્થળ એક છે કે સ્વતત્ર? એ દરેક સમસ્યાઓ આજે આપણી સામે ઉપસ્થિત છે.

યદ્યપિ આ સમસ્યાઓને આપણી અને દર્શનશાસ્ત્રની ઉન્નતિ કે અવનતિ સાથે પ્રત્યક્ષ રૂપમા કોઇ સબધ નથી પરતુ અપ્રત્યક્ષરૂપમા તે હાનિકારક તો અવશ્ય છે, કારણ કે જે પ્રકારે એક ગ્રામીણ કવિ છંદ, અલકાર, રસરીતિ આદિનું શાસ્ત્રીય પરિજ્ઞાન ન કરીને પણ છદ, અલકાર આદિથી સુસજ્જિત પોતાની ભાવપૂર્ણ કવિતાથી જગતને પ્રભાવિત કરવામા સમર્થ બને છે એ પ્રકારે સર્વસાધારણ લોક પણ અનેકાતવાદ અને સ્યાદ્વાદના શાસ્ત્રીય પરિજ્ઞાનથી શૂન્ય હોય છતા પરસ્પર વિરોધી જીવન સંબધી સમસ્યાઓનો આ બંને તત્ત્વોના બળ પર અવિરોધ રૂપથી સમન્વય કરતા પોતાના જીવન-સબધી વ્યવહારોને યદ્યપિ વ્યવસ્થિત બનાવી લે છે, પરંતુ ભિન્નભિન્ન વ્યક્તિઓના જીવન સબધી વ્યવહારોમા પરસ્પર વિરોધીપણુ હોવાને કારણે જે લડાઇ-ઝગડા પેદા થાય છે તે બધુ અનેકાતવાદ અને સ્યાદ્વાદના રૂપને ન સમજવાનુ જ પરિણામ છે. એ પ્રમાણે અજૈન દાર્શનિક વિદ્વાન પણ અનેકાતવાદ અને સ્યાદ્વાદને

દર્શનશાસ્ત્રનું અંગ ન માનીને પોતાના સિદ્ધાંતોમાં ઉપસ્થિત થયેલ પરસ્પર વિરોધ સમસ્યાઓનો તેના બલ પર જોર કરીને યદ્યપિ દાર્શનિક તત્ત્વોની વ્યવસ્થા કરવામાં સમર્થ બનતા નજરે પડે છે, તોપણ ભિન્ન ભિન્ન દાર્શનિકોના સિધ્ધાંતોમાં પરસ્પર વિરોધીપણું હોવાનું કારણ તેના દ્વારા પોતાના સિધ્ધાંતોને સત્ય અને મહત્ત્વશાળી તથા બીજાના સિધ્ધાંતોને અસત્ય અને મહત્ત્વરહિત સિધ્ધ કરવાની જે અસફલ ચેષ્ટા કરવામાં આવે છે, તે પણ અનેકાંતવાદ અને સ્યાદ્વાદના સ્વરૂપને ન સમજવાનું જ ફળ છે.

સારાંશ એ છે કે લોકોમાં એક બીજા પ્રતિ જે વિરોધી ભાવનાઓ તથા ધર્મોમાં જે સાંપ્રદાયિકતા આજ જોવામાં આવે છે તેનું કારણ અનેકાંતવાદ અને સ્યાદ્વાદ ન સમજવાનું જ કહી શકાય.

યદ્યપિ જૈની લોકો અનેકાંતવાદી અને સ્યાદ્વાદી કહેવાય છે અને તેઓ ખુદ પણ પોતાને એવા કહે છે, તો પણ તેના મૌજુદ પ્રચલિત ધર્મમાં જે સાંપ્રદાયિકતા અને તેના હૃદયોમાં બીજા પ્રતિ જે વિરોધી ભાવનાઓ જોવામા આવે છે તેના બે કારણ છે. એક તો એ કે તેનામાં પણ પોતાના ધર્મને સર્વથા સત્ય અને મહત્ત્વશીલ તથા બીજા ધર્મોને સર્વથા અસત્ય અને મહત્ત્વ રહિત સમજવાની અહંકાર વૃત્તિ પેદા થવાથી તેઓએ અનેકાંતવાદ અને સ્યાદ્વાદના ક્ષેત્રને બિલકુલ સંકુચિત બનાવી દીધું છે અને બીજું એ કે અનેકાંતવાદ અને સ્યાદ્વાદની વ્યવહારિક ઉપયોગિતાને તેઓ પણ ભૂલી ગયા છે.

અનેકાંત અને સ્યાતનો અર્થભેદ—

ઘણા વિદ્વાન આ બેઉ શબ્દોનો એક અર્થ સ્વીકારે છે. તેઓનું કહેવું છે કે અનેકાંત–રૂપ પદાર્થ જ સ્થાન શબ્દોનો વાચ્ય છે. અને એટલે તે અનેકાંત અને સ્યાદ્વાદમાં વાચ્ય વાચક સંબંધ સ્થાપિત કરે છે. તેઓના મત પ્રમાણે અનેકાંત વાચ્ય છે અને સ્યાદ્વાદ તેનો વાચક છે. પરંતુ " वाक्येष्वनेकान्तद्योती " ઇત્યાદિ કારિકામાં પડેલ 'द्योति' શબ્દની દ્વારા સ્વામી સમંતભદ્ર સ્પષ્ટ સંકેત કરે છે કે સ્યાત્ શબ્દ એકાંતનો દ્યોતક છે; વાચક નહિ.

યદ્યપિ કોઇ શાસ્ત્રકારોએ પણ કોઈ કોઇ ઠેકાણે સ્યાત્ શબ્દને અનેકાંત શબ્દનો બોધક સ્વીકારેલ છે પરંતુ તે અર્થ વ્યવહારોપયોગી જણાતો નથી. કેવળ સ્યાત્ શબ્દનો અનેકાંતરૂપ રૂઢ અર્થ માનીને આ બેઉ શબ્દોની સમાનાર્થકતા સિદ્ધ કરેલ છે.

યદ્યપિ રૂઢીથી શબ્દોના અનેક અર્થ થયા કરે છે અને તે અસંગત પણ કહેવાય નહિં, તોપણ એ માનવું પડે છે કે સ્યાત્ શબ્દનો અનેકાંતરૂપ અર્થ પ્રસિદ્ધ અર્થ નથી. જે શબ્દથી જે અર્થનો સરળ રીતે બોધ થઇ શકે તો તે શબ્દ તો પ્રસિદ્ધ માનવામાં આવે છે. અને તે જ પ્રાયઃ વ્યવહારોપયોગી બને છે. જેવી રીતે ગો શબ્દ પશુ, ભૂમિ, વાણી આદિ અનેક અર્થોમા રૂઢ છે પરંતુ તેનો પ્રસિદ્ધ અર્થ પશુ જ છે. એવી રીતે તે જ વ્યવહાર ઉપયોગી માનવામાં આવે છે. બીજું તો શું? હોય હિંદીમાં गौ કે गाय શબ્દ જો કે ગો શબ્દનો અપભ્રંશ છે છતાં કેવળ સ્ત્રીવાચક ગો માંજ વ્યવહૃત છે, પુરૂષ ગો અર્થાત્ બળદરૂપ અર્થમાં નહિં. તેનું તાત્પર્ય એ નહિં કે એ બળદરૂપ અર્થનું વાચક જ નથી કિન્તુ બળદરૂપ અર્થ તેનો પ્રસિદ્ધ અર્થ નથી એમ જ સમજવાનું છે. સ્યાત્ શબ્દ ઉચ્ચારણની સાથોસાથ કથંચિત્ અર્થની પ્રતિ સંકેત કરે છે, અનેકાંતરૂપ અર્થની પ્રતિ નહિં તેથી કથંચિત્ શબ્દનો અર્થ જ સ્યાત્ શબ્દનો અર્થ અથવા પ્રસિદ્ધ અર્થ સમજવો જોઇએ.

અનેકાંતવાદ અને સ્યાદ્વાદનું સ્વરૂપ—

અનેકાંતવાદ શબ્દના ત્રણ શબ્દાંશ છે—અનેક, અંત અને વાદ. તેથી અનેક–નાના, અંત–વસ્તુ ધર્મોની, વાદ–માન્યતાનું નામ ' અનેકાંતવાદ ' છે. એક વસ્તુમાં નાના ધર્મોને (સ્વભાવોને) પ્રાયઃ બધા દર્શન સ્વીકાર કરે છે જેથી અનેકાંતવાદની કોઈ વિશેષતા નથી રહી જતી અને તેથી તે ધર્મોનું કવચિત્ વિરોધીપણું પણ અનાયાસ સિદ્ધ થઇ જાય છે ત્યારે એક વસ્તુમાં પરસ્પરવિરોધી અને

અવિરોધી નાના ધર્મોની માન્યતાનુ નામ અનેકાંત વાદ સમજવુ જોઇએ આ અનેકાંતવાદનું અવિકળ સ્વરૂપ કહી શકાય છે

સ્યાદ્વાદ શબ્દના બે શબ્દાંશ છે સ્યાત્ અને વાદ ઉપર લખેલ અનુસાર સ્યાત્ અને કથંચિત એ બેઉ શબ્દ એક અર્થના બોધક છે—કથંચિત શબ્દનો અર્થ છે, "કોઇ પ્રકાર" આ અર્થ સ્યાત્ શબ્દનો સમજવો જોઇએ વાદ શબ્દનો અર્થ છે માન્યતા "કોઇ પ્રકારે અથવા એક દૃષ્ટિએ—એક અપેક્ષાએ અથવા એક અભિપ્રાયે" એ પ્રકારની માન્યતાનુ નામ સ્યાદ્વાદ છે તાત્પર્ય એ છે કે વિરોધી અથવા અવિરોધી નાના ધર્મવાળી વસ્તુમા અમુક ધર્મ અમુક દૃષ્ટિએ અથવા અમુક અપેક્ષા અથવા અમુક અભિપ્રાય છે તથા વ્યવહારમા 'અમુક કથન, અમુક વિચાર, અથવા અમુક કાર્ય અમુક દૃષ્ટિએ, અમુક અપેક્ષા, અથવા અમુક અભિપ્રાયને લીધે હોય છે" આ પ્રકારે વસ્તુના કોઇ પણ ધર્મ તથા વ્યવહારની સામંજસ્યતાની સિદ્ધિને માટે તેના દૃષ્ટિકોણ અથવા અપેક્ષાનુ ધ્યાન રાખવાનુ જ સ્યાદ્વાદનું સ્વરૂપ માની શકાય છે.

અનેકાંતવાદ અને સ્યાદ્વાદના પ્રયોગના સ્થળભેદ—

(૧) આ બેઉ ઉલ્લિખિત સ્વરૂપ પર ધ્યાન આપવાથી જણાય છે કે જ્યા અનેકાંતવાદ આપણી બુદ્ધિને વસ્તુના સમસ્ત ધર્મોની તરફ સમાન રૂપથી ખેચે છે ત્યા સ્યાદ્વાદ વસ્તુના એક ધર્મના પ્રધાન રૂપથી બોધ કરાવવાને સમર્થ છે

(૨) અનેકાંતવાદ એક વસ્તુમા પરસ્પર વિરોધી અને અવિરોધી ધર્મોનો વિધાતા છે જે વસ્તુને નાના ધર્માત્મક બતાવીને જ ચરિતાર્થ બની જાય છે, સ્યાદ્વાદ તે વસ્તુ તે નાના ધર્મોના દૃષ્ટિભેદોને બનાવીને આપણા વ્યવહારમા આવવાને યોગ્ય બતાવે છે અર્થાત તે નાના ધર્માત્મક વસ્તુ આપણે માટે કોઇ હાલતમા કોઇ પ્રકારે ઉપયોગી થાય છે એ વાત સ્યાદ્વાદ બતાવે છે થોડા શબ્દોમા કહી શકાએ કે અનેકાન્તવાદ ફળ વિધાનાત્મક છે અને સ્યાદ્વાદનુ ઉપયોગાત્મક

(૩) એ પણ કહી શકાય કે અનેકાન્તવાદનુ ફળ સ્યાદ્વાદ છે અનેકાન્તવાદની માન્યતાએ જ સ્યાદ્વાદની માન્યતાને જન્મ આપ્યો છે, કારણ કે જ્યા નાના ધર્મોના વિધાન નથી ત્યા દૃષ્ટિભેદની કલ્પના કેમ હોઇ શકે ?

ઉલ્લિખિત બન્ને સ્વરૂપોથી એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે અનેકાંતવાદ અને સ્યાદ્વાદના પ્રયોગ જુદા જુદા સ્થળોમા થતા જોઇએ એ પ્રકારે એ વાત પણ સિદ્ધ થાય છે કે અનેકાંતવાદ અને સ્યાદ્વાદ એ બેઉ એક નથી પરંતુ પરસ્પર સાપેક્ષ અવશ્ય છે જો અનેકાંતવાદની માન્યતા વિના સ્યાદ્વાદની માન્યતાની કોઇ આવશ્યકતા નથી તો સ્યાદ્વાદની માન્યતાની વિના અનેકાંતવાદની માન્યતા પણ નિરર્થક જ નહિ બલ્કે અસંગત તો સિદ્ધ થશે આપણે વસ્તુને નાનાધર્માત્મક માનીને પણ જ્યા સુધી તે નાના ધર્મોના દૃષ્ટિભેદ નહિ સમજીએ ત્યા સુધી તે ધર્મોની માન્યતા અનુપયોગી તો થશે જ સાથે તે માન્યતા યુક્તિસંગત પણ નહિ કહી શકાય

જેમ રોગીને માટે લાઘણ ઉપયોગી પણ છે અને અનુપયોગી પણ છે. આ તો લાઘણના વિષયમા અનેકાંતવાદ થયો, પણ કોઇ રોગીને માટે તે ઉપયોગી છે અને કોઇ રોગીને માટે તે અનુપયોગી છે આ દૃષ્ટિભેદને બતાવવાવાળા સ્યાદ્વાદને જો ન માનવામા આવે તો આ માન્યતા કેવળ વ્યર્થ નહિ લાગે બલ્કે પિત્ત જ્વરવાળો રોગી લાઘણની સામાન્ય રીતે ઉપયોગિતા સમજી જો લાઘણ કરવા લાગે તો તેને તે લાઘણ દ્વારા હાનિ જ ઉઠાવવી પડશે એથી અનેકાંતવાદ દ્વારા રોગીના સંબંધમા લાઘણની ઉપયોગિતા અને અનુપયોગિતારૂપ બે ધર્મો માનીને પણ તે લાઘણ અમુક રોગીને માટે ઉપયોગી અને અમુકને માટે અનુપયોગી છે એ દૃષ્ટિભેદો સમજાવવાવાળા સ્યાદ્વાદને માનવો જ પડશે

એક બીજી પણ વાત છે. એકાંતવાદ વક્તા સાથે અધિક સંબંધ રાખે છે, કારણ કે વકતાની દૃષ્ટિ પણ વિધાનાત્મક રહે છે. તે પ્રકારે સ્યાદ્વાદ શ્રોતા સાથે અધિક સંબંધ રાખે છે, કારણ કે તેની દૃષ્ટિ હંમેશા ઉપયોગાત્મક રહ્યા કરે છે. વક્તા અનેકાંતવાદદ્વારા નાના ધર્મવિશિષ્ટ વસ્તુનું દિગ્દર્શન કરાવે છે અને શ્રોતા સ્યાદ્વાદની સહાય તે વસ્તુના ઉપયોગી અંશને કેવળ પોતાને માટે ગ્રહણ કરે છે.

આ કથનથી એ તાત્પર્ય નહિ લેવું જોઇએ કે વક્તા 'સ્યાત્'ની માન્યતાને અને શ્રોતા અનેકાંતની માન્યતાને ધ્યાનમાં રાખતા નથી. જો વક્તા સ્યાતની માન્યતા ધ્યાનમાં નહિ રાખે તો તે એક વસ્તુમાં પરસ્પર વિરોધી ધર્મોનો સમન્વય ન કરી શકવાના કારણે તે વિરોધી ધર્મોના તે વસ્તુમાં વિધાન જ કેમ કરી શકશે ? એમ કરતાં સમયવિરોધરૂપ સિપાહી ચોરની જેમ તેનો પીછો પકડવાને હમેશાં તૈયાર રહેશે. એ પ્રકારે જો શ્રોતા અનેકાંતવાદની માન્યતાને ધ્યાનમાં નહિ રાખે તો તે દૃષ્ટિભેદ કયા વિષયમાં કરશે ? કારણ કે દૃષ્ટિભેદનો વિષય અનેકાંત અર્થાત વસ્તુના નાના ધર્મ તો છે જ.

એટલે ઉપરના કથનથી કેવળ એટલું તાત્પર્ય લેવું જોઇએ કે વક્તાને માટે વિધાન પ્રધાન છે ને સ્યાતની માન્યતાપૂર્વક અનેકાંતની માન્યતાને અપનાવે છે તે માટે ઉપયોગપ્રધાન છે તે અનેકાંતની માન્યતાપૂર્વક સ્યાતની માન્યતાને અપનાવે છે. માનો કે એક મનુષ્ય અનેકાંતવાદની સહાયદ્વારા એવા અનુમાન પર પહોંચે કે મનુષ્ય વસ્તુત્વના સંબંધે નાના ધર્માત્મક છે. તે પિતા છે, પુત્ર છે, મામા છે, ભાઇ છે, આદિ આદિ છે. આપણે વકતાની હેસિયતે તેના આ સંપૂર્ણ ધર્મોનું નિરૂપણ કર્યું. સ્યાદ્વાદથી એ વાત સત્ય થઇ કે તે પિતા છે–સ્યાત્ કોઇપણ પ્રકારે દૃષ્ટિ વિશેષે અર્થાત્ પોતાના પુત્રની અપેક્ષાએ. તે પુત્ર છે–સ્યાત્ કોઇ પ્રકારે અર્થાત્ પોતાના પિતાની અપેક્ષાએ. તે મામા છે-સ્યાત્ કોઇ પ્રકારે અર્થાત પોતાના ભાણેજની અપેક્ષાએ. તે ભાઇ છે–સ્યાત કોઈ પ્રકારે અર્થાત્ પોતાના ભાઇની અપેક્ષાએ. હવે જો શ્રોતા લોકોને તે મનુષ્ય સાથે આ દૃષ્ટિઓમાં કોઇ પણ દૃષ્ટિથી સંબંધ હોય તો તે પોતપોતાની દૃષ્ટિએ પોતપોતાની માન્યતાને અનુકૂળ ધર્મને ગ્રહણ કરતા રહેશે. પુત્ર તેને પિતા કહેશે, પિતા તેને પુત્ર કહેશે, ભાણેજ તેને મામા કહેશે અને ભાઇ તેને ભાઇ કહેશે, પણ અનેકાંતવાદને ધ્યાનમાં રાખીને તે એક બીજાના વ્યવહારને અસંગત નહિ ઠરાવશે. અસ્તુ.

આ પ્રકાર અનેકાંતવાદ અને સ્યાદ્વાદના વિશ્લેષણનો યથાશક્તિ પ્રયત્ન છે. આશા છે કે આથી પાઠકજન આ બંને સ્વરૂપને સમજવામાં સફલ થવા સાથે સાથે વીર ભગવાનના શાસનની ગંભીરતાનો સહજમાં અનુભવ કરશે અને આ બેઉ તત્ત્વોદ્વારા સાંપ્રદાયિકતાના પરદાને હટાવીને વિશુધ્ધ ધર્મની આરાધના કરતા અનેકાંતવાદ અને સ્યાદ્વાદના વ્યવહારિક રૂપને પોતાના જીવનમાં ઉતારીને વીર ભગવાનના શાસનની અદ્વિતીય લોકોપકારિતાને સિધ્ધ કરવામાં સમર્થ થશે.

[ઉદ્ધરિત "અનેકાન્ત"]

'અનેકાંત' માસિક વર્ષ ૨, કિરણ ૧ લાંમાંના હિંદી લેખનો અનુવાદ. મૂળ લેખક શ્રી પં. વંશીધર વ્યાકરણાચાર્ય, ન્યાયતીર્થ વ સાહિત્યશાસ્ત્રી.

પાં ☆ ચ
સ ☆ કો ☆ ર

સંતોષ

અનુ૦ અશ્યામી B. A.

આજકાલ એમ કહેવામાં આવે છે કે આળસુ અને અકર્મણ્ય લોકો પોતાની દુર્બળતા છુપાવવા માટે સંતોષના વખાણ કર્યા કરે છે વસ્તુતઃ સંતોષ એવા નકામા લોકોના કામની ચીજ છે. આ સંતોષની ભાવનાએ ભારતવાસીઓને કર્તવ્યવિમુખ બનાવીને પરાધીનતાની બેડીઓમાં જકડી લીધા છે. એનાથી મુક્ત થવાનો ઉપાય અસંતોષ, વૃદ્ધિ અને વિસ્તાર જ છે. અસંતોષ જ ઉન્નતિનું મૂળ છે, અસંતોષ જ આપણી સ્થિતિનો સાચો અનુભવ કરાવીને આગળ વધવાને માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે, અસંતોષથી જ જીવનમાં જાગૃતિ આવે છે અને અસંતોષ જ મનુષ્યને કર્તવ્યપરાયણ બનાવીને તેને સુખી બનાવી શકે છે.

એટલા માટે આજકાલ આ યુગના પ્રસિદ્ધ જનસેવકો તરફથી જ્યાં ત્યાં અસંતોષની આગ સળગાવવાના વિવિધ પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. અસંતોષની આગ સળગાવવાથી વિશ્વવ્યાપી ક્રાંતિ થશે અને ક્રાંતિ થતા સ્થાયી સુખના સાધન એકત્ર થશે તેથી કરીને અત્યારે જે જનસમુદાય દુઃખી છે અથવા જેના દુઃખનિવારણના થોડા ઘણા સાધનો પણ મોજુદ છે તેઓએ દુઃખ-નિવારણનો ઉપાય નહિ કરવો જોઇએ, કેમકે દુઃખો ઓછા થવાથી અસંતોષ દબાઇ જશે અને તેને લઇને ક્રાંતિમાં વધારે વિક્ષેપ થશે. આવો મત આજકાલના ઉન્નતિકામી પુરુષોમા છે

એટલું સત્ય છે કે લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે મનની અંદર અસંતોષની વૃત્તિ જાગવી જોઇએ પણ એ લક્ષ્ય શું છે? એ પ્રશ્ન સૌથી વધારે વિચારણીય છે.

વિષયસુખને માટે અસંતોષની જાગૃતિ કદાપિ લાભદાયક નથી, કેમકે વિષયસુખ સાચું સુખ છે જ નહિ. વિષયસુખ માટે જેટલો અસંતોષ વધશે, તેને મેળવવાના જેટલા પ્રયત્નો થશે અને જેટલો વિષય પ્રાપ્ત થશે તેટલો જ વિષયોનો અભાવ વધશે ગમે તેટલા વિષયોની પ્રાપ્તિ થાય, ગમે તેટલા દુર્લભ વિષયો મળી જાય પરંતુ મનુષ્યનું મન કદાપિ તેનાથી તૃપ્ત થઇ શકતુ નથી. યયાતિ રાજાએ પોતાના પુત્રની જુવાની મેળવીને હજારો વર્ષ સુધી વિષયભોગ કરીને ભોગતૃષ્ણા તૃપ્ત કરવા ઇચ્છયુ, પરંતુ તે ઉત્તરોત્તર વધતી જ ગઈ ત્યારે તેણે હારીને કહ્યુ 'પૃથ્વીમા જેટલી ખાવાપીવાની ચીજો, ધન, દોલત, હાથી, ઘોડા, ગાય, સ્ત્રી, પુત્ર છે તે સઘળુ મળવાથી પણ કામાસક્ત મનુષ્યના મનની કદી તૃપ્તિ થઇ શકતી નથી. વિષયોની કામના, વિષયો ભોગવવાથી કદી પણ શાંત થતી નથી. ઘી નાખવાથી જેવી રીતે આગ વધારે થાય છે તેમ કામનાની આગ પણ વધારે થાય છે જ્યારે મનુષ્ય કોઇનુ પણ બુરું ન ઇચ્છીને સર્વ પ્રાણીયોમા સમદષ્ટિ થઈ જાય છે ત્યારે તેને સર્વ દિશાઓ સુખમય ભાસે છે. જે વસ્તુનો ત્યાગ કરવાનુ દુર્બુદ્ધિ પુરુષોને માટે બહુ કઠીન હોય છે. અને શરીર જીર્ણ થઇ જવા છતા પણ જે જીર્ણ નથી થતી તેવી તૃષ્ણાનો સુખી થવા ઇચ્છનાર માણસે જલ્દી ત્યાગ કરવો જોઇએ. અને પુરાં એક હજાર વર્ષ

સુધી નિરંતર વિષયસેવન કર્યું છતાં પણ મારી તૃષ્ણા બૂઝી નહિ પણ ઊલટી વધતી જાય છે અને જ્યાં જ્યાં વિષયોની તૃષ્ણા વધે છે ત્યાં ત્યાં પરિણામે દુઃખ વધતું જાય છે.'

એટલા માટે એવું અનિત્ય, અપૂર્ણ અને ક્ષણભંગુર વિષયસુખ માનવજીવનનું લક્ષ્ય નથી. માનવજીવનનું લક્ષ્ય તો સર્વોપરી સુખની પ્રાપ્તિ છે. જે અખંડ, અનંત, પૂર્ણ અને હંમેશા એક રસ છે, એટલા માટે જે પુરુષને ખરેખરા સુખની ઇચ્છા હોય તેણે ભોગતૃષ્ણાનું દમન કરીને જે કાંઈ સુખ-દુઃખ પ્રાપ્ત થયાં હોય તેનાથી સંતુષ્ટ રહેવું જોઈએ. તૃષ્ણા-નાશપૂર્વક સંતોષમાં જેવું સુખ રહેલું છે તેવું સુખ લોક પરલોકના કોઈ પણ ભાગમાં રહેલું નથી.

यच्च कामसुखं लोके यच्च दिव्यं महत्सुखम् ।
तृष्णासुखस्यैते नार्हतः षोडशीं कलाम् ॥

સાંસારિક ભોગોમાં અને સ્વર્ગાદિ દિવ્ય સુખોમાં કોઈ પણ સુખ તૃષ્ણાક્ષયના સુખના સોળમા ભાગની બરાબર નથી.

યોગાચાર્ય શ્રી પતંજલીએ કહ્યું છે કે--

संतोषादनुत्तमसुखलाभः ।

સંતોષથી અનુભવ સુખની-નિરતિશય આનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે. અસંતોષથી હંમેશા સર્વગત આત્મામાં સ્થિતિ થાય છે અને ત્યારે સાચો, અખંડ, નિરતિશય આનંદ મળે છે, કેમકે અનંત, અસીમ, સનાતન, નિત્ય, સર્વગત, અચળ, અવિનાશી, આનંદ આત્મામાં જ છે તે આનંદ જ આત્માનું સ્વરૂપ છે એનાથી જ આત્માનંદ પુરુષો દરેક સ્થિતિમાં આત્માનંદમાં જ નિમગ્ન રહે છે. કહ્યું છે કે-"જેને આત્મામાં રતિ છે, જે આત્મામાં તૃપ્ત છે અને આત્મામાં જ સંતુષ્ટ છે તેને માટે કોઈ કર્તવ્ય જ નથી."

સંતોષ, આળસુ અને અકર્મણ્ય પુરુષોના કામની ચીજ નથી, આળસુ અકર્મણ્ય પુરુષો સંતોષી નથી હોતા, તેઓ તો કામનાની જ્વાળામાં હમેશાં બળ્યા કરે છે, તેઓની તૃષ્ણા કદી પણ મટતી નથી. કુશળતાપૂર્વક કામ કરવાની શક્તિ અને મતિ નહિં હોવાથી તેઓ સંતોષનું નામ લે છે. તેઓનો સંતોષ આધ્યાત્મિક માર્ગના પરમ સાધનરૂપ સંતોષથી સર્વથા ભિન્ન છે. સંતોષ તો મનુષ્યને વિષયાસક્તિથી છોડાવીને, તૃષ્ણાના તપેલા પ્રવાહથી જુદો પાડીને ઈશ્વરાભિમુખ બનાવીને સાચો કર્તવ્યશીલ બનાવે છે. શાંત ચિત્તવાળો સંતોષી પુરુષ જ પોતાના બધા વ્યક્તિગત સ્વાર્થો છોડીને નિષ્કામભાવથી દેશ અને વિશ્વના કલ્યાણને માટે કર્તવ્ય કર્મનું આચરણ કરી શકે છે.

સંતોષની ભાવનાએ ભારતવાસીઓને કર્તવ્યવિમુખ અને પરાધીન બનાવી દીધા છે એ કલ્પના ભ્રમમાત્ર છે. ઊલટું સંતોષનો અભાવ અને તૃષ્ણાની પ્રબળતાએ મનુષ્યના મનમાં દેશપ્રેમ તથા વિશ્વપ્રેમના આદર્શ ભાવો નષ્ટ કરીને દેશ અને વિશ્વ પ્રત્યે વિશ્વાસઘાત કરનારી હલકી વૃત્તિઓ પેદા કરી છે. ભોગતૃષ્ણાને લઈને મનુષ્ય, પોતાના જરા જેટલા સ્વાર્થ ખાતર દેશાત્મા અને વિશ્વાત્માનો નાશ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે, અને પરિણામે પોતાની મૂર્ખાઈથી પોતાના વિનાશના સાધન કરી બેસે છે. આ ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે અસંતોષ ઉન્નતિનું નહિ પણ અવનતિનું જ મૂળ છે. અસંતોષથી જ જીવનમાં જાગૃતિ નથી આવતી. જીવનમાં સાચી જાગૃતિ આવે છે સત્ત્વગુણની વૃદ્ધિથી.

અસંતોષથી તો સત્ત્વગુણનો વિકાસ રોકાઈ જાય છે, જેના પરિણામરૂપ ભય, દ્વેષ, શત્રુતા,

હિંસા, અશાંતિ અને દુઃખો આવે છે, એ જ કારણથી આજે જગતમાં જેટલો અસંતોષ વધી રહ્યો છે તેટલો જ ભય, દ્વેષ, શત્રુતા, હિંસા, અશાંતિ અને દુઃખોનું જોર પણ વધી રહ્યું છે સંતોષના સાધનથી મનુષ્યની ભોગલાલસા શાંત થાય છે, તે પરમાત્મા પર વિશ્વાસ રાખીને સત્ય તથા ન્યાયના માર્ગે જીવનનિર્વાહ કરતા શીખે છે, અને સત્યના રક્ષણ ખાતર પ્રાણનું બલિદાન આપી શકે છે. પરમાત્મા જ એક માત્ર સત્ય છે અને એની પ્રાપ્તિ એ જ મનુષ્ય જીવનનો એક માત્ર ઉદ્દેશ છે એ સત્ય મેળવવા માટે જ સંતોષનું સાધન કરવાની પરમ આવશ્યકતા છે.

સંતોષનું સાધન બે રીતે થઈ શકે છે. આત્માના સ્વરૂપને સમજીને આત્માની પૂર્ણતામાં વિશ્વાસ કરવાથી અથવા પરમ મંગલમય પરમાત્માના વિધાન પર નિર્ભર રહેવાથી બન્નેનું ફળ એક જ છે. એક જ્ઞાનીઓનો માર્ગ છે, બીજો ભક્તોનો માર્ગ છે. શ્રીમદ્ ભગવત ગીતામાં ભક્તોના લક્ષણ બતાવવામાં બે વખત 'સંતુષ્ટ' શબ્દનો પ્રયોગ કરીને ભક્તોમાં સંતોષની આવશ્યકતા સિદ્ધ કરી છે.

' संतुष्टः सततम् ' ' संतुष्टो येन केनचित् '

અને ચતુર્થ અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

यदृच्छालाभसंतुष्टो द्वन्द्वातीतो विमत्सरः ।
समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते ।
गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ।
यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥

"જે પુરુષ પરમાત્માના વિધાન અને પ્રકૃતિના નિયમ અનુસાર વગર પ્રયાસે પ્રાપ્ત વસ્તુ તથા સ્થિતિમાં સંતુષ્ટ છે, હર્ષ શોકાદિમાં અલિપ્ત છે, સફળતા અસફળતામાં સમબુદ્ધિ રહે છે તે કર્તવ્ય કર્મ કરવા છતાં કર્મબંધનમાં બંધાતો નથી, કેમકે આસક્તિથી રહિત, પરમાત્માના જ્ઞાનમાં સ્થિત ચિત્તવાળા મુક્ત પુરુષના સમસ્ત કર્મો જે તે લોકકલ્યાણ માટે કરતો હોય છે તે પરમાત્મામાં જ વિલીન થઈ જાય છે.

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે સંતોષ મનુષ્યને કર્તવ્ય કર્મના ત્યાગ માટે અડચણ નથી કરતો, ઊલટો તે તેને અચળ સમત્વની શાંતિમય ભૂમિકા પર પહોંચાડીને હમેશને માટે સુખી બનાવે છે અને જે જે લોકો તેના સંબંધમાં આવે છે તેને પણ સુખી બનાવવાનો યત્ન કરે છે.

સાચો શ્રમણ.

જેની પ્રવૃત્તિઓ જીવજંતુનો વધ ન થાય તે માટે કાળજીવાળી છે, જેના મન-વાણી-કાયા સુરક્ષિત છે, જેના ઇંદ્રિયો નિયંત્રિત છે, જેના વિકારો જિતાઈ ગયેલા છે, જેનામાં શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન પરિપૂર્ણ છે, તથા જે સંયમી છે તે શ્રમણ કહેવાય.

જેને આ લોક કે પરલોકમાં કશી આકાંક્ષા નથી, જેના આહારવિહાર પ્રમાણસર છે તથા જે ક્રોધાદિ વિકારથી રહિત છે તે સાચો શ્રમણ છે.

—શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય

આત્મહિતશિક્ષા—ભાવના

તું જીવ છે તું જડ નથી, ચૈતન્ય તારું રૂપ છે,
જડ વિશ્વ તારું દાસ છે, તું તો સહુનો ભૂપ છે;
નિર્બળ બની તું દીનતા, શું દાખવે જડ આગળે?
શક્તિ અનંતીના ધણી, જડમાં જઈ તું શું ભળે? ૧

શી ખોટ છે ત્હારી કને, આનંદની ને સુખની?
ચિંતા ન કર આનંદઘન, તુજમાં ન માત્રા દુઃખની;
તું સિંહ છે નિજ રૂપ જો, જંબુકની તજ ભાવના,
આ ઝાંઝવાના નીર સમ, સંસાર–સુખમાં રાચ ના. ૨

તન ધન સ્વજનમાં ઐક્યતા, તું વ્યર્થ શું કરવા કરે?
તુજથી નિરાળાં એ સહુ, સહુથી નિરાળો તું ખરે;
જડ ભાવ સહુ સંસારના, સંયોગથી આવી મળ્યા,
રે જીવ! તેં મમતા કરી, તેથી કરી તુજ ગુણ ટળ્યા. ૩

નિજ ભાવ છોડીને સદા, પરભાવમાંહિ તું રમ્યો,
તેથી કરી તું જીવયોનિ, લાખ ચોરાશી ભમ્યો;
જગમાં તને બહુ રૂપમાં, જે વસ્તુઓ દેખાય છે,
તે નવ નવા સહુ જડતણા, પર્યાય જગમાં થાય છે. ૪

બદલાય વસ્તુની અવસ્થા, નાશ તે કહેવાય છે,
જ્યમ દૂધ મેળવવા થકી, દહીં રૂપમાં બદલાય છે;
માટે ન કર તું શોક ચેતન, નષ્ટ વસ્તુનો કદા,
નિજ રૂપ નિહાળી ખરે, આનંદમાં તું રહે સદા. ૫

વાંછા ન કર તું વિષયની, જડ વસ્તુનાં તે ધર્મ છે,
નિજ ધર્મ છોડી સેવવો, પરધર્મ તે જ અધર્મ છે;
અભિલાષ સુખનો છે તને, તે સુખ છે તારી કને,
તું જ્ઞાન–ચક્ષુથી નિહાળી, જો જણાશે તે ત્હને. ૬

આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

પ્રાસંગિક નોંધ

એક દિવસ કત્લખાનું બંધ—

કરાચીની મ્યુનિસિપાલીટીના એક કોરપોરેટર ભાઇ ખીમચંદ શાહની દરખાસ્તથી ત્યાં એક એવો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો છે કે "વર્ષભરમાં એક દિવસ માટે કરાંચીના સમસ્ત કત્લખાનાઓ બંધ રાખવા."

આ ઠરાવ પ્રમાણે તા. ૨ જી ઓકટોબરનો દિવસ નક્કી કરવામાં આવેલ છે, અને તે પ્રમાણે ગત તા. ૧૨ મીના રોજ ત્યાં કતલખાના બંધ રાખી સારાએ દિવસને "અહિંસા" દિવસ તરિકે ઉજવવામાં આવેલ આ ઠરાવ પસાર કરાવવામા કરાંચીના મેયરસાહેબ, એક પારસી ગૃહસ્થ શ્રી સીંધવાનો સહકાર અને મુનિ મહારાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજની પ્રેરણા પણ એટલી જ પ્રશસનીય હતી

ઠરાવ રજૂ થવા પછી, ઠરાવને અંગે જે જે હકીકતો એકત્ર કરવામાં આવેલ, તેમાથી જાણવામાં આવેલ કે—

(૧) આ રીતે એક દિવસ કત્લખાનુ બધ રાખવાનો ઠરાવ હિન્દભરમાં કોઇ સ્થાને અત્યારે છે નહિ

(૨) લન્ડન જેવા પાશ્ચિમાત્ય દેશમાં, ત્યાંની પ્રજા ત્યા આગળ, એક દિવસ કત્લખાનું બંધ રહે તેવી ભાવના રાખે છે

આ સયોગો વચ્ચે, સિંધ જેવો માસાહારી પ્રદેશ આ મતલબનો ઠરાવ પસાર કરે, એ ખરેખર અન્ય પ્રદેશો માટે વિચારવા જેવું, અને કરાંચી માટે પ્રશંસનીય પગલું ગણાય.

'જીવદયા'નો પાઠ આજે આપણે શીખવાનો ન હોય એ સૂત્ર તો આપણી સંસ્કૃતિના મૂળમા ઠાસી ઠાસીને ભરેલું છે, એમ છતાં જીવદયાનો સદેશ જગતને કેમ પહોંચાડવો? એ પરમ સૂત્ર જગતને કેમ પચાવવું? તે હજુ બરાબર સમજતા નથી. એ વસ્તુ સાધવામાં જરૂર આપણે પછાત છીએ અલબત્ત જીવદયા માટે આપણે કંઇ ને કંઈ કરતા આવ્યા છીએ અને કરી પણ રહ્યા છીએ, પરંતુ પ્રાધાન્યપણે તેમા રહેલ વ્યાપારી દૃષ્ટિ ગૌણ બનાવી, આધુનિક પ્રચારદૃષ્ટિનો ઉપયોગ વિચારવામાં ન આવે ત્યાસુધી તેનું સચોટ અને સંગીન પરિણામ ન આવી શકે

આ ઠરાવ પછી આપણે એ પણ જોઇ શકયા છીએ કે લન્ડનમા પણ એક દિવસ કત્લખાનું બધ રાખવાની ભાવના જન્મવા પામી છે જ્યારે અહિંસાપ્રધાન હિન્દમાં એ માટેની ભાવના હોય એ સ્વાભાવિક છે. અલબત્ત એ દિશામા હજુ આપણે પ્રયાસ કર્યો નથી, એમ છતાં કરાંચીની જેમ સ્થળે સ્થળે યોગ્ય પ્રયાસ કરવામાં આવે તો વધુ નહીં તો એક દિવસ કત્લખાનું બધ રખાવવાનો પ્રયાસ નિષ્ફળ ન જ નીવડે.

જીવદયાપ્રેમી ભાઇઓ સ્થળે સ્થળે આ પ્રશ્ન ઉપાડી કરાચીના આ ઠરાવને સત્કારવાને અને પોતાના સ્થાને આવો ઠરાવ પસાર કરાવવા માટે લાગતા-વળગતાઓને સૂચવવાનું હાથ પર લ્યે તો બહુ જ ટૂંકા સમયમા આવો ઠરાવ હિન્દભરમા આપણે પસાર કરાવી શકીએ.

ઇચ્છીએ કે જૈન કે જૈનેતર કોઇ જીવદયાપ્રેમી સમાજ આ પ્રશ્નને અપનાવી લ્યે અને યોગ્ય ઠરાવો કરી ઘટતા સ્થાને મોકલી આપે.

× × × ×

અનુચિત આક્ષેપો—

જૈન સસ્કૃતિ અને ઇતિહાસ પર અનુચિત આક્ષેપો થવાના ઘણાં પ્રસંગો અવારનવાર બહાર આવે છે.

સામાન્ય રીતે આવા આક્ષેપોમાં જૈનેતર લેખકનું અજ્ઞાન હોય છે. જૈન ધર્મ સંબંધી જોઈએ તેટલી વિગત તેઓ મેળવતા નથી અને અધૂરી વિગતને પરિણામે તેમના હાથે આલેખાતું સાહિત્ય જૈન સંસ્કૃતિને અંગે ગેરસમજ ઉત્પન્ન કરે છે. આમાં કેટલુંક સાહિત્ય યુવાન-વિદ્યાર્થીઓના હાથમાં એમના અભ્યાસ માટે મુકાય છે, કેટલુંક સાહિત્ય વિદ્વાન ગણાતા સાહિત્યપ્રેમી જગત સમક્ષ રજૂ થાય છે અને કેટલુંક આમજનતા સમક્ષ પણ રજૂ થાય છે.

તાજેતરમાં કાનપુરથી 'આનંદમાળા' નામની પુસ્તક પ્રકાશન સંસ્થાએ 'ભારતવર્ષનો ઇતિહાસ' નામનું હિન્દી પુસ્તક શ્રી રામકૃષ્ણ માથુર નામના લેખક પાસે લખાવી બહાર પાડયાની વાત બહાર આવી છે. અને તે પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે મંજૂર થતાં વિદ્યાર્થી આલમમાં પ્રચાર પામતું જાય છે.

આ પુસ્તકમાં ભગવાન મહાવીરનો સમય, સંસ્કૃતિ અને જીવન-સંદેશને બહુ જ વિકૃત રીતે ચીતર્યો છે, જે અભ્યાસીના મન પર જૈન-ધર્મ માટે છેક અવળી જ છાપ પાડે છે.

મુનિશ્રી જ્ઞાનસુંદરજી મહારાજનું આ તરફ લક્ષ જતાં તેઓશ્રીએ સમાજનું એ તરફ એક લેખદ્વારા ધ્યાન ખેંચ્યું છે.

અજ્ઞાત લેખકોને હાથે જૈન સંસ્કૃતિ પર આલેખાતા આવા આક્ષેપોનો આ પ્રથમ પ્રસંગ નથી. પ્રાન્ત પ્રાન્તના જુદી જુદી ભાષામાં પ્રગટ થતાં સાહિત્યનું જો અવલોકન કરવામાં આવે તો આવા આક્ષેપોની એક મોટી હારમાળા આપણી સામે ખડી થાય, પણ એ જાતનું વ્યવસ્થિત અવલોકન કરનાર વ્યક્તિઓની આપણી પાસે સગવડ કયાં છે ?

કોઇ વાચક કે વિદ્વાનના હાથમાં, કોઇ કાળે અકસ્માત આવું સાહિત્ય આવી પડે છે અને તે કોઇ વખત આપસમાં ચર્ચા કરીને એ આક્ષેપ યુક્ત સાહિત્યને અંગે પોતાની ફરજ પૂરી માને છે, તો કોઇ તેને અંગેનું એકાદ નિવેદન લખી, વર્તમાન પત્રોને પાને એ માટે યોગ્ય ફરિયાદ નોંધાવે છે. વાચકો આવા નિવેદનો વાંચી ખેદ જાહેર કરે છે, અને એટલેથી એ અનુચિત આક્ષેપોના વિરોધનું કાર્ય પરિપૂર્ણ થતું હોય તેમ વિરોધનો પ્રવાહ ત્યાં થંભી જાય છે.

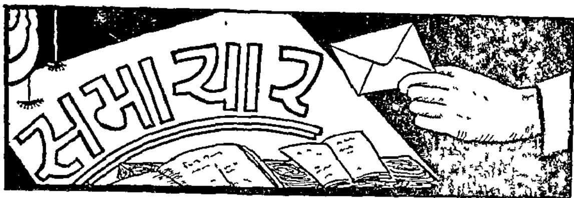
આ પ્રશ્ન જ્યાં સુધી ગંભીરપણે ન વિચારાય ત્યાં સુધી આક્ષેપોની પરંપરા અટકવાને બદલે વધે તે સ્વાભાવિક છે. કોઇપણ આગેવાન સંસ્થા અભ્યાસ મંડળ જેવું તંત્ર ઉપસ્થિત કરી, આ કાર્ય ઉપાડી લે તો બહુ જ ઓછા શ્રમે આ કાર્ય આટોપી શકાય.

આવું મંડળ-પ્રાન્તે પ્રાન્તમાં ત્યાંના વિદ્વાનોનું એક મંડળ સ્થપાવે અને તે મંડળ પ્રગટ થતું સાહિત્ય અવલોકે અને જ્યારે જ્યારે ધ્યાન ખેંચવા જેવો કોઇ પ્રશ્ન હોય ત્યારે કેન્દ્ર-સભાદ્વાર એવા સાહિત્યના લેખક, પ્રકાશક કે સંચાલકનું લક્ષ ખેંચી, પરસ્પર ચર્ચા કરી આક્ષેપોનું નિવારણ કરી શકે.

આ રીતનું કોઇ જવાબદાર તંત્ર યોજાય તો કોઇ આક્ષેપોનો પ્રશ્ન અણઉકલ્યો ન રહેવા પામે તેટલું જ નહી પરંતુ સમય જતાં, જૈન સંસ્કૃતિને અંગે લખવા માગતા લેખકો સાથે પણ તેમના લેખન પહેલા જ ચર્ચા કરી લેવાના પ્રસંગો આપોઆપ યોજાતા આવશે.

આવું મંડળ જૈન સાહિત્યનો વિશાળ જગતમાં પ્રચાર કરવાનું કે કોઇ સ્થાને તૈયાર થતી વાચનમાળાઓમાં જૈન સંસ્કૃતિને અંગે યોગ્ય પાઠમાળાઓ દાખલ કરાવવાનું કાર્ય પણ કરી શકે.

આ અને આવા અનેક પ્રશ્નોનો ઊકેલ આવું અભ્યાસ મંડળ બહુ જ સારી રીતે કરી શકે એ નિઃસંદેહ છે. આશા રાખીએ કે જૈન જગતની આગેવાન અને જવાબદાર સંસ્થાઓ આ માટે યોગ્ય સંચાલન કરી જૈન સંસ્કૃતિના પ્રચારનું અને અયોગ્ય આક્ષેપો નિવારવાનું મહદ્ કાર્ય તરતમાં ઉપાડી લ્યે.

અત્યંત ખેદજનક અવસાન

આ સભાના મુખ્ય સેક્રેટરી બંધુ વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસના પુત્રરત્નનુ લગભગ દોઢ વર્ષની ઉમ્મરમા જ આસો શુદિ ૧૩ ના દિવસે ખેદજનક અવસાન થયું છે. આ અવસાન ખાસ કરીને નોધવા લાયક એટલા માટે છે કે ભાઇશ્રી વલ્લભદાસભાઇને પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ મોટી ઉમ્મરે થઈ હતી અને તેની મુખમુદ્રા જોતા આગાહી પણ સુદર હતી. વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી એમને અને એમના સ્નેહીઓને ખાસ કરીને હર્ષનો વિષય બન્યો હતો, પરતુ કાળની ગતિ અકળ છે પરિવર્તનશીલ સસારની અનિત્ય પરિસ્થિતિમા હર્ષ શોકના દ્વદ્વો મિશ્રિત છે તદનુસાર એ પુત્રરત્ન દોઢ વરસની ઉમ્મરમા જ આ સ્થૂળ જગતમાથી અદશ્ય થયું છે અને પચકારણોમા ભવિતવ્યતા બળવાન બની છે. ભાઇશ્રી વલ્લભદાસભાઇને એકનું એક પુત્રરત્ન અદશ્ય થતા અત્યત ગ્લાનિ થાય તે સ્વાભાવિક છે પરતુ એ બાલકને પણ અમૂલ્ય માનવજન્મની પ્રાપ્તિ નકામી નીવડી છે હવે તો વૈરાગ્ય દૃષ્ટિએ "जातस्य हि ध्रुवं मृत्यु" એ સૂત્રથી લેણુ દેણુનો સબંધ વિચારી કુદરતે જે દુઃખ સોપ્યુ તે દઢ આત્મબળપૂર્વક સહન કરવા, તેમજ સસ્થાના જે જે કાર્યો તેઓ ગતિમાન કરી રહ્યા છે તેમા સવિશેષ પ્રગતિ સાધવા અને કુદરતની ઇચ્છાને આધીન વર્તવા ભાઇશ્રી વલ્લભદાસભાઇને દિલાસો આપવા સાથે સૂચના કરીએ છીએ, અને ઉક્ત પુત્રરત્નના અમર આત્માને શાતિ ઇચ્છીએ છીએ.

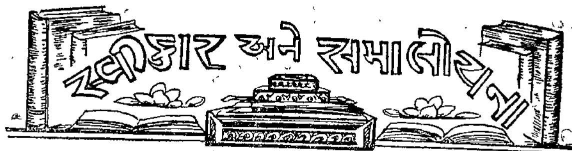
આચાર્ય શ્રી વિજયકમળસૂરીશ્વરજી મહારાજની જયંતિ

આસો શુદિ ૧૦ ને મગળવારના રોજ આચાર્યશ્રી વિજયકમળસૂરીશ્વરજી મહારાજની સ્વર્ગવાસ તિથિ હોવાથી શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા તરફથી જયતિ ઉજવવામા આવી હતી. સવારમા શ્રી મોટા જિનાલયમા શ્રી નવપદજીની પૂજા ભાવપૂર્વક ભણાવવામા આવી હતી અને બપોરના સભાસદોનુ સ્વામીવાત્સલ્ય કરવામા આવ્યુ હતુ.

એક ઉમદા સખાવત

જામનગર અને પાસેના પ્રદેશમા વરસાદના અભાવે આજે સખ્ત દુષ્કાળ જેવી સ્થિતિ છે. દુકાળને અગે ખેડૂતો, વેપારીઓ અને આમવર્ગની સ્થિતિ કરુણાજનક થતી આવે છે તેઓને રાહત આપવા માટે સ્ટેટ તરફથી એક ફાળો કરવામા આવતાં સઘવી શેઠ પોપટલાલ ધારશીભાઇએ રૂપીયા પદર હજારની ઉમદા સખાવત જાહેર કરી છે. આ રીતે જાહેર હિતના કાર્યોમા છેલ્લા દોઢ વર્ષમા ખુદ જામનગર માટે શેઠશ્રી તરફથી રૂ. ૫૦,૦૦૦) સેનિટેરીયમ માટે, રૂ. ૩૫,૦૦૦) એકસરેના મશીન વગેરે માટે ઇરવીન ઇસ્પીતાલમા, એમ મળીને એક લાખની સખાવત જાહેર થઇ છે. જૈનસમાજના કાર્યો માટે જુદી જુદી સસ્થાઓ વગેરે માટે પણ એમની સખાવત એટલી જ મોટી છે

આ પ્રસગે ત્યાના આગેવાન જૈન ગૃહસ્થ શેઠ છગનલાલ ભાણજીભાઇએ પણ રૂપીયા અગીયાર હજારનો ફાળો દુષ્કાળ રાહત ફડમા નોધાવ્યો છે.

શ્રી કલ્પસૂત્ર–શ્રી કલ્પલતા વૃત્તિ–શ્રીસમયસુંદરગણિવિરચિત શ્રી કાલકાચાર્યની કથા સહિત. શ્રી કલ્પસૂત્ર ઉપર ઘણી વૃત્તિઓ થઇ છે. તેમાં ખરતર ગચ્છના વિદ્વાન મુનિરાજશ્રી સમયસુંદર ગણિની બનાવેલી કલ્પસૂત્ર ઉપરની આ વૃત્તિ (ટીકા) છે. આ વૃત્તિમાં શ્રી કાલિકાચાર્યની કથા પણ આપવામાં આવેલી છે.

આ ગ્રંથના સંપાદક ખરતર ગચ્છાચાર્ય શ્રી કૃપાચંદ્રજીસૂરીશ્વરજી મહારાજના વિદ્વાન શિષ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રી સુખસાગરજી મહારાજ છે કે જેઓએ ઇતિહાસ–તત્ત્વજ્ઞાન વગેરેના શુમારે બાવીસ ગ્રંથો લખ્યા છે જેમાંથી કેટલુંક જાણવા જેવું મળી શકે છે.

આ ગ્રંથમાં ગુજરાતી નિવેદન ભાઇશ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઇનું આપેલું છે. તેમાં તેઓ જણાવે છે કે કલ્પસૂત્રનો મહિમા તેમાં શું આવેલ છે, કલ્પસૂત્રનું વ્યાખ્યાન અલ્પજ્ઞાનવાળાને વાંચવું સુગમ પડે તેવી આ કલ્પસૂત્ર ઉપરની આ કલ્પલતા વૃત્તિ તેના રચનાર મહાત્માએ તે ઉદ્દેશથી બનાવી પ્રભુના કલ્યાણકો સંબંધી ગચ્છોની જે માન્યતા છે તે સંબંધી વિસ્તારપૂર્વક ખુલાસો નિવેદનમાં આપવામાં આવ્યો છે, જે વાંચવા જેવો છે.

આ વૃત્તિનો રચનાકાળ ખાસ આપવામાં આવ્યો નથી પરંતુ સંવત ૧૬૮૬ પહેલાં એટલે કે સુમારે સં. ૧૬૮૪માં આ કલ્પલતા વૃત્તિ રચી હોય તેમ નક્કી થાય છે તેમ નિવેદનમાં કેટલીક હકીકત સાથે જણાવવામાં આવ્યું છે.

આ નિવેદનમાં સમયસુંદર ગણિજી મહારાજનું વૃત્તાંત, ગ્રંથરચના વિગેરે ટૂંકામાં આપ્યું છે.

એ સિવાય નિવેદનમાં આ ગ્રંથ સંબંધી ઘણી હકીકતો વાંચવા જેવી જણાવી છે.

આ ગ્રંથ પુસ્તકોદ્ધારક ફંડ, સુરત તરફથી ૪૨મો પ્રગટ થયેલ છે. સારા ઊંચા કાગળો સુંદરશાસ્ત્રી ટાઇપમાં શુધ્ધ રીતે પ્રગટ થયેલ છે. કિંમત નહિ રાખતા ભેટ આપવા નિર્ણય કરેલ હોવાથી આર્થિક સહાય આપનાર જૈન બંધુઓએ જ્ઞાનભક્તિ કરી છે.

જૈન ઇતિહાસ (તીસરા ભાગ)–શ્રીમતી સવિતાબાઇ કાપડીયા સ્મારક ગ્રંથમાળા નં. ૮. લેખક પં. મૂલચંદ જૈન વત્સલ. પ્રકાશક મૂલચંદ કિશનદાસ કાપડીયા–સૂરત. 'દિગંબર જૈન' માસિકના ૩૨મા વર્ષની ભેટનો આ ગ્રંથ હિંદી ભાષામાં પ્રગટ કરેલ છે. આ ગ્રંથના ૨૯ પાઠમાં શ્રી નેમિનાથ, શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન, શ્રી મહાવીરસ્વામી તે વખતમાં થયેલ ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવ અને મહાવીરસ્વામીના વખતના શ્રેણિક રાજા, ત્યારબાદ જંબૂસ્વામી, પછી ચંદ્રગુપ્ત વિગેરેના ચરિત્રો સંક્ષિપ્તમાં આપવામાં આવેલ છે. કીંમત ૧૨ આના કાંઇક અધિક છે.

રિપોર્ટ–પહોંચ

(૧) શ્રી વિદ્યોત્તેજક મંડળ–ઊંઝા સં. ૧૯૯૩–૯૪–૯૫નો ત્રણ સાલનો રિપોર્ટ

(૨) શ્રી વર્ધમાન જૈન બોર્ડિંગ હાઉસ–સુમેરપુર તૃતીય અને ચતુર્થ વર્ષ વિવરણ

(૩) શ્રી કટારીઆ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવના સંસ્મરણો વિગેરે મળ્યા છે, જે સાભાર સ્વીકારવામાં આવે છે.

શ્રી મહાવીર જીવનચરિત્ર.

(શ્રી ગુણચંદ્ર ગણિકૃત)

બાર હજાર શ્લોક પ્રમાણ મૂળ પ્રાકૃત ભાષામાં વિસ્તારપૂર્વક, સુંદર શૈલીમાં આગમો અને પૂર્વાચાર્યોરચિત અનેક ગ્રંથોમાંથી દોહન કરી શ્રી ગુણચંદ્ર ગણિએ સં. ૧૧૩૯ ની સાલમાં રચેલો આ ગ્રંથ, તેનું સરળ અને શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર કરી શ્રી મહાવીર જીવનના અમુક પ્રસંગોના ચિત્રોયુક્ત સુંદર અક્ષરોમાં પાકા કપડાના સુશોભિત બાઇન્ડીંગથી તૈયાર કરી પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે.

અત્યાર સુધીમાં પ્રકટ થયેલ શ્રી મહાવીર ચરિત્રો કરતાં વધારે વિસ્તારવાળો, જીવનના અનેક નહિ પ્રકટ થયેલ જાણવા જેવા પ્રસંગો, પાંચ કલ્યાણકો, પ્રભુના સત્તાવીશ ભવોના વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન અને છેવટે પ્રભુએ સ્થળે સ્થળે આપેલ વિવિધ વિષયો ઉપર બોધદાયક દેશનાઓનો સમાવેશ આ ગ્રંથમાં કરવામાં આવેલ છે.

શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનમાં આપણો **જૈન સમાજ** અત્યારે તેઓશ્રીના ઉપકાર નીચે છે, તેથી આ પ્રભુના જીવનચરિત્રનું મનનપૂર્વક વાંચન, પઠનપાઠન, અભ્યાસ કરવો જ જોઇએ. વધારે લખવા કરતાં અનુભવ કરવા જેવું છે. સુમારે ૭૨૫ પાનાનો આ ગ્રંથ મ્હોટો ખર્ચ કરી પ્રકટ કરવામાં આવેલો છે, કિંમત રૂા. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

લખો—**શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.**

નવીન ત્રણ ઉત્તમ ગ્રંથો નીચે મુજબના છપાય છે.

૧ કથારત્ન કોષ—શ્રી દેવભદ્રસૂરિકૃત
૨ ઉપદેશમાળા—શ્રી સિદ્ધર્ષિકૃત મોટી ટીકા
૩ શ્રી નિશિથ ચૂર્ણિસૂત્ર ભાષ્ય સહિત

શ્રી પરમાત્માના ચરિત્રો.

(ગુજરાતી ભાષામાં) તૈયાર છે.

૧ શ્રી નેમનાથ ચરિત્ર ૨-૦-૦
૨ શ્રી વિમળનાથ ચરિત્ર ૧-૧૨-૦
૩ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર, બે ભાગમાં ૪-૮
૪ શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર ૧-૧૨-૦
૫ શ્રી મહાવીર ચરિત્ર ગ ૩-૦-૦
૬ શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર (ચોવીશ જિનેશ્વરના સંક્ષિપ્ત રસપૂર્વક ચરિત્ર) જૈન પાઠશાળા કન્યાશાળામાં પઠનપાઠન માટે ખાસ ઉપયોગી રૂા. ૦-૧૦-૦

છપાતાં મૂળ ગ્રંથો.

૧ ધર્માભ્યુદય (સંઘપતિ ચરિત્ર) (મૂળ)
૨ શ્રી મલયગિરિ વ્યાકરણ
૩ શ્રી વસુદેવહિંડિ ત્રીજો ભાગ
૪ પાંચમો છઠ્ઠો કર્મગ્રન્થ
૫ શ્રી બૃહત્કલ્પસૂત્ર ભાગ ૪-૫

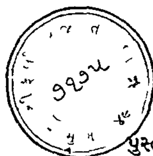
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

"શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ" માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ. રૂા ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ચાર આના અલગ

Reg. No. B. 431.

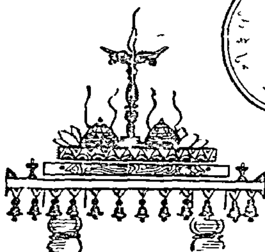
આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શેઠ દેવચંદ દામજીએ છાપ્યું.—ભાવનગર.

ગુર્જરપતિ મહારાજા કુમારપાળને પ્રતિબોધ આપતા શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય
જેઓશ્રીની જયન્તી કા શુ પૂર્ણિમાના દિવસે સ્થળે સ્થળે ઉજવવામા આવી હતી

સંવત ૧૯૯૬ પુસ્તક ૩૭ મું.

કાર્તિક અંક ૪ થો

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

પ્રકાશક—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

વિષય-પરિચય

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા–ભાવનગરની લાઇબ્રેરીના સભ્યોને નમ્ર સૂચના.

કેટલાક સભાસદો તથા ડીપોઝીટ વગેરેથી બુકો લઇ જનાર વાચકોને વિનંતિ છે કે ઘણા લાંબા સમયથી લાઇબ્રેરીના કેટલાક વાચકો પાસે પુસ્તકો બાકી છે. તેઓએ પુસ્તકો સભાએ આપી જવા અથવા તેના પૈસા મોકલી આપવા વિનંતિ છે આ બાબતની સૂચના જેની પાસે બુકો છે તેઓને આપવામાં આવેલ છે અને જેઓને સૂચના ન મળી હોય તેઓએ આ જાહેર સૂચનાને ધ્યાનમાં રાખી બુકો પાછી મોકલી અન્ય વાંચકોને સરળતા કરી આપવા વિનંતિ છે

જૈન સાહિત્ય-સંશોધકના અજોડ વિદ્વાન

મુનિ મહારાજનો સ્વર્ગવાસ

મુનિ મહારાજશ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ

ખેદજનક નોંધ

મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજનો સ્વર્ગવાસ

પ્રાતસ્મરણીય પ્રવર્તકજી મહારાજ શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજના સુશિષ્ય

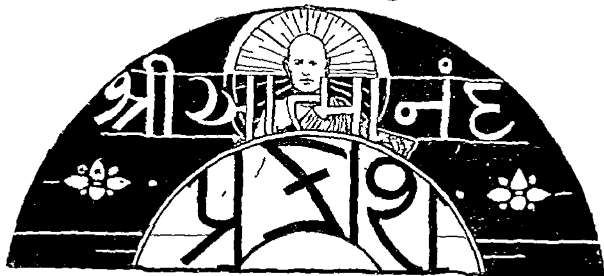
અને વિદ્વદ્રત્ન મુનિરાજ શ્રી **ચતુરવિજયજી મહારાજ** કાર્તિક વદિ ૬ શનિવારનારો જ પાટણ શહેરમાં સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા છે. મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજીમહારાજ સુમારે ચાલીસ વર્ષના દીક્ષિત હતા અને આખું મુનિજીવન નિરતિચારપણે ચારિત્ર પાળ્યું હતું. તેઓ પરમ ગુરુભક્ત હતા, તેમજ પોતાના વિદ્વાન સુશિષ્યો ઉપર પણ અપૂર્વ પ્રેમ ધરાવતા હતા. તેઓ સાક્ષર હોવા સાથે પાકૃત અને સંસ્કૃત ભાષાના સંપૂર્ણ નિષ્ણાત હોવાથી આ સભા તરફથી પ્રગટ થતાં પ્રાચીન સાહિત્યના અનેક ગ્રંથો જેવા કે વસુદેવ હિંડિ, બૃહત્ કલ્પસૂત્ર, કર્મગ્રંથ અને બીજા સંખ્યાબંધ ગ્રંથોનું સંશોધનનું કાર્ય પોતાના સુશિષ્ય સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રી **પુણ્યવિજયજી**ની સાથે પોતાની અંતિમ અવસ્થા સુધી કર્યું હતું. પ્રાચીન સાહિત્યનું સંશોધન કરવું, તેને ભવિષ્યની જૈન પ્રજા માટે પ્રકાશમાં લાવવું, તેનો બહોળો પ્રચાર કરવો એ તેમનું મુખ્ય ધ્યેય હતું. તેથી આ સભા તરફથી તેવા પ્રગટ થયેલા અનેક ગ્રંથોથી આ સભાને વિશેષ પ્રકાશમાં લાવવા માટે તેમનો સુપ્રયત્ન હોવાથી આ સભા ઉપર પણ તેઓનો અપરિમિત ઉપકાર હતો. આવા ઉત્તમ મુનિવરના સ્વર્ગવાસથી જૈન સમાજને એક ખરેખરા મુનિરત્નની જેમ ખોટ પડી છે તેમ આ સભાને પણ તેમની નહિ પૂરી શકાય તેવી મહાન ખોટ પડી છે. આ સભાને તે માટે અત્યંત ખેદ થાય છે.

ગુરુરાજશ્રી પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજની આટલી વૃદ્ધવયે તેમની અપૂર્વ સેવા કરનાર શિષ્યરત્નનો સ્વર્ગવાસ થવાથી તેમજ તેમના શિષ્યરત્ન પરમ પુનિત મુનિરાજશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજને પણ મુનિરાજશ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ જેવા ગુરુવર્યનો વિરહ થવાથી હૃદયમાં અત્યંત ખેદ થાય તે સ્વાભાવિક છે. મુનિરાજશ્રી પુણ્યવિજય મહારાજને તો સાહિત્ય–સંશોધનના ઉત્તમ કાર્યમાં મદદરૂપ એક સ્તંભ તૂટી પડયો છે, તેથી મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજનો સ્વર્ગવાસ સર્વને માટે એક સરખો ભારે ખેદજનક થઇ પડયો છે.

આ સભા પોતાનો સંપૂર્ણ ખેદ જાહેર કરવા સાથે ગુરુરાજ તથા સુશિષ્યોને દિલાસો દેવા સાથે સ્વર્ગવાસી મુનિરાજ ચતુરવિજયજી મહારાજના પરમ પવિત્ર આત્માને અખંડ અને અનંત શાંતિ પ્રાપ્ત થાય તેમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે છે.

મુનિરાજશ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસના ખેદજનક સમાચાર જાણી આ સભાની જનરલ મીટીંગ બોલાવી તેઓના ગુણાનુવાદ કરવા સાથે અત્યંત ખેદ જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો અને તેમના સભા ઉપરના અપ્રતિમ ઉપકારને માટે શું પુન્ય કાર્ય કરવું તેનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હતો.

પુસ્તક : ૩૭ મું : આત્મ સં ૪૪ : વીર સં. ૨૪૬૬ : કાર્તિક :
અંક : ૪ થો . આ શ. સં. ૩ : વિક્રમ સં. ૧૯૯૬ ડીસેમ્બર :

॥ નમોનમઃ શ્રીપ્રભુહેમસૂરયે ॥

લેખક : પંન્યાસ શ્રી ધર્મવિજયજી મહારાજ

[જે જગદ્વન્દ્ય જ્ઞાની મહર્ષિનો ધંધુકામાં કાર્તિક શુકલ પૂર્ણિમાના મંગલ દિવસે આજથી લગભગ આઠસો વર્ષ અગાઉ જન્મ થયો હતો, જેઓ સાહિત્યજગતમાં એક 'કોહીનુર' તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા હતા, અને જેઓનું સર્વદેશીય સંસ્કૃત-પ્રાકૃત સાહિત્ય સાડાત્રણ ક્રોડ શ્લોકપ્રમાણમાં આજે પણ સાક્ષરોને મનોમુગ્ધ બનાવે છે તે કલિકાલસર્વજ્ઞ પ્રભુ શ્રી હેમચન્દ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજની મંગલ સ્તુતિ]

રાગઃ શાર્દૂલ

'ચિંતારત્ન' સમાન જે મુનિવરા માતાપિતાપેક્ષયા,
જે છે જૈન સમાજની સુખકરા શ્રી 'કામધેનુ' જયા;
'કોહીનુર' કહાય આર્યમહીનું અવતાર 'બ્રાહ્મી'તણા,
શાસનના શણગાર હેમસૂરિને વંદન અમારા ઘણાં. ૧.

સાહિત્યજગતના અખંડ જ્યોતિર્ધર શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિ સ્તવના

(રાગ-પતિ વિના પ્રમદાના મનના પુરાય કયાથી કોડ ?)

(શ્રી) હેમસૂરીશ્વર ચરણામ્બુજને નમીએ હર્ષ અપાર,
(સૂરિવર નમીએ હર્ષ અપાર)
(એ) દિવ્ય જ્યોતિની જન્મતિથિને ઉજવીએ જયકાર.
(તિથિને ઉજવીએ જયકાર)

યુગ યુગના 'અંતર'મલ ધોયાં, જ્ઞાનતણી પ્રતિભામાં મોહ્યાં;
સાક્ષરતાના સુરતરુવરને વંદન હો શ્રીકાર.
(અમારા વંદન હો શ્રીકાર) હેમસૂરી૦ ૧
જ્ઞાનજ્યોતિ જગમાં પ્રગટાવી, તિમિર પડલ તોડી દુઃખદાઇ;
જૈન જગતના જ્યોતિર્ધરને વધાવીએ નરનાર.
(સૂરિને વધાવીએ નરનાર) હેમસૂરી૦ ૨
લક્ષણ-તર્ક-સુધર્મ-અલંકૃતિ, ચંપક બકુલ અશોક તરુતતિ;
એ શ્રુતવંદન વન વિકસાવી નામ અમર કરનાર.
(ગુરુનું નામ અમર કરનાર) હેમસૂરી૦ ૩
અવનીપતિ[1] અંતર અજવાલી, અમૃતપાન કરાવ્યા તારી;
ભારતના સૌભાગ્યવિધાતા પ્રાણતણા આધાર.
(અમારા પ્રાણતણા આધાર) હેમસૂરી૦ ૪
મનમોહન ! એ યોગીશ્વરની, ગુણમાળા છે સર્વ અઘહરણી;
ધર્મપ્રતાપી ધીર વીર જય બોલો મંગલકાર.
(જય બોલો મંગલકાર) હેમસૂરી૦ ૫

૧. ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલાદિ.

નૂતનવર્ષાભિનંદન

વસતતિનમ વૃત્ત.

માંગલ્યકારી પ્રભુને નમીએ પ્રભાતે, છન્નુની સાલ સુખસંપત્તિ ઘો નિરાતે,
વિઘ્નોવડે વસુમતી રડી છે મુંઝાઇ, સૌએ કરે સ્તવન ઓ પ્રભુ ! पाहि पाहि ॥

नूतनवर्षारंभे

विकृत वातावरण अने प्रभुस्मरण

દોહરા

પંચાણું પૂરી થઇ, બેઠી છન્નુ સાલ,
દુનિઆ હાલકલોળ છે, વરતે વસમો કાળ ૧

ધર્મનણાં કર્મો ગયાં, દયા-દાન સૌ દૂર,
પૃથ્વી પર પ્રગટી રહ્યાં, પાપતણાં આ પૂર ૨

ચોગરદમ લાગી રહી, ભય-ચિંતાની ઝાળ,
ધર્મતણું શરણું ગ્રહો એ જ એક પ્રતિપાળ ૩

હરિગીત છંદ

પૃથ્વી ચડી છે ચાકડે, બહુ વિષમ વાયુ વાય છે,
ચોતરફથી વિપરીત ભણ-કાર શ્રવણ સુણાય છે,
શાંતિ ગઇ, અશાંતિ વધી, ક્રાંતિતણો વહે છે ઝરો,
આ વિષમ છન્નુ સાલમાં, સદ્ધર્મનું શરણું ગ્રહો ૧

અકળિત દૈવની ગતિ, અકળિત કાળતણી કૃતિ,
માનવ અરે ! સમજી શકે શું ? શી રીતે ધારે ધૃતિ ?
સંકલ્પ વિકલ્પો તજી, શુભ ભાવના ભિતર ભરો,
આ વિષમ છન્નુ સાલમાં, શ્રી પ્રભુતણું શરણુ ગ્રહો. ૨

પ્રાચીન ગ્રંથો ને પુરાણો, આદ્ય ઇતિહાસો જુઓ,
ઊંડા જ અવલોકન કરીને, ખૂણ એ સંશય ખુઓ,
આશ્ચર્ય એમાં કં નથી, એ ખેલ ખુદ કુદરતતણાં,
प्रभुनुं ज शर्ण सदा ग्रहो, ओ ! आर्यबन्धु हिंदना. ૩

રોગો, લડાઇ, ધરતીકંપો, કુદરતી એ છે ક્રિયા,
પણ વર્ષ આ વીતી ગયું, તેની ગણી કૈં પ્રક્રિયા?
શું શું કમાયા? શું ગુમાવ્યું? તે હિસાબ કરી જુઓ,
પંચાણુંનું સરવૈયું કાઢી, છન્નુની ખામી ધુઓ. ૪

દીવા કર્યાથી શું થયું, જો આત્મ અંધારું રહ્યું?
રે! રે!! જુઓ પાછું ફરી, આ વર્ષ તો ચાલ્યું ગયું;
સદ્ધર્મ ને સત્કીર્તિ એ, સાચી કમાણી ના કરી,
માનવ જનમ મોંઘા મણિની, વ્યર્થ થઇ મુસાફરી. ૫

"અંતરદીપક" અજવાળશો, ને આત્મજ્યોતિ નિહાળશો,
આ દેહ ક્ષણભંગુર જાણી, મોહ-મમતા ટાળશો;
આખા જીવન-કર્તવ્યની, લઇ આરસી અવલોકશો,
ત્યાં પાપ-પુણ્યતણી પ્રતિમા, દિવ્ય દષ્ટે દેખશો. ૬

દીવાળી આવી ને ગઇ, હજી એ જ વર્ષે આવશે,
શાણા જનોને ચેતવા, શુભ સાર પણ સમજાવશે;
શાંતિ-સુખોનું શસ્ત્ર એક જ, લક્ષ રાખીને લહો,
છન્નુતણી આ સાલમાંહિ, શરણ શ્રી પ્રભુનું ગ્રહો. ૭

વસંતતિલકા વૃત્ત

કલ્યાણ મંગળ કરો શુભ શાંતિ થાઓ, વિપત્તિ-વાદળ બધાં વીખરાઇ જાઓ;
એ પ્રાર્થના નવીન વર્ષ વિષે અમારી, રાજાધિરાજ જગનાયક લ્યો સ્વીકારી. ૧

દોહરા

સૃષ્ટિની દૃષ્ટિ બધી, નષ્ટ કરો જગરાય;
ભય-ભરિત ભૂમિ વિષે, વિષમ કાળ વર્તાય. ૧
કાલ દીવાળી વહી ગઇ, આજે નવલું વર્ષ;
કાળ ગતિ છે કારમી, એમાં શોક ન હર્ષ. ૨
દીવા, ફટાકા, આતસો, ક્ષણભર આયુષ્યમાન;
ચતુર જનોને ચેતવા, ગ્રહવા આતમ જ્ઞાન. ૩
વિશ્વ વિષે વિશ્રાંતિ હો, અધિકપણે આબાદ;
નવા વર્ષમાં હર્ષથી, એ મુજ આશીર્વાદ. ૪

ભાવનગર-વડવા
સં. ૧૯૯૫ ની દીપોત્સવી

લી૦ સમાજશુભચિંતક
રેવાશંકર વાલજી બધેકા
નિવૃત્ત એજ્યુ૦ ઇન્સ્પે૦ અને નીતિ ધર્મોપદેશક-ભાવનગર

વિચારશ્રેણી

લે૦ આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

પ્રભુતા જોઇતી હોય તો સાચો પ્રભુ બન, પ્રભુ સાથે તન્મય થઇ જા, એટલે શીઘ્ર પ્રભુ બની જઇશ. દીવાથી દીવો સળગાવી લે, જો પછી કેવું અજવાળું થાય છે અનંતા સૂર્ય એકઠા થાય તો પણ તે અજવાળાના અનંતમા અંશની પણ બરાબરી કરી શકતા નથી અનંતા સૂર્યના અજવાળામા જે વસ્તુ જણાતી નથી તે વસ્તુ પ્રભુથી મેળવેલા પ્રકાશમા જણાય છે.

卐 卐 卐

તું અંધારામા ઘણું સુઆયો, હવે તો અજવાળું કર. આગળ અંધારુ, પાછળ અંધારુ, વચમા ઘણો જ મંદ પ્રકાશ છે એટલા પ્રકાશે શું થાય ? ભૂતકાળે શું થયું, ભવિષ્યકાળમા શું થશે, છે ખબર ? વર્તમાનકાળે કાંઇ જાણે છે તે પણ ઝાખું ઝાંખુ.

卐 卐 卐

સહુ કોઇ ભવિષ્યને જાણવાની ઇચ્છા રાખે છે, ભૂતને કોઇ પણ જાણવા ઇચ્છતુ નથી, પરંતુ ભૂતને જાણ્યા સિવાય ભૂલો સુધરવાની નથી. ભવિષ્ય જાણીને શું કરશો ? રાગ દ્વેષ વધારશો, હર્ષ ને શોકને આધીન થશો, નિર્ધર્મી ને મિથ્યાભિમાની બનશો માટે ભૂતને જાણીને ભૂલેલા માર્ગથી પાછા વળો અને ભવિષ્યને સુધારો, થયું તે સાચું અને થશે તે ખોટું. ભવિષ્ય સન્મુખ થઇને ચિંતાગ્રસ્ત ન બનો અને નિરાશાને આમંત્રણ ન કરો.

卐 卐

ભવિષ્યનુ ચણતર ભૂતના પાયા ઉપર જ ચણાય છે. ભવિષ્ય તે ભૂતનો જ વિકાર છે ભવિષ્ય જેવી કોઇ સ્વતંત્ર વસ્તુ જ નથી. જન્મ્યો છે તે જ મરે છે, બીજ હતું તે જ વૃક્ષ થાય છે, રાધ્યુ હતુ તે જ ખવાય છે અને કર્યું હતું તે જ ભોગવાય છે માટે બતાવશો કે ભવિષ્ય શું વસ્તુ છે ? ભૂતકાળની સામગ્રી ન હોય તો ભવિષ્ય કોઇ વસ્તુ જ નથી.

卐 卐 卐

સહુ કોઇ ત્યાગી જન્મે છે અને ત્યાગી મરે છે. જન્મ્યા પછી મનોવૃત્તિઓમાં ભોગને સ્થાન આપી જીવનનૌકાને ભોગના પ્રવાહમાં વહેતી મૂકી દે છે તે ભોગના કિનારે ભાગ્યેજ પહોંચે છે ભોગ-જળના છીછરા પાણીમાં તૃષ્ણાની ભૂમિમા ખૂચી રહે છે જેથી કરી ભોગ અને યોગના કિનારાથી ભ્રષ્ટ થાય છે અને અંતે વિનાશ પામે છે.

卐 卐 卐

કષાય તથા વિષયને જે ત્યાગે છે તે જ સાચો ત્યાગી છે, કેવળ બહાર્નો પરિગ્રહ છોડનાર સાચો ત્યાગી નથી. નવ પ્રકારના પરિગ્રહમાંથી દુર્ભાગ્યવશ જે જીવોને એક પણ પ્રકારનો પરિગ્રહ ન મળ્યો હોય અને જો તે ત્યાગી નામ ધરાવતો હોય તો પશુઓ તથા અભાગી માણસો કેમ ન ત્યાગી કહી શકાય.

卐 卐 卐

જેણે કષાય, વિષય છોડ્યા નથી, મમ-

તાનો ત્યાગ કર્યો નથી, તેણે શું ત્યાગ્યું છે? આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર, મકાન આદિ ભોગોપભોગની વસ્તુઓમાં કઇ વસ્તુઓથી તે મુકાયા છે? બહારની વસ્તુઓના ત્યાગી તો મનુષ્ય માત્ર છે. શરીરપર બે વસ્ત્ર અને ઘણું રાખો તો બે ચાર હજારના દાગીના સિવાય બીજું કાંઈ પણ નથી હોતું. બાગ, બંગલા, ધન અને વાહન વિગેરે બીજી સંપત્તિ જ્યાં જાય ત્યાં સાથે લઇને ફરતા નથી.

卐 卐 卐

જેની પાસે બીજી સંપત્તિ હોતી નથી તેને તો કુદરતે જ ત્યાગી બનાવેલો હોય છે; પણ મનોવૃત્તિમાં મમત્વની અધિકતા હોવાથી ત્યાગીનું ફળ મેળવી શકતો નથી, પરંતુ સાથે લઇને ફરતા નથી તેમજ ભેગી કરેલી સઘળી સંપત્તિ કામમાં આવતી નથી. એવા સંપત્તિવાળા તે સંપત્તિના સારાપણાથી મનોવૃત્તિ બંધાયલી હોવાથી કષાય તથા વિષયોથી ઘેરાયેલા જ રહે છે. અને જેની પાસે સંપત્તિ હોતી નથી તે સંપત્તિને પોતાની બનાવવા વિષયાધીન મનોવૃત્તિને તદાકાર બનાવી રાખે છે, માટે સંપત્તિવાળો અને સંપત્તિહીન બહારની સંપત્તિનો ત્યાગી હોવા છતાં ત્યાગનું ફળ ન મેળવતાં ભોગવ્યા વગર પણ ભોગનું ફળ મેળવે છે.

卐 卐 卐

એક તો પાસે સંપત્તિ હોવા છતાં તેને છોડીને વરસો સુધી પરદેશમાં વસનારો અને એકની પાસે સંપત્તિ નથી છતાં સંપત્તિને મેળવવા નિરંતર પ્રયત્નવાળો અને એક સંપત્તિ ન રાખવાની અને ન ભોગવવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને તે સંપત્તિને આડકતરી રીતે રાખીને તેને ભોગવવા ઇચ્છનારો–આ ત્રણે જણમાં કંઇ અંતર છે? -

卐 卐 卐

જેમ જેમ પ્રાણીઓનું ભાગ્ય પલટાય છે તેમ તેમ સાચી અને ઉત્તમ વસ્તુઓ લુપ્ત થતી જાય છે. જ્યારે જીવો ભાગ્યશાલી હતા ત્યારે સાચું ઝવેરાત પુષ્કળ હતું તેમજ તેમના આત્મશ્રેય માટે લબ્ધિધારીઓ તેમજ કેવળજ્ઞાની સુધીના ઉત્તમ પુરુષો વિદ્યમાન હતા. અત્યારે ભાગ્ય ફરવાથી સાચી વસ્તુઓનો અભાવ થઈ ગયો છે ને ઇમીટેશન વધી પડયું છે. પૂર્વ પુરુષો જેવા જ્ઞાની અને ઉત્તમ મહાત્માઓનો પણ અભાવ થઇ ગયો છે.

卐 卐 卐

જીવોના ભાગ્યનું ફળ આપવાને કાળ, સારી વસ્તુ તથા ઉત્તમ પુરુષોને જીવોના સહવાસથી દૂર કરે છે, જેથી કરીને જીવો પોતાના દુષ્ટ કૃત્યનું ફળ ભોગવવા સન્મુખ થાય છે.

卐 卐 卐

કોઈ વ્યક્તિ પૂર્વ કાળના મહાત્મા જેવો ડોળ ભલે કરે અને જનતાને ભ્રમિત કરી પોતાનો ક્ષુદ્ર સ્વાર્થ ભલે સાધે તેથી કરી તે કાંઇ સ્વપરનું ઐહિક કે આમુષ્મિક શ્રેય કરી શકતો નથી.

卐 卐 卐

જો તું માનનું પાત્ર છે, માન ગ્રહણ કરવાનો અધિકારી છે, છતાં ય ઇતર મનુષ્ય મિથ્યા અભિમાનથી જાણીને અથવા અજાણપણે તારું માન ન જાળવે–અપમાન કરે તો તારે ખેદ કરવાની કે ક્રોધ કરવાની જરૂર નથી; કારણ કે તારું અપમાન કરવાથી કાંઇ તારું અપમાન થતું નથી; પણ તારું અપમાન કર-

નારનું જ અપમાન થાય છે. કીંમતી હીરાની કીંમત આંકી ઉચિત ન જાળવનારની જ કીંમત ઘટે છે, પણ હીરાની કીંમત ઘટતી નથી.

卐 卐 卐

જ્યારે કોઇ મનુષ્ય બીજા મનુષ્યના વિચારોથી જુદો પડે, અથવા તો તેના કથનને અનુસરે નહી ત્યારે તે ન માનનાર અને વિચારભેદ રાખનારના પ્રત્યે અપ્રીતિ રાખે છે, અને તે પુરુષ માનનીય વિચારશીલ સજ્જન હોવા છતા તેનું અપમાન કરે છે અને પોતે માને છે કે મે અમુકનુ અપમાન કર્યું, પણ આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવાથી સજ્જન વિચારશીલ પુરુષ હલકો પડતો નથી પણ તે હલકો પાડવા પ્રયત્ન કરનાર પોતે જ હલકો પડે છે.

卐 卐 卐

લાભ મળે યા ન મળે, શ્રીમત થવાય યા ન થવાય; પણ નીતિ જાળવીને વ્યવસાય કરવો ઉચિત છે. નિરતર ન્યાયને સન્મુખ રાખીને જ હરેક પ્રકારના વ્યાપારમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ. અન્યાય અને અધર્મથી કરોડોની સંપત્તિ ભેગી કરીને માલમિષ્ટાન્ન ઉડાવનારા, બાગ-બંગલાઓનો ઉપભોગ કરનારા અને મોટરોમા ફરનારા ભલે પોતાને શ્રીમત અને સુખી માને, પરતુ વાસ્તવિકમાં તેઓ કગાલ તથા દુઃખી છે કારણ કે તેમનું ભાવી જ કંગાલ તથા દુઃખી ઘડાય છે

卐 卐 卐

ન્યાયધર્મથી થોડુંક પણ ધન મેળવનાર ભલે સાદો ખોરાક ખાતો હોય, સાધારણ મકાનમા રહેતો હોય, તથા બાગ, બંગલા અને મોટરના સાધન વગરનો હોય તો પણ તે શ્રીમંત છે-સુખી છે. તેનુ ભાવી જ શ્રીમતાઇનું ને સુખીપણાનું ઘડાય છે

卐 卐 卐

માન મળો યા ન મળો, કોઇ આદર-સત્કાર કરો યા ન કરો, જગતમા પૂજાનું પાત્ર બનો યા ન બનો પણ કેવળ આત્માના કલ્યાણ માટે જ સસારથી પરાગમુખ થઇને પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોને અને સર્વ પ્રકારના બહારના તથા અદરના સયોગોને મળની જેમ ત્યાગ કરનાર વિરક્ત આત્મા નિરતર સાચુ અને સારુ કરવા જ પ્રયત્ન કરે છે, પોતાના અધિકારની મર્યાદા ઓળગતો નથી.

卐 卐 卐

અધિકારની મર્યાદાને મરડીને, ઉદ્દેશની દિશાથી પરાગમુખ થઇને અને સર્વ ત્યાગના સાચા તથા સારા માર્ગને પીઠ દઇને ભલે માન-પ્રતિષ્ઠા મેળવો, યા જગતમા આદર-સત્કારનું પાત્ર બનીને પુજાઓ, મોટા કહેવાઓ યા સારાં વસ્ત્ર, પાત્ર તથા ખાનપાન મેળવો પરંતુ તે જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ હલકામા હલકો અને કગાલમા કગાલ છે, જગતનો સ્વામી નહી પણ દાસ છે, કાન તથા જીભનો સેવક છે.

卐 卐 卐

કાન તથા જીભના ગુલામો મહાપુરુષ પદના અનધિકારી છે. પૈસાના અભાવે બનેલા દીન-કગાલો કરતા પણ હલકા દરજ્જાના છે, ત્યાગીઓની પક્તિમાં તેમના માટે સ્થાન જ નથી.

卐 卐 卐

પોતાનુ અહિત કરીને પણ બીજાને સારુ લગાડનાર તથા વાચિક પ્રવૃત્તિ કરનાર

શ્રી શ્રુતજ્ઞાન

લેખક : શાસનપ્રભાવક શ્રીમદ્ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી પ્રશિષ્ય
પં. શ્રી ધર્મવિજયજી ગણિ

[ગતાંક પૃષ્ઠ ૬૯ થી શરૂ]

સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિમાં યથાપ્રવૃત્તાદિ ત્રણ કરણો અત્યંત સાધનભૂત છે અને એ સાધનભૂત કરણો પૈકી 'યથાપ્રવૃત' કરણ સુધી તો અભવ્ય આત્મા પણ કદાચિત્ આવી પહોંચે છે, જે બાબત પ્રથમ જણાવવામાં આવેલ છે. અભવ્ય જીવ મિથ્યાત્વ મોહનીયની સર્વોપશમના કરવા માટે અધિકારી નથી, અર્થાત અભવ્ય જીવ કોઇ પણ કાળે દર્શનમોહનો ઉપશમ કરવા માટે શક્તિસંપન્ન બનતો જ નથી. સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરનાર આત્માને નિજગુણપ્રાપ્તિમાં સર્વથી પ્રથમ કોઇ પણ ગુણ પ્રાપ્ત થતો હોય તો તે દર્શનમોહની ઉપશમનાજન્ય ઔપશમિક સમ્યગ્દર્શન છે. અભવ્ય આત્મા તથાપ્રકારના અનાદિ પારિણામિક ભાવે રહેલા અભવ્યપણાને અંગે સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણો તો પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, કિંતુ અકામનિર્જરાના યોગે કોઇ અભવ્ય જીવ કદાચિત્ યથાપ્રવૃત્તની હદ સુધી આવી પહોંચે છે, અને ત્યાં રહ્યો થકો આગળ જણાવવામાં આવતા કારણોથી દ્રવ્યચારિત્રને પણ ગ્રહણ કરે છે.

અભવ્યને દ્રવ્યચારિત્રની પ્રાપ્તિનાં નિમિત્તો-

ચારિત્રના બે પ્રકાર છે: એક દ્રવ્યચારિત્ર અને બીજું ભાવચારિત્ર. 'પ્રમત્તસંયત' નામના છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી ભાવચારિત્રની હદ શરૂ થાય છે. તે ભાવ ચારિત્રવંત આત્માનું લક્ષ્ય કેવળ મોક્ષ માટે જ સદા ય વર્તતું હોય છે, ચારિત્રને અનુકૂળ હરકોઇ પ્રવૃત્તિમાં 'નિજગુણસ્થિરતા' તરફ તેઓ સદા ય ઉજમાળ હોય છે. દ્રવ્ય-ચારિત્રમાં આ પરિસ્થિતિનો સર્વથા અભાવ જોવાય છે. સંજમને અંગે કરવામાં આવતા પ્રતિક્રમણ-પડિલેહણ-વિહાર-તપશ્ચર્યાદિ સર્વ અનુષ્ઠાનોમાં ઐહિક તેમજ આમુષ્મિક બાહ્ય સુખની લાલસા દ્રવ્ય ચારિત્રવંતોમાં ઘર કરીને રહેલી હોય છે, જે કાંઇ કષ્ટાનુષ્ઠાન થાય તેમાં પણ જનતાના સત્કાર સન્માન મેળવવાની ભાવના તેવાઓમાં રમી રહેલી હોય છે. અભવ્ય આત્માઓ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે યથાપ્રવૃત્ત કરણ આવ્યા બાદ કદાચિત્ ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે. તેમાં પણ સત્કાર સન્માન મેળવવાની ચાહના, બાહ્ય આશ્ચર્યકારક ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષા અને પરલોકમાં ઇષ્ટ કામભોગ મેળવવાની ઝંખના-આ ત્રણ મુખ્ય કારણો અનંતજ્ઞાની મહર્ષિઓએ જણાવેલા છે. કોઈ સાચા સાધુ મહાત્માનું રાજરાજેશ્વર અથવા અધિકાર મંડલ આદિ જનસમાજ તરફથી થતું સન્માન દેખી [1]ગ્રન્થિક સત્ત્વ આ અભવ્ય પણ વિચારે કે હું આવું સાધુપણું લઉં તો રાજા-મહારાજાઓ મારો પણ સત્કાર-સન્માન કરે.

૧. ગ્રન્થિની નજીકમાં યથાપ્રવૃત્ત કરણે રહેલ. ગ્રન્થિનું સ્વરૂપ અપૂર્વકરણમાં કહેવાશે.

ક્ષુદ્ર સ્વાર્થના સમુદ્રમાં ડૂબેલો હોય છે અને તે અધમ કોટીમાં ગણાય છે.

⌘ ⌘ ⌘

પોતાના આત્માનું હિત કરીને બીજાનું હિત કરવા માઠું લાગે તેવી કાયિક ને વાચિક પ્રવૃત્તિ કરનાર નિઃસ્વાર્થી હોય છે ને ઉત્તમ જીવોની પંક્તિમાં ભળવાનો અધિકારી હોય છે.

⌘ ⌘ ⌘

તીર્થંકર પરમાત્માની અષ્ટ મહાપ્રાતિહાર્યાદિ અદ્ભુત શોભા જોઇને એ ગ્રન્થિની નજીકમા રહેલો અભવી વિચારે કે–હું પણ સાધુ થવાપૂર્વક કષ્ટાનુષ્ઠાન કરુ તો મને આવી અદ્ભુત લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય, તેમજ કોઇ પુણ્યવંતની અનુકૂલ કામ-ભોગાદિ સામગ્રી જોઇને, યથાપ્રવૃત્તકરણે રહેલો તે અભવ્ય ભવાંતરમા તેવા પ્રકારના કામભોગ પ્રાપ્ત કરવાની લાલસાથી દ્રવ્યચારિત્ર ગ્રહણ કરવા તૈયાર બને. આવા આવા કારણોથી અભવ્ય દ્રવ્યચારિત્ર ગ્રહણ કરે અને બાહ્ય સુખની સિદ્ધિને અર્થે ગ્રહણ કરેલ દ્રવ્યચારિત્ર સબધી અનુષ્ઠાનમા માખીની પાંખ પણ ન દુભાય તેટલી કાળજી રાખે અને તેવા કાળજીભર્યા દ્રવ્ય-ચારિત્રના પ્રતાપે કોઇક અભવ્ય આત્મા કાલધર્મ પામી યાવત્ નવમા ગ્રૈવેયક સુધી પણ ઉત્પન્ન થાય, જે માટે કહ્યુ છે કે—

सव्वजियाण जम्हा, सुत्ते गेविज्जगे सु उववाओ,
भणिओ जिणेहिं सो नय-लिंगं मोत्तुं जओ–
जे दंसणवावन्ना लिंगग्गहणं करंति सामण्णे,
तेसिंपि य उववाओ उक्कोसो जाव गेविज्जा॥२॥

"સૂત્ર સિધ્ધાન્તોમા સર્વ જીવોનો જે નવ
' ગ્રૈવેયક સુધી ઉપપાત જિનેશ્વર મહારાજાઓએ
"કહેલો છે તે લિંગ સિવાય એટલે કે દ્રવ્ય-
"ચારિત્ર સિવાય સંભવી શકતો નથી, કારણ કે
"સૂત્રમા જે માટે જણાવેલ છે કે–જે સમ્યગ્-
"દર્શનથી રહિત છે એવા અભવ્ય અથવા મિથ્યા-
"દૃષ્ટિ સાધુપણાનું ચિહ્ન સ્વીકારે તો તેવાઓનો
"પણ નવમા ગ્રૈવેયક સુધી ઉત્કૃષ્ટપણે ઉપપાત
"થઇ શકે છે."

આવા જ્ઞાની મહર્ષિના વાકયોમાથી અપૂર્વ બોધ એ મળી શકે છે કે–સયમાદિ ધર્મક્રિયાઓ કર્મની નિર્જરા અને મોક્ષપ્રાપ્તિના લક્ષ્યપૂર્વક કરવામા આવે તો તો અનુત્તર વિમાન અથવા મુક્તિસુખની પ્રાપ્તિ અનતરપણે કિંવા પરપરાએ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય એમા કાઇ આશ્ચર્ય જેવુ નથી, પરતુ ઉપર જણાવ્યા મુજબ જે ચારિત્રમા અભવ્ય–મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોનું લક્ષ્ય કેવળ સત્કાર, સન્માનાદિની પ્રાપ્તિ માટેનું જ હોય છે તે દ્રવ્ય-ચારિત્રનો પ્રભાવ પણ કેટલો જબ્બર છે કે આત્માને યાવત્ નવમા ગ્રૈવેયક સુધી પહોચાડે છે અહિં એક વસ્તુ ધ્યાનમા રાખવી કે નવમા ગ્રૈવેયક સુધીના દેવો મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ એમ ઉભય પ્રકારના હોય છે પરતુ અનુત્તર વિમાનમા વર્ત્તતા દેવો તો નિયમા સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ હોય છે તેમા પણ સર્વાર્થસિધ્ધ વિમાનવાસી દેવો સમ્યગ્-દૃષ્ટિ હોવા સાથે અવશ્ય એકાવતારી જ છે, અને તેથીજ અભવ્ય અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થઇ શકતા નથી વધુમા વધુ પણ તેઓનો ઉપપાત નવમા ગ્રૈવેયક સુધી જ્ઞાની ભગવતોએ જણાવેલો છે મત્રાર્થના આશયને નહિં સમજનારા, ક્રિયાનુષ્ઠાનના આળસુ કેટલાક અજ્ઞાન આત્માઓ ભોળી જનતા પાસે "કુર્માપુત્ર ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા કયા ગયા હતા? ભરત મહારાજાને પણ ઘરે બેઠા કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ કે નહિ ? આપણું મન ચોકખું હોય તો ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાની તેમજ પ્રતિક્રમણ–પડિ-લેહણાદિ ક્રિયાઓ કરવાની તેમજ તપસ્યાઓ કરવાની કશી જરૂર નથી." આવું આવું કાંઇક હાંકયે રાખે છે, પરંતુ તેવા આત્માઓએ સાથે સાથે એ પણ વિચારવાની જરૂર છે કે કુર્માપુત્ર તથા ભરત મહારાજાને ભલે આ ભવમા ઘેર બેઠા લોકાલોકપ્રકાશક કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઇ, પરંતુ એ ગૃહસ્થાવસ્થામા જે કૈવલ્યની પ્રાપ્તિ થયેલ છે તેમાં ખરેખરું પ્રબલ કારણ જો કોઇપણ હોય તો ભૂતકાલીન ભવોમા કરેલી ચારિત્રધર્મની અનુપમ આરાધના જ છે. એ ગતજન્મોમાં કરેલી અનુપમ આરાધનાના પ્રતાપેજ તે કુર્માપુત્રાદિ આ ભવમાં ગૃહિલિંગે કેવલજ્ઞાનાદિ પામ્યા, નહિં કે આરાધના સિવાય આપણા આત્માએ એવી અનુપમ આરાધના કરી છે તેની શી ખાત્રી ? બલકે જે વિચારો અને ઉદ્ગારો ઉપર જણાવ્યા છે તે વિચારો અને ઉદ્ગારો તો આરાધનાની શૂન્યતા જણાવનારા છે. વ્યવહારદૃષ્ટિએ જગતમા પણ વેષની એટલી

બધી કિંમત હોય છે કે પાંચ રૂપીઆનો પગારદાર પોલિસ પ્રસંગે તો લક્ષાધિપતિ શ્રીમંતનું કાંડુ પકડી શકે છે. એ જ પ્રમાણે મુનિવેષ અથવા શ્રાવકોચિત લલાટમાં તિલકાદિ ચિહ્નો કોઇકોઇ આત્મા માટે એવાં ઉપકારી બને છે કે પતિત અધ્યવસાયોમાં દાખલ થયેલો આત્મા એ મુનિવેષ અથવા લલાટ-તિલકાદિના પ્રભાવે પુનઃ ઉચ્ચ અધ્યવસાયોની શ્રેણિઓમાં આરૂઢ થાય છે. સિધ્ધાન્તોના રહસ્યોને જાણનારાઓને બરાબર ખ્યાલ હશે કે ભલે ભરત મહારાજાને ગૃહસ્થપણામાં અનિત્ય ભાવનાના યોગે આદર્શ ભુવનમાં આત્મિક લક્ષ્મીને ઝળકાવનારું કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, પરંતુ કેવળજ્ઞાનનો મહિમા કરવા માટે હાજર થયેલા દેવોએ એ ભરત મહર્ષિને વંદન તો ત્યારે જ કર્યું કે જ્યારે દેવતાએ અર્પણ કરેલા સાધુલિંગને ભરત મહારાજાએ ગ્રહણ કર્યું. શું આથી મુનિવેષની મહત્તા નથી સમજી શકાતી ? જે ભવભીરુ આત્માઓ છે તે તો આવા પ્રસંગો તથા દૃષ્ટાંતોથી દ્રવ્યચારિત્રની ઉપયોગિતા કબૂલ કર્યા સિવાય કોઇ કાળે રહેવાના નથી. બાકી જે શુષ્ક અધ્યાત્મીઓ છે, ક્રિયાના ચોર છે, ક્રિયાકાંડનું નામ સાંભળતા જેનાં હૈયામાં તેલ રેડાય છે તેવા પુદ્ગલાનંદી આત્માઓને આ દ્રવ્ય ચારિત્રાદિ ક્રિયાકાંડની કથની ગળે ઉતરવી ઘણી મુશ્કેલ છે. શુકલપાક્ષિકપણા સિવાય ક્રિયાકાંડ ઉપર પ્રેમ થાય પણ ક્યાંથી ? ન્યાયાચાર્ય મહારાજે એ ઉદ્દેશથી જ ફરમાવ્યું છે કે—

"कलावध्यात्मिनो भान्ति, फाल्गुने बालका यथा"

અભવ્યને દ્રવ્યશ્રુત ક્યાંસુધી હોય ?

"કલિકાલમાં અધ્યાત્મનો ઢોંગ કરનારાઓ ફાલ્ગુન માસમાં થતા હોળીના રાજા સરખા બાલકો જેવા શોભે છે."

દ્રવ્યચારિત્રના પ્રભાવે અભવ્ય જીવ જે પ્રમાણે નવમા ગ્રૈવેયક સુધી ઉત્પન્ન થઇ શકે છે તે જ પ્રમાણે દ્રવ્યચારિત્રમાં દાખલ થયેલ અભવ્ય આત્મા શ્રુતમાં વધતો વધતો કદાચિત્ નવ પૂર્વ સુધીના અભ્યાસ સુધી પણ પહોંચી જાય છે, જે માટે આવશ્યકનિર્યુક્તિકાર મહારાજા જણાવે છે કેઃ—

"तित्थंकराइपूअं दट्ठूणण्णेण वावि कज्जेणं ।
सुयसामाइयलाहो, होइ अभव्वस्स गंठिम्मि ॥१॥"

'ગ્રન્થિની નજીકમાં અર્થાત્ યથાપ્રવૃત્તકરણે રહેલા અભવ્ય જીવને તીર્થંકર મહારાજા વિગેરેનો અન્ય આત્માઓથી થતો સત્કાર દેખીને અથવા તો બીજા કોઇ તેવા નિમિત્તથી 'શ્રુતસામાયિક'નો લાભ પ્રાપ્ત થાય છે.' શ્રુતસામાયિક, સમ્યક્ત્વ સામાયિક, દેશવિરતિ સામાયિક, અને સર્વવિરતિ સામાયિક—આ ચાર પ્રકારના સામાયિકોમાં અભવ્યને શ્રુતસામાયિકનો લાભ પ્રાપ્ત થાય, પરંતુ સમ્યક્ત્વસામાયિકાદિની પ્રાપ્તિ તે આત્માને ન જ હોઇ શકે. શ્રુતસામાયિકમાં વધતા વધતા યાવત્ નવ પૂર્વ સુધીના શ્રુત માટે અભવ્યને અંગે જે પ્રથમ કહેવાયેલ છે તે શ્રુત પણ ફક્ત શબ્દરૂપે જ હોય; પરંતુ પ્રાયઃ અર્થ ન હોય અને કદાચ કોઇ પદોના અર્થ સંબંધી જાણપણું હોય તો તેમાં પણ એ અર્થનું પરિણમન પરંપરાએ સંસારવૃધ્ધિના કારણ તરીકે બને, કિંતુ ભાવથી વિરતિના પરિણામમાં તેનું લક્ષ્ય જાય જ નહિં. ભાવથી વિરતિના વિચારો સમ્યગ્દર્શની અને અતએવ સમ્યગ્જ્ઞાની આત્માને આવી શકે છે. અભવ્ય આત્માને પૂર્વધરની લબ્ધિનો જ અભાવ છે એટલે કે પૂર્વ સંબંધી અક્ષરોના અર્થનું પરિણમન પૂર્વધર લબ્ધિના અભાવે તેઓને હોઇ શકતું જ નથી. ગ્રન્થિસ્થાનની નજીકમાં રહેલા કેટલાક મિથ્યાદૃષ્ટિ આત્માઓ કાંઇક ન્યૂન દશ પૂર્વ સુધી પણ પહોંચી જાય છે, જેમને દશ પૂર્વનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોય તેઓ નિશ્ચયથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ હોય છે.દેશે ઊણા દશ પૂર્વ સુધીના જ્ઞાનમાં સમ્યક્ત્વની ભજના હોય છે, અર્થાત્ ત્યાં સુધીના જ્ઞાનમાં તો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો પણ હોય અને મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ હોય, પરંતુ દશ પૂર્વની લબ્ધિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ સિવાય બીજાને ન જ હોઇ શકે,

જે માટે કહ્યુ છે કે-' चउद्दस दस य अभिण्णे- नियमा सम्मं तु सेसए भयणा '

ગ્રન્થિસ્થાનની સમીપે આવેલા ત્રણ પ્રકારના આત્માઓ

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ગ્રન્થિસ્થાનની સમીપે આવતા અભવ્ય-મિથ્યાદષ્ટિ પ્રમુખ જીવોમાં સ્થૂલદષ્ટિએ આપણે ત્રણ સ્વભાગો પાડી શકીએ· પ્રથમ વિભાગમા ગ્રન્થિસ્થાનને દેખીને ત્યાંથી જ પાછા ફરી જનારા જીવો, બીજા પ્રકારમા ગ્રન્થિસ્થાન પામે અમુક વખત સુધી ટકનારા જીવો અને ત્રીજા પ્રકારમાં ગ્રન્થિસ્થાનનો ભેદ કરી સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરનારા જીવો. આ વસ્તુ દૃષ્ટાન્તથી સ્પષ્ટ કરાય છે-જેમ દૂર રહેલા કોઇ મોટા નગરમાં જવા માટે ત્રણ માણસો પોતાના ગામથી એક સાથે રવાના થયા ચાલતા ચાલતા તેઓ ચોરોના 'સ્થાનવાળી ભયંકર અટવી' પાસે આવી પહોચ્યા એ ભયકર સ્થાન સમીપે આવતા તે ત્રણે માણસોએ બે ચોરને જોયા બે ચોરો જોવામાં આવતાં ત્રણમાંથી એક બીકણ માણસ તો ભય પામી ત્યાંથી જ પાછો પલાયન કરી ગયો, બીજા માણસને ચોરોએ પકડયો અને ત્રીજો બળવાન હોવાથી ચોરોને હરાવી અટવીનો પાર પામી ઇષ્ટ નગરે પહોચી ગયો. તે પ્રમાણે ચાલુ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિના પ્રસગમા ત્રણ માણસો સરખા ત્રણ પ્રકારના સંસારી જીવો જાણવા અટવી જેવો સંસાર જાણવો, લાંબા રસ્તાના સ્થાને કર્મની દીર્ઘ સ્થિતિઓ સમજવી, બે ચોરના ભયંકર સ્થાને રાગ-દ્વેષરૂપ નિબિડ ગ્રન્થિસ્થાન સમજવું ચોરના ભયથી પાછા ફરી જનારા વટે માર્ગુના સ્થાને ગ્રન્થિસ્થાનથી પાછા ફરી જનારા અને પુનઃ કર્મની દીર્ઘ સ્થિતિ બાધનારા અભવ્ય-મિથ્યાદષ્ટિ વિગેરે પ્રથમ પ્રકારના જીવો લેવા, ચોરોના પંજામાં આવેલા માણસના સ્થાને ગ્રન્થિ ભેદના કાર્યમાં અશક્ત એવા અનવસ્થિત પરિણામ વાળા જીવો સમજવા, અને ઇષ્ટનગરે પહોચેલા પરાક્રમી માણસના સ્થાને ગ્રન્થિભેદ કરી અપૂર્વકરણ અનિવૃત્તિકરણમાં દાખલ થઇ સમ્યગ્દર્શનને પ્રાપ્ત કરનારા આત્માઓ જાણવા

યથાપ્રવૃત્તકરણમાં અધ્યવસાયસ્થાનો-

આ યથાપ્રવૃત્તકરણમાં દાખલ થયેલો આત્મા પ્રતિસમય અનન્તગુણ વિશુદ્ધિએ વધતો જાય છે. એમા પણ એક જઘન્યવિશુધ્ધિવાળો હોય છે, બીજો આત્મા ઉત્કૃષ્ટવિશુધ્ધિવાળો હોય છે અને એ અપેક્ષા એ જ જ્ઞાની ભગવંતોએ જુદા જુદા જીવોની અપેક્ષાએ એ યથાપ્રવૃત્ત કરણના પ્રત્યેક સમયે અસંખ્ય લોકાકાશના પ્રદેશો જેટલા અધ્યવસાયસ્થાનો કહ્યાં છે, તેમાં પણ પહેલા સમયના અધ્યવસાયસ્થાનો કરતા બીજા સમયના અધ્યાવસાયસ્થાનોની સંખ્યા વિશેષાધિક છે, બીજા સમય કરતાં ત્રીજા સમયના અધ્યવસાયોની સંખ્યા વિશેષાધિક છે એ પ્રમાણે યાવત્ યથાપ્રવૃત્તકરણના અંતિમ સમય સુધી સમજવું. બાળજીવોને સમજવા માટે આ અધ્યવસાયસ્થાનોની સ્થાપના કરવામાં આવે તો વિષમ ચતુરસ્ર આકાર થઇ શકે છે જે આ પ્રમાણે —

સ્થાપના*

ooooooooo	૧ લો	સમય
oooooooooo	૨ જો	,,
ooooooooooo	૩ જો	,,
oooooooooooo	૪ થો	,,
ooooooooooooo	૫ મો	,,
oooooooooooooo	૬ ઠો	,,
ooooooooooooooo	૭ મો	,,
oooooooooooooooo	૮ મો	,,
ooooooooooooooooo	૯ મો	,,
oooooooooooooooooo	૧૦ મો	,,

* અંતર્મુહૂર્તના અસખ્ય સમયો છતા અસત્ કલ્પનાએ ૧૦ ની સખ્યા કલ્પેલી છે, પહેલા વિગેરે સમયોમા અસખ્ય લોકાકાશના પ્રદેશો તુલ્ય અધ્યવસાયો છે, છતા અસત્ કલ્પનાએ ૯ મીંડા મૂક્યા છે, વિશેષાધિક માટે દ્વિગુણ ન થાય ત્યા સુધી વિશેષાધિક સમજાય છતા અસત્ કલ્પનાથી અહિં પ્રત્યેક સમયોમા એક એક મીંડુ વધાર્યું છે.

મન્દવિશુદ્ધિ–ઉત્કૃષ્ટવિશુદ્ધિ—

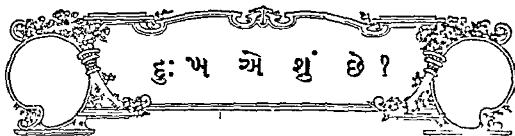
પ્રથમ સમયમાં આ યથાપ્રવૃત્તકરણ જે જઘન્યવિશુધ્ધિ છે તેનાં કરતાં બીજા સમયમાં જઘન્યવિશુધ્ધિ અનંતગુણ છે, તે બીજા સમય કરતાં ત્રીજા સમયની જઘન્યવિશુધ્ધિ અનંત ગુણ છે. ત્રીજા સમય કરતાં ચતુથ સમયની જઘન્યવિશુધ્ધિ અનંતગુણ છે, એ પ્રમાણે પૂર્વ પૂર્વ સમયની જઘન્યવિશુધ્ધિથી આગળ આગળના સમયોમાં જઘન્યવિશુધ્ધિનું અનંતગુણપણું ત્યાં સુધી સમજવું કે યાવત્ યથાપ્રવૃત્તકરણકાળનો સંખ્યાતમો ભાગ વ્યતીત થાય. એ સંખ્યાતમા ભાગના છેલ્લા સમયમાં જે જઘન્યવિશુધ્ધિ છે તેના કરતાં યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમ સમયમાં ઉત્કૃષ્ટ-વિશુધ્ધિ અનંતગુણ છે, એ પ્રથમ સમયની ઉત્કૃષ્ટ-વિશુધ્ધિ કરતાં સંખ્યાતમા ભાગ પછીના પ્રથમ સમયની જઘન્યવિશુધ્ધિ અનન્તગુણ છે, તે અપેક્ષાએ યથાપ્રવૃત્તકરણના બીજા સમયની ઉત્કૃષ્ટ-વિશુધ્ધિ અનંતગુણી છે, તેના કરતાં સંખ્યાતમા ભાગ પછીના બીજા સમયની જઘન્યવિશુધ્ધિ અનંતગુણી, તેના કરતાં પહેલેથી ત્રીજા સમયની ઉત્કૃષ્ટ-વિશુધ્ધિ અનન્તગુણી કહેવી. આ પ્રમાણે એકની જઘન્ય અને એકની ઉત્કૃષ્ટ વિશુધ્ધિનું (ઉપર નીચે) અનન્તગુણપણું યાવત્ ત્યાં સુધી સમજવું કે યથાપ્રવૃત્તકરણના છેલ્લા સમયની જઘન્ય-વિશુધ્ધિ આવે. હવે એ યથાપ્રવૃત્તના છેલ્લા એક સંખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ વિશુધ્ધિ અનુક્ત છે. તેમાં પ્રથમના સંખ્યાતમા ભાગની જઘન્ય વિશુધ્ધિની માફક પ્રત્યેક સમયે ઉત્તરોત્તર અનન્તગુણ વિશુધ્ધિ કહેવી. સુગમપણે સમજી શકાય તે માટે સ્થાપના—

यथाप्रवृत्तकरण

	જઘન્યવિશુદ્ધિ.	ઉત્કૃષ્ટવિશુદ્ધિ.	
સંખ્યાતમો ભાગ	૧ ની જઘન્ય કરતાં		
	૨ ,, અનન્તગુણ.		
	૩ ,, ,,		
	૪ ,, ,,		
	૫ ,, ,, તે કરતાં	૧ ની ઉત્કૃષ્ટ અનંતગુણ, તેનાથી	
	૬ ,, ,, ,,	૨ ,, ,, ,, ,,	
	૭ ,, ,, ,,	૩ ,, ,, ,, ,,	
	૮ ,, ,, ,,	૪ ,, ,, ,, ,,	
	૯ ,, ,, ,,	૫ ,, ,, ,, ,,	
	૧૦ ,, ,, ,,	૬ ,, ,, ,, ,,	
	૧૧ ,, ,, ,,	૭ ,, ,, ,, ,,	
	૧૨ ,, ,, ,,	૮ ,, ,, ,, ,,	
	૧૩ ,, ,, ,,	૯ ,, ,, ,, ,,	
	૧૪ ,, ,, ,,	૧૦ ,, ,, ,, ,,	
	૧૫ ,, ,, ,,	૧૧ ,, ,, ,, ,,	સંખ્યાતમો ભાગ
		૧૨ ,, ,, ,, ,,	
		૧૩ ,, ,, ,, ,,	
		૧૪ ,, ,, ,, ,,	
		૧૫ ,, ,, ,, ,,	

આ પ્રમાણે 'યથાપ્રવૃત્તકરણ'નું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ કહેવાયું. હવે 'અપૂર્વકરણ'નું સ્વરૂપ કહેવાય છે.

(–ચાલુ)

દુઃખ એ શું છે?

[સંગ્રાહક : મુનિશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી-સમી]

તમને દુઃખનો ડર લાગે છે? એને આવતું જોઇ તમને ત્રાસ થાય છે? એના સ્થાને સુખની જ તમે કલ્પના કરો છો? શા માટે? દુઃખમાં એવું ડરામણું તત્ત્વ કયું છે તેનો કદી શાંત ચિત્તે એના પર આપે વિચાર કર્યો છે ખરો? જગતના તમામ દુઃખો ત્યારે જ દુઃખો બને છે કે જ્યારે મનમાં અમુક પ્રકારનું સંવેદન થાય છે. જેઓને એ પ્રકારનું સંવેદન થતું નથી તેને માટે જગતની કોઇપણ ઘટના દુઃખરૂપ થતી નથી. જૈન શાસ્ત્રકારોએ સુખ-દુઃખને વેદનીય કર્મના ફલરૂપ બતાવ્યા છે અને વેદનીય કર્મ એ ઘાતી કર્મ નથી. મતલબ કે અમુક જાતની સમજણ ઉત્પન્ન થતાં એ જાતના સંવેદનોથી પર થઇ શકાય છે.

એક મનુષ્યને ધંધામાં નુકશાન થવાના સમાચાર મળતાં જ ભારે દુઃખ થાય છે તે વિચાર કરે છે કે હવે હું શું કરીશ? મારું સર્વસ્વ નષ્ટ થઇ ગયું, હવે મને કોઇ સહાય કરશે નહિં! ઓ ભગવાન! મારા માથે આ વિપત્તિ કયાંથી આવી પડી? તમે બચાવો, તમે મારી રક્ષા કરો

બીજા એક મનુષ્યને તેવું જ નુકશાન થાય છે, પણ તેને દુઃખ થતું નથી. તે વિચાર કરે છે કે લાભ અને નુકશાન તો જગતનો સ્વભાવ જ છે. હમેશાં લાભ થોડો જ મળે? પણ આ નુકશાન થવાથી કાંઈ મારા માટે તો બધી સારી તકો થોડી જ ચાલી ગઇ છે? કદાચ મને વધારે પુરુષાર્થી બનાવવા જ આ પ્રસંગ કેમ બન્યો ન હોય? એટલે હવે વધારે ઉત્સાહથી જ કામ કરવું. બની ગયેલાની ચિંતા કરવાથી મને લાભ થવાનો નથી. આ બંને વિચારસરણીની તુલના કરનાર જોઇ શકશે કે જગત અને વસ્તુના ગુણ-ધર્મો વિષેના ભ્રમભરેલા ખ્યાલો જ્યાં પ્રવર્તે છે ત્યાં જ દુઃખને રહેવાનો અવકાશ છે. જ્યાં વસ્તુ વિશેની સાચી સમજણ છે ત્યાં દુઃખને ઉત્પન્ન થવાનો અવકાશ નથી, એટલે દુઃખને નિવારવાનો ઉપાય આવી સમજણ ઉત્પન્ન કરવામાં જ રહેલો છે. બંધુઓ અને બ્હેનો, જગતના નાના મોટા કોઇ પણ દુઃખથી ડરશો નહિ. તમારામાં અદ્‌ભુત શક્તિ, અદ્‌ભુત જ્ઞાન રહેલું છે, પણ તેનો તમને ખ્યાલ નથી એથી જ તમે દુઃખનો અનુભવ કરો છો. એ શક્તિ, એ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરો તો તમામ દુઃખો તમારા માટે નામશેષ બની જશે અને સમજણના સુખથી જીવન છલોછલ ઉભરાઈ જશે.

શ્રી પાવાપુરી તીર્થનો પ્રાચીન ઈતિહાસ

આ પવિત્ર તીર્થ કલ્યાણકભૂમિ છે કે જે શ્રી મહાવીર પ્રભુની નિર્વાણભૂમિ છે. આ તીર્થ પાવાપુરી નામથી જૈન સમાજમાં પરિચિત છે. આજથી ૨૪૬૬ વર્ષ ઉપર શ્રી મહાવીર પ્રભુ અનેક આત્માઓને ઉપદેશ આપતાં મોક્ષમાં પધાર્યા છે. બિહાર-ઉડીસા પ્રાંતમાં બિહાર શહેરથી સાત માઇલ દક્ષિણ તરફ આ પવિત્ર ભૂમિ આવેલી છે. સ્થાન બહુ જ ચિત્તાકર્ષક, રમણીય ને શાંત હોવાથી ભાવપૂર્વક તેના ફરસન, દર્શન, પૂજનથી શ્રી મહાવીર પ્રભુના ઉચ્ચ આદર્શ અને ત્યાગનું સ્મરણ કરનાર ભવ્યાત્માઓના હૃદય પુલકિત થાય છે.

જૈનાગમોથી જણાય છે કે તે સમયે (પ્રાચીન અપાપાપુરી) પાવાપુરીમાં હસ્તિપાલ રાજા રાજ્ય કરતો હતો અને ત્યાંની જીર્ણ લેખશાળામાં ભગવાન મહાવીર છેલ્લું ચાતુર્માસ રહેલા હતા. કાર્તિક અમાવાસ્યા (વર્તમાનમાં બોલાતી આસો વદિ અમાસ)ની શેષ રાત્રિના સમયે શ્રી મહાવીર પ્રભુએ બહોંતેર વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી નિર્વાણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

જૈનાગમોમાં એમ પણ દર્શાવેલ છે કે તે વખતે તે સ્થાનમાં સ્મરણ-ચિન્હરૂપ એક દિવ્ય સ્તૂપ નિર્વાણ મહોત્સવ કરવા આવેલા દેવોએ સ્થાપતિ કરેલું હતું, અને પ્રભુના મોટા ભાઈશ્રી નંદીવર્ધને એક ચૈત્યાલય પણ કરાવ્યું હતું. પાવાપુરી ગામનું વર્તમાન મંદિર તે સ્થાનમાં બનેલ છે અને શ્રી મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ તેમજ ચરણપાદુકા પ્રતિષ્ઠિત થયેલ છે કે જે ગામમંદિરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. ગામની બહાર દક્ષિણ તરફ એક મોટું તળાવ છે, જેના મધ્ય ભાગમાં એક વિમાનાકાર મંદિર છે જેને જળમંદિર કહેવામાં આવે છે ને ત્યાં ભગવાનના દેહની અંતિમ ક્રિયા કરવામાં આવેલી હતી.

આપણા શ્વેતાંબર સમાજમાં મનાય છે કે ભગવાનના અગ્નિસંસ્કાર વખતે અસંખ્ય દેવો, મનુષ્યો એકત્ર થયેલા હતા, તેઓ ત્યાંની ભસ્મ અને માટી પવિત્ર સમજી થોડી થોડી પોતપોતાના સ્થાને લઇ ગયા હતા જેથી ત્યાં એક તળાવ જેવા મોટો ખાડો થઇ ગયો હતો.

દિગંબર સંપ્રદાય ભગવાનનો નિર્વાણસમય અને સ્થાન બીજા સ્વરૂપમાં બતાવે છે.

ભગવાનને મોક્ષે જવાનો એક માસ બાકી રહ્યો ત્યારે બિહાર પ્રાંતના પાવાપુર નામના ગામમાં પધાર્યા. પાવાપુરના વનમાં એક સરોવર હતું જેની વચમાં એક ઊંચો ટીંબો હતો. તેના ઉપર એક જગ્યાએ બેસી, શુકલધ્યાનનો પ્રારંભ કર્યો, જેના યોગથી શેષ રહેલ કર્મપ્રકૃતિઓનો સર્વથા નાશ કરીને કાર્તિક કૃષ્ણા ચૌદશની રાત્રિના છેલ્લા ભાગ અને અમાવાસ્યાની પ્રભાતે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં ભગવાને નશ્વર મનુષ્ય શરીરને છોડી બહોંતેરમે વર્ષે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કર્યું

(દિગંબર જૈન પંડિત કાવ્યતીર્થ શ્રીમાન ગજાધરલાલજીએ લખેલ "શ્રીમહાવીરસ્વામી ઔર દીવાળી"નામના પુસ્તકમાંથી)

આ તીર્થ પ્રાચીન હોવાના કારણથી શ્વેતામ્બર સંપ્રદાય અદ્યાપિ સમસ્ત તીર્થની જેમ આ પવિત્ર પાવાપુરી તીર્થની રક્ષા, દેખરેખ બરોબર કરે છે. શ્વેતાંબર શ્રી સંઘ તરફથી મેનેજર નિમવામાં આવેલ છે તે ગામનું મંદિર. જળમંદિર, સમોસરણ મંદિરો, ધર્મશાળા અને રસ્તો વગેરેનો પ્રબંધ કરે છે. આ મંદિરથી જુદું એક શ્રી મહાવીરસ્વામીનું મંદિર છે કે જે અઝીમગંજનિવાસી શ્રીમતી મહેતાબકુંવર તરફથી સરોવરની ઉત્તર બાજુ બંધાવેલ છે.

૧. ગામમંદિર—આ મંદિર પાવાપુરી ગામની પશ્ચિમે છે કે જેની ચારે બાજુ એક મોટું કંપાઉન્ડ આવેલ છે. તેની અંદર શ્વેતાંબર સંઘની પેઢી

તીર્થભંડાર અને ધર્મશાળા છે કે જે ધર્મશાળા સુંદર છે. એક નાના ગામના મંદિરમા કેવળ એક પરમ પવિત્ર તીર્થ સમજી દેશના સર્વ પ્રાંતીય ધાર્મિક સજ્જનોએ તે સ્થાનમા યાત્રા કરવાવાળા ભાઇઓને માટે પોતાનો દ્રવ્યવ્યય કરેલ છે, અને વાસ્તવિક રીતે ત્યા સેંકડો નહિ પરંતુ હજારો યાત્રાળુઓ તીર્થસેવામા આવતા આરામથી રહી શકે છે. મંદિરની દક્ષિણ બાજુ મુનિરાજો માટે ઉપાશ્રય બંધાવેલ છે અને આગળ એક માળની ઇમારત છે જે જૂની ધર્મશાળા નામે ઓળખાય છે કે જે નવરત્ન નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

વર્તમાન મંદિર પાચ ભવ્ય શિખરોવડે સુશોભિત છે ને બે માળનુ છે. મંદિરનો શિલાલેખ ૨૫૪ એવો છે કે–" શાહજહાન બાદશાહના રાજ્યમા વિક્રમસંવત ૧૬૯૮ વૈશાક શુદ ૫ સોમવારે ખરતર ગચ્છાચાર્ય શ્રી જિનરાજસૂરિજીના અધ્યક્ષપણા નીચે બિહારના શ્રી શ્વેતાંબર શ્રી સંઘે આ " વરવિમાનાકાર " મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી તે વખતે કમલલાભોપાધ્યાય એવં લબ્ધકીર્તિ આદિ કઇ વિદ્વાન સાધુ મુનિરાજ ત્યા હતા વગેરે ઉલ્લેખ તે પ્રશસ્તિમાં છે." પ્રથમ આ શિલાલેખ વેદીની નીચે હતો ને કેટલાક વખત અગાઉ બાબુ સાહેબ પુરણચંદજી નહાર દરતક તેનો ઉદ્ધાર થતા તે ત્યાથી કાઢી મંદિરની દિવાલ પર યોગ્ય સ્થાને સ્થાપિત કરવામા આવેલ છે. મૂળ મંદિરમા મધ્ય ભાગે મૂળનાયક શ્રી મહાવીરસ્વામીની શ્વેત મૂર્તિ તેમજ જમણી બાજુ શ્રી આદિનાથ પ્રભુ, ડાબી બાજુ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુની શ્વેત મનોહર પ્રતિમાજી બિરાજમાન છે. બીજી ધાતુની પ્રતિમાજી ઘણી છે. જમણી તરફની વેદીમા સં. ૧૬૪૫ વૈશાક શુદ ૩ ગુરુવાર પ્રતિષ્ઠિત વિશાળ ચરણયુગલ છે. મૂળ ગભારાની દક્ષિણ તરફની દિવાલમા એક ગોખલીમા સં. ૧૭૭૨ માહ શુદ ૧૩ સોમવારની પ્રતિષ્ઠિત શ્રી પુંડરીક ગણધરની ચરણપાદુકા છે. મૂળ વેદીની ડાબી બાજુ શ્રીવીર ભગવાનના અગિયાર ગણધરોની પાદુકા છે તે સં. ૧૬૯૮ની સાલની પ્રતિષ્ઠિત છે. અને તે વેદી ઉપર સં. ૧૯૧૦મા શ્રી મહેન્દ્રસૂરિની પ્રતિષ્ઠિત કરેલ શ્રી દેવર્ધિક્ષમાશ્રમણની પીળા પાષાણની સુંદર મૂર્તિ છે. મૂળ મંદિરની વચમા વેદી ઉપર સં. ૧૬૯૮ના લેખ સહિત કસોટીના પાષાણની અતિ ભવ્ય પાદુકા બિરાજમાન છે.

મંદિરજીના ચારે ખૂણામાં ચારે શિખરના અર્ધા ભાગમા ચાર કોટડીઓમા પાદુકા અને મૂર્તિઓ અનેક છે, તે બધા લેખો લગાતા વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દિથી વર્તમાન શતાબ્દિ પર્યંતના છે સિવાય મંદિરમા દિક્પાળ, ભૈરવ, શાસનદેવી આદિ પણ બિરાજમાન છે. પ્રાચીન મંદિરનો સભામંડપાદિ પ્રથમ બહુ જ સાંકડો હતો તે અજીમગંજનિવાસી બાબુ નિર્મલકુમારસિંહજી નવલખાએ હમણા મંદિરના બહારના ભાગને વિશાળ બનાવી તેની પૂર્તિ કરી છે.

૨. જળમંદિર–આ સ્થાન ઉત્તમ, પવિત્ર, શાંત, મનોરમ અને ચિત્તાકર્ષક છે. વર્ષાઋતુના પ્રારંભમા સરોવરરચિત કમળોના પુષ્પ, પત્રાવડે પૂર્ણ વિકાસ થાય છે તે વખતે આ સ્થાનનું દૃશ્ય એક અનોખી શોભા ધારણ કરે છે, કે તે વખતે ભાવિક આત્મા શ્રદ્ધા અને આત્મચિંતનવડે આ જળમંદિરમા પ્રવેશ કરતાં આ દુ:ખમય સંસારને ઘડીભર ભૂલી જઇ આત્મશાંતિ અનુભવે છે.

મંદિરમા જવા માટે શતાબ્દિ વર્ષો થયા સરોવરના કિનારાથી એક સુંદર પુલ બનાવવામા આવ્યો છે. આ પુલ લગભગ છસોહ ફુટ લાંબો છે. પુલ નહોતો ત્યારે યાત્રાળુઓ નાવમા બેસીને મંદિરજીમા જતા હતા. મંદિર સરોવરની બરાબર મધ્યમા હોવાથી આ પુલની આસપાસ અને મંદિરની ચારે બાજુ કમળોથી આચ્છાદિત છે.

જલમંદિરને કોઇ શિખર નથી તો પણ કેવળ ગુંબજ સહિત હોવા છતા ઘણા દૂરથી તે દેખાય છે. મંદિરના ભીતરમા કલકત્તાનિવાસી શેઠ જીવનદાસની સં. ૧૯૨૯ની સાલમા બનાવેલી મકરાણા આરસની ત્રણ સુંદર વેદીઓ છે. મધ્ય વેદીમા શ્રી મહાવીર પ્રભુની ચરણપાદુકા બિરાજમાન છે. ગૌતમ વેદીમા પણ ચરણપાદુકા છે. તેના ઉપર કોઇ

લેખ હાલ દેખાતો નથી. એ વેદી ઉપર શ્રી મહાવીરસ્વામીની એક ધાતુની પ્રતિમા છે જેના ઉપર સં. ૧૨૬૦ જેઠ શુદ ૨ આચાર્યશ્રી અભયદેવસૂરિજીની પ્રતિષ્ઠિત પાદુકા છે, જે સ્નાત્રાદિ પૂજામાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે, કારણ કે ચરણપાદુકા સિવાય બીજી કોઇ મૂર્તિ નથી. જમણી વેદી ઉપર શ્રી મહાવીર પ્રભુના પ્રથમ ગણધર શ્રી ગૌતમસ્વામીની અને ડાબી બાજુ શ્રી સુધર્માસ્વામીની ચરણપાદુકા બિરાજમાન છે, તેના ઉપર સં. ૧૯૩૫ ની સાલમાં પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો ઉલ્લેખ જણાય છે.

મંદિરની બહાર બંને તરફ બે ક્ષેત્રપાળ છે, અને નીચેની પ્રથમ પ્રદક્ષિણામાં એક બ્રાહ્મી, ચંદનાદિ સોળ સતીયોનો વિશાળ ચરણપટ સં.૧૯૩૧ અને બીજી સં. ૧૭૩૫ની પ્રતિષ્ઠિત શ્રી દીપવિજયજી ગણીની પાદુકા અવસ્થિત છે. બહારની પ્રદક્ષિણામાં સં. ૧૯૫૮ની પ્રતિષ્ઠિત શ્રી જિનકુશળસૂરિજીની પાદુકા છે. મંદિરની ઉત્તર દિશામાં સરોવરમાં ઉતરવા માટે પગથિયા (સીડી) બનાવેલી છે.

૩. શ્રી સમોસરણજી—આ મંદિર કમ્પાઉન્ડ સહિત શુમારે સો વર્ષથી બનેલ છે. શ્રી પાવાપુરીની પૂર્વ દિશામાં આંબાના વનની પાસે એક નાનો સ્તૂપ છે તે ભગવાનના સમવસરણનું સ્થાન છે એમ લોકો કહે છે, આ સ્થાન થોડું દૂર હોવાથી શ્રી શ્વેતાંબર જૈન સંઘે સરોવરના તટ પર સમવસરણની રચના કરી છે અને મંદિર બનાવેલ છે. ગોળાકાર કમ્પાઉન્ડની ચારે બાજુ લોખંડની રેલીંગ છે અને ભૂમિથી ત્રણ પ્રાકારનો ભાવ દેખાડતા મધ્ય ભાગે એક અષ્ટકોણ સુંદરાકૃતિ મંદિર બનાવેલ છે તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રી શ્વેતાંબર જૈન સંઘે સં. ૧૯૫૩માં મેનેજર બિહારનિવાસી બાબુ ગોવીંદચંદજી સુચન્તી-દ્વારા કરી છે. આ મંદિરની વચમાં ચતુષ્કોણ વેદી પર સં. ૧૬૪૫ વૈશાક વદ ૫ની પ્રતિષ્ઠિત શ્રીવીર પ્રભુનું ચરણયુગલ બિરાજમાન છે. આ સમવસરણ મંદિરની પાસે પશ્ચિમ દિશાએ બાબુ પુરણચંદજી નહારની માતુશ્રી ગુલાબકુમારીની બે તળવાળી ધર્મશાળા અને ઉત્તર તરફ રાવબહાદુરસિંહજી દુધેડીયાની ધર્મશાળા છે.

૪. બાઇ મહેતાબકુંવરનું મંદિર—આ શ્રી મહાવીરસ્વામીનું બે તળ મંદિર, બનેલ છે. ઉપરની ભૂમિમાં ચૌમુખજી બિરાજમાન છે અને નીચે મૂળ વેદી પર શ્રી વીર ભગવાનની મૂર્તિની સાથે બીજી પાષાણ અને ધાતુની પ્રતિમાઓ છે. સાંભળવામાં આવે છે કે શ્રીમતી મહેતાબકુંવરે (શ્રી અજીમગંજનિવાસીએ) પોતાના દેખરેખ નીચે એ મંદિર બંધાવી સં. ૧૯૩૨ની સાલમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવેલી છે.

અહીં કારતક શુદિ ૧ ના રોજ રથયાત્રાનો વરઘોડો નીકળે છે. આ પવિત્ર સ્થાનની એક વાર તો છેવટે શ્રદ્ધાળુએ યાત્રા કરવી જ જોઇએ. શ્રીવીર ભગવાનની નિર્વાણતિથિ એ પરદેશથી અનેક યાત્રાળુઓ આવે છે અને અન્ય દીન-દુઃખી, રોગી મનુષ્યો આવે છે તેને રહેવાનો આશ્રય નહોતો તેથી બાબુ પૂરણચંદજી નહાર કલકત્તાના સ્વર્ગવાસી પત્ની શ્રીમતી કુન્દનકુમારીના સ્મરણાર્થે એક દાનશાળા બંધાવી તેની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા કેટલાક વર્ષ પહેલાં આગ્રાનિવાસી શ્રીયુત ચાંદમલજીના હસ્તે થઇ કે જ્યાં હાલ પટના ડીસ્ટ્રીક બોર્ડના તરફથી એક દેશી દવાખાનું ખોલવામાં આવ્યું છે અને ત્યાં સર્વેને વિના મૂલ્યે લાભ અપાય છે. *

* 'પાવાપુરીનો ઇતિહાસ' હિંદી ઉપરથી અનુવાદ.

અનુવાદક—આત્મવલ્લભ

અધ્યાત્મ શક્તિના લાભ

(ગત વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૯૮ થી શરૂ)

અનુ૦ અભ્યાસી B A.

પુસ્તકો વાંચવાથી બુદ્ધિ વધી શકે છે, પરંતુ અધ્યાત્મ બળ અભ્યાસથી વધે છે જેવી રીતે મેસ્મેરીઝમ કરનાર માણસ ચિત્તની એકાગ્રતાના અભ્યાસથી પોતાનું માનસિક બળ એટલું બધું વધારે છે કે તે બીજાને સ્હેજે પોતાને વશ કરી શકે છે, એવી જ રીતે આપણી પોતાની જાતને વશ રાખવા માટે આપણે અભ્યાસ કરવાની આવશ્યકતા છે. એ અભ્યાસ દૃઢ સંકલ્પ તથા આપણી જાત પર વિશ્વાસ રાખવાનો અભ્યાસ છે. અભ્યાસથી અવ્યક્ત મન પ્રભાવિત બને છે. એટલા માટે દરેક મનુષ્યે હંમેશા પોતાની જાત પર વિશ્વાસ રાખવાનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. તે માટે પ્રાતઃકાળમા વહેલા ઊઠવાની ટેવ અતિ ઉત્તમ છે. બીજો નિયમ અધ્યાત્મશક્તિના સંચય માટે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું એ છે. ઉપનિષદ્‌મા કહ્યુ છે કે– " नायमात्मा बलहीनेन लभ्यः " અર્થાત્ આ આત્મા બળહીનને પ્રાપ્ત થતો નથી. આધુનિક મનોવિજ્ઞાનની શોધથી એટલું તો સિદ્ધ થયું છે કે મનુષ્યની મૂળ શક્તિ કાર્ય-શક્તિ છે. જે માણસ એનો સંચય કરીને યોગ્ય રૂપે તેને પ્રવાહિત કરે છે તે પોતાનું જીવન સફળ કરે છે અને જે તેને ગુમાવે છે તે કોઇ પણ કાર્ય કરવાને લાયક રહેતો નથી. એ શક્તિનો સંચય કરવાને માટે મનને હંમેશા વિષયોથી રોકતા રહેવુ પડે છે. એનાથી અધ્યાત્મ શક્તિનો સંયમ–સંચય થઇ જાય છે. એના ચમત્કારિક કાર્યો અનેક મહાપુરુષોના જીવનમા જોવામા આવે છે. અષ્ટાવક્ર, ભીષ્મ, બુદ્ધ, શંકરાચાર્ય, રામદાસ, રામકૃષ્ણ, ગાંધીજી વિગેરે ભારતવર્ષના તથા પ્લેટો, કીટસ, ન્યુટન વિગેરે પાશ્ચાત્ય પુરુષોના જીવનમા જોવાથી એટલુ સિદ્ધ થાય છે કે મહાન્ કાર્યો કરવા માટે બ્રહ્મચર્યની પરમ આવશ્યકતા છે વિવાહિત અને અવિવાહિત બન્ને પ્રકારના માણસો આ નિયમનું પાલન કરી શકે છે.

અધ્યાત્મ બળને વધારવાનો ત્રીજો નિયમ પોતાનું વચન પાળવુ અને સમયની વહેંચણી કરવી એ છે. યુરોપના લોકોની માફક હિંદુસ્તાનના લોકો સમયની વહેંચણી કરતા નથી. સમયની વહેંચણી એ ભારે તપશ્ચર્યા છે. ડેન્માર્કની એક સ્ત્રીએ એક વખત કહ્યુ હતુ કે ભારતવાસીઓની એક તૂટી એ છે કે તેઓ પોતાનુ વચન પાળવું એને કર્તવ્ય નથી માનતા. બીજાને માઠું ન લાગે એવા વિચારથી તેઓ જૂઠા વાયદા કરે છે. એથી કરીને તેઓ પોતાનુ કામ વખતસર કરી શકતા નથી. આપણે વચન પાળવાનો જો આપણે યત્ન કરીએ તો આપણું અધ્યાત્મ બળ ખૂબ જ વધી જાય. વચન ન પાળવાથી આપણે આપણી જાતને ધિક્કારવી પડે છે, જેનાથી આપણી અંદર માનસિક હીનતા આવી જાય છે. આ બાબતમા આપણે યુરોપના લોકોનું અનુકરણ કરવુ જોઈએ.

ચોથો નિયમ બીજાની નિંદા ન કરવી એ છે બીજાની નિંદા કરવાથી આપણને

જેટલી આધ્યાત્મિક હાનિ થાય છે તેટલી બીજી કશાથી થતી નથી, પરન્તુ એ હાનિ ઘણે ભાગે હંમેશા અપ્રત્યક્ષ રહે છે તેથી તે આપણે માટે સૌથી વધારે ઘાતક છે સઘળા લોકો એના ભોગ બની જાય છે. મહાત્માજીએ દારૂ અને સીગારેટ પીવાના નુકશાનની તુલના કરતા એ બતાવ્યું છે કે સીગારેટ પીવી એ મંનુષ્યને માટે વધારે નુકશાનકારક છે. તેનાથી થતી હાનિ પ્રત્યક્ષ નથી હોતી અને લોકો દારૂને જેટલો ખરાબ ગણે છે તેટલો એને નથી ગણતા, તેટલા માટે તેનાથી મુક્ત થવાનો સંભવ નથી. બીજાની નિંદા કરવી એ એક જાતની સીગારેટ પીવા જેવો કેફ છે, જેની ટેવ આપણી આધ્યાત્મિક શક્તિ નષ્ટ કરી દે છે. અંગ્રેજોમાં કહેવત છે કે: Speak not of others as you would not speak of them before themselves અર્થાત્ બીજા લોકો સંબંધી એવી વાત ન કરો કે જો તમો તેઓને ન કહી શકો. મોટા મોટા પ્રતિષ્ઠિત સમાજોમાં જોવામાં આવે છે કે જ્યાં સુધી કોઇ વ્યક્તિ હાજર હોય છે ત્યાં સુધી તેના વખાણ કરવામાં આવે છે અને એની ગેરહાજરીમાં તેની નિંદા થવા લાગે છે. બીજાની નિંદા કરતાં બચવા માટે દરેક મનુષ્યે મિતભાષી બનવાની જરૂર છે. મનુષ્યનું આયુષ્ય અધિક વિલાસ અને ભાષણથી ક્ષીણ થાય છે. વાણીનો સંયમ એ બ્રહ્મચર્ય જેટલું જ તપ છે. એ તપને લઇને માણસ અસત્યની નિંદાથી બચી શકે છે. શેકસપીયરનું એક મહત્ત્વનું વાક્ય છે કે:—

Give every one thy ear, but few thy voice અર્થાત્ બધાનું સાંભળો પણ ઘણું જ ઓછું બોલો. એ રીતે અધ્યાત્મ દૃષ્ટિથી પણ એ સિદ્ધાંત ઘણો મહત્ત્વનો છે. પાંચમો નિયમ અયાચકવૃતનું પાલન છે. બીજાના ઉપકાર નીચે રહેવું એ દરેક મનુષ્યે સૌથી વધારે ભારે માનવું જોઇએ. જે મનુષ્યની ટેવ બીજાના ઉપકાર નીચે રહેવાની હોય છે તે દુનિયામાં એક પણ મોટું કાર્ય કરી શકતો નથી. તે પોતાના આત્મામાં વિશ્વાસ રાખવાનું શીખી શકતો નથી. તેની માનસિક અવસ્થા હંમેશા નબળી રહે છે. અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે:–

A charity boy seldom prospers. જે માણસ બીજાના દાન ઉપર આધાર રાખે છે તે ભાગ્યે જ આબાદ થાય છે. જે બાળક વિદ્યોપાર્જન માટે બીજાની મદદ લે છે તેણે પોતાના મનમાં તે પૈસા પાછા આપવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરવો જોઇએ. આ નિયમની સાથે એ પણ આવી જાય છે કે બીજા પાસેથી બની શકે ત્યાં સુધી ઉધાર લેવું ન જોઇએ. જે માણસને ઉધાર લેવાની ટેવ પડી જાય છે તે પોતાની આવક કરતાં વધારે ખરચ કરવા લાગે છે. ઉધાર લેતી વખતે પૈસા આપવા પડતા નથી તેથી એક પ્રકારની બેપરવાઇની ટેવ લોકોમાં પડી જાય છે. રૂપિયા જરૂર પાછા આપવા છે એવો દૃઢ સંકલ્પ નથી રહેતો. એ આત્મિક પતન છે અને એને લઈ તેને માનસિક કલેશ ભોગવવો પડે છે. બીજા પાસેથી કંઇ ઉધાર ન લેવું એ એક જાતનું તપ છે, જે કરવાથી આત્મશક્તિ વધે છે. આ એક નાની વાત છે છતાં જીવનમાં તેનું ઘણું મહત્ત્વ છે. છઠ્ઠો નિયમ સ્વાધ્યાય કરતા રહેવું એ છે. હંમેશા અધ્યાત્મ વિષયમાં દરેક મનુષ્યે કંઇ ને કંઇ વાંચતા રહેવું જોઇએ. આપણા વિચાર, આપણા ચારિત્ર્યબંધારણમાં મોટો ભાગ ભજવે છે. યોગ-

વાસિષ્ઠમાં કૈવલ્યપ્રાપ્તિના ચાર ઉપાય બતાવ્યા છે:-યમ, સંતોષ, સત્સંગ અને વિચાર. આધુનિક કાળમાં મહાત્માઓનો સત્સંગ આપણને પુસ્તકોદ્વારા સુલભ છે. તેનો આપણે લાભ લેવો જોઈએ અને તે મહાત્માઓની વાતો પર વિચાર કરવો જોઈએ દરેક વિચાર શક્તિથી ભરેલો છે, જે યોગ્ય સમયે કાર્યરૂપે પ્રકાશિત થાય છે.

અધ્યાત્મ શક્તિનો સંચય કરવાનો સૌથી મોટો નિયમ પ્રાણીમાત્રનું કલ્યાણચિંતન છે.

यस्मिन् सर्वाणि भूतान्यात्मैवाभूद्विजानतः ।
तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः ॥

આ છેલ્લા નિયમમાં પહેલાંના સર્વ નિયમોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. જેટલી પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓ થઈ ગઈ છે તેઓ બીજાના હૃદયમાં સ્થાન મેળવી શક્યા છે તેનું કારણ એ છે કે તેઓ બીજાને પોતાની સમાન સમજતા હતા. મનુષ્યના વિચારો પ્રેમભાવથી બળવાન બને છે અને ઇર્ષ્યા, દ્વેષ તથા સ્વાર્થબુદ્ધિથી નિર્બળ બની જાય છે એક અંગ્રેજી કહેવતનો અર્થ એ છે કે જે માણસ પોતાનું જીવન તલવારના બળ ઉપર ટકાવી રાખે છે તે તલવારથી જ પોતાનું જીવન ખોઈ બેસે છે. મન એક મહાન્ સૃષ્ટિકર્તા છે ને તે જેવો સંકલ્પ કરે છે તેવી જ પરિસ્થિતિ તૈયાર થઈ જાય છે. જે માણસને બીજાનું ભલું ચિંતવવાની ટેવ હોય છે તે ટેવના બળથી પોતાની જાતનું ભલું ચિંતવવા સ્હેજે શક્તિવાન થઈ જાય છે, પરંતુ જે માણસનું મન બીજાનું અહિત ચિંતવવામાં લાગ્યું રહે છે તે માણસ તે ટેવને લઈને પોતાની જાતનું અહિત કરવાના વિચારોને મનથી જુદા પાડી શકતો નથી. તે પોતાના મનમાં પોતાના કલ્યાણના વિચારો લાવવા અસમર્થ બની જાય છે પછી એનો સંસાર પણ એ રીતે નિર્બળ થઈ જાય છે. બીજાનું હિતચિંતન કરવું એ આપણને સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત બનાવે છે તથા એનાથી જીવન સાર્થક અને સુખી બને છે. બીજાના સુખના ચિંતનથી જ મનુષ્ય ખરું સુખ મેળવે છે અને તેનો આત્મા બળવાન બને છે પોતાના સુખના ચિંતનથી આત્મામાં નિર્બળતા આવી જાય છે અને મન હંમેશા કલેશમા રહે છે.

પરમપદપ્રાપ્તિ કેમ થાય?

નિર્વિકાર પરમાત્મતત્ત્વના જ્ઞાન વિના આ પરમપદને ગમે તેટલા તપ સાધન કરવા છતા કોઇ મેળવી શકતુ નથી, માટે તારે જો કર્મબંધનમાથી મુક્તિ જોઇતી હોય, તો તેનો જ સ્વીકાર કર

તારે જો પારમાર્થિક સુખ જોઇતું હોય તો એ પરમાત્મતત્ત્વમાં જ નિત્ય લીન રહે, તેમા જ નિત્ય સતુષ્ટ થા, અને તેમાં જ નિત્ય તૃપ્ત રહે.

—શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય

મહાકવિ શ્રી હરિચંદ્રવિરચિત

 ધર્મશર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય

સમશ્લોકી અનુવાદ (સટીક)

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૯૦ થી શરૂ)

સર્ગ ૧ લો.

ભારત ક્ષેત્ર : આર્ય ખંડ

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ત્યાં દક્ષિણે ભારત નામ ક્ષેત્ર,—
સિંચ્યે જિનેંદ્રાગમ નીર યત્ર;
પુણ્યોપી ધાન્ય જ પાકનારું,
સ્વર્ગાદિ સંપત્ ફલ આપનારું. ૪૧

જે સિંધુ-ગંગા વચમાંહિ ઊંચા,
વિજ્યાર્ધ અદ્રિથી વિભક્ત થાતાં;
શ્રીના ગુરૂ ભારથકી છ-ખંડ,
થયું શું શોભા ધરતું અખંડ ! ૪૨

ઉત્તર કોશલ દેશનું વર્ણન

ત્યાં આર્ય છે ખંડ—શું સ્વર્ગમાંથી,
ખર્યો નિરાલંબપણાથી ખંડ !
ને દેશ તો ઉત્તર કોશલ ત્યાં,
તેનું કરે મંડન સ્વપ્રભાથી. ૪૩

સુમનોનંદની ટીકા.

૪૧. તે જંબૂદ્વીપની દક્ષિણે ભારત નામનું ક્ષેત્ર છે, જે ક્ષેત્રમાં જિનેશ્વરના આગમરૂપ જલનું સિંચન થતાં પુણ્યોરૂપ ધાન્ય પાકે છે, અને તે પુણ્ય-ધાન્યનું ફલ સ્વર્ગ-અપવર્ગની સંપત્તિ છે. અત્રે ક્ષેત્રનું રૂપક પૂરેપૂરું ઘટાવ્યું છે.

૪૨. જે **ભારત**ક્ષેત્ર **સિંધુ-ગંગા**ના અંતરાલમાં આવેલા **વિજયાર્ધ** પર્વતથી વિભક્ત થાય છે, એટલે તેના છ ખંડ પડે છે. તે અંગે કવિ **ઉત્પ્રેક્ષા** કરે છે કે અખંડ શોભાવાળું તે **ભારત**ક્ષેત્ર લક્ષ્મીના ભારી ભારથી જાણે છ ખંડવાળું થયું હોયની !

૪૩. તે **ભારત**ક્ષેત્રમાં **આર્ય**ખંડ છે, તે જાણે નિરાલંબપણાને લઇ સ્વર્ગમાંથી ખરી પડેલો ખંડ હોયની ! (**ઉત્પ્રેક્ષા**) અને તે આર્યાવર્તના તિલકરૂપ **ઉત્તર કોશલ** નામનો દેશ પોતાની કાંતિવડે તેને શોભા આપે છે.

ખંડ-**શ્લેષ**: (૧) પૃથ્વીપ્રદેશ (continent); (૨) ટુકડો.

અનેક પદ્માપ્સરથી લસંતા,
અસંખ્ય હિરણ્ય સુગર્ભવંતા;
અનંત પીતાંબર ધામ ચારુ,
ગ્રામો જિતે સ્વર્ગપ્રદેશ વારુ ૪૪

યંત્રપ્રણાલીરૂપ પ્યાલીઓથી,
પુણ્ડ્રેક્ષુનો ત્યાં રસ નિત્ય પીને,
મહાનિલે દોલિત શાલિપૂર્ણા,
જાણે ઘૂમે પૃથ્વી મદે કરીને ! ૪૫

વિસ્તારી તારા નભ રાત્રિમાં જે,
પુનઃ પુનઃ તો દિવસે પ્રમાર્જે;
તે જાસ ઉત્પુંડરીકા સરો શું,
સામ્ય સ્વ ના પ્રાપ્ત ગણે અહો ! શું ? ૪૬

---

૪૪. જે દેશના ગામો પણ સ્વર્ગપ્રદેશોને પોતાની રમ્યતાથી જીતે છે, (વ્યતિરેક અલંકાર), તે શ્લેષયુક્ત વિશેષણોની ખૂબીથી સમિદ્ધ કરે છે તે આ પ્રમાણે —

અનેક પદ્માપ્સર : (૧) અનેક પદ્મવાળા જલસરોવર

(૨) અનેક પદ્મા-લક્ષ્મી અને અપ્સરાવાળા.

હિરણ્યગર્ભ (૧) હિરણ્ય (સુવર્ણ) જેના ગર્ભમાં છે તે, જ્યા સુવર્ણની વિપુલતા છે.

(૨) વિષ્ણુ અથવા બ્રહ્મા

પીતાંબર · (૧) पीतं अम्बरं येन, આકાશને પી જતા, ગગનચુંબી (Sky-scraping).

(૨) पीत अम्बरं यस्य। વિષ્ણુ.

વ્યતિરેક આ પ્રકારે —

સ્વર્ગમા તો એક પદ્મા-લક્ષ્મી હોય છે, અહીં ગામમા અનેક પદ્માપ્સરા છે સ્વર્ગમાં એક હિરણ્યગર્ભ છે, અહીં તો અસંખ્ય હિરણ્યગર્ભ છે સ્વર્ગમાં એક પીતાંબર ધામ છે, અહીં તો અનંત પીતાંબર ધામ (ગગનચુંબી મહાલયો) છે. આમ ગ્રામોનું સ્વર્ગપ્રદેશોથી ચઢીઆતાપણું બતાવ્યું અર્થ યથાસંભવ ઘટાવવો.

૪૫ જે દેશમા,—યંત્રનાલિકાઓરૂપ પ્યાલીઓવડે ઇક્ષુરસનુ નિત્ય પાન કરીને, મંદ પવનથી ડોલતા ખાતી શાલિથી ભરેલી પૃથ્વી, જાણે મદમા આવી જઈને ઘૂમી રહી છે !—ઉત્પ્રેક્ષા

આ ઉપરથી તે દેશની રસાળતા અને ફળદ્રૂપતાનુ પ્રતિપાદન કર્યું

૪૬ રાત્રિને વિષે આકાશ જે તારાનો વિસ્તાર કરી, દિવસે પુન પુન તેનુ પ્રમાર્જન કરે છે—લુછી નાખે છે, તે માટે કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે તે દેશના ખીલેલા કમલવાળા સરોવરો સાથે પોતાનુ સામ્ય (સમપણું) પ્રાપ્ત થતુ નથી એમ માનીને જાણે આકાશ તેમ કરતુ હોયની !

અત્રે ત્યાના સરોવરોની સ્વચ્છતા આકાશ કરતા પણ ચઢીયાતી છે એમ ધ્વનિત કર્યું.

પાળીરૂપી ઉચ્ચ ભવાં ચઢાવી,
પૃથ્વી તળાવોરૂપ નેત્રવાળી;
શ્રી જોઇ જ્યાં વિસ્મયથી જ જાણે !
રોમાંચ ધારે કલમો બહાને. ૪૭

ધર્માઢ્ય લોકે પ્રતિગ્રામ પાસે,
રચેલ જ્યાં ધાન્યકૂટો પ્રભાસે;
જાણે વિસામા-ગિરિઓ રવિના,
અસ્તાદ્રિ ને ઉદય અદ્રિ મધ્યે; ૪૮

(અપૂર્ણ)

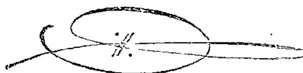
—ડૉ. ભગવાનદાસ મનઃસુખભાઈ મહેતા

૪૭. તળાવોની પાળરૂપ ઊંચા ભવાં ચઢાવી, તળાવોરૂપ હજારો આંખવડે પૃથ્વી જે દેશનો વૈભવ જોઇને, જાણે વિસ્મયથી કલમો બ્હાને રોમાંચ ધારણ કરી રહી છે !—

અપહ્નુતિ અને ઉત્પ્રેક્ષા.

આમ આ શ્લોકમાં તે દેશની અતુલ સમૃદ્ધિ, તળાવોની પ્રચુરતા અને ધાન્યની વિપુલતાનો નિર્દેશ કર્યો. પૃથ્વી જાણે જીવંત સ્ત્રી હોય એવી કલ્પના અત્ર ખડી કરી છે. તે તળાવોરૂપ આંખવડે આશ્ચર્યથી જુએ છે અને કલમરૂપ રોમાંચ ધારણ કરે છે.

૪૮. જે દેશમાં ધર્મિષ્ઠ જનોએ પ્રત્યેક ગ્રામ સમીપે કરેલા ઊંચા ધાન્યના રાશિ, જાણે ઉદયાચલ અને અસ્તાચલ મધ્યે સૂર્યના વિસામા માટેના પર્વતો હોયની ! —**ઉત્પ્રેક્ષાલંકાર**

સાધક .... ગુણત્રયી

લેખક. ચોકસી

પંથદર્શનની વિચારણામાં જ યોગીરાજ આનંદઘનજી મહારાજે ' કારણ વિના કાર્યસિદ્ધિ ' ના બણુગા ફુંકનારા કે "Castles in the air" યાને હવાઈ કિલ્લા ચણનારા માટે જે બે લીંટી ત્રીજા શ્રી સંભવજિનના સ્તવનમા લખી છે તે આપણે વિચારી ગયા અત્રે જે મુદ્દાની વાત લક્ષ્યમાં રાખવાની છે અને બરાબર પચાવીને જીવનમાં ઉતારવાની છે તે નિમ્ન ગાથામા દર્શાવાઈ છે. પંથદર્શન કર્યા છતા જો આત્મા આ જાતની ભૂમિકાને સ્પર્શી શક્યો ન હોય, એ ભૂમિકા પર અચળ બન્યો ન હોય, અથવા તો એ ગુણ ત્રિપુટીમય ન થયો હોય તો કેવળ પંથદર્શન એ દર્શન માત્ર રહે છે. તેથી પ્રગતિનો પારો એક પણ ડીગ્રી આગળ જતો નથી. તેથી જ નીચેની લીંટીઓ અવધારણીય છે.

સેવન કારણ પહેલી ભૂમિકા,
અભય–અદ્વેષ–અખેદ.
ભય ચંચળતા હો જે પરિણામની,
દ્વેષ અરોચક ભાવ,
ખેદ પ્રવૃત્તિ હો કરતા થાકીએ,
દોષ અબોધ લખાવ

પરિણામનું વારવાર બદલાવવુ, ઘડીઘડીમાં વિચારશ્રેણીનું પરિવર્તન એ આગેકૂચ કરનાર માટે ભયંકર અર્ગલા સમાન છે. એથી ધ્યેય પ્રતિ એકતારતા નથી થઇ શક્તી; અને લક્ષ્યસ્થાનવિહુણું નાવ જેમ ભરસમુદ્રમા ઝોલા ખાય તેમ આત્મા સંસારસાગરમા અથડાય છે. એટલે ચંચળપણું, પુનઃ પુન વિચારમાળાનું ફેરફાર થવાપણું ત્યજી દેવાની જરૂર છે. વસ્તુને સિદ્ધાંત તરિકે સ્વીકારતા પૂર્વે એને દરેક બાજુથી ચકાસી જોવી. કહેવત છે કે 'સો ગળણે ગળીને પાણી પીવુ ' એટલે કે એના ગુણદોષનુ યથાર્થ તોલન કરવુ. એ વેળા નીતિકારનો નિમ્ન શ્લોક યાદ કરવો.

अनारंभो हि कार्याणाम् प्रथमं बुद्धिलक्षणम् ।
आरंभस्यान्तगमनम् द्वितीयं बुद्धिलक्षणम् ॥

પણ પ્રજ્ઞાના કાટે એ બરાબર ઉતરે એટલે પછી તો એની પાછળ શ્રદ્ધાથી વળગી પડવાનુ જ હોય. વાર વારના પલ્ટા ન જ શોભે. સિદ્ધાન્ત નિશ્ચિત થયો એટલે પછી એ ધ્રુવતારા સમ નિશ્ચય રહેવો જોઇએ. તેથી યોગીરાજ ઠીક કહે છે કે એ ચંચળતા ખંખેરી નાંખી, એના કણુમાત્રને હવામા ફુંક મારી આત્માએ નિર્ભીક બનવાનુ છે. અભય યાને નિર્ભયતા એ આત્મશ્રેયના પથિક માટે મહાન્ ગુણ છે. એનું પાલન કરવાથી નિતાંત પ્રગતિ જ થાય છે. અલબત્ત, પરિષહની પરંપરાનો કે કષ્ટોની હારમાળાનો સામનો કરવો પડે છે, છતાં પગલે પગલે સધાતી ઋદ્ધિસિદ્ધિના આનંદ આગળ એનુ કંઇ જ લેખું નથી.

આમ ' અભય ' ગુણની સ્થાપના કરી બીજા તરફ અંગુલિનિર્દેશ કરે છે તેનુ નામ 'અદ્વેષ' છે. પોતે જ વ્યાખ્યા બાંધી આપે છે. રુચિ એટલે પૂર્ણ તન્મયતા પૂરેપૂરો સદ્ભાવ. જ્યાં એનો અભાવ ત્યા સ્હેજે અરુચિ પ્રગટે. એ અરોચક દશાને જ અહિં દ્વેષ તરિકે ઓળખાવવામા આવેલ છે. એ વૃત્તિને સદંતર છોડી દઇ 'અદ્વેષ' ગુણનુ અવલંબન લેવાની સૂચના કરવામાં આવી છે. એ પાછળનો ભાવ

જરા ઊંડી નજરે જોવાય તો એની વાસ્તવિકતાના દર્શન તો સહજ છે.

આત્મા જો પુદ્ગલના વિવિધ સ્વભાવોનો અભ્યાસ કરે, આઠ કર્મોની વિચિત્ર લીલા અને આશ્ચર્યકારી જાળગુંથણીના ધાગાનો તાગ કાઢવા કટિબદ્ધ થાય તો એને તરતજ જણાશે કે પૃથ્વીતળ પરના ભિન્ન ભિન્ન માનવીઓની રંગબેરંગી પ્રવૃત્તિઓ એ તો મદારીના દોરી-સંચારથી થતી માંકડાની રમતમાત્ર છે. અને કેવળ માનવીઓ જ શા માટે પશુ-પક્ષી અને કીટકમાત્રથી ભરેલી ચોરાશી લક્ષ યોનિમય સારી જીવસૃષ્ટિ જ કર્મરાજે ગોઠવેલા અદ્ભુત તંત્રમાં જાતજાતના પાઠ ભજવે છે. શાંતચિત્તે મહાત્માશ્રી સિદ્ધર્ષિ મહારાજપ્રણીત 'ઉપમિતિ ભવપ્રપંચ કથા' વાંચો-વિચારો-મનન કરો એટલે સચોટ ખાત્રી થશે કે આ બધું- **'નટનાગર કી બાજી જાણું ન દુનિયા કાજી'** જેવું વિલક્ષણ છે એટલે જ એ પર અકિંચિત્ પ્રયોજન નથી. દ્વેષ ધરવાથી કે એ પ્રત્યે સુગ દાખવવાથી એમાં તળમાત્રનો સુધારો થાય તેમ નથી. સાચો રાહ તો અરોચકભાવને તિલાંજલી દઇ, અભય ને અદ્વેષની જોડી સાથમાં રાખી આગેકદમ કરવાનો છે. એટલે ત્રીજો ગુણ અખેદ આપોઆપ આવી મળશે, કેમકે પ્રવૃત્તિમય જીવન જીવતાં વા નિવૃત્તિ માર્ગ પ્રતિ દોરી જતી ક્રિયાઓ આચરતાં થાક લાગવાનો સંભવ સહજ છે. પણ જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ નિવૃત્તિ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી કેવળ હાથ જોડીને બેસી રહેવામાં કંઇ સાર નથી. નિવૃત્તિપોષક કરણીમાં જોડાયા રહેવાની જરૂર છે જ. તેટલા સારુ ચેતવણી આપવામાં આવી છે કે ખેદ યાને કંટાળો કે નિરસભાવ ન ધરતાં અખેદ વૃત્તિ ધારણ કરવી. જો આ ત્રિપુટીને પૂર્ણપણે વળગી રહેવાય તો આત્મા અવશ્ય પ્રગતિના પંથે કૂચ કર્યે જાય છે.

અલબત્ત, એટલું તો સાચું જ છે કે જ્યાં સુધી જીવ શુક્લપક્ષીઓ થતો નથી અને છેલ્લું કરણ (અનિવૃત્તિકરણ) કરતો નથી ત્યાં સુધી એના સંસારભ્રમણની મર્યાદા અને સાચા સમ્યક્ત્વની રેખા બંધાતી નથી જ. એ થવામાં ભવસ્થિતિનો પાક થવાની જરૂર રહે છે જ. પણ એ સર્વ વીતરાગ પ્રભુના પ્રવચનની પ્રાપ્તિ થવાથી અને દોષદૃષ્ટિને પાણીચું પકડાવી શુદ્ધ નજરે એનું અવગાહન કરવાથી સરળ બને છે. તેથી તો યોગીરાજે એના અનુસંધાનમાં 'પરિચયપાતક'વાળી લીટી ટાંકી 'ગ્રંથ અધ્યાતમ શ્રવણ મનન કરી, પરિશીલન નય હેત' જેવી મહત્ત્વની વાત પર ભાર મૂક્યો છે.

અત્રે પેલી 'કારણ વિન કારજ સાધીયે' એવી જે અન્ય દર્શનોની આગળ પડતી દલીલ સામે લાલ બત્તી ધરેલી છે. જો આ જાતનું 'રેડ સીગ્નલ' ન ધરાય તો આત્મા લક્ષ્યથી ચલિત થઇ, વાદવિવાદની જાળમાં અટવાઇ જઇ, ઘાણીના બેલની માફક સારોયે દિ' ફર્યા કરે છતાં જેમ એના નસીબે કેવળ ગોળ ચકાવો રહે છે તેના જેવું થાય એટલે કે એની આગે કૂચ અટકી જાય. હતા ત્યાંના ત્યાં જેવી સ્થિતિ કાયમ રહે.

સંભવનાથ પ્રભુનું નામ જ સંભવ યાને Possibility સૂચક છે એટલે તેમના નામથી અંકિત સ્તવનની પૂર્ણતા કરતાં શ્રીમદ્ આનંદઘનજી મુગ્ધ જીવોને ઉપરના ત્રણે ગુણોનું દૃઢ અવલંબન ગ્રહણ કરી સેવનકાર્ય ચાલુ

પ્રગતિના પ્રશ્નો

જ્યારે કોઇ સાંભળતું નથી—

ભૂતકાળનો ઇતિહાસ અને આધુનિક જૈન જગત્-આ બે વસ્તુનુ બારીકાઇથી અવલોકન કરવામા આવે તો આપણે તરત જાણી શકીએ છીએ કે એક વખત જ્યા જૈનોનુ પ્રભુત્વ હતુ એક વખત જ્યા હજારો જૈનો વસતા હતા ત્યા આજે જૈન વસ્તી નહિવત્ બની ગઇ છે, બલ્કે કેટલાક સ્થાનોમા તો આજે જૈન વસ્તીનુ અસ્તિત્વ પણ રહેવા પામ્યું નથી, અને એવા સ્થાનોમા એક વખત હજારો ભાવિક જૈનોથી ઉભરાતા જિનાલયો પણ આજે સુમશામ સ્થિતિમા એકલા-અટુલા ઊભા છે

આવી રીતે જૈન વસ્તીવિહોણા થએલા સ્થાનોનો પોકાર પણ જૈન પ્રજાને કાને એકથી અનેક વખત કરવામા આવ્યો છે બિહાર, માર વાડ, દક્ષિણ, યુ પી અને બગાળ-મેવાડમા આવા અનેક સ્થાનો છે, પરંતુ આ સવળો પોકાર કોઇ સુણતુ નથી, પોકારના નિવારણનો માર્ગ કોઇ વિચારતુ નથી, અને કદાચ કોઇ આ બાબતમા રસ લેતો પ્રવાસી આવા કોઇ જૈન-વસ્તીવિહોણા સ્થાને જઇ ચઢે છે તો તે સ્થળની ઉપયુક્ત નોધ લઇ જનતા સમક્ષ રજૂ કરે છે અને ત્યા પોતાની ફરજ પૂરી થએલ માની લે છે.

આ ફરિયાદને પટોચી વળવાનો પ્રશ્ન દિવસે દિવસે ગભીર થતો જાય છે સમસ્ત જૈન સમાજે એક વખત એકત્ર થઇને આ વસ્તુ પૂર્ણ ગવેષણા પૂર્વક વિચારવી ઘટે છે. અને વિચારણા બાદ બને તેટલા વેગથી એ કાર્ય અપનાવી લેવાની પણ અનિવાર્ય અગત્ય છે

અવગણના પાલવે તેમ નથી—

જૈન સમાજ આજે જે અસગઠિત સ્થિતિમાં જીવે છે અને તેની શક્તિઓ પોતપોતાના મત-વાડાઓના સમર્થનમા ખર્ચવાની ધૂન હજુ જીવતી-જાગતી છે ત્યા સુધી સમસ્ત સમાજના સર્વ-સામાન્ય વિકાસના કે હિતના પ્રશ્નો, સારોયે જૈન સઘ એક જ છાયા નીચે બેસીને વિચારે એ શુભ દિવસ હજી દૂર છે અને એ દિવસની રાહ જોઇ જૈનોની ઘટતી જતી સખ્યાનો પ્રશ્ન છેક અવગણી નાખવો હવે પાલવે તેમ નથી. આજે તો આ પ્રશ્નને અપનાવવા માટે વ્યક્તિ ગત પ્રયાસો શરૂ થઇ જવા જોઇએ અને બને તો જે સસ્થાઓ આ પ્રશ્નમા રસ લઇ શકે તેમ હોય તે સસ્થાઓએ પણ પોતાનાથી બનતો ફાળો નોધાવવો જોઇએ

વિકાસના માર્ગો—

સમાજના સખ્યા, વિકાસ કે જૈન સંસ્કાર-વૃધ્ધિનુ કાર્ય એ રીતે પ્રચારનુ છે સ્થળે-સ્થળની સ્થિતિનું અવલોકન કરવુ, એ સ્થાનનો ભૂતકાળ શોધવો, આધુનિક સયોગો વચ્ચે ત્યાં જૈન-સિદ્ધાન્તના પ્રચાર માટે ક્યા ક્યા માર્ગો શક્ય છે તેનુ તારતમ્ય કાઢવુ વિગેરે કાર્યો શરૂ કરવા જોઇએ આ દરેક કાર્યો તે તે સ્થાનોમા

શાખવાનુ ભારપૂર્વક કહે છે એ પ્રકાશની 'સેવા' અનુપમ છે એમ જણાવે છે એનાથી કાર્યસિદ્ધિ કેવા પ્રકારની થશે એ વાત પર સાધકને ઝાઝું વિમાસવાપણુ ન હોય—

'कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन।' એ ગીતાના વાક્યની જાણે પૂર્તિ ન કરતા હોય તેમ ભક્તિપૂર્ણ હૃદયે એટલુ જ યાચે છે કે—

—દેજો કદાચિત સેવક યાચના—

પહોંચવા સિવાય બની ન શકે તે માટે પ્રચારકો કે સંશોધકો રોકવા અને તેમની દ્વારા આ કાર્ય સાધવું એ એક માર્ગ છે. આપણી પૂજ્ય સાધુ-સંસ્થાનો એ દિશામાં વિહાર લંબાવવાની જરૂર છે. સામાન્ય રીતે જૈન-ધર્મના પ્રચારનું સુકાન આપણી શ્રમણ સંસ્થાના હાથમાં છે. તેઓશ્રી પોતાના વિહાર દરમિયાન હજારો જનતાને ધર્મોપદેશ આપી આત્મકલ્યાણના માર્ગે વાળી શકે છે. એમ કરવાની તેમની પાસે દરેક સગવડ છે. અને ધારે તો સારાયે જૈન જગતને પૂર્વકાળની જાહોજલાલીની કક્ષાએ મૂકી શકે તેમ છે. ભૂતકાળનો ઇતિહાસ પણ અનેક જૈનાચાર્યોએ પોતાની અજબ શક્તિથી જૈનોની સંખ્યા વધાર્યાના, જૈનોનો વિકાસ કર્યાના અનેક દૃષ્ટાન્તો પૂરા પાડે છે. એટલે કે જૈન-જગતની ઉન્નતિ માટેનું આ કાર્ય પૂજ્ય મુનિસમાજ માટે નવું નથી, પરંતુ તે ભૂલી જવાયું છે.

માત્ર જૈનોથી જ ઉભરાતા પ્રદેશમાં વિચરવાનું બંધ કરી, આપણો પૂજ્ય સાધુ સમાજ આવા જરૂરી ક્ષેત્રમાં વિચરે અને પોતાના વિહારના અનુભવો સમાજ સમક્ષ મૂકે તો એ રીતે સમાજ ઘણું મેળવી શકે તેમ છે. ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયું છે એટલે વિહારની શરૂઆતમાં આ વસ્તુ ખાસ વિચારવા જેવી છે. સારાએ સાધુ સમાજ આ અગત્યના કાર્યથી દૂર છે તેમ કહી શકાય નહિ. પરવાર જાતિના ઉધ્ધાર માટે યુ. પી. આદિ પ્રદેશમાં આપણા પૂજ્ય મુનિ મહારાજે વિચરતા થયાની વાત આપણે જાણીએ છીએ. સરાક જાતિના ઉધ્ધાર માટે બિહારમાં પણ વિચરતાં સાધુઓના વર્તમાન આપણાથી અજાણ્યા નથી. પંજાબ, સિંધ વગેરે વિકટ દેશોમાં પણ જૈન ધર્મના પ્રચાર માટેના પ્રયાસો થઇ રહ્યા છે અને એ દિશામાં આપણા સાધુ સમાજની દૃષ્ટિ વળતી આવે છે તે ખુશીનો પ્રસંગ છે.

એમ છતાં આ ઉઘડતી જતી દૃષ્ટિને અંગે એક વસ્તુ આપણે જરૂર વિચારવી ઘટે, અને તે એ કે આવા પ્રયાસોને વ્યક્તિગત પ્રયાસ માની જ્યાં એક સમુદાય કે સંઘાડાનો પ્રયાસ થતો હોય ત્યાં બીજો સંઘાડો પ્રયાસ કરતો નથી. આ એક રીતે આપણી ટૂંકી દૃષ્ટિ ગણાય અને તે ટૂંકી દૃષ્ટિ આવા કાર્યોના પરિણામને ફુલવાફાલવા દેતું નથી. એ સુંદર પ્રયાસોનો વિકાસ અટકી જાય છે. સમસ્ત જૈન સમાજનું સર્વસામાન્ય કાર્ય બહુ જ ટૂંકા ક્ષેત્રનું બની રહે છે. કાર્ય કરનાર અને કાર્ય કરવાને સમર્થ છે તે દરેક મુનિમહારાજ આ જાતનું કાર્ય પોતાનું છે અને કોઇ એક જ સંઘાડાનું કે સમુદાયનું નથી એમ માનીને આ ક્ષેત્રમાં પોતાનો પ્રયાસ લંબાવે તે જરૂર આવકારદાયક ગણાય.

એકની એક દિશામાં--

આ કાર્યને અંગે એક બીજો મુદ્દો એ પણ વિચારવા જેવો છે કે ફીરકાભેદની ગંધ કેટલીક વખત આવા કાર્યોમાં દેખાય છે. યુ. પી. માં જૈન ધર્મના વિકાસને ઘણું સ્થાન છે, એમ છતાં એક ફીરકાએ કરેલા કાર્યને બીજા ફીરકાએ તોડી પાડવાના પ્રયાસો કર્યાની દુઃખદ વાતો સમાજ સમક્ષ આવી છે. અને પરસ્પરના ખંડનને અંગે એ પ્રદેશમાં સાધવા જેટલું સાધી શકાયું નથી.

બિહારમાં શ્વે. સમાજે સરાક જાતિના ઉધ્ધારનું કાર્ય શરૂ કરવા પછી ત્યાં દિગમ્બર સમાજે એની એ દિશા અને એ જ ક્ષેત્રમાં સરાકજાતિના ઉધ્ધારનું કાર્ય શરૂ કર્યું છે. જો કે આ શરૂઆત પછી ઉભય ફીરકાના ગંભીર ઘર્ષણના સમાચાર હજુ બહાર આવ્યા નથી, પરંતુ ફીરકા મમત્વનો ઝેરી વાયુ અર્થ વિનાના ઘર્ષણો ક્યારે ઊભા કરશે એ કહેવાય નહિ. એટલે વધારે સારુ તો એ છે કે એક ફીરકાએ જ્યારે આ ક્ષેત્રમાં પ્રયાસ શરૂ કર્યો હોય ત્યારે બીજા ફીરકાનો પ્રયાસ બીજી દશામાં શરૂ રહે. પરિણામે સુંદર ફળની આશા ઉભરાને રહે અને સામસામા ખોટી રીતે શક્તિનો વ્યય ન થાય.

શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરિ જન્મ-દિવસ

રાયકોટ (પંજાબ)

અત્રે પૂજ્યપાદ આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજનો જન્મદિવસ મહોત્સવ કા. શુ. ૨ તા ૧૩-૧૧-૩૯ સોમવારના ઉજવવામા આવતા પ્રભાતફેરી કરવામા આવી, ત્યારબાદ સવારે નવ વાગતા લાલા કુંદનલાલજી સાહેબ સરાફ અગ્રવાલની અધ્યક્ષતામા જાહેર સભા ભરવામા આવી હુશીયારપુર અને લુધીયાનાની ભજનમંડળીયોના મનોહર ભજનો થયા બાદ શ્રી આત્માનંદ જૈન ગુરૂકુળના વિદ્યાર્થી પૃથ્વીરાજજીએ હિન્દી સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર વાચી સંભળાવીને પોતાના મનનીય વિચારો સભા સમક્ષ રજૂ કર્યા હતા. પંડિત હંસરાજજી શાસ્ત્રીજીએ ઘણુ જ સુંદર આચાર્યશ્રીજીના જીવન વિષયક ભાષણ આપ્યુ અને વિશેષમા જણાવ્યુ કે મે આચાર્યશ્રીજીની સેવામા ૧૫-૧૬ વર્ષ રહી ઘણો જ સારો અનુભવ મેળવ્યો છે. મારા ઉપર જૈન ધર્મની છાપ પાડનાર એઓશ્રીજી જ છે ભજન મંડળિયોના ચિત્તાકર્ષક ભજનો થયા બાદ આચાર્યશ્રીજીના શુભ નામના જયકાર સાથે સભા વિસર્જન થઇ. બાદ મોદકની પ્રભાવના કરવામા આવી હતી.

આચાર્યશ્રીજીના જન્મદિવસની ખુશાલીમા બપોરે ગરિબોને મીઠા ભાત આપવામા આવેલ એનો હજારો ગરીબોએ લાભ લીધો હતો.

સાંજરે લાલા તારાચંદજી સાહેબ સરાફ અગ્રવાલની અધ્યક્ષતામા ખુલ્લા મેદાનમા વિરાટ સભા ભરવામા આવી. ભજન મંડલીઓના મનોરંજન ભજનો થયા બાદ પંડિત સુરેન્દ્રમોહનજી અને પંડિત હંસરાજજી શાસ્ત્રીના મનોહર ભાષણો થયા.

આ સભામા પંજાબ, ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, મારવાડ આદિના દેશોના આવેલા શુભ સંદેશાના તારો વંચાવવામા આવેલ આચાર્યશ્રીજીની દીર્ઘાયુ ઇચ્છી સભા વિસર્જન થઇ.

આવી જ રીતે પંજાબના ગુજરાવાલા-અંબાલા-જીરા-કસુર-માલેરકોટલા-જંડીયાલા વિગેરે નગરોમા ઠામઠામ વલ્લભસૂરિ જન્મદિવસ ઘણા જ સમારોહથી ઉજવાયો.

મારવાડ-મેવાડ-ગુજરાત આદિમા પણ ઘણે ઠેકાણે આડંબરપૂર્વક ઉજવાયો હતો.

કેકડી (અજમેર)

શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજસાહેબનો ૬૯ મો જન્મદિન સમારોહપૂર્વક ઉજવાયો (૧) શ્રીશ્વેતામ્બર જૈન સ્યાદ્વાદ મહાવિદ્યાલયમા રજા રાખવામા આવી (૨) શ્રી મહાવીરસ્વામી તથા શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામી મહારાજના મંદિરોમા પૂજા ભણાવવામા આવી (૩) રાત્રિના પં. શંકરલાલજી ત્રિપાઠી વાઇસ ચેરમેન, મ્યુનિસિપલ કેકડી,ના અધ્યક્ષપણા નીચે સભા ભરાઇ, જેમા ઉત્સવનાયકના જીવનના આદર્શવિષયક પ્રભાવશાલી ભાષણો થયા અને શ્રી સૂરિજીની સેવામા અભિનંદનપત્ર મોકલવાનો પ્રસ્તાવ શ્રી સંઘે પસાર કર્યો

વરકાણા

શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીની જન્મ જયંતિ નિમિત્તે વરકાણામા જૈન વિદ્યાલય તરફથી ઉત્સવ

મારી સિંધયાત્રા—લેખક મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ. સિંધ દેશમાં મુનિ મહારાજાઓનું ચોમાસું ખાસ થયું હોય તેમ જાણવામાં નથી, કારણકે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાંથી વિહાર કરવાનો એ વિકટ માર્ગ છે. એવા વિકટ માર્ગની મુશ્કેલીઓને પસાર કરી વિદ્વાન મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજે સિંધ દેશના મુખ્ય શહેર કરાંચીમાં પોતાના પરિવાર મંડળ સાથે ચાતુર્માસ કર્યું. ઉપદેશ આપી જનસમાજ ઉપર ઉપકાર પણ કર્યો ત્યારબાદ શરીરે અસાધારણ બિમારી થતાં માંદગીને બીછાને પડ્યા અને ડોકટરોની સલાહથી આરામ અને શાંતિ લેવાની સુચના મળી. તે દરમ્યાન સિંધ દેશ પહોંચતા વિહારનું ઐતિહાસિક અને ભૌગોલિક વર્ણન વિ. નું આ પુસ્તકમાં કથન કરેલું છે તથા સિંધમાં વસતી કોમોનો ઇતિહાસ પણ આ ગ્રંથમાં આપવામાં આવ્યો છે. ત્યારબાદ આ ગ્રંથમા મહારાજશ્રીની ઉપકારક પ્રવૃત્તિનું વર્ણન છે. અજૈન વર્ગ મોટો ભાગ અહીં માંસાહારી છે તેને તે બદીમાંથી અટકાવવા અને જીવદયાને પળાવવા માટે ત્યાગી મહાત્માઓને માટે ક્ષેત્ર ઘણું જ સુંદર છે. કરાંચી સિવાય બીજે ઠેકાણે જૈનોની વસ્તી નહિ જેવી સહેજ છે. જનસમાજ ઉપર ઉપકાર કરવા જેવો આ સીંધ પ્રદેશ છે. કરાંચીના ભાવિક જૈનોએ મહારાજશ્રીના ચાતુર્માસનો ભાવનાપૂર્વક સારો લાભ લીધો છે અને મહારાજશ્રીની પ્રવૃત્તિએ ત્યાં જૈન દર્શનમાં કેટલો વધારો કર્યો છે તે આ બુકમાં આપવામાં આવેલ છે. સિંધમાં આવનાર મુનિમહારાજો માટે ત્યાં આવવાના કયા કયા માર્ગો છે તેનો નકશો અને મંદિર વિગેરેના ફોટાઓ વિગેરે આપીને સિંધ દેશયાત્રા પ્રવાસ વર્ણનના આ દળદાર ગ્રંથને વાંચવા ભલામણ કરીએ છીએ. પ્રકાશક દીપચંદ બાંઠીઆ, મંત્રી શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા, છોટા સરાફા—ઉજ્જૈન (માળવા). કિંમત અઢી રૂપીયા.

ઉજવવામાં આવતા વરઘોડો ઠાકોર સાહેબ શ્રીમાન ભેરુસિંહના અધ્યક્ષપદે એક મીટીંગ સવારના સાડા નવ વાગે વિદ્યાલયના હોલમાં થઇ હતી. બોર્ડીંગ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ શ્રી સંપતરાયજી, શ્રીયુત જીવણલાલજી, શ્રી રતનચંદજી તથા પંડિત ભાગવતજી શર્માદ્વારા ઉત્સવ નાયકના જીવનપરિચય બાદ પંડિત રામકુમારજીએ સૂરિજીના જીવનમાંથી બાળપણના ઉચ્ચ વિચારો, દૃઢ નિશ્ચય, સેવાની ધગશ, જૈનત્વનું અભિમાન, પંજાબની રક્ષા, મારવાડનો ઉદ્ધાર વગેરે સ્વાનુભવની વાતો કહી હતી. વિદ્યાર્થીઓના કીર્તન અને હેડમાસ્તરના આભારદર્શન બાદ બેન્ડની સલામી સાથે મીટીંગનો કાર્યક્રમ પુરો થયો હતો. બપોરના બે વાગે ઉત્સવનાયકના ફોટા સાથે એક સરઘસ વિદ્યાલયમાંથી ચડ્યું હતું. આજના ઉત્સવની શોભા કરતું સરઘસ જૈન મંદિરે પહોંચ્યું, જ્યાં વિદ્યાલય તરફથી પંચકલ્યાણકની પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી.

બીજોવા વિગેરે પાસેના ગામમાં જૈન બંધુઓએ સારી સંખ્યામાં ગુરુભકિતનો લાભ લીધો હતો. એક સજ્જન તરફથી વિદ્યાલયમાં પ્રભાવના તથા મિષ્ટ ભોજન આપવામાં આવેલ.

આસપુર

કાર્તિક શુદિ ૨ સોમવારના શ્રી આત્માનંદ ભુવનમાં સમસ્ત સંઘે એકત્રિત થઇ ઉપકારી જૈનાચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ નો જન્મદિન ઘણા જ સમારોહ સાથે ઉજવ્યો હતો. તારાવત નિહાલચંદજીએ ગુરુદેવના જીવનચરિત્રના પરિચય સાથે મહાન પુરુષની કૃતિયોના દૃષ્ટાંત જીવનમાં ઉતારવાને સ્ફુટ રીતે સમજાવી ઉપકારી ગુરુદેવની ગુંહલી ગાયા બાદ શ્રી આત્માનંદ પુસ્તકાલયનો વાર્ષિક રિપોર્ટ વગેરે વંચાયા બાદ સભા વિસર્જન થઇ.

"શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ" માસિકના લેખકોને નમ્ર વિનંતિ.

સને ૧૯૪૦ ના વર્ષથી એટલે કે આવતા જાનેવારી માસથી શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ પોસ્ટખાતા તરફથી નક્કી થયેલી દરમહિનાની વીસમી તારીખે આખા વર્ષ માટે પ્રગટ થશે જેથી દર માસની આઠમી તારીખ સુધીમાં લેખો મોકલી આપવા કૃપા કરવી

અમારા માનવંતા ગ્રાહકોને નમ્ર સૂચના

આવતા (જાનેવારી) માસથી આખા વર્ષ માટે દરમહિનાની (પાંચમી તારીખને બદલે) વીસમી તારીખે શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ માસિક પ્રગટ થશે તે જણાવવા રજા લઇએ છીએ.

શ્રી મહાવીર જીવનચરિત્ર.

(શ્રી ગુણચંદ્ર ગણિકૃત)

બાર હજાર શ્લોક પ્રમાણ મૂળ પ્રાકૃત ભાષામાં વિસ્તારપૂર્વક, સુંદર શૈલીમાં આગમો અને પૂર્વાચાર્યોરચિત અનેક ગ્રંથોમાંથી દોહન કરી શ્રી ગુણચંદ્ર ગણિએ સં. ૧૧૩૯ ની સાલમાં રચેલો આ ગ્રંથ, તેનું સરળ અને ગુજરાતી ભાષાંતર કરી શ્રી મહાવીર જીવનના અમુક પ્રસંગોના ચિત્રોયુક્ત સુંદર અક્ષરોમાં પાકા કપડાના સુશોભિત બાઇન્ડીંગથી તૈયાર કરી પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે

અત્યાર સુધીમાં પ્રકટ થયેલ શ્રી મહાવીર ચરિત્રો કરતાં વધારે વિસ્તારવાળો, જીવનના અનેક નહિ પ્રકટ થયેલ જાણવા જેવા પ્રસંગો, પ્રભુના પાંચે કલ્યાણકો, પ્રભુના સત્તાવીશ ભવોના વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન અને છેવટે પ્રભુએ સ્થળે સ્થળે આપેલ વિવિધ વિષયો ઉપર બોધદાયક દેશનાઓનો સમાવેશ આ ગ્રંથમાં કરવામાં આવેલ છે.

શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનમાં આપણા જૈન સમાજ અત્યારે તેઓશ્રીના ઉપકાર નીચે છે, તેથી આ પ્રભુના જીવનચરિત્રનું મનનપૂર્વક વાંચન, પઠનપાઠન, અભ્યાસ કરવો જ જોઇએ વધારે લખવા કરતાં અનુભવ કરવા જેવું છે સુમારે છસેંહ પાનાનો આ ગ્રંથ મ્હોટો ખર્ચ કરી પ્રકટ કરવામાં આવેલો છે, કિંમત રૂા. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

લખો —શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

નવીન ત્રણ ઉત્તમ ગ્રંથો નીચે મુજબના છપાય છે.

૧ કથારત્ન કોષ—શ્રી દેવભદ્રસૂરિકૃત

૨ ઉપદેશમાળા—શ્રી સિદ્ધર્ષિકૃત મોટી ટીકા

૩ શ્રી નિશિથ ચૂર્ણિસૂત્ર ભાષ્ય સહિત.

છપાતાં મૂળ ગ્રંથો.

૧ ધર્માભ્યુદય (સંઘપતિ ચરિત્ર) (મૂળ) ૨ શ્રી મલયગિરિ વ્યાકરણ

૩ શ્રી વસુદેવહિંડિ ત્રીજો ભાગ ૪ પાંચમો છઠ્ઠો કર્મગ્રન્થ.

૫ શ્રી બૃહત્કલ્પસૂત્ર ભાગ ૬

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

Reg. No. B. 431.

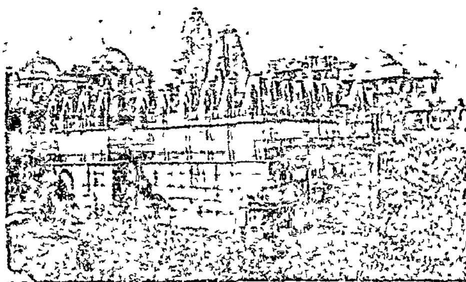
ગુજરાતી ભાષાંતરના ગ્રંથો.

(મળી શકતા ગ્રંથોનું લીસ્ટ)

શ્રી નવતત્ત્વનો સુંદર બોધ	૦॥=
શ્રી જીવવિચાર વૃત્તિ	૦।=
શ્રી દંડક વૃત્તિ	૦॥
શ્રી નય માર્ગદર્શક	૦॥=
શ્રી હંસવિનોદ	૦॥।
કુમાર વિહારશતક	૧॥
શ્રી જૈનધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર	૦॥
શ્રી આત્મવલ્લભ જૈન સ્તવનાવલી	૦।=
શ્રી મોક્ષપદ સોપાન	૦॥।
ધર્મબિન્દુ આવૃત્તિ બીજી	૨)
શ્રી પ્રશ્નોત્તરપુષ્પમાળા	૦॥।=
શ્રી શ્રાવકકલ્પતરૂ	૦।=
શ્રી આત્મપ્રબોધ	૨॥
જૈન ગ્રંથ ગાઇડ	૧)
શ્રી નવાણું પ્રકારી પૂજા (અર્થ સહિત)	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વસ્વરૂપ સ્તવ	૦।
શ્રી ચંપકમાળા ચરિત્ર	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ભાષાંતર	૧)
શ્રી પ્રકરણ પુષ્પમાળા (દ્વિતીય પુષ્પ)	૦॥
શ્રી અધ્યાત્મમત પરીક્ષા	૦।
શ્રી ગુરૂગુણમાળા	૦॥
શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સ્તવનાવલી	૦।-
શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	૦॥
શ્રી ઉપદેશસપ્તતિકા	૧)
શ્રી પંચપરમેષ્ઠી ગુણરત્નમાળા	૧॥
સુમુખનૃપાદિ ધર્મ પ્રભાવકોની કથા	૧)
શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર	૨)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભા. ૧ લો	૨)
આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો	૧)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૨ જો	૨॥
શ્રી દાનપ્રદીપ	૩)
શ્રી નવપદજી પૂજા (અર્થ સહિત)	।॥
કાવ્યસુધાકર	૨॥
શ્રી આચારોપદેશ	૦॥
ધર્મરત્ન પ્રકરણ	૧)
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર (અર્થસહિત શાસ્ત્રી)	૧॥।
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અર્થ સહિત (ગુ.)	૧।
શ્રી આત્મવિશુદ્ધિ	૦।=
કુમારપાળપ્રતિબોધ	૩॥
જૈન નરરત્ન " ભામાશાહ "	૨)
આત્માનંદ સભાની લાયબ્રેરીનું અક્ષરાનુક્રમ લીસ્ટ	૦॥=
શ્રી વિમલનાથ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી પૃથ્વીકુમાર ચરિત્ર	૧)
ધર્મપરીક્ષા	૧)
શ્રી પ્રભાવક ચરિત્ર	૨॥
જૈનધર્મ	૧)
શ્રી દેવસીરાઇ પ્રતિક્રમણ અર્થ સહિત	૦॥=
શ્રી સામાયિક સૂત્રાર્થ	૦)=॥
શ્રીપાળરાજાનો રાસ, સચિત્ર (અર્થ યુક્ત)	૨)
,, ,, ,, રેશમી પૂઠું	૨॥
સતી સુરસુંદરી ચરિત્ર	૧॥
સંવેગદ્રુમ કંદલી	૦।
શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર	૦)=
,, સોળમો ઉદ્ધાર	૦।
શ્રી વીશસ્થાનક પૂજા અર્થ સહિત	૦॥।
શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર	૦॥=
કલિંગનું યુદ્ધ યાને મહારાજા [illegible]	
શ્રી મહાવીર જીવનચરિત્ર	૩)

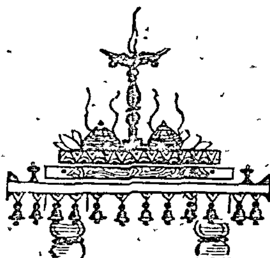
લખો:–શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શેઠ દેવચંદ દામજીએ છાપ્યું.—ભાવનગર.

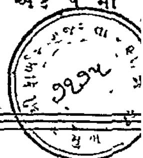

શ્રેષ્ઠિવર્ય ધનાશાહે સંવત ૧૪૩૪માં બંધાવેલ ચૌદસો ચુમાલીશ
સ્થંભોયુક્ત ત્રૈલોક્યદીપક શ્રી રાણકપુરનું જિનાલય.

સંવત ૧૯૯૬
માર્ગશીર્ષ

પુસ્તક ૩૭ મું.
અંક ૫ મો.

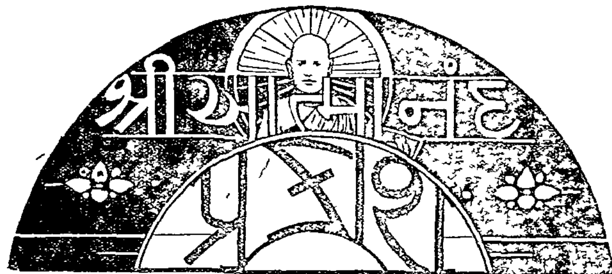
શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

પ્રકાશક—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

વિષય-પરિચય

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગરની લાઇબ્રેરીના સભ્યોને નમ્ર સૂચના.

કેટલાક સભાસદો તથા ડીપોઝીટ વગેરેથી બુકો લઇ જનાર વાચકોને વિનંતિ છે કે ઘણા લાંબા સમયથી લાઇબ્રેરીના કેટલાક વાચકો પાસે પુસ્તકો બાકી છે. તેઓએ પુસ્તકો સભાએ આપી જવા અથવા તેના પૈસા મોકલી આપવા વિનંતિ છે. આ બાબતની સૂચના જેની પાસે બુકો છે તેઓને આપવામાં આવેલ છે અને જેઓને સૂચના ન મળી હોય તેઓએ આ જાહેર સૂચનાને ધ્યાનમાં રાખી બુકો પાછી મોકલી અન્ય વાંચકોને સરળતા કરી આપવા વિનંતિ છે.

પુસ્તક ૩૭ મું. આત્મ સં. ૪૪ વીર સં. ૨૪૬૬ : માર્ગશીર્ષ :
અંક ૫ મો આ. શ. સં. ૩ વિક્રમ સં. ૧૯૯૬ જાન્યુઆરી :

જીવને હિતશિક્ષા.

(રાગ આશાવરી)

ચેતન ! તું દો દિનકા મેમાન. (૨)

સંબંધ સંસારનો મારો માની, ફોગટ મત કર માન;
જગતમાં તારું કોઈ ન દિશે. —ચેતન૦ ૧

એક દિન ઊઠી ચાલ્યા જવું, છોડ છોડ ગુમાન,
કાળ આહેડી કેડ ન મેલે, ઝડપી લેશે જાન —ચેતન૦ ૨

આશા મારી મોહ નિવારી, પ્રવચન–રસ કર પાન,
મિથ્યા મેલ સવિ દૂરે જાય, વેગે વળે તુજ વાન. —ચેતન૦ ૩

પરમેશ્વરને ભજી લેને, પ્રીતે લગાવી તાન,
ગુરુ ઉપદેશને ચિત્તમાં ધારી, કર પ્રગટ નિજ જ્ઞાન. —ચેતન૦ ૪

દશ દૃષ્ટાંતે દુર્લભ નરભવ, પામી કર ધર્મધ્યાન,
" લક્ષ્મીસાગર " કહે ચિદ્મય ચેતન,
સમજ સમજ નાદાન. —ચેતન૦ ૫

મુનિ શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ

શ્રી મહાવીરજિન સ્તુતિ

[રાગ–ધનાશ્રી ભજન ઢબ]

(વહાલા વેગે આવો રે, દયા દિલે લાવો રે ભીડ મારી ભાંગવા હોજી)

શ્રી ત્રિશલાદેવીના જાયા રે, "મહાવીર" તુજને વિનવું હોજી. ટેક

આ ભવસાયરથી........... મુજને પાર ઉતાર;
તમે તારી ચંદનબાળા રે, તેમ અમને તારજો હોજી. શ્રી ત્રિશલા૦ ૧

માગું હું તો પ્રભુ અવિચળ સુખ, વ્હાલા અમને આપો રે;
નંદીવર્ધનના બંધવ રે, તુજને કહીએ કેટલું હોજી? શ્રી ત્રિશલા૦ ૨

દયા કરી તારોને દાસને આ વાર, ગુણ તમારા ગાઉં રે;
પ્રભુ નહીં થાઉં રે.......... હવે તુમથી વેગળો હોજી. શ્રી ત્રિશલા૦ ૩

કામ "ક્રોધ"થી ભરીયો રે, અવગુણનો દરીયો રે;
સદ્ગુણ નથી સેવ્યાં રે, લોભથી લપટાઇ રહ્યો હોજી. શ્રી ત્રિશલા૦ ૪

સેવ્યાં નથી "અરિહંત", ગુણ તો કેમ કરીને જાણું રે?
વાહલા તારા ગુણને રે, અમને બતાવજો હોજી. શ્રી ત્રિશલા૦ ૫

ભાવે મુજને ભેટ્યા રે, "સિદ્ધારથ"ના નંદન રે;
વીસરું નહિં તુજને રે, શ્રી દેવાધિદેવને હોજી. શ્રી ત્રિશલા૦ ૬

બગડી હવે પ્રભુ તુંહી સુધાર, હવે ન કરીશ વાર લગાર;
નોધારાના આધાર રે, રાઈચંદ તુજને વિનવે હોજી. શ્રી ત્રિશલા૦ ૭

પારેખ રાયચંદ મૂળજી.

વિચારશ્રેણી

લે૦ આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

પારકી વસ્તુ મેળવવામા થોડીઘણી મળે તો થોડી મેળવનાર ઘણી મેળવનાર ઉપર અદેખાઇ કરે છે, પરન્તુ પોતાની વસ્તુ મેળવવામા કોઇપણુને કોઇના ઉપર અદેખાઇ આવતી નથી.

卐 卐 卐

પોતાની વસ્તુ સંપૂર્ણ મેળનારાઓ બધા ય સરખા હોય છે, કોઈ પણ નાનો મોટો નથી

卐 卐 卐

પારકી વસ્તુથી સંસાર ભર્યો છે, માટે ઓછાવત્તા પ્રમાણુમાં અને સંપૂર્ણ મેળવી શકાય છે પણુ પોતાની વસ્તુ તો પરિમિત પ્રદેશમા રહેલી હોવાથી સંપૂર્ણ અને સરખી સઘળા જીવો મેળવી શકે છે

卐 卐 卐

સુખ તથા દુઃખની શરૂઆત તીવ્રપણે તથા મંદપણે થાય છે. કેટલુક સુખ તથા દુઃખ અત્યંત તીવ્રપણે આરંભાય છે અને પછી ઉત્તરોત્તર મંદ થતું જાય છે, કેટલુક મંદપણે આરંભાય છે અને ઉત્તરોત્તર તીવ્ર બનતુ જાય છે, કેટલુંક ઉત્પત્તિથી અંત સુધી સરખું રહે.છે, કેટલુક જલ્દી શાન્ત થઇ જાય છે, કેટલુક ઘણો કાળ રહેવાવાળુ હોય છે

卐 卐 卐

સહુ કોઇ મળવાની આશાથી જ પોતાની વસ્તુ બીજાને આપે છે.

卐 卐 卐

ધર્મના કાર્યમાં ધન વાપરનારાઓમાં બે પ્રકારના માનવીઓ હોય છે : એક તો અહિંયા ધનસંપત્તિ મળે અને શરીરે સુખી રહી વૈષયિક સુખો ભોગવાય અને પરલોકમાં સારી ગતિ તથા વૈષયિક સુખો સારા મળે તેમજ બીજા કર્મોની નિર્જરા થાય, ભવ ઓછા થાય ને જલ્દી મુક્તિ મળે

卐 卐 卐

કેટલાક નામનાને માટે ધન વાપરે છે. તેમને પણુ પૌદ્ગલિક સુખની ઇચ્છા તો ગૌણુપણે રહેલી હોય છે.

卐 卐 卐

દાન આપીને પૌદ્ગલિક સુખોની ઇચ્છા રાખવી તે ધર્મ નથી, પણુ એક પ્રકારનો વ્યાપાર છે જેમ કોઇ માણુસ બજારમાં જઇ વસ્ત્ર, ઘરેણાં કે ભોગોપભોગની કોઇપણુ વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છાથી દુકાનદારને પૈસા આપે છે અને જોઇતી વસ્તુ ખરીદે છે તેવી જ રીતે જો દાન આપી પૌદ્ગલિક સુખની ઇચ્છા રાખે તો તે દાનધર્મ નહિ પણુ પૈસા આપી વસ્તુ ખરીદવાની જેમ વ્યાપાર જ ગણુાય.

卐 卐 卐

કેટલાક શ્રીમંતો ધનના મદથી ગરીબ માણુસોને તિરસ્કારે છે અને તેમને હલકા મવાલી સમજે છે, માટે જ ગરીબવર્ગ ધનવાનોની અદેખાઇ કરી તેમનુ ભુડું

ઇચ્છે છે. જો ધનવાન નમ્ર બનીને ચાલતો હોય, દરેક મનુષ્યો સાથે પ્રીતિ રાખી તેમનો ઉચિત આદર કરતો હોય તો તેનું કોઇપણ ભુંડું ઇચ્છે નહિ. અને જો અવસરે દીન-દુઃખીયાનો સાદ સાંભળી કાંઇક ઉદારતા દર્શાવતો હોય તો સંસારમાં ગરીબવર્ગ તેનું ભલું ઇચ્છી દાસ બન્યો રહે.

卐 卐 卐

ધનવાનને ધનની વૃદ્ધિ માટે, ઘણો કાળ ધનને ટકાવી રાખવા માટે, અને આરોગ્યતા મેળવી ધનના ઉપભોગ માટે અનેકના આશીર્વાદની આવશ્યકતા રહે છે, માટે ધનના અમુક ભાગનો આશીર્વાદ મેળવવા અવશ્ય વ્યય કરવો જોઇએ.

卐 卐 卐

લાખપતિ કે ક્રોડપતિ એમ માને છે કે મને જે કંઇ ધન મળ્યું છે તે મારા પ્રારબ્ધનું છે પણ આવી માન્યતા તદ્દન ભૂલભરેલી છે; કારણ કે તેને મેળવેલા ધનમાં અનેકનું પ્રારબ્ધ જોડાયલું હોય છે, અને તેઓ કોઈ ને કોઇ નિમિત્તથી પોતાનો ભાગ લઈ લે છે. સ્વજન, કુટુંબવર્ગ, નોકર, ચાકર, ડોકટર, વકિલ વિગેરે પોતાના ભાગ લીધા વગર છોડતા નથી.

卐 卐 卐

જેનો જેનો ભાગ હોય છે તેમને જે પોતે ન આપે અને ઘણો જ કંગાલ હાલતમાં રહે તો એક દિવસ સઘળું ધન નાશ પામી જાય છે અને પોતે સાચો કંગાલ બની જાય છે.

卐 卐 卐

જો મેળવેલું ધન પોતાને જ ભોગવવાનું હોય તો ધન હોવાછતાં કેમ મરી જાય છે? જ્યારે બધું ધન થઇ રહે ત્યારે મરવું જોઇએ. લાખોની સંપત્તિ પોતાની પાછળ મૂકી જતા જોવાય છે, અને પાછળથી તેનો ઉપભોગ કરનારા બીજા જ હોય છે તો પછી કેવી રીતે કહી શકાય કે જેને જે કંઇ મળે છે તે તેના જ ઉપભોગ માટે હોય છે.

卐 卐 卐

જ્યારે માણસ જન્મે છે ત્યારે તેની પાસે સુતરનો તાંતણો સરખો ય હોતો નથી, જન્મ્યા પછી જેને ત્યાં જન્મ્યો હોય છે તેની સંપત્તિનો હકદાર થઇ જાય છે. રાજાને ત્યાં જન્મ્યો હોય તો રાજ્યનો, શ્રીમંતને ત્યાં જન્મ્યો હોય તો ધનસંપત્તિનો, કંગાલ ભીખારીને ત્યાં જન્મ્યો હોય તો ભીખ માંગવાના ઠીકરાનો અને નાનકડા ઝુંપડાનો. જન્મતી વખત સઘળા મનુષ્યોની અવસ્થા એક સરખી હોય છે પણ પછીથી રાજા, શ્રીમંત કે ભીખારી થવું તે સઘળાના જુદા જુદા પ્રારબ્ધ ઉપર આધાર રાખે છે. શ્રીમંતને ત્યાં જન્મેલો ભીખારી થઈ શકે છે અને ભીખારીને ત્યાં જન્મેલો શ્રીમંત કે રાજા થઈ શકે છે અથવા તો જન્મદાતાની વિદ્યમાન સ્થિતિમાં જીવન ગાળે છે. તાત્પર્ય કે જીવ પોતાની સાથ આવેલા પ્રારબ્ધ અનુસાર સંપત્તિ તથા વિપત્તિને મેળવે છે.

卐 卐 卐

જીવ જન્મ્યા પછી પુન્યસંયોગે મળેલી સંપત્તિને પોતાની ધારીને મમતા ધારણ કરે છે અને અજ્ઞાનતાથી એમ પણ માની લે છે કે જાણે આ બધું સાથે જ લાવ્યો હોય! અને તેથી કરીને જ તેના રક્ષણ માટે તથા તેને વધારવા માટે ચોવીસે કલાક ચિંતાવાળા

રહે છે. સંપત્તિમાં વધારો થાય છે તો ખુશી થાય છે અને ઓછી થાય તો શોક કરે છે અનેક મનુષ્યો સાથે ક્લેશ, કકામ, વૈર, વિરોધ, માયા પ્રપંચ, પણ સંપત્તિ વધારવાના તથા રક્ષણ કરવાના હેતુથી કરે છે.

卐 卐 卐

જીવનને સંપત્તિ અને સગપણ દરેક જન્મમાં નવેસરથી કરવા પડે છે. સગપણ જુદા જુદા જીવો સાથે જુદા જુદા રૂપમાં થાય છે. પૂર્વ જન્મના સગપણવાળા સાથે પણ સંબંધ થાય છે. નવા નવા જીવ સાથે વિશેષે કરીને થાય છે.

卐 卐 卐

શ્રીમંત ઘરમાં અવતર્યો. ઘરના સઘળાને આનંદ થયો. વધાઈઓ આવવા લાગી. વાજાં વાગવા માંડ્યાં. જન્મમહોત્સવ સારી રીતે થયો

એક માણસ સંસારમાં અવતર્યો. ઘરની સ્થિતિ પ્રમાણે ઉછરીને મોટો થયો સ્તનપાન છોડીને ખોરાક લેવા લાગ્યો. દાસ-દાસીઓની સેવાચાકરીનો સ્વાદ ખૂબ ચાખ્યો. પોતાની ઇચ્છા અનુસાર રમવાનાં તથા ખાવાપીવાના સાધનો મોં-માગ્યાં મેળવ્યાં. વસ્ત્રાભૂષણ તેમજ અન્યાન્ય શારીરિક સુખનાં સાધનો યથેચ્છ પ્રાપ્ત કર્યા. નિશ્ચિતતાથી રમતગમતમા બાલ્યાવસ્થા વ્યતીત કરી. કાંઇક સમજણ આવી ને નિશાળગરણું થયુ ભણવા માડ્યુ એટલામાં તો મોતે આવી ઉચકીને ફેંકી દીધો. મનની મનમા રહી ગઇ.

જન્મ્યા પછી જીવ માત્રને જીવવાની તૃષ્ણા ઘણી હોય છે. બાલ્યાવસ્થામાં માનું સ્તનપાન કરીને જીવવાનો હેતુ પાર પાડે છે, એટલે જીવને બાલ્યાવસ્થામા જીવનના સાધનો મેળવવાની ચિંતા હોતી નથી. સ્તનપાન છોડ્યા પછી મુખ્યપણે પિતા અને ગૌણપણે માતા જીવાડવાની ચિંતાવાળા હોય છે એટલે સ્તનપાન છોડ્યા પછીની અવસ્થામાં પણ જીવવા પ્રયત્ન કરવાની જરૂરત હોતી નથી ત્યારપછી વિદ્યાર્થીની અવસ્થામાં પણ નિશ્ચિતતા જ હોય છે એટલામાં તો આયુષ્યનો ચોથો ભાગ વ્યતીત થઇ જાય છે.

ભણ્યા પછી અથવા તો ભણતા હોય તે દરમ્યાન પરણીને ગૃહવાસથી જોડાય છે. એટલામાં માતાપિતાનો અંત આવી ગયો હોય છે, અથવા તો માતાપિતા પરલોક જવાની તૈયારીમા હોય છે. પચીશ, ત્રીશ વર્ષની ભરયુવાનીમાં જીવ સુસસ્કાર તથા કુસસ્કાર, સત્સગ અથવા તો કુસંગ જેવા જેવા પ્રસગોમા હોય છે તે તે દિશામાં પ્રયાણ કરે છે. ચાલીસ, પીસ્તાલીશ અને પચાસ થયા કે યુવાનીનુ જોર નરમ પડી જાય છે, અને ઘણા પુત્ર, પૌત્રનો સ્વામી હોવાથી ચિંતિત જીવન ગાળે છે. આ સઘળી અવસ્થાઓ વ્યતીત થયા પછી છેવટે શું થાય છે તે તપાસો વિચાર કર્યો છે કે શુ થાય છે? મોત આવીને બધુએ ઝુટવી લઇને આ નશ્વર દેહમાંથી કાઢી મૂકે છે.

卐 卐 卐

સંઘવી દયાલદાસ

સંતોષ અને સબૂરીનીયે હંમેશાં હદ હોય છે. ઘરમાં ખાવાને અન્ન ન હોય અને કોઇ મનુષ્ય ધીરજ રાખી ઉપવાસ કરે, પાસે પૈસા ન હોવાથી સંતોષનું સેવન કરે, શક્તિ ન હોવાથી કોઇના અપરાધ કે અત્યાચારના સંબંધમાં ક્ષમાશીલ બને, કંઇપણ કાર્ય કરવાની અશક્તિને કારણે શાન્ત રહે એ સર્વ ધૈર્ય, સંતોષ, ક્ષમા અને શાન્તિનાં દૃષ્ટાન્તો રૂપ ગણાય છે; પણ એ સર્વ વૃત્તિઓ ક્યારે ક્યારે ઇષ્ટ છે તે વિચારણીય છે.

કાયર અને અકર્મણ્ય પુરુષોની ક્ષમાવૃત્તિ આદિ અનિચ્છનીય છે. તેમનો સંતોષ, ક્ષમાભાવ આદિ પ્રશસ્ય નથી. કાયરો અને અકર્મણ્ય પુરુષોનો સંતોષ કે ક્ષમાભાવ વસ્તુતઃ સંતોષ કે ક્ષમાભાવ ન કહી શકાય. જેઓ કાયર ન હોય, જેમનામાં વાસ્તવિક શક્તિ છે અને જેમને કંઇ ને કંઇ કામ કરવું જ છે તેમનો આદર્શ કાયરો અને અકર્મણ્ય મનુષ્યોથી ભિન્ન હોય છે. તેજસ્વી, શક્તિશાલી અને બુદ્ધિમાન મનુષ્યોના આદર્શ કાયર, અશક્ત અને આળસુ મનુષ્યોથી હંમેશાં ભિન્ન જ હોય.

અપરાધીને તેના અપરાધ માટે યોગ્ય શિક્ષા કરવાની શક્તિ હોય છતાં ક્ષમા કરવી એ ઉચ્ચ આદર્શ છે, પણ અત્યાચાર કે અન્યાય પ્રત્યક્ષ જોયા છતાં શાન્તિથી નિશ્ચેષ્ટપણે બેસી રહેવું એ મહા પાપ છે. આથી જ ક્ષમા, શાન્તિ અને સબૂરીનીયે હદ હોય છે એમ કહેવામાં આવે છે. શરીરમાં દારુણ દુઃખનો પ્રવેશ થયાથી હૃદય બળતું જળતું હોય અને આંખોમાંથી આંસુ ન પડે એ સ્થિતિ વિરલ હોય છે. અસહ્ય દુઃખમાં આંસુ પડવાં એ સાહજિક છે અને એ રીતે અશ્રુપાતથી હૃદયને પ્રાયઃ શાન્તિ થાય છે.

કોઇ ભારી અત્યાચાર કે મહાપાપ થાય ત્યારે તે પ્રકૃતિથી અસહ્ય બને છે. કુદરતનો આ એક અવિચળ કાનૂન છે. આથી પાપ કે અત્યાચાર સામે કુદરત પોકાર કરી ઊઠે છે. અધર્મ માત્ર કુદરતથી લેશ પણ સહન થતો નથી. કુદરતની આ પ્રકૃતિને કારણે અત્યાચારી કે પાપી મનુષ્યના ગર્વનું ખંડન કુદરતથી કોઇ ને કોઇ રીતે થાય છે. અત્યાચાર જ્યારે ખૂબ વધી પડે છે ત્યારે મહાત્મા જેવા શાન્ત મનુષ્યોમાં પણ પ્રતિહિંસાનો ભાવ જાગૃત થાય છે. અત્યંત શાન્ત મનુષ્યોનાં હૃદયમાં પણ અત્યાચારનો બદલો-વૈર લેવાની તીવ્ર ઇચ્છા થાય છે. ધર્મશાસ્ત્રો તેમજ પ્રાચીન ઇતિહાસનાં અનેક દૃષ્ટાન્તો આ સિદ્ધાન્તની પ્રમાણભૂત સાક્ષીઓ રૂપ છે.

અત્યાચારોથી કંપી ઊઠીને શ્રી કૃષ્ણે પોતાના મામા કંસનો વધ કર્યો હતો. કૌરવોનાં અનેક મહા-પાપોથી કુપિત થઇને શાન્ત-સ્વભાવી ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરે મહાયુદ્ધમાં ઝંપલાવ્યું હતું. પોતાના ભાઇ રાવણના અત્યાચારો સહન ન થઇ શકવાથી બિભી-ષણે પરિચય ન હોવા છતાં રામદ્વારા પોતાના ભાઇનો સંહાર કરાવ્યો હતો. અત્યાચારનો બદલો લેવાની તીવ્ર ઉત્કંઠાને લીધે ભીમે દુર્યોધનનાં રક્તનું પાન કર્યું હતું. આવાં અનેક ઉદાહરણો આપી શકાય. વીરવર દયાલદાસ પણ અત્યાચારો સામે પ્રબળ ઝુંબેશ ઉઠાવનાર હતા. તેઓ અત્યાચારો સામે સદૈવ પ્રતિહિંસા ભાવથી ઉન્મત્ત રહેતા હતા. આથી તેમનો અત્યાચાર-વિરોધક વીર તરીકે પરિચય કરા-વવો એ સર્વથા યુક્ત છે.

સંઘવી દયાળદાસને થયાને આશરે ત્રણસો વર્ષ થઇ ગયાં. તે સમયે દુર્ભાગી હિન્દ ઉપર યવનોના અનેક રાક્ષસી અત્યાચારો થઇ રહ્યા હતા. પ્રજાના લાખો રૂપીઆ મસજીદો અને હમામખાનાઓમાં બરબાદ થતા હતા. લાલ પાણી(દારૂ)ની નીકો વહેતી હતી. સર્વત્ર વેશ્યાઓનું આધિરાજ્ય જામ્યું હતું. દેશ જાણે કે નર્કાગાર બન્યો હતો.

આ અરસામા ઔરંગઝેબ, પોતાના ભાઇઓની કતલ કરી અને પિતાને કેદમા નાખી ગાદીએ આવ્યો હતો. તે ધર્માન્ધ હોવાથી તેનુ શાસન છેક અન્યાયી નીવડ્યુ. તેના કઠોર અને અનર્થકારી શાસનથી હિન્દુઓ ત્રાહી ત્રાહી પોકારી રહ્યા હતા સ્ત્રીઓ, બાળકો, નિરાધારો વિગેરે ઉપર ધોળે દિવસે ભયકર પ્રકારના અત્યાચારો ગુજરતા હતા ધાર્મિક મદિરો જમીનદોસ્ત થતા હતા. હિન્દુઓની શીખાઓ–(ચોટલી)નો પરાણે છેદ થતો હતો યવનોને હિન્દુઓના તિલક પ્રત્યે પણ એટલો બધો રોષ હતો કે કોઇ ને કોઈ રીતે તેઓ હિન્દુઓએ કપાળે કરેલા તિલક કાઢી નાખતા. આ પ્રમાણે તિલક કાઢી નાખવામા જીભથી આ રીતે તિલક કાઢી નાખવું એ સર્વસામાન્ય થઈ પડયુ હતુ.

ટોડ સાહેબે તો ઔરંગઝેબના શાસન કાળમા પ્રવર્તતા અત્યાચારોના સબધમા એટલે સુધી લખ્યુ છે કે " ઔરંગઝેબે પોતાના ઇષ્ટ મિત્રોને બોલાવીને રાજ્યના તમામ હિન્દુઓએ મુસલમાન થવુ પડશે એવી ભયકર આજ્ઞા આપી એ આજ્ઞાનો બનતો પ્રચાર કરવાને તેમને જણાવ્યુ હતુ. આજ્ઞાના ભગ કરનારાઓને બળાત્કારે મુસ્લીમ બનાવવાની ઘોષણા પણ ઔરંગઝેબે કરી હતી."

આ અત્યત ભયકર અને દુ ખદાયી આજ્ઞાનો રાજ્યમા સર્વત્ર પ્રચાર થતા હાહાકાર ફેલાઇ ગયો નિરાધાર હિન્દુઓએ ભયના માર્યા આમતેમ નાસવા માંડ્યુ. હિન્દુઓને ધર્મરક્ષા માટે તે સમય કોઇ ઉપાય કે માર્ગ ન જ હતો. હજારો હિન્દુઓ વ્યાકુળ બનીને મોગલ રાજ્યની હદ છોડી તુરત દક્ષિણ તરફ ચાલી ગયા. અનેક હિન્દુઓ યવનોના વિવિધ પ્રકારના ભયકર અત્યાચારોનો ભોગ બન્યા. તેમના દુ ખની કોઇ પરિસીમા ન હતી દક્ષિણ હિન્દ તરફ નાસી જનારા કેટલાયે માણસો ઉપર પણ શાહી સરકારના કર્મચારીઓના અનેક અત્યાચારો થયા. આથી તેમના દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ. વિધર્મી બનવા કરતા મરવુ સારુ એ વિચારથી કેટલાકે આત્મહત્યા પણ કરી. સ્વજનોની રક્ષાનો કોઇ માર્ગ ન સૂઝ્યાથી સ્ત્રી, પુત્રાદિ પરિવારનો સહાર કર્યો ભયકર શોકાનલથી અત્યત વિહ્વલ બનીને લોકોએ પોતાના પ્રાણની આહૂતિ અનેક રીતે આપવા માડી રાજ્યઅરાજ્ય જેવુ બની ગયાથી સર્વત્ર અધેર પ્રવર્ત્તી રહ્યુ. સર્વત્ર દુ ખી હિન્દુઓનો હૃદયદ્રાવક આર્ત્તનાદ સભળાતો હતો નિરુપાય અને નિસહાય હિન્દુઓનો હૃદય પ્રાપ્તશોક સર્વત્ર દૃષ્ટિગોચર થતો હતો. હિન્દુઓની માન-મર્યાદાનો છડેચોક ભગ થતો હતો. કુલ-ધર્મ અને જાતિ-ગૌરવ પાતાળમા પેસી ગયા હતા. સારાયે ભારતવર્ષમા પ્રલયકાળનું અધિરાજ્ય જામ્યુ હતુ.

આવા ભીષણ સમયમા દુર્ભાગી હિન્દુઓને યમરાજના હાથથી બચાવે એવુ કોઇ પણ ન હતુ. દુર્બુદ્ધિ બનેલા યવનોથી દીનહીન હિન્દુઓની રક્ષા કરવાની કોઇનામા તાકાત ન હતી. નિસહાય હિન્દુઓનો ઉદ્ધાર કરવાનુ કોઇનામા સામર્થ્ય ન હતું. જેને પ્રજાની રક્ષા કરવાની હોય તે જ પ્રજાભક્ષક બની ગયાથી હિન્દુઓની ઊચ આભ અને નીચે ધરતી જેવી સ્થિતિ હતી. હિન્દુઓની માન–મર્યાદા બરોબર ન જળવાયાથી હિન્દુઓના સ્વમાનનો સાવ લોપ થઇ ગયા હતો હિન્દુઓ ઉપર રાજ્યની ઉગ્ર દૃષ્ટિ થવાથી તેમનુ દુ ખ દિનપ્રતિદિન અકલ્પનીય બનતુ જતુ હતુ. કેવળ નિસહાય સ્થિતિમા કોઇના સામનો કરવાની હિન્દુઓની લેશ પણ સ્થિતિ ન હતી

પોતાની સર્વ પ્રજા તરફ સમભાવથી જોવુ એ રાજાનો ધર્મ છે. ખરો રાજા સ્વજાત જનો પ્રત્યે પક્ષપાત અને વિજાતીય પ્રજાગણ પ્રત્યે અન્યાયબુદ્ધિ રાખતો નથી જે રાજા સમભાવથી પર બનીને પક્ષપાતી થાય છે તે વસ્તુત રાજા કહેવરાવવાને યોગ્ય નથી. એવા રાજાથી તેનુ સિહાસન પણ કલકિત બને છે. સિહાસન ઉપર બેસીને જે રાજા હિતાહિતનો વિચાર કરતો નથી, જે રાજા ગર્વ, મોહ અને ક્રોધથી સદા ચકચૂર રહે છે અને વિવેકબુદ્ધિથી પરાઙ્મુખ થઇને ક્રૂરતાથી અધર્મ

વૃત્તિ આચરે છે એ રાજા રાજા નથી પણ રાજાનાં નામને લજાવનાર છે. અધર્મી વૃત્તિવાળા રાજાઓ પ્રજાનાં સુખરૂપી સૂર્યનું હરણ કરનારા રાહુઓ છે. તેમનાથી દેશનું દુર્ભાગ્ય જાગે છે. દેશ હંમેશાં દુઃખથી જ જકડાયેલો રહે છે. રાજા બરોબર ન હોય, રાજ્યનું શાસન છેક અન્યાયથી ચાલતું હોય એવી સ્થિતિમાં રાજ્યની શીઘ્ર અધોગતિ થાય છે. અનેક પાપોથી રાજ્ય નિકૃષ્ટ દશામાં આવી પડે છે. વિધાતાનો અદલ ઇન્સાફ તોળાય ત્યાં સુધી પ્રજા અનેક દુઃખોથી પીસાય છે. અત્યાચારીઓ ઉપર યમરાજનો નાશક દંડ પડતાં સુધી પ્રજાનાં મસ્તક ઉપર અનેક પ્રકારનું દુઃખ ઝઝુમ્યા કરે છે.

ઔરંગઝેબના કઠોર અત્યાચારોથી મોગલ રાજ્યમાં સર્વત્ર અંધેર ફેલાઇ ગયું. હજારો દુઃખી હિન્દુઓની આત્મહત્યા અને રાજ્યમાંથી પલાયન થઇ જઇ હજારોએ સ્વદેશ નિર્વાસન કરવાને કારણે કેટલાયે શહેરો અને ગામો ઉજ્જડ વેરાન બની ગયાં હતાં. રાજ્યનાં અનેક શહેરો અને ગામોનો દેખાવ સ્મશાનવત્ બની ગયો હતો. એક તો ચાલી ગયાથી ખેતરો ખેતી વિનાનાં એમ ને એમ પડી રહ્યાં હતાં. આવા ભયંકર સમયમાં ઔરંગઝેબને રાજ્યની છિન્નભિન્ન સ્થિતિ અને ભયંકર દશાનો એક વાર બરોબર ખ્યાલ આવ્યો. ખજાનો ખાલી થઇ ગયો હતો. કરની વસુલાત અશક્ય થઇ પડ્યાથી રાજ્યની આવકમાં વધારો થવાનું અશક્ય બન્યું હતું. પ્રજાજનો પૈકી જેઓ તદ્દન અશક્ત હતા તેઓ જ રાજ્યમાં રહ્યાથી તેમના પાસે કર માગતા રાજકર્મચારીઓને કશું પણ મળે તેમ ન હતું. અશક્ત માણસો અધમુવા બની ગયા હતા.

જ્યારે પાપી ઔરંગઝેબને ધન ઉપાર્જન કરવાનો કોઈ પણ માર્ગ ન સૂજ્યો ત્યારે સમસ્ત હિન્દુ પ્રજા ઉપર મુંડકર (જજીયાવેરો) નાખવાનો તેણે વિચાર કર્યો. આ ભયંકર અત્યાચારનાં સૂચનથી સારાંયે ભારતવર્ષ ઉપર ભયંકર વજ્રપાત થયો. વિપત્તિનાં નિવારણ માટે કોઇથી માર્ગ-દર્શન થઇ શક્યું નહિ. સર્વત્ર હાહાકાર મચી રહ્યો. સર્વનાં મુખ ઉપર નિરૂત્સાહ અને નિરાશા છવાઇ ગયાં. હિન્દુઓના હૃદયભેદક હાહાકારથી ઔરંગઝેબનું હૃદય જરા પણ ચલિત ન થયું. તેનાં હૃદયને જરા પણ આઘાત ન થયો. નિર્ભાગી હિન્દુઓનું શોચનીય અવસ્થામાંથી રક્ષણ કરનાર કોઇ ન હોવાથી પોતાની દુર્દશાનું ભાન થતાં તેમને ખૂબ સાલવા લાગ્યું. આ પ્રમાણે હિન્દુઓએ ઘણો કાળ સુધી પોતાની દુર્દશા નીહાળ્યા કરી. આમ છતાં ઔરંગઝેબનાં કઠોર હૃદયમાં દયાનો સંચાર ન જ થયો.

હિન્દુઓના આ ઘોર વિપત્તિકાળમાં મેવાડ ઉપર રાણા રાજસિંહનું શાસન ચાલતું હતું. પ્રભાવશાળી પૂર્વજોના સર્વ ગુણો એનામાં વિદ્યમાન હતા. આથી હિન્દુઓ ઉપર ગુજરતા અસહ્ય અત્યાચારોથી તેનું દિલ કંપી ઊઠતું હતું. તેની નસેનસમાં સૂર્યવંશનું અદ્દભુત વીરતાયુક્ત રક્ત દોડવા માંડતું હતું. મહારાણા રાજસિંહથી હિન્દુઓની દુર્દશા સહન થઇ શકી નહિ. તેમને વસ્તુસ્થિતિ પ્રત્યે સમ્રાટ ઔરંગઝબનું લક્ષ ખેંચવા પત્ર લખવાનો વિચાર થયો. એ વિચારનો તેમણે સત્વર અમલ કરી ઘૃણિત અત્યાચારોથી દૂર રહેવા ઔરંગઝબને મહત્ત્વની સૂચના પણ કરી પણ મહારાણાનો એ પ્રયત્ન વ્યર્થ ગયો. ઔરંગઝબ એકનો બે થયો નહિ. ઊલટું ઔરંગઝબનો ક્રોધાનલ ખૂબ પ્રદીપ્ત થયો. તેની ક્રોધની જ્વાલા ઘણી જ વધી ગઇ. શાન્ત વાયુથી કેટલીક વાર આગ ભભુકી ઊઠે છે તેમ ઔરંગઝેબનો ક્રોધાગ્નિ મહારાણાની શાન્તિથી પ્રજ્વલી ઊઠ્યો મહારાણાનો પત્ર આવ્યા બાદ થોડો વખત રહીને ઔરંગઝેબે પ્રચંડ સૈન્ય સાથે મેવાડ ઉપર આક્રમણ કર્યું.

ઔરંગઝેબના મેવાડ ઉપરનાં આ આક્રમણના સંબંધમાં રાજપૂતાનાના હિન્દી ઇતિહાસ (ખંડ ત્રીજો, પૃ. ૮૬૫-૮૬૬)માં લખ્યું છે કેઃ-

" ઔરંગઝેબ બાદશાહે ઇ. સ. ૧૬૭૯ના સપ્ટેમ્બર માસની ત્રીજી તારીખે મહારાણા સાથે

લડવા માટે મોટા સૈન્ય સાથે દિલ્હીથી અજમેર તરફ પ્રયાણ કર્યું હતુ.. . ..મહારાણાને આ વાતની ખબર પડતા રાજકુમારો, સરદારો વિગેરેનો દરબાર ભરી કયા અને કેવી રીતે યુદ્ધ કરવુ તે સબધી તેમણે યોગ્ય મત્રણા કરી હતી... મત્રી દયાલદાસજી આ મત્રણા સમયે હાજર હતા ”

ઔરંગઝેબ અને મહારાણાના સૈન્યો વચ્ચે જે યુદ્ધ થયુ તે અસત ભયકર હતુ. યુદ્ધમા રાજપૂતોએ અપૂર્વ પરાક્રમ દાખ વ્યાથી ઔરગઝેબના લશ્કરનો મહાન પરાજય થયો હતો ટોડ સાહેબે આ યુધ્ધનુ રોમાચક અને મનોવેધક શબ્દોમા વર્ણન કર્યુ છે યુધ્ધ દરમિયાન મહારાણા જ્યારે પર્વતો ઉપર ચઢીને મોગલ સૈન્ય ઉપર અવારનવાર આક્રમણો કરતા હતા ત્યારે મત્રી દયાળદાસ પણ તેમની સમીપ જ રહેતા હતા યુદ્ધક્ષેત્રમા હિન્દુ-દ્રોહી ઔરગઝેબનો પરાજય થયા છતા પણ દયાળદાસનુ ચિત્ત શાન્ત થયુ ન હતુ મોગલ સમ્રાટના રાક્ષસી અત્યાચારો તેની દૃષ્ટિ સમીપ તરવરતા હતા. તેના આખાયે શરીરમા એક પ્રકારની વિદ્યુતનો સચાર થયા હતો. શત્રુપક્ષનો પરાજય કર્યા છતા તેની તલવાર અત્યાચારીઓના રકતનો આસ્વાદ કરવા માટે જેવી ન તેવી અધીર જ હતી તેના ભવા ક્રોધથી ઉન્મત્ત બની ચઢી ગયા હતા. આ ચિત્રવિચિત્ર દશામા તેના મનમા નિમ્ન લિખિત ગુજન થઇ રહ્યુ હતુ.

" અબળાઓના શિયળનો ભંગ થતો જોવો એ શુ ધર્મ છે? નિરાધાર, દીન અને દુર્બળ મનુષ્યોના હૃદયભેદક પોકારોથી ચીડાવુ અને તેમને કોઇ પણ પ્રકારની મદદ ન કરવી એ શુ ધર્મ છે? શુ ધાર્મિક સ્થાનો જમીનદોસ્ત થતા હોય અને એ જોયા કરવુ એ કોઇ રીતે ધર્મ માની શકાય? પવિત્ર માતૃભૂમિ ઉપર યવનોનો પાદસચાર થાય એ જોયા જ કરવુ એ ધર્મ કહી શકાય? અપમાન પામ્યા કરીને જીવન ગાળવુ એ શુ ધર્મ-માર્ગ છે? ના, નહિ જ. એ જ પ્રમાણે અત્યાચારીઓના હમેશાં અપમાન સહન કરતા છતાયે તેમને ક્ષમા આપી અત્યાચાર વૃત્તિનુ સમર્થન કરવુ એ કઇ ધર્મ નથી.

‘ क्षमा वीरस्य भूषणम् ’ એ સૂત્રનો દુરુપયોગ કરવાથી પૃથ્વીરાજે મદમદ ઘોરીને વારવાર ક્ષમા કરી આ ક્ષમા એક પ્રકારની ભયંકર મૂર્ખતા હતી. તે ક્ષમામા ઉદારતાત્ર જેવું કશુયે ન હતુ. પૃથ્વીરાજની મૂર્ખાઇના કડવા ફળો હિન્દીઓ આજે પણ ભોગવી રહ્યા છે

અપરાધી મનુષ્યને ક્ષમા આપવી એ હિન્દુઓનો એક પુરાતન આદર્શ છે, પણ એ આદર્શ એવો નથી કે જેનો ઉપયોગ સર્વ સમયે અને સર્વત્ર કરવાનો હોય. ક્ષમાના આદર્શનો ગમે તેમ ઉપયોગ કરવાથી તે અત્યત અનર્થકારી નીવડે છે જે ઘી બળવાન મનુષ્યને માટે લાભદાયી હોય તે જ ઘી ૮-૧૦ દિવસના ઉપવાસવાળા મનુષ્યને ઘાતક નીવડે છે. એક વસ્તુને એક જ રૂપે માની લેવી એ દુરાગ્રહ છે સુદર ગાયન ગાવુ એ સારી વસ્તુ છે આમ છતા ઘરને આગ લાગી હોય કે કોઇનુ મૃત્યુ થયુ હોય તો સુદર ગાયન કોઇ રીતે ઇષ્ટ નથી એ સમયે સુદર ગાયન કાનને કઠોર લાગે છે. તે સાભળવું પણ ગમતુ નથી બાળહત્યા કે ગર્ભપાત એ અત્યત નિંદ્ય છે. પણ બાળક ગર્ભમા આડુ પડી ગયું હોય અને એ ગર્ભાશયમાથી નીકળતુ જ ન હોય તો બાળકને કાપીને કકડા કરી બહાર કાઢવું એ ધર્મ થઇ પડે છે. દરેક વસ્તુનો દેશ, કાલ, પાત્ર, અપાત્ર, વિગેરેની અપેક્ષાએ વિચાર કરવાનો હોય છે મહાત્મા પુરુષો માટે જે આદર્શ ઉન્નતિકર હોય છે તે જ આદર્શ સામાન્ય મનુષ્યોને અવનતિકારક થઇ પડે છે. તે આદર્શ કોઇ મહાત્માને ઉન્નતિકારક હોય તે જ આદર્શ સામાન્ય મનુષ્યોને તેમના ધ્યેયથી પતન કરાવનાર બને છે........"

વીર દયાલદાસના મનમા આ પ્રમાણે વિચારો ઘોળાઇ રહ્યા હતા. તેનું ચિત્ત ક્રોધથી ધમધમી ઊઠ્યુ. દુખથી પીડિત સમસ્ત હિન્દુ સમાજ જાણે નિસાસા નાખતો હોય તેમ તે નિસાસા નાખવા લાગ્યો. તેના આખાયે શરીરમાથી જાણે હૃદયભેદી આર્ત્તનાદ નીકળતો હતો. થોડી વારમા દયાલદાસે પોતાની તલવાર, ભુજાઓ વિગેરે ઉપર દ્રષ્ટિ નાખી અને તે પછી જન્મભૂમિના ઋણના

બદલો વાળવા નિમિત્તે ઘોડા ઉપર સ્વારી કરીને તેણે પ્રયાણ કર્યું.

વીર દયાલદાસની આ રણયાત્રાનું વર્ણન કરતાં ટોડ સાહેબ જણાવે છે કે:—

"મહારાણાને દયાલદાસ નામે એક અસંત સાહસિક અને ચતુર પ્રધાન હતો. મોગલો ઉપર વૈર લેવાના તેને હંમેશાં અત્યંત ઉત્કંઠા રહેતી હતી. દયાળદાસે શીઘ્ર ગતિવાળા ઘોડેસ્વાર સૈન્ય સાથે બને તેટલાં સ્થળો ઉપર આક્રમણ કર્યું અને માળવાનો કેટલોક પ્રદેશ લૂંટી લીધો. દયાળદાસની પ્રચંડ ભુજાઓના બળથી સૌ કોઇ ભયભીત બન્યું હતું. દયાળદાસ અને તેના સૈન્ય સામે કોઇ પણ ઊભું રહી શકતું નહતું. દયાળદાસની સામે ટક્કર ઝીલવાની કોઇની તાકાત નહતી. સારંગપુર, દેવાસ, સરોજ, ઉજ્જૈન, ચંદેરી વિગેરે શહેરો દયાળદાસે પોતાના બાહુબળથી જીતી લીધા. વિજયી દયાલદાસ એ સર્વ શહેરોમા લૂટ ચલાવી અને એ સર્વ સ્થળોમાં જે યવન સેના હતી તેનો મોટે ભાગે સંહાર કર્યો. આ રીતે ઘણા ગામો અને શહેરો સર થયાથી મુસલીમોનું બળ કમી થયું. દયાલદાસના ભયથી મુસલીમો એટલા બધા આકુળવ્યાકુળ થઇ ગયા હતા કે કોઇને પોતાના બાન્ધવો પ્રત્યે કોઇ પણ પ્રકારની લાગણી ન રહી. કેટલાક પોતાના સ્ત્રી-પુત્રાદિનો ત્યાગ કરી આત્મરક્ષાર્થે નાસી ગયા. વિધર્મીઓના હાથમાં પોતાની માલમીલ્કત ન આપી શકે એ ઉદ્દેશથી ઘણાએ માલમીલકતનો પણ બાળી મૂકી અને બને તેટલી ઉતાવળે તેઓ ચાલી ગયા. રાજપૂતોએ ઔરંગઝેબના અત્યાચારોના બદલા લેવામાં કશીએ મણા ન રાખી. ઔરંગઝેબ જેવો હિન્દુઓ પ્રત્યે નિર્ઘૃણ બન્યો હતો તેવા જ નિર્ઘૃણ રાજપૂતો બન્યા. રાજપૂતોએ મુસલીમ ધર્મ ઉપર પણ વેર લીધું. કાજીઓના હાથ-પગ બાંધીને તેમની દાઢી મૂંછ મુંડી નાખી. કુરાનનાં પુસ્તકો કૂવાઓમાં ફેંકી દીધા. દયાળદાસનું હૃદય એટલું કઠોર બની ગયું હતું કે કોઇ પણ મુસલમાનને તેણે ક્ષમા ન જ આપી. મુસલીમોનું માળવા મરુભૂમિ બની ગયું. દયાળદાસને લૂંટમાંથી જે ધન મળ્યું હતું તે ધન એકઠું કરી રાજ્યના ખજાનામાં મોકલાવી દીધું હતું. એ વિપુલ ધનથી તેણે દેશમાં અનેક સુધારાઓ પણ કર્યા હતા."

"ઔરંગઝેબનાં લશ્કરને હરાવ્યાથી દયાળદાસનો ઉત્સાહ ઘણો વધ્યો હતો. તેની તેજસ્વી બુદ્ધિથી ચિત્તોડની નજીકમાં બાદશાહનાં પુત્ર આઝમ સાથે મહાન્ યુદ્ધ થયું. આ મહાયુદ્ધમાં કુમાર જયસિંહનો દયાળદાસને સંપૂર્ણ સાથ હતો. રાઠોડ અને ખીમી વીરોની ઉત્સાહપૂર્વક સહાયથી વીરવર દયાલદાસે આઝમની સેનાનો પરાજય કર્યો. મોગલ સૈન્યનો પરાજય એવો તો ભયંકર હતો કે શાહજાદા આઝમને પોતાનો પ્રાણ બચાવવા માટે રણથંભોર નાસી જવું પડ્યું હતું. રણથંભોર પહોંચતાં પહેલાં પણ શાહજાદાને ઘણું નુકસાન પહોંચ્યું હતું. વિજયી રાજપૂતોએ યવન સૈન્યની પાછળ પડી ઘણીખરી સેનાનો સંહાર કર્યો હતો. જે આઝમે આગલે વર્ષે ચિત્તોડ સર કર્યું હતું તે જ આઝમ પરાજય પામ્યો અને તેને પોતાનાં કૃત્યોનું ફળ બરોબર મળી ગયું."*

વડોદરા પાસે આવેલ છાણી (છાયાપુરી) નામે ગામના જૈન મંદિરની એક પ્રતિમા ઉપર વીર દયાળદાસના સંબંધમાં એક લેખ માલુમ પડે છે. મુનિ શ્રી જિનવિજયજીના તંત્રીપદે (કેટલોક કાળ સુધી) નીકળેલા પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ (ભાગ બીજો, પૃ. ૩૨૬-૨૭) માં મજકુર લેખ અક્ષરશ: ઉધ્ધૃત કરવામાં આવેલ છે. મંત્રી દયાળદાસજીએ છાણીના મંદિરની મૂર્તિની સંવત ૧૭૩૨ ના વૈશાક શુદિ સાતમને દિને પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી એવો શિલાલેખનો ભાવાર્થ છે. શિલાલેખ ઉપર દયાળદાસના વંશ-વૃક્ષ સંબંધી નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે:—

* ટોડ રાજસ્થાન, દ્વિતીય ખંડ, અ. ૧૨, પૃ. ૩૯૭-૯૮.

સંઘવી તેજાજી
|
સંઘવી ગજુજી
|
સંઘવી હાજાજી
|

સં. ઉદાજી	સં. કદાજી	સં. દેદાજી	સં. દયાળદાસ
સં. સુંદરદાસ	સં. બાપુજી	સં. સુરતાણજી	સં. સાંવલદાસ

રાજપૂતાનાના ઇતિહાસના લેખક પં. ગૌરીશંકર ઓઝા વીર દયાળદાસના વંશ સંબંધી લખતાં જણાવે છે કે "દયાળદાસના પૂર્વજો સીસોદીયા રજપૂત હતા તેમણે જૈનધર્મનો સ્વીકાર કર્યો ત્યારથી તેમની ગણના ઓસવાળોમા થઇ દયાલદાસનાં કુટુંબના સંબંધમા આથી વિશેષ હકીકત પૂર્વજોને માટે મળી શકતી નથી."

દયાલદાસ પહેલા ઉદયપુરના એક બ્રાહ્મણ પુરોહિતને ત્યાં નોકર હતા. મહારાણા રાજસિંહની એક રાણીએ જ્યેષ્ઠ કુમાર સુલતાનસિંહને ઠાર મરાવી પોતાના કુવર સરદારસિંહને ગાદી આપવવાનું કાવત્રુ રચ્યું હતું રાણીએ જ્યેષ્ઠ કુવરના સબંધમા શક ઉત્પન્ન કરાવવાથી મહારાણાએ જ્યેષ્ઠ રાજકુમારનો સંહાર કરાવ્યો હતો. એ પછી રાણીએ મહારાણાને ઠાર કરાવવાના ઉદ્દેશથી દયાળદાસના પુરોહિત શેઠને એક પત્ર લખ્યો. એ પત્ર પુરોહિતે તલવારના મ્યાનમા ગુપ્ત રાખ્યો એક દિવસ કંઈ તહેવારને લઇને દયાલદાસને દેવાલી નામના ગામે પોતાને સાસરે જવાનું હતુ રાત્રિ થઇ ગયાથી તેણે પોતાના શેઠ પાસે કંઈ હથિયારની આત્મરક્ષાર્થે માગણી કરી પુરોહિતથી ભૂલમા કાગળવાળી તલવાર અપાઇ ગઇ.

દયાલદાસે તલવાર સાથે પ્રયાણ કર્યું, પણ જતા જતા તલવાર મ્યાનમાથી કાઢી એટલે મ્યાનમાનો પત્ર એની નજરે ચઢ્યો. આથી ચકિત થઇને તેણે કાગળ કાઢીને વાચવા માંડ્યો. પત્ર વાચતા જ મહારાજાનો જાન કોઇ કાળે જોખમમા આવી પડશે એવી તેને ખાત્રી થઇ આથી તુરતજ પાછા ફરી મહારાણાની પાસે જઇ પુરોહિતવાળો પત્ર બતાવ્યો. એ પત્ર વાચતા જ મહારાણાએ રાણી અને પુરોહિતને ઠાર કરાવ્યા. પોતાની માતાને ઠાર કરવામાં આવી છે એવી કુમાર સરદારસિંહને જાણ થતાં તેણે વિષનું સેવન કરી આત્મઘાત કર્યો

દયાલદાસની મહાન્ સેવાથી પ્રસન્ન થઇને મહારાણાએ તેને નોકરીમાં રાખી લીધો દયાળદાસ રાજ્યની એકનિષ્ઠ સેવાથી આગળ વધતાં વધતાં છેવટે પ્રધાન પદે નિયુક્ત થયા દયાલદાસે ભારે ખર્ચ કરી રાજસમન્દની પાળની પાસે શ્રી આદિનાથનુ વિશાળ ચતુર્મુખી મંદિર બંધાવ્યું હતું એ મંદિર એની કીર્તિનાં સ્મારક રૂપ છે. દયાળદાસને સાંવલદાસ નામે એક પુત્ર હતો. સાંવળદાસ પછી દયાળદાસનાં કુટુંબમા કોઇ પ્રસિદ્ધ પુરુષ થયાનું જાણવામાં આવ્યું નથી.

ટોડ સાહેબે દયાલદાસના હસ્તાક્ષરવાળું મહારાણાનું એક ફરમાન રાજસ્થાન (પ્રથમ આવૃત્તિ) માં પ્રગટ કર્યું છે એ ફરમાનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે

આજ્ઞાપત્ર.

મહારાણા રાજસિંહ મેવાડના ૧૦ હજાર ગામોના સરદારો, મંત્રીઓ અને પટેલોને નિમ્ન લિખિત ફરમાન કરે છે સૌએ પોતપોતાના દરજ્જા અનુસાર આ ફરમાન વાંચવું:

(૧) જૈનોના મંદિરો અને અન્ય ધર્મસ્થાનોની હદમા કોઇએ જીવહિંસા કરવી નહિ જૈનોનાં ધર્મ-સ્થળોની હદમા કોઇ પણ જીવહિંસા ન કરી શકે એ નિયમ પ્રાચીન કાળથી ચાલતો આવેલો હક છે

(૨) જે જીવ વધ્ય હોવાનું મનાય તે જીવ જૈન સ્થાનમા જતાં અમર થઇ જાય છે જૈનીય ધર્મસ્થળમા જનાર પ્રાણી (નર કે માદા) નો જીવ અવશ્ય બચે છે.

(૩) રાજદ્રોહી લૂંટારૂ તેમજ જેલમાંથી નાસી ગયેલા અપરાધી મનુષ્યો જૈન ઉપાશ્રયનો આશ્રય લે તો રાજ્યના અમલદારો તેમને પકડી શકશે નહિ

(૪) જૈનોએ દાન કરેલી ભૂમિ તેમજ અનેક સ્થળોમાં બનાવેલા ઉપાશ્રયો કાયમ રહેશે.

(૫) યતિ માનની વિનંતિ ઉપરથી આ ફરમાન કાઢવામાં આવ્યું છે. અને યતિશ્રીને ૧૨૦ વીઘા જમીનનું દાન કરવામાં આવ્યું છે.

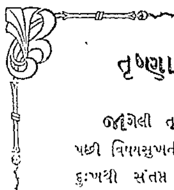
આ ફરમાન વાંચનાર કોઈ પણ પ્રજાજન બીજા પ્રજાજનોને દુઃખ ન દે, દરેક પ્રજાજને બીજાઓના હક્કની રક્ષા કરવી જોઈએ. બીજા મનુષ્યોના હક્કોનું ઉલ્લંઘન કરનારાઓ ધિક્કારને પાત્ર થશે. હિન્દુઓને ગાય-અને મુસ્લીમોને સૂવરના કસમ છે.

ઉક્ત ફરમાન સંવત ૧૭૪૯ માં માહ શુદિ પાંચમને દિને (ઈ. સ. ૧૬૯૩) નીકળ્યું હતું.

સમરકેશરી દયાલદાસે કેટલા યુધ્ધો કર્યા હતા અને તેઓ કયારે સ્વર્ગવાસી થયા તેનો કંઈ પતો મળતો નથી. રાણા રાજસિંહ જેવા શૂરવીર મહારાણા જેમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન ઔરંગઝેબ જેવા સમર્થ બાદશાહ સામે મોરચા માંડવામાં વ્યતીત કર્યું હતું તેના અડગ સાથી તરીકે વીર દયાલદાસે રાજ્યની અમૂલ્ય સેવાઓ બજાવી હતી. તેઓ મહાપરાક્રમી, નીતિનિપુણ અને યુધ્ધપ્રિય હતા.

મહારાણા રાજસિંહના સ્વર્ગવાસ પછી કુમાર જયસિંહ ગાદીએ આવ્યો હતો. ઔરંગઝેબના પુત્ર અકબરે જ્યારે પોતાના પિતા સામે યુધ્ધ મચાવ્યું હતું ત્યારે ઉદયપુર રાજ્યે અકબરનો પક્ષ કર્યો હતો એ સમયે પણ વીર દયાલદાસે મહાન યુધ્ધમાં ઝંપલાવી અપૂર્વ શૌર્ય દાખવ્યું હતું

દયાલદાસ જેવા મંત્રીવીરો લાખમાં એક હોય છે. દયાલદાસ ગુણગંભીર, રણવીર, સરલ સ્વભાવી અને અત્યંત વિવેકી હતા. તેઓ સુહૃદોના પ્રાણરૂપ હતા. ધન્ય છે દયાળદાસને ! ધન્ય છે એના જીવનને !!

તૃષ્ણાથી તૃપ્તિ થતી નથી

જાગેલી તૃષ્ણાઓવાળા જીવો તૃષ્ણાથી દુઃખિત થઇને પછી વિષયસુખની ઇચ્છા કરે છે અને મરતા સુધી તૃષ્ણાના દુઃખથી સંતપ્ત થઇ તે દુઃખો અનુભવ્યા કરે છે, પરંતુ ઇન્દ્રિયોથી પ્રાપ્ત થતું સુખ દુઃખરૂપ જ છે; કારણ કે ઇન્દ્રિયસુખ હંમેશાં પરાધીન હોય છે, વિઘ્નયુક્ત હોય છે, વિનાશી હોય છે, બંધનું કારણ હોય છે તેમજ અતૃપ્તિકર છે.

—શ્રીમાન કુંદકુંદાચાર્ય.

દર્શન — પ્રાપ્તિ

લેખક. ચોકસી

અભ્યાસી જીવનના ચોથા તબક્કે આવતાં જ વિચારક આત્મા કોઇ વિલક્ષણ દશા અનુભવે છે. અત્યાર સુધી એના મનમાં જુદા જુદા પથો તરફ દોડવાની, એમા રહેલ મનોહરતાથી આકર્ષાવાની, અને 'આ ખરૂ કે તે ખરૂ' એવી અસ્થિર વૃત્તિ હતી તેનો કઇક છેડો આવતો દૃષ્ટિગોચર થાય છે. ચોથા અભિનંદન જિનના સ્તવનમાં જે ઉદ્ગાર પ્રગટ થાય છે એ પરથી એનો ભાસ થાય છે.

'મત મતભેદ રે જો જઇ પૂછીયે,
સહુ થાપે અહુમેવ.'

શરૂઆતની લીટી દર્શાવે છે કે આત્માને-વિચારકને-સ્વ-સ્વરૂપની પિછાન કરવાના દઢ જિજ્ઞાસુને વિવિધ પથોના સંભારમાંથી એક પથ અર્થાત્ એક દર્શનનુ અવલંબન લેવાની પ્રબળ ભાવના ઉદ્ભવી છે પણ એની સાચી પરીક્ષા કરવાની ગમ ન હોવાથી એ કિંકર્ત્તવ્યમૂઢ બને છે. અને એથી સહજ એની દૃષ્ટિ ચોથા જિન શ્રી અભિનંદનસ્વામી પ્રતિ વળે છે લોકોક્તિ છે કે 'ચોથુ ચોક પૂરે' અને અહીં સાદૃશ્યતા એ છે કે અભિનંદન નામમા જ એવી શક્તિ રહેલી છે કે એનાથી સર્વના મનોવાંછિત સફળ થાય વાત પણ સાચી છે જે મર્યાદા શ્રી રૂષભદેવથી આરંભાઇ છે એ ત્યારપછીના દરેક પગલે કઇ ને કઈ પ્રગતિ દાખવે છે જ.

ભિન્ન ભિન્ન મતમતાંતરો, એની જાત જાતની માન્યતાની જાળો વચ્ચે ફસી પડેલો આત્મા સહજ પોકારી ઊઠે છે કે આ બધામાં સાચું દર્શન કયુ ? આત્માને કાયમને માટે કર્મોના પાસમાથી છોડાવે એવી શક્તિ કોનામા છે ?

એ પ્રશ્નની સાથે વિચારશ્રેણી આગળ વધે છે. દર્શનની યથાર્થ પરીક્ષા કરવામા પોતાની પણ દશાનુ ભાન થાય છે. એકાદ મદિરા પીધેલો માનવી, દારૂના ઘેનમા જેમ ચદ્ર-સૂર્યના રૂપનુ આલેખન કુંડાળા કરી કિંવા ચકાવા આલેખી બતાવે તેવુ ઘણાખરા દર્શનકારોના મત-પ્રરૂપણમાં જણાય છે. બીજી બાજુ આપનું દર્શન પણ એકદમ સમજાય તેવુ નથી કેમકે એમાં અપેક્ષાવાદથી પ્રત્યેક વસ્તુનુ તોલન કરવાની આવડત જોઇએ છે સાથોસાથ એમા કહેવાયેલા નયવાદ અને આગમવાદ સમજવા સારૂ જે વિશિષ્ટ જ્ઞાનની અને એ વિષયના પૂર્ણ જ્ઞાતાઓની અગત્ય છે તે આજે કયા છે ? આ બધું નયન સામે રમતુ ભાવી સ્હેજે વિષાદ ઉપજાવે છે.

આ બધાનો પાર પામવા પ્રયત્ન સેવું છુ તો સામે અતરાયોરૂપી ડુગરાની કતાર ખડી થયેલી દેખાય છે. સાથે માર્ગદર્શક ભોમિયો પણ નથી છતા ધીઠાઇ કરી, મન મજબૂત બનાવી કુચ-કદમ કર્યા રાખું છુ

માત્ર દર્શન શબ્દ પોકારે રાખુ તો

અને એ માટે બીજા કંઇ સંગીન પ્રયાસ ન આદરું તો જંગલના રોઝ સાથે જ મારી પણ સરખામણી થાય અથાત મૂર્ખાઓમાં મારું સ્થાન મોખરે આવે. વળી મારી ઇચ્છા તો અમૃતનું પાન કરવાની છે. એ જો હું સામે આવતી મુશ્કેલીઓ દેખી પાછો પડું તો બર આવે તેમ નથી. પછી તો અમૃતપાનના પિપાસુને વિષપાન કરવાનો સમય આવે. મિથ્યા દર્શનોરૂપી વમળમાં એ અથડાયા જ કરે તેથી હે પ્રભુ! તમારો સધિયારો લીધો છે. દર્શનરૂપી મનોરથ તમારી કૃપાથી મુશ્કેલ છતાં સરલ બનશે એમ મારું અંતર પોકારે છે. આત્માનો એ નિરધાર દર્શાવતી લીંટીઓ ટાંકી શ્રીમદ્ આનંદઘનજી મહારાજ પૂર્ણાહુતિ કરે છે કે—

તરસ ન આવે હો મરણ જીવનતણો,
સીઝે જો દરિસણ કાજ.

એ લીંટીઓનું મનન ચાલુ રાખી આત્માની ઓળખમાં આપણે આગળ વધવાનું છે.

સાચો શ્રમણ

જે મુનિ જીવજંતુ મરે કે ન મરે તેની કાળજી રાખ્યા વિના પ્રવૃત્તિ કરે છે તેના વડે એક પણ જીવ મરે કે ન મરે તો પણ તેને છયે જીવવર્ગો માર્યાનું બંધન થાય છે. પરન્તુ જો તે કાળજીપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરતો હોય, તો તેનાથી જીવો મરે તો પણ તે જળમાં કમળની પેઠે નિર્લેપ રહે છે.

શરીરપ્રવૃત્તિ કરવા જતાં જીવ મરે તો બંધ થાય કે ન પણ થાય, પરંતુ પરિગ્રહથી તો બંધ થાય જ માટે ડાહ્યા શ્રમણો બધા પરિગ્રહનો ત્યાગ કરે છે.

સાચા શ્રમણને માત્ર શરીર વિના બીજો પરિગ્રહ હોતો નથી. એ શરીરમાં પણ તેને મમત્વ ન હોવાથી, તેનું તે અયોગ્ય આહારાદિ વડે લાલન કરતો નથી. વળી જરા પણ શકિત ચોર્યા વિના તેને તે તપમાં તપાવે છે.

—શ્રીમાન્ કુંદકુંદાચાર્ય.

હિતશિક્ષાનો ખજાનો
યાને
ગુજરાતી કહેવત—સંગ્રહ

સંપાદક રાજપાળ મગનલાલ વહોરા

अ

૧ અધુરો ઘડો છલકાય.
૨ અક્કલનો બારદાન છે.
૩ અજાણ્યા ને આંધળા સરખા.
૪ અન્ન તેવું મન
૫ અણીનો ચૂકચો સો વરસ જીવે.
૬ અણબોલાવ્યા બોલે તે તણખલાને તોલે
૭ અંધારે પણ ગોળ ગળ્યો લાગે
૮ અજાણ્યું ફળ ખાવું નહિ, ને અજાણ્યે રસ્તે જાવું નહિ.
૯ અંધેરી નગરી ને ગંડુ રાજા
૧૦ અન્ન સમા પ્રાણ
૧૧ અધીં મળે તો આખાને ન બાઝવું.
૧૨ અસૂર થયા ને રાત રહ્યા
૧૩ અંકુશ વિના હાથી પણ બગડે.
૧૪ આહાર ને ઊંઘ વધાર્યા વધે ને ઘટાડ્યા ઘટે.
૧૫ આડી રાત તેની શી વાત?
૧૬ આદર્યો અધવચ રહે.
૧૭ આડે લાકડે આડો વહેર.
૧૮ આગળે કૂવો ને વહુ ઉછાછળી
૧૯ આથમ્યા પછી અસૂર શી? ને લૂંટાણા પછી ભય શો?
૨૦ આચાર તેવા વિચાર.
૨૧ આ હાથથી દેવુ ને આ હાથથી લેવું.
૨૨ આંગળીથી નખ વેગળા તેટલા વેગળા.
૨૩ આખની શરમ આડી આવે.
૨૪ આપ સમાન બળ નહિ ને મેઘ સમાન જળ નહિ.
૨૫ આશા અમર છે
૨૬ આખ વિના અંધારું છે
૨૭ આગળ બુદ્ધિ વાણીયો, પાછળ બુદ્ધિ બ્રહ્મ.
૨૮ આઠ આઠ વરસના બે શું કામના?
૨૯ આંધળાને આંધળો ન કહેવો.
૩૦ આપણે વેંત નમીએ તો સામો હાથ નમે.
૩૧ આટો લુણમાં જાય.
૩૨ આખું સાકરકોળું ન ગળાય.
૩૩ આહાર તેવો ઓડકાર.
૩૪ આપ મુવા વિના સ્વર્ગે ન જવાય.
૩૫ આભ ફાટ્યું ત્યાં થીગડું ક્યાં દેવું?
૩૬ આરંભે શૂરા છે.
૩૭ આંધળાની આંખ ને પાંગળાનો ટેકો છે.
૩૮ આઘે જાઈ તો બૂડી મરી ને ઓરે રહી તો તરસે મરી
૩૯ આત્મા સો પરમાત્મા.
૪૦ આંધળે બહેરૂં કુટાય છે.
૪૧ એક અંગારીઓ આખા ખેતરને બગાડે.
૪૨ ઉતાવળે આંબા ન પાકે
૪૩ એકડા વિનાના મીંડા નકામા છે.
૪૪ એક કાને સાંભળી બીજે કાને કાઢી નાખ્યું.
૪૫ ઉછીનું ધાન પેટમાં ન રહે
૪૬ ઉતાવળા સો બહાવરા, ધીરા સો ગંભીર.
૪૭ ઊજળું એટલું દૂધ ન હોય.

૪૮ ઓછું બોલે ને અંતર કોરે.
૪૯ અડદથી ઊજળો છે.
૫૦ ઉંટના ઉંટ ઊડી જાય ને પુણીના ભાવ પુછાય.
૫૧ એકના પાપે આખું વહાણ ડૂબે.
૫૨ એક દીકરે દીકરાવાળા નહિ ને સો રૂપિયે રૂપિયાવાળા નહિં.
૫૩ ઉંટ ગાંગરતા પલાણ થાય.
૫૪ ઉંટના અઢારે અંગ વાંકા હોય.
૫૫ ઉંટ મરે તોય મારવાડ સામું જોવે.
૫૬ એકથી બે ભલા.
૫૭ અમસ્થીએ રાંડી ને શીરાવતાએ રાંડી.
૫૮ એકલા આવ્યા, એકલા જવાનું.
૫૯ ઉતાવળો બે વાર પાછો ફરે.
૬૦ ઉકરડીને વધતા વાર ન લાગે.
૬૧ ઊના પાણીએ ઘર ન બળે.
૬૨ ઊલમાંથી ચૂલમાં પડ્યા.
૬૩ અનાજ મીઠું નથી પણ ભૂખ મીઠી છે.
૬૪ ઊગતા સૂરજને સૌ નમે.
૬૫ આવતી વહુ ને બેસતો રાજા.
૬૬ એક કાંકરે બે પક્ષીને સજા થાય.
૬૭ અક્કલ અંધારે વહેંચાણી છે.
૬૮ અક્કલ બજારમાં મળતી નથી.
૬૯ ઉંટ મેલે આકડો ને બકરી મેલે કાંકરો.
૭૦ ઓળખીતો સીપાઇ બે ધક્કા વધુ મારે.
૭૧ ઓળખાણ એ મોટી ખાણ છે.
૭૨ એક ઘાએ કૂવો ન ખોદાય.
૭૩ ઊંઘ વેચીને ઉજાગરો કર્યો.
૭૪ એક સરખા બધા દિ' રાજા રામના એ નથી ગયા.
૭૫ એક નન્નો છત્રીશ રોગને હણે.
૭૬ ઊંઘતો બોલે પણ જાગતો ન બોલે.
૭૭ અરણ્યરૂદન શા કામનું?
૭૮ અક્કલ મોટી કે ભેંસ?
૭૯ એક ઓછો થાય તો બાકી નવાણુંનું કરવું
૮૦ અદેખાઇનું મોં કાળો.
૮૧ એક સપુત કુળને અજવાળે.
૮૨ એક કપૂત સાત પેઢીને બોળે
૮૩ અંધારે અજવાળા થયાં
૮૪ ઉંટવૈદ્ય છે
૮૫ ઊજળી તોય રાત છે
૮૬ ઓછું પાત્ર ને અદકું ભણ્યો, વઢકણી વહુએ દીકરો જણ્યો
૮૭ એક આપે ને બીજો વારે તે જાય જમને બારે
૮૮ ઊંડા પાણીમાં શા સારુ ઉતરવું જોઇએ?
૮૯ અવળે અસ્રે હજામત થઇ
૯૦ ઊગે તે આથમે
૯૧ ઉદાર બનવું પણ ઉડાઉ નહિ
૯૨ એક તોલડી તેર વાના માગે
૯૩ અમર પટ્ટો લખાવીને કોઈ નથી આવ્યું
૯૪ એના દૂધ, સાકર ને ચોખા નથી ગયા
૯૫ આંખમાં આંગળી કરીને લઈ ગયા.
૯૬ આગે આગે ગોરખ જાગે
૯૭ આજની ઘડી, કાલનો દિ. (દિવસ)
૯૮ એક સાથે બે ઘોડે ન ચડાય
૯૯ એક લાખે ન મળે, એક તાંબીયાના તેર
૧૦૦ એક નૂર આદમી હજાર નૂર કપડાં
૧૦૧ એક રોટી બે લંગોટી
૧૦૨ આઘા જઇને પાછા વળવાનું
૧૦૩ ઉંદર બીલાડી જેવો મેળ (?) છે
૧૦૪ ઉદય પછી અસ્ત ને અસ્ત પછી ઉદય
૧૦૫ ઉજ્જડ ગામની જમીન કોણ ભરવા જાય?
૧૦૬ ઉજ્જડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન
૧૦૭ એક રામે લુંટા લૂંટી, તો જેના પર સોળ રામ (આના-વ્યાજના) ચડતા હોય તેનું શું થાય?

પરમાત્માનું અધિરાજ્ય

બેરીસ્ટર ચંપતરાયના Key of knowledge નામક ગ્રંથનો અનુવાદ.

(ગત વર્ષના પૃષ્ઠ ૩૨૨ થી શરૂ)

" **મનુષ્ય** શરીરરૂપ બ્રહ્મના નિવાસસ્થાનમા, પદ્મવત્ સ્વલ્પ ભાગમા સૂક્ષ્મ અંતરાકાશ વર્તે છે, એ અંતરાકાશમા સ્થિત આત્માને જ વસ્તુત શોધવાનો છે. "–છાંદોગ્ય ઉપનિષદ

" વિશ્વનો પ્રભુ, વિશ્વનો સમ્રાટ અને વિશ્વનો અધિષ્ઠાતા હૃદયના અંતર ભાગમા વિરાજે છે " બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ

આત્માની પરિપૂર્ણતાના આવિર્ભાવ માટે, આતંરવૃત્તિનુ પરિણમન થાય એમા જ ખરા વિકાસનુ રહસ્ય રહેલુ છે એમ આત્મવાદીઓ પુરાતન કાળથી કહેતા આવ્યા છે. પરિપૂર્ણતા એ આત્માનુ સત્ય સ્વરૂપ છે. એ સ્વરૂપનુ આવરણ થવાથી આત્માને પોતાનુ અધિરાજ્ય થઇ શકતુ નથી. પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય જામતુ નથી આત્મા પરિપૂર્ણ સ્વરૂપના આવિર્ભાવ માટે ઘણાયે પ્રયત્નો કરે છે પણ તે પ્રાય વ્યર્થ નીવડે છે આત્માના સત્ય સ્વરૂપને આવરણરૂપ કર્મોનુ નિવારણ થતા, આત્મા માટે સુખના દ્વાર ઉઘડે છે આત્મા સર્વથા મુક્ત બને છે. અજ્ઞાનનો વિચ્છેદ થતા, આત્માનુ દિવ્ય સ્વરૂપ ઝળકી ઉઠે છે, અજ્ઞાનમા ઝકડાયેલો આત્મા મુક્ત થાય છે. આત્માનુ જ્ઞાન થતા, આત્માના ગૌરવ યુક્ત વસ્તુસ્વરૂપનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે આત્મા સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા બને છે. આત્માને પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

ઇસુએ પરમાત્માના અધિરાજ્યના સબંધમા જગતને જે બોધ આપ્યો તે વિષે આપણે કંઈક વિચાર પ્રથમ કરીએ. દરિદ્રો અને વ્યાધિગ્રસ્તોના દુઃખનુ નિવારણ, સત્તાનો ઉચ્છેદ થઇ જાય એવી સામાજિક ક્રાન્તિ, સસારમા સર્વ રીતે સમાનતા એ આદિ મતવ્યોને ઇસુના 'પરમાત્માના અધિરાજ્ય'મા કોઇ વિશિષ્ટ સ્થાન ન જ હતુ પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય એટલે આત્માનુ શાશ્વત સુખમય અમર જીવન એવુ ઇસુનુ મતવ્ય નહિ હોય એમ પણ પ્રતીત થઇ શકે છે.

આમ છતા ઇસુ સુજ્ઞ અને વિદ્વાન્ હોવાથી, પરમાત્માના અધિરાજ્ય વિષયક તેનો ઉપદેશ છેક નિ:સત્ત્વ કે નિરર્થક નહતો. ઇસુ સસારનો અનુભવી હતો. ઘણા દેશોમા તેણે પ્રવાસ પણ કર્યો હતો. તેનુ જ્ઞાન આથી કેટલેક અંશે સગીન બન્યુ હતુ તે ધર્મતત્ત્વોનો અભ્યાસી બન્યો હતો ઇસુએ હિન્દ અને ટીબેટનો પ્રવાસ પણ કર્યો હતો એવી કેટલાક વિચારકોની દૃઢ માન્યતા છે.

ઇસુની એક કબર કાશ્મીરમા છે એમ કહેવાય છે. કાશ્મીર અને પેલેસ્ટાઇનના કેટલાક સ્થળોના નામોની સામ્યતા સ્વામી રામતીર્થ અને અન્ય પ્રવાસીઓને સ્પષ્ટ રીતે જણાઇ આવી છે* ટીબેટના એક મઠમાથી મળી આવેલી એક હસ્તલિખિત પ્રતમાથી પેલેસ્ટાઇનથી ટીબેટ સુધીના ઇસુના પ્રવાસનુ સવિસ્તર વર્ણન મળી રહે છે. ઇસુનુ તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાય હિન્દના તત્ત્વજ્ઞાનને અનુરૂપ હતુ એમ સિદ્ધ થઇ શકે છે.

ઇસુએ ઉપવાસ આદિ વિવિધ પ્રકારના તપ નિમિત્તે ૪૦ દિવસ સુધી વનનો જ આશ્રય લીધો

* The Proceedings of The Convention of Religions for 1909, pp 197-201.

હતો. ઇસુનું અનશન-તપ ઇઝરાઇલ લોકોને અપૂર્વ દ્રષ્ટાન્ત રૂપ હતું. જૈન અને હિન્દુ યોગમતવાદીઓના પ્રભાવથી ઇસુએ ઉપવાસ આદિ તપશ્ચરણ કર્યું હતું એમ નિર્દિષ્ટ થાય છે.

ઇસુના કેટલાક કેટલાક ઉપદેશો હિન્દુ ધર્મના સિદ્ધાન્તોને અનુરૂપ હતા. તેનો જીવન-બોધ યોગી જેવો હતો. તેણે યોગી જેવું જીવન વ્યતીત કરવાનો જે બોધ આપ્યો છે તેવો બોધ બીજા કોઇ ખ્રિસ્તીએ આપ્યો નથી એમ જૂના ખ્રિસ્તશાસ્ત્ર ઉપરથી માલૂમ પડે છે.

તેના દૃષ્ટાન્તો અને રૂપકો અપૂર્વ હતાં. ખ્રિસ્તીઓમાં તેની જોડી પણ નથી મળી શકતી. કથાઓ, રૂપકો અને બોધક દૃષ્ટાન્તોદ્વારા જનસમૂહને બોધ દેવો એ હિન્દમાં પ્રાચીન કાળથી પ્રચલિત પ્રણાલિકા છે. હિન્દીઓની પ્રજ્ઞા અને હિન્દીઓની કથાઓ આદિનો ઇસુને અનેરો લાભ મળી શકયો અને તેથી તેનો ઉપદેશ હિન્દીઓના તત્ત્વજ્ઞાનને પ્રાયઃ અનુરૂપ બન્યો એ સાહજિક છે. ઇસુને હિન્દ અને હિન્દીઓમાંથી પ્રજ્ઞાની પ્રાપ્તિ થઇ એ નિર્વિવાદ છે.

કાશ્મીરમાં ઇસુની કબર ન પણ હોય, કાશ્મીર અને પેલેસ્ટાઇનના કેટલાંક સ્થળોનાં નામોની સામ્યતા આકસ્મિક પણ હોય અને ઇસુના પ્રવાસવર્ણનવાળી હસ્તલિખિત પ્રત બનાવટી પણ હોય. આમ છતાં ઇસુ પોતાનાં આધ્યાત્મિક જ્ઞાન માટે હિન્દ અને હિન્દીઓનો ઋણી હતો એ નિઃશંક છે.

ક્રાઇસ્ટનાં રૂપકો તેની બુદ્ધિ અને જ્ઞાનની સાક્ષીરૂપ છે. રૂપકો આદિથી પોતાનાં મંતવ્યનું સમર્થન કરવું એમાં પ્રજ્ઞા અને વિદ્વત્તાની ખાસ અપેક્ષા રહે છે. જીસસના સંવાદોમાં તેના બુદ્ધિચાતુર્યનું પ્રદર્શન થતું. ઉત્તમ બોધમય એ સરલ સંવાદોમાં જ્ઞાન તરવરી રહેતું.

ઇસુને ધર્મશ્રધ્ધાનાં મૂળ સત્યો માટે બહુમાન હતું. તેનામાં વિદ્વત્તા અને ડહાપણ હતાં. ધર્મસિધ્ધાન્ત અને મનુષ્યની આજ્ઞા વચ્ચેનો ભેદ તે સમજી શકતો. સત્ય ધર્મના સિધ્ધાન્તોને પ્રાચીન રૂઢીઓ કરતાં તે વિશેષ મહત્ત્વ આપતો. આથી ધર્મ-સિધ્ધાન્ત કરતાં રૂઢીને પ્રાધાન્ય આપવાનું તેને કહેવામાં આવતાં, તેનો પુણ્ય પ્રકોપ જાજ્વલ્યમાન સ્વરૂપમાં દૃષ્ટિગોચર થતો.

ઇસુ પરમાત્માનાં અધિરાજ્ય સંબંધી વારંવાર ઉપદેશ આપતો. પોતાનાં અનેક કથનોમાં પણ તેણે ઇશ્વરના અધિરાજ્ય સંબંધી ખૂબ નિર્દેશ કર્યો છે. આથી પરમાત્માનું અધિરાજ્ય એટલે ઇસુની દૃષ્ટિએ શું હતું તે યથાર્થ રીતે સમજવાની જરૂર છે. પરમાત્માનું અધિરાજ્ય એટલે દુન્યવી અધિરાજ્ય કે રાજ્યસુખ એવી માન્યતા ઇસુની કોઇ કાળે ન હતી. પરમાત્માનું અધિરાજ્ય એ શબ્દોથી કોઇ દેશનું અધિરાજ્ય કે એવો કોઇ અર્થ કોઇ મનુષ્ય ભાગ્યે જ ઘટાવે. ઇસુને પરમાત્માનાં અધિરાજ્ય સંબંધી વારંવાર પૃચ્છા થતી હતી. આથી ઇસુએ પરમાત્માનાં અધિરાજ્ય સંબંધી પોતાનો નિમ્ન મત એક પ્રસંગે વ્યક્ત કર્યો હતોઃ-

" પરમાત્માનું અધિરાજ્ય નિરીક્ષણથી પ્રાપ્ત નથી થતું. પરમાત્માનું અધિરાજ્ય અહિં કે તહિં કયાંયે પણ નથી. પરમાત્માનું અધિરાજ્ય તમારી અંદર જ છે. "-લ્યુક.

પરમાત્માનું અધિરાજ્ય કોઇ ઐતિહાસિક પ્રસંગ છે કે એ અધિરાજ્ય કોઇ સ્થાનરૂપ છે એવી ઇસુની માન્યતા ન જ હતી. પરમાત્માનું અધિરાજ્ય અંતરમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે એવું ઇસુનું સ્પષ્ટ કથન હતું.

રાઇનો દાણો સ્વલ્પ હોવા છતાં, તેમાંથી અનંત કણોનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. અને એ રીતે રાયના દાણાની વૃદ્ધિ અને વિકાસ થાય છે. ઇસુ પરમાત્માનાં અધિરાજ્યની રાઇના દાણા સાથે કેટલીક વાર તુલના કરતો. પરમાત્માનાં અધિરાજ્યની પ્રાપ્તિ થયા પછી, પરમાત્માનું અધિરાજ્ય જાણ્યે-અજાણ્યે પ્રાયઃ વધ્યા કરે છે એવી ઇસુની માન્યતા હતી. ઇસુ એ માન્યતાનો અનેક રીતે આવિષ્કાર કરતો હતો.

પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય કેવી રીતે વધે છે અને ઇન્દ્રિયોથી અદૃશ્ય એ સ્વરૂપ જેવું રાજ્ય વૃદ્ધિ પામી કેવી રીતે અનંત બને છે એ એક અત્યંત વિચારણીય પ્રશ્ન છે આત્મામા પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય થવાથી, એ અધિરાજ્ય સર્વ જીવોને અત્યંત સુખદાયી કેમ થઇ શકે છે એ અત્યત વિચારાસ્પદ વિષય થઇ પડે છે.

પરમાત્માના અધિરાજ્ય સંબધી સ્થૂલ દૃષ્ટિએ વિચાર કરતા, પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય એટલે શરીર, રકતાદિ એવો જ અર્થ નીકળી શકે પણ પરમાત્માનું અધિરાજ્ય એટલે શરીર, રકતાદિ એમ માનવુ એ ઉપલક દૃષ્ટિએ પણ વિવેકશૂન્ય જણાય છે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચારતાં, પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય એટલે આંતર ઇશ્વરનું અધિરાજ્ય એવો જ અર્થ નિષ્પન્ન થાય છે

પરમાત્માના અધિરાજ્યથી આત્માની દિવ્યતાની જ્યોત ઝળહળી ઊઠે છે સત્ય અને પરિપૂર્ણ પરમાત્માનો આવિષ્કાર થાય છે. આથી પરમાત્માનું અધિરાજ્ય એ આત્માને માટે સૌથી વિશેષ આવશ્યક છે પરમાત્માના અધિરાજ્યનો બોધ સદાકાળ ઉપયુક્ત છે. તેનુ મહત્ત્વ સદાકાળ એકસરખુ છે. પરમાત્માના અધિરાજ્યનો ઉપદેશ જનતાને પરમ કલ્યાણકારી છે.

પરમાત્માના અધિરાજ્યનુ મહત્ત્વ ઇસુની રગેરગમા વ્યાપી ગયું હતું આથી તે એનો જ ઉપદેશ નિરતર આપતો. તે આત્માના અધિરાજ્યનુ મહત્ત્વ સૂચવવા ઉપદેશ દરમિયાન કેટલીક વાર કહેતો કે;–

" હે જગતના મનુષ્યો ! લોકોને કહો કે, જે પ્રભુની તમે શોધ કરી રહ્યા છો તે પ્રભુ વસ્તુત તમારી અદર જ છે પ્રભુ સ્વયભૂ છે. બીજે શોધ્યાથી પ્રભુની પ્રાપ્તિ નથી થતી-પ્રભુ મનુષ્યના પવિત્ર હૃદયમંદિરમા છે. પ્રભુ જ્યા હોય ત્યા જ તેનું અધિરાજ્ય હોય."

પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય આત્મામા જ હોય. તે અંતરાત્માથી બહાર ન હોય તે પરમાત્માનાં અધિરાજ્યની પરિણુતિ અતરથી જ થાય છે. પરમાત્માનું અધિરાજ્ય એ સ્વર્ગના સ્વર્ગરૂપ છે, તે પરમ સુખનુ નિવૃત્તિ-સ્થાન છે. આત્મામા જ પરમાત્માનું અધિરાજ્ય સ્થાપિત થાય છે આત્મામા જ પરમાત્મા અધિરાજ્ય બને છે આત્માનો યથાર્થ આતરવિકાસ થવાથી નિરાબાધ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને પરમાત્માનું અધિરાજ્ય પ્રવર્તે છે. પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય એ સુશ્રદ્ધાના એક મહાન પરિણામ રૂપ છે. સુશ્રદ્ધા !! યોગ્ય રીતે પરિણુતિ થતા આત્માનો યથેચ્છ વિકાસ થાય છે આત્મા પરમાત્માનાં અધિરાજ્યના સિંહાસને આરૂઢ થાય છે

પરમાત્માનું અધિરાજ્ય એટલે કોઇ ઉચ્ચ મનોભાવ એમ માનસિક દૃષ્ટિએ કહી શકાય. જો માનસિક ભાવ સુખમય હોય તો મનુષ્યને એક પ્રકારનું સુખ થાય છે. સુખ એ આત્માનુ સત્ય સ્વરૂપ છે. ઉચ્ચ મનોભાવથી મનોવિકારો અને પાપયુક્ત ઇચ્છાઓ ઉપશાન્ત થાય છે અને એ રીતે આત્માને સુખ મળી રહે છે મનોવિકારો અને ઇચ્છાઓરૂપી અશુધ્ધિનુ ઉચ્ચ ભાવોથી નિવારણુ થતા, મહામૂલ્ય આતરસુખની પ્રાપ્તિ થાય છે મનોવિકારો આદિનો ઉચ્છેદ થતા આતર સુખરૂપી રત્નનો સ્વયમેવ પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. આંતર સુખ તેજોમય પ્રકાશરૂપે ઝળકયા કરે છે.

આત્માનુ વસ્તુસ્વરૂપ દિવ્ય છે. આત્મામાં પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય સ્થાપી શકાય છે એવી શ્રધ્ધાયુક્ત માન્યતાથી, ઉચ્ચનીચનો ભેદ રહેતો જ નથી. નિઃસ્પૃહ અને અનિચ્છાને કારણે, મનુષ્યને વાસ્તવિક શાન્તિ પ્રાપ્ત થતા ખરા સુખની પરિણુતિ થાય છે.

પરમાત્માના અધિરાજ્યની દૃઢ શ્રધ્ધાથી, મુક્તિની પ્રાપ્તિનુ કાર્ય સરલ બને છે આત્મા પોતે જ પરમાત્મા છે એવી માન્યતાથી જગતના કર્તા કે વ્યવસ્થાપક રૂપ કોઇ ઇશ્વર હોવાના મંતવ્યનો ઉચ્છેદ થાય છે. ઇશ્વરને કર્તા આદિ માનવાથી, આત્માની નીચતાનો ભાસ થાય અને એ રીતે આત્માનુ અધ પતન સભવે. આથી આત્માનાં અધ પતનના

કારણરૂપ ઇશ્વરકર્તૃત્વવાદના સિદ્ધાન્તને મનુષ્યે તિલાંજલી આપવી ઘટે છે. સાચો પરમાત્મા અંદર જ હોય; બહાર ન હોય. એ પરમાત્માને અંદરથી શોધી કાઢી, પરમાત્માનું અધિરાજ્ય સ્થાપવું એ દરેક મનુષ્યનું પરમ કર્તવ્ય છે.

ઇસુની માન્યતા અનુસાર, પરમાત્માનું અધિરાજ્ય આ લોકમાં જ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. અનુયાયીઓની એ સંબંધમાં સામાન્ય રીતે એવી માન્યતા છે કે કયામતને દિને સર્વનો પ્રભુ તરફથી ઇન્સાફ થયા બાદ, પુણ્યવંત મનુષ્યોને હંમેશને માટે જે સ્વર્ગ મળે છે તે જ પરમાત્માનું અધિરાજ્ય. ઇસુ અને તેના અનુયાયીઓની માન્યતામાં કેટલો બધો વિચિત્ર મતભેદ ?

સ્વર્ગમાં પરમાત્માનું અધિરાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે એમ માની લઇએ તો, સ્વર્ગના વિષય–વિલાસો આદિથી સ્વર્ગ સુખને બદલે દુઃખરૂપ બને એ દેખીતું છે. દરેક પુણ્યશાલી મનુષ્યને સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય એટલે કાળાઓના સંસર્ગથી ગોરી ચામડીવાળાઓને દુઃખ અને ઘૃણા ઉત્પન્ન થાય. કેટલાકને એથી સ્વર્ગમાં રહેવાનું રુચે પણ નહિ.

સ્વર્ગમાં સુખ મળે છે, અને નર્ક દુઃખારપદ છે એ માન્યતા કંઇ નવી નથી. એ માન્યતા પુરાતન કાળથી જ ચાલી આવે છે, પણ તેથી સ્વર્ગ કે નર્કમાં શાશ્વત નિવાસ એમ કોઇ પણ મનુષ્યને માટે ન સંભવી શકે.

સુખમય અમર જીવન એ જ ખરું જીવન છે. પરમ સુખમય અમૃત એ જ ખરો જીવન-પ્રવેશ છે. દુઃખમય અમરત્વ એ જીવન નથી પણ મૃત્યુની એક પ્રકારની પરંપરા છે. દુઃખમય અમર જીવન એ જીવન નથી પણ અવિરત દુઃખમય છે.

સદાચરણ અને ઉચ્ચ પ્રતિનાં પુણ્ય કાર્યોથી સુખમય અમર જીવનની સંભાવના રહે છે. દુરાચરણ અને ઘોર પાપકાર્યોથી નર્કની પ્રાપ્તિ પ્રાયઃ થાય છે. સ્વર્ગ અને નર્કની શાશ્વત પ્રાપ્તિની માન્યતા વિવેકશૂન્ય હોય છે.

સચ્ચિદાનંદ રૂપ આત્મા એ જ પરમ સુખનાં કેન્દ્રરૂપ છે. સચ્ચિદાનંદ આત્મામાં જ પરમાત્માનું અધિરાજ્ય જામી શકે છે. સચ્ચિદાનંદ આત્માની પુણ્યમય જ્યોતિથી સુખનો જ ઉદ્દ્ભવ થાય છે. એ પવિત્ર જ્યોતિનો અભાવ હોય ત્યાં પરમાત્માનું અધિરાજ્ય નથી થતું. દુનિયા દુઃખમય અને દુઃખકારી લાગે છે. દુનીયામાં અજ્ઞાનરૂપ ઘોર તિમિરનો સર્વત્ર ભાસ થાય છે. આને નર્ક કહેવાય તો શું ખોટું ?

સુખ એ આત્માનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ ન હોય તો સુખને માટે મનુષ્યને હરહંમેશ ઝંખના ન થાય. મનુષ્યને શાશ્વત સુખ ન મળે. સુખમાં પરિવર્તનો થયાં કરે. સુખનાં ભાવથી સુખની પ્રાપ્તિની શકયતા પ્રતીત થાય છે. દરેક મનુષ્ય સુખની ઝંખના અને શોધ કરે છે, એથી સુખ એ કંઇ નવીન વસ્તુ નથી પણ કોઇ ગુપ્ત વસ્તુ છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

મનુષ્ય દુનિયાનાં ક્ષણિક સુખોમાં ગમે તેટલો નિમગ્ન થયો હોય, અસત્ મનોભાવોમાં ચકચૂર રહેતો હોય છતાંયે તેને વિશુદ્ધ સુખની પ્રાપ્તિ માટે સદૈવ ઉત્કટ ઇચ્છા રહે છે. જીવનની કોઇ ધન્ય ક્ષણોમાં, તેને વિશુદ્ધ સુખ પ્રાપ્ત કરવાની મહત્ત્વાકાંક્ષા થાય છે. કાર્ય–વ્યવસાયથી કાંઇક નિવૃત્ત સ્થિતિમાં, સુખનાં સંબંધમાં ગંભીર વિચારણાઓ જાગે છે અને આત્માને વિશુદ્ધ સુખની પરિપ્રાપ્તિ માટે કુદરતી ઝંખના થાય છે. આ પ્રમાણે નિર્મળ સુખની તીવ્ર ઇચ્છા અંતરાત્મામાંથી ઉદ્દ્ભવે છે. અંતરાત્મા એ જ સુખ અને સ્વર્ગનું નિષ્પત્તિ–સ્થાન છે. આત્માનાં પ્રાકૃતિક સુખનો આવિર્ભાવ થતાં, પરમાત્માનું અધિરાજ્ય જામે છે. આત્માનાં સાહજિક સુખનો અનુભવ એ જ મુક્તિ. અપ્રાકૃતિક આવરણોને ફેંકી દઇને, પ્રાકૃતિક સુખ પ્રાપ્ત કરવું–આત્મારૂપી પરમાત્માનું અધિરાજ્ય મેળવવું એ દરેક આત્માનો પરમ ધર્મ છે.

આત્માનાં અધિરાજ્યનો અમૂલ્ય માર્ગ સર્વ આત્માઓ માટે સદાકાળ ખુલ્લો છે. દુઃખ અને

મૃત્યુનાં કારણરૂપ અનાત્મીય માર્ગને તિલાંજલી આપી, જેઓ સત્ય માર્ગ ગ્રહણ કરે છે તેમને પરમાત્માનું અધિરાજ્ય અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. સત્ય માર્ગ ગ્રહણ કરનાર મનુષ્યોને આત્માનું આધિદૈવત્વ અને સત્ય અમર જીવનની પ્રાપ્તિ થાય છે એ નિ:શંક છે.

સચ્ચિદાનંદ રૂપ આત્મામાં અનેરી શ્રદ્ધાથી જગત્ સ્વર્ગરૂપ બને છે. આત્માને વિશુદ્ધ આનંદની પરિણતિ થાય છે. આત્માનું સુખમય અધિરાજ્ય થાય છે. આત્માને ખરા જીવનની પ્રાપ્તિ થાય છે. જીવનના સત્ય આનંદનો સાક્ષાત્કાર પરિણમે છે આત્માને ખરી શાન્તિનો અનુભવ નિશદિન થયા કરે છે જીવનની રસ–લ્હાણમાં દિનપ્રતિદિન ઓર વધારો થયા કરે છે.

ઇન્દ્રિય–લાલસાઓમાં અનુરક્તિ એ આત્માના અધઃપતનરૂપ છે, તેથી શરીર આદિ ભૌતિક વસ્તુઓમાં આત્મભાવ જાગે છે આત્મીય વસ્તુઓમાં મનોભાવો પરિણત નથી થતાં ઇંદ્રિયલાલસા મનુષ્યનું મહાનમાં મહાન પારતંત્ર્ય છે. ઇંદ્રિય–લાલસાથી દુ:ખ અને મૃત્યુની પરંપરા કોઇ રીતે ટળતી નથી આથી ઇન્દ્રિયલાલસાનો પરિહાર એ આત્મ સુખના વાચ્છુઓ માટે સર્વ રીતે ઇષ્ટ છે. ઇંદ્રિય–લાલસાના પરિત્યાગથી જ આત્માનું અધિરાજ્ય થાય છે

પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય એ જ સત્ય વસ્તુ છે એ અધિરાજ્ય જીવનની અનેરી લ્હાણ છે એ જીવનની ઇષ્ટ સિદ્ધિ છે પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય એ જીવનનું ખરું સુખ છે, એ અધિરાજ્ય સદા સ્થિતિમા પણ સંભવી શકે છે

કયામતને દિને મૃત જીવોનુ પુનરુત્થાન થશે અને પુણ્યવંત જીવોને એટલે લાખે સમયે શાશ્વત સ્વર્ગ અર્થાત્ પરમાત્માનું અધિરાજ્ય મળશે એ માન્યતાનો કંઇ અર્થ જ નથી મૃત્યુ બાદ પુનરુત્થાનની આ માન્યતા વિવેકશૂન્ય છે. એ માન્યતા નરી અંધશ્રદ્ધાના પરિણામરૂપ છે હેકલે આ માન્યતાના સંબંધમા સત્ય કહ્યુ છે કે:—

" કયામતના દિન બાદ શાશ્વત અમર જીવનને કારણે, પોતાનાં વ્હાલાઓ (આપ્તજનો વિગેરે) નો સહવાસ મહાકાળ મળી શકે છે એવું મંતવ્ય ભ્રમયુક્ત લાગે છે જો વ્હાલાઓનું મિલન થાય એમ માની લઇએ તો, શત્રુઓ વિગેરેનુ મિલન પણ થાય એમ માનવું જ પડે શત્રુઓ વિગેરેનાં મિલનથી વહાલાઓનુ મિલન નિરર્થક જેવું બને એમાં કંઇ શંકા નથી. વ્હાલાંઓનો શાશ્વત સહવાસ પણ અનેક રીતે દુ:ખરૂપ થઇ પડે પોતાની પત્ની આદિનો શાશ્વત સહવાસ સર્વથા ઇષ્ટ જ થઇ પડે એમ આ સંબંધમાં સૂક્ષ્મ વિચાર કરતા નથી જણાતુ. સો સ્ત્રીઓના પતિ અને ઉપર બાળકોના પિતા પોલેન્ડના મહાશક્તિશાલી રાજા ઓગસ્ટસને પણ પત્નીઓ આદિનો શાશ્વત સહવાસ સ્વર્ગમાં રુચિકર થઇ પડે કે નહિ એ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે "

મૃત્યુ બાદ પુનરુત્થાનનું મંતવ્ય કોઇ રીતે સત્ય ઠરી શકતું નથી એ મંતવ્ય સત્ય માનીએ તો, અનેક આશંકાઓ ઉદ્દભવે છે મૃત્યુ બાદ પુનરુત્થાન સંભવનીય હોય તો, સ્વર્ગનુ શાશ્વત જીવન એક જ પ્રકારનું હોય કે ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપયુક્ત હોય એ પ્રશ્ન સૌથી પ્રથમ ઉપસ્થિત થાય છે. સર્વ આત્માઓનો વિકાસ સ્વર્ગમા એક સરખો જ થયા કરે કે કેમ અથવા તો સ્વર્ગમા કોઇ પણ પ્રકારના વિકાસને સ્થાન જ નથી કે કેમ એ પ્રશ્નો પણ ઉદ્દભવે છે અકાળ મૃત્યુ પામેલાં બાળકની સ્થિતિ સર્વથી વિકાસ રહિત જ રહે કે કેમ, શરીર વિગેરેની શક્તિથી વંચિત બનેલા વૃદ્ધો વિગેરે કઇ સ્થિતિમાં સ્વર્ગમાં શાશ્વત જીવન વ્યતીત કરે એ પ્રશ્નોના સમાધાનકારક જવાબો પણ પુનરુત્થાન–મતવાદીઓને આપવાના રહે છે.

અત્યંત સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિએ વિચાર કરતા, શાશ્વત સ્વર્ગ કે નર્કની માન્યતા એક ઢોંગરૂપ લાગે છે જો શાશ્વત સ્વર્ગ અને શાશ્વત નર્ક જેવું હોય તો ઇશ્વરને સર્વ મનુષ્યોના બે વિભાગો કરવા પડે એ વિભાગો કરતી વખતે કરોડાવધિ મનુષ્યોમાં પ્રબળ

અસંતોષ વ્યાપી રહે. એ અસંતોષનું નિવારણ કરવા માટે ઇશ્વર કોઇ મધ્યમ માર્ગ કાઢવા જાય તો તે પણ કોઇને પસંદ ન પડે. મધ્યમ માર્ગને બદલે બીજો કોઇ માર્ગ ઇશ્વર ગ્રહણ કરે તો તેનું પરિણામ દુઃખ આદિ દૃષ્ટિએ જગતની સદૈવ પ્રવર્ત્તમાન સ્થિતિને અનુરૂપ જ આવે. આ રીતે સ્વર્ગ દુઃખરૂપ જ બને. સ્વર્ગના મનુષ્યો જેમનું સુખદુઃખ ઇશ્વરની કૃપા કે અવકૃપાનાં પ્રમાણમાં ઓછુંવત્તું હોય તેમના વચ્ચે સાહજિક રીતે ઇર્ષ્યાભાવ ઉત્પન્ન થાય. પરમાત્માનું સ્વર્ગ અને નર્ક જો આવાં જ હોય તો જગતમાં એવાં સ્વર્ગ અને નર્ક નથી શું ?

મનુષ્યને તેના પાપો અનુસાર જ શિક્ષા થવી જોઇએ એવો કુદરતનો અવિચળ ન્યાય છે. જો અમુક મનુષ્યોને શાશ્વત સ્વર્ગ અને અમુક મનુષ્યોને શાશ્વત નર્ક પ્રાપ્ત થાય તો તેમાં ન્યાયનું હડહડતું ખૂન થાય છે એ સ્પષ્ટ છે. થોડાં પાપ કરનારને શાશ્વત નર્ક અને ઘણાં પાપો કરનારને પણ શાશ્વત નર્ક મળે એ કયાંનો ન્યાય ? એ નથી સમજાતું. ઇશ્વરનો આવો ન્યાય હોય તો એ ઇશ્વર અન્યાયની પ્રતિમૂર્તિરૂપ છે એમ જ કહી શકાય.

કોઇ મનુષ્યને તેનાં પાપ માટે પશ્ચાત્તાપ આદિની તક ન આપવી અને હંમેશને માટે તેને નર્કમાં સ્થાન આપવું એ પાપનાં સ્વરૂપ અને પરિણામની દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં, ઘોરમાં ઘોર અન્યાય રૂપ લાગે છે. પરમાત્મા ખરો ન્યાયી અને દયાળુ હોય તો તે આવી શિક્ષા ન જ કરે. કહેવાતા પરમાત્માનું ગૌરવ પણ તેથી નિઃશેષ થાય છે.

એક સ્ત્રી જેણે એક પછી એક કેટલાંક ભાઇઓ સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં તેના સંબંધી નિર્દેશ કરતાં ઇસુએ જે ઉદ્‌ગારો કાઢયા હતા તે ઉપરથી ખુદ ઇસુને વ્હાલાઓના મિલનની શકયતાની દ્રષ્ટિએ, પુનરુત્થાપનના મતમાં જરાયે શ્રદ્ધા ન હતી એમ સમજી શકાય છે. ઇસુએ તે પ્રસંગે કહ્યું હતું કે–

" આ દુનીયામાં મનુષ્યો અર્થાત્ સ્ત્રી–પુરુષોનાં લગ્ન થાય છે. સ્વર્ગની દુનિયામાં કોઇનાં લગ્ન નથી થતાં. પુનરુત્થાન બાદ તે દુનિયામાં નિવાસ કરવા યોગ્ય સ્ત્રી–પુરુષોનાં લગ્ન સંભવતાં નથી."

મૃત્યુ બાદ પુનરુત્થાનનો મત યાહુદીઓ, ઇજીપ્શીઅનો, પારસીઓ અને ઇસ્લામીઓને માન્ય છે. એ મતનું મૂળ હિન્દુઓના યમદેવ ઉપરથી નીકળી શકે છે. યમરાજા પાપ પુણ્ય અનુસાર મનુષ્યો વિગેરેને શિક્ષા કરે છે. જે તે મનુષ્યને તેનાં પાપ કે પુણ્ય અનુસાર સ્વર્ગ કે નર્ક મળે છે એવું હિન્દુઓનું મંતવ્ય છે. યમરાજા ન્યાયનો અવતાર ગણાય છે. તે સર્વ જીવોનાં ઇષ્ટ અનિષ્ટ કર્મોનો ન્યાય કરીને દરેક જીવને યોગ્ય શિક્ષા કરે છે એમ હિન્દુઓ શ્રદ્ધાપૂર્વક માને છે. *

મૃત્યુ બાદ પુનરુત્થાનમાં માનનારા બધા મનુષ્યો, મૃત્યુ બાદ પુનરુત્થાન એટલે શાશ્વત સ્વર્ગ કે નર્કની પ્રાપ્તિ એમ ન માનતા. હાલ પણ ઘણા મનુષ્યોની એવી માન્યતા નથી. દરેક મનુષ્યને તેનાં મૃત્યુબાદ કર્મોને અનુસાર સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે એવી પુનરુત્થાનના સંબંધમાં સામાન્ય માન્યતા પ્રવર્ત્તતી હતી. હાલ પણ એવી જ માન્યતા સામાન્ય રીતે પ્રવર્તે છે. કર્મરૂપ સૂક્ષ્મ બળોને કારણે, આત્માને જુદી જુદી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. એક પછી એક શરીરો, નિવાસસ્થાનો અને પરિસ્થિતિ બદલાય છે એ મૃત્યુબાદ પુનરુત્થાનનો રહસ્યાર્થ છે.

મૃત્યુ બાદ શાશ્વત સ્વર્ગ (પરમ વિશુદ્ધ સુખમય સ્થિતિના અર્થમાં) નિર્વાણથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકે. નિર્વાણની પ્રાપ્તિથી, આત્મા પરમ સુખમાં

* યમની બહેનનું નામ યમી. તેનો જન્મ યમ સાથે જ થયો હતો. પોતાની સાથે લગ્ન કરવા માટે, યમીએ યમને ઘણીયે વાર યાચના કરી હતી પણ એ યાચનાનો યમે અસ્વીકાર જ કર્યો હતો. યમી એટલે મૂર્ત્તિમાન કર્મ–ફલ, કર્મફલ એટલે આત્માની પરિસ્થિતિમાં પરિવર્ત્તનજનક કર્મસમુદાય એવો અર્થ નીકળી શકે છે. કર્મ–ફલનું અસ્તિત્વ આત્માથી પર ન હોઈ શકે. કર્મ અને કર્મ–ફલનો ઉદ્‌ભવ સાથે જ થાય છે. યમ એ યમીનો જોડીયો ભાઈ છે, (નહિ કે પતિ) એમ આ ઉપરથી પ્રતીત થઈ શકે છે. આત્માની અશુદ્ધ સ્થિતિમાં જ કર્મ અને કર્મ–ફલની પરિણતિ થાય છે.

વિલીન થાય છે. આત્મા સહુ જ સુખમાં શાશ્વત અનેરો આનદ અનુભવે છે. શાશ્વત સ્વર્ગ આ પ્રમાણે નિર્વાણથી જ સભવી શકે છે. નિર્વાણ વિના શાશ્વત સ્વર્ગ કોઈ બીજી રીતે સભાવ્ય નથી જ

સર્વ મનુષ્યોનુ પુનરુત્થાન થશે એમ ખુદ ઈસુએ પણ કહ્યુ નથી. ઈશ્વરના ખરા પુત્રરૂપ જેઓ મહાન પુણ્યશાલીઓ છે અને જેઓ દેવ આદિ સ્વરૂપમા સ્વર્ગમા રહેવા માટે સર્વથી પાત્ર હોય તેમનુ જ પુનરુત્થાન થશે એમ ઇસુએ કહ્યુ છે. સ્વર્ગમા સ્ત્રી-પુરુષ જેવુ કાઇ નથી અર્થાત્ સસાર-વાસનાના મૂર્ત્ત અનુભવને માટે સ્વર્ગમા સ્થાન જ નથી એમ પણ ઇસુએ સાફ સાફ શબ્દોમા જણાવ્યુ છે

સર્વ જીવોનુ સમકાલીન પુનરુત્થાન અશકય જ હોય આ હકીકત બાજુએ મૂકતા, ઇસુના ઉપરોકત કથનો અત્યત રહસ્યપૂર્ણ છે એ કથનોનુ રહસ્ય એ જ હોઇ શકે કે -આત્મા કુદરતી રીતે જાતિથી પર છે. તેમા જાતિ જેવુ કશુયે નથી. આત્માને તેના કર્મો પ્રમાણે સ્ત્રી કે પુરુષનુ શરીર પ્રાપ્ત થાય છે. એક જ આત્મા સ્ત્રી કે પુરુષરૂપે અનેક અવતારો લે છે કોઇ વાર નપુમકત્વ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. જેઓ ખરેખરા પુણ્યશાલી હોય તેઓ જન્મ અને મૃત્યુથી મુક્ત થાય છે આત્માની અલિંગતાને કારણે તેઓ પણ નિગરહિત બને છે.

પુનરુત્થાનનુ આ રહસ્ય સૌ કોઇએ સમજવાનુ છે, પુનરુત્થાપનમા ખરી રીતે મૃત્યુનો જય અને અમર જીવનની પ્રાપ્તિ રહેલ છે.

પુનરુત્થાનના સિદ્ધાન્તનુ ખરુ રહસ્ય સમજનારને પુનર્જન્મના સિદ્ધાન્તની પ્રતીતિ જરૂર થઇ શકે છે.

જીવાત્માને ઉપદેશ

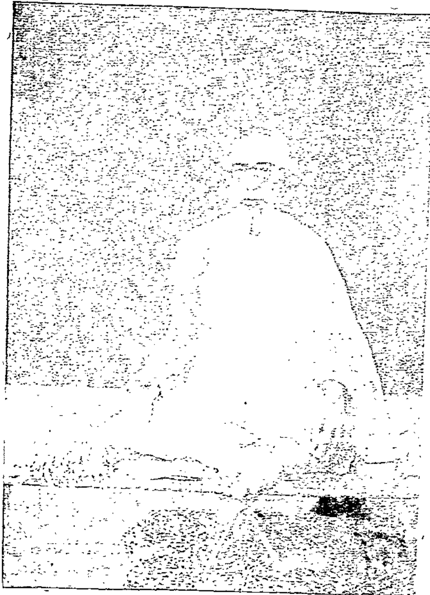
સગ્રાહકઃ—મુનિ શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી

જીયા લોભે ! હો મત કરો ઇતના ગુમાન.
મેરા મેરા કરતા કોઇ નહીં તેરા,
એસા સમજો કે ભજો ભગવાન જીયા૦ ૧
માત પિતા હો તેરે કોઇ ન સાથી,
નિકલ ચલેગી એકલી તેરી જાન. જીયા૦ ૨
ઘડી ઘડી કરત ઘટત જાય છીન છીન,
આયુ ચલે જાય જેસે પીપલ કે પાન,
આયુ ચલે જાય જેસે કુંજર કે કાન,
આયુ ચલે જાય જેસે સન્ધ્યા કે વાન. જીયા૦ ૩
સદ્‌ગુરુ કહે તે સુણો હો ભવિકજન,
મોહ મદ છોડો જબ મિલે નિર્વાણ જીયા૦ ૪
અજિત કહત કર જોડી વિનયમે,
ગઇ સો ગઇ હો અબ સાવધાન. જીયા૦ ૫

એક વિદ્યાવ્યાસંગી ત્યાગી જીવનની સુવાસ

સ્વ૦ મુનિરાજશ્રી ચતુરવિજયજીની ઉજ્જવળ સાહિત્યસેવા

[લેખક—શ્રી ભોગીલાલ સાંડેસરા]

કેટલાંક જીવન પ્રવૃત્તિપ્રધાન હોય છે, કેટલાંક નિવૃત્તિપ્રધાન જીવનને ઘણી વાર અણઘટતી પ્રસિદ્ધિ મળે છે, જ્યારે નિવૃત્તિપ્રધાન જીવન પોતાની એક સ્થિર જીવનદૃષ્ટિને નજર સમીપ રાખીને આત્મકલ્યાણાર્થે વા લોકસંગ્રહાર્થે અનાસક્તપણે કાર્ય કર્યે જાય છે—પછી તેને પ્રસિદ્ધિ મળો કે ન મળો. પહેલા પ્રકારનું જીવન ભલે લોકબત્રીસીએ ચઢતું, પણ બૌદ્ધિક અને આધ્યાત્મિક સંસ્કારિતાનું ધરાતલ તૈયાર કરનાર જીવન તો આ બીજા પ્રકારનું જ. પ્રત્યેક જીવનલક્ષી માણસને મન સામ્રાજ્યસંસ્થાપક સમુદ્રગુપ્ત કરતાં અષ્ટાધ્યાયીકાર પાણિનીનું સ્થાન અનેકગણું ઊંચું જ રહેવાનું.

આવી એક નિવૃત્તિપ્રધાન જીવનકલાએ થોડા દિવસ પૂર્વે આ જગતમાંથી વિદાય લીધી છે. એ જીવનકલા ધારણ કરનારનું નામ મુનિ ચતુરવિજયજી. જૈન સાહિત્યના ભારતપ્રસિદ્ધ સંગ્રાહક અને સંરક્ષક પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજીના એ શિષ્ય તથા પ્રખર વિદ્વાન અને વિખ્યાત ગ્રન્થસંપાદક મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજીના એ ગુરુ. એ વિદ્વાન ગુરુ–શિષ્ય–પ્રશિષ્યની ત્રિપુટી આજે તૂટી ગઇ છે અને માત્ર જૈન સમાજને જ નહિં પણ હિન્દભરના પંડિતોને તેનો અફસોસ છે.

ગ્રંથભંડારોનો સમુદ્ધાર—

આજથી સીત્તેર વર્ષ પૂર્વે જન્મેલા અને પચાસ વર્ષ પૂર્વે દીક્ષિત થએલા મુનિશ્રી ચતુરવિજયજીએ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ ઇત્યાદિ પ્રાચીન ભાષાઓ અને કાવ્ય, કોશ, અલંકાર, જૈનાગમો ઇત્યાદિ સાહિત્યનો અભ્યાસ કર્યો બાદ પ્રાચીન સાહિત્યના સમુદ્ધારનું કાર્ય હાથમાં લીધું. તે કાળે પ્રાચીન જૈન ભંડારોની દશા ખૂબ અસ્તવ્યસ્ત અને અવ્યવસ્થિત હતી સંગોપનનું જે કંઇ કાર્ય પોળનાં પંચો કે શહેરોના સંઘો તરફથી થતું તે રૂઢિજડ અને બુદ્ધિરહિત હતું પાટણ જેવું શહેર કે જ્યાંના ભંડારોમાંના હસ્તલિખિત ગ્રન્થોની સંખ્યા આશરે ૧૪૦૦૦ જેટલી થવા જાય છે, ત્યાંપણ એ જ સ્થિતિ હતી પ્રવર્તક શ્રી. કાન્તિવિજયજી અને મુનિશ્રી ચતુરવિજયજીએ ભંડારોના સમુદ્ધારનું કામ હાથ ધર્યું દરેક ભંડારના ગ્રન્થોના સવિસ્તર, વિગતવાર લીસ્ટ તૈયાર કરાવ્યાં અને પ્રત્યેક ગ્રન્થ ઉપર ટકાઉ કાગળનું કવર ચડાવી તેના ઉપર પ્રતનો નંબર લખાવવાની વ્યવસ્થા શરૂ કરી, જેથી અભ્યાસીઓનું કાર્ય ખૂબ જ સરળ બની ગયું. વળી ભંડારના ઉદ્ધાર માટે નાણાં એકત્ર કરવામાં પણ મુખ્યત્વે ચતુરવિજયજીનો જ હિસ્સો હતો. ગયા એપ્રિલ માસમા પાટણમાં હૈમ સારસ્વત સત્ર ઉજવાયો અને ભંડારો રાખવા માટેનું સુન્દર મકાન ખુલ્લું મૂકાયું તે પ્રસંગે ગુજરાતના જે સાહિત્યરસિકો હાજર હતા તેમનાથી ગૂર્જરગતની સંસ્કારિતાના ઇતિહાસના એક સીમાચિન્હ તરીકેની એ કાર્યની સૂચકતા અજાણી નહીં જ રહી હોય આ બધા કાર્યોને અંગે સ્વયં સતત પ્રયત્ન કરતા છતા પોતે ગુપ્ત રહી આ કાર્યનો યશ ચતુરવિજયજીએ ગુરુચરણે જ ધર્યો છે અને ગુરુદેવના ગૌરવમાં ઉમેરો કર્યો છે ઉપરાંત, લીંબડીના જ્ઞાનભંડારોને વ્યવસ્થિત કરી તેની વિગતવાર સૂચિ પ્રસિદ્ધ કરવાનો યશ પણ તેમને જ ઘટે છે. તેમણે સંખ્યાબંધ પ્રતાંતરો એકત્ર કરીને સેંકડો હસ્તલિખિત ગ્રંથો સુધાર્યા હતા, અને એવી રીતે શુદ્ધ કરેલા ગ્રન્થો તેમણે પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજીના વડોદરા તથા છાણી ખાતેના જ્ઞાનભંડારોમાં મૂકેલા છે. આ ઉપરાંત ઉધઇ કે ઉંદરના મોમા જતાં બચાવેલા કે જળસમાધિ લેતાં અટકાવેલા એવા સેંકડો હસ્તલિખિત ગ્રંથો પણ તેમણે એ ગ્રંથભંડારોમા સુરક્ષિત રાખેલા છે.

સદ્ગતના જૈન દેવનાગરી અક્ષરો દિવ્ય હતા. હુ સમજુ છુ કે જેમણે પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતો જોઇ નથી તેમને આ 'દિવ્ય' વિશેષણ વધારે પડતુ લાગશે, કેમકે એ કલા હવે લુપ્તપ્રાય બની છે પરન્તુ તેમની લિપિ જોઇને મોટા લહિયાઓ પણ અંજાઇ જતા તેમણે અનેકોને લેખનકલામા પ્રવીણ કર્યા હતા, જેના પ્રતીકરૂપે પ્રાચીનમાં પ્રાચીન તાડપત્રના ગ્રન્થોની સર્વાંગશુદ્ધ અને કલામય નકલો કરનાર પાટણવાળા શ્રી. ગોરધનદાસ લક્ષ્મીશંકર ત્રિવેદી આજે વિદ્યમાન છે સતત છ વર્ષ પર્યંત સંખ્યાબંધ લહિયાઓએ મુનિજીની દેખરેખ નીચે હજારો ગ્રન્થ લખ્યા છે

બે મહાન કાર્યો—

આમ છતા, મુનિશ્રી ચતુરવિજયજીના જીવનમા સૌથી મહાન કાર્યો હુ બે સમજુ છુ. એક, આત્માનંદ જૈન ગ્રંથમાલાનુ પ્રકાશન અને બીજું મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી જેવા, શિષ્યાદિચ્છેત્ પરાજયમ્‌ની લાગણી અનુભવવાનુ મન જેમને જોઇને થાય એવા, આદર્શ શિષ્યનુ ઘડતર. આત્માનંદ ગ્રંથમાળા તરફથી જૈન ધાર્મિક, ઐતિહાસિક અને સાંસ્કૃતિક ઉપયોગિતાવાળા ૮૭ સંસ્કૃત પ્રાકૃત ગ્રંથો ભાવનગર શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા મારફત આજ સુંધીમા પ્રસિદ્ધ થઇ ગયા છે અને નવા ગ્રંથો હાલમા છપાય છે એ ગ્રંથમાલાના ઉત્પાદક, સંચાલક અને સંપાદક ચતુરવિજયજી હતા ગ્રંથમાળાના સંવર્ધન માટે જીવનના અંત સુધી તેમણે કોઇ ધ્યેયલક્ષી યુવાનને છાજે એવા ઉત્સાહ અને આનંદથી જહેમત ઉઠાવી છે તેમની એકતાનતા જોઇને અજાણ્યા માણસોને તો ખૂબ જ આશ્ચર્ય થતું. હુ પાટણ હાઇસ્કુલમા અભ્યાસ કરતો ત્યારે ત્યાના હેડમાસ્તર શ્રી કલ્યાણરાય જોષી મને વારવાર કહેતા

કે, " પુણ્યવિજયજી ખૂબ કામ કરે છે, તે માટે મને માન થાય છે પણ આશ્ચર્ય નથી થતું. આશ્ચર્ય તો સાઠી વટાવી ગયેલા ચતુરવિજયજીને જોઇને થાય છે."

સદ્‌ગતની સમગ્ર વિદ્વત્તાનો વારસો તેમના શિષ્ય મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજીને મળ્યો છે. પુણ્યવિજયજીને કેળવીને જૈન સમાજ અને ગુજરાત ઉપર તેમણે મહાન ઉપકાર કર્યો છે. સર્વ વિષયોને આવરી લેતી પુણ્યવિજયજીની વિદ્વત્તા જેટલી અદ્‌ભુત છે તેટલું જ ગુરુના જીવનકાર્યમાં તેમનું તાદાત્મ્ય પણ અદ્‌ભુત હતું. ઘણાંખરાં ગ્રંથ સંપાદનો એ ગુરુ-શિષ્યે સાથે મળીને જ કરેલાં છે. 'ભારતીય જૈન શ્રમણ સંસ્કૃતિ અને લેખનકલા' એ વિષય પરનો પુણ્યવિજયજીનો નિબંધ આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રતિષ્ઠાને વરેલો છે. એ ગુરુશિષ્યને ચરણે બેસીને મેં અપભ્રંશ અને જૂની ગુજરાતીના ગાઢા જંગલમાં યથાશક્તિમતિ કેડીઓ પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ઉમળકાભર્યા એકવચનથી બોલાવતા ચતુરવિજયજીના સાદનો ભણકાર હજીયે વાગે છે અને વિદ્યાનું ઋણ તો કેમ કરીને ફેડાશે?

વિદ્વાનોનું તીર્થસ્થાન: પાટણ–

અવસ્થાને કારણે પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી શિષ્યપરિવાર સહ દસેક વર્ષ થયાં પાટણમાં સ્થિર થઇને રહેલા છે ત્યારથી તો પાટણ ખરા અર્થમાં વિદ્વાનોનું તીર્થસ્થાન બની રહેલું છે. ભંડારનો ઉપયોગ કરવા કે જોવા માગનાર પ્રત્યેક સજ્જનને પ્રવર્તકજીના પટ્ટશિષ્યે બધી જ સગવડો અપાવેલી છે. સૌજન્ય અને નમ્રતા એટલી બધી કે કદી પણ કોઇની આગળ ઉપકારનો ભાવ પ્રકટ થવા દીધો નથી.

સદ્‌ગતનો જીવનવ્યવસાય હતો વિદ્યાવ્યાસંગ એટલે જીવનભર પ્રત્યેકને જોઇએ તેટલી મદદ તેમણે કર્તવ્યબુદ્ધિથી કરેલી છે. સદ્‌ગત ચીમનલાલ દલાલ પાટણના ભંડારોનું સાંગોપાંગ અવલોકન કરી શકેલા તે શ્રી ચતુરવિજયજીની સહાયને પરિણામે જ. જો તેમ ન થયું હોત તો સ્વ. દલાલની તપાસનું પરિણામ પણ ભાંડારકર, પિટર્સન કે બુલ્હરની તપાસના જેવું અર્ધદગ્ધ જ રહ્યું હોત. આ ઋણનો સાભાર ઉલ્લેખ સ્વ. દલાલે ગાયકવાડઝ ઓરિએન્ટલ સિરીઝમાં પોતાના લગભગ પ્રત્યેક સંપાદનની પ્રસ્તાવનામાં કરેલો છે. 'સન્મતિતર્ક'ના દુ:સહ સંપાદનકાર્યમાં પં. સુખલાલજી અને પં. બેચરદાસજીને તેઓ તરફથી કેટલી કિંમતી સહાય મળી હતી તેનો સ્વીકાર એ સંપાદકો જ કરશે. શ્રી. રસિકલાલ પરિખને 'કાવ્યાનુશાસન'ના સંપાદનમાં પણ એ સહાય ખૂબ ઉપયોગી થઇ પડી હતી. પંડિત–પ્રવર શ્રી. જિનવિજયજી તો ચતુરવિજયજીના જ એક વારના અંતેવાસી છે; અને 'પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજય જૈન ઇતિહાસમાળા'માં જિનવિજયજીએ પ્રસિદ્ધ કરેલા 'વિજ્ઞપ્તિ વિવેણી' 'પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ,' 'કૃપારસ કોષ,' 'શત્રુંજયતીર્થોદ્ધાર,' 'ઐતિહાસિક ગૂર્જર રાસસંગ્રહ' ઇત્યાદિ ગ્રંથો તેઓશ્રીના સહકારને ઓછા આભારી નથી. આ ઉપરાંત, પં. લાલચંદ્ર ગાંધી, શ્રી. મગનલાલ જયચંદ શાહ, પં. ભગવાનદાસ હરખચંદ, શ્રી. મોતીચંદ કાપડિયા, શ્રી. મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઇ, શ્રી. સારાભાઇ નવાબ, પ્રો. હીરાલાલ કાપડિયા, ડૉ. ત્રિભુવનદાસ શાહ, શ્રી. નાથાલાલ છ. શાહ ઇત્યાદિ વિદ્વાનોને પણ તેઓશ્રી તરફથી વખતોવખત વિવિધ સહાય મળેલી છે.

સદ્‌ગતનું માનસ જરા ય સાંપ્રદાયિક નહોતું. અનેક જૈનેતર વિદ્વાનો પણ તેમની સહાય અને સહકારના એટલા જ પ્રમાણમાં અધિકારી બન્યા છે. ડૉ. હીરાનન્દ શાસ્ત્રી કે ડૉ. ભટ્ટાચાર્ય, ડૉ. પી. એલ. વૈદ્ય કે પ્રો. બળવંતરાય ઠાકોર, રવિશંકર રાવળ કે મંજુલાલ મજમુદાર, સ્વ. કેશવલાલ ધ્રુવ કે સ્વ. તનસુખરામ ત્રિપાઠી, રામલાલ મોદી કે કનૈયાલાલ દવે, કલ્યાણરાય જોષી કે ચતુરભાઇ પુરુષોત્તમદાસ પટેલ, મધુસૂદન મોદી કે કેશવરામ શાસ્ત્રી, મણિલાલ મિસ્ત્રી કે અમૃતલાલ વસન્તલાલ, નાનાલાલ મહેતા કે ધર્માનંદ કોસંબી સૌને જોઇતી તમામ સહાય તેમણે ઉદારભાવે આપેલી છે. મારા જેવા જૈનેતર ઉપર પણ તેઓશ્રીની અસીમ કૃપા હતી.

પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો પૈકી જર્મનીના ડૉ યાકોબી અને શુબ્રીંગ, ઇટલીના ડૉ ટેસીટરી, ઝેકોસ્લોવેકિયાના ડૉ વીન્ટરનિત્સ, ફ્રાન્સના ડૉ સીલ્વે લેવી, અમેરિકાના ડૉ. નોર્મન બ્રાઉન વગેરેને પણ તેમના સશોધન કાર્યમા છૂટે હાથે સહાય કરીને પરદેશોમા આપણા જ્ઞાન સસ્કારના પ્રચારને તેઓશ્રીએ વેગ આપ્યો હતો. કોઇ અધિકારી મનુષ્યને જોઇતી હાથપ્રતો ભડારમાથી પોતાના નામે નોધાવીને કઢાવી આપનાર ગુરુ-શિષ્યના નામ ઉપર આજે પણ સોએક પ્રતો પાટણ ભંડારના ચોપડે ઉધરેલી હશે એમ મારુ માનવુ છે એ બધી પ્રતો તેમણે યોગ્ય માણસોને ઉપયોગ માટે આપી છે. પ્રાચીન હાથપ્રતોની કિંમત જેઓ સમજે છે તેઓ જાણે છે કે આ ઉદારતા સામાન્ય નથી લેખાતી

પદવીધરોથી યે મહાન

સદ્‌ગત ચતુરવિજયજી વૃદ્ધ હોવા છતા નવા અને જૂના વિચારોની સમન્વય મૂર્તિરૂપ હતા. જૂના જમાનાના હોવા છતા પ્રવતમાન યુગને બરાબર સમજનારા હતા તેઓશ્રી પદવીધર નહોતા, પદવીનો તેમને મોહ પણ નહોતો, છતાં પદવીધરો પ્રસિદ્ધિના બ્યુગલ ફુકીને જે કઇ કરે છે તેના કરતા અનેકગણુ કાર્ય એકલે હાથે તેઓ કરી ગયેલ છે. શ્રી પુણ્યવિજયજીના સહકારથી તેમણે સપાદિત કરેલ પ્રાકૃત 'વસુદેવ હિંડિ' બી એ તથા એમ. એ ના અર્ધમાગધીના અભ્યાસક્રમમા નિયત થયેલ છે. સદ્‌ગતે સપાદિત કરેલા સસ્કૃત-પ્રાકૃત ગ્રંથોની નામાવલી નીચે મુજબ છે —

સમવસરણસ્તવ, ક્ષુલ્લક ભવાવલિ પ્રકરણ, લોકનાલિદ્વાત્રિંશિકા, યોનિસ્તવ, કાલસપ્તતિકાપ્રકરણ, દેહસ્થિતિસ્તવ, સિદ્ધદંડિકા, કાયસ્થિતિસ્તવ, ભાવ પ્રકરણ, નવતત્ત્વ પ્રકરણ, વિચારપચાશિકા, બંધષટ્‌પચાશિકા, શ્રાવકવ્રતભંગ પ્રકરણ, પરમાણુ પુદ્‌ગલ ષટ્‌ત્રિંશિકા, દેવવન્દનાદિ ભાષ્યત્રય, સિદ્ધપંચાશિકા, અન્નાયઉંછકુલક, વિચારસપ્તતિકા, પચસૂત્ર, જબૂસ્વામી ચરિત્ર, રત્નપાલનૃપકથાનક, સૂક્ત રત્નાવલી, મેઘદૂતસમસ્યાલેખ, ચેતોદૂત, ચપકમાલા કથા, સમ્યક્ત્વ કૌમુદી, શ્રાદ્ધ ગુણવિવરણ, ધર્મરત્ન પ્રકરણ, ઉપદેશસપ્તતિકા, કુમારપાળ પ્રબન્ધ, ગુરુગુણષટ્‌ત્રિંશત્‌ષટ્‌ત્રિંશતિકા, સમયસાર પ્રકરણ, સુકૃતસાગર, સુકૃતસકીર્તન, પ્રાચીન કર્મગ્રંથો, સંબોધસપ્તતિકા, કુવલયમાલા કથા, સામાચારી પ્રકરણ, કરુણ વજ્રાયુધ નાટક, કુમારપાલ મહાકાવ્ય, મહાવીરચરિત્ર, રયણસેહરી કહા, સિદ્ધપ્રાભૃત, દાનપ્રદીપ, ધર્મપરીક્ષા, સપ્તતિસ્થાન પ્રકરણ, પ્રશ્નપદ્ધતિ, કલ્પસૂત્ર (કિરણાવલિ ટીકાસહિત) યોગદર્શન-યોગવિંશિકા, મંડલપ્રકરણ, જૈન મેઘદૂત, મોહરાજપરાજય નાટક, વસુદેવ હિંડિ, બૃહત્કલ્પ, પચમષષ્ઠકર્મ ગ્રથ, ધર્માભ્યુદય કાવ્ય (છપાય છે) ઇત્યાદિ

વિદ્યાને સમર્પાયેલા જીવનનો સાર જેમા નીચોવાયેલો છે એવા એ જૈન દાર્શનિક ગ્રન્થો, નાટકો, કાવ્યો, કથાગ્રન્થો, પ્રબધો ઇત્યાદિના શ્રમસાધ્ય સપાદનો છે 'વસુદેવ-હિંડી' કે 'બૃહત્કલ્પનુ' એકાદ વોલ્યુમ ઉથલાવી જતા તેની પ્રતીતિ થયા વિના રહેતી નથી.

શી શી સભારુ, ને પુણ્ય
શી શી પુણ્ય વિભૂતિઓ ?
પુણ્યાત્માના ઊંડાણો તો
આભ જેવા અગાધ છે.

× × ×

સ્વ. ચતુરવિજયજી મહારાજઃ—

મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજીના દેહાવસાન સાથે, સાચે જ પ્રાચીન શ્રમણ-સસ્કૃતિના એક અવશેષ સમો સ્ફુલિગ અદશ્ય થાય છે મુનિ એટલે જ મૌન સાધના અને આરાધનાનો એક મુસાફર એને સંસારની નાની મોટી ખટપટોમા ઝપલાવાપણુ ન હોય, ધર્મ સાથે જેને સીધો સબધ નથી તેવી વાતો કે વિકથાઓમા પણ એને કઇ રસ ન હોય એ સમજે છે કે પ્રવાસ લાબો અને વિકટ છે, બની શકે એટલા સ્વ-પરહિતમાથી એક પળનો પણ અપવ્યય ન થવો જોઈએ. ૫૨ વર્ષના દીક્ષાપર્યાયમાં

શ્રીચતુરવિજયજી મહારાજે જે જ્ઞાનની સેવા કરી છે તે એમની સતત ઉદ્યોગપરાયણતા અને શાસન-પ્રભાવના માટેની ધગશ બતાવી આપે છે. ચર્ચા અને વિવાદોના જૈન સમાજમાં વખતોવખત ઊભા થતા વંટોળીયામાં પણ આપણે એમનું નામ નથી સાંભળ્યું, પદવીઓ કે વાજાગાજાવાળી મોટી ધમાલોમાં પણ એમને સામેલ થતા આપણે ભાગ્યે જ જોયા છે. એમનો સાચો શોખ જ્ઞાનભક્તિનો હતો એ શોખના પરિણામે એમણે જૈન સંઘ કે શાસનની કેટલી સેવા કરી છે તેનો અક્ષરોમાં ઉતારી શકાય એવો તોલ થઇ શકે નહિ. ૮૦ જેટલા સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ગ્રંથનું સંપાદન એમણે કર્યાનું કહેવાય છે. સામાન્ય માણસને સંપાદન એટલે શું એનો પૂરો ખ્યાલ નહિ આવે, તેમ એક પ્રાચીન ગ્રંથભંડારનું સૂચીપત્ર તૈયાર કરવામાં કેટકેટલી મુંઝવણો નડે છે-કેટલી મગજમારી કરવાની હોય છે તેની કલ્પના પણ માત્ર અનુભવી જ કરી શકે; શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ અને એમની આસપાસ વસતો સમુદાય, શાસ્ત્રોદ્ધારનાં અહોનિશ સ્વપ્ના સેવતો અને એની સરખામણીમાં બીજી નાની વસ્તુઓને અતિ ગૌણ માનતો, તેથી જ તેઓ જીવનમાં આટલી મૌન અને નિરાડંબરી સેવા કરી પોતાનું નામ અમર કરી ગયા છે.

કોઇએ કહ્યું છે કે કોઇ વિષયની પૂરેપૂરી તલસ્પર્શી સાધના કરવી હોય તો તે વિષયની પાછળ "પાગલ" બની જવું જોઇએ. આ ઘેલછા પણ પોતાને અને જન સમુદાયને માટે દેવતાઓના આશીર્વાદરૂપ બની જાય છે. શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજમાં એવા જ પ્રકારની તલ્લીનતા હતી. વર્તમાનપત્રો કે વ્યાખ્યાનપીઠોની કીર્તિથી તેઓ આઘે ને આઘે જ રહ્યા છે. એમના સ્વર્ગવાસથી એમના સમુદાયમાં તો એક મોટી ખોટ પડી છે જ-પણ જૈન સમાજને માટે પણ એ ખોટ પૂરાય એવી નથી. શાસનદેવ એ પવિત્ર આત્માને પરમ શાંતિ અર્પે! (એક નોંધ)

વર્તમાન સમાચાર

આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજનો વિહાર

આચાર્યશ્રી રાયકોટ(પંજાબ)થી વિહાર કરતાં ને સ્થળે સ્થળે ઉપદેશ આપી અંદર અંદરના શ્રાવકોના કલેશો દૂર કરાવી, સનેત ગામમાં પધારતાં પાટણથી પ્રાતઃસ્મરણીય પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસનો તાર મળતાં તે શોકજનક સમાચારથી આચાર્યશ્રી તેમજ તેમના આખા સમુદાયે ખૂબ દિલગીરી વ્યક્ત કરી દેવવંદન કર્યું હતું અને પ્રવર્તકજી મહારાજને નેવું વર્ષની વૃદ્ધ ઉમ્મરે આવા સુશિષ્યની પડેલી ખોટથી પારણુ આશ્વાસન આપતો દિલગીરીનો તાર કર્યો હતો.

કારતક વદિ ૫ ના રોજ લુધીયાના-(પંજાબ)માં શ્રી સંઘના પૂર્ણ ઉત્સાહ સાથે પ્રવેશ કર્યો હતો આ પ્રસંગે લુધીયાના શ્રી સંઘે આખા શહેરને ધ્વજા-પતાકાથી શણગારી આતમગેટ, લક્ષ્મીગેટ, હર્ષગેટ, વલ્લભગેટ, સોહનગેટ, સમુદ્રગેટ, વગેરે ગેટો બનાવી બજારને શણગારી હતી. વરઘોડો પણ તેટલા જ ઉત્સાહ સાથે કાઢવામાં આવ્યો હતો, જેને શહેરમાં ફરતાં ત્રણ કલાક પસાર થયા હતા. આ પ્રસંગે સનાતનધર્મ મહાવીરદલ, શ્રી આત્માનંદ જૈન સ્કુલ ને લુધીયાના નગરવાસીઓ તરફથી જુદા જુદા ત્રણ અભિનંદન પત્રો આચાર્યશ્રીને અર્પણ થયા હતા.

ગુરુણીજી લાભશ્રીજી મહારાજનો સ્વર્ગવાસ

કારતક વદિ ૮ સોમવારના રોજ તેઓશ્રી આ શહેરમા કાળધર્મ પામ્યા છે. ઘણા વખતથી સામાન્ય બીમારી તેઓ ભોગવતા હતા

તેઓશ્રી પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજના શિષ્ય હતા ને ઘણા વર્ષોના દીક્ષિત હતા વિહાર કરવાને અશક્ત થયા ત્યારથી ભાવનગરમા સ્થિરવાસ કર્યો હતો અને ત્યારથી શ્રાવિકાઓને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાનુ કાર્ય હાથમાં લીધુ ને તેઓશ્રીના ઉપદેશથી તેઓશ્રીના નામની શ્રાવિકાશાળાની સ્થાપના અત્રે દશ વર્ષથી થયેલ જેમા તેઓની ખાસ દેખરેખ નીચે શ્રાવિકા સમુદાય ધાર્મિક શિક્ષણ લઈ રહેલ છે. અમુક આગમો અને પ્રકરણોના ગુજરાતી ભાષાતર કરાવી તેઓએ ઉપદેશદ્વારા પ્રકાશિત કરાવ્યા હતા તેઓશ્રીએ લાબા વર્ષો સુધી યોગ્ય રીતે ચારિત્રનું પાલન કર્યું હતુ. આપણા સાધ્વી સમુદાયમા તેવા ગુણીયલ સાધ્વીજીની ખોટ પડી છે આ સભા તે માટે દિલગીરી જાહેર કરે છે

શેઠ શ્રી ગિરધરભાઈ આણંદજીનો સ્વર્ગવાસ

અત્રેના શ્રી સઘના પ્રમુખ શેઠ ગિરધરભાઈ આણંદજીનો માગશર શુદ ૭ ને સોમવારના રોજ સ્વર્ગવાસ થવાના ખબર નોધતા ખેદ થાય છે તેઓશ્રીનો અત્રેની પાજરાપોળ, આયબીલ ખાતુ, ભોજનશાળા, સામાયિકશાળા વગેરે ઘણા ધાર્મિક અને સામાજિક ખાતાઓની વ્યવસ્થા અને વિકાસમા કીમતી ફાળો હતો. તેમજ બહારગામના દેરાસરો ઉપાશ્રયની સાધન–સામગ્રી માટે ખંતભરી સગવડ કરાવી આપતા હતા. તેમના જીવન દરમ્યાન કોઈપણ જાતનુ માન, અધિકાર, કે પ્રતિષ્ઠા મેળવવાની લાલસા સિવાય તેઓશ્રી ભાવનગરના અનેક શ્રી સઘના અને સામાજિક કાર્યોમા સતત સેવા આપતા આવ્યા છે તેઓ આ સભાના પ્રમુખ શ્રી ગુલાબચદભાઈના જ્યેષ્ઠ બધુ થાય છે તેઓશ્રી એશી વર્ષની ઉમ્મરે શારીરિક નબળાઈની ફક્ત પાચ દિવસ સામાન્ય માંદગી ભોગવી દેહ મુક્ત થતા ભાવનગરને એક કાર્યદક્ષ આગેવાનની ખોટ પડી છે અત્રે તેમના કુટુબ અને આપ્તવર્ગને દિલસોજી આપી સદ્ગતના આત્માને અખંડ અને અનંત શાતિ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ શાસનદેવ પ્રતિ પ્રાર્થના કરીયે છીયે.

વારૈયા ધરમશી ઝવેરભાઈનો સ્વર્ગવાસ

ગયા કારતક વદિ ૯ ના રોજ પોતાના નિવાસ-

તેઓ દેવ, ગુરુ, ધર્મના ઉપાસક, શ્રદ્ધાળુ, સરળ હૃદયવાળા અને વિશ્વાસુ જૈન હતા. એક ગામડા ગામમા રહેતા છતા, શિક્ષણ નહીં પામેલા છતા બહુ જ સાદુ જીવન તેઓની સારી સ્થિતિ હોવા છતા ભોગવતા હતા.

પ્રતિષ્ઠા, સ્વામીવાત્સલ્ય, જ્ઞાનોદ્ધાર, ગુરુભક્તિ, વગેરે કાર્યોમા પોતાની લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરતા હતા.

ત્રાપજમાં સાધુ મુનિરાજને ઉતરવા સગવડ ન હોવાથી રૂા ૮૦૦૦ ખર્ચી એક ઉપાશ્રય બધાવ્યો હતો તેમજ શ્રી સિદ્ધાચળજી યાત્રાએ આવનાર યાત્રીકોને તળાજા ઘોઘા યાત્રિયે ભાવનગર થઈ જવાનું હોવાથી તેઓશ્રીની સગવડ ખાતર ને નહીં સગવડવાળા એવા ભાવનગરના જૈન ભાઈઓ માટે અને ભાવનગર વેપારનું મથક હોવાથી આવનાર ભાઈઓની સગવડ માટે રૂા ૧૫૦૦૦ કમીટીને ભોજનશાળા માટે અર્પણ કર્યા હતા. તેઓ અનેક સખાવતો આશરે રૂા. ૪૦૦૦૦) ની કરી ગયા છે આ સભામા તેઓ લાઈફ મેમ્બર હતા. તેવા શ્રદ્ધાળુ ને ભોળા દિલના સભાસદની આ સસ્થાને ભારે ખોટ પડી છે. તેઓના પવિત્ર આત્માને અખંડ શાતિ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ પ્રાર્થના કરીયે છીયે.

ભાઈશ્રી વૃજલાલ ગિરધરનો સ્વર્ગવાસ

સુમારે પચાસ વર્ષની ઉમ્મરે ફક્ત દસ દિવસની બીમારી ભોગવી કા. વ. ૯ ને મંગળવારના રોજ પચત્વ પામ્યા છે તેઓ શાત, માયાળુ અને શ્રદ્ધાળુ જૈન હતા. કેટલાક વર્ષથી આ સભાના તેઓ લાઈફ મેમ્બર થયા હતા. તેઓના સ્વર્ગવાસથી એક સારા સભાસદની ખોટ પડી છે. તેઓના આત્માને શાતિ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ ઇચ્છીયે છીએ.

ભાઈશ્રી પ્રભુદાસ દીપચંદનો સ્વર્ગવાસ

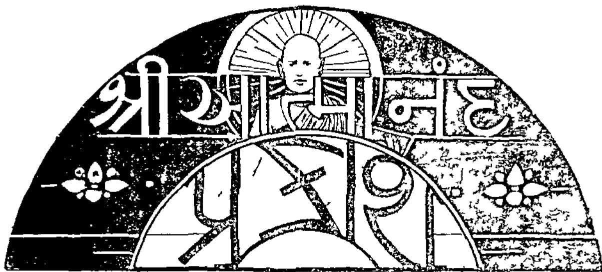
સુમારે અડસઠ વર્ષની ઉમ્મરે વૃદ્ધાવસ્થાને અગે સામાન્ય બીમારી ભોગવી કાર્તક વદિ ૦)) ના રોજ પચત્વ પામ્યા છે. તેઓશ્રી લાબા વર્ષથી આ સભાના લાઈફ મેમ્બર હતા ને સભા ઉપર બહુ જ સારો પ્રેમ રાખતા હતા. તેઓ શાત, માયાળુ ને શ્રદ્ધાળુ, તેમજ ધાર્મિક વૃત્તિવાળા જૈન ગૃહસ્થ હતા તેમના સ્વર્ગવાસથી આ સભાને એક સારા સભાસદની ન પૂરી શકાય તેવી ખોટ પડી છે સ્વર્ગસ્થના કુટુબને દિલાસો આપવા સાથે તેમના આત્માને

વિષય-પરિચય

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગરની લાઇબ્રેરીના સભ્યોને નમ્ર સૂચના.

કેટલાક સભાસદો તથા ડીપોઝીટ વગેરેથી બુકો લઇ જનાર વાચકોને વિનંતિ છે કે ઘણા લાંબા સમયથી લાઇબ્રેરીના કેટલાક વાચકો પાસે પુસ્તકો બાકી છે. તેઓએ પુસ્તકો સભાએ આપી જવા અથવા તેના પૈસા મોકલી આપવા વિનંતિ છે. આ બાબતની સૂચના જેની પાસે બુકો છે તેઓને આપવામાં આવેલ છે અને જેઓને સૂચના ન મળી હોય તેઓએ આ જાહેર સૂચનાને ધ્યાનમાં રાખી બુકો પાછી મોકલી અન્ય વાચકોને સરળતા કરી આપવા વિનંતિ છે.

"શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ" માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ. રૂા. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ચાર આના અલગ

પુસ્તક : ૩૭ મુ : આત્મ સં ૪૪. વીર સં. ૨૪૬૬. પોષ :
અંક : ૬ ઠ્ઠો આ શ. સં ૩. વિક્રમ સ. ૧૯૯૬ જાન્યુઆરી :

કા....યા

(રાગ. અવરમદન અનબેયા)

કાયા કચરી બની સો બિચારો, હમરી હૈ મોહ ઉતારો ॥ કાયા ॥ આંકણી ॥

માતપિતાકા મેલમલીના, સડ સડ હાડ બનાયા,
ચમડા રંગ રંગીલા પાયા, સાંધા ખૂબ બનાયા ॥ ૧ ॥ કાયા૦॥
ચામકી જીભ ચટોરી ઠગોરી, નવ નવ ખાના ખાવે,
પાક પકે નાપાક બનાવે, બૂદબો સબ વિખરાવે ॥ ૨ ॥ કાયા૦॥
મુંહ ફારે જબ લારા લટકે, નાકમેં બળગમ ઢેરા,
બાલ બાલમેં છેક હજારો, બહે ઝરણે ઝહેરા ॥ ૩ ॥ કાયા૦॥
રાધ રુધિર મલમૂત કુઠારા, ઊડત ગંધ ફ્વારા;
નેક નજર નર મુખ મરોડે, ભાગે દેખ બુખારા ॥ ૪ ॥ કાયા૦॥
વિષય ભિખારી સમજકા અંધા, દુર્ગત દેહ ઠરાવે,
જીવન જ્યોતિ આતમરામા, દેહી વિદેહી મનાવે ॥ ૫ ॥ કાયા૦॥

પ્રવર્ત્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ

અમારા સાચા કોણ ?

સવૈયા

જે આત્મા ભવબંધન ટાળે, એ જ અમારા સાચા પ્રાણ,
જે માતા સદ્નીતિ શિખાવે, એ જ અમારી મધુરી માત;
જે વાર્તા ભગવાન મિલાવે, કરવી ગમતી અમને એ વાત,
જે પિતા પ્રભુ પ્રેમ સમર્પે, પૂજ્યપાદ એ મ્હારા તાત. ૧
લાખો જન્મ ભમ્યો ભવ-વિપિને, ભમવા હવે નથી દરકાર,
માન્યું થાઉં પ્રતિદિન મ્હોટો પણ, પ્રતિપળ ઓછી ઉંમર થાય;
સુકૃત કરવા રહી ગયાં બાકી, અપકૃત્યોનો ફુલ ભરાય,
માયિક વિષયની નહિ વાંછા, પણ મનડું વિષયે લલચાય. ૨
સૂર્યપ્રકાશ નિહાળી હરખ્યો, જાણ્યું હતું કે રહેશે આમ,
રહી નહિ એ ભાસ્કરની આભા, અસ્ત થવા લાગ્યો ઉદ્દામ:
જેમાં હું મ્હારું કરતો'તો, લાગ્યું હવે નહિ મ્હારું કોઇ,
પ્રૌઢ વૃત્તિ જ્ઞાને કે ભાસ્યું, જોઇ જોઇ બધી દુનિયા જોઇ. ૩
હરું ફરું દુનિયામાં તો પણ, ગણું દુનિયા નહિ મારી ખાસ,
જગનું પાન કરું છું તો પણ, લાગી મટતી છે નહિ પ્યાસ;
બેન બાંધુ માતા માનવને, જોઉં છતાંયે થાઉં ઉદાસ,
ચિર સાથે રહેલાં કુટુંબો, તો પણ તેની ત્યાગી આશ. ૪
અલખ મંત્રમાં લગની લાગી, પ્રભુ નામની લાગી ધુન,
વ્યવહારે હું બોલું તો પણ, મનડું માને રહું છું મૌન:
દશ્ય વિશ્વનાં હર્મ્ય વાટિકા, ભર વસ્તિમાં તો પણ શૂન્ય,
પૂર્ણ વસ્તુના ચિંતન અર્થે, પ્રેમપૂર્ણ લાગે છે ધૂન. ૫
એ શીતળ શશીકાન્તિ સાથે, ધીમી અનિલની મધુરી લ્હેર,
એ જ નગાધિ એ જ સરિતા, એ જ આગમો ને એ શહેર;
પુષ્પ બાગ દેખાતો નૌતમ, મધુ માલતીની કલીએ ભેર,
પ્રથમ હતાં અમૃતના સરખાં, આજે એ જ થઇ ગઇ છે ઝેર. ૬
જે આત્માને મધુરી મૌજે, હર રંગે પણ કરતો મૌન,
એ આત્મા ને એ પાવનતું, ભલે હવે પણ થઇ ગમગીન:
દુર્ગંદ ઘાટ વિષમ ગિરિ ગહ્વર, હવે અમારો વાસ નિવાસ,
ઘર જંગલ કે સર્વ સુહામે, હ્યાં [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] ૭
હવે વસ્તુ સુરવી નહિ પાંદ, [illegible] કોઇથી નહિ [illegible].
[illegible] નયને, પણ મ્હારું નહિ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] ૮

રચ૦ આચાર્યશ્રી અજિતસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ

મહાકવિ શ્રી હરિચંદ્રવિરચિત

ધર્મશર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય

સમશ્લોકી અનુવાદ (સટીક)

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૧૨ થી શરૂ)

ઉપજાતિ

કોશલ દેશ વર્ણન

સદા પ્રતિબિંબ જલે પડે છે,
એવા તટિની તટના તરુઓ;
જ્યાં ઊર્ધ્વવર્તી રવિના પ્રતાપે,
પ્રયત્ન શું મજ્જનના કરે છે ! ૪૯

જ્યાં ક્ષેત્રની પાલક બાલિકાના,
ઉલ્લોલ ગીતો સુણતાં સ્થિરાંગ;
માર્ગે મૃગોના યૂથનેય પાંથ,
માની રહ્યા લેપ્યની મૃત્તિકાના. ૫૦

આ-સ્કંધ સીધી, બહુ પુષ્પ-પત્ર-
શાખા વિટેલી તરુપંક્તિ યત્ર;
છત્રશ્રી ધારંતી મયૂરપત્રે,
ભાખે જ દેશાધિપતિત્વ અત્રે. ૫૧

સુમનોનંદની ટીકા

૪૯ જે કોશલ દેશમાં નદીકિનારે આવેલા વૃક્ષોના પ્રતિબિંબો જલમા પડે છે તેને અંગે કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે: ઊંચે આવેલા સૂર્યના તાપથી તે વૃક્ષો જાણે સ્નાન કરવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યા હોયની ! આ ઉપરથી ત્યાના નદીકિનારાનુ સૃષ્ટિસૌંદર્ય વ્યક્ત કર્યું છે.

૫૦. જે દેશમાં, ક્ષેત્રની રખેવાળ બાલિકાઓના ઉદ્દામ સ્વરે-મુક્તકંઠે ગવાતા ગીતો શ્રવણ કરતાં જેના અગ નિશ્ચલ થઇ ગયા છે, એવા માર્ગે આવેલા મૃગલાઓના જૂથને પથિકજનો લેપ્ય મય બનેલા હોય એમ માની રહ્યા છે ! અત્રે ખેડૂત-બાલિકા જેવીનું પણ સગીત જેવી લલિત કલામા કેવું પ્રાવીણ્ય છે તે સૂચવ્યુ છે.

૫૧. થડ સુધી સરલ-સીધી, બહુ પુષ્પ-પત્ર-શાખાના વલયથી વિટાયલી, અને મયૂરપત્રવડે છત્રની શોભા ધારણ કરતી, એવી વૃક્ષશ્રેણી, જે દેશનું, સર્વ દેશમા જાણે અધિપતિપણું પ્રકાશી રહી છે.-ઉત્પ્રેક્ષા. વૃક્ષોનો છત્ર-આકાર યોગ્ય રીતે ઘટાવ્યો છે.

જ્યાં ભૃંગપંક્તિ સ્થલ પંકજોના,
સૌરભ્ય લોભે ભમતી જ સામે;
પાંથીતણાં ચંચલ લોચનોના,
બંધાર્થ શું લોહની શૃંખલા છે ! ૫૨

સુરમ્ય તે તાદૃશ દેશ છોડી,
ખારા સમુદ્રે નદીં જાય દોડી;
તે કારણે તેહ જડાશયોનું,
છે નિમ્નગામિત્વ પ્રસિદ્ધ માનું ! ૫૩

ભૂ-કંઠમાં લોટતી અબ્જમાલે,
શોભંતી જે ગોધનશ્રેણી આલે;
તે જાસ દિગ્મંડલ મંડવાને,
વિસ્તારિણી કીર્ત્તિ જ હોય જાણે ! ૫૪

કલ્પદ્રુ કલ્પિતદ જીતવાને,
વિહંગના ઉચ્ચ સ્વરોથી જાણે;
આહ્‌વાન વૃક્ષો દૂરથી કરીને,
અચિન્ત્ય આપે ફલ જ્યાં જનોને. ૫૫

—ડૉ. ભગવાનદાસ મનઃસુખભાઇ મહેતા.

૫૨. જ્યાં,-સ્થલકમલોની સુગંધીના લોભે ભ્રમરપંક્તિ સામે ભમતી આવે છે, તે માટે ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે : તે શું જાણે પથિકોની ચંચલ ચક્ષુઓના બંધન અર્થે લોઢાની સાંકળ હોયની !

૫૩. તે તેવો રમ્ય દેશ છોડીને નદીઓ ખારા સમુદ્ર પ્રત્યે જાય છે તેને અંગે ઉત્પ્રેક્ષા કરી છે કે તે કારણથી જ તે જડાશયોનું નિમ્નગામીપણું પ્રસિદ્ધ છે એમ હું માનું છું.

જડાશય : શ્લેષ (૧) જલાશય નદી, (૨) જડ આશયવાળી.

નિમ્નગામિ : શ્લેષ (૧) નીચ પ્રત્યે ગમન કરનાર, (૨) નદી.

૫૪. ભૂમિ સુધી પહોંચતી પુંડરીકમાલાવડે શોભતી જે ગોધન પંક્તિ છે, તે જાણે દિશામંડલનું મંડન કરવાને વિસ્તાર પામતી તે દેશની કીર્તિ હોયની ! **ઉત્પ્રેક્ષાલંકાર.** અત્ર તે દેશમાં ગોધનની વિપુલતા દર્શાવી છે.

ભૂ-કંઠ : શ્લેષ (૧) ભૂમિ-જમીનનો વિકટ ભાગ (માલાપક્ષે)
(૨) પૃથ્વીનો કાંઠો-સીમાડો (કીર્તિ પક્ષે).
(પૃથ્વીના કાંઠા-સીમાડા સુધી પહોંચતી કીર્તિ)

૫૫. કલ્પિત વસ્તુ આપનાર કલ્પવૃક્ષને જાણે જીતી લેવાને હોયની ! એમ જ્યાં વૃક્ષો ઊંચા પક્ષીનિનાદોવડે લોકોને બોલાવીને, અચિન્ત્ય (નહિં ચિંતવેલ) ફલ આપે છે.-કલ્પવૃક્ષ તો કલ્પિત-ચિંતવેલ ફલ આપે છે. અત્ર વૃક્ષો અચિન્ત્ય ફલદાતા છે એ તેનું ચઢીયાતાપણું સૂચવે છે. **ઉત્પ્રેક્ષાલંકાર**

શ્રી શ્રુતજ્ઞાન

લેખક : શાસનપ્રભાવક શ્રીમદ્ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી પ્રશિષ્ય
પં. શ્રી ધર્મવિજયજી ગણિ

[ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૦૨ થી શરૂ]

અપૂર્વકરણ—

આ આત્મા સંસારચક્રમાં અનન્તાકાલથી પરિભ્રમણ કરતો આવ્યો છે, પ્રતિસમયે વર્તતા તે તે પ્રકારના વિવિધ અધ્યવસાયોદ્વારા નવીન કર્મબંધ કરવા સાથે પૂર્વબદ્ધ કર્મમાં પણ સ્થિતિ રસની હાનિવૃધ્ધિ કરવી, એક સાથે વધુ કર્મ-દલિકોને ભોગવવા ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના ફેરફારો પણ આ આત્માને થયા કરે છે સંસાર-ચક્રમાં પરિભ્રમણ કરતા આ આત્માએ અનન્ત ભવો કર્યા અને તે ભવો પૈકી ઘણાય ભવોમાં અમુક અંશે પૂર્વબદ્ધ કર્મની સ્થિતિમાં તથા રસમાં હાનિ કરી હશે, અને એમ કરવાથી અમુક હદની રાગદ્વેષની મન્દતા પણ કરી હશે, પરંતુ 'અપૂર્વકરણ' નામના આ અન્તર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ કાલમાં આત્મા જે વિશિષ્ટ અધ્યવસાયોદ્વારા કર્મની સ્થિતિમાં તથા રસમા હાનિ કરે છે અને એ પ્રમાણે કરતો ક્રમશ રાગદ્વેષના તીવ્ર દુર્ભેદ્ય મોહ પટલ(જેને ગ્રન્થિસ્થાન કહેવું છે તે)ને તોડી નાખે છે તેવો પ્રસંગ આ આત્મા માટે અપૂર્વ જ છે, સર્વથી પ્રથમ છે. આ માટે જ આ અન્તર્મુહૂર્ત કાળમા વર્તતા અધ્યવસાયોના સમુદાયને અપૂર્વકરણ એવું માન્વર્થ નામ જ્ઞાની મહર્ષિઓએ આપ્યુ છે 'करणं परिणामोऽत्र' એ આપ્ત વાકય મુજબ 'કરણ'નો અર્થ પરિણામ અધ્યવસાય લેવાનો છે અપૂર્વ અર્થાત્ ભવચક્રમા પરિભ્રમણ કરતાં કોઇપણ વખતે અદ્યાવધિ પ્રાપ્ત નહિં થયેલા અધ્યવસાયો જે અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ અવસ્થા વિશેષમા વર્તતા હોય તેનુ નામ 'અપૂર્વકરણ' કહેવાય છે.

અપૂર્વકરણમાં થતા વિશિષ્ટ કાર્યો અને તેનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ—

અપૂર્વકરણમાં દાખલ થતાની સાથે જ સ્થિતિઘાત, રસઘાત, ગુણશ્રેણિ અને અભિનવસ્થિતિબંધ આ ચાર કાર્યોનો એક સાથે પ્રારંભ થાય છે સ્થિતિઘાત, રસઘાત વિગેરે કેવી રીતે થાય છે તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે,—

સ્થિતિઘાત–સીધી લાઇન રૂપ સત્તામાં રહેલી અંતઃકોડાકોડિ સાગરોપમપ્રમાણ સ્થિતિ સંબધી ઉપરના અર્થાત્ સર્વ-પશ્ચાત્ ઉદયમાં આવવા યોગ્ય છેલ્લા ભાગમાંથી ઉત્કૃષ્ટપણે સેંકડો સાગરોપમપ્રમાણ અને જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ-પ્રમાણ સ્થિતિખંડને ઉકેરે છે. એટલે તેટલા ભાગમા રહેલા પૂર્વોક્ત સ્થિતિવાળા કર્મદલિકોને ત્યાથી ઉઠાવે છે, અને તે દલિકોને જે સ્થિતિ-સ્થાનોમા રહેલા દલિકો વર્ત્તમાનમાં અનુભવાતા નથી તે નીચેના સ્થિતિસ્થાનોમા ગોઠવે છે. આવી ક્રિયા પ્રત્યેક સમયે અન્તર્મુહૂત સુધી ચાલે છે. આ પ્રમાણે અન્તિમ સ્થિતિખંડના દલિકોનો ઉકેરવાનો વિધિ અન્તર્મુહૂર્તમા પૂર્ણ થાય એટલે તુરત જ અન્તિમ સ્થિતિખંડથી અવ્યવહિતપણે રહેલા બીજા સ્થિતિખંડમાંના દલિકોનો ઉકેરણ વિધિ પ્રથમ જણાવી ગયા તે પ્રમાણે જ શરૂ થાય છે, તે બીજા સ્થિતિખંડના દલિકોને ઉકેરતા પણ અન્તર્મુહૂર્ત લાગે છે, ત્યારબાદ ત્રીજો સ્થિતિખંડ, ત્યારબાદ ચતુર્થ સ્થિતિખંડ એમ અન્તર્મુહૂર્ત્ત* પ્રમાણ અપૂર્વકરણ કાળમાં હજારો સ્થિતિખંડના દલિકોને ઉઠાવી નીચેની સ્થિતિમાં દાખલ કરે છે આ પ્રમાણે થવાથી અપૂર્વ-કરણના પ્રથમ સમયે જેટલી સ્થિતિ હતી તેમાથી

* અંતર્મુહૂર્ત્તના અસંખ્ય ભેદ હોવાથી સ્થિતિઘાતના અંતર્મુહૂર્ત કરતા અપૂર્વકરણનુ અન્તર્મુહૂર્ત્ત ઘણુ મોટુ સમજવુ.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સ્થિતિઘાત થતાં અપૂર્વકરણના છેલ્લા સમયે સંખ્યાતગુણહીન ઓછી સ્થિતિ થાય છે, એટલે તેટલા પ્રમાણ સ્થિતિવાળા (તેટલા ટાઇમમાં ભોગવી શકાય એવા) કર્મદલિકોને તે ભાગમાંથી ખાલી કરે છે.

૨. રસઘાત—અશુભ પ્રકૃતિઓના સત્તામાં રહેલા રસાણુઓનાં અનંતા ભાગો કરી તેમાંના એક અનન્તા ભાગ સિવાય બાકીના સર્વ ભાગોનો (રસાણુઓનો) અન્તર્મુહૂર્તમાં નાશ કરે છે, તે વાર પછી પહેલાં બાકી રાખેલા અનંતમા ભાગના અનન્ત વિભાગો કરીને એક ભાગ સિવાય બાકીના તમામ ભાગોના રસાણુઓનો અન્તર્મુહૂર્ત જેટલા ટાઇમમાં નાશ કરે. એ પ્રમાણે એક વિવક્ષિત સ્થિતિઘાત કરવામાં જેટલો સમય લાગે તેટલા સમયમાં હજારો વાર રસઘાત થાય છે. અને એવા હજારો રસઘાતવાળા સ્થિતિઘાતો અપૂર્વકરણમાં હજારો થાય છે, જે વાત સ્થિતિઘાતના વર્ણન પ્રસંગે જણાવવામાં આવેલ છે.

૩. ગુણશ્રેણિ—ઉપરની સ્થિતિમાંથી ઉતારેલા કર્મદલિકોને " પૂર્વ પૂર્વ સમયમાં જેટલા ભોગવાય તેથી આગળ આગળના સમયોમાં અસંખ્યાતગુણા વધારે વધારે કર્મદલિકો ભોગવાય, " તે પ્રમાણે ગોઠવવા તેનું નામ ગુણશ્રેણિ કહેવાય. એટલે ગ્રન્થિભેદ કરનારો ભવ્ય જીવ અસંખ્યેય ગુણવૃદ્ધિએ જેમ ભોગવાય તેમ કર્મદલિકોને ગોઠવે છે.

૪. અભિનવસ્થિતિબંધ—આ કરણમાં શરૂઆતથી જ પ્રારંભીને દરેક અન્તર્મુહૂર્તે નવી નવી એટલે પહેલાં નહિં બાંધેલી એવી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે કરી ઓછી ઓછી સ્થિતિ જે બાંધવી તેનું નામ અભિનવસ્થિતિબંધ કહેવાય. આ અપૂર્વકરણમાં દાખલ થયેલા ભવ્ય આત્માઓ તેવા પ્રકારના અભિનવસ્થિતિબંધને કરે છે.

અપૂર્વકરણમાં દાખલ થયેલો આત્મા મુખ્ય કાર્ય ગ્રન્થિ ભેદવાનું કરે છે. સ્થિતિઘાત અને રસઘાતથી ગ્રન્થિભેદ એ કોઇ જુદી વસ્તુ નથી તથા ભવ્યત્વનો પરિપાક થયા વિના આ અપૂર્વકરણની સ્થિતિએ આવ્યા અગાઉ આ આત્માએ સામાન્ય સ્થિતિઘાત-રસઘાત ઘણી વખત કર્યા હશે, પરંતુ એ સ્થિતિઘાત-રસઘાતોથી મોહનીયની જે તીવ્રતા તે તીવ્રતા ઓછી થઇ નહિં મોહનીયની તીવ્રતાને ઓછી કરનાર જો કોઇ પણ હોય તો અપૂર્વકરણમાં થતા સ્થિતિઘાત-રસઘાતે જ છે. એ સ્થિતિઘાત અને રસઘાતોરૂપી તીક્ષ્ણ કુહાડા મિથ્યાત્વાદિ મોહનીય કર્મ ઉપર એવા જોરથી પડે છે કે સમ્યગ્દર્શન ગુણની પ્રાપ્તિમાં વિઘાતક જે રાગદ્વેષના તીવ્ર પરિણામ તેને એકદમ તોડી નાખે છે. આ ક્રિયાનું નામ જ ગ્રન્થિભેદ છે. આ રાગદ્વેષની તીવ્ર ગ્રન્થિને ગ્રન્થકાર મહર્ષિઓ વાંસના ગૂઢ ગાંઠાની ઉપમા આપે છે, જે માટે કહ્યું છે કે—

गंठित्ति सुदुब्भेओ, कक्खडघणरूढगूढगंठिव्व ।
जीवस्स कम्मजणिओ-घणरागद्दोसपरिणामो ॥२

ભાવાર્થ—" સંસારી જીવોને દુઃખેથી પેદા થયેલ કઠોર તેમજ મજબૂત અને લાંબા કાળથી ઊગેલ ને દેખી શકાય તેવા વાંસના ગાંઠા સમાન તથા દુઃખે કરીને ભેદી શકાય અને પ્રથમ કોઇ પણ વખતે નહિં ભેદાયેલ ચીકણા રાગદ્વેષના પરિણામરૂપ જે અધ્યવસાયો તેનું નામ જ ગ્રન્થિ છે."

આવા ગ્રન્થિભેદનું મહાન્ કાર્ય આ અપૂર્વકરણમાં થાય છે. યથાપ્રવૃત્તકરણમાં જે પ્રમાણે તીવ્ર-મન્દ અધ્યવસાયો કહ્યા છે તે પ્રમાણે આ અપૂર્વકરણમાં પણ પ્રત્યેક સમયે અધ્યવસાયોનાં તીવ્ર-મન્દપણાનું તારતમ્ય હોય છે. અર્થાત્ પ્રત્યેક સમયે અસંખ્ય લોકાકાશ જેટલા અધ્યવસાય સ્થાનો છે, તેની સંક્ષિપ્ત સમજણ આ પ્રમાણે—યથાપ્રવૃત્તકરણના છેલ્લા સમયમાં ઉત્કૃષ્ટ પરિણામવાળાને જે વિશુદ્ધિ હતી તે અપેક્ષાએ અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયમાં જઘન્યવિશુદ્ધિ પણ અનંતગુણ છે. અહિં યથાપ્રવૃત્તકરણમાં શરૂઆતમાં એક સંખ્યાતભાગ સુધીના સમયોનું જઘ

ન્યપણે અનંતગુણ વિશુદ્ધિપણું જેમ ગણ્યું હતું તે પ્રમાણે ગણવાનું નથી, પરંતુ અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયમા જે જઘન્યવિશુદ્ધિ છે તેના કરતા પ્રથમ સમયની જ ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણ છે, પ્રથમ સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ કરતા બીજા સમયની જઘન્યવિશુદ્ધિ અનંતગુણ છે, બીજા સમયની જઘન્યવિશુદ્ધિ કરતા બીજા સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનન્તગુણ છે, બીજા સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ કરતા ત્રીજા સમયની જઘન્યવિશુદ્ધિ અનન્તગુણ છે, ત્રીજા સમયની જઘન્યવિશુદ્ધિ કરતા ત્રીજા સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનન્તગુણ છે. એ પ્રમાણે યાવત્ અપૂર્વકરણના અન્તિમ સમય સુધી વિશુદ્ધિનુ જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટપણુ સ્વયં વિચારી લેવુ. અધ્યવસાયોનુ વિષમસમચતુરસ્રપણુ, પ્રતિસમય અધ્યવસાયોની સખ્યામા વિશેષાધિકપણુ ઇત્યાદિ યથાપ્રવૃત્તમા જે પ્રમાણે કહેલ છે તે પ્રમાણે સમજી લેવુ

અનિવૃત્તિકરણ—

'નિવૃત્તિ' એટલે ફારફેર અને અનિવૃત્તિ એટલે ફારફેરનો અભાવ, એટલે કે યથાપ્રવૃત્ત અને અપૂર્વકરણમા જેમ એક સમયમા યુગપદ્ દાખલ થએલાઓના અધ્યવસાયોમા પણ તીવ્ર-મન્દપણાની અપેક્ષાએ ફારફેર જણાવવામા આવતા એક સમયમા અસખ્યલોકાકાશ જેટલા અધ્યવસાય સ્થાનકો જણાવ્યા છે તે પ્રમાણે અહિં સમજવાનુ નથી. આ અનિવૃત્તિકરણમા દરેક સમયે એક જ અધ્યવસાય હોય છે ભૂતકાલમા એ અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયમા જે એક બે કે તેથી વધુ જીવો દાખલ થયા હતા, ભવિષ્યમા જે જીવો દાખલ થશે અને વર્ત્તમાનમા જે જીવો હોય છે તે દરેકના અધ્યવસાયોની વિશુદ્ધિ એક સરખી જ હોય છે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્ત્તમાન એ ત્રણે કાલમા પ્રત્યેક સમયે એક જ અધ્યવસાય હોય છે. પ્રથમ સમય કરતા બીજા સમયના અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિ અનંતગુણ, બીજા સમય કરતા ત્રીજા સમયની વિશુદ્ધિ અનંતગુણ, એ પ્રમાણે યાવત્ અનિવૃત્તિના ઉપાન્ત્ય સમયથી અન્ત્યસમયની વિશુદ્ધિ અનન્તગુણ સમજવી. અનિવૃત્તિકરણનો અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળ છે અને એ અન્તર્મુહૂર્તના જેટલા સમયો તેટલા જ અધ્યવસાયના સ્થાનકો છે. યથાપ્રવૃત્તકરણ તથા અનિવૃત્તિકરણના પ્રતિસમયગત અધ્યવસાયોનો આકાર વિષમચતુરસ્ર છે, જ્યારે અનિવૃત્તિકરણના અધ્યવસાયોનો આકાર મુક્તાવલીના સરખો જ્ઞાની ભગવંતોએ જણાવ્યો છે. આ પ્રમાણે અધ્યવસાયોમાં 'નિવૃત્તિ' ફારફેર નથી માટે જ તેનુ નામ 'અનિવૃત્તિકરણ' કહેવાય છે. અથવા નિવૃત્તિ એટલે પાછુ હઠવુ અને અનિવૃત્તિ એટલે પાછું હઠવાપણુ જેમા નથી, એટલે કે જે અધ્યવસાયો, સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરાવ્યા સિવાય કોઈપણ કાળે પાછા હઠતા નથી, તેથી પણ 'અનિવૃત્તિકરણ' કહેવાય છે. અપૂર્વકરણવડે ગ્રન્થિભેદ કર્યા બાદ અનિવૃત્તિકરણમા આવેલો આત્મા અવશ્ય સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. અપૂર્વકરણમાં થયેલો ગ્રન્થિભેદ એ એક અતિશય મહત્ત્વભર્યું કાર્ય છે, અને એવું મહાન્ કાર્ય થયા બાદ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય તે અગાઉ અનિવૃત્તિકરણ એ આત્મા માટે વિશ્રાન્તિસ્થળ છે. યથાપ્રવૃત્ત, અપૂર્વ અને અનિવૃત્તિ એ ત્રણે કરણોની પ્રાપ્તિ ક્રમસર જ હોય છે, જે માટે કહ્યુ છે કે-

जा गंठि ता पढमं, गंठि समइच्छओ भवे बीअं ।
अनियट्टिकरणं पुण, सम्मतपुरक्खडे जीवे ॥ १ ॥

ભાવાર્થ.—"ગ્રન્થિસ્થાન સુધી પહેલું યથાપ્રવૃત્તકરણ હોય છે, ગ્રન્થિ ભેદતા એવા ભવ્યજીવને બીજુ અપૂર્વકરણ હોય છે, તથા જેણે સમ્યક્ત્વ ગુણ સન્મુખ કર્યો છે એટલે કે જેઓ થોડા વખતમા જરૂર સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરશે એવા જીવોને અનિવૃત્તિ નામનુ ત્રીજુ કરણ હોય છે"

અન્તર્મુહૂર્ત જેટલા સ્થિતિવાળા આ અનિવૃત્તિકરણના જેટલા સમયો થાય તેટલા જ તેના અધ્યવસાયો જાણવા, કારણ કે પ્રત્યેક સમયે એક એક જ અધ્યવસાય હોય છે, અને તેવા અધ્યવસાયો

પૂર્વ પૂર્વ અધ્યવસાયોની વિશુધ્ધિથી આગળ આગળના સમયમાં અનંતગુણી વિશુધ્ધિવાળા જાણવા જે વાત શરૂઆતમાં પણ કહેવામાં આવેલ છે, તથા જેમ અપૂર્વકરણના પ્રારંભથી જ સ્થિતિઘાત, રસઘાત, ગુણશ્રેણિ અને અભિનવસ્થિતિબંધની શરૂઆત થઇ હતી તેમ આ અનિવૃત્તિકરણમાં પણ સ્થિતિઘાત, રસઘાતાદિ પ્રથમ સમયથી જ વિશેષ પ્રકારે ચાલુ હોય છે. પ્રત્યેક સમયે આત્માની અનંતગુણવિશુધ્ધતા હોય છે, મોક્ષના મૂળ કારણભૂત એવું ઉત્તમોત્તમ સમ્યગ્દર્શન અલ્પ સમયમાં જ પ્રાપ્ત થવાનું હોઇ આત્માને નિરવધિ આત્મિક આનંદ તે અવસરે વર્ત્તતો હોય છે.

અનિવૃત્તિકરણનો જે અન્તર્મુહૂર્ત જેટલો કાળ કહ્યો છે તેમાંથી એક સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો કાળ જે અવસરે બાકી રહે તે અવસરે ઉપશમ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિનું અનન્ય સાધનભૂત અંતરકરણ કરવામાં આવે છે. અંતરકરણનો સામાન્ય અર્થ 'આંતરું કરવું' એવો થાય છે, પરંતુ યથાપ્રવૃત્તાદિ કરણોમાં કરણનો અર્થ પરિણામ જે કર્યો છે તેવો પરિણામવાચક અર્થ અહિં કરવાનો નથી; કારણ કે પરિણામ અર્થવાળા કરણો તો ત્રણ જ છે. વળી એક અનિવૃત્તિકરણ ચાલુ હોય તેમાં બીજું કરણ થાય પણ શી રીતે? માટે અહિં 'કરણ' પદનો અર્થ પરિણામ ન કરતાં 'કરવું' અર્થાત્ 'આંતરું' પાડવું' એમ કરવો, એટલે કે મિથ્યાત્વમોહની એકસરખી જે સ્થિતિ છે તેના બે વિભાગ કરી વચ્ચે અંતર્મુહૂર્ત્ત જેટલું અંતર પાડવું. તાત્પર્ય એ આવ્યું કે—સીધી લાઇનરૂપ મિથ્યાત્વની સ્થિતિ સંબંધી નીચેનો અન્તર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ ઉદયાવલિકા તરફનો ભાગ છોડી દઇ બાકીના ભાગમાં અંતરકરણ કરે છે. અત્યાર સુધી મિથ્યાત્વમોહનીયની જે એક સંલગ્ન સ્થિતિલતા હતા તેને બદલે હવે તેમાં બે વિભાગો થયા, એક ઉદયાવલિકા તરફની અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ પ્રથમ સ્થિતિ અને બીજી ઉપર પ્રદેશ પછીની દ્વિતીય સ્થિતિ. અહિં કદાચ શંકા થાય કે અંતરકરણ કરવાનું શું પ્રયોજન છે? તો તેના સમાધાન માટે સમજવું જે અન્તર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ સ્થિતિવાલા અપૌદ્ગલિક સમ્યગ્દર્શનને મિથ્યાત્વના પુદ્ગલો વિઘ્ન ન કરે એ હેતુથી એટલે કે મિથ્યાત્વના પુદ્ગલો તે સમ્યગ્દર્શન ગુણને બાધ ન પહોંચાડે, એટલા માટે અન્તર્મુહૂર્ત્તમાં ક્રમશઃ ભોગવી શકાય તેટલા મિથ્યાત્વના પુદ્ગલોથી ખાલી ભાગ અન્તરકરણવડે કરવાનો હોય છે. એક મોટા લાંબા લાકડા ઉપર ઉપરાઉપરી કુહાડાના પ્રહાર પડે તે અવસરે જે સ્થાને પ્રહારો પડે છે તે સ્થાનનો છોલ બન્ને બાજુ ઊડી જાય અને વચ્ચે જેમ અમુક આંતરું થાય છે, તે પ્રમાણે અનિવૃત્તિકરણનો એક સંખ્યાતમો ભાગ જે અવસરે બાકી રહે છે ત્યારે આત્મામાં એક એવી વિશિષ્ટ વિશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે કે જે વિશુધ્ધિવડે એક સરખી મિથ્યાત્વની સ્થિતિ પૈકી અનિવૃત્તિકરણનો જેટલો કાળ બાકી છે તેટલા કાળ પ્રમાણ પ્રથમ સ્થિતિ બાકી રાખી ત્યારબાદ અન્તર્મુહૂર્ત્તમાં ભોગવી શકાય તેટલા દલિકોનો બન્ને બાજુ પ્રથમ સ્થિતિ તથા દ્વિતીય સ્થિતિમાં આગળ જણાવવા પ્રમાણે પ્રક્ષેપ કરી અન્તર્મુહૂર્ત જેટલો ભાગ મિથ્યાત્વના દલિકોથી વિરહિત બનાવે છે, અને એ ભાગમાં જ્યારે આત્મા દાખલ થાય ત્યારે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયું તેમ કહેવાય છે. જંગલમાં લાગેલો દાવાનલ બારાપાટવાળી જમીન આવતાં આપોઆપ જેમ ઓલવાઇ જાય છે તે પ્રમાણે આત્મામાં અનાદિકાળથી લાગેલો મિથ્યાત્વ દાવાનલ અંતરકરણદ્વારા મિથ્યાત્વના પુદ્ગલોથી ખાલી થયેલા ભાગમાં આવતા દાહ્ય પદાર્થના અભાવે સ્વયમેવ બુઝાઇ જાય છે.

(ચાલુ)

જ્ઞાનની મહત્ત્વતા

લે૦ આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

જ્ઞાન અજવાળું છે-પ્રકાશ છે. અજ્ઞાન અંધારુ છે થોડુ પણ અજવાળું હોય તો માનવી પાસેની વસ્તુઓને ઝાખી પણ જોઇ શકે છે, અને પોતાને ઇષ્ટ વસ્તુ તથા સ્થાનને મેળવી શકે છે, વળી આપત્તિવાળી વસ્તુઓથી પોતાનો બચાવ પણ કરી શકે છે. સર્વથા અંધકારમા આમ બની શકતું નથી. જેમ કોઈ માણુસ અંધારી રાત્રિમાં પોતાની સાથે દીવો લઈને કોઇક સ્થળે જવા નીકળે તો તે દીવાના પ્રકાશની મદદથી ખાડા, ટેકરા તથા સર્પાદિ જીવજંતુ અને કાંટા આદિથી પોતાની જાતને બચાવીને ઇષ્ટ સ્થળે પહોચી શકે છે

પોતાના ઘરમાથી કોઇ વસ્તુની અંધારી રાત્રે જરૂરત પડે અને દીવાનો પ્રકાશ હોય તો જોઈતી વસ્તુ વિના વિલંબે મેળવી શકે છે, તેવી જ રીતે થોડુંક પણ જ્ઞાન હોય તો તે પોતાને ઇષ્ટ વસ્તુ મેળવી શકે છે, પોતાના આત્માને દુર્ગતિરૂપ ખાડામા પડતો બચાવી શકે છે, સર્પરૂપ કષાયોથી સુરક્ષિત રહી શકે છે તથા સદ્દગતિરૂપ ઇષ્ટ સ્થળે પહોચી શકે છે. દ્રવ્યપ્રકાશ દેહ તથા પરિમિત જીવનને બચાવી શકે છે, અને ભાવપ્રકાશ આત્મા તથા અપરિમિત જીવનની રક્ષા કરે છે.

જ્ઞાનથી આત્મદર્શન થાય છે, આત્મામા રહેલી વિભુતિ જણાય છે, આત્માની સાથે ભળી ગયેલો મેલ-કચરો પણ જણાય છે, આત્મા તથા જડનો ભેદ સમજાય છે. આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ તથા જડનુ અશુદ્ધ સ્વરૂપ જણાવાથી બન્નેની મુક્તિ માટે રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે, પરિણામે ઉભયની મુક્તિ મેળવી શકાય છે. ' આત્માથી જડને મુક્ત કરવામાં આવે છે અને જડથી આત્માને મુક્ત કરવામા આવે છે આ પ્રમાણે સંસારમાં ઉભયના વિયોગને મુક્તિ કહેવામા આવે છે '

આ પ્રમાણે મંદતર પણ સમ્યગ્ જ્ઞાન આત્માની સંપૂર્ણ વિભૂતિના વિકાસમાં (મુક્તિમા) પરંપરાથી કારણ થઇ શકે છે

ક્ષાયિક જ્ઞાન-કેવલજ્ઞાન-માં ભેદ હોતો નથી, તે એક જ પ્રકારનુ હોય છે. અને તે આત્માનો સંપૂર્ણ વિકાસ છે. આ જ્ઞાન સૂર્યના પ્રકાશ જેવુ છે. સમીપમાં રહેલી તથા દૂર રહેલી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી વસ્તુ માત્રને સંપૂર્ણ સર્વ અવયવ સહિત સ્પષ્ટપણે પ્રકાશિત કરે છે. આ દિવ્ય પ્રકાશ છે દીપકોમા અંધારાની તારતમ્યતા રહેલી હોય છે, પરંતુ આ પ્રકાશમા લેશમાત્ર અંધારુ હોતું નથી-આ પ્રકાશને જ આત્મસ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે. અનંતા ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના દીપકો, અનંતા ગ્રહો, નક્ષત્રો, તારાઓ તથા અનંતા ચંદ્રોનો પ્રકાશ એકત્રિત કરવામા આવે તો પણ તે પ્રકાશ સૂર્યનાં એક કિરણની તોલે આવી શકતા નથી, તેવી જ રીતે મતિ, શ્રુત, અવધિ તથા મનઃપર્યાય આદિ

અનેક પ્રકારના ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનોનો સમુદાય ક્ષાયિક–કેવળ–જ્ઞાનના એક પર્યાયની બરોબરી કરી શકતો નથી.

ઝીણામાં ઝીણો કપડાનો પડદો આંખ આડો રાખી જોનારને તેટલું સ્પષ્ટ જોઇ શકાતું નથી, જેટલું પડદા વગરની સ્વચ્છ આંખોવાળાને જોઇ શકાય છે. ક્ષાયિક જ્ઞાનવાળાના આત્મપ્રદેશો પરથી જ્ઞાનાવરણનો પડદો સર્વથા ખસી ગએલો હોય છે, એટલે તેઓ વસ્તુ માત્રને સંપૂર્ણ તથા સ્પષ્ટપણે જાણી શકે છે. બહારની કોઇ પણ જડ વસ્તુ જાણવામાં હરકત કરી શકતી નથી. જેમ સ્વચ્છ અગ્નિ વસ્તુ માત્રમાં પ્રવેશ કરીને સ્વરૂપવત્ બનાવી શકે છે તેવી જ રીતે સ્વચ્છ જ્ઞાન પણ વસ્તુ માત્રમાં પ્રવેશ કરીને સ્વરૂપવત્ બનાવી તે સ્વરૂપે રહે છે. જ્ઞાન સ્વરૂપે તો સ્વદ્રવ્યમાં–આત્મામાં રહેલું છે, પરંતુ પરરૂપે પરદ્રવ્યમાં–જ્ઞેયમાં રહેલું છે. ઉષ્ણતા સ્વરૂપે તો પોતાનામાં–અંગારામાં અગ્નિ રહેલો છે, પરંતુ પરરૂપે અન્ય વસ્તુઓમાં રહી છે. જ્યારે અગ્નિનો પાણી આદિ વસ્તુઓથી વિયોગ થાય છે ત્યારે પાણી વિગેરેમાં રહેલી દાહકતા અગ્નિમાં રહી જાય છે. જ્યાં સુધી સંયોગ હોય છે ત્યાં સુધી પાણી પણ અગ્નિની જેમ શકય વસ્તુઓને થોડા ઘણા પ્રમાણમાં બાળી શકે છે, તેવી જ રીતે કોઇ પણ જ્ઞેય જ્ઞાનના સાથે જોડાય છે ત્યારે જ્ઞેયમાં જ્ઞાન રહેલું હોય છે, પણ જ્યારે જ્ઞેયથી છૂટું પડે છે ત્યારે આત્મામાં સ્થિર થાય છે. સંયોગ ઉભયમાં હોય છે અને વિયોગ મૂલ આધારમાં સ્થિર થાય છે. દાહકતા તથા જ્ઞાન તેમજ બીજા પણ વસ્તુના ધર્મો સ્વરૂપે સ્વધર્મીમાં રહે છે અને પરરૂપે પરધર્મીમાં રહે છે. એટલા માટે જ જ્ઞાતા, જ્ઞેય તથા જ્ઞાનને કથંચિત અભિન્ન માનવામાં આવે છે. આ અભિન્નતાના અંગે જ જ્ઞાની, ધ્યાની, દાની આદિ શબ્દપ્રયોગોની સિદ્ધિ થાય છે. જગતમાં જ્ઞાનીઓનો આત્મા ઉન્નત હોવાથી તેનો દરજ્જો પણ ઊંચો છે. સાચી સંપત્તિવાળો પણ તે જ કહેવાય છે. અતીન્દ્રિય જ્ઞાન અલ્પ હોય અને ઇન્દ્રિયજન્ય અધિક હોય તો પણ અતીન્દ્રિય જ્ઞાનવાળાને જ જનતા પૂજ્યબુદ્ધિથી પૂજે છે.

અતીન્દ્રિય જ્ઞાની જાણે છે તેટલું અભ્રાન્ત સાચું કહી શકે છે, અને ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાનવાળો ભ્રાન્તિવાળું અસંપૂર્ણ અને સત્યમિશ્રિત જાણી શકે છે, કહી શકે છે; કારણ કે અતીન્દ્રિય જ્ઞાન થોડું હોય તો પણ તે સ્વસંપત્તિ છે અને ઇન્દ્રિયજન્ય પારકી સંપત્તિ છે. જેમ કોઇ માણસ પાસે પોતાની થોડી પુંજી હોય પણ કોઇનું માથા પર દેવું ન હોય તો તે માણસ સુખી, પ્રમાણિક, નિશ્ચિંત તથા કીર્તિશાળી હોય છે, પછી તે ભલે ઝુંપડામાં રહીને સાદો ખોરાક તથા કપડાથી નિર્વાહ કેમ ન કરતો હોય; પરંતુ પારકું લાખોનું દેવું કરીને બંગલામાં મ્હાલતો હોય કે મોટરોમાં ફરતો હોય અથવા તો હંમેશાં મિષ્ટાન્નાદિ સુભક્ષ્ય અને સુવસ્ત્રોથી કેમ ન આનંદ કરતો હોય તો પણ પરમ સુખી, નિશ્ચિંત તથા પ્રમાણિક સ્વસંપત્તિવાળા જેટલો થઇ શકતો નથી. જ્યાં સુધી પારકા પૈસા હોય છે ત્યાં સુધી મોજ માણે છે પણ જ્યારે પારકા પૈસા તણાઇ જાય છે ત્યારે ભીખ માગવી પડે છે અને ઘણી જ વિપત્તિઓ ભોગવવી પડે છે. સ્વ-

સંપત્તિવાળાને જીવન પર્યંત આવો પ્રસંગ આવતો નથી, એવી જ રીતે પરોક્ષ ઇન્દ્રિય-જન્ય જ્ઞાનવાળો ઇન્દ્રિયો કાયમ હોય ત્યાં સુધી બધું જાણી શકે છે, પણ ઇન્દ્રિયોનો અભાવ થયે જ્ઞાનશૂન્ય દશા ભોગવે છે. અને પ્રત્યક્ષ–અતીન્દ્રિય જ્ઞાનવાળાને તેમ હોતુ નથી. કારણ કે આંખ આદિ ઇન્દ્રિયોના અભાવમાં પણ પોતાનું અતીન્દ્રિય જ્ઞાન હોવાથી પોતે સારી રીતે જાણી શકે છે, પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે છે. સમ્યગ્ જ્ઞાનથી સમ્યગ્ શ્રદ્ધા થાય છે અને સમ્યગ્ શ્રદ્ધાથી સમ્યગ્ ચારિત્ર-પરિણામ થાય છે, શુદ્ધ પરિણામથી આત્મા શુદ્ધ થાય છે, આત્મા શુદ્ધ થવાથી જૂનો કર્મ-મેલ ધોવાઇ જાય છે અને નવો મેલ લાગતો નથી, નવો મેલ ન લાગવાથી આત્મપ્રદેશો ઊજળા થાય છે અને આત્મા ચકચકિત બને છે પછી આત્માનુ તેજ–પ્રકાશ અખિલ વિશ્વમાં ફેલાઇ જાય છે જેથી કરી વસ્તુ માત્ર પ્રકાશિત થાય છે, જેને આત્મા પોતાના દિવ્ય જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશથી સંપૂર્ણ તથા સ્પષ્ટપણે જાણી શકે છે. જેમ રાત્રિના અંતે સૂર્યોદય થાય છે ત્યારે સૂર્યના પ્રકાશથી વસ્તુ માત્ર પ્રકાશિત થાય છે અને દરેક વસ્તુ સૂર્યના પ્રકાશથી જણાવા માંડે છે તેવી જ રીતે દિવ્ય જ્ઞાનના પ્રકાશથી ત્રણે કાળની સંપૂર્ણ પર્યાય સહિત વસ્તુને આત્મા જાણી શકે છે, જોઇ શકે છે.

સર્વથા કર્મરજ રહિત આત્મપ્રદેશોનો પ્રકાશ કોઇ કાળે પણ ઝાંખો પડતો નથી, અજવાળામાં ન્યૂનાધિકતા થતી નથી. જેમ સૂર્યના સહસ્ર કિરણોમા પ્રત્યેક કિરણ પ્રકાશવાળું હોય છે તેમ આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોમા પ્રત્યેક પ્રદેશ જ્ઞાનના પ્રકાશવાળો હોય છે. દરેક પ્રકાશમાં અનતું જ્ઞાન રહેલું છે. જેમ સૂર્યના પ્રત્યેક કિરણમાં પ્રકાશ રહેલો છે, છતાં બધાં કિરણો ભેગા મળીને પ્રકાશ કરે છે, પ્રત્યેક કિરણ છૂટું રહીને એકલું પ્રકાશ કરતુ નથી તેવી જ રીતે આત્માના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં જ્ઞાન રહેલું છે તો પણ તે એક એક પ્રદેશ ભિન્ન ભિન્ન રહીને જ્ઞાન કરતા નથી. સર્વ પ્રદેશ એકઠા મળીને જ જ્ઞાન કરે છે.

જાણકાર બે પ્રકારના હોય છે: એક જાગતો અને બીજો ઊંઘતો. જ્ઞાની એ જાગતો જાણકાર છે. બધા રસ્તાઓને જાણી શકે છે, જોઇ શકે છે સુગતિ તથા દુર્ગતિના માર્ગનો સારો ભોમીયો હોય છે જ્ઞાની ભવાટવીમાં થઈને શિવપુર જતાં આપત્તિવાળા સ્થળોથી પોતાનો બચાવ કરી શકે છે. કષાયાદિ ચોરટાઓ તથા વિષયાદિ ઘાતકી જાનવરોથી પોતાના જ્ઞાનધનને તથા અપરિમિત જીવનને બચાવીને સંભાળપૂર્વક ઇષ્ટ ગતિએ લઈ જઇ શકે છે. આપત્તિ માત્રના ઉપાયોને સારી રીતે જાણતો હોવાથી તથા જાગતો હોવાથી કદાચિત્ ચોરટાઓનો કે જાનવરોનો ભેટો થઈ જાય તો કુશળતાથી તેમને નિઃસત્ત્વ બનાવીને નિર્ભય બની શકે છે.

જ્ઞાની પોતાને સારી રીતે ઓળખી શકે છે તેમજ પરને પણ સારી રીતે ઓળખે છે. આ પ્રમાણે પોતાની તથા પારકી વસ્તુને પણ જાણતો હોવાથી રતિ–અરતિ, હર્ષ તથા શોકને વશ પડતો નથી જેથી કરી અંતમાં સર્વ કર્મોથી મુક્ત થઇને અપુનરાવૃત્તિ (મોક્ષ) સ્થાનને મેળવી શકે છે

હિતશિક્ષાનો ખજાનો
યાને
ગુજરાતી કહેવત—સંગ્રહ

સંપાદકઃ રાજપાળ મગનલાલ વહોરા

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૩૪ થી શરૂ)

૧૦૮ એક મગની બે ફાડ છે.
૧૦૯ ઊઠતાં અભાગીયાનું મોઢું જોયું હશે.
૧૧૦ કજીયાનું મ્હોં કાળું.
૧૧૧ કઠેકાણે ગુમડું ને સાસરો વૈદ્ય
૧૧૨ કાણીયા નર કોઇક સાધુ
૧૧૩ કોઈક નિર્ધન ટાલીયા
૧૧૪ કમળાવાળો બધે પીળું દેખે
૧૧૫ કીધો કુંભાર ગધેડે ન ચડે
૧૧૬ કાગને બેસવું ને ડાળને પડવું
૧૧૭ કરમને નહિ શરમ
૧૧૮ કરમમાં કારમીટીઓ તો ભુકરયો કયાંથી ભાંગે ?
૧૧૯ કલેશથી ગોળાના પાણી સૂકાઇ જાય
૧૨૦ કરણી તેવી પાર ઉતરણી
૧૨૧ કાયાને જોખમ છે કે માયાને ? માયાને
૧૨૨ કૂતરાની પુંછડી ભોંયમાં દાટો તો ય વાંકી ને વાંકી
૧૨૩ કોળીઆનો ખાધેલ નીચું જુવે
૧૨૪ કીડી ઉપર કટક શોભે ?
૧૨૫ કોના બાપની દિવાળી ?
૧૨૬ કોના નશીબનું ખાતાં હશું !
૧૨૭ કીડી સંચે ને તેતર ખાય
૧૨૮ કથરોટ કુંડાને શું હસે ?
૧૨૯ કંજુસનું મ્હોં કાળું
૧૩૦ કેટલી વીશે સો થાય છે ?
૧૩૧ કાગનો વાઘ થયો.
૧૩૨ કર્મે શૂરા તે ધર્મે શૂરા.
૧૩૩ કાજળની કોટડીમાંથી કોરા નીકળવું છે.
૧૩૪ કાને કોળીયા જાય છે ?
૧૩૫ કારતક મહિને કણબી ડાહ્યો થાય તે શું કામ આવે ?
૧૩૬ કરે તે ભરે
૧૩૭ કરીએ તેવું પામીએ.
૧૩૮ કામ કર્યું તેણે કામણ કર્યું.
૧૩૯ કરતા હોઇએ તે કરીએ ને છાશની દોણી ભરીએ.
૧૪૦ કોને ખબર છે કે વ્હેલે ઊઠે લાભ કે મોડે ઊઠે ?
૧૪૧ કાલની કોને ખબર છે ?
૧૪૨ કયાં પાણીમાં મોઢું જોયું છે ?
૧૪૩ કહે દીકરીને ને સંભળાવે વહુને.
૧૪૪ કપાળે કપાળે જુદી મતિ.
૧૪૫ કાંણાને કાંણો ન કહેવો.
૧૪૬ કડવું ઓસડ મા પાય.
૧૪૭ કોણીનો ગોળ ખાવો અઘરો છે.
૧૪૮ કામ (વિષયાભિલાષ) ન જુવે જાત કજાત.
૧૪૯ કળયો કોયડો કોડીનો.
૧૫૦ કચરામાં સાંબેલું ન જાય.
૧૫૧ કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય ને ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય.
૧૫૨ કરમ વિનાના કરશનીઆ કોની જાને જાશું ?
૧૫૩ કૂવે કૂવા ભેળા ન થાય પણ માણસે માણસ તો ભેળા થાય જ.

૧૫૪ કુંભાર કરતાં ગધેડા ડાહ્યા
૧૫૫ કાગડો હંસની ચાલ ચાલવા જતાં પોતાની ચાલ પણ ભૂલી ગયો.
૧૫૬ કાયાનો શો ભરૂસો ?
૧૫૭ કાળીયાની જોડે ધોળીયાને બાંધે તો વાન ન આવે તો સાન તો આવે.
૧૫૮ કુંભારને ઘેર ફુટેલ હાંડલા હોય.
૧૫૯ કલમના ઘા તરવારના ઘાથી વધી જાય
૧૬૦ કેમ ભાઈ ઉદાસી? ન મલ્યા કોઇ વિશ્વાસી.
૧૬૧ કાળી ચૌદશ ને (આ)દિત્યવાર કોઇક વાર આવે.
૧૬૨ કુહાડાના હાથા થાય ત્યારે કપાય.
૧૬૩ કોઠી ધોએ કાદવ નીકળે.
૧૬૪ કાકા મામા કહેવાના ને ઘરમાં હોય તો ખાવાના.
૧૬૫ કાન તોડે એવું સોનુ શા કામનું ?
૧૬૬ કરીએ સેવા તો મળે મેવા
૧૬૭ કરીએ ચાકરી તો મળે ભાખરી.
૧૬૮ કોની માએ સવાશેર સુઠ ખાધી છે ?
૧૬૯ કડવી હોયે લીંબડી, મીઠી તેની છાંય.
૧૭૦ કહેણી મીશ્રી ખાંડ છે, રહેણી તાતા લોહ.
૧૭૧ કરકસર કરવી પણ કંજુસાઇ નહિ
૧૭૨ કોણે દીઠી કાલ ?
૧૭૩ કેવા શુકને નીકળ્યા હતા ?
૧૭૪ કરે તેને કહે, ન કરે તેને કોઇ ન કહે
૧૭૫ કાંડા કાપી આપ્યા છે.
૧૭૬ કયા રાજા ભોજ ને કયાં ગાગો તેલી ?
૧૭૭ કાળી ટીલી ચડી.
૧૭૮ કડવા બોલી માવડી મીઠા બોલે લોક
૧૭૯ કૂવામાં હોય તો અવાડામાં આવે.
૧૮૦ કાળા પાણીએ કાઢયો.
૧૮૧ કન્યાની કેડ ઉપર ખરચો છે.
૧૮૨ કેશરીયા કર્યા છે
૧૮૩ કળજુગ નહિ પણ કરજુગ છે.
૧૮૪ કપાશીએ કોઠો ન ફાટે.
૧૮૫ કયાં તો ગાદી તકીઓ ને કયાં તો દોરી લોટો.
૧૮૬ કૂતરા ખડ ખાય એવી વાત કરો છો.
૧૮૭ કાગવાસ ભણ્યા જણાઓ છો !
૧૮૮ કાળા માથાનો માનવી શું ન કરે ?
૧૮૯ કાયદો લાજવાળાને માટે છે, નાગાને શું ?
૧૯૦ કુદરત પલમાં ચાહે સો કરે.
૧૯૧ કાળી નાગણ જેવી છે.
૧૯૨ કાગડાને કોટે કોયલ બાંધી.
૧૯૩ કોલસાની દલાલીમા કાળા હાથ થાય
૧૯૪ કોઇના નળીયા ચુવે ને કોઇના નેત્રા ચુવે.
૧૯૫ કોના બાપની ગુજરાત ?
૧૯૬ કાનખજુરાનો એક પગ ભાંગ્યો તો ય શુ ને ન ભાંગ્યો તો ય શું ?
૧૯૭ કા તો આ પાર ને કા તો પેલે પાર.
૧૯૮ કરશે તે ભરશે.
૧૯૯ કુકડીનુ મો ઢેફલીએ
૨૦૦ કહેવાય નહિ ને સહેવાય નહિ.
૨૦૧ કોઇના પેટ ઉપર પાટુ ન મારવી

ख

૨૦૨ ખાટી છાશ ઉકરડે નાખવી પડે.
૨૦૩ ખીર ત્યાં ખાંડ ને છાશ ત્યાં મીઠું.
૨૦૪ ખેતર ઢાંકણ વાડ ને ઘરનું ઢાંકણ નાર
૨૦૫ ખાટલે મોટી ખોટ કે ચોથો પાયો જ ન મળે
૨૦૬ ખાનો ખાય ને ભરતો ભરે
૨૦૭ ખાલી બધુકના ભડાકા છે
૨૦૮ ખાળે ડુચા ને દરવાજા મોકળા.
૨૦૯ ખોદે તે પડે.

૨૧૦ ખાખરાની ખીસ્કોલી સાકરનો સ્વાદ શું જાણે ?
૨૧૧ ખોડી બીલાડી અપશુકન કરે.
૨૧૨ ખીલે તે કરમાય.
૨૧૩ ખડતલીયા તાપ ને મરતલીયા બાપમાં શું વળે ?
૨૧૪ ખોદ્યો ડુંગર ને કાઢ્યો ઉંદર.
૨૧૫ ખાલી હાથે આવ્યા ને ખાલી હાથે જવાનું.
૨૧૬ ખોટા રૂપીયાની જેમ પાછો આવજે.
૨૧૭ ખાઈને સૂઈ જવું, મારીને ભાગી જવું.
૨૧૮ ખોટા લાડ આડા આવે
૨૧૯ ખીજ્યો કુંભાર ગધેડીના કાન આમળે
૨૨૦ ખાનાર પીનારને ખુદા દેનાર
૨૨૧ ખાવું ખોટું ને કામ કરવું સાચું
૨૨૨ ખીસ્સા ખાલી ને ભપકા ભારી
૨૨૩ ખરા ખોટાની ખબર સમયે થાય છે
૨૨૪ ખોટાની સાથે સાચો પણ માર્યો જાય
૨૨૫ ખાય તેનું ખોદે
૨૨૬ ખાટલેથી પાટલે ને પાટલેથી ખાટલે
૨૨૭ ખાધુ ખપે આવે

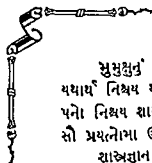
ग

૨૨૮ ગરજવાનને અક્કલ ન હોય
૨૨૯ ગળ્યું તેટલું ગળ્યું ને બીજું બધું ખળ્યું
૨૩૦ ગરજ સરી ને વૈદ્ય વેરી
૨૩૧ ગામડાહ્યું કોઈક હોય, ઘરડાહ્યા સૌ હોય
૨૩૨ ગરજે ગધેડાને બાપ કહેવો પડે
૨૩૩ ગાડા ખસે પણ હાડા ન ખસે
૨૩૪ ગરજવાનની અક્કલ જાય, દરદવાનની શીકલ જાય
૨૩૫ ગામની દીકરી ને પરગામની વહુ
૨૩૬ ગાજરની પપુડી વાગે ત્યાં સુધી વગાડવી
૨૩૭ ગાજ્યા મેહ વરસે નહિ ને ભસ્યા કૂતરા કરડે નહિં
૨૩૮ ગુરુ ગયા ગોકળ ને પાછળ થઈ મોકળ
૨૩૯ ગાડરીઓ પ્રવાહ છે.
૨૪૦ ગમે તેમ સૂવો તો પણ ખાટલા વચ્ચે જ છે.
૨૪૧ ગરથ વિનાનો ગાંગલો ને ગરથે ગાંગજી-ભાઈ.
૨૪૨ ગજની ઘોડી ને સવા ગજનું ભાડું.
૨૪૩ ગાય વાળે તે ગોવાળ
૨૪૪ ગાગર મૂકી ગોળો લીધો એવા ભોળા છો !
૨૪૫ ગાય દોહી કૂતરાને પાવું
૨૪૬ ગાળથી ગુમડા ન થાય.
૨૪૭ ગાળ દેનારનું મોઢું ગંધાય.
૨૪૮ ગરથ ગાંઠે ને વિદ્યા પાઠે.
૨૪૯ ગયો સમય પાછો ન આવે.
૨૫૦ ગઈ વસ્તુનો શોચ શું કરવો ?
૨૫૧ ગઈ તીથિને બ્રાહ્મણ પણ નથી વાંચતો
૨૫૨ ગરીબની સ્ત્રીને સૌ ભાભી કહે.
૨૫૩ ગાડું જોઈ ગુડા ભાંગે.
૨૫૪ ગોપીચંદન ને ગેરૂ એ ભાંગ્યાના ભેરૂ.
૨૫૫ ગોળથી સરે તો ઝેર ન વાપરવું.
૨૫૬ ગરીબની હાય બૂરી છે.
૨૫૭ ગંદવાડ ત્યાં મંદવાડ.
૨૫૮ ગોળ ને ખોળ બેય સરખા હોય ?
૨૫૯ ગોળ ખાય ઘોડા ને તેલ ખાય જુત્તા.
૨૬૦ ગોળ ખાય તે ચોકડા ખમે.
૨૬૧ ગામ હોય ત્યાં ઢેઢવાડો પણ હોય.
૨૬૨ ગાડા નીચે કૂતરૂં ચાલે ને ભાર હું ઉપાડું છું એવું અભિમાન રાખે.
૨૬૩ ગરીબનો બેલી ઈશ્વર છે.
૨૬૪ ગુરુ કરતાં ચેલા ડાહ્યા.

૨૬૫ ગુરુ વિના જ્ઞાન ન હોય.
૨૬૬ ગાંડાને ગામ ન હોય.
૨૬૭ ગળ્યા દિલા માણસના ગાડા ન ભરાય
૨૬૮ ગાયા વાયાના નથી આવ્યા
૨૬૯ ગાયના ઓખર સામુ ન જોવાય, દૂધ સામુ જોવાય.
૨૭૦ ગામના મોઢે ગરણું ન બંધાય.
૨૭૧ ગદ્ધા પૂછ પકડયુ તે પકડયું.
૨૭૨ ગદ્ધાપણું એ ગયુ ને બ્રહ્મચારીપણુ એ ગયું.
૨૭૩ ગરીબ ગાય જેવો છે
૨૭૪ ગાંઠના ગોપીચંદન થયા.
•૨૭૫ ગાગર ગોળાને શું હસે ?

ઘ

૨૭૬ ઘરના છોકરા ઘંટી ચાટે ને પાડોશીને આટો !
૨૭૭ ઘરના ભુવા ને ઘરના ડાકલા.
૨૭૮ ઘેલી ઉપર ઘડો.
૨૭૯ ઘી ઢોળાય તો ખીચડીમાં.
૨૮૦ ઘર બાળીને તીરથ કર્યું.
૨૮૧ ઘાણીનો બળદ ઘેર ને ઘેર.
૨૮૨ ઘણની ચોરી ને સોયનું દાન.
૨૮૩ ઘરનુ ભૂષણ નાર
૨૮૪ ઘર ફૂટે ઘર જાય
૨૮૫ ઘરના દાઝયા વનમા ગયા તો વનમાં લાગી લાય
૨૮૬ ઘડીના સો ને ઘટાનો એક
૨૮૭ ઘર મેલ્યા ને દુઃખ વિસર્યો
૨૮૮ ઘર હોય ત્યા બે વાસણ પણ ખડખડે
૨૮૯ ઘેર ઘેર માટીના ચુલા (હવે લોખંડના)
૨૯૦ ઘરડી ઘોડી ને લાલ લગામ
૨૯૧ ઘોડા દોડે ત્યા કાનસરીનો ફેર પડે
૨૯૨ ઘરનો રોટલો બહાર ખાવો છે
૨૯૩ ઘીકેળા છે
૨૯૪ ઘરશાહી પરોણો કે પરોણાશાહી ઘર?
૨૯૫ ઘડી બે ઘડીનો મહેમાન છે
૨૯૬ ઘા ભેગો ઘોદો
૨૯૭ ઘણી કીડીઓ સાપને તાણે
૨૯૮ ઘરણ ટાણે સાપ કાઢ્યો
૨૯૯ ઘોડાના ઘટે ને અસવારના યે ઘટે
૩૦૦ ઘર ઉખેળી જુવો ને વિવાહ માડી જુવો

સાચો મુમુક્ષુ કોણ ?

મુમુક્ષુનું સાચુ લક્ષણ એકાગ્રતા છે, પરંતુ જેને પદાર્થોના સ્વરૂપનો યથાર્થ નિશ્ચય થયો હોય તે જ એકાગ્રતા પ્રાપ્ત કરી શકે પદાર્થોના સ્વરૂપનો નિશ્ચય શાસ્ત્રદ્વારા જ થઈ શકે, માટે શાસ્ત્રજ્ઞાન મેળવવાનો પ્રયત્ન સૌ પ્રયત્નોમા ઉત્તમ છે.

શાસ્ત્રજ્ઞાન વિનાનો મુમુક્ષુ ન પોતાનુ કે પરનુ સ્વરૂપ સમજી શકે, અને જેને પદાર્થોના સ્વરૂપની સમજ નથી, તે કર્મોનો ક્ષય કેવી રીતે કરી શકે?

—શ્રીમાન્ કુંદકુંદાચાર્ય

સેવાધર્મ — દિગ્દર્શન

અહિંસાધર્મ, દયાધર્મ, દશલક્ષણધર્મ, રત્નત્રયધર્મ, સદાચારધર્મ અથવા હિંદુધર્મ, મુસલમાનધર્મ, ઇસાઇધર્મ, જૈનધર્મ, બૌદ્ધધર્મ ઇત્યાદિ ધર્મના નામોથી આપણે ઘણા પરિચિત છીએ. પરંતુ સેવાધર્મથી આપણે હજુ સુધી પણ અપરિચિત છીએ. આપણે પ્રાયઃ સમજતા પણ નથી કે સેવાધર્મ એ કોઇ ધર્મ છે અથવા પ્રધાનધર્મ છે. કેટલાએ તો સેવાધર્મને સર્વથા શુદ્રકર્મ માન્યો છે. તેઓ સેવકને ગુલામ સમજે છે અને ગુલામીમાં ધર્મ શું ? તેથી તેની તદ્રૂપ સંસ્કારોમાં પળેલ બુદ્ધિ સેવાધર્મને કોઇ ધર્મ અથવા મહત્વનો ધર્મ માનવાને તૈયાર નથી. તેઓ સમજતા નથી કે એક ભાડુતી સેવક અનિચ્છાપૂર્વક મજૂરીનું કામ કરવાવાળો પરતંત્ર સેવક અને સ્વેચ્છાથી પોતાનું કર્તવ્ય સમજીને સેવાધર્મનું અનુષ્ઠાન કરવાવાળા અથવા લોકસેવા કરવાવાળા સ્વયંસેવકમાં કેટલું મોટું અંતર છે. એવા લોકો સેવાધર્મને કોઇ ધર્મની જ સૃષ્ટિ સમજે પરંતુ તે સમજવું યોગ્ય નથી. વાસ્તવમાં સેવાધર્મ સર્વ ધર્મોમાં ઓતપ્રોત છે અને સર્વમાં પ્રધાન છે. તેના વિના સર્વ ધર્મો નિષ્પ્રાણ છે, નિઃસત્ત્વ છે અને તેનું કંઇપણ મૂલ્ય નથી, કારણ કે મન,વચન, કાયાથી સ્વેચ્છા એવં વિવેકપૂર્વક એવી ક્રિયાઓને છોડવી તે કોઇને માટે હાનિકારક હોય અને એવી ક્રિયાઓ કરવામાં જે ઉપકાર હોય તે તો સેવાધર્મ કહેવાય છે.

'મારાથી કોઇ જીવને કષ્ટ અથવા હાનિ નહિ પહોંચે, હું સાવદ્ય યોગથી વિરક્ત બનું છું' લોકસેવાની એવી ભાવના વિના અહિંસાધર્મ કંઇ પણ નથી રહેતો અને 'હું બીજાના દુઃખ–કષ્ટ દૂર કરવામાં કેવો પ્રવૃત્ત છું.' આ સેવાભાવનાનો જો દયા ધર્મથી નીકાલ થઇ જાય તો શું અવશિષ્ટ રહેશે ? તે સહૃદય પાઠક પોતે સમજી શકે છે. આ પ્રમાણે બીજા ધર્મોના હાલ છે. સેવાધર્મની ભાવનાને કાઢી નાખવાથી તે સર્વે થોથા અને નિર્જીવ બની જાય છે. સેવાધર્મ જ તે સર્વેમાં, પોતાની માત્રાના અનુસાર પ્રાણ–પ્રતિષ્ઠા કરવાવાળો છે, તેથી સેવાધર્મનું મહત્ત્વ ઘણું વધ્યું છે અને તે એક પ્રકારે અવર્ણનીય છે. અહિંસાદિક સર્વ ધર્મો તેનું અંગ અથવા પ્રકાર છે અને સર્વમાં વ્યાપક છે. ઇશ્વરાદિકની પૂજા, ભક્તિ અને ઉપાસના પણ તેમાં ગર્ભિત છે. જો કે આપણા પૂજ્ય અને ઉપકારી પુરુષોની પ્રતિ કરવાનું આપણું કર્તવ્ય–પાલનાદિ સ્વરૂપે હોય છે, તેથી તેને 'દેવસેવા' પણ કહેવામાં આવે છે. કોઇ દેવ અથવા ધર્મપ્રવર્તકના ગુણોનું કીર્તન કરવું, તેના શાસનને સ્વયં માનવું, તેના સદુપદેશને જીવનમાં ઉતારવો અને તેના શાસનનો પ્રચાર કરવો એ સર્વે તે દેવ અથવા ધર્મપ્રવર્તકની સેવા છે અને તેના દ્વારા આપણી તથા અન્ય પ્રાણીઓની જે સેવા થાય છે તે સર્વે તેનાથી ભિન્ન બીજી આત્મસેવા અથવા લોકસેવા છે. એ પ્રમાણે એક સેવામાં બીજી સેવાઓ પણ સામીલ હોય છે.

સ્વામી સમંતભદ્રે પોતાના ઇષ્ટદેવ ભગવાન મહાવીરના વિષયમાં પોતાની સેવાઓનો અને પોતાને તેની ફલપ્રાપ્તિનો જે ઉલ્લેખ એક પદ્યમાં કર્યો છે તે પાઠકોને જાણવા યોગ્ય છે અને તેથી દેવસેવાના થોડા પ્રકારોનો બોધ થશે અને સાથે એ પણ માલૂમ પડશે કે સાચા હૃદયથી અને પૂર્ણ તન્મયતા સાથે કરેલ વીર પ્રભુની સેવા કેવું ઉત્તમ ફળ આપે છે, તેથી તે પદ્યને તેના 'સ્તુતિવિદ્યા' નામક ગ્રંથ-(જિનશતક)માંથી અહીંયા ઉધ્ધૃત કરેલ છે.

सुश्रद्धा मम ते मते स्मृतिरपि त्वय्यर्चनं चापि ते,
हस्तावंजलये कथाश्रुतिरतः कर्णोऽक्षि संप्रेक्षते।
सुस्तुत्यां व्यसनं शिरोनतिपरं सेवेदृशी येन ते,
तेजस्वी सुजनोऽहमेव सुकृतं तेनैव तेजःपते!॥११४॥

આમાં બતાવ્યું છે કે— હે ભગવન્ ! આપના મતમાં અથવા આપના જ વિષયમાં મારી સુશ્રદ્ધા છે.

અંધશ્રદ્ધા નહિ મારી સ્મૃતિએ પણ આપને પોતાનો વિષય બનાવ્યો છે. હુ પૂજન પણ આપનુ કરુ છુ. મારા હાથ આપને જ પ્રણામાજલિ કરવા નિમિત્તે છે. મારા કાન આપની જ ગુણકથા સાભળવામા લીન રહે છે. મારી આખો આપના જ રૂપને દેખે છે. મને જે વ્યસન છે તે પણ આપની જ સુદર સ્તુતિઓ* રચવાનુ છે અને મારું મસ્તક પણ આપને જ પ્રણામ કરવાને તત્પર રહે છે. આ પ્રકારની નાની–શી મારી સેવા છે હુ નિરતર આપનુ આ પ્રકારે સેવન કર્યા કરું છુ એટલે હે તેજ:પતે ' (કેવલજ્ઞાની સ્વામિન્!) હું તેજસ્વી છુ, સુજન છુ અને સુકૃતિ (ગુણવાન) છુ

અહિયા કોઇએ એમ સમજી લેવુ ન જોઇએ કે સેવા તો મોટાઓની–પૂજ્ય પુરુષો અને મહાત્માઓની કરાય છે અને તેથી કઇ ફળ પણ મળે છે. નાના, અસમર્થ અથવા દીન–દુખીયા આદિની સેવામા શુ ફાયદો છે, એમ સમજવુ ભૂલભરેલુ છે જેટલા મોટા પૂજ્ય મહાત્મા અથવા મહાપુરુષ છે તે સવ નાના–અસમર્થો–અસહાય અને દીન–દુઃખીયાની સેવાથી જ થયા છે. સેવા જ સેવકને સેવ્ય બનાવે છે અથવા ઊચ ચઢાવે છે અને તેથી એવા મહાન લોકસેવકોની સેવા અથવા પૂજાભક્તિનો એ અભિપ્રાય નહિ કે અમે તેના ખાલી ગુણગાન કર્યા કરીએ અથવા તેની ઔપચારિક સેવા–ચાકરીમા જ લગાવ્યા રાખીએ. તને તો પોતાના વ્યક્તિત્વને માટે આપણી સેવાની જરૂરત પણ નથી કૃતકૃત્યોને તેની જરૂરત પણ શુ હોઇ શકે? તેથી જ સ્વામી સમતભદ્રે કહ્યુ છે કે—' न पूजयार्थस्त्वयि वीतरागे ' અર્થાત્ હે ભગવન! પૂજા–ભક્તિથી આપને કોઈ પ્રયોજન નથી, કારણ કે આપ વીતરાગી છો. રાગનો અશ પણ આપના આત્મામા વિદ્યમાન નથી જેના કારણે આપ કોઇની પૂજાસેવાથી પ્રસન્ન થાવ છો.

વાસ્તવમા એવા મહાન્ પુરુષોની સેવા–ઉપાસનાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ઉપકારસ્મરણ અને કૃતજ્ઞતાવ્યક્તિ–કરણની સાથે ' તદ્ગુણલબ્ધિ '–તેના ગુણની સપ્રાપ્તિ હોય છે એ વાતને શ્રી પૂજ્યપાદાચાર્યે ' સર્વાર્થ-સિદ્ધિ 'ના મગલાચરણ ('मोक्षमार्गस्य नेतारं' ઇત્યાદિ) મા ' वंदे तद्गुणलब्धये ' પદદ્વારા વ્યક્ત કરેલ છે. તદ્ગુણલબ્ધિને માટે તદ્રૂપ આચરણની જરૂરત છે અને તેથી જે તદ્ગુણલબ્ધિની ઇચ્છા કરે છે તે પહેલા તદ્રૂપ આચરણને અપનાવે છે. પોતાના આરાધ્યને અનુકૂલ વર્તન કરે છે અથવા તેમના પગલે ચાલવાનો પ્રારભ કરે છે. તેમને માટે લોકસેવા અનિવાર્ય બની જાય છે દીનો, દુખિતો, પીડિતો, પતિતો, અસહાયો, અસમર્થો, અજ્ઞો અને પથભ્રષ્ટોની સેવા કરવી એ તેમનુ પહેલુ કર્તવ્યકર્મ બની જાય છે. જો એવુ ન કરે અથવા જે ઉક્ત ધ્યેયને સામે ન રાખીને ઇશ્વર–પરમાત્મા અથવા પૂજ્ય મહાત્માઓની ભક્તિના કોરા ગીત ગાય છે તે દભી છે અથવા ઠગ છે. પોતાને તથા બીજાને ઠગે છે અને તે જડ મશીનોની પેઠે અવિવેકી છે કે જેને પોતાની ક્રિયાઓનુ કઇપણ રહસ્ય માલૂમ નથી હોતુ અને તેથી ભક્તિના રૂપમા તેની સારી ઉછલ કૂદ તથા જયકારોના–જયજયના નાદનુ કઇપણ મૂલ્ય નથી તે સર્વે દભપૂર્ણ અથવા ભાવશૂન્ય હોવાથી મકરીના મહામા લટકતા રતનોની માફક નિરર્થક છે, હોય છે. તેનુ કઇપણ વાસ્તવિક ફળ નથી હોતુ

મહાત્મા ગાધીજીએ ઘણી વખત એવા લોકોને ઉદ્દેશીને કહ્યુ છે કે–' તેઓ મારા મુખ પર થૂકે તો સારુ, જે ભારતીય થઇને પણ સ્વદેશી વસ્ત્ર નથી પહેરતા અને માથા પર ટોપી પણ વિદેશી વસ્ત્રની ધારણ કરીને મારી જય બોલે છે. એવા લોકો જેમ ગાધીજીના ભક્ત અથવા સેવક નથી કહેવાતા બલ્કે મજાક ઉડાવનાવાળા લેખાય છે તેમ જે લોકો પોતાના પૂજ્ય મહાપુરુષોને અનુકૂળ આચરણ નથી કરતા, અનુકૂળ આચરણની ભાવના પણ નથી રાખતા–ખુશીથી વિરુદ્ધ આચરણ કરે છે અને એવા કુત્સિત આચરણ કરીને પણ પૂજ્ય પુરુષોની વદનાદિ ક્રિયા

* સમતભદ્રના દેવાગમ, યુક્ત્યનુશાસન અને સ્વયભૂ સ્તોત્ર નામની સ્તુતિઓ ઘણા જ મહત્ત્વની એવ પ્રભાવ શાલિની છે અને તેમા સૂત્રરૂપે જૈનાગમ અથવા વીરશાસન ભરેલ છે.

કરે તથા જય બોલે છે તેઓ તે મહાપુરુષના સેવક અથવા ઉપાસક નથી કહેવાતા. તેઓ પણ તે પૂજ્ય વ્યક્તિના ઉપહાસ કરવા-કરાવવાવાળા જ હોય છે અથવા એમ કહેવું પડશે કે તેઓ પોતાના તે આચરણથી જડ મશીનોની માફક સ્વાધીન નથી. અને એવા પરાધીનોનો કોઇ ધર્મ નથી હોતો. સેવા-ધર્મને માટે સ્વેચ્છાપૂર્વક કાર્ય કરવું આવશ્યક છે, કારણ કે સ્વપરહિત સાધનની દૃષ્ટિથી સ્વેચ્છાપૂર્વક પોતાનું કર્તવ્ય સમજીને જે નિષ્કામકર્મ અથવા કર્મત્યાગ કરવામાં આવે છે તે સાચો સેવાધર્મ છે.

પૂજ્ય મહાત્માઓની સેવાને માટે ગરીબો, દીન, દુઃખિતો, પીડિતો, પતિતો, અસહાયો, અસમર્થો, અજ્ઞો અને પદભ્રષ્ટોની સેવા અનિવાર્ય છે. તે સેવાનું પ્રધાન અંગ છે. તેના વિના તે બનતી જ નથી ત્યારે એ નથી કહી શકાતું અને ન કહેવું પણ ઉચિત છે કે 'નાના અસમર્થોની સેવામાં શું ફાયદો છે ?' તે સેવા તો અહંકારાદિ દોષો દૂર કરીને આત્માને ઉચ્ચ બનાવે છે. તે તદ્‌ગુણલબ્ધિના ઉદ્દેશને પૂરા કરવાવાળી છે અને દરેક પ્રકારે આત્મવિકાસમાં સહાયક છે તેથી પરમ ધર્મ છે અને સેવાધર્મનું પ્રધાન અંગ છે. જે ધર્મના અનુષ્ઠાનથી આપણને કંઈ પણ આત્મલાભ ન થાય તે તો વાસ્તવમાં ધર્મ જ નથી.

તેના સિવાય અનાદિકાલથી આપણે નિર્બળ, અસહાય, દીન, દુઃખિત, પીડિત, પતિત, માર્ગચ્યૂત અને અજ્ઞ જેવી અવસ્થાઓમાં જ અધિકતર રહ્યા છીએ અને તે અવસ્થાઓમાં આપણે બીજાની ખૂબ સેવાઓ લીધી છે તથા સેવા-સહાયતાની પ્રાપ્તિને માટે નિરંતર ભાવનાઓ પણ કરી છે અને તેથી તે અવસ્થાઓમાં પડેલ અને દીન-દુઃખી પ્રાણીઓની સેવા કરવી તે આપણું પરમ કર્તવ્ય છે, તેના પાલન માટે આપણે આપણી શક્તિને જરા પણ છુપાવવી ન જોઈએ. તેમાંથી જીવ ચોરવો અને આનાકાની કરવા જેવી કોઇ પણ વાત ન થવી જોઇએ. તેને યથાશક્તિ કર્તવ્યનું પાલન કહે છે.

[ઉદ્ધરિત "અનેકાંત"]   (ચાલુ)

સાચા ત્યાગી અને નિઃસ્પૃહી ભક્ત બનો

લોકો કહે છે કે ભજનમાં ચિત્ત નથી ચોંટતું, એકાગ્રતા નથી થતી. એકાગ્રતા તે ક્યાંથી થાય ? કૃપણ જીવરૂપી વાનર, જગતનાં પદાર્થો મૂઠીમાંથી તો છોડતો નથી ને પાછો એની એ જ મૂઠીમાં રામને પણ લેવા ઇચ્છે છે ! રામ એવો ભોળો નથી કે એમ છેતરાય. રામ તો એને જ મળે છે કે જે હનુમાનની પેઠે હીરાના હારને ફેંકી કહે છે કે "જેમાં રામ નથી એવા આ ધનામને હું શું કરું ?"

પ્રભુને ભજતાં ભજતાં નિર્લજ્જ ચિત્ત મકાનમાં, ખાવા-પીવામાં, માલમત્તામાં ને માનાપમાનમાં ભમે છે. જ્યાં સુધી પદાર્થમાં સત્ય દૃષ્ટિ છે, અને એમાં ચિત્ત રમી રહ્યું છે ત્યાં સુધી ગમે તેટલું માથું ફોડશો તો પણ એ પદાર્થો પ્રાપ્ત થવાના નથી. અને કદાપિ પ્રાપ્ત થશે તો પણ સુખદાયી નહિ નિવડે. તમારા ચિત્તમાં જો પ્રભુનું મંદિર સ્થાપિત થાય તો પછી એવી કઈ આશા છે કે જે સ્વતઃ જ ફલિભૂત ન થાય ?

—સ્વામી રામતીર્થ.

આત્માની ત્રણ અવસ્થા

લેખક—ચોકસી

સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થતાં જ જીવનમાં અનેરો પલટો આવે છે, કારણ કે એ વેળા સત્-અસત્ યાને ખરું-ખોટું પારખવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થયેલી હોવાથી આત્મા સરલતાથી પોતાનો માર્ગ નિશ્ચિત કરી શકે છે. એથી ત્યારપછી શ્રીમદ્ આનંદઘનજી મહારાજે પણ ચોવીશીના પાંચમા સ્તવનમાં આત્મ-તત્ત્વની પિછાન અર્થે ટૂંકામાં મુદ્દાસર વાત રજૂ કરી છે. પાંચમા તીર્થપતિનું નામ સુમતિનાથજી છે અને અહીં પ્રાર્થનામગ્ન થનાર જીવડો પણ જાતજાતની સામાન્યતાઓ અને રંગબેરંગી મતાંતરોના હિંચોળે હીંચાઇ સમકિત પામ્યા પછી કંઇક કુમતિથી અળગો બની સુમતિ સુંદરીના સહવાસમાં આવ્યો છે એટલે બાહ્ય ભાવોની મથામણ છોડી દઇ, આડાઅવળા વાદોમાં અથડાવાનું તજી દઇ, આત્મ ઓળખ પ્રતિ વળ્યો છે. એને સુમતિના દાતાર એવા પંચમ પ્રભુનો સમાગમ દૂધમાં સાકર ભળ્યા જેવો થયો છે.

મંગળાચરણમાં જ એ વદે છે કે સ્વચ્છ એવા અરિસામાં જોનારનું જેમ આબેહૂબ પ્રતિબિંબ પડે છે એમ હે પ્રભુ ! આપે પણ અઢારે દોષોનું નિકંદન જડમૂળથી કાઢેલું હોવાથી જે કૈવલ્યરૂપી અદ્વિતીય દર્પણની પ્રાપ્તિ થઇ છે એનાથી આપ તો ચૌદ રાજલોકના સર્વ ભાવો જાણી રહ્યા છો, પણ એમા જોનાર યાને ડોકિયું કરનાર પણ સ્વજીવનની સાચી પીછાન કરી શકે છે એવી વિલક્ષણતા એ અનુપમ દર્પણમાં સમાયેલી છે. અન્ય દર્શનમાં આવું આશ્ચર્યજનક કેવળજ્ઞાનરૂપી દર્પણ ન હોવાથી મેં આપશ્રીના ચરણમાં આત્મસમર્પણ કરી, સ્વસ્વરૂપ અવલોકનાર્થે ઉદ્યુક્ત થવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.

'સુમતિ ચરણ કજ આતમ અરપણા' એ સ્તવનની પ્રથમ લીંટી છે. વાત પણ સો ટચના સોના જેવી છે, કેમકે સ્વસ્વરૂપ ઓળખાણ વિના બહાર ડોકિયા મારવાથી માનવ જીવનનું રહસ્ય નથી તો પમાતું તેમ નથી તો એ જિંદગી મેળવ્યાનું કંઇ સાર્થક થતું. તેથી તો સહૃદયી ભક્તોએ સૌ પ્રથમ એ વાત તરફ જ મીંટ માંડી છે. એમાં જૈન કે જૈનેતરનો સમાવેશ થાય છે.

૧ જ્યાં લગી આતમા તત્ત્વ ચિન્ત્યો નહીં,
ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી—નરસિંહ મહેતા

૨ ત્યાગ ન ટકે રે વૈરાગ્ય વિના,
કરીએ કોટિ ઉપાયજી,
અંતર ઊંડી ઇચ્છા રહે,
તે કેમ તજાયજી, વેષ લીધો વૈરાગ્યનો—
નિષ્કુળાનંદ

૩ હરિનો મારગ છે શૂરાનો,
નહિ કાયરનું કામ જોને;
પરથમ પહેલું મસ્તક મૂકી,
વળતી લેવું નામ જોને—કવિ પ્રીતમ.

૪ ચેતન ! અબ મોહિં દર્શન દીજે.

× × ×

તુમ દર્શન બિનુ સબયા જૂઠી,
અંતર ચિત્ત ન ભીંજે.

× × ×

શકાતી નથી જ. અંતર આતમરૂપ વર્ગમાં જવા સારુ નથી તો એણે કોઇ મ્હોટા પહાડ ઓળગવાના કે નથી તો મહાન મહાસાગર તરવાના. કેવળ પુદ્‌ગળ અને ચેતન વચ્ચે જે અંતર રહેલુ છે, ઉભયના જે ભિન્ન લક્ષણો છે તેની માત્ર ઓળખાણ કરી લઇ એ પર દૃઢ આસ્થા સ્થાપન કરવાની છે. સચરાચર જગતમાં જે કંઈ કાર્યવાહીઓ અહર્નિશ ચાલી રહી છે અને એમાં પોતાને જે કઇ ભાગ ભજવવો પડે છે એમાંથી સાવ છટકી જવાનું ન બને, પણ એમાં જે રાચવા–માચવાપણું છે, જે લયલીનતા દાખવાય છે અથવા તો જે સ્વભાવવિસ્મૃતિ છે તે ત્યજી દઇ - માત્ર સાક્ષીભાવ સ્વીકારાય તો સામે જ અંતરઆત્મત્વ ઊભુ છે. જ્યાં લગી દેહમાં વસવાટ છે ત્યાં લગી કાર્યવાહી થતી રહેવાની પણ એ વેળા ચેતને નીચેના દુહામાં દર્શાવેલ ભાગ ભજવવો ઘટે.

સમકિતવંત જીવડા, કરે કુટુંબપ્રતિપાળ.
અંતરથી ન્યારો રહે, ધાવ ખીલાવત બાળ

એનુ વર્તન બાળકની ધાવ જેવુ હોય. ધાવ બાલકને ધવડાવે છતાં મનમાં સમજે છે કે બાળક પોતાનું નથી તેમ અંતરાત્મા અથવા તો કૃત્યાકૃત્યનો ભેદ જાણનાર આત્મા કરણી તો કરે છતાં એમાં તન્મય થઇને નહી જ, કેવળ સાક્ષીરૂપે જ.

પરમાત્મભાવનું સ્વરૂપ તો ચોથી ગાથામાં સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે. સર્વ ઉપાધિઓમાંથી ને કર્મોની બધી આંટીઘુંટીમાંથી મુક્ત થઇ જ્ઞાનમય યાને સ્વસ્વરૂપમય આત્મા થાય એ અવસ્થાનું નામ જ પરમાત્મ દશા. પૂર્ણપણે કર્માવરણો ખસી ન જાય ત્યાં સુધી મૂળગુણની પ્રાપ્તિ—અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ અને અનંત વીર્યરૂપ સ્થિતિ અસંભવિત છે. તેથી એ પાછળ પ્રયાસ ચાલુ રાખવાના છે તેથી જ બહિર્ગતમપણું છોડી દઇ અંતરઆતમપણુ ધારણ કરી આગે કદમ ભરવા એમાં જ શ્રેય છે એ વાતની પ્રતીતિ યોગીરાજ નિમ્ન શબ્દોમાં કરાવે છે.

આતમ અર્પણ વસ્તુ વિચારતાં
ભરમ ટળે મતિદોષ
પરમ પદારથ સંપત્તિ સંપજે
આનંદઘન રસ પોષ.

ક્રિયા વિનાની શ્રદ્ધા શા કામની ?

સર્વ ભૂતપ્રાણીઓને ઇંદ્રિયોરૂપી ચક્ષુ છે, દેવોને અવધિજ્ઞાનરૂપી ચક્ષુ છે, કેવલજ્ઞાની મુક્તાત્માઓ સર્વત ચક્ષુ છે અને મુમુક્ષુને શાસ્ત્રરૂપી ચક્ષુ છે

જેની શ્રદ્ધા શાસ્ત્રપૂર્વક નથી તેને સંયમાચરણ સંભવી શકતુ નથી, અને જે સંયમી નથી તે મુમુક્ષુ શાનો ?

શ્રદ્ધા વિનાના માત્ર શાસ્ત્રજ્ઞાનથી મુક્તિ સંભવતી નથી, તેજ પ્રમાણે આચરણ વિનાની માત્ર શ્રદ્ધાથી પણ કાંઈ વળતુ નથી

શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ ત્રણેમા જે એકી સાથે પ્રયત્નશીલ છે, તથા જે એકાગ્ર છે તેનું શ્રમણપણું પરિપૂર્ણ કહેવાય છે

—શ્રીમાન કુંદકુંદાચાર્ય

પ્રભુ મહાવીરે મોહમસ્ત જગતને ત્યાગધર્મ જ કેમ આપ્યો ?

[એક ધર્માત્માની કરુણ આત્મકથા]

લેખક : મુનિશ્રી હંસસાગરજી મહારાજ

સુજ્ઞ બન્ધુ ! દુઃખીનાં દિલને દિલાસો આપવાને બદલે સંતાપજનક કઠોર વચનો તું કેમ ઉચરે છે ? સજ્જનની આ રીત નથી. કહ્યું છે કે—

तृणानि नोन्मूलयति प्रभञ्जनो ।
मृदूनि नीचैः प्रणतानि सर्वतः ॥
समुच्छ्रितानेव तरून्प्रबाधते ।
महान्महत्येव करोति विक्रमम् ॥

અર્થ—" ચારે બાજુથી નમન કરતાં કોમળ તરણાંઓને ઉખેડી નાખવા વાયરો કદી તકલીફ લેતો નથી. એ તો મોટાપણાંનો મદ ધારણ કરીને અક્કડ ઊભેલાં તરુઓને જ મૂળથી ઉખેડી નાખે છે; કારણ કે જે મહાન્ છે ? તે મહાન્ પ્રતિ જ પરાક્રમ બતાવે છે. " તું ભલે ધનવાન છો, પણ તારી મોટાઈ શેમાં છે તેનો વિચાર કર. જરા શાન્ત થા ! તને જો અવસર હોય તો મારી અતિ દુઃખગર્ભિત આત્મકથા કહેવા માગું છું. તું સાંભળીશ ?

કુંદનપુરમાં વસતાં લોકોથી કંટાળીને નિર્જન સ્થાનનો આશ્રય લઈ અનેક વૃક્ષની ઘટાથી મનોહર દેખાતાં સુંદર આમ્રવનમાં એક વૃક્ષ તળે રહેલી વિશાળ શિલા ઉપર ભાલે હાથ ટેકાવીને ગાઢ ચિંતામાં ગરકાવ થઇ બેઠેલા મનસુખે અશ્રુ ટપકતાં નેત્રે કહ્યું.

મારી અત્યંત ભૂલ થઇ. ભાઇ મનસુખ, મને માફ કર ! હું મારા સ્વભાવને વશ થઇ દુઃખીનાં દર્દ કળી શકયો નહિં. કહ્યું છે કે—

यः स्वभावो हि यस्याऽस्ति,
स नित्यं दुरतिक्रमः ।
श्वा यदि क्रियते राजा,
तत् किं नाश्नात्युपानहम् ॥ ? ॥ २ ॥

અર્થ—" જેનો જે સ્વભાવ હોય છે તે નિત્યને માટે જવો અતિ મુશ્કેલ છે. શ્વાનને કદી રાજા બનાવ્યો હોય તો પણ તે જુતીયાં ચાવવાનું ભૂલે ખરો ? " બલ્કે ન જ ભૂલે. તેમ હે ભાઇ, હું પણ એક વખત જન્મથી દીન અને તુચ્છ સ્વભાવનો હતો આજે શ્રીમંત થયો છતાં સંસ્કાર અને સ્વભાવે તો હું દરિદ્રી જ છું. મારા કઠોર વચનોને અંગે તને થતું દુઃખ હવે મને પણ ખેદ કરાવે છે. ગુસ્સાના આવેશમાં મારાથી યદ્વાતદ્વા બોલી જવાયું. હવે સાવધ રહીશ. સંસારની અનેક વિડંબનાઓને ઉલ્લંઘી જવામાં દીન અને દુઃખીજનોને થતી અનેક અકળામણોનો અને એને અંગે થતી ત્રિવિધ વિષમ વેદનાનો ઊકેલ દીનતાને અનુભવ્યા વિનાના ભવાભિનંદી લક્ષ્મીપુત્રોને શે થાય ?

લક્ષ્મીના મદમાં અંધ બનેલ આત્માઓ નિરાશ્રિત એવા દીન-દુઃખી પ્રત્યે શુભ લાગણી ધરાવવાને બદલે વિશેષ કરડા બનતા જોવાય છે. દીનને દેખી દયા દેખાડવાને બદલે એ ક્રુરતા દેખાડે છે, એને તિરસ્કારે છે, હડધૂત કરે છે, યદ્વાતદ્વા બોલીને દીનોને એવા તો અકળાવી મૂકે છે કે સાચી

પણ રાવ કરવાનું એને સ્થાન જ રહેતુ નથી. આશ્રિતોને આશ્રય આપવારૂપ ગૃહસ્થધર્મને પણ છુંદીને દીન–દુ:ખીઓના અશ્રુ લુછવાને બદલે એને ખૂબ પરિતાપ આપે છે. કહ્યુ છે કે–

एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ वद मौनं समाचर ॥
एवमाशाग्रहग्रस्तैः क्रीडन्ति धनिनोऽर्थिभि ॥३॥

અર્થ:–" હું શેઠને અનુકૂળ વર્તીશ તો ઇચ્છિત આપશે એવો આશારૂપી ગ્રહ જેમને ગળી ગયેલો છે એવા અર્થીજનો-વડે–અહયા આમ આવ ! જા અહિંથી દૂર જા ! ખસ ! આઘો પડ ! નીચે પટકા ! કેમ બેઠો છે ? અહિથી ઊઠ ! બોલ તારે શુ છે ? •થાપણુ માગે છે ? બોલ ! આરડ્યા શુ કરે છે ? ચૂપ રહે ચૂપ ! માથુ ફેરવ્યુ ! વિગેરે સ્વચ્છદી વદીને ધનવાનો ક્રીડા કરે છે ! " ગરીબોને પણ પજવનાર પ્રાણીઓના કઠોર દિલમા અતિ સુકોમળ એવી દયાનો વાસ જ શી રીતે સંભવે ? એવાઓ પણ વારે-તહેવારે તો દયાનો ડોળ કરતા દેખાતા હોવા છતા ય એના વિચાર અને વર્તનના નીકટ અનુભવીને તો ચોક્કસ જ માલૂમ હોય છે કે એનામા દયાની છાટ પણ નથી. કર્મરાજાના ક્રૂર પજામા સપડાઈશ ત્યારે મારુ શુ થશે? એની વર્તમાનમા પ્રાય· એમને વિચારણા ય સ્ફુરવી અશકય હોય છે. એવા પણ ઉદર-ભરીઓ પુણ્યના મધુરા ફળોને તો અહોરાત્ર ઇચ્છતા જ હોય છે, છતા પણ નવુ પુણ્ય પ્રાપ્ત કરવાની લેશ પણ પરવા કરતા નથી એ જ અતિ ખેદનો વિષય છે.

ભાઇ મનસુખ, મેં તો પૂર્વાવસ્થામા સ્વય દીનતા અનુભવી છે,તો પણ હુ ધનના મદમા ભાન ભૂલ્યો. આથી હુ તો એવાઓ કરતાં ય અધમ ઠર્યો. ખરેખર, લક્ષ્મી જ એવી વસ્તુ છે કે તે ઘરમા પેસતાંની સાથે મનુષ્યને પાછળથી લાત મારીને અક્કડ બનાવે છે, એટલે કે આખો ઊચી રખાવીને આદમીને છાતીભેર ચલાવે છે, અને વિદાય લે છે ત્યારે છાતીની લાત મારીને મનુષ્યને બેવડ વાળી દઈ નીચુ જોતો કરી મૂકે છે. લક્ષ્મીનુ 'દોલત' એવુ નામ વિદ્વાનોએ આથી જ રાખ્યું હોય એમ જણાય છે. ભાઈ મનસુખ, વિશેષ રડીને મને પણ રડાવવા પહેલા તારું રડવુ હવે તો બધ કરે તો જ મને ચેન પડે તેમ છે. ઊઠ ભાઈ, ઊઠ ! અશ્રુ લુછી નાખ ! શાન્ત થા અને સામે જો ! આ નજીકમાં જણાતા મહાન્ ગિરિના આભૂષણ સમા કુંજોને તૃપ્ત કરીને ચિત્તાકર્ષક ખળખળ એવા મધુર ધ્વનિવડે પ્રેક્ષકોને આહ્‌લાદ ઉપજાવવા માટે મદમંદ વેગે સ્થભાતાં અને પસાર થતા ગિરિ નિર્ઝરણારૂપી પોતાના વ્હાલા બાળોને પ્રેમાળ બાથમા ઘાલીને દૂર દૂર વસતા જતુઓ પ્રતિ ઉપકાર કરવા માટે અતિ વેગે ગમન કરતી આ ત્રિવેણી નદી કેવી ભવ્ય દેખાય છે ? વિશાળ બાહુરૂપ લીલાછમ જણાતા તેણીના બને તટો પણ જાણે તેણીએ પાથજનોને વિશ્રામ કાજે આહ્વાન કરવા જ લબાવ્યા હોય નહિ શુ ? ચાલ ભાઇ, આપણે ત્યા જઇને સ્નાન–પાન કરી સ્વસ્થ થઇએ તારે વાત કરવામાં પણ તે પછી ખૂબ જ મજા રહેશે. અમાસનો તહેવાર હોવાને અગે દુકાન પણ બધ હોવાથી આજે મને પણ સપૂર્ણ અવકાશ છે. ત્રણ ત્રણ દિવસથી સતત શોધ કરવા છતા ય મનસુખનો પત્તો જ નહિ મળેલ હોવાથી અકળાઇ ગયેલા કુસુમે કહ્યુ.

તુ મહાન્ દિલનો અને ઉમદા દયાળુ સજ્જન છો તેની મને આજે જ ખબર પડી.

તારા જેવા પુણ્યવાનના સમાગમથી હું મારા આત્માને ધન્ય માનું છું. જેના દિલમાં દયા નથી એ આત્માના વ્રત, તપ, જપ, નિયમ, દાન અને સંયમાદિ ખરેખર વૃથા જ છે. કહ્યું છે કે:-

दयां विना देवगुरुक्रमार्चा-
स्तपांसि सर्वेन्द्रिययन्त्रणानि ।
दानानि शास्त्राध्ययनानि सर्वे,
सैन्यं गतस्वामि यथा वृथैव ॥ ४ ॥

અર્થ:—"સૈન્ય ઘણું વિશાળ હોય છતાં તેનો સ્વામી હાજર ન હોય તો સૈન્યનું બળ વૃથા થાય છે તેમ મનુષ્યના હૃદયમાં જગતના જંતુઓ પ્રત્યે જો દયારૂપ સ્વામી હાજર ન હોય તો તેનું દેવ અને ગુરુમહારાજના ચરણકમળની સેવા, વિધવિધ તપો, યમ અને નિયમોવડે કરીને સર્વ ઇન્દ્રિયોનું કરેલું દમન, અભય, સુપાત્ર કે અનુકંપા પ્રમુખ વિવિધ દાનો તથા શાસ્ત્રોના અધ્યયનોરૂપી વિશાલ સૈન્ય પણ વૃથા જ છે." ભાઇ કુસુમ, નદીમાંનાં સચિત્ત (જીવવાળાં) જળનો હું ઉપભોગ કરતો જ નથી. દયાળુ પરમાત્મા શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ જળમાંનાં એકેક બિન્દુમાં કેવળજ્ઞાનવડે કરીને અસંખ્ય જીવો દીઠા તેમજ ઉપદિશ્યા છે. એ જીવો એવા તો કોમળ દેહને ધારણ કરે છે કે આપણા સ્પર્શમાત્રથી પણ તે નાશ પામે છે. ફક્ત એક જ આત્માને ધારણ કરનાર તેમજ નાશવંત એવા દેહને ટકાવવા માત્રમાં અસંખ્યાત જીવસમૂહના દેહને ધારણ કરી રહેલા જળનું સ્નાન કે પાન કરી લેવાની કલ્પના પણ દયાવાન આત્માઓને કંપાવી મૂકે તેમ છે. તું પણ એ વિચાર જ તજી દે એમ જ હું ઇચ્છું છું. કહ્યું છે કે:-

प्राणा यथात्मनोऽभीष्टा, भूतानामपि ते तथा ।
आत्मौपम्येन भूतेषु, दयां कुर्वन्ति साधवः ॥५॥

અર્થ—"જેવી રીતે પોતાના પ્રાણ પોતાને વહાલા છે તેવી જ રીતે પરપ્રાણીઓને પણ પોતાના પ્રાણ વ્હાલા જ છે એવું સમજીને ઉત્તમ આત્માઓ પોતાની ઉપમા ઘટાવીને જ પ્રાણીઓને વિષે દયા ધારણ કરે છે." કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજા પણ પોતાના યોગશાસ્ત્ર નામના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથમાં ફરમાવે છે કે-

आत्मवत् सर्वभूतेषु, सुखदुःखे प्रियाऽप्रिये ॥
चिन्तयन्नात्मनोऽनिष्टां,हिंसामन्यस्य नाचरेत्॥६॥

અર્થ—"પોતાને જેનાથી સુખ કે દુઃખ થતું હોય, પોતાને જે પ્રિય કે અપ્રિય લાગતું હોય તે પરને પણ સુખ દુઃખ પ્રિય અને અપ્રિય છે એમ પોતાની માફક બીજા જીવોને વિષે પણ ચિંતવતો તું પોતાની હિંસા જેમ અનિષ્ટ માને છે તેમ અન્યની હિંસા પણ અન્યને અનિષ્ટ જ છે એમ ધારીને કદી હિંસા કરવી નહિ." ભાઇ કુસુમ, એ પાણીથી સર્યું. તારા મધુર આલાપે જ મને અપૂર્વ શાન્તિ આપી છે. હવે તારા સાથે છૂટા દિલે વાત કરવા હું સમર્થ થયો છું. પોતાનાં વ્હાલાં કુટુંબીઓને રડતાં મૂકીને ચાલી નીકળેલા મનસુખે જણાવ્યું.

(ચાલુ)

પ્રાસંગિક નોંધ

દર દશ દશ વર્ષના આંતરે ગણવામાં આવતુ નવું વસ્તીપત્રક ગણવાનો સમય નજીક આવતો જાય છે.

સરકારીખાતા તરફથી વસ્તીપત્રક તૈયાર કરવા માટેની પ્રાથમિક તૈયારીઓ શરૂ થઇ ચૂકી છે, અને જુદા જુદા પ્રાન્તોમાં પેટા ઓફિસો પણ નિયુક્ત કરવામાં આવી છે

ગયા વસ્તીપત્રકના આધારે આપણુ સંખ્યા-પ્રમાણ સાડાબાર લાખ ગણવામા આવેલ જે વર્ષોના આપણા જુના સંખ્યાબળ સાથે સરખાવતા ઘણું ઓછું માનવામાં આવે છે

એક વાત આપણે કબૂલ કરીએ કે જૈનોની સંખ્યાનો ઉત્તરોત્તર હ્રાસ થતો આવે છે. અને આપણું સંખ્યાબળ ટકી રહે, તેમ જ તેમાં વૃધ્ધિ થાય તે માટે જુદા જુદા અનેક પ્રયાસો આપણે કરવાના રહે છે.

આપણું અજ્ઞાન—

પરંતુ બીજી રીતે વિચારતા, આપણી સંખ્યાનો વાસ્તવિક નોંધ આપણી પાસે નથી આપણા જાહેર કાર્યકર્તાઓનો એવો અભિપ્રાય છે કે વસ્તીપત્રકમાં જે સાડાબાર લાખની સખ્યા નોંધવામાં આવેલ છે તે બરાબર નથી વસ્તી-પત્રક નોંધતી વખતે નોંધનાર અગર નોંધાવનારની ગફલત તેમાં થવા પામી હોય એ રીતની શંકાને આમા સ્થાન છે.

ઓલઇન્ડીયા જૈન એસોશીએશનના આંકોલા ખાતેના મત્રી શ્રી બી. એમ મહાજન પોતાના અનુભવથી જણાવે છે કે સી. પી અને બીરારના જૈનોમાંનો મોટો ભાગ એવો છે કે જેઓને વસ્તીપત્રકમા પોતાની વીગત કેવી રીતે નોંધાવવી તેનો ખ્યાલ હોતો નથી. તે સમયે તેઓ મારવાડી, વણિક, ગુજરાતી વગેરે વિશેષણો ધર્મના ખાનામાં લખાવે છે કેટલાક ધર્મના ખાનામાં હિન્દુ શબ્દ લખાવે છે એટલે એવાઓની ગણત્રી હિન્દુ તરીકે થઇ જાય છે

માત્ર સી. પી. કે બીરારની જ આ સ્થિતિ છે એમ નથી. સંસ્કારી પ્રદેશોમાં પણ આવી ભૂલો થવાના પ્રસગો નોંધાયા છે તેમ જ્યાં જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં છે અને જૈન-ધર્મના આંદોલનો જ્યાં હરહંમેશ તાજા હોય છે તેવા ગુજરાત, મુંબઇ ઇલાકો, મારવાડ વગેરે પ્રદેશમાં પણ કેટલાક સ્થાનો એવા છે કે ત્યાંના જૈનો, પોતાની જાતને જૈન તરીકે બહુ ઓછા પ્રમાણમાં ઓળખતા હોય છે સામાન્ય રીતે જૈન ધર્મના સસ્કારો મળવાની તક તેઓને સાંપડતી નથી, અને પોતાનો વ્યવહાર હિન્દુ ધર્મીઓ સાથે સકળાએલ હોઇ એ સંસ્કારોથી સમય જતા તેઓ જૈન તરીકે પોતાની જાતને ભૂલી જાય છે આવો અજ્ઞાનવર્ગ પણ વસ્તીપત્રક-ની નોંધણી સમયે "જૈન" તરીકેનુ સ્પષ્ટીકરણ કરવાનું સામાન્યત ભૂલી જાય એ સ્વાભાવિક છે.

આમ જુદા જુદા અનેક કારણોને અગે વસ્તીપત્રકમાં આપણે આપણુ વાસ્તવિક તારણ મેળવી શક્યા નથી વસ્તીપત્રકની નવી નોંધણી સમયે આ પરિસ્થિતિમાં સુધારો કરવાની આપણ-ને તક છે એ માટે અત્યારથી યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરવામા આવે તો થોડા ઘણા અંશે જરૂર તેમા સફળતા મળે

કેન્દ્રિત ધોરણે કાર્ય કરો—

જૈન સમાજમાં જુદી જુદી દિશામાં સેવા-કાર્ય કરતી સસ્થાઓનું પ્રમાણ સામાન્ય રીતે સારી સખ્યામાં છે અને પોતાને યોગ્ય લાગે તે દિશામા દરેક સંસ્થાઓ ઓછો-વત્તો સેવાનો

ફાળો નોંધાવતી પણ રહેલ છે. પરંતુ એક સરખુ આંદોલન હિન્દભરના જૈન સમાજમાં ફેલાવવું હોય, તો એક એકના સંકલનમાં કામ કરી શકે એવી કેન્દ્રિત પદ્ધતિએ કામ કરી શકાય તેવા વ્યવસ્થિત સંયોગોમાં આપણે નથી.

હિન્દી મહાસભાનું વ્યવસ્થા તંત્ર વિચારીએ. હિન્દના જુદા જુદા ભૌગોલિક સાનુકૂળતા પ્રમાણે વિભાગો પાડી, પ્રાન્ત-પ્રાન્તમાં મહાસભાએ પોતાના હાથ નીચે કાર્ય કરતી પ્રાંતિક સમિતિઓ સ્થાપી છે, અને આવી સમિતિઓ મુખ્ય ઓફિસના આદેશો ઝીલી પોતાના પ્રાન્તમાં આદેશોનો પ્રચાર કરે છે. અલબત્ત, અમુક પ્રમાણમાં આ પ્રાંતિક સમિતિઓ સ્વતંત્ર પણ છે પરંતુ હિન્દના સર્વ સામાન્ય પ્રશ્નો ચર્ચવામાં દરેક સમિતિઓ એક જ સરખા સૂરે કાર્ય કરે છે.

આપણી સંસ્થાઓ જો આ ધોરણે કાર્ય કરતી થાય તો આપણા અનેક પ્રશ્નાનો ઊકલ બહુ જ ઓછા શ્રમે તરતમાં ઘણી સુંદર રીતે આવી શકે,

વસ્તીપત્રકનો પ્રશ્ન પ્રાન્ત-પ્રાન્તવાર ઉપાડી લેવામાં આવે, અને પોતાના પ્રાન્તમાં જ્યાં જ્યાં નોંધણીની વ્યવસ્થા થવાનો વધારે સંભવ હોય ત્યાં અગાઉથી સ્વયંસેવકો કે ઉપદેશકો પહોંચી જઇ ગેરસમજ દૂર કરે તો આપણું કાર્ય ઘણું સરળ થાય, એટલું જ નહિ પરંતુ આપણા સામાજિક, ધાર્મિક અને આર્થિક સંયોગોનું વાસ્તવિક પ્રતિબિંબ પાડતું જૈન સમાજનું વિગતવાર વસ્તીપત્રક બહુ અલ્પ સમય અને શ્રમના ભોગે આપણે પ્રાપ્ત કરી શકીએ. આપણી નબળાઇઓ, ભૂલાતો જતો જૈન ધર્મ, વિનાશ પામતા જિનાલયો, અને એવા અનેક નોંધવા જેવા સંયોગોનો આપણને પૂરેપૂરો ખ્યાલ આવે. આપણો કર્ત્તવ્ય માર્ગ ખુલ્લા સ્વરૂપમાં સમજી શકાય. આવા કેન્દ્રિત ધોરણથી પ્રાન્તવાર જૈન સંસ્થાઓ કાર્ય કરતી થઇ જાય તો શિક્ષણ, સમાજ, સાહિત્ય, અર્થશાસ્ત્ર અને એવા ઊકેલ માગતા અનેક મહત્વના પ્રશ્નોનો આપણે સહજમાં ઊકેલ લાવી શકીએ.

આમ કેન્દ્રિત ધોરણે સમાજની કાર્યવાહી ચલાવવાનો આદર્શ જેટલો ઉંચો, કાર્યસાધક અને અનિવાર્ય છે તેટલા પ્રમાણમાં તેની સાધના પણ કંઇક અંશે કઠિન છે. નજીકના ભવિષ્યમાં તરતમાં આ કેન્દ્રિત ધોરણ સ્થાપવાનું કદાચ અત્યારે અસંભવિત પણ ગણાય, એમ છતાં આ આદર્શને પહોંચી વળવાનું લક્ષબિન્દુ રાખવામાં આવે તો સમય જતાં આપણે ત્યાં પહોંચી શકીએ એ વસ્તુ પણ સહજ સત્ય છે.

કાર્ય અપનાવવું જ પડશે—

વસ્તીપત્રક નોંધવાનો સમય આવે ત્યાં સુધીમાં કેન્દ્રિત ધોરણે કાર્ય કરવાની પધ્ધતિ આપણે સાધી શકીએ તેમ ન હોઇએ, તો પણ એક નહિ તો બીજી રીતે આ કાર્યને વ્યવસ્થિત રીતે અપનાવવાનો વિચાર તો આપણે કરવો જ પડશે.

વસ્તીપત્રકની નોંધણીનો પ્રશ્ન કોઇ પણ જાતની ચર્ચાથી નિરાળો છે. સેવાભાવે કાર્ય કરતી કોઇ પણ સંસ્થાઓ કાર્ય ઉપાડી લેવામાં ખેમત હોય, કે તે માટે તેનો કોઇ પણ પ્રકારનો વિરોધ હોય તેમ માનવાને પણ આપણી પાસે કારણો નથી. એટલે દરેક પ્રાન્તવાર, તે તે પ્રાન્તની સંસ્થાઓ એકત્રિત થઇ આ પ્રશ્ન ઉપાડી લે તો પણ ઘણું સારું પરિણામ આવી શકે. આવી સંસ્થાઓ એક સંયુક્ત બોર્ડ સ્થાપી પોતાના વિભાગના ગામડે ગામડે વસ્તીપત્રકની નોંધણીથી થતી ગેરસમજ દૂર કરવા માટે યોગ્ય પ્રચારકાર્ય શરૂ કરે, જરૂર પડે તો પત્રિકાઓ કાઢે, અને એ રીતે વાતાવરણ સાનુકૂળ બનાવી શકે.

આગેવાન સંસ્થાઓને—

હિન્દના જૈન સંઘના પ્રતિનિધિત્વનો દાવો ધરાવતી શેઠ આ. ક. ની પેઢી, જૈન શ્વે. કોન્ફરન્સ, કે જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇન્ડીયા જેવી સંસ્થાઓએ પણ આ દિશામાં યોગ્ય કાર્ય ઉપાડી લેવું ઘટે. જૈન સમાજને આપવા જેવી સૂચનાઓ ન

સ મા ચા ર

શેઠ શ્રી નાનચંદભાઈ કુંવરજીનો સ્વર્ગવાસ

શેઠ નાનચંદ કુંવરજી

શ્રી નાનચંદભાઇ શહેર ભાવનગરની જૈન કોમમાં ઉત્સાહી કાર્યકર હતા તેઓ આ સભાના ઉપપ્રમુખ હોવા ઉપરાંત અત્રેની ધી કટલેરી એસોશીએશનના પ્રમુખ અને શ્રી સંઘની શેઠ ડોસાભાઇ અભેચંદની પેઢી, શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથની પેઢી, શ્રી વર્ધમાન તપ આયંબિલ ખાતુ, જૈન ભોજનશાળા, પાંજરાપોળ અને શ્રી લાભશ્રીજી શ્રાવિકાશાળા વગેરે સંસ્થાઓના સેક્રેટરી અને વીશાશ્રીમાળી ઘોઘારી જ્ઞાતિના શેઠ હતા આ ઉપરાંત અનેક ખાતાઓમાં તેમની સેવાનો ઓછો વધતો હીસ્સો હતો.

મુનિરાજ શ્રી રંગવિજયજી મહારાજનો સ્વર્ગવાસ

મુનિરાજ શ્રી રંગવિજયજી મહારાજ સંસારીપણામાં લાઠીના વતની હતા સં ૧૯૪૩ માં તેઓશ્રીએ દીક્ષા લીધી હતી પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી મૂળચંદજી મહારાજના શિષ્ય લબ્ધિવિજયજી મહારાજના તેઓ શિષ્ય હતા તેઓ લાંબો સમય પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજશ્રીની સેવામાં રહ્યા હતા. છેલ્લા દશેક વર્ષથી તેઓ પાલીતાણા ઘોઘાવાળાના ધર્મશાળામાં હતા છેલ્લા દોઢ વર્ષથી કેન્સરના દર્દથી તેઓ ઘેરાયેલા હતા તેઓ શુદ્ધ ચારિત્રવાન, કોઈપણ જાતના ઝગડાથી તદ્દન નિરાળા, શાંત સાધુ હતા તેઓની માંદગી દરમ્યાન પાલીતાણાના શ્રી સંઘ ને ઘોઘાવાળી ધર્મશાળામાં રહેતા મુનિશ્રી માણુવિજયજી મહારાજ વગેરે સાધુમહારાજાએ તેમની સેવા-ચાકરી અને વૈયાવચ્ચ સારી અને અનુકરણીય કરી હતી તેઓના સ્વર્ગવાસથી જૈન સમાજને એક ચારિત્રપાત્ર સાધુની ખોટ પડી છે તેઓ આશરે સીત્તેર વર્ષની ઉમ્મરે સ્વર્ગવાસી થયા છે. પરમાત્મા તેમના આત્માને અખંડ અને અનંત શાંતિ સમર્પે તેમ આ સભા પ્રાર્થના કરે છે

આપ્યા કરે, અને વસ્તીપત્રકમાં સમાજની પરિસ્થિતિની વધુ વિગત મેળવવા માટે જરૂર હોય તો નોંધપત્રકમાં ખાનું વધારવા માટે કે નોંધનારાઓ વધારે ખાત્રી કરીને નોંધ કરે તે માટેના જરૂરી બંદોબસ્ત સરકારી ઓફિસો સાથે પત્ર-વ્યવહાર કરીને કરી શકે

આશા રાખીએ કે આ અગત્યના પ્રશ્ન તરફ બેદરકાર નહિ રહેતા લાગતા વળગતાઓ પોતાની સેવાનો યોગ્ય ફાળો નોંધાવવા માટે તરતમાં તત્પર બને

ભાવનગરના જૈન સંઘમાં તેઓ શાંતિની સાંકળરૂપ હતા. તેમની મિલનસાર ને શાંત પ્રકૃતિનો એવો પ્રભાવ હતો કે અત્રેની જ્ઞાતિના કજીયામાં કે કોઇ વખતે સંઘના કાર્યોમાં થતા મતભેદમાં બંને પક્ષોને સમજાવી, સાચા રસ્તા ઉપર લાવવા શકય પ્રયત્ન કરતાં ને તેમાં ઘણી વખત તેઓ સફળતા મેળવતાં.

તેઓશ્રીનો જન્મ સં. ૧૯૨૯ માં થયો હતો. ફક્ત પંદર દિવસની સામાન્ય માંદગી ભોગવી જીવનના અંત સુધી ધાર્મિક ભાવના સંપૂર્ણ રાખી સડસઠ વર્ષની ઉમ્મરે તેમના બહોળા કુટુંબની સુશ્રૂષા વચ્ચે ગયા માગશર શુદિ ૧૦ ના રોજ તેઓશ્રી સ્વર્ગવાસી થયા છે.

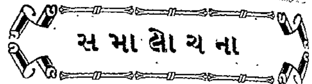
તેમના સ્વર્ગવાસને દિવસે આ સભાની ઓફિસ બંધ રાખવામાં આવી હતી, અને સભાની જનરલ મીટીંગે તેઓશ્રીના સ્વર્ગવાસના અંગે તા. ૨–૧–૪૦ ના રોજ દિલગીરીનો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો.

તેઓશ્રીના સ્વર્ગવાસથી આ સભાને એક ઉત્સાહી કાર્યકરની ખોટ પડી છે. તેમના કુટુંબને દિલાસો આપવા સાથે સ્વર્ગસ્થના આત્માને પરમાત્મા શાંતિ અર્પે એમ આ સભા પ્રાર્થના કરે છે.

શેઠ શ્રી નાનચંદ આણંદજીનો સ્વર્ગવાસ

શેઠ શ્રી નાનચંદભાઇ આણંદજી આ સભાના ઘણા વર્ષોથી લાઇફ મેમ્બર હતા. તેઓશ્રી અત્રેની દાણાપીઠમાં ખાંડના એક આગેવાન વેપારી હતા.

તેઓ શ્રદ્ધાળુ, માયાળુ, મિલનસાર ને શાંત પ્રકૃતિના હતા. તેઓના તરફથી દર વર્ષે મહા શુદિ પાંચમના રોજ શ્રી સંખેશ્વરા પાર્શ્વનાથને ધ્વજા ચઢાવવામાં આવે છે. તેઓ ફક્ત બાર દિવસની સામાન્ય માંદગી ભોગવી ગયા માગશર વદિ ૮ ના રોજ સ્વર્ગવાસી થવાથી આ સભાને એક સારા સભાસદની ખોટ પડી છે. તેમના કુટુંબને દિલાસો આપવા સાથે પરમાત્મા તેમના આત્માને શાંતિ અર્પે તેમ પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

વૈરાગ્ય રસમંજરી:—કર્તા આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયલબ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજ (શ્રી વિજય લબ્ધિસૂરીશ્વર જૈન ગ્રંથમાલા ૭ મો ગ્રંથ) વૈરાગ્યરસ ઉત્પન્ન કરનાર આ લઘુ ગ્રંથમાં પાંચ પ્રસ્તાવ આપવામાં આવેલા છે. જેમાં મનુષ્ય ભવની દુર્લભતા, સમ્યગ્ દર્શન સંબંધ અને સમ્યક્ત્વ લક્ષણ વિ. વિ. સંબંધી હકીકત સરલ સંસ્કૃત ભાષામાં આપવામાં આવેલી છે. સામાન્ય અભ્યાસીઓ પણ તે પઠન કરી શકે તેવી છે. ઊંચા કાગળો, સુંદર ટાઇપમાં પ્રતાકારે છાપવામાં આવેલી છે. કિંમત ૦–૨–૦ એ પ્રચાર કરવા માટે યોગ્ય છે. મળવાનું ઠેકાણું ચંદુલાલ જમનાદાસ શાહ, છાણી (વડોદરા સ્ટેટ).

સદ્‌ગુણાનુરાગી શ્રી કર્પૂરવિજયજી લેખ સંગ્રહ ભા. ૧ લો.

પ્રકાશકઃ–શ્રી કર્પૂરવિજયજી સ્મારક સમિતિ: મુંબઇ

પૂજ્યપાદ્ પંન્યાસજી મહારાજ શ્રી પ્રીતિવિજયજી મહારાજશ્રીની પ્રેરણાથી સ્થપાયેલ શ્રી કર્પૂરવિજયજી સ્મારક સમિતિ તરફથી પ્રકાશિત થયેલ શ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજનો લેખ સંગ્રહ ભા. ૧ લો એ નામના આ ગ્રંથમાં સરલ અને મનનીય લેખોનો સંગ્રહ છે. જુદા જુદા માસિકો–વર્તમાન પેપરોમાં છપાયેલ સ્વર્ગસ્થશ્રીના લેખોનો આ ગ્રંથમાં સંગ્રહ છે. આ ઉત્તમ ગ્રંથની કિંમત મુદ્દલથી પણ અર્ધી રાખવામાં આવેલી છે. કાચું પૂંઠું પાંચ આના: પાકુ પૂંઠું છ આના.

પ્રાપ્તિસ્થાનઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા
ભાવનગર

ગુજરાતી ભાષાંતરના ગ્રંથો.

(મળી શકતા ગ્રંથોનું લીસ્ટ)

શ્રી નવતત્વનો સુંદર બોધ ૦॥=
શ્રી જીવવિચાર વૃત્તિ ૦=
શ્રી દંડક વૃત્તિ ૦॥
શ્રી નય માર્ગદર્શક ૦॥=
શ્રી હંસવિનોદ ૦॥।
કુમાર વિહારશતક ૧॥
શ્રી જૈનધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર ૦॥
શ્રી આત્મવલ્લભ જૈન સ્તવનાવલી ૦=
શ્રી મોક્ષપદ સોપાન ૦॥।
ધર્મબિન્દુ આવૃત્તિ બીજી ૨)
શ્રી પ્રશ્નોત્તરપુષ્પમાળા ૦॥=
શ્રી શ્રાવકકલ્પતરૂ ૦=
શ્રી આત્મપ્રબોધ ૨॥
જૈન ગ્રંથ ગાઇડ ૧)
શ્રી નવાણું પ્રકારી પૂજા (અર્થ સહિત)૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વસ્વરૂપ સ્તવ ૦।
શ્રી ચંપકમાળા ચરિત્ર ૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ભાષાંતર ૧)
શ્રી પ્રકરણ પુષ્પમાળા (દ્વિતીય પુષ્પ) ૦॥
શ્રી અધ્યાત્મમત પરીક્ષા ૦।
શ્રી ગુરૂગુણમાળા ૦॥
શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સ્તવનાવલી ૦।-
શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ ૦॥
શ્રી ઉપદેશસપ્તતિકા ૧)
શ્રી પંચપરમેષ્ઠી ગુણરત્નમાળા ૧॥
સુમુખનૃપાદિ ધર્મ પ્રભાવકોની કથા ૧)
શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર ૨)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભા. ૧ લો ૨)
આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો ૧)

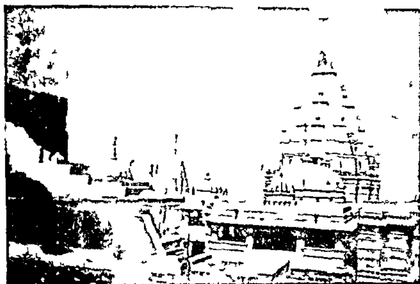
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૨ જો ૨॥
શ્રી દાનપ્રદીપ ૩)
શ્રી નવપદજી પૂજા (અર્થ સહિત) ૧।
કાવ્યસુધાકર ૨॥
શ્રી આચારોપદેશ ૦॥
ધર્મરત્ન પ્રકરણ ૧)
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર (અર્થસહિત શાસ્ત્રી)૧॥।
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અર્થ સહિત (ગુ) ૧।
શ્રી આત્મવિશુદ્ધિ ૦=
કુમારપાળપ્રતિબોધ ૪॥।
જૈન નરરત્ન " ભામાશાહ " ૨)
આત્માનંદ સભાની લાયબ્રેરીનું અક્ષરાનુક્રમ લીસ્ટ ૦॥=
શ્રી વિમલનાથ ચરિત્ર ૧॥।
શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર ૧॥।
શ્રી પૃથ્વીકુમાર ચરિત્ર ૧)
ધર્મપરીક્ષા ૧)
શ્રી પ્રભાવક ચરિત્ર ૨॥
જૈનધર્મ ૧)
શ્રી દેવસીરાઇ પ્રતિક્રમણ અર્થ સહિત ૦॥=
શ્રી સામાયિક સૂત્રાર્થ ૦)=॥
શ્રીપાળરાજાનો રાસ, સચિત્ર (અર્થ યુક્ત) ૨)
" " " રેશમી પુઠું ૨॥
સતી સુરસુંદરી ચારત્ર ૧॥
સંવેગદ્રુમ કંદલી ૦।
શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર ૦)=
" સોળમો ઉદ્ધાર ૦।
શ્રી વીશસ્થાનક પૂજા અર્થ સહિત ૦॥।
શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર ૦॥=
કલિંગનું યુદ્ધ યાને મહારાજા ખારવેલ
શ્રી મહાવીર જીવનચરિત્ર ૩)

લખો–શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

Reg. No. B. 431.

આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શેઠ દેવચંદ દામજીએ છાપ્યું.—ભાવનગર.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

શ્રી રૈવતાચળ તીર્થનું મનોરમ દૃશ્ય

પુસ્તક ૩૭ મું. સંવત ૧૯૯૬
અંક ૭ મો મહા

વિષય-પરિચય

નવા માનવંતા સભાસદ

પારેખ છગનલાલ જીવણભાઇ, એલ. સી. ઇ. આ. ચીફ ઇન્જીનીયર ભાવનગર લાઇફ મેમ્બર

પુસ્તક ૩૭ મું. આત્મ સં ૪૪ વીર સં. ૨૪૬૬ : માહ :
અંક ૭ મો. * * વિક્રમ સં ૧૯૯૬ ફેબ્રુઆરી :

પ્રભુ ધ્યાનમાં લય લગાવો

(નાથ કૈસે ગજકો બંધ છુડાયો—એ દેશી)

ભાઇ તુમ વૈસે ભજન મન લાવો, જૈસે અમરપદ પાવો—ભાઇ૦ આંકણી
જૈસે ભોજન ષટ્રસ પાકે, આનંદ અંગ મનાવે,
વૈસે ભક્તિરસ ભજનમેં આવે, અમર અચલ પદ પાવે—ભાઇ૦ ૧

જૈસે પ્યાસા શીતળ જલ પાવે, રોમ રોમ હરખાવે,
વૈસે પ્રભુકે ભજનરસ પાવો, અમર અચલ પદ પાવે—ભાઇ૦ ૨
પૈસે ખાતર મહાદુ:ખ પાવે, છેકડ પ્રાણ ગુમાવે,
પ્રભુ ભજનમેં જીવન જોડે, અમર અચલ પદ પાવે—ભાઇ૦ ૩

સુત દારા નિજ દેહરચનમે, પાગલ હો ભટકાવે;
પ્રભુ ભજનમે ધ્યાન લગાવે, અમર અચલ પદ પાવે—ભાઇ૦ ૪

ઇન વિષયોકો તનમન છોરે, પ્રભુ ચરણ ચિત્ત લાવે,
આતમરામ નિજ જયોતિ જાગે, અમર અચલ પદ પાવે.—ભાઇ૦ ૫

—પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ

'પ્રભુનો પંથ ન્યારો છે'

(કવ્વાલી)

જગતમાં સ્વાર્થવશ થઇને, બતાવો પંથ શિવપુરનો;
ન હોવે માર્ગ તે સાચો, પ્રભુનો પંથ ન્યારો છે. ૧

ધર્મને રાખવા માટે, અવરના પ્રાણ હરવામાં;
બતાવો પુન્યરાશિ પણ, પ્રભુનો પંથ ન્યારો છે. ૨

વદીને વાત બહુ જૂઠી, કપટની જાળ ગૂંથીને;
વધારો વૈર–વહ્નિ પણ, પ્રભુનો પંથ ન્યારો છે. ૩

સ્વર્ગ ને મોક્ષના સુખો, બતાવીને હથેલીમાં;
ફસાવો મૂઢ જનને પણ, પ્રભુનો પંથ ન્યારો છે. ૪

પ્રભુની શુદ્ધ વાણીમાં, વૈરનું ઝેર ભેળીને;
ગમારોને ભલે પાઓ, પ્રભુનો પંથ ન્યારો છે. ૫

અમે સાચા તમે જૂઠા, અધર્મીને અમે ધર્મી;
વદો વિદ્વેષી વાતો પણ, પ્રભુનો પંથ ન્યારો છે. ૬

ન માને વેણ પોતાનું, નરકગામી કહો તેને;
પ્રભુનું નામ લઇને પણ, પ્રભુનો પંથ ન્યારો છે. ૭

રાગ ને દ્વેષના બીજો, વિવેકે શૂન્ય ભૂમિમાં;
ખુશી થઇને ભલે વાવો, પ્રભુનો પંથ ન્યારો છે. ૮

લડાવો ધર્મઘેલાને, બતાવી પંથ પોતાનો;
ભલે મોટા કહાવો પણ, પ્રભુનો પંથ ન્યારો છે. ૯

કર્મનો નાશ કરવાને, પ્રભુનો માર્ગ પીછાની;
કરો કલ્યાણ પોતાનું, પ્રભુનો પંથ સારો છે. ૧૦

રાગ ને દ્વેષ જ્યાં છે ત્યાં, ન હોવે માર્ગ જિનવરનો;
દશા ગતરાગતામાંહી, પ્રભુનો પંથ સારો છે. ૧૧

—આ. શ્રી. વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

વિચારશ્રેણી.

લે૦ આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

માનવજાતમાં પ્રભુતા મેળવવાની ઇચ્છાથી પ્રયત્ન કરનારાઓની સખ્યા વધુ પ્રમાણમાં દેખાય છે દેખીતી રીતે કોઇ પણ પ્રકારની સ્વાર્થવૃત્તિ ન હોવા છતાં અને પરોપકારનું રૂપ આપવા છતાં પણ તેમની પ્રવૃત્તિમા પ્રભુતાની છાયા રહેલી હોય છે, અને તે તેમનાથી થતી ભૂલો સુધરાવવાના પ્રસગે બહાર તરી આવે છે આત્મનિષ્ઠ સાચી પ્રભુતા પ્રગટ કરવાના ઇરાદાથી પ્રભુ શ્રી મહાવીરના પગલે ચાલનારાઓની મનોવૃત્તિમા આગ્રહનો અશ હોતો નથી, પણ અલ્પજ્ઞો પાસેથી પ્રભુતા પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળાઓની મનોવૃત્તિ આગ્રહબુદ્ધિને આધીન રહેલી હોય છે અને તેમની દરેક પ્રવૃત્તિમાં આગ્રહને અગ્રસ્થાન આપવામા આવે છે, કારણ કે હુ કરુ છુ અથવા કહુ છુ તે સાચુ છે, પછી તે ભૂલભરેલું કેમ ન હોય? પરંતુ જેમના પાસેથી પ્રભુતા મેળવવાની હોય છે તેમના અત કરણમા પોતાનામા રહેલી પ્રભુતાની યોગ્યતા ઠસાવવા બીજા ભૂલે છે પણ હુ ભૂલતો નથી એવી પ્રતીતિ કરાવવા પ્રયત્ન કરવો પડે છે અને તેમ કરતા કોઇ વિઘ્ન ઉપસ્થિત કરે તો આવેશપૂર્વક સેવવુ પડે છે.

卐 卐 卐

મૃત્યુથી ભયભીત ન બનો મૃત્યુ સંસારવાસીઓના સૌંદર્યને પ્રગટ કરે છે. મૃત્યુ એટલે વિકૃતિવિનાશ અને જન્મ એટલે પ્રકૃતિવિનાશ. મૃત્યુ વસ્તુની મૂળ અવસ્થા છે ત્યારે જન્મ વસ્તુની વિકૃત અવસ્થા છે તમને મરવુ ગમતુ નથી, જીવવુ ગમે છે, પણ તમે જાણો છો કે જીવન એટલે શુ? જે જીવનને તમે ઇચ્છો છો તે તમને કેટલુ ઉપયોગી છે? જો તમે જીવવાની ઇચ્છા રાખતા હો તો જીવનનો અનાદર કરશો નહિં, જીવ નથી કંટાળશો નહિં.

卐 卐 卐

જન્મ આશ્રિત જીવન એટલે બનાવટી-વિકૃત જીવન અને પ્રકૃતિસ્વરૂપ-શુદ્ધ જીવન. આ બે પ્રકારના જીવનમાથી તમને શુદ્ધ જીવનની ઇચ્છા છે કે અશુદ્ધ જીવનની?

卐 卐 卐

જે જીવનની ઉત્પત્તિ-જન્મ છે, આદિ છે તે શુદ્ધ જીવનમા થયેલો વિકાર છે, માટે તે વિકૃત સ્વરૂપવાળુ હોવાથી અશુદ્ધ જીવન છે આ અશુદ્ધ જીવનમાં જીવવાને ઇચ્છનારને અનેક પ્રકારની યાતનાઓ સહન કરવી પડે છે તથા ચિંતા, ભય, શોક અને નિરાશા પણ સહેવી પડે છે

卐 卐 卐

જેમ કોઇ માણસનુ માથુ દુખે કે પેટમા ખૂબ ચૂક આવે ત્યારે તે માણસ ઘણો જ ઉદાસ થાય છે, ખેદ કરે છે ને દરદને નાબૂત કરવા ચાંપતા ઉપાયો લે છે, તેવી જ રીતે જે માણસને કષાયવિષયનો ઉદય થાય ત્યારે તે માણસે તેમા નહીં ભળતા તેથી ઉદાસ થઇને તેને નાબૂત કરવા ચાંપતા

ઉપાયો લેવા જોઇએ. રોગોથી તો શરીરનો નાશ થાય છે પણ કષાયો તથા વિષયોથી તો આત્માનો નાશ થાય છે.

卐 卐 卐

ઉદયાધીન આત્માએ ગમે તેમ ન કરવું અને ન ગમે તે કરવું ત્યારે ઉપશમ તથા ક્ષયાધીન આત્માએ ગમે તે કરવું અને ન ગમે તે ન કરવું.

卐 卐 卐

જૂઠું નહીં બોલું એવી પ્રતિજ્ઞા ઘણાઓ લઇ શકે છે પણ સાચું બોલીશ એવી પ્રતિજ્ઞા ન લઇ શકે. ક્રોધ નહીં કરું માન નહીં કરું ઇત્યાદિ કષાયો ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા ન લઇ શકે પણ ક્ષમા કરીશ, સરળતા રાખીશ, નમ્રતા રાખીશ, સંતોષ રાખીશ એવી પ્રતિજ્ઞા તો કરી શકે છે. તાવ નહીં આવવા દઉં, માથું નહીં દુઃખવા દઉં, પેટમાં દરદ નહીં થવા દઉં ઇત્યાદિ વ્યાધિ નહીં થવા દેવાની પ્રતિજ્ઞા નહીં લઇ શકે પણ વ્યાધિ આવે ત્યારે સમતાપણે-સમભાવે વેદી લઇશ, શાંતિ રાખીશ એવી પ્રતિજ્ઞા લઇ શકે છે.

卐 卐 卐

અમૃતમય જીવન અને વિષમય જીવન એમ બે પ્રકારના જીવનવાળા જીવો સંસારમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. વિષમય જીવનવાળા અમૃતમય જીવનવાળા જીવો કરતાં સંખ્યામાં અધિકતર છે, અને તેઓ પોતાનો જીવનપ્રવાહ વિષમય રેલાવી અનેક જીવોના જીવનને વિષમય બનાવી પ્રાણમુક્ત કરે છે, ક્ષુદ્ર સ્વાર્થ માટે અન્ય ભદ્રિક જીવોને પણ અમૃતના નામે વિષપાન કરાવે છે; જ્યારે અમૃત જીવનવાળા પોતાના અમૃત જીવનદ્વારા અનેક જીવોને અમૃતપાન કરાવે છે, અનેક જીવો અમૃતનું પાન કરીને સદાને માટે જીવવાવાળા થયા છે અને અમર બનીને અનંતા દુઃખોનો દરીઓ તરી ગયા છે.

卐 卐 卐

માનવી જ્યારે પોતાનામાં ગુણ હોય અથવા ન હોય પણ સ્વસ્તુતિ-પ્રશંસા સાંભળીને મનમાં હર્ષાતિરેકવાળો થયા સિવાય રહેતો નથી તેમ જ નિંદા-અવર્ણવાદ સાંભળીને ખેદ પામ્યા સિવાય રહેતો નથી. મોટે ભાગે માનવપ્રકૃતિ સ્વોત્કર્ષ અને પરાપકર્ષથી મુક્ત નથી. પોતાના વખાણ સારા સારા બુદ્ધિશાળીઓને પણ ગમે છે. વિદ્વાન કહેવાતા અને આગળ પડતો ભાગ લેનારા ઉપાધિધારકોને પણ પોતાના વખાણ સાંભળવાનો ઘણો જ શોખ હોય છે. જેવી રીતે પોતાના વખાણ સાંભળવાથી રાજી થાય છે તેવી જ રીતે પોતાને અપ્રિય માણસના વખાણ સાંભળવાથી ખુશી થતી નથી. ઊલટી દિલગીરી પેદા થાય છે એટલું જ નહિં પરંતુ તેના ઉપર દોષારોપણ કરી ઘૃણા પ્રકટ કરે છે. જનતામાં વખણાએલી વ્યક્તિને માટે ઉપરથી બનાવટી ખુશી નછૂટકે જ બતાવવી પડે છે, ને થતાં વખાણને સહમત બનવું પડે છે.

卐 卐 卐

જન્મ્યા પછી માબાપે ઓળખાણને માટે રાખેલું નામ અમર કેવી રીતે થઈ શકે-કાયમ કેવી રીતે રહી શકે? આત્મા અમર થયા સિવાય નામ અમર થઇ શકતું નથી, માટે આત્માને અમર બનાવવા તન-ધન-જીવનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો નામ અમર બની શકે ખરૂં. જ્યાં સુધી

આત્મા મૃત્યુથી મુકાયો નથી ત્યા સુધી નામ તો મરવાનુ જ.

卐 卐 卐

આકાર બદલાય છે તેની સાથે સાથે નામ પણ બદલાયા જ કરે છે. નામ ત્યારે જ કાયમ રહે જ્યારે આકાર બદલાય નહીં આકારને આશ્રયીને જ નામ પડે છે જેનુ નામ નથી તેનો આકાર પણ નથી.

નામ રાખવુ એટલે આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રગટ કરવુ. શુદ્ધ સ્વરૂપ જે આકારવાળા નામમા પ્રગટ થાય છે તે નામ અમર કહેવાય છે. અર્થાત્ જે નામથી સર્વથા કર્મનો ક્ષય થાય છે તે નામ બદલાતુ નથી, કારણ કે નામ બદલાવાનુ કારણ નાશ પામી જાય છે માટે તે નામ અમર કહેવાય છે.

જે આકારવાળુ નામ જનતાને સ્વાર્થ માટે ઉપયોગી થઈ પડ્યુ હોય તે નામ બદલાયા પછી પણ તેને જનતા સભારે છે પરતુ જેનો સ્વાર્થ સધાયો હોય તેઓ જ સભારે છે, તેમના વશજો અથવા તો અન્ય વ્યક્તિઓ સભારતા નથી.

જે દેહાકૃતિનુ નામ રાખ્યુ હોય છે તે દેહાકૃતિ જીવન ક્ષય થયે જીવનના વિયોગથી નાશ પામી જાય છે, એટલે નામ પણ ધીરે ધીરે સસારમાથી લુપ્ત થતુ જાય છે

卐 卐 卐

મનથી ત્યાગ, વચનથી ત્યાગ, કાયાથી ત્યાગ આ ત્રણે ત્યાગમા કેવળ વચનથી ત્યાગ તે એક પ્રકારનુ અસત્ય છે, બીજાને ઠગવાને માટે કરાય છે. જેને ક્ષુદ્ર ત્યાગ સાધવો હોય છે તે વચનમા ઘણા જ કેળવાએલા હોય છે વચનથી ત્યાગ તે નામનો જ ત્યાગ હોવાથી આત્માને કોઈ પણ પ્રકારનો લાભ મળી શકતો નથી

કેવળ કાયાથી ત્યાગ બે પ્રકારનો હોય છે એકની પાસે એક વસ્તુ છે અને તેનો ત્યાગ કરે છે અને બીજો વસ્તુ નથી અને ત્યાગ કરે છે આ બન્ને પ્રકારના ત્યાગીમા જેની પાસે વસ્તુ છે અને છોડે છે તે ઉત્તમ છે, કારણ કે મળેલા ભોગોને છોડવા તે કઠણ છે અને વસ્તુ નથી તેને છોડવુ ઘણુ જ સહેલુ છે, કારણ કે જે વસ્તુ પાસે નથી અને મળવાની પણ આશા નથી તેને તો પ્રથમથી જ ત્યાગ જેવુ છે, માટે તેને છતી વસ્તુ છોડનાર કરતા નીચી કોટીનો કહી શકાય

કેવળ મનથી ત્યાગી, કેવળ કાયાથી ત્યાગી કરતા ઊંચો છે, કારણ કે કેવળ કાયાથી છોડવુ સહેલુ છે પણ મનથી છોડવુ દુર્લભ છે કેવળ કાયાથી છોડનાર સસારમા ઘણા નીકળશે, પણ મનથી છોડનાર તો કોઈક જ નીકળશે. ભીખારીઓ તેમજ અન્ય ભાગ્યહીન પુરુષો વસ્તુ ન હોવાથી કેવળ કાયત્યાગી જેવા જ છે, પણ તેઓની મનોવૃત્તિમા ત્યાગ ન હોવાથી તેઓ ત્યાગી કહેવાતા નથી

મન, વચન અને કાયાથી છોડનાર સર્વોત્કૃષ્ટ ત્યાગી કહી શકાય છે. મન, વચન અને કાયાથી છોડનારા ત્યાગીઓ સસારમા ઘણા જ અલ્પ નીકળશે.

卐 卐 卐

જીવનો બે વસ્તુઓ ઉપર જ હક્ક છે એક તો જ્ઞાન–દર્શન આદિ પોતાનો ધર્મ અને બીજુ પરવસ્તુ કર્મ. આ બે વસ્તુ સિવાય જેટલુ જડ–ચૈતન્યમય જગત દેખાય છે તેના ઉપર જીવનો હક્ક નથી. જો કે કર્મ જડ વસ્તુ

પ્રભુ મહાવીરે મોહમસ્ત જગતને ત્યાગધર્મ જ કેમ આપ્યો ?

[એક ધર્માત્માની કરુણ આત્મકથા]

લેખક : મુનિશ્રી હંસસાગરજી મહારાજ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૭૦ થી શરૂ)

મનસુખઃ—સમાજમાં મારું કુટુંબ ધર્મીષ્ઠ તરીકેની ખ્યાતિને પામેલું છે. અમો વિશાળ કુટુંબવાળાં બહોળાં સગાંનાં સંબંધી છીએ. મારા માતપિતા શ્રી જિનેશ્વર દેવના પરમ ભક્ત હોઇ શુદ્ધ શ્રાવકધર્મના સાચા ઉપાસક છે. તેમનો હું એકનો એક અતિ લાડકવાયો પુત્ર છું. ગર્ભશ્રીમંતાઈએ અમને કદી તરછોડ્યાં નથી. ઘણાં સગાંવ્હાલાંઓનાં એક હાથથી બીજે હાથે અને ખાટ ઉપરથી પાટ ઉપર ફરીને પાનફૂલમાં જ મારો ઉછેર થયો છે. મારે બે મોટી બહેનો છે. એકનું નામ **ચંદન** અને બીજીનું **વાસંતી** છે. મારા પિતાને બે નાના ભાઈઓ છે, જેઓ મારા કાકા થાય છે. તે બંનેને પણ પુત્રપુત્રીનો બ્હોળો પરિવાર છે. મારા પિતાનું નામ **સોમચંદ** અને માતાનું નામ **જસકુંવર** છે. કાકાનાં નામો અનુક્રમે **રીખવચંદ** અને **ન્યાલચંદ** છે. અમો ઝવેરી હોઈને અમારો વ્યાપાર ઝવેરાતનો છે. વિકારી જગતના કૃત્રિમ કે વાસ્તવિક રંગઢંગથી અદ્યાપિ પર્યન્ત હું નિર્લેપ પ્રાયઃ છું અને એનું કારણ મારામાં વડિલોએ બચપણથી જ સીંચેલા સુદૃઢ ધર્મ-સંસ્કાર જ છે. હું આઠ વર્ષનો થયો ત્યાં સુધીમાં તો સાચા શ્રાવકને છાજતાં દિનકૃત્યો—સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષધ, દેવદર્શન, પૂજા, ગુરુવંદન, વ્યાખ્યાન-શ્રવણ, પ્રત્યાખ્યાન, ધર્મનું નિત્ય નૂતન જ્ઞાન અને દાનધર્મને મારા પરોપકારી માતપિતાએ મારા જીવનમાં ગાઢ શ્રદ્ધાપૂર્ણ રીતે વણી નાંખ્યા હતા. આને પરિણામે બાલ્યકાળથી જ ઉત્તમ જનોમાં હું શ્રાવક કહેવાતો હતો. કહ્યું છે કે-

સાચો શ્રાવક

श्रद्धालुतां श्राति जिनेन्द्रशासने,
धनानि पात्रेषु वपत्यनारतम् ।
करोति पुण्यानि सुसाधुसेवना—
दतोऽपि तं श्रावकमाहुरुत्तमाः ॥ ७ ॥

અર્થ:—શ્રીજિનેશ્વર ભગવાનના શાસનમાં શ્રદ્ધાળુપણાને ગાઢ કરે, શ્રી જિનેશ્વર-

---

છે અને તે પર છે, એટલે તેના ઉપર પણ જીવનો હક્ક નથી, છતાં જીવ જ્યારથી સંસારમાં છે અને જ્યાં સુધી સંસારમાં રહેશે ત્યાં સુધી એક સમય માત્ર પણ કર્મ સર્વથા જીવથી છૂટાં પડવાનાં નથી. તેને અનાદિ કાળથી જીવે પોતાની જ વસ્તુ તરીકે માન્યાં છે અને હંમેશાં તેની વૃદ્ધિ કરતો રહેશે, માટે કર્મ ઉપર પણ જીવનો હક્ક છે.

જીવ જગતના તમામ પદાર્થોને છોડીને ચાલ્યો જશે, આયુષ્યની શરૂઆતથી સાથી બનેલ દેહને પણ છોડી દેશે; પરંતુ ધર્મ અને કર્મ એ બે વસ્તુઓને તો સાથે જ લઇ જવાનો.

દેવ, જિનાગમ, જિનમંદિર શ્રમણ, શ્રમણી શ્રાવક અને શ્રાવિકા-એ સાતે ક્ષેત્રને વિષે અસ્ખલિતપણે ખૂબ ખૂબ ધન વાવે-વાપરે, શ્રેષ્ઠ મુનિરાજોને ઉત્તમોત્તમ અને એષણીય (દોષમુક્ત) અન્ન, પાન, વસ્ત્ર, પાત્રાદિ પડિલાભે તથા વેયાવચ્ચ-ભક્તિ કરવાને અંગે અઢળક પુણ્ય ઉપાર્જન કરે તેને ઉત્તમ પુરુષો શ્રાવક કહે છે. (શ્રાવક શબ્દની અન્ય રીતે પણ વ્યુત્પત્તિ થાય છે. જેમકે **શ્રદ્ધા, વિવેક અને ક્રિયા**-આ ત્રણ જેનામાં હોય છે તે શ્રાવક કહેવાય. ઉપર્યુક્ત શ્લોકમાં તો શ્રદ્ધા, વાવવું અને કરવું એ ત્રિકવાનને શ્રાવક કહ્યો છે શ્રદ્ધા કે શ્રાતિનો 'શ્રા', વિવેક કે વાવવું નો 'વ', અને ક્રિયા કે કરવું નો 'क' શબ્દના ગ્રહણ કરવાવડે 'શ્રાવક' શબ્દ થાય છે) તદુપરાંત શ્રાવકે આજીવન ફરજીઆત કરવો ઘટતો અભક્ષ્ય અનંતકાયાદિનો ત્યાગ-રૂપ ધર્મવારસો પણ મારા માતપિતાએ મને સુપ્રત કર્યો છે. કહ્યું છે કે:-

देशचारित्रविरतो विरतानामुपासकः,
भवस्वरूपं जानान श्रावका जीविताबधि ॥८॥
मद्यं मासं नवनीतं मधूदुंबरपञ्चकम्,
अनन्तकायमज्ञातफल रात्रौ च भोजनं ॥९॥
आमगोरससंपृक्तद्विदल पुष्पितोदनम्,
दध्यहर्द्वितयातीतं कुथितान्नं च वर्जयेत् ॥१०॥

અર્થ.—સંસારની ભયંકરતાને જાણનારો, વિરતિ રમણીના ત્રિવિધ પાલક પૂ મુનિવરોનો ઉપાસક અને સંપૂર્ણ ચારિત્ર પાળવામાં અશક્ત એવો દેશવિરતિ શ્રાવક મદ્ય, માંસ, માખણ, મધ, પંચુદુંબર (ઉંબરા, ટેટા, પેપડી વિ.) સર્વ અનંતકાય, અજાણ્યાં ફળ, રાત્રિભોજન, કાચા દૂધ તથા દહીંને સ્પર્શેલું દ્વિદળ-કઠોળ, (જે વિદળ કહેવાય છે તે,) રાંધેલા રાતવાસી ચોખા, બે દિવસ વ્યતીત થએલું દહીં અને જેના વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને રસાદિ ચલિત થઈ ગયા હોય-પલટી ગયા હોય તેવા સકળ ધાન્ય પદાર્થોનો સર્વથા ત્યાગ કરે માતપિતાએ બચપણથી જ સુપ્રત કરેલો ઉપર્યુક્ત વારસો મારું અખૂટ ધર્મધન છે એ ધન જેના પાસે નથી તે શ્રાવક કહેવરાવવાને પણ યોગ્ય નથી, બલ્કે તે નામધારી શ્રાવક છે કહ્યું છે કે-

નામધારી શ્રાવક

पांचे चूक्या त्रिहुं मुक्रिओ, चिउहि न जाणइ नामुं ।
जगि ढंढेरिओ वाइओ, मुहइ श्रावक नामुं ॥११॥

અર્થ:—પ્રાણાતિપાતાદિ પાંચ વ્રતોને દેશથી પાળવા પણ ચૂકી ગયો, સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રથી તદ્દન વેગળો રહ્યો તથા દાન, શીલ તપ અને ભાવ એ ચારે પ્રકારના ધર્મના નામ સરખાય જાણતો નથી અર્થાત્ આ ચારે ધર્મને યાદ જ કરતો નથી તેણે જગતમાં નકામો જ પોતાના મુખે શ્રાવક નામનો ઢંઢેરો વગાડ્યો છે. બલ્કે પોતાને શ્રાવક તરીકે ખોટો જ જણાવે છે શ્રાવક, પ્રાણાતિપાતાદિ વ્રતોથી, સમ્યગ્ દર્શનાદિ રત્નત્રયીથી, અને દાનાદિ ચતુર્વિધ ધર્મથી રહિત હોય જ નહિ અને કદાચ હોય તો તે શ્રાવક નહિ પણ વાણીઓ જ છે ! અહીં એ શંકા થશે કે શું વણિક એ શ્રાવક નહિ ? તેના ઉત્તરમાં સમજવું કે વણિકનો અર્થ તો 'વણજ કરનારો' એમ થાય છે જ્યારે શ્રાવકનો અર્થ તો આપણે ઉપર જણાવી ગયા તે છે વણિકમાં તો જૈન, વૈષ્ણવ, મોઢ

આદિ ઘણીય જ્ઞાતિઓ છે, જ્યારે શ્રાવકમાં તો ફક્ત શ્રાવક એક જ અને તે પણ જ્ઞાતિ નહિં પણ વર્ગ જ છે. અનેક જ્ઞાતિઓ શ્રાવક વર્ગ બની શકે છે પણ શ્રાવક વર્ગ અનેક જ્ઞાતિરૂપ બનતો જ નથી; છે જ નહિં. જૈન જ્ઞાતિમાં પણ શ્રાવક નામનો વિકલ્પ જ રહેલો છે. જૈન એટલે શ્રાવક એમ ઔઘિક ભલે કહે, વાસ્તવિક તો શ્રદ્ધાદિ ગુણને ધારણ કરે તે જ શ્રાવક કહેવાય છે. બલ્કે શ્રાવક નામ ધર્મસૂચક છે, જ્યારે વણિક નામ તો ફક્ત વ્યવહારુ જ છે. આથી શ્રાવકને વણિક કહેનારા શ્રાવકપણાની અપભ્રાજના કરે છે એ પણ અહિં સ્પષ્ટ થાય છે, કારણ કે જિનોક્ત ઉત્તમોત્તમ એકવીશ ગુણોને ધારણ કરનાર પુણ્યાત્મા જ શ્રાવક ધર્મને યોગ્ય છે.તે ૨૧ ગુણો આ પ્રમાણે–

શ્રાવકના એકવીશ ગુણ

अक्षुद्रो रूपसौम्यो विनयनययुतः क्रूरताशाठ्यमुक्तो मध्यस्थो दीर्घदर्शी परहितनिरतो लब्धलक्षः कृतज्ञः। सद्दाक्षिण्यो विशेषी सदयगुणरुचिः सत्कथः पक्षयुक्तो वृद्धार्हो लज्जितो यः शुभजनदयितो धर्मरत्नस्य योग्यः

અર્થઃ—(૧) **ક્ષુદ્ર હોય નહિં**–એટલે કે અતિગંભીર મનવાળો હોય. છિછરા મનવાળો મનુષ્ય દરેક કાર્યમાં ઉતાવળીઓ હોવાથી તે સ્વપરનો ચોક્કસ ઉપકાર કરી શકતો નથી. (૨) **રૂપવાન હોય**–એટલે કે પંચેન્દ્રિય જેને પ્રગટ હોય, શુભ સંઘયણવાળો હોય અને અંગોપાંગ જેમનાં પૂર્ણ હોય છે. આવી શુભ શરીર સંસ્થિતિને ધરનાર આત્મા ધર્મને કરતો જગતમાં પણ ધર્મની અત્યંત પ્રભાવના કરે છે. (૩) **સૌમ્ય હોય**–એટલે કે પાપકર્મોને સેવે નહિં કારણ કે એ (મુખમુદ્રામાત્રથી નહિં) સ્વભાવે જ સૌમ્ય હોય છે. જગતના પ્રાણીવર્ગને અભય આપવાના સ્વભાવવાળો હોવાથી જગબંધુ સમાન તે પોતાની પ્રશમતાના નિમિત્તે જગતને સુખે સેવવા યોગ્ય હોય છે. (૪) **વિનયવાન હોય**–એટલે કે જ્ઞાનાદિક પ્રાપ્ત કરવાનાં અને પ્રાપ્ત કરેલ જ્ઞાનાદિકને નિર્મળ રાખવાનાં ગુર્વાદિક સુદૃઢ આલંબનો પ્રતિ અતિ વિનય કરે છે. 'વિનય-વિના વિદ્યા નહિં તો કેમ સમકિત પાવે રે?' આ વાત એમણે હૃદયમાં ગૂંથી લીધેલી જ હોય. (૫) **નીતિવાન હોય**–એટલે કે જે જે કૃત્યોથી આ લોકમાં અપયશ, દંડ અને કારાગૃહાદિ પ્રાપ્ત થાય તેમ જ પરલોકમાં દુર્ગતિ મળે તેવાં અનીતિમય નિંદ્ય કાર્યો આચરવામાં પાપભીરુ હોય છે, બીકણ હોય છે, આથી ઉભયલોકે સુખના હેતુભૂત નીતિ–પથને એ કદી ય ઓળંગતો નથી. (૬) **અક્રૂર હોય**–એટલે કે કોઇના પણ પ્રતિ તેના મનમાં મલિન ભાવ હોતો નથી, અને એથી જ કોઈ પ્રાણી પ્રતિ એ ક્રૂર બનતો નથી. (૭) **અશઠ હોય**–એટલે કે કોઇને પણ ઠગવાની વૃત્તિવાળો–કપટી હોતો નથી. ધર્મનાં કાર્યો કે ધર્માનુષ્ઠાનોને–લોકરંજન, આશંસા કે નિયાણા માટે એ કરતો જ નથી, ઉત્તમ ભાવપૂર્વક આત્મકલ્યાણ માટે જ કરે છે. આથી જગતભરના પ્રાણીઓનો એ અપૂર્વ વિશ્વાસભાજન બની ધર્મકીર્તિને સર્વ દિગ્વ્યાપી બનાવે છે. (૮) **મધ્યસ્થ હોય**–એટલે કે સદ્ધર્મના મર્મને યથાર્થ જાણીને પાખંડીઓના પુરાણા કે નવીન ગ્રંથોથી ભરમાય નહિં, બહુ લોકપ્રવાહને પણ તે તે પાખંડોમાં ભળ્યો દેખે છતાંય એ સુલસા શ્રાવિકાની

માફક પોતાના જ ધર્મમાં સ્થિર રહીને લોક-હેરીથી મધ્યસ્થ રહે, વેગળો રહે એટલે કે પોતે તેમા ભળે નહિ તેમ વિરુદ્ધ પણ પડે નહિ. એ તો કેવલી ભગવતે બતાવેલા આત્મગુણોનો જ સચય કરવામાં રક્ત હોય (૯)**દીર્ઘદર્શી હોય**-એટલે કે પરિણામ વિચાર્યા વિના કોઇપણ કાર્યમાં પગલુ જ ન ભરે, બલ્કે કાર્યને પરિણામે ઉભય લોકમા પોતાને લાભ થાય તેવુ પરિણામે હિત વિચારીને જ કાર્ય કરે.(૧૦)**પરહિતકારી હોય** અન્ય જનોની ભાવદયા ચિતવીને એને સદ્ધર્મમા સ્થાપવા, સ્થાપીને સ્થિર કરવા અત્યત લાગણી ધરાવે •(૧૧)**લબ્ધલક્ષ હોય**-આગમના અર્થગભીર અર્થોને ગુરુના ઉપદેશથી તાત્કાલિક ગ્રહણ કરી લે, શીખી લે, એવી ઉત્તમ લક્ષપ્રાપ્તિને ધરનારો હોય છે, આથી તો સૂત્રને વિષે શ્રાવકોને લબ્ધાર્થા, ગ્રહિતાર્થા કહેલા.(૧૨) **કૃતજ્ઞ હોય**-જિનેશ્વરદેવે બતાવેલા આત્મગુણોએ જ પોતાને ગુણી બતાવ્યો છે એમ સમજીને તત્ત્વબુદ્ધિવાન તે બીજાઓને પણ ગુણી બનાવવા ધર્મ તથા આત્મગુણોમા જોડે. ભગવાનના વિરહે પણ તેવા ઉત્તમોત્તમ ગુણોને પ્રાપ્ત કરાવનાર પરમોપકારી ગુરુદેવનુ બહુમાન કરે, આદર-ભક્તિ કરે, એવા ઉપકારીના ઉપકારને જાણીને ઉપકારી પ્રતિ અસ્ખલિત સેવાભાવી હોય છે. (૧૩) **સદાક્ષિણ્યતાવાળો હોય**-અન્ય જનોને આવી પડેલા ઉચિત કાર્યોમા જ્યારે પોતાની મદદની જ અન્યને આવશ્યકતા હોય તેવા પ્રસગે બીજાઓને ગરજ વરતાવે નહિ, ઊલટુ પોતાના પણ આવશ્યક કાર્યને તજી દઇને સામાના કાર્યો તાત્કાલિક કરી આપીને એ અન્ય જનો પર ઉપકાર કરે એવી શ્રેષ્ઠ દાક્ષિણ્યતાવાળો હોય (૧૪) **વિશેષજ્ઞ હોય**-પોતાને ઉપયોગી કે અનુપયોગી સર્વ પદાર્થોના ગુણદોષની વિશેષતા, પૃથક્ત્વતા-તારતમ્યતાનો જાણ હોય છે, એટલે કે ગોળખોળ સમ ગણવાની તેમજ ઊજળુ બધુ ય દૂધ માની લેવાની મૂર્ખાઇથી એ અત્યત પર હોય છે. (૧૫) **પરમદયાળુ હોય**-દયા જ ધર્મનુ મૂળ છે એમ સમજીને સર્વ પ્રાણીઓ પ્રતિ દ્રવ્ય અને ભાવથી તે અનુકપાવાન હોય છે (નિરાધાર, અપગ, આધળા, લૂલા, લગડા, પાગળા, દીન કે દુઃખી સ્થિતિના પ્રાણીઓને અન્ન, વસ્ત્ર કે દ્રવ્યાદિ આપીને, એના દુખ ટાળીને એને સતોષ પમાડવા પ્રયત્ન કરવો તે **દ્રવ્યદયા** કહેવાય અને અધર્મ આચરનારા અન્ય આત્માઓ અધર્મને પરિણામે દુર્ગતિના ભાજન બની ભવિષ્યમાં ભયકર પીડાના ભાગી ન થાય એમ ચિંતવીને એને સદ્ધર્મમા જોડવા યત્ન કરવો તે પ્રાણીઓ પ્રત્યેની **ભાવદયા** કહેવાય છે. શ્રાવકમાં જ આ દયા સભવે છે) (૧૬) **ગુણરાગી હોય**-પોતે નિરતર ગુણનો જ રાગી હોઇને નિત્ય નૂતન ગુણોનો સગ્રહ કરે, પોતાનાથી અધિક ગુણવાનોનુ બહુમાન કરે-પૂજે, વિશિષ્ટ ગુણવાનોને જરા પણ દુભવે નહીં અને નિર્ગુણોની ઉપેક્ષા કરે. (૧૭) **સત્કથી હોય**-સ્ત્રીકથા, દેશકથા, ભક્તકથા અને રાજકથાદિ વિકથા-અશુભ કથા અસત્કથા કરવાથી આત્માને પ્રાપ્ત થએલુ સદસદ્ વસ્તુનુ પરિજ્ઞાન નાશ પામે છે, જ્યારે સત્કથાદિમા નિત્ય રક્ત રહેવુ એ ધર્મવૃદ્ધિનુ કારણ છે. આ પ્રમાણે સદ્બુદ્ધિને ધારણ કરનારો તે ધર્માર્થી ધર્માત્મા સદાય સત્કાર્ય જ કરવાનો વિવેક ધારણ કરે છે. (૧૮) **પક્ષવાળો હોય**-ધર્મીષ્ઠ, શિયળવાન અને અનેક પ્રકારના સદા-

ચારોથી સુવાસિત હોવાને લીધે યશસ્વી, સ્વજન કુટુંબાદિ પરિવારવાળો-પક્ષવાળો હોય. (૧૯) **વૃદ્ધાર્હ હોય**-જ્ઞાનવૃદ્ધ અને ગુણવૃદ્ધ એવા આપ્તપુરુષોને અનુગત હોય-એમની આજ્ઞા મુજબ વર્તનારો હોય છે, કારણ કે અતિ અનુભવવડે જ્ઞાન અને ગુણો જેનામાં પરિણુત થયેલા છે-સ્થિર થયેલા છે-ઠરેલા છે તેવા વૃદ્ધ પુરુષોને આધીન વર્તવાથી પોતાની બુદ્ધિ પરિણુતા-સ્થિરતાને પામે છે, એવું એ ચોક્કસ સમજતો હોવાથી તેવા આપ્ત-વૃદ્ધોનો તે પૂજક હોય છે. (૨૦)**અતિલજ્જાવાન હોય**-પોતે તન,મન કે ધનથી કોઇનું પણ કાર્ય કરી આપવાનું વચન આપ્યું હોય તે ગમે તેવા વિકટ સંયોગે પણ ફેરવતો નથી. પોતે જે જે શુભ કાર્યોનો આદર કરેલો હોય-અંગીકાર કરેલો હોય તે પ્રાણાંતે પણ તજી શકતો નથી, તેમજ આપતપ્રસંગે પણ અકાર્ય તો કદીય કરી શકતો નથી. એવા ઉત્તમ લજ્જાગુણને ધરાવે છે. (૨૧) **જનવલ્લભ હોય**-નિપુણ જનો જે કાર્ય-થી વિરુદ્ધ હોય તેવા કાર્યને ' ધર્મને વિષે જ શૂર એવો તે પુણ્યાત્મા' આદરતો જનથી, સેવતો જ નથી. આવા ઉત્તમ ગુણને ધારણ કરવાવાળો આત્મા શ્રાવક ધર્મને યોગ્ય છે, અધિકારી છે. આ એકવીશ ગુણ ધરનાર આત્મા ધર્મ પાળવાની લાયકાતમાં ઉત્તમ ગણાય છે, એથી પોણા ભાગના ગુણને ધારણ કરનારને મધ્યમ, એથી અર્ધા ગુણો ધરવાવાળાને જઘન્ય અને એના અર્દ્ધથી પણ ઓછા ગુણને ધરવાવાળાને તો શાસ્ત્રકાર મહારાજે દરિદ્રી જ કહ્યો છે એટલે કે એ તો શ્રાવક ધર્મને લાયક જ નથી. આવા સદ્ગુણોથી વાસિત થયેલા આત્માને સદ્ગુરુયોગે સમ્યક્ત્વ ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય અને તે પછી સંસારની ભયંકરતાનો એને સંપૂર્ણ ભાસ થાય છે. તેથી એમને ભવનિર્વેદ થાય છે-સંસારમાં એને કયાંય પણ ચેન પડતું નથી. કોઇ આત્મા નારકીના દુઃખોથી કંટાળીને જેમ નારકભૂમિમાંથી જલ્દી નાસી છૂટવા સતત ઇંતેજાર હોય છે તેમ આ ભાગ્યવાન પણ ભવના દુઃખોથી કંટાળી ભવમાંથી મુક્ત થવાની સતત લાગણી ધરાવે છે. નાસી છૂટવાનું મન કરતાં સંસારની સર્વવિરતિ આચરવા પોતાને સમર્થ ન દેખે,અથવા સાંસારિક અનેક અપાયો એની દૃષ્ટિપથે ચડી એને કાયર કરે-સર્વ-વિરતિના સ્વીકારમાં ઢીલો કરે તો તે પુણ્ય-વાન સર્વવિરતિ પામવા જેવું સામર્થ્ય કેળવવાને માટે તેની (સર્વવિરતિની) નિત્ય યાદગીરીને માટે-' કયારે હું સર્વવિરતિ પામું?' એવી વાંચ્છનાપૂર્વક આત્મનિર્બળતાને ટાળવા દેશ વિરતિ ધર્મનો અતિ દુઃખે આદરકરે. આપ્રકારે દેશવિરતિ ધર્મને પાળતો શ્રાવક **ભાવશ્રાવક** કહેવાય છે. એ ભાવ શ્રાવક કેવી રીતે બને અને એના શાસ્ત્રકાર મહારાજાએ જણાવેલા સત્તર ગુણો કેવા છે વિગેરે બાબત તો આપણે અવસરે ચર્ચશું. હાલ તો શ્રાવકધર્મને યોગ્ય આત્માની જ પીછાણુ કરાવી છે. આત્મા જ્યારે શ્રાવક બને ત્યારે તો તે પ્રાતઃસ્મરણીય પૂણ્યમૂતિસ્વરૂપ પ્રાયઃ હોય છે. જ્યારે વણિકનું સ્વરૂપ તો શાસ્ત્રકારો વિલક્ષણીય જ જણાવે છે. જુઓ !

વણિક તો આવો હોય છે.

श्रुत्वा दुर्वाक्यमुच्चैर्हसति नृपति च स्वीयमाप्येन लोकं
द्व्यर्धं गृह्णाति पण्यं बहुकिमिति यदन्नर्द्धमेव प्रदत्ते ।
स्वीयाऽन्यायेऽपि पूर्वं व्रजति नृपगृहं लेखके कूटकारी,
मध्ये सिंहप्रतापः प्रकटमृगमुखः स्याद्वणिग्धूर्त्तराजः ।

અર્થઃ—કોઇના દુર્વાકયો સાંભળીને (હૃદયમાં તો ઝેરી સાપની માફક છંછેડાયો હોય છે છતા) અત્યંત હસવા માંડે છે, પોતાના ખોટા રાખેલા માપથી લોકોને ચોરે છે-છેતરે છે, લોકો પાસેથી કોઈ પણ વસ્તુઓની ખરીદી કરે-લે ત્યારે ઉદાર લોકો લાભવાની આદિ આપે તે વખતે 'નહિ નહિ પટેલ! વધારે શું કામ? વધારે શું કામ?' એમ બોલતો જ રહીને 'શેઠ તો જાણે ન્યાય નીતિને ઓળંગવા જ માગતા ન હોય' એવી પટેલ પર છાપ પાડી, વિશ્વાસમા લઇને પૂરેપૂરો માલ તો લે જ પણ કાટો મરડીને બીજો અધો માલ વધારે ઉઠાવે એટલે કે દોઢો માલ ઉઠાવી જાય, તેમ જ લોકો જયારે તેમની પાસેથી કોઇપણ વસ્તુ લેવા આવે ત્યારે અર્ધું જ આપે અન્યાય પોતે કર્યો હોય છતા 'મને લૂંટ્યો, મને લૂટયો' એમ જણાવવા માટે કચેરીમાં ચેલો દોડે, આપ્યુ ન હોય છતા લોકોને નામે ખોટુ જ લખી નાખે, મુખ તો મૃગલાનાં જેવું ગરીબડું જ દેખાડે જયારે હૃદયનો તો સિંહ સમાન ક્રૂર એવો મહાધૂર્ત વણિક હોય છે. એથી પણ આગળ વધીને શાસ્ત્રકાર વણિકની ઓળખ કરાવતાં ફરમાવે છે કે -

मानेन किञ्चित्तुलयाऽपि किञ्चिद्दानेन किञ्चिद्
ग्रहणेन किञ्चित्।
किञ्चत् किञ्चिच समाहरन्त प्रत्यक्षचौरा वणिजो
भवन्ति ॥ १४ ॥

અર્થઃ—થોડું માપથી, થોડુ તોલથી, થોડું આપવામાથી અને થોડું લેવામાંથી પણ ઉઠાવી જ લેતા હોવાથી વાણીઆ એ તો પ્રત્યક્ષ ચોર છે. વળી તે કેવા હોય તે જણાવે છે.

अपलपति रहसि दत्तं प्रत्ययदत्तऽपि संशयं कुरुते,
क्रयविक्रये च लुण्टति तथापि लोके वणिक् साधु ।

અર્થઃ—ખાનગી કાઇ આપ્યુ હોય તો પાછુ માગતી વેળા 'કોણ જાણે છે? મારા માણસને ગળે પડે છે?' વિગેરે વાકયો ઉચ્ચરીને અપલાપ કરે છે, નામકર જાય છે, સામો મનુષ્ય નિશાનીઓ આપે, આપ્યાની ખાત્રી કરી આપે તો પણ 'શુ તમે મને આપ્યું જ છે? જો આપ્યુ હોય તો મને યાદ કેમ ન આવે?' વિગેરે શંકાસ્પદ ભાષણ કરવા માંડે માલ લેતો અને દેતો લોકને લૂટે છે. આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આમ છતાં પણ વણિક સારો ગણાય છે મતલબ કે એ એટલો તો કપટ-કુશળ હોય છે કે લોકોને પોતાની જાત મૂળ સ્વરૂપે ઓળખાવા દેતો જ નથી કયા ગુણનિધિ એવો શ્રાવક અને કયાં કૂડકપટનો ભંડાર એવો વણિક! બનેમાં જમીન આસમાનનું અંતર છે આથી મહાન્ ગુણનિધિને કૂડકપટનો ભડાર ઓળખાવવામા જેમ ભયંકર પાપ છે, તેમ વણિકને શ્રાવક કહેવો તે પણ મહાન્-ભયંકર પાપ જ છે એમ ઉપરનાં સૂક્તોથી સિદ્ધ થાય છે

(ચાલુ)

સેવાધર્મ — દિગ્દર્શન

(ગતાંકથી સંપૂર્ણ)

એક બાળક જન્મતા કેવું નિર્બળ અને અસહાય હોય છે અને પોતાની સમસ્ત આવશ્યકતાઓની પૂર્તિને માટે તે બીજા પર કેટલું નિર્ભર રહે છે અથવા આધાર રાખે છે? બીજા માણસો તેની ખાવાપીવાની, ઊઠવાબેસવાની, સૂવાની, ઓઢવાબીછાવવાની, દિલ બહેલાવવાની, શરદી ગરમી આદિથી રક્ષા કરવાની અને શિક્ષણ આપવા–અપાવવાની જે સેવાઓ કરે છે તે સર્વે તેને માટે પ્રાણદાન સમાન છે. જ્યારે તે સમર્થ થાય ત્યારે તે સેવાઓને ભૂલી જાય છે અને ઘમંડમાં પોતાના તે ઉપકારસેવકોની–માતાપિતાદિની સેવા નથી કરતો–તેનો તિરસ્કાર પણ કરે છે તો સમજવું જોઇએ કે તે પતનની તરફ જાય છે. એવા લોકોને સંસારમાં કૃતઘ્ન, ગુણહીન અને અહેશાનફરામોશ જેવા **દુર્નામોસ** કહેવામાં આવે છે. કૃતઘ્નતા અથવા બીજાએ કરેલા ઉપકારો અને લીધેલી સેવાઓને ભૂલી જવી એ મોટો અપરાધ છે અને તે વિશ્વાસઘાતાદિની જેમ એવડું મોટું પાપ છે કે તેના ભારથી પૃથ્વી પણ કંપે છે.

કોઇએ ઠીક જ કહ્યું છે:—

કરે વિશ્વાસઘાત જો કોય,
કીયા કૃતકો વિસરે જોય;
આપદ પડે મિત્ર પરિહરે,
તાસુ ભાર ધરણી થરથરે.

એવા પાપોનો ભાર વધવાથી પૃથ્વી ડોલ્યા કરે છે, ભૂકંપ થાય છે અને એથી જો સાધુપુરુષ, ભલો આદમી હોય છે તે બીજાએ કરેલા ઉપકારો અથવા લીધેલી સેવાને કોઇ દિવસ ભૂલતો નથી. "न हि कृतमुपकारं साधवो विस्मरन्ति" બદલામાં પોતાના ઉપકારીઓની અથવા તેના આદર્શાનુસાર બીજાની સેવા કરીને ઋણમુક્ત થાય છે. તેના સિદ્ધાંત તો परोपकाराय सतां विभूतयः। ની નીતિને અનુસરનારા હોય છે.

उपकारिषु यः साधुः, साधुत्वे तस्य को गुणः?
अपकारिषु यः साधुः, स साधुः सद्भिरुच्यते॥

અર્થાત:–પોતાનાં ઉપકારીઓની પ્રતિ જે સાધુતાનો–પ્રતિઉપકારાદિરૂપ સેવાનો–વ્યવહાર કરે છે તેના તે સાધુપણામાં શું મોટાઇ છે? એવું કરવું તે સાધારણ જનોચિત મામૂલી વાત છે. સત્પુરુષોએ તો તેને સાચા સાધુ બતાવ્યા છે જે પોતાનો અપકાર–બુરું કરનાર પ્રતિ પણ સાધુતાનો વ્યવહાર કરે છે. તેની સેવા કરી તેના આત્મામાંથી શત્રુતાના વિષને પણ કાઢી નાખવું એ પોતાનું કર્તવ્ય સમજે છે.

એવા સાધુપુરુષોની દૃષ્ટિમાં ઉપકારી, અનુપકારી અને અપકારી પ્રાયઃ બધા સમાન હોય છે. તેની વિશ્વબન્ધુત્વની ભાવનામાં કોઇનો પણ અપકાર અથવા અપ્રિય આચરણ કંઇપણ વિઘ્નકર્તા નથી. 'अप्रियमपि कुर्वाणो यः प्रियः प्रिय एव सः' આ ઉદાર ભાવનાથી તેનો આત્મા સદા ઉચ્ચ રહે છે. તે તો સેવા ધર્મના અનુષ્ઠાનદ્વારા પોતાનો વિકાસ સિદ્ધ કર્યા કરે છે, અને તેથી સેવાધર્મના પાલનમાં સર્વ પ્રકારથી દત્તચિત્ત હોવું તેને પોતાનું પરમ કર્તવ્ય સમજે છે.

વાસ્તવમાં, જન્મતાં જ જ્યાં આપણે બીજાઓની સેવાઓ લઇને તેના ઋણી બનીએ છીએ, પછી કંઇ સમર્થ થઇને પોતાની ભોગોપભોગની સામગ્રી ભેગી કરવામાં, પોતાની માનમર્યાદાની રક્ષામાં, પોતાના કષાયોને પુષ્ટ કરવામાં અને પોતાના મહત્ત્વ યા પ્રભુત્વને બીજા પર સ્થાપિત કરવાની ધૂનમાં અપરાધ પણ ઓછા નથી કરતા. એ પ્રમાણે આપણા આત્મા પરકૃત ઉપકાર–ભારથી અને સ્વકૃત–અપરાધભારથી

બરાબર દબાઈ રહે છે. તે ભારોથી હલકા થવાની સાથે સાથે પણ આત્માના વિકાસનો સબંધ છે લોકસેવાથી તે ભાર હલકો કરીને આત્મવિકાસની સિદ્ધિ થાય છે તેથી સેવાને પરમ ધર્મ કહેવામા આવ્યો છે અને તે એટલો પરમ ગહન છે કે કોઇ કોઇ વખત તો યોગીઓદ્વારા પણ અગમ્ય થઈ જાય છે. તેની બુદ્ધિ કરે છે, તે પણ તેના સામે ઘુંટણે ટેકો દે છે અને ગહરી સમાધિમાં ઉતરીને તેના રહસ્યને શોધવાનો પ્રયત્ન કરે છે. લોકસેવાને માટે પોતાના સર્વસ્વ અર્પણ કરવાથી પણ તેને બહુધા આમ કહેતા સાંભળીએ છીએ

हा दुक्कयं ! हा दुट्ठं भासियं! चिंतियं च हा दुट्ठं। अंतो अंतोऽज्झम्मि पच्छुत्तावेण वेयंतो ॥

• મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિમા જેમા જરા પણ પ્રમત્તતા, અસાવધાની અથવા ત્રુટી લોકહિતની વિરુદ્ધ દેખાય છે ત્યા તે સમયે ઉક્ત પ્રકારના ઉદ્દ્ગાર તેના મોઢેથી નીકળી પડે છે, અને તે તેના દ્વારા પશ્ચાત્તાપ કરતા પોતાના સૂક્ષ્મ અપરાધોનુ પણ નિત્ય પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા કરે છે. તેથી એ પ્રસિદ્ધ છે કે—

"सेवाधर्म परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥"

સેવા ધર્મની સાધનામા નિસંદેહ ઘણી સમાધાનીની જરૂરત છે અને તેને માટે આત્મબલિ-પોતાના લૌકિક સ્વાર્થોની આહુતિ-દેવી પડે છે પૂર્ણ સાવધાની જ પૂર્ણ સિદ્ધિની જનની છે ધર્મની પૂર્ણસિદ્ધિ પણ પૂર્ણ આત્મવિકાસને માટે ગેરટી અને તે આત્મવિકાસ જ સેવાધર્મનું પ્રધાન લક્ષ્ય છે, ઉદ્દેશ્ય છે અથવા ધ્યેય છે.

મનુષ્યનું લક્ષ જ્યા સુધી શુદ્ધ નથી હોતુ ત્યા સુધી સેવાધર્મ તેને કંઇક કઠિન અને કષ્ટકર જરૂર પ્રતીત થાય છે તે સેવા કરીને પોતાના અહેસાન માને છે, પ્રતિસેવાની-પ્રત્યુપકારની વાછા કરે છે અથવા પોતાની અને બીજાની સેવાની માપતોલ કર્યા કરે છે અને જ્યારે તેવી માપતોલ ઠીક નથી ઉતરતી-પોતાની સેવાથી બીજાની સેવા ઓછી માલૂમ પડે છે-અથવા તેની એ વાંછા પણ પૂરી નથી હોતી અને કોઇ બીજો આદમી તેનો અહેસાન નથી માનતો તો તે એકદમ ગુસ્સે થાય છે ખેદખિન્ન થાય છે, દુ:ખ માને છે, સેવા કરવી છોડી દે છે અને અનેક પ્રકારના રાગદ્વેષોના શિકાર બનીને પોતાના આત્માને હણે છે તેનુ લક્ષ્ય શુદ્ધિનુ થતા જ આ કંઇ ન બનત. સેવાધર્મ એકદમ સુગમ અને સુખસાધ્ય બની જાય છે. તેના કરવામા આનદ આનંદ આવે છે ઉત્સાહ એટલો વધે છે કે તેના ફલસ્વરૂપ લૌકિક સ્વાર્થોની સહજમા બલિ ચઢી જાય છે અને જરા પણ કષ્ટ જણાતુ નથી આ દશામા જો કંઇ પણ કરવામા આવે છે, પોતાનુ કર્તવ્ય સમજીને ખુશીથી કર્યે જાય છે અને તેની સાથે પ્રતિસેવા-પ્રત્યુપકાર અથવા પોતાનો આદર-સત્કાર યા અહકારની કોઇ ભાવના ન રહેવાથી ભવિષ્યમાં દુ:ખ, ઉદ્વેગ તથા કષાયભાવોની ઉત્પત્તિનું કોઇ કારણ પણ નથી રહેતું, અને તેથી સહજમા જ આત્મવિકાસ સધાય છે. એવા લોકો જો કોઇને દાન પણ કરે છે તે નીચા નયન કરીને કરે છે અને તેમાં પોતાનુ કર્તૃત્વ નથી માનતા કોઇએ પૂછ્યુ આપ આવુ કેમ કરો છો? તો તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે—

દેનેવાલા ઔર હૈ, મૈ સમરથ નહિ દેન;
લોગ ભરમ મે કહત હૈ, યામે નીચે નૈન.

અર્થાત્—દેવાવાળો કોઇ બીજો જ છે, અને તે તેનું ભાગ્યોદય છે-હુ પોતે કઇપણ દેવાને સમર્થ નથી જો હુ દાતા હોઉં તો હુ પહેલા જ કેમ નથી આપતો? લોકો ભ્રમવશ મને વ્યર્થ જ દાતા સમજે છે, તેથી મને શરમ આવે છે અને તેથી હું નીચે નયન કરીને રહું છું. જુઓ, કેટલો ઊંચો ભાવ છે? આત્મવિકાસને પોતાનુ લક્ષ્ય બનાવવાવાળા માનવોની એવી જ પરિણતિ થાય છે

લક્ષ્યશુદ્ધિની સાથે આ સેવાધર્મનુ અનુષ્ઠાન હરકોઇ પોતાની શક્તિની અનુસાર કરી શકે છે. નોકર પોતાની નોકરી, દુકાનદાર દુકાનદારી, વકીલ વકીલાત, મુખ્તાર મુખ્તારકારી, મુહર્રિર મુહર્રિરી, ઠેકેદાર ઠેકેદારી, ઓહેદાર ઓહેદારી, ડાક્ટર ડાક્ટરી, હકીમ હિકમત, વૈદ્ય વૈદક, શિલ્પકાર શિલ્પકારી, કિસાન ખેતી, તથા બીજા પેશેવર પોતપોતાના

કામ અને મજ્જુર પોતાની મજુરી કરતા કરતા તેમાંથી સેવાનો માર્ગ કાઢી શકે છે. સર્વના કાર્યોમાં સેવાધર્મને માટે યથેષ્ટ અવકાશ છે-ગુંજાઇશ છે.

સેવાધર્મના પ્રકાર અને માર્ગ—

હવે સંક્ષિપ્તમાં એ બતાવવા ઇચ્છું છું કે સેવાધર્મ કેટલા પ્રકારનો છે, અને તેના મુખ્ય માર્ગ કયા કયા છે? સેવાધર્મના મુખ્ય બે ભેદ છે: એક ક્રિયાત્મક અને બીજો અક્રિયાત્મક. ક્રિયાત્મકને પ્રવૃત્તિરૂપ તથા અક્રિયાત્મકને નિવૃત્તિરૂપ સેવાધર્મ કહે છે. આ બેઉ પ્રકારના સેવાધર્મ મન, વચન તથા કાયાની દ્વારા ચરિતાર્થ હોય છે, તેથી સેવાનો મુખ્ય માર્ગ માનસિક, વાચિક અને કાયિક એમ ત્રણ જ છે. ધનાદિકનો સંબંધ કાયાની સાથે થવાથી તે પણ કાયિકમાં જ સામેલ છે. એ ત્રણે માર્ગોથી સેવાધર્મ પોતાના કાર્યમાં પરિણત કર્યે જાય છે, અને તેમાં આત્મવિકાસને માટે સહાયક બધાય ધર્મસમૂહનો સમાવેશ થઇ જાય છે.

નિવૃત્તિરૂપ સેવાધર્મમાં અહિંસાપ્રધાન છે. તેમાં હિંસારૂપ ક્રિયાનો-સાવદ્યકર્મનો અથવા પ્રાણવ્ય-પરોપણમાં કારણભૂત મન-વચન-કાયાની પ્રમત્તાવસ્થાનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે. મન-વચન-કાયાની ઇંદ્રિય વિષયોમાં સ્વેચ્છા પ્રવૃત્તિના ભલા પ્રકાર નિરોધરૂપ 'ગુપ્તિ' ગમનાદિકમાં પ્રાણીપીડાના પરિહારરૂપ 'સમિતિ', ક્રોધની અનુત્પત્તિરૂપ 'ક્ષમા', માનના અભાવરૂપ 'માર્દવ', માયા અથવા યોગવક્રતાની નિવૃત્તિરૂપ 'આર્જવ', લોભના પરિત્યાગરૂપ 'શૌચ' અપ્રશસ્ત એવં અસાધુ વચનોનાં ત્યાગરૂપ 'સત્ય', પ્રાણવ્યપરોપણ અને ઇંદ્રિયવિષયોનાં પરિહારરૂપ 'સંયમ', ઇચ્છાનિરોધરૂપ 'તપ', દુષ્ટ વિકલ્પોનાં સંત્યાગ અથવા આહારાદિક દેય પદાર્થોમાંથી મમત્વના પરિવર્જનરૂપ 'ત્યાગ', બાહ્ય પદાર્થોમાં મૂર્ચ્છાના અભાવ રૂપ 'આકિંચિન્ય', અબ્રહ્મ અથવા મૈથુનકર્મની નિવૃત્તિરૂપ 'બ્રહ્મચર્ય' (આવા દશ લક્ષણ ધર્મ) ક્ષુધાદિ વેદના ઉત્પન્ન થવાથી ચિત્તમાં ઉદ્વેગ તથા અશાંતિ ન થવા દેવારૂપ ' પરિસહજય ', રાગ દ્વેષાદિ વિષમતાઓની નિવૃત્તિરૂપ ' સામાયિક ' અને કર્મગ્રહણની કારણભૂત ક્રિયાઓથી વિરક્તિરૂપ 'ચારિત્ર' એ સર્વ પણ નિવૃત્તિરૂપ સેવાધર્મના જ અંગ છે. જેમાંથી કંઇક હિંસા અને કંઇક હિંસક ક્રિયાઓના નિષેધને માટે થએલ છે.

આ નિવૃત્તિપ્રધાન સેવાધર્મના અનુષ્ઠાનને માટે કંઇપણ કોડી-પૈસાની જરૂર નથી. તેમાં તો પોતાના મન-વચન-કાયાની કેટલીક ક્રિયાઓ રોકવાનું હોય છે. તેનો પણ વ્યય નથી કરવામાં આવતો. હા આ ધર્મ પર આવવાને માટે નીચે લખેલ ગુરૂમંત્ર ઘણો ઉપયોગી છે-સાચો માર્ગદર્શક છે.

आत्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत् ।

જે જે વાતો, ક્રિયાઓ, ચેષ્ટાઓ તમારી પ્રતિકૂલ છે, જેને બીજાઓ દ્વારા કરેલ વ્યવહારને તમે પોતાને માટે પસંદ નહિ કરો, અહિતકર અને દુઃખદાયી સમજો છો તેવા આચરણ તમે બીજાઓ પ્રતિ ન કરો.

એ પાપોથી બચવાનો ગુરૂમંત્ર છે; તેમાં સંકેતરૂપે જે કંઇ કહ્યું છે, વ્યાખ્યા દ્વારા તેને ખુબ જ વિસ્તૃત તથા પલ્લવિત કરીને બતાવી શકાય છે.

પ્રવૃત્તિરૂપ સેવાધર્મમાં 'દયા' પ્રધાન છે. બીજાના દુઃખો-કષ્ટોનો અનુભવ કરીને, તેનાથી દ્રવીભૂત થઇને તેને દૂર કરવાને માટે મન, વચન, કાયાની જે પ્રવૃત્તિ છે-વ્યાપાર છે તેનું નામ દયા છે અહિંસા ધર્મનો અનુષ્ઠાતા જ્યાં પોતાના તરફથી કોઇને પણ કષ્ટ-દુઃખ નથી પહોંચાડતો ત્યાં દયાધર્મનો અનુષ્ઠાતા બીજાઓ દ્વારા થએલા દુઃખ-કષ્ટોને પણ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ બેઉમાં પ્રધાન અંતર છે. અહિંસા જો સુંદર પુષ્પ છે, તો દયા તેની સુગંધ સમજવી જોઇએ.

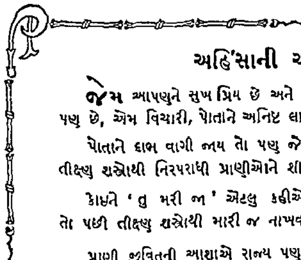
દયામાં સક્રિય પરોપકાર, દાન, વૈયાવૃત્ય, ધર્મોપદેશ અને બીજાઓના કલ્યાણની ભાવનાઓ સામીલ છે. અજ્ઞાનથી પીડિત જનતાના હિતાર્થે વિદ્યાલય-પાઠશાળા ખોલવી, પુસ્તકાલય-વાંચનાલય સ્થાપિત કરવું, રિસર્ચ ઇન્સ્ટીટયુટોનું-અનુસંધાન પ્રધાન સંસ્થાઓનું ચાલુ રખાવવું, વૈજ્ઞાનિક શોધોને પ્રોત્તેજન દેવું તથા ગ્રંથનિર્માણ અને

વ્યાખ્યાનાદિ દ્વારા અજ્ઞાનાધકારને દૂર કરવાને પ્રયત્ન કરવો, રોગથી પીડિત પ્રાણીઓને માટે ઔષધાલયો-ચિકિત્સાલયોની વ્યવસ્થા કરવી, બેકાર અથવા ભૂખથી સતપ્ત મનુષ્યોને માટે રોજગાર-ધધાનો પ્રબંધ કરીને તેની રોટીનો સવાલ દૂર કરવો અને કુરીતિઓ, કુસંસ્કાર તથા બૂરી આદતોથી જર્જરિત એવા પતનોન્મુખ મનુષ્ય સમાજના સુધારાર્થે સભા સોસાઇટીઓનુ કાયમ કરવું અને તેને વ્યવસ્થિત રીતે ચલાવવું. એ સર્વે તે દયા-પ્રધાન પ્રવૃતિરૂપ સેવાધર્મનુ અંગ છે. પૂજ્યોની પૂજા-ભક્તિ-ઉપાસના દ્વારા અથવા ભક્તિયોગપૂર્વક જે પોતાના આત્મામા ઉત્કર્ષ સિદ્ધ કરવામાં આવે છે તે સર્વ પણ મુખ્યતયા પ્રવૃતિરૂપ સેવાધર્મનુ અગ છે.

આ પ્રવૃતિરૂપ સેવાધર્મમા પણ જ્યા સુધી પોતાના મન, વચન અને કાયાથી સેવાનો સંબધ છે ત્યાંસુધી કઇ કોડી-પૈસાની જરૂરત નથી પડતી જ્યા સેવાને માટે બીજા સાધનોથી કામ લેવામા આવે છે ત્યાં જ તેની જરૂરત પડે છે અને એ પ્રકારે એ સ્પષ્ટ છે કે અધિકાશ સેવાધર્મના અનુષ્ઠાનને માટે મનુષ્યને પૈસા-ટકાની જરૂરત નથી, જરૂર છે પોતાની ચિત્તવૃત્તિ અને લક્ષ્યને શુદ્ધ કરવાની, જેના વિના સેવાધર્મ બનતો નથી

એ પ્રકારે સેવાધર્મનું એ સંક્ષિપ્તરૂપ વિવેચન અથવા દિગ્દર્શન છે, જેમા સર્વ ધર્મોનો સમાવેશ હોય છે. આશા છે કે આ પાઠકોને રુચિકર થશે અને તે તેના ફલસ્વરૂપ પોતાના લક્ષ્યને શુદ્ધ બનાવીને લોકસેવા કરવામા અધિકાધિક રૂપે દત્તચિત્ત રહે.

(અનુવાદ : ઉદ્ધરિત " અનેકાંત ")

અહિંસાની અગત્યતા

જેમ આપણને સુખ પ્રિય છે અને દુ ખ અપ્રિય છે, તેમ બીજા જીવોને પણ છે, એમ વિચારી, પોતાને અનિષ્ટ લાગતી હિંસા બીજા પ્રત્યે ન આચરવી.

પોતાને દાભ વાગી જાય તો પણ જે બૂમો પાડી ઊઠે છે તેવો મનુષ્ય તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોથી નિરપરાધી પ્રાણીઓને શી રીતે મારી શકે છે ?

કોઇને 'તુ મરી જા' એટલુ કહીએ છીએ તો પણ તેને દુ ખ લાગે છે, તો પછી તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોથી મારી જ નાખવામાં આવે ત્યારે તેને શુ થતુ હશે ?

પ્રાણી જીવિતની આશાએ રાજ્ય પણ આપી દેવા તૈયાર થાય છે, તો પછી તેવા જીવિતનો વધ કરવાથી થતુ પાપ આખી પૃથ્વી દાનમા આપી દે તો પણ ધોવાય ખરુ ?

—યોગશાસ્ત્ર

શ્રી શ્રુતજ્ઞાન

લેખક : શાસનપ્રભાવક શ્રીમદ્ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી પ્રશિષ્ય
પં. શ્રી ધર્મવિજયજી ગણિ

[ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૫૪ થી શરૂ]

[અવાન્તર સમ્યગ્દર્શનસ્વરૂપ]

સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ માટે કહેલા યથાપ્રવૃત્ત, અપૂર્વ અને અનિવૃત્ત નામના ત્રણ કરણો પૈકી ક્રમશઃ છેલ્લા અનિવૃત્તિકરણમાં આવેલો ભવ્યાત્મા અનિવૃત્તિકરણનો એક સંખ્યાતમો ભાગ બાકી ,રહે ત્યારે ' અંતરકરણ ' કરે છે ઇત્યાદિ સ્વરૂપ આગળ બતાવી ગયા બાદ હવે બાકી રહેલા અનિવૃત્તિકરણના એક સંખ્યાતમા ભાગમાં **આગાલ** ઉદીરણા, સ્થિતિઘાત, રસઘાત, ગુણશ્રેણિ, ત્રિપુંજકરણ ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ કેવી રીતે ચાલે છે તે અહિં સંક્ષેપથી કહેવાય છે. અપૂર્વકરણમાં સ્થિતિઘાત, રસઘાતાદિ જે ક્રિયાઓ ચાલુ હતી તે અહિં સવિશેષપણે ચાલે છે જે વાત અગાઉ પણ જણાવી છે. અનિવૃત્તિકરણના એક સંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલા મિથ્યાત્વ દલિકોનો, અનુભવ કરતા કરતા તે પ્રથમ ભાગ જ્યારે ફક્ત બે આવલિકા જેટલો બાકી રહે ત્યારે આગાલ (નામની ઉદીરણા) બંધ પડે છે, સાથે સાથે અત્યાર સુધી જે ગુણશ્રેણિ ચાલુ હતી તે પણ હવે પ્રવર્ત્તતી નથી, પરંતુ સ્થિતિઘાત, રસઘાત અને ઉદીરણા ચાલુ હોય છે, તે પણ ત્યાં સુધી જ ચાલે કે જ્યાં સુધી પ્રથમ સ્થિતિની એક આવલિકા બાકી રહે. જ્યારે તે મિથ્યાત્વની પ્રથમ સ્થિતિ એક આવલિકા જેટલી અવશેષ રહે ત્યારે સ્થિતિઘાત, રસઘાત અને ઉદીરણા પણ બંધ થાય છે. સ્થિતિઘાત, રસઘાત અને ગુણશ્રેણિનું સ્વરૂપ અપૂર્વકરણ પ્રસંગે કહેવાયું છે, પરંતુ આગાલ તથા ઉદીરણાનું સ્વરૂપ નહિં કહેવાયેલું હોવાથી અહિં ટુંકાણમાં જણાવાય છે.—

આગાલ તથા ઉદીરણામાં તફાવત—

આગાલ—અંતરકરણદ્વારા મિથ્યાત્વની સ્થિતિના જે પ્રથમ સ્થિતિ અને દ્વિતીય સ્થિતિ એવા-બે વિભાગો થયા છે તે પૈકી દ્વિતીય સ્થિતિમાં રહેલા મિથ્યાત્વના દલિકોને પ્રથમ સ્થિતિ કે જેનો ભોગવટો અર્થાત્ ઉદય વર્ત્તમાનમાં ચાલુ છે તે પ્રથમ સ્થિતિની ઉદયાવલિકામાં નાખી તેના વિપાકનું વેદન કરવું તેનું નામ આગાલ છે, અને પ્રથમ સ્થિતિગત ઉદયાવલિકા બહારના દલિકોને ઉદયાવલિકામાં નાખી ભોગવવા તેનું નામ ઉદીરણા છે. વસ્તુતઃ આગાલ એ પણ એક જાતની ઉદીરણા જ છે, ફક્ત અંતરકરણવડે મિથ્યાત્વની સ્થિતિના ઉપર જણાવી ગયા તે પ્રમાણે બે વિભાગ થયેલા હોવાથી પ્રથમ સ્થિતિગત ઉદયાવલિકા બહિર્ભૂત દલિકોનો ઉદયાવલિકામાં પ્રક્ષેપ કરવો તેનું નામ ' ઉદીરણા ' આપવામાં આવ્યું અને દ્વિતીય સ્થિતિગત દલિકોને ઉદયાવલિકામાં જે પ્રક્ષેપવા તેનું નામ પૂર્વમહર્ષિઓએ ' આગાલ ' આપ્યું. આગાલ પ્રથમ સ્થિતિની બે આવલિકા અવશિષ્ટ રહે ત્યાં સુધી પ્રવર્ત્તે છે અને ઉદીરણા પ્રથમ સ્થિતિની એક આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી ચાલુ રહે છે.

ત્રિપુંજીકરણ—

આ પ્રમાણે આગાલ–ઉદીરણાદિ કાર્યો કરતો કરતો આત્મા અનિવૃત્તિકરણના છેલ્લા સમયે આવી પહોંચે છે. એ છેલ્લા સમય સુધી આત્મા મિથ્યાદૃષ્ટિ ગણાય છે, કારણ કે ત્યાં મિથ્યાત્વના દલિકોનું વેદન છે. અને જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વના દલિકોનો અમુક અંશ પણ મિથ્યાત્વરૂપે ઉદયમાં વર્ત્તતો હોય ત્યાં સુધી ભલે અનન્તર સમયમાં તે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરવાનો

હોય તો પણ તે મિથ્યાદષ્ટિ જ કહેવાય છે અ નિવૃત્તિના છેલ્લા સમયમાં વર્તતો આત્મા મિથ્યાત્વની દ્વિતીય સ્થિતિમા રહેલા મિથ્યાત્વના દલિકોને ત્રણ વિભાગમા વહેંચી નાખવાના કાર્યનો પ્રારંભ કરે છે, જેને ત્રિપુંજકરણ કહેવાય છે. અર્થાત્ પ્રથમ સ્થિતિના તો સર્વ મિથ્યાત્વદલિકો ભોગવાઇ ગયા છે, પરંતુ અન્તર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ ઉપરપ્રદેશ બાદ રહેલી અંત કોડાકોડી પ્રમાણ દ્વિતીય સ્થિતિગત દલિકો કે જે જિનેશ્વર પ્રતિપાદિત સિધ્ધાન્તો ઉપર યથાર્થ રુચિ ઉત્પન્ન કરાવવામાં બાધકભૂત મિથ્યાત્વરસથી ભરેલા છે તે દલિકોના ત્રણ વિભાગ પાડવાના કાર્યનો પ્રારંભ અનિવૃત્તિકરણના છેલ્લા સમયથી શરૂ થાય છે જેમા પ્રથમ વિભાગનુ નામ શુધ્ધપુંજ એટલે કે સમ્યક્ત્વમોહનીય, બીજા વિભાગનું નામ અર્ધશુદ્ધપુંજ એટલે કે મિશ્રમોહનીય અને ત્રીજો અશુધ્ધપુંજ એટલે કે મિથ્યાત્વમોહનીય. મીણો પાયેલા કોદરા જે વખતે વાપરવાના ઉપયોગમાં લેવા હોય તે વખતે તેને શુધ્ધ કરવામાં આવે છે એ શુધ્ધિ કરતી વખતે જો શુદ્ધિ કરનાર બરાબર ધ્યાન ન રાખે તો જેમ અમુક કોદરા શુધ્ધ થાય, અમુક વિભાગ અધકચરો રહે અને અમુક કોદરા તો તેવા ને તેવા જ મીણાવાળા રહે તે પ્રમાણે આત્મશુધ્ધિ કરવા માટે તૈયાર થયેલા આત્માને જ્યા સુધી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય વિશુદ્ધિજન્ય આત્મિક બલ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી ન્યૂનાધિકપણે મિથ્યાત્વના દલિકોમાં પણ ઉપર જણાવ્યા મુજબ ત્રણ વિભાગો થયા કરે છે જે માટે કહ્યુ છે કે–

चरमसमयं मिच्छद्दिट्ठी से काले उवसमसम्मद्दिट्ठी होहोइ, ताहे विइयठिइं तिहाणुभागं करेइ, तं जहा-सम्मत, सम्ममिच्छत्तं, मिच्छतं चेति ॥
[कर्मप्रकृतिचूर्णिः]॥

ભાવાર્થ.- છેલ્લા સમયમાં વર્તતો મિથ્યાદષ્ટિ કે જે અનન્તર સમયમાં ઉપશમસમ્યગ્દષ્ટિ થવાનો છે તે દ્વિતીય સ્થિતિગત દલિકોને ત્રણ પ્રકારના રસવાળા બનાવે છે, તે આ પ્રમાણે- સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર અને મિથ્યાત્વ.

કર્મગ્રન્થકાર અને સિદ્ધાન્તકારની માન્યતામાં ભેદ—

શ્રી કર્મપ્રકૃતિ તથા તેની ચૂર્ણિના મત પ્રમાણે અનિવૃત્તિકરણના અંતિમ સમયે ત્રિપુંજ કરણનો વિધિ ઉપર બતાવ્યો, પરંતુ શતકચૂર્ણિ વિગેરે ગ્રન્થકારો એ બાબતમાં કાંઇક જુદું પ્રતિપાદન કરે છે. તે મહર્ષિઓ અનિવૃત્તિકરણના છેલ્લા સમયે ત્રિપુઞ્જીકરણ માનતા નથી, પરંતુ ઉપશમસમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિના પ્રથમ સમયથી જ ત્રિપુંઞ્જીકરણનો પ્રારંભ માને છે, અર્થાત્ શતકચૂર્ણિકાર અને કર્મપ્રકૃતિકાર બન્નેના મન્તવ્યોમાં એક સમયનું અંતર રહે છે. કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિકારના મતે સમ્યગ્દર્શનાદિ વિશિષ્ટ ગુણની ગેરહાજરીમા પણ સમ્યગ્દર્શનના સન્મુખપણાને અંગે અનિવૃત્તિકરણજન્ય વિશુધ્ધિના પ્રભાવથી ત્રિપુંજકરણ થતું હોય તેમ સમજાય છે, જ્યારે શતકચૂર્ણિકારના મત પ્રમાણે કોદરાના મીણાને દૂર કરવા માટે જેમ છાણનો ઉપયોગ થવો આવશ્યક છે તે પ્રમાણે મિથ્યાદર્શનના અશુધ્ધ પુદ્ગલોને શુધ્ધ-અર્ધશુધ્ધ કરવા માટે સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ ખાસ જરૂરી માનેલ હોય તો તે પણ બરાબર લાગે છે. બન્ને વિચારોનું ખરું તત્ત્વ કેવલીભગવંત જાણે. કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિના મત સંબંધી પાઠ ઉપર આપ્યો છે, શતકચૂર્ણિનો પાઠ આ પ્રમાણે– " पढम सम्मत्तं उप्पाडिंतो तिण्णि करणाणि करेउं उवसमसम्मत्तं पडिवण्णो मिच्छत्तद्दलियं तिपुंजी करेइ, सुद्धं मीसं असुद्धं चेति ॥ " [शतकचूर्णि] આનો ભાવાર્થ સ્પષ્ટ જ છે.

ઉપશમસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ—

અનિવૃત્તિકરણનો અંતિમ સમય પૂર્ણ થયે આત્મા ઔપશમિક સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે,

અનિવૃત્તિના અંતિમ સમય સુધી મિથ્યાત્વના દલિકોનું વેદન હોવાથી સમ્યગ્દર્શન સન્મુખ થયેલો આત્મા પણ હજુ મિથ્યાદૃષ્ટિ અર્થાત્ પ્રથમ ગુણસ્થાનમાં રહેલો જ માનવાનો છે. જે સમયે આત્મા ઔપશમિક સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે તે અવસરે તે આત્માને નિરવધિ આત્મિક આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. સેનાધિપતિ દુર્જય શત્રુસમૂહને જીતીને અત્યંત હર્ષોલ્લાસવાળો જેમ થાય તે પ્રમાણે સંસારી જીવો પણ આ પ્રસંગે અપૂર્વ વીર્યોલ્લાસવાળા હોવાથી મહાસેનાધિપતિ જેવા બનીને પોતાને સંસારચક્રમાં અનંતા કાલપર્યંત પરિભ્રમણ કરાવનાર અને એથી જ ખરા શત્રુભૂત મિથ્યાત્વ-રિપુને જીતી અતિશય આત્મિક આનંદ પામે છે.

આ બીનામાંથી આપણને એ પણ અપૂર્વ બોધ મળે છે કે-આત્માના ખરા શત્રુઓ આઠ કર્મો છે, તે આઠે કર્મોમાં પણ દુર્જય શત્રુ મોહનીય છે અને તેમાં પણ મિથ્યાત્વ એ મુખ્ય છે, જેમ વિજય મેળવવાની ચાહનાવાળા પુરુષો સમરાંગણમાં શત્રુના સેનાપતિને પ્રથમ હરાવે તો જ સમગ્ર લશ્કરને થોડા વખતમાં હરાવી શકે છે, તે પ્રમાણે કર્મમહારાજા સાથેના યુધ્ધમાં જેઓ પ્રથમ મિથ્યાત્વ મોહને હરાવે છે તેઓ વધુમાં વધુ અપાર્ધપુદ્દગલ જેટલા કાળમાં સમગ્ર કર્મશત્રુને અંઝેરી નાખી સંપૂર્ણ આત્મિક સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આ જ કારણને લઇને શરૂઆતમાં મિથ્યાત્વ મોહનો પરાજય કરવા માટે આત્મવીર્ય ફોરવવાપૂર્વક ઘણી જ એકાગ્રતા રાખવાની જરૂર પડે છે, જે આપણે સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ માટે અત્યાર સુધી જણાવેલ ક્રમ પ્રસંગે વિચારી ગયા છીએ. આ અભ્યંતર શત્રુઓ જેટલી આપણી ખરાબી કરે છે તેટલી ખરાબી બાહ્ય શત્રુઓ કરતા નથી અને કરવાને સમર્થ પણ નથી. બાહ્ય શત્રુઓ ચાલુ વિનશ્વર સુખના સાધનોને જ્યારે બગાડે છે ત્યારે અભ્યંતર શત્રુઓ આત્માની અખૂટ અને અવિનાશિની સમ્યગ્દર્શનાદિ ભાવ-લક્ષ્મીને બગાડે છે. આ પરિસ્થિતિને આત્મભાવ સાથે યથાર્થ ઓતપ્રોત કરનાર સાચા મહાત્માઓ બાહ્ય શત્રુઓના જુલ્મો તરફ કદાપિ લક્ષ્ય રાખતા જ નથી. પરમાત્મા મહાવીર વિભુને ગોશાલાએ, ગોવાળીઆઓએ તથા સંગમ,શૂલપાણિ જેવા અધમ આત્માઓએ ઘણાય ઉપસર્ગો કર્યા છતાં તે તરફ અનંત શક્તિસંપન્ન પરમાત્માએ ધ્યાન તો ન આપ્યું, ઉલટું તે પરમતારક પરમાત્માએ તે પામર આત્માની ભાવદયા ચિંતવી અને ગોશાલાને તો તેજોલેશ્યાના પ્રસંગમાં પણ શીતલેશ્યા મૂકીને બચાવ્યો. આ અનુપમ પ્રસંગ આપણને સાફ માર્ગદર્શન કરાવે છે કે જો તમો ખરેખરા ધર્મવાસનાવાળા હો અથવા તેવા થવાને ચાહતા હો તો તમારું બગાડનાર--તમારા તરફ વિપરીત દૃષ્ટિએ જોનારને પણ તમે ઉપકારની દૃષ્ટિએ દેખજો અને તેના સંરક્ષણમાં યથાશક્તિ ફાળો અર્પણ કરજો. નિરપરાધી જીવોને બચાવનારા તો દુનિયામાં ઘણા ય આત્માઓ છે, પરંતુ ખરું સમ્યગ્દૃષ્ટિપણું સાપરાધી આત્માઓ ઉપર ભાવદયારૂપી અમૃતનો ધોધ વરસાવી તેને બચાવવામાં જ જ્ઞાની મહર્ષિઓએ કહેલ છે.

ઔપશમિક સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ–

ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ એક આત્મિક સમ્યગ્દર્શન છે. ઉપશમ, ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયિક એ ત્રણ પ્રકારના સમ્યક્ત્વમાં ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ એ પૌદ્દગલિક ભાવનું છે, જ્યારે ક્ષાયિક તથા ઉપશમ બન્ને આત્મિક ભાવના છે, જે વસ્તુ સમ્યગ્દર્શનના ભેદ પ્રસંગે કહેવામાં આવશે. અહિં તો આપણે એટલો જ ખ્યાલ રાખવાનો છે કે અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરતાં ઉપર જણાવેલ ક્રમ પ્રમાણે ઔપશમિક સમ્યગ્દર્શન જ્યારે સર્વથી પ્રથમ પ્રાપ્ત કરે છે તે અવસરે અનન્તાનુબન્ધી ક્રોધ, માન, માયા અને

લોભ તેમ જ મિથ્યાત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય અને સમ્યક્ત્વમોહનીય આ સાત પ્રકૃતિઓ(કે જેને દર્શનસપ્તક કહેવામા આવે છે તે)નો પ્રદેશોદય તેમજ વિપાકોદય હોઇ શકતો નથી. અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો સર્વથી પ્રથમ ઓપશમિક સમ્યક્ત્વ જ પ્રાપ્ત કરે એવું અત્યાર સુધીનું જે કથન છે તે તેમ જ 'ઉપશમ સમ્યક્ત્વનો અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળ પૂર્ણ થયા બાદ' (અનિવૃત્તિકરણના અંતિમ સમયે અથવા મતાન્તરે ઉપશમપ્રાપ્તિના પ્રથમ સમયે ત્રણ પુંજ કરેલા હોવાથી) મિથ્યાદૃષ્ટિ, મિશ્રદૃષ્ટિ અથવા ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ આ ત્રણમાથી કોઇપણ એક અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી શકે છે, જે માટે કહ્યુ છે કે—

कम्मगथेसु धुवं, पढमो वसमी करेइ पुंजतिअं।
तव्वडिओ पुण गच्छइ,मम्मे मीसंमि मिच्छे वा ॥१॥

ભાવાર્થ:—પહેલી વાર ઓપશમિક સમ્યક્ત્વ પામેલો ભવ્ય જીવ ત્રણ પુંજની ક્રિયા કરે છે અને તે ઓપશમિક સમ્યક્ત્વથી પાછો વળેલો ભવ્ય જીવ (ક્ષયોપશમ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકે, મિશ્રગુણસ્થાનકે અથવા મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે જાય છે. ૧ આ બન્ને મન્તવ્યો કર્મગ્રન્થકારના મતે સમજવાના છે

કર્મગ્રન્થકાર અને સિદ્ધાન્તકારના મંતવ્યો—

પ્રશ્ન—જ્યારે તમો 'કર્મગ્રન્થકારના મતે અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ સર્વથી પ્રથમ ઓપશમિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે' તેમ જણાવો છો તો જિન શાસનમા શું બીજો કોઇ પ્રામાણિક મત છે? અને હોય તો તે મતવાળા સર્વથી પ્રથમ કયું મમ્યક્ત્વ માનવાવાળા છે?

ઉત્તર—અમુક અમુક બાબતોમા કર્મગ્રન્થકાર અને મિધ્યાન્તકાર એવા બે પક્ષો છે અને તીર્થંકર મહારાજા, કેવલી મહારાજા, મન પર્યાયજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, તેમ જ પૂર્વધર મહર્ષિ પ્રમુખ વિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાની મહાપુરુષોનો વર્તમાનમાં વિરહકાળ હોવાથી એ બન્ને મતો પ્રામાણિક તરીકે માનવા લાયક છે ભગવાન્ દેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ મહારાજા પર્યંત લગભગ સમગ્ર શ્રુત ગ્રન્થો સાધુઓને કંઠસ્થ હતા, પરંતુ કાળબળની વિષમતાને અંગે તેમા મન્દતા થવા લાગી. ભવિષ્યના જીવોના કલ્યાણને અર્થે તે અવસરે વર્તતા સમર્થ ગીતાર્થ પુરુષો વલ્લભીપુર (વળા) અને મથુરામાં એકત્ર થયા વલ્લભીપુરમાં એકત્ર થયેલા મહાત્માઓએ કંઠસ્થ રહેલા શ્રુતનું પરસ્પર મિલન કરી સર્વ સિધ્ધાન્તોને વલ્લભીપુરમાં પુસ્તકારૂઢ કર્યા, અને મથુરામાં ભેગા થયેલા સ્કંદિલાચાર્ય પ્રમુખ આચાર્યભગવંતોએ પણ તે જ પ્રમાણે સર્વાનુમતે આગમાદિ ગ્રન્થોને મથુરામાં પુસ્તકારૂઢ બનાવ્યા વલ્લભીવાચના અને માથુરીવાચના તરીકે આજે જે ભેદો પ્રસિધ્ધ છે તે આ હેતુથી જ છે બન્ને જુદા જુદા સ્થળોમાં એકત્ર થયેલા ગીતાર્થ મહર્ષિઓ પૈકી જે સ્થલે જે ભેગા થયા તેઓને તો સર્વસંમત થવાનો પ્રસંગ મળ્યો, પરંતુ બન્ને સ્થળોમા થયેલા અમુક ભિન્ન નિર્ણયો પુન તે બન્ને સમુદાયને ભેગા થવાના પ્રસંગના અભાવે કાયમ રહ્યા હોય અને તેને અંગે કર્મગ્રન્થકાર, સિધ્ધાન્તકાર એવા પક્ષો છતાં તેને કેવલી વિગેરે વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓના અભાવે પ્રામાણિક તરીકે સ્વીકારવામા આવ્યા હોય તો તે સંભવિત છે તાત્પર્ય એ થયુ કે કર્મગ્રન્થકાર અને સિધ્ધાન્તકાર એ બન્ને પ્રામાણિક મતો શ્રી જિનશાસનમા છે અને તે બન્ને માન્ય કરવા લાયક છે કર્મગ્રન્થકારનો મત જણાવ્યો, હવે સિધ્ધાન્તકારનો મત જણાવાય છે

સિધ્ધાન્તકારના "અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ ભવ્યાત્મા સર્વથી પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ જ પામે" એવુ માનતા નથી તેમના મતે કોઇક અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ પ્રબલ વીર્યોલ્લાસવાળો હોય અને વીર્યોલ્લાસના પ્રભાવે અપૂર્વકરણમા જ ત્રણ પુજ થઇ જાય તો ઉપશમની પ્રાપ્તિ સિવાય પણ સર્વપ્રથમ ક્ષયો-

પશમની પ્રાપ્તિ થવાનું માને છે, જે માટે શ્રી બૃહતકલ્પમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

" इयमत्र भावना-द्विविधस्तत्प्रथमतया सम्यग्दर्शनप्रतिपत्ता, अतिविशुद्धो मन्दविशुद्धश्च, तत्र योऽतिशुद्धः सोऽपूर्वकरणमारूढो मिथ्यात्वं पुञ्जीकरोति, कृत्वा च अनिवृत्तिकरणे प्रविष्टः तत्प्रथमतया क्षायोपशमिकं दर्शनमासादयति, सम्यक्त्वपुञ्जोदयात् । यस्तु मन्दविशुद्धः सोऽपूर्वकरणमप्यारूढस्तीव्राध्यवसायाभावाद् न मिथ्यात्वं त्रिपुञ्जीकर्तुमलम्, ततोऽनिवृत्तिकरणमुपागतोऽन्तरकरणं कृत्वा तत्र प्रविष्टः तत्प्रथमतया औपशमिकसम्यग्दर्शनमनुभवति, अन्तरकरणं च अन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणम्, एतस्य च क्षये अन्येषां पुद्गलानामुदयतो मिथ्यात्वमेति । "

ભાવાર્થઃ—" સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરનાર આત્માઓ બે પ્રકારના છે : અતિવિશુદ્ધ અને મન્દવિશુદ્ધ. તેમાં જે અતિવિશુધ્ધ હોય તે અપૂર્વકરણમાં દાખલ થયો છતાં મિથ્યાત્વના ત્રણ પુંજ કરે છે, કરીને અનિવૃત્તિકરણમાં દાખલ થવાની સાથે જ પ્રથમ સમયથી જ શુધ્ધ સમ્યક્ત્વમોહનીય પુંજના ઉદયથી ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે. જે મન્દવિશુદ્ધિવાળો છે તે અપૂર્વકરણમાં દાખલ થવા છતાં મન્દવિશુદ્ધિવાળો હોવાથી મિથ્યાત્વના ત્રણ પુંજ કરી શકતો નથી, તેથી અનિવૃત્તિકરણમાં દાખલ થઇને અન્તરકરણ કરવાપૂર્વક તેમાં દાખલ થવા સાથે જ અન્તરકરણના પ્રથમ સમયથી ઔપશમિક સમ્યક્ત્વનો અનુભવ કરે છે. અન્તરકરણ અન્તર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણનું છે, એ અન્તરકરણનું પ્રમાણ પૂર્ણ થતાં, પુનઃ મિથ્યાત્વમોહનીયના ઉદયથી આત્મા મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે ચાલ્યો જાય છે. " (અપૂર્ણ)

આપણો ભાગ્યવિધાતા કોણ ?

A person himself is the author of his fate. As he does, so he forges his fate. God does exist; but He is not responsible for the acts of men. To make or mar one's life depends on oneself.

પ્રાણી પોતે જ પોતાના ભાગ્યનો સ્રષ્ટા છે. જેવાં કામ તે કરે છે તેવું પોતાનું ભાગ્ય સર્જે છે. ઇશ્વર, પરમેશ્વર છે, પણ તે આપણે ભાગ્યસ્રષ્ટા કે વિધાતા નથી. પોતાનું જીવન પોતે જ, પોતાને હાથે જ સાધવાનું છે.

—ભગવાન મહાવીર

અંતર તૂટે કેવા પ્રકારે ?

લેખક ચોકસી

યોગીરાજ આનંદઘનજી આત્માની ત્રણ અવસ્થાઓ બતાવીને આગળ વધતાં પરાત્મભાવ અને સામાન્ય આત્મભાવ વચ્ચે જે અંતર પડ્યું છે એ કેવા પ્રકારે કાપી શકાય એની વિચારણા છઠ્ઠા તીર્થંકર શ્રી પદ્મપ્રભુના સ્તવનમાં ચલાવે છે.

પદ્મ યાને કમળનો સ્વભાવ કાદવમા ઉત્પન્ન થવાનો છે, જળથી એ વૃદ્ધિ પામે છે, છતા આખરી દશા તરફ મીંટ માંડીશુ તો જણાશે કે એ કાદવ અને એ પાણીને છોડી દઇ, તે જળની સપાટી પર શોભી રહ્યુ હોય છે. પદ્મપ્રભુ પણ ભોગરૂપી કાદવમા ઉપજ્યા, સાંસારિક વિલાસોરૂપી જળથી વૃદ્ધિ પામ્યા, છતાં એ સર્વને લાત મારી પંકજવત્ ચૌદ રાજલોકની સપાટી પર વિરાજમાન થયા તેઓ પોતાના ઉદાહરણથી જ બતાવી રહ્યા છે કે પ્રત્યેક આત્મા ધારે તો આ સ્થિતિ પ્રગટાવી શકે છે. આત્મા સંકલ્પબળ કેળવે તો પરમાત્મપદ દૂર નથી. જૈનદર્શનમાં વૈકુંઠવાસનો ઇજારો નથી અપાયો.

મંગળાચરણ કરતાં પૂર્વે અંતર પાડવામા અગ્રભાગ ભજવનાર જે કર્મપ્રકૃતિ છે એનો બરાબર પરિચય કરવો જરૂરી છે. એનો પૂર્ણપણે અભ્યાસ કરી જ્યાં એનો સામનો કરવાનો નિરધાર કર્યો કે અંતર તૂટ્યુ જ સમજી લેવું.

'કરમ વિપાકે કારણ જોઇને રે, કોઇ કહે મતિમંત' એ ગાથાથી શરૂઆત કરતા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગરૂપ ચંડાળ ચોકડી જ એ અંતરના મૂળ કારણરૂપ છે એમ પુરવાર કરે છે. એનો વિસ્તાર—(૧) પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ, (૨) સ્થિતિ યાને કાળ–મર્યાદા, (૩) અનુરાગ કહેતા રસની તીવ્રતા-ન્યૂનતા અને (૪) પ્રદેશ એટલે કર્મના દળીયાનો સંગ્રહ—એ રૂપ ચાર પ્રકારનો બંધ છે. તે વડે વધવા માંડે છે. જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મની જે આઠ મૂળ-પ્રકૃતિ છે તેનો વંશ વેલો વટવૃક્ષની વડવાઇ માફક લંબાતો લંબાતો એક સો ને અઠાવન સુધી પહોંચે છે વડવાઇઓ અરસપરસ વીંટળાય છે, જમીન ભેગી થાય છે ને પુનઃ એમાંથી ફણગા-રૂપે અવતાર ધારણ કરે છે તેમ આ કર્મરૂપ ઝાડ પણ બંધ–ઉદય–ઉદીરણા અને સત્તારૂપ વેલાઓથી વીંટાય છે અને વેલાઓમાં જેમ લાંબા–ટૂંકાની, જાડા-પાતળાની, ઊંચા-નીચાની વિવિધતા હોય તેમ આ પ્રકૃતિઓમા પણ આશ્ચર્ય પમાડે તેવું વૈવિધ્ય ઉદ્ભવે છે. કોઈ પ્રવબંધી તો કોઇ વળી ભવવિપાકી, કોઇ દેશઘાતી તો બીજી વળી સર્વઘાતી. આનો સંપૂર્ણ વિસ્તાર સમજવા સારુ કર્મગ્રંથના પાના ફેરવવા ઘટે.

કૃતનિશ્ચયી આત્મા—જેણે પદ્મપ્રભુની માફક પદ્મ સમી કાયમી શોભા મેળવવાનો નિરધાર કર્યો છે તે કર્મગ્રંથના ઉપર વર્ણવ્યા વંશ-વિસ્તારથી રંચ માત્ર મુંઝાયા વિના–યથાર્થ રીતે એના અવગાહનમાં–રંગબેરંગી મંથનમાં

અવશ્ય નિડરતાથી કૂચ-કદમ ચાલુ રાખવાનો. એ પ્રયાસમાં નવનીતરૂપ જે સત્ત્વ લાભવાનું છે તે નિમ્ન ગાથામાં સંગ્રહિત કરાયેલું છે.

"કનકોપલવત્ પયડિ પુરુષતણી રે,
જોડી અનાદિ સ્વભાવ;
અન્ય સંજોગી જિહાં લગે આતમા રે,
સંસારી કહેવાય. (૩)
કારણ જોગે હો બંધે બંધને રે,
કારણ મુગતિ મુકાય;
આશ્રવ સંવર નામ અનુક્રમે રે,
હેય ઉપાદેય સુણાય. " (૪)

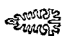
કર્મ કોણે કર્યાં, ક્યાંથી આવ્યા, શરૂઆત ક્યાંથી થઇ ? ઇત્યાદિ ભ્રમણામાં અટવાયા વિના એક વાત અવધારી લે કે અનાદિ કાળથી આત્મા સાથે કર્મનો સંબંધ, ખાણમાં સોના સાથે જેમ માટીનો સંબંધ હોય છે તેમ, સ્વાભાવિક છે. અને આત્મા જ્યાં લગી અન્ય કહેતાં બહારના પૌદ્ગલિક ભાવમાં રમ્યા કરશે ત્યાં લગી એ સંબંધ રહેવાનો છે જ. બહારની જંજાળમાંથી પાછો હઠી જ્યારે આત્મા પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ વિચારવા માંડશે ત્યારે જ સંસારભ્રમણ ઓછું થવાનું છે. એ વેળા એને સમજાશે કે મિથ્યાત્વાદિ ચાર કારણોવડે જ સંસારવૃદ્ધિ થયા કરે છે અને સમ્યક્ત્વ, વિરતિ, અકષાય અને અયોગરૂપ દશામાં જેટલી પ્રગતિ એટલી સંસારસ્થિતિની ન્યૂનતા થવાની. શાસ્ત્રમાં એ ક્રિયાઓ આશ્રવ અને સંવરના નામથી ઓળખાય છે. એમાં જેનું નામ આશ્રવ છે અર્થાત્ જેના વડે સંસારનો લાભ થાય છે એ વૃત્તી તજવાની છે અને સંવર કે જે આત્માને મુક્ત બનાવવામાં સહાયક છે એ વૃત્તિ આદરવાની છે.

જે કારણથી આત્મા કર્મ સાથે જોડાય અને યુંજનકારણ કહેવાય તે યુંજનકારણ જો ચાલુ રહે તો અંતર વધતું જ જાય, એટલે અંતર ઓછું કરવા સારુ જ્ઞાનકરણ-દ્વારા આત્માનું મૂળ સ્વરૂપ બરાબર અવધારી લઇ, એ પરના કર્માવરણો જેમ જલ્દી ખંખેરી શકાય એ માટે ત્રીજા ગુણકરણમાં અર્થાત્ એ સ્થિતિ તરફ દોરી જતી ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્ત થવાનું છે. એટલે જ આશ્રવ દ્વાર પર સખત ચોકીપહેરો મૂકી, સંવરરૂપ મશાલ લઇ, દેહરૂપી ઘરમાં ખૂણેખાંચરે ભરાઇ રહેલ કર્મ-તસ્કરોને પકડી પાડી-કાંડું ઝાલી બહાર ધકેલી દેવાના છે. આમ ગુણ-કરણમાં સમાયેલ અપૂર્વ શક્તિનું યથાર્થ ભાન થાય અને એ અમલી બને તો અંતરને ઓગળતા ઝાઝો વિલંબ ન સંભવે.

આ વસ્તુનિશ્ચયના બળે તો યોગીરાજ ઉચ્ચારે છે કે—

"તુઝ મુઝ અંતર અંતર ભાજશે રે,
વાજશે મંગળ તૂર;
જીવ સરોવર અતિશય વાધશે રે,
આનંદઘન રસપૂર. "

પ્રત્યેક વિચારક જો શ્રીમદ્ આનંદઘનજી જેટલી શ્રદ્ધા ધરાવતો હોય તો જરૂર ગાઇ શકે-નિઃશંક હૃદયે કહી શકે કે-હે પ્રભુપ્રભુ ! હું પણ જ્યારે ગુણકરણમાં ડગ ભરવા શરૂ કરીશ ત્યારે ધ્યાતા ને ધ્યેય વચ્ચેનું અંતર અગ્નિ પર મીણ ઓગળવા માંડે તેમ ઓગળશે; અને સ્વરૂપ-પ્રાપ્તિના હર્ષ-સૂચક માંગલિક વાજીંત્ર વાગશે. કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શનના પ્રતાપથી સચરાચર વિશ્વના યથાર્થ દર્શન થતાં જે આહ્લાદરૂપ રસ ઉપજશે અને તેથી શુષ્ક બનેલું એવું જીવરૂપ સરોવર અનંત-જ્ઞાન સમા વારિથી કલ્લોલ કરતું બની જશે.

 # ધ ર્મ શ ર્મા ભ્યુ દ ય મ હા કા વ્ય

સમશ્લોકી અનુવાદ (સટીક)

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૫૦ થી શરૂ)

રત્નપુર વર્ણન-

ઉપજાતિ.

છે પુર ત્યાં રત્નપુરાભિધાન—
જ્યાં દ્વારનું તોરણ મધ્ય સ્થાન,
અલંકરે છે રવિ અશ્વપંક્તિ,
કહીય ઇન્દીવરમાલ ભાંતિ. ૫૬

સૌ લોક મુક્તામય જ્યાં સુભાગી,
સ્ત્રીઓ બધી છે નવપુષ્પરાગી;
શત્રુ શિરે વજ્ર યથાર્થ નામ,
કરી રહ્યો છે નૃપ જેહ ઠામ. ૫૭

આ જાણી ભોગીન્દ્રનું ધામ શેષે,
ખરે જ રક્ષા કરી વપ્ર-વેષે,
તે પાસની દીરઘ દીર્ઘિકા ય,
તેની છૂટી કાંચળી શી કળાય ? ૫૮

સુમનોનંદની ટીકા

૫૬ તે કોશલ દેશમા રત્નપુર નામનુ નગર છે. તેના દરવાજાના મધ્ય સ્થાને સૂર્યની અશ્વપંક્તિ ઇન્દીવરમાલા જેમ શોભાવે છે.-અત્રે ત્યાના ગોપુરોનુ અતિ ઉન્નતિપણુ દર્શાવ્યુ. ઉપમા

૫૭ ત્યા સર્વજનો મુક્તામય છે (શ્લેષ નીરોગી અથવા મોતીના પ્રચુર આભૂષણવાળા), સ્ત્રીઓ નવપુષ્પરાગી છે (શ્લેષ' નવા પુષ્પરાગમણિ વિશેષ ધારણ કરનારી, અથવા નવા-તાજા પુષ્પની રાગી છે) અને ત્યાનો રાજા શત્રુઓના શિર પરના વજ્રને યથાર્થ નામવાળુ કરી રહ્યો છે (વજ્ર-શ્લેષ: (૧) હીરા, (૨) શસ્ત્રવિશેષ).

૫૮ આ પુરને ભોગીન્દ્રનુ ધામ જાણીને ખરેખર ' શેષનાગે કિલ્લાનો વેષ ધારણ કરી રક્ષા કરી છે ! જુઓ, તે કિલ્લાની પાસેની આ ,લાંબી દીર્ઘિકા તે શેષનાગની છૂટી પડેલી કાચળી જેવી જણાય છે. ઉત્પ્રેક્ષા.

રત્ને જડી કુટ્ટિમ ભૂમિસ્થાને,
પૌરાંગનાના પ્રતિબિંબ બ્હાને;
આવી શું રૂપામૃત દૃશ્ય કોડે,
પાતાલકન્યા પડખું ન છોડે ! ૫૯

પ્રાસાદશૃંગે નિશિ સ્ત્રીવિયોગે,
જ્યાં સ્વર્ણ ઇંડાતણી ઉચ્ચ ટોચે;
સ્વર્ગંગના આવી જ ચક્રવાકો,
ભ્રાંતિ બીજા કુંભતણી કરાવે. ૬૦

આકાશચુંબી જસ મંદિરોના,
ધ્વજાગ્રમાં શુભ્ર, પતાક તે ના;
સંઘટ્ટથી કિંતુ શશિ ત્વચા છે,
તેમાં ન તો આ વ્રણ ડાઘ કાં છે ? ૬૧

“ કરી અધો ભોગીપુરી છતાંયે,
અહીનભૂષા થઇ કેમ આ યે ?”
એ જીતવા કોપથી નાગ ધામે,
જતું શું ખાઇ જલ–છાય બ્હાને ! ૬૨

ભટે વિંટ્યા, સ્રાવત ચંદ્રકાંત,
નૃપાલયે છે જસ બિંબ કાંત;

૫૯. જ્યાં રત્નજડિત લાદીમાં પડતા નગરનારીઓના પ્રતિબિંબના બ્હાને, પાતાલકન્યાઓ તેઓનું જાણે રૂપ–અમૃત દેખવાની લોલુપતાથી આવીને પડખું છોડતી નથી ! ઉત્પ્રેક્ષા–અપહ્નુતિ.

૬૦. રાત્રે પ્રિયાના વિયોગદુઃખે જ્યાં પ્રાસાદશિખરોના સુવર્ણના ઇંડાની ટોચ પર, સ્વર્ગંગાના ચક્રવાકો આવીને, બીજા સુવર્ણકુંભની ભ્રાંતિ ઉપજાવે છે !—**ભ્રાંતિમાન્ અલંકાર.**

૬૧. જેના ગગનચુંબી મંદિરોના ધ્વજોના અગ્રભાગે જે શુભ્ર દેખાય છે, તે પતાકા નથી; પણ એ તો સંઘર્ષણથી ઉતરેલી ચંદ્રની ત્વચા–ચામડી છે. નહિં તો એ ચંદ્રમાં આ વ્રણનો (જખમનો) ડાઘ કેમ હોય ?—**અપહ્નુતિ–અલંકાર.**

૬૨. ભોગીપુરી–નાગરાજની નગરીને અધો (નીચી અથવા ઉતરતા પ્રકારની) કરી છતાં એ અહીનભૂષા (શ્લેષઃ અન્યૂન શોભાવાળી અથવા અહિ+ઇન+ભૂષા ફણિપતિની શોભાવાળી) કેમ થઇ ? એમ ચિંતવીને કોપથી તેને જીતવાને, જે નગરખાઇના જળમાં પડતી છાયાના બ્હાને જાણે નાગલોક પ્રત્યે જતું હોયની ? ઉત્પ્રેક્ષા.

૬૩. જેણે સુંદરીઓની મુખ–શોભા ચોરી છે એવો ચંદ્રમા, પ્હેરેગીરોથી વીંટાયલા તથા દ્રવતા ચંદ્રકાંત મણિવાળા રાજભુવનમાં પ્રતિબિંબ પડતાં, કારાગૃહમાં પડી જાણે રૂદન કરી રહ્યો છે !

સુખશ્રી જેણે હરી સુદશોની,
તે ચંદ્ર બંદી શું રડી રહ્યોની ! ૬૩

તારા પ્રતિબિંબ પડંત જ્યાં તે,
એવી મણિ–કુટ્ટિમ ભૂમિ રાતે;
જેની ભૂતિ ચિત્ર નિહાળવાને,
કુતૂહલે ફાડતી આંખ જાણે ! ૬૪

દગ્ નિર્નિમેષા સુરની પડંતી,
દોષાર્થ મા હો ! ઇમ રાત્રિ ચિંતી;
ને આરતીપાત્ર શુ ચદ્ર ત્યારે,
જે સ્વર્ભુજેતા શિર પે ઉતારે. ૬૫

બળી રહેલા અગુરુ ધૂમાડે,
થતા નભ વ્યાપ્ત ઘનાન્ધકારે,
પ્રાસાદશૃંગે જહિં હેમકુંભ-
પ્રભા દીસે વિદ્યુલ્લતા શી ચગ. ૬૬

ચૈત્યાલયોના અતિ ઉચ્ચ ભાગે,
કૃત્રિમ જ્યાં કેસરીથી ડરીને;
મૃગાંક જાણે મૃગને લઇને,
ભમી રહ્યો રાતદી' વ્યોમમાર્ગે ! ૬૭

ડૉ. ભગવાનદાસ મનઃસુખભાઈ મહેતા

ઉત્પ્રેક્ષા. સ્પષ્ટીકરણ–ચદ્રમુખીની મુખશ્રીની ચોરી એ ચંદ્રનો ગુન્હો, એ ચંદ રાજભુવનમા પ્રતિબિંબ બ્હાને કેદ પકડાયો છે, ત રાજભુવન પ્હેરેગીરોવડે સુરક્ષિત છે એટલે છૂટવાની બારી નહિ હોવાથી બિચારો ચદ્ર કેદી હોઇ ચંદ્રકાતના દ્રવને બ્હાને રડી રહ્યો છે !

૬૪. જેમા તારાઓના પ્રતિબિંબ પડે છે એવી મણિજડિત ફરસબધી, રાત્રિસમયે, જે નગરની નાના પ્રકારની સમૃદ્ધિ નિહાળવાને કુતૂહલથી જાણે આંખો ફાડી રહી હોયની ! ઉત્પ્રેક્ષા.

૬૫. દેવોની આ નગર પર પડતી અનિમેષ દૃષ્ટિ દોષ ઉત્પન્ન ન કરો ! દેવોની નજર ન લાગો ! એમ જાણે ચિંતવીને રાત્રિ, સ્વર્ગભૂમિને જીતનારા જે નગરના શિરે પર આરતીપાત્ર સમું ચંદ્રબિંબ ઉતારે છે ! ઉત્પ્રેક્ષા

૬૬. બળી રહેલા અગુરુના ધૂમાડાવડે આકાશ ઘન–અંધકારથી વ્યાપ્ત થઇ જતા, જે નગરના પ્રાસાદશિખરો પરના સુવર્ણ કુંભોની પ્રભા–કાંતિ વિદ્યુતલતા જેવી ચમકે છે ! ઘન અંધકાર–શ્લેષ: (૧) ગાઢ અધકાર, (૨) મેઘનો અધકાર. ઉપમાલંકાર.

૬૭. જ્યા ચૈત્યાલયોના સર્વોચ્ચ ભાગમા કૃત્રિમ સિંહોથી જાણે ભયભીત થઇ, મૃગાંક–ચંદ્રમા એક મૃગ લઇને, રાતદિવસ અંતરિક્ષમા ભ્રમણ કરી રહ્યો છે ! ઉત્પ્રેક્ષાલંકાર.

(શ્રી મુક્તિકમળ જૈન મોહનમાળા પુષ્પ ૪૭મું)

(૧) શ્રી ત્રૈલોક્યદીપિકા યાને બૃહત્ સંગ્રહણીસૂત્રમ્ (શ્રીમદ્ ચંદ્રસૂરિપુંગવપ્રણીત) અનુવાદ સહિત. અનુવાદકઃ-મુનિરાજશ્રી **યશોવિજયજી** મહારાજ.

જૈનધર્મનું તત્ત્વજ્ઞાન સંપાદન કરતાં પહેલાં આવશ્યક ક્રિયાના પાઠો પછી જીવવિચાર, નવતત્ત્વ, સંઘયણુ, ક્ષેત્રસમાસ, કર્મગ્રંથ વિગેરે પ્રકરણોના ગ્રંથોમાં પ્રથમ પ્રવેશ કરવો પડે છે. આજકાલ કેટલીક જૈનશાળાઓમાં તેવા પ્રકરણો શિખવવામાં આવે છે કે જેના મૂળ સૂત્રો, અવચૂરિ, ટીકા વિગેરે માગધી અને પ્રાકૃત ભાષામાં હોવાથી અને કેટલાકના ગુજરાતી ભાષાંતરો સંક્ષિપ્તમાં થયેલ હોવાથી તે અલ્પ હોય છે, કે જેથી તેના વિસ્તૃત વિવેચનના અભાવે માત્ર શબ્દજ્ઞાન થવા જેટલું બને છે. વળી પ્રાકૃત-સંસ્કૃતના અભ્યાસી માત્ર ગણ્યાંગાંઠ્યા મુનિમહારાજાઓ હોવાથી તે તે પ્રકરણોની અનેક સંખ્યામાં ટીકાઓ હોવાથી તેનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ લઇ શકાતું નથી.

ધાર્મિક શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા ગુજરાતી ભાષાનું જ જ્ઞાન ધરાવનાર બાળકો તેમ જ મુનિમહારાજાઓ આવા પ્રકરણ અને વિષયોનું જ્ઞાન મેળવવા માટે સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાના મૂળ અને તેના વિસ્તારપૂર્વક અર્થ સાથે તેવા ગ્રંથો પ્રગટ થતા નહિ હોવાથી, તેવા અભ્યાસીઓ અને જિજ્ઞાસુઓ સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. આ ખોટ પૂરી પાડવામાં આવા પ્રકરણોનું શુદ્ધ, સરળ અને સાદી ગુજરાતી ભાષામાં વિસ્તારપૂર્વક વિવેચનનું કાર્ય **આ. શ્રી. વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી મહારાજ** અને તેઓશ્રીના શિષ્ય-પ્રશિષ્યોએ ઉપાડી લઇ, તેવા અનેક ગ્રંથો લખી જૈનસમાજ ઉપર મહદ્ ઉપકાર કર્યો છે. તે પૈકીનો આ બૃહત્ સંગ્રહણીનો ગ્રંથ છે કે જેનું શુદ્ધ વિદ્વત્તાપૂર્વક સુંદર ભાષાંતર કરી મૂળ સાથે પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.

આવા ગહન પ્રકરણનું ભાષાંતર દ્રવ્યાનુયોગ અને ગણિતાનુયોગના તેમ જ અનેક પ્રકરણોના સંગીન શાસ્ત્રાભ્યાસ વગર થઇ શકે નહિ તેટલું જ નહિ પણ સરળ, સાદું અને અભ્યાસીઓ સહેલાઇથી સંગીન શિક્ષણ મેળવી શકે તેવી રીતે વિવેચન ગુજરાતી ભાષામાં કરવું તે કાર્ય સહેલું નથી, ફક્ત સંગીન અભ્યાસીઓ કે વિદ્વાનો માટે સરલ છે.

આ ગ્રંથનું વિવેચન **મુનિરાજ શ્રી યશોવિજયજી** મહારાજે કરેલું છે કે જેઓશ્રી આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્ય આ. શ્રી. વિજયપ્રતાપસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્ય પંન્યાસશ્રી ધર્મવિજયજી મહારાજના વિદ્વાન શિષ્યરત્ન છે. તેઓએ માત્ર સુમારે વીશ-પચ્ચીસ વર્ષ જેટલી લઘુ વયમાં ભાષાઓનું અને દ્રવ્યાનુયોગ તેમ જ પ્રકરણોનું કેવું અને કેટલું સંગીન જ્ઞાન મેળવેલું છે તે આ ગ્રંથ મનનપૂર્વક વાંચનાર અને શિક્ષણ લેનાર સમજી શકે તેમ છે. શ્રીમાન્ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી મહારાજ વિદ્વાન છે અને તેઓશ્રીનો ઉત્તરોત્તર શિષ્યસમુદાય પણ વિદ્વાન અને સતત અભ્યાસી છે.

આવી રીતે ઉત્તરોત્તર શિષ્ય-પ્રશિષ્ય કે તેના શિષ્યવર્ગમાં સંગીન ધાર્મિક જ્ઞાન ઉપાર્જન કરાવવું અને તૈયાર થયા પછી મેળવેલ જ્ઞાનરસને પુસ્તકો દ્વારા જૈન સમાજને પીરસવું-પાવું તે જૈન સમાજ માટે અસંત ઉપકારક છે.

આ ગ્રંથમા મૂળ ગાથા–છાયા–ગાથાર્થ–શબ્દાર્થ વિસ્તારાર્થ અને અનેક સ્થળે અભ્યાસીઓને સરળ પડે તેટલા માટે વિષયને લગતા અનેક વિવિધરંગી ચિત્રો તથા સખ્યાબધ યંત્રો તેમજ અનેક સખ્યામા ટિપ્પણીઓ, આકૃતિઓ અને છેવટે ભાવાર્થ સહિત મૂળ ગાથાઓ તેમજ સાદી ગુજરાતી ભાષામા વિસ્તારપૂર્વક ઉપોદ્ઘાત આપવામા આવેલ છે.

જૈન ધર્મનુ તત્ત્વજ્ઞાન કે પ્રકરણો આદિનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે મૂળ ગ્રથોના અનુવાદો આવી રીતે સુંદર શૈલીમા રચવા માટે અનુવાદક મુનિરાજશ્રીનો જૈન સમાજ ઉપર ઉપકારક પ્રયત્ન છે. અભ્યાસ કરવાના ગ્રથોને પ્રસિદ્ધ કરવાની આ ઉત્તમ શૈલી છે, અને તેવી જ રીતે બીજા અભ્યાસના ગ્રથો પણ રચાવા જોઇએ

હવે આપણે આ ગ્રંથમા શુ છે? તે ઉપર આવીએ આ ગ્રથમા મૂળ ગાથાઓ ૩૪૯, ૨ગબેરગી ચિત્રો ૭૦ અને યત્રો ૧૦૩ આપવામા આવેલ છે તેમજ વિવિધ રગના ફોટાઓ મૂકીને ગુરુભક્તિ પણ સાથે દર્શાવી છે.

આ ગ્રથનો ઉપોદ્ઘાત ગ્રંથમા અજવાળુ પાડવાને માટે એક દીપક સમાન છે, જે ખાસ વાચવાયોગ્ય અને મનનીય છે. તે ઉપોદ્ઘાત વિદ્વત્તાપૂર્ણ સુદર ગુજરાતી ભાષામા લખાયેલ છે કે જેથી અનુવાદક મહારાજશ્રી એક સારા લેખક પણ કહી શકાય. સાથે વિષયાનુક્રમ અને ટિપ્પણીઓ પણ આપીને આ ગ્રથને એક નમૂનારૂપ બનાવ્યો છે

આ ગ્રથનો વિષય મુખ્યત્વે કરીને દ્રવ્યાનુયોગ તેમજ ગણિતાનુયોગ છે અને તેમા આવેલા વિષયો ખાસ કરી જૈન ખગોળ પણ કહી શકાય. તેમા ઉદ્દેશરૂપ ૩૬ દ્વારો આપવામા આવેલા છે.

આ ગ્રથની વસ્તુ જેમ સુદર અને ઉત્તમ છે તેમ તેના પ્રકાશનનુ કાર્ય એટલે સારા કાગળો, અનેક પ્રકારના ટાઇપો અને તેનુ બાઇન્ડીંગ પણ તેવુ જ સુદર બનાવી ગૃહો, જ્ઞાનભડારો અને પુસ્તકાલયેના શૃંગારરૂપ આ ગ્રથ પ્રકટ કરવામા આવ્યો છે. આની સમાલોચના ખરેખરી રીતે તો મુનિરાજશ્રી યશોવિજયજી મહારાજ જેવા વિદ્વાન મુનિવરો કે પડિતો જ કરી શકે, તેવો આ ગ્રંથનો વિષય છે. અમે તો માત્ર અલ્પમતિથી પણ કૈંક સમાલોચના માટે લખ્યુ છે

વિદ્વાન મુનિરાજશ્રી યશોવિજયજી મહારાજના હાથે લખાયેલ આ ગ્રથની જે શૈલી છે તે જ પ્રમ ણે આવા અભ્યાસના સુદર ગ્રથો તેઓ લખી જૈન સમાજ ઉપર વિશેષ ઉપકાર કરે તેવુ અત કરણથી ઇચ્છીએ છીએ.

કિંમત રૂા. ૬–૦–૦ મળવાનું ઠે૦ (૧) શાહ લાલચદ નદલાલ વકીલ–કોઠી પોળ–વડોદરા (૨) શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર જૈન સાહિત્ય મદિર—પાલીતાણા.

---

(૨) નફાકારક હુન્નરો ભા ૧ તથા ૨ જો :
શ્રી લક્ષ્મી પુસ્તકમાળા પુસ્તક ૧ લા તથા ૨ જા તરીકે આ ગ્રંથ અમોને અભિપ્રાયાર્થે ભેટ મળેલ છે.

અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ હુનર–ઉદ્યોગ જે દેશમા નથી એ દેશના લોકો સ્વાભાવિક રીતે બેકાર બને છે. આજે હિદુસ્તાનની પ્રજાની મોટે ભાગે આ સ્થિતિ છે. યુરોપ, અમેરિકા અને જાપાન દેશ જે ધનાઢ્ય બન્યા છે તેનુ મુખ્ય કારણ હુનર–ઉદ્યોગો છે આ દેશમા પ્રાચીન કાળમા તેવા ગૃહઉદ્યોગો ઘણાં હતા અને ઘણા લાબા કાળ પછી પરાવલબી હિદના લોકોને માટે અત્યારે ગૃહઉદ્યોગોની જરૂરીયાત ઊભી થઇ છે તેવા સમયમા નફાકારક નાના નાના ઉદ્યોગ–હુન્નરોના આ બે પુસ્તકો આવકારદાયક થઇ પડશે ગૃહઉદ્યોગ અને યત્રોનો મેળ સાધી અનેક વસ્તુ બનાવવામા આવે તો સસ્તી મજૂરીને લઇને આ દેશમાથી બેકારી દૂર થાય એટલુ જ નહિ પણ, આ દેશ એક કાળે ધનાઢ્ય બને આ બને ભાગમા ઉદ્યોગ–હુન્નરો બહુ સહેલાઇથી થઇ શકે તેવા બહુ સરલ રીતે સાદી ભાષામા સમજપૂર્વક આપેલા છે. તેમજ આ પુસ્તકોમાં છપાયેલા લેખો તથા પ્રયોગોના લેખકોના મુબારક નામો આપી તેઓની પણ આ ગ્રંથમા કદર કરી છે.

આ બંને ભાગમાં વણાટકામ, અનેક પ્રકારની દેશી અને અંગ્રેજી દવાઓ, સુગંધી તેલો અને અત્તરો, સાબુઓ અને વેપારની લગતી તોલમાપ અને બીજી અનેક ચીજો બહુ જ સહેલાઇથી થઈ શકે અને તેમાંથી તે તે વસ્તુઓ બનાવનાર નફો મેળવી શકે તેવી રીતે સમજપૂર્વક દરેક વસ્તુ બનાવવાની રીતો બતાવી છે. અમે માનીએ છીએ કે આવા સમયે આવા ઉદ્યોગ-હુન્નરોનાં પુસ્તકો બેકારી દૂર કરવા માટે અને આ દેશને કેટલીક આર્થિક સ્થિતિ સુધરવા માટે બહુ જ ઉપયોગી છે. તેના સંપાદક તથા પ્રકાશક ભાઈ મૂળજી કાનજી ચાવડા સીતુગરાએ (અંજાર-કચ્છ) બહુ જ શ્રમ લઇને આ ગ્રંથો તૈયાર કર્યા છે જેથી તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. હજી આ ગ્રંથનો ત્રીજો ભાગ પ્રગટ થવાનો છે એમ તેઓ પ્રસ્તાવનામાં જણાવે છે જેથી આ ગ્રંથો દરેક ગૃહો, તેમ જ લાઇબ્રેરીઓમાં રાખવા યોગ્ય છે અને ઉત્તેજનને પાત્ર છે. કિંમત દરેક ભાગના બબે રૂપીયા. મળવાનું ઠેકાણું પ્રકાશકને ત્યાં.

---

(૩) શ્રી નૂતન જિન સ્તવનમાલાદિ સંગ્રહ

શ્રી વિજયનેમિસૂરિ ગ્રંથમાળા રત્ન ૯ મું.
રચયિતા મુનિશ્રી દક્ષવિજયજી મહારાજ

ભક્તિ અને વૈરાગ્ય રસના પોષક ચોવીશ જિનેશ્વરોની સ્તુતિ અને સ્તવન જુદા જુદા રાગરાગણીમાં આ બૂકમાં આપવામાં આવેલા છે, જે કંઠાગ્ર કરવા જેવા સરળ છે. આ તેની બીજી આવૃત્તિ છે. આ પુસ્તક વગરમૂલ્યે ભેટ આપવામાં આવે છે.

મળવાના ઠેકાણાં—(૧) ધીયા લાલભાઇ ફુલચંદ શેરદલાલ. ઠે. પાંજરાપોળ. શ્રી મુહેવા પાર્શ્વનાથની ખડકી, અમદાવાદ. (૨) શ્રી નેમિ જૈન બાળ-સંગીત મંડળ, ઠે. બાબુભાઇ અંબાલાલ બાપુલાલ ખારવાડો-ખંભાત.

---

(૪) કુબેરદત્તા

પ્રભાવના પુસ્તિકા શ્રેણી-પહેલી પુસ્તિકા

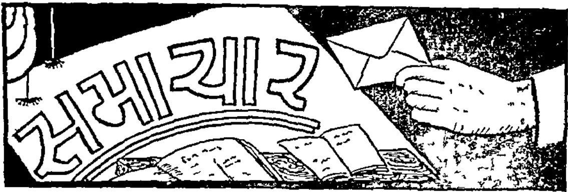
લે. ચીમનલાલ નાથાલાલ શાહ (શ્રીકાંત) પ્રકાશક—પૂ. આ. શ્રી. વિજયદાનસૂરીશ્વરજી જૈન ગ્રંથમાળા, ગોપીપુરા-સુરત. કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે અને પ્રાતઃસ્મરણીય મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજે આ કથા અનુક્રમે સંસ્કૃત અને ગુજરાતી ભાષામાં રચેલી છે. આ કથા કથાનુયોગના વિષયમાં પરમોપાસ્ય શ્રી જંબૂસ્વામીજીની જીવનકથામાં પ્રભવ ચોરને પ્રતિબોધ પમાડવાના પ્રસંગમાં આવે છે. આ કથા ઘણી રસિક અને બોધપ્રદ છે.

પ્રચાર કરવાના હેતુથી અને પ્રભાવના માટે સસ્તું થઇ પડે તે માટે તેની રાખેલી માત્ર એક આનો કિંમત યોગ્ય છે. લેખક શ્રી ચીમનલાલ નાથાલાલ શાહે આ કથા સાદી અને સરળ ભાષામાં લખેલી છે. પ્રકાશકને ત્યાંથી મળી શકશે.

(૫) સદ્ગુણાનુરાગી શ્રી કર્પૂરવિજયજી લેખ સંગ્રહ. ભાગ બીજો.

પ્રકાશક:—શ્રી કર્પૂરવિજયજી સ્મારક સમિતિ, મંત્રી, નરોતમદાસ ભગવાનદાસ શાહ. ગોપાળ ભુવન પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઇ. કિંમત પાંચ આના, કપડાના પુંઠાવાળી છ આના.

પૂજ્યપાદ પંન્યાસજી મહારાજ શ્રી પ્રીતિવિજયજી મહારાજની પ્રેરણાથી સ્થાપયેલ શ્રી કર્પૂરવિજયજી સ્મારક સમિતિ તરફથી પહેલો ભાગ પ્રથમ બહાર પાડેલ છે, જેમાં જુદા જુદા એકસો સાડત્રીસ લેખો આપવામાં આવેલા છે. તે ઉપરાંત શ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજનું જીવનચરિત્ર તથા ફોટો પણ આપવામાં આવેલ છે. આ ગ્રંથમાં આપેલ લેખો ઉપદેશક હોવાથી ખૂબ મનનપૂર્વક વાંચવા લાયક છે અને તેમાં જુદા જુદા ઉપદેશક કાવ્યો આપી ગ્રંથની ઉપયોગિતામાં ખૂબ વધારો કરવામાં આવેલ છે આવું સુંદર પુસ્તક, સરસ કાગળ, પાકું બાઇન્ડીંગ તથા આશરે સાડાત્રણસો પૃષ્ટ હોવા છતાં કિંમત પ્રચારની દષ્ટિએ મુદ્દલ કરતા અડધી રાખવામાં આવેલ છે જેથી દરેક બંધુઓએ આ ગ્રંથ ખાસ વસાવવા લાયક છે.

લુધીઆનામાં દીક્ષા મહોત્સવ

૫ જાબમા જ્યારથી પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્‌વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી પોતાના શિષ્ય-પ્રશિષ્યો પંન્યાસ સમુદ્રવિજયજી ગણિ, મુનિશ્રી શિવવિજયજી, વિશુદ્ધવિજયજી, વીરવિજયજી, સત્યવિજયજી આદિ સપરિવાર પધાર્યા ત્યારથી જ જાગૃતિ, ઉત્સાહ ને આનદની લહેરો ઊછળી રહી છે.

આચાર્યશ્રીજીના સદુપદેશથી શાસનોન્નતિના અનેક કાર્યો થયા છે અને થશે.

લુધીઆનાના શ્રી સઘના સદ્‌ભાગ્યે આચાર્યજીના પધારવાથી નીચે પ્રમાણેનો અપૂર્વ દીક્ષા મહોત્સવ જોવાને શ્રી સંઘને શુભ અવસર પ્રાપ્ત થયો. યોગીરાજ શ્રી કૃષ્ણાનદજી સ્વામી કે જેઓ વિદ્વાન છે અને દેશ-દેશાન્તર પરિભ્રમણ કરી મત મતાતરોની છાણવીણથી ઘણો અનુભવ મેળવ્યો છે.

યતિશ્રી ભારતવિજયજીની પ્રેરણાથી એઓ અબાલા શહેરમા આચાર્યશ્રીજીના દર્શન કરી, પોતાને કૃતાર્થ થયા માની આચાર્યશ્રીજીના ચરણોમા જૈનેશ્વરી દીક્ષા લેવાની પ્રાર્થના કરી પણ આચાર્યજીએ પોતાની પદ્ધતિ પ્રમાણે એકદમ દીક્ષા આપવાનો સ્વીકાર ન કર્યો. દીક્ષા લેવાની ઉત્કટ ભાવનાવાળા આચાર્યશ્રીના ચરણોમા રહી આત્મ-કલ્યાણ સાધવાના મનોરથ સેવનાવાળા યોગીરાજે પણ આચાર્યશ્રીજીનો પીછો ન છોડયો. વારવાર આવી દીક્ષા આપવાની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા અને છેલ્લા બે ત્રણ માસથી લાગટ આચાર્યશ્રીજીની સેવામા રહી અભ્યાસ તેમજ પોતાના મનોરથ જલ્દી સફળ થાય તેવા પ્રયત્નો કરવા લાગ્યા અતે શ્રી લુધીઆનાના સંઘની આગ્રહભરી વિનંતિને માન આપી યોગીરાજ શ્રી કૃષ્ણાનંદજીને તથા એમના શિષ્ય શ્યામાનદજીને લુધીઆનામા જ મહા શુદ ૨ બીજના દિવસે દીક્ષા આપવાનો આચાર્યશ્રીજીએ નિર્ણય કર્યો. આથી શ્રી સઘમા અપૂર્વ ઉત્સાહ ફેલાઇ ગયો અને દીક્ષા મહોત્સવની તડામાર તૈયારીઓ શરૂ કરી દીધી.

દીક્ષા મહોત્સવની આમત્રણ પત્રિકાઓ છપાવી બહારના શ્રી સઘોને મોકલાવવામા આવી

નિયત સમયથી બે દિવસ અગાઉ બહારથી માનવમેદની એકદમ વધવા લાગી

પોષ વદિ એકમથી જ વાજણા શરૂ થઇ ગયા હતા અને ધવલમંગલ થવા લાગ્યા. એઓના ધર્મમાતાપિતા બનવાનુ સૌભાગ્ય લાલા શીબુરામ સાદીરામજીના પુત્ર લાલા કીશોરીલાલજી અને એમના ધર્મપત્નીએ પ્રાપ્ત કર્યું

અમાવાસ્યાના દિવસે જ ગરામાવાળા લાલા હુકમીચદજી તરફથી આનદપૂર્વક પૂજા ભણાવવામા આવી માહ સુદ ૧ના દિવસે ઘણા જ સમારોહથી વરઘોડો ચઢાવવામા આવ્યો વરઘોડામા મહેન્દ્રધ્વજ વિ. રિયાસતો હતી. માલેરકોટલાનો હાથી અને સિહવાળો રથ તેમ જ ફીરોજપુરનો ઘોડાઓવાળો રથ મનુષ્યોના મનને આકર્ષિત કરી રહ્યા હતા લુધીઆના, હુશીઆરપુર, નારોવાલ આદિની ભજન મંડળીઓ

પોતાના મનોહર ભજનોથી સર્વને આનંદ આપી રહી હતી.

એ શણગારેલી મોટરોમાં બેઠેલા બન્ને મુમુક્ષુઓને જોઇ માનવ સમુદાય હર્ષિત થયો.

પુરાણા કિલ્લાની પાસે ખુલ્લા મેદાનમાં ખાસ મંડપ તૈયાર કરાવવામાં આવેલ મહા શુદ ૨ તા. ૧૦–૨–૪૦ શનિવારે દીક્ષાનો દિવસ હોવાથી ચારો તરફ આનંદ આનંદ છવાઇ રહ્યો. સમયસર આચાર્યશ્રીજી તથા પંન્યાસજી આદિ મુનિ મંડળ તથા સાધ્વી દેવશ્રીજી આદિ મંડપમાં પધાર્યા. આમ બંને મુમુક્ષુઓ પોતાના ધર્મપિતા લાલા કીશોરીલાલજીના ત્યાંથી વાજતેગાજતે દાન આપતાં મંડપમાં આવી પહોંચ્યા.

દીક્ષાનો સમય થતાં આચાર્યશ્રીજીએ બુલંદ અવાજે શાસ્ત્રાનુસાર વિધિવિધાન કરાવ્યાં અને વિજયમુહૂર્તમાં દીક્ષા આપી યોગીરાજ શ્રી કૃષ્ણાનંદજીનું નામ **મુનિશ્રી વિશ્વવિજયજી** સ્થાપન કરી પોતાના શિષ્ય તરીકે જાહેર કર્યા. સ્વામી શ્યામાનંદજીનું નામ મુનિ શ્રી **બુદ્ધિવિજયજી** રાખી શ્રી વિશ્વવિજયજીના શિષ્ય તરિકે પ્રસિદ્ધ કર્યા કેમ કે પહેલા તેઓ એમના જ શિષ્ય હતા.

મુનિશ્રી વિશ્વવિજયજીએ સમયોચિત મનોહર ભાષણથી ઉપસ્થિત જનતાને મનોરંજિત કરી હતી.

આચાર્યશ્રીજીએ એકમના દિવસે મંડપમાં "દીક્ષા" એ વિષય ઉપર અસરકારક દેશના આપી હતી અને આ પ્રસંગે પણ જ્ઞાતાસૂત્રમાં ફરમાવેલ પંચમહાવ્રત ઉપર સુંદર કથા સાથે હૃદયસ્પર્શી દેશના આપી હતી.

પંન્યાસ શ્રી સમુદ્રવિજયજીએ સમયોચિત ભાષણ આપી આજની યાદગારી તરીકે શ્રી આત્માનંદ જૈન સ્કુલને માટે બીલ્ડીંગની જરૂરીયાત લુધીઆના શ્રી સંઘને જણાવી હતી. અને પરિણામે

૫૦૧) એક રૂમ માટે લાલા દેસરાજજી જોદ્દાવાળા
૫૦૧) એક રૂમ માટે લાલા લછમણદાજી જોદ્દાવાળા
૧૦૧) લાલા ધનપતરાયજી ચરણદાસજી

તેમજ બીજાઓએ પણ પોતાની મદદ જાહેર કરી ને આગળ કામ ચાલુ છે. શ્રી ગુરૂદેવની કૃપાથી બીલ્ડીંગ તૈયાર થશે.

હુશીયારપુરનિવાસી લાલા અમરનાથજીએ છટાદાર ભાષામાં પોતાની ભાવના પ્રગટ કરી હતી.

લગભગ દોઢ વાગે સર્વ કામ નિર્વિઘ્ને સમાપ્ત થતા શ્રી ચતુર્વિધ સંઘની સાથે વાજતેગાજતે બન્ને દેરાસરોના દર્શન કરી આચાર્યશ્રી નવા મુનિરાજો સાથે ઉપાશ્રયે પધાર્યા હતા.

આજે લાલા ધનપતરાય વિલાયતીરામજીના તરફથી સાધર્મિક વાત્સલ્ય થયું હતું.

આ શુભ કાર્યમાં સ્થાનકવાસી બંધુઓ તથા અજૈન બંધુઓ ઘણી જ સારી સંખ્યામાં સમ્મિલિત થયા હતા. અત્રેથી આચાર્યશ્રીજી હુશીયારપુર તરફ વિહાર કરશે.

શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય નૂતન મુનિશ્રી વિશ્વવિજયજી મહારાજે દીક્ષાસમયે આપેલ ભાષણનો

સારાંશ.

પ્રેમી સજ્જનો,

આપના હૃદયમાં શંકા થતી હશે કે આ નવયુવાન, વિદ્વાન, વિચારશીલ, સુધારક વિચારનો હોવા છતાં સાંસારિક સુખોનો ત્યાગ કરીને શા માટે સાધુ બન્યો છે અને આટલો પ્રસન્નચિત્ત કેમ દેખાય છે? આનું કારણ એ જ છે કે જેમને તમો સુખ માની બેઠા છો, વાસ્તવમાં તે સુખો નથી અને તે પણ ક્ષણભંગુર જ છે. આ જીવન પણ ક્ષણભંગુર છે, નાશવાન છે જેવી રીતે કમળના પાંદડા ઉપર પડેલ જલબિંદુ

યતઃ--नलिनीदलगतजलमतितरलं तद्वत् जीवितमतिशयचपलं ॥

આ સંસાર રોગરૂપી સર્પોથી ગ્રસ્ત થએલ છે. આમાં દુઃખ જ દુઃખ છે. આ બધું જાણવા છતાં

મનુષ્ય આમાં ફસાઇ રહેલ છે એ જ ખેદનો વિષય છે.

આ પ્રસંગે મારો વિચાર નથી કે હું લાંબો વખત ભાષણ આપું મારે તો ફક્ત એ જ બતાવી આપવું છે કે જે સુખોને તમો સુખ માની બેઠા છો તે સુખોને છોડી મેં દીક્ષા શા માટે લીધી છે મેં સાચા સુખની પ્રાપ્તિ માટે દીક્ષા લીધી છે. સુખ અનંત, અનાશવાન છે એનો હજુ મને પૂરો અનુભવ નથી, માટે આ વિષયમાં મારા પૂજ્ય ગુરુદેવ આચાર્ય ભગવાન ઘણો જ સારો પ્રકાશ પાડશે

જો તમો પણ અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ ચાહતા હો તો આ નાશવાન સુખોને છોડી ત્યાગધર્મનો-દીક્ષાનો સ્વીકાર કરો ફરી પણ કહું છું કેઃ—

यौवनं जीवतं चित्तं छाया लक्ष्मी च स्वामिता चञ्चलानि षडेतानि ज्ञात्वा धर्मरतो भवेत् ॥

है जवानी आमदो श्र जमा फरी न सके
तमाम महर गई है चिरागे रहे गुजार यादियां।

યૌવન, જીવિતવ્ય, ચિત્ત, છાયા, લક્ષ્મી અને સ્વામીપણું ચંચળ છે.

पानी केरा बुदबुदा असमानुषकी जात,
देखत ही छुप जायगा ज्यों तारा प्रभात।
कबीरा पानी होजका देख गया विलाय,
ऐसे जियरा जायगा दिन दश ढीली लाय॥

પાણીના પરપોટા જેવું આ જીવન છે આ શરીરનું એક દિવસ નામનિશાન નહીં રહે. જ્યારે આત્મા આ શરીરને છોડીને પરલોકમાં ચાલ્યો જશે ત્યારે તમારી પ્રાણેશ્વરી તમારા શરીરને જોઇને ડરશે, આંગળીમાં એક ચાંદીની વીંટી હશે તો તે પણ કાઢી લેશે માટે સાવધાન થાઓ, હુશીઆર રહો, પરલોક માટે બંધ કરો જેથી આગામી ભવમાં દુઃખ પ્રાપ્ત ન થાય અને સુખની પ્રાપ્તિ થાય એટલા જ માટે જ મેં આ રસ્તો લીધો છે-દીક્ષા લીધી છે જેથી કર્મોની નિર્જરા થાય અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય.

હું ઘણા પ્રદેશોમાં ફર્યો, તીર્થયાત્રાએ કરી અને કંઈક સાધુ મુનિયોના દર્શન કર્યા, સત્સંગ કર્યો. ક્યાય પણ શાન્તિ મને ન મળી

જ્યારે હું નિરાશ થઇ પાછો બનારસ ગયો તો સદ્ભાગ્યે યતિવર્ય શ્રી ભારતવિજયજીનો મેળાપ થયો એઓની સાથે વાર્તાલાપ થયો ત્યારે યતિવર્ય-શ્રીએ કહ્યું કે તમો નિરાશ શામાટે થાઓ છો? તમો આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજના દર્શન કર્યા છે? મેં કહ્યું ના ત્યારે એમણે કહ્યું જાઓ એઓ અંબાલામાં બિરાજમાન છે. એક વખત એમના જરૂર દર્શન કરો મને વિશ્વાસ છે કે દર્શન માત્રથી જ તમને શાંતિ મળશે. યતિવર્યશ્રી ભારતવિજયજીના કથનાનુસાર હું તે જ વખતે સાંજના ગાડીમાં રવાના થઇ અંબાલે પહોંચ્યો ત્યાં ગુરુદેવ શ્રી આચાર્ય ભગવાનના દર્શન કરી મને એવી જ શાંતિ થઇ કે જેવી યતિવર્ય શ્રી ભારતવિજયજી મહારાજે કહ્યું હતું. મેં ગુરુદેવના દર્શન કર્યા ત્યારથી જ હું શ્રી ગુરુદેવને વિનવી રહ્યો હતો કે હે ગુરુદેવ, આપ મને આપના શરણમાં લો, મારો ઉદ્ધાર કરો યાવત્ જિંદગી તક આપ આપના ચરણસેવાનો મને લાભ આપો, પરન્તુ ગુરુદેવ તો એ જ ફરમાવ્યા કરતા કે **યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરો.** મેં પણ ત્યારથી જ પ્રતિજ્ઞા કરી કે જ્યાં સુધી ગુરુદેવ મને દીક્ષા ન આપે ત્યાંસુધી દૂધ અને લીલોતરીનો ઉપયોગ ન કરવો. અંતમાં **પૂજ્યપંન્યાસજીમહારાજશ્રી સમુદ્રવિજયજીની** અસીમ કૃપાથી અને લાલા બખતાવરસીંગજી તથા ધર્માત્મા લાલા ચુનીલાલજી આદિની પ્રેરણાથી લગભગ દોઢ બે વર્ષ પછી આ શુભ અવસર પ્રાપ્ત થયો છે તે આપ સૌકોઈ નજરે નિહાળી રહ્યા છો.

વાસ્તવમાં યતિવર્ય શ્રીભારતવિજયજીએ વાવેલ બીજને પંન્યાસજીશ્રી સમુદ્રવિજયજી મહારાજે સુંદર વૃક્ષ બનાવી દીધું છે

મહાનુભાવો, વિશેષ આપનો સમય ન લેતા અંતમાં એટલું જ કહી વિરમીશ કે યાવત જિંદગી

શ્રી ગુરૂદેવની સેવામાં રહી, અખંડ ચારિત્ર પાળી આત્માનું કલ્યાણ કરૂં એવો આપ બધા મને ખરા અન્તઃકરણથી શુભ આશીર્વાદ આપશો.

દુધરેજમાં પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ.

વઢવાણ કેમ્પની નજીક આવેલા દુધરેજ ગામમાં શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના શિષ્યરત્ન મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ તથા મુનિ વિશાલવિજયજીના ઉપદેશથી પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ ધામધૂમપૂર્વક ઉજવવામાં આવ્યો હતો.

પો. શુ. ૧૦ શનિવારના દિવસે વઢવાણ કેમ્પ અને શહેરથી આરસની પ્રતિમાજીને લાવી, મંડપમાં પ્રભુજીને પધરાવ્યા હતા. સાંજે નવકારશી થઇ હતી. રવિવારે કુંભસ્થાપના તથા નવ ગ્રહાદિ પૂજન તથા પ્રભુને દેરાસરમાં લાવવામાં આવ્યા હતા. બુધવારે બપોરે જલયાત્રાનો વરઘોડો ચડ્યો હતો. ગુરૂવારે સવારે ૧૧ાા વાગે ચરમ તીર્થનાયક શ્રી વર્ધમાનસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી હતી ને શાંતિસ્નાત્ર ભણાવવામાં આવ્યું હતું. ગુરવારે સવારની નવકારશી થઇ હતી. સંઘના આગ્રહથી મુનિરાજો તથા સાધ્વીજીઓનાં મળીને ૧૯ ઠાણાની પવિત્ર પ્રતિષ્ઠાને દિવસે હાજરી હતી. એકંદરે શાસનની પ્રભાવના સારી થઇ હતી.

જાહેર વિજ્ઞપ્તિ

સંવત ૧૯૯૦ માં અમદાવાદમાં અખિલ ભારતવર્ષિય જૈ. શ્વે. મૂ. મુનિસંમેલન ભરાયું હતું તે પ્રસંગે અન્યધર્મીઓ તરફથી જૈનધર્મ કે તેના અંગ ઉપર કંઇ પણ આક્ષેપો કરવામાં આવે તેના પ્રતિકાર માટે પાંચ પૂજ્ય મુનિમહારાજાઓની એક સમિતિ નીમાને **શ્રી જૈનધર્મ સત્ય પ્રકાશક સમિતિ**ની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

સં. ૧૯૯૧ માં સમિતિએ સોંપાયેલું કામ પૂરું પાડવા માટે 'શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ' નામનું માસિક પત્ર પ્રગટ કર્યું, જે છેલ્લા પાંચ વર્ષથી આક્ષેપોનો યોગ્ય પ્રતિકાર કરવા ઉપરાંત જૈન સાહિત્ય, કળા, તત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ વિષયક વાંચન સમાજ સમક્ષ રજૂ કરી રહેલ છે.

આ ઉદ્દેશને પહોંચી વળવું એ એકલા હાથનું કામ નથી. તેને માટે આખા સંઘનો સક્રિય સહકાર મળવો જોઇએ એટલે અમે સમસ્ત જૈન સંઘને વિનંતિ કરીએ છીએ કે અજૈનો, તેરાપંથી, સ્થાનકવાસી કે દિગંબરો તરફથી જૈન ધર્મ સાહિત્ય કે તીર્થ પર આક્ષેપો કરેલા જોવામાં આવે તો તેની માહિતી અમને નીચેના સરનામે લખી મોકલી આભારી કરે.

આશા છે કે દરેક જૈન ભાઇ અમને આટલો સહકાર જરૂર આપશે.

વ્યવસ્થાપક--શ્રી જૈન ધર્મ સત્ય પ્રકાશક સમિતિ
જેશિંગભાઇની વાડી; ઘીકાંટા, અમદાવાદ

રાધનપુરમાં મહોત્સવ

શેઠ વાડીલાલ પુનમચંદના સ્મારક માટે તેમના સુપુત્રો શેઠ રતિલાલ વાડીલાલ તથા શેઠ ધીરજલાલ વાડીલાલ તરફથી બંધાયેલ હિંદુ આરોગ્ય ભુવનની ઉદ્દઘાટન ક્રિયા રાધનપુરના નામદાર નવાબ સાહેબ મુર્તુજાખાનજીના હસ્તે તા. ૨૯-૧-૪૦ના રોજ થઇ હતી. આ પ્રસંગે મુંબઇ, અમદાવાદ, પુના, આદિ જુદા જુદા સ્થળોએથી સંખ્યાબંધ શ્રીમંત ગૃહસ્થો પધાર્યા હતા. શહેરને પણ ધ્વજા પતાકાથી શણગારવામાં આવ્યું હતું. નવાબ સાહેબે આરોગ્ય ભુવન ખુલ્લું મુકાયેલું જાહેર કરી શેઠ રતિલાલભાઇના આ પરોપકારી કાર્ય માટે તેમને અભિનંદન આપી તેવા કાર્યોમાં પ્રતિદિન આગળ વધવા ભલામણ કરી હતી. શેઠ રતિલાલભાઇએ પણ આ કાર્ય એ તો માત્ર પોતાની ફરજ છે એમ જણાવી નીખાલસતાનો તથા નિરભિમાનપણાનો પુરાવો આપ્યો હતો.

તે જ દિવસે પોતાની માતુશ્રી મેનાબાઇના સ્મરણાર્થે યોજવામાં આવેલો પ્રતિષ્ઠા-મહોત્સવનો કાર્યક્રમ પૂર્ણ થયો હતો. સવારમાં આચાર્યશ્રી વિજયહર્ષસૂરિના નેતૃત્વ નીચે પાદુકાની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવેલ તથા બપોરના બૃહત્સ્નાત્ર ભણાવવામાં આવેલ.

ગુજરાતી ભાષાંતરના ગ્રંથો.

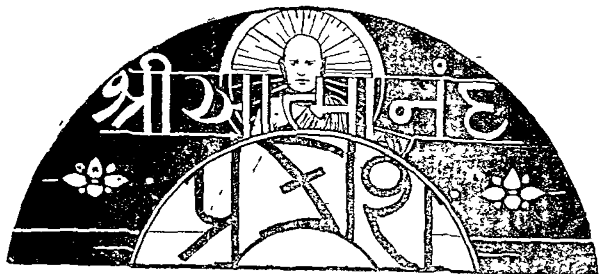
(મળી શકતા ગ્રંથોનું લીસ્ટ)

શ્રી નવતત્ત્વનો સુંદર બોધ	૦॥=
શ્રી જીવવિચાર વૃત્તિ	૦।=
શ્રી દંડક વૃત્તિ	૦॥
શ્રી નય માર્ગદર્શક	૦॥=
શ્રી હંસવિનોદ	૦॥।
કુમાર વિહારશતક	૧॥
શ્રી જૈનધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર	૦॥
શ્રી આત્મવલ્લભ જૈન સ્તવનાવલી	૦।=
શ્રી મોક્ષપદ સોપાન	૦॥।
ધર્મબિન્દુ આવૃત્તિ બીજી	૨)
શ્રી પ્રશ્નોત્તરપુષ્પમાળા	૦॥=
શ્રી શ્રાવકકલ્પતરૂ	૦।=
શ્રી આત્મપ્રબોધ	૨॥
જૈન ગ્રંથ ગાઇડ	૧)
શ્રી નવાણું પ્રકારી પૂજા (અર્થ સહિત)	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વસ્વરૂપ સ્તવ	૦।
શ્રી ચંપકમાળા ચરિત્ર	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ભાષાંતર	૧)
શ્રી પ્રકરણ પુષ્પમાળા (દ્વિતીય પુષ્પ)	૦॥
શ્રી અધ્યાત્મમત પરીક્ષા	૦।
શ્રી ગુરૂગુણમાળા	૦॥
શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સ્તવનાવલી	૦।-
શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	૦॥
શ્રી ઉપદેશસપ્તતિકા	૧)
શ્રી પંચપરમેષ્ઠી ગુણરત્નમાળા	૧॥
સુમુખનૃપાદિ ધર્મ પ્રભાવકોની કથા	૧)
શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર	૨)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભા. ૧ લો	૨)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૨ જો	૨॥
શ્રી દાનપ્રદીપ	૩)
શ્રી નવપદજી પૂજા (અર્થ સહિત)	૧।
કાવ્યસુધાકર	૨॥
શ્રી આચારોપદેશ	૦॥
ધર્મરત્ન પ્રકરણ	૧)
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર (અર્થસહિત શાસ્ત્રી)	૧॥
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અર્થ સહિત (ગુ)	૧।
શ્રી આત્મવિશુદ્ધિ	૦।=
કુમારપાળપ્રતિબોધ	૩॥
જૈન નરરત્ન " ભામાશાહ "	૨)
આત્માનંદ સભાની લાયબ્રેરીનું અક્ષરાનુક્રમ લીસ્ટ	૦॥=
શ્રી વિમલનાથ ચરિત્ર	૧॥
શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર	૧॥
શ્રી પૃથ્વીકુમાર ચરિત્ર	૧)
ધર્મપરીક્ષા	૧)
શ્રી પ્રભાવક ચરિત્ર	૨॥
જૈનધર્મ	૧)
શ્રી દેવસીરાઇ પ્રતિક્રમણ અર્થ સહિત	૦॥=
શ્રી સામાયિક સૂત્રાર્થ	૦)=॥
શ્રીપાળરાજાનો રાસ, સચિત્ર (અર્થ યુક્ત)	૨)
" " રેશમી પુંઠું	૨॥
સતી સુરસુંદરી ચરિત્ર	
સંવેગદ્રુમ કંદલી	
શત્રુંજયનો પંદર	
"	
શ્રી વીશ	
શ્રી તી	
કલિંગ	

વિષય-પરિચય

"શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ" માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ. રૂા. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ચાર આના અલગ

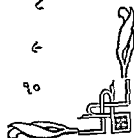

પુસ્તક ૩૭ મું. આત્મ સં ૪૪ વીર સં. ૨૪૬૬. ફાગણ :
અંક ૮ મો વિક્રમ સ ૧૯૯૬ માર્ચ :

"ઊઘાડી આંખથી જોશો" (કવ્વાલી)

લેખક આચાર્ય શ્રી વિજયકસ્તુરસૂરિજી

કર્યું શું કામ એવું કે, ફુલાઓ છો તમે મનમા ?
તમારી ભૂલના માટે, ઊઘાડી આખથી જોશો ૧
ન જાણ્યુ જિંદગાનીનુ, ખરું કર્તવ્ય કરવાનુ,
તમારા શ્રેયના માટે, ઊઘાડી આખથી જોશો. ૨
રડાવીને ગરીબોને, રિબાવીને અનાથોને,
ખુશી માનો તમે કેવી ? ઊઘાડી આખથી જોશો ૩
તમે આવ્યા અહિં કયાથી ? અહિંથી કયા જવાના છો ?
શું કરવાને અહિં આવ્યા ? ઊઘાડી આખથી જોશો. ૪
જે લાવ્યા ના તમે સાથે, વધાર્યું કે ઘટાડયું છે ?
રહ્યુ છે કેટલું પાસે ? ઊઘાડી આખથી જોશો ૫
તમારી તુચ્છ તૃષ્ણાઓ, કદીયે પૂરી નહિં થાશે,
મરણ આવી જશે પાસે, ઊઘાડી આખથી જોશો ૬
ઘણી લક્ષ્મી કરી ભેગી, પછાડી મૂકવા માટે,
તમે શું લઇ જશો સાથે ? ઊઘાડી આખથી જોશો ૭
અનાદિ કાળથી ભટકો, ચોરાશી લાખ યોનિમા,
હજુયે કેમ રખડો છો ? ઊઘાડી આખથી જોશો. ૮
ન માની પુન્ય-પાપોને, કરી કૃત્યો ઘણા કૂડા.
તમારી શું ગતિ થાશે ? ઊઘાડી આખથી જોશો. ૯
હજારો દંભ સેવીને, ઠગો અણુજાણુ જીવોને,
ઠગાશે શું પ્રભુ તેથી ? ઊઘાડી આખથી જોશો ૧૦
કરો છો ગર્વ શું કરવા ? મળ્યુ છે પૂર્ણ શુ તમને ?
બધી વાતે અધૂરા છો, ઊઘાડી આખથી જોશો. ૧૧

આત્મ-દર્શન.

(હરિગીત)

સિધ્ધાંત જેના સર્વદા વિજ્ઞાનના ગુણથી ભર્યા
દેવેન્દ્ર ભજતા ભાવથી જેને ભજે ભક્તો રૂડાં
જે આપ્તસુખ તેજસ્વી ને વીતરાગ મૂર્ત્તિ વિશ્વમાં
એ દિવ્ય તીર્થંકરતણા ચરણે નમું અતિ હર્ષમાં. ૧

આત્મા અનાદિ કાળથી પરિભ્રમણ આ જગમાં કરે
પર્યાય રૂપ અનિત્ય તે ને દ્રવ્ય રૂપથી નિત્ય છે
ના પુરુષ, સ્ત્રી, નપુંસકે સઘળું દીસે અજ્ઞાનથી
કરી દૂર સઘળાં કર્મ પામે સ્થાન સિધ્ધિ જ્ઞાનથી. ૨

આત્મા ગણું મુજ એક શાશ્વત સુખદુઃખો સમજે બધા
જ્ઞાન દર્શન યુક્ત જે છે બાહ્ય સુખહીન તે સદા
કર્મે થતાં સંયોગ સહુ ચંચળ અને દુઃખદાયી છે
ત્યજ મોહ તું જીવ! સર્વ સમજી મોક્ષમાર્ગ સ્વીકારી લે. ૩

નિગોદમાં સાથે હતા હું તું ઉભય પરમાતમા
અવ્યક્ત સહતા યાતના સાથે જ સહુ પરિતાપમાં
પરિભ્રમણ કીધું વિશ્વમાં ચિરકાળ સહુ સાથે ભમી
વિકાસ કરી આત્માતણો તપી તપ બન્યો તું સંયમી. ૪

પ્રભુતા મળી પુરૂષાર્થથી હું પરિભ્રમણ કરતો રહ્યો
જન્મ-મરણોનાં દુઃખોમાં ચક્ર સમ ગતિને વર્યો
ભૂલ્યો સ્વરૂપ હું શુધ્ધ ને મિથ્યાત્વબળ વ્યાપી રહ્યું
કાર્યો કર્યાં અતિક્ષુદ્ર ને પછી દ્વાર પામ્યો નરકનું. ૫

પશુ પક્ષી ને તિર્યંચયોની પુષ્પ વૃક્ષ વિષે ભમ્યો
શત્રુરૂપે તવ કાર્યમાં કંટક બની પથમાં પડ્યો
રંક યોનીને નિહાળી રાજ્યદંડ કરે ગ્રહ્યો
મિથ્યાત્વયોગે ધર્મહીણુ પશુતા વિષે રાચી રહ્યો. ૬

પણ પુણ્યબળ થતાં પ્રબળ દર્શન થયા પછી આપના
સમ્યગ્ હૃદય-દૃષ્ટિ બની ઊર સંશયો સહુ દૂર થતાં
તુજ રમ્ય મૂર્ત્તિને નિહાળી હર્ષનાં ઝરણાં સ્ફુર્યાં
હું તું જ અને તું મુજ હવે એ પ્રેમ ગીતો ઊર ઠર્યાં ૭

પછી પુણ્યબળના ઉદયથી અતિ શુધ્ધતા હૃદયે વસી
તારા સ્વરૂપની ઝંખનાથી પાપ-મતિ મારી ખસી
આજે કરી દર્શન ખરે નયનો સફલતા પામતાં
બસ એક ચાહું પૂર્ણતા વંદું પ્રેમથી શિર નામતાં. ૮

એકાંતમાં રોદન કર્યું દિનરાત તુજને શોધવા
વનમાં ભમ્યો અનિમૂઢ પેરે કર્મ સઘળા છેદવા
ધારી પ્રપંચો અંતરે વળી છેતર્યા અતિશે તને
આજે ટળી ભ્રમણા બધી ને પ્રાપ્ત કીધો પ્રેમને. ૯

સ્વપ્ન જાગ્રત ને સુષુપ્તિ સર્વમા દર્શન થતુ
આનંદની લહેરો ઊઠે વપુ બાહ્ય ભ્રમણ ભૂલતું
ક્ષણ ક્ષણ ગણું સુખરૂપ મૈ સદ્‌ભાગ્યના સાફલ્યથી
જે વાંછના દર્શનતણી ફળી પુણ્યના પ્રાબલ્યથી ૧૦

પરિચિત હતો તેવા સમે કર્ત્તવ્યને વિસરી ગયો
પરિચિતપણું વિસરી જતાં શિર દુઃખનો ડુંગર તૂટ્યો
એવી સ્થિતિમાં પુણ્યબળથી શ્રેષ્ઠતાને હુ વર્યો
તુજ દર્શના પરિબળથકી મતિ શુધ્ધ કરીને હું તર્યો. ૧૧

ને આ સ્થિતિમા અન્ય વાંછા આ હૃદયમાં છે ખીજી
ઊગાર તુજ શરણે હવે હું દોષ મુજ સઘળા તજી
તુજ સ્વરૂપમાં એક થાવા લાખ યત્નો આદરું
પરમેષ્ઠિ સહુમાં શ્રેષ્ઠ તું શિર સદા ચરણે ધરું. ૧૨

જન્મ મૃત્યુ અનંત કરીને સર્વને જોયા હવે
વિશ્વાસ તેથી તુજ વિષે સાચો બન્યો છે આ ભવે
દર્શન કરું તુજ સર્વમાં પશુ પક્ષી પલ્લવ પુષ્પમાં
તારા વિનાની બાહ્ય વસ્તુ ના ગણુ મુજ પ્રેમમાં ૧૩

ધ્યાવતા અંતર તજી ભવિ પામતા તુજ રૂપને
પરમાત્મ-પદકેરી દશા પછી પામવી સહેજે બને
પામે હથોડા દેહને અગ્નિ વિષે બળતુ રહે
એ હેમ સમ અતિ શુદ્ધ થતા દિવ્ય દર્શન ઊર વહે. ૧૪

અન્યના વચનો સુણી ત્હારા વિષે મમતા વધે
તોયે કદી ત્હારા વિના નવ અન્ય આકર્ષી શકે
તુજ જ્ઞાન છે સાગર સમું નવ પાર પામી કો શકે
સમદર્શી વચનો અન્યના તુજ જ્ઞાનસાગર-બિન્દુ છે ૧૫

જે દૃષ્ટિએ જગ સુખ ગણે તે સુખ કદી સાચું નથી
લહેરો મળે જે સહજ સુખની દર્શને તે દઢ બની
તન્મય બનુ સ્મરણે પળે પળ "બુદ્ધિસાગર" ચિંતને
અજિત્ પદ અભિલાષી મુનિ હેમેન્દ્ર રટતો અંતરે ૧૬

સંગ્રાહક—મુનિરાજ લક્ષ્મીસાગરજી.

લેખક—શાસનપ્રભાવક શ્રીમદ્ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી પ્રશિષ્ય
પં. શ્રી ધર્મવિજયજી ગણિ

[ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૯૪ થી શરૂ]

[અવાન્તર સમ્યગ્દર્શન સ્વરૂપ]

આ પ્રમાણે સિધ્ધાન્તકારના મતે સર્વથી પ્રથમ ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા હોવાનું જણાવવામાં આવ્યું. સિધ્ધાન્તકાર અને કર્મગ્રન્થકાર એ બન્નેમાં આ એક જ વસ્તુ માટે વિસંવાદ નથી પરંતુ બીજી પણ કેટલીક એવી બાબતો છે કે જેમાં બન્નેનાં મન્તવ્યો ભિન્નભિન્ન હોય છે. જેમકે કર્મગ્રન્થકારના મત પ્રમાણે અનાદિ મિથ્યાદષ્ટિ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યા બાદ વિશુદ્ધિ અનુસારે ક્ષયોપશમમાં, મિશ્રમાં અથવા તો મિથ્યાત્વમાં જઇ શકે છે. જ્યારે સિદ્ધાન્તકારના મત પ્રમાણે અનાદિ મિથ્યાદષ્ટિ સર્વથી પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે તો ઉપશમનો કાળ પૂર્ણ થયા બાદ અવશ્ય મિથ્યાત્વે જ જાય, પરંતુ ક્ષયોપશમ અથવા મિશ્રમાં ન જઇ શકે. જે માટે કહ્યું છે કે–

आलंबणमलहंती, जह सट्ठाणं न मुंचए इलिया ।
एवं अकयतिपुंजी मिच्छं चिय उवसमी एइ ॥
[कल्पभाष्य]

સમ્યક્ત્વની સાથે દેશવિરતિ, સર્વ-વિરતિની પ્રાપ્તિ

અનાદિ મિથ્યાદષ્ટિ આત્મા જે અવસરે સમ્યગ્દર્શન ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે તે અવસરે વધારે વિશુધ્ધ પરિણામવાળો કોઇક આત્મા સમ્યક્ત્વથી આગળની કોટિના દેશવિરતિ તેમજ સર્વવિરતિ ગુણને પણ પ્રાપ્ત કરે છે, જે માટે કહ્યું છે કે–" उवसमसम्मदिट्ठी अंतरकरणे ठिओ कोइ देसविरइंपि लहेइ, कोइ पमत्तापमत्त-भावंपि ॥ " ભાવાર્થ સ્પષ્ટ છે.

આ ચાલુ પ્રસ્તાવમાં એ પણ ખાસ ધ્યાન રાખવા જેવી બીના છે કે જેમ પહેલી વાર સમ્યક્ત્વને પામતી વખતે ત્રણ કરણોને કરવાનું કહ્યું તેમ દેશવિરતિ ગુણને અથવા સર્વવિરતિ ગુણને પામતી વખતે તે ત્રણે કરણો કરવામાં આવતા નથી, પરંતુ પ્રથમના બે કરણો કરવામાં આવે છે, કારણ કે અપૂર્વકરણના પહેલા સમયમાં જ તે બેમાંનાં એકનો લાભ થતો હોવાથી અનિવૃત્તિકરણ કરવાની જરૂર રહેતી નથી, દેશવિરતિને અથવા સર્વવિરતિને પામેલો જીવ અન્તર્મુહૂર્ત્ત સુધી તો, વધતા પરિણામવાળો હોય છે, તેમજ જે જીવ ઉપયોગની શૂન્યતામાં વિરતિપણાનો ત્યાગ કરે તે જીવ કરણોની ક્રિયા કર્યા વિના જ પુનઃ વિરતિગુણને પ્રાપ્ત કરે છે અને જે જીવ ઉપયોગ અવસ્થામાં વિરતિનો ત્યાગ કરે છે, યાવત્ સમ્યક્ત્વ વમીને મિથ્યાત્વે જાય છે તે આત્મા શીઘ્રમાં શીઘ્ર અન્તર્મુહૂર્ત્ત જેટલો વખત વીત્યાબાદ અને વધુમાં વધુ અપાર્ધ પુદ્ગલપરાવર્ત્ત જેટલા કાળે પહેલાં કહેવામાં આવેલા ત્રણે કરણો કરીને જ પુનઃ વિરતિગુણને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

સમ્યક્ત્વના પ્રકારો

જુદી જુદી દૃષ્ટિએ સમ્યક્ત્વના અનેક પ્રકારો શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યા છે. અહિં તે સર્વનું નિરૂપણ ન કરતાં ઔપશમિક, ક્ષાયોપશમિક, ક્ષાયિક, વેદક અને સાસ્વાદન એ પાંચ ભેદોનું જ સંક્ષેપમાં સ્વરૂપ કહેવાનું સમુચિત ધાર્યું છે.

ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ—ઔપશમિકાદિ સમ્યક્ત્વના ભેદોનું સ્વરૂપ જાણવા પહેલાં એકંદર સમ્યક્ત્વનું વ્યાપક સ્વરૂપ શું છે? તે ખાસ ધ્યાનમાં લેવું જોઇએ. ' जं जिणेहिं पन्नत्तं तमेव निस्संकं सच्चं । " રાગદ્વેષાદિ દુર્ધર શત્રુઓનો પરાભવ કરી ઐકાન્તિક આત્યન્તિક અવિચલ

શાશ્વત સુખને પ્રાપ્ત કરનારા અનન્ત જ્ઞાની શ્રી જિનેશ્વર મહારાજાઓએ કેવલજ્ઞાનના બલવડે જે ભાવોને યથાર્થ જોયા છે, જાણ્યા છે અને જે પ્રમાણે નિરૂપણ કર્યું છે તે યથાર્થ છે, સત્ય છે અને નિઃશંક છે' એવા પ્રકારનું આત્માને જે શ્રધ્ધાન થવુ તેનું જ નામ સમ્યક્ત્વ છે શ્રધ્ધા, સમ્યક્ત્વ, વિશ્વાસ એ બધા ય શબ્દ લગભગ એકાર્થક છે. ભલે છદ્મસ્થ આત્માઓ કેવલજ્ઞાનના અભાવે સર્વ પદાર્થોને ન જાણી શકે, કોઇક અતીન્દ્રિય પરમાણુ વિગેરે દ્રવ્યોમાં બુદ્ધિનો પ્રવેશ થવો પણ મુશ્કેલ લાગે, અરૂપી ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યોની વાત યુક્તિગમ્ય ન ભાસે તો પણ વીતરાગ સર્વજ્ઞ ભગવંતોના કથનમાં અવિતથપણું હોય જ નહિં, તેઓનું કથન યથાર્થ જ હોય છે એવા પ્રકારનો જે દઢ વિશ્વાસ તેનુ નામ સમ્યગ્દર્શન છે. તીર્થંકરમહારાજાઓ જ્યારથી માતાની કુક્ષિમાં આવે છે ત્યારથી મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ વિશિષ્ટ જ્ઞાનથી યુક્ત હોય છે, સર્વ આરંભ-પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક જ્યારે ચારિત્ર અંગીકાર કરે છે ત્યારે મનઃપર્યવ જ્ઞાન તેઓને ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે સાતિશય જ્ઞાની હોવા છતાં લોકાલોકપ્રકાશક કેવલજ્ઞાનની જ્યાં સુધી પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી ધર્મદેશનાનો એક અક્ષર જેટલો પણ તેઓ ઉચ્ચાર કરતા નથી, કારણ કે ભલે ચાર જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા હોય છતાં કેવલજ્ઞાનના જ્ઞેયની અપેક્ષાએ અનન્તમા ભાગ જેટલા જ્ઞેય પદાર્થો પણ હજુ સંપૂર્ણપણે તેઓશ્રીએ જાણ્યા નથી, મતિ-શ્રુતાદિ ચારે ય જ્ઞાનો ભલે પોતપોતાની હદમા ઉત્કૃષ્ટભાવે વર્તતા હોય, યાવત્ શ્રુતકેવલી, પરમાવધિ અને વિપુલમતિની હદે પહોચાયું હોય તો પણ તે જ્ઞાનોદ્વારા જે જાણ્યું છે તેના કરતા નહિં જાણેલું અનન્તગુણ હજુ બાકી છે લોકાલોકવર્તી સર્વ દ્રવ્યો અને પ્રત્યેક દ્રવ્યના અનંત અનંત પર્યાયો કેવલજ્ઞાનદ્વારા જ્યારે દેખે ત્યારે જ તીર્થંકર મહારાજાઓ સમવસરણમાં બિરાજમાન થવાપૂર્વક બાર પર્ષદા મધ્યે યોજનગામિની વાણીવડે ધર્મદેશના આપે છે અને તેથી જ જ્ઞાની મહર્ષિઓએ તીર્થંકર ભગવંતને સ્વાધીન ધર્મદેશનાવાળા કહ્યા છે આ પ્રમાણે કેવલજ્ઞાનના બલવડે સર્વ ભાવોને જાણ્યા-જોયા બાદ જ જેઓને ધર્મદેશના આપવાની હોય તેવા અનન્ત જ્ઞાનીઓના વચનમાં પૂર્વાપરવિરોધ યા વિસંવાદ અથવા મિથ્યાભાષીપણું હોય જ ક્યાંથી ? એટલા માટે જ કહ્યું છે કે-

वीतरागा हि सर्वज्ञा मिथ्या न ब्रुवते क्वचित् ।
यस्मात् तस्माद्वचस्तेषां तथ्यं भूतार्थदर्शनम् ॥१॥

ભાવાર્થ સ્પષ્ટ જ છે.

તાત્પર્ય એ થયું કે આપણી બુધ્ધિ પરિમિત હોવાથી કોઇ તેવા સૂક્ષ્મ પદાર્થોમા ધ્યાન ન પહોંચતું હોય તેવા પ્રસંગોમાં વર્તમાનમાં ગણાતા ગીતાર્થ જ્ઞાની ગુરુમહારાજાઓ પાસે જઇ તે દુરવબોધ પદાર્થોને સમજવાને માટે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ, એ પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ વસ્તુસ્થિતિ ધ્યાનમાં ન ઉતરે તેવા પ્રસંગોમાં 'પરમાત્માઓએ જે કહ્યું છે તે જ સાચું છે' એ આપ્ત વાક્યનુ અવલંબન લઇ શ્રધ્ધા રાખવી જોઇએ અને એવી શ્રધ્ધા હોય તેનુ નામ જ **સમ્યગ્દર્શન** છે.

જ્ઞાની મહર્ષિઓનું એવું કથન છે નહિં અને હોય પણ નહિં કે-તમો કોઇ પણ વિષયમાં શંકા ન કરો, કારણ કે જ્યા સુધી આત્મા છદ્મસ્થ છે ત્યા સુધી શંકાઓ તો થવાની જ, પરંતુ તે શંકા થવાના પ્રસંગોમા શંકાના સમાધાન મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ સમાધાન ન થાય ત્યા જ પૂર્વોક્ત जं जिणेहिं ઇત્યાદિ વાક્યનું અવલંબન લેવાનુ કહ્યુ છે શમ સંવેગાદિ સમ્યગ્દર્શનના પાંચે લક્ષણોમા આ કારણથી જ આસ્તિક્ય નામના અંતિમ લક્ષણને અતિ મહત્ત્વનું સ્થાન આપ્યુ છે જમાલિ જેવા ચારિત્રવંતને એ લક્ષણનો અર્થાત્ આસ્તિક્યનો અભાવ થવાની સાથે જ નિહ્નવની કોટિમા ગણાવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે, માટે 'પરમાત્માઓએ પ્રરૂપેલા તત્ત્વો ઉપર

યથાર્થ રુચિ રાખવી ' તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે. ભગવાન્ ઉમાસ્વાતિ વાચકવર્ય પણ સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ જણાવતાં તે જ વસ્તુ પ્રતિપાદન કરે છે કે–' तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनम् '

ઔપ૦ આત્મિક સમ્યક્ત્વ.

જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વના પુદ્ગલો વિપાકોદયમાં વર્ત્તતા હોય ત્યાં સુધી જિનપ્રણીત તત્ત્વ ઉપર આત્માને રુચિ થઇ શકતી નથી, ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક કિંવા ઔપશમિક એ ત્રણે ય પ્રકારના સમ્યક્ત્વમાં મિથ્યાત્વ પુદ્ગલોનો વિપાકોદય નથી, કોઇમાં સર્વથા ક્ષય છે, કોઇમાં તે મિથ્યાત્વ પુદ્ગલો દબાયેલા પડ્યા છે તો કોઇમાં ઉદયદ્વારા ક્ષય ચાલુ છતાં (પ્રદેશોદય હોવાથી) પોતાના અનુભવ દેખાડતા નથી. આપણે અહિં જે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ નામનો પ્રથમ ભેદ વિચારવો છે તેમાં મિથ્યાત્વના પુદ્ગલોનો ઉપશમ થયેલો છે, અર્થાત્ એક પાણીથી ભરેલા કાચના પ્યાલામાં ધૂળ તો છે, પરંતુ તે ધૂળ તળીએ બેઠેલી છે અને ઉપરના ભાગમાં નિર્મળ પાણી રહેલું છે જે સાચવીને પીવાય તો તૃષાને શાંત કરી શકવા માટે સમર્થ છે, જ્યાં સુધી એ ગ્લાસમાં કાંકરી નહિં પડે અથવા બીજું કોઇ નિમિત્ત નહિં મળે ત્યાં સુધી પાણી નિર્મળ દેખાશે અને જે અવસરે તેમાં કોઇ કાંકરી નાખશે અથવા ગ્લાસને હલાવશે તે વખતે તળીએ દબાઇને બેઠેલી રજ ઉપર આવતાં નિર્મળ દેખાતું પાણી પણ પુનઃ ડોળું થવાનો પ્રસંગ આવશે. એ જ પ્રમાણે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ અવસ્થામાં મિથ્યાત્વાદિ કર્મ–રજ તળીએ દબાઇને બેઠેલ છે તેથી ઉપશમનો અન્તર્મુહૂર્ત્ત જેટલો જે કાળ છે તે કાળમાં આત્માને જિનપ્રણીત તત્ત્વો ઉપર રુચિ થવારૂપ નિર્મળતામાં ખામી નહિં જ દેખાય, પરંતુ જે અવસરે અનન્તાનુબંધીનો ઉદય થશે એટલે પૂર્વોક્ત નિર્મળતા મિથ્યાત્વ પુદ્ગલોના ઉદયદ્વારા પરિણામે મલિનતામાં ફેરવાઇ જશે. તાત્પર્ય એ છે કે- મિથ્યાત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય, સમ્યક્ત્વમોહનીય અને અનન્તાનુબંધી ક્રોધ–માન–માયા તથા લોભ એ સાત કર્મપ્રકૃતિ કે જેને દર્શનસપ્તક કહેવામાં આવે છે તે સાતમાંથી એકનો પણ ઉદય ઉપશમ સમ્યક્ત્વમાં હોતો નથી, અને તેથી જ ઔપશમિક સમ્યગ્દર્શનને ભગવાન ઉમાસ્વાતિ મહારાજે શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં અપૌદ્ગલિક–આત્મિક સમ્યક્ત્વ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન—મિથ્યાત્વના પુદ્ગલોનો ઉદય ઉપશમ સમ્યક્ત્વકાળમાં ન હોય તે વાત વાસ્તવિક છે, કારણ કે તે પુદ્ગલોનો ઉદય જિનપ્રણીત તત્ત્વોની રુચિમાં બાધક છે એમ કહેવાયું છે, પરંતુ મિશ્રમોહનીય, સમ્યક્ત્વમોહનીય અને અનન્તાનુબંધી ચતુષ્કનો ઉદય પણ ન હોવો જોઇએ એમ જે જણાવાય છે તેનો શો હેતુ છે?

સમાધાન–ત્રિપુંજકરણની વ્યાખ્યાના પ્રસંગે પ્રથમ કહેવાયું છે કે-મિથ્યાત્વના પુદ્ગલો મિથ્યારસથી ભરેલા હોઈ અશુધ્ધ છે, મિશ્ર મોહના પુદ્ગલો અર્ધ શુધ્ધ છે અને સમ્યક્ત્વમોહના પુદ્ગલો શુદ્ધ છે હવે મિથ્યાત્વના પુદ્ગલોનો ઉદય ન હોય પરંતુ મિશ્ર અથવા સમ્યક્ત્વમોહના પુદ્ગલોનો ઉદય ઉપશમાવસ્થામાં પણ તમારા કથન મુજબ માનવામાં આવે તો 'ઉપશમ' અવસ્થા જ રહી શકે નહિં, મિશ્રમોહનો જો ઉદય હોય તો મિશ્રમોહમાં જ્ઞાની ભગવંતોએ જણાવેલા સર્વઘાતિ રસસ્પર્ધકોના ઉદયના પ્રભાવથી જિનપ્રણીત તત્ત્વો ઉપર તે આત્માને રુચિ જ થતી નથી અને તત્ત્વરુચિનો અભાવ હોય ત્યાં સમ્યક્ત્વ તો મનાય જ કેમ? સમ્યક્ત્વમોહના શુધ્ધ પુદ્ગલો ઉદયમાં વર્તતા હોય ત્યારે ઉપશમભાવ રહી શકતો નથી, કારણ કે એ શુદ્ધ પુદ્ગલોનો સ્વભાવ જ એવો છે કે–પોતે જો ઉદયમાં વર્તતા હોય તો મિથ્યાત્વ અને મિશ્રના પુદ્ગલોનો પણ પ્રદેશોદય (અન્યરૂપે ઉદય) ચાલતો જ હોય છે, ફક્ત તે બન્નેનો પ્રદેશોદય હોવાથી તેમાં રહેલા રસનો યથાર્થ અનુભવ થતો નથી, તો પણ ચાલુ ઉદયની અપેક્ષાએ તેનો ઉપશમ ગણાય જ નહિં.

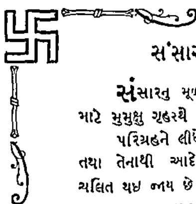
અનન્તાનુબંધી ક્રોધાદિ સીધે સીધા ઉપશમના સમ્યકત્વના ઘાતક નથી, પણ મિથ્યાત્વ સાથે તે ચારે કષાયોને એવી ગાઢ મૈત્રી છે કે ચારમાથી એકનો પણ ઉદય થાય એટલે* તુર્ત જ મિથ્યાત્વનો ઉદય થયા સિવાય રહે નહિ વ્યવહારમા પણ આપણે અનુભવીએ છીએ કે એક મુખ્ય શત્રુને દબાવવા માટે તેના હંમેશના ગોઠીઆઓને પણ પ્રથમ દબાવવાની જરૂર જ રહે છે તે પ્રમાણે અહિ પણ અનન્તાનુબંધીનો ઉપશમ હોય તો જ મિથ્યાત્વનો ઉપશમ થઇ શકે છે, અનન્તાનુબંધી ક્રોધ વિગેરે જો ઉદયમા આવ્યા તો પછી તેના મિત્ર મિથ્યાત્વને ઉદયમા આવતા વિલંબ લાગતો નથી. અને એ કારણથી જ જ્ઞાની-મહર્ષિઓએ સંજ્વલન કષાયને જેમ યથાખ્યાત ચારિત્રના ઘાતક ગણ્યા છે, પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય-કષાયને સર્વવિરતિના પ્રતિબંધક કહ્યા છે અને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીયને દેશવિરતિના બાધક જણાવ્યા છે તેજ પ્રમાણે અનન્તાનુબંધી કષાયોને સમ્યગ્દર્શનના બાધક તરીકે પ્રતિપાદન કર્યા છે

* વધુમા વધુ છ આવલિકા બાદ

આ બધા ય મુદ્દાઓનો વિચાર કરતાં 'ઓપશમિક સમ્યક્ત્વમા દર્શનસપ્તકનો પ્રદેશોદય તેમજ વિપાકોદય સર્વથા ન હોય અર્થાત્ એ સાતે પ્રકૃતિનો ઉપશમ જ હોય' એમ જે કથન કરવામાં આવ્યુ છે તે બરાબર છે એમ સ્પષ્ટ સમજાશે.

ઔપ૦ નો કાળ તથા ભવચક્રમાં કેટલી વખત પ્રાપ્ત થાય ?

આ ઓપશમિક સમ્યક્ત્વનો કાળ વધુમાં વધુ અન્તર્મુહૂર્ત્ત જેટલો છે અને સમગ્ર ભવચક્ર ભમતા ફક્ત પાચ વખત જ આ સમ્યક્ત્વ આત્મા પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એક વખત અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિને પ્રાપ્ત થાય તે અને ચાર વખત ઉપશમ-શ્રેણિ પ્રસંગે પ્રાપ્ત થાય તે. ઉપશમ સમ્યક્ત્વનો કાળ પૂર્ણ થાય એટલે કર્મગ્રન્થકારના મતે વિશુધ્ધિ મુજબ ક્ષયોપશમ સમકિતમા, મિશ્રમાં અથવા મિથ્યાત્વમા જઇ શકે છે જ્યારે સિદ્ધાન્તકારના મતે ઉપશમમાથી અવશ્ય મિથ્યાત્વે જ જાય છે. આ પ્રમાણે ઉપશમ સમકિતનું સ્વરૂપ સક્ષેપમા કહ્યું, હવે ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વનુ સ્વરૂપ વિચારીએ. (ચાલુ)

સંસાર પરિભ્રમણનું મૂળ : પરિગ્રહ

સંસારનુ મૂળ સપાપ પ્રવૃત્તિઓ છે, અને તેમનુ મૂળ પરિગ્રહ છે માટે મુમુક્ષુ ગૃહસ્થે પરિગ્રહને ઘટાડતા જવુ.

પરિગ્રહને લીધે ન હોય તેવા રાગદ્વેષાદિ શત્રુઓ ઊભા થાય છે, તથા તેનાથી આદોલિત થયેલા અતઃકરણવાળા મુનિનુ ચિત્ત પણ ચલિત થઇ જાય છે

દુ:ખના કારણરૂપ અસંતોષ, અવિશ્વાસ અને સપાપ પ્રવૃત્તિ-એ બધા આસક્તિના ફળ છે, એમ જાણી, પરિગ્રહનુ નિયત્રણ કરવુ.

પરિગ્રહમા અણુ જેટલો પણ કોઇ ગુણ નથી, પરંતુ દોષો તો પર્વત જેટલા છે

પરિગ્રહ ઉપર મમતાને લીધે પ્રાણી ભવસાગરમા અતિ ભાર લાદેલા વહાણની પેઠે ડૂબી જાય છે, માટે પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો.

—યોગશાસ્ત્ર

सुबोधक–साहित्य

मधुमक्षिका अन्योक्ति

એક મધમાખી દોરડા પર બેસીને પોતાના હાથ–પગો ઘસતી હતી તે જોઈ કોઇ શાણા માણસે કવિને પૂછ્યું કે–આ માખી શા કારણથી હાથ–પગો ઘસી રહી છે ? પ્રત્યુત્તરમાં કવિ કહે છે કે–ભાઇ ! એમાં સાંસારિક બોધનું ઉત્તમ રહસ્ય રહેલું છે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ હું કહી બતાવું તે સાંભળ. આ મધમાખી સંપત્તિસંપન્ન ધનાઢયોને ઉદ્દેશી કહે છે કેઃ—હો ! ગૃહસ્થો ! !

देयं भो ह्यधने धनं सुकृतिभिर्नो संचितं सर्वदा,
श्रीकर्णस्य बलेश्च विक्रमपतेरद्यापि कीर्तिः स्थिता ।
अस्माकं मधु दानभोगरहितं नष्टं चिरात्संचितम्,
निर्वेदादिति पाणिपादयुगलं घर्षत्यहो मक्षिका॥१॥

ભાવ સહિત શ્લોકાર્થ નીચે પ્રમાણેઃ—

હે શ્રીમંતો ! તમે સંગ્રહિત કરી રાખેલા દ્રવ્યમાંથી યોગ્ય પાત્ર (નિરાશ્રિતો, ધનરહિતો, ગરિબો વગેરે)ને આપો, પોતાની સમૃદ્ધિનો પરમાર્થે ઉપયોગ કરવાથી જ રાજા કર્ણ, બલિ રાજા તેમજ નૃપ વિક્રમનાં નામો ઘણો કાળ વીત્યા છતાં **સત્કીર્તિરૂપે** અમર છે–પ્રાતઃસ્મરણીય છે.

માખી કહે છે કે–હું અમારી જ કથા કહું છું કે અમે આજ સુધીમાં (વનેવન–ફૂલેફૂલ) રઝળીરખડી ભૂખ–તરસ, ટાઢ–તાપ વેઠી આ મધપુડો મધથી ભરી દીધો હતો. અમે એ મધ ન ખાધું, ન ખરચ્યું, ન દાન કર્યું, કેવળ ભોગવટો કર્યા વિના આ અમારું એકઠું કરેલું મધ અમારા પાસેથી આ શિકારી બળાત્કારે લૂંટી ગયો. તેથી અમે પૂર્ણ ઊંડો પશ્ચાત્તાપ કરી દિલની દાઝેલીઓ હાથ–પગો ઘસીએ છીએ. કવિ દલપતરામે એજ મતલબથી ગાયું છે કે :

"માખીઓએ મધ કીધું, ન ખાધું ન દાન દીધું;
"લૂંટારાએ લૂંટી લીધું રે પામર પ્રાણી !"

એક સંસારનો પાકો અનુભવી કહે છે કેઃ
"ખા ગયા સો ખો ગયા, દે ગયા સો લે ગયા,
રખ ગયા સો જખ માર ગયા."

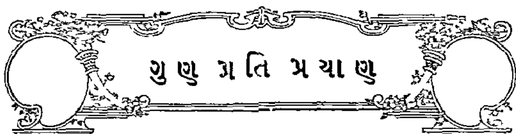
વિવેકી વાંચનાર બન્ધુઓ ! આપણું પણ પેલી હાથ ઘસતી માખીઓની પેઠે જીવનનુ પસ્તાવાભર્યું પરિણામ ન આવે માટે અગાઉથી જ ચેતજો ! આગ લાગ્યા પછી કૂવો ખોદવો વ્યર્થ છે. માનવજીવનની સાર્થકતા પરમાર્થ (દાન–દયા વગેરે) છે. દ્રવ્યની તો ત્રણ જ સ્થિતિ છેઃ કાં દાન કરો, કાં ઉપભોગ કરો, એ બેમાંથી કાંઇ નહીં થાય તો ત્રીજી ગતિ નાશ જ છે, માટે આ અન્યોક્તિમાંથી હંસવત્ સાર ગ્રહણ કરી લેવો

દોહરો

પાપ કરંતાં વારીએ, ધર્મ કરંતા હા;
બે મારગ બતલાવીએ, પછી ગમે ત્યાં જા. ૧

મહત પુરુષ સાખણ ગ્રહે, ગ્રહે છતહીણા છાશ;
નીચ બુદ્ધિ નરકે પડે, વડાને વૈકુંઠ વાસ. ૨

રેવાશંકર વાલજી બધેકા
નીતિધર્મોપદેશક–ભાવનગર

લેખક—ચોકસી

ગયા લેખમાં અંતર તોડવાની વાત કર્યા પછી, એ વિષયના અનુસંધાનમાં અહીં એક ડગલું આગળ ભરવાનું છે એટલે કે પ્રયાણની મંગળભેરી બજાવવાની છે એ સારુ યોગીરાજ આનંદઘનજીએ સાતમા શ્રી સુપાર્શ્વજિનનો સધિયારો શોધ્યો છે. શરૂઆતની બે ગાથામાં એ પ્રભુના સ્વરૂપની ઝાંખી કરાવતા કહે છે કે-સુપાર્શ્વજિન અવ્યાબાધ એવા મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિના નિમિત્ત–કારણ સમા છે. રાગદ્વેષરૂપ મહાન્ શત્રુઓ સાથે સતત સમરાંગણમાં ઝુઝનાર આત્માને–અફાટ અરણ્યમાં મધ્યાહ્નકાળે મુસાફરી કરનારને એકાદ સ્વાદુ ને ઠંડા જળનું સરોવર નજરે પડે અને એનાથી જે શીતળતા જન્મે-તેના સરખી શાંતિ આપનાર અમૃત રસના સમુદ્ર સમાન છે. સાતનો અંક ધરાવતા આ પ્રભુ ઇહલોક–પરલોક આદિ સાત ભયને કાયમને માટે દેશવટો દેવાવાળા છે. આવા આવા તો સંખ્યાબંધ ગુણો તેમનામાં છે, પણ એ સર્વની પ્રતીતિ ત્યારે જ થઇ શકે કે જિજ્ઞાસુ આત્મા સાવધાનીપૂર્વક યાને તદાકાર વૃત્તિએ બાહ્યભાવને સર્વથા ત્યજી દઇ કેવળ આંતરભાવથી એ જિનની સેવામાં લયલીન બને. તો પછી સહજ સવાલ ઊઠે છે કે ધરણીતળ પર વિવિધ સંપ્રદાયો પ્રવર્તે છે અને એ દરેકમાં સંખ્યાબંધ દેવી-દેવતાઓની પૂજા ચાલી રહી છે એનું શું ? એ બધા દેવો કરતા આ દેવમાં એવી કઇ વિશિષ્ટતા સમાયેલી છે કે તમો કેવલ એમનું જ અવલંબન લેવાની સલાહ આપો છો ? વળી એ જાતની સલાહમાં સાંપ્રદાયિક દૃષ્ટિ યાને સ્વધર્મ પ્રતિ પક્ષપાતની ગંધ કેમ ન આવે ? શિવપુરીના પથિકને એ જાતની દૃષ્ટિ કેળવવી વાસ્તવિક પણ કેમ લેખાય ?

ઉક્ત સવાલના ઉત્તરરૂપે જાણે ન કહેતાં હોય તેમ સ્તવનની ત્રીજી ગાથાથી જગતમાં જુદા જુદા રૂપે જે દેવપૂજા પ્રવર્તી રહી છે એમાંનાં કેટલાક નામો લઇ, એ પાછળ આંતરિક દૃષ્ટિરૂપી સર્ચલાઇટ ફેંકે છે-એ દ્વારા દેખાડી આપે છે કે જો ભાવ બરાબર સમજાય તો નામ–રૂપો તો જુજવા છે.

(૧) શિવ એટલે કર્મોદ્વારા થયેલ ઉપદ્રવના નિવારક.

(૨) શંકર તો તે જ કહેવાય કે જેમની મારફતે કેવળ સુખની પ્રાપ્તિ થાય

(૩) જગદીશ્વરનો અર્થ એ જ કરી શકાય કે જેમને ત્રણે જગતના જીવો પરમેશ્વર તરિકે સ્વીકારે.

(૪) ચિદાનંદનો શબ્દાર્થ ત્યારે જ સંભવી શકે જ્યાં સદા જ્ઞાનાનંદની મસ્તી હોય.

(૫) ભગવાન એટલે મહાવૈરાગ્યવંત અથવા તો ઐશ્વર્યવંત.

(૬) જિન કહેતાં રાગદ્વેષરૂપી મહાન વેરીઓને જીતનાર.

(૭) અરિહા યાને અરિહંત તે જ છે કે જેમની માત્ર માનવો કે રાજા–રજવાડા જ નહિં પણ ચોસઠ ઇંદ્રો પણ પૂજા કરે છે. અગર જેમણે કર્મરૂપ શત્રુઓનો કાયમને માટે નાશ કરેલો છે. જેમને એટલા સારુ નથી તો પુનઃ કર્મરૂપ કીચડમાં જન્મ ધારણ કરવાપણું અથવા તો નથી તો અવતાર ધરવાપણું. કહ્યું છે કે–

दग्धे बीजे यथात्यंते प्रादुर्भवति नांकुरः।
कर्मबीजे तथा दग्धे न रोहति भवांकुरः ॥

(૮) તીર્થંકર એટલે ગણધર પ્રમુખ સાધુ, સાધ્વી–શ્રાવક અને શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સંઘના સ્થાપન કરનાર.

ઉપર વર્ણવ્યા તે નામો વ્યુત્પત્તિથી શ્રી સુપાર્શ્વજિનમાં લાગુ પાડી શકાય તેમ છે. ટૂંકમાં એટલું જ કહેવું કાફી છે કે તેમનું સ્વરૂપ એવું છે કે જેની સરખામણીમાં ઉતરી શકે એવું અન્ય જ્યોતિસ્વરૂપ છે જ નહીં. આમાં સંકુચિતતા કે સાંપ્રદાયિકતા નથી; પણ ન્યાયપુરસ્સર ને યુક્તિપૂર્ણ કથન કરવાપણું છે. પરમાત્માને ઓળખવાના જે જે શબ્દો પ્રચલિત છે અગર તો જે જે સંબોધનદ્વારા ઇશ્વરને યાદ કરવામાં આવે છે એ સર્વનો સમાવેશ શ્રી સુપાર્શ્વજિનમાં કરી શકાય છે.

અલખ–એટલે બહિરાત્માથી જાણી શકાય નહીં તેવા.

નિરંજન–કહેતાં કર્મરૂપ લેપ રહિત.

વછલૂ–એટલે સર્વ પ્રાણીના હિતને કરનાર

વીસરામ–કહેતાં ત્રસસ્થાવરરૂપ જીવ સમુદાયને ભવાટવીમાં ભમતાં થકાં લાગેલ કર્મજનિત પ્રચંડ તાપમાં વિશ્રામસ્થાન સમા અથવા તો જન્મ, જરા ને મરણ કે આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિરૂપ ત્રિપુટીથી દુઃખ પામેલા જીવોને વિસામા તુલ્ય છે, અર્થાત્ શાતાના ધામરૂપ છે.

અભયદાતા–યાને મરણરૂપ મહાપિશાચથી બચાવનાર છે, જન્મ–મરણના ક્લેશ ટાળનાર છે; તેથી જ નિર્ભયતાને દેનાર છે.

આતમરામ–કહેતાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ગુણત્રયીથી આત્મસ્વરૂપમાં યાને ચેતનની મૂળ દશામાં રમણ કરાવનાર છે.

વીતરાગ હોવાથી જેમનામાં મદ–રતિ–અરતિ–ભય–શોગ-નિદ્રા–તંદ્રાદિ દૂષણોનું નામ પણ સંભવતું નથી અર્થાત્ અઢાર દૂષણોથી જે સર્વથા મુક્ત છે. મન, વચન અને કાયાના યોગોથી જેમને બંધાવાપણું નથી. પ્રભુ તો એનાથી અબાધિત છે.

આ વર્ણન–વિસ્તાર કરવાનું પ્રયોજન એટલું જ છે કે જે આત્માને અંતર કાપીને ચૌદ રાજલોકના પ્રાંત ભાગે પહોંચવું છે તે અન્ય જંજાળોમાં અટવાવાનું ત્યજી દઈ, અચળ શ્રદ્ધાથી અને અડગ વૃત્તિથી એકનું જ શરણ સ્વીકારે. અને એ પ્રભુએ ચીંધેલા માર્ગે પ્રયાણ ચાલુ રાખે, જુદા જુદા નામો કે એ પાછળ જોડાએલા ચમત્કારોમાં મન ન પરોવતાં આગળ કૂચ કર્યે જાય. એ આત્મા સમજી રાખે કે–જે કંઇ ગુણો–વિશિષ્ટતા કે ચમત્કાર છે તે સર્વ સુપાર્શ્વજિનમાં યાને અર્હન્તમાં સમાયેલાં છે. એ સારુ નિમ્ન ગાથા યાદ કરે.

પરમપુરુષ પરમાત્મા, પરમેશ્વર પરધાન;
પરમ પદારથ પરમેષ્ઠી, પરમદેવ પરમાન.
વિધિવિરંચિ વિશ્વંભરુ, ઋષીકેશ જગનાથ;
અઘહર અઘમોચન ધણી, મુક્તિ પરમપદ સાથ.

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર કે શંકર–શંભુ યાને ભોળાનાથ અથવા તો પાપથી છોડાવનાર ને

પરમધામરૂપ મુક્તિને આપનાર જે કોઇ છે તે આ જિન જ છે જેને આવી પ્રતીતિ થઇ ચૂકી તેણે અર્ધો પથ કાપી નાખ્યો એમ સમજી લેવું. રામ રહેમાનના વગોવણામા કે શિવ વિષ્ણુના મતભેદોમા સાચુ તત્ત્વ નથી સમાયુ. બુદ્ધિરૂપી અનુભવને કામે લગાડી એ ભિન્ન ભિન્ન નામો પાછળ છુપાયેલ રહસ્ય લેવાનુ છે એ જો યથાર્થ રીતે નિહાળાય તો યોગીરાજ આનંદઘનજી ખાત્રીપૂર્વક વદે છે કે—

જે જાણે તેહને કરે,
આનંદઘન અવતાર

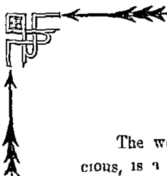
ઉપરના કથન સાથે ઉક્ત યોગીરાજના નિમ્ન વચનો સરખાવો—

રામ કહો, રહેમાન કહો,
કોઉ કાન કહો, મહાદેવરી,
પારસનાથ, કહો કોઉ બ્રહ્મા,
સકલ બ્રહ્મ સ્વયમેવરી;
× × ×
ભાજન ભેદ કહાવત નાના,
એક મૃતિકા રૂપરી,
તૈસે ખંડ કલ્પનારોપિત,
આપ અખંડ સ્વરૂપરી

એક પ્રસંગે કલિકાળસર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચદ્રસૂરિ પણ એ જ ભાવને મળતુ કથન કરે છે.

भवबीजांकुरजनना रागाद्या क्षयमुपगता यस्य ।
ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो जिनो वा नमस्तस्मै ॥

ખરેખર गुणाः पूजास्थानम् એ સૂત્ર ટકશાળી છે.

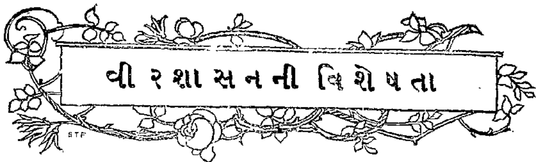

પૂજનીય માતાપિતા

The worship of parents, which is highly auspicious, is a preparation for the life of a mendicant. Parents whose debts are very difficult to repay, are the first objects of veneration for the righteous

ચારિત્ર-વ્રતની સાધનાનુ પહેલુ મહામગલ માતાપિતાની ઉપાસના છે જેમનો પ્રત્યુપકાર બહુ દુષ્કર છે એવા પરોપકારી માતાપિતા ધર્માર્થી જનને અતિશ પૂજનીય હોય છે

—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી

(ઉદ્ધરિત "અનેકાંત")

ભગવાન મહાવીરનું પવિત્ર શાસન અન્ય સઘળા દર્શનોમાં મહદ્ વિશેષતા રાખે છે. મહાવીર પ્રભુએ પોતાની અખંડ એવં અનુપમ સાધનાદ્વારા કેવળજ્ઞાન મેળવીને વિશ્વની સામે જે નવીન આદર્શ રાખ્યો તેની ઉપયોગિતા વિશ્વશાંતિને માટે ત્રિકાલાબાધિત છે. તેમણે વિશ્વકલ્યાણને માટે જે માર્ગ નિર્ધારિત કર્યો તે એટલો નિર્ભ્રાન્ત એવં અટલ સત્ય છે કે તેના વિના સંપૂર્ણ આત્મવિકાસ અસંભવ છે.

વીર પ્રભુએ તત્કાલીન પરિસ્થિતિનો જે નિર્ભિકતાથી સામનો કરી કાયાપલટ કરી દીધો તે તેના જીવનની અસાધારણ વિશેષતા છે. સર્વજનમાન્ય એવં સર્વત્ર પ્રચલિત ભ્રામક સિદ્ધાંતો એવં ક્રિયાકાંડોનો વિરોધ કરવો એ સાધારણ મનુષ્યનું કાર્ય નથી. તેને માટે અખૂટ સાહસ એવં આત્મબલની આવશ્યકતા છે. તે આત્મબલ પણ મહાકઠિન સાધનાદ્વારા જ પ્રાપ્ત થાય છે. ભગવાન મહાવીરનું સાધકજીવન* તેમનું વિશિષ્ટ પ્રતિક છે. જે પ્રકારે તેમનું જીવન એક વિશિષ્ટ સાધક જીવન હતું તે પ્રકારે શાસન પણ મહતી વિશેષતા રાખતું તે વિષય ઉપર આ લઘુ લેખમાં સંક્ષિપ્ત રૂપે વિચાર કરવામાં આવે છે.

વીરશાસનદ્વારા વિશ્વકલ્યાણને કેટલો ઘનિષ્ટ સંબંધ છે ? તત્કાલીન પરિસ્થિતિમાં આ શાસને શું કામ કરી દેખાડયું ? આ બધું ભલી ભાંતિ ત્યારે વિદિત થશે જ્યારે આપણે તે સમયના વાતાવરણથી સમ્યગ્ રીતે પરિચિત થઈએ. અતઃ સર્વ પ્રથમ તત્કાલીન પરિસ્થિતિનું કંઇ દિગ્દર્શન કરવું આવશ્યક છે.

પ્રાચીન જૈન એવં બૌદ્ધ ગ્રંથોના અનુશીલનથી જણાય છે કે તે સમયે ધર્મના એક માત્ર ઠેકેદાર બ્રાહ્મણ લોક હતા, ગુરુપદ પર તેઓ જ સર્વેસર્વા હતા. તેમની આજ્ઞા રાજાજ્ઞાથી પણ અધિક મૂલ્યવાન સમજવામાં આવતી હતી. રાજગુરુ પણ તેઓ જ હતા. અતઃ તેઓનો પ્રભાવ બહુ જ વ્યાપક હતો. સઘળા સામાજિક રીત–રિવાજો એવં ધાર્મિક ક્રિયાકાંડ તેઓના તત્ત્વાવધાનમાં થતા હતા અને તેથી તેઓનો જાતીય અહંકાર બહુ જ વધી ગયો હતો. તેઓ પોતાને સર્વથી ઉચ્ચ માનતા હતા. શૂદ્રાદિ જાતિઓના ધાર્મિક એવં સામાજિક અધિકાર પ્રાયઃ સઘળા છીનવી લેવામાં આવ્યા હતા, એટલું જ નહિ પણ તેમના પર મનમાન્યા અત્યાચાર પણ કરતા હતા. એવી જ દશા મૂંગા પ્રાણીઓની હતી. તેઓને યજ્ઞયાગાદિમાં એવા મારવામાં આવતા કે માનો તેઓમાં પ્રાણ જ નથી અને તેને મહાન ધર્મ સમજવામાં આવતો હતો. વેદવિહિત હિંસા હિંસા નહોતી માનવામાં આવતી.

સ્ત્રી જાતિના અધિકાર પણ છીનવી લેવામાં આવ્યા હતા. પુરુષ લોકો તેઓ પર જે મનમાન્યા અત્યાચાર કરતા હતા તે તેઓને સહન કરવા પડતા હતા. તેઓનું કંઇપણ સાંભળવામાં આવતું નહિ, ધાર્મિક કાર્યોમાં પણ તેઓનું ઉચિત સ્થાન ન હતું અર્થાત સ્ત્રીજાતિ બહુ જ પદદલિત હતી.

* તેમના સાધક જીવનનું સુંદર એવં મનનીય વર્ણન 'આચારાંગ' નામક પ્રથમ અંગસૂત્રમાં બહુ જ વિશ્વસનીય એવં વિશદરૂપે મળે છે. પાઠકોને સૂત્રના અંતિમ ભાગ વાંચવાનો વિશેષ અનુરોધ છે.

આ તો થઇ ઉચ્ચનીય જાતીયવાદની વાત આ પ્રકારે વર્ણાશ્રમવાદ પણ પ્રધાન માનવામાં આવતો હતો સાધનાનો માર્ગ વર્ણાશ્રમની અનુસાર હોવો આવશ્યક સમજવામા આવતો હતો તે કારણે સાચી વૈરાગ્યવાન વ્યક્તિઓનો પણ તૃતીયાશ્રમની પૂર્વે સંન્યાસસગ્રહ ઉચિત ન હતો એમ સમજવામાં આવતું.

એ પ્રકારે શુષ્ક ક્રિયાકાંડોનુ તે સમયે બહુ જ પ્રાબલ્ય હતું યજ્ઞયાગાદિ સ્વર્ગનું મુખ્ય સાધન માનવામા આવતુ હતું બાહ્ય શુદ્ધિ તરફ અધિક ધ્યાન દેવામાં આવતુ હતું, અતર શુદ્ધિ તરફથી લોકોનુ લક્ષ દિનોદિન હટતુ જતું હતુ સ્થાન સ્થાન પર તાપસ લોકો તાપમિન બાહ્ય કષ્ટમય ક્રિયાકાડ કર્યાં કરતા હતા અને માણસોને તેના પર પૂરો વિશ્વાસ હતો

વેદ ઇશ્વરકથિત શાસ્ત્ર છે આ વિશ્વાસના કારણે વેદાન્ત બધાથી પ્રધાન માનવામા આવતી હતી અન્ય મહર્ષિઓનો મત ગૌણ હતો અને વૈદિક ક્રિયાકાડો પર લોકોને બહુ જ અધિક વિશ્વાસ હતો. શાસ્ત્ર સસ્કૃત ભાષામા હોવાથી સાધારણ જનતા તેનો વિશેષ લાભ લઇ શકતી ન હતી વેદાદિ ભણવાને એક માત્ર બ્રાહ્મણ જ અધિકારી માનવામા આવતો

ઇશ્વર એક વિશિષ્ટ શક્તિ છે, સસારના સઘળા કાર્ય તેના દ્વારા પરિચાલિત છે, સુખ–દુઃખ અને કર્મફલના દાતા ઇશ્વર જ છે, વિશ્વની રચના પણ ઇશ્વરે જ કરી છે ઇત્યાદિ વાતો વિશેષરૂપથી સર્વજન્યમાન્ય હતી તે કારણે લોકો સ્વાવલંબી ન થયા પણ ઇશ્વરના ભરોસે બેસી રહીને આત્મોન્નતિના સાચા માર્ગમા પ્રયત્નશીલ ન બન્યા. મુક્તિ–લાભ ઇશ્વરની કૃપા પર જ નિર્ભર માનવામાં આવતો હતો કલ્યાણ પથમા વિશેષ મનોયોગ ન આપતા લોકો ઇશ્વરની લાંબી લાબી પ્રાર્થનાઓ કરવામા જ નિમગ્ન હતા અને પ્રાય તેમા જ પોતાના કર્તવ્યની ઇતિશ્રી સમજતા હતા.

આ વિકટ પરિસ્થિતિના કારણે લોકો બહુ જ અશાતિભોગ કરી રહ્યા હતા. શૂદ્રાદિ તો અત્યાચારોથી ત્રાસી ગયા હતા. તેઓનો આત્મા શાંતિપ્રાપ્તિને માટે વ્યાકુળ હતો તેઓ શાતિની શોધમાં આતુર હતા ભગવાન મહાવીરે અશાતિના કારણો પર બહુ મનન કરી શાતિના વાસ્તવિક પથનું ગભીર અનુશીલન કર્યું તેમણે પૂર્ણ પરિસ્થિતિનુ કાયાપલટ કર્યા વિના શાતિલાભને અસભવ સમજી, પોતાના અનુભૂત સિદ્ધાતોદ્વારા ક્રાતિ મચાવી તેમણે જગતના વાતાવરણની પરવા કર્યાં વગર સાહસ સાથે પોતાના સિદ્ધાતોનો પ્રચાર કર્યો. તેમના દ્વારા વિશ્વને એક નવો પ્રકાશ મળ્યો. મહાવીર પ્રતિ જનતાનુ આકર્ષણ ક્રમશ. વધતુ ચાલ્યુ લાખો વ્યક્તિ વીરશાસનની પવિત્ર છત્ર–છાયામા શાતિ પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યા

વીરશાસનની સૌથી મોટી વિશેષતા 'વિશ્વપ્રેમ' છે. આ ભાવના–દ્વારા અહિસાને ધર્મમા પ્રધાન સ્થાન મળ્યું સર્વ પ્રાણીઓના ધાર્મિક અધિકાર એક સમાન થયા. પાપીથી પાપી અને શુદ્ર એવ સ્ત્રીજાતિને મુક્તિના પણ અધિકારી ગણવામા આવ્યા અને કહેવામા આવ્યુ કે મોક્ષનો દરવાજો સર્વને માટે ખુલ્લો છે ધર્મ પવિત્ર વસ્તુ છે તેનુ જે પાલન કરશે તે જાતિ અથવા કર્મથી ચાહે ગમે તેટલો નીચો હોય તે અવશ્ય પવિત્ર બની જશે. સાથે જ જાતિવાદનું જોરથી ખડન કરવામા આવ્યું ઉચ્ચ અને નીચનુ સાચુ રહસ્ય પ્રકટ કરવામા આવ્યું અને ઉચ્ચતા નીચતાના સબધમા જાતિના બદલે ગુણોને પ્રધાન સ્થાન આપવામા આવ્યુ સાચો બ્રાહ્મણ કોણ છે? તેના પર વિશદ વ્યાખ્યા કરવામા આવી જેની કઇ રૂપરેખા જૈનોના 'ઉત્તરાધ્યયન' સૂત્ર એવ બૌધ્ધોના 'ધમ્મપદ'મા મળે છે લોકોને આ સિદ્ધાંત બહુ જ સગત અને સત્ય પ્રતીત થયો એટલે લોકસમૂહ–ઝૂડોના ઝુડો મહાવીરના ઉપદેશને સાભળવાને માટે ઉમટી પડયો તેઓએ પોતાનો વાસ્તવિક વ્યક્તિત્વ–લાભ કર્યો. વીરશાસનના દિવ્ય આલોકથી ચિરકાલીન અજ્ઞાનમય ભ્રાતિ–ધારણા વિલીન થઇ ગઇ વિશ્વે એક નવી શિક્ષા પ્રાપ્ત કરી જેના શરણે હજારો શૂદ્રો એવ લાખો સ્ત્રીઓએ આત્મોદ્ધાર કર્યો.

એક સદાચારી શૂદ્ર નિર્ગુણ બ્રાહ્મણથી લાખગણો ઉચ્ચ છે. અર્થાત્ ઉચ્ચ નીચનું માપ જાતિથી ન થતાં ગુણ–સાપેક્ષ છે. કહ્યું પણ છે કે—

गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिंगं न च वयः।

ધાર્મિક અધિકારોમાં જે પ્રકારે સર્વ પ્રાણી સમાન હકદાર છે તે પ્રકારે પ્રાણીમાત્ર સુખાકાંક્ષી છે. સર્વ જીવવાને ઇચ્છે છે. મરણથી સર્વને ભય એવં કષ્ટ છે, અતએવ પ્રાણી માત્ર પર દયા રાખવી એ વીરશાસનનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે. તેના દ્વારા યજ્ઞયાગાદિમાં અસંખ્ય મૂક પશુઓનો જે આગલા દિવસોમાં સંહાર થયા કરતો હતો તે સર્વથા બંધ થયો. લોકોએ આ સિદ્ધાંતની સચ્ચાઇનો અનુભવ કર્યો કે જે પ્રકારે આપણને કોઇ મારવાનું કહે છે તો આપણને તે કથન માત્રથી કષ્ટ થાય છે. તે જ પ્રકારે આપણે કોઇને સતાવીએ તો તેને અવશ્ય કષ્ટ થશે. એમ પરપીડનમાં કોઇ દિવસ ધર્મ જ નથી હોઇ શકતો. મૂક પશુ ભલે મુખથી પોતાનું દુઃખ વ્યક્ત ન કરી શકે પણ તેઓની ચેષ્ટાઓ દ્વારા એ જાણવામાં આવે છે કે મારવાથી તેઓને પણ આપણી જેમ કષ્ટ અવશ્ય થાય છે. આ નિર્મલ ઉપદેશનો જનસાધારણ પર બહુ જ ગૂઢ પ્રભાવ પડ્યો અને બ્રાહ્મણોએ લાખ વિરોધ કર્યાં છતાં પણ યજ્ઞયાગાદિની હિંસા બંધ જ થઇ ગઇ. આ સિદ્ધાંતદ્વારા અનંત જીવોનું રક્ષણ થયું અને અસંખ્ય વ્યક્તિઓનો પાપથી બચાવ થયો.

અહિંસાની વ્યાખ્યા વીર શાસનમાં જે વિશદ રૂપે મળે છે તેવી કોઇ પણ દર્શનમાં ઉપલબ્ધ નથી, વિશ્વશાંતિને માટે તેની કેટલી આવશ્યક્તા છે તે ભગવાન મહાવીરે સારી રીતે સિદ્ધ કરી દેખાડ્યું. કઠોરથી કઠોર હૃદય પણ કોમલ થઇ ગયું અને વિશ્વપ્રેમની અખંડધારા ચારે તરફ પ્રવાહિત થઇ.

વીરશાસનમાં વર્ણાશ્રમવાદને અનુપયુક્ત ઘોષિત કરવામાં આવ્યો. મનુષ્યના જીવનનો કોઇ ભરોસો નહિ. હજારો પ્રાણી બાલ્યકાળ એવં યૌવનાવસ્થામાં મરણ પામે છે, અતઃ આશ્રમાનુસાર ધર્મપાલન ઉચિત ન કહી શકાય. સર્વ વ્યક્તિઓનો વિકાસ પણ એક સમાન નથી હોતો, કોઇ આત્માને પોતાના પૂર્વ સંસ્કારો એવં સાધના દ્વારા બાલ્યકાળમાં જ સહજ વૈરાગ્ય આવે છે. ધર્મ તરફ તેનું વિશેષ વલણ હોય છે ત્યારે કોઇ જીવને વૃદ્ધ થવા છતાં પણ વૈરાગ્ય નથી હોતો. આ પરિસ્થિતિમાં વૈરાગ્યવાન બાળકને ગૃહસ્થાશ્રમ પાળવાને માટે આગ્રહ કરવો અહિતકર છે અને વૈરાગ્યહીન વૃદ્ધનો સંન્યાસ ગ્રહણ પણ અસાર છે. અતઃ આશ્રમવ્યવસ્થાને બદલે ધર્મપાલન યોગ્યતા પર નિર્ભર કરવું જોઇએ. હા, યોગ્યતાની પરીક્ષામાં અસાવધાની કરવી ઉચિત નથી.

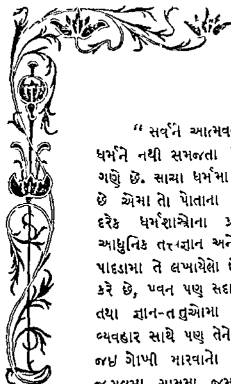
આ પ્રકારે ઇશ્વરવાદના બદલે વીરશાસનમાં કર્મવાદ પર જોર આપવામાં આવ્યું છે. જીવ સ્વયં કર્મનો કર્તા છે, અને વસ્તુસ્વભાવાનુસાર સ્વયં જ તેનું ફળ ભોગવે છે. ઇશ્વર શુધ્ધબુધ્ધ છે. તેને સાંસારિક ઝંઝાવાતોથી કશી મતલબ નથી. તે કોઇને તારવાને પણ સમર્થ નથી. જો લાંબી લાંબી પ્રાર્થનાથી જ મુક્તિ મળત તો સંસારમાં આજ અનંત જીવો ભાગ્યે જ મળત. જીવ પોતાના ભલા–બૂરા કર્મ કરવામાં સ્વયં સ્વતંત્ર છે. પૌરુષ વિના મુક્તિલાભ સંભવે નહિ. અતઃ પ્રત્યેક પ્રાણીએ પોતાનું નિજસ્વરૂપ જાણીને પોતાના પગ પર ખડા રહેવાનો અર્થ સ્વાવલંબી બનીને આત્મોધ્ધાર કરવાનો સતત પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. ઇશ્વર ન તો સૃષ્ટિનો રચયિતા છે અને ન કર્મફલ દાતા.

શુષ્ક ક્રિયાકાંડો અને બાહ્ય શુધ્ધિના સ્થાન પર વીરશાસનમાં અંતરશુધ્ધિ પર વિશેષ લક્ષ્ય દેવામાં આવ્યું છે. અંતરશુધ્ધિ સાધ્ય છે, બાહ્યશુધ્ધિ સાધન માત્ર; અતઃ સાધ્યની લક્ષ્ય–વિહીન ક્રિયા ફલવતી નથી થતી કેવલ જટા વધારવાથી, રાખ લગાવવાથી, નિત્ય સ્નાન કરવાથી અથવા પંચાગ્નિ તપ આદિથી સિધ્ધિ નથી મળી શકતી. અતઃ ક્રિયાની સાથે ભાવનું હોવું નિતાન્ત આવશ્યક છે.

વીર પ્રભુએ પોતાનો ઉપદેશ બધા સમજી શકે તેવી ભાષામાં દીધો, કારણ કે ધર્મ કેવળ પંડિતોની સંપત્તિ નથી, તેના પર પ્રાણિમાત્રનો સમાન અધિકાર છે.

આ પણ વીરશાસનની એક વિશેષતા છે. તેનુ લક્ષ્ય એક માત્ર વિશ્વકલ્યાણનુ હતુ.

સૂત્રકૃતાગ સૂત્રથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ભગવાન મહાવીરના સમયમા પણ વર્તમાન કાળની જેમ અનેક મતમતાતર પ્રચલિત હતા. આ કારણે જનતા મોટા ભ્રમમા પડી હતી કે કોનુ કહેવુ સત્ય અને માનવા યોગ્ય છે અને કોનુ અસત્ય ? મતપ્રવર્તકોમા સર્વદા મતભેદ રહ્યા કરતા હતા. એક બીજાના પ્રતિદ્વદી રહીને શાસ્ત્રાર્થ ચાલ્યા કરતો હતો. આપસમા માત્સર્યથી પોતપોતાના સિધ્ધાત પર પ્રાય સર્વ અડગ રહ્યા હતા. સત્યની જિજ્ઞાસા મદ પડી ગઇ હતી ત્યારે ભગવાન મહાવીરે તે સર્વનો સમન્વય કરી વાસ્તવિક સત્ય પ્રાપ્તિને માટે 'એકાત'ને પોતાના શાસનમા વિશિષ્ટ સ્થાન દીધુ. જેની દ્વારા સર્વ મતોના વિચારકો સમભાવથી તોલી શકે, પચાવી શકે અને સત્યને પ્રાપ્ત કરી શકે આ સિધ્ધાત દ્વારા લોકોનુ મોટુ કલ્યાણ થયુ વિચાર ઉદાર એવ વિશાલ થયા. સત્યની જિજ્ઞાસા પુન પ્રતિષ્ઠિત થઇ. સર્વ વિતડાવાદ એવ કલહ ઉપશાત થઇ ગયા અને આ પ્રકારે વીરશાસનનો સર્વત્ર જય-જયકાર થવા લાગ્યો

સાચો ધર્મ

" સર્વને આત્મવત્ જુઓ " આ સર્વોત્તમ ધમ છે. જે લોકો આ ધર્મને નથી સમજતા તેઓ જ એક ધર્મને મોટો અને બીજાને નાનો ગણે છે. સાચા ધર્મમા ન તો મતમતાતરનુ ખડન છે કે ન તો વાદવિવાદ છે એમા તો પોતાના અતકરણની શુદ્ધિ જ મુખ્ય પદાર્થ છે આ ધર્મ દરેક ધર્મશાસ્ત્રોના પ્રાચીન ગ્રંથોમા છે એટલુ જ નહિં પણ આધુનિક તત્ત્વજ્ઞાન અને શાસ્ત્રના ગ્રંથોમા પણ મળી આવે છે. ઝાડના પાદડામા તે લખાયેલો છે, ઝરાઓ અને વહેળાઓ પણ સદૈવ તેનુ ગાન કરે છે, પવન પણ સદા તેનો ગણગણાટ કરે છે અને તમારી નાડીઓ તથા જ્ઞાન-તતુઓમા પણ તે જ ઘૂઘવે છે. તમારા અતકરણમા અને વ્યવહાર સાથે પણ તેનો સબધ છે તે ધર્મ એકાદ દેવળમા કે મદિરમા જઇ ગોખી મારવાનો નથી. તે તો તમારે તમારા વ્યવહારમા, ઘરમા, જગલમા, ગામમા, જમતા, સૂતા અને બેસતા પાળવાનો છે.

—સ્વામી રામતીર્થ

પ્રભુ મહાવીરે મોહમસ્ત જગતને ત્યાગધર્મ જ કેમ આપ્યો ?

[એક ધર્માત્માની કરુણ આત્મકથા]

લેખક : મુનિશ્રી હંસસાગરજી મહારાજ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૮૫ થી શરૂ)

વિદ્યાની સર્વશ્રેષ્ઠતા

મારા આઠમા વર્ષને અન્તે માતાપિતાએ વિચાર્યું કે પુત્રને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવો ઘટે છે, કારણ કે—

रूपयौवनसंपन्ना विशालकुलसंभवाः ।
विद्याहीना न शोभन्ते निर्गंधा इव किंशुकाः ॥१६॥

અર્થ:-વિશાળ કુળમાં ઉત્પન્ન થએલા તથા રૂપ અને યૌવનને પામ્યા હોવા છતાં ય પુત્રો જો વિદ્યાહીન હોય છે તો ખાખરાનાં સ્વરૂપવાન છતાં ય નિર્ગન્ધ પુષ્પોની માફક એ શોભતા નથી. વળી પણ કહ્યું છે કે—

माता शत्रुः पिता वैरी येन बालो न पाठितः ।
न शोभते सभामध्ये हंसमध्ये बको यथा ॥१७॥

અર્થ:—પોતાના પણ વ્હાલાં બાળને જે માતાપિતાઓ ભણાવતા નથી તે માતા શત્રુ અને પિતા વૈરી સમાન છે, કારણ કે અભણ એવો પોતાનો બાળક, હંસના સમૂહને વિષે બગલાની માફક સભામાં શોભતો નથી. તેમજ વિદ્યાથી જ બાળકો વિનયવાન, વિવેકવાન, ધનવાન અને ક્રમે ધર્મીષ્ઠ બનીને પરભવે પણ અપૂર્વ સુખસંપત્તિનો ભોક્તા બને છે. કહ્યું છે કે—

विद्या ददाति विनयं विनयाद्याति पात्रताम् ।
पात्रत्वाद्धनमाप्नोति धनाद्धर्मं ततः सुखम् ॥१८॥

અર્થ:-વિદ્યા વિનયને આપે છે, વિનયથી પાત્રતા આવે છે, પાત્રતાને યોગે ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે, ધનથી સુખે ધર્મ થાય છે અને ધર્મથી જ ઉભય લોકમાં સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પોતાનાં પ્યારાં બાળકોનું સાચું હિત, કરનારા તે જ માબાપો છે કે જેઓ તેમને સદ્વિદ્યાનો અમૂલ્ય વારસો આપે છે. સાચવનારની જોઇએ તેવી ખંત હોવા છતાં ય ધનનો વારસો તો કાયમ સ્થિર રહેવામાં વિકલ્પ રહેલો છે, એટલે કે સ્થિર રહે અથવા ન પણ રહે; કારણ કે ધન એ બહુ જણને આધીન વસ્તુ છે, અને એથી જ પંડિતજનો તો એને ધિક્કારે જ છે. કહ્યું છે કે—

दायादाः स्पृहयन्ति तस्करगणा मुष्णन्ति भूमिभुजो
गृह्णन्ति च्छलमाकलय्य हुत-मुग्भस्मीकरोति क्षणात् ।
अम्भः प्लावयति क्षितौ विनिहितं यक्षा हरन्ते हठात्,
दुर्वृत्तास्तनया नयन्ति निधनं धिग्बह्वधीनं धनम् ॥ १९ ॥

અર્થ-ધનના માલીકનો ક્યારે નાશ થાય અને અમને એનું ધન ક્યારે મળી જાય એમ ભાયાતો નિત્ય ઇચ્છયા કરે છે, ચોર લોકો ચોરી જાય છે, લાગ જોઇને રાજા લઈ લે છે, અગ્નિ એને બાળીને ક્ષણવારમાં

ભસ્મીભૂત કરી નાખે છે, પાણી ઘસડી જાય છે, ભૂમિમા દાટયું હોય ત્યાંથી યક્ષો હરી જાય છે, તેમજ દુરાચારી એવા પુત્રો બળાત્કારથી તેનો નાશ કરે છે–ઉડાવી નાખે છે આવાં બહુ જણને આધીન ધનને ધિક્કાર છે."

વિદ્યાધન એ એવો અખૂટ અને અપૂર્વ નિધાન છે કે એનો માલીક સદા ય જીવત રહે એવુ જ સહુ કોઈ ઈચ્છે છે, ભાયાતો ભાગ માગતા નથી, ચોરોથી લૂટી શકાતું નથી, રાજાથી હરાતું નથી, અગ્નિથી બળતુ નથી, પાણીથી તણાઈ જતુ નથી, હૃદયરૂપ ભૂમિમાં અતિ ગુપ્તપણે સ્થાપ્યુ હોય છતા પણ યક્ષાદિથી હરી શકાતું નથી અને કોઇના પણ બળાત્કારથી નાશ પામતુ નથી આવાં સર્વોત્તમ ધનનો આદર કોણ ન કરે ? વળી કહ્યું છે કે–

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं,
विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरूणा गुरु ॥
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं दैवतम्,
विद्या राजसु पूजिता न धनं विद्याविहीन पशुः॥२०॥

ગંદા દેહને ધારણ કરનારા દેહીનું અધિક રૂપ તો વિદ્યા જ છે.

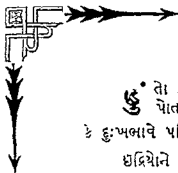
ન્હાય તેવો કુળવાન, ધનવાન અને રૂપવાન માનવી હોય છતા પણ તે અજ્ઞાન હોય તો વિદ્વદ્ચર્ચામાં એનુ દેહસ્વરૂપ નિસ્તેજ બની જાય છે, હણાઇ જાય છે, એનું મુખ પણ એવુ પડી જાય છે કે એને જોનારને એ કોઇ બીજો જ છે એવો ભાસ કરાવે છે. સભામાં અવાજ સરખો કરવા એનુ હૃદય એને ના કહે છે, વિદ્વાન જનોને નિહાળીને એના હોશકોશી ઊડી જાય છે, ફીકો ફીકો પડી જાય છે–આ સ્થિતિમાં સભાજનો એની સામે પણ જોતાં નથી. જ્યારે કુલે ક્ષીણ, માથે રીણ અને રૂપે હીણ છતા ય માનવી જો વિદ્યાનશીન હોય છે તો તે સભામાં સહુથી અધિક શોભે છે. ભાઈ શુ વદે છે એ સાભળવા ઇંતેજાર વર્ગ એને જ ધારી ધારીને જુવે છે, સહુને છોડીને એને જ સાભળે છે, એનુ પડયુ વચન ઝીલે છે, પ્રમાણ કરે કરે છે અને એ રીતે વિદ્વદ્વર્ગનો પણ પ્રેમપાત્ર બની સર્વ સ્થળે આદર પામે છે. આનુ કારણ ? એ જ છે કે મનુષ્યમાત્રનું સાત્વિક અને તાત્ત્વિક એવુ અદ્ભુત વાસ્તવિક સ્વરૂપ વિદ્યા જ છે.

વિદ્યા એ અતિવ ગુપ્તધન છે

વહેવારુ ધન એ આજ છે અને કાલે ન પણ હોય, કારણ કે લક્ષ્મી એ ગણિકા જ હોવાથી તે કોઈપણ એક સ્વામીની ગૃહિણી થઈ નથી અને થવાની પણ નથી આપણે પદ્મદ્રહમાં વસતી શ્રીદેવીને લક્ષ્મીદેવી માનીને તે લક્ષ્મીને મેળવવા માટે એની મૂર્તિની (છબીની) ધનતેરસ જેવા દિવસે પૂજા પણ કરવી શરૂ કરી દીધી છે, પણ એ ખ્યાલ જ રાખ્યો નથી કે કદાચ એને પૂજતા એ ઘરમા પણ આવી ભરાણી અને ઘડીભર પોતાની પણ થઇ તો પણ એ અપરિથ હિતા (વારાંગના, ગણિકા) જ હોવાથી પોતાને તજીને બીજો સ્વામી કરતા વાર લગાડવાની નથી. શ્રી આવશ્યક સૂત્રના ચોથા અધ્યયનની ચૂર્ણિમાં પણ એ વિષે સાફ ફરમાવ્યુ છે કે तस्स अणालोइय पडिक्कता चुलहिमवंते पउमद्दहे सिरि जाता देवगणिका – અર્થ: તે લાગેલા પાપસ્થાનકોનું આલોચનારૂપ પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના જ કાળ કરીને શ્રી ચુલ-

હિમવંત પર્વતમાં રહેલા પદ્મદ્રહને વિષે તે શ્રી નામે (સાધ્વી) દેવગણિકા થઈ. વાટમાં ચોરાદિ જનો પણ એ ધનને લૂંટી જાય, અગ્નિ પણ બાળે, ભાયાતો ભાગ માગે, ભોંયમાં ભંડાર્યે છતે કોઇ કાઢી જાય, આપ્યું ખોટું પણ થાય, અરે એ ધન તો આવીને ગયા પછી પોતાના જે સ્વામીના હાટહવેલી, વાડીબંગલા, ગાડીઘોડા, ઇજ્જત-આબરૂ અને દેહની શોભાને તો બળાત્કારે ઘસડીને લઇ જાય છે; પણ કથંચિત્ ખળજનો દ્વારા પ્રાણ પણ હરે છે. જ્યારે વિદ્યાધન એ એવું અપૂર્વ, અખૂટ અને અતિગુપ્ત ધન છે કે તે તેને સંભાળવાથી કદીય ન ખસે એટલું જ નહિં પણ દિનપ્રતિ વૃદ્ધિ પામે છે. ચોર લૂંટી શકતા નથી, કોઇ ખોદીને કાઢી જાય તેમ નથી, આપ્યું ખોટું થાય તેમ નથી, ભાયાતોથી ભાગ મગાય તેમ નથી, વાપર્યું ઘટવાને બદલે વૃદ્ધિ પામે છે. પોતાના સ્વામિની તીવ્ર નીપુણતાને અંગે વિધવિધ કાર્યસિદ્ધિદ્વારા પ્રાપ્ત થએલ યશકીર્તિને ઉદયાચલ પર આરૂઢ થએલા દિનકરના પ્રતાપી કિરણોની માફક પળેપળે ચડતી કળા ધારણ કરાવીને ચોતરફ વિસ્તારે છે. આનું કારણ એ પણ છે કે વિદ્યા એ પરિગ્રહિતા સરસ્વતી દેવી હોઇ ધર્મ અને નીતિજ્ઞ એવા પોતાના અર્થી સ્વામીને કદીય નહીં જ તજવાની પ્રણાલિકાસ્વરૂપા છે. શાસ્ત્રમાં પણ ફરમાવ્યું છે કે-" सरस्वती गीतरतिनाम्नो व्यन्तरेन्द्रस्याग्रमहिषीति ज्ञायते " સરસ્વતી દેવી ગીતરતિ નામના વ્યંતરેન્દ્રની અગ્રમહિષી જણાય છે. આથી જ જગતભરના વિદ્વાન જનો તો ગણિકાસ્વરૂપ લક્ષ્મી દેવીને તજીને સરસ્વતી દેવીને જ પૂજે છે. જો કે આથી લક્ષ્મી રીસાઇ જવાને લીધે વિદ્વાનો પ્રાયઃ લક્ષ્મીહીન રહે પણ છે, તો પણ વિદ્વાન જનોને એ અનિષ્ટાની પરવા જ નહીં હોવાથી તેમજ ઇષ્ટ એવી સરસ્વતી સંપ્રાપ્ત થએલ હોવાથી એ લક્ષ્મીવાન કરતાં તો સદા ય અને કઇગુણા પ્રસન્નચિત્ત હોય છે.

અપૂર્ણ

આત્માને શી રીતે ઓળખાય ?

હું તો કહી આ લોકમાં કે સ્વર્ગમાં જીવને સુખ આપતો નથી; પોતાને પ્રિય કે અપ્રિય વિષયો પામીને આત્મા પોતે જ સુખ કે દુઃખભાવે પરિણમે છે.

ઇંદ્રિયોને આશ્રિત એવા પ્રિય વિષયો પામીને સ્વભાવથી જ સુખરૂપે પરિણામ પામતો આત્મા જ સુખરૂપ બને છે; દેહ સુખરૂપ નથી.

એ આત્માનું જ્ઞાન પ્રજ્ઞાવડે જ થઇ શકે છે. પ્રજ્ઞાવડે આત્માને અન્ય દ્રવ્યોમાંથી છૂટો પાડવો, એનો અર્થ જ તેને સારી રીતે જાણવો.

પ્રજ્ઞાવડે અનુભવવું જોઇએ કે, જે દ્રષ્ટા છે તે જ હું છું; બીજા બધા જે ભાવો છે તે મારાથી પર છે.

—શ્રીમાન્ કુંદકુંદાચાર્ય

પરમાત્માનું અધિરાજ્ય

[ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૪૧ થી શરૂ]

હવે આપણે નિમ્ન ત્રણ સૂત્રોનો કે કથનોનો વિચાર કરીએ

(૧) સર્વ પ્રાણીઓનો વાસ ચેતન પ્રાણીઓના પરમાત્મામાં છે અચેતનનો પરમાત્મા ન હોઇ શકે.

(૨) કેટલાક આત્માઓ શાશ્વત નિદ્રામાથી જાગૃત થતા નથી

(૩) પુનરુત્થાનને પાત્ર આત્માઓ જ મૃત્યુથી પર બને છે. આવા આત્માઓ પરમાત્માના પુત્રોરૂપ છે

મૃત્યુ એટલે સર્વથા વિનાશ એવો અર્થ કોઇ રીતે સંભવતો જ નથી, એમ પહેલા કથનનો વિચાર કરતા સ્પષ્ટ જણાય છે. જે તે દ્રવ્યનું અસ્તિત્વ તેનાં સ્વરૂપથી જ કાયમ રહે છે. કોઇ દ્રવ્યનો કોઇ કાળે વિનાશ નથી થતો. આત્મા તેમ જ ભૌતિક પરમાણુઓ આ કારણે વિનાશ કે મૃત્યુથી પર છે એમ *નિ:શંક કહી શકાય. નાશ તો શરીર આદિનો* જ સંભવે છે. આથી શરીર આદિને ક્ષણભંગુર કહેવામાં આવે છે મૃત્યુ પણ શરીરનુ જ થાય છે એક શરીરનુ મૃત્યુ થતા આત્મા બીજા શરીરમા પ્રવિષ્ટ થાય છે.

અચેતનનો પરમાત્મા ન હોય એ કથનનો અર્થ એ જ હોય કે, નાશવંત વસ્તુનો પરમાત્મા ન હોય પરમાત્મપદ એ આત્માનું પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ છે પરમાત્મપદ (પરમાત્મા) અમર છે. પરમાત્મા ચેતનનો જ હોય; ક્ષણભંગુર અચેતન વસ્તુનો પરમાત્મા ન હોઇ શકે.

માનવ આત્માને અનુલક્ષીને મૃત્યુનાં સ્વરૂપનો વિચાર કરતાં, શરીરોનુ જ મૃત્યુ થયા કરે છે, આત્મા તો અમર છે એવો દૃઢ પ્રત્યય થાય છે. આત્મા શરીર સાથે એક્તાના ભ્રમમા,'હુ વૃદ્ધ થયો છુ,' 'મારું મૃ યુ આવ્યુ' અને એવા એવા બીજા ઘણાયે વિચારો કર્યા કરે છે. વસ્તુતઃ આત્માને વૃદ્ધત્વ કે મૃત્યુ કશુયે ન હોય. આત્માને બહુ તો શરીરનાં મૃત્યુ કે શરીરને વૃદ્ધાવસ્થાની પ્રાપ્તિનો ખ્યાલ આવવો જોઇએ. પણ આત્મા પ્રાય: શરીર ઉપરના અત્યંત મોહને કારણે, શરીરને જે કંઇ થાય તે જાણે કે પોતાને થતું હોય એમ માની લે છે. શરીરની ભાવિ આપત્તિઓ પણ આત્માની આપત્તિઓરૂપ માને છે. આવા આત્માને શરીરના મૃત્યુ આદિ સમયે અત્યત દુ:ખ થાય છે શરીરરૂપી ઘર ઉપરનો મોહ તેનાથી છોડાતો જ નથી. જે મનુષ્ય આત્માના અમરત્વથી અજ્ઞાન હોય, જેને શરીર અને આત્મા એક રૂપ હોવાનો ભ્રમ હોય તે જ શરીરનાં મૃત્યુના વિચારથી ભડકી ઊઠે છે. શરીરનાં મૃત્યુમા પોતાનાં સર્વસ્વનો વિનાશ તેને લાગે છે. શરીરનાં મૃત્યુના વિચારથી પોતાની અનાથ દશાનુ તેને ભાન થાય છે. પોતે છેક નિરાશ બની જાય છે. મૃત્યુની કારમી વેદના તેનાથી સહન પણ નથી થતી. મૃત્યુસમયે તો તેનું દુ:ખ વર્ણનાતીત થઈ પડે છે.

શરીરમાં અત્યંત મમત્વ રાખનાર મનુષ્યને મૃત્યુ-પ્રસંગે અને મૃત્યુના વિચારોમાં આમ અસહ્ય દુઃખ થાય છે, છતાં એનો આત્મા મૃત્યુબાદ તુરત જ બીજું શરીર શોધી લે છે. આત્માને કર્મ અનુસાર બીજા શરીરની સત્વર પ્રાપ્તિ થાય છે. એ બીજા શરીરમાં પણ આત્માને પોતાની પરિસ્થિતિનું જ્ઞાન તેટલું ને તેટલું જ હોય છે. અખિલ વિશ્વમાં માત્ર એક જ એવી સ્થિતિ છે, જેમાં આત્મા ચેતન છતાં અચેતન જેવો હોય છે. આ સ્થિતિમાં આત્માને પરિસ્થિતિનું જ્ઞાન નથી હોતું. સૌથી નિકૃષ્ટ નર્કની નીચેના જીવોની આ દશા હોય છે. મૃત્યુ બાદ ઘણાખરા જીવો સ્વર્ગ કે નર્કમાં જાય છે.* કેટલાક મનુષ્યરૂપે પણ અવતરે છે.

સ્વર્ગ કે મૃત્યુની પ્રાપ્તિથી, આત્મા મૃત્યુ અને જન્મની ઉપાધિથી પર થતો નથી. જન્મ અને મૃત્યુની પરંપરા ચાલ્યા જ કરે છે. આત્માને નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી, જન્મ અને મૃત્યુ થયા જ કરે છે. પુણ્યશાલી અને તપસ્વી જીવોને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે. હિંસક અને દુરાચારી મનુષ્યોને નર્કમાં જવું પડે છે. સ્વર્ગમાં જનારા જીવો પ્રાયઃ નાસ્તિક ન હોય. તેઓ ઘણે ભાગે આસ્તિક જ હોય. આત્માનાં અવિનાશીત્વનાં જ્ઞાન વિના ભક્તિભાવ અશક્ય છે. આથી નાસ્તિકો માટે સ્વર્ગનાં દ્વાર ઘણુંખરૂં બંધ રહે છે. નાસ્તિકોને દુઃખમય સંસારથી પર નિર્વાણ-સ્થિતિ કદાપિ પ્રાપ્ત થતી નથી. સદાચારી, ભક્ત અને ધર્મી મનુષ્યોને જ સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આત્માને આત્મા રૂપે જ માનવાથી, જીવનમાં અનેક આશ્ચર્યકારી પરિવર્તનો થાય છે. શરીરના મૃત્યુ આદિથી આત્માને કશુંયે દુઃખ થતું નથી. આત્મા સ્વાભાવિક આત્મ-ભાવમાં જ રમણ કરતો થાય છે. શરીર આદિનું મમત્વ રહેતું નથી. ભૌતિક વસ્તુઓનો મોહ કમી થયાથી આત્મા પ્રત્યે વિશુદ્ધ અને ઉજ્જ્વળ ભાવ પરિણમે છે. આત્માનો આ પ્રમાણે વિકાસ થતાં, તે શ્રદ્ધા, જ્ઞાન આદિથી પરિપૂર્ણ બને તો તેને નિર્વાણની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે.

આત્માને આત્મારૂપે જ માનનારા જીવોને મૃત્યુ ભ્રમરૂપ લાગે છે. તેમનું સંસાર-પરિભ્રમણ ઓછું થાય છે. મૃત્યુનો ભય તેમને કશોયે રહેતો નથી.

ખરા આત્મજ્ઞાનીને તો આત્માને સંલગ્ન થતી અશુદ્ધિઓનો જ ડર રહે છે. કર્મરૂપી વિવિધ પ્રકારની અશુદ્ધિઓથી જન્મ, મૃત્યુ આદિની પરંપરા થાય છે એવાં દૃઢ મંતવ્યથી

---

* સ્વર્ગ અને નર્ક એ માયારૂપ હોવાની વેદાન્તની માન્યતા છે. સ્વર્ગ (દેવલોક) અને નર્ક અનુક્રમે મધ્ય લોકની ઉપર આવેલ છે એમ સામાન્ય રીતે મનાય છે.

જૈનોની માન્યતા અનુસાર ૧૨ સ્વર્ગનાં નામ છે.

જૈન ધર્મની માન્યતા અનુસાર નિમ્ન ૭ પ્રકારનાં નર્કો છે એમ માલૂમ પડે છે—

રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમપ્રભા અને મહાતમઃપ્રભા.

સિદ્ધ જીવો અર્થાત્ મુક્તિનું સ્થાન, સ્વર્ગલોક ઉપર, વિશ્વના છેક અગ્ર ભાગે (ટોચ ઉપર) આવેલ છે એમ જૈન શાસ્ત્રો જણાવે છે.

સ્વર્ગ અને નર્કનાં વર્ણનોમાં જૈનો અને હિન્દુઓનાં ધર્મશાસ્ત્રોમાં તફાવત જણાય છે. સ્વર્ગ અને નર્કનાં સ્વરૂપમાં બન્ને વચ્ચે કશો યે ભેદ જણાતો નથી.

એ અશુદ્ધિઓનું નિવારણ કરવા માટે આત્મજ્ઞાનીઓ સદૈવ ઉત્સુક રહે છે.

આત્માનો સંપૂર્ણ વિકાસ થતાં, સર્વ ભ્રમોનો અંત આવે છે પુનર્જન્મનાં કારણરૂપ કર્મ-બળોનો વિનાશ થયાથી, આત્મા પુનર્જન્મની જંજીરોથી મુક્ત થાય છે આત્મા નિદ્રારહિત શાશ્વત સુખ અને જીવનનો ભોક્તા બને *છે જન્મ અને મૃત્યુના અનંત ફેરામાંથી આત્માની મુક્તિ થાય ×છે.

આત્માના ઉચ્ચ આદર્શની સિદ્ધિને પરિણામે, જે આત્માઓ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરે છે તેઓ સર્વ ઈશ્વરના પુત્રો છે કર્મ-બંધનોના સંપૂર્ણ વિચ્છેદથી, તેમણે અજ્ઞાનરૂપી દુષ્ટ પિશાચનો પરાજય કરી મૃત્યુ ઉપર પણ વિજય મેળવ્યો છે. દિવ્યતા અર્થાત્ આત્માના દિવ્ય સ્વરૂપના તેઓ વારસ હોવાથી, તેમની ઈશ્વરના પુત્રોરૂપે ગણના થઇ શકે છે. સંપૂર્ણ વિશુદ્ધ સુખ, મૃત્યુ ઉપર સંપૂર્ણ નિર્બંધ, સર્વશક્તિમાનતા, અનંત જ્ઞાન એ દિવ્ય આત્માના સ્વરૂપો છે. અમરત્વ, અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન અને સર્વ શક્તિમાનતારૂપ અનંત ચતુષ્ટય એ પરમાત્માનાં વિશિષ્ટ સ્વરૂપો છે. પરમાત્માઓ જનતાના આદર્શ ગુરૂઓ અને સત્ય જ્ઞાન, પ્રજ્ઞા આદિના સંસ્થાપકો છે.

જે આત્માઓને પરમાત્મપદ નથી મળ્યું તેઓ પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ થતા સુધી પુનર્જન્મ કરે છે આત્માનો સંપૂર્ણ આધ્યાત્મિક વિકાસ થાય એટલે જન્મમરણની અવધિ આવે છે. આત્મા મૃત્યુ અને જન્મથી પર થાય છે

આત્માનાં મૃત્યુનો ભાવ સર્વથા ભ્રમયુક્ત છે એમ બરાબર સમજીને, જેઓ સંસાર ઉપર સંપૂર્ણ વિજય મેળવવા મથે છે તેમનું જ પુનરુત્થાન થાય છે તેમને જ ઉચ્ચ ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે એ નિ:સંશય છે. પુનર્જન્મોનાં નિવારણ માટે આત્માની પરિપૂર્ણ સ્થિતિ અત્યંત આવશ્યક છે પુનર્જન્મોનાં નિવારણથી પરમાત્માનું અધિરાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

સંસારનો વિજય એટલે રાજ્યપ્રાપ્તિ કે કરોડાવધિ જનતા ઉપર વિજય એમ સમજવાનું નથી. ઇંદ્રિયલાલસાઓ, કષાયો આદિ નિકૃષ્ટ વૃત્તિઓનું સંપૂર્ણ નિવારણ કરીને, જે આત્મા અશુદ્ધિઓથી મુક્ત થાય છે તે આત્મા સંસારનો વિજેતા છે એમ કહી શકાય. પોતાના ખરા ખોટા હક્ક માટે જેઓ યુદ્ધ આદિ કરે છે તેમને તેઓ યુદ્ધમા વિજય મેળવે તો પણ, સંસારના વિજેતા (જિન) માની ન શકાય. સંસારનો વિજય મનોવિકારો, ઇચ્છાઓ આદિની મુક્તિમા જ રહેલો છે. મહાન્ વિગ્રહમાં મેળવેલો ગમે તેવો અપૂર્વ વિજય એ સંસારનો વિજય નથી મનોવિકારો આદિથી આત્માનો ઊલટો પરાજય થાય છે આત્મા અનેક બંધનોમાં જકડાયલો રહે છે.

સંસારના બંધનોનો સર્વથા વિચ્છેદ કરીને, આત્મા જ્યારે પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે પોતે જ પોતાનો પરમાત્મા બને છે. આત્માનો રક્ષક અને આત્માનો તારણહાર આત્મા

* વિશુદ્ધ અને પરિપૂર્ણ આત્મા સર્વ પ્રકારની નિદ્રાથી સર્વદા પર હોય છે

×સંસારમા જેમને આત્મભાવ જાગૃત નથી થતો તેઓ ભેદ-દ્રષ્ટિને કારણે મૃત્યુની પરંપરાનો અનુભવ કરે છે.—કઠોપનિષદ

પોતે જ છે એવી અનુભવજન્ય પ્રતીતિ આત્માને થાય છે. આત્મા શાશ્વત સુખના મહોદધિમાં નિમગ્ન થાય છે.

આત્મા ભૌતિક સુખો અને પાપમાં નિમગ્ન રહે, ત્યાં સુધી, મૃત્યુ અને જન્મની પરંપરા ચાલ્યા કરે છે. દુષ્ટ મનુષ્યોનાં પાપની પરંપરા અટકતી નથી તેમ તેમનાં જન્મ અને મૃત્યુની પરંપરા પણ નથી અટકતી. દુષ્ટ મનુષ્યોને પરમાત્માનું અધિરાજ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી.

ખ્રિસ્તીઓના તારણહાર ઇસુ જેને વૈષ્ણવો પરમાત્માના આઠમા અવતાર કૃષ્ણરૂપ માને છે તેમનો પરમાત્માનાં અધિરાજ્યનાં દ્રષ્ટિબિન્દુથી આપણે હવે વિચાર કરીએ. વૈષ્ણવો કૃષ્ણને મહાન્ અવતારી પુરુષ અને ઇશ્વરરૂપ માને છે. કૃષ્ણના વિરોધીઓ કૃષ્ણને મહાઅધર્મી તરીકે લેખે છે. કૃષ્ણનું દિવ્ય સ્વરૂપ વૈષ્ણવો કે તેમના વિરોધીઓથી યથાર્થ રીતે ન સમજાયાથી, બન્ને પક્ષો વચ્ચે કૃષ્ણના સંબંધમાં નિરંતર કલહ જાગ્યા કરે છે.

કૃષ્ણ નામના એક મહાપુરુષ થઇ ગયા છે એમાં કંઇ શંકા નથી. કૃષ્ણના વિવિધ જીવન-પ્રસંગો વિષે જૈનોના ધર્મ-ગ્રંથોમાં સ્પષ્ટ રીતે નિર્દેશ થયેલો છે. કૃષ્ણ એક ઐતિહાસિક પુરુષ હતા એમ લક્ષાવધિ લોકો માને છે એ સર્વથા સત્ય જ છે.

વિષ્ણુ પુરાણ આદિ અનેક ગ્રંથોમાં, ભગવાન કૃષ્ણનું જે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે ઉપરથી કૃષ્ણનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ સમજવા યોગ્ય થઇ પડે છે. કૃષ્ણે ગોપીઓનું મધ્ય રાત્રિએ (તેમના પતિથી) હરણ કર્યું, યમુના નદીને તીરે ચાંદનીમાં તેમની સાથે નૃત્ય કર્યું, તેમને આલિંગન કર્યું, તેમની સાથે વિષય-લાલસાજન્ય અનેક પ્રકારના હાવભાવ પણ કર્યા એવી શ્રી કૃષ્ણ વિષે સામાન્ય માન્યતા પ્રવર્તે છે. એ માન્યતાને કારણે, કૃષ્ણ ચારિત્રભ્રષ્ટ અને લંપટ પુરુષરૂપે સામાન્ય રીતે લેખાય છે.

કૃષ્ણનું સ્વરૂપ વિચારતાં, જનતાની કૃષ્ણવિષયક માન્યતા તદ્દન અસત્ય છે એમ માલૂમ પડી શકે છે. કૃષ્ણ એ ખરો તારણહાર છે. આથી તે આત્મારૂપ ગોપીનાં દિવ્ય ધ્યેયરૂપ છે. કૃષ્ણ ઇષ્ટ ધ્યેયરૂપ હોવાથી આત્માનો સર્વ પ્રેમ કૃષ્ણ તરફ જ વળે છે. આત્મા સંસારથી પર ચિત્તસ્થિતિમાં અર્થાત્ મધ્ય રાત્રિએ, શાન્ત ચિત્તરૂપ યમુનાના તીરે, સંસારની આસક્તિરૂપ પતિ તેમ જ સમાજનો ભય ત્યજીને ભ્રમણ કરે છે (નૃત્ય કરે છે), આત્મા સંસારી વિભવોરૂપ વસ્ત્રોથી પર (દિગંબર) બનીને, કૃષ્ણરૂપ પરમાત્માની સમીપ ખડો થાય છે. આત્મારૂપ ગોપી, સ્ત્રી જાતિને અનુરૂપ સર્વ પ્રકારની લજ્જાનો પરિત્યાગ કરીને પરમાત્માને વિશુદ્ધ પ્રેમથી વંદન કરે છે ત્યારે આત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચેનો દ્વૈતભાવ વિનષ્ટ થાય છે. વિશુદ્ધ પ્રેમમાં ફલની પરિણતિ થાય છે. આત્માને કોઇપણ પ્રકારનો ભય કે આશંકા નથી રહેતાં. પરમાત્માના સાક્ષાત્કાર માટે કેવા અપૂર્વ ઉત્સાહ અને અનેરી ભક્તિની જરૂર છે તે ગોપીઓ અને કૃષ્ણના રૂપક ઉપરથી યથાર્થ રીતે સમજી શકાય છે. જીસસ પોતે પણ આત્માની કન્યા સાથે તુલના કરતો. સોલોમનનું મહાગીત પણ આત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચે વિશુદ્ધ સ્નેહરૂપી એકતાનું નિદર્શક છે

દયાળુ, શાન્ત, સંતુષ્ટ, નીતિમાન, નમ્ર અને ક્ષમાશીલ મનુષ્યોને પરમાત્મા પ્રત્યે અદ્ભુત પ્રેમ જાગે છે એવા મનુષ્યોની પરમાત્મા સાથે એકતા થઈ શકે છે સર્વ ઉચ્ચ ગુણવાળા મનુષ્યોને જ પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ઉચ્ચ ગુણોથી સદાચરણની તીવ્ર ભાવના પરિણમે છે. ઉચ્ચ ગુણોથી ચિત્તની ખરી શાન્તિ પ્રાપ્ત થાય છે ઉચ્ચ ગુણોથી લાલસાઓનું નિવારણ થઈ શકે છે. આત્માના ગુપ્ત આનંદ સ્વરૂપનો આવિર્ભાવ થાય છે. સત્ય ત્યાગવૃત્તિનો યથાર્થ રીતે આવિષ્કાર થાય છે. એ ત્યાગ વૃત્તિથી જ મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. ત્યાગવૃત્તિથી જ આત્માનુ અધિરાજ્ય જામે છે. ત્યાગવૃત્તિના પરિણામે આત્મા પરમાત્મપદનો અધિરાજ અને અધિષ્ઠાતા બને છે.

જનતાને ત્યાગવૃત્તિમા પ્રાય. આનંદ કે આકર્ષણ નથી લાગતા. ત્યાગવૃત્તિના લાભ શા શા છે તેનુ જ્ઞાન પણ બહુ ઓછા મનુષ્યોને હોય છે. ત્યાગવૃત્તિથી જ શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ સંભવે છે. કોઈપણ વાસ્તવિક ઉન્નતિ ત્યાગ વિના સર્વથા અસંભાવ્ય છે. ત્યાગવૃત્તિથી જ આત્માની પ્રગતિમાં અંતરાયરૂપ આવરણો દૂર થાય છેઃ ત્યાગવૃત્તિથી જ જે તે ખરા ઇષ્ટ કાર્યો થઈ શકે છે. દા. ત. બાળ વિદ્યાર્થી રમકડાનો ત્યાગ કરે છે તો જ તે અભ્યાસ કરી શકે છેઃ આળસ્યનો પરિત્યાગ થાય તો જ દ્રવ્ય–પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે,

સુખના ઈચ્છુકે દુઃખના કારણરૂપ સર્વ પ્રવૃત્તિઓનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ. સુખ અને દુઃખના માર્ગો છેક નિરાળા છે એટલુ તો સુખના વાંચ્છુકે જાણવુ જ જોઈએ. સુખના વાંચ્છુકથી દુઃખને માર્ગે ન જ જવાયઃ ભૌતિક લાભ માટે જે પ્રકારનો ત્યાગ આવશ્યક છે તે ત્યાગ અને આત્મસાક્ષાત્કાર માટે આવશ્યક ત્યાગમા ઘણો ફેર છે, એ દરેક સુજ્ઞ મનુષ્યે સારી પેઠે સમજવુ જોઈએ. પહેલા પ્રકારના ત્યાગમા મનુષ્યને ઘણીવાર દુઃખ થાય છે. જે તે વસ્તુઓના ત્યાગથી તેના ચિત્તને કંઈ ને કંઇ અસુખ અવશ્ય થાય છેઃ અમુક વસ્તુઓનો ત્યાગ થાય તો બીજી વસ્તુઓનો બોજો આવી પડે છે એવુ પણ બને છે આત્મસાક્ષાત્કાર નિમિત્તે કરેલા ત્યાગમા એવુ કંઈ નથી બનતું આત્મસાક્ષાત્કારના ત્યાગમા મનુષ્યને ઓર પ્રકારનો આનંદ રહ્યા કરે છે જે તે વસ્તુના પરિત્યાગથી આત્મા ઓછેવત્તે અંશે સ્વતંત્ર થાય છે. ત્યાગથી નિસ્પૃહવૃત્તિ વૃદ્ધિંગત થાય છે ત્યાગથી ઇચ્છાઓ અને વાસનાઓમા ઘટાડો થાય છે ત્યાગથી શ્રેષ્ઠ ભાવો પરિણમે છે. નિસ્પૃહવૃત્તિથી સર્વશ્રેષ્ઠ સ્વતંત્ર દશાનુ ભાન થાય છે એમ પતંજલી કહે છે.

પરમાત્માનું અધિરાજ્ય સુશ્રદ્ધાથી અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. પરમાત્માનું અધિરાજ્ય એ સર્વ જીવોનો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે. પરમાત્માના અધિરાજ્યરૂપ દિવ્ય સ્થિતિ જગતના સર્વ જીવોને માટે મહામૂલ્ય વારસો છે પરમાત્માના પુત્ર ગણાતા ઇસુને કે કોઇ બીજા મહાન ગણાતા પુરુષને જ પરમાત્માનું અધિરાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે એમ નથી. ખુદ ઇસુએ તો સર્વ જીવોને ઇશ્વરના પુત્રરૂપ ગણી, જે મનુષ્ય ખરા સન્માર્ગે ચાલે તેને પરમાત્માનુ અધિરાજ્ય અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે એમ સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યું છે. પરમાત્માના અધિ-

રાજ્યની પ્રાપ્તિમાં મહાન્ ધર્મોના સંસ્થાપકોરૂપ વિશ્વની વિભૂતિઓએ ન્યાત જાત આદિનો ભેદ ગણ્યો જ નથી. એવા ક્ષુદ્ર અને ઢોંગરૂપ ભેદો મહાપુરુષોને અમાન્ય જ હોય. તાત્પર્ય એ કે, પુણ્યપંથે ચાલનાર કોઇપણ મનુષ્યને માટે પરમાત્માના અધિરાજ્યની પ્રાપ્તિ શકય છે. શયતાનના પુત્રો જેવા દુષ્ટ મનુષ્યોને જ પરમાત્માનું અધિરાજ્ય અસંભાવ્ય થાય છે.

સુખ, આધ્યાત્મિકતા અને શક્તિ અહંભાવના નાશથી પરિણમે છે. મનુષ્યમાં અહંતાનો આવિર્ભાવ થાય છે ત્યાં સુધી તેનું અધઃપતન થયા કરે છે. અહંતાનો નાશ થાય અને પરમાત્માનું જ શરણુ સ્વીકારાય ત્યારે આત્મા ઉન્નતિને પથે સંચરે છે. અહંતાનો નાશ થતાં, મનુષ્યમાં અજબ પરિવર્તન થાય છે. તે પરમાત્માઓમાં સ્થાન લેવાને પાત્ર બનતો જાય છે. 'અહંતા હોય ત્યાં જીવનનો નાશ જ હોય, અહંતાનો અભાવ હોય ત્યાં ખરાં જીવનની પ્રાપ્તિ હોય' એ આધ્યાત્મિક સૂત્રનું રહસ્ય સૌ કોઇએ બરોબર સમજવાનું છે.

મનુષ્ય પોતે પાપી છે એવો જ વિચાર કર્યા કરે ત્યાં સુધી તે પાપી રહે છે. મનુષ્ય અહંભાવ અને લાલસાઓને તિલાંજલી આપી, પોતે પરમાત્મા છે એવી શ્રદ્ધા રાખવા માંડે છે એટલે તેનું ગૌરવ સાહજિક રીતે વધવા માંડે છે. પરમાત્મ પદના ભોક્તા થવાની પાત્રતાનો તેનામાં આવિર્ભાવ થાય છે. અહંતા હોય ત્યાં સુધી કોઇ પણ ઉચ્ચ આદર્શની સિદ્ધિ મનુષ્યને શકય જ નથી. આથી અહંતાનો ભોગ એ જીવનમાં સાફલ્ય તેમજ પરમાત્માનાં અધિરાજ્ય માટે અત્યંત આવશ્યક છે.

ખરેખરા મહાપુરુષો અહંતાનો વિચ્છેદ કરવા નિમિત્તે 'હું' વિગેરે શબ્દોનો ભાગ્યે જ પ્રયોગ કરે છે. તેઓ પોતાને માટે અકર્તૃક દૃષ્ટિથી જ બોલે છે આ સામાન્ય સત્ય પણ જનતાથી યથાર્થ રીતે નથી સમજાતું, એ વિચિત્રતાની પરાકાષ્ઠા જ ગણી શકાય. મહાપુરુષોની અકર્તૃક દૃષ્ટિથી બોલવાની રીતિથી તેમના અહંભાવના વિચ્છેદનું નિદર્શન થઈ શકે છે. મહાપુરુષોની આ અહંભાવ રહિત વૃત્તિનો જેમને યથાર્થ પ્રત્યય કે પરિચય નથી થયો તેમને મહાપુરુષોનાં સૂત્રાદિ નિરર્થક જેવાં નીવડે છે. મહાપુરુષોના અહંભાવના વિચ્છેદની પ્રતીતિને અભાવે સુંદરમાં સુંદર બોધવચનો પણ ઘણીયે વાર અર્થરહિત થઇ પડે છે,

પરમાત્મા સર્વ આત્માઓમાં છે, સર્વ આત્માઓ પરમાત્મામાં છે એવો ભગવદ્ ગીતાનો મત છે. આથી જ ગીતામાં કહ્યું છે કેઃ

"હું સર્વ જીવોની અંદર પણ છું અને બહાર પણ છું. હું સર્વથી દૂર પણ છું અને સમીપ પણ છું. મારી સૂક્ષ્મતાને કારણે, હું દૃષ્ટિ–ગમ્ય નથી. મારા વિભાગો ન થયેલ હોવા છતાં હું પ્રત્યેક જીવમાં સ્થિત રહું છું. હું સર્વ જીવોનો આધાર છું. સર્વનું ભક્ષણ (નાશ) અને ઉત્પત્તિ પણ મારાથી જ થાય છે."

અપૂર્ણ

(૧) શબ્દરત્નમહોદધિ

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન ગ્રંથમાળા તરફથી સંસ્કૃત ગુજરાતી આ કોશનો ૧લો ભાગ શ્રી વિજય નીતિસૂરિ વાચનાલય તરફથી સમાલોચનાર્થે અમોને ભેટ મળેલ છે.

ઘણા વર્ષોના પ્રયત્નોવડે આ મહાન શબ્દકોશ પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન પન્યાસજી શ્રી મુક્તિવિજયજી મહારાજે તૈયાર કરેલ તે આજે પ્રગટ થાય છે સંસ્કૃત ભાષાના અભ્યાસીઓ માટે તેમજ ગુજરાતી ભાષાનુ જ્ઞાન ધરાવનાર ભાઇઓને સંસ્કૃત ભાષાનો પરિચય થવા માટે આ એક ઉપયોગી કોશ બન્યો છે. પચ્ચીસ વર્ષ પહેલા એક સંસ્કૃત-ગુજરાતી કોશ અત્રે ભાવનગરના એક નાગર ગૃહસ્થે બહાર પાડેલ હતો, પરંતુ હાલમા તેની એક પણ કોપી ઉપલબ્ધ ન હતી તેવા ઘણી જરૂરીયાતવાળા પ્રસંગે આ કોશ પ્રગટ થવાથી અભ્યાસીઓ માટે એક આવકારદાયક વસ્તુ બહાર પડી છે એમ અમે માનીએ છીએ.

આ કોશમા પ્રથમ સંસ્કૃત શબ્દ, પછી લિંગ અને જાતિનિર્દેશ, શબ્દનો વિગ્રહ અથવા મૂળ પ્રકૃતિ અને પ્રત્યય, તેમજ તેના શક્ય ગુજરાતી અર્થ તેમજ કોઇ સ્થળે ઉપયોગી શાસ્ત્રોના પ્રમાણો, ધાતુ અને ક્રિયાપદનો સંગ્રહ, ગણ, ધાતુનો પ્રકાર તથા નામ-ધાતુ, સૌત્ર ધાતુઓ, કંડ્વાદિ ધાતુઓ તથા ઘણી ઉપયોગી ધાતુઓ વર્તમાન કાળના રૂપ સાથે બતાવેલા છે વિગેરે અનેકવિધ હકીકત આ કોશમા આપવામા આવેલી છે

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યના હૈમકોષ, અભિધાનચિંતામણીના સર્વ શબ્દો, તે સિવાય જૈન દર્શનના પ્રાકૃત શબ્દોને સંસ્કૃતમા મૂકી અર્થ સાથે આ કોશમા સંગ્રહિત કર્યાં છે. આયુર્વેદ, જ્યોતિષ, વૈદિક અને જૈનાગમને લગતા શબ્દોનો ખાસ સંગ્રહ કરેલ છે.

આ કોશ તૈયાર કરવા માટે સંપાદક મુનિ મહારાજે અનેક સંસ્કૃત કોશ અને ગ્રંથોનો આધાર લીધેલો છે વિગેરે કારણેથી આ એક ભાષાજ્ઞાન અને સાહિત્ય માટે ઉપયોગી વસ્તુ બની છે.

આ કોશમાના સાંકેતિક શબ્દોની સમજ પણ સાથે આપવામા આવી છે.

આ કોશમા अ થી ध સુધીનો શબ્દસંગ્રહ આપવામા આવેલો છે.

એકંદર રીતે આ કોશ ઘણો જ ઉપયોગી લાગે છે અને અભ્યાસીઓને તે ઉપકારક વસ્તુ છે. તેનો બીજો ભાગ જલદીથી પ્રગટ થાય એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

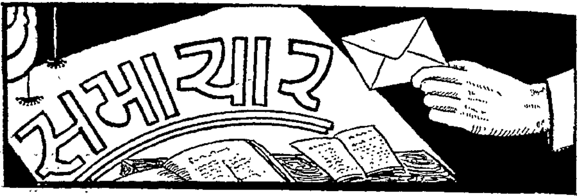
પ્રકાશક સંસ્થાના સેક્રેટરી શેઠ ભોગીલાલભાઇ સાકળચંદે સંપાદક પન્યાસજી મહારાજ તથા પૂજ્યપાદ આ શ્રી વિજયનીતિસૂરિજી મહારાજની છબીઓ આપી ગુરુભક્તિ પણ દર્શાવી છે. કિંમત રૂા. ૮-૦-૦ પ્રકાશકને ત્યાંથી મળશે.

(૨) ચાલો ગામડામાં:-લેખક સોમાભાઈ ભાવસાર. કિં ૦-૪-૦

(૩) રજપુતાણી અને બીજી વાતો

લેખક ધૂમકેતુ. કિં ૦-૨-૦

(૪) કાળીયાર અને બીજી પ્રાણીકથાઓ લેખક મનુભાઇ જોધાણી કિં. ૧-૮-૦ (તરણ ગ્રંથમાળા પુસ્તક બારમુ)

આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરિનો વિહાર

પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીએ પોતાના શિષ્ય-પ્રશિષ્ય આદિ મુનિમંડલ સાથે લુધીઆનાથી મહા શુદિ ૧૩ તા. ૨૧-૨-૪૦ બુધવારના દિવસે વિજય મુહૂર્તમાં હુશીયારપુર તરફ વિહાર કર્યો. વિહાર સમયે કેટલાક જૈનો હાજર હતા. આચાર્યશ્રીજીએ માંગલિક સંભળાવ્યું અને તે વખતે લાલા ગોકળચંદ વીરચંદે રૂા. ૫૦૧) સ્કુલને માટે જાહેર કર્યા. ઉપસ્થિત સ્ત્રી-પુરુષોને વિવિધ પ્રકારના પચ્ચક્ખાણ આપી આગળ વધ્યા. આચાર્યશ્રીજીએ ભોથરા ગામમાં પધારી વિશ્રામ લીધો. રાતના સમયે ઘણા ભાઈઓએ પ્રભુપૂજા, દેવદર્શન, જુગાર ન ખેલવો આદિ નિયમો લીધા હતા. અત્રેથી તા. ૨૩ મીના વિહાર કરી ફ્લોર પધાર્યા. નગરપ્રવેશ ધામધુમથી થયો. લુધીઆનામાં આચાર્યશ્રીજીની અધ્યક્ષતામાં હિસાર જીલ્લામાં ભયંકર દુષ્કાળ પડ્યો છે, માણસો અને પશુઓ અન્ન-ઘાસ વિના તરફડી તરફડી મરતાં જાય છે તેઓની સહાયતા માટે સારૂં ફંડ એકત્રિત થયું હતું.

ફલોરથી તા. ૨૪ મીના વિહાર કરી ગુરાયા

---

(૫) શરદ્‌બાબુની બાળવાર્તા (શરદબાબુનો જીવન-ઝરમર સાથે) કિં ૧-૮-૦

અનુવાદકઃ-રમણલાલ વી. સોની. પ્રકાશક ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તો-અમદાવાદ ઉપરના બે થી પાંચ નંબરના ચાર ગ્રંથો લઘુ છતાં બાળોપયોગી છે. બાળસાહિત્ય હાલમાં કેટલુંક પ્રગટ થવા લાગ્યું છે, જેની પણ સમયાનુસાર જરૂરીયાત હતી. શ્રી ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલયના સંચાલક ભાઈ શંભુલાલ જગશી જેમ સારા સારા ગુજરાતી ભાષાના નોવેલો પ્રગટ કરી રહ્યા છે તેમ આ બાળોપયોગી સાહિત્ય પણ તેવું જ સરલ અને સુંદર બાળકો માટે પ્રગટ કરે છે. ઉપરોક્ત ચારે ગ્રંથો લઘુ છતાં બાળકો માટે વાંચવા લાયક છે. મળવાનું ઠેકાણું પ્રકાશકને ત્યાં.

(૬) આસ્તિકતાનો આદર્શ યાને નાસ્તિક મતવાદનું નિરસન, ભા. ૨ જો.

લેખક મુનિરાજ શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ

આસ્તિકતા કોને કહેવી તે સંબંધમાં લેખો આપેલા છે, જે કેટલાક વાંચતા આસ્તિકતાનો ખ્યાલ આવી શકે છે. આ તેનો બીજો ભાગ છે. પહેલા ભાગમાં શું છે તે જોયા સિવાય વિશેષ કાંઈ પણ લખી શકાય નહિ.

વીરશાસનની ભેટ તરીકે આ પુસ્તક પ્રગટ થયેલ છે.

પ્રકાશક : **શ્રી વીરશાસન કાર્યાલય.**
રતનપોળ-અમદાવાદ

(૭) સમી સાંજનો ઉપદેશ. (શ્રીદશવૈકાલિક સૂત્ર)

શ્રી પૂંજાભાઈ જૈન ગ્રંથમાળાનું પુ. ૪૮ મું છે.

સંપાદક ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ છે. તેઓશ્રીએ આ સંસ્થા તરફથી કેટલાક આગમ અને ગ્રંથોના સારરૂપે ઘણા ગ્રંથો પ્રગટ કરેલ છે તે જ રીતે આ ગ્રંથ શ્રીદશવૈકાલિક સૂત્રના છાયાનુવાદ તરીકે પ્રગટ કરેલ છે, જે મનન કરવા યોગ્ય છે.

ગામમા વિશ્રામ કરી તા. ૨૫ ના દિવસે ફગવાડામા ધામધૂમથી પ્રવેશ કર્યો અત્રે લાલા દેવીચંદજી બાબુરામજીનું એક ઘર હોવા છતા બહારથી પધારેલા મહેમાનો-સાધર્મિક બંધુઓનુ તથા આચાર્યદેવનું ઘણુ જ સુંદર સ્વાગત કર્યું હતું.

અત્રેથી વિહાર કરી મહા વદિ ૮ તા. ૧-૩-૪૦ શુક્રવારે હુશીયારપુરમા ઘણા જ સમારોહથી પ્રવેશ કર્યો હતો. હુશીયારપુર શ્રીસંઘે પોતાન નગરને ઘણા વર્ષે આચાર્યશ્રી પાવન કરતા હોવાથી નગરપ્રવેશની તૈયારી કરી મહા વદ ૮ તા ૧-૩ ૪૦ શુક્રવારનો દિવસ હુશીયારપુર(પંજાબ)ની જનતા માટે અપૂર્વ હતો.

આમ પંજાબકેશરી શાસનપ્રભાવક સુવિહિત જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસુરીશ્વરજી મહારાજ પોતાના શિષ્યમંડલ સાથે ફગવાડાથી વિહાર કરી રોહાણા, તનોલી, હીરપુર આદિ ગામોમા વિચરતા હુશીયારપુર આવતા તેમનું યોગ્ય સ્વાગત કરવામા આવ્યુ. સામૈયા સાથે નગરપ્રવેશ કર્યો. સામૈયામા ગુરુદેવની તસવીર વિગેરે પુષ્કળ સામગ્રી હતી. ૨૪ ગેટો (દરવાજા) સુશોભિત થઈ રહ્યા હતા

સામૈયુ શહેરમા ફરીને સનાતન ધર્મસ્કુલના વિશાલ સ્થાનમા પહોચી સમાપ્ત થયું અને એ જ સ્થલે જાહેર વિરાટ સભા પંડિત શિવદત્ત શાસ્ત્રીજીની અધ્યક્ષતામા ભરાણી.

પ્રથમ શ્રી તિલકવિજયજીએ આચાર્યજીના વિષયમા ભાષણ આપ્યુ હતુ તથા અન્ય પ્રવચનો પછી અભિનંદન પત્રો આપવાના વિધિવિધાન આ પ્રમાણે થયા હતા. પ્રથમ હુશીયારપુર વિદ્વાન મંડળીના તરફથી સંસ્કૃત અભિનંદન પત્રો અને કવિઓએ કવિતા દ્વારા, શ્રી જૈન સંઘના તરફથી હિન્દીમા લાલા અમરનાથજી અને નગરવાસીઓ તરફથી ઉર્દુમા પંડિત દુર્ગાદાસે અભિનંદન પત્રો સભાને વાચી સંભળાવ્યા ને આચાર્યશ્રીજીના કરકમલોમા સાદર અર્પણ કર્યા.

સમય વધુ થઈ જવાથી આચાર્યશ્રીજીએ સંક્ષિપ્તમાં પણ મનનીય મનોહર દિવ્ય દેશના આપતા જણાવ્યુ કે આપે મને માનપત્રોના ભારથી એવો તો દબાવી દીધો છે તે તો હુ પોતે જાણું કે જ્ઞાની મહારાજ જાણે પરંતુ આપે તો સજ્જનતા, ઐકયતા, કૃતજ્ઞતાનો પરિચય આપી પોતાના મનોરથો સફળ કર્યા છે. કવિઓને તો અત્યુક્તિ દોષ લાગતો નથી કેમ કે મેરુનુ સરસવ અને સરસવનો મેરુ બનાવવો એ કવિઓનુ કામ છે. જ્યાં ન પહોચે રવિ ત્યાં પહોચે કવિ આદિ વિવેચન કરી આગળ ચાલતા જણાવ્યુ કે હિન્દુસ્થાનીઓ ખુશામતખોરીઓ થઈ ગયા છે. વાણીઆ વિદ્યા કરીને પોતાનુ કામ કાઢવામા કુશળ થઈ ગયા છે. આપે અભિનંદન પત્રોદ્વારા અને કવિઓએ કવિતાદ્વારા મારા માટે જે ઉચ્ચ ઉદ્દગારો કાઢ્યા છે તેની કીમત તો ત્યારે જ અંકાય કે તે ઉચ્ચ ઉદ્દગારોને લાયક પોતે બને, અમલમાં મૂકે. ધર્મ ધર્મ સૌ કોઈ કહે છે પણ ધર્મના તત્ત્વને સમજનારા ને આચરણમાં મૂકનારા કેટલા હોય છે વિગેરે વિગેરે હૃદયસ્પર્શી વિવેચન કરી સભાને મુગ્ધ કરી દીધી હતી.

પ્રમુખ સ્થાનેથી પંડિત શિવદત્તજીએ સુંદર વિવેચન કરી આચાર્યશ્રીજીનો આભાર માન્યો હતો.

આચાર્યશ્રીજી વાજતેગાજતે શ્રી સંઘની સાથે ઉપાશ્રયે પધાર્યા અને નવીન વિશાલ ઉપાશ્રયને જોઈ પ્રસન્ન થયા હતા. આચાર્યશ્રીજી દરરોજ વિવિધ વિષયો પર વ્યાખ્યાન આપે છે મહોત્સવની તૈયારી ચાલુ છે. નૂતન મુનિરાજોની વડીદીક્ષા અત્રે જ થનાર છે.

પત્રવ્યવહાર નીચેના સરનામે કરવો.

મારફતલાલ પૂરણચંદ ટેકચંદ જૈન
હુશીયારપુર (પંજાબ)

વડી દીક્ષા

ફા. શુ. ૧ તા. ૧૦–૩–૪૦, રવિવારે રાજ-યોગની શરૂઆત થયે આચાર્યદેવની અધ્યક્ષતામાં પંન્યાસજી શ્રી સમુદ્રવિજયજી મહારાજે મુનિશ્રી વિશ્વવિજયજી અને વૃદ્ધિવિજયજીને ધામધુમપૂર્વક વડી દીક્ષા આપી. દીક્ષા સમયે સાધુમંડલ, સાધ્વીજી શ્રી દેવશ્રીજી આદિ સાધ્વીમંડલ હાજર હતું અને સદ્‌ગૃહસ્થોથી સભાસ્થાન ચિક્કાર ભરાઇ ગયું હતું. બહારગામથી અમદાવાદ (શ.હપુર)વાલા શેઠ મોહનલાલ મગનલાલ આદિ સંભાવિત સદ્‌ગૃહસ્થોની હાજરી તરી આવતી હતી.

દીક્ષાનંતર મુનિશ્રી વિશ્વવિજયજીએ અસરકારક ભાષણ આપ્યું હતું. વિધિવિધાન પત્યા પછી શ્રી આચાર્ય ભગવાન શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ સાથે વાજતે-ગાજતે દર્શન કરી ઉપાશ્રયે પધાર્યા.

બપોરે શાંતિસ્નાત્ર વિધિ સહિત સાનંદ ભણા-વવામાં આવ્યું. આચાર્યશ્રીજીએ વચ્ચે વચ્ચે શાંતિ-સ્નાત્રનો અર્થ સમજાવી લોકોના હૃદયને પ્રફુલ્લિત કર્યું હતું. દેવદ્રવ્ય આદિની ઉપજ પણ સારા પ્રમાણમાં થઇ.

કાંગડાનો સંઘ

હુશીયારપુર(પંજાબ) થી આચાર્ય શ્રીવિ[illegible] જયવલ્લભસૂરિજી મહારાજની અધ્યક્ષતામાં [illegible] નાનકચંદ નાહરગોત્રીએ ફા. શુ. ૨ તા. ૧૧–૩–૪[illegible] સોમવારે પ્રાચીન તીર્થ શ્રી કાંગડાનો સંઘ કાઢે છે. હુશીયારપુરથી કાંગડા ૬૦ મીલ થાય છે. સંઘ[illegible] યાત્રાળુઓ સારી સંખ્યામાં સંમિલિત થયા છે.

મુંબઇ, અમદાવાદ, ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, મારવા[illegible] વિગેરેથી આવનાર યાત્રુઓ દીલ્હી થઇ સીધી મે[illegible] લાઇનમાં જલંદરથી હોશીઆરપુર આવી [illegible] મોટર લારીદ્વારા ઠેઠ કાંગડા પહોંચી શકે છે

જેને રેલમાં જવા ઇચ્છા હોય તે સીધી મે[illegible] લાઇનમાં અમૃતસર થઇ, પઠાણકોટ થઇ, કાંગડા સ્ટેશને ઉતરી બે મીલ લગભગ કાંગડાભવન [illegible] ધરતીકંપમાં ઉજ્જડ થઇને નવું વસેલ છે ત્યાં પહોંચી ધર્મશાળામાં ઉતારો લઇ, ત્યાંથી દોઢેક માઇલ કાંગડાનો જુનો કિલ્લો છે ને જેમાં પ્રાચીન શ્રી ઋષભદેવની પુરુષપ્રમાણ લગભગ ધાતુની પ્રતિમા છે ત્યાં જઇ યાત્રા, સેવા–પૂજાનો લાભ લઇ શકાય છે

ગુજરાતી ભાષાંતરનાં ગ્રંથો.

(મળી શકતા ગ્રંથોનુ લીસ્ટ)

શ્રી નવતત્ત્વનો સુંદર બોધ	૦॥=	શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૨ જો	૨॥
શ્રી જીવવિચાર વૃત્તિ	૦=	શ્રી દાનપ્રદીપ	૩)
શ્રી દંડક વૃત્તિ	૦॥	શ્રી નવપદજી પૂજા (અર્થ સહિત)	૧।
શ્રી નય માર્ગદર્શક	૦॥=	કાવ્યસુધાકર	૨॥
શ્રી હંસવિનોદ	૦॥।	શ્રી આચારોપદેશ	૦॥
કુમાર વિહારશતક	૧॥	ધર્મરત્ન પ્રકરણ	૧)
શ્રી જૈનધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર	૦॥	શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર (અર્થસહિત શાસ્ત્રી)	૧॥।
શ્રી આત્મવલ્લભ જૈન સ્તવનાવલી	૦=	શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અર્થ સહિત (ગુ)	૧॥
શ્રી મોક્ષપદ સોપાન	૦॥।	શ્રી આત્મવિશુદ્ધિ	૦=
ધર્મબિન્દુ આવૃત્તિ બીજી	૨)	કુમારપાળપ્રતિબોધ	૩॥।
શ્રી પ્રશ્નોત્તરપુષ્પમાળા	૦॥=	જૈન નરરત્ન "ભામાશાહ"	૨)
શ્રી શ્રાવકકલ્પતરૂ	૦=	આત્માનંદ સભાની લાયબ્રેરીનુ અક્ષરાનુક્રમ લીસ્ટ	૦॥=
શ્રી આત્મપ્રબોધ	૨॥	શ્રી વિમળનાથ ચરિત્ર	૧॥।
જૈન ગ્રંથ ગાઈડ	૧)	શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી નવાણું પ્રકારી પૂજા (અર્થ સહિત)	૦॥	શ્રી પૃથ્વીકુમાર ચરિત્ર	૧)
શ્રી સમ્યક્ત્વસ્વરૂપ સ્તવ	૦।	ધર્મપરીક્ષા	૧)
શ્રી ચંપકમાળા ચરિત્ર	૦॥	શ્રી પ્રભાવક ચરિત્ર	૨॥
શ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ભાષાંતર	૧)	જૈનધર્મ	૧)
શ્રી પ્રકરણ પુષ્પમાળા (દ્વિતીય પુ.)	૦॥	શ્રી દેવસીરાઈ પ્રતિક્રમણ અર્થ સહિત	૦॥=
શ્રી અધ્યાત્મમત પરીક્ષા	૦।	શ્રી સામાયિક સૂત્રાર્થ	૦)=॥
શ્રી ગુરૂગુણમાળા	૦॥	શ્રીપાળરાજાનો રાસ, સચિત્ર (અર્થ યુક્ત)	૨)
શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સ્તવનાવલી	૦।-	,, ,, ,, રેશમી પુંઠું	૨॥
શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	૦॥	સતી સુરસુંદરી ચરિત્ર	૧॥
શ્રી ઉપદેશસપ્તતિકા	૧)	સંવેગદ્રુમ કંદલી	૦।
શ્રી પંચપરમેષ્ઠી ગુણરત્નમાળા	૧॥	શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર	૦)=
સુમુખનૃપાદિ ધર્મ પ્રભાવકોની કથા	૧)	,, સોળમો ઉદ્ધાર	૦।
શ્રી નેમનાથ પ્રભુનુ ચરિત્ર	૨)	શ્રી વીશસ્થાનક પૂજા અર્થ સહિત	૦॥।
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભા ૧ લો	૨)	શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર	૦॥=
આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો	૧)	કલિંગનુ યુદ્ધ યાને મહારાજા ખારવેલ	
		શ્રી મહાવીર જીવનચરિત્ર	૩)

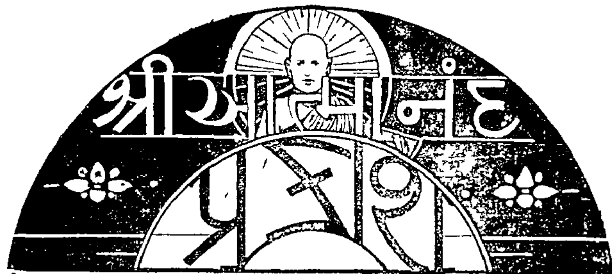
લખો–શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

વિષય-પરિચય

ખેદજનક અવસાન

અત્રેના આગેવાન ગૃહસ્થ શેઠ તારાચંદ કલ્યાણભાઇના સાઠ વર્ષની વયે ગત ચૈત્ર સુદિ ૧ ના રોજ થએલ અવસાનની નોંધ લેતા અમો દિલગીરી વ્યક્ત કરીએ છીએ. સદ્‌ગતે જૈન સમાજની યોગ્ય સેવા કરી હતી, તેમ જ આ સભાના તેઓ લાઇફ મેમ્બર હતા. અમો સદ્‌ગતના આત્માની શાન્તિ ઇચ્છીએ છીએ.

“શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ” માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ. રૂા. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ચાર આના અલગ

પુસ્તક ૩૭ મુ. આત્મ સં ૪૪ વીર સં. ૨૪૬૬ ચૈત્ર
અંક ૯ મો * * વિક્રમ સં. ૧૯૯૬ એપ્રીલ

માયાવી સંસાર

યહ સંસાર સુપનકી માયા, માતપિતા અરુ કૌન હૈ ભાયા,
બાદલરંગ અરુ તરુવર છાયા, પલભર મિલ ઝટપટ પલટાયા. યહ૦ ૧

કરિવર કાન ચપલ ચપકારા, નારીકા નેહ નિર્ઝર જલધારા,
ઉદધિ તરંગ તુરંગ તરલતા, વાયુવેગહત મેઘ વરસતા. યહ૦ ૨

નારીકા નયન કુમતિકી મતિયાં, કાયરકંપ પુરાણકી [1]બતીયાં,
સાધુસમાગમ તથાગતકહની, વેદધર્મમે દયામતિ રહની યહ૦ ૩

વૈસી ઉપમા ઘટત હૈ તિનમેં, કમલા કુટુંબ પ્રમુખ [2]ધ્વજમીનમે,
મેલ મિલ્યો સો હોવત ન્યારો, બિછડ ગયો જબ કયોં કર પ્યારો. યહ૦ ૪

તું નહી કિસીકા કોઇ નહી તેરા, મૂરખ ઝૂર ઝૂર માનત મેરા;
વિજયાનંદ મતિચંદ સુસારે, પાન કરો હોવે કાંતિ ઉજારે. યહ૦ ૫

પ્રવર્ત્તકજી શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ

---

૧. વાતો ૨. ધ્વજમીન=મીનધ્વજ કામ

કરો છો શોક શું કરવા?

તમે જન્મ્યા હતા જ્યારે, હતું ધન કેટલું ત્યારે?
ગુમાવ્યું મેં બધું માની, કરો છો શોક શું કરવા? ૧
ઘણી લક્ષ્મી હતી જ્યારે, વિસારીને પ્રભુ ત્યારે;
બન્યા કંગાળ અત્યારે, કરો છો શોક શું કરવા? ૨
જુવાનીમાં દીવાના થઇ, ભૂલાવ્યાં ધર્મકૃત્યોને;
થયા ઘરડા નથી બનતું, કરો છો શોક શું કરવા? ૩
આકરાં ઝેર બહુ પીધાં, મરણની બીક છોડીને;
મરણ આવી ખડું જ્યારે, કરો છો શોક શું કરવા? ૪
મળેલી સર્વ શક્તિથી, અશક્તોને સતાવીને;
હીનશક્તિ થયા જ્યારે, કરો છો શોક શું કરવા? ૫
દયાની ભિખ ના આપી, દયાળુ થઇને દુઃખિયાને;
દયા મળતી નથી જ્યારે, કરો છો શોક શું કરવા? ૬
સંતોષી ક્ષુદ્ર તૃષ્ણાઓ, અવરના પ્રાણ લૂંટીને;
લૂંટાતાં પ્રાણ પોતાના, કરો છો શોક શું કરવા? ૭
ચઢીને માનને ઘોડે, હૃદય બાળ્યાં ઘણાઓનાં;
હવે બળવા વખત આવે, કરો છો શોક શું કરવા? ૮
દશા માઠી નિહાળીને, અવરની ધ્યાન ના દીધું;
દશા માઠી થઇ જ્યારે, કરો છો શોક શું કરવા? ૯
પડ્યા પર પાટુઓ મારી, ઘણા રાજી થયા મનમાં;
તમારો વારો આવ્યો છે, કરો છો શોક શું કરવા? ૧૦
કર્યો આરોપ પુદ્ગલમાં, સુખનો સુખ મેળવવા;
નિરાશા અંતમાં મળતાં, કરો છો શોક શું કરવા? ૧૧
બધુંએ ખોઇને હોંશે, કરેલી દેહની સેવા;
અંતમાં રાખ સહુ બનતાં, કરો છો શોક શું કરવા? ૧૨
ન જોયો તત્ત્વદષ્ટિથી, સુખદ સાચો સરલ રસ્તો;
દુઃખદ રસ્તે ભૂલા ભટકી, કરો છો શોક શું કરવા? ૧૩

—આચાર્ય શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

卐

વાચક અને શ્રોતાને સૂચના

લેખક આચાર્ય શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

કોઇ પણ લખાણ–પછી તે લેખના રૂપમા હોય, પુસ્તકના રૂપમાં હોય, પત્રના રૂપમાં હોય અથવા અન્ય કોઇ રૂપમાં હોય, તથા કોઈ પણ વક્તવ્ય ભાષણના રૂપમા હોય, ઉપદેશના રૂપમા હોય, વાતચીત કરવાના રૂપમા હોય, અથવા અન્ય કોઇ રૂપમા હોય, બન્ને વસ્તુઓ વિશ્વની અંદર મનુષ્યને વિચરવાના વિશાળ પથ છે લખાણ તથા વક્તવ્યરૂપ વિશાળ પથના સખારૂપ નાના નાના અનેક પથો છે મનુષ્યો પોતાની બુદ્ધિ તથા ઇચ્છાનુસાર સર્વ પથોમા પ્રયાણ કરી રહ્યા છે. કોઇ પણ પથ મનુષ્ય–પ્રયાણથી શૂન્ય નથી ભિન્ન ભિન્ન પથમા પ્રયાણ કરનાર મનુષ્યો એકબીજા મનુષ્યોને પોતપોતાના પથમા પ્રયાણ કરાવવા સતત પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે ઘણાખરા મનુષ્યોનો એવો મત છે કે જે પથમા અધિક મનુષ્યો પ્રયાણ કરતા હોય તે પથમા પ્રયાણ કરવુ અત્યન્ત શ્રેયસ્કર છે કેટલાક મનુષ્યો અશુદ્ધ પથથી જ્ઞાત હોવા છતા પણ ઘણા મનુષ્યોથી જુદા પડવાના તથા કેટલીક આપત્તિઓના ભયથી શુદ્ધ પથ તરફ દૃષ્ટિ સુધ્ધા કરતા નથી. કોઇ કોઇ સત્તાવલબી અસત્ય તથા અગ્રાહ્યને ત્યાજ્ય સમજી મનુષ્યોના અસત્ય આરોપો, નિંદાઓ તથા તિરસ્કારો તરફ કિંચિત્ માત્ર પણ લક્ષ આપતા નથી, અને સત્ય તથા ગ્રાહ્ય માર્ગનુ અવલબન લે છે. કેટલાક મનુષ્યો તો પરમાર્થ સમજ્યા વગર એકબીજાની દેખાદેખીથી બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતાં કંજુસાઇ ધારણ કરી બીજાની સમતિ ન ગ્રહણ કરી આંખો મીંચીને, કોઇ પણ પથમા પ્રયાણ કરતા મનુષ્યની પાછળ પ્રયાણ કરવા આંચકો ખાતા નથી. દુનિયામાં જેટલા પ્રકારના લખાણો તથા ભાષણો છે તેટલા જ પ્રકારના પથો છે, અને તે પથો નિરતર વહન થયા જ કરે છે પથોમાં કેવલ ગમન જ થતુ નથી પણ આગમન પણ થાય છે આગમન કરતાં ગમન કરનાર નુકશાન વેઠી પાછા ફરનાર મનુષ્યો, પથમાં ગમન કરનારને, પહેલ પ્રથમ જનારને પથમા પ્રયાણ કરવાથી થતા નુકશાન બતાવી તેઓને પાછા ફરવા પ્રેરણા કરે છે, તો તેઓ તેના કથનનો અનાદર કરી હસી કાઢે છે અને અનેક પ્રકારના દોષોથી દૂષિત કરે છે જ્યારે તેઓ નુકશાનીના ખાડામાં ઉતરે છે ત્યારે પશ્ચાત્તાપપૂર્વક મુડી નષ્ટ કરીને પાછા ફરે છે લખાણો તથા ભાષણોથી અભિપ્રાયો જણાવવામા તથા જાણવામા આવે છે એ વાત સર્વથા સત્ય છે, પરતુ અભિપ્રાયોથી વિરુદ્ધ કોઇ એક ખાસ કાર્યસિદ્ધિને માટે બોલવામા કે લખવામાં અડચણ નડતી નથી, તેથી કરી અન્તરીય અભિપ્રાયોથી વિરુધ્ધ જાણવામા કે જણાવવામાં કોઇ પણ પ્રકારનો બાધ આવતો નથી, અને જો એમ ન હોય

તો આ લોકોકિત જે પ્રસિધ્ધિમાં આવી છે તે ન આવવી જોઇએ. પરન્તુ કોઇ ને કોઇ પ્રસંગને લઇને જ કહેવામાં આવ્યું છે કેઃ—

પંડિત વૈદ્ય મસાલચી, તીનો એક સમાન;
ઔરોંકો ચાંદન કરે, આપ અંધેરે જાન.'

કોઇ પણ પ્રકારના લખાણો તથા વકતવ્યમાં સત્યાંશ, અસત્યાંશ તથા અગ્રાહ્યતાંશ તો અવશ્ય રહે જ છે.

આ સર્વ એક એક વ્યકિતગત જાણવું. સર્વ વ્યકિતગત તો અસત્યાંશ તથા અગ્રાહ્યતાંશનો અસંભવ જ રહે છે, કારણ કે ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિઓ ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવવાળી જ હોય છે, અને તેથી કરીને સમગ્ર લખાણ કે ભાષણમાંથી પોતપોતાના સ્વભાવાનુકૂળને ગ્રહણ કરે છે, માટે અગ્રાહ્ય તથા અસત્યાંશ રહેતો નથી, અને એક વ્યકિતની અપેક્ષા અનુકૂળ અંશ ગ્રહણ કરતાં અવશિષ્ટ રહેલો પ્રતિકૂળ અંશ અગ્રાહ્ય તથા અસત્ય જ થઈ શકે છે, માટે કોઇ પણ લેખ અથવા ભાષણ એવું હોતું નથી કે જે સર્વાંશે એક વ્યક્તિને અનુકૂળ થઈ શકે. એક વ્યક્તિની અપેક્ષાથી લેખનો તથા વકતવ્યનો સર્વાંશ સત્ય તથા ગ્રાહ્ય થઇ શકે છે તો તે કેવલ લેખક તથા વકતાના અંગે જ થઇ શકે છે. લેખક તથા વકતા પોતાના તરફથી લખેલું તથા બોલેલું સર્વ સત્ય તથા ગ્રાહ્ય સમજે છે, અને એવી સમજણથી જ લખવામાં તથા બોલવામાં પ્રવૃત્ત થાય છે. પૂર્વોકત નિયમ કેવલ લખાણ કે ભાષણને જ લાગુ પડતો નથી, પરન્તુ વિશ્વસ્થ સઘળી વસ્તુઓ આ નિયમથી બધ્ધ થયેલી છે, જેમકે વનસ્પતિગત જુવાર, બાજરી, તુવેર ઇત્યાદિ અન્ન ઉત્પાદક વનસ્પતિઓમાં ગ્રાહ્ય અંશ તથા અગ્રાહ્ય અંશ રહેલો છે. મનુષ્યને માટે અન્ન ગ્રાહ્ય છે, બીજું અગ્રાહ્ય છે; પશુઓને માટે પાંદડાં આદિ ચારાની વસ્તુ ગ્રાહ્ય છે—આ જ પ્રમાણે દરેક વસ્તુઓમાં એક એક વ્યકિતની અપેક્ષાથી ગ્રાહ્યતા તથા સત્યતા રહેલી છે. કોઇ પણ લેખ તથા વકતવ્ય એકને અરુચિકારક થાય તો સર્વને અરુચિકર થાય તેમ એકાન્ત નથી, પરન્તુ એક જ લખાણ તથા એક જ વક્તવ્ય એકને અરુચિકર હોય છે તો બીજાને રુચિકર નીવડે છે. લખાણો તથા વકતવ્યો ઉપર રુચિ તથા અરુચિ મનુષ્યોના આચાર, વિચાર, સંસ્કાર અને સંગત ઉપર આધાર રાખે છે. મનુષ્ય જેવા જેવા આચારવિચારથી સંસ્કારી થયેલો હોય, તથા જેવી જેવી સંગતથી સંગઠિત હોય તે લખાણો તથા વકતવ્યોમાંથી તદનુકૂળ અંશને ગ્રહણ કરે છે. આપણે પ્રત્યક્ષ જોઇએ છીએ કે હાસ્ય, કરુણ, રૌદ્ર, ભયાનક, શાન્ત, વીર, શૃંગાર, બિભત્સ અને અદ્ભુત—આ નવ રસયુકત નાટકના ખેલો જોવાવાળા પ્રેક્ષકો ભિન્ન ભિન્ન રસોને ગ્રહણ કરવાવાળા હોય છે. સર્વ પ્રેક્ષકોમાંથી કોઇને શૃંગારરસ પ્રિય હોય છે, તો કોઇને વીરરસ પ્રિય હોય છે, તો કોઇને કરુણરસ યા હાસ્યરસ પ્રિય હોય છે. મતલબ કે પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે આચાર, વિચાર તથા સંગતથી પડેલા સંસ્કારાનુસાર ખેલમાંથી ભિન્ન ભિન્ન અંશોને ગ્રહણ કરે છે. લખાણો તથા વક્તવ્યોની પણ આવી જ સ્થિતિ છે. કેટલાક અસત્યાંશ તથા અગ્રાહ્યતાંશને ગ્રહણ કરે છે. બુદ્ધિદ્વારા સ્પષ્ટ જ્ઞાન કર્યા છતાં પણ માનથી, ઇર્ષ્યાથી તથા દ્વેષથી ઘણાખરા મનુષ્યો અગ્રાહ્ય અંશને જ ગ્રહણ

કરે છે, કેટલાક મનુષ્યો પોતાની વાત કાયમ રાખવાના કદાગ્રહથી, પછી તે વાત અસત્ય યા અગ્રાહ્ય કેમ ન હોય? પરન્તુ લખાણ તથા વક્તવ્યમાંથી પોતાના કથનની સાધક વાતને જ ગ્રહણ કરે છે, માટે કોઇ પણ પ્રકારનુ લખાણ કે વક્તવ્ય હોય તેને વાચીને અથવા સાંભળીને બુદ્ધિની તુલના કર્યા વગર, પાચ સાત લખાણો તથા વક્તવ્યોના વિચારો મેળવ્યા વગર અને ઊચ વિચારવાળા શ્રેષ્ઠતમ સાક્ષરોની સમ્મતિ પ્રાપ્ત કર્યા વગર એકદમ સહમત ન થવુ જોઇએ, હૃદયમાં એકદમ સ્થાન ન આપવુ જોઇએ, પ્રવૃત્તિમાં ન લાવવુ જોઇએ. સર્વ પ્રકારના લખાણો તથા વક્તવ્યો વાચવામાં કે સાભળવામાં કશોએ બાધ નથી. કારણ કે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના લખાણો તથા વક્તવ્યો વાચ્યા વગર કે સાભળ્યા વગર સત્યાંશ તથા ગ્રાહ્યતાંશનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી. આપણને અનુભવસિદ્ધ વાત છે, નિરંતર પ્રત્યક્ષપણે જોઇએ છીએ કે વસ્તુ ખરીદ્ કરવાના ઈરાદાથી આપણે અથવા કોઈ પણ મનુષ્ય બજારમા જાય છે તો પાચ–સાત દુકાને ફર્યા વગર અથવા પાંચ–સાત વસ્તુઓની સરખામણી કર્યા વગર એકદમ ગ્રહણ કરતા નથી સારી રીતે તપાસ કરીને, પરીક્ષા કરીને, અનુભવીને પૂછીને જ ગ્રહણ કરે છે જ્યારે એક સાધારણ વસ્તુને માટે બુદ્ધિ તથા વિચારનો સારી રીતે ઉપયોગ કરવામા આવે છે તો પછી જીવનના વ્યવસ્થાપક લેખો તથા વક્તવ્યો માટે કાઈ પણ બુદ્ધિ તથા વિચારનો ઉપયોગ ન કરતા તેને ગ્રહણ કરીને તન્મય બની જવુ એ કેટલી મોટી ભૂલ છે? કેટલી બેપરવાઈ છે? કેટલુ આળસ્ય છે? કેટલી ઉપેક્ષા છે?

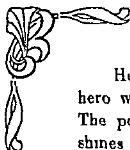
નાટકો, નોવેલો તથા અન્ય કોઇ પણ વાર્તાના લેખકો પોતાના આચારવિચારાનુકૂળ કલ્પિત અથવા બનેલા વૃત્તાતને વધારીને-અલંકૃત કરીને લખે છે લખવામાં પોતાના આચારવિચારોની વાચકના હૃદયમાં સચોટ અસર કેમ થાય? તે બાબતમા સાવધાન રહી રસયુક્ત વાક્યરચના કરે છે કલ્પિત વાર્તાઓને એવી બનાવી લખે છે કે વાંચવાવાળાને કલ્પના કરવી પણ મુશ્કેલ થઈ પડે છે જાણે લખેલી બીના સર્વથા સત્ય અને બનેલી ન હોય એવુ ભાસે છે પોતાના આચારવિચારાનુકૂળ કલ્પના કરવી હોય તો વિશ્વાંતર્ગત રહેલા ભાવો પદાર્થોથી કરી શકાય છે વિશ્વમા સર્વ વૃત્તાતો બનેલા જ હોય છે ભિન્ન ભિન્ન સમયમા ભિન્ન ભિન્ન બનાવો બન્યે જાય છે માટે જે કલ્પના કરવામા આવે છે તે સત્ પદાર્થથી જ બનેલા વૃત્તાતની કરવામા આવે છે અસત્ પદાર્થ તથા અસત્ બનાવો કલ્પનામા આવી શકતા જ નથી. કોઇ પણ વાર્તામા એવુ વાચવામા તથા કોઈના મોઢે એવુ સાભળવામા આવ્યુ છે કે સસલાએ પોતાના શીંગડાવડે સિંહને માર્યો અથવા આકાશમા ઉત્પન્ન થયેલા પુષ્પોના હારોથી સુશોભિત થયેલ વધ્યાના પુત્રે પૂછડાવાળા તથા શીંગડાવાળા માણસો પાસે પાણી મથન કરાવીને માખણ કરાવ્યુ. કલ્પિત તથા બનેલી વાર્તાના લેખનુ પૃથક્કરણ એટલા જ માટે કરવામા આવે છે કે વાર્તા બનેલી પણ તે લખેલી, જોયેલી કે સાભળેલી ન હોય, અને નામ, સ્થાન આદિ વસ્તુઓ અન્ય રૂપમા હોય તેને પોતાના આચારવિચારાનુકૂળ બુદ્ધિદ્વારા જોડી દેવાથી કલ્પિત કહેવામા આવે છે, અને જોયેલા તથા સાભળેલા વૃત્તાતને લખવાથી કલ્પિત

નથી કહેવામાં આવતી. આ જ પ્રમાણે વક્તવ્યમાં પણ કલ્પિત તથા યથાર્થ વૃત્તાંત હોય છે. લખાણો તથા વક્તવ્યોમાં વાંચનારને તથા સાંભળનારને રુચિ તથા ભય ઉત્પન્ન કરવા રોચક તથા ભયાનક વચનો લખવામાં તથા બોલવામાં આવે છે, જે વચનો ઘણાંખરાં કલ્પિત હોય છે. આવાં વચનો મનુષ્યોને અવળે માર્ગેથી ઉતારી સીધે માર્ગે જોડવામાં ઘણા ઉપયોગી નીવડે છે. મતલબ કે મનુષ્યોની વૃત્તિઓને પોતપોતાના આચારવિચાર તરફ ગમન કરાવવાના હેતુથી લેખકો તથા વક્તાઓ સમયાનુકૂળ ઉપયોગી લખાણો તથા ભાષણોનો ઉપયોગ કરે છે. મનુષ્યોની પ્રિયતાનુસાર પોતાના વિચારોનું મિશ્રણ કરી લેખે છે તથા બોલે છે. મનુષ્ય જ્યારે કોઈ પણ લખાણ વાંચે છે તથા કોઈ પણ વક્તવ્ય સાંભળે છે ત્યારે તેને પોતાના ચિત્તની એકાગ્રતા કરવાની ખાસ આવશ્યકતા રહે છે, કારણ કે જ્યાં સુધી ચિત્તવૃત્તિ સમગ્ર કાર્યોથી નિવૃત્ત થઇને વાંચવામાં કે સાંભળવામાં સ્થિર થતી નથી ત્યાં સુધી લખાણ કે ભાષણનું રહસ્ય સમજાતું નથી; અને જ્યાં સુધી રહસ્ય ન સમજાય ત્યાં સુધી વાંચનારને તથા સાંભળનારને આનંદ આવતો નથી, તેમજ ગ્રાહ્યાગ્રાહ્યની સમજણ ન પડવાથી પ્રાપ્તિશૂન્ય રહી જાય છે. તે માટે વાચકોએ તથા શ્રોતાઓએ વાંચવામાં તથા સાંભળવામાં સંપૂર્ણ લક્ષ આપવું જોઇએ.

મનુષ્ય જેમ જેમ લેખને વાંચતો જાય છે તથા વક્તવ્યને સાંભળતો જાય છે તેમ તેમ તેનું માનસ–ચક્ર ઘણા જ વેગથી ભ્રમણ કરે છે, જેથી કરી વાંચેલું તથા સાંભળેલું સર્વ સ્મરણમાં રહેતું નથી. યદિ ચિત્તવૃત્તિની એકાગ્રતા હોય તો જ ઝડપથી સાંભળેલા તથા વાંચેલામાંથી કંઇક સ્મરણમાં રહી જાય છે. જે વિષયો આપણા અનુભવમાં આવી ગયેલા હોય, જે વિષયોનું જ્ઞાન આપણે સારી રીતે ધરાવતા હોઇએ તે વિષયો ગમે તેટલી ઝડપથી વાંચીએ કે સાંભળીએ તો પણ આપણા સ્મરણમાં રહી જાય છે. સ્મરણમાં રાખવાવાળી સમજણ છે. જે વિષય સારી રીતે સમજવામાં આવી જાય તે વિષય હમેશાં સ્મરણમાં રહે છે જ, માટે જ અનુભવેલા વિષયો સારી રીતે સમજાયેલા હોવાથી સ્મરણબાહ્ય થતા નથી. આપણે જોઇએ છીએ કે જે વિષયથી આપણે સર્વથા અજ્ઞાત હોઇએ અને તેવો વિષય આપણા વાંચવામાં કે સાંભળવામાં આવે છે ત્યારે આપણને કંઈ પણ ખબર પડતી નથી, જરાયે સમજતા નથી અને તેમ થવાથી જ્યારે કોઇ પુછે છે કે શું સાંભળ્યું ? શું વાંચ્યું ? ત્યારે આપણે તેઓને કશો પણ ઉત્તર આપી શકતા નથી, તો પછી સ્મરણમાં રહેવું સર્વથા અશક્ય છે મતલબ કે કોઈ પણ લખાણ કે ભાષણ જ્યાં સુધી સમજણમાં ન આવે ત્યાં સુધી સર્વ નકામું છે. વાંચીને મનન કરવાનું પણ સમજવાને માટે જ બતાવવામાં આવ્યું છે, માટે તમારે કોઈ પણ લખાણ તથા વાંચન તથા ભાષણ સાંભળીને કે વાંચીને તેનું રહસ્ય સમજવા ઉત્સુક રહેવું અને રહસ્ય સમજ્યા પછી ઉચિતાનુચિતનું પૃથક્કરણ કરીને ઉચિતને ગ્રહણ કરવું અને અનુચિતને ત્યાગવું. પરંતુ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે ઉચિતની સારી રીતે પરીક્ષા કરવી. હૃદયમાં સ્થાન ત્યારે જ આપવું કે જ્યારે પરીક્ષામાં ઉચિત સિદ્ધ ઠરે. કેટલુંક અનુચિત હોય છે પણ ઉચિતની જેવું ભાસે

છે. આપણા શુદ્ધ વિચારો અશુદ્ધ ભાસે છે, અનુચિત ભાસે છે જેથી કરી આપણે ઉચિત નો ત્યાગ કરી અનુચિત ગ્રહણ કરી લઇએ છીએ અને આમ થવાથી આપણે લાભને બદલે નુકશાન ઉઠાવીએ છીએ એટલા જ માટે કહેવામા આવ્યુ છે કે કોઇ પણ લખાણ તથા વક્તવ્ય વાચતા તથા સાભળતાવેત જ સમત થવુ ન જોઇએ, ગ્રહણ ન કરવુ જોઇએ જે વાત આપણે ન સમજતા હોઇએ તેને બરાબર સમજવી જોઇએ અમુકને માન્ય છે તો મને પણ ગ્રાહ્ય છે, એવા નિર્ણય પર ન આવવુ જોઇએ જેટલી વાતો આપણી સમજેલી હોય અને જેનાથી આપણે કઇક સારો લાભ મેળવ્યો હોય તેને સહમત થતા કે ગ્રહણ કરતા કાંઇ પણ વાધો નથી, પણ અજ્ઞાત વિષયમા તો પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે જ વર્તવુ યોગ્ય જણાય છે જે વિષયનો નિર્ણય કરી હૃદયમા સારી રીતે ઠસાવેલ હોય, આપણી પૂર્ણ શ્રદ્ધાનુ કેન્દ્રસ્થાન થઇ પડયો હોય તેને ખસેડતા પહેલા સારી રીતે બુદ્ધિનો તથા વિચારનો ઉપયોગ કરવો

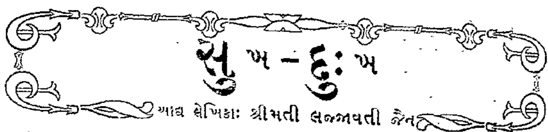

પરમ પરાક્રમી કોણ ?

He alone is the great and extra-ordinary hero who valiantly subdues the enemies within The power of him who has subdued his senses shines like the crest-fewel of all material powers

આતર શત્રુઓને જીતવામા જે પરાક્રમી છે તે જ મહાન્ મનુષ્ય લોકોત્તર પરાક્રમી છે જિતેન્દ્રિય વ્યક્તિનુ આત્મબળ જગતના તમામ ભૌતિક બળોના મસ્તક પર મણિની જેમ ઝગમગે છે

—ભગવાન મહાવીર.

સુખ-દુઃખ

આર્ય લેખિકા: શ્રીમતી લજ્જાવતી જૈન

સંસારની ગતિ બહુ જ વિચિત્ર છે. સુખ બાદ દુઃખ અને દુઃખ બાદ સુખ આવતું રહે છે. બલ્કે એમ કહીએ કે સંસારમાં સુખી જીવોની અપેક્ષાએ દુઃખી જીવોનું ક્ષેત્ર બહુ જ વિસ્તૃત છે. જનસમુદાયમાં અધિક સંખ્યા આધિ-વ્યાધિથી પરિપૂર્ણ છે. દુઃખનું મુખ્ય કારણ છે વાસના. હજારો પ્રકારની સુખસામગ્રી એકત્રિત હોવા છતાં પણ સાંસારિક વાસનાઓથી દુઃખની સત્તા ભિન્ન નથી હોતી. આરોગ્યવાળું શરીર, લક્ષ્મી, ગુણવતી સુંદર સ્ત્રી અને સુયોગ્ય સદાચારી સંતાન આદિ હોવા છતાં પણ દુઃખનું સંયોગ કારણ ઓછું નથી હોતું. એથી એ સ્પષ્ટ છે કે દુઃખથી સુખનં ભિન્ન કરવું અને કેવળ સુખભોગી બનવાની ઇચ્છા રાખવી દુઃસાધ્ય છે.

સુખ-દુઃખનો સમસ્ત આધાર મનોવૃત્તિઓ પર છે. મહાન ધનવાન એવં જ્ઞાનવાન વ્યક્તિ પણ લોભ તથા વાસનાને વશીભૂત બની કષ્ટ ઉઠાવે છે. નિર્ધનમાં નિર્ધન વ્યક્તિ પણ સંતોષવૃત્તિના પ્રભાવથી મનના ઉદ્વેગોને રોકીને સુખી રહી શકે છે. મનોવૃત્તિઓનો વિલક્ષણ પ્રવાહ જ સુખ-દુઃખના પ્રવાહનું મૂળ છે. જે વસ્તુ આજ રુચિકર અને પ્રિય હોય છે તે જ થોડા સમય બાદ અરુચિકર પ્રતીત થાય છે, તેથી એ વાત સ્પષ્ટ છ કે બાહ્ય પદાર્થ સુખ-દુઃખના સાધક નથી. બલ્કે તેનો આધાર આપણી મનોવૃત્તિઓનો વિચિત્ર પ્રવાહ જ છે.

રાગ, દ્વેષ અને મોહ એ મનોવૃત્તિઓનું વિશેષ રૂપ અથવા તેના પર સમસ્ત સંસારચક્ર ચાલી રહ્યું છે. આ ત્રિદોષને દૂર કરવાનો સરલ ઉપાય સતશાસ્ત્રાવલોકન સિવાય બીજો કોઇ પણ નથી. કિંતુ મનુષ્યને હું રોગી છું, મને કયો રોગ છે તે જ્ઞાન કઠિનતાથી થાય છે. જ્યાં સંસારના સુખ-તરંગો મનને લોભાવે છે, જ્યાં મનુષ્ય માન અને વિલાસતાના હિંડોળામાં ઝુલી રહ્યા છે, જ્યાં તૃષ્ણારૂપી જળના પ્રબલ પ્રવાહમાં પડીને મનુષ્ય બેશુદ્ધ થઇ રહ્યા છે ત્યાં રોગ સમજવો કઠિન જ નહિ કિંતુ અસંભવ જેવું છે. પોતાની આંતરિક સ્થિતિનું જ્ઞાન ન રાખી શકવાવાળી વ્યક્તિ બિલ્કુલ નીચાં દરજ્જાની હોય છે. જે જીવ મધ્યમ શ્રેણીનો છે, જે પોતાને ત્રિદોષભ્રાંત સમજે છે, પોતાને ત્રિદોષજન્ય ઉગ્ર તાપથી પીડિત માને છે અને જે તે રોગના પ્રતિકારની શોધમાં છે તેમને માટે આધ્યાત્મિક ઉપદેશની આવશ્યકતા છે.

'અધ્યાત્મ' શબ્દ 'અધિ' અને 'આત્મ' આ બે શબ્દોના મેળથી બનેલ છે. તેનો અર્થ છે આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને લક્ષ્ય કરીને તેના અનુસાર વ્યવહાર કરવો. સંસારના મુખ્ય બે તત્ત્વ છે: જડ અને ચેતન. જેમાંના એકને જાણ્યા વિના બીજાને જાણી શકાતું નથી. તે આધ્યાત્મિક વિષયમાં પોતાનું પૂર્ણ સ્થાન રાખે છે.

આત્મા શું વસ્તુ છે? આત્માને સુખ-

દુઃખનો અનુભવ કેમ થાય છે? સુખ-દુ:ખના અનુભવનું કારણ આત્મા જ છે કે કોઇ અન્યના સસર્ગથી આત્માને સુખ-દુઃખનુ જ્ઞાન થાય છે? આત્માની સાથે કર્મને શુ સબધ છે? તે સંબધ કેમ થાય છે? તથા આદિમાન છે કે અનાદિ? જો અનાદિ છે તો તેનો ઉચ્છેદ કેમ થઇ શકે? કર્મના ભેદ-પ્રભેદોનો કયો હિસાબ છે? કાર્મિક, બધ, ઉદય અને સત્તા કેવા નિયમબદ્ધ છે? અધ્યાત્મમા આ સર્વ બાબતોનું યથેષ્ટ વિવેચન છે, અને તેનો પૂર્ણરૂપે પરિચય કરાવવામા આવ્યો છે

તેના અતિરિક્ત અધ્યાત્મ શાસ્ત્રમા સંસારની અસારતાનું હૂબહૂ ચિત્ર અંકિત કરવામા આવ્યું છે. આ શાસ્ત્રનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ભિન્ન-ભિન્ન રૂપે ઉપદેશદ્વારા ભાવનાઓને સ્પષ્ટતયા સમજાવી મોહ-મમતા ઉપર દબાણ કરવાનો છે, અને મોહ-મમતાના દૂર થવાથી જ સુખ-દુઃખ સમાન થઇ શકે છે.

ખરાબ આચરણોનો ત્યાગ, તત્ત્વ અધ્યયનની ઇચ્છા, સાધુસતોની સગતિ, સાધુજનો પ્રતિ પ્રીતિ, તત્ત્વોનુ શ્રવણ, મનન તથા અધ્યયન, મિથ્યાદ્રષ્ટિનો નાશ, સમ્યગ્દ્રષ્ટિનો પ્રકાશ, રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિનો ત્યાગ, ઇદ્રિયોનો સયમ, મમતાનો પરિહાર, સમતાનો પ્રાદુર્ભાવ, મનોવૃત્તિઓનો નિગ્રહ, ચિત્તની નિશ્ચલતા, આત્મસ્વરૂપમા રમણતા, સદ્ધ્યાનનું અનુષ્ઠાન, સમાધિનો આવિર્ભાવ, મોહાદિક કર્મોનો ક્ષય અને અંતમાં કેવળજ્ઞાન તથા નિર્વાણની પ્રાપ્તિ-આ પ્રકારનો આત્મોન્નતિનો ક્રમ અધ્યાત્મમા સારી રીતે બતાવવામાં આવેલ છે

અનંતજ્ઞાનસ્વરૂપ સચ્ચિદાનદમય આત્મા કર્મોના સંસર્ગથી શરીરરૂપી અંધારી કોટડીમા બધ્ધ છે. કર્મના સંસર્ગનું મૂળ અજ્ઞાનતા છે. સમસ્ત શાસ્ત્રાવલોકન કરીને પણ જેને આત્માનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થયુ હોય તેને અજ્ઞાની જ સમજવો ઉચિત છે, કારણ કે આત્મિક જ્ઞાન વિના મનુષ્યનુ ઉચ્ચમા ઉચ્ચ જ્ઞાન પણ નિરર્થક છે, અને અજ્ઞાનતાથી જે દુઃખ થાય છે તે આત્મિક જ્ઞાનદ્વારા જ ક્ષીણ થઇ શકે છે. જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમા પ્રકાશ અને અધકાર જેટલુ જ અતર છે. અધકારને દૂર કરવામા જે પ્રકારે પ્રકાશની અત્યંત આવશ્યકતા છે તે પ્રકારે અજ્ઞાનને દૂર કરવા માટે જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે. આત્મા જ્યા સુધી કષાયો-ઇદ્રિયો અને મનને આધીન રહે છે ત્યા સુધી તેને સાંસારિક સુખદુઃખનો અનુભવ થયા કરે છે, કિંતુ જ્યારે તે તેનાથી ભિન્ન થઈ જાય છે-નિર્મોહી બની પોતાની શક્તિઓને પૂર્ણરૂપે વિકસિત કરવામાં લાગી જાય છે ત્યારે 'મુમુક્ષુ' કહેવાય છે અને અંતે સાધનાની સમાપ્તિ કરી 'સિદ્ધાત્મા' અથવા 'શુદ્ધાત્મા' બની જાય છે.

ક્રોધનો નિગ્રહ ક્ષમાથી, માનનો પરાજય મૃદુતાથી, માયાનો સહાર સરલતાથી અને લોભનો વિનાશ સતોષથી થાય છે આ કષાયોને જીતવાને માટે ઇંદ્રિયોને પોતાને વશ કરવી આવશ્યક છે. ઇદ્રિયો પર પૂર્ણતયા અધિકાર જમાવવા માટે મનઃશુદ્ધિની આવશ્યકતા હોય છે. વૈરાગ્ય અને સત્ક્રિયાના અભાવથી મનનો રોધ થાય છે-મનોવૃત્તિઓ અધિકૃત હોય છે. મનને રોકવાને માટે રાગદ્વેષનુ દબાવવુ બહુ જ આવશ્યક છે, અને રાગદ્વેષના મેલને ધોવાનુ કામ સમતારૂપી જળ કરે છે. મમતાને છોડયા વિના સમ-

શ્રી શ્રુતજ્ઞાન

લેખક—શાસનપ્રભાવક શ્રીમદ્ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી પ્રશિષ્ય
પં. શ્રી ધર્મવિજયજી ગણિ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૧૭ થી ચાલુ)

[અવાન્તર સમ્યગ્દર્શન સ્વરૂપ]

'ક્ષયોપશમ' પદમાં ક્ષય અને ઉપશમ એવા બે પદો છે અર્થાત્ મિથ્યાત્વમોહનીયના ક્ષય અને ઉપશમવડે જે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થાય તે ક્ષયોપશમસમ્યગ્દર્શન કહેવાય. ઉદયમાં આવેલા મિથ્યાત્વનો ક્ષય અને ઉદયમાં નહિં આવેલા મિથ્યાત્વનો ઉપશમ એ ઉભય અવસ્થા જે સમ્યક્ત્વમાં વર્તતી હોય તેનું નામ શાસ્ત્રકારોએ ક્ષયોપશમસમ્યગ્દર્શન કહ્યું છે.

શંકા:—અગાઉ જે ઉપશમસમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું તેમાં પણ ઉદયમાં આવેલા મિથ્યાત્વદલિકોનો ક્ષય થયો છે અને ઉદયમાં નહિં આવેલા મિથ્યાત્વદલિકોનો ઉપશમ થયો છે, ક્ષયોપશમનું સ્વરૂપ પણ એ પ્રમાણે જ જો હોય તો ઉપશમસમ્યગ્દર્શન અને ક્ષયોપશમસમ્યગ્દર્શનમાં તફાવત શું?

સમાધાન:—ઉપર જણાવેલ ઉપશમ તથા ક્ષયોપશમની સામાન્ય વ્યાખ્યા માત્રથી બાલજીવોને તે બન્ને સમ્યગ્દર્શનમાં યદ્યપિ તફાવત ન ભાસે, પરંતુ જ્ઞાની મહર્ષિઓએ શાસ્ત્રોમાં પ્રદર્શિત કરેલા વિશેષ વિચારો ધ્યાનમાં લેવાય તો તે ઉપશમ-ક્ષયોપશમસમ્યગ્દર્શનનો તફાવત જરૂર ખ્યાલમાં આવી શકે છે. શ્રી ધર્મસંગ્રહણી ગ્રન્થ અને તેની ટીકામાં આ બાબતનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરવામાં આવેલ છે, જે આ પ્રમાણે:—

"मिच्छत्तं जमुइन्नं तं खीणं अणुदियं च उवसंतं ।
मीसीभावपरिणयं वेइज्जंतं खओवसमं ॥ १ ॥"

ભાવાર્થ:—જેટલા મિથ્યાત્વમોહના દલિકો મિથ્યાત્વસ્વભાવે ઉદયાવલિકામાં પ્રવિષ્ટ થઇ ઉદયમાં-ભોગવટામાં આવ્યા તેટલા પ્રમાણથી તે મિથ્યાત્વમોહનીયકર્મનો ક્ષય

તાનો પ્રાદુર્ભાવ નથી હોતો. મમતા છોડવાને માટે કહ્યું છે કે—

" अनित्यं संसारे भवति सकलं यन्नयनगम् । "

અર્થાત્ નેત્રથી આ સંસારમાં જે કાંઇ જોવામાં આવે છે તે સર્વ અનિત્ય છે-ક્ષણભંગુર છે, એવી અનિત્ય ભાવના અને એ પ્રકારે બીજી અશરણાદિ ભાવના ભાવવી જોઇએ. આ ભાવનાઓનો વેગ જેમ જેમ પ્રબળ થતો જાય છે તેમ તેમ મમત્વરૂપી અંધકાર ક્ષીણ થતો જાય છે અને સમતાની દેદીપ્યમાન જ્યોતિ ઝગમગવા લાગે છે. જ્યારે સમતાનો આત્મામાં પ્રાદુર્ભાવ થતો જાય છે ત્યારે સુખ-દુઃખ સમાન લાગે છે અને મનુષ્યમાં પ્રબળ શાંતિ વિરાજે છે.

[ઉદ્ધરિત 'અનેકાંત']

થયો, જે દલિકો ઉદયમાં નથી આવ્યા તેમાંથી કેટલાક દલિકો ઉપશાન્તભાવને પામ્યા, એટલે કે જે મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મ મિથ્યાત્વસ્વભાવે ઉદયમા આવતું હતું તે ઉદય અટકાવી મિથ્યાત્વના રસને દૂર કરી મદનકોદ્રવના ઉદાહરણથી તે મિથ્યાત્વના દલિકોમાંથી અમુક અંશ શુદ્ધ બનાવ્યો, જેનું શુદ્ધપુંજ અથવા સમ્યક્ત્વમોહનીય એવુ નામ આપ્યુ. ઉપર જણાવેલી ગાથાની ટીકામા પૂ. શ્રી મલયગિરિ મહારાજા એ આશયને જ સ્પષ્ટ કરે છે. જે આ પ્રમાણે—'उपशान्त नाम विष्कम्भितोदयमपनीतमिथ्यात्वस्वभाव च, तत्र विष्कम्भितोदय — भस्मछन्नाग्निरिवानुद्रिक्तावस्थं, अपनीतमिथ्यात्वस्वभाव–मदनकोद्रवोदाहरणेनापादितसम्यक्त्वस्वभावम् ' ટીકાના આ પ્રતીકમા ઉપશાન્ત પદના બે અર્થ કર્યા અર્થાત્ ઉપશાન્તથી બે વસ્તુ લેવાની જણાવી, એક તો વિષ્કમ્ભિતોદય અને બીજુ અપનીતમિથ્યાત્વસ્વભાવ. વિષ્કમ્ભિતોદય એટલે રાખથી* ઢકાયેલ અગ્નિની માફક (પ્રગટપણે–વિપાકથી) ઉદયને અટકાવવો, અર્થાત્ ઉપશમસમ્યક્ત્વ અવસ્થામા મિથ્યાત્વના દલિકોનો પ્રદેશથી તેમ જ વિપાકથી અનુદય–ઉદયાભાવ હોય છે

તે પ્રમાણે ઉદયાભાવ ન સમજતાં ફક્ત પ્રગટપણે વિપાકથી ઉદયાભાવ સમજવો, પરંતુ પ્રદેશથી તો ઉદય ચાલુ જ હોય તેમ સમજવુ પ્રદેશોદય તેને જ કહેવાય કે 'જે કર્મ જે રૂપે બધાયુ હોય તે રૂપે ઉદયમા ન આવતાં પોતાનુ નામ કાયમ રાખીને સમાનકાલાવચ્છિન્ન સજાતીય કર્મરૂપે ઉદયમાં આવી પોતાનું ફલ આપ્યા સિવાય ભોગવાય.' ક્ષયોપશમસમ્યગ્દર્શનમાં દર્શનસપ્તક પૈકી સમ્યક્ત્વમોહનીયનો વિપાકોદય અવશ્ય હોય જ છે. ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વ અને સમ્યક્ત્વમોહનીયનો ઉદય એ બન્નેનો અન્વયવ્યતિરેક સંબધ છે. ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વ હોય ત્યાં સમ્યક્ત્વમોહનીયનો વિપાકોદય અવશ્ય હોય, જ્યાં સમ્યક્ત્વમોહનીયનો વિપાકોદય હોય ત્યા ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ પણ અવશ્ય હોય, ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વ ન હોય તો સમ્યક્ત્વમોહનીયનો વિપાકોદય ન હોય અને સમ્યક્ત્વમોહનીયનો વિપાકોદય ન હોય તો ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વ પણ ન હોય એ પ્રમાણે અન્વયવ્યતિરેક સંબંધ ઘટાવવો. તત્ત્વ એ આવ્યુ કે ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વાવસ્થામા સમ્યક્ત્વમોહનીય-(શુદ્ધપુંજ)નો વિપાકોદય અવશ્ય હોય છે જે વખતે સમ્યક્ત્વમોહનીયનો વિપાકોદય ચાલે છે તે વખતે મિથ્યાત્વમોહનીય (અશુદ્ધપુંજ) અને મિશ્રમોહનીય (અર્ધશુદ્ધપુંજ)નો પ્રદેશોદય પણ ચાલુ છે, એટલે કે મિથ્યાત્વ તથા મિશ્ર એ બન્નેના દલિકો પોતાનુ ફળ–પોતાનો સ્વભાવ પ્રગટ કર્યો સિવાય

* રાખથી ઢકાએલ અગ્નિ ઉપરથી પ્રગટપણે અગ્નિનો અનુભવ ન આપે પરંતુ અન્તર્ગત અગ્નિ પ્રજ્વલિત હોય, એ પ્રમાણે મિથ્યાત્વના દલિકો વ્યક્તપણે પોતાનો સ્વભાવ જે વિપરીત દૃષ્ટિપણું તે પ્રગટ કરે, પરતુ અન્તર્ગત પ્રદેશોદયદ્વારા નિર્જરા ચાલુ જ હોય.

સજાતીય સમ્યક્ત્વમોહનીયરૂપે ભોગવાય છે, અને એ કારણથી જ ટીકાકાર ભગવંતે 'विष्कम्भितोदयम्' એ પદની સાથે अपनीतमिथ्यात्वस्वभावम् એ વિશેષણાત્મક પદ આપ્યું છે. આ બધાયનો સારાંશ એ થયો કે ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વમાં મિથ્યાત્વનું ઉપશાન્તપણું વિપાકોદયની અપેક્ષાએ સમજવું, નહિં કે ઉપશમસમ્યક્ત્વની માફક વિપાકોદય તથા પ્રદેશોદય એ ઉભય અપેક્ષાએ. વળી 'अपनीतमिथ्यात्वस्वभावम्' એ પદથી એ પણ ધ્યાનમાં લેવાનું છે કે ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વમાં સમ્યક્ત્વમોહનીયના દલિકોનો જે વિપાકોદય ચાલુ છે તે દલિકો વસ્તુતઃ મિથ્યાત્વનાં જ છે, કારણ કે બંધમાં કેવલ મિથ્યાત્વમોહનીય જ ગણાવ્યું છે, સમકિતમોહનીય તથા મિશ્રમોહનીયને ઉદયમાં ગણાવ્યા છે, પણ બંધમાં ગણાવ્યા નથી. ફક્ત આત્મામાં ઉત્પન્ન થયેલ અપૂર્વકરણાનુભવ કિંવા અંતરકરણાનુભવાદિજન્ય અધ્યવસાયોની વિશુદ્ધિને અંગે એ મિથ્યાત્વદલિકોમાંથી જિનપ્રણીતતત્ત્વો ઉપર રુચિ થવામાં બાધક થનાર મિથ્યાત્વ (મલિન) રસને દૂર કરી તે દલિકોને શુદ્ધ બનાવ્યા અને તેનું નામ સમ્યક્ત્વમોહનીય આપ્યું. જગતનો સામાન્ય નિયમ છે કે 'માણસ પોતે જેવો હોય તેવો પ્રાયઃ બીજાને બનાવવાનો યત્ન કરે' એ રીતિએ સમ્યક્ત્વમોહનીયના વિપાકોદયવાળો ક્ષયોપશમ સમકિતવંત આત્મા પણ ગુણસંક્રમવડે મિથ્યાત્વ તથા મિશ્રના દલિકોને શુદ્ધ–સમકિત મોહનીયના પુંજરૂપે બનાવતો જાય અને ઉદયાવલિકાગત જે મિથ્યાત્વ તથા મિશ્રના દલિકો છે તેમાં કોઈ પણ કરણ ન લાગતું હોવાથી તે દલિકોના નામોમાં કોઇ પણ પ્રકારનો ફારફેર કર્યા સિવાય બળવત્તર ઉદયવાળા સમ્યક્ત્વ મોહનીયના પુંજ સાથે પ્રદેશોદયથી ભોગવતો જાય. કદાચ અહિં શંકા થાય કે–મિથ્યાત્વ-મિશ્રનો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સમ્યક્ત્વ-મોહનીયના વિપાકોદય સાથે પ્રદેશથી ભોગવટો થાય તો પોતાનામાં અશુદ્ધ–અર્ધશુદ્ધ-રસનું વિદ્યમાનપણું છતાં તેને લાયક વિકાર તે બન્ને કેમ પેદા ન કરે? તો તે શંકાના સમાધાનમાં સમજવું જોઇએ કે–કેળાનું જે માણસે ભક્ષણ કર્યું છે તે માણસને કેળાંનો વિકાર થવાનો સંભવ છતાં એલચી વિગેરે પદાર્થો તે ઉપર ઠીક પ્રમાણમાં વાપરવાથી જેમ વિકાર થઈ શકતો નથી તે પ્રમાણે મિથ્યાત્વ–મિશ્રનાં પ્રદેશોદયમાં બન્નેનાં રસનું અવસ્થિતપણું હોવા છતાં સમ્યક્ત્વમોહનીયના પ્રબલ ઉદયમાં તે બન્નેનો વિકાર લેશ પણ અનુભવમાં આવતો નથી. આટલા વિસ્તૃત વિવેચનથી નિષ્કર્ષ એ આવ્યો કે સામાન્ય વ્યાખ્યા, ઉપશમ તથા ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દર્શનની લગભગ સરખી દેખાતી હોવા છતાં તે બન્નેના સ્વરૂપમાં ઘણો જ તફાવત છે. આ સિવાય ઉપશમસમ્યક્ત્વ તથા ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વમાં બીજા પણ ઘણા તફાવતો છે, જેની સંક્ષિપ્ત નોંધ અહિં આપવી ઉચિત લાગવાથી તે બાબતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

૧. ઉપશમસમ્યગ્દર્શનમાં (દર્શનપચક અથવા) દર્શનસપ્તક પૈકી દરેકનો પ્રદેશોદય તથા વિપાકોદય ન હોવાથી આ સમ્યક્ત્વ આત્મિક સમ્યક્ત્વ છે.	૧ ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વમા એકનો વિપાકોદય તથા ૭ નો પ્રદેશોદય સતત ચાલુ હોવાથી આ સમ્યક્ત્વ પૌદ્ગલિક સમ્યક્ત્વ છે
૨. ઉપશમ સમ્યક્ત્વનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્ત મુંહૂર્તનો જ છે.	૨ ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વનો ઉ૦ કાળ છાસઠ સાગરોપમથી કાંઇક અધિક છે
૩. ભવચક્રમાં પરિભ્રમણ કરતાં જીવને ઉપશમસમકિત અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિની અપેક્ષાએ એક વાર તથા ચાર વાર ઉપશમ શ્રેણિની અપેક્ષાએ એમ એકંદર પાંચ વખત પ્રાપ્ત થાય છે.	૩ ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વને ભવચક્રમા પરિભ્રમણ કરતો જીવ સમગ્ર ભવોની અપેક્ષાએ અસખ્ય વાર પ્રાપ્ત કરે છે
૪. ઉપશમ સમ્યક્ત્વના ૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧ અર્થાત્ ચોથાથી અગિયાર સુધી એમ એકદર આઠ ગુણસ્થાનકો છે	૪ ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દર્શનના ૪-૫-૬-૭ એમ ચોથાથી સાત સુધી કુલ ચાર ગુણસ્થાનકો જ હોય છે અર્થાત્ આ ચાર ગુણસ્થાનક સિવાય બાકીના ગુણસ્થાનકોમા આ સમ્યક્ત્વ હોતું નથી
૫. ઉપશમસમકિત પરભવમા આત્માની સાથે જનારુ નથી.	૫ ક્ષયોપશમ સમકિત પરભવમાં આત્માની સાથે જઇ શકે છે.
૬. ઉપશમસમ્યક્ત્વમાંથી સીધે સીધુ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી પણ ક્ષયોપશમ પામવાપૂર્વક જ ક્ષાયિક થાય છે.	૬ ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દર્શનમાથી આત્મા દર્શનસપ્તકનો ક્રમશ ક્ષય કરતો કરતો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.
૭. કર્મોદયની દૃષ્ટિએ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ વિશુદ્ધ છે અને અલ્પકાળ વિગેરે કારણે મલિન છે.	૭. ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ કર્મોદયની અપેક્ષાએ મલિન છે અને દીર્ઘકાળાદિની અપેક્ષાએ વિશુદ્ધ છે.

આ ઉપરાંત ઉપશમસમ્યક્ત્વમાં વર્તતો આત્મા આયુષ્યનો બન્ધ ન કરે, ક્ષયોપશમ સમકિતમાં વર્તતો આત્મા દેવાદિ પરભવાયુનો બંધ કરે છે ઇત્યાદિ ભેદો કર્મપ્રકૃતિ, પંચ-સંગ્રહ, કર્મગ્રન્થ વિગેરે શાસ્ત્રોથી જાણી લેવા.

શંકા—ક્ષાયોપશમિકસમ્યક્ત્વ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તત્ત્વભૂત પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન કરાવનાર છે તો તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વનું આવરણ કેવી રીતે બને? અર્થાત્ ઉપર કહેવામાં આવ્યું કે 'જ્યાં સુધી ક્ષયોપશમ હોય ત્યાં સુધી ક્ષાયિક સમકિત પ્રાપ્ત ન થાય' એ કેમ બને? અથવા તે ક્ષયોપશમસમકિત જો મિથ્યાત્વ સંબંધી શુદ્ધ પુદ્ગલોના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલું હોઇ મિથ્યાત્વજાતિનું માનવા-પૂર્વક ક્ષાયિક સમકિતનું બાધક છે એમ કહેતા હો તો મિથ્યાત્વજાતિના સમકિતથી આત્મ-ધર્મરૂપ તત્ત્વશ્રદ્ધા કેમ પ્રગટ થાય?

સમાધાન—જેમ બારીક અબરખની ચીમનીમાં રહેલી દીપકની જ્યોતિ પ્રકાશ કરે છે અને તે અબરખ દૂર કર્યે છતે તે દીપક જ્યોતિ સર્વ તેજવડે અધિક પ્રકાશ વિસ્તારે છે; અથવા મલિન વસ્ત્રમાં રાખેલ મણિ વસ્ત્રના મલિનપણાને અંગે પોતાની કાન્તિ જો કે પ્રગટ કરી શકતું નથી પરંતુ તે જ વસ્ત્ર શુદ્ધ થાય અને તેમાં મણિ રાખેલ હોય તો વસ્ત્રનું આવરણ છતાં આવરણની શુદ્ધિને અંગે અમુક અંશે મણિની કાંતિ પ્રગટ થાય છે અને એ શુદ્ધ વસ્ત્રના આવરણને પણ દૂર કરવામાં આવે એટલે તે જ મણિ સંપૂર્ણપણે જેમ પ્રભાનો વિસ્તાર કરે છે તે પ્રમાણે મલિન એવા મિથ્યાત્વ પુદ્ગલો પણ રસાપવર્તનાદિ-વડે ક્ષાયોપશમિકપણું* પામ્યે છતે કાંઇક અપ્રગટપણે આત્મધર્મરૂપ તત્ત્વશ્રદ્ધાન શીઘ્ર પ્રગટ થાય છે અને ક્ષાયોપશમિકપણાનો નાશ થાય ત્યારે આત્મધર્મરૂપ સમ્યક્ત્વ સંપૂર્ણપણે પ્રગટ થાય છે. જે માટે ભાષ્યકાર મહારાજા જણાવે છે કે—

सो तस्स विसुद्धयरो, जायइ सम्मत्तपोग्गलक्खयओ।
दिट्ठिव्व सण्हसुद्धब्भपडलविगमे मणुसस्स ॥१॥

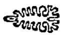
ભાવાર્થ:— બારીક અને શુદ્ધ અબરખના પડલોનો વિનાશ થતાં મનુષ્યની દૃષ્ટિની માફક સમ્યક્ત્વમોહનીયના પુદ્ગલના ક્ષયથી જીવને તે સમ્યક્ત્વ વધારે શુદ્ધ થાય છે.

(ચાલુ)

*મિથ્યાત્વનો પ્રદેશોદય અને સમ્યક્પુંજનો રસોદય વર્તતાં દર્શનમોહનીયનો ક્ષયોપશમભાવ જાણવો.

——મહાકવિ શ્રી હરિચંદ્રવિરચત——

 ધ ર્મ શ ર્મા ભ્યુ દ ય મ હા કા વ્ય

——સમશ્લોકી અનુવાદ (સટીક)——

(ગતાક પૃષ્ઠ ૧૯૯ થી શરૂ)

ઉપજાતિવૃત્ત

સુવર્ણના કુંભની શોભવતી, જ્યાં ઉચ્ચ હર્મ્યે સિત વૈજયંતી;
શંકા કરાવે જનને જુઓની ! પદ્મો ભર્યા વ્યોમ નદી પૂરોની. ૬૮
પ્રભા નીલા રત્નમયી ભિતોની, નભસ્તલે વ્યાપ્ત થતાં,-નિશાની,
ભ્રાંતિથી ઝૂરે જહિં ચક્રવાકી, દિને ય વાપી-તટમાં બિચારી ૬૯
વાયુથી ચાલતી ધ્વજા શુલીએ, તર્જિત જાણે થઈને જ સેવે,
દિગ્પાલના પત્તન ચાર જેને, વિશાળ શાખાપુરના બહાને ૭૦
જ્યાં રત્ન-ઇંડાથકી શોભનારા, સહસ્રશૃંગી જિનધામ સારા,
જાણે દીસે દેહ ધરેલ શેષે, તે દેખવા નીકળી બ્હાર હર્ષે. ૭૧
પાતાલથી જ્યાં સરમાં સુધાની, સિરા હજારો ફુટતી મઝાની,
તેથી જ ત્યાં માનું રસાધિકત્વ, છોડે નહી ભોગીય નિકટત્વ. ૭૨
મંથાચલે આમૂલ મંથવાથી, જેને મળ્યો કૌસ્તુભ એક સાર,
તે અબ્ધિ 'રત્નાકર' થાત શાને, એને ન જો સેવત ખાઇ બ્હાને ? ૭૩

---

૬૮ જે રત્નપુરમા, ઉંચા મહાલયોના શિખરે, સુવર્ણકુંભની શોભાથી યુક્ત એવી શ્વેત પતાકાઓ, પદ્મયુક્ત આકાશગંગાના પૂરની શંકા કરાવે છે !-ઉત્પ્રેક્ષા અલંકાર.

૬૯. નીલ રત્નોની ભિંતોની પ્રભા આકાશતલમા વ્યાપ્ત થતા, જ્યા રાત્રિની ભ્રાંતિથી, દિવસે પણ, ચક્રવાકી બિચારી વાપી-તટે ઝૂરી રહે છે !-**ભ્રાંતિમાન્ અલંકાર.**

૭૦. વાયુથી ફરફરતી ધ્વજરૂપ અંગુલીઓવડે તર્જિત-તિરસ્કૃત થઇ, જાણે દિગ્પાલોના ચાર નગર, જે પુરને મોટા શાખાપુરના (ઉપનગર-પરા) બ્હાને સેવી રહ્યા છે !—(તે પુરની ચારે દિશાએ ચાર મોટા પરા આવેલા છે.)-ઉત્પ્રેક્ષા

૭૧. જ્યા રત્નના ઇંડાથી શોભતા હજાર શિખરવાળા જિનમંદિરો છે, તે જાણે ભૂતલમાંથી બ્હાર નીકળી શેષનાગે હર્ષથી તે પુર જોવાને માટે દેહ ધારણ કર્યા હોયની ! એવા જણાય છે. —ઉત્પ્રેક્ષાલંકાર.

૭૨. જ્યા સરસીઓમા પાતાલતલમાંથી અમૃતની હજારો સિરાઓ ફૂટે છે, તેથી જ હું માનું છું કે તેમા રસનુ અધિકપણું છે, અને ભોગીવર્ગ તેનુ પડખુ છોડતો નથી —ઉત્પ્રેક્ષા.

ભોગી—શ્લેષઃ (૧) નાગ, (૨) વિલાસી.

૭૩. મંથાચલવડે મૂળ સુધી મંથન કરવાથી જેને સારભૂત માત્ર એક કૌસ્તુભ રત્ન મળ્યું હતું તે સમુદ્ર, જો એ પુરને ખાઈ બ્હાને ન સેવત, તો એ 'રત્નાકર' (રત્નખાણ) કેમ થાત ?—અતિશયોક્તિ અને અપહ્નુતિ.

પ્રભાથી કૌસ્તુભ હરાવનારા, જાણે શ્રીના ક્રીડન-શૈલ સારા;
એવા જ્વલંતા મણિસ્તૂપ ભાળી, વ્યાપારીઓ જ્યાં દૂરથી ય આવે. ૭૪
પદે પદે જ્યાં પરઅર્થનિષ્ઠ, રસસ્થિતિ દર્શાતી કાંઈ મિષ્ટ;
વેશ્યા કવિવાણીની જેમ ચિત્તે, કોને કરાવે ન પ્રમોદ પ્રીતે? ૭૫
જ્યાં સંગીતારંભ મૃદંગ વાગે, કૈલાસ શા તે ઝરુખા જ લાગે;
વારિહીણા ગર્જંત અંબુદોની, વિડંબના શું કરતા જુઓની! ૭૬
જ્યાં વ્યોમમાં ખિન્ન જ મિત્ર પ્રત્યે, રણંત કિંકિણિ રવે વદંતી;
પ્રાસાદની પંક્તિ શું વાયરાથી, વિંઝે ફરંતા ધ્વજ-વિંઝણાથી! ૭૭
હારાવલી-નિર્ઝરયુક્ત તુંગ, પામી જ કાંતા સ્તનશૈલ દુર્ગ;
નિઃશંક જ્યાં ત્ર્યંબકથી ય કામ, થયો ત્રિલોકે વિજયી પ્રકામ. ૭૮
જ્યાં ભંગ કેશે, તરલત્વ આંખે, સરાગતા નો'ય જ ઓષ્ઠ પાખે;
ને સુદૃશોના મુખ વિણ ક્યાં ય, જાણું જ દોષાકરની ન છાંય. ૭૯
રાત્રે તમઃવ્યાપ્ત અગાશીઓમાં, અશ્વેત વસ્ત્રો સજતી સ્ત્રીઓના;
મુખોથકી જ્યાં નભશ્રી સુહાય, નવેંદુમાલાથી ભરી કરાય. ૮૦

---

૭૪. કાંતિવડે કૌસ્તુભને જીતનારા, અને જાણે લક્ષ્મીના ક્રીડાપર્વતો હોયની! એવા ઝગઝગતા રત્નરાશિ જોઇને, જ્યાં વ્યાપારીઓ દૂરદૂરથી પણ આવે છે.-**વ્યતિરેક** અને **ઉત્પ્રેક્ષા.**

૭૫ પદે પદે જ્યાં પરઅર્થમાં નિષ્ઠ, અને કંઇ અવાચ્ય રસસ્થિતિ દર્શાવતી એવી વેશ્યા, જ્યાં કવિવાણીની જેમ કોના મનને આનંદ ઉપજાવતી નથી?-**ઉપમા-શ્લેષ.**

પદે પદે=(૧) કવિ પક્ષે-વાક્યે-વાક્યે, (૨) પગલે-પગલે.

પર અર્થ=(૧) કવિ પક્ષે-પરમાર્થ, ઉત્કૃષ્ટ અર્થ, (૨) પારકું ધન.

રસ=(૧) કવિ પક્ષે-નવરસમાંથી કોઇ. (૨) શૃંગારરસપ્રધાન.

૭૬. જ્યાં સંગીતારંભે મૃદંગ વાગી રહ્યા છે, એવા કૈલાસ જેવા ઝરુખાઓ, ગર્જના કરતા નિર્જલ મેઘવૃંદોની વિડંબના-અનુકરણ કરી રહ્યા છે! -**ઉપમા.**

૭૭. જ્યાં આકાશમાર્ગમાં થાકી ગયેલા મિત્ર (સૂર્ય અથવા દોસ્ત) પ્રત્યે રણઝણતી ઘૂઘરીઓના અવાજથી વાર્તાલાપ કરી, પ્રાસાદપંક્તિ જાણે વાયરાથી ફરફરતા ધ્વજરૂપ વિંઝણાવડે તેને વિંઝે છે!—**ઉત્પ્રેક્ષા.** આશયઃ—પ્રાસાદો એટલા ઊંચા છે કે તે જાણે મિત્રના (સૂર્યના) મિત્ર બન્યા છે, અને તેથી જ ભક્ત રીતે મિત્રકાર્ય થાકેલા સૂર્ય માટે કરે છે!

" મ્હારા હયો ઊર્ધ્વ રથેથી અત્ર, પ્રાકાર આરોહણમાં ન શક્ત; "
એવુ ગણી જેહ વિલઘવાને, ભાનુ ભજે પશ્ચિમ-પૂર્વ જાણે ! ૮૧
નીલા મણિના ઝરુખાની જાળી, આલબતા ચન્દ્ર-કરો નિહાળી;
વચિત જ્યાં મુગ્ધ વધૂ બને છે, હારાવચૂલેય ન વિશ્વસે છે ! ૮૨
ઊર્ધ્વારૂઢા જોઈ વધૂ મુખેંદુ, જાણે જતો બ્રહ્મ સમીપ ઈંદુ,
જ્યાં ઉચ્ચ પ્રાસાદની ચૂલિકાથી, જઇ રહ્યો નમ્ર થઇ જ તેથી. ૮૩
હિમાદ્રિ જેવા સુવિશાલ શાલ–, નિતંબમા ધારતું મેઘમાલ;
જે રાજધાની જીતવા સુરોની, રાજે ધરી પક્ષ ઊડી રહ્યુંની ! ૮૪

માલિની

'અગુરુ' ઇમ પ્રસિદ્ધિ દ્રવ્ય સુગંધીમાં જ, સતત અવિભવો યે દશ્ય છે મેષમાં જ;
ફલસમય વિરુદ્ધ જ્યાં વિના વૃક્ષ ક્યાંય, કદી પણ ન જ કોઇ કોઇને દષ્ટ થાય. ૮૫

વસંતતિલકા

અંતસ્થ ખ્યાતિયુત રાજથી રાજનારો, જ્યાં પ્રાંતભૂમિ વિંટતો દૃઢ કોટ સારો,
શત્રુતણા પ્રલયને જ પ્રકાશનારો, સંપૂર્ણ ઈંદુ પરિવેષ શુ ભાસનારો. ૮૬

॥ इति रत्नपुरवर्णनो नाम प्रथमः सर्ग ॥

—ડૉ. ભગવાનદાસ મનસુખલાલ મહેતા. એમ. બી. બી એસ.

---

૮૧. " મારા અશ્વો ઊર્ધ્વગામી રથથી અહીંનો કિલ્લો ચઢવા સમર્થ નથી. " એમ જાણીને સૂર્ય જેને ઉલ્લંઘવાને જાણે પૂર્વ–પશ્ચિમ દિશાનો આશ્રય કરે છે '—ઉત્પ્રેક્ષા

૮૨. નીલ રત્નમય ઝરુખાઓની જાળીને આલંબતા ચંદ્રકિરણોથી છેતરાઇને જ્યાં મુગ્ધ વધૂઓ હારની ઝૂનમાં પણ વિશ્વાસ કરતી નથી '—ભ્રાંતિમાન્ અલંકાર

૮૩. ઊંચે ચઢેલી વધૂઓના મુખચંદ્ર જોઇને, જાણે બ્રહ્મા પાસે જતો ચંદ્ર (મારા કરતા ચઢિયાતા મુખચંદ્ર કેમ બનાવ્યા તેની જાણે ફરિયાદ કરવા) જ્યાં પ્રાસાદોના અગ્રભાગથી નમ્ર (નીચો) થઇને જઇ રહ્યો છે ! નમ્રપણુ તેનો લઘુત્વભાવ પ્રદર્શિત કરે છે.—ઉત્પ્રેક્ષા

૮૪. હિમાલય જેવા ઊંચા વિશાળ કિલ્લાના મધ્યભાગે મેઘમાલા ધારણ કરતુ જે પુર, જાણે પાંખ ધારણ કરી દેવોની રાજધાની જીતવા ઊડતુ હોયની ' એવુ શોભે છે.—તાત્પર્ય નગરની શોભા ઊડીને આંખે વળગે એવી છે.—ઉત્પ્રેક્ષા

૮૫. 'અગુરુ' એવી પ્રસિદ્ધિ તો સુગંધી દ્રવ્યમાં જ છે, અન્યત્ર તો કોઇ અગુરુ–ગુરુજન રહિત નથી અથવા અગૌરવવંત નથી, અવિભવ (અવિ=મેષ-મેષમાથી ઉત્પન્ન થયેલ) તો સદા ય મેષમાં જ જોવામાં આવે છે, બાકી તો ક્યાંય અવિભવ–વૈભવ રહિત કોઇ જોવામાં આવતુ નથી, અને ફલસમય વિરુદ્ધ (વિ=પક્ષી, તેથી રુંધાયેલા) પક્ષીથી રુંધાયેલા વૃક્ષ સિવાય, કોઇ પણ કોઇને કદી પણ ક્યાંય ફલસમયથી વિરુદ્ધ–પ્રતિકૂળ દેખાતુ નથી–અર્થાત્ સર્વ વસ્તુ યથાવત્ ફલિભૂત થાય છે. એવુ તે નગર છે.—પરિસંખ્યા અલંકાર.

૮૬. અંદર રહેલા પ્રસિદ્ધ રાજાથી (નૃપ અથવા ચંદ્ર) શોભતો, પ્રાંતભૂમિને વિંટી રહેલો અને શત્રુઓના વિનાશને સૂચવતો એવો કિલ્લો જ્યાં ચંદ્રના પરિવેષ જેવો ભાસે છે.—ઉપમાલંકાર

પ્રભુ મહાવીરે મોહમસ્ત જગતને ત્યાગધર્મ જ કેમ આપ્યો ?

[એક ધર્માત્માની કરુણ આત્મકથા]

લેખક : મુનિશ્રી હંસસાગરજી મહારાજ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૨૪ થી શરૂ)

અપૂર્વ ભોગોને આપનાર પણ વિદ્યા જ છે

શીતઋતુની સખ્ત ઠંડી, ગ્રીષ્મના તીવ્ર તાપ અને વર્ષાનાં ભયંકર વાવાઝોડાંને પણ ગણકાર્યા વિના, સ્થળ કે જળમાર્ગની પરવા કર્યા વિના, દેશ કે પરદેશને ગણ્યા વિના, વાહન કે ઉપાનહ વિના, વસતિ કે વેરાન પ્રદેશની પરવા વિના, સપાટ કે ઘોર ઝાડીવાળા જંગલને ધ્યાનમાં લીધા વિના, ચોર, ચર કે ચિત્રા, વાઘ,વરુ કે વાનરનો ભય તજી, ઘરબાર તજી, કુટુંબ–કબીલો તજી, હાટ-હવેલી તજી, ન્હાવું–ધોવું તજી, ખાવું-પીવું તજી, એશઆરામ તજી, માન-મર્યાદા તજી, લાજશરમ તજી, કુળને અને શીલાચાર ખુંદીને તેમજ ન્યાય,નીતિ અને ધર્મ પણ પ્રાયઃ છુંદી છેવટ શારીરિક રક્ષણોપાયની પણ ઉપેક્ષા કરીને અહોરાત્રના સતત ઉજાગરાદ્વારા જે ભોગો મેળવવા જગત્ ઘેલું બન્યું રહે છે, એથી ય સુંદર બલ્કે દૈવી પણ ભોગોને વિદ્યાદેવી તો તથાપ્રકારના વિના પ્રયાસે જ પલ્લામાં નાંખે છે.

વિદ્યા પોતાના સ્વામીનો યશ ચોમેર વિસ્તારે છે

કમળનાં વનમાં વાસ કરી વનને ઓપાવનારાં ખુશબોદાર કમળો પોતાની ચોતરફ પસરાયલી સુવાસદ્વારા ' દરેક વન કરતાં ય પોતાના માલીકના વનની વિશિષ્ટતાનો ખ્યાલ ' દૂર દૂર ફરતા ભ્રમરોના લક્ષ ઉપર આણીને તેને પોતાના માલીકના વનની સેવામાં રક્ત રહેવાની જેમ ફરજ પાડે છે, તેમ, વિદ્વજ્જનોના હૃદયવનમાં વાસ કરતાં બહુ સ્વરૂપી વિદ્યારૂપ વિવિધ કમળો ' દુનિયાના દરેક પંડિતજનના હૃદયરૂપ વન કરતાં ય પોતાના માલીકના હૃદયવનની વિશિષ્ટતાનો ખ્યાલ ' પોતાની ચોમેર પ્રસરેલી તીક્ષ્ણ નિપુણતારૂપ ખુશબોદ્વારા દૂર–દૂર દેશાંતરે પણ વસતા વિદ્વજ્જનરૂપી વિદ્યાભ્રમરોના લક્ષ ઉપર સત્વર લાવીને તે તે વિદ્વાનોને પણ પોતાના માલીકની સેવામાં જ રક્ત રહેવાની ફરજ પાડનાર હોવાથી સ્વામીનો યશ પણ ચોમેર વિસ્તારનાર જો કોઇ પણ હોય તો તે વસ્તુતઃ વિદ્યા જ છે.

અપૂર્વ અને સાચું સુખ વિદ્યા જ આપે છે

જેમ જગતના રમા અને રામા આદિ નાશવંત પદાર્થોમાં વિદ્વાન્ જન મોહ પામતો નથી તેમજ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ-રૂપી શાશ્વત પદાર્થોને કદી ય તજતો નથી; આથી નાશવંત સંયોગોના વિયોગાન્તે એ અકળાતો નથી, મુંઝાતો નથી, ખેદ કરતો નથી. स तु यद्यत्संयोगस्तत्तद्वियोगायेत्र मन्यते-

"જે જે સંયોગ છે તે તે વિયોગને માટે જ છે એમજ વિદ્વાન તો માને છે." આથી પ્રાકૃત જનની માફક બાહ્ય પદાર્થોના સંયોગમાં એ થનથન નાચતો નથી તેમજ તેના વિયોગમાં આકુળવ્યાકુળ બની રોકકળ કરી મૂકતો નથી તેમજ એને આનંદ હોતો નથી. નશ્વર પદાર્થોના સંયોગમાં જેને આનંદની છોળો ઉછળે છે એનાં જ હૃદયો, એના વિયોગ વખતે સડસડિત બળે છે ! પ્રજાળે છે ! જે પદાર્થો પોતાના ન હોઈ રાખવા જેવા જ નથી તે સ્વયં ચાલ્યા જાય તેમા મૂર્ખને જ ખેદ થાય છે, વિદ્વાન્ તો ચોક્કસ જ સમજે છે કે જે મારુ છે તે કદી ય જવાનુ નથી ! જો આમ જ છે તો જે મારું જ નથી તે પ્રાપ્ત કે નષ્ટ થતાં શોક જ શું કામ ? એથી આગળ વધીને એ એટલી હદ સુધીની ઉત્તમ ભાવનાવાસિત હોય છે કે જે મારું નથી તે રાખવું જ શા માટે ? આમ શુભ ભાવનારૂઢ બની પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થયેલા પણ ભોગ-પદાર્થોનો ક્ષણવિનાશી દેહના ભયે સન્માર્ગે સત્વર વ્યય કરીને થોકબંધ નૂતન પુણ્યોપાર્જન કરવાની તીવ્ર ચિંતામગ્ન હોય છે વિદ્વાન્ જનની સેવા એના જીવનભરમા ઓતપ્રોત હોય છે. આથી એ સિદ્ધ જ છે કે-કપરા સંયોગમાં પણ મૂકાયેલાને સમભાવરૂપી શીલતાની ઠંડી લહેરોમાં ઝુલાવીને અપૂર્વ અને અવિચ્છિન્ન સાચુ સુખ આપનાર દુનિયામાં જો કોઈ પણ હોય તો તે વિદ્યા જ છે.

વિદ્યા એ ગુરુનો પણ ગુરુ છે.

'મા-બા-ભૂ-પા' ભણવા બેઠેલા કાલુ-ઘેલું પણ માંડ-માડ બોલતા બાળકને અનુક્રમે આગળ વધારી, વિદ્યાર્થીપણું છોડાવીને ઉત્તમ શિક્ષક બતાવનાર વિદ્યા જ છે. આથી ગુરુ પણ વિદ્યાના પ્રતાપે જ ગુરુ બનેલ હોવાથી વિદ્યા એ ગુરુનો પણ ગુરુ છે. બીજી વાત એ છે કે મનુષ્ય જ્યારે રાજા, પ્રધાન, દિવાન, કોઈપણ પંક્તિનો અમલદાર, સ્વામી કે શેઠ હોય ત્યારે તે પર પ્રતિહુકમનો દોર ચલાવવા સ્વતંત્ર હોવાથી તેને સ્વચ્છંદે અટકાવનાર કોઈ જ નથી. 'તાબાના સર્વજનો મારા દાસ જ હોવાથી તેઓ પ્રતિ ઇચ્છા મુજબ કોરડો ચલાવવાનો મને હક્ક જ છે.' આવી એના મૂર્ખ માનસમાં કારમી ધૂન હોય છે. આથી ન્યાય અને નીતિપથનાં ખૂન કરીને પણ એ અન્યાયનું સામ્રાજ્ય ચલાવતો હોય, લોકોને નિષ્કારણ પીડતો હોય દંડતો હોય, નિશદિન નવા-નવા કરવેરાદિવડે પ્રાણીઓનું જીવન ચૂસી લઈ નિરસ બનાવતો હોય, અનેક દુર્વ્યસનો સેવીને અનાચારનો પણ કારમો કેર વર્તાવી ત્રાય ત્રાય પમાડતો હોય, વિગેરે અનેક પાપાચરણોથી એની બુદ્ધિ જ પાપમય બની ગયેલી હોવાને લીધે એને સગવડતા સમજાઈને તે તે પાપાચરણો અતિશાણપણથી જ થતાં સદાચરણરૂપે જ ભાસે છે ! પરિણામે પોતે જ પોતાની જાતને સન્માર્ગે દોરી જઈ દુર્ગતિનું ભાજન બનતી અટકાવવાના પરમ ભાગ્યોદયથી ચ્યૂત થાય છે, દૂર ખસે છે અને દુર્ગતિનાં ભયંકર દુઃખોને નીરાધાર સહે છે. આ ભવમાં પણ એના પ્રતિ એનાં પાપજીવનની કાલીમાથી કકળી ઉઠેલ દયાળુ જનતાનાં પણ હૃદયનાં ઊંડાણના (હાર્ટફેલ, પ્લેગ, ન્યુમોનીયા, ક્ષય, રક્તપાત, શ્વાસ, દમ, ભગંદર અને રક્તપીતાદિ જીવલેણ દર્દોથી તેમજ મારી, મરકી, પાણી,

અગ્નિ, ભુજંગ, દેવ કે દાનવોથી પણ થતી ભયંકર ખુવારી પ્રતિ કરુણાભાવને બદલે અનિચ્છાએ પણ)માનસિક અનુમોદન હોય છે. આનું કારણ એ જ છે કે એને સન્માર્ગદર્શક કોઇ ગુરુ નથી. કહ્યું છે કે–

विना गुरुभ्यो गुणनीरधिभ्यो
धर्मं न जानाति विचक्षणोऽपि ।
आकर्णदीर्घोज्ज्वललोचनोऽपि.
दीपं विना पश्यति नान्धकारे ॥२१॥

અર્થઃ—"મનુષ્ય ઘણો ય વિચક્ષણ હોય તો પણ ગુણના સમુદ્ર એવા ગુરુમહારાજા વિના તે ધર્મ(આત્માની ફરજ)ને જાણી શકતો નથી. જેમકે કર્ણપર્યન્ત લાંબાં એવાં વિશાળ નેત્રને પણ ધારણ કરવાવાળો મનુષ્ય અન્ધકારને વિષે આંખો ફાડી ફાડીને જોવા મથે તો પણ દીપકના પ્રબળ આલંબન વિના દેખી શકતો નથી." આ રીતે ગુરુમહારાજ અપૂર્વ ઉપકારી હોવાથી જ ગુરુની મહત્તા સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ગુરુ વિષે અત્રિસંહિતા અધ્યાય ૧, શ્લોક૦૯માં તો ત્યાં સુધી કહી નાખેલ છે કે–

एकमप्यक्षरं यस्तु गुरुः शिष्ये निवेदयेत् ।
पृथिव्यां नास्ति तद्द्रव्यं यद्दत्वा ह्यनृणीभवेत् । २२

અર્થઃ—"શિષ્યને જે એક પણ અક્ષર જણાવે તે તો ગુરુ છે, બલ્કે એક પણ અક્ષર શિષ્યને ભણાવનાર જે ગુરુ છે તે ગુરુને આપવા લાયક કોઇપણ દ્રવ્ય સમસ્ત પૃથ્વીમાં પણ નથી કે જેથી તે આપીને શિષ્ય ગુરુનો અનૃણી થાય." ગુરુનું મહોપકારીપણું જ માન્ય રાખીને એ ફરમાવ્યા પછી આગળ વધીને શ્લોક દશમામાં તો ગુરુનું બહુમાન નહિં કરનારને આવેશમાં કહી નાખે છે કે

एकाक्षरप्रदातारं, यो गुरुं नाभिमन्यते ।
शुनियोनिशतं गत्वा, चांडालेष्वपि जायते ॥२३॥

અર્થઃ—"એક અક્ષર આપનાર ગુરુને જે માનતો નથી તે એક સો વખત શ્વાનની યોનિમાં ઉત્પન્ન થઈ ચાંડાલ કુલે પણ ઉત્પન્ન થાય છે." જો કે આવા સીધા પયગામ જૈન શાસન કદીય પાઠવતું નથી, કારણ કે તે પરિણતિની તીવ્રતા કે મંદતા પ્રમાણે આત્મા કર્મબંધ કરે છે તેમ માને છે. આથી ક્રૂર પરિણતિએ ગુરુમહારાજની અપભ્રાજના કરે તે તો તેથી ય અધોતર દુર્ગતિએ જાય, એ પણ સ્વતઃસિદ્ધ છે. ઉભયમાં પણ તાત્પર્ય તો એ જ છે કે–આ જગતમાં માતાપિતાદિ કોઇપણ સ્વજનો ગુરુ સમા ઉપકારી નથી જ. ઉપર્યુક્ત રીતે તેઓ રાજાના પણ રાજા હોવાથી તો મહારાજ (ગુરુમહારાજ) કહેવાય છે. આ પ્રમાણે રાજા, દીવાનાદિ કરતાં ય ગુરુમહારાજ તો મહાન્ હોદ્દાધારી જ છે એ વાતમાં બે મત હોઇ શકે જ નહિ અને છે પણ નહિ. એથી ગુરુમહારાજને તો સમસ્ત દુનિઆના પ્રાણીઓ પર હુકમ બજાવવાનો સ્વતંત્ર જ અધિકાર છે. આ અધિકારનો ગુરુમહારાજ રાજા-દીવાનાદિ અધિકારની માફક દુરુપયોગ જ કરે તો જગતમાંનું એક પણ ઘર કલહ વિનાનું બાકી રહે નહિ, એક પણ પ્રાણી સુખે ખાઈ–પીઈ કે સૂઈ-બેસી શકે નહિં, છતાં જગતના પ્રાણીઓ અન્ય અન્યના અધિકાર તળે ત્રાસ પામ્યા પછી શાન્તિનો છેલ્લો દમ તો આજે પણ ગુરુમહારાજને ચરણે આવ્યા પછી જ ખેંચી શકે છે. આનું કારણ એ જ કે પેલા હોદ્દેદારો કરતાં ગુરુમહારાજનો હોદ્દો પ્રથમ જ હોઇ વિદ્વત્તાપૂર્ણ છે. પેલા હોદ્દાઓમાં સામો

ન માને તો સત્તાનો દોર છે, જ્યારે આ હોદ્દામાં તો ઊલટું આવનારને એના ભાવિ ઉપર છોડી દેવાય છે. તે બદલ કશી ય બળ જબરી હોતી નથી. અરે ! પોતાની પાસે જ ભણીને વિદ્વાન થવા માંગતો હોવા છતાં ય એ વિદ્યાર્થી આપેલ ઉપદેશ વિરુદ્ધ વર્તે, શીખવાડ્યા મુજબ ન ભણે, સારું ન ભણે, લક્ષપૂર્વક ન ભણે, ભણે ને ભૂલે, ભણે પણ ગણે નહિં, ભણ્યો પણ ઊંધો જાય કે ભણે જ નહિં તો પણ ગુરુમહારાજ આવેશમાં આવીને એને અનર્થ કરવાનો વિચાર સરખો ય કરતા નથી

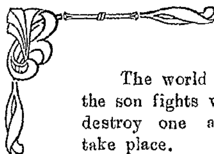
એટલું જ નહિ પણ ગુરુમહારાજે તો તે ઉશ્કેરાય તે પ્રસંગે પણ ખામોશ જ રાખીને એને જ સુધારવાની ખાતર એના બધાં ય દુર્વર્ત્તનો અને અવિનયોને ગળી જ જવાં પડે છે. આ પ્રાકૃત જનથી બનવુ સભવિત જ નથી. પોતાના જ વિદ્યાર્થીઓ પોતાની જ સામે કપરા વર્તનો દ્વારા કારમી ચેષ્ટાઓ કરે ત્યારે ગુરુમહારાજને ઓછો ખેદ તો ન જ થાય, છતાં ય એ દરેક કડવી વસ્તુ ગળી જવામાં જ ગુરુમહારાજ પોતાના સ્થાનમા પોતાને ઉભેલા દેખે છે. ધ્યાન રાખવુ કે- 'ગુરુમહારાજે તો હરપળે આ પ્રમાણે જ વર્ત્તવું,' એવી ફરજ ગુરુમહારાજ ઉપર કોઇએ લાદી નથી તેમ જ લાદવા કોઈ સમર્થ પણ નથી. એમની ઉપર કોની બળજબરી ચાલે તેમ છે ? કહેવું જ પડશે કે કોઇનીય નહિ, કારણ કે તેઓ સર્વતન્ત્રસ્વતન્ત્ર છે !!! આમ છતાં ય સમયધર્માદિનાં ઓઠાં તળે કોઇ શઠજનો ગુરુમહારાજા ઉપર પણ પોતાને ઉદ્ભવતા સ્વચ્છંદ વિચારોનો અમલ કરાવવા ધમપછાડા કરે, ફરજ લાદવા કે બળજબરી કરવા મથે, અને દુઃસાહસોમાં નિષ્ફળ નીવડતાં જગત સમક્ષ એમની અવહેલના, અપભ્રાજના કરે, અવર્ણવાદ બોલે તેની કિંમત આજની પણ શાણી દુનિયા બગેલ મગજના ઉદ્ધત મૂર્ખ શિરોમણિથી અધિક લેખતી નથી વસ્તુ-સ્થિતિ આમ જ છે તો ગુરુમહારાજને પોતાના જ ઉપાસકના પોતાની ઉપરના પણ દુર્વર્ત્તનો પ્રતિ ખામોશ જ રાખવાની ફરજ કોણ પાડે છે ? *એના ઉત્તરમાં સમજવું કે* ગુરુમહારાજના હૃદયકમળમાં ઠરીને ઠામ થએલી સદ્વિદ્યા જ એ ફરજ પાડે છે તદુ-પરાંત છદ્મસ્થ એવા ગુરુમહારાજમાં પણ જે જે અંશે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, અતિચાર કે અનાચાર હોય તેને પણ શેષ વર્ગ તો ઉપાસક જ હોવાથી જાણતો હોય છતા કહેવા કે સુધારવા સમર્થ નથી આમ છતાં એ જ ઉપાસક વર્ગને તે ને તે જ ગુરુમહારાજના ઉપર્યુક્ત ક્રોધ. માન, માયાદિ દૂષણો ક્રમે ક્રમે સૂક્ષ્મ, સૂક્ષ્મતમ થયેલાં પ્રત્યક્ષ જણાય છે, અનુ-ભવાય છે તે શાથી થયા ? કોણે કર્યા ? અહિં જ પણ કહેવું જ પડશે કે ગુરુમહારાજના હૃદય-કમળમા અટલપણે વાસ કરી રહેલ સદ્વિદ્યાએ જ. આથી પણ એ સિદ્ધ જ થયુ કે ગુરુનો ગુરુ પણ વિદ્યા જ છે. જગતના તારક એવા તને આવુ શોભે ? ઇત્યાદિ પ્રકારે ગુરુ-મહારાજને વિદ્યા જ હિતશિક્ષા આપવા સમર્થ છે અને આપે છે. પરિણામે ગુરુમહારાજ પોતાના વિષયકષાયાદિને પાતળા કરી શાન્ત, દાન્ત, ધૈર્ય, ગંભીર્યાદિ ગુણરત્નોથી વાસિત થવાને પરિણામે, જગતના પ્રાણીઓના તરણ-તારણ બનેલા હોવાથી આ લોકમાં લોકોવડે

દિલભેર સેવાય છે, પૂજાય છે અને પરલોકમાં સુગતિના ભાજન બને છે. ઉપર્યુક્ત રીતે ગુરુ-મહારાજનો પણ ઉભય લોક સુધારનાર વિદ્યાજ હોવાથી પણ વિદ્યા ગુરુનો પણ ગુરુ છે.

વિદ્યા વિદેશગમનપ્રસંગે બંધુ-વર્ગનું કામ આપે છે.

યેન કેન પ્રકારેણ પણ આત્મનિર્વાહ અશક્ય હોવા છતાં ય બ્હોળે ભાગે મનુષ્યો સ્વદેશે જ નિવાસ કરવા ઇચ્છે છે. વિદેશ વસીને આવેલા અને એક વખત પોતાનાથી પણ વિષમ સ્થિતિના સાથીને તેઓ અતિ સુખી થયો દેખે, તેમ જ તેનાથી ય વિશેષ સુખના પોતે કાંક્ષી પણ હોય છતાં પણ દેશ તજ-વામાં તેઓ અજબ ભીરુતા સેવતા જણાય છે, અનુભવાય છે. તેનું કારણ એ છે કે અબુદ્ધ (મૂર્ખ) જનો દુનિયામાં પુષ્કળ હોય છે, જેથી તેવા જનોએ આર્થિક પીડા દૂર કરવાં માત્રમાં સ્વદેશ તજતાં લાખોનાં ભોગે લાવવો અને ક્રોડોના ભોગે ય કમાવો મુશ્કેલ એવા અમૂલ્ય અને અપૂર્વ વારસાને પ્રથમ પદે જલાંજલી આપવી પડે છે. એ વારસો શું હશે ? એ જાણવાની વાચકને થતી જિજ્ઞાસાના નિવારણાર્થે અત્ર પ્રથમ તો આપણે એ વારસાની જ ઓળખાણ આપવી જરૂરી છે. અને તે આ પ્રમાણે-દેશ-માંની સર્વ સ્વતંત્રતા તજીને સર્વ પરતંત્રતાના હેતભૂત વિદેશે વસવા જતાં પણ જેઓ તાણીતૂ-ણીને ય ગુજરાન નિર્વહવામાં હતભાગી બન્યા હોય છે તેઓએ પણ પોતાના દેશબન્ધુઓ-દ્વારા સાધ્ય એવાં પોતાનાં સર્વ સાંસા-રિક કાર્યો સાધવા પ્રસંગે તે તે બંધુઓનો પ્રથમનો પરિચય જ છતાં વિદેશના વિરહિત કાળના વિક્ષેપને લીધે પોતાની પૂર્વવત્ કુલીનતાદિની દેશબંધુઓના દિલમાં સુંદર છાપ બેસાડવા, તેમ જ અતિ દુઃખી છતાં એકદમ સુખી હોવાનો ભાસ કરાવીને એના દિલમાં સચોટ વિશ્વાસ સ્થાપવા, દેવું કરીને પણ બ્હોળા ખર્ચે અનેક વારના નિષ્કારણ હાવભાવ બતાવવા-વિગેરે કાર્યો કરવા પડે છે.

(ચાલુ)

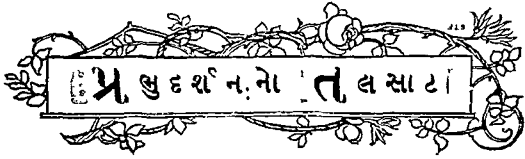

લક્ષ્મીની લીલા !

The world is blinded by wealth, for whose sake the son fights with his father, brothers are ready to destroy one another, and the most terrible wars take place.

જેને માટે બાપ-બેટા અને ભાઇ-ભાઇ એક બીજાનું ઉચ્છેદન કરવા તૈયાર થાય છે અને જેને માટે ભયંકર યુદ્ધ પણ થાય છે તે લક્ષ્મીની અંદર જગત આંધળું બન્યું છે.

—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી

શ્રીમદ્ આનંદઘનજી મહારાજ સ્તવનના અંક સાથે આત્માને અધ્યાત્મ દશામા પ્રગતિ સાધી શકાય એવા નવનવા પગલા ભરાવે છે. સાતમા જિનના સ્તવનમા જુદા જુદા નામો પાછળ રહેલુ સામ્ય સમજાવી તીર્થંકર પ્રતિ દૃઢચિત થવા જણાવ્યુ, અને હવે આઠમા શ્રી ચંદ્રપ્રભુના સ્તવનમા એ તીર્થપતિના યથાર્થ દર્શન કરવાની રીત દાખવતા અત્યાર પર્યંતનુ જીવન કેવી રીતે વ્યતીત કર્યું તેનો ચિતાર રજૂ કરતા સ્પષ્ટ શબ્દોમા કહી દે છે કે–જો આત્માને દર્શનનો સાચો તલસાટ પ્રગટી શકે એવી કોઇ પણ ગતિ હોય તો તે એક માત્ર મનુષ્યજન્મની જ છે અને તેની આસપાસ પણ મર્યાદાના બંધન ઓછા નથી જ.

આ સ્તવન સખીઓ વચ્ચેના સંવાદ રૂપે રજૂ કરે છે એ પણ નવિનતા છે. કુમતિના ફંદમા ફસેલા આત્માને શુદ્ધ ચેતના પરમેશ્વરનુ મુખારવિંદ દેખવા દેતી નથી અર્થાત્ શુદ્ધ ચૈતન્યનો જોડે કુમતિનો મેળ મળતો જ નથી, પણ જ્યારે આત્મા એ કુમતિને તરછોડી દઇ સુમતિના સંથવારો શોધે છે અને એની દોરવણી હેઠળ આવે છે ત્યારે શુદ્ધ એવો ચૈતન્ય ધર્મ શું વસ્તુ છે? એ કેવી રીતે પામી શકાય? એ માટે કેવી સામગ્રી એકઠી કરવી જોઇએ ઇત્યાદિ વિચારો આત્માને સહજ ઉદ્ભવે છે. એના નિમિત્તભૂત સુમતિ હોવાથી આ સ્તવનમા આખોય સંવાદ સુમતિ અને શુદ્ધ ચેતના વચ્ચે ગોઠવાયો છે.

સુમતિ–હે સખિ! તીર્થપતિ, એવા ચંદ્રપ્રભુનુ ચંદ્રસમી કાન્તિવાળુ મુખ દેખવા દે એ મુખ રાગ–દ્વેષના અભાવથી પેદા થતા ઉપશમ રસના–નિરવ શાંતિના મૂળ સમાન છે. એ જોતા જ દુઃખ અને ગ્લાનિ કિંવા ક્લેશજનિત દુઃખસમુદાય આપોઆપ ગલિત થઇ જાય છે આજે લાંબા કાળે જે કાળની ગણના ન થઇ શકે એવા અસંખ્યાત સમય પછી મુખદર્શનનો મોંઘેરો યોગ સધાયો છે.

એમ કહી જે સ્થાનો ગણાવે છે તે યોગિરાજ સ્તવનની બીજીથી ચોથી સુધીની ત્રણ ગાથામાં દર્શાવે છે એમા સૂક્ષ્મ નિગોદ અને બાદર નિગોદ એકેંદ્રિય જાતિમાની પૃથ્વી–અપ્–વાઉ–તેઉ અને વનસ્પતિરૂપ પાંચ નિકાય, તેમ જ બેઇંદ્રિય–તેઇંદ્રિય અને ચૌરેંદ્રિય યુક્ત અવસ્થાઓનો સમાવેશ કરે છે. નિગોદ અવસ્થા એ આત્માની પતિત દશાનુ કિંવા સાવમૂઢતાનુ પ્રતિક છે એમ કહેવામા અતિશયોક્તિ જેવુ નથી જ એના પાશમાથી મુક્ત થઇ આત્મા વ્યવહારરાશિમા આવે ત્યારે જ એ માર્ગે આવ્યો એમ કહી શકાય. એમા પણ તેઇંદ્રિય સુધી નેત્રોનો અભાવ હોવાથી જ્યા પદાર્થોને દેખવાપણુ જ નથી ત્યા પ્રભુમુખદર્શનના યોગની શી વાત કરવી? વળી ચઉરિંદ્રીપણાની ચક્ષુઓ એ તો પાણીની રેખા સમી–યથાર્થ દર્શન માટે સાવ નિષ્ફળ. પંચેંદ્રિયપણામા જો કે ચક્ષુઓનો સાથ સારો લેખાય પણ એમાની દેવતા, નારકી ને તિર્યંચરૂપ ગતિઓ જ એવા પ્રકારની છે કે એમા ઉન્માર્ગે દોરાવાનુ અને શુદ્ધ ચૈતન્યની પિછાન કરવાનો મુદ્દો વીસરી જવાનુ સહજ બની આવે છે નર્કોની વેદના, પરમાધામીના માર અને અન્યોઅન્યના યુદ્ધ જ્યા સતત ચાલુ હોય ત્યા જિનેશ્વરનું દર્શન ચક્ષુ છતા ક્યાથી સંભવે? પરાધીનતાના ભંડાર સમુ જનાવરનુ જીવન પ્રભુને ક્યા જોવા જાય? આકાશમા ઉડ્ડયન કરતા કોઇ પંખી-

ડાને અરણ્ય મધ્યે આવેલ મંદિરમાં કે ગિરિશૃંગ પરના મનોહર પ્રાસાદમાં વિરાજમાન મૂર્તિ જોવાનો યોગ લાધે છતાં એમાં વસ્તુને વસ્તુસ્વરૂપે નિરખાપણું ભાગ્યે જ હોય ! અને દેવોના વિમાનો એટલે રિદ્ધિસિદ્ધિના ધામો; અમાપ આનંદ અને અનુપમ વિલાસ એ જ્યાં જીવનનું ધ્યેય, એમાં મિથ્યાત્વ દશાનો ઉમેરો, સતત કુમતિ બાઈની દોરવણી ત્યાં શાશ્વત ચૈત્યોમાં જવાની ફુરસદ મળે ખરી ?

સમ્યક્ત્વીના ભાગ્યમાં એ જાતનો યોગ અને એવી ફુરસદ અવશ્ય લખાયેલી છે, છતાં એમની સંખ્યાનું પ્રમાણ કેટલું અલ્પ ! તેથી તો એ ત્રણે ગતિને ગણનામાંથી બહાર મૂકવી પડી. ચોથી એવી મનુષ્યગતિ પણ કેવળ જન્મ આપવાથી ક્ષેમે નથી મનાઈ; કેમકે એમાં પણ અનાર્ય દેશમાં અરિહંત બિંબના દર્શનનો સંભવ નથી. આર્દ્રકુમાર જેવો પ્રસંગ એ તો કવચિત બને. વળી જ્યાં પર્યાપ્તિઓ પૂરી કર્યા વગર અપર્યાપ્ત દશામાં જ મૃત્યુને ભેટવાનું છે ત્યાં પ્રભુમુખ-દર્શનપ્રાપ્તિ શી રીતે થઈ શકે ? અને તેથી જ ચોથી ગાથાનો પ્રાંત ભાગ પોકારે છે કે–

'ચતુર ન ચડીઓ હાથ' એ વાસ્તવિક છે. યથાર્થ જ્ઞાન વિના સાચી ઓળખાણ સંભવતી જ નથી; અને સાચી પિછાન વિના યોગ્ય મૂલ્યાંકન થઈ શકતું જ નથી. એ ધોરણે જોતાં ચોરાશી લાખ યોનિમાં માત્ર ગણત્રીના સ્થાન બાદ કરીએ તો બાકીનાની સ્થિતિ 'દરિસણ વિણુ જિનદેવ'ની છે. એ વાત આગમપ્રમાણથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે. તેથી મનુજગતિ અને એમાં પણ શાસ્ત્રમાં દર્શાવાયેલી સાનુકૂળતા લાધે તો જ તીર્થંકર-મુખદર્શનની તક પ્રાપ્ત થાય. વળી કેવલ બાહ્ય દર્શનનું જે મૂળ ધ્યેય છે તે ન સધાય; એ સારુ આંતરિક શુદ્ધિની અગત્ય રહે જ. એ સારુ સ્તવનની છઠ્ઠી ગાથામાં કહેવાયું છે કે—

'નિરમલ સાધુ ભગતિ લહી,
યોગ અવંચક હોય;
કિરિયા અવંચક તિમ સહી,
ફલ અવંચક જોય.'

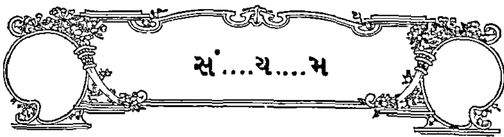
એનો સાર એ છે કે ઠગાઈની વૃત્તિ વગરનું દંભ કે દેખાવ પૂરતું નહિ પણ નિષ્કપટભાવથી યુક્ત જીવન બનાવી જો સિદ્ધિમાર્ગના પંથે પળેલા સાધુઓની ભક્તિ કરવામાં આવે, એમના વડે સૂચિત કરણીમાં ઉજમાલતા ધરવામાં આવે; તો સંપૂર્ણ ફળ અવશ્ય મળે જ. એ અવંચક ફળસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ યાને ઇપ્સિત મુક્તિ મેળવવામાં જિનવરનું અવલંબન પ્રેરણારૂપ નિવડે છે. એ ભગવાન સ્વસ્વરૂપનું દિગ્દર્શન કરાવવાથી પ્રવર્તમાન બનેલ આત્માને એવી તો ઉત્તેજના અર્પે છે કે જેથી આત્મા મોહનીય કર્મનો કાયમને માટે કૂચો વાળી દે છે. એ કૂચો વળતાં જ ચિરકાળે સેવિત મનોરથ ફળે છે. એ બધાના નિમિત્તભૂત પેલું પ્રભુ-દર્શન છે માટે એની પ્રાર્થના કરાયેલી છે. અંતમાં આનંદઘનજી મહારાજ તેથી તો સ્વમુખે ઉચ્ચરાવે છે કે—

ચંદ્રપ્રભુનું મુખદર્શન અર્થાત્ જિનમૂર્તિનો યોગ-

'કામિત પૂરણ સુરતરુ' સમ છે.

ચોકસી

અનુ૦ અભ્યાસી B A.

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी।
यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुने ॥

"અજ્ઞાનરૂપી અધકારથી જેની બુદ્ધિ આચ્છાદિત થયેલી છે તેવી રાત્રિમાં જીતેદ્રિય યોગી જાગે છે, અને જે વિષયાદિરૂપી દિવસ માં સૌ પ્રાણીઓ જાગે છે તે તત્ત્વદર્શી મુનિઓ માટે રાત્રિ છે."

સસારના પ્રાણીમાત્ર માયાના અંધકારમાં પડેલા છે. તેઓ ક્ષણિક સુખો પાછળ ભટકે છે અને છેવટે પતંગની માફક વિષયોની આગમાં બળીને મરી જાય છે, પરતુ જે મહાત્મા હોય છે તેની ઉપર દુનિયાનો જાદુ ચાલી શકતો નથી. તેઓ તો સુદરીના રૂપ-યૌવનની પાછળ છુપાઇ રહેલા તેના માસ, મજ્જા, લોહી તથા ઘૃણામય મૂર્તિને પ્રત્યક્ષ દેખે છે, તેથી તેનું રૂપ નિહાળીને તેના મનમાં કોઇ પણ જાતનો વિકાર ઉત્પન્ન થતો નથી અને ઉત્પન્ન થાય તો પણ ટકી શકતો નથી તેઓ તો પ્રતિક્ષણ પોતાનાં લક્ષ્યબિદુ તરફ જ ધ્યાન રાખે છે, અહિ તહિ દૃષ્ટિ ફેરવવાનો તેઓને અવકાશ જ મળતો નથી.

સસારમાં સયમિત જીવન વ્યતીત કરવાની મહાન્ આવશ્યકતા છે જ્યાં સુધી આપણે આપણી જરૂરિયાતો ઘટાડશું નહિ ત્યા સુધી આપણને સાચા આનદની પ્રાપ્તિ થઇ શકશે નહિ ધારો કે એક વર્ગમાં વીશ વિદ્યાર્થીઓ છે. એમાંનાં પાચ સમજુ છે તેઓને પરીક્ષામાં પાસ થવુ છે તેને માટે તેઓ ખૂબ તનતોડ મહેનત કરે છે. જે પાઠ તેઓને શીખવાનો હોય છે તેની પહેલેથી જ તૈયારી કરીને વર્ગમાં આવે છે અને શિક્ષક તેઓને જે કાંઇ શીખવે છે તે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે છે અને પોતાની શકાઓનું સમાધાન કરતા જાય છે. પરિણામે તેઓ પરીક્ષામાં સારે નંબરે પાસ થાય છે બે-ચાર વિદ્યાર્થી એવા છે કે જેઓ આખુ વર્ષ મોજમજા કરે છે પરંતુ પરીક્ષાના દિવસોમાં ખૂબ મહેનત કરીને કોઈ પણ રીતે પાસ થઈ જાય છે, પરંતુ તેઓની સફળતા પહેલા પાંચ વિદ્યાર્થીઓની માફક નિશ્ચિત નથી હોતી. બાકીના સઘળા વિદ્યાર્થીઓ એવા છે કે જેઓ કદી પણ મહેનત કરતા જ નથી અને પરિણામે તેઓ પરીક્ષામાં નાપાસ થાય છે અને પોતાની કમનસીબી ઉપર રડે છે, પરંતુ સાચી વાત તો એ છે કે પોતાની નિષ્ફળતાનુ કારણ પોતે જ છે જો પહેલેથી જ થોડા વિદ્યાર્થીઓની માફક સૌએ પરિશ્રમ કર્યો હોત તો સૌને કેટલી સારી સફળતા મળત! એ જ સ્થિતિ મનુષ્યજીવનની છે. જે લોકો બેદરકાર રહીને પોતાનો અમૂલ્ય સમય ગાળે છે, જેઓનુ જીવન અસંયત હોય છે તેમને છેવટે ઘોર પશ્ચાત્તાપ અને દુઃખના શિકાર બનવુ પડે છે

આજકાલ તો મનુષ્ય-જીવનનું શુ લક્ષ્ય છે તે જાણવુ પણ કઠિન થઇ પડયુ છે. સસારની સામાજિક, રાજનૈતિક, આર્થિક વગેરે જુદી જુદી સમસ્યાઓ મનુષ્યને જીવન-

ભર મુંઝવી રહેલી છે. માણસ એ સર્વને એક સાથે ઊકેલીને સફલ જીવન વ્યતીત કરવા ઇચ્છે છે, પરંતુ ઘણે ભાગે એથી ઊલટું જ બને છે. મનુષ્યની અંદર કોઇ જાતની જરા પણ નબળાઇ આવી કે તરત જ તેનું અધઃપતન થાય છે. ભિન્ન ભિન્ન કાર્યક્ષેત્રોમાં ભિન્ન ભિન્ન રુચિના લોકો હોય છે, તેથી માણસે પોતાની રુચિ અનુસાર કોઇ એક કાર્યક્ષેત્ર પસંદ કરી લેવું જોઇએ અને તે કાર્ય પરિશ્રમપૂર્વક કરતાં કરતાં પોતાની સઘળી શક્તિ તે પૂરું કરવામાં જ લગાવી દેવી જોઇએ.

મોટાં મોટાં કાર્યો તો સૌ કોઈ કરવા ઇચ્છે છે, પરંતુ તે કરવાની પ્રણાલી શું છે? તે નથી જાણતા. ટીપે ટીપે જ ઘડો કે સરોવર ભરાય છે. એટલા માટે પહેલાં તો નાનાં કાર્યોમાં જ સંયમ રાખતા શીખવું જોઈએ. પછી આગળ ઉપર આપણાથી મોટાં મોટાં કાર્યો પણ થઇ શકશે. જે લોકો નાનાં નાનાં કાર્યોમાં સંયમ નથી રાખી શકતા તેનાથી મહાન્ કાર્યો નથી થઇ શકતા.

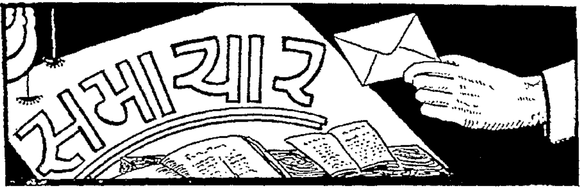
સંસારમાં એક દિવસ આપણે સીધે રસ્તે આવવું જ પડે છે, એટલા માટે પહેલેથી જ આપણે સીધો રસ્તે પકડવાનો યત્ન કેમ ન કરીએ? જગતના સઘળા પદાર્થો વિનશ્વર છે; તેમાં કયાંય પણ આનંદ રહેલો નથી, આનંદ તો મનુષ્યની અંદર જ રહેલો છે. જો આપણે ખાવાપીવામાં સંયમ નહિ રાખીએ તો માંદા પડશું અથવા આપણી જીભનો સ્વાદ બગડી જવાનો, જેને લઇને સારામાં સારી ચીજ ખાવામાં પણ આપણને કશો રસ નહિ આવે. જે લોકો કોઇ કોઇ વાર મિષ્ટાન્ન ખાય છે ત્યારે તેને ખાવામાં કેટલો આનંદ આવે છે! પરતું હમેશાં ખાનારને તે વસ્તુઓમાં કશો ખાસ સ્વાદ નથી આવતો. એ જ વાત સ્ત્રી-પ્રસંગના સંબંધમાં પણ છે. મનુષ્ય એટલું પણ નથી જાણતો કે સ્ત્રીની સાથે વિષયભોગ કરવાથી જે આનંદ આવે છે તે પોતાના લોહીથી જ પ્રસન્ન થાય છે. તે પોતાનું વીર્ય તથા યૌવનની શક્તિને પોતાના જીવનનું મહાન્ લક્ષ્ય સાધવામાં લગાડી શકત, પરંતુ મૂર્ખતાવશ તે પોતાના શરીરનું બધું બળ તથા તેજ વેડફી નાખે છે. જો કુદરતી ભૂખ લાગી હોય છે, તો તેની તૃપ્તિ સાધારણ સાત્વિક પદાર્થોથી થાય છે; પરંતુ જયાં મનુષ્ય ઇન્દ્રિયોની તૃપ્તિ માટે જ જીવતો હોય છે ત્યાં તેની તૃષ્ણાનો અંત જ નથી આવતો. અનેક પ્રકારની સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ ખાવા છતાં પણ તે અતૃપ્ત જ રહે છે. પોતાની સ્રીથી સંતુષ્ટ ન રહેલાં તે સુંદરીઓની પાછળ અહિં-તહિં ભટકયા કરે છે અને એ મૃગતૃષ્ણામાં ફસાઇને પોતાની અમૂલ્ય જિંદગી નકામી ગુમાવી દે છે.

આજકાલ નાનાં બચ્ચાંઓનાં હૃદયમાં પણ આ પ્રકારના કુત્સિત ભાવ તથા ગંદા વિચારો એવા ભરી દેવામાં આવે છે કે યોગ્ય સમય પહેલાં જ તેઓ ઇંદ્રિયલોલુપ બનીને પોતાનું સર્વસ્વ ખોઇ બેસે છે. તેઓનાં શરીરનો પૂર્ણ વિકાસ થયા વગર તેઓના વિવાહ કરવામાં આવે છે અને તેઓને ગૃહસ્થ બનાવવામાં આવે છે. પરિણામે સમાજ તેમજ દેશના ઉત્થાનની ભાવના, માતૃભૂમિ ખાતર પ્રાણત્યાગ કરવાનું વ્રત તેમજ ભગવાનને પ્રાપ્ત કરીને મનુષ્યજીવન સફળ બનાવવાની હોંશ એ સઘળું ધૂળમાં મળી જાય છે. બિચારો નવયુવાન પોતાના ન્હાના પરિ-

વારમાં બંધાઇ જાય છે અને અનેક ચિન્તાઓ તથા ઉપાધિઓ તેને ઘેરી લે છે. કયા બ્રહ્મચર્ય અને કયાં સંસારના વિષયભોગ! અસ્તુ.

જો આપણે આપણું, સમાજનું તેમજ દેશનું સાચું કલ્યાણ ઇચ્છતા હોઈએ તો આપણે બધાએ સંયમપૂર્વક જીવન વ્યતીત કરતા કરતા આત્મચિંતન કરવું જોઈએ જેની ઇંદ્રિયો ચોતરફ ભટકતી હોય છે તે આત્મોન્નતિ તો શું પણ સંસારનું કોઈ પણ કાર્ય સફલતાપૂર્વક કરી શકતો નથી તેથી આપણે આત્માનુભવ જેણે પ્રાપ્ત કર્યો હોય એવા સંત મહાત્માઓના શરણમાં જઈને તેમની પાસેથી સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ અને પછી આપણા જીવનને દૃઢ સંયમના કિલ્લાથી સુરક્ષિત કરવું જોઇએ. સંસારના સઘળા વિષય પ્રત્યે વૈરાગ્યભાવના વધારવી જોઇએ. એનો અભ્યાસ જેમ જેમ વધતો જાય છે તેમ તેમ આત્મતૃપ્તિમાં આનંદ પ્રાપ્ત થતો જાય છે.

સૌથી પહેલા વાણી ઉપર સંયમ કેળવવાની ટેવ પાડવી જોઇએ. મૌનવ્રતનો વધારેમાં વધારે અભ્યાસ રાખવો જોઇએ જ્યાં સુધી ખાસ જરૂર ન હોય ત્યાં સુધી બોલવું ન જોઇએ સૌનું સાંભળો, પરંતુ જે કંઇ બોલો તે ખૂબ વિચારપૂર્વક–સમજપૂર્વક બોલો. મનને વશ રાખવું જોઇએ. મનનું મૌન એ જ સાચું મૌન છે. ત્યારપછી ભોજન પર સંયમ રાખવો જોઇએ સવારમાં ઊઠતાવેંત પ્રતિજ્ઞા કરી લેવી જોઇએ કે આજ અમુક પ્રમાણમાં હું ભોજન કરીશ અને અમુક વસ્તુઓ જ ખાઇશ ઉપવાસનું પણ જીવનમાં ઘણું મહત્ત્વ છે. એનાથી શરીર હલકું બને છે અને મનમાં પવિત્રતાનો ભાવ ભરાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયો કાબૂમાં ન આવી જાય ત્યાંસુધી મનુષ્યે સંપૂર્ણ સાવધાન રહેવું જોઇએ. ઇન્દ્રિયો ખૂબ પ્રબળ છે મહર્ષિ વિશ્વામિત્રની લાખો વર્ષની તપશ્ચર્યાને મેનકાએ ક્ષણવારમાં નષ્ટ કરી દીધી એટલા માટે જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયો પર પૂરેપૂરો અધિકાર ન આવી જાય ત્યાં સુધી કોઇ પણ પ્રલોભનનો સામનો ન કરવો જોઇએ સંસારમાં રૂપયૌવનનું આકર્ષણ ખૂબ પ્રબળ છે એનો સામનો થતાં કોઇ વિરલ પુરુષ બચે છે. એટલા માટે એનાથી ખૂબ સાવધાની રાખીને બચવું જોઇએ સ્ત્રીઓની સાથે વધારે બેસવું ઊઠવું ન જોઇએ અને કોઇ પ્રયોજન વગર તેઓની સાથે વાતચીત ન કરવી જોઇએ. દૂરદર્શી બનવું જોઇએ. આવેશમાં આવીને કોઇ પણ કાર્ય ન કરવું જોઇએ. પ્રત્યેક ક્ષણ આત્મસાધનમાં જ ગાળવી જોઇએ. મનુષ્ય દેહ થોડા સમયને માટે જ આપણને મળ્યો છે. ઇશ્વરનું ભજન મનુષ્ય–જીવનનું એક માત્ર ધ્યેય છે, તેનાથી નિઃશ્રેયસ તથા અભ્યુદયની પ્રાપ્તિ થાય છે. એટલા માટે પોતાનું ચિત્ત હમેશાં ભગવાનના ભજન–ધ્યાનમાં જ લગાડી રાખવું જોઇએ. જિંદગીનું કશું પણ ઠેકાણું નથી ઘણો થોડો સમય હાથમાં છે, તો તે સાવધાનીપૂર્વક પળેપળનું ધ્યાન રાખીને પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિમાં વ્યતીત કરવો જોઇએ. સંસારના સઘળા વિનાશી ભોગોનો ત્યાગ અને નિત્ય નિરંજન અવિનાશી પરમાત્માનું ભજન કરવું એ જ સાચો સંયમ છે એટલા માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે તેનું પાલન કરવું જોઇએ

હુશીઆરપુર (પંજાબ) માં જયંતી.

ચૈત્ર સુદ ૧ તા. ૮-૪-૪૦ સોમવારે આચાર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજની અધ્યક્ષતામાં ન્યાયામ્ભોનિધિ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્વિજયાનંદસૂરિજી મહારાજની જન્મજયંતી તથા તેઓશ્રીજીના સદ્‌ગુરુદેવ શ્રીમાન્ બુદ્ધિવિજયજી (બૂટેરાયજી)મહારાજની સ્વર્ગવાસ જયંતી ધામધૂમથી ઉજવવામાં આવી.

ગુરુસ્તુતિ થયા બાદ શ્રીમદ્વિજયાનંદસૂરિજીના જીવન પર સુંદર પ્રવચન થયું.

પંન્યાસજી શ્રી સમુદ્રવિજયજી ગણિએ પરમ યોગિરાજશ્રી બુદ્ધિવિજયજી મહારાજનું જીવનચરિત્ર સંભળાવ્યું અને તેઓશ્રીજીના સંસ્મરણો વિષે ઘણો જ સુંદર પ્રકાશ ફેંકયો. મુનિશ્રી વિશ્વવિજયજી મહારાજે ગુરુભક્તિનું સુંદર બ્યાન કર્યું. અધ્યક્ષસ્થાનથી આચાર્યશ્રીજીએ પ્રસંગોચિત મધુર ભાષામાં ભાષણ આપી બન્ને ગુરુદેવોના વિષયમાં સુંદર ચિત્ર ખેંચી બતાવ્યું હતું અને સૂચવ્યું હતું કે શ્રી આત્મારામજી મહારાજ સ્વર્ગવાસ અર્ધ શતાબ્દિ ઉજવવામાં પાંચ વર્ષ બાકી રહ્યા છે તો અત્યારથી જ તૈયારીઓ કરવી જોઇએ જેથી સમયસર બધા કામો થઇ શકે.

બાદ જયનાદોની સાથે સભા વિસર્જન થઇ

રાત્રિના પ્રોફેસર શ્રીયુત્ ગિરધારીલાલ એમ એ. ની અધ્યક્ષતામાં કવિદરબાર ભરવામાં આવ્યો. હુશીઆરપુરના તેમજ બહારગામોના નામીચા (સુપ્રસિદ્ધ) કવિઓએ-શાયરોએ ભાગ લીધો હતો.

શ્રી વિજયાનંદ નૂરે ખુદા બનકે આયે, ગુરુ વિજયાનંદ જગઉતે બેડા પાપિઓંદા કરન પાર આયે, દેશ દે નાલ પ્રેમ કરના શીખો-આ વિષયો ઉપર વિદ્વત્તાપૂર્ણ ગુરુસ્તુતિઓ કરીને દરબારને રંજિત કરવામાં આવ્યો હતો

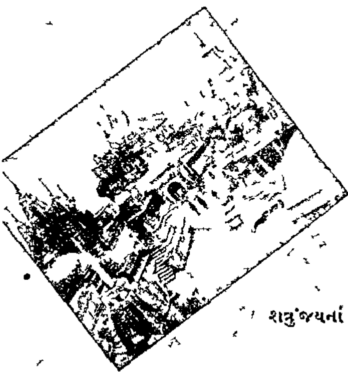
શ્રી આત્માનંદ ભુવન (દાદાવાડી)

આચાર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજના સદુપદેશથી હુશીઆરપુરના જૈનોએ સપ્રેમે અનેક પ્રકારના ધાર્મિક કાર્યો કર્યાં છે અને કરતા જાય છે. હુશીઆરપુરમાં શ્રી આત્માનંદ ભુવન ન હોવાથી તેને માટે આચાર્યશ્રીજીએ ઉપદેશ કર્યો. લલા હીરાલાલજી જૈન ભાભૂએ શ્રી આત્માનંદ ભુવન માટે ૩ ત્રણ કનાલ ૧૨ વિગા અને લાલા સાળંગરામજી જૈને ૧॥ કનાલ ૬ વિગા તેમજ લાલા ડોંગરમલજી જૈને ૧॥ કનાલ ૬ વિગા જમીન અર્પણ કરી અને વિશેષમાં લાલા હીરાલાલજીએ રૂ. ૫૦૦) પાંચસો શ્રી આત્મારામજી મહારાજની છત્રી માટે તથા ૫૦૦) દર્શનીય દરવાજા માટે આપવા જાહેર કર્યા. લાલા મીલખરામજીના ટ્રસ્ટ ફંડમાંથી એમના ટ્રસ્ટીઓએ ૫૦૦) કૂવા માટે અને ૩૦૦) રાયકોટના દહેરાસર માટે આપવા નક્કી કર્યા.

વિહાર.

આચાર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજે ચૈત્ર સુદિ ૬ તા. ૧૩-૪-૪૦ શનિવારે જાલંધર તરફ વિહાર કર્યો. આદમપુરમાં સૂરિજી મહારાજનું જાહેર વ્યાખ્યાન થયું. સેંકડો અજૈનોએ પણ વ્યાખ્યાનનો લાભ લીધો હતો. જાલંધર શ્રી સંઘ પ્રવેશોત્સવની તૈયારીમાં ગુંથાઇ ગયેલ છે. શ્રી મહાવીર જયંતીની અને ઉદ્યાપનની તૈયારીઓ ચાલી રહેલ છે.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

શત્રુંજયનાં જૈન દેવાલયો.

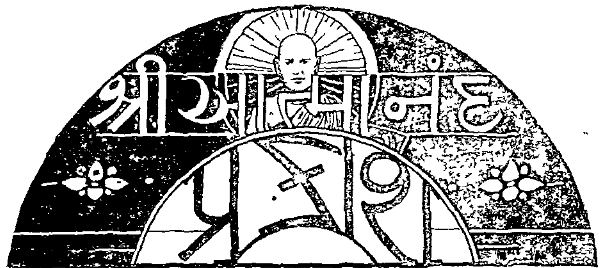

ક ૩૭ મું.
ંક ૧૦ મો

સંવત
વૈ

પ્રકાશક —

વિષય-પરિચય

પુસ્તક : ૩૭ મું : આત્મ સં. ૪૪ · વીર સં. ૨૪૬૬ વૈશાખ :
અંક · ૧૦ મો · * * વિક્રમ સ. ૧૯૯૬ · મે :

" ઓ માનવી! પૂછું તને, તેં જન્મી સાર્થક શું કર્યું ? "

હરિગીત

કોટ્યાધિ કહેવાયો ભલે, કર દાન કે લીધાં નહી,
ભવસાગરે ભટકી રહ્યો, પ્રભુ નામ કે લીધાં નહી,
પરમાર્થ કેરા પંથમાં, ડગલું ન દિલથી તેં ભર્યું,
પૂછુ તને ઓ માનવી !, તે જન્મી સાર્થક શું કર્યું ? ૧

અંધા–અપંગ–અનાથને, કે સાહ્યતાઓ ના કરી,
દિલ–દુ ખ હણવા દર્દીનાં, ધન ખર્ચ્યું ના ધર્મે જરી,
નિજ સ્વાર્થ કેવળ સાધીને, તે પાપથી પેટ જ ભર્યું,
તારો હિસાબ તપાસી જો ! તેં જન્મી સાર્થક શું કર્યું ? ૨

આયુષ્ય ચાલ્યું જાય છે, તેનો વિચાર કર્યો નહી,
કરીયા કુછંદ અનેક, દિલમાં દેવથી ય ડર્યો નહી,
યૌવન બધું જાતું રહ્યું, આવી જરા જોર જ હર્યું,
તું પાછું વાળી જો જરા, તેં જન્મી સાર્થક શું કર્યું ? ૩

કાળા મટ્યા છે કેશ, બેશ–હમેશ સંદેશો કહે,
અવસાનકેરું ભાન કર, મૃત્યુ સદા માથે વહે;
પૈસો મળ્યો–પદવી મળી, તો પણ અરે! દિલ ના ઠર્યું,
હિસાબ ગણી લે હાલ કે, આ જન્મ સાર્થક શું કર્યું? ૪
દુઃખિયા હૃદયના જખ્મ પર, નહીં પ્રેમથી પાટા કર્યાં,
ભાંગ્યા- તૂટ્યા- ભૂલેલનાં, આંતર–દુઃખો તેં ના હર્યાં;
ઠરવાનું નિશ્ચળઠામ પ્રભુપદ, ધ્યાનમાં તેં ના ધર્યું,
નાણું તપાસી જો અરે! તેં જન્મી સાર્થક શું કર્યું? ૫
આવી પકડશે કાળ, જેને મુહૂર્ત જોવાનું નથી,
નથી પોસ્ટ–કાગળ- તાર– એરોપ્લેન મિથ્યા કહું કથી;
સાથે જ થાશે એક જે, તેં પાપનું ગાડું ભર્યું,
કરી લે તું ચોખ્ખો ચોપડો એ સત્યવાયક ઉચ્ચરૂં. ૬
બાજી હજી છે હાથમાં, તું ચેતી લે ઝટ ચિત્તમાં,
તલ્લીન આઠો જામ છો, મમતા ભરી છે વિત્તમાં;
છેલ્લી ઘડીએ શૂન્ય સર્વે, વાક્ય માની લે ખરું,
પસ્તાઈશ પૂરો કે અરેરે! જન્મ સાર્થક ના કર્યું. ૭
લાખો–કરોડો વહી ગયા, વહી જાય, એવો તું જશે,
કે આત્મ સાધન ના કર્યું, એ દિલમાં દુઃખ સાલશે;
સદ્ધર્મ સેવ્યો તેહનું, ભવસાગરે વહાણ જ તરે,
પોકારી કહું છું સત્ય વાણી, છેલ્લી આ ઉરમાં ધરે. ૮

દોહરો

અરે! મુસાફર માનવી, કરી લે કૈં શુભ કામ,
પરલોક સુખ ને અહીં, નિશ્ચળ રહેશે નામ. ૧

લી૦ શુભાભિલાષી

રેવાશંકર વાલજી બધેકા

સ્નેહ એ દુઃખનું મૂળ છે

લેખક: આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

સ્નેહની સાંકળથી સંકળાયલા જગતને સુખ ક્યાંથી હોઈ શકે? સ્નેહ એટલે મારાપણાનુ માન. આ માન સચેતન તથા અચેતનમા પણ હોય છે. મારી માતા, મારો પિતા, મારી સ્ત્રી, મારો પુત્ર, મારો સ્નેહી-આ પ્રમાણે સચેતનમા અને મારું ઘર, મારુ ઘરેણુ, મારુ વસ્ત્ર, મારું ધન આદિ અચેતનમા મમતા કરવી તે સ્નેહ કહેવાય છે. ફરક એટલો જ છે કે સચેતન વસ્તુમાં થએલી મમતા સ્નેહ–પ્રેમ તરીકે ઓળખાય છે, અને અચેતન વસ્તુની મમતા મોહ તરીકે ઓળખાય છે. સચેતન પ્રેમ બન્ને પક્ષમા હોય છે અને એક પક્ષમા પણ હોય છે. એક માણસ કોઈ બીજા માણસ અથવા પશુ ઉપર સ્નેહ કરે છે ત્યારે તેઓ તે સ્નેહ કરનાર ઉપર સ્નેહ રાખે છે, અથવા તો કોઈ કોઈ નથી પણ રાખતા, સ્નેહ રાખવાને બદલે ઊલટા હૃદયથી ધિક્કારે છે. અને અચેતન વસ્તુ તો મૂળથી જ નિર્જીવ હોવાથી રાગ રાખનાર ઉપર રાગ રાખી શકતી જ નથી.

એક બીજાને પ્રતિકૂળ વર્તન તથા વિચારવાળા બે સ્નેહીઓના જીવન કલેશ, બળતરા, ચિતા તથા શોકથી નિરસ બનેલાં હોય છે દાંભિક પ્રવૃત્તિથી દુખી હોય છે એકને અણગમતુ બીજો કરે અથવા તો અંતર રાખે તો ઘણો જ ખેદ થાય છે, કારણ કે સ્નેહી માણસ તીવ્ર મોહથી જકડાએલો હોવાથી દાંભિક સ્નેહીને છોડી શકતો નથી એટલે તેને દુખ ભોગવવુ જ પડે છે.

સ્નેહની ઓછાશને લઈને અથવા તો કોઈ પણ પ્રકારના સ્વાર્થના અંગે કહેવાતો સ્નેહી બીજાની સાથે સાચો અથવા કૃત્રિમ સ્નેહ કરે છે, અને સ્નેહીને અણગમતી પ્રવૃત્તિ કરીને સ્નેહીથી છુપાવે છે કે જે બાબતની જાણ થતા સ્નેહીને દુખી થવું પડે છે, અને તે નિરંતર શલ્યની જેમ સાલ્યા કરે છે

બન્ને સ્નેહીઓમાં ગાઢ સ્નેહ હોય, એક બીજાને અંતઃકરણથી ચાહતા હોય, સ્નેહની માત્રા એક સરખી હોય, એક હૃદય હોવાથી લેશ માત્ર પણ અંતર ન રાખતા હોય છતા તેઓ પણ કોઈ દુઃખથી મુક્ત નથી. આવા સ્નેહીઓનો વિયોગ એક બીજાને ઘણુ જ દુઃખ આપે છે, એકને થએલી આધિ–વ્યાધિ, આપત્તિ–વિપત્તિ બીજાને અત્યંત દુ.ખ તથા શોક ઉત્પન્ન કરે છે, એક બીજાને સુખમય જીવન ગાળતા જોવાની આતુરતાવાળા હોવાથી નિરતર ચિંતાવાળા રહે છે, કારણ પ્રસંગે બન્નેને જુદા રહેવાનો પ્રસંગ આવે તો બન્નેના દિલ અત્યંત દુભાય છે.

નિકટના સગાસબધીઓ સ્નેહથી જોડાય છે ત્યારે તો તેઓ ધાર્યા પ્રમાણે એક બીજાને મળી શકતા હોવાથી રોગ શોક-

ના પ્રસંગે નિરંતર નજીક રહેલા સ્નેહીઓ સ્નેહીની વેદના ન જોઈ શકવાથી હેરાન થાય છે. અને સગા તથા ન્યાતજાતના કોઇ પણ પ્રકારના સંબંધ વગરના સ્નેહીઓ તો કવચિત્ કદાચિત્ જ મળી શકે છે, અને ધાર્યા પ્રમાણે ન મળી શકતા હોવાથી નિરંતર દિલગીર રહ્યા કરે છે. કોઈક વખત રોગ શોકાદિનું કારણ બની આવે ત્યારે પણ ઇચ્છા પ્રમાણે ન મળી શકવાથી ઘણા જ ખેદવાળા રહે છે.

સંસારમાં સ્વાર્થી, મૂર્ખ તથા બનાવટી સ્નેહીની માત્રા અધિકતર જોવામાં આવે છે કે જે નિઃસંશય સંસારને દુઃખનું જ કારણ છે. પોતપોતાના ભિન્ન ભિન્ન સ્વાર્થોને લક્ષ્યમાં રાખીને મમતવભાવ બતાવનારા સ્વાર્થ ન સધાવાથી અથવા તો સ્વાર્થ પૂરો થવાથી આપત્તિ–વિપત્તિમાં પડેલા સ્નેહીની ઓળખાણ પણ રાખતા નથી. જેથી કરીને સાચા સ્નેહી તરીકે ઓળખનારના ચિત્તમાં પુષ્કળ કલેશ થાય છે; કારણ કે જીવનમાં કડવા યા મીઠા પ્રસંગે ભાગ પડાવવાની આશાથી જ એક બીજાની સાથે મોહ–મમતાથી વર્તવામાં આવે છે. પરંતુ માયાળુપણું બતાવવાના પ્રસંગે અતડા પડી જાય છે ત્યારે નિરાશાની સાથે દિલગીરી ભોગવવી જ પડે છે.

વસ્તુસ્થિતિને ન સમજનારા મૂર્ખ સ્નેહીઓના જીવનમાં કલેશ કે પરિતાપ સિવાય શાંતિ કે સુખ જેવું કાંઈ પણ હોતું નથી. ભવિષ્યના પરિણામથી અનભિજ્ઞ મૂર્ખ સ્નેહીના કદાગ્રહથી કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં ઉતરનાર ડાહ્યા સ્નેહીને ઘણું જ શોષવું પડે છે. સ્નેહીની પરિસ્થિતિ સમજ્યા સિવાય મનગમતી વસ્તુ મેળવવાના આગ્રહથી સ્નેહીને કફોડી સ્થિતિમાં લાવી મૂકે છે, જેથી કરીને જીવન પર્યંત કલેશના ભાગી થવું પડે છે.

મૂર્ખ સ્નેહીમાં ડહાપણનો અંશ પણ ન હોવાથી મૂર્ખાઇભર્યા કાર્યો કરીને પોતાની જાતને ખુવાર કરી નાખે છે, શારીરિક તથા માનસિક ઉપાધિઓથી પોતાના જીવનને ખરાબ કરી નાખે છે, જેની અસરથી સ્નેહીને અનહદ દુઃખ થાય છે.

સ્નેહનો ડોળ કરનારા બનાવટી સ્નેહીઓના અંતઃકરણ સ્નેહભીનાં ન હોવાથી સ્નેહી માનનારને શાંતિ આપી શકતા નથી. એવા બનાવટી સ્નેહીઓ ઉપર વિશ્વાસ રાખી શકાતો નથી, છતાં સરળ સ્નેહી વિશ્વાસ રાખે તો તેને છેવટે પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે. બનાવટ વધુ વખત ટકી શકતી નથી. અંતમાં બનાવટનો રંગ ઊડી જાય છે અને સ્નેહીને હતાશ થવું પડે છે.

એકનિષ્ઠ સાચો સ્નેહ કરનારા સંસારમાં બહુ જ ઓછા હોય છે. આવા સાચા સ્નેહીઓ સ્નેહભીના હૃદયવાળા, એકનિષ્ઠ સ્નેહવાળા, વિશ્વાસનું પૂર્ણ પાત્ર, અને સરળ તથા અભિન્ન હૃદયથી ચાહવાવાળા હોવાથી તેમને કલ્યાણ, સુખી જીવન, અભ્યુદય, સદ્‌વર્તન આદિ ઇચ્છાઓથી હમેશાં ચિંતિત રહેવું પડે છે અને વિયોગથી ભયભીત રહેવું પડે છે. એકનિષ્ઠા વગરના અસ્થિર સ્નેહવાળા સ્નેહીઓ ચંચળ વૃત્તિવાળા હોવાથી એક છોડી બીજે અને બીજે છોડી ત્રીજે સ્થળે સ્નેહની જોડતોડ કરવાથી સ્નેહીને અત્યંત દુઃખ આપવાવાળા થાય છે. જ્યાં એકનિષ્ઠા નથી હોતી ત્યાં સ્નેહની માત્રા પણ ઘણી ઓછી હોય છે, અને તે સ્નેહીની લાગણીઓને અત્યંત દુભાવવાવાળી હોય છે.

આ પ્રમાણે મનુષ્ય જાતિનો પરસ્પર સ્નેહ, તે પછી એકપક્ષી હોય કે ઉભયપક્ષી હોય, સાચો હોય કે બનાવટી હોય, એકનિષ્ઠ હોય કે અનેકનિષ્ઠ હોય, એકંદરે બધા ય પ્રકારનો સ્નેહ દુખદાયી જ છે, માટે સુખ મેળવવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યોએ તો સ્નેહ કરતા પહેલા પરિણામને સારી રીતે વિચારી લેવુ જોઇએ.

સસારમા માણસો, માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર, ભાઇ, બેન આદિના સબધથી જોડા એલા હોવાથી અમુક પ્રકારના વ્યવહારના અગે તેમની સેવા કરવી, સહાનુભૂતિ બતા વવી, તેમના સુખદુખમા ભાગ લેવો ઇત્યાદિ બાબતોમા પોતાની ફરજ બજાવતા પ્રેમ કે રાગને સ્થાન આપવુ પડે છે અને તે પણ પરિણામે દુખદાયી નિવડે છે, છતા સસા રના બધનોમાથી ન છૂટનારને ફરજીઆત પણે તે ભોગવવુ પડે છે જેમને આ દુખ અસહ્ય થઇ પડે છે તેઓ તો સમારના બધનો માથી મુક્ત થઈ જાય છે

ગુણાનુરાગ પણ એક પ્રકારનો રાગ છે અને તે પણ દુખના પરિણામવાળો છે, છતા કાઇક આત્મકલ્યાણ કરવાવાળો હોવાથી તે ગ્રાહ્ય છે વિકાસી મહાપુરુષોના આત્મિક ગુણોની અનુરાગ તો પરિણામે દુખદ હોવા છતા પણ આત્મિક ગુણો પ્રકટ કરવામા અદ્વિતીય સહાયક છે માટે ગ્રાહ્ય જ છે અને પરોપકાર, સજ્જનતા આદિ ગુણોનો અનુ રાગ પણ કાઇક સ્વાર્થગર્ભિત તથા દુખદ હોવા છતા પણ માણસોમા અવગુણોને પ્રવેશ કરતા અટકાવે છે, માટે તે પણ કેટલેક અશે ગ્રાહ્ય છે

ધન, હાટ, હવેલી, વસ્ત્ર, ઘરેણા આદિ અચેતન વસ્તુઓનો મોહ માણસોને નિરતર દુખદાયી નિવડે છે, કારણ કે જડ વસ્તુઓ ક્ષણિક હોય છે અને તે ક્ષણેક્ષણે બદલાતી રહે છે, માટે આવી વસ્તુઓનો મોહ તો દરેક ક્ષણે દુખ ઉત્પન્ન કરે છે માણસો સુખના હેતુથી જડ વસ્તુઓ ઉપર મમતા રાખે છે પરતુ તે જડ વસ્તુઓ સડી જવુ, પડી જવુ, બદલાઈ જવુ આદિ પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે વર્તતી હોવાથી સુખના બદલે દુખ જ આપે છે, માટે જડ વસ્તુઓ ઉપરનો મોહ દુખદાયી હોવાથી સર્વથા ત્યાજ્ય છે

આ પ્રમાણે વિચાર કરતા સચેતન હો કે અચેતન હો, સસારમા કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર કરેલો રાગ, મોહ, પ્રેમ કે સ્નેહ એકદરે દુખદાયી હોવાથી આત્માર્થી વિકાસી પુરુષોએ ત્યાગવો જોઇએ જે પુરુષોએ સ્ને હને છોડ્યો છે તેઓ જ સાચા સુખના ભાગી બન્યા છે, બાકી તો આખુ ય જગત સ્નેહને લઇને દુખી થઈ રહ્યુ છે

શ્રી શ્રુતજ્ઞાન

લેખક—શાસનપ્રભાવક શ્રીમદ્ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી પ્રશિષ્ય
પં. શ્રી ધર્મવિજયજી ગણિ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૪૮ થી ચાલુ)

[અવાન્તર સમ્યગ્દર્શન સ્વરૂપ]

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વઃ—ઔપશમિક તથા ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ જણાવ્યા બાદ હવે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ જણાવવામાં આવે છે. 'क्षयेण=दर्शनसप्तकस्य आत्यन्तिकक्षयेण निर्वृत्तं क्षायिकम् ।' દર્શનસપ્તકના આત્યન્તિક-સર્વક્ષયથી જે ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે તે 'ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ' કહેવાય છે. આ સમ્યક્ત્વ બધા ય સમ્યક્ત્વના પ્રકારોમાં સર્વશિરોમણિ છે. પરભવનું આયુષ્ય બંધાયા પહેલાં આત્માને જો આ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય તો અન્તર્મુહૂર્તમાં કેવલજ્ઞાન અને તે જ ભવમાં મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરવાની શરૂઆત કરનાર વજ્રર્ષભનારાચ સંઘયણવાળો મનુષ્ય જ હોવો જોઇએ એટલું જ નહિ પરંતુ તે મનુષ્ય જિનકાલિક એટલે કે આ અવસર્પિણીની અપેક્ષાએ ઋષભદેવસ્વામીના વિચરણ કાળથી પ્રારંભી શ્રી જંબૂસ્વામીજીના કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ પર્યંત કાળમાં જન્મેલો હોવો જોઇએ. ભગવાન્ શ્રી ઋષભદેવસ્વામીના વિચરણ કાળ પહેલાંના અને જંબૂસ્વામીજીને કેવલોત્પત્તિ થયા પછીના જન્મેલા મનુષ્યોને ભરતાદિ દશ ક્ષેત્રોમાં અવસર્પિણી કાળની અપેક્ષાએ આ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર જ નથી. કેટલાક અજ્ઞાનીઓ આજે પણ અમુક વ્યક્તિઓ માટે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિ થઇ શકવાનું નિરૂપણ કરે છે, પરંતુ તેવાઓ દૃષ્ટિરાગાન્ધપણું છોડી પૂર્વાચાર્યોના 'जिणकालगो मणुस्सो पट्ठवगो अट्ठवासुप्पिं' ઇત્યાદિ વચનો જો વાંચે અને વિચારે તો 'વર્તમાન કાળમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિ ન હોઇ શકે' તે વસ્તુ બરાબર જણાઇ આવશે.

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે દર્શનસપ્તકનો જે ક્ષય કરવામાં આવે છે તેમાં સર્વથી પ્રથમ ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠા કે સાતમા એ ચાર ગુણસ્થાનકમાંથી કોઇ પણ ગુણસ્થાનકમાં વર્તતો આત્મા અનંતાનુબંધી કષાયચતુષ્કનો ક્ષય કરે છે અને ત્યારબાદ મિથ્યાત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય તથા સમ્યક્ત્વમોહનીયનો ક્ષય કરે છે. આ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરવા માટે યથાપ્રવૃત્ત, અપૂર્વ તેમ જ અનિવૃત્તિ નામના કરણો પણ આત્માને કરવા જ પડે છે. એ કરણોનું સ્વરૂપ પ્રથમ જે પ્રમાણે બતાવવામાં આવ્યું છે લગભગ તેના સરખું જ હોય છે. ફક્ત ગુણસંક્રમ—સર્વસંક્રમ—ઉદ્વલનાસંક્રમ—અપવર્તનાસંક્રમાદિ અમુક અમુક વિશિષ્ટ ક્રિયાઓ અમુક અમુક સ્થાને થાય છે તે પંચસંગ્રહ, કર્મપ્રકૃત્યાદિ ગ્રંથોદ્વારા જાણવું વિશેષ ઉચિત છે. વિસ્તાર થવાના ભયથી અમોએ તે ક્રમ અહીં બતાવ્યો નથી.

અનન્તાનુબંધી ચતુષ્કનો ક્ષય થયા બાદ મિથ્યાત્વાદિ દર્શનત્રિકનો ક્ષય કરવા માટે અધ્યવસાયોની જે વિશુદ્ધ સંતતિ આવવી જોઇએ તે ન આવતાં ઉપરત અથવા પતિત

પરિણામવાળો જો આત્મા થાય તો અનન્તાનુબંધીનો સર્વથા ક્ષય થવા છતા મિથ્યાત્વે જઈ મિથ્યાત્વોદય નિમિત્તે પુનઃ અનન્તાનુબંધીનો બંધ થાય છે અને પુન લાબા કાળ (અપાર્ધ પુદ્ગલપરાવર્ત્તન) સુધી સસારચક્રમાં રખડપટ્ટી શરૂ થાય છે, કારણ કે અનન્તાનુબધીનુ બીજ મિથ્યાત્વ છે અનન્તાનુબધીનો ક્ષય થાય પણ તેના બીજભૂત મિથ્યાત્વનો ક્ષય જો ન થાય તો હજુ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવામાં તે આત્માને વિલબ થાય છે.

અનન્તાનુબંધીનો ક્ષય થયા બાદ મિથ્યાત્વ તથા મિશ્રનો ક્ષય કરવાનો પ્રારભ એક સાથે શરૂ થાય છે. યદ્યપિ અનન્તાનુબંધીના ક્ષય પ્રસગે ગુણસંક્રમાદિ હેતુઓ વડે ત બન્નેની સ્થિતિ વિગેરેનો ક્ષય કરવાનુ અમુક રીતિએ ગૌણપણે ચાલુ જ હતુ તો પણ હવે તો તે બન્નેનો ક્ષય કરવા માટે જ આત્માનો મુખ્ય પ્રયત્ન હોય છે. તેમા પ્રથમ મિથ્યાત્વના ક્ષયનુ કાર્ય થાય છે અને ત્યારબાદ અમુક વખત (અન્તર્મુહૂર્ત્ત) બાદ મિશ્રના ક્ષયનું કાર્ય પૂર્ણતાને પામે છે. જ્યારે મિશ્રમોહનીય ફક્ત એક છેલ્લી ઉદયાવલિકા જેટલુ બાકી રહે છે, તે અવસરે સમ્યક્ત્વ મોહનીયની સ્થિતિ માત્ર આઠ વર્ષ જેટલી બાકી હોય છે અને તે અવસરે તેટલી સમકિતમોહનીયની સ્થિતિ બાકી હોવા છતા પણ મિથ્યાત્વ–મિશ્રરૂપ સર્વ વિઘ્નો દૂર થઈ ગયેલા હોવાથી નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ શાસ્ત્રકાર ભગવતો તે વખતે તેને '**દર્શનમોહનીયક્ષપક**' તરીકે ઓળખાવે છે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ સમકિતમોહનીયની અષ્ટ વર્ષ પ્રમાણ જે સ્થિતિ બાકી રહેલ છે તેનો પણ હવે આ આત્મા ક્ષય કરવાનો પ્રારભ કરે છે, એટલે કે બાકી રહેલ સ્થિતિમા અમુક પ્રમાણ સ્થિતિખડો પાડી એક પછી એક સ્થિતિખડો ઉદ્વલવાના ક્રમે ઉકેરવા માડે છે અને તેમ કરતા કરતા ફક્ત હવે એક જ અન્ત્ય સ્થિતિખડ કે જે ઉપાન્ત્ય સ્થિતિખંડ કરતા અસખ્યાતગુણો મોટો છે તે ઉકેરવાનો બાકી રહેલો છે તે પણ ઉકેરાઈ જાય એટલે આ આત્મા **ક્ષપકકૃતકરણ** કહેવાય છે, પરતુ તે છેલ્લા ખડને ઉકેરવારૂપ કૃતકરણાદ્ધામા વર્તતા આત્માનું જો દૈવયોગે આયુષ્ય પૂર્ણ થવાનો પ્રસગ આવે તો આ ક્ષાયિક પ્રાપ્તિનો ક્રમ શરૂ કરવા અગાઉ ચાર ગતિ પૈકી જે ગતિનુ પોતે આયુષ્ય બાધ્યુ હોય તે ગતિમા તે આત્મા જાય છે, અને સમ્યક્ત્વ મોહનીયના છેલ્લા ખડના જે યત્કિંચિત્ દલિકો ઉકેરવાના બાકી રહેલા છે તે ત્યા જઈને પણ ઉકેરી નાખે છે કદાચ શકા થાય કે–નરકાદિ ચાર ગતિ પૈકી દેવગતિમા આત્માને જવુ હોય તો તો આગળ જણાવશે તે પ્રમાણે વિશુદ્ધ અધ્યવસાયો હોય, પરતુ બાકીની ત્રણ ગતિમા જનાર આત્માને તે તે ગતિને અનુસારે વિશુદ્ધ અધ્યવસાયોની સતતિ હોવાનો સભવ નથી અને એ પ્રમાણે એ વિશુદ્ધ સતતિ ન હોય તો તે તે ગતિમા ગયા બાદ વિશુદ્ધ સતતિના અભાવે બાકી રહેલા સમકિતમોહના દલિકોનો ક્ષય શી રીતે કરી શકે ? આ શકાના સમાધાનમાં સમજવુ જોઈએ કે–આયુષ્ય પૂર્ણ થવાને અગે અને તે તે ગતિનુ આયુષ્ય બાધેલુ હોઈ ભલે તે તે ગતિમા તે આત્મા જાય તેમ જ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયની સતતિ ભલે ન હોય તો પણ

ગયા ભવમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ માટેનો એટલો બધો તે આત્માનો તીવ્ર પ્રયત્ન છે અને તેને અંગે આત્માને એટલો બધો સંસ્કારી બનાવી દીધો છે કે ગત્યન્તરમાં જવારૂપ વિઘ્ન આવ્યું છે તો પણ પૂર્વ પ્રયત્ન અને પૂર્વ સંસ્કારના પ્રાબલ્યથી સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો ક્ષય કરવાની તેની ક્રિયા કુંભારના ચક્રની માફક લેશ પણ અટકી શકતી નથી.

આ અપેક્ષાએ જ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વનો પ્રસ્થાપક (પ્રારંભક) મનુષ્ય જ હોય અને નિષ્ઠાપક (સમાપ્તિ કરનાર) ચારે ગતિવાળા હોઇ શકે છે, જે માટે કહ્યું છે કે–

"पट्ठवगो उ मणुस्सो, निठवगो चउसु विगइसु"

(ભાવાર્થ સ્પષ્ટ છે)

જે આત્માઓએ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવા પહેલાં પરભવનું આયુષ્ય બાંધેલું છે તેવા આત્માઓના ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ બાદ ત્રણ વિભાગો પડે છે. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા બાદ અપ્રતિપતિત પરિણામની ધારા હોય અને આયુષ્ય પૂર્ણ થાય તો અવશ્ય દેવલોકમાં જ ઉત્પત્તિ થાય, એ પ્રથમ વિભાગ; જે પ્રતિપતિત પરિણામની ધારાવાળા થાય તે ચાર ગતિ પૈકી ગમે તે ગતિમાં યથાસંભવ જઈ શકે, એ બીજો વિભાગ અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા બાદ જેઓનું ચાલુ આયુષ્ય હજુ બાકી હોવાથી કાલધર્મ ન પામે તે અવશ્ય ત્યાં અટકી જાય (અર્થાત્ ચારિત્રમોહના ક્ષય માટે કરવામાં આવતી ક્ષપકશ્રેણિ ન કરી શકે, ચારિત્રપ્રતિપત્તિ, ઉપશમશ્રેણિ ઇત્યાદિ કરી શકે.) જે માટે કહ્યું છે કે–

"तंमि मओ जाइ दिवं, तप्परिणामो उ सत्तए खीणे।
उवरयपरिणामो पुण, पच्छा नाणामइगइओ ॥१॥
"बद्धाउ पडिवन्नो नियमा खीणम्मि सत्तए ठाइ"

(ભાવાર્થ ઉપર કહેવાઈ ગયો છે)

પરભવનું આયુષ્ય બંધાયું ન હોય અને આત્માને જો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય તો તો અપ્રતિપતિત પરિણામવાળો તે આત્મા જરા પણ અટકયા સિવાય તુરતજ ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરોહણ કરે, અન્તર્મુહૂર્તમાં કેવલજ્ઞાન પામે અને તે જ ભવમાં સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરે; પરંતુ જેઓએ શ્રેણિક મહારાજા તથા કૃષ્ણ વાસુદેવાદિની માફક ક્ષાયિક સમકિત પ્રાપ્ત કરવા પહેલાં જ પરભવનું આયુષ્ય બાંધેલું હોય તેવા આત્માઓ ત્રીજા ભવે અથવા ચોથા ભવે મુક્તિપદ પ્રાપ્ત કરે છે. જે ભવમાં ક્ષાયિક સમકિત પ્રાપ્ત થાય તે એક ભવ, દેવ અથવા નરકનું આયુષ્ય બંધાયું હોય તો તે બીજો ભવ, અને ત્યાંથી નીકળી મનુષ્યના ભવમાં આવી કર્મક્ષય કરી મોક્ષે જાય તે ત્રીજો ભવ. એ રીતે ત્રણ ભવની ગણતરી સમજવી. ચાર ભવની ગણતરી આ પ્રમાણે–જે ભવમાં ક્ષાયિક સમકિતની પ્રાપ્તિ થઈ તે એક ભવ, અસંખ્ય વર્ષનું મનુષ્ય-તિર્યંચ(યુગલિક)નું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તો તે બીજો ભવ, યુગલિક કાળધર્મ પામીને અવશ્ય દેવલોકમાં જ જાય એથી દેવનો ત્રીજો ભવ અને દેવભવમાંથી ચ્યવી મનુષ્યપણું પામી મોક્ષે જાય તે ચોથો ભવ. એ પ્રમાણે ચાર ભવ સમજવા. (ચાલુ)

સિદ્ધસેન દિવાકર

લેખક—પં. રતનલાલ સંઘવી, ન્યાયતીર્થ-વિશારદ

પ્રાક્કથન—

આચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકર અને સ્વામી સમંતભદ્ર, એ બન્ને જૈન ધર્મ અને જૈન સાહિત્યના મહાન્ પ્રભાવક મહાત્મા અને ઉચ્ચ કોટિના ગંભીર વિદ્વાન્ આચાર્ય થઇ ગયા છે. તેમના સાહિત્યનો અને રચના-શૈલીનો જૈન સાહિત્ય પર એવં પશ્ચાદ્વર્તી સાહિત્યકાર આચાર્યો પર મહાન્ અને અમીટ પ્રભાવ પડ્યો છે. વૈદિક સાહિત્યમાં કુમારિલ ભટ્ટ, શંકરાચાર્ય અને ઉદયનાચાર્ય એવં વાચસ્પતિ મિશ્રનું જે સ્થાન છે પ્રાયઃ એવું જ સ્થાન અને તેમની જેવા જ આ બેઉ આચાર્યોને જૈન સાહિત્યની દૃષ્ટિએ સમજવા જોઇએ. જૈન ન્યાય સાહિત્યના બેઉ આદિ સ્રોત છે. તેમના પ્રાદુર્ભાવની પૂર્વેના જૈન ન્યાયનો એક પણ ગ્રંથ ઉપલબ્ધ નહોતો. તથી ભગવાન મહાવીરસ્વામીના સૂક્ષ્મ અને ગહન સિદ્ધાંતોના એ પ્રચારક, પ્રતિષ્ઠાપક અને સંરક્ષક માનવામાં આવે છે તથા કહેવાય છે.

સ્વામી સમંતભદ્ર દિગંબર સંપ્રદાયમાં થયા છે અને સિદ્ધસેન દિવાકર શ્વેતાંબર સંપ્રદાયમાં. યદ્યપિ કોઇ કોઇ વિદ્વાનોની ધારણા છે કે સિદ્ધસેન દિવાકર પણ દિગંબર સંપ્રદાયમાં જ થયા છે, કિંતુ અધિકાંશ વિદ્વાન્ તેમના સાહિત્યના ગંભીર વિશ્લેષણના આધારે એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા છે કે તે શ્વેતાંબરીય આચાર્ય જ છે. આમ છતાં એ સત્ય છે કે સિદ્ધસેન દિવાકર બેઉ સંપ્રદાયોમાં અત્યંત પૂજ્ય દૃષ્ટિએ જોવાય છે. હરિવંશ પુરાણના કર્તા શ્રી જિનસેન અને આદિ પુરાણના રચયિતા આચાર્ય જિનસેન એવં પદ્મપ્રભ, શિવકોટિ અને કલ્યાણકીર્તિ આદિ દિગંબર આચાર્ય તેમનું ગૌરવપૂર્ણ રીતે સ્મરણ કરે છે. ભટ્ટ અકલંકદેવ તો તેમનાં વચનોને પોતાના અમર ગ્રંથોમાં પ્રમાણરૂપે ઉદ્ધૃત કરી દેખાડે છે.

બેઉ આચાર્યોના જીવન, સાહિત્ય અને કાર્યશૈલીમાં અદ્ભુત સમાનતા પ્રતીત થાય છે. બેઉને સ્તુતિકાર અને આદ્ય ન્યાયાચાર્ય માનવામાં આવે છે. આ લેખનો વિષય સિદ્ધસેન દિવાકર છે. આથી પાઠકોને સ્વામી સમંતભદ્રના વિષયમાં પંડિત જુગલકિશોરજી મુખ્તાર, સંપાદક 'અનેકાંત' દ્વારા 'સ્વામી સમંતભદ્ર' નામક પુસ્તકને અથવા માણિકચંદ્ર ગ્રંથમાલા પ્રકાશિત રત્નકરંડ શ્રાવકાચારની પ્રસ્તાવનાના સમંતભદ્ર-વિષયક અંશને જોવાનો અનુરોધ કરી મૂળ વિષય પર આવું છું.

સાહિત્યસેવા—

સિદ્ધસેન નામના અનેક આચાર્ય જૈન સમાજમાં થઇ ગયા છે, કિંતુ અહિંયાં વૃદ્ધવાદિ આચાર્યના શિષ્ય અને શ્વેતાંબરીય જૈન ન્યાયના આદિ પ્રતિષ્ઠાપક, મહાકવિ, અજેય વાદી, ગંભીર વાગ્મી અને દિવાકર પદવીથી વિભૂષિત 'સિદ્ધસેન'થી જ તાત્પર્ય છે. તે પોતાના સમયમાં 'યુગપ્રધાન-યુગનિર્માતા' આચાર્ય હતા. તેમના સમય સંબંધમાં વિદ્વાનોમાં મતભેદ છે, પણ માનવામાં આવે છે કે તે વિક્રમની ત્રીજી-ચોથી-પાંચમી શતાબ્દિની વચમાં થયા હોવા જોઇએ. સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં તેઓ ખરેખર દીવાદાંડી(Light-house)ની સમાન જ છે.

જૈન ન્યાયના સ્વરૂપની જે મર્યાદા તેઓએ સ્થાપિત કરી અને જે ન્યાય પારિભાષિક શબ્દોની પરિભાષા સ્થિર કરી તેના આધાર પર જ તે શૈલીનું અનુકરણ કરતા-પશ્ચાદ્વર્તી બધા શ્વેતાંબરીય આચાર્યોએ અર્થાત્ હરિભદ્રસૂરિ, મલ્લવાદી, જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ, તર્કપંચાનન અભયદેવસૂરિ, વાદી દેવસૂરિ, આચાર્ય હેમચંદ્ર અને ઉપાધ્યાય યશોવિજય આદિ પ્રૌઢ એવં વાગ્મી જૈન નૈયાયિકોએ ઉચ્ચ કોટિના જૈન ન્યાય-

ગ્રંથોનું નિર્માણ કરીને જૈનદર્શનરૂપ દુર્ગને એવો અજેય બનાવ્યો છે કે તેને અન્ય દાર્શનિકરૂપ પ્રબલ આક્રાંતાઓદ્વારા ભીષણ આક્રમણ અને પ્રચંડ પ્રહાર કરવાથી પણ આ જૈન દર્શનરૂપી દુર્ગને જરા પણ હાનિ નથી પહોંચી શકી.

આચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકરે પ્રમાણવાદના પ્રસ્ફુટન માટે '**ન્યાયાવતાર**'ની અને અનેકાંતવાદ એવં નયવાદના વિશદીકરણ માટે '**સમ્મતિ તર્ક**' ની રચના કરી. ન્યાયવતારમાં કેવળ ૩૨ શ્લોક છે; જે 'અનુષ્ટુપ્' છંદમાં સુગુંફિત છે. આ શ્વેતાંબર જૈન ન્યાયનો આદિ ગ્રંથ માનવામાં આવે છે. તેમાં પ્રમાણ, પ્રમેય, પ્રમાતા, પ્રમિતિ, પ્રત્યક્ષ, પરોક્ષ, અનુમાન, શબ્દ, પક્ષ, હેતુ, દ્રષ્ટાંત, દૂષણ આદિ એવં તે સંબંધી તદાભાસ, તથા નય અને સ્યાદ્વાદનો સંબંધ આદિ વિષયો પર જૈન મતાનુકૂલ પદ્ધતિએ, દાર્શનિક, સંઘર્ષનું ધ્યાન રાખીને જે વિવેચના કરવામાં આવી છે, અને જૈન ન્યાયરૂપ ગંભીર સમુદ્રની જે મર્યાદા અને પરિધિ સ્થાપિત કરવામાં આવી છે, તેનું ઉલ્લંઘન કરવાને આજદિન સુધી કોઇપણ જૈન નૈયાયિક સાહસ નથી કરી શક્યા. યદ્યપિ પાછળના વિદ્વાન જૈન નૈયાયિકોએ પોતાના અમર ગ્રંથોમાં ઇતર દર્શનોના સિદ્ધાંતનું ન્યાય શૈલીએ વિશ્લેષણ કરીને સુંદર અને સ્તુત્ય બૌધિક-વ્યાયામનું પ્રદર્શન કર્યું છે; કિંતુ એ સર્વ આચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકર દ્વારા બતાવેલ માર્ગનું અવલંબન કરીને જ કરવામાં આવ્યું છે.

'સમ્મતિ તર્ક' તેમની પ્રાકૃત-કૃતિ છે. એ પણ પદ્ય ગ્રંથ છે. તેનો પ્રત્યેક છંદ (ગાથા) આર્યા છે, અને તે ત્રણ કાંડોમાં વિભાજિત છે. પ્રાચીન કાલથી અઢારમી શતાબ્દિ સુધી ઉપલબ્ધ બધા પદ્યમય પ્રાકૃત ગ્રંથ પ્રાયઃ આ 'આર્યા' છંદમાં રચેલા જોવામાં આવે છે. યદ્યપિ કોઇ ગ્રંથ અનુષ્ટુપ્ અને ઉપજાતિ છંદમાં પણ મળે છે, કિંતુ પ્રાકૃત પદ્ય-સાહિત્યનો અધિકાંશ ભાગ 'આર્યા' માં જ ઉપલબ્ધ છે.

સમ્મતિ-તર્કના ત્રણે કાંડોમાં ક્રમશઃ ૫૪, ૪૩ અને ૬૯ ના હિસાબે કુલ ૧૬૬ ગાથાઓ છે. પ્રથમ કાંડમાં નય, વ્યંજનપર્યાય, અર્થપર્યાય, નયનું સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વ જીવ અને પુદ્ગલના કથંચિત ભેદાભેદ, નયભેદોની ભિન્નતા અભિન્નતા આદિ વિષયો પર વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. બીજા કાંડમાં દર્શન અને જ્ઞાન ઉપર ઊહાપોહ કરવામાં આવ્યો છે, તેમાં આગમોક્ત ક્રમવાદ, સહવાદ અને અભેદવાદની ગંભીર એવં યુક્તિયુક્ત મિમાંસા છે. અંતમાં પ્રબલ પ્રમાણોના આધારે 'કેવળજ્ઞાન અને કેવલદર્શન એક જ ઉપયોગરૂપ છે' આ અભેદવાદને જ તર્કસંગત અને પ્રામાણિક સિદ્ધ કર્યો છે. ત્રીજા કાંડમાં સામાન્ય, વિશેષ, દ્રવ્ય, ગુણ, એક જ વસ્તુમાં અસ્તિત્વ આદિની સિદ્ધિ, અનેકાંતની વ્યાપકતા, ઉત્પત્તિ, નાશ, સ્થિતિ-ચર્ચા, આત્માના વિષયમાં નાસ્તિત્વ આદિ ૬ નયોનું મિથ્યાત્વ અને અસ્તિત્વ આદિ ૬ પક્ષોનું સમ્યક્ત્વ, પ્રમેયમાં અનેકાંતદૃષ્ટિ આદિ આદિ ગૂઢ દાર્શનિક વાતો પર સુંદર પ્રશસ્ત અને સ્વતંત્ર વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે.

અન્ય ગ્રંથ–

કહેવામાં આવે કે તેમણે બત્રીશ દ્વાત્રિંશિકાઓની પણ રચના કરી હતી. કિંતુ વર્તમાનમાં કેવળ ૨૨ દ્વાત્રિંશિકા (બત્રીશી) જ મળી આવે છે, જેની પદ્ય-સંખ્યા ૭૦૪ને બદલે ૬૯૫ જ છે. આ બત્રીશી પર દૃષ્ટિપાત કરવાથી જણાઇ આવે છે કે સિદ્ધસેન-યુગ એક વાદવિવાદમય સંઘર્ષયુગ હતો. પ્રત્યેક સંપ્રદાયના વિદ્વાન પોતપોતાના મતની પુષ્ટિ માટે ન્યાય-શૈલીનું જ અનુકરણ કર્યા કરતા હતા. સિદ્ધસેન-યુગ સુધી ભારતીય બધા દર્શનોના ન્યાયગ્રંથોનું નિર્માણ થઇ ચૂક્યું હતું. બૌદ્ધ ન્યાય-સાહિત્ય અને વૈદિક ન્યાય-સાહિત્ય બરાબર વિકાસને પ્રાપ્ત થઇ ચૂક્યું હતું.

તત્કાલીન પરિસ્થિતિ બતાવે છે કે તે સમયમાં ન્યાય, પ્રમાણ, ચર્ચા અને મુખ્યતઃ પરાર્થાનુમાન ચર્ચા ઉપર વિશેષ વાદવિવાદ થતો હતો. સંસ્કૃત ભાષામાં, ગદ્ય તથા પદ્યમાં સ્વપક્ષમંડન અને પરપક્ષખંડનની રચનાઓ જ તે સમયના વિદ્વત્તાનું પ્રદર્શન હતું,

સિદ્ધસેન દિવાકર જાતે બ્રાહ્મણ હતા. આથી ઉપનિષદો અને વૈદિક ગ્રંથોનું તેમને મૌલિક અને ગંભીર જ્ઞાન હતું, જે તેમની રચેલી પ્રત્યેક દર્શનની બત્રીશીદ્વારા માલૂમ પડે છે. બુદ્ધ અને જૈન સાહિત્યનું પણ તેઓએ તલસ્પર્શી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. અને પ્રાકૃત ભાષા પર પણ તેમનો સંપૂર્ણ કાબૂ હતો, એમ માલૂમ પડે છે.

સિદ્ધસેનદિવાકર જૈન સમાજમા 'સ્તુતિકાર'ના રૂપે વિખ્યાત છે તેનું કારણ એ છે કે તેમની ઉપલબ્ધ બત્રીશીઓમાની ૭ બત્રીશી સ્તુત્યાત્મક છે. આ સ્તુતિસ્વરૂપ બત્રીશીઓમા તેઓ ભગવાન મહાવીરસ્વામીના ભક્તિવર્ણનને બહાને તેમના તત્વજ્ઞાનની અને ચરિત્રની ગંભીર તથા ઉચ્ચ કોટીની મિમાંસા કરતા તેઓ જણાય છે. વળી એ પણ માલૂમ પડી આવે છે કે ભગવાન મહાવીરસ્વામીના તત્ત્વજ્ઞાનનું હૃદયગ્રાહી અધ્યયન જ તેમને વૈદિક દર્શનમાંથી જૈનદર્શનમાં ખેંચી લાવ્યું છે ભગવાન મહાવીરસ્વામીના તત્ત્વજ્ઞાન પર તેઓ એટલા મુગ્ધ અને સંતુષ્ટ થયા કે તેમના મુખે આપોઆપ જ ચમત્કારપૂર્ણ, અગાધ શ્રદ્ધામય અને ભક્તિરસભરી બત્રીશ બત્રીશીઓ ગાતી ગાતી રચયિતાના પ્રૌઢ પાંડિત્યના કારણે તેમા ભગવાન મહાવીરસ્વામીના ઉત્કૃષ્ટ તત્ત્વજ્ઞાનનો સુંદર સમાવેશ અને સ્તુત્ય સંકલન થઇ ગયુ છે.

પ્રાપ્ત બત્રીશીઓમા કોઇ કોઇ ઠેકાણે હાસ્યરસ પણ મળી આવે છે, તેથી માલૂમ પડે છે કે સિદ્ધસેન દિવાકર પ્રકૃતિએ પટુતા અને હાસ્યપ્રિય હશે. તેમની બત્રીશીઓમાથી બે બત્રીશી (વાદોપનિષદ્ દ્વાત્રિંશિકા અને વાદ દ્વાત્રિંશિકા) વાદ-વિવાદ સંબંધી છે. એક બત્રીશી કોઇ રાજાના વિષયમા પણ બનાવેલી દેખાય છે, જેથી અનુમાન થાય છે કે સિદ્ધસેન દિવાકરને રાજસભામા પણ વાદ-વિવાદના માટે-જૈન ધર્મને શ્રેષ્ઠ સિદ્ધ કરવા માટે જવુ પડયુ હશે. આ વિષયમાં સંબંધ રાખનારી તેમની કૃતિઓ જોવાથી જણાય છે કે તેઓ વાદવિવાદ કલામા કુશળ અને અગાધ બુદ્ધિશીલ હશે તેમની વર્ણનશૈલી એ પ્રમાણિત કરે છે કે જાણે તેઓ અનુભૂત વાતોનું જ વર્ણન કરી રહ્યા છે.

તેમના સમ્યક્ત્વ-શ્રદ્ધા-ના દૃષ્ટિકોણે એમ કહી શકાય કે તેઓ સારી રીતે જૈન ધર્મના રંગે રંગાયા હતા વૈદિક માન્યતાઓને જૈન ધર્મની અપેક્ષાએ હીન કોટીની સમજવા લાગ્યા હતા. તેનુ પ્રમાણ એ છે કે સ્વપક્ષ અને પરપક્ષની વિવેચના કરતા સમયે પરપક્ષની કોઈ કોઇ પ્રબલ તર્કસંગત વાત પણ નિર્બળ તર્કોના આધારે ખંડન કરતા જાય છે. જ્યારે સ્વપક્ષની તર્ક-અસંગત વાત પણ શ્રદ્ધાના આધારે સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે.

આચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકરદ્વારા રચિત એવં ઉપલબ્ધ ૨૨ બત્રીશીઓમા સાતતો સ્તુત્યાત્મક છે, બે સમીક્ષાત્મક અને શેષ ૧૩ દાર્શનિક એવં વસ્તુચર્ચાત્મક છે.

બત્રીશીઓની ભાષા, ભાવ, છંદ, અલંકાર, રીતિ અને રસની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવાથી જણાય છે કે આચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકરની પ્રતિભા અને શક્તિ મૌલિક અને અનન્ય વિદ્વત્તાસૂચક હતી. સ્તુત્યાત્મક બત્રીશીમાથી ૭ તો ભગવાન મહાવીરસ્વામી સંબંધી છે, અને એક કોઇ રાજા સંબંધી, સમીક્ષાત્મકમા જલ્પ આદિ વાદકથાની મિમાંસા કરવામા આવી છે. દાર્શનિક બત્રીશીઓમા ન્યાય, સાંખ્ય, વૈશેષિક બૌદ્ધ, આજીવક અને વેદાંત દર્શનોમાથી પ્રત્યેક દર્શન પર એક એક સ્વતંત્ર બત્રીશી લખી છે. મિમાંસક દર્શન સંબંધી કોઈ બત્રીશી ઉપલબ્ધ નથી તેથી અનુમાન કરી શકાય છે કે નષ્ટ શેષ બત્રીશીમા મિમાંસક-બત્રીશી પણ એક હશે. ૭ બત્રીશીઓમા વિશુદ્ધ રૂપે જૈન દર્શનનું વર્ણન કર્યું છે. એમણે બધી બત્રીશીઓમા મળીને લગભગ સત્તર પ્રકારના છંદોનો ઉપયોગ કર્યો છે, કિંતુ અધિકાંશ શ્લોકોની રચના 'અનુષ્ટુપ' છંદમાં જ થઇ છે. તેમની એ કૃતિઓ બતાવે છે કે ષડ્ દર્શનો પર તેમનો અગાધ અધિકાર હતો. આ કૃતિઓથી જૈન સાહિત્યની રચના ઉપર અભૂતપૂર્વ પ્રભાવ પડ્યો છે. પ્રાય સંપૂર્ણ જૈન સમુદાયમાં ષડ્દર્શનોનું

પઠનપાઠન અને અન્ય દર્શનોની ન્યાયશૈલીએ ખંડનપ્રણાલીનો આ કૃતિઓને જોઇને જ પ્રારંભ થયો હોય તેમ જણાય છે; કારણ કે સિધ્ધસેન દિવાકર પહેલાં રચિત શ્વે. જૈન સાહિત્યમાં ષડ્દર્શન સંબંધમાં નહી બરાબર જ વિવેચન મળી આવે છે. અતઃ એ નિઃસંકોચરૂપે કહી શકાય કે શ્વે. જૈન સમાજમાં ષડ્દર્શનોના પઠનપાઠનની પ્રણાલિ અને તે સંબંધી વિવેચન કરવાનું શ્રેય આચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકરને જ મળે છે. આ દૃષ્ટિએ જૈનસમાજ પર આ આચાર્યનો કેટલો મહદ્ ઉપકાર છે તેની પાઠક સ્વયં કલ્પના કરી શકે છે.

અન્ય આચાર્યોની શ્રદ્ધાંજલીઓ—

પાછળના સર્વ આચાર્યોએ સિદ્ધસેન દિવાકરનું પોતપોતાના ગ્રંથોમાં અત્યંત આદરપૂર્વક સ્મરણ કર્યું છે. તેમના પદ્યોને પોતાના મંતવ્યની પુષ્ટિને માટે અનેક મોટા મોટા આચાર્યોએ પણ પોતાના ગ્રંથોમાં પ્રમાણસ્વરૂપ ઉધ્ધૃત કર્યા છે. તેમના પ્રતિ આદરબુધ્ધિના થોડાક ઉદાહરણ નિમ્ન પ્રકારે છે.

આઠમી શતાબ્દિના મહાન મેધાવી, મૌલિક સાહિત્યિક અને વિશેષ સાહિત્યિક યુગના નિર્માતા આચાર્ય હરિભદ્રસૂરિ 'પંચ વસ્તુક' ગ્રંથમાં લખે છે કે-

"सुअकेवलिणा जओ भणिअं–
आयरियसिद्धसेणेण सम्मईए पइट्ठिअजसेणं।
दूसम-णिसा-दिवागर कप्पत्तणओ तदक्खेणं ॥
पंचवस्तुक, गाथा १०४८

અર્થાત્:—દુઃષમકાલ નામક પંચમ આરારૂપી રાત્રિને માટે સૂર્યસમાન, પ્રતિષ્ઠિત યશવાળા, શ્રુતકેવલી સમાન આચાર્ય સિધ્ધસેન દિવાકરે 'સમ્મતિ તર્ક'માં કહ્યું છે.

હરિભદ્રરચિત આ ગાથામાં 'સૂર્ય' અને 'શ્રુતકેવલી' વિશેષણ બતાવે છે કે ૧૪૪૪ ગ્રંથોના રચયિતા આચાર્ય હરિભદ્રસૂરિ જેવા ધુરંધર આચાર્યો પણ સિધ્ધસેન દિવાકરને કઇ દૃષ્ટિએ જોતા હતા?

બારમી શતાબ્દિના પ્રૌઢ જૈન ન્યાયાચાર્ય વાદી દેવસૂરિ પોતાના સમુદ્ર સમાન વિશાળ અને ગંભીર ગ્રંથરાજ 'સ્યાદ્વાદરત્નાકર'માં આ પ્રકારે શ્રધ્ધાંજલી સમર્પણ કરે છે.

श्रीसिद्धसेन-हरिभद्रमुखाः प्रसिद्धाः ।
ते सूरयो मयि भवन्त कृतप्रमादाः ॥
येषां विमृश्य सततं विविधान निबंधान् ।
शास्त्रं चिकीर्षति तनु प्रतिभोऽपि मादृक् ॥

અર્થાત્:—શ્રી સિધ્ધસેન અને હરિભદ્ર જેવા પ્રમુખ આચાર્ય મારા પર પ્રસન્ન હો જેમના વિવિધ ગ્રંથોનું સતત મનન કરીને મારા જેવા અલ્પબુધ્ધિ પણ શાસ્ત્ર રચવાની ઇચ્છા કરે છે.

શ્લેષ અને રૂપક અલંકાર સાથે મુનિ રત્નસૂરિ પોતાના બાર હજાર શ્લોકપ્રમાણ મહાન્ કાવ્ય અમમ ચરિત્રમાં લખે છે કે:—

उदितोऽर्हन्मतव्योम्नि सिद्धसेनदिवाकरः ।
चित्रं गोभिः क्षितौ जह्रे कविराजबुधप्रभा ॥

અર્થાત્:—સિધ્ધસેનરૂપી દિવાકર(સૂર્ય)ના અર્હન્મત(જૈનધર્મ)રૂપી આકાશમાં ઉદય થવાથી તેમની ગો (કિરણ અથવા વાણી એ બંને અર્થ) એ પૃથ્વી પર કવિરાજ (શેષ કવિ અથવા બૃહસ્પતિ-બંને અર્થ)ની અને બુધ (બુદ્ધિમાન અને બુધ ગ્રહ બંને અર્થ)ની કાંતિ લજ્જિત થઇ ગઇ.

અહિયાં "દિવાકર, કિરણ, બૃહસ્પતિ અને બુધ" ની સાથે તુલના કરીને તેમની અગાધ વિદ્વત્તા પ્રતિ ભાવપૂર્ણ શ્રધ્ધાંજલિ વ્યક્ત કરવામાં આવી છે.

પ્રભાચંદ્રસૂરિ પોતાના પ્રભાવક ચરિત્રમાં લખે છે કે-

स्फुरन्ति वादिखद्योताः साम्प्रतं दक्षिणापथे ।
नूनमस्तंगतः वादी सिद्धसेनो दिवाकरः ॥

ભાવ એ છે કે જે પ્રકારે સૂર્યનો અસ્ત થવાથી ખદ્યોત–આગીઓ બહુ ચમકયા કરે છે તે પ્રકારે અહીંયા પણ રૂપક–અલંકારમાં કલ્પના કરવામાં આવી છે કે દક્ષિણપંથમાં આજકાલ વાદીરૂપી ખદ્યોત બહુ જ ચમકવા લાગ્યો છે, આથી જણાય છે કે સિધ્ધસેનરૂપી સૂર્યનો અસ્ત થઇ ગયો છે.

અહીંયા પણ સિધ્ધસેન આચાર્યને સૂર્યની ઉપમા આપવામા આવી છે.

વિક્રમની ચૌદમી શતાબ્દિમા થયેલ મુનિશ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ 'સંક્ષેપસમરાદિત્ય' માં લખે છે કે–

तमःस्तोमं स हन्तु श्रीसिद्धसेनदिवाकरः ।
यस्योदये स्थितं मूकैरुलूकैरिव वादिभिः ॥

અર્થાત્-શ્રી સિધ્ધસેન દિવાકર અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને નષ્ટ કરો જે સૂર્ય સમાન સિધ્ધસેનનો ઉદય થવાથી પ્રકાશમા નહીં રહેવાવાળા વાદીરૂપી ઘૂવડ ચૂપચાપ બેસી ગયું.

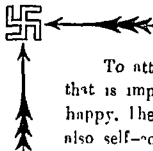
સાડાત્રણ કરોડ શ્લોકપ્રમાણ સાહિત્યના રચયિતા, સાહિત્યના પ્રત્યેક અંગની પુષ્ટિ કરવાવાળા, કલિકાલસર્વજ્ઞની ઉપાધિવાળા આચાર્ય હેમચંદ્ર પોતાની અયોગવ્યવચ્છેદિકા નામક બત્રીશીના ત્રીજા શ્લોકમા લખે છે કે–

क्व सिद्धसेनस्तुतयो महार्था,
अशिक्षितालापकला क्व चैषा ।
तथापि यूथाधिपतेः पथस्थः,
स्खलद्गतिस्तस्य शिशुर्न शोच्यः ॥

અર્થાત્:-ક્યા ગંભીર અર્થવાળી આચાર્ય સિધ્ધસેન દિવાકરની સ્તુતિઓ અને ક્યા અશિક્ષિત અભ્યાસવાળી મારી આ રચના, મહાન્ દિગ્ગજ હાથીઓના માર્ગનું અનુકરણ કરવાવાળું હાથીનું બચ્ચું જો સ્ખલિત ગતિ થઇ જાય તો પણ શોચનીય નથી તે પ્રકારે જો હું પણ સિધ્ધસેન જેવા મહાન્ આચાર્યોનુ અનુકરણ કરતા સ્ખલિત થઇ જાઉં તો પણ શોચનીય નહિ થાઉ.

પાઠકગણ, આ અવતરણોથી અનુમાન કરી શકાય છે કે જૈન સાહિત્યમા આચાર્ય સિધ્ધસેન દિવાકરનુ શુ સ્થાન છે? એ પ્રકારે એ નિર્વિવાદ સિધ્ધ છે કે સિધ્ધસેન દિવાકરની કૃતિઓનો જૈન સાહિત્ય પર મહાન્ પ્રભાવ છે.

(ક્રમશઃ)
(ઉદ્ધરિત 'અનેકાન્ત')

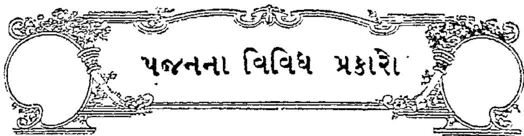

ધર્મ કેમ સધાય ?

To attain piety (Dharma) through violence that is impossible To attain piety make others happy. The mutual good-mindedness of men and also self-content flow from this wish to make others happy.

હિંસાથી ધર્મનું તત્ત્વ નથી સધાતુ. ધર્મ તો બીજાને સંતોષ પમાડવામા છે. એ જ રીતથી મનુષ્યોમા પરસ્પર સૌમનસ્ય (મીઠી લાગણી, મીઠો વ્યવહાર) સધાય છે, અને સાથે જ, એમા આત્મસંતોષ પણ પમાય છે

—ભગવાન મહાવીર

પૂજનના વિવિધ પ્રકારો

નવમા સુવિધિનાથના સ્તવનમાં શ્રીમદ્ આનંદઘનજી મહારાજ જૈન ધર્મમાં જે પ્રકારોવડે પૂજા કરવાની કહી છે તેના ભેદનું વર્ણન કરી, ટૂંકમાં મુદ્દાસર ખ્યાન કરે છે. 'જેવા દેવ તેવી પૂજા,' એ કહેવત પાછળ કિંમતી સાર સમાયો છે. એને અનુરૂપ ઉક્તિ 'છાણના દેવને કપાસીયાની પૂજા,' ભાગ્યેજ કોઇના શ્રવણે નહીં પડી હોય. એ ઉપરથી તાત્પર્ય કાઢીએ તો એ જ નીકળવાનું કે જેટલા પ્રમાણમાં પૂજ્યની વિશિષ્ટતા તેટલા પ્રમાણમાં તેને લગતી પૂજનક્રિયામાં વપરાતાં પદાર્થોની પણ વિશિષ્ટતા. ઉપાસકવર્ગ તરફથી લૌકિક દેવોની સેવામાં વપરાતાં દ્રવ્યો કે જેમાં આહાર, વસ્ત્ર, પુષ્પો અને સુગંધી પદાર્થોનો સમાવેશ થાય છે તે તરફ મીટ માંડીશું તો સહજ જણાશે કે એમાં વિચિત્રતાઓનો પાર નથી અને એ ઉપરથી દેવત્વ પાછળ નિયત કરાયેલ ભાવનાનું સ્પષ્ટ દર્શન થાય છે. પદાર્થોની પસંદગી ઉપરથી જ ઉપાસ્યની રુચિની પ્રતીતિ થાય છે. એ પાછળ સત્ય છે કે કેવળ સાંપ્રદાયિક ગુંથણી છે એની ચર્ચામાં ન ઉતરતાં સામાન્યપણે વિચારીશું તો સહજ જણાઈ આવશે કે એમાં અને લોકોત્તર દેવો તરીકે એનાથી જુદા પડતાં જૈન દર્શનમાં દર્શાવાયેલા દેવોમાં મહદ્ અંતર છે.

લગભગ સર્વ લૌકિક પંથોમાં ભક્તિરૂપે ધરવામાં આવતી વસ્તુઓ, આખરે તો ઉપાસકવૃંદના જ ભોગમાં આવવાની હોય છે એટલે અર્પણતા ભાવમાં સંપૂર્ણતા નથી લાભી શકાતી. ઘણાખરા પ્રસંગોમાં એને સ્થાને સ્વાદવૃત્તિ અને સ્વાર્થવૃત્તિના ઊઘાડા દર્શન થાય છે. કાળી માતા સામે ચઢાવાતા પશુબળિ કે ઠાકોરજીને ધરાવાતા છપ્પન ભોગ પાછળ પૂજારી–પંડ્યા, મહંત કે મહારાજ તરીકે ઓળખાતાં ઉપાસકવર્ગની આહારલાલસા નથી તો અન્ય શું છે?

એ પદાર્થોની સરખામણીમાં વીતરાગ સન્મુખ મૂકાતા પદાર્થો ઘણા ઉત્તમ પ્રકારના હોય છે અને એમાં સ્વ-વપરાશની સહેજ પણ વાસના હોતી નથી. અર્પણવૃત્તિનો સાચો સાક્ષાત્કાર ત્યાં જ થઈ શકે છે. પુષ્પોની પસંદગીમાં પણ જે ભેદ ઊડીને આંખે વળગે છે તે એ છે કે જૈનો જે પુષ્પો વાપરે છે એની સુવાસ, સુંદરતા ને વર્ણ આગળ લૌકિક દેવોને ચઢાવાતાં ફૂલો તદ્દન ઉતરતી પંક્તિના હોય છે. એ સર્વ કરતાં પૂજન–ભક્તિ પાછળ જે અહિંસક ભાવ રમણ કરતો અનુભવાય છે એ જ એની શ્રેષ્ઠતા પુરવાર કરવા પર્યાપ્ત થઇ પડે તેમ છે.

જ્યાં કેવલ ભક્તિના નામે જીવતા પ્રાણીનો સર્વનાશ નોતરવાનો હોય અથવા તો એના

માસ પર લોલુપતા કે એની ચાલ પર મોહ-કતાના ડોળા પટપટાવવાના હોય ત્યા આવી ઉપાસના શી રીતે સંભવી શકે? જે દેવ શસ્ત્ર, નારી કે વાહનના રસિયા હોય તે આત્માને વધુમા વધુ આપી શકે તો તે માત્ર પોતાની પાસે રહેલી વસ્તુઓ કે બીજુ કઈ? અર્થાત્ એમની ઉપાસના દ્વારા શસ્ત્ર–નિપુણતા કે સાંસારિક ભોગોપભોગની આમથી સંભવી શકે, પણ સાચુ આત્મ-કલ્યાણ કિંવા આત્માની સ્વસ્વરૂપ-પિછાન હરગીજ ન લાભી શકાય એ ખાતર તો વીત-રાગની જ ઉપાસના જરૂરી લેખાય એ માટે તો ઉત્તમોત્તમ પદાર્થો સાચી અર્પણ બુદ્ધિથી ધરાવા ઘટે, અને એ પાછળ ભાવ એ સર્વ પરના મમત્વને હઠાવવાનો હોય વળી એ કરણીમા ડગલેને પગલે નિયત કરાયેલી વિધિના દર્શન થવા જોઈએ. કેવલ દ્રવ્યથી એની પૂર્ણાહુતિ ન કરાતા એ પછી પ્રબળ ભાવ પેદા થાય તેવા આત્મલક્ષી સ્તવનાદિની જમાવટ હોવી જોઈએ. એ માટે આત્મા, પરમાત્મા સહ તદાકાર બની જાય તેવુ વાતા-વરણ સર્જવું જોઈએ. એ સારુ इलिका भ्रमरीध्यानात् भ्रमरीत्व अधिगच्छति વાળું ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીનું વાક્ય યાદ રાખવુ ઘટે

યોગિરાજ સુવિધિજિનને લક્ષી સ્તવનમા એ જાતની જમાવટ કરતા મુમુક્ષુ આત્માને એક પગલુ આગળ લઈ જાય છે દર્શનના તલ સાટ પછી પૂજનના પ્રકાર સૂચવતા કહે છે કે–

દ્રવ્ય ભાવ શુચિ ભાવ ધરીને,
હરખે દેહરે જઈએ રે;
દહ તિગ પણ અહિગમ સાચવતાં,
એકમના ધુરિ થઈએ રે.

દ્રવ્યથી અને ભાવથી અર્થાત્ બાહ્ય સાધનોને લગતી અને આંતરિક પરિણામોને લગતી પવિત્રતા ધારણ કરીને જિનાલયમા પગ મૂકવો જોઈએ. એ વેળા ચૈત્યવદન ભાષ્ય કિંવા દેવવદન ભાષ્ય અથવા તો પ્રવચન-સારોદ્ધાર આદિ ગ્રંથોમાં દશ ત્રિક ને પાચ અભિગમ સબધી જે વર્ણન છે એ તરફ ધ્યાન દઈને પૂજનના કાર્યમાં ચિત્ત કેંદ્રિત કરવાનુ છે પૂજાના ચાર પ્રકાર–૧ અગપૂજા, ૨ અગ્રપૂજા, ૩ ભાવપૂજા, ૪ પ્રતિપત્તિપૂજા. પુષ્પ ચઢાવવા, જળનો પખાલ કરવો, ચંદ-નનુ લેપન કરવુ તેમજ ધૂપ અને દીપક અનુક્રમે ધૂપદાન ને ફાનસમા મૂકી પ્રભુમૂર્તિ સામે ધરવા એ પાચ પેટાભેદે અગપૂજા. એમાં શુદ્ધ ચોખાવડે સાથીઓ કરવો, નૈવેદ્ય તેમ ફળ એ પર મૂકવારૂપ ત્રણ પેટા ભેદ ઉમેરતાં કુલ અગ્રપૂજાના મળી આઠ ભેદ થયા. એ જ વર્તમા-નમાં ચાલી રહેલી અષ્ટ પ્રકારની પૂજા. પૂજામાં વપરાતા દ્રવ્યોની શુદ્ધિ, સખ્યા અને વિવિધતા આદિ ભાગાવડે આ સબંધી ઘણું ઘણું કહી શકાય એટલુ જ નહિં પણ એ પાછળ સમા-યેલ ભાવનાના મુદ્દાથી એમાં ઘણી તરતમતા વિચારી શકાય. પૂજા જો જિનેશ્વરની આજ્ઞા ધ્યાનમાં રાખી કરવામા આવે તો બે જાતના ફળ આપનારી કહી છે. એમા મનુષ્ય ગતિના ઉત્તમ સુખો, દેવલોકના અવર્ણનીય વિલાસો અને પરિણામે શિવસુદરીનો યોગ સમાય છે. અનતર અને પરપરભેદમાં મુક્તિપુરીમાં વાસ એ છેવટનો તબક્કો છે, અર્થાત્ ક્રિયા વાંઝણી નથી જ એ એનો સાર છે. વળી આઠ પ્રકાર તો સામાન્ય રીતે મુખ્ય બતાવ્યા પણ એની સાથે અન્ય ક્રિયાઓનો મેળ લગાવી સત્તર, એકવીશ અને એકસો ને આઠ ભેદ

પણ પાડી શકાય છે. અરે! એક હજાર ને આઠ સુધી આંક માંડી શકાય. આ ભેદ-પ્રભેદનો જે કંઇ વિસ્તાર વિચારી ગયા એ સર્વનો સમાવેશ દ્રવ્યપૂજામાં થાય, એટલે અંગ અને અગ્રપૂજા મળી દ્રવ્યપૂજા ગણાય.

ત્રીજો પ્રકાર ભાવપૂજાનો આવે છે. એમાં પ્રભુબિંબ સામે ચિત્તની એકતારતા સાધી, એમના સ્તવમાં વા ગુણકીર્તનમાં લયલીન બનવાનું છે. ધ્યાનમગ્ન દશા પણ આમાં ગણાઈ શકે. એના પ્રકાર ઉપાસક આત્માના પરિણામો પર અવલંબતા હોવાથી ઘણા છતાં નામોલ્લેખ ન કરી શકાય તેવા નથી. એ પરિણામોમાં એટલી બધી પ્રબળ શક્તિ રહેલી છે કે તેના વડે સંખ્યાબંધ વર્ષોના કઠીન કર્મો અલ્પ કાળમાં નાશ કરી શકાય. ફક્ત અગત્ય છે એ જાતના ભાવોની જમાવટની. કોઈ પ્રશ્ન કરે કે તો પછી દ્રવ્યપૂજાની શી જરૂર? એકલી ભાવ-પૂજા કરીએ તો ન ચાલે? ઉત્તર એટલો જ આપી શકાય કે ગૃહસ્થોએ પૂજા કરવી ઘટે. એ વેળા યાદ કરવાનું છે કે ભાવ વાત કરવા મા-થી નથી આવી જતો, દ્રવ્યપૂજાવડે જ એની ભૂમિકા રચાય છે; તેથી તો કહેવામાં આવ્યું છે કે—**દ્રવ્ય ત ભાવનિમિત્ત**—બાકી ભાવપૂજાની અચિંત્ય શક્તિ સંબંધમાં મહારાજા કુમારપાળના પૂર્વભવનું ઉદાહરણ જીવતું જાગતું છે.

'પાંચ કોડીના ફુલડે જેના સિધ્યા કાજ' એ વાત કોણ નથી જાણતું? ચોથો પ્રકાર જે પ્રતિપત્તિ પૂજાનો કહ્યો છે એનો ભાવાર્થ એ છે કે પોતાના સ્વરૂપને અવિચ્છિન્નપણે આદરવું અર્થાત્ સ્વસ્વરૂપની પૂજા-પિછાન કરવી. પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં રમણ કરવું એ પ્રભુભક્તિનો અંતિમ પ્રકાર છે. પરમાત્મ-ભાવ પ્રાપ્ત કરવો એ પ્રત્યેક ઉપાસક આત્માનું ધ્યેય હોય જ, તેથી તો કહેવાય છે કે 'જીવમાંથી શિવ અથવા નરમાંથી નારાયણ' પણ એ સ્થિતિ સહજ નથી. ઉપરોક્ત પ્રકાર-માંથી પસાર થવામાં જેનો સતત ઉદ્યમ ચાલુ છે એ આત્મા જ્યારે ગુણસ્થાનકરૂપ પગથિયા વટાવતાં અગિયારમા 'ઉપશમ' નામના ગુણ-ઠાણે આવે છે ત્યારે એ આરંભાય છે. બારમા 'ક્ષીણમોહ' ને તેરમા 'સયોગિકેવલી' પર્યંત એ વર્તતી હોય છે. એમાં અતિ આગળ પડતો ભાગ આત્માના અધ્યવસાયો ભજવે છે. કેવલજ્ઞાની પરમાત્મા સ્વમુખે એ સંબંધમાં શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં જણાવે છે. જેની પાછળ આ જાતની ટંકશાળી છાપ છે તેના માહાત્મ્ય વિષે વધુ શું કહેવાનું હોય? આમ પૂજાદ્વારા ચૌદ રાજલોકનો પ્રાંતભાગ પમાય છે. એ વાત પર ભાર મૂકી યોગિરાજ આનંદઘન, ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે—

એમ પૂજા બહુ ભેદ સુણીને,
સુખદાયક શુભ કરણી રે;
ભવિક જીવ કરશે તે લેશે,
આનંદઘન પદ ધરણી રે.

ચોકસી

જીવનનું રહસ્ય

અનુ૦ અભ્યાગી B A

સંસારની વિચિત્ર દશા છે મનુષ્ય જન્મે છે, મોટો થાય છે, વિષય-ભોગ કરે છે, સતાન ઉત્પન્ન કરે છે, તેનુ પાલનપોષણ કરે છે, ધન, જમીન, મકાન તથા અન્ય ભોગસામગ્રી એકત્ર કરે છે, એના સગ્રહમા ન્યાય-અન્યાયની પરવા પણ નથી કરતો અને અતે એ સર્વ અહિ છોડીને અસફલતા અને અતૃપ્તિનો બોધ કરતો કરતો અનેક ચિંતાઓ અને પાપોનો ભાર માથા ઉપર લઈને આ અસાર સસારમાથી ચાલ્યો જાય છે મોટા ભાગના મનુષ્યોની આ જ દશા છે એ પ્રકારના જીવનમા અને પશુ જીવનમા શો ફેર છે?

પશુ પણ પોતાનુ પેટ ભરે છે, સતાન ઉત્પન્ન કરે છે અને છેવટે મરી જાય છે, છતા કેટલીક બાબતોમા પશુઓ અત્યારના મનુષ્યોથી કઇક સારા છે તેઓને ભવિષ્યની ચિંતા નથી હોતી, તેઓ સગ્રહ નથી કરતા અને સગ્રહ માટે બીજાના ગળા નથી કાપતા પશુઓમા તો પોતાનુ હિતાહિત સમજવાની બુદ્ધિ નથી હોતી, મનુષ્યોને બુદ્ધિ મળેલી છે, તો પણ તેઓ વિચારતા નથી કે આ મનુષ્ય જીવન આપણને શા માટે મળ્યુ છે શુ ખાવા, કમાવા, ભોગ ભોગવવા અને અતે અસહાયની માફક મરણ અહિ જ છોડીને મરી જવા માટે જ આપણને જીવન મળ્યુ છે? જે મનુષ્ય જીવનને શાસ્ત્રોમા દેવદુર્લભ કહેવામા આવ્યુ છે તેની ચરિતાર્થતા શુ ભોગ ભોગવવામા જ રહેલી છે? એ ભોગો તો આપણને બીજી યોનિઓમા પણ સહેલાઇથી પ્રાપ્ત થઇ જાય છે જે સુખ ઇન્દ્રને અમરાવતીમા ઇન્દ્રાણીના સહવાસથી મળે છે તેવુ સુખ એક કૂતરાને કૂતરીના સહવાસથી પ્રાપ્ત થાય છે જે સ્વાદ આપણને ષડરસ ભોજન કરવામા મળે છે તે જ સ્વાદ વિષ્ટા ખાનારને વિષ્ટામા મળે છે જે આરામ આપણને મખમલના ગાદી-તકીયામા આળોટવાથી મળે છે તેવો આરામ એક ગધેડાને ધૂળમા આળોટવાથી મળે છે,તો પછી પશુઓમા અને આપણામા ફેર શુ છે? આપણે આપણી જાતને પશુઓથી શ્રેષ્ઠ કેમ માનીએ છીએ? આજ આપણામાથી કેટલા ભાઇઓ આ પ્રશ્નો પર ગભીરતાપૂર્વક વિચાર કરે છે? આપણુ જીવન ભોગમય બની ગયુ છે, આપણે રાતદિવસ શરીરની જ ચિંતામા વ્યગ્ર રહીએ છીએ આપણે શરીરને જ આત્મા માની લીધેલ છે, આ શરીરથી પર કોઇ વસ્તુ છે છે કે નહિ એ જાણવાની આપણને આવશ્યકતા નથી લાગતી મુઆ પછી આપણે કયા જશુ, આ જીવન પછી કોઈ જીવન છે, આ જીવનમા કરેલા પાપ પુન્યનુ ફળ આપણને આ જીવન પછી પણ મળી શકે છે, એ સઘળી બાબતોનો આપણે વિચાર કરતા જ નથી આ જીવનમા આપણે સુખે રહીએ, આપણુ માન વધે, આપણને વધારેમા વધારે ભોગ પ્રાપ્ત થાય-એ જ આપણા જીવનનુ લક્ષ્ય બની રહ્યુ છે, પરતુ એ લક્ષ્ય ઠીક છે કે નહિ તે ઉપર આજે

આપણે કંઈક વિચાર કરશું.

આ જીવન આપણને સાંસારિક ભોગ ભોગવવા માટે નથી મળ્યું. સઘળા ભોગો અનિત્ય, અસ્થિર અને ક્ષણભંગુર છે. જેવી રીતે વિજળીનો ચમકારો એક ક્ષણવાર દેખાઇને તરત જ વિલીન થઈ જાય છે તેવી રીતે વિષયસુખ કેવળ ભોગસમયે જ સુખદાયી પ્રતીત થાય છે. ભોગના પૂર્વકાળમાં આપણે એની કામનાથી બળીએ છીએ અને એનું પરિણામ પણ દુઃખદાયક હોય છે. ભોગસમયે પણ આપણને વિષયોમાં સુખની પ્રતીતિ માત્ર થાય છે; વસ્તુતઃ એમાં સુખ જ નથી. જો સુખ હોય તો તે ટકે, તેનો વિનાશ ન થય; કેમકે સત્ અને અસત્‌ની વ્યાખ્યામાં એમ બતાવવામાં આવ્યું છે કે સત્ વસ્તુનો કદી પણ વિનાશ નથી થતો અને અસત્‌નો ભાવ નથી હોતો. ' नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।' તેથી જે સુખ અચળ છે, નિત્ય છે, ધ્રુવ છે, અવિનાશી છે તે જ વાસ્તવિક સુખ છે. જે સુખ ક્ષણસ્થાયી છે, એક ક્ષણમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બીજી જ ક્ષણે વિનાશ પામે છે તે સુખ જ નથી, તે મિથ્યા સુખ છે, સુખની ભ્રાંતિ છે. વિષયોના સંબંધથી થનારા સુખને રાજસ્ અને પરિણામે ઝેર સમાન દુઃખદાયક કહેવામાં આવ્યું છે.

विषयेन्द्रियसंयोगाद्यत्तदग्रेऽमृतोपमम् ।
परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥
गी.ता

એ જ રીતે પ્રમાદ, આલસ્ય અને નિદ્રાથી ઉત્પન્ન થનારા સુખને તામસ્ અને મોહકારક કહેવામાં આવ્યું છે.

यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः ।
निद्रालस्य प्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम् ॥
(गीता)

વિષયોમાં સુખની પ્રતીતિ માત્ર થાય છે, ખરી રીતે એમાં કશું સુખ નથી. આ સત્ય સમજાવવા માટે મહાત્માઓ એક દૃષ્ટાંત આપ્યા કરે છે. એક સરોવરના કિનારે એક વૃક્ષની શાખામાં એક અત્યંત તેજસ્વી મણિ લટકી રહ્યું હતું. મણિનો પડછાયો એ સરોવરના પાણી પર પડતો હતો. કોઇ માણસની દૃષ્ટિ તે પડછાયા પર પડી અને એ પડછાયાને મણિ સમજીને તે મેળવવા માટે વારંવાર પાણીમાં શોધવા લાગ્યો. પરંતુ મણિ તો ત્યાં હતું જ નહિ તો તે તેના હાથમાં કેવી રીતે આવે ? પછી એક મહાત્માએ તેનો વ્યર્થ પ્રયાસ જોઇને તેને કહ્યું કે જેને મણિ સમજીને તે મેળવવા માટે તું પાણીમાં શોધી રહ્યો છે તે મણિ નથી; પણ મણિનો પડછાયો માત્ર છે. મણિ તો ઉપર વૃક્ષની શાખામાં લટકી રહેલ છે. પડછાયાને પકડવાનો તું જીવનભર પ્રયત્ન કરીશ તો પણ તારા હાથમાં તે આવવાનો નથી. મણિ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય તો પડછાયા પાછળ ફોકટ હેરાન થવાનું છોડી દઇને ઉપર નજર કરો અને વૃક્ષ પર ચઢીને મણિ લઇ આવો. પછી તો તે મનુષ્યને પોતાની ભૂલ સમજાણી અને પડછાયો પકડવાનો ભૂલભરેલો પ્રયત્ન છોડીને તે મહાત્માએ દેખાડેલા માર્ગે વૃક્ષ પર ચઢીને મણિને મેળવી લીધું. જે લોકો સુખની આશાએ વિષયોની પાછળ ભટકતા રહે છે તેમની દશા મણિ મેળવવાની આશાએ તેના પડછાયાને પકડવા માટે વ્યર્થ પ્રયાસ કરનાર મૂઢ મનુષ્ય જેવી છે.

આજકાલ સંસારમાં એવું જ ચાલી રહ્યું છે. એટલા માટે આપણે ખરા સુખથી વંચિત બનીને જીવનભર દુ:ખી જ રહીએ છીએ, પરંતુ વારંવાર દુઃખ પામવા છતાં પણ આપણે વિષયોથી સુખ પામવાની આશા ત્યજતા નથી અને વારવાર એને પકડીએ છીએ એ જ મોહનો મહિમા છે. મદિરા પીને મનુષ્ય જેવો ઉન્મત્ત બની જાય છે અને એને પૂર્વાપરનું જ્ઞાન નથી રહેતું એવી રીતે આપણે પણ મોહરૂપી મદિરા પીને વિવેકશૂન્ય થઇ ગયા છીએ અને વિષયોની પાછળ પાગલ થઇને ભટક્યા કરીએ છીએ. पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तमूतं जगत् ।

ઘડીભર માની લઇએ કે વિષયોમા સુખ રહેલુ છે, કેમકે આપણને એમા એનો અનુભવ થાય છે, તો પણ આટલુ તો સ્પષ્ટ છે કે તે સુખ અલ્પ છે, અનિત્ય છે, ક્ષણિક છે, હમેશા ટકવાનુ નથી જો તે નિત્ય હોય તો જેઓને વિષયસુખ પુષ્કળ પ્રમાણમા પ્રાપ્ત થએલું છે તેઓ કદી પણ દુ ખી હોત જ નહી, હમેશા સુખી જ હોત; પરતુ એવુ જોવામા નથી આવતુ. જેની પાસે વિષયભોગની સામગ્રી જેટલી વધારે હોય છે તે તેટલો વધારે દુ:ખી જોવામા આવે છે વાત પણ ઠીક છે જે વસ્તુ સ્વય અનિત્ય છે તે આપણને નિત્ય સુખ કેવી રીતે આપી શકે? સંસારનો પ્રત્યેક પદાર્થ નશ્વર છે, વિનાશ તરફ જઇ રહેલ છે એટલુ જ નહિ પણ પ્રતિક્ષણ એનો વિનાશ થઇ રહ્યો છે એમ કહેવું જોઇએ. જેવી રીતે નદીનુ પાણી એક હોવા છતાં પ્રતિક્ષણ બદલાયા કરે છે તેવી રીતે સસારના પ્રત્યેક પદાર્થનુ પ્રતિક્ષણ રૂપાન્તર થયા કરે છે. આજ કોઇ વસ્તુ આપણે એક રૂપમા જોઇએ છીએ તે આવતી કાલે બદલાઇ જાય છે અને પરમ દિવસ તેનું બીજું જ રૂપ થઇ જશે. દાખલા તરીકે દૂધ લ્યો. દૂધની જે આકૃતિ, ગુણ અને સ્વાદ હોય છે તે આવતી કાલે નહિ રહે પરમ દિવસ તેની આકૃતિ, ગુણ અને સ્વાદમાં વધારે ફેરફાર થઇ જશે એના એ દૂધને થોડા વધારે દિવસ રાખવામા આવે તો જે દૂધ સ્વાદ અને ગુણમા અમૃત સમાન હતું તે ઝેર સમાન બની જશે એ જ વાત ઓછા વધતા પ્રમાણમાં સસારના સઘળા પદાર્થોના સંબધમાં સમજવી જોઇએ. કોઇનુ રૂપાંતર જલ્દી થાય છે, તો કોઈનું રૂપાતર મોડું થાય છે, પરંતુ સર્વનુ રૂપાંતર તો થાય જ છે. એવા ક્ષણભંગુર પદાર્થોથી આપણે નિત્ય સુખની આશા કેવી રીતે રાખી શકીએ?

વળી વિષયો સાથેનો આપણો સબધ પણ નિત્ય નથી આજ જે પદાર્થને આપણે આપણો પોતાનો માનીને મલકાઇએ છીએ તેની સાથે આપણો સબધ આવતી કાલે છૂટી શકે છે. આ શરીર પણ આપણુ નથી તો પછી જેને લઇને આપણે વિષયોને આપણા માની બેઠા છીએ તે વિષય તો આપણા કેવી રીતે હોઇ શકે? આ શરીરની સાથે આપણો સંબધ ક્યારે છૂટી જશે તેની ખબર નથી. શરીર છૂટી જતા જે બધા પદાર્થોને આપણે આપણા માની બેઠા છીએ તેની સાથે આપણો સંબધ આપોઆપ છૂટી જશે. પૂર્વ જન્મમાં આપણે જે પદાર્થો સાથે અથવા વ્યક્તિઓ સાથે સબધ હતો તેનું આજ આપણને સ્મરણ પણ નથી એવી જ રીતે આ જન્મના પદાર્થો સાથે મૃત્યુ પછી કોઇ પણ જાતનો સબધ નહિ રહે એટલું જ નહિ પણ આપ-

ણુને તેની સ્મૃતિ પણ નહિ રહે. લાખો પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ એમાંનો એક પણ પદાર્થ આપણી સાથે નહિ આવી શકે. અને આપણું મૃત્યુ તો એક દિવસ ચોક્કસ છે જ. એને આપણે એક ક્ષણ પણ નહિ રોકી શકીએ. આવી સ્થિતિમાં અહિંના પદાર્થો સાથે સંબંધ જોડવો, તેને આપણા પોતાના માનવા અને તેમાં જ આપણું જીવન વિતાડી દેવું એમાં કેટલી બુદ્ધિમત્તા રહેલી છે તેનો આપણે પોતે જ વિચાર કરી શકીએ છીએ.

એ સિવાય જેટલા વિષયસુખ છે તે સઘળા ક્ષણિક હોવા ઉપરાંત વિષયુક્ત મધની માફક દુઃખમય છે. ભોગસમયે સુખરૂપ લાગવા છતાં પણ તે પરિણામે દુઃખરૂપ જ છે. દાખલા તરીકે સ્ત્રીપ્રસંગનું સુખ લ્યો. તેનાથી આપણને જે ક્ષણિક સુખ પ્રતીત થાય છે તેની સરખામણીમાં દુઃખની માત્રા કેટલી વધારે છે એનું અનુમાન કરો. તેનાથી આપણા બલ, વીર્ય, બુદ્ધિ, તેજ, આયુષ્ય વિગેરેનો નાશ થાય છે, લોક પરલોક બગડે છે અને શરીરમાં પણ શિથિલતા તેમ જ ગ્લાનિનો અનુભવ થાય છે. એવી સ્થિતિમાં એ ક્ષણિક વિષયો ભોગવવામાં જ જીવન વિતાવી દેવું એ મૂર્ખતા નહિ તો બીજું શું છે? તેથી કરીને વિષયસુખોનો ત્યાગ કરીને જે સાચું તેમજ સ્થાયી સુખ છે, જેનો કદી પણ નાશ નથી થતો તે સુખ પ્રાપ્ત કરવા આપણે અંતઃકરણપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. એ સુખ પ્રાપ્ત કરવું એ જ મનુષ્ય જીવનનું લક્ષ્ય છે, એ જ પરમ પુરુષાર્થ છે. સત્યશાસ્ત્રો એને જ પ્રાપ્ત કરવાની આપણને આજ્ઞા કરે છે. એને મેળવીને મનુષ્ય હમેશને માટે ન્યાલ થઇ જાય છે, કૃતકૃત્ય થઇ જાય છે, જન્મ-મૃત્યુના ફેરા ટાળી શકે છે, સર્વ પ્રકારના દુઃખ, ભય, શોક અને ચિંતાઓથી મુક્ત થઇ જાય છે, સર્વ પ્રકારના બંધનોથી છૂટી જાય છે. એને જ પરમાત્મા અથવા પરમપદની પ્રાપ્તિ કહે છે. એને પ્રાપ્ત કરવું એ જ આપણું સૌથી મહાન્ તેમજ મુખ્ય કર્તવ્ય છે અને એને માટે જ આપણને આ જીવન મળ્યું છે.

ભોગસુખ તો આપણને દેવ, તિર્યંક્ વગેરે બીજી યોનિઓમાં પણ મળી શકે છે. આપણે નથી જાણતા કે અત્યાર સુધીમાં આપણા કેટલા જન્મ થઇ ચૂકયા છે, નથી જાણતા કે આપણે કેટલી વાર સ્વર્ગસુખ ભોગવ્યું છે, કેટલી વાર આપણે ચક્રવર્તી યા સમ્રાટ્ બની ચૂકયા છીએ, કેટલી વાર આપણે સ્ત્રીસુખ, સંતાનસુખ અને જિહ્વા વગેરે ઇન્દ્રિયોના સુખ ભોગવ્યા છે; પરંતુ એનાથી આપણને તૃપ્તિ નથી થઇ. આપણી સુખની શોધ બાકી જ રહી છે. અને જ્યાં સુધી આપણે પરમાત્મારૂપ નિત્ય તેમજ નિરતિશય સુખની પ્રાપ્તિ નહિ કરી લઈએ ત્યાં સુધી આપણી સુખની શોધ બાકી જ રહેશે, આપણને કદી પણ તૃપ્તિ નહિ થાય. અનંત સુખની શોધ એ જ જીવનો ધર્મ છે અને જ્યાં સુધી એ સુખ એને પ્રાપ્ત નહિ થાય ત્યાં સુધી ચેન નહિ પડે, ત્યાં સુધી એનું ભટકવાનું બંધ નહિ થાય અને ત્યાં સુધી એને વિશ્રામ પણ નહિ મળે. એટલા માટે વિષયો માટે ભટકવાનું છોડીને એ પરમ સુખની પ્રાપ્તિ માટે જ દરેક મનુષ્યે નિરંતર અથાક પ્રયત્ન કરવો જોઇએ, અને જ્યાં સુધી એ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી તેણે બીજી કોઈ પણ વસ્તુ માટે પ્રયત્ન ન કરવો જોઇએ. —ચાલુ

પરમાત્માનું અધિરાજ્ય

[ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૩૦ થી ચાલુ]

દરેક આત્મામાં દિવ્યતા સંભાવનીય છે આ રીતે પરમાત્માનો આવિષ્કાર દરેક આત્મામા સંભવે છે વિશુધ્ધ અસ્તિત્વ કે ચેતના એ પણ દરેક આત્માનું દિવ્ય સ્વરૂપ છે આમ દરેક આત્મામા પરમાત્મતા વિલસી રહેલ છે. વિશુધ્ધ અસ્તિત્વ કે ચેતનાની દૃષ્ટિએ પરમાત્મતા દરેક આત્મામા છે. પરિપૂર્ણતાની દૃષ્ટિએ પરમાત્મા સર્વ જીવોને માટે શક્ય નથી પરિપૂર્ણતા એટલે પરમાત્મપદ. પરમાત્મપદને મુક્તિ કે નિર્વાણ પણ કહે છે મુક્તિ કે નિર્વાણદશા મનુષ્ય જન્મમા જ શક્ય છે. મનુષ્યથી ઇતર પ્રાણીઓ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી એ ખાસ જાણવા જેવુ છે

યોગી પુરુષો સમયની દૃષ્ટિએ પરમાત્માના અધિરાજ્યની વિશેષ પ્રાપ્તિ નિમિત્તે, આયુષ્યમાં વધારો કરી શકે છે એવી ખાસ કરીને હિન્દુઓની માન્યતા * છે મૃત્યુરૂપી મહાન્ ગણાતા દુઃખને મહાન્ યોગીઓ અમુક કાળ સુધી પરહરી શકે છે એવો હિન્દુ શાસ્ત્રોનો ખાસ નિર્દેશ છે. યોગીઓ પોતાની ઇચ્છાનુસાર આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરી શકે છે એ સબધમાં સ્વામી વિવેકાનદે 'રાજયોગ' માં કહ્યુ છે કે'—

"સુસસ્કારોથી જેમણે મહાન્ શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરેલ છે તેમનું મૃત્યુ થતુ નથી એમ યોગીઓ કહે છે. સુસસ્કારી પુરુષોનુ શરીર દેવોનાં શરીર જેવું પણ બની શકે છે એવાં ઘણા દૃષ્ટાન્તો મળી રહે છે. મહાપુરુષો પોતાનાં શરીરમાં સર્વત્ર એવુ આબેહૂબ પરિવર્તન કરી શકે છે કે, તેમનાં શરીરને કદાપિ કોઈ પણ પ્રકારનો વ્યાધિ નથી થતો. તેમનુ શરીર સર્વદા નિરામય રહે છે. શરીરનુ મૃત્યુ પણ નથી થતું. વિશ્વનાં તમામ શરીરો તન્ત્રોથી બનેલા છે. આથી જે તે શરીરમાં તન્ત્રની દૃષ્ટિએ યોગ્ય પરિવર્તન થાય તો આયુષ્યમાં વિશિષ્ટ પ્રકારની વૃદ્ધિ સભાવ્ય બને છે મનુષ્ય આહાર ગ્રહણ કરે છે, રક્ત આદિનો સંગ્રહ કરે છે. એક મનુષ્યનો આહાર બીજો કોઈ ગ્રહણ કરે તો તે નિરર્થક છે. એક મનુષ્યના રક્ત આદિ બીજા મનુષ્યને ભાગ્યે જ કંઈ ઉપયોગનાં થઈ પડે છે. તાત્પર્ય એ કે, મનુષ્ય પોતે જ પોતાના શરીરનો નિર્માતા છે આથી શરીરના નિર્માણનુ જ્ઞાન દરેક મનુષ્યને અવશ્ય હોવું જોઈએ. મનુષ્ય શરીરનો નિર્માતા હોવાથી, શરીરનાં નિર્માણનુ યોગ્ય નિયંત્રણ એ તેનું કર્તવ્ય છે. શરીરનુ નિર્માણ ઇચ્છાનુસાર થઈ શકે છે ત્યારે મનુષ્ય જન્મ, મૃત્યુ, વ્યાધિ આદિથી મુક્ત થાય છે.

---

* નિશ્ચિત આયુષ્યમા કોઇ પણ સયોગોમા વૃદ્ધિ થઇ શકતી નથી એવુ જૈન શાસ્ત્રોનું સ્પષ્ટ વિધાન છે.

શ્રદ્ધાનું રહસ્ય બરોબર સમજ્યા વિના ઘણા મનુષ્યો શ્રદ્ધાની પરિણતિ માટે ઉત્સુક બને છે એ નવાઈ જેવું છે. 'શ્રદ્ધા, શ્રદ્ધા' એમ બોલવા માત્રથી શ્રદ્ધાની પ્રાપ્તિ થતી નથી. શ્રદ્ધાનું રહસ્ય યથાર્થ રીતે સમજી, શ્રદ્ધાની પ્રાપ્તિ માટે જેઓ ભગીરથ પ્રયત્ન કરે છે તેમને શ્રદ્ધાની પ્રાપ્તિ થાય છે. શ્રધ્ધાની પરિણતિ નિશ્ચયપૂર્વક થવી જોઈએ. એવી શ્રદ્ધા કાયમ રહે છે. ઉપરછલ્લી શ્રદ્ધાનો નાશ થવાની સંભાવના હરહંમેશ રહ્યા કરે છે. અપૂર્ણ શ્રદ્ધા, આશંકા આદિને કારણે વહેલી મોડી જરૂર નાશ પામે છે. સુશ્રધ્ધા હોય તો વિવેકવૃત્તિનું પ્રાધાન્ય હોય. વિવેક-વૃત્તિને કારણે વિવિધ આશંકાઓનું સત્વર નિરસન થાય છે. આશંકાવૃત્તિ એ શ્રદ્ધાનો મહાનમાં મહાન્ દુશ્મન છે. મનુષ્યે આવી વિવેકબુદ્ધિથી આશંકાનો સર્વથા વિનાશ કરવાની જરૂર છે. મનુષ્યની શ્રદ્ધા એવી સંપૂર્ણ અને વિવેકયુક્ત હોવી જોઈએ કે, આશંકાઓના પ્રબળ ઝંઝાવાતમાં પણ તે અચળ જ રહે. વિવેકયુક્ત શ્રદ્ધાથી અંધશ્રદ્ધાનો ઉચ્છેદ થાય છે. અંધશ્રદ્ધા એ અનેક અનિષ્ટોની પુરોગામી હોવાથી વિવેકબુધ્ધિથી તેનો સદૈવ પરિહાર આવશ્યક થઈ પડે છે. અંધશ્રદ્ધાનો નાશ થાય એટલે શ્રદ્ધા અને વિવેકબુધ્ધિથી મનુષ્ય કલ્યાણ-પંથે સંચરે છે. વિવેકબુધ્ધિ યુક્ત શ્રધ્ધાળુ મનુષ્યનું અધઃપતન ભાગ્યે જ સંભાવ્ય છે. વિવેકી અને શ્રધ્ધાળુ મનુષ્ય આત્માનો અનેરો આનંદ માણે છે. શ્રધ્ધાન્વિત વિવેકી મનુષ્યોને ઈહલોકમાં પણ પરમાત્માનું અધિરાજ્ય પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

મનુષ્યને જ્ઞાન હોય પણ જ્ઞાનનો ઉપયોગ ન કરે તો આત્માનું સ્વાતંત્ર્ય શક્ય નથી. જ્ઞાનના યથાર્થ ઉપયોગથી જ આત્માનું સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. ઉપયોગ વિનાનું જ્ઞાન તે અજ્ઞાન સમાન છે. ઉપયોગ વિનાનાં જ્ઞાનને કારણે, મનુષ્ય દુઃખ આદિથી મુક્ત થતો નથી. જન્મ અને મૃત્યુની પરંપરા ચાલુ જ રહે છે. આત્માનાં બંધનો કાયમ જ રહે છે. જ્ઞાનની ઉપયોગરૂપ શક્તિથી, પરિસ્થિતિમાં પરિવર્તન કરવાની આત્મામાં પાત્રતા આવે ત્યારે જ આત્માનાં વિવિધ બંધનોનો ઉચ્છેદ શક્ય થાય છે. આત્મા પોતાનાં ભાગ્યનો વિધાતા અને પ્રભુ બને છે. જ્ઞાનના યથાર્થ ઉપયોગથી જ આત્માને સ્વતંત્રતા અને મુક્તિ મળે છે. જ્ઞાનનો યોગ્ય ઉપયોગ પરમ સુખની પ્રાપ્તિજનક છે. જ્ઞાનના યથાર્થ ઉપયોગથી જ પરમાત્માનું અધિરાજ્ય સંપ્રતીત થાય છે. જે તે યોગ્ય સમયે જ જે તે સત્કાર્ય યથાર્થ રીતે કર્યા વિના, ભાવીની પ્રભુતા પ્રાપ્ત ન થઈ શકે. જે તે કાર્યની ઇષ્ટતા કે અનિષ્ટતાના જ્ઞાન વિના કયું સત્કાર્ય કયે સમયે કરણીય છે એ નથી સમજાતું. આથી ઇષ્ટ અને અનિષ્ટનું યથાર્થ જ્ઞાન, જન્મ અને મૃત્યુથી મુક્ત થવા માટે સૌથી પ્રથમ આવશ્યક છે. ઇષ્ટ અને અનિષ્ટનાં જ્ઞાન પછી જ, જન્મ અને મૃત્યુથી મુક્ત થવાની સ્થિતિ સંભવી શકે છે, કર્મોના મહાન્ બંધનોનો ઉચ્છેદ થઈ શકે છે. પાપની પરતંત્રતા પલાયન થવા માંડે છે. શાશ્વત પુણ્ય પંથ જ રુચિકર લાગે છે. સદાચાર-વૃત્તિ રગેરગમાં રમી રહે છે. અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ થઈ, જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશનો આવિર્ભાવ થાય છે. પ્રજ્ઞા-શક્તિ પૂરબહારમાં ખીલી

નીકળે છે. સત્યની પરિણતિથી જીવન પુણ્ય-તેજોમય બને છે. પરમાત્માનાં અધિરાજ્યનો ઉજ્જવળ પ્રારંભ થાય છે.

કોઈપણ ભોગે સત્યજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવી એ મનુષ્ય માટે ખાસ આવશ્યક છે સત્ય જ્ઞાન ગમે ત્યાંથી અને ગમે તે કાળે પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. સત્ય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં નાત-જાતનો ભેદ પણ ન જ હોય. સત્ય જ્ઞાનના દિવ્ય પ્રકાશથી, અસત્ય ભેદભાવોનો સર્વથા વિનાશ થાય છે. પ્રાણીમાત્રમાં એક્તાનો સત્ય-ભાવ પરિણમે છે અજ્ઞાન અને આશકાઓનું નિવારણ થાય છે. પરમાત્માની પૂજારૂપ જીવનનુ મહાસત્ય જ આત્મામાં સર્વત્ર વિલસી રહે છે આત્મા પરમાત્માનાં અધિરાજ્યથી સત્ય સુખમાં સદૈવ નિમગ્ન થાય છે.

પરમાત્માનું અધિરાજ્ય સદ્ધર્મનાં અનુષ્ઠાનથી પ્રાપ્ત થાય છે. સદ્ધર્મનુ અનુષ્ઠાન એટલે સદ્ધર્મની આજ્ઞાઓનુ પાલન કરવુ અને ધર્મનિષિદ્ધ વસ્તુઓનો પરિત્યાગ કરવો સદ્ધર્મ-વૃત્તિથી મનુષ્ય ધર્મમય બને છે અને ધર્મકાર્યો કરે છે ત્યારે ' Religion is being and doing. ' (ધર્મમય થવામા અને ધર્મ-કાર્યો કરવામાં જ ધર્મ રહેલો છે)એ સ્વામી વિવે-કાનંદનુ કથન સક્રિય રીતે સત્ય થાય છે ધર્મના નિયમોનાં યોગ્ય પાલનમાં જ ધર્મ છે. ધર્મની ખોટી મોટી મોટી વાતોમાં ધર્મ ન હોઈ શકે.

પરમાત્માનાં અધિરાજ્યની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે, જુદા જુદા ધર્મોમા અમુક નિયમો અને આજ્ઞાઓનું વિધાન અવશ્ય થયેલુ હોય છે. ધર્મપ્રેમીઓ એ નિયમો અને આજ્ઞા-ઓનો અમલ કરવા માટે શકય પ્રયત્ન કરે છે. ધર્મના નિયમો અને આજ્ઞાઓનું યથાર્થ પાલન થાય તો મનુષ્ય સદાચારી અને નીતિમાન બને છે, મનુષ્ય આત્મોન્નતિના પુણ્ય-પંથે સંચરે છે

નમ્રતા, પાપકાર્યોની ઘૃણા, સદાચારની તીવ્ર ઇચ્છા, શાન્તિ,દયા અને વિશુધ્ધિ, કોપ અને હિંસક વૃત્તિનો અભાવ, પરસ્ત્રીગમન કે પરદ્રવ્યનો ત્યાગ, સર્વ મનુષ્યો પ્રત્યે પ્રેમ-એ વિગેરે સામાન્ય રીતે દુનિયાના પ્રચલિત ધર્મોના નિયમો કે આજ્ઞારૂપ છે.

સધ્ધર્મના નિયમો અને આજ્ઞાઓનાં યથાર્થ પાલનથી આત્માનાં સત્ય આંતર-સ્વરૂપનો વિકાસ થાય છે પરમ સુખરૂપ મહા-મૂલ્ય કોશનું અનાવરણ થાય છે. આત્મા-નો અધ.પાત કરનારી લાલસાઓનો વિનાશ પરિણમે છે નિ સ્પૃહ વૃત્તિને કારણે, આત્માને સત્ય આનંદનો અનુભવ થવા માંડે છે. દુષ્ટ વાસનાઓનો ભાર ઘણે અશે કમી થાય છે ઈંદ્રિયજન્ય સુખવૃત્તિરૂપ પંકમાંથી આત્મા મુક્ત બને છે પરમાત્માના અધિરાજ્યની પ્રાપ્તિ માટે મનુષ્યે અનેક અનિષ્ટોનું નિવારણ કરવું ઘટે છે. એ અનિષ્ટોનુ યથાયોગ્ય નિવારણ કરવામાં સાવચેતીની બહુ જ જરૂર છે.અનિ-ષ્ટ પુરુષો અને અનિષ્ટનુ નિવારણ પ્રતિકારથી નથી થતુ પ્રતિકારથી અનિષ્ટનું નિવારણ થવાને બદલે અનિષ્ટ ઊલટુ વધે છે ક્રોધ ક્રોધથી શાન્ત નથી થતો. ક્રોધ પ્રેમથી જ શાન્ત થાય છે ક્રોધ કરવાથી, ક્રોધ શાન્ત થવાને બદલે વૃધ્ધિગત થાય છે દુષ્ટ અને ખલ પુરુષો પ્રતિકાર કે વિરોધ-થી શાન્ત નથી થતા પ્રતિકાર કે વિરોધથી તેઓ ઉગ્ર બને છે કેટલાક પ્રતિકારને પરિણામે વિફરી પણ જાય છે. દુષ્ટ મનુષ્યો ટીકાથી

નથી સુધરતા, તેઓ યોગ્ય બોધ કે પ્રેમથી જ સુધરે છે. વ્યાજબી રીતે ઠપકો આપવાથી દુષ્ટ મનુષ્યોને પ્રાયઃ કશીયે અસર થતી નથી; તેઓ ઊલટા વિશેષ કોપાયમાન બને છે. કોઈ પણ પ્રકારની યોગ્ય નિર્ભત્સના ખલ મનુષ્યો માટે નિરર્થક જ નીવડે છે. આથી પ્રેમ કે બોધથી જ દુષ્ટ મનુષ્યોમાં સુધારણા થઈ શકે છે એ બરોબર સમજવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

મહાપુરુષો અને પરમાત્માના અધિરાજ્યના વાંચ્છુકો દુષ્ટ મનુષ્યો સાથે પ્રેમથી જ કામ લે છે, તેઓ દુષ્ટ મનુષ્યો સાથે પ્રેમથી જ વર્તે છે. મહાપુરુષોને તેથી અનેરો લાભ થાય છે તેમના ઉચ્ચ સદ્ગુણોમાં ઓર વધારો થયા કરે છે.

મહાપુરુષો આદિના સંસર્ગથી દુષ્ટ પુરુષોને આત્મ-સુધારણાની દૃષ્ટિએ કશોયે લાભ ન થાય એમ ઘણીએ વાર બને છે. દુષ્ટ પુરુષો મહાપુરુષોના સદાચાર અને પ્રકાશના ઉચ્ચ આંદોલનો ઘણીયે વાર ઝીલી શકતા નથી. આથી તેમનું મૃત્યુ દુષ્ટતામાં જ થાય છે. તેમની સુધારણા કોઈ રીતે થતી જ નથી.

જે મનુષ્યોને પરમાત્મા જેવા પરિપૂર્ણ બનવાની મહત્ત્વાકાંક્ષા હોય તેમણે પરમાત્મા જેવા જ વિચારો અને કાર્યો કરવાં જોઈએ. પોતાના આનંદમાં કોઈ પણ પ્રકારનો અંતરાય ન થાય તે માટે પરમાત્મા કોઈ પણ પ્રકારનાં અનિષ્ટનો ચંચુ-પ્રવેશ પણ નથી કરવા દેતા તે જ પ્રમાણે પરમાત્માનાં અધિરાજ્યના વાંચ્છુકો અશુધ્ધિજનક અનિષ્ટોને પોતાના આત્મામાં સ્હેજ પણ સ્થાન નથી આપતા. પરમાત્માનાં અધિરાજ્યના ઇચ્છુકો સર્વ જીવો પ્રત્યે સમભાવવાળા અને સર્વ જીવોના હિતૈષી હોય. તેમને કોઈ પ્રત્યે સ્વલ્પ પણ દ્વેષ ન હોય. આત્માની વાસ્તવિક ઉન્નતિમાં વિઘ્નરૂપ કોઈ પણ પ્રકારની કટુ વાણી કે કલહથી પણ તેઓ પર રહે છે.

—અપૂર્ણ

ઉચ્ચ કોટિનું બળ

Violence gives rise to counter-violence. An act of hostility lets loose of a flood of such acts. The force of non-violence is of so suprex a type. That even hostile hearts may bend before it.

હિંસામાંથી પ્રતિહિંસક ભાવ જન્મે છે. વૈરથી વૈરની પરંપરા ચાલે છે. જગતમાં અહિંસાનું બળ એ ઉચ્ચ કોટિનું બળ છે, કે જે વિરોધીઓનાં દિલને પણ પીગળાવે-નમાવે છે.

—ભગવાન મહાવીર

ભાઈ નાનાલાલ હરિચંદ વકીલનું ખેદજનક અવસાન.

ભાવનગરના વતની ભાઈ નાનાલાલ હરિચંદ ચૈત્ર વદ ૧૪ના રોજ અયોધ્યા નગરીમાં માત્ર ૬-૭ દિવસની બીમારી ભોગવી સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

ભાઈ નાનાલાલ ભાવનગરના પ્રખ્યાત વકીલ [illegible] થુભાઈ હેમચંદના પુત્ર ભાઈ હરિચંદ નથુભાઈ [illegible] ના સુપુત્ર હતા તેઓના પિતાશ્રી એડવોકેટ [illegible] ના પછી અત્રાના 'પેઢીમાં' [illegible] ના સ્વર્ગવાસ [illegible] હતા ભાઈ હરિચંદ આ સભાના સદ્ગત પ્રમુખ ભાઈ મગનચંદ નથુભાઈ વકીલના લઘુબંધુ હતા આ સભાનું સ્થાપન કરવામાં બન્ને ભાઈઓનો અગ્રભાગ અને ગુરુભક્તિ હતી. ભાઈ નાનાલાલની પ્રથમ સ્થિતિ સામાન્ય હતી પરન્તુ તેઓ મુંબઈ વ્યાપાર અર્થે થોડાક વર્ષો ઉપર વતન છોડી આવ્યા હતા પુન્યયોગે તેઓની આર્થિક સ્થિતિ સારી થઈ અને તે પછી સમયનો વિચાર કરી તેઓ પોતાના ધંધાથી નિવૃત્તિપરાયણ થતા ધર્મની સેવા કરવાની ધગશ જાગી હતી, જેથી પ્રથમ ભાવનગરમાં દેવભક્તિ નિમિત્તે શ્રી ગોડીજી મહારાજના મંદિરમાં એક દેરીની પ્રતિષ્ઠા કરી સારી રકમ ખર્ચી હતી ત્યારબાદ મુંબઈમાં શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથ મહારાજના મંદિરમાં બીજા ટ્રસ્ટીઓ સાથે એક ટ્રસ્ટી તરીકે ચુંટાયા હતા અને તેઓ ટ્રસ્ટી રહ્યા ત્યાં સુધી શ્રી ગોડીજી મહારાજના દેરાસરના વહીવટ ઉપર દરરોજ [illegible] સુધી સેવા આપતા હતા આવી જાતનો ભોગ આપનાર તેઓ જ હતા. દરમ્યાન શ્રી અયોધ્યાના પ્રાચીન મંદિરોના જીર્ણોદ્ધારના કાર્ય માટે મુંબઈમાં એક ફંડ થયું હતું અને ત્યારબાદ તેઓ વારંવાર અયોધ્યા જઈ મહિનાઓ મહિના રહી સંપૂર્ણ ધ્યાન આપતા હતા દરમ્યાન બે મહિના પહેલા તે માટે જ શ્રી સમેતશિખર તીર્થની સ્પર્શના માટે યાત્રા કરી અયોધ્યામાં જિનમંદિરો તથા જીર્ણોદ્ધારની તપાસ કરવા ગયા હતા તેઓ આવી રીતે ધર્મના સતત સેવા કરી રહ્યા હતા અને આ વખતે તેઓનું આયુષ્ય ત્યાં જ પૂર્ણ થયું [illegible] જેથી તેઓનો સ્વર્ગવાસ

નથી સુધરતા, તેઓ યોગ્ય બોધ કે પ્રેમથી જ સુધરે છે. આજની રીતે ઠપકો આપવાથી દુષ્ટ મનુષ્યોને પ્રાયઃ કશીયે અસર થતી નથી; તેઓ ઊલટા વિશેષ કોપાયમાન બને છે. કોઈ પણ પ્રકારની યોગ્ય નિર્ભત્સના ખલ મનુષ્યો માટે નિરર્થક જ નીવડે છે. આથી પ્રેમ કે બોધથી જ દુષ્ટ મનુષ્યોમાં સુધારણા થઈ શકે છે એ બરોબર સમજવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

મહાપુરુષો અને પરમાત્માના અધિરાજ્યના વાંચ્છુકો દુષ્ટ મનુષ્યો સાથે પ્રેમથી જ કામ લે છે, તેઓ દુષ્ટ મનુષ્યો સાથે પ્રેમથી જ વર્તે છે. મહાપુરુષોને તેથી અનેરો લાભ થાય છે તેમના ઉચ્ચ સદ્‌ગુણોમાં ઓર વધારો થયા કરે છે.

મહાપુરુષો આદિના સંસર્ગથી દુષ્ટ પુરુષોને આત્મ-સુધારણાની દૃષ્ટિએ કશોયે લાભ ન થાય એમ ઘણીએ વાર બને છે. દુષ્ટ પુરુષો મહાપુરુષોના સદાચાર અને પ્રકાશના ઉચ્ચ આંદોલનો ઘણીયે વાર ઝીલી શકતા નથી. આથી તેમનું મૃત્યુ દુષ્ટતામાં જ થાય છે. તેમની સુધારણા કોઈ રીતે થતી જ નથી.

જે મનુષ્યોને પરમાત્મા જેવા પરિપૂર્ણ બનવાની મહત્ત્વાકાંક્ષા હોય તેમણે પરમાત્મા જેવા જ વિચારો અને કાર્યો કરવાં જોઈએ. પોતાના આનંદમાં કોઈ પણ પ્રકારનો અંતરાય ન થાય તે માટે પરમાત્મા કોઈ પણ પ્રકારનાં અનિષ્ટનો અંશુ-પ્રવેશ પણ નથી કરવા દેતા તે જ પ્રમાણે પરમાત્માનાં અધિરાજ્યના વાંચ્છુકો અશુદ્ધિજનક અનિષ્ટોને પોતાના આત્મામાં સ્હેજ પણ સ્થાન નથી આપતા. પરમાત્માનાં અધિરાજ્યના ઇચ્છુકો સર્વ જીવો પ્રત્યે સમભાવવાળા અને સર્વ જીવોના હિતૈષી હોય. તેમને કોઈ પ્રત્યે સ્વલ્પ પણ દ્વેષ ન હોય. આત્માની વાસ્તવિક ઉન્નતિમાં વિઘ્નરૂપ કોઈ પણ પ્રકારની કટુ વાણી કે કલહથી પણ તેઓ પર રહે છે.

—અપૂર્ણ

ઉચ્ચ કોટિનું બળ

Violence gives rise to counter-violence. An act of hostility lets loose of a flood of such acts. The force of non-violence is of so suprex a type. That even hostile hearts may bend before it.

હિંસામાંથી પ્રતિહિંસક ભાવ જન્મે છે. વૈરથી વૈરની પરંપરા ચાલે છે. જગતમાં અહિંસાનું બળ એ ઉચ્ચ કોટિનું બળ છે, કે જે વિરોધીઓનાં દિલને પણ પીગળાવે-નમાવે છે.

—ભગવાન મહાવીર

જાલંધર(પંજાબ)માં મહાવીર જયંતિ

પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્વિજય વલ્લભસૂરિજી મહારાજ હુશીયારપુરથી વિહાર કરી જાલંધર શહેરમાં પધાર્યા નગરપ્રવેશ ઘણી જ ધામધૂમથી શ્રી સંઘે કર્યો હતો. પ્રવચનમાં આચાર્યશ્રીજીએ મનુષ્ય જન્મની દુર્લભતા ઉપર અસરકારક દેશના આપી હતી. હંમેશાં આચાર્યશ્રીજી વિવિધ વિષયો પર મનનીય વ્યાખ્યાનો આપતા હતા.

ચૈત્ર સુદિ ૧૩ ના દિવસે શ્રી મહાવીર જયંતી ઉજવવાની હોઈ બારસે ઘણી જ ધામધૂમથી પ્રભુનો વરઘોડો ચડાવવામાં આવ્યો હતો. મોટરોમાં શ્રી ગુરુદેવોની તસ્વીરો, ચાંદીની પાલખીમાં તેમજ ચાંદીના રથમાં પ્રભુને બિરાજમાન કરવામાં આવેલ હતા.

શુ. ૧૩ ના દિવસે સનાતન ધર્મ સભાના વિશાળ મેદાનમાં વિરાટ સભા આચાર્યશ્રીની અધ્યક્ષતામાં ભરવામાં આવી હતી.

ઉપાશ્રયેથી આચાર્યશ્રીજી તથા પંન્યાસજી શ્રી સમુદ્રવિજયજી આદિ તથા સાધ્વીજીશ્રી દેવશ્રીજી આદિ વરઘોડાની સાથે મંડપમાં પધાર્યા હતા. વાસક્ષેપથી પ્રભુ થયા બાદ આચાર્યશ્રીએ ભગવાન મહાવીરના જીવન વિષયમાં એકધારો ઉપદેશ પ્રવાહ વહેવરાવ્યો હતો. પ્રથમ જૈન, જિનેશ્વર દેવ કોને કહેવાય તે સ્વ-પર-શાસ્ત્રોથી સિદ્ધ કરી, એના ઉપર સુંદર વિવેચન કરી, ભગવાનના ૨૭ ભવનું વિવેચન કરી, ભગવાનના જન્મ–દીક્ષા–તપ–કેવળજ્ઞાન–માતૃભક્તિ વિગેરે ઉપર પ્રકાશ ફેંકી ભગવાનના સ્યાદ્વાદ ધર્મ–અહિંસા ધર્મ ઉપર સચોટ ઉપદેશ આપી ઉપસ્થિત જનતા ઉપર ઘણો જ સારો પ્રભાવ પાડ્યો હતો.

મુનિરાજ શ્રી વિશ્વવિજયજી મહારાજે પ્રભુ મહાવીરની અહિંસા ઉપર વિવેચન કરી મનોરંજિત કર્યા હતા.

સંધ્યાએ પૂજા ભણાવવામાં આવી. રાતના ભજન મંડળીઓના ભજનો થયાં. જ્ઞાનપંચમીના ઉજમણા નિમિત્ત સાધર્મીવાત્સલ્ય થયેલ હતું.

મીયાંગામ

મહારાજના નવ વાગે શા. ઉત્તમચંદભાઈના પ્રમુખપદે મહાવીર જયંતિ ઉજવવામાં આવી હતી. પાઠશાળાની બાળાઓના મંગલાચરણ અને અશોકચંદ્રજી એના કીર્તન પછી માસ્તર જીવણલાલે પ્રભુના જીવન ઉપર સુંદર વિવેચન કર્યું હતું. અન્ય વક્તાઓના પ્રવચન અને બાળકોના સંગીત પછી સભા પૂર્ણ થતાં લાડુની પ્રભાવના કરવામાં આવી હતી.

પુનમના દિવસે તીર્થયાત્રા નિમિત્ત પટદર્શનાદિ થયા હતા અને બન્ને દિવસે જિનાલયોમાં આંગી રચવામાં આવી હતી.

જંડીયાલામાં ગુરુપ્રવેશ.

આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ સપરિવાર જાલંધરથી વિહાર કરી કર્તારપુર પધાર્યા. આચાર્યશ્રીજીએ મનુષ્યજન્મની દુર્લભતા ઉપર અસરકારક દેશના આપી હતી. વિધિપુર અને કર્તારપુરમાં આચાર્યશ્રીજીની આજ્ઞાથી પંન્યાસજી મહારાજશ્રી સમુદ્રવિજયજીના અધ્યક્ષતામાં મુનિરાજ શ્રી વિશ્વવિજયજી મહારાજે મનુષ્ય કર્તવ્ય ઉપર જાહેર ભાષણો આપી ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંતોથી મનુષ્યોનું શું કર્તવ્ય છે તે સારી રીતે સમજાવી આપ્યું હતું. અધ્યક્ષસ્થાનેથી પંન્યાસજીએ પણ સારી રીતે રસ રેડી મનુષ્ય જન્મ ઉપર પ્રકાશ ફેંક્યો હતો.

કર્તારપુર શાખાના ગુરુ અર્જુનસિંહજીએ આગાહ કર્યો હતો. અને શ્રી ગ્રંથ સાહેબ આદિ જેના સાથે છે એમાં ગુરુ ગોવિંદસિંહજીની પાઘડી વિગેરે સમર્પી રાખેલ છે અને ગામ બહારના ગુરુદ્વારામાં ગુરુ નાનક સાહેબ આદિના વૃત્તાંત સ્થાપન કરેલ છે.

આથી શિખભાઈઓ પણ મૂર્તિપૂજાના ઉપાસક થતા જાય છે એ ઘણી ખુશીની વાત કહેવાય.

સ્વામીજી સત્યાનંદજી આદિ વિદ્વાનોએ આચાર્યશ્રીજીની સાથે ધર્મચર્ચા કરી હતી.

આચાર્યશ્રીજીએ ચૈત્ર વદિ પ્રથમ ૧૦ તા. ૧-૫-૪૦ બુધવારે જંડીયાલા નગરમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. આખું નગર શણગારવામાં આવ્યું હતું.

ભવ્ય સમારોહ સાથે આચાર્યશ્રીએ નગરપ્રવેશ કર્યો. એક મોલવીએ ભારતવર્ષના પ્રખર નિયમી જૈન સાધુઓની પ્રશંસા કરતાં આવા વિદ્વાન જૈનાચાર્યના સ્વાગત કરવાના સૌભાગ્ય માટે હર્ષ વ્યક્ત કર્યો. હિન્દુ, શીખ, ઇસાઈ, મુસલમાન આદિ એકત્રિત થયેલ સર્વ બંધુઓના તરફથી આચાર્યશ્રીજીનો અન્તઃકરણપૂર્વક આભાર માન્યો જિનાલયમાં દર્શન કરી આચાર્યશ્રી ઉપાશ્રયમાં પધાર્યા. ભજનો ગવાયા બાદ અભિનંદન પત્રો અર્પણ થયા. આચાર્યશ્રીજી **वृद्धः फलं तत्त्वविचारणं च** એ વિષયઉપર અસરકારક વ્યાખ્યાન આપી ઉપસ્થિત જનતાને રંજિત કરી હતી. મુનિશ્રી વિશ્વવિજયજી મહારાજે વિશ્વ બંધુત્વ પર પ્રવચન કરી સભા વિસર્જન કરી હતી. મોદકની પ્રભાવના કરવામાં આવી હતી.

અમૃતસર (પંજાબ)

જંડીઆલાથી વૈશાખ સુદ એકમના દિવસે વિહાર કરી ટુકુરકી પધાર્યા. વિહાર આ. શ્રી વલ્લભસૂરિજી સમયે ઘણા શ્રાવકો સાથે હતા. વૈ. શુ. ૨ ના દિવસે અમૃતસર શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો. ઘણા બાઈઓ સામે આવ્યા હતા.

આચાર્યશ્રી બીકાનેરવાળા શા. બંસીલાલજીના મકાનમાં વિશ્રામ લઈ સામૈયા સાથે પધાર્યા. શ્રી અરનાથ ભગવાનના દર્શન કરી શ્રી આત્માનંદ ધર્માર્થ ભવનમાં આવતાં ગુરૂ સ્તુતિઓ થયા બાદ પંડિત રાધાકૃષ્ણજી મ્યુનિસીપાલીટી મેમ્બર બી. એ. એ આચાર્યશ્રીજીના પધારવાની ખુશાલીમાં વલ્લભ સ્તુતિ ગાઈ સંભળાવી સૌના મનને આકર્ષિત કરી લીધા હતા. બાબુ મોહનલાલજી પ્લીડરે શ્રી સંઘનાં તરફથી અભિનંદન પત્ર વાંચી સંભળાવી આચાર્યશ્રીજીના કરકમલોમાં અર્પણ કર્યું હતું. આચાર્યશ્રીજીએ અભિનંદન પત્ર સ્વીકારતાં વિવેચન સાથે સૌના ચિત્તને આકર્ષી લીધા હતા.

ત્યારબાદ સનાતન પ્રચારક પત્રના અધિપતિ પંડિત રૂલીયારામજીએ વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

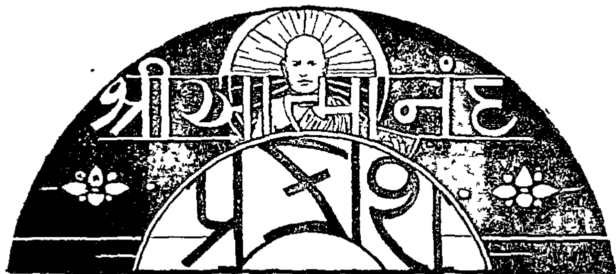
વૈ. સુ. ૬ છઠ્ઠના દિવસે અત્રેના દેહરાસરની વર્ષગાંઠ હોવાથી ઘણી જ ધામધુમ થઇ. રથયાત્રાનો વરઘોડા ચઢાવવામાં આવ્યો હતો. ભજન મંડળીઓએ રંગ જમાવ્યો હતો. ત્યારબાદ પુજા ભણાવવામાં આવી હતી. વૈ. શુ ૫. ને દિવસે વ્રતોચ્ચારણ કરાવવામાં આવ્યા હતા.

ગુજરાતી ભાષાંતરના ગ્રંથો.

(મળી શકતા ગ્રંથોનું લીસ્ટ)

શ્રી નવતત્ત્વનો સુંદર બોધ	૦॥=
શ્રી જીવવિચાર વૃત્તિ	૦।=
શ્રી દંડક વૃત્તિ	૦॥
શ્રી નય માર્ગદર્શક	૦॥=
શ્રી હંસવિનોદ	૦॥।
કુમાર વિહારશતક	૧॥
શ્રી જૈનધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર	૦॥
શ્રી આત્મવલ્લભ જૈન સ્તવનાવલી	૦।=
શ્રી મોક્ષપદ સોપાન	૦॥।
ધર્મબિન્દુ આવૃત્તિ બીજી	૨)
શ્રી પ્રશ્નોત્તરપુષ્પમાળા	૦॥।=
શ્રી શ્રાવકકલ્પતરૂ	૦।=
શ્રી આત્મપ્રબોધ	૨॥
જૈન ગ્રંથ ગાઇડ	૧)
શ્રી નવાણું પ્રકારી પૂજા (અર્થ સહિત)	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વસ્વરૂપ સ્તવ	૦।
શ્રી ચંપકમાળા ચરિત્ર	૦॥
શ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ભાષાંતર	૧)
શ્રી પ્રકરણ પુષ્પમાળા (દ્વિતીય પુષ્પ)	૦॥
શ્રી અધ્યાત્મમત પરીક્ષા	૦।
શ્રી ગુરૂગુણમાળા	૦॥
શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સ્તવનાવલી	૦।-
શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	૦॥
શ્રી ઉપદેશસપ્તતિકા	૧)
શ્રી પંચપરમેષ્ઠી ગુણરત્નમાળા	૧॥
સુમુખનૃપાદિ ધર્મ પ્રભાવકોની કથા	૧)
શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર	૨)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભા. ૧ લો	૨)
આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો	૧)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૨ જો	૨॥
શ્રી દાનપ્રદીપ	૩)
શ્રી નવપદજી પૂજા (અર્થ સહિત)	૧॥
કાવ્યસુધાકર	૨॥
શ્રી આચારોપદેશ	૦॥
ધર્મરત્ન પ્રકરણ	૧)
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર (અર્થસહિત શાસ્ત્રી)	૧॥।
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અર્થ સહિત (ગુ.)	૧॥
શ્રી આત્મવિશુદ્ધિ	૦।=
કુમારપાળપ્રતિબોધ	૩॥
જૈન નરરત્ન " ભામાશાહ "	૨)
આત્માનંદ સભાની લાયબ્રેરીનું અક્ષરાનુક્રમ લીસ્ટ	૦॥।=
શ્રી વિમલનાથ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર	૧॥।
શ્રી પૃથ્વીકુમાર ચરિત્ર	૧)
ધર્મપરીક્ષા	૧)
શ્રી પ્રભાવક ચરિત્ર	૨॥
જૈનધર્મ	૧)
શ્રી દેવસીરાઇ પ્રતિક્રમણ અર્થ સહિત	૦।=
શ્રી સામાયિક સૂત્રાર્થ	૦)=॥
શ્રીપાળરાજાનો રાસ, સચિત્ર (અર્થ યુક્ત)	૨)
,, ,, ,, રેશમી પુઠું	૨॥
સતી સુરસુંદરી ચરિત્ર	૧॥
સંવેગદ્રુમ કંદલી	૦।
શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર	૦)=
,, સોળમો ઉદ્ધાર	૦।
શ્રી વીશસ્થાનક પૂજા અર્થ સહિત	૦॥।
શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર	૦।=
કલિંગનું યુદ્ધ યાને મહારાજા ખારવેલ	
શ્રી મહાવીર જીવનચરિત્ર	૩)

લખોઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

ન્યાયાંભોનિધિ જૈનાચાર્ય

પુસ્તક ૩૭ મું.
અંક ૧૧ મો

સંવત ૧૯૯૬
જ્યેષ્ઠ.

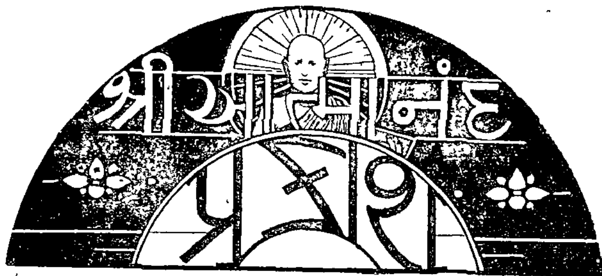

શ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પ્રકાશક:—

વિષય-પરિચય

“શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ” માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ. રૂ. ૧–૮–૦ પોસ્ટેજ ચાર આના અલગ

પુસ્તક ૩૭ મું : આત્મ સં ૪૫. વીર સં. ૨૪૬૬ જેઠ :
અંક . ૧૧ મો * * વિક્રમ સં. ૧૯૯૬ . જુન :

ઓ માનવી ! આ જન્મનો,
એ લ્હાવ તું લેતો જજે

(હરિગીત છંદ)

આ હિંદદેવી જન્મભૂમિ, જન્મદાત્રી તુલ્ય છે,
તન-મન-ધને સેવા સજે, કર્તવ્ય એ જ અમૂલ્ય છે,
નિજ દેશના કલ્યાણ માટે, આત્મભોગો આપજે,
ઓ માનવી ! આ જન્મનો, એ લ્હાવ તુ લેતો જજે. ૧
માતા-પિતા-બન્ધુ-સગાં-સંબંધીઓ ને સ્નેહીઓ,
તે સર્વનાં સુખકારણે, દૈવે દીધી છે દેહીઓ,
ભૂલીશ મા ભવમાં કદી, ફરજો સદા ય બજાવજે,
ઓ માનવી ! આ જન્મનો, શુભ લ્હાવ એ લેતો જજે. ૨
ભૂલાં પડેલાં, ભટકતાં, કે દેહમાં દર્દો ભર્યાં,
તેની દયા હૃદયે ધરી, તે સદ્ય ભવસાગર તર્યાં,

ગરિબો, અનાથો, ને અપંગો, સેવ્યભાવે સેવજે,
ઓ માનવી! આ જન્મનો, એ લ્હાવ તું લેતો જજે. ૩
સામર્થ્ય કે સંપત્તિનો, ઉપયોગ દાન દયા વિષે,
કે દેશના કલ્યાણ માટે, વાપરો હોંશે હિસ્સે;
સંસાર સ્વપ્ન સમાન છે, એ વાત નિત્ય વિચારજે,
ઓ માનવી ! આ જન્મનો, એ લ્હાવ તું લેતો જજે. ૪
દષ્ટિ મીઠી કરજે સદા, પરમાર્થકેરા કામમાં,
સંભાળ લેજે સર્વદા, ગરિબોની ઠામેઠામમાં;
વિદ્યા ભણ્યાનું એ જ ફળ, એ ધર્મ અંતર ધારજે,
ઓ માનવી ! આ જન્મનો, એ લ્હાવ તું લેતો જજે. ૫
નિત્યે પ્રભુના નામકેરી, ધર્મ-ધૂન લગાવજે,
આ દેહ ક્ષણભંગુર છે, સિદ્ધાંત ઉરમાં લાવજે;
હાથે કર્યું, સાથે થશે, એ શાસ્ત્રવાત સ્વીકારજે,
ઓ માનવી ! આ જન્મનો, એ લ્હાવ તું લેતો જજે. ૬
લુચ્ચા-લફંગા-દુષ્ટજનને, માર્ગ શુદ્ધ બતાવજે,
સદ્‌બુદ્ધિની કરી પ્રેરણાઓ, લક્ષણો શુભ લાવજે;
ઉદ્યોગ-હુન્નર કે કળામાં, જુકિત આણી જોડજે,
ઓ માનવી ! આ જન્મનો, એ લ્હાવ તું લેતો જજે. ૭
આયુષ્ય ચાલ્યું જાય છે, મૃત્યુ અચાનક આવશે,
એ સમય ભવ-ભાતું થવા, એકયે ઉપાય ન ફાવશે;
છે તક હજીએ હાથમાં, ત્યાં સુધી સાધન સાધજે,
ઓ માનવી ! આ જન્મનો, એ લ્હાવ તું લેતો જજે. ૮

દોહરો

ધર્મ અને સત્કીર્તિ એ, અમર કમાણી બે જ;
માનવજન્મ સુધારવા, લક્ષ રાખી એ લે જ. ૧

સમાજહિતચિંતક

કવિ રેવાશંકર વાલજી બધેકા-ભાવનગર.

[લે૰ આચાર્ય શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ]

ભિન્નરુચિ જગતની ભિન્ન ભિન્ન પ્રિયતા

જગત ભિન્ન ભિન્ન રુચિવાળું છે જેને જે ગમે છે તેની ચાહના તેને રહ્યા કરે છે કોઈને ક્ષમા, દયા, સરળતા, સત્ય આદિ ગુણો ગમે છે તો કોઈને સુંદર આકૃતિ તથા રૂપ ગમે છે કોઈને બુદ્ધિ, ડહાપણ તથા ચતુરાઈ ગમે છે તો કોઈને સુંદર વિચારો તથા સુંદર વર્તન ગમે છે કોઈને ધર્મભાવના તથા ધર્મપ્રવૃત્તિ ગમે છે તો કોઈને મોટાઈ અને ખ્યાતિ ગમે છે કોઈને ધન ગમે છે તો કોઈને વય ગમે છે તાત્પર્ય કે જેની પાસે જે વસ્તુ હોય છે તે વસ્તુની રુચિવાળા તે વ્યક્તિના ઉપાસક બને છે

સંસાર એક પ્રકારનો બજાર છે અને તેમા જેને જે જોઈએ તે મળી શકે છે માણસો જેમ બજારમાથી કિંમત આપીને જોઇતી વસ્તુઓ મેળવી શકે છે તેવી જ રીતે સંસારમા પણ મો-માગ્યુ મૂલ્ય આપીને માનવી મનગમતી વસ્તુ મેળવી શકે છે

માણસને એક વખત મનગમતી વસ્તુ કોઇની પાસે જણાવી જોઇએ, પછી તો પૂછવુ જ શુ ? તન, મન, ધન અને સર્વસ્વ અર્પણ કરીને પણ તેની ચાહના મેળવી તેની સેવા સ્વીકારે છે, અને તેનો પ્રેમ અવિચળ રાખવાને પોતાના પ્રત્યેના પ્રતિકૂળ વર્તનને પણ આવકાર આપે છે જેને જે વસ્તુઓ ગમે છે તે વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છાથી તેના માલીકનું મન આકર્ષણ કરીને, તેનો પોતાના પ્રત્યે પ્રેમ જગાડીને, તેને પોતાને સ્વાધીન કરવા તેની મનગમતી વસ્તુ પોતાનામા ન હોવા છતા પણ તેનો બહારથી ડોળ ધારણ કરે છે

ક્ષમા, સરળતા, નમ્રતા, સમતા આદિ જેને ગમે છે તેઓ ક્ષમા આદિના ધારક માણસોને ચાહે છે અને તેમના ઉપર રાગ રાખીને મનમા સંતોષ માને છે, તન, મન, ધનથી તેની સેવા કરે છે, તેમજ ક્ષમા વિગેરે મેળવવા પ્રયાસ પણ કરે છે આવી રુચિવાળી વ્યક્તિઓનો રાગ પ્રશસ્ત હોય છે અને તેઓ પોતાના આત્માનો વિકાસ સાધી શકે છે.

ક્ષમા આદિ આત્માના ગુણો છે અને તેની રુચિવાળા જીવો ઉત્તમ કોટીના કહેવાય છે આવા માણસો નિસ્પૃહી, આત્મિક ગુણસંપન્ન વ્યક્તિઓના ઉપાસક હોય છે ઓછી જરૂરીઆતવાળા અને પોતાના ઉપાસકોનુ કલ્યાણ ઇચ્છાવાળા ઉત્તમ પુરુષોને પણ

આત્મિક ગુણ મેળવવાની રુચિવાળા જીવો ગમતા હોવાથી તેઓ પણ તેમને ચાહે છે.

બુદ્ધિ, ડહાપણ અને ચતુરાઈની રુચિવાળાને બુદ્ધિશાળી, ડાહી અને ચતુર વ્યક્તિઓ ગમતી હોવાથી તેમની મનોવૃત્તિઓ તેમના તરફ વળેલી હોય છે, પરંતુ બુદ્ધિ, ડહાપણ અને ચતુરાઈ તો કોઈક જ શીખે છે; બાકી ઘણાખરા તો કાવાદાવા, વાક્પટુતા અને કામ કરવાની પદ્ધતિથી આકર્ષાય છે. આવાઓના સંસર્ગમાં રહેવામાં પોતાના મનમાં આનંદ અને સંતોષ માને છે, અને તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તીને તેમનો પ્રેમ ટકાવી રાખે છે.

મોટાઈ, કીર્તિ તથા પ્રસિદ્ધિને પસંદ કરનારા મોટા કીર્તિવાળા તથા જનતામાં પ્રસિદ્ધિ પામેલાને ચાહે છે. પછી તે મોટાઈ, કીર્તિ અને પ્રસિદ્ધિ જનતાને પસંદ પડે તેવો બોલવાનો અને વર્તવાનો ડોળ કરીને મેળવેલ હોય તેનું તેઓ કાંઈ પણ ધ્યાન રાખતા નથી; પણ બહારથી મોટાઈ આદિ જોઈને તેમના ઉપાસક બની જાય છે.

રૂપ, આકૃતિ તથા સુંદરતા અને ધનની ચાહનાવાળા મનગમતાં રૂપ આદિ જેની પાસે હોય છે તેના પ્રતિ અદ્વિતીય પ્રેમ જાહેર કરીને રૂપ આદિ વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવા હમેશાં આતુર રહે છે. ધન મેળવવા ધનવાનને તન, મન અર્પણ કરીને તેના દાસ બની જાય છે.

આ પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન રુચિવાળી વ્યક્તિઓ પોતપોતાની રુચિ પ્રમાણે માણસો પ્રત્યે વલણવાળી હોવાથી એક માણસ પ્રત્યે બધા માણસોનો પ્રેમ હોઈ શકતો નથી. જેને જે માણસ ગમતું હોય તે માણસને પોતાનું પ્રેમી બનાવવા તેના વિચાર તથા વર્તનના અનુસાર વર્તીને તેની રુચિને માન આપે છે અને તેના જીવનમાં પોતાના જીવનને ઓતપ્રોત બનાવવા પ્રયાસ કરે છે.

સદ્ગુણ તથા સદ્વર્તનની ચાહનાવાળાનો પૂજ્ય પ્રેમ હોવાથી તેઓ નિરંતર સદ્ગુણીના રાગી હોઈને નિરંતર તેમની શુદ્ધ અંતઃકરણથી સેવા કરે છે. પોતાના આત્મામાં સદ્ગુણોનો વિકાસ કરવા તેમના માર્ગને અનુસરે છે. આવી રુચિવાળા માણસોની મનોવૃત્તિમાં કોઈ પણ પ્રકારના સ્વાર્થનો અંશ હોતો નથી તેથી તેઓનો પૂજ્ય પ્રેમ અખંડ અને જીવનપર્યંત ટકવાવાળો હોય છે દુર્ગુણી તથા દુરાચારીના પ્રત્યે એમની મનોવૃત્તિઓ વળતી નથી, તેમના પ્રત્યે ઉપેક્ષા રહ્યા કરે છે. જેઓ શાંતિના ઉપાસક હોય છે તેઓ શાંત આત્માઓની શોધમાં ફરે છે અને તેમને મેળવીને પરમ સંતોષ માને છે, તેમની પૂર્ણ પ્રેમથી સેવા કરીને પરમ આનંદ અનુભવે છે. ત્રિવિધ તાપને શાંત કરવા તેમની સંગત છોડતા નથી અને તેમની નિરંતરની સોબતથી સુખે જીવાય તેવું શાંતિમય જીવન બનાવે છે.

કેટલાક સંગીતના પ્રેમી હોય છે. તેમને ગવૈયાઓ બહુ ગમે છે. પુષ્કળ ધનવ્યય કરીને પણ ગવૈયાઓને તે પોષે છે, મનગમતું વર્તન કરીને પણ ખુશી રાખે છે, પોતાનું જીવન બરબાદ થઈ જવાની પણ તેઓ પરવા રાખતા નથી. પોતે સંગીત શીખે અથવા ન શીખે પરંતુ તેમની સંગીતની રુચિ જ ગવૈયાના પ્રેમને છોડવા દેતી નથી.

ધર્મની રુચિવાળાનો ધાર્મિક માણસો ઉપર રાગ હોય છે અને તેમની સોબતમાં રહેવાને

હમેશાં ઉત્સુક રહે છે, ધર્મી માણસોને જોઈને બહુ જ રાજી થાય છે પોતે જેવા પ્રકારનો ધર્મ માનતો હોય તેવા પ્રકારના જ ધર્મી હોવા જોઈએ, કારણ કે ધર્મની માન્યતાઓ ઘણા પ્રકારની છે આત્મિક ધર્મની રુચિવાળાને આધ્યાત્મિક પુરુષો બહુ ગમે છે અને પૌદ્‌ગલિક ધર્મની રુચિવાળાને આંખને અને કાનને ગમે તેવી ધર્મની બાહ્ય પ્રવૃત્તિવાળા પુરુષો ગમે છે આવા માણસોને ધામધૂમ તથા ધમાલ બહુ જ પસંદ પડે છે. જ્યાં જ્યાં જનસમૂહ એકત્રિત થઈને ધર્મની બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓ કરી રહ્યો હોય–પછી તે વ્યવસ્થિત હો કે અવ્યવસ્થિત હો, સવિધિ હોય કે અવિધિ હોય–ત્યાં ત્યાં આ જીવો રસપૂર્વક ભાગ લેવાના જ અને પોતાને કૃતકૃત્ય માનવાના જ.

ડોળ તથા આડંબરને પસંદ કરનારાઓ ડોળી તથા આડંબરીને અત્યંત ચાહતા હોવાથી તેમની તરફ તેમનુ આકર્ષણ વધારે રહે છે આવા જીવોને આત્માર્થી સાચા સતપુરુષો ગમતા નથી એટલા માટે તેમના સહવાસમાં તેઓ આવતા નથી. જેથી કરીને સાચી સુખશાંતિ મેળવવાથી વંચિત રહી જાય છે ડોળી માણસો તુચ્છ સ્વાર્થવાળા હોવાથી પોતે વિરુદ્ધ હોવા છતાં પણ બીજાને ગમતા વિચારો તથા વર્તનનો ડોળ કરીને પોતાનો તુચ્છ સ્વાર્થ સાધે છે આવી પ્રવૃત્તિ જાણવા છતાં પણ ડોળીને ચાહવાવાળા તેની ઉપાસના છોડતા નથી

આ પ્રમાણે સંસારમાં ભિન્નભિન્ન રુચિવાળા જીવોને ચાર કોટીમાં મૂકી શકાય. સર્વથી ઉચ્ચ કોટીના જીવો આત્મવિકાસની ચાહનાવાળા હોય છે આ પુરુષો ઉત્તમ આત્મવિકાસી મહાપુરુષોના અનુરાગી હોય છે. એમનો પ્રેમ અત્યંત શુદ્ધ, અખંડ અને પ્રતિદિન વૃદ્ધિવાળો હોય છે એમની દરેક પ્રવૃત્તિ શુદ્ધ હોય છે, માટે જ આત્મવિકાસી પુરુષોના જીવનમાં એમનુ જીવન ઓતપ્રોત થઈ ગએલું હોય છે.

બીજી કોટીના સદ્‌ગુણ તથા સદ્‌વર્તનના રાગી સદ્‌ગુણીને ચાહવાવાળા. તેઓ પછી સદ્‌ગુણ મેળવે અથવા ન મેળવે પરંતુ નિરંતર તેમના પ્રત્યે પ્રીતિ રાખી તેમની પોતાના પ્રત્યે પ્રીતિ બનાવી રાખવા ઉત્સુક રહે છે

ત્રીજી કોટીના ચતુરાઈ, ડહાપણ, બુદ્ધિમત્તા, વિદ્વત્તા આદિને ધારણ કરવાવાળાઓને જોઈને આનંદ માને છે અને પોતાનુ સર્વસ્વ અર્પણ કરીને સેવા કરે છે ચતુરાઈ આદિ મેળવવાની ઇચ્છાથી ચાહતા નથી, પણ તેમની પ્રકૃતિઓને આવી વસ્તુઓ ગમતી હોવાથી કુદરતી રીતે તેમના પ્રેમી હોય છે.

ચોથી કોટીના જીવો રૂપ, વય, ધન, સુંદરતા આદિના ઉપભોગની ઇચ્છાવાળા હોવાથી રૂપ આદિ વસ્તુઓ જેની પાસે હોય છે તેમની પ્રીતિ મેળવવા સતત પ્રયાસવાળા રહે છે તેમનુ મન પ્રસન્ન રાખવા તેમને મનગમતી ચેષ્ટાઓ કરે છે. તેમના કડવા અને કઠોર વચનો મીઠા અને કોમળ માની આનંદ અનુભવે છે પ્રતિકૂળ વર્તનને પણ અનુકૂળ બનાવીને તેમના પ્રેમને ઝાંખો પડવા દેતા નથી. કારણ રૂપ આદિ ભોગની તીવ્ર રુચિવાળા હોવાથી બીજી રુચિવાળા કરતા વધારે પ્રેમ રાખવાવાળા હોય છે, પરંતુ આવા જીવો સ્વાર્થી હોવાથી રૂપ તથા ધનની ઓછાશ થવાથી કે સર્વનાશ થવાથી તેમનો પ્રેમ તથા ચાહના નષ્ટ થઈ જાય છે. દેખાવમાં

લેખક:—શાસનપ્રભાવક શ્રીમદ્ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી પ્રશિષ્ય
પં. શ્રી ધર્મવિજયજી ગણિ

શ્રી શ્રુતજ્ઞાન.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૭૦ થી ચાલુ)

અવાન્તર ક્ષાયિક સમકિત સ્વરૂપ

આગળ આપણે જણાવી ગયા છીએ કે–આયુષ્યનો બંધ થયા અગાઉ આ આત્માને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય તો અન્તર્મુહૂર્ત્તમાં કેવલજ્ઞાન અને તે ભવમાં મોક્ષ મળે છે અને આયુષ્યનો બંધ કર્યા બાદ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામે તો ત્રીજે અથવા ચોથે ભવે તે આત્મા મોક્ષે જાય છે. દેવ અથવા નરકનું આયુષ્ય બંધાયું હોય તો ત્રીજે ભવે અને અસંખ્યવર્ષાયુષ્ક યુગલિક મનુષ્ય–તિર્યંચનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તો ચતુર્થ ભવે મોક્ષ પામે છે.

પ્રશ્ન:—બદ્ધાયુષ્ક ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ માટે ઉપર જેમ ત્રણ અથવા ચાર ભવ કહ્યા તે પ્રમાણે તેથી ઓછા અથવા અધિક ભવો તે સમકિતવંત માટે હોઇ શકે કે નહિ?

ઉત્તર:—ધોરી માર્ગ ઉપર જણાવ્યા મુજબ ત્રણ અથવા અપેક્ષાએ ચાર ભવનો જ છે. એમ છતાં કૃષ્ણ વાસુદેવ તેમ જ પંચમ આરાના પ્રાંત ભાગમાં થનાર આચાર્ય શ્રી દુપ્પસહસૂરિજી માટે પાંચ ભવો કહેવામાં આવે છે. "**तंमि य तइयचउत्थे भवंमि**

સૌ કરતાં વધારે ચઢીઆતો પ્રેમ હોય પરંતુ પરિણામે પતંગના રંગની જેમ ઊડી જાય છે.

આવી રીતે જુદી દિશામાં પ્રયાણ કરી રહેલું જગત એક જણની દિશામાં દોરવાતું નથી. અને રુચિ સહિત કોઇ એક દિશામાં પ્રયાણ કરનાર ભિન્ન દિશામાં પ્રયાણ કરનારને તેની રુચિ કાયમ રાખીને પોતાની દિશામાં દોરવા ઇચ્છતો નથી. પોતાની દિશામાં દોરનાર પ્રથમ સમાન રૂપી બનાવવા પ્રયાસ કરે છે અને ત્યાર પછી જ તેને ચાહે છે, માટે આવા ભિન્નરુચિ જગતમાં કોઈ પ્રેમ જોડે અથવા તોડે, કોઈ ચાહે અથવા ન ચાહે તો તેના માટે કોઇને પણ હર્ષ શોક કરવા જેવું નથી.

सिज्झंति खइयसम्मत्ते । सुरनरयजुगलिसु गइ इमं तु जिणकालिय नराणं ॥१॥"

ભાવાર્થઃ–બદ્ધાયુષ્કને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય તો ત્રીજે અથવા ચતુર્થ ભવે અવશ્ય મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે, તેઓની ગતિ દેવ, નારક અને યુગલિકોમા જ હોય છે અને આ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ જિનકાલિક મનુષ્યોને જ (પ્રસ્થાપકની અપેક્ષાએ) હોય છે સિદ્ધાન્તની આ ગાથા તેમ જ તેના ભાવાર્થ મુજબ ક્ષાયિક સમકિતવંત માટે ત્રણ અથવા ચાર ભવ હોય તે તો નિશ્ચિત વસ્તુ છે. આ બાબત કર્મપ્રકૃતિ, પંચસંગ્રહ, સપ્તતિકાભાષ્ય વિગેરે ઘણા ય ગ્રન્થોમાં આવે છે. આમ છતા કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન્ હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ શ્રી નેમીશ્વર ભગવતના ચરિત્રમા તેમજ ન્યાયવિશારદ, ન્યાયાચાર્ય ઉપા૦ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજા શ્રી કર્મપ્રકૃતિની ટીકામા કૃષ્ણ વાસુદેવ તથા દુપ્પસહસૂરિજીને ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ માનવા સાથે પાચ ભવો જણાવે છે, જે આ પ્રમાણે-

'भूयोऽभ्यधत्त सर्वज्ञो मा विषीद जनार्दन ! तत उद्वृत्य मर्त्यस्त्वं भावी वैमानिकस्ततः ॥१॥ च्युत्वा भाव्यत्र भरते शतद्वारपुरेशितु । जितशत्रो सुतोऽर्हस्त्वं द्वादशो नामतोऽममः ॥२॥

ભાવાર્થઃ— "પુનઃ નેમીશ્વર ભગવતે કહ્યુ કે હે શ્રી કૃષ્ણ ! નરકમાં જવુ પડે છે તે માટે તુ ખેદ કરીશ નહિ, કારણ કે ત્યાંથી નીકળીને તું મનુષ્યપણું પામીશ, મનુષ્યપણામાંથી વૈમાનિક દેવ થઇશ અને ત્યાથી ચ્યવીને આ ભરતક્ષેત્રમાં શતદ્વાર નગરના જિતશત્રુ રાજાનો પુત્ર થઇને તુ **અમમ** નામે બારમો તીર્થંકર થઇશ." (त्रिषष्टि-नेमीश्वरचारित्र)

इदं च प्रायो बहुलतयोक्तमिति सम्भाव्यते,यत. क्षीणसप्तकस्य कृष्णस्य पञ्चमभवेऽपि मोक्षगमन श्रूयते । उक्तञ्च नरयाउ नरभवम्मि देवो होऊण पंचमे कप्पे तत्तो चुओ समाणो बारसमो अमम तित्थयरो ॥१॥ इति । इत्थमेव तु प्रसहादीनामपि क्षायिकसम्यक्त्वमागमोक्तं युज्यते इति यथा गमं विभावनीयम् ॥

ભાવાર્થ—આ ત્રણ અથવા ચાર ભવની વાત બહુલતાએ કહી હોય તેવો સભવ છે, કારણ કે દર્શનસપ્તક જેનુ ક્ષીણ થયેલ છે એવા કૃષ્ણ વાસુદેવને પાચમા ભવમા પણ મોક્ષપ્રાપ્તિ સંભળાય છે. જે માટે કહ્યુ છે કે–'નરકમાથી મનુષ્યભવમા, તેમાંથી પાંચમા બ્રહ્મદેવલોકમા દેવનો ભવ, ત્યાથી ચ્યવીને મનુષ્યભવમાં બારમા **અમમ** નામના તીર્થંકર થશે.' આ પ્રમાણે જ દુપ્પસહસૂરિજી વિગેરે માટે પણ આગમમાં કહેલ ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ ઘટી શકે છે, ઇત્યાદિ સિદ્ધાન્તાનુસારે વિચારી લેવું. [कर्मप्रकृति टीका उ० यशोविजयविरचिता]

આ પ્રમાણે પાચ ભવ માટે સ્પષ્ટ પાઠો મળે છે એ ઉપરાત તૃતીય કર્મગ્રન્થની ૨૦મી ગાથામા ક્ષાયિક સમકિતવતને દેવાયુષ્યનો બંધ કહ્યો છે તે પણ પાચ ભવોની પુષ્ટિ આપે છે. જે આ પ્રમાણે—

" अड उवसमि चउ वेअगि खइए इक्कार मिच्छ तिगिदेसे । सुहुमि सठाणं तेरस आहारगि निअ निअ गुणोहो ॥१॥ "

આ ગાથા 'ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ૧૧ ગુણસ્થાનકો હોય અર્થાત્ ચતુર્થ ગુણસ્થાનથી ચૌદમા ગુણસ્થાન સુધી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ હોઈ શકે છે અને બધ પણ ઓઘે એટલે કે બીજા કર્મગ્રન્થમા જે પ્રમાણે કહ્યો છે તે પ્રમાણે સમજવો.' એમ કહ્યુ છે. એથી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વમા ઓઘે ૭૯, અવિરતિ (ચોથા) ગુણસ્થાને ૭૭, દેશવિરતિમાં

૬૭, પ્રમત્તમાં ૬૩, ઈત્યાદિ કર્મપ્રકૃતિઓ બંધાય યાવત્ અયોગી અબંધક હોય. ક્ષાયિક સમકિતવાળા માટે જો પાંચ ભવ જેવી કોઈ બાબત ન હોય તો અહિં જરૂર શંકા થાય કે–ક્ષાયિક સમકિતવંતને પાંચમા તથા છઠ્ઠા ગુણસ્થાને દેવાયુષ્યનો બંધ કહ્યો છે તે શી રીતે સંભવે ? કારણ કે અબદ્ધાયુ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ તદ્‌ભવે મોક્ષે જાય છે એટલે આયુષ્ય બાંધતો જ નથી અને બદ્ધાયુ ક્ષાયિકસમકિતવંત હોય તેણે આ ભવમાં આયુષ્ય બાંધેલ હોવાથી પુનઃ આયુષ્ય બાંધવાનો પ્રસંગ નથી, કારણ કે દેવભવનું આયુષ્ય બાંધેલ હોવાથી દેવભવમાં જાય, ત્યાંથી મનુષ્યપણું પામી મોક્ષે જાય એટલે પુનઃ ક્ષાયિક સમકિત હોય અને દેવાયુષ્ય બંધાય તેવો યોગ જ મળતો નથી. આ શંકાનું સમાધાન ક્ષાયિકસમકિતવંતને પાંચ ભવ માનીએ તો બરાબર થઈ શકે છે. કૃષ્ણ વાસુદેવના પ્રસંગમાં હમણાં જ આપણે જાણી ગયા છીએ કે–તે નરકના ભવમાંથી નીકળી મનુષ્યપણું પામશે અને મનુષ્યભવમાં દેવાયુષ્યનો બંધ કરીને પાંચમા બ્રહ્મદેવલોકમાં ઉત્પન્ન થશે. એ જ પ્રમાણે શ્રી દુપ્પસહસૂરિજી માટે વિચારવાનું છે. તેઓનું ક્ષાયિક સમકિત આગળના ભવનું છે, વર્તમાન ભવનું નથી; કારણ કે ક્ષાયિક સમકિત જિનકાલિક મનુષ્ય તથા પ્રથમ સંઘયણવાળાને જ થાય છે. દુપ્પસહસૂરિજી વર્તમાન ભવની અપેક્ષાએ જિનકાલિક નથી તેમ જ પ્રથમ સંઘયણવાળા પણ નથી, માટે તેઓ જે દેવભવમાંથી અહિં આવ્યા છે તે દેવભવ પહેલાના મનુષ્યભવમાં તેઓએ ક્ષાયિક સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું છે. કદાચ કોઈ એમ કહે કે તેઓનું ક્ષાયિક અનન્તર પૂર્વ જન્મનું છે, તો તેમ પણ કહી શકાય તેવું નથી, કારણ કે જો દેવ અથવા નરકમાંથી તેઓ આવ્યા હોય તો ત્યાં દેવ–નરક ભવમાં ક્ષાયિક ઉત્પન્ન થતું નથી. ક્ષાયિક સમકિતનો ઉત્પાદક સંખ્યાતવર્ષના આયુષ્યવાળો, પ્રથમ સંઘયણી, જિનકાલિક મનુષ્ય જ હોવો જોઈએ, જે વાત વારંવાર કહેવામાં આવેલ છે. વળી અનન્તર મનુષ્ય કે તિર્યંચગતિમાંથી પણ આવેલ નથી; કારણ કે સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય અથવા તિર્યંચ ભવનું આયુષ્ય બંધાયા પછી મનુષ્યભવમાં જિનકાલિકાદિ સંપૂર્ણ સામગ્રી હોય તો પણ તેમને ક્ષાયિક સમકિત પેદા થઈ શકતું જ નથી. આ પ્રમાણે કૃષ્ણવાસુદેવ તથા શ્રી દુપ્પસહસૂરિજીને ક્ષાયિક સમકિતવંત માનવા સાથે પાંચ ભવોનું પ્રતિપાદન આ કર્મગ્રન્થની ગાથાથી સૂચિત થાય છે.'

'વસુદેવહિંડી' નામના પ્રામાણિક ગ્રન્થમાં પણ કૃષ્ણ વાસુદેવના પાંચ ભવો બતાવ્યા છે. જે આ પ્રમાણે—**कण्हा तइयपुढविओ उव्वट्टित्ता इहेव भारहे वासे सयदुवारे नयरे पत्तमंडलीयभावो पव्वइउं पडिवज्जित्ता तित्थयरनामकम्मं समज्जिणित्ता वेमाणिएसु उववज्जिय दुवालसमो अमम नाम तित्थयरो भविस्सइ।**

ભાવાર્થ:—કૃષ્ણવાસુદેવ તૃતીય નરકપૃથ્વીમાંથી નીકળીને આ જ ભરતક્ષેત્રમાં શતદ્વારનગરમાં માંડલિક રાજા થઈને દીક્ષા અંગીકાર કરી વૈમાનિક દેવ થશે. ત્યાંથી ચ્યવીને મનુષ્યપણું પામી બારમા અમમ નામક તીર્થંકર થશે.

આ પ્રમાણે કૃષ્ણ વાસુદેવ માટે પાંચ ભવના પાઠો સ્પષ્ટ મળતાં હોવા છતાં કેટલાક ગીતાર્થ પૂર્વાચાર્ય મહર્ષિઓ ક્ષાયિક સમકિતવંતને પાંચ ભવ માનવા માટે તૈયાર થતા નથી. તેઓનું એવું મન્તવ્ય છે કે ક્ષાયિક સમકિત એ આત્મિક ગુણ એટલી ઉચ્ચ કક્ષાનો છે કે આયુષ્યબંધાદિ તેને

કોઈ પ્રતિબંધક ન હોય અને રત્નત્રયીની આરાધનાને લાયક ભવની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તો તે આત્મા સંપૂર્ણપણે રત્નત્રયીની આરાધના કર્યા સિવાય રહી શકતો જ નથી. તે આત્માની ઉત્પત્તિ પણ તેવા સ્થાનમા જ થાય કે જ્યા સંપૂર્ણ રત્નત્રયીની આરાધના થઈ શકતી હોય દેવલોકમાથી ક્ષયોપશમ સમકિત સાથે મનુષ્ય ભવમા આવેલો આત્મા પણ જો સમ્યકત્વ ટકાવી રાખે તો યોગ્ય ઉમરે વિરતિ ગ્રહણ કર્યા સિવાય રહી શકતો નથી, તો પછી ક્ષાયિક સમ્યગદૃષ્ટિ જેવો નિર્મળ આત્મા રત્નત્રયીની સંપૂર્ણ આરાધના અને પરંપરાએ કર્મક્ષય થઈ શકે તેવો માનવભવ કેમ પ્રાપ્ત ન કરી શકે? અર્થાત્ આયુષ્યબંધાદિના પ્રતિબંધકપણા સિવાય તેને સંસારમાં રહેવાપણુ હોઈ શકતુ જ નથી. બદ્ધાયુષ્ક ક્ષાયિક સમકિતવંતના જે ત્રણ અથવા ચાર ભવો કહેવાય છે તે પણ આયુષ્યબંધાદિનુ મોક્ષપ્રાપ્તિમા પ્રતિબંધકપણુ ધ્યાનમા રાખીને જ કહેવાયા છે

કૃષ્ણવાસુદેવાદિના પાચ ભવોના સ્પષ્ટ પાઠો મળતા હોવાથી તેમ જ બારમા તીર્થંકરપણે થવા માટે જે કાળનુ અંતર છે તે પાચ ભવ સિવાય પૂર્ણ ન થઈ શકે તેમ હોવાથી પાચ ભવના મન્તવ્યમા ભલે વિસંવાદ ન મનાય, પરંતુ તેમને જે ક્ષાયિક સમકિત ગણવામા આવે છે તે ક્ષાયિક નહિં પણ ક્ષાયિકના સરખુ શુદ્ધ ક્ષયોપશમ માનવુ, અર્થાત્ અપેક્ષાએ ક્ષયોપશમ સમકિતના બે ભેદ પાડવા, એક અપ્રતિપાતિ ક્ષયોપશમ સમકિત અને બીજુ પ્રતિપાતિ ક્ષયોપશમ સમકિત જે ક્ષયોપશમ સમકિત ક્ષાયિક સમકિત પ્રાપ્ત થયા સિવાય ચાલ્યુ ન જાય તે અપ્રતિપાતિ ક્ષયોપશમ સમકિત સમજવુ અને જે ક્ષાયિકની પ્રાપ્તિ અગાઉ પણ વિનાશ પામે તે પ્રતિપાતિ ક્ષયોપશમ સમકિત સમજવું. શ્રી કૃષ્ણવાસુદેવાદિ માટે અપ્રતિપાતિ શુદ્ધ ક્ષયોપશમ સમકિત ગણવું, પણ ક્ષાયિક સમકિત ન ગણવુ આમ તેઓનુ મન્તવ્ય છે, જેનો પ્રશ્નચિંતામણિ વિગેરે ગ્રન્થોમા સ્પષ્ટપણે ઉલ્લેખ કરેલો છે જે આ પ્રમાણે—" કૃષ્ણવાસુદેવે નિશ્ચયથી તથા વ્યવહારથી ક્ષાયિક સમકિત મેળવ્યુ હતુ, તેમા વ્યવહાર દૃષ્ટિએ મળ દૂર થતા ક્ષાયિક જ છે, પણ નિશ્ચય દૃષ્ટિએ કૃષ્ણનુ ક્ષાયિક ક્ષાયોપશમિક સમાન જ માનવુ, કેમકે નિશ્ચય ક્ષાયિક પ્રમાણે સાત પ્રકારના મળનો કૃષ્ણે જો ક્ષય કર્યો હોય તો નરકમાં રહીને તેમણે જગતમા મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ કરનારો ઉપદેશ બળભદ્રને કેમ કર્યો? માટે એમા (શુધ્ધ ક્ષયોપશમ માનવામા) કાઇ વિરોધ નથી એવો વૃદ્ધ સંપ્રદાય છે. સત્ય વાત તો સીમંધર ભગવાન જાણે " [પ્રશ્નચિંતામણિ ભાષાંતર]

પાંચ ભવ માટે શ્રુતવૃધ્ધોની એ પણ માન્યતા છે કે—' ચરિતાનુયોગાદિ પ્રસંગે આવતા શ્રી કૃષ્ણવાસુદેવ વિગેરેના પાંચ ભવના અધિકારને અંગે શાસ્ત્રીય નિયમ જે ત્રણ અથવા ચાર ભવનો છે તેનો, તેમ જ ક્ષાયિક સમકિતની મહત્તાનો વિચાર કરતા કૃષ્ણવાસુદેવાદિને અપ્રતિપાતિ શુધ્ધ ક્ષયોપશમ માનવું' એ વિશેષ ઉચિત સમજાય છે. આ પ્રમાણે અમુક પૂર્વાચાર્ય મહારાજાઓ બધ્ધાયુષ્ક ક્ષાયિક સમકિત માટે બહુલતાએ ત્રણ અથવા ચાર ભવનો નિયમ રાખી કોઇક કૃષ્ણવાસુદેવ સરખાને પાંચ ભવ માનવામા વિરોધ ગણતા નથી, જ્યારે કેટલાક આચાર્યો ક્ષાયિક સમકિત જેવા પરમ ઉચ્ચ ગુણ માટે ત્રણ–ચાર ભવના નિયમમાં જરા ય ફારફેર ન થાય એ મુદ્દાએ કૃષ્ણવાસુદેવાદિને પાચ ભવ હોવાથી તેમને ક્ષાયિક નહિ પણ ક્ષાયિક સરખુ શુધ્ધ ક્ષયોપશમ માને છે.

સિધ્ધસેન દિવાકર

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૭૫ થી શરૂ)

જીવન અને કિંવદંતિઓ

સિદ્ધસેન દિવાકર જાતે બ્રાહ્મણ હતા અને તેઓ પહેલા વૈદિક વિદ્વાન્ હતા કહેવાય છે કે તેઓ વિક્રમ રાજાના પુરોહિત મંત્રી દેવર્ષિના પુત્ર હતા. વિદ્વાનોનું અનુમાન છે કે તેમના જીવનનો અધિકાંશ ભાગ ઉજ્જૈન (માલવા) અને ચિતોડ(મેવાડ)ની આસપાસ વ્યતીત થયો હતો

ડૉક્ટર સતીશચંદ્ર વિદ્યાભૂષણનું અનુમાન છે કે વિક્રમરાજાની સભામા જે 'નવરત્ન' વિદ્વાન્ હતા તેમા 'ક્ષપણક' નામવાળા વિદ્વાન્ સિદ્ધસેન દિવાકર જ પ્રતીત થાય છે. આ અનુમાન હજુ શોધનો વિષય છે, અત. કહી નથી શકતા કે એ કયા સુધી સત્ય છે

સિદ્ધસેન દિવાકરના સંબંધમા એ લોકપ્રવાદ ચાલ્યો આવે છે કે તેમને પોતાના પાંડિત્યનું બહુ જ અભિમાન હતું. તેઓ પેટ પર પટ્ટી બાંધી ચાલતા હતા જેનો આશય એ હતો કે કદાચ વિદ્યાના ભારથી પેટ ફાટી ન જાય. એક કાંધ પર લાંબી નિસરણી (સોપાનપંક્તિકા) અને બીજી કાંધ પર જાળ રાખતા હતા જેનુ તાત્પર્ય એ હતું કે જો પ્રતિવાદી પરાજયના ભયે આકાશમા ચાલ્યો જાય તો આ નિસરણીના બળે તેને પકડી લઉં અને જો પાણીમા ચાલ્યો જાય તો આ જાળની સહાયતાદ્વારા મારે સ્વાધીન કરું. એ પ્રકારે એક હાથમા કોદાળી અને બીજા હાથમા ઘાસ રાખતા હતા, જેની મતલબ એ હતી કે જો પ્રતિવાદી પાતાલમા પણ પેસી જાય તો કોદાળીની સહાયે તેને બહાર ખોદી કાઢું અને જો હારી જાય તો મુખમાં આ ઘાસ દઉં અર્થાત્ દયાપાત્ર બનાવી છોડી મૂકું. આ પ્રકારે તેમના પાંડિત્ય–પ્રદર્શનની આ દંતકથા સાંભળવામા આવે છે. તેમા ભલે અતિશયોક્તિ હો, પણ એટલુ તો સત્ય અવશ્ય કહી શકાય કે તેમણે વાદ--વિવાદમા બહુ જ ભાગ લીધો હશે, પ્રતિવાદીઓનો ગર્વ ખંડિત કર્યો હશે અને પોતાની અગાધ વિદ્વત્તાનો ગૌરવમય પ્રભાવ અમિટ રૂપે સ્થાપિત કર્યો હશે.

કહેવાય છે કે આ તેમની અહંકારમય વાગ્મિતાના કારણે તત્કાલિન પ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય શ્રી વૃદ્ધવાદીસૂરિ સાથે વાદવિવાદમા પરાજિત થયા અને તદનુસાર તત્કાલ જૈન દીક્ષા સ્વીકારી તેમના શિષ્ય બન્યા

એક બીજી કિંવદંતિ તેમના જીવનમાં એ પણ સંભળાય છે કે તેમના કાલમા સંસ્કૃત ભાષામા ગ્રંથરચના કરવી એ જ વિદ્વત્તાનું ચિહ્ન સમજવામા આવતુ હતું અને પ્રાકૃત ગ્રંથ એવં પ્રાકૃત ભાષામાં

નવિન ગ્રંથોની રચના કરવી કેવળ બાલકોને માટે, મૂર્ખોને માટે અને ભોળી જનતાને માટે જ ઉપયોગી છે એમ સમજવામાં આવતું હતું. તેથી તેમણે સંઘ સામે એ પ્રસ્તાવ મૂકયો કે જો આપની ઇચ્છા હોય તો મહત્ત્વપૂર્ણ જૈન સાહિત્યનું સંસ્કૃત ભાષામાં પરિવર્તન કરું. આ પ્રકારનો વિચાર સાંભળીને શ્રી સંઘ એકદમ ચોંકી ઊઠ્યો. આ વિચારોમાં તેમને જૈન ધર્મના હ્રાસની ગંધ આવી અને ભગવાન મહાવીરના પ્રતિ અને તેમના સિદ્ધાંતો પ્રતિ વિદ્રોહની ભાવના પ્રતીત થવા લાગી. શ્રી સંઘ સિદ્ધસેન દિવાકરને "**મિચ્છામિ દુક્કડં**" કહેવા માટે અને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે દબાણ કરવા લાગ્યો. સિદ્ધસેન દિવાકરને આચાર્યશ્રીએ સંઘની સમ્મતિ અનુસાર બાર વર્ષ સુધી સંઘથી અલગ રહેવાનો દંડરૂપ આદેશ દીધો, જેનો તેઓએ સહર્ષ સ્વીકાર કર્યો.

એ ઘટનાદ્વારા જાણી શકાય છે કે જૈન જનતાને પ્રાકૃત ભાષા પ્રતિ કેટલી આદરબુદ્ધિ અને મમત્વભાવ હશે. આજ પણ જૈન જનતાને સંસ્કૃત ભાષાની અપેક્ષાએ પ્રાકૃત-ભાષા (અર્ધમાગધી) પ્રતિ અધિક મમત્વભાવ અને પૂજ્યદૃષ્ટિ છે.

કહેવાય છે કે સિદ્ધસેન દિવાકર ત્યાંથી વિહાર કરી ઉજ્જૈન આવ્યા અને તે નગરના રાજા સમીપ રહેવા લાગ્યા. રાજા શૈવ હતો. એક દિવસ શૈવ-મંદિરમાં રાજા સાથે તેઓ પણ ગયા. તેમણે મૂર્તિને પ્રણામ ન કર્યા. રાજા આથી અસંતુષ્ટ થયા અને બોલ્યા કે તમે નમસ્કાર કેમ નથી કરતા? સિદ્ધસેન દિવાકરે ઉત્તર દીધો કે-આ મૂર્તિ મારા નમસ્કાર સહન કરવા અસમર્થ છે છતાં રાજા નમસ્કારને માટે વારંવાર આગ્રહ કરવા લાગ્યા. આથી સિદ્ધસેન દિવાકર સંસ્કૃત ભાષામાં તત્કાળ છંદરચના કરતા (શ્લોક બનાવીને) ભગવાન પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. આ સ્તુતિ આગળ ઉપર 'કલ્યાણ-**મંદિર**'ના નામે પ્રસિદ્ધ થઇ એવી અનેક વ્યક્તિઓની કલ્પના છે. કહેવાય છે કે અગિયારમા શ્લોકની રચના કરતા જ મૂર્તિમાંથી ધૂમાડો નીકળવા લાગ્યા અને તત્કાલ મૂર્તિ બે ભાગમાં વિભાજિત થઇ ગઇ અને તેમાંથી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ નીકળી. રાજા આશ્ચર્યચકિત થઇ ગયો અને જૈન ધર્માનુરાગી બન્યો. બાર વર્ષ સમાપ્ત થયે તેમને પુનઃ આદરપૂર્વક ઘણા સમારોહ સાથે સંઘમાં સમ્મિલિત કરવામાં આવ્યા.

આ ઉપર્યુક્ત વાત દંતકથા જ છે કે ઐતિહાસિક ઘટના છે તે સંબંધમાં કોઇ નિશ્ચિત નિર્ણય આપવો કઠિન છે, કારણ કે તેનું નિર્ણાયક કોઇ ઐતિહાસિક પ્રમાણ ઉપલબ્ધ નથી. આ ઘટના પ્રભાવક ચરિત્ર આદિ ગ્રંથોમાં મળી આવે છે. જો કે પ્રભાવકચરિત્ર સંગ્રહ અને કાવ્યગ્રંથ છે; ઐતિહાસિક ગ્રંથ નથી. આ ઉપરથી એ નિષ્કર્ષ અવશ્ય નીકળી શકે છે કે આગમિક મતાનુયાયીઓએ તેના તર્કપ્રધાન વિચારોનો વિરોધ કર્યો હશે અને પછી આ મતભેદે સંભવ છે કે કલહનું રૂપ ધારણ કર્યું હશે જેથી તેમને અન્ય પ્રાંતોમાં વિહાર કરવો પડયો હશે. પછી કંઇક કાળ પસાર થયા પછી સંભવ છે કે વિરોધીઓને તેમની આવશ્યકતા પ્રતીત થઇ હોય અને તેઓ પુનઃ આદરપૂર્વક તેમને પોતાના પ્રાંતમાં લાવ્યા હોય.

એ તો નિશ્ચિત છે કે તેઓ સર્વથા અંધવિશ્વાસી ન હતા. આગમોક્ત વાર્તાઓને તર્કની કસોટી પર કસી પારખતા હતા અને કોઇ વાત વિરોધી પ્રતીત થવાથી તર્કબળે તેનો સમન્વય કરતા હતા. અને પહેલા એ પણ લખવામાં આવ્યું છે કે સમ્મતિતર્કના જ્ઞાન પ્રકરણમાં તેઓએ 'કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શન' નો એક જ ઉપયોગ માન્યો છે; જ્યારે આગમોમાં બેઉ ઉપયોગોને ક્રમભાવી માન્યા છે. આ સંબંધમાં તેઓએ તર્કના બળ ઉપર કર્મ સિદ્ધાંતના આધારે ક્રમભાવી અને સહભાવી પક્ષનું યુક્તિપૂર્વક ખંડન કરીને બેઉને એક જ સિદ્ધ કરી દીધા છે.

થોડીક ઉક્તિઓ

સિદ્ધસેન દિવાકરની સ્વભાવસિદ્ધ તેજસ્વિતાના પરિચાયક, પ્રાકૃતિક પ્રતિભાના સૂચક, નિર્ભયતા તથા તર્કસંગત સિદ્ધાંતો પ્રતિ તેમની દૃઢતાના દ્યોતક કેટલાક શ્લોક નિમ્ન પ્રકારે છે. આ શ્લોકોદ્વારા તે અનુમાન પણ સિદ્ધિ થાય છે,

જે એ તેમના સંઘનિષ્કાસન અને વિરોધના સંબંધમાં ઉપર લખ્યું છે

> जनोऽयमन्यस्य मृतः पुरातनः
> पुरातनैरेव समो भविष्यति ।
> पुरातनेष्विति अनवस्थितेषु
> कः पुरातनोक्तानि अपरीक्ष्य रोचयेत् ॥

અર્થાત્—પુરાતન પુરાતન શું પોકારો કરો છો? આ મનુષ્ય (સિદ્ધસેન દિવાકર) પણ મૃત્યુ પશ્ચાત્ કેટલાક સમયાંતર પછી પુરાતન થઈ જશે ત્યારે અન્ય પુરાતનો સમાન જ તેમની પણ (સિદ્ધસેન દિવાકરની પણ) ગણના થવા લાગશે એ પ્રકારે આ અનિશ્ચિત પુરાતનતાનું કારણ કોણ એવું હશે જે વિના પરીક્ષા કર્યે જ કેવળ પ્રાચીનતાના નામ પર જ કોઈ પણ સિદ્ધાંતને સત્ય તરીકે સ્વીકારશે? અર્થાત્ કોઈ પણ સમજદાર આદમી એમ કરવાને તૈયાર નહિ થાય

> यदेव किंचित् विषमप्रकल्पितं,
> पुरातनैरुक्तमिति प्रशस्यते ।
> विनिश्चिताऽप्यद्य मनुष्यवाक्कृति-
> र्न पठ्यते स्मृतिमोहएव स ॥

અર્થાત્—પુરાતનોએ યદિ વિષમ પણ યુક્તિ વિરુદ્ધ કથન કર્યું હોય તો પણ તેમની પ્રશંસા જ કરવામાં આવે છે, અને યદિ આજના (વર્તમાન કાલના માન જેવા દ્વારા) મનુષ્ય દ્વારા કહેવાયેલી યુક્તિયુક્ત સત્ય વાત પણ નથી વાંચવામાં આવતી તે એક પ્રકારનો સ્મૃતિમોહ અર્થાત્ મિથ્યાત્વરૂઢિપ્રિયતા જ છે

> यदेव जातस्य किलात्र युक्तिमत्,
> पुरातनानां किल दोषवद्वच ।
> किमद्य जाल्म इत इत्युपेक्षितुं,
> प्रपञ्चनायास्य जनस्य सेत्स्यति ॥

અર્થાત્—'પુરાતનોનું કહેવું તો દોષયુક્ત છે, અને કાલના ઉત્પન્ન થયેલાનું કથન યુક્તિ સંગત છે' એવું કહેવું મૂર્ખતાપૂર્ણ છે તેમની (સિદ્ધસેન આદિની) તો ઉપેક્ષા જ કરવી જોઈએ

આ પ્રકારે ઉપેક્ષા કરવાવાળા રૂઢિપ્રિય મનુષ્યો પ્રતિ સિદ્ધસેન દિવાકર શ્લોકની ચોથી પંક્તિમાં કહે છે કે 'આ ઉપેક્ષાથી તો આ મનુષ્ય (સિદ્ધસેન)ના વિચારોનો જ પ્રચાર થશે'

આ શ્લોકોથી એ આધાર અનુમાન કરી શકાય છે કે કદાચ સિદ્ધસેન દિવાકરનો પ્રાચીનતા-પ્રતિસ્પર્ધીનતા અને રૂઢિપ્રિયતાનાશથી અવશ્ય જ નિંદાત્મક વિરોધ તથા તિરસ્કાર કરવામાં આવ્યો હોય યત એ સંભવના તથ્યમય થઈ શકે છે કે આ તિરસ્કાર અને વિરોધનો સામંજસ્ય ઉપર્યુક્ત કથાના રૂપમાં પરિણત કરવામાં આવ્યું હશે એ ગમે તેમ હો પણ એ સઘળાનો સારાંશ એ નીકળી શકે છે કે આચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકર સુધારક, સમયજ્ઞ, દૂરદર્શી, તર્કપ્રધાની, જૈન ધર્મના પ્રભાવક અને શાસનના સાચા અને બુદ્ધિશાળી સંરક્ષક હતા

'સંરક્ષક' પદની 'બુદ્ધિમાન' શબ્દ એ માટે લગાડવો પડ્યો છે કે તે સમયનો અધિકાંશ સાધુવર્ગ અને શ્રાવકવર્ગ કેવળ 'સૂત્ર-સૂત્ત-પાઠ' કરવામાં જ જૈન ધર્મના રક્ષાના કાર્યની સમાપ્તિ સમજતા હતા કોઈ કોઈની એવી ધારણા પણ હતી કે કેવળ રૂઢિ અનુસાર "સિદ્ધાંતરૂપ" બની જવામાં જ જિનશાસનની રક્ષા છે

કોઈ કોઈ તો એમ સમજતા હતા કે અનેક અનેક પ્રમાણનો આડંબર દેખાડવામાં જ જિનશાસનની રક્ષા છે આવા પ્રકારની સંપૂર્ણ મિથ્યા માન્યતાઓ પ્રતિ સિદ્ધસેન દિવાકરે કડો ઉપાલંભ દીધો અને ગૌરવપૂર્ણ વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો

સિદ્ધસેન દિવાકરે લખ્યું છે કે જો કોઈ (જૈન સાધુ) વિના અર્થ જ અનેક ગ્રંથોનું અધ્યયન કરીને પોતાને બહુશ્રુત માની લે અથવા જો કોઈ અનેક શિષ્યો હોવા છતાં એવં જન સાધારણરાગ તારીફ કર્યાથી જ પોતાને 'જિનશાસન સંરક્ષક' માની લે તો તે નિશ્ચય જીનેન્દ્ર માર્ગે છે તે શાસ્ત્રમાં સ્થિર બુદ્ધિશાળી નથી, વિકટ સિદ્ધાંતદ્રોહી છે

ઇતિહાસ' 'ભારતીય સાહિત્યનો ઇતિહાસ' 'ભારતીય દાર્શનિક અને ધાર્મિક ઇતિહાસ' 'ભારતીય સંસ્કૃતિનો ઇતિહાસ' અને 'ભારતીય રાજનૈતિક ઇતિહાસ' આદિ અનેક પ્રકારના ઇતિહાસોની સામગ્રી ભરી છે. આ અપેક્ષાએ અનેક ભારતીય અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન્ જૈન સાહિત્યને બહુ જ આદરની દૃષ્ટિએ જુએ છે અને વાંચે છે. સત્યકેતુ વિદ્યાલંકારના શબ્દોમાં કહીએ તો 'ઐતિહાસિક વિદ્વાનોએ જૈન દર્શન અને જૈન સાહિત્ય પ્રતિ તેના અનુરૂપ ન તો આદર પ્રદર્શિત કર્યો અને ન તે તેના ગ્રંથોનું ગંભીર અધ્યયન અને મનન કર્યું'. આમાં જૈન સમાજનો પણ કંઇ ઓછો દોષ નથી. તેણે પોતાના સાહિત્યનું ન તો વિપુલ માત્રામાં પ્રકાશન કર્યું અને ન તો પ્રચાર કર્યો. આ સમાજની સૌથી મોટી ભૂલ છે. જૈન સમાજ આ અમૂલ્ય સાહિત્ય પ્રકાશન કરવા અને તેની રક્ષા કરવા ધ્યાન આપશે?

કિંવદંતીમાં એક ઉલ્લેખ આવ્યો છે કે 'કલ્યાણમંદિર સ્તોત્ર' સિદ્ધસેન દિવાકરની જ કૃતિ છે. આ કથન 'પ્રભાવકચરિત્ર' નામક ગ્રંથમાં મળી આવે છે. કલ્યાણમંદિરના અંતિમ શ્લોકમાં શ્લેષ રૂપે 'કુમુદચંદ્ર' નામ છે. પ્રભાવક ચરિત્રમાં એમ બતાવે છે કે તેમના ગુરુ વૃદ્ધવાદીસૂરિએ તેમને દીક્ષા દેતા સમયે તેમનું નામ 'કુમુદચંદ્ર' રાખ્યું હતું. આ વાતમાં શું સત્ય છે? અને શું પ્રકારે 'કલ્યાણમંદિર' સ્તોત્ર તેમની કૃતિ છે? નહિ, એ પણ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે.

અંતમાં સારાંશ એ છે કે શ્વેતાંબર જૈન ન્યાયના આદિ આચાર્ય મહાકવિ અને મહાવાદી સિદ્ધસેન દિવાકર જૈન ધર્મ અને જૈન સાહિત્યના પ્રતિષ્ઠાપક, શ્રેષ્ઠ સંરક્ષક, દૂરદર્શી, પ્રભાવક અને પ્રતિભાસંપન્ન સમર્થ આચાર્ય હતા.

'આચાર્ય સિદ્ધસેન અને તેમની કૃતિઓ' એ શીર્ષકના રૂપમાં આચાર્ય મહોદયનું શોધપૂર્ણ જીવન, સન્મતિતર્ક, ન્યાયાવતાર અને અન્ય ઉપલબ્ધ બત્રીસીઓના મૂળ પાઠ તેના વિસ્તૃત હિંદી ભાષ્ય સહિત વર્તમાન પદ્ધતિએ સંપાદન કરીને એક પ્રકાશિત કરવામાં આવે તો વીસમી શતાબ્દીના જૈન સાહિત્યમાં એક ગૌરવપૂર્ણ ગ્રંથ તૈયાર થાય.

'ઉદ્ધરિત અનેકાંત'

મોક્ષપ્રાપ્તિ કેમ થાય?

ક્રોધ–માન–માયા–લોભરૂપી કષાયો અને સ્પર્શાદિ ઇંદ્રિયોથી જીતાયેલો આ આત્મા જ સંસાર છે, અને તે બન્નેને જીતનાર આત્મા જ મોક્ષ છે.

ઇંદ્રિયોથી જીતાયેલો પ્રાણી જ કષાયોવડે અભિભૂત થઇ શકે છે. પહેલાં શક્તિશાળી માણસે એક ઇંટ ખેંચી કાઢી હોય, તો બાકીની દિવાલ ગમે તે માણસ તોડી શકે છે.

નહિ જીતાયેલી ઇંદ્રિયો મનુષ્યના કુળનો નાશ કરાવે છે, તેનું અધઃપતન કરાવે છે, તેમજ વધ–બંધન કરાવે છે.

મનનો રોધ કર્યા વિના જે યોગ સાધવાની ઇચ્છા કરે છે તે પગવડે ચાલીને પરગામ જવા ઇચ્છનારા પાંગળા જેવો હાસ્યાસ્પદ બને છે.

—યોગશાસ્ત્ર

લેખક—મુનિશ્રી હંસસાગરજી મહારાજ

પ્રભુ મહાવીરે

મોહમસ્ત જગતને ત્યાગધર્મ જ કેમ આપ્યો?

[એક ધર્માત્માની કરુણ કથા]

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૫૬ થી શરૂ)

આડંબરો સ્વપરહિતને હણીને આત્માનું અધઃપતન કરે છે

ઉ જે બાઝેલો એ આડંબર હીણતર મંયોગોમાં ય આદમીને 'મર્પે છછુંદર ગળ્યા જેવી' હાલતમા મૂકે છે એવાએ બાંધેલુ ઘર ઘોર કેમ ન બને? એથી ઉપકારી માતપિતાનાં પણ મુખ એને દીઠાં ય ન ગમે એમાં આશ્ચર્ય શુ? દંપતીનો પણ નિત્ય દંત-કલહ કઈ રીતે શમે? પરિણામે એ ઉભય અને ક્વચિત્ ઉભય પક્ષો પણ કુલ, જાતિ અને ધર્મના પણ વિદ્રોહી બની ભારોભાર અધર્મ સ્વરૂપ વર્ણશંકર પ્રજોત્પાદક પુનર્લગ્નાદિની પણ પાપેચ્છાથી શ્યે વિરમે? એમા રહેલા જાનજોખમી હાલાહલોને ય એ શુ કામ સાભળે? એને એ જ ઈષ્ટ બને ત્યારે એની ભારી અનિષ્ટતા સમજાવનાર શાસ્ત્રસિધ્ધાતો પણ એને ભાલાવત્ કેમ ન ભોંકાય? એથી એ આપ્તપુરુષોનો જ પ્રખર વિરોધી કેમ ન બને? કઇ સ્થિતિનો આત્મા કઈ હદે પહોંચે છે! છે કાંઇ અધઃપતનની ખામી! એવાને અકરણીય શુ હોય? નોકર-પણેય માલીકનો ગટલો આદિ એવાને હાથે અવિચ્છિન્ન રહે એ માનવાની ભયકર ભૂલ કોણ કરે? પરણ્યા પૂર્વે પાગલતાવશ પહોળા પડી પાનેતરેય પચાસનુ પટકનાર પામર પ્રાણીઓ પરણ્યા પછી પત્નારે પડેલી પાંગળીનુ પીળુ પણ પાનેતર પાચમા પાછુ પહોંચાડવાના પરિણામથી પાછો પડે એ કોણ માને? આવાં અનેક હીનકૃત્યોને લીધે એની પૂર્વકાલીન કુલીનતાએ તો અનેરી જ દિશા માધી હોય એ નિર્વિવાદ છે આથી ઈજ્જતની નવી જ ઇમારતો ઊભી કરવા કપોલકલ્પિત ન્યાય, નીતિ અને ધર્મ ખડા કરીને તેનાવડે જનસમાજમા પોતાને જ મર્વશ્રેષ્ઠ ન્યાય, નીતિ અને ધર્મજ્ઞ મનાવવા ધમપછાડા કરવા પડે છે, પોતાને સાભળનારની મંડળીઓ સ્થાપવી પડે છે, અને એ હાજીઆની સભાઓ પણ ભરીને તે મારફત સ્વકલ્પનાના સ્વચ્છંદી ઘોડાઓને, સમાજ ખૂંદવા માટે "સમાજના આપ્તપ્રણીત આદર્શ ન્યાય, નીતિ અને ધર્મને રૂઢીચૂસ્તોના સડા તરીકે જાહેર કરી" છૂટા મૂકે છે! એ રીતે અઘોર

પાપબંધનથી ય ખચકાવાનું એને લેશ માત્ર પાલવતું નથી. કેટલું ગબડ્યો? છે કાંઇ હિસાબ! અરે એ પાપ-પ્રચાર માટે જ કોર્ટની પણ દેવડીએ ચડીને છાશવારે ને છાશવારે ગુલબાંગ પોકારતા એવાઓ આજે પણ અનુભવાય છે! એમાં પણ ભોળાંને સહેલાઇથી ભરમાવવાનું તો દેશકાળાદિનાં ઓઠાં તળે જ શક્ય હોવાથી એને બ્હાને ધર્મ અને ધર્માનુષ્ઠાનાદિના જ કર્ત્તા અને ઉપદિષ્ટાને બોજારૂપ જ જાહેર કરીને, એમનાં અછતાં દૂષણો સમાજ સામે ધરીને એ ઉપકારીઓ સામે કારમાં બંડ જગાવે છે. કેટલી અધોદશા! એમ કરવાનું ખાસ કારણ તો એ જ છે કે સમાજ હિતરક્ષણાર્થે એ ઉપકારીઓ જ એના મહા-અનર્થકારી સ્વચ્છંદાચારી વિચારોને નીડરતાથી સ્પષ્ટતયા ઉઘાડાં પાડીને એના એ તોફાની ઘોડાઓને ડગલું ય દોડવા દેતા નથી; અને તેથી તો એ પુણ્ય પુરુષો એને શલ્યરૂપ સાલે છે. આથી પ્રથમ પદે સમાજમાંથી આપ્તપુરુષોનાં જ બહુમાન પૂજાદિ ઉખેડી નાંખવાનું અધમ પગલું ભરવાની એને જરૂરીઆત રહે છે. સુજ્ઞ મહાશય, આટલી અધમતાએ પહોંચવાનું મૂળ નિદાન ખોટા આડંબરો જ છે એ ધ્યાન ઉપર લાવવા જ આ પ્રયાસ છે એ ભૂલવું જોઇતું નથી. આડંબરોએ કેટલો અનર્થ કર્યો? છે કાંઈ સીમા? વિદેશ સેવવા છતાં ય કમનશીબે દીન રહેલા અજ્ઞને પૂર્વની કુલીનતાદિની છાપ બેસાડવા જતાં ઉપર્યુક્ત બદસ્થિતિમાં મૂકાવું પડે છે તો દેશ તજીને વિદેશ વસતાં સ્થિતિસંપન્ન અજ્ઞોએ તો એ માટે કેટલી પહોળાપહોળમાંથી પસાર થવું પડે? દીન અજ્ઞ પણ સ્વપરને આટલો અનર્થદાયી બની આટલું અધઃપતન પામે, તો શ્રીમંત અજ્ઞ ક્યાં જઈ અટકે?

ધર્માદિ પછી ધર્મીષ્ઠ દાનવીરોને હેલવાનું બીજું પગલું પણ ભરે છે

પાંચશેંની આવકવાળો પણ મનુષ્ય મહિને પ્રાયઃ સોનો દેવાદાર કેમ દેખાય છે? એ પણ ઉપરની બીનાથી સ્પષ્ટ સમજાય છે. સુજ્ઞેષુ કિં બહુના? અનુક્રમે એવાઓ પ્રાયઃ પૈસાને જ પરમેશ્વર ગણીને જાતિ, કુળ, શીલ અને ગુણના સમૂહથી જ ઉભગી જઇ સામાન્ય ન્યાય-નીતિથી પરાઙ્મુખ બન્ય હોય છે તેમાં આશ્ચર્ય કોને થાય? એવાની મનોભાવનાને માટે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે-

जातिर्यातु रसातलं गुणगणस्तस्याप्यधो गच्छताम्।
शीलं शैलतटात्पतत्वभिजनः संदह्यतां वह्निना ॥
शौर्ये वैरिणी वज्रमाशु निपतत्वर्थोऽस्तु नः केवलम्
येनैकेन विना गुणास्तृणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥२४

અર્થઃ-" જાતિ રસાતલમાં જાવ, ગુણનો સમૂહ તેનાથી પણ નીચે જાવ, શીલ છે તે પર્વતના શિખર પરથી નીચે પટકાવ, કુળ, કુટુંબ કે કીર્તિ અગ્નિવડે સળગી જાવ, વરી એવા પરાક્રમને વિષે વજ્ર પડો, અમારે તો કેવળ પૈસો જ જોઈએ; કારણ કે એક ફક્ત પૈસા વિના જ ઉપર્યુક્ત સઘળા ય ગુણો પ્રાયઃ ઘાસના તણખલાં સમાન છે." આવી જ એણે માન્યતા ઘડી હોય છે. એથી જ એવા ધનાર્થીઓ અધર્મના આગાર બન્યા હોવાની વાત દિલમાં જ શમાવીને, પોતાની કપરી બેકારીનો અન્ત આણી, ધનાઢ્ય બનવા જન યા સમાજ સેવાને બ્હાને સફેદ લેબાશમાં દયાના પણ પબ્લીક પયગંબર બને છે. તે પ્રતિ દાનવીરોને હાથ લંબાવવા વાણીનું યથેચ્છ પણ તાંડવ કરીને ગરીબોને નામે જ ખીસા ભરવા તનતોડ પ્રયાસ કરે છે. મેળવેલ નાણાંની વ્યવસ્થાનો ખુલાસો માગનાર પાસે એવાઓને લોચા

વાળતા આજે પણ અનુભવાય છે એ જ ઉપર્યુક્ત બીનાને દૃઢ કરે છે એ રીતિએ દાનવીરો પણ એને અનેક વખત ઓળખી જ ગયલા હોવાથી એનામાં વિશ્વાસ સ્થાપતા ખચકાય છે એમ થતા એમની એ બદદાનતમાં પણ એ પ્રાયઃ નિષ્ફળ જતા હોવાથી તેમા પણ ખૂબ હતાશ થાય છે. અન્તે રોષે ભરાઇને એ જ દાનવીરો પ્રતિ લેણદારની માફક શિરજોરીપણે લાલ પીળા બની ધૂળ પણ ઉરાડે, છે વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવા છતાં " આ તો ગરીબોને માટે મહેનત ઉઠાવે છે, એને કાંઈ છે ?" એમ સમજનાર ભદ્રિકો તરફથી એના એ કપરા છ છેડાટમા પણ સાથ મળી જાય છે આથી તો એ બ્હાવરા બનીને દાનવીરોને ચેન કેન પ્રકારેણ ભાડવાની પણ કુચેષ્ટાઓ આદરે છે એથી તો એવા કહે ત્યા કોડી પણ ન ખર્ચવાના નિરધાર ઉપર આવેલા દાનવીરો પોતાના ન્યાયોપાર્જિત વિત્તને આપ્તોપદિષ્ટિતકલ્યાણાર્થે જ યોજવા સુદૃઢ બને છે કુપથ સ્થાપવા સત્પંથને જ ઉખેડી સજ્જનોને ય હીલવા જતા એ રીતે ઉન્માર્ગ તો સતત પોષાવાને લીધે એના દિલદર્દો અભિવૃદ્ધિ પામે છે. આવાને શાન્તિ શે થાય ? ખરેખર 'વટલેલ બ્રાહ્મણી તરકડીમાંથી જાય' એ ન્યાયે શિખરની ટોચેથી ગબડીને ઠેઠ તળીએ જ જાય તે કેટલી અધોગામિતા ? આડબરમાં અટવાયા ન હોત તો આ દશા થાત ? આમ છતાં ય નહિ વિરમતા તેવાઓ સન્માર્ગ અને પોષકોને ઉખેડી જ નાખવા ખૂબ જોર કરવા માંડે છે જ્યારે બીજી બાજુ સન્માર્ગસંરક્ષકો ધર્માનુષ્ઠાનોમા દુષમ કાળે પણ વધુ ને વધુ લાખોનો સદ્વ્યય કરતા અનુભવાય છે એ રીતે પણ પુણ્યવાનો સન્માર્ગનુ જ સંરક્ષણ કરવા સુસજ્જ થએલા એને દેખાય છે. તેથી તો દિગ્મૂઢ બની બેસે છે. તુચ્છ સ્વાર્થ ખાતર સદ્ગતિ ઉપાર્જવાના શુભ માર્ગોને ય રૂંધવાની કુચેષ્ટા કરનારની એ સિવાય કઈ દશા હોય ? એની એ દશા જોઇને ય ધર્મીષ્ઠોનાં તો દિલ દુભાય જ છે, એમ છતા એનો ઉપકાર કેમ થાય ? કારણ કે એ તો પુણ્યવાનોની પુણ્યપ્રણાલિકાને સ્વકપોલકલ્પિત પાપ પ્રણાલિકામા જ વાળવા ઉધમાત કરે છે કેટલી અવદશા ! અજ્ઞાત્માઓ દેશબંધુઓનો સાથ તજતા ગુમાવેલ વડિલોપાર્જિત ઇજ્જતરૂપ વારસો પાછો મેળવવા, અને એ ન પ્રાપ્ત થયે નવી જ ઇજ્જત જમાવવાના ડોળમા એવાઓએ ખોટા આડબરવશ કેટલુ ખોયુ ? વડિલોપાર્જિત વારસાની કિંમત કેટલી એ હવે જ સમજાશે.

સ્વદેશે અજ્ઞોને પણ વડીલોપાર્જિત વારસાના મળતા લાભો

'પૃથ્વીનો છેડો ઘરે છે' કારણ કે મનુષ્ય ખૂબ કમાતો છતા દેશાન્તરમા જે શાન્તિ ન પામે તે શાન્તિ પ્યારી જન્મભૂમિએ આવીને પામે છે. અજ્ઞને પણ દેશે વસતાં એવી માતૃભૂમિને નીરંતર ભેટવાનુ ભાગ્ય સાંપડે છે. સ્હાય તેવી હાલતમા પણ મૂળ માનભેર જીવી શકે છે. ઇજ્જત ઉપર પણ નાણા મેળવીને નિર્ધનાવસ્થામાં ય આબાદ વ્યવહાર સાચવી શકે છે. સ્વજન કુટુંબીઓના નિકટ સબધમાં નીરતર લેટે છે. વારસાના અમૂલ્ય કુળાચાર, દેશાચાર અને ધર્માચારને અખડ જાળવી રાખે છે. સ્હાય તેટલા ઓછા ખર્ચે આનંદભેર નિર્વાહી શકે છે. વડિલ આજ્ઞાઓને જ પરમહિત સમજવાને લીધે ઉપર્યુક્ત ભાવિ આપત્તિઓના ઢેરનો ભોગ બનતો તો અટકી જ જાય છે વડીલોપાર્જિત કારકિર્દીને સદાને માટે વિના પ્રયાસે જ નિષ્કલક ટકાવવાનુ ભાગ્ય સંપાદન કરે છે.

[અનુ: અભ્યાસી B. A.]

જીવનનું રહસ્ય

(અનુસંધાન ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૮૨ થી શરૂ)

આ પરમ સુખની પ્રાપ્તિ મનુષ્યયોનિમાં જ સંભવિત છે, બીજી કોઇ યોનિમાં નહિ; કેમકે બીજી સઘળી યોનિઓ તો ભોગયોનિઓ છે. મનુષ્ય જીવનમાં કરેલા શુભાશુભ કર્મોનું ફલ આપણે અન્ય યોનિઓમાં ભોગવીએ છીએ. કર્મ કરવાનો અધિકાર તો કેવળ મનુષ્યયોનિમાં છે. એટલા માટે એ કર્મયોનિ કહેવાય છે, અને તેથી એને સર્વ યોનિમાં શ્રેષ્ઠ કહેવામાં આવે છે. એટલા માટે જ ગોસ્વામી તુલસીદાસજીએ એને 'સાધન ધામ' અને 'મોક્ષનું દ્વાર' કહેલ છે. અને એટલા જ માટે દેવતાઓ પણ મનુષ્યયોનિમાં જન્મ લેવા માટે તલસે છે અને એટલા જ ખાતર મનુષ્ય દેહ ક્ષણભંગુર હોવા છતાં પણ દેવદુર્લભ કહેવાય છે. એવો દેવદુર્લભ દેહ આપણને પ્રભુ-કૃપાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે જીવાત્મા ચોરાશી લાખ યોનિમાં ભટકીને હેરાન થઇ જાય છે ત્યારે તેને પુણ્યોદયે મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત થાય છે.

આવું દેવદુર્લભ મનુષ્ય શરીર પ્રાપ્ત કરીને પણ જો આપણે જે કાર્ય માટે આ સંસારમાં આવ્યા છીએ તે કાર્ય ન કરીએ તો આપણાથી વધારે મૂર્ખ કોણ ગણાય? શાસ્ત્રોએ તો એવા મનુષ્યને કૃતઘ્ની અને આત્મઘાતી કહેલ છે.

આ મનુષ્ય શરીર આપણને વારંવાર નથી મળવાનું. આવો દુર્લભ અવસર જો આપણે હાથથી ખોઇ નાખશું તો પછી પશ્ચાત્તાપ સિવાય કશું હાથમાં નથી રહેવાનું. મનુષ્યેતર પ્રાણીઓમાં તો સારા નરસાનું જ્ઞાન નથી હોતુ, કાર્યા-કાર્યનું જ્ઞાન નથી હોતું તેમજ શાસ્ત્રાનુકૂળ આચરણ કરીને પરમ સુખ પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધન પણ તેઓ બની શકતા નથી. આવી સ્થિતિમાં આ જીવનમાં જ આપણે પરમસુખ જલ્દીથી પ્રાપ્ત કરી લેવું જોઇએ અને એ માટે કોઇ પણ ઉપાય બાકી ન રાખવો જોઇએ. એમાં જ આપણી બુધ્ધિમત્તા રહેલી છે અને એમાં જ આપણા જીવનની સફલતા છે. જો જીવનમાં આપણે ખૂબ ભોગસામગ્રી પ્રાપ્ત કરીએ, ખૂબ માનસન્માન પ્રાપ્ત કરીએ, હજારો લાખો રૂપિઆ, વિપુલ સંપત્તિ, હાથીઘોડા, નોકરચાકર તથા મોટા પરિવારનો સંગ્રહ કરીએ, પરંતુ જો જીવનનો વાસ્તવિક ઉદ્દેશ સિધ્ધ ન કરીએ તો આપણું કર્યું-કારવ્યું સઘળું વ્યર્થ જશે એટલું જ નહિ પણ એ સઘળું કરવામાં આપણે જે પાપાચરણ કર્યું હશે તેના ફળરૂપે આપણને નરકની પ્રાપ્તિ થશે અને આપણને નીચ યોનિઓમાં ધકેલવામાં આવશે. એથી ઊલટું જો આપણું જીવન લૌકિક દૃષ્ટિએ કષ્ટોમાં વીતાવ્યું હશે, આપણને માનસન્માન પ્રાપ્ત નહિ થયું હોય, એટલું જ નહિ પણ સ્થળે સ્થળે આપણી અવગણના કરવામાં આવી હશે, કોઇએ આદરસત્કાર નહિ કર્યો હોય

પ્રકાશથી જ થાય છે તેવી રીતે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ પણ જ્ઞાનરૂપી સૂર્યનો ઉદય કોઈએ આપણી ખબર-અંતર ન પૂછી હોય, તો પણ આપણે આપણા જીવનનો સદુપયોગ કર્યો હશે, જે કાર્ય માટે આપણે આવ્યા છીએ તે કાર્ય કર્યું હશે તો આપણે કૃતકૃત્ય થઈ જશું અને આપણું જીવન ધન્ય થઈ જશે

હવે આપણે જોવાનું એ રહે છે કે દુ ખોની આત્યંતિક નિવૃત્તિ અને અવિનાશી સુખની પ્રાપ્તિનો ઉપાય શો છે? આપણે જોઈએ છીએ કે સૌ પ્રાણી સુખ ઇચ્છે છે, દુઃખ કોઈ પણ નથી ઇચ્છતું; પરંતુ સંસારમા સુખ શોધ કરવાથી નથી મળતું. જ્યાં જોઈએ ત્યાં હાય હાય મચી રહેલ છે. સર્વ લોકો દુ ખ અને અશાંતિની જ્વાલાથી બળી રહેલ છે કોઈ આપણી નજરે સુખી લાગે છે તો પણ તેઓ વધારે સુખ માટે તલસી રહેલ હોય છે, તેઓને પોતાની સ્થિતિથી સંતોષ નથી હોતો, બીજાને પોતાથી વધારે સુખી જોઈને તેઓ ઇર્ષ્યાથી બળતા હોય છે, જે કાંઈ માન, મર્યાદા તથા ધનસંપત્તિ તેઓને પ્રાપ્ત થયેલ હોય છે તેનો નાશ થઈ જવાનો ભય તેઓને હમેશાં લાગ્યા કરે છે, તેઓ જરા સરખી પ્રતિકૂલતા પણ સહન નથી કરતા. પ્રતિકૂળ આચરણ કરનાર પ્રત્યે તેમજ પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવામા હરકત કરનાર પ્રત્યે તેનો દ્વેષાગ્નિ સળગી ઊઠે છે, પ્રતિહિંસાનો ભાગ જાગે છે અને તેના બદલામા બીજા પણ તેના પ્રત્યે એવા જ ભાવોનું પોષણ કરે છે. પરિણામે ચારે તરફ ભય, આશંકા, ઇર્ષ્યા, દ્વેષ અને કલહનું વાતાવરણ પ્રસરી રહે છે અને એની અંદર સઘળા લોકો રાતદિવસ બળ્યા કરે છે, દુઃખી રહે છે, અશાંતિમય જીવન વ્યતીત કરે છે અને મરણ પછી નરકની અસહ્ય યંત્રણા ભોગવે છે એટલા માટે જ જગતને દુ:ખાલય-દુ ખોનું ઘર કહેવામા આવેલ છે. સઘળા લોકો કંઈ ને કંઈ અભાવનો અનુભવ કરે છે અને અભાવ દુ:ખનું કારણ છે. આવી સ્થિતિમાં આ દુ:ખમય જગતથી વિમુખ બનીને, તેમાથી સુખ પ્રાપ્ત કરવાની આશા છોડીને નિત્ય સુખના ભંડાર સુખસ્વરૂપ પરમાત્માનો આશ્રય ગ્રહણ કરવો, તેનું તત્ત્વ સમજીને તેની ભક્તિ કરવી, તેના નામનો જપ અને તેના સ્વરૂપનું ચિંતન કરવું, તેની આજ્ઞાઓનું પાલન કરવું તથા તેના વિધાનમાં સંતુષ્ટ રહેવું એ જ સદ્‌ગતી-મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનો સહેલામાં સહેલો ઉપાય છે અને તે વડે જ મનુષ્ય સઘળા પ્રકારના કલેશોથી મુક્ત બનીને પરમ સુખનો અધિકારી બની જાય છે-જે મેળવીને બીજું કશું મેળવવાનું બાકી નથી રહેતું, મનુષ્ય હમેશને માટે કૃતકૃત્ય થઈ જાય છે, દ્વન્દ્વોથી છૂટી જાય છે.

અહિંયાં એ પ્રશ્ન થાય છે કે મનુષ્યને ચિંતા, શોક, ભય, દુ ખ વગેરે કેમ થાય છે? જો એમ કહેવામાં આવે કે પ્રારબ્ધ કર્મોના ફલસ્વરૂપે જ આપણને સુખ-દુઃખ વગેરેની પ્રાપ્તિ થાય છે તો એ શંકા થાય છે કે પ્રારબ્ધ ભોગ તો જીવન્મુક્ત થવાની તૈયારી હોય તેવા પુરુષોને પણ ભોગવી રહ્યા પછી મોક્ષ થાય છે પ્રારબ્ધ ભોગ બાકી રહ્યા વગર તેઓનું શરીર નથી રહી શકતું. તેઓને શારીરિક કષ્ટ, રોગ, પીડા વગેરે પણ થાય છે, પણ તેઓને સુખદુ ખ, હર્ષશોક, વગેરે નથી રહેતો તેથી જ તેઓ જલ્દી મોક્ષ પામે છે શ્રુતિ કહે છે કે 'हर्षशोकौ जहाति,' 'तत्र को मोहः शोक एकत्वमनुपश्यत' વગેરે ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે-'गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पंडिताः' આવા પ્રકારના બીજા અનેક વચનો શાસ્ત્રોમાં છે, જેનાથી એટલુ સિદ્ધ થાય છે કે જ્ઞાની મહાત્માઓને સુખદુઃખમાં હર્ષશોક થતો નથી હર્ષશોક તથા સુખદુ ખની ઘટનાનુ નિમિત્ત પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ તેઓના અંતકરણમાં હર્ષશોક આદિ વિકાર નથી થતા, તેઓની સ્થિતિ હમેશાં અવિચળ અને એકસરખી જ રહે છે. એ ઉપરથી એટલુ સિદ્ધ થાય છે કે હર્ષશોક અને સુખદુ ખ વગેરે થવામાં માત્ર આપણું અજ્ઞાન જ હેતુ છે અજ્ઞાનનો નાશ થતાં જ ચિંતા, શોક, ભય વગેરેનો પણ અત્યંતાભાવ થઈ જાય છે અને અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે પરમાત્માના યથાર્થ જ્ઞાનથી, જેવી રીતે અંધકારનો નાશ

ઓળખાવવા બહાર પડેલાં છે! એ સંબંધમાં વધુ લંબાણ ન કરતાં એટલું કહેવું પર્યાપ્ત છે કે જૈન દર્શનની સપ્તભંગી યાને સ્યાદ્વાદની નજરથી પ્રત્યેક વસ્તુને ચકાસવાની પ્રણાલિકા સર્વોત્તમ છે એટલું જ નહિં પણ ઈતર દર્શનમાં જડે એવી નથી! એ પ્રણાલિકાને અપનાવતાં મતમતાંતરોની ભ્રમજાળ વિનાશ પામે છે અને તત્ત્વભૂમિનો પ્રદેશ નિર્મળતાથી શોભી રહે છે. એ જ પદ્ધતિનો આશ્રય લઇ શ્રીમદ્ આનંદઘનજી દસમા પ્રભુના સ્તવનમાં નિમ્ન ગાથાઓ રજૂ કરે છે—

સર્વજંતુ હિતકરણી કરુણા,
કર્મવિદારણ તીક્ષણ રે;
હાનાદાન રહિત પરિણામી,
ઉદાસીનતા વિક્ષણ રે.

ભાવાર્થ—ચોરાશી લાખ જીવયોનિ સંબંધી હિતકારી ચિંતવન તે કરુણા નામનો પ્રથમ ભંગ, જ્ઞાનાવરણી આદિ આઠ કર્મોની એકસો ને અઠ્ઠાવન પ્રકૃતિઓને વિદારવાનું–તોડવાનું–ખપાવીને સર્વથા નષ્ટ કરી નાખવાનું કાર્ય એ તીક્ષ્ણતારૂપી બીજો ભંગ અને ત્રીજો ભંગ તે ગ્રહણ અને ત્યાગ અર્થાત્ આદાન અને હાનથી હાથ ધોઈ નાંખવારૂપ એટલે કે જ્યાં ઇચ્છાનો નિરોધ કરી દેવામાં આવ્યો કે નથી તો કંઇ ગ્રહણ કરવાપણું કે નથી તો કંઈ છોડવાપણું. નિશ્ચય દૃષ્ટિથી જોવા જતાં ચોરાશી લાખ જીવયોનિમાંનો પોતે પણ એક હોઈ, પોતાનો મૂળ સ્વભાવ પ્રાપ્ત કરવાનો જે પ્રયાસ સેવી રહ્યો છે એમાં અન્યના હિતચિંતવનનો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી. એ તો એમાં આપોઆપ સમાઈ જાય છે. તેવી જ રીતે આત્મા અને દેહ વચ્ચેની ભિન્નતા વિચારતાં અને ઉભયના જુદા સ્વભાવોની યથાર્થ પિછાન કરતાં કર્મોના સમૂહ પ્રત્યે કર્કશતા દેખાડવાની જરૂર રહેતી જ નથી. એટલે કે ઉદાસીન વૃત્તિ એ પૂર્વોક્ત વૃત્તિયુગલથી તદ્દન વિલક્ષણતા ધરાવે છે.

પરદુઃખછેદન ઇચ્છા કરુણા,
તીક્ષણ પરદુઃખ રીઝે રે;
ઉદાસીનતા ઉભય વિલક્ષણ,
એક ઠામે કેમ સીજે રે? ૩
અભયદાન તે મલક્ષય કરુણા,
તીક્ષણના ગુણ ભાવે રે;
પ્રેરણ વિણ કૃત ઉદાસીનતા,
એમ વિરોધ મતિ નાવે રે. ૪

યોગિરાજ ત્રીજી ગાથામાં ઉક્ત ત્રિપુટીના કાર્યની વિચિત્રતા રજૂ કરી એક ઠેકાણે એ સાથે કેમ સંભવે એવો પ્રશ્ન ખડો કરે છે અને ચોથી ગાથામાં પોતે જ એનો ઉત્તર આપે છે. અપેક્ષાથી ભિન્નતા ધારણ કરતી વસ્તુઓ કેવી રીતે એક ચોકઠામાં જડી શકાય છે તે બતાવે છે. મુમુક્ષુ આત્માની તત્ત્વભૂમિમાં પગ મૂકવાની હજી શરૂઆત હોવાથી એને વધારે ઊંડાણમાં ન ઉતારતાં અનેકાંતદૃષ્ટિની વાનકી કરાવી, સીફતથી વાત સંકેલી લેતાં આવી રીતે જાતજાતની ત્રિભંગીઓ અને વિવિધ ભંગીઓ રચી શકાય છે અને અપેક્ષાનો સધિયારો લઈ, કોઈ પણ જાતની ગુંચવણમાં લપેટાયા સિવાય એનો ઊકેલ આણી શકાય છે એવો ઈશારો કરી એ

'અચરીજકારી ચિત્રવિચિત્રા,
આનંદઘન પદ લેતી રે'

છેલ્લી લીટીઓ સાથે સ્તવન પૂર્ણ કરે છે.

લાહોરમાં ગુરુદેવનું આગમન

૧૬ વર્ષ પછી આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્ વિજય-વલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ લાહોરમાં તા. ૧૯-૫-૪૦ ના રોજ પધાર્યા.

વ્યાખ્યાન મંડપમાં દિગંબર જૈન બંધુઓ તથા અજૈન બંધુઓની તેમજ જૈન અગ્રગણ્ય વ્યક્તિઓની સારી સંખ્યામા હાજરી હતી.

આચાર્યશ્રીજીના પ્રવચન બાદ દિગંબર જૈન સમાજ તરફથી આચાર્યશ્રીજીને માનપત્ર આપવામા આવ્યુ હતુ. સારબાદ મુનિરાજશ્રી વિશ્વવિજયજી મહારાજે 'સંગઠન' ઉપર સારું વિવેચન કર્યું હતુ. ત્યાંથી જ સ્વાગતનો વરઘોડો શરૂ થયો હતો અને ૧૨-૩૦ વાગે જૈન સ્ટ્રીટમા પહોચ્યો હતો.

વ્યાખ્યાન મંડપમા આચાર્યશ્રીજી પધાર્યા પછી સ્વાગત ગીત ગવાયા બાદ સ્થાનકવાસી સમાજ તરફથી હર્ષ પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યો હતો અને શ્રી જૈનસંઘ તરફથી માનપત્ર એનાયત કરવામા આવ્યુ હતું.

ડૉ એસ. સી. જૈને હર્ષ વ્યક્ત કરતા કહ્યું કે આજના શુભ દિવસે ત્રણ સંપ્રદાયો એકત્રિત મળીને આચાર્યશ્રીજીનું સ્વાગત કરી રહ્યા છે. વિ વિ.

આચાર્યશ્રીજીએ જણાવ્યુ કે આ રીતે એકત્રિત સંપ્રદાયો જરૂર પંજાબને ભ્રાતૃભાવને માર્ગે લાવશે.

સભા વિસર્જન થયા બાદ જિનેશ્વરના દર્શન કરી આચાર્યશ્રીજી ઉપાશ્રયે પધાર્યા.

પાંચ દિવસની સ્થિરતા દરમ્યાન ઉપાશ્રયમાં તથા ગીતાભવનમા પ્રવચનો થયા અને ૩ થી ૫ નો સમય શંકાસમાધાન માટે રાખેલ હોવાથી અનેક વિદ્વાનોએ જ્ઞાનગોષ્ઠીનો લાભ લીધો

ગુજરાંવાલામાં પ્રવેશ મહોત્સવ

લાહોરથી વિહાર કરી આચાર્યશ્રી મુરીદકે પધાર્યા મંદીવાલાઓ તરફથી અભિનંદન પત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યું. આચાર્યશ્રીજીના પ્રવચન બાદ મુનિરાજશ્રી વિશ્વવિજયજી મહારાજે મનોહર વ્યાખ્યાન આપ્યુ

તા ૩૧-૫-૪૦ના રોજ આચાર્યશ્રી સપરિવાર ગુજરાંવાલા પધાર્યા. પુષ્કળ મેદનીના ભાવભીના સ્વાગત સાથે આચાર્યશ્રી જિનેશ્વરપ્રભુના દર્શન કરી સ્વ. ગુરુદેવ ન્યાયાંભોનિધિ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજની ચરણપાદુકાના વંદન કરી બારાદરીમા પધાર્યા

ભવ્ય મંડપમા આચાર્યશ્રી પધાર્યા બાદ સ્વાગત ગીત ગવાયા અને જૈન, દિગંબર તેમજ અજૈન સમાજ તરફથી અભિનંદન પત્રો એનાયત કરવામા આવ્યા

આચાર્યશ્રીના સુંદર પ્રવચન બાદ સભા વિસર્જન થઇ અને ત્યાથી જ ભવ્ય વરઘોડો ચઢાવવામાં આવ્યો જેમાં જૈન-અજૈન બંધુઓ હજારોની સંખ્યામાં હાજર હતા

ઉપાશ્રયમાં પધાર્યા બાદ બપોરના પૂજા ભણા-

વવામાં આવી હતી અને રાત્રિના ભજનો તેમજ સુંદર પ્રવચનો થયા હતા. બીજે દિવસ પં. મહારાજશ્રી સમુદ્રવિજયજી મહારાજ તેમજ અન્ય વક્તાઓના સુંદર ભાષણો થયાં હતાં.

રાત્રિના બૃહત્ કવિદરબાર ભરવામાં આવ્યો હતો જેમાં સુપ્રસિદ્ધ હિંદુ, મુસ્લીમ તથા શીખ કવિઓએ પોતાની કૃતિઓથી સભાને રંજિત કરી હતી.

સોળ વર્ષ પછી આચાર્યશ્રીજી પધારતાં જૈન સમાજમાં અપૂર્વ આનંદ ફેલાયો છે.

આ સભાનો ૪૪ મો વાર્ષિક મહોત્સવ અને ગુરુજયંતિ

અત્રેની શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાનો ૪૪ મો વાર્ષિક મહોત્સવ જેઠ શુદિ ૭ બુધવાર તા. ૧૨–૬–૪૦ ના રોજ હોવાથી સવારના નવ કલાકે સભાના મકાનમાં પ્રભુ પધરાવી પુજા ભણાવવામાં આવી હતી. બપોરના બાર વાગે વોરા હઠીસંગભાઇ ઝવેરચંદ તરફથી સભાસદોનું સ્વામીવાત્સલ્ય કરવામાં આવ્યું હતું તેમજ ન્યાયાંભોનિધિ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજની જયંતિ પ્રસંગે જેઠ શુદિ ૮ ને ગુરુવાર તા. ૧૩–૬–૪૦ ના રોજ સભાના સભાસદોએ પાલીતાણા રાધનપુરનિવાસી શેઠ મોતીલાલ સુળજીભાઈ હા. શેઠ સકરચંદભાઇ તરફથી સવારના શ્રી સિદ્ધાચળજી ઉપર પૂજા ભણાવી, શ્રી આદીશ્વર ભગવાન, શ્રી પુંડરીકજી, શ્રી દાદાજીના પગલે વિ. ની આંગી રચાવી અને શ્રી પુરબાઇની ધર્મશાળામાં સભાસદોનું સ્વામીવાત્સલ્ય કરવામાં આવ્યું.

મુંબઈ.

પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રીમદ્વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજની જયંતિ પાયધુની ઉપર શ્રી ગોડીજી મહારાજના ઉપાશ્રયમાં જેઠ શુદિ ૮ ગુરૂવાર તા. ૧૩–૬–૪૦ના રોજ સવારના ૮ કલાકે આચાર્ય શ્રી જિનઋદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજના પ્રમુખપણા નીચે ઉજવવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે અનુયોગાચાર્ય પં. શ્રી પ્રીતિવિજયજી ગણી તેમજ અન્ય વક્તાઓના વિવેચનો થયા હતા. આ પ્રસંગે અન્ય ગચ્છના મુનિમહારાજાઓ તથા સાધ્વીજી શ્રી માણેકશ્રીજી હાજર હતા, તે જ દિવસે ગોડીજી મહારાજના દેરાસરમાં આંગી રચાવવામાં આવી હતી,

ગુજરાંવાલા (પંજાબ)

ન્યાયાંભોનિધિ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજની ૪૫મી જયંતિ તેઓશ્રીના પટ્ટધર આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજની અધ્યક્ષતામાં જેઠ શુદિ ૮ તા. ૧૩–૬–૪૦ ગુરૂવારના રોજ ગુજરાંવાલામાં ઉજવવામાં આવી હતી.

પ્રાતઃકાળમાં આચાર્યશ્રીજી ચતુર્વિધ શ્રી સંઘ સહિત વરઘોડા સાથે ગુરુમંદિર(સમાધિ)ના દર્શનાર્થે પધાર્યા હતા.

બાદ ઉપાશ્રયમાં આચાર્યશ્રીની અધ્યક્ષતામાં સભા ભરવામાં આવી હતી. ગુરુસ્તુતિ વિ. થયા બાદ આચાર્યશ્રીએ સ્વર્ગસ્થ આચાર્યદેવના જીવન ઉપર સુંદર વિવેચન કર્યું હતું. અન્ય વક્તાઓ તેમજ મુનિરાજશ્રી વિશ્વવિજયજી મહારાજ તથા પં. શ્રી સમુદ્રવિજયજી મહારાજશ્રીના સુંદર પ્રવચનો થયા બાદ સભા વિસર્જન થઇ હતી.

બપોરના આચાર્યશ્રીજીકૃત પંચ કલ્યાણક પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી. રાત્રિના ભજનો થયા બાદ વિદ્વાન વક્તાઓના વિદ્વત્તાભર્યા ભાષણો થયા હતા.

કડ કડડ થાએ કાટકા, ગાંડો થઇ શું ગડગડે?
સૃષ્ટિ વિષે વૃષ્ટિતણી, મુશળ સમી ધારા પડે;
થળથળ વિષે જળજળ થયું, એ અકળ માયા કુદરતી,
ભૂખી-તૃષાળુ ભૂમિ પણ, શાંતિ ધરી અંગે ઠરી. ૨

અંકુર ફૂટયાં અંગમાં, ગર્ભિત ભૂમિ ભામિની,
સૌંદર્ય રૂપ ધર્યું ધરા, કુળવંતી જાણે કામિની;
લકઝૂર નીલાં ઘાસની, લીલી રૂડી સાડી ધરી,
નેણાં ઠરે, આત્મા ઠરે, છે ધન્ય! એ કૃતિ કુદરતી. ૩

મીઠા સ્વરેથી ગહેકતા, નર્તન રૂડું મયૂરો કરે,
પાછળ ઘૂમે છે ઢેલ, તેનાં નયન પ્રેમાશ્રુ ઝરે;
ખીલી લલિત નવરંગમાં, વિધવિધ જાત વનસ્પતિ,
ભરપૂર ભરી દીધાં નવાણો, ધન્ય એ કુદરતની કૃતિ. ૪

સાધુ અને સંન્યાસીઓ, સંતો મહંતો જે હતા,
તે સ્થિર ઠામે જઇ રહ્યા, ચાતુરમાસે વિરમતા;
ધાન્યો ઊગ્યાં, ધરતી ફળી, પુષ્પો ભર્યાં વૃક્ષો થયાં,
વ્રત્તો, નિયમ, આરાધનો, ધાર્મિક કામ શરૂ થયાં. ૫

દોહરા

ચમ ચમ ચમકે વીજળી, ધમ ધમ વરસે મેહ;
વસુંધરા વિકસી રહી, પતિ-પત્ની સમ નેહ. ૧

ગહન ગતિ એ કુદરતની, અકળ કળા ન કળાય;
વર્ષાઋતુ અવલોકતાં, પ્રભુમાં પ્રીતિ થાય. ૨

ભાવનગર, વડવા
તા. ૨-૭-૪૦

લી.
રેવાશંકર વાલજી બધેકા

લે૦ આચાર્ય શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

વિલાસ અને વિલાસી વિકાસના બાધક છે

જેમ હીરા ઉપર ચોંટેલો કચરો સાફ કરવાથી તેનું તેજ પ્રકાશે છે તેમ આત્મા ઉપર ચોટેલો કર્મનો કચરો દૂર કરવાથી આત્માના જ્ઞાનસ્વરૂપનો વિકાસ થાય છે.

આત્મા ઉપરથી કર્મનો કચરો કાઢનાર વિકાસી પુરુષો કચરો કાઢવાને જેટલા સાવધાન રહે છે તેના કરતાં આત્મા ઉપર નવો કચરો ન ચડવા દેવાને વધારે સાવધાન રહે છે. નવો કચરો ઉત્પન્ન કરનાર વિલાસ તથા વિલાસી કચરો ઉત્પન્ન કરે છે એટલુ જ નહિં પણ કચરો કાઢતાં આડાં આવી વિઘ્નો ઉપસ્થિત કરે છે.

પાંચે ઇન્દ્રિયોના અનુકૂળ વિષયોને ભોગવીને મનમાં આનંદ માનવો તે વિલાસ છે. જો કે વિષયોમાં અનુકૂળતા કે પ્રતિકૂળતા હોતી નથી, પરંતુ આત્મા અનાદિ કાળથી પુદ્ગલાનંદીપણાનાં સંસ્કારોને લઇને તથા રાગ–દ્વેષની પરિણતીને લઇને આંખથી વર્ણ, કાનથી શબ્દ, નાકથી ગંધ, જીભથી રસ અને શરીરથી સ્પર્શને ગ્રહણ કરીને મધ્યસ્થ ભાવ, હર્ષ અને શોક એમ ત્રણ અવસ્થાઓ અનુભવે છે.

આત્માને ઉદાસીનતા તથા શોકનો અનુભવ કરવા છતાં પણ મનમાં આનંદ ઉત્પન્ન થવાથી વિલાસ કહેવાતો નથી, કારણ કે ઇન્દ્રિયોને ન ગમે તેવા વિષયોનો સંસર્ગ થવાથી અધિષ્ઠાતા આત્મા તેવા વિષયોને પ્રતિકૂળ માને છે અને તેથી કરીને શોકગ્રસ્ત થાય છે અને પ્રતિકૂળ સંયોગની નિરંતરની ચિંતાથી દુઃખી રહે છે, માટે જ પ્રતિકૂળ વિષયોનો ઉપભોગ એ વિલાસ નથી

જે વિષયોનો સંસર્ગ થવાથી રાગ–દ્વેષની પરિણતી થતી નથી, અને જેને લઇને અનુકૂળતા તથા પ્રતિકૂળતાને અવકાશ ન મળવાથી હર્ષ, શોક પણ ઉત્પન્ન થતો નથી તે મધ્યસ્થભાવ કહેવાય છે. આ ભાવમાં પણ આનંદ, હર્ષ, ખુશીને સ્થાન મળતું નથી; માટે મધ્યસ્થભાવની વૃત્તિઓ પણ વિલાસ કહેવાય નહિં.

સંસારની કેટલીક પૌદ્ગલિક વસ્તુઓમાં પણ જીવોનો સમભાવ રહે છે. બધી વસ્તુમાં વિષમભાવ રહેતો નથી. જે વસ્તુઓ બીનઉપયોગી તથા લાભ કે હાનિ કરવાવાળી હોતી નથી તેવી વસ્તુઓમાં રાગ–દ્વેષ કરવાનો પ્રસંગ ઓછો બને છે.

ધાર્મિક વાચનથી કે ધાર્મિક ઉપદેશ શ્રવણ કરવાથી તેમજ સ્પર્શ બોધવડે વસ્તુ-

પરાસ્ત બનેલા આત્માઓ. નિરંતર વિલાસી દુનિયાના સંસર્ગમાં રહીને કેવી રીતે વિકાસ સાધી શકે ?

પરપૌદ્ગલિક પરિણતીમાં તન્મય થવારૂપ વિલાસ અને સ્વપરિણતિ આત્મસ્વરૂપમાં રમણતારૂપ વિકાસમાં કાચ અને કોહીનૂર જેટલું અંતર છે. કાચ કોહીનૂરનું કાર્ય સાધી શકતો નથી. કાચના મણકાની માળા પહેરીને આનંદ માનનાર અમૂલ્ય કોહીનૂરને મેળવી શકતો નથી. તેવી જ રીતે બાગ, બંગલા, ઘરેણાં, વસ્ત્ર, મિષ્ટ ભોજન, સંગીત અને સુગંધી આદિ વિલાસના સાધનોમાં સુંદરતા, મધુરતા માનીને તેના ઉપભોગમાં આસક્તિ ધારણ કરનાર સાચું સુખ, જીવન, આનંદ આદિ વિકાસને મેળવી શકતો નથી.

પુદ્ગલો વિકૃત બન્યા સિવાય વિલાસના સાધન તરીકે ઉપયોગમાં આવી શકતા નથી. પૌદ્ગલિક વિકૃતિઓનો જ આસક્તિભાવે ઉપભોગ કરી આનંદ માનવામાં આવે છે. જેમકે માટી, ઇંટ, ચૂનો, લાકડાં, પથરો, રંગરોગાન વિગેરે વસ્તુઓના ઢગલા પડ્યા હોય ત્યાં સુધી વિલાસના સાધન તરીકે વાપરી શકાતા નથી; પરંતુ આ બધીએ વસ્તુના વિકારરૂપ બંગલો બનાવવામાં આવે છે ત્યારે જ વિલાસનું સાધન બની વિલાસીને આનંદ આપે છે. તેવી જ રીતે રૂનો વિકાર વસ્ત્ર, ધાન્યનો વિકાર મિષ્ટાન્ન, માટીનો વિકાર સોનું, ચાંદી, ઝવેરાત વિગેરે, મળમૂત્રાદિ સાત ધાતુનો વિકાર, રૂપ, લાવણ્યતા, સુંદરતા વિગેરે વિલાસના સાધન બની શકે છે, કે જેને ભોગવવાની ચાહના વિલાસીઓને નિરંતર ઉદ્ભવ્યા કરે છે જે વિકાસની બાધક છે.

મોહનીય કર્મને બળવાન બનાવી વિલાસની ભાવના જાગૃત કરનાર વિલાસની વસ્તુઓ તથા વિલાસીઓનો સહવાસ વિકાસી કદાપિ કરતો નથી, અને જે સહવાસમાં રહેવાનું પસંદ કરે છે અથવા તો રહે છે તે વિલાસનો ઇચ્છુક છે પણ વિકાસનો નથી. વિલાસની ક્ષુદ્ર તૃષ્ણાઓ સંતોષવાને વિલાસ તથા વિલાસીઓના સંસર્ગમાં રહીને વિકાસ સાધવાનો ડોળમાત્ર કરવાથી વિનાશ જ થાય છે પણ વિકાસ થઈ શકતો નથી.

આંખને ગમે તેવા સુંદર વસ્ત્રો તથા આભૂષણોમાં સજ્જ થએલા, સુંદર લાગતી આકૃતિ તથા રૂપવાળા સ્ત્રીપુરુષો, વિલાસીઓની જેમ, જેમાં રહેવાનું બહુ જ ગમે અને ચિત્તમાં આહ્લાદ ઉત્પન્ન થાય એવા બાગબંગલાઓ, બહુ જ રસવાળા મધુર અને જેને વાપરવાની વારે ઘડીએ ઇચ્છા થાય તેવાં ભોજનો, શરીરની સુંદરતામાં વધારો કરીને બીજાનાં ચિત્ત આકર્ષાય તેવાં વસ્ત્રો–આ બધીએ વસ્તુઓ વિકાસને રોકનારી છે; માટે વિકાસી પુરુષો આવી વસ્તુઓથી વેગળા જ રહે છે. એ વસ્તુને વાપરવાની ઇચ્છા તો દૂર રહી પણ બહુ જ સહેલાઈથી એ વસ્તુઓ જ્યાં મળતી હોય, જોવામાં આવતી હોય તેવા સ્થાનોએ રહેવાનું પણ પસંદ કરતા નથી.

આ પ્રમાણે વિલાસ તથા વિલાસીઓ વિકાસના સંપૂર્ણ બાધક હોવાથી વિકાસ મેળવવામાં તેમની સર્વથા આવશ્યકતા નથી. આ બન્ને મનોવૃત્તિમાં વર્તતા હોય ત્યાં સુધી તેઓ વિકાસનાં સર્વથા અનધિકારી છે, માટે વિકાસના અધિકારી પુરુષો તો વિલાસી દુનિયાથી પર જ રહેવાના.

શ્રી હરિભદ્રસૂરિ

શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજનુ જીવન અને તેઓશ્રીનુ રચિત સાહિત્ય માટે હિંદી ભાષામા શ્રી અનેકાન્ત (વર્ષ ૩ જુ, કિરણ ચોથુ) માસિકમા એક વિદ્વત્તાભરેલો લેખ પંડિતજી શ્રી રતનલાલ સંઘવી ન્યાયતીર્થ ન્યાયવિશારદે આપેલ જે ઉપયોગી હોવાથી તેનો ગુજરાતી અનુવાદ અહિં આપવામા આવે છે

વિષયપ્રવેશ—

ભારતીય સાહિત્યકારો અને ભારતીય વાઙ્મયના ઉપાસકોમા સાહિત્યમહારથિ, આચાર્યપ્રવર, વિદ્વાન—ચક્ર-ચૂડામણિ, વાદીમત્ત ગજકેસરી, યાકિનીસુનુ, મહામાન્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિનુ સૌથી શ્રેષ્ઠ સ્થાન છે. તેમની પ્રખર-પ્રતિભા, બહુશ્રુતતા, વિચારપૂર્ણ મધ્યસ્થતા, અગાધ ગભીરતા, વિચક્ષણ વાગ્મિતા અને મૌલિક એવ અસાધારણ સાહિત્ય-સૃજન-શક્તિ આદિ અનેક સુવાસિત સદ્ગુણ તેમની મહાનતા અને દિવ્યતાને આજ પણ નિર્વિવાદરૂપે પ્રગટ કરે છે. તેમના દ્વારા વિરચિત અનુપમ સાહિત્યરાશિમાથી ઉપલબ્ધ અંશનુ અવલોકન કરવાથી એ સ્પષ્ટરૂપે અને સમ્યક્ પ્રકારે પ્રતીત થશે કે તેઓ ભારતીય સાહિત્ય-સંસ્કૃતિના એક ધુરીણતમ વિદ્વાન અને ઉજ્જ્વળ રત્ન હતા.

તેમની પીયૂષવર્ષિણી લેખનીથી નિઃસૃત સુમધુર સાહિત્ય-ધારાનુ આસ્વાદન કરવાથી એ નિષ્કર્ષ પર પહોચી શકીએ કે જૈન આગમ સાહિત્ય-(મૂલ, નિર્યુક્તિઓ આદિ)થી ઇતર ઉપલબ્ધ જૈન સાહિત્યમા અર્થાત્ Classical Jain Literature મા જો સિદ્ધસેન દિવાકર સૂર્ય છે તો આચાર્ય શ્રી હરિભદ્ર શારદિય પૂર્ણિમાનો સૌમ્ય ચદ્ર છે. જો આવી અલંકારિક ભાષામા જૈનસાહિત્યાકાશનુ વર્ણન કરીએ તો કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્ય શ્રી હેમચદ્ર ધ્રુવના તારા સમાન છે. આ પ્રકારે જૈનસાહિત્યાકાશના આ સૂર્ય, ચદ્ર અને ધ્રુવ તારાદ્વારા પ્રદર્શિત દિશા—નિર્દેશે કોઇ પણ જૈનસાહિત્યનો મુમુક્ષુ પથભ્રષ્ટ નથી થતો.

જૈન પુરાતત્ત્વસાહિત્યના આચાર્ય શ્રી જિનવિજયજીએ લખ્યુ છે કે—" શ્રી હરિભદ્રસૂરિનો પ્રાદુર્ભાવ જૈન ઇતિહાસમા મહત્ત્વનુ સ્થાન રાખે છે. જૈનધર્મના—જેમા મુખ્યત્વે શ્વેતાબર સંપ્રદાયના—ઉત્તરકાલીન સ્વરૂપ સગઠનકાર્યમા તેમના જીવને મોટો ભાગ લીધો છે ઉત્તરકાલીન જૈનસાહિત્યના ઇતિહાસમા તેઓ પ્રથમ લેખક છે એમ માનવુ યોગ્ય છે, તેમજ જૈન સમાજના ઇતિહાસમા નવીન સંગઠનના એક પ્રધાન વ્યવસ્થાપક કહેવાને યોગ્ય છે. એ રીતે તેઓ જૈનધર્મના પૂર્વકાલીન અને ઉત્તરકાલીન ઇતિહાસના મધ્યવર્તી સીમાસ્તભ સમાન છે.

એ પ્રકારે આચાર્ય શ્રી હરિભદ્ર વિદ્વત્તાની દૃષ્ટિએ તો ધુરીણતમ જ છે. આચાર, વિચાર અને સુધારાની દૃષ્ટિએ પણ તેમનુ સ્થાન શ્રેષ્ઠ જ છે. તેઓ પોતાના પ્રકાડ પાણ્ડિત્યગર્ભિત, પ્રૌઢ અને ઉચ્ચ કોટિના દાર્શનિક એવ તાત્ત્વિક ગ્રથોમા જૈનેતર ગ્રથકારોની કૃતિઓની આલોચના, પ્રત્યાલોચના કરતી વખતે પણ તે ભારતીય સાહિત્યકારોનો ગૌરવ અને પ્રતિષ્ઠાપૂર્વક ઉદાર અને મધુર શબ્દોદ્વારા સમુલ્લેખ કરે છે દાર્શનિક સંઘર્ષણજનિત તત્કાલીન આક્ષેપમય વાતાવરણમા પણ આવા પ્રકારની

ઉદારતા રાખવી તે આચાર્યશ્રી હરિભદ્રસૂરિની શ્રેષ્ઠતાનું સુંદર અને પ્રમાણિક પ્રમાણ છે. એ દૃષ્ટિએ આ કોટિના ભારતીય સાહિત્યિક વિદ્વાનોની શ્રેણીમાં શ્રી હરિભદ્રસૂરિનું નામ પ્રથમ પંક્તિમાં લખવા યોગ્ય છે.

જૈન સમાજમાં શ્રી હરિભદ્રસૂરિ નામવાળા અનેક જૈનાચાર્ય અને ગ્રંથકાર છે, કિંતુ પ્રસ્તુત હરિભદ્ર એ છે જેઓ યાકિનીમહત્તરાસૂનુને નામે પ્રસિદ્ધ છે. એ જ આચાર્ય શેષ બીજા બધા હરિભદ્રોની અપેક્ષાએ ગુણોમાં, ગ્રંથરચનાઓમાં અને જિનશાસનની પ્રભાવના કરવામાં અદ્વિતીય છે. તેમનો કાલ શ્રી જિનવિજયજીએ ઈ. સ. ૭૦૦ થી ૭૭૦ સુધી અર્થાત્ વિક્રમ સંવત ૭૫૭ થી ૮૨૭ સુધીનો નિશ્ચિત કર્યો છે, જેનો જૈન સાહિત્યના પ્રગાઢ અભ્યાસી સ્વર્ગીય પ્રોફેસર હરમન જેકોબીએ પણ સ્વીકાર કર્યો છે અને જે છેવટે સર્વમાન્ય પણ થયેલ છે. હરિભદ્ર નામના જેટલા જૈન સાહિત્યકાર થયા છે તેમાંથી ચરિત્રનાયક પ્રસ્તુત શ્રી હરિભદ્ર જ સર્વપ્રથમ હરિભદ્ર છે.

દાર્શનિક, આધ્યાત્મિક, સાહિત્યિક અને સામાજિક આદિરૂપ તત્કાલીન ભારતીય સંસ્કૃતિને તથા ચારિત્રિક એવં નૈતિક સ્થિતિના ધરાતલને અધિક ઊંચે ચઢાવવાના ધ્યેયે આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિએ સામાજિક પ્રવાહ અને સાહિત્યધારાને ફેરવીને નવીન જ દિશા તરફ અભિમુખ કરી દીધી, સામાજિક વિકૃતિ પ્રતિ કઠોર રૂપ ધારણ કરી અને તેની કડક સમાલોચના કરી, વિરોધજન્ય કઠિનતાઓનો વીરતાપૂર્વક સામનો કર્યો, કિંતુ સત્ય માર્ગેથી જરાપણ વિચલિત ન થયા. આ જ કારણ હતું કે જેનાથી સમાજમાં પુનઃ સ્વસ્થતાપ્રદાયક નવીનતા આવી અને ભગવાન મહાવીરસ્વામીના આચારક્ષેત્ર પ્રતિ પુનઃ જનતાની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ વધી.

જેવી રીતે આચાર્ય સિદ્ધસેનદિવાકર અને સ્વામી સમંતભદ્રનું જિનશાસનની પ્રભાવના કરવામાં એવં જૈન સાહિત્યની ધારામાં વિશેષતા પ્રદાન કરવામાં સમાન સ્થાન છે એવું જ મહત્ત્વપૂર્ણ અને આદર્શ સ્થાન સાહિત્યક્ષેત્રમાં એવં મુખ્યતઃ ન્યાયસાહિત્યક્ષેત્રમાં ભટ્ટ અકલંકદેવ અને આચાર્ય હરિભદ્રનું સમજવું જોઇએ. આશ્ચર્ય તો એ છે કે એ બંનેના જીવનચરિત્રમાં પણ થોડા ફેરફાર સાથે પૂરતું સામ્ય છે. એ બંનેએ જ સાહિત્યક્ષેત્રમાં એવી મૌલિકતા પ્રદાન કરી છે કે જેનાથી તેમાં સજીવતા–સ્ફૂર્તિ, નવીનતા અને વિશેષતા આવી છે. આ મૌલિકતાએ જે ભારતીય ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં જૈન ધર્મને પુનઃ એક જીવિત એવં સમર્થ ધર્મ બનાવી તેને "જન સાધારણ હિતકારી ધર્મ" ના રૂપમાં પરિણત કરેલ છે. કેટલાક સમય પશ્ચાત્ જૈન ધર્મ પુનઃ રાજધર્મ થયો અને એ પ્રભાવનું એ ફલ હતું કે હેમચંદ્ર અને અમારિપડહ–પ્રવર્તક સમ્રાટ કુમારપાળ સરખી વ્યક્તિઓ જૈન સમાજમાં અવતીર્ણ થઇ. તે આચાર્યોદ્વારા વિરચિત સાહિત્યના પ્રભાવે દક્ષિણ ભારત, ગુજરાત તથા તેની આસપાસના પ્રદેશોમાં જૈન ધર્મ, જૈન સાહિત્ય અને જૈન સમાજ સમર્થ એવં અનેક સદ્ગુણો યુક્ત અને ઉચ્ચ કોટિની ધાર્મિક અને નૈતિક સંસ્કૃતિના રૂપે પુનઃ પ્રખ્યાત થયો. એ કારણો પર દૃષ્ટિપાત કરવાથી અને તાત્કાલિક પરિસ્થિતિઓનું વિશ્લેષણ કરવાથી એ સિદ્ધ થાય છે કે શ્રી હરિભદ્રસૂરિ એક યુગપ્રધાન અને યુગનિર્માતા આચાર્ય હતા.

આચારક્ષેત્ર, વિચારક્ષેત્ર અને સાહિત્યક્ષેત્રમાં તેમના દ્વારા નિયોજિત મૌલિકતા, નવીનતા અને અનેકવિધ વિશેષતાને જોઇને એમ કહી શકાય કે **આચાર્ય હરિભદ્ર કલિકાલના સુધર્માસ્વામી** છે. નિબંધના હવે પછીના ભાગમાં પાઠકો જાણશે કે ઉપર્યુક્ત કથન અતિ રંજિત ને કેવળ કાવ્યાત્મક વાક્ય જ નથી બલ્કે તેમાં તથ્યાંશ પણ છે.

પૂર્વકાલીન અને તત્કાલીન સ્થિતિ—

ભગવાન મહાવીરસ્વામી, સુધર્માસ્વામી અને જંબૂસ્વામીના નિર્વાણકાળ બાદ જૈન આચાર અને જૈન સાહિત્યધારામાં પરિવર્તનનો આરંભ થયો હતો. જૈન પારિભાષિક ભાષામાં તો કેવળજ્ઞાન

નો સર્વથા અભાવ થયો હતો અને સાધુઓમા પણ આચારવિષયને લગતો સઘર્ષ પણ થયો હતો જો કે થોડા સમય બાદ શ્વેતામ્બર-દિગમ્બર રૂપમા ફૂટ પડી. વીર સવતની બીજી શતાબ્દિની મધ્યમા અર્થાત વીરાત્ ૧૫૬ વર્ષ બાદ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી, જેમનો સ્વર્ગવાસ સવત વીરાત્ ૧૭૦ માનવામા આવે છે તેઓ અતિમ પૂર્ણ શ્રુતકેવલી થયા શ્રુતકેવળ-જ્ઞાન અર્થાત્ ચૌદ પૂર્વોનુ જ્ઞાન એવ અન્ય આગમ-જ્ઞાન પણ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી પછી ક્રમશઃ ધીરે ધીરે ઘટતુ ગયુ અને એ પ્રમાણે વીરની નવમી શતાબ્દિ સુધીના કાળમા યાને દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાક્ષમણના કાળ સુધી અતિસ્વલ્પ માત્રામા જ જ્ઞાનનો અશ અવ-શિષ્ટ રહ્યો હતો. શ્રી હરિભદ્રસૂરિનો કાળ વીરની ૧૩ મી શતાબ્દિનો છે. આ ૧૩૦૦ વર્ષોનું સાહિત્ય વર્ત-માનમા ઉપલબ્ધ સપૂર્ણ જૈન વાઙ્મયની તુલનામા અષ્ટમાશ બરાબર હશે. આ કથન પરિમાણની અપેક્ષાએ સમજવું જોઇએ, મહત્વની દૃષ્ટિએ નહી પૂર્વ શતાબ્દિઓનુ સાહિત્ય પાછળની શતાબ્દિઓની અપેક્ષાએ બહુ મહત્ત્વશાલી છે તેમા તો કહેવુ જ શુ ?

આ પ્રથમ તેર શતાબ્દિઓના સાહિત્યમાથી વર્તમાન ઉપલબ્ધ થોડાક મૂળ આગમ, ભદ્રબાહુ-સ્વામીકૃત થોડીક નિર્યુક્તિઓ, ઉમાસ્વાતીકૃત તત્ત્વાર્થ સૂત્ર આદિ ગ્રથ, પાદલિપ્તસૂરિની થોડીક સારારૂપ કૃતિઓ, સિદ્ધસેન દિવાકરની રચનાઓ, સિદ્ધક્ષમાશ્રમણસૂરિનુ નયચક્રવાલ અને શિવશર્મ-સૂરિ, ચદ્રર્ષિ, કાલિકાચાર્ય, સઘદાસ, ધર્મસેન અને સામંતભદ્ર ગણિ ક્ષમાશ્રમણ આદિ આચાર્યો-દ્વારા રચિત થોડાક ગ્રથો મળી આવે છે, કિંતુ સ્થૂલભદ્ર આદિ અનેક ગભીર વિદ્વાન આચાર્ય વીર સવતની આ તેર શતાબ્દિઓમા થયેલ છે. એ મહાપુરુષોએ સાહિત્યની રચના તો અવશ્ય કરેલ હશે જ, કારણ કે જૈન સાધુઓનુ જીવન નિવૃત્તિમય હોવાથી-સાસારિક જજાળોનો અભાવ હોવાથી-સારું ય જીવન સાહિત્યસેવા અને જ્ઞાન-આરાધનમા જ વિતાવે છે. એથી જૈન સાહિત્ય વીરનિર્વાણ પશ્ચાત્ સેકડો વિદ્વાન સાધુઓદ્વારા વિપુલ માત્રામા રચાયુ તો અવશ્ય છે, કિંતુ તે જૈનેતર વિદ્વેષીઓદ્વારા તેમજ મુસ્લિમ યુગની રાજ્ય-ક્રાંતિઓદ્વારા નષ્ટ થયું છે એમ નિશ્ચયાત્મકપણે પ્રતીત થાય છે.

બૌદ્ધધર્મ અને જૈનધર્મે વૈદિક એકાત માન્ય-તાઓ પર કઠિન પ્રહાર કર્યો છે, અને બૌદ્ધધર્મની વિચારપ્રણાલિકાથી તો જણાય છે કે બૌદ્ધ દાર્શનિ-કોએ જૈન ધર્મ અને વૈદિક ધર્મનો ભારતમાંથી સમૂળ નષ્ટ કરવાનો નિશ્ચય પણ કર્યો હતો અને વિભિન્ન પ્રણાલિકાઓદ્વારા એવો ગભીર ધક્કો દેવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો કે જેથી એ બેઉ ધર્મ કેવળ નામશેષ અવસ્થામાં રહેવા પામે. આ ઉદ્દેશની પૂર્તિને માટે બૌદ્ધ સાધુ અને બૌદ્ધ અનુયાયી જનસાધારણને મંત્ર, તંત્ર અને ઔષધિ આદિ તેમજ ધનાદિની સહાયતા આપી હરેક પ્રકારે સેવા-સુશ્રૂષા કરવા લાગ્યા અને એ રીતે જનસાધારણને ઉપદેશ એવ લોભ આદિ અનેક ક્રિયાઓદ્વારા બૌદ્ધ-ધર્મ તરફ આકર્ષિત કરવા લાગ્યા. અશોક જેવા સમર્થ સમ્રાટોને બૌદ્ધ બનાવ્યા અને એ પ્રમાણે ભૂમિ તૈયાર કરીને વૈદિક ધર્મ તેમજ જૈન ધર્મને હાનિ પહોચાડવા લાગ્યા. વૈદિક સાહિત્ય અને જૈન સાહિત્યને પણ નષ્ટ કરવા લાગ્યા અને સેકડો ગ્રથભંડાર નાબૂદ કર્યા.

કંઇક કાળ પશ્ચાત્ બૌદ્ધ સાધુઓમાં પણ વિકૃતિ અને શિથિલતા આવી. ઇંદ્રિય-પોષણની પ્રવૃત્તિ અધિક વધી કેવળ શુષ્ક તર્કબલના બળે જ પોતાની મર્યાદાની રક્ષા કરવા લાગ્યા અને ઇતર ધર્મો પ્રતિ વિદ્વેષની ભાવનામા અધિક વૃદ્ધિ કરી. આ કારણે બૌદ્ધોને હાકી કાઢવાને ઉત્તર ભારતમા સમય આવતાં શકરાચાર્યે પ્રયત્ન કર્યો, દક્ષિણમા કુમારિલ ભટ્ટે પ્રયાસ કર્યો જ્યારે ગુજરાત આદિ પ્રદેશોમા જૈના-ચાર્યોએ આ દિશામા પ્રયાસ કર્યો બૌદ્ધોનુ બળ ક્રમશ. ઘટવા લાગ્યુ અને વૈદિક સત્તા પુન ધીરે ધીરે પૂર્વ સમયની માફક જામવા લાગી. રાજા મહારાજા પુનઃ વૈદિક ધર્મમા દીક્ષિત થયા અને એ પ્રમાણે વૈદિક ધર્મ પોતાની પૂર્વાવસ્થામા આવતા જ બૌદ્ધધર્મની સાથે સાથે જૈનધર્મનો પણ નાશ કરવાને ઉદ્યત થયો. એ રીતે પહેલા બૌદ્ધ

દાર્શનિક અને પછી વૈદિક દાર્શનિક બંને જૈન સાહિત્ય પર તૂટી પડ્યા અને અનેક જૈન સાહિત્યના પ્રાચીન ભંડારોને અગ્નિને સમર્પણ કરી નષ્ટ કર્યા. આ કારણો સાથે ભયંકર દુષ્કાળ અને રાજક્રાંતિઓ પણ જૈન સાહિત્યને નષ્ટ કરવામાં કારણભૂત થઈ અને આ જ કારણે શ્રી હરિભદ્રસૂરિના પૂર્વેનું જૈન સાહિત્ય આટલું અલ્પ માત્રામાં જ મળી આવે છે. જે કંઈ પણ વર્તમાનમાં ઉપલબ્ધ છે તેનો ½ ભાગ શ્રી હરિભદ્રસૂરિના કાળથી માંડીને તત્પશ્ચાત્ કાળનો છે. સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં હરિભદ્રસૂરિનું અસાધારણ સ્થાન છે એ નિઃસંશયરૂપે કહી શકાય.

ભારતીય સાહિત્યનું દુર્દૈવપણું અહીં જ સમાપ્ત થતું નથી. ભારત પર મુસલમાનોનું આક્રમણ શરૂ થયું. ધન અપહરણ કરવા સાથે ધર્માંધ મુસલમાનોએ ભારતીય સાહિત્ય પણ નષ્ટ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો અને એ રીતે બચેલ સાહિત્યનો ઘણોખરો અંશ આ રાજ્યક્રાંતિના સમયમાં નષ્ટ થયો. આ કાળમાં જૈન સાહિત્યની રક્ષા કરવાના દૃષ્ટિકોણે બચેલ સાહિત્ય ગુપ્તભંડારોમાં રાખવામાં આવ્યું; કિન્તુ કેટલાક એવા રક્ષક પણ મળ્યા કે જેના ઉત્તરાધિકારીઓએ ભંડારોનું મુખ સેંકડો વર્ષ સુધી ઉઘાડ્યું પણ નહિ. પરિણામે ઘણું સાહિત્ય જંતુઓએ નષ્ટ કર્યું, પાના સડી ગયા અને અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયા. જૈન સાહિત્ય એ સ્થિતિમાં ક્યાં સુધી જીવિત રહે? આ કારણે શ્રી હરિભદ્રસૂરિની પહેલાંનું સાહિત્ય ½ ભાગ બરાબર છે અને એ પછીનું ½ ભાગ બરાબર છે. આ તો થયું શ્રી હરિભદ્રસૂરિની પૂર્વકાલની અને તત્કાલીન સાહિત્યિક સ્થિતિનું સિંહાવલોકન. એ પ્રમાણે આચાર વિષયક સ્થિતિ તરફ દૃષ્ટિપાત કરવો પણ અપ્રાસંગિક નહિ ગણાય

એ પહેલા પણ લખવામાં આવ્યું છે કે આચારવિષયક મતભેદનું એટલું બધું પ્રમાણ હતું કે તેનાથી શ્વેતાંબર અને દિગંબર રૂપે બે ભેદ થયા હતા. સ્થિતિ આટલેથી જ નથી અટકી જતી. આચારશિથિલતા દિનપ્રતિદિન વધતી ગઈ. ઇન્દ્રિયનિગ્રહના અને ઇન્દ્રિયદમનના સ્થાને ઇન્દ્રિયપોષણના, સ[illegible] પરતા એવં યશોલિપ્સા આદિ અનેક દુર્ગુણે ક્રમશઃ આચારક્ષેત્રમાં પોતાના પગ ધીરે ધીરે કિંતુ મજબૂત રીતે જમાવા લાગ્યું હતું. સાધુવર્ગ પતન શોચનીય દશાને પામ્યું હતું. આચાર્ય હરિભદ્રસૂરિએ આ પરિસ્થિતિની અત્યંત કઠોર સમાલોચના કરી છે. તેમની શક્તિના પ્રભાવે જૈન શ્રમણ સાધુ સંસ્થા પુનઃ વાસ્તવિક અને આદર્શ રૂપે અતિ શ્રદ્ધામય અને ભક્તિશીલ થઈ. આચાર્ય હરિભદ્રસૂરિએ પોતાના 'સંબોધ પ્રકરણ'માં તત્કાલીન પરિસ્થિતિનું વર્ણન કર્યું છે કે " એ સાધુઓ ચૈત્ય અને મઠમાં રહે છે. પૂજા આદિ ક્રિયાઓને આરંભ સમારંભ કરે છે. પોતા માટે દેવદ્રવ્યનો ઉપયોગ કરે છે. જિનમંદિર અને શાળાઓનું નિર્માણ કરાવે છે. તેના મુહૂર્ત બતાવે છે. નિમિત્ત બતાવે છે. તેઓનું કહેવું છે કે શ્રાવકોને સૂક્ષ્મ વાતો નહીં કહેવી જોઈએ. તેઓ રાખ પણ તંત્રાદિ આપે છે. તેઓ વિવિધરંગી સુગંધિત અને રુચિર વસ્ત્ર પહેરે છે. સ્ત્રીઓ સામે ગાય છે. સાધ્વીઓ દ્વારા લવાયેલ આહારપાણી કામમાં લે છે. તીર્થસ્થાનના પંડ્યા સમાન અધર્મથી ધન એકઠું કરે છે. દિવસમાં બે ત્રણ વાર ખાય છે. તાંબૂલ આદિ વસ્તુ પણ ખાય છે. ઘી દૂધ આદિનો પણ ખૂબ ઉપયોગ કરે છે. ફળ, ફૂલ, સચિત્ત પાણીનો પણ ઉપયોગ કરે છે. આહાર માટે ખુશામદ પણ કરે છે. પૂછવા છતાં પણ સત્ય ધર્મનો માર્ગ બતાવતા નથી. પ્રાતઃકાળમાં સૂર્યોદય થતાં જ ખાય છે.

વિકૃતિ ઉત્પન્ન કરવાવાળા પદાર્થોનું પણ વારંવાર સેવન કરે છે. કેશલોચ પણ કરતા નથી. [illegible] નો મેલ ઉતારે છે. સાધુ યોગ્ય [illegible] ચારિત્ર અનુરૂપ ક્રિયાઓ કરતાં [illegible] અધિકાર કરતાં વધારે રાખે છે. [illegible] છતાં પણ બીજાને પ્રાયશ્ચિત આપે છે. પ્રતિલેખ (પ્રતિલેખના) પણ કરતા નથી. [illegible] વાહન, આયુધ અને [illegible] કરે છે. સુગંધિત [illegible] ઉપયોગ કરે છે. [illegible]

કરે છે. અત્તર ફુલેન લગાવે છે. 'અમુક ગામ મારુ અમુક કુલ મારુ' એવો મમત્વભાવ રાખે છે. સ્ત્રીઓ સાથે પ્રસંગ પાડે છે. શ્રાવકોને કહે છે કે મૃતકાર્ય સમય જિનપૂજા કરો અને મૃતકોનુ ધન જિનદાનમા આપો. પૈસા માટે અંગ ઉપાંગ આદિ સૂત્રો શ્રાવકો પાસે વાંચે છે. શાલામા કે ગૃહસ્થોના ઘરે પાક પદાર્થ તૈયાર કરાવે છે. પતિતચારિત્રવાળા તેમના ગુરુના દાહસ્થલે સ્મારક બનાવે છે. બલિ આપે છે. સાધ્વીઓ પણ કેવળ પુરુષો આગળ વ્યાખ્યાન કરે છે ભિક્ષાર્થે ઘર ઘર નથી જતા મંડલીમાં બેસીને પણ ભોજન નથી કરતા. સંપૂર્ણ રાત્રિ સુએ છે. ગુણવાનો પ્રતિ દ્વેષ રાખે છે ક્રય-વિક્રય કરે છે પ્રવચનની છાયામાં વિકથાઓ કરે છે. ધન આપીને નાના બાળકોને શિષ્ય કરે છે મુગ્ધ પુરુષોને ઠગે છે. જિનપ્રતિમાઓનો ક્રય-વિક્રય કરે છે. ઉચ્ચાટન આદિ મંત્ર તંત્ર કરે છે, દોરા-ધાગા કરે છે શાસનપ્રભાવનાદિમા કલહ કરે યોગ્ય સાધુ પાસે જવાને શ્રાવકોને નિષેધ કરે છે શ્રાપ દેવાનો ભય બતાવે છે. દ્રવ્ય આપી અયોગ્ય શિષ્યો ખરીદે છે વ્યાજનો ધંધો કરે છે. અયોગ્ય કામોમાં પણ શાસનપ્રભાવના બતાવે છે. પ્રવચનમા કથન નહિ કરાએલ ઉપર પણ તપની પ્રરૂપણા કરી તેનો મહોત્સવ કરાવે છે. પોતાના ઉપયોગ માટે વસ્ત્ર પાત્ર આદિ ઉપકરણ અને દ્રવ્ય પોતાના શ્રાવકોના ઘરે એકઠું કરાવે છે. શાસ્ત્ર સંભળાવી શ્રાવકો પાસે બનતી આશા રાખે છે જ્ઞાનકોશની વૃધ્ધિ માટે ધન એકઠું કરે છે અને કરાવે છે. આપસમા સદૈવ કલહ કરતા રહે છે. પોતપોતાની તારીફ કરી અન્ય સદાચારીને વિરોધ કરે છે બધા નામધારી સાધુ ઓઓને જ ઉપદેશ આપે છે. સ્વચ્છંદે વિચરે છે. પોતાના ભક્તના નાના ગુણો મોટા કરી બતાવે છે વિભિન્ન કારણ બતાવી અનેક ઉપકરણ રાખે છે ઘેર ઘેર કથાઓ કહેતા રહે છે. મનથી પોતાને અહર્મીંદ્ર સમજે છે સ્વાર્થ સમયે નમ્ર બને છે અને સ્વાર્થ પૂરો થતા ઇર્ષા કરે છે. ગૃહસ્થોનુ બહુ-માન કરે છે. ગૃહસ્થોને સંયમના મિત્ર બનાવે છે પરસ્પર લડી શિષ્યો માટે પણ કલહ કરે છે."

આ પ્રકારે આચારવિષયક શોચનીય સ્થિતિનું વર્ણન કરતાં અંતમાં આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિ કહે કે—"એ સાધુઓ નથી કિંતુ પેટ ભરવાવાળા છે." તેઓનું (સાધુઓનું) એમ કહેવુ છે કે "તીર્થંકરનો વેશ પહેરવાવાળા વંદનીય છે"—આચાર્યશ્રીએ એવા સાધુઓની "નિર્લજ્જ, અમર્યાદ, ક્રૂર" આદિ વિશે-ષણોથી ગંભીર નિંદા કરી છે. આવું જ સાધુ-ચરિત્રચિત્રણ મહાનિશીથ, શતપદી આદિ ગ્રંથોમાં પણ મળી આવે છે.

ભગવાન મહાવીરસ્વામી દ્વારા પ્રદર્શિત આચાર-પદ્ધતિ એક આદર્શ ત્યાગવૃત્તિ અને અસિધારા સમાન અત્યંત કઠક અને અસાધારણ નિવૃત્તિમય માર્ગ છે આ માર્ગમા સર્વ પ્રકારના દુઃખ, કઠિનતા, ઉપસર્ગ એવં પરિષહસહન કરવા પડે છે. સ્વયં ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ અત્યંત ઉગ્ર રૂપે તેનું પરિપાલન કર્યું હતું. એવી આદર્શ ત્યાગ-વૃત્તિની જૈન સાધુઓ દ્વારા જ આવી દશા કરવામા આવતી જોઇ આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિને માર્મિક એવં હાર્દિક વેદના થઇ. આચાર્યશ્રીએ વિરોધી દશામા પણ આ સ્થિતિમા પરિવર્તન લાવવાનો સફળ પ્રયાસ કર્યો અને પુન સુધાર-માર્ગની શરૂઆત કરી. આ દૃષ્ટિએ શ્રી હરિભદ્રસૂરિનુ સાહિત્ય ક્ષેત્રમા જે સ્થાન છે એવું જ ગૌરવપૂર્ણ સ્થાન આચારક્ષેત્રમાં પણ સમજવું જોઇએ

આચાર્ય હરિભદ્રસૂરિ દીર્ઘ તપસ્વી ભગવાન મહા-વીરસ્વામીના શ્રદ્ધાલુ અને સ્થિર મનોબલવાળા અનુ-યાયી હતા. એ જ કારણે પોતાના સમયમાં જૈન આચારોની આવી દશા જોઇ તેમને હાર્દિક મનો-વેદના થઇ અને તેમણે પો ાના જ્ઞાનબળ અને ચારિત્ર-બળદ્વારા આ ક્ષેત્રમાં પુનઃ દૃઢતા સ્થાપિત કરી.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના ઉદ્દેશ પૂર્ણ કરવામા, ઉન્નત કરવામા અને વિકસિત કરવામા સાધુ સંસ્થાનુ શ્રેષ્ઠ સ્થાન છે. તેનું મહત્ત્વ અને ગૌરવ ભૂલી નથી શકાતુ. જૈનધર્મ, જૈન સમાજ અને જૈન સાહિત્ય આજે પણ જીવંત છે તેનું મૂળ કારણ અધિકાંશ આ જ સાધુ સંસ્થા છે. તેની

[લેખક-મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી]

'અધ્યાત્મ' ની પિછાન

સંગીઓના સ્વરૂપનો ખ્યાલ આપી, મુમુક્ષુ આત્માને શીતલજિનના સ્તવનરૂપે જે કક્ષાએ લાવી મૂકેલ ત્યાંથી શ્રેયાંસજિનના સ્તવનમાં 'અધ્યાત્મ' કઇ ચીડીયાનું નામ છે એ વાતની યથાર્થ પિછાન કરાવતાં યોગિરાજ એક નંબર આગળ ચઢાવી શ્રેયાંસ નામમાં સમાએલ સાચું શ્રેય યાને કલ્યાણ દર્શાવે છે.

જેણે સ્વસ્વરૂપ સંબંધી સંપૂર્ણ જ્ઞાન અખંડિતપણે પ્રાપ્ત કરેલ છે તે જ સાચો જાણકાર છે અર્થાત્ ખરો અધ્યાત્મી પણ એ જ છે જેણે આત્માના મૂળ સ્વરૂપની સાચી પિછાન થઇ છે. એ સંસારના પાદ્ગલિક વિલાસોમાં રાચી ફસાઇ પડે જ કે ગોળ અને ખોળ વચ્ચેનો ભેદ જેમ પરીક્ષ નજરે ચઢ્યા વિના ન રહે, હીરા અને કાચના ટુ વચ્ચે રહેલ ભેદ જેમ ઝવેરીની દૃષ્ટિ બહાર ન તેમ આત્માની નિકટમાં વર્તતાં સ્વ અને પર અ તો મૂળગુણ અને કર્મમળ વચ્ચેનું અંતર આ ત્મીને પારખતાં વિલંબ ન થાય. અધ્યાત્મ શબ્ અર્થ જ એમ જણાવે છે કે આત્માની અતિ નજ.., અને એ યથાર્થ ત્યારે જ નિવડે કે વિભાવદશા સર્વથા ત્યજી દઇ, માત્ર સ્વભાવરમણતામાં તલ્લીનતા આવી હોય.

પવિત્રતા અને આરોગ્યાતમાં જ જૈન સંસ્કૃતિનો વિકાસ સંનિહિત છે. કિંતુ આજની સાધુ સંસ્થામાં પણ પુનઃ અનેક રોગ પ્રવિષ્ટ થઇ ગયા છે. આથી પુનઃ એવા જ શ્રીહરિભદ્રસૂરિ સમાન એક મહાપુરુષની આવશ્યકતા છે, જેથી મહાવીરસ્વામીનું આચારક્ષેત્ર ફરીથી સુદૃઢ, સ્વસ્થ અને આદર્શ બની શકે.

'સંબોધ પ્રકરણ'માં લખેલ અને અહીં ઉધ્ધૃત આ ચારિત્રપતન તત્કાલીન ચૈત્યવાસી સંપ્રદાયના સાધુઓમાં મળી આવતું હતું. આ સંપ્રદાય વિક્રમ સં. ૪૧૨ ની આસપાસમાં ઉત્પન્ન થયો હતો એવું ઉ૦ ધર્મસાગરકૃત પટ્ટાવલીથી જણાય છે. ચરિત્રનાયકનો કાળ વિક્રમ સંવત ૭૫૭ થી ૮૨૭ સુધીનો છે. આથી જણાય છે કે સંવત ૪૧૨ થી ૭૫૭ સુધીના કાળમાં આ સંપ્રદાયે પોતાના પગ બહુ જ મજબૂત બનાવ્યા હશે. શ્રી હરિભદ્રસૂરિ ચૈત્યવાસી સંપ્રદાયના હતા કે અન્ય સંપ્રદાયના એ કહેવું કઠણ છે, કિંતુ કોઇ કોઇ તેમને ચૈત્યવાસી સંપ્રદાયના પણ માને છે. તે સમયમાં ચૈત્યવાસીઓ અને વસ્તીવાસીઓ એવા બે પ્રબળ દળ ઉત્પન્ન થયા હતા. એ બેને પરસ્પરમાં સમાચારી વિષયને લઇને ખાલી વાદવિવાદ, વાગ્કલહ અને સંઘર્ષ ચાલતો હતો. અને એ પ્રકારે એ બેઉ વિરોધી દળ થઇ ગયા હતા એમ જણાય છે. અંતમાં ચૈત્યવાસી સંપ્રદાય વિક્રમ સં. ૧૦૦૦ ની આસપાસ સમાપ્ત થઇ ગયો અને ખરતરગચ્છના સંસ્થાપક શ્રી જિનેશ્વરસૂરિએ પોતાના અનુયાયીને માટે વિ. સં. ૧૦૮૦ માં વસ્તીવાસ સ્થિર કર્યો.

આવી પરિસ્થિતિના સિંહાવલોકને શ્રી હરિભદ્રસૂરિનો કાળ જૈન સાહિત્ય, જૈન સંસ્કૃતિ અને જૈન આચારક્ષેત્રમાં એક સંક્રાંતિકાળ કહી શકાય. આથી હરિભદ્રસૂરિનો આવિર્ભાવ જૈન ઇતિહાસમાં અત્યંત મહત્ત્વના સ્થાને છે તેથી તેમને જો 'કલિકાળસુધર્મા' કહેવામાં આવે તો તે યુક્તિસંગત પ્રતીત થશે. આ સંક્ષેપમાં આચાર્યશ્રીની પૂર્વકાલીન અને તત્કાલીન સાહિત્યિક એવં આચાર વિષયક સ્થિતિની સ્થૂલ રૂપરેખા છે. આગળ તેમનું જીવન અને તત્ત્વમીમાંસા, સાહિત્યરચના અને તત્પ્રભાવ અને નિબંધ સંબંધિત અન્ય અંગો સંબંધમાં લખવાનો પ્રયાસ કરીશ. -[ચાલુ]

આનંદઘનજી મહારાજ મુમુક્ષુ આત્માને શ્રી શ્રેયાંસ પ્રભુની મૂર્તિ સાથે એકચિત્ત કરી કહે છે કે—

એ તીર્થપતિ જ ખરા અધ્યાત્મી છે અને તેથી અંતઃકરણના સર્વ ભેદને જાણનારા, જાતે મુક્ત થયેલા અને અન્યને મુક્ત કરવાની અલૌકિક શક્તિ ધરનાર છે. 'તીન્નાણં તારયાણં, મુત્તાણં મોઅગાણં' જેવા પદો તેમને જ શોભે છે. તેઓ જ મુમુક્ષુ આત્મા અને સંસારી જીવની કરણી વચ્ચેનો તફાવત સ્પષ્ટતાથી બતાવી શકે 'અધ્યાત્મ' એ કોઇ આડંબર ધારણ કરવાની કે કોઇ મહાન્ તત્ત્વચિંતક હોય એવો ડોળ ધાવવાની વસ્તુ નથી સાગરતીરે સંખ્યાબંધ બગલાઓને એ જાતનું ધ્યાન ધરતા જોવાય, પણ તે કંઇ સાચુ ધ્યાન નથી જ એ પાછળ પાણીમાં રહેલ માછલાને ફસાવવાની હલકટ મનોદશા રહેલી હોય છે અને તેથી જ એ બકવૃત્તિ તિરસ્કાર પામી છે. ખોટા યાને દભી આત્માઓને 'બગધ્યાની'ની ઉપમા અપાય છે એનુ કારણ પણ એ જ છે સંસારવાસી જીવો કરતા પણ જેમના જીવન બૂરા હોય, કિંવા ઢીલા હોય, કેવળ સ્વચ્છંદ જ ડગલે પગલે દૃષ્ટિગોચર થતો હોય, ઇંદ્રિયોની વિકારદશા પર અંકુશનું નામ ન હોય, મનને સુખ ઉપજે તે કરવું જેવો મુદ્રાલેખ હોય અને કેવળ નિશ્ચય નયને વળગી કે એનો અધૂરો અને અણસમજ્યો સદ્વિચાર લઇ ક્રિયા—કરણી પર ખંભાતી તાળુ વાગી દીધું હોય' તો એ 'અધ્યાત્મ'ને નામે પોષાઇ રહેલ દંભ યાને સ્વચ્છંદ જ છે.

તેથી તો સ્તવનની બીજી અને ત્રીજી કડીમા સંસારી અને મુનિ વચ્ચેનો ભેદ ટુંકાણમા સુંદર પ્રકારે સમજાવ્યો છે. આ રહ્યા એ શબ્દો—

સયલ સંસારી ઇંદ્રિયરામી,
મુનિ ગુણ આતમરામી રે;
મુખ્યપણે જે આતમરામી,
તે કેવળ નિઃકામી રે.
નિજ સ્વરૂપ જે કિરિયા સાધે,
તેહ અધ્યાતમ લહિયે રે;
જે કિરિયા કરી ચઉગતિ સાધે,
તે ન અધ્યાતમ કહિયે રે.

સંસારાસક્ત જીવો ઇંદ્રિયોના વિષયો : શબ્દ—રૂપ—રસ—ગંધ અને સ્પર્શમાં રાચીમાચીને સુખ માની બેઠા છે, પણ સિદ્ધાંતના અભ્યાસી મુનિને એમાં તત્પુર સુખ નથી દેખાતુ; કારણ કે આત્માના મૂળ ગુણ જે જ્ઞાન વગેરે છે તે તેના ધ્યાનમાં છે એટલે નિજસ્વરૂપ યાને આત્મસ્વરૂપ નજરમા રાખી પ્રવૃત્તિ કરનાર સાધુ જ સાચો અધ્યાત્મી છે. બાકી જે કરણીવડે કેવળ ચાર ગતિનુ ભ્રમણ જ વૃદ્ધિ પામતુ હોય ત્યાં અધ્યાત્મના દર્શન કરવાની આશા રાખવી એ આકાશમાં કિલ્લા બાંધવા સમાન વ્યર્થ છે. સવાસો ગાથાના સીમંધરજિનના સ્તવનમા ઉપાધ્યાયજી મહારાજે 'અધ્યાત્મી' તરિકે ચરી ખાનાર આત્માઓની ઠીક ઝાટકણી કાઢી છે. એમાં સંસારી કે ત્યાગી કોઇને નથી છોડ્યા' એટલે સુધી લખી દીધુ છે કે—

'દોકડે કુગુરુ દાખવે, શું એ જગશૂળ રે'

આમ લખવામા સૌ કોઇ સમજી શકે છે કે દંભ ને ખોટા આડંબર ધરનાર અને મહાન્ સંયમી કે અધ્યાત્મી તરીકેનો ડોળ રાખનાર આત્માને ઉઘાડા પાડવા સિવાય એ પાછળ અન્ય કોઇ હેતુ નથી જ. ખુદ આનંદઘનજી મહારાજ પણ અહીં એ જ વાત કહે છે કે—'જે પ્રાણી નિજ યાને સ્વ-સ્વરૂપરમણ નથી કરતો ને કેવળ શુભ કરણીદ્વારા દેવ યા મનુષ્યની ગતિ ઉપાર્જન કરે છે અથવા તો અશુભ કરણી કરી નરક તથા તિર્યંચ ગતિના અતિથિ બને છે એ બન્નેને સાધુપણામાં વર્તતા હોય છતા વંચક કરણી યાને એક જાતની છેતરપીંડી કરે છે, કારણ કે સંસારના ત્યાગ પાછળ—ભાગવતી દીક્ષાના સ્વીકાર પાછળ—મુખ્ય ધ્વનિ તો એ જ રહેલો છે કે આત્મસાક્ષાત્કાર કરી કાયમને માટે કર્મરાજાએ આ સંસારરૂપી જે ઇન્દ્રજાળ બિછાવી છે તેમાથી છુટકારો મેળવવો વર્ષાઋતુમાં ખેડૂતનો આશય પોતે ક્ષેત્રમાં જે જાતના બીયા વાવ્યા હોય તે જાતનો પાક નિપજાવવાનો હોય છે, છતા એ સાથે તૃણ

લેખક—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ

પલ્લીવાલ પ્રાંતમાં અમારો વિહાર
અને તે સમાજનો ઉદ્ધાર.

અમે આજથી લગભગ આઠેક વર્ષ પૂર્વે આગ્રા તરફ આવેલા અને ત્યાંથી મથુરાજીના શ્વેતાંબર જૈન મંદિરની પ્રતિષ્ઠા માટે મથુરા ગયેલા. પ્રતિષ્ઠાને બે ત્રણ દિવસ જ બાકી હતા ત્યારે યાદ આવ્યું કે ભરતપુરમાં ઓસવાલ જૈનોને તો અહીંની પ્રતિષ્ઠાના સમાચાર આપ્યા છે, પરન્તુ પલ્લીવાલ અને શ્રીમાલ જૈનોને ખબર નથી આપ્યા. અમે એ જ વખતે ભરતપુરના પલ્લીવાલ શ્વેતાંબર જૈન મંદિરમાં અને શ્રીમાલોના શ્વેતાંબર જૈન મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠાના સમાચાર મોકલાવ્યા, અને બરાબર પ્રતિષ્ઠાના દિવસે જ ભરતપુરથી એક યા બે લોરી ભરીને પલ્લીવાલ અને શ્રીમાલ ભાઈઓ આવ્યા. તેમણે પ્રતિષ્ઠામાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લીધો. સાથે જ અમને આગ્રહપૂર્વક

પેદા થાય છે એ કુદરતી હોય છે—એ માટે કંઇ ઇરાદાપૂર્વક એણે પ્રયાસ સેવ્યો હોતો નથી જ તેમ જ્ઞાની ભગવંત પ્રત્યેક આત્માને ડાંડી પીટીને એ વાત કહે છે કે જે કંઇ કરણી કરો તેમાં ધ્યેય શુદ્ધ રાખો અને તે કેવલ આત્માનું મૂળસ્વરૂપ ઓળખવાનું અર્થાત્ સાચા અધ્યાત્મી બનવાનું. માનવજીવન પામ્યાની લ્હાણ એમાં સમાયેલી છે. એ વિના ચોરાસીના ચક્રમાંથી અન્ય રીતે બચાવ નથી એ ધ્યેય પ્રતિ નજર રાખી શુદ્ધ ભાવે ક્રિયા કરો. આમ છતાં પૂર્વે કહી ગયા તેમ પાક સાથે ઘાસની ઉત્પત્તિ થવાની એ ન્યાયે મુક્તિ નજીક પહોંચતાં વચમાં દેવ કે માનવ ગતિના સુખો પ્રાપ્ત થવાના પણ એ ગતિના વિલાસોમાં આસક્ત બની ધર્મકરણીને અશુદ્ધ ન બનાવો. તમે એની લાલચમાં ન પડો. અધ્યાત્મના ચાર ભાંગા પાડતાં યોગિરાજ કહે છે કે—

(૧) **નામ** અધ્યાત્મમાં તેનો સમાવેશ થાય છે કે જે અધ્યાત્મ શબ્દનો અર્થમાત્ર જાણતો ન હોય છતાં અધ્યાત્મી શું એમ કહે?

(૨) **સ્થાપના** અધ્યાત્મ—અધ્યાત્મ સ્વરૂપનો અક્ષરવિન્યાસ આદિસ્વરૂપતે અર્થાત્ એ વસ્તુનું કોઇ જડ પદાર્થમાં આરોપણ માત્ર.

(૩) **દ્રવ્ય** અધ્યાત્મ—રેચક, પુરક, કુંભક આદિ પ્રાણાયામના ભેદે બાહ્યવૃત્તિએ એવું ધ્યાન બતાવે કે જેને દેખી જનસમૂહ એવું માને કે આ સંતે અંતરવૃત્તિદ્વારા આત્માનું સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ કર્યું છે પરંતુ વસ્તુતઃ આત્મારામ સાવ કોરા હોય! અંગારમર્દક આચાર્ય જેવા જેમના ભાવ હોય.

(૪) **ભાવ** અધ્યાત્મ—આત્મગુણોમાં રમણતા સહિત ક્રિયામાં પ્રવર્તન જેવું થઇ રહ્યું હોય છે એટલે કે અંતર-બાહ્ય જીવનમાં જેની સમાનતા હોય છે એ આત્મા.

અને આગળની કડીમાં અધ્યાત્મને નિર્વિકલ્પપણે આદરવા પર ભાર મૂકે છે. કેવળ ભાવથી અધ્યાત્મપણું ગ્રહણ કરવાની સૂચના કરતાં પ્રથમના ત્રણ ભાંગાને નકામા ગણાવી બાજુ પર રાખી દેવાની આજ્ઞા કરે છે. અંતમાં જે ચેતવણી આપે છે એ કદી પણ દૃષ્ટિ બહાર કરવા જેવી નથી. એ છેલ્લી લીંટીમાં સર્વ સાર સમાયો છે.

અધ્યાતમ જે વસ્તુ વિચારી,
બીજા જાણ લબાસી રે;
વસ્તુગતે જે વસ્તુ પ્રકાશે,
આનંદઘન મત વાસી રે.

વિનતિ કરી ગયા કે 'અમે પણ શ્વે. જૈન શ્રાવકો છીએ અને આપ અમને લાભ આપો, અમારા પ્રાતમા પધારો." અમે તે વખતે 'જેવી ક્ષેત્રફરસના' એવો જવાબ આપેલો. સાથે થોડી થોડી હા પણ પાડેલી પરન્તુ યુ. પી.ની સખ્ત ગરમીથી અમે બધા વિચારમાં પડી ગયા અને આખરે પલ્લીવાલ પ્રદેશમાં વિચરવાનુ મુલતવી રાખી સીધા આગ્રા આવ્યા અને ચાતુર્માસ આગ્રામાં કર્યુ.

આગ્રાનો ઇતિહાસ હુ પહેલાં આ જ માસિકના અકોમાં આપી ગયો છું એટલે પિષ્ટપેષણ નહિ જ કરું. બાદમા એ વર્ષે આગ્રાથી વિહાર કરી ભરતપુર ગયેલા અને તે વખતે પલ્લીવાલ અને શ્રીમાલ જૈનોને મળેલા. ઉપદેશ આપીને જૈન ધર્મ કેવો છે? તે બતાવેલું. તે વખતે કેટલા ય શ્રીમાલ અને પલ્લીવાલ ભાઇઓ એવા મળેલા કે જેમણે સવેગી સાધુના પહેલવહેલાં જ દર્શન કરેલા. આપણા સાધુઓને જિદગીમા કદી જોયેલા નહિ. અમને પૂછ્યુ કે 'તમે કોણ છો ?'

'જૈન સાધુ' અમે જવાબ આપ્યો.

'તમે પટ્ટીવાલા (હુઢીયા) સાધુ તો નથી, ત્યારે યતિ (જતિ) છો શુ?' તેઓએ બીજો પ્રશ્ન કર્યો.

ઉત્તરમા 'ના અમે શ્વેતાંબર જૈન સાધુ છીએ' એમ કહ્યુ પરન્તુ અમારી વાત તેમની સમજમાં ન આવી આખરે બધો ખુલાસો કર્યો કે અમે વાહનમા ન બેસીએ, ન પૈસો રાખીએ કે ન સ્ત્રીને અડીએ અમારે પાચ મહાવ્રત પાળવાના હોય છે. હુઢીયા સાધુઓ મંદિરમાં જઇને દર્શન ન કરે. દિનભર મુખ પર પટ્ટી બાંધી રાખે જ્યારે શ્વેતાબર સાધુઓ મંદિરમાં જાય, દર્શન-ચૈત્યવદનાદિ કરે, અને મુહપત્તિ હાથમાં રાખે વગેરે વગેરે સમજાવ્યુ ત્યારે તેઓ સમજ્યા કે આ સાધુ જુદી જાતના છે.

પછી તો તેમણે મદિરજીમાં જીર્ણોધ્ધાર કરાવી આપવાની વિનતિ કરી. સાથે જ સ્થાનકમાર્ગી સાધુઓ મદિરજીમા ઉતરે છે અને શુ કરે છે તે બધુ સમજાવ્યું છેવટે મદિરજીની અગાસીમાં સ્થાનકમાર્ગી સાધુ માટે બધાવેલ સ્થંડિલ સ્થાન પણ બતાવ્યુ અમે તેમને સમજાવીને એ સ્થાન દૂર કરાવ્યુ. આવુ કરવાથી આશાતના થાય છે તે સમજાવ્યું. મંદિરોના જીર્ણોદ્ધારનુ કાર્ય થશે વગેરે સમજાવ્યુ.

બસ પલ્લીવાલ સમાજનો પ્રથમ પરિચય આવી રીતે થયેલો. બાદમા તો વચમાં થોડાં વર્ષો વ્યતીત થઇ ગયાં અને શેઠ જવાહરલાલજી નાહટાજીએ અમારા કહેવાથી અને પ્રેરણાથી આ પ્રાંતમાં ધર્મપ્રચારનુ કાર્ય જારી રાખ્યુ. મદિરોના જીર્ણોદ્ધાર માટે આર્થિક સહાયતા મળતી ગઇ અને કાર્ય શરૂ થયુ. બાદમા પલ્લીવાલ શ્વેતાબર જૈન કોન્ફરન્સ પણ ભરાવરાવી. તેના ફલરૂપ હીંડૌનમા શ્વેતાંબર જૈન બોર્ડીંગ પણ સ્થપાવી. પંડિત ઇશ્વરલાલજી ન્યાયતીર્થ અને પડિત હીરાલાલજીને પણ એ પ્રાંતમાં ધર્મપ્રચાર માટે મોકલ્યા. કાર્ય સારી રીતે ચાલતુ. સલાહ અને સૂચના ઉપદેશ અમે આપ્યા કરતા ત્યા તો દિગબર સમાજે પણ અમારુ અનુકરણ કરવાની હિમ્મત ભીડી. દિગંબર જૈન શાસ્ત્રાર્થસઘે પેપરોમા વિરોધ કરવા સાથે પોતાનુ કાર્ય શરૂ કર્યુ. અમે વિચાર્યું કે ભલે થોડી મહેનત તેઓ કરી લ્યે. અમે બીજા ક્ષેત્રમા ઝપલાવ્યુ અને મરેઠ જીલ્લામાં ધર્મ-પ્રચારનુ કાર્ય આરભ્યુ. થોડા વર્ષો ત્યાં કાર્ય ચલાવ્યું અને હજી ચાલે જ છે. વચમાં અજમેરમાં પણ પલ્લીવાલ સમાજમાં ધર્મપ્રચાર કરી, લગભગ ૪૦ ઘરોને શ્વે. જૈન ધર્મમાં સ્થિર કરી એક મંદિરજી પણ સ્થાપિત કરાવ્યુ, જેનું કાર્ય અદ્યાવધિ સુંદર રીતે ચાલી રહેલ છે. બાદમાં

મેરઠ અને મુજફ્ફરનગર જીલ્લામાં ધર્મપ્રચારનું કાર્ય કરી પુનઃ પલ્લીવાલ પ્રાંતમાં થયેલું કાર્ય જોવા અમે વિહાર શરૂ કર્યો.

પલ્લીવાલ સમાજ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન હતો એમાં તો લગારે સંદેહ નથી. તેમનાં વિદ્યમાન મંદિરો, પર્યુષણા પર્વની અઠ્ઠાઇની આરાધના, ભા. શુ. ૫ની માન્યતા અને પ્રાચીન શિલાલેખોના આધારે પણ નિઃસંદેહ સિદ્ધ થાય છે કે પલ્લીવાલ સમાજ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન હતી. યદ્યપિ છેલ્લાં સો વર્ષ લગભગથી એ સમાજમાં ધર્મસ્થિરતામાં કમી આવી છે પરન્તુ એમાં તો શુધ્ધ સંવેગી સાધુઓના પરિચયનો અભાવ એ જ મુખ્ય કારણ છે. યદિ થોડાં વર્ષોનો લાગટ પરિચય થાય તો આખી પલ્લીવાલ સમાજ એક ધર્મમાં સ્થિર થઇ જાય તેમાં સન્દેહ નથી, પરંતુ આ કાર્ય સહજ કે સરલ નથી. કષ્ટસહનપૂર્વક શાન્તિથી જ આ કાર્ય થઇ શકે તેમ છે.

જે પલ્લીવાલ જ્ઞાતિ એક વાર શ્વેતાંબર સમાજમાં મુખ્ય ગણાતી, જે પલ્લીવાલ ગચ્છના આચાર્યોએ અનેક ગ્રંથો બનાવ્યા છે, પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી છે તેમજ સિદ્ધાચલજીના એક પ્રાચીન શિલાલેખના આધારે સુપ્રસિધ્ધ દાનવીર, ધર્મવીર (નૃદાંગજ, સંઘપતિ પૂજાધર) પેથડ શાહ જેવા પલ્લીવાલ સમાજના ચળકતા સિતારા થઇ ગયા છે; કે જેમણે પલ્લીવાલ જ્ઞાતિનું જ નહિં કિન્તુ સમસ્ત જૈન ધર્માવલંબીઓમાં પોતાનું અજોડ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તે જ્ઞાતિ કેટલી ગૌરવવન્તી હશે તેનો વિચાર સુજ્ઞ વાચકો સ્વયં કરી લ્યે. આવી ઇતિહાસપ્રસિધ્ધ જ્ઞાતિમાં સત્ય ધર્મનો પ્રચાર કરવો, તે જ્ઞાતિને સત્ય ધર્મમાં સ્થિર કરવા પ્રયત્ન કરવો એ દરેકે દરેક જૈનની ફરજ છે. આ ફરજ અદા કરવા ખાતર જ અમે આ પ્રાંતમાં કાર્ય શરૂ કર્યું હતું.

અમને પલ્લીવાલ જ્ઞાતિના શ્રાવકોનો પરિચય અજમેર, ભરતપુર પ્રાંત, અલ્વર પ્રાંત, જયપુર પ્રાંતમાં ઘણો થયો. કેટલાક શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક છે, કેટલાક સ્થાનકમાર્ગી અને દિગંબર છે; પરંતુ સ્થાનકમાર્ગી પલ્લીવાલો જિનમંદિર માને છે. તેઓ કહે છે અમે બન્ને ધર્મ પાળીએ છીએ. પર્યુષણાની અઠ્ઠાઇ બીજા ભાદરવામાં જ કરે છે. તેઓ ભા. શુ. ૫*ના દિવસને મુખ્ય સ્થાને માને છે.

ભા. શુ. ૫ને દિવસે ઉપવાસ કરે છે. મંદિરજીમાં જઇ કલશાભિષેક ઉત્સવ કરે છે. નવવિવાહિતા વધૂ પાંચ વર્ષ સુધી ભા. શુ. ૫નો અવશ્ય ઉપવાસ કરે છે. મંદિરજીમાં કકડી, ફલ-ફૂલ-નૈવેદ્યાદિ ચઢાવે છે. જે પલ્લીવાલ ભાઇઓ પોતાને દિગંબરી મનાવે છે તેઓ પણ ઉપર્યુક્ત ક્રિયાઓ શ્રધ્ધા, ભક્તિ અને પ્રેમથી આચરે છે. સ્થાનકમાર્ગી પલ્લીવાલો કે આર્યસમાજી પલ્લીવાલો પણ અઠ્ઠાઇ (પર્યુષણાની)ની આરાધના ઉપર્યુક્ત વિધિ પ્રમાણે કરે છે. દરેક પલ્લીવાલ ભા. શુ. ૪-૫ને માને છે અને બે ભાદરવા હોય ત્યારે બીજા ભાદરવામાં શુ. ૪-૫ ધર્મારાધન કરે છે. આ વિધિ તેમને શ્વે. મૂ. જૈન સિધ્ધ કરવામાં પ્રમાણરૂપ છે, જેનાં એકાદ બે દૃષ્ટાન્તો અસ્થાને નહિં જ લેખાય.

(૧) અજમેરમાં કેટલાયે પલ્લીવાલ ભાઇઓ આર્યસમાજી હતા. તેઓ પોતાના જૈન ધર્મમાં આવ્યા પછી અમે તેમને પૂછ્યું કે પર્યુષણા (અઠ્ઠાઇ) કયારે કરો છો કારણ કે તે વખતે બે મહિના હતા. તેમણે કહ્યું અમે તો બીજા મહિનામાં જ અઠ્ઠાઇ કરીએ છીએ. બાકી આપની આજ્ઞા પ્રમાણે કરીશું. બાદમાં તેમણે અમારી સાથે જ

* સ્થાનકમાર્ગીઓ અસ્ત તિથિ માને છે કિંતુ પલ્લીવાલોમાં નથી. તેઓ ઉદય તિથિ માને છે.

બીજા મહિનામાં જ પર્યુષણા પર્વારાધન કર્યું. આ વર્ષે બે ભાદરવા હતા આગ્રાના અને બીજા સ્થાનોના બધા ય પલ્લીવાલોએ બીજા ભાદરવામા જ પર્યુષણા પર્વારાધન કર્યું હતુ.

(૨) ગયે વર્ષે અમે દિલ્હીમા ચાતુર્માસ હતા. ત્યા પલ્લીવાલોનાં ઘર ૨૫ થી ૩૦ છે. ત્યાંના દિગબર ભાઈઓના પરિચયથી તેઓ દિગબર ધર્મની ક્રિયાઓ કરે છે, પરન્તુ ભા શુ. ૫. ની આરાધના તો શ્વેતાબર વિધિ પ્રમાણે જ કરે છે અર્થાત્ ભા શુ ૫ નો ઉપવાસ, સાવદ્ય ક્રિયાઓનો ત્યાગ, મદિરજીમાં કલશાભિષેક, મદિરજીમાં પૂજન, ફલ–ફૂલ–નૈવેદ્યાદિ ચઢાવવા આદિ ક્રિયા કરતા હતા, પરતુ ગયે વર્ષે ત્યાના દિગબર મદિરના વ્યવસ્થાપકોએ કહ્યુ કે ભા. શુ. ૫ ને દિવસે મદિરજીમા કાંઈ પણ ધર્મક્રિયા નહિં કરવા દઈએ. પરિણામે એ પલ્લીવાલો અમારી પાસે આવ્યા અને હકીકત કહી. પલ્લીવાલોએ કહ્યુ અમે બધા શ્વેતાબરી જ છીએ, પરંતુ સંસર્ગ ન રહેવાથી અમે દિગબરી ધર્મ પાળીએ છીએ આ મદિરમાં અમે પૈસા પણ આપ્યા છે અને ભા શુ ૫ અમે બરાબર પાળીએ છીએ, પરન્તુ આ વર્ષે દિગબર મદિરના વ્યવસ્થાપકોએ અમને અમારી ધર્મક્રિયા કાંઇ પણ ન કરવા દીધી. આપ અમને નવુ મંદિર બનાવી આપો. અમે કેટલાક કારણોને લીધે એમાં વધારે ક્રિયાત્મક રસ ન લીધો અને તેમને પોતાને જ મંદિર કરી લેવા સમજાવ્યા. તેઓ ઘરમંદિર જેવું કરવાના વિચારમાં છે, પરન્તુ એ પલ્લીવાલ શ્રાવકો દિ ધર્મની ક્રિયાઓ કરવા છતાં પોતાનું અસલી શ્વેતાબરત્વ નથી જ ભૂલ્યા. આ સિવાય બીજા દષ્ટાન્તો ઘણા છે પરતુ અત્યારે તેને પ્રકાશમા મૂકવાં ઉચિત નથી લાગતાં, ખુશી થવા જેવુ છે કે પલ્લીવાલોમા ગચ્છ–ભેદ જેવુ નથી. પોતાના પલ્લીવાલ ગચ્છની આચરણા પ્રમાણે અને છેલ્લા બે સૈકામા વિજય ગચ્છના યતિઓના પરિચયથી તેમની આચરણા પ્રમાણે બધા એક જ સરખા દિવસોમાં ધર્મારાધન કરે છે આટલા ઉપોદ્ઘાત પછી હવે મૂળ વિષય ઉપર આવુ છુ

આગ્રા—

આગ્રામાં પલ્લીવાલોની વસ્તી ઠીક સખ્યામાં છે આગ્રામા અમને આ વર્ષે ઘણા પલ્લીવાલ ભાઇઓને પરિચય થયો. જૈન ધર્મની ત્રણે શાખાઓને તેઓ માને છે. દેવ શ્વેતાબર મૂર્તિ અને પૂજાવિધિ દિગંબર ધર્મ પ્રમાણે કરે છે. ગુરુ તરીકે સ્થાનકમાર્ગી સાધુઓને માને છે. આગ્રામાં ધૂલીયાગજમાં પલ્લીવાલ મદિરમાં શ્વેતાબર મૂર્ત્તિ હતી અત્યારે તે મૂર્ત્તિ ત્યાથી હટાવી દેવામાં આવી છે. આજે આપસમા અનૈકય પણ ઘણુ પ્રવર્તે છે

આગ્રામા અમે ખાસ ઇરાદાપૂર્વક મૌન જ સેવ્યુ હતુ. જે પલ્લીવાલ ભાઇઓ આવતા ને તેઓ જે જે પ્રશ્ન પૂછતા, ચર્ચા કરતા તેના ઉત્તરો જરૂર આપતા. બાકી ઘણા પલ્લીવાલ ભાઈઓની વિનંતિ છતાંયે અમે સકારણ મૌન જ સેવ્યું.

આગ્રાથી ખાસ પલ્લીવાલમાં વિહાર કરીને જ આગળ વધવાની ભાવના હતી

આગ્રાથી ત્રીજુ મુકામ રાયબા (રાયબાગ) આવ્યું. એક મહાદેવજીના મદિરમા અમે ઉતર્યા. અહીં આગ્રાના સુપ્રસિધ્ધ હકીમ અને પલ્લીવાલ ગુલજારીલાલજી દર્શન નિમિત્તે આવ્યા હતા. તેમણે રાયબાના પલ્લીવાલોને સમાચાર આપ્યા અને અમારી પાસે આવ્યા. રાયબામાં પલ્લીવાલોનાં ઘર ફક્ત ૪ હતાં. ચાર ઘરમાં બે ઘર તો આર્યસમાજી હતા અને બે દિગબર ક્રિયા કરતા, પરંતુ તેમના વિચારો પણ આર્યસમાજી

પરમાત્માનું અધિરાજ્ય

(સમ્યક્જ્ઞાનની કુંચી)

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૮૬ થી ચાલુ)

અનિષ્ટનું શાન્તિથી નિવારણ (કરવાનો ભાવ), સમભાવવૃત્તિ અને કલહથી પરાગ્મુખતા એ ત્રણે ગુણો પરમાત્માનાં અધિરાજ્યના વાંચ્છુકે જીવનમા વણી લેવા જોઇએ મનુષ્ય જડવાદથી ઓતપ્રોત થઈ ગયો હોય ત્યા સુધી આ ગુણોનું મહત્ત્વ તેને સમજાતુ નથી. એ ગુણોના વિકાસથી મનુષ્યમા અપ્રતિમ શક્તિ આવે છે

અજ્ઞાનને કારણે જ આત્માનુ અધઃપતન થયા કરે છે આત્માનુ સાહજિક અતુલ બળ નપુંસક જેવું રહે છે. સત્ય જ્ઞાનની પરિણિતિ થતા આત્માની ખરી શક્તિઓ ખીલવા માંડે છે. નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી આત્માની શક્તિઓનો એવો અપૂર્વ વિકાસ થયા કરે છે કે એ શક્તિઓનો પ્રતિરોધ કરવો એ દુનિયાની કોઈ પણ શક્તિથી સર્વથા અશકય બને છે

સત્ય જ્ઞાનવાળા આપ્ત પુરુષોમાં હજારો લોકોને અનેરી શ્રદ્ધા જાગે છે. તેમની આગળ પોતાની અનેક શંકાઓનુ તેઓ નિવારણ કરે છે ગમે તે ભોગે અને ગમે તેટલી મુશ્કેલીઓ વેઠીને પણ હજારો મનુષ્યો આપ્તપુરુષોનો સંસર્ગ કરે છે તેમના પરમ બોધનો સહૃદયભાવે અમલ કર્યાથી, હજારો આત્માઓનું સર્વોચ્ચ શ્રેય અવશ્ય થાય છે.

આધ્યાત્મિક નિયમો જ્ઞાન કે કથન માત્રથી ઉપયોગી નથી થતા આધ્યાત્મિક નિયમો આચરણથી જ ઉપયોગી થઈ શકે છે આધ્યાત્મિક નિયમોના આચરણથી, આત્માની અનેક શક્તિઓનો અપૂર્વ વિકાસ થાય છે. કોઈ આધ્યાત્મિક નિયમનું જ્ઞાન થાય કે એ નિયમનુ અનેક વાર રટણ કરવામાં આવે તેથી એક મનુષ્યને કશોયે ફાયદો થતો નથી. નિયમનાં આચરણથી જ મનુષ્યને લાભ થાય છે આચરણનો પ્રારભ થાય એટલે મનુષ્યમાં ઇષ્ટ પરિવર્ત્તન જરૂર થવા માંડે છે. સતત ઉત્કંઠા અને શુભ ભાવથી નિયમનુ પાલન થયા કરે તો પ્રાન્તે આત્માનો સંપૂર્ણ વિકાસ પણ સંભવે છે

આધ્યાત્મિક નિયમોનાં પાલનથી સર્વ પ્રકારના ભ્રમોનુ નિવારણ થાય છે બીજાની કોઇ વસ્તુ અયોગ્ય રીતે લેવાની ઇચ્છા પણ થતી નથી ઇચ્છાશક્તિનુ સાહજિક ગૌરવ અને બળ વધે છે. આત્મા અને શરીરની એકતાની માન્યતારૂપ અજ્ઞાનથી મર્યાદિત અને પરતંત્ર બનેલી ઇચ્છાશક્તિ સ્વતંત્ર અને શક્તિશાલી બને છે. ઇચ્છાશક્તિની સ્વતંત્રતારૂપ ધર્મનુ મહાન્ ધ્યેય સાધિત થાય છે.

આધ્યાત્મિક નિયમોથી ભૌતિક વિશ્વમાં પણ અદ્ભુત કાર્યો થાય છે. દરેક દુષ્ટ વિચારથી ભય અને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે ભય અને દુઃખ એ મનુષ્યને કેટલાં અનિષ્ટ છે તે આપણે જોયુ છે. એ બન્નેથી જીવનનુ શોષણ થાય છે. ભય અને દુઃખથી શારીરિક અને માનસિક દૃષ્ટિએ અનેક અનિષ્ટ પરિણામો

આવે છે. ભય અને દુઃખભાવ (ચિંતા) એ શરીરમાં વિષરૂપ છે એમ પશ્ચિમના કેટલાક મહાન્ તબીબો અને વૈજ્ઞાનિકો હવે માનવા લાગ્યા છે. ભય અને દુઃખથી એવા વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે જેનું નિવારણ કષ્ટસાધ્ય બને છે. રક્તવાહિનીઓનો ચિંતાથી જ ક્ષય પરિણમે છે. કુવિચારોથી કુરૂપતા પ્રાપ્ત થાય છે. મહાન્ પુરુષો કુવિચારોથી પર રહેવાનો સદૈવ બોધ આપે છે એનું રહસ્ય એ છે કે: કુવિચારોથી મનુષ્યનું સર્વથા નિકંદન થાય છે. કુવિચારોની છાપ મનુષ્યનાં મુખ, ચક્ષુ આદિ ઉપર કોઈ ને કોઈ રીતે જરૂર પડે છે. મનુષ્યના કુવિચારો કોઈ ને કોઇ રીતે વહેલા-મોડા પ્રત્યક્ષ થાય છે. કુવિચારોથી આત્માનું ઘોર અધઃપતન થતું હોવાથી, કુવિચારો સર્વદા પરિહાર્ય છે. કુવિચારો અવશ્ય અનિષ્ટ ફલદાયી હોવાથી સર્વથા તિલાંજલીને પાત્ર છે.

આજના અંધ ભૌતિકવાદના જમાનામાં, આત્મજ્ઞાન જેવી સર્વથી મહત્ત્વની વસ્તુની ઉપેક્ષા થયાથી, જનતાનું સર્વ રીતે અધઃપતન થયું છે. શરીર આદિ ભૌતિક વસ્તુઓને જ પ્રાધાન્ય અપાય થી, આત્મજ્ઞાન સાવ વિસારે પડયું છે. લોકો શરીરનાં જ સુખ અને શરીરની જ સગવડનો વિચાર કરે છે. આત્માનાં અનેરાં સુખનો ભાગ્યે જ કોઇને વિચાર થાય છે. આત્મારૂપી ભોક્તાને ભૂલી જઈ, જીવતા શરીરને ભોક્તા માની બેઠેલ છે. શરીરભોક્તા કેવી રીતે હોઇ શકે? જો શરીર ભોક્તા જ હોય તો મૃત્યુ બાદ શરીરને સુખ–દુઃખનો અનુભવ જરૂર થાય, પણ વસ્તુતઃ તેમ કદાપિ નથી થતું. આથી શરીર ભોક્તા છે એ માન્યતા સ્વયમેવ અસત્ય ઠરે છે. કોઇ શરીરને મૃત્યુ બાદ સુંદર આસનો કે સુંદર વસ્ત્રોની ઇચ્છા નથી થતી. તાત્પર્ય એ છે કે–આત્મા જ સુખ–દુઃખનો ભોક્તા છે, આત્મા જ ઇષ્ટ–અનિષ્ટનો કર્તા અને ભોક્તા છે. આથી જ કોઈ સ્ત્રી પ્રત્યે વિકારી દૃષ્ટિથી જોવામાં લગભગ દુરાચાર જેવું જ પાપ થાય છે. વિકારી દૃષ્ટિથી અનિષ્ટ આંદોલનોનો આવિર્ભાવ જરૂર થાય છે. એ આંદોલનો પાપરૂપ છે. અત્યંત પવિત્ર વિચારો વિના, વિકાર કે દુરાચારનાં પાપી આંદોલનોનું નિવારણ નથી થતું.

મનુષ્ય શરીરથી દુરાચાર કરે તો તેના પાપમાં એક પાપનો વધારો થાય છે. દરેક સુવિચાર કે કુવિચાર, દરેક સુકૃત્ય કે કુકૃત્ય માટે મનુષ્યને લાભ કે શિક્ષા અવશ્ય થાય છે. સુવિચાર કે સુકૃત્યથી પુણ્ય અને કુવિચાર કે કુકૃત્યથી પાપની નિષ્પત્તિ જરૂર થાય છે. પુણ્ય કે પાપનાં ફળ આ લોકમાં કે પરલોકમાં અવશ્ય ભોગવવાં પડે છે. આ પ્રમાણે મનુષ્ય વાવે તેવું લણે છે. પુણ્ય કરે તો સુસ્થિતિ, બુદ્ધિ, બળ આદિ પ્રાપ્ત થાય છે. પાપથી દુર્દશા, દૌર્બલ્ય આદિ પરિણમે છે. પાપની શિક્ષા ખરેખર મૃત્યુરૂપ છે એમ કહી શકાય.*

ઇચ્છાઓનો પરિત્યાગ (સંન્યાસ) એ પરમાત્માનાં અધિરાજ્યની પ્રાપ્તિનો એકજ માર્ગ

* "પાપી મનુષ્ય પોતાનાં કાર્યોથી સંલોભમાં પડે છે. તેનાં વિવિધ કાર્યોથી અનીતિમાં વધારો જ થાય છે." આચારાંગ સૂત્ર.

"પાપી કૃત્યોથી શરીરને નુકસાન થાય છે." એમ ઉપરોક્ત કથનના સંબંધમાં ટીકા કરતાં ટીકાકારે સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે.

છે. ઇચ્છાના પરિત્યાગથી આત્માનું સાહજિક સત્ય સુખ ઝળકી રહે છે. ભગવાન મહાવીર સુદ્ધા જૈનોના સર્વ તીર્થંકરો, પ્રભુ ઇસુ, પયગમ્બર મુસા આદિ જગતના મહાપુરુષોએ ઇચ્છાઓ અને લાલસાઓના પરિત્યાગને જ મહત્ત્વ આપ્યું છે આધુનિક વિજ્ઞાન અનેક અન્વેષણોથી ઇચ્છાના પરિત્યાગનાં મહત્વનો જ સત્વર આવિષ્કાર કરશે એવાં સ્પષ્ટ ચિહ્નો લાગે છે. ઇચ્છાના પરિત્યાગનું મહત્ત્વ જનતાને બરાબર રીતે સમજાતાં, દુનિયામાથી પાપ બહુ ઓછું થશે, જગત સ્વર્ગમય બનશે, જગતમાં પ્રભુતાનાં પુણ્ય પગલાં મંડાશે, વિશ્વમાં પરમાત્માનું અધિરાજ્ય થશે.

આત્માનાં સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપના આવિષ્કારમાં ચિત્તની ચચલતા એક મહાન્ વિઘ્નરૂપ થઇ પડે છે આથી ચિત્તની ચંચલતાનુ નિવારણુ થાય તે માટે મહાપુરુષોએ કેટલાએક ઉપર્યુક્ત નિયમો યોજ્યા છે ચિત્તની ચચલતા દૂર કરવા માટે અને ચિત્તની શક્તિની પ્રાપ્તિ અર્થે ચિત્તની કોઇ વિશિષ્ટ વિષય ઉપર એકાગ્રતા કરવી જોઇએ એવો મહાપુરુષોનો પરમ બોધ છે

સૂર્યનો કિરણો છિન્નભિન્ન હોય ત્યાસુધી તેમાથી યથેષ્ટ ઉષ્ણતા પ્રાપ્ત થઇ શકતી નથી એ કિરણો અમુક સ્થાન ઉપર સંયુક્ત થતા તેમાંથી યથેષ્ટ ઉષ્ણતાની પ્રાપ્તિ થાય છે. ચિત્તશક્તિનુ પણ તેમજ સમજવુ. ચિત્તશક્તિ અનેક રીતે છિન્નભિન્ન થઈ હોય ત્યાંસુધી તે કોઇ રીતે ભાગ્યેજ પરિણામકારી નીવડે છે. એ જ ચિત્તશક્તિ એક જ વસ્તુ ઉપર કેન્દ્રિત કરતાં તે અપૂર્વ શક્તિશાલી અને ફલદાયી જરૂર નીવડે છે દુનિયામા સર્વ પ્રકારનું જ્ઞાન એકાગ્રતાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. દરેક સુકાર્યો પણ એકાગ્ર વૃત્તિથી જ થઇ શકે છે. એકાગ્રતા વિના કોઇ મહાકાર્ય થઈ શકતુ નથી એકાગ્રતા વિના બધુ સાવ નિરર્થક નીવડે છે. એકાગ્રતા વિના કાર્યસિદ્ધિ માટે ગમે તેટલા પ્રયત્નો પ્રાય નકામા જાય છે. એકાગ્રતા યુક્ત કાર્યનુ પરિણામ એકાગ્રતા વિના કરેલ કાર્ય કરતાં અનેકગણુ ફલદાયી થાય છે. એકાગ્રતા યુક્ત બોધથી જીવનમાં અનેરું પરિવર્તન થાય છે. દા ત. પાપના નિષેધ યુક્ત પરમ બોધના વિચારોથી, મનુષ્યને પાપનાં શક્ય દુષ્પરિણામોનો અવબોધ થાય છે અને એ રીતે એનું જ્ઞાન ખૂબ વધી જાય છે. આપ્તપુરુષો અને સામાન્ય મનુષ્યોમાં એકાગ્રતાની દૃષ્ટિએ મહાન્ ભેદ રહેલા છે. આખું યોગશાસ્ત્ર એકાગ્રતાના મહત્ત્વ ઉપર રચાયેલુ છે સાંસારિક કાર્યોમા ઇષ્ટ પરિણામની સિદ્ધિ અર્થે, એકાગ્રતાની જરૂર હોય તો આત્માનાં સૂક્ષ્મ બળોને યથાયોગ્ય રીતે પ્રવર્ત્તમાન કરવાને એકાગ્રતાની આવશ્યકતા સવિશેષ હોય એ સ્પષ્ટ છે.

મહાપુરુષોએ આત્માની ઉન્નતિ અર્થે એકાગ્રતાની મુક્ત કંઠે પ્રશસા કરી છે. સર્વત્ર એકાગ્રતાનાં જ ગુણગાન ગાયાં છે ભગવદ્ ગીતામાં એકાગ્રવૃત્તિનુ બહુ જ સુદર નિરૂપણુ કરવામાં આવ્યુ છે. એકાગ્રતાનુ મહત્ત્વ સમજાવતા ગીતામાં કહ્યું છે કે.—

"નિશ્ચયયુક્ત બુદ્ધિ જ એકાગ્ર રહે છે. અનિશ્ચયી મનુષ્યોના વિચાર ભિન્ન ભિન્ન હોય છે" ૨–૪

"અચલ ચિત્તથી ધ્યાનમાં મગ્ન થતાં તેને યોગની પ્રાપ્તિ થશે" ૨–૫૩

"સમભાવી મનુષ્યો આ લોકમા પણ સર્વ વસ્તુ ઉપર વિજય મેળવે છે." ૫–૧૯.

પરમાત્માનાં અધિરાજ્યમાં જ મગ્ન રહેતા મનુષ્યોને ભૌતિક સુખ સગવડોની ઉપેક્ષા જ રહે છે. કોઈ પણ પ્રકારનો ડોળ, દેખાવ કે ટાપટીપ તેમને જરાયે રુચતાં નથી સંસારની ક્ષુદ્ર ઉપાધિઓથી તેમનું ચિત્ત સદૈવ પર રહે છે. ઈહલૌકિક આધિ ઉપાધિઓથી જીવનનાં કોઈ પણ પ્રકારનાં ગૌરવમાં લેશ પણ વધારો નથી થતો એવા દૃઢ વિશ્વાસપૂર્વક તેઓ પરમાત્માનાં જ જ્ઞાનમાં અહર્નિશ મસ્ત રહે છે. સંસારી જંજાળોથી આત્માનું સાહજિક ગૌરવ ઊલટું ઘટે છે એવા નિશ્ચયપૂર્વક વિનાશકારી જંજાળોથી સર્વદા મુક્ત રહે છે.

આધ્યાત્મિકતાના વાંચ્છુકો જીવનમાં વિશેષમાં વિશેષ ત્યાગ કરે છે. અપૂર્વ ત્યાગ એ તેમની વિશિષ્ટતા છે. પરમાત્માનો ભક્ત પરમાત્માનો જ પૂજારી હોઈ દ્રવ્ય આદિનો પૂજારી ન હોઈ શકે. કોઈ મનુષ્ય પરમાત્મા અને દ્રવ્ય બન્નેની એક જ સમયે ભક્તિ કરી શકે એવું વસ્તુતઃ કદાપિ બને જ નહિ. પરમાત્મા અને દ્રવ્ય બન્ને પ્રત્યે સમકાલીન પ્રેમ સર્વથા અશક્ય જ છે. અધ્યાત્મી પુરુષો એવાં દ્રવ્યનો સંચય કરે છે જેનો નાશ ન થાય કે જેનું કોઈ રીતે હરણ પણ ન થઈ શકે. અધ્યાત્મીઓનું દ્રવ્ય કોઈ રીતે વણસતું પણ નથી. ખરા અધ્યાત્મી પુરુષોને સંસારી દ્રવ્યની પરવા બહુ જ ઓછી હોય છે. સંસારનાં દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, આધ્યાત્મિક દ્રવ્ય તેમને અનંતગણું મૂલ્યવંત લાગે છે. ખેતરમાં ખજાનો પ્રાપ્ત થતાં કોઈ ભાડુતી ખેડૂત બીજી બધી વસ્તુઓને જવા દઈને, સૌથી પહેલાં ખેતર ખરીદ કરે છે. ઝવેરી ઓછી કિંમતના નાના હીરાઓનો વિક્રય કરીને મોટો હીરો ખરીદે છે તે જ પ્રમાણે આત્મસુખનો વાંચ્છુક ખરો અધ્યાત્મવાદી મનુષ્ય સંસારની ક્ષુદ્ર વસ્તુઓને જતી કરે છે અને મહામૂલ્ય આધ્યાત્મિક દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. લોભવૃત્તિનો સર્વથા પરિત્યાગ કરી, ખરેખરા ઉદારચરિત બની આવતા ભવનું ભાતું બાંધે છે. ખરો સેવક-ભાવ જાગૃત થવાથી કોઈ પણ પ્રકારનો અહંભાવ કે મોટાઈ અધ્યાત્મી પુરુષોમાં રહેતાં જ નથી. સંપૂર્ણ ત્યાગવૃત્તિથી પરમાત્માનાં અધિરાજ્યનું અનેરું સુખ મેળવ્યા જ કરે છે. તેમની ઉદારતા, પ્રાર્થના આદિ સર્વથા મૌનપણે જ ચાલ્યા કરે છે. કોઈ પણ પ્રકારનાં સુકાર્યમાં તેઓ લેશ પણ દંભનું સેવન નથી કરતા. સર્વ કાર્યો નિઃસ્પૃહભાવથી જ કરે છે. નિઃસ્પૃહવૃત્તિથી અધ્યાત્મવાદીઓને આત્માના અનેરા આનંદનો અહર્નિશ અનુભવ થયા કરે છે. નિઃસ્પૃહવૃત્તિએ પરમાત્માનાં અધિરાજ્યમાં મસ્ત રહેતા મનુષ્યોને આ લોક પણ સ્વર્ગ સમ બની રહે છે.* (ચાલુ)

---

* મૂળ અંગ્રેજી ભાષાના લેખક બાબુશ્રી ચંપતરાયજી જૈની બાર-એટ-લૉ.

અનુ : અભ્યાસી B A.

કર્તવ્ય મીમાંસા

વ્યાપક તેમજ સર્વત્ર વહેવારમા વપરાશને લઇને કર્તવ્ય શબ્દ સર્વથા વિચારણીય છે. ધર્મ, અર્થ, કામ ને મોક્ષ–એ ચાર પુરુષાર્થમા મોક્ષ જ પરમ પુરુષાર્થ છે, તેથી ધર્મ, અર્થ, કામમા કર્તવ્યનો જેટલો વહેવાર હોવો જોઇએ તે ઉપર ટૂંકામા વિચાર કરીને પછી મોક્ષ ઉપર વિસ્તારથી વિચાર કરવામાં આવશે કર્તવ્ય સ્થિર થતા મનુષ્ય જીવનનુ અર્ધું લક્ષ્ય સ્થિર થઇ જાય છે. આ લેખનો ઉદ્દેશ મનુષ્ય જીવનના મુખ્ય લક્ષ્ય તરફ વાચકોના ચિત્તને લઇ જવુ તે છે, તેથી વાચકો આ લેખથી પોતાનું લક્ષ્ય સ્થિર કરી શકશે એવી આશા છે

રાજનીતિ, ધર્મનીતિ, સમાજનીતિ, અર્થનીતિ અને મોક્ષધર્મ મનુષ્ય માત્રે જાણવા જોઇએ જેઓ સસારમા રહેવા ઇચ્છે છે તેઓને તેની ઉપેક્ષા કરવી પોસાય નહિ રાજનીતિ અને સમાજનીતિનુ ઉલ્લંધન કરવાથી રાજા અથવા સમાજથી દડાવું પડે છે, તેથી મનુષ્ય રાજદંડ અને સમાજદડના ભયથી એવુ કશુ કામ નથી કરતો કે જે રાજ અને સમાજથી વિરુદ્ધ હોય, પરતુ એનુ નામ કર્તવ્ય નથી શિક્ષકે ભણાવવું, વિદ્યાર્થીએ ભણવુ, પુરુષોએ પૈસા કમાવા, સ્ત્રીએ ગૃહકાય કરવુ, વકીલે વાદી પ્રતિવાદીના પક્ષનુ સમર્થન કરવુ, ડાકતર યા વૈદ્યે રોગીની ચિકીત્સા કરવી, અને નોકરે શેઠની સેવા કરવી–એ કર્તવ્ય છે એ વાત કોઇને શીખવવી પડતી નથી સૌ પોતપોતાના સ્વાર્થ ખાતર કર્તવ્યનુ યથાશક્તિ પાલન કરવા ઇચ્છે છે અને ન કરવાથી તેનુ ફળ પણ તેઓને તુરત જ મળી જાય છે. ઉપર્યુક્ત કર્તવ્ય સ્વાર્થને આધીન હોવાને લઇને અર્થરૂપી બીજા પુરુષાર્થની અદર આવી જાય છે. હિંદુશાસ્ત્ર અનુસાર સઘળા કર્મો મોક્ષમા સહાયકારક માનવામા આવે છે, તેથી ધર્મશાસ્ત્રોમા અર્થ અને કામના વિષયોનો પણ સન્નિવેશ દેખાય છે. સંસારી મનુષ્ય કઇ રીતે મોક્ષની તરફ આગળ વધી શકે છે તેની વ્યવસ્થા શાસ્ત્રકારોએ કરી છે. આપણે કર્તવ્યની ન્યૂનાધિકતા ઉપર વિચાર કરીને ચાલવુ જોઇએ એક વિદ્યાર્થીને માટે બી એ ની પરીક્ષા આપવી એ કર્તવ્ય છે પરતુ મરવા પડેલા પિતાના દર્શનાર્થે જવુ તે એનાથી વધારે કર્તવ્ય છે કે નહિ એ વાતની મીમાસા કરવી જોઇએ. એ મીમાસા આપણી ઉપર જ અવલબિત છે. અંગ્રેજીના Duty નામના ગ્રંથમા કર્તવ્યની વિસ્તારથી આલોચના કરવામા આવી છે આપણા પ્રાચીન વિદ્વાનોએ પણ અનેક ગ્રથો અને લેખોમા કર્તવ્યની વ્યાખ્યા કરી છે એટલા માટે એ વિષય ઉપર વધારે લખવાની આવશ્યકતા નથી.

મનુષ્યના જીવનમા એક એવો સમય આવે છે કે જ્યારે સસારના કર્તવ્યોમા પડ્યા રહેવું તેને સારુ નથી લાગતુ પરલોકની ચિતા આ સસારી ક્ષણિક સુખો છોડીને તેને પરલોક માટે યત્ન કરવાની પ્રેરણા કરે છે. જ્યારે મનુષ્ય જુએ છે કે સંસારના સર્વ કર્તવ્ય પ્રપચરૂપ છે અને તેનુ પાલન આપણને જન્મ મૃત્યુના ચક્કરમાથી છૂટવાને જરા પણ મદદ નથી કરતુ ત્યારે પરલોકની ચિતા તેને બીજુ કર્તવ્ય સ્થિર કરવા માટે બાધ્ય કરે છે દોષદષ્ટિ થયા વિના કોઈ પણ માણસ પોતાની સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરી શકતો નથી. વિચારદ્વારા જ્યારે તે સમજે છે કે હિત માટે યત્ન કરવા જતા વિપરીત ફળ મળે છે, સુખની આશા દુ:ખરૂપ ફળ લઇને સામી આવે છે ત્યારે તે કેવળ સસારના કામોમા જ મગ્ન રહી શકતો નથી.

સાધારણ બુદ્ધિદ્વારા જીવનનું કર્તવ્ય સ્થિર કરવું ઘણું કઠીન છે. એવું જોવામાં આવે છે કે મહાન્ બુદ્ધિમાન પુરુષ પણ દશ વર્ષ પહેલાં પોતાની તીક્ષ્ણ બુદ્ધિની મદદથી જે વાતને કર્તવ્ય માનતો હોય છે તે જ વાતને દશ વર્ષ પછી અ-કર્તવ્ય માનીને ત્યજી દે છે. નોકરી કરવી એ કર્તવ્ય છે કે વ્યાપાર કરવો એ કર્તવ્ય છે એ વિષયમાં તો કર્મકુશળ અથવા વિષયનિપુણ પુરુષ તમને મદદ કરી શકે છે, પરંતુ ભગવાનની પૂજા કરવી એ કર્તવ્ય છે કે નહિ? સ્વર્ગ, નર્ક અથવા પાપ, પુન્ય છે કે નહિ? અથવા મુક્તિ હોઇ શકે કે નહિ? એ વિષયમાં તે લોકો કાંઈ પણ સલાહ આપી શકતા નથી, અને જો કોઇ અનધિકારી યત્ન કરવા માગે છે અને તે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ વાત હોય છે તો શાસ્ત્ર તેમજ યુક્તિનિપુણ પુરુષની સમક્ષ તેને નીચું જોવું પડે છે. ધર્મ તથા મોક્ષના સંબંધમાં શાસ્ત્ર એક માત્ર પ્રમાણ છે, તેથી કહ્યું છે કે;–

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।
ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥

શું કરવું જોઇએ અને શું ન કરવું જોઇએ એનો નિર્ણય શાસ્ત્ર પ્રમાણે કરવો પડશે. જે શાસ્ત્ર સંમત છે તે જ કર્તવ્ય છે, અને જે અશાસ્ત્રીય છે તે ઇન્દ્રિયોને પ્રીતિકર હોય તો પણ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. મનુષ્યની સાધારણ બુદ્ધિ અતીંદ્રિય વિષયોની મીમાંસા નથી કરી શકતી. શાસ્ત્રો અતીંદ્રિય વિષયોના દ્રષ્ટા યોગી, તપસ્વી અને ત્રિકાળજ્ઞ મહાપુરુષોદ્વારા રચાએલા હોય છે તેથી તેની અંદર સાધારણ મનુષ્યોની માફક ભૂલ નથી રહી શકતી એટલા માટે શાસ્ત્ર અને ગુરુવાક્યની સાથે જ્યાંસુધી આપણા વિચારો મળતા હોય ત્યાંસુધી તેને સત્ય માનીને તદનુસાર ચાલવું જોઇએ. આપણા વિચારથી શરૂઆતમાં અસંગત લાગવાથી જ મહાપુરુષો સિદ્ધાંતને ભ્રમિત માનવો તે કેવળ ગાંડપણ છે તેથી સૂતેલા જીવને જગાડવા માટે મોટેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે–

उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत ।
क्षुरस्य धारा निशिता दुरत्यया।
दुर्गं पथस्तत्कवयो वदन्ति ॥

દુર્વિજ્ઞેય, અતીન્દ્રિય વિષયનું જ્ઞાન સદ્‌ગુરુના ઉપદેશ વગર અતિ બુદ્ધિમાન પુરુષને પણ થઇ શકતું નથી તેથી જ્યાં શાસ્ત્રની સાથે આપણા મતનો વિરોધ હોય ત્યાં આપણી ભૂલ માનવી જોઇએ. સૌનું કર્તવ્ય એક સરખું નથી હોતું. ભોજન, તેમજ ભજન પણ સૌને માટે એક નથી હોઈ શકતું. સૌની જુદી જુદી વ્યવસ્થા હોય છે. બાળપણમાં પ્રભુના મંદિરમાં તથા પિતા માતા વિગેરેને પ્રણામ કરવામાં શીખવવામાં આવે છે. અહિંથી સનાતનધર્મનો કક્કો શરૂ થાય છે. શાસ્ત્ર અને વાક્યમાં વિશ્વાસ એનું નામ શ્રદ્ધા છે.' શ્રદ્ધા ધર્મનું મૂળ છે. શ્રદ્ધાવાન પુરુષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે. અશ્રદ્ધાવાન પુરુષ પાંડિત્યનો અભિમાની હોવા છતાં પણ ધર્મના ગૂઢ રહસ્યને જાણી શકતો નથી.

માનવધર્મ

સત્ય, દયા, તપ, શૌચ, તિતિક્ષા, સત્ય અસત્યનો વિચાર, શમ, દમ, અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય, ત્યાગ, સ્વાધ્યાય, સરલતા, સંતોષ, સમદર્શિતા, વ્યર્થ ચેષ્ટાઓનો ત્યાગ, નિંદાત્યાગ, મનનશીલતા, આત્મચિંતન, દાન, જીવમાત્રમાં આત્મબુદ્ધિ, ભગવાનના નામનું શ્રવણ, કીર્તિસ્મરણ–પાદસેવન, પૂજન, પ્રણામ, હાસ્યભાવ, સખ્યભાવ અને આત્મસમર્પણ એ માનવધર્મ છે. મનુષ્ય માત્રે આ ત્રીશ લક્ષણવાળા ધર્મનું સર્વદા પાલન કરવું જોઇએ.

વર્ણધર્મ

યજ્ઞ, અધ્યયન અને દાન એ દ્વિજ જાતિનો ધર્મ મનાયેલો છે. બ્રાહ્મણ સિવાય બીજાને દાન લેવાનો અને શીખવવાનો અધિકાર નથી. પ્રજાપાલન ને કર વસુલ એ રાજાનો વિશેષ ધર્મ છે. વ્યવસાય કરવો એ વૈશ્યનો વિશેષ ધર્મ છે અને ત્રણે વર્ણોની સેવા કરવી એ શૂદ્રનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે. શમ, દમ,

પ્રવાહ અને પ્રશ્નો

પ્રતિમાજી બળી ગઈ—

તેલંગ દેશના બીઝવાડા પાસેના ભીખાવર ગામના એક સ્થળેથી ખેતરમાંથી આજથી અઢી વર્ષ પૂર્વે બે જિનપ્રતિમાઓ મળી આવી હતી.

પ્રતિમા પ્રાચીન અને પ્રતિભાશાળી હોવાથી એ પ્રદેશની જૈન જૈનેતર જનતાનો પ્રતિમાજી જોવા માટે સારો દરોડો રહ્યો.

પ્રતિમાજીનો કબજો મેળવવા માટે એ બાજુના સંઘે પોતાથી શક્ય તેટલો પ્રયાસ કર્યો પણ પ્રતિમાજીનો કબજો ન મળ્યો.

ખેતરના માલીકોએ, જેઓ બે ભાઇ હતા, ખેતરમાં જ એક છાપરું બાંધી ત્યાં પ્રતિમાજી પધરાવ્યા, અને સમય જતાં તો જૈન કે જૈનેતર સૌને માટે આ એક નાના સરખા તીર્થધામ જેવું બની ગયું. તેના પ્રમાણમાં બન્ને ભાઇઓને આવક પણ સારી રહી.

ખાસ મહેનત વિના આમ વધતી જતી આમદાનીથી બન્ને ભાઇઓના હૃદયમાં લોભ થયો અને એકના જ હાથમાં આ આવક રહે તો સારું એવી કોઇ ભાવનાથી ખેતર વહેંચી લેવાની તકરાર બન્ને ભાઇઓ વચ્ચે શરૂ થઇ.

તકરારનો મુખ્ય પ્રશ્ન, આવક વધારનાર નવા મંદિરનો હતો.

બન્ને જણાને તેનો મોહ હતો.

પરસ્પર સમાધાનીનો માર્ગ કોઇ શોધી ન શક્યું.

પરિણામે એક ભાઇએ એક ક્રૂર પગલું આગળ વધીને પેલા મંદિરને જ સળગાવી મૂક્યું.

જોતજોતામાં આગ બન્ને પ્રતિમાજીને સ્પર્શી અને અગ્નિના જોરથી પ્રતિમાજીના ટુકડેટુકડા થઇ ગયા.

બન્ને પવિત્ર પ્રતિમાનો આમ કરુણ રીતે નાશ થયો.

\+ + +

તેલંગદેશમાં સામાન્ય રીતે આજે જૈનોનો વસવાટ જોઇએ તેટલો નથી. એટલે આ બનાવની પાછળ તેઓ કોઇ પગલું ભરી શકે તેટલું બળ ધરાવતા હશે કે કેમ ? તે પણ એક પ્રશ્ન છે.

તપ, શૌચ, સંતોષ, ક્ષમા, સરળતા, જ્ઞાન, દયા, પ્રભુભક્તિ અને સત્ય એ લક્ષણો એ બ્રાહ્મણમાં હોવાં જોઇએ. શૂરતા, શક્તિ, ધૃતિ, તેજ, ત્યાગ, જિતેંદ્રિયતા, ક્ષમા, બ્રહ્મણ્યતા, પ્રસન્નતા અને જીવોની રક્ષા કરવી એ ક્ષત્રિયોમાં હોવાં જોઈએ. ભક્તિ, આસ્તિકતા, ઉદ્યોગ અને દક્ષતા વૈશ્યોમાં હોવાં જોઇએ તથા નમ્રતા, શૌચસેવાપરાયણતા, અસ્તેય, સત્ય અને ગોબ્રાહ્મણની રક્ષા એ ગુણ શૂદ્રમાં હોવા જોઇએ.

પાતિવ્રતધર્મ

પતિની સેવા કરવી અને તેની આજ્ઞાનું પાલન કરવું, પતિના કુટુંબીઓનું ભરણપોષણ કરવું, વ્રત નિયમ કરવા, ઘર બહાર સાફસૂફ રાખવું, પોતાના શરીરને પતિની આજ્ઞાનુસાર વસ્ત્રાલંકારથી નિર્મળ રાખવું, વિનયી અને જીતેન્દ્રિય થવું, સત્ય, પ્રિય અને પ્રેમયુક્ત વચન બોલવું, સત્યનું પાલન કરવું, ધર્મપરાયણતા અને શુદ્ધાચારિણી બનીને ઇશ્વરબુદ્ધિથી પતિની સેવા કરવી–એ સ્ત્રીજાતિનો ધર્મ છે જે સ્ત્રી આ ધર્મનું પાલન કરે છે તે લક્ષ્મીની માફક પતિલોકમાં પતિની સાથે નિવાસ કરે છે. પોતપોતાના સ્વભાવાનુસાર ધર્મનું પાલન કરવાથી આ લોક તેમજ પરલોકમાં સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને સ્વાભાવિક ધર્મનો પરિત્યાગ કરવાથી મનુષ્ય ક્રમે કરીને પશુત્વમાં પરિણત થાય છે.

–[ચાલુ]

પરંતુ જૈનોની અલ્પ સંખ્યા કે શક્તિહીનતાને અંગે જ્યાં આવા પ્રસંગો નોંધાય છે ત્યાંની જવાબદારી સમસ્ત હિન્દના તીર્થોનું રક્ષણ કરવાનો, કે પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી સંસ્થાઓએ વિચારવી રહી.

જો એક જવાબદાર સંસ્થા પણ આવા પ્રસંગો પરત્વે આ રીતે બેદરકાર રહે તો આમ પ્રતિમાજી નીકળવા પછી તેનો કબજો નહિ આપતા આવકનું એક ધંધાદારી મંદિર બનાવવાનાં અને આગમાં પ્રતિમાજીનો નાશ થવાનાં પ્રસંગો અવારનવાર નોંધાયા જ કરવાના.

અલબત્ત, આમ વિનાશ પામતી આપણી પ્રાચીન પ્રતિમાઓ કે શિલ્પનું રક્ષણ કરવા માટે આપણી પાસે વ્યવસ્થિત તંત્ર નથી, એટલે આ પ્રશ્ન આપણને ભારરૂપ લાગશે, પરંતુ પ્રાચીન શિલ્પ અને પ્રતિમાજીના રક્ષણ માટે એ માર્ગ યોજ્યા વિના ચાલે તેમ નથી. તે માટે સેવવામાં આવતી ઉપેક્ષા સમય જતાં આપણને ભારે પડી જાય તેમ છે.

તેલંગ દેશ જેવો આ પ્રશ્ન આપણી સમક્ષ પહેલવહેલો આવતો નથી. મારવાડ, મેવાડ, દક્ષિણ કે બંગાળ અને કોઇ કોઇ સમય ગુજરાતમાં પણ એવા પ્રસંગો નોંધાયા છે કે જ્યાં આપણી પ્રતિમાઓ કે મળી આવેલ શિલ્પની આવી દશા થવા પામી છે.

મહુડી ખાતે નીકળેલ જૈન પ્રતિમાઓ, જૈનોની હોવાનું ખૂબ ખૂબ દલીલો સાથે શ્રી સારાભાઇ નવાબે એક લાંબી લેખમાળા લખી પુરવાર કરી આપવા છતાં વડોદરાનું શોધખોળખાતુ હજુએ પ્રતિમાઓ બુદ્ધની હોવાનું જણાવી પોતાના કબજામાં રાખી રહેલ છે. આ પ્રસંગ તાજો જ છે. અને હજુ પણ આ માટે સુયોગ્ય પગલા ન લેવાય તો તેનું ભવિષ્ય શું ?

પ્રાચીન પ્રતિમા અને શિલ્પનું મૂલ્ય ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પણ ઓછું નથી. ઇતિહાસના ઘડતરમાં એનું સ્થાન મહત્ત્વનું છે એ આપણે ક્યાં નથી જાણતા ?

હિન્દના પ્રાન્તે પ્રાન્તમાં જૈન ધર્મે એક વખત પોતાનો યૌવનકાળ અનુભવ્યો છે. તેની ઉજ્જવળ કાળ–કીર્તિની ગૌરવ ધ્વજા સ્થળે સ્થળે એક વખત ફરકતી રહી છે. કાળ–બળે તેમાં પલટો આવતો ગયો અને આપણું સ્થાન તેજ અને છાયાની જેમ પલટાતું ગયું.

હિન્દને ખૂણે ખૂણે મળી આવતા આવા પ્રાચીન અવશેષો અને પ્રતિમાજીઓનો જો સુયોગ્ય સંગ્રહ કરવામાં આવે, અને પછી તેનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો જૈન–ઇતિહાસની અનેક અજોડ કડિઓ આપણને સાંપડે તેમ છે. અને માત્ર જૈનોના જ નહિ પણ સમસ્ત ભારતવર્ષના ઇતિહાસમાં સુંદર પ્રકાશ પાડી શકે.

પ્રાચીન પ્રતિમાજી, શિલ્પ અને સાહિત્યના મૂલ્ય એક સારા જિનાલય કરતાં આ રીતે જરા પણ ઉતરતાં નથી. તેનું મહત્ત્વ બરાબર સમજીને હિન્દના તીર્થોનો વહીવટ કરતી પેઢી એ માટેની યોગ્ય યોજનાનો અમલ વિચારે તો જરૂર આવકારદાયક નીવડશે.

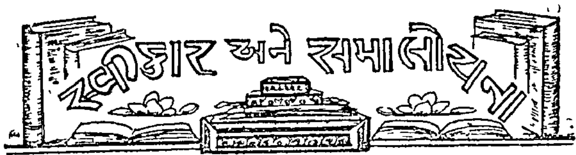
વર્તમાન સમાચાર

શ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી સ્વર્ગારોહણ દિવસોત્સવ

અંબાલા (પંજાબ) શ્રી આત્માનંદ જૈન કોલેજના ભવ્ય મકાનમાં તા. ૧૭–૬–૪૦ ના રોજ સવારના સાડાસાત વાગે શ્રીયુત લાલા મુલતાનસિંહજી જૈન સબજજના પ્રમુખપદે જૈનાચાર્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીમદ્વિજયાનંદસૂરિ (શ્રી આત્મારામજી) મહારાજની સ્વર્ગારોહણ તિથિ ઉજવવામાં આવી હતી. તેઓશ્રીના જીવન અને કાર્ય ઉપર ઘણા વિદ્વાન્ વક્તાઓના વિવેચનો થયા હતા. બપોરના જિનમંદિરમાં પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી.

ગુજરાંવાલા(પંજાબ)માં ચોમાસું

પૂજ્યપાદ આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ, પંન્યાસશ્રી સમુદ્રવિજયજી મહારાજ, મુનિશ્રી શિવવિજયજી મહારાજ, શ્રી વિશુદ્ધવિજયજી મહારાજ, શ્રી સત્યવિજયજી મહારાજ અને શ્રી વિશ્વવિજયજી મહારાજ આદિ તેમજ પ્રવર્તકજી સાધ્વીજીશ્રી દેવશ્રીજી, શ્રી હેમશ્રીજી, શ્રી વિવેકશ્રીજી શ્રી ચંદ્રશ્રીજી, શ્રી પદ્મશ્રીજી, શ્રી ચંપાશ્રીજી, શ્રી લલિતાશ્રીજી, શ્રી જિનેન્દ્રશ્રીજી તથા શ્રીમંદ્રશ્રીજી આદિ ગુજરાંવાલા(પંજાબ)માં ચોમાસું બિરાજમાન છે.

(૧) શ્રી સિદ્ધાચલ મહાતીર્થાદિ સ્તવનાવલી

(શ્રી વિજયદાનસૂરીશ્વરજી જૈનગ્રંથમાળા-ગ્રંથાંક-૨૧)

પ્રકાશક આ શ્રી વિજયદાનસૂરીશ્વરજી ગ્રંથમાળા, ગોપીપુરા-સુરત. આ લઘુ ગ્રંથમા પાંચ વિભાગ આપવામા આવેલ છે (૧) પ્રથમ યાત્રા કરવા પાંચ ચૈત્યવંદનો જે કરવામા આવે છે તે (૨) શ્રી પૂર્વાચાર્યરચિત ૧૦ ચૈત્યવંદનો, શ્રી પૂર્વાચાર્યકૃત ચાલુ સ્તવનો તથા સ્તુતિઓ તેમજ ૨૧ ખમાસમણુ અને ૧૦૮ નામગર્ભિત ખમાસમણુના દુહા આપવામા આવ્યા છે (૩) વર્તમાન ચોવીશીના બીજા શ્રી અજિતનાથ ભગવાનથી ચોવીશમા શ્રી મહાવીરસ્વામી ભગવાન સુધીના ચૈત્યવંદનો, સ્તવનો તથા સ્તુતિઓ (૪) શ્રી સીમંધરસ્વામી તથા શ્રી સિદ્ધચક્રજીના ચૈત્યવંદનો તથા અન્ય તીર્થોના સ્તવનો (૫) શ્રી જિનેશ્વર દેવોની જિનપૂજાની શુદ્ધિઓ તથા પૂજા કરતા બોલવાના દુહા તથા સ્નાત્રપૂજા વિ આપવામા આવેલ છે ઉપરના પાંચે વિભાગોનો સમાવેશ કરી આ લઘુ ગ્રંથનુ નામ શ્રી સિદ્ધાચલ મહાતીર્થાદિ સ્તવનાવલી યોગ્ય જ આપ્યુ છે. યાત્રા કરવા જનાર માટે ઉપયોગી ગ્રંથ છે. કિંમત ૦-૬-૦ પ્રકાશકને ત્યાંથી મળી શકશે.

(૨) શ્રી જૈન વિવાહ વિધિ

આ લઘુ પુસ્તકમા વિધિ, ભાવાર્થ, હેતુ અને સંસ્કૃત મંત્રો સાર્થ આપવામા આવ્યા છે. વિવાહના પ્રકારો, મુહૂર્તો, લગ્નધુપરીક્ષા વિ સાથે વિવાહ લેખથી માંડીને લગ્નની છેલ્લી ક્રિયા અને પુત્રના સંસ્કાર સુધીની હકીકત આપવામા આવી છે એકંદરે જૈન વિવાહ વિધિ પ્રમાણે લગ્ન કરનારને આ લઘુ ગ્રંથ ખાસ ઉપયોગી છે એમ અમો માનીએ છીએ પ્રકાશક શ્રી જૈન સંસ્કાર મંડળ, નિપાણી (દક્ષિણ) કિંમત ૦-૪-૦

(૩) શ્રી જિનેન્દ્ર પદ્યરત્નમાળા

(શ્રી જિનેન્દ્ર પદ્યમાલા પુષ્પ ૭ મું)

લેખક તથા પ્રકાશક શાહ રેવચંદ તુળજારામ-નિપાણી (બેલગામ-દક્ષિણ). જુદા જુદા રાગોમાં જિનેન્દ્ર ભગવાનના સ્તવનો આપવામાં આવેલ છે. પ્રકાશકને ત્યાંથી મળી શકશે. મૂલ્ય ૦-૨-૦

(૪) અર્હંત્ દર્શનવિધિ

(શ્રી જિનેન્દ્ર ગ્રંથમાળા પુ. ૧૯ મું.)

પ્રકાશકઃ રેવચંદ તુળજારામ શાહ-નિપાણી. કિં. ૦-૩-૦. આ ગ્રંથમા પરમાત્માની પૂજા કેમ કરવી? તેનો અધિકાર આપવામા આવ્યો છે. ચૈત્યવંદન, સ્તવન, સ્તુતિ વિ પણ સાથે આપવામા આવેલ છે તેમજ ચોવીશ તીર્થંકર પ્રભુના નામ, લાંછન, માતા-પિતાના નામ તથા જન્મભૂમિનુ વર્ણન આપવામા આવ્યુ છે. બાળજીવોને માટે ઉપયોગી છે. પ્રકાશકને ત્યાથી મળી શકશે

(૫) શ્રી જિનેન્દ્ર-ગુણ-સ્તવ કર્ણિકા

પ્રકાશક શ્રી જ્ઞાનોદય જૈનપાઠશાળા, કાળુશાની પોળ-અમદાવાદ. પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓની સુલભતા ખાતર આઠ વિભાગ આપવામા આવેલ છે. પ્રથમ પ્રાસ્તાવિક શ્લોકો, ભાવપૂજા માટે જરૂરી સ્તવનો ને સ્તુતિઓ, પ્રતિક્રમણમા ઉપયોગી નિવડે તેવી સજ્ઝાયો, આધ્યાત્મિક પદો, સ્નાત્રવિધિ અને બીજી કેટલીક ઉપયોગી બાબતોનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો જે તમામ ધાર્મિક પ્રાથમિક શિક્ષણ લેનાર બાળકો માટે ઉપયોગી છે પ્રકાશકને ત્યાથી મળી શકશે.

(૬) હૈમશબ્દચંદ્રિકા (શ્રી મેઘવિજયગણિ વિરચિત)

શ્રી શ્રુતજ્ઞાન અમીધારા સીરીઝ નં-૩

સંપાદક મુનિરાજશ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ

"શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ" માસિકના માનવંતા ગ્રાહકોને ભેટ.

આ વખતે ભેટનું પુસ્તક જે આપવાનું છે તેની હકીકત આવતા અંકમાં આવશે.

Reg. No. B. 431.

ગુજરાતી ભાષાંતરના ગ્રંથો.

(મળી શકતા ગ્રંથોનું લીસ્ટ)

શ્રી નવતત્ત્વનો સુંદર બોધ	૦।।=
શ્રી જીવવિચાર વૃત્તિ	૦।=
શ્રી દંડક વૃત્તિ	૦।।
શ્રી નય માર્ગદર્શક	૦।।=
શ્રી હંસવિનોદ	૦।।।
કુમાર વિહારશતક	૧।।
શ્રી જૈનધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર	૦।।
શ્રી આત્મવલ્લભ જૈન સ્તવનાવલી	૦।=
શ્રી મોક્ષપદ સોપાન	૦।।।
ધર્મબિન્દુ આવૃત્તિ બીજી	૨)
શ્રી પ્રશ્નોત્તરપુષ્પમાળા	૦।।।=
શ્રી શ્રાવકકલ્પતરૂ	૦।=
શ્રી આત્મપ્રબોધ	૨।।
જૈન ગ્રંથ ગાઇડ	૧)
શ્રી નવાણું પ્રકારી પૂજા (અર્થ સહિત)	૦।।
શ્રી સમ્યકત્વસ્વરૂપ સ્તવ	૦।
શ્રી ચંપકમાળા ચરિત્ર	૦।।
શ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ભાષાંતર	૧)
શ્રી પ્રકરણ પુષ્પમાળા (દ્વિતીય પુષ્પ)	૦।।
શ્રી અધ્યાત્મમત પરીક્ષા	૦।
શ્રી ગુરૂગુણમાળા	૦।।
શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સ્તવનાવલી	૦।-
શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	૦।।
શ્રી ઉપદેશસપ્તતિકા	૧)
શ્રી પંચપરમેષ્ઠી ગુણરત્નમાળા	૧।।
સુમુખનૃપાદિ ધર્મ પ્રભાવકોની કથા	૧)
શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર	૨)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભા. ૧ લો	૨)
આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો	૧)
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૨ જો	૨।।
શ્રી દાનપ્રદીપ	૩)
શ્રી નવપદજી પૂજા (અર્થ સહિત)	૧।
કાવ્યસુધાકર	૨।।
શ્રી આચારોપદેશ	૦।।
ધર્મરત્ન પ્રકરણ	૧)
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર (અર્થસહિત શાસ્ત્રી)	૧।।।
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર અર્થ સહિત (ગુ.)	૧।
શ્રી આત્મવિશુદ્ધિ	૦।=
કુમારપાળપ્રતિબોધ	૩।।
જૈન નરરત્ન " ભામાશાહ "	૨)
આત્માનંદ સભાની લાયબ્રેરીનું અક્ષરાનુક્રમ લીસ્ટ	૦।।=
શ્રી વિમલનાથ ચરિત્ર	૧।।।
શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર	૧।।।
શ્રી પૃથ્વીકુમાર ચરિત્ર	૧)
ધર્મપરીક્ષા	૧)
શ્રી પ્રભાવક ચરિત્ર	૨।।
જૈનધર્મ	૧)
શ્રી દેવસીરાઇ પ્રતિક્રમણ અર્થ સહિત	૦।।=
શ્રી સામાયિક સૂત્રાર્થ	૦)=।।
શ્રીપાળરાજાનો રાસ, સચિત્ર (અર્થ યુક્ત)	૨)
,, ,, ,, રેશમી પુઠું	૨।।
સતી સુરસુંદરી ચરિત્ર	૧।।
સંવેગદ્રુમ કંદલી	૦।
શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર	૦)=
,, સોળમો ઉદ્ધાર	૦।
શ્રી વીશસ્થાનક પૂજા અર્થ સહિત	૦।।।
શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર	૦।।=
કલિંગનું યુદ્ધ યાને મહારાજા ખારવેલ	
શ્રી મહાવીર જીવનચરિત્ર	૩)

લખોઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શેઠ દેવચંદ દામજીએ છાપ્યું.—ભાવનગર.